

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Bilimsel Yayın Ofisi
Kyrgyz-Turkish Manas University
Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies - MJSS **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi - MSAD**
Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı	Publication Frequency
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)	Four times annually in January, April, July, October
Yayın Türü	Publication Type
Yaygın Süreli	Serial, Quarterly
Yayın Dili	Publication Language
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça	Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ OWNERS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi *adına* *on behalf of* Kyrgyz-Turkish Manas University

Rektör / Rector – Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN

Rektör Vekili / Pre Rector – Dr. Baktıgul KALAMBEKOVA

BAŞ EDİTÖR EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YARDIMCI EDİTÖR ASSOCIATE EDITOR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ

Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

ALAN EDİTÖRLERİ

SECTION EDITORS

Dil Çalışmaları
Language Studies

Dr. Leyla BABATÜRK
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Din Bilimleri
Theology

Prof. Dr. Recai DOĞAN
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Edebiyat
Letters

Prof. Dr. Ozan YILMAZ
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Eğitim
Education

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Ekonomi Bilimi, Kamu Ekonomisi
Economics, Public Economics

Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Felsefe
Philosophy

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Güzel Sanatlar
Fine Arts

Prof. Dr. Çağatay AKENGİN
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

İşletme, Yönetim ve Organizasyon
Business, Management and Organization

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Kamu Yönetimi
Public Administration

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Medya ve İletişim
Media and Communication

Assoc. Prof. Dr. Gökçe YOĞURTÇU
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri
Accounting and Finance, Management Information Systems

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Pazarlama
Marketing

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Psikoloji
Psychology

Assoc. Prof. Dr. Erkan EFİLTİ
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Sosyoloji
Sociology

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Spor Bilimleri
Sport Sciences

Assoc. Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Tarih
History

Assoc. Prof. Dr. Nezahat CEYLAN
Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Turizm
Tourism

Assoc. Prof. Dr. Güntekin ŞİMŞEK
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Uluslararası İlişkiler
International Relations

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU - Ankara University / Turkey
Prof. Dr. Abdullah KARAÇAY - Akdeniz University / Turkey
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR - Turkish Academy of Sciences / Turkey
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL - Yeditepe University / Turkey
Prof. Dr. Ali ABISHEV - Kazakh Economics University / Kazakhstan
Prof. Dr. Alisher RASULEV - Institute of Economics / Uzbekistan
Prof. Dr. Anıl YILMAZ - Izmir Katip Celebi University / Turkey
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ayşegül Asuman AKDOĞAN - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ercan OKTAY - Karamanoğlu Mehmetbey University / Turkey
Prof. Dr. Cemal SEZER - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Engin YILDIRIM - T.C. Supreme Court / Turkey
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA - University of South Carolina / USA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK - Penn State University / USA
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ - University of Central Florida / USA
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI - University of Mohaghegh Ardabili / Iran
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY - Kilis Yedi Aralık University / Turkey
Prof. Dr. Hakan TAŞ - Marmara University / Turkey
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR - Erciyes University / Turkey
Prof. Dr. Hasan GÜL - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Hasan VERGİL - İstanbul University / Turkey
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV - Institute of Economics / Tajikistan
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV - M. V. Lomonosov Moscow State University / Russia
Prof. Dr. Kubat TABALDİYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Levent ALTINAY - Oxford Brookes University / UK
Prof. Dr. Mehmet AYDIN - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR - Eastern Mediterranean University / North Cyprus Turkish Republic
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM - International Balkan University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Fatih Sultan Mehmet University / Turkey
Prof. Dr. Meltem ONAY - Dokuz Eylül University / Turkey
Prof. Dr. Metin BAYRAK - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Murat TAŞDAN - Kafkas University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT - Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL - Virginia Polytechnic Institute / USA
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV - Tajikistan Academy Of Sciences / Tajikistan
Prof. Dr. Orazaly SABDEN - Institute of Economics / Kazakhstan
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - Recep Tayyip Erdoğan University / Turkey
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA - Academy of Labour and Social Relations / Russia
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Selahattin SARI - Beykent University / Turkey
Prof. Dr. Selçuk EMSEN - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Shakir ULLAH - Stratford University / USA
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA - Academy of Economic Studies of Moldova / Moldova
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Tuncay AYAS - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL - Trakya University / Turkey

Prof. Dr. Turar KOYCHUEV - National Academy of Sciences / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Elena BONTA - University "Vasile Alecsandri" of Bacau / Romania
Prof. Dr. Yahya ALTINKURT - Muğla Sıtkı Koçman University / Turkey
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ - University of Portsmouth / UK
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR - Erzincan Binali Yıldırım University / Turkey
Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas University / Turkey
Dr. Bülent NAMAL - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Dr. Cıldız ÇIMANOVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan

REDAKSİYON

REDACTION

Türkçe

Ayşe ADIGÜZEL, Murat ATAR, Özkan ÇELİK

Kırgızca

Venera TURATBEK KIZI, Toyçubay ÜSÖNALİYEV

İngilizce

Gulnara APSAMATOVA, Aida ASILBEKOVA,
Tolkun MUSAEVA, Aynura AHMADOVA,
Zarina CAYLOBAYEVA.

Rusça

Anara BAYIZBEKOVA

Turkish

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Kyrgyz

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

English

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Russian

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

TEKNİK DESTEK

TECHNICAL SUPPORT

Kayahan KÜÇÜK, Yusuf GÜNDÜZ

YAZIŞMA ADRESİ

CORRESPONDENCE ADDRESS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/Kırgızistan

Kyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan

İLETİŞİM

CONTACTS

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)
+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

WEB SAYFASI

WEB PAGE

<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>
<http://dergipark.gov.tr/mjss>

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi
Dizinleme

MANAS Journal of Social Studies (MJSS)
is indexed and abstracted in

ULAKBİM TR Dizin

The European Reference Index for the
Humanities and the Social Sciences
(ERIH PLUS)

Türk Eğitim Endeksi

Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi
OAJI .net Open Academic
Journals Index

Open Academic Journals Index

Academic Resource Index

Scientific Indexing Services (SIS)

Central & Eastern European Academic Source
Database

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atıf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

Academia Edu

Cabell's Directories

Directory of Research Journals Indexing

İdeal Online

Cosmos IF

Russian Science Citation Index

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAşTIRMALARI MERKEZİ
ISAM.
TÜRKİYE DİYANET FOUNDATION
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215
<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2024

13

1

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Abdulhamit KURUPINAR, Tuğba KANMAZ ve Serap AKTEMUR GÜRLER	Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yenilikçi Eğitim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri <i>Preschool Teachers' Views on Innovative Educational Practices</i>	1 - 15
Bertan AKYOL, Neşem ERKOÇ ve Altan ÖZTABAN	Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin Eğitim Yönetimi Sistemlerinin Karşılaştırılması <i>Comparison of Education Management Systems of China, Australia, Russia and Argentina</i>	16 - 30
Ender KAZAK ve Gizem EVİRGEN	Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandıkları Öğretmen, Öğrenci ve Veli Kaynaklı Sorunlar <i>Problems Originated from Teachers, Students and Parents that School Principals Have Difficulty Dealing With</i>	31 - 51
Erhan AKIN, İbrahim AKIN ve Emrah BİLGİN	Dijital Okuryazarlığın Türkçe Eğitimindeki Yeri <i>The Place of Digital Literacy in Turkish Education</i>	52 - 65
Hasan Hüseyin YILDIRIM ve Yıldırım KILIÇ	Kaynaştırma/Bütünleştirme Uygulamaları Yapılan İlkokul Sınıflarındaki Özel Gereksinimli Öğrencilerin Problem Davranışlarına Müdahalede İş Birliğine Yönelik Öğretmen Görüşleri <i>Teachers' Opinions on Collaboration in Intervention of Problem Behavior of Students with Special Needs in Primary School Classes with Inclusion/Integration Practices</i>	66 - 76
Kürşad YILMAZ	Türkiye'de Yayınlanan Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Konulu Makalelerin İncelenmesi (1993-2022) <i>Investigation of Articles on Scientific Research and Publication Ethics Published in Türkiye (1993-2022)</i>	77 - 92
Seda AKBAŞ ve Eyup YÜNKÜL	Sınıf Öğretmenlerinin Web 2.0 Araçları Kullanımı Yetkinliklerinin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda İncelenmesi <i>Investigation of Classroom Teachers' Use of Web 2.0 Tools In Accordance With Teachers' Opinions</i>	93 - 110

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Ahmet UZUNER ve Mehmet Ali BÜYÜKPARMAKSIZ	Antik Eserlerin Güncel Sanata Etkileri <i>Effects of Ancient Artifacts on Contemporary Art</i>	111 – 130
Ayşe GÖKÇEN KAPUSUZ	Careerism in Relationship Between Intolerance of Uncertainty and Work Engagement <i>Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve İşe Adanmışlık İlişkisinde Kariyerizm</i>	131 – 141
Hamza Onur ŞAHİN ve Hüseyin KUTBAY	Veri Zarflama Analizi ile Kamusal Gelirlerin İçme Suyu ve Atık Su Toplama Merkezlerinde Dağıtımına Etkisinin İncelenmesi: MESKİ Örneği <i>Investigation of the Effect of Public Revenues on the Distribution of Drinking Water and Waste Water Collection Centers with Data Envelopment Analysis: Example of MESKI</i>	142 – 161
Seval AKSOY KÜRÜ	Örgüt Yararına Etik Olmayan Davranışların Belirleyicileri <i>Determinants of Unethical Pro-Organizational Behaviors</i>	162 – 174
Hakan EYGÜ ve Merve OKTAY	Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Ve Ekonomik Büyüme Arasında Kadın Etkisinin İncelenmesi <i>Investigation Of Women's Impact Between Gender And Economic Growth In Turkey</i>	175 – 185
İzzet AYDEMİR	Türkiye’de 2009-2021 Yılları Arasında Sağlık İşletmelerinde Gerçekleşen Finansal Performans Analizi <i>Financial Performance Analysis in Health Institutions between 2009-2021 in Turkey</i>	186 – 200
Mehmet APAN ve Farid MARAZADA	CAMELS Modeli ile Finansal Performans Ölçümü: Seçili Azerbaycan Bankalarından Güncel Kanıtlar <i>Financial Performance Measurement with the CAMELS Model: Fresh Evidence from Selected Azerbaijan Banks</i>	201 – 217
Seval SÜZÜLMÜŞ ve Emre YAKUT	Critic Temelli Promethee ve Edas Teknikleriyle Bankaların Finansal Performanslarının Belirlenerek Karşılaştırılması <i>Determining and Comparing Financial Performance of Banks With CRITIC-Based PROMETHEE and EDAS Techniques</i>	218 – 239
Beyza BAKIR ve Bülent DİLMAÇ	Çocukların Kariyer Gelişimi İle Temel Psikolojik İhtiyaçları ve Ebeveyn Desteği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>Examination of The Relationship Between Career Development and Basic Psychological Needs and Parent Support of Children</i>	240 – 257
Şeyda DÖLEK ve Fatma Ceyda BAŞ	Bir Tüketim Unsuru Olarak Kitap: Bookstagram Örneği <i>The Book as an Element of Consumption: The Example of Bookstagram</i>	258 – 272
Mehmet KOÇYİĞİT	Erzurum Eyaletinde 1742-1800 Yılları Arasında Meydana Gelen Vergi Sorunları ve Devlet Merkezine Yansımaları <i>Tax Problems Occurring Between 1742-1800 in Erzurum Province and Their Reflections on the State Center (According to 1, 3, 5, 7 and 9 Erzurum Ahkam Books)</i>	273 – 284
Ali ŞEN ve Beyza KOÇ	Trabzon İli Yöresel Mutfak Kültürüne Ait Külür Otu Yemeği Üzerine Nitel Bir Araştırma <i>A Qualitative Research on Külür Herb Dish Belonging to The Trabzon Province Local Culinary Culture</i>	285 – 294

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Berna MAZLUM ve Seda ŞAHİN	Kültürlerarası Duyarlılık ve Etnosentrizm Alanındaki Tezlerin Bibliyometrik Analizi <i>Bibliometric Analysis of Theses in the Field of Intercultural Sensitivity and Ethnocentrism</i>	295 – 309
Emre VAROL, Hasan Hüseyin KARA ve Ümit SORMAZ	Fermente İçecek ve Soslarda Alkol Varlığına İlişkin Bilinç Düzeyi <i>The Level of Alcohol Awareness in Fermented Drinks and Sauces</i>	310 – 322
Fatih ERCAN	Algılanan Destinasyon Değerinin Turist Memnuniyeti ve Yeniden Ziyaret Niyetine Etkisi: Burhaniye Örneği <i>The Effect of Perceived Destination Value on Tourist Satisfaction and Revisit Intention: The Case of Burhaniye</i>	323 – 337
Hasret ULUSOY MUTLU, Arzu BALIKOĞLU, Onur AKGÜL ve Özlem KÖROĞLU	Turist Rehberlerinin Karşılaştıkları İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları <i>Occupational Accidents And Occupational Diseases That Tourist Guides Encounter</i>	338 – 355
Turgut TÜRKOĞLU, İsa YAYLA, Hüseyin PAMUKÇU ve Ümran YALÇIN	COVID-19 Pandemisinin Oluşturduğu Çevresel Belirsizliğe Karşı Uyum Stratejileri: Toplantı ve Kongre Otellerine Yönelik Bir Uygulama <i>Adaptation Strategies Against Environmental Uncertainty Generated by the COVID-19 Pandemic: An Application for Meeting and Congress Hotels</i>	356 – 367
Yasemin İPEK, Sümeyra ARICAN ve Recai DOĞAN	İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Öğretim Süreçlerinin Kariyer Eğilimi ve Stresi Açısından İncelenmesi <i>Investigating the Teaching Processes of Faculty of Theology Students in Terms of Career Orientation and Stress</i>	368 – 395

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yenilikçi Eğitim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri

Abdulhamit KURUPINAR¹, Tuğba KANMAZ² ve Serap AKTEMUR GÜRLER³

Özet

Bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerini incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Kütahya il merkezinde yer alan Millî Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı farklı resmî anaokullarında/ anasınıflarında görev yapan 21 okul öncesi öğretmeninden oluşmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde tipik durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle hazırlanmış formlar yoluyla toplanmış ve elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz tekniğine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda öğretmenlerin büyük çoğunluğunun kodlama ve STEM eğitimlerine katıldıkları görülmektedir. Sonuçlar öğretmenlerin çoğunlukla sınıflarında zekâ oyunları ile bilgisayarsız kodlama materyallerine yer verdiklerini, akıllı tahtada ise Code.org, Youtube ve Wordwall gibi uygulamaları kullandıklarını göstermektedir. Okul öncesi öğretmenleri, yenilikçi eğitim uygulamalarını oyun etkinliği başta olmak üzere diğer etkinlik türleri ile bütünlendirdiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca, yenilikçi eğitim uygulamalarının hem mesleki gelişimlerine hem de çocukların tüm gelişim alanlarına olumlu etkileri olduğunu belirtmişlerdir. Yenilikçi eğitim uygulamalarının dezavantajlarına ilişkin olarak kalabalık sınıflarda uygulanmasının zor olduğu, hazırlık sürecinin çok zaman aldığı ve öğretmenlerin materyallere erişim noktasında maddi desteğe ihtiyaç duydukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yenilikçi Eğitim Uygulamaları, Okul Öncesi Öğretmeni, Okul Öncesi Eğitimi, Web 2.0 Araçları, STEM, Kodlama, Zekâ Oyunları.

Preschool Teachers' Views on Innovative Educational Practices

Abstract

This study aimed to examine the views of preschool teachers on innovative educational practices. The study group of the research consists of 21 preschool teachers working in different official kindergartens/ kindergartens affiliated to the Ministry of National Education (MNE) in the city center of Kütahya. Phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used in the study. In the determination of the study group of the research, the typical case sampling method was used. Research data were collected through forms prepared with semi-structured interview technique and descriptive analysis technique was used in the analysis of the obtained data. As a result of the research, it is seen that the majority of teachers participate in coding and STEM trainings. The results show that teachers mostly use intelligence games and non-computer coding materials in their classrooms, and use applications such as Code.org, Youtube and Wordwall on the smart board. Preschool teachers stated that they integrate innovative educational practices with other types of activities, especially game activities. They also stated that innovative educational practices have positive effects on both their professional development and all development areas of children. Regarding the disadvantages of innovative educational practices, it was concluded that it is difficult to implement in crowded classrooms, the preparation process takes a lot of time and teachers need financial support in terms of accessing materials.

Keywords: Innovative Educational Applications, Preschool Teacher, Preschool Education, Web 2.0 Tools, STEM, Coding, Intelligence Games.

Atıf İçin / Please Cite As:

Kurupınar, A., Kanmaz, T. ve Aktemur Gürlер, S. (2024). Okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 1-15, doi:10.33206/mjss.1296800

Geliş Tarihi / Received Date: 14.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.10.2023

¹ Dr. – Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), hamit7406@gmail.com,

 ORCID: 0000-0001-5885-9131

² Öğr. Gör. Dr. – Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Emet Meslek Yüksekokulu, tugba.kanmaz@dpu.edu.tr,

 ORCID: 0000-0003-0810-6304

³ Öğr. Gör. Dr. – Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, s.akteur40@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-1577-9403

Giriş

Teknoloji odağında yaşanan gelişmeler pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da dönüşümü beraberinde getirmektedir. Bu teknolojik gelişmelere bağlı olarak eğitimde yenilikler kaçınılmaz hale gelmiş durumdadır. Eğitimde yenilikçi teknolojilerin kullanımı; eğitim sürecinin etkililiğini artırmak, çocuklarda somut bilgi, beceri ve yetenekler oluşturmak, yaratıcı faaliyetler geliştirmeleri için sosyal bir gereklilik olarak görülmektedir (Mirzahamdamovna vd., 2021).

Yenilikçi eğitim uygulamaları, gelişen teknoloji ile birlikte eğitim ve öğretim hayatına giren pek çok "Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)" ve elektronik temelli çözümün yanı sıra eğitimde disiplinlerarası çalışmaların yaygınlaşması ile farklı disiplinlerden, çeşitli gruplara yönelik ya da çok dilli eğitim uygulamalarını içeren geniş bir kavramdır (Avedu, 2022). Bu bilgiler ışığında yenilikçi eğitim uygulamaları, eğitim biçimlerinin etkinliğini artırmayı amaçlayan, tüm öğretme ve öğrenme sürecini oluşturmaya, uygulamaya ve tanımlamaya yönelik sistematik bir yöntemdir denilebilir. Günümüzün en önemli gereksinimlerinden biri, yenilikçi eğitim uygulamalarının eğitimin iyileştirilmesinde etkin bir şekilde kullanılması, çağdaş bilginin önünün açılmasıdır (Abdimannobovna vd., 2019). Yenilikçi eğitim uygulamaları olarak fen bilimleri, teknoloji, mühendislik ile matematiği birleştiren ve müzik, resim, dans, tiyatro, drama ile sanatsal uygulamaları bir araya getiren STEAM uygulamaları, Web 2.0 araçları, Kodlama ve Robotik, Akıl ve Zekâ Oyunları gibi araçları sıralamak mümkündür.

Yenilikçi eğitim uygulamalarının amacı eğitim ve öğretim sürecinde çağımızın yeniliklerini kullanarak etkili bir öğretim süreci sağlamaktır. Bu doğrultuda bilgisayar ve internet teknolojisi araçları ile etkili bir öğretim amaçlanmaktadır (Özcan, 2022). Çocukların içinde buldukları gelişim dönemlerine uygun olarak hazırlanan yenilikçi eğitim uygulamaları öğrenme ortamlarını zenginleştirerek, çocukların gelişim alanlarına olumlu katkılar sağlamaktadır. Ayrıca yenilikçi uygulamaların öğrenme ortamlarında kullanımı sadece çocukların gelişimlerini değil aynı zamanda eğitimcilerinde mesleki gelişimlerini destekleyerek farklı öğrenme stratejileri oluşturmalarına katkıda bulunmaktadır. Bu yeni dönemde eğitimcilerin; yeniliklere açık, yeni teknolojileri kullanma becerisi olan ve sahip olduğu bu becerileri öğretim sürecinde aktif kullanarak sınıf ortamına entegre edebilen ve sürekli olarak kendini geliştiren bireyler olması beklenmektedir (Kılıç, 2015). Geleceğin yaratıcı ve girişimci nesillerini yetiştirmek isteyen eğitimcilerin, aynı zamanda bilimsel ve teknolojik yeniliklere öncülük yapma sorumluluğuna sahip oldukları unutulmamalıdır (Avery ve Reeve, 2013). Eğitim sürecindeki değişimler ve gerekli dönüşümler, öğretmenlerin yenilikçi uygulamaları izlemesi, uygulaması ve bu faaliyetleri geliştirebilecek davranışları göstermesiyle başarılabilir (Özer, 2022). Literatür, çeşitli uygulamaların sınıflarda etkili bir şekilde kullanılabilmesine dair birçok kanıt sunmaktadır (Williams vb., 2006). Yenilikçi eğitim uygulamalarına ilişkin çalışmaların çoğunlukla; ilkökul, ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri ve öğretmenleri ile ailelerinden oluşan katılımcılarla gerçekleştirildiği görülmektedir (Chugh ve Ruhı, 2018; Elmas ve Geban, 2012; Greenhow ve Lewin, 2016). Bu çalışmanın, okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamalarına yönelik görüşlerinin belirlenmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamalarından beklentileri ve okul öncesi öğrenme ortamlarına entegre edebilmeleri ile ilgili sunacağı bulguların ileride yapılacak araştırmalara ve araştırmacılara kaynaklık edeceği muhtemeldir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerini incelemek ve betimlemek amaçlanmıştır. Nitel araştırmalar, insanların inançlarını, deneyimlerini, tutumlarını, davranış ve etkileşimlerini anlamak için kullanılır (Vibha vd., 2013). Bu amaçla çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırmaya katılan kişilerin bir kavramla yaşadığı deneyimleri ortak bir temayla ortaya koyan araştırmalara fenomenolojik araştırmalar denilmektedir (Creswell, 2013). Bu çalışmada fenomenoloji desenin kullanılması nedeni, okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamalarına ilişkin deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarına odaklanılmasıdır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Bu amaç doğrultusunda katılımcıların belirlenmesinde olasılıksız örnekleme stratejilerinden amaçlı örnekleme tekniklerinden tipik durum örnekleme kullanılmıştır. Bu çalışmanın çalışma grubunu 2022 yılı güz

döneminde Kütahya il merkezinde yer alan Millî Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı resmî anaokullarında/ anasınıfında görev yapan ve gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul eden 21 okul öncesi öğretmenini oluşturmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgileri kapsamında yaş, cinsiyet, çalıştıkları okul türleri, mesleki kıdemleri, yenilikçi eğitim araçları ile ilgili seminer/kurs alıp almadıkları ve eğitim durumlarının yer aldığı kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgilerine Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Kod	Cinsiyet	Mezun Olunan Bölüm	Öğrenim Düzeyi	Yaş	Mesleki Kıdem (Yıl)	Çalışılan Yaş Grubu	Sınıftaki Çocuk Sayısı
Ö1	E	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	25-30	6-10	5	16-20
Ö2	K	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	41-45	16-20	5	16-20
Ö3	K	Okul Öncesi Eğitimi	Y. Lisans	36-40	11-15	5	16-20
Ö4	K	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	31-35	11-15	5	16-20
Ö5	K	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	36-40	11-15	4	21-26
Ö6	K	Okul Öncesi Eğitimi	Y. Lisans	36-40	11-15	6	21-26
Ö7	K	Çocuk Gelişimi	Lisans	41-45	21-26	5	16-20
Ö8	K	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	36-40	16-20	5	16-20
Ö9	K	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	31-35	6-10	5	16-20
Ö10	E	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	31-35	1-5	5	16-20
Ö11	K	Çocuk Gelişimi	Lisans	25-30	11-15	5	21-26
Ö12	K	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	31-35	11-15	6	16-20
Ö13	K	Çocuk Gelişimi	Lisans	25-30	1-5	4	21-26
Ö14	E	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	25-30	6-10	5	16-20
Ö15	K	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	36-40	16-20	5	16-20
Ö16	E	Çocuk Gelişimi	Lisans	25-30	1 yıldan az	5	16-20
Ö17	K	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	31-35	6-10	5	10-15
Ö18	K	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	31-35	11-15	5	10-15
Ö19	K	Okul Öncesi Eğitimi	Lisans	31-35	6-10	4	16-20
Ö20	K	Okul Öncesi Eğitimi	Y. Lisans	36-40	11-15	5	26-30
Ö21	K	Okul Öncesi Eğitimi	Y. Lisans	36-40	11-15	5	16-20

Tablo 1'e göre çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin 17'si kadın, 4'ü erkektir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin 17'si okul öncesi eğitimi/öğretmenliği, 4'ü çocuk gelişimi ve eğitimi mezunudur. Öğretmenlerin 17'si lisans, 4'ü ise yüksek lisans öğrenim düzeyine sahiptir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin 5'i 25-30 yaş aralığında, 7'si 31-35 yaş aralığında, 7'si 36-40 yaş aralığında, 2'si ise 41-45 yaş aralığındadır. Öğretmenlerin 1'i 1 yıldan az mesleki kıdeme sahip iken, 2'si 1-5 yıl arasında, 5'i 6-10 yıl arasında, 9'u 11-15 yıl arasında, 3'ü 16-20 yıl arasında, 1'i de 21-26 yıl arasında mesleki kıdeme sahiptir. Öğretmenlerin 3'ü 4 yaş grubuyla, 16'sı 5 yaş grubuyla 2'si de 6 yaş grubuyla çalışmaktadır. Öğretmenlerin 2'sinin sınıfında 10-15 arası sayıda çocuk bulunurken, 14'ünün sınıfında 16-20 arası sayıda çocuk, 4'ünün sınıfında 21-26 arası sayıda çocuk, 1'inin sınıfında da 26-30 arası sayıda çocuk bulunmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme protokolüne bağlı kalınarak sürdürülmesi nedeniyle daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Öncelikli olarak görüşme formunun hazırlanması sürecinde konu ile ilgili alan yazın taraması yapılmıştır. Öğretmenlerin yenilikçi eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla görüşme formu hazırlanmış ve formda iki bölüme yer verilmiştir. İlk bölümde öğretmenlerin cinsiyeti, çalışma yılı, öğrenim durumu, çalıştığı yaş grubuna dair demografik bilgileri içeren sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamalarının çocukların gelişim alanları üzerindeki etkisine, mesleki gelişimlerine katkısına, yenilikçi eğitim uygulamalarını hangi etkinlik türleri ile bütünleştirdiklerine dair toplamda altı soru bulunmaktadır. Araştırma için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunun geçerliliği üç alan uzmanı ve iki okul öncesi öğretmeni tarafından değerlendirilmiştir. Görüşme formunda; uzman görüşleri doğrultusunda görüşme sorularından biri çıkarılmıştır. Görüşme sorularının katılımcılar açısından yeterince açık ve anlaşılır olup olmadığını belirlemek amacıyla çalışma grubu dışında okul öncesi eğitimde görev yapan iki öğretmenle de pilot çalışması gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerden alınan cevaplar doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak görüşme formuna son şekli

verilmiştir. Bu araştırma için Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Etik Kurulu'na başvuruda bulunularak gerekli etik izinler alındıktan sonra katılımcılara ulaşılarak veriler toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış olup elde edilen veriler yazıya dökülerek betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Betimsel analizde önceden belirlenmiş olan temalara göre elde edilen veriler özetlenerek, yorumlanmakta ve okuyucuya sunulmaktadır. Bu yaklaşım bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmasına gerekirse olgular arasında da karşılaştırma yapılmasına imkan sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde, okul öncesi öğretmenleriyle yenilikçi eğitim uygulamalarına ilişkin yapılan görüşmelerde alınan yanıtlar ışığında elde edilen bulgular sınıflandırılarak tablolar halinde sunulmuştur. Okul öncesi öğretmenlerinin eğitimine katılmış oldukları yenilikçi eğitim uygulamalarına dair verdikleri cevaplarda ortaya çıkan kategorilere ilişkin bilgi ve frekans değerlerine ait bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Eğitimine Katılmış Oldukları Yenilikçi Eğitim Uygulamaları*

Alt tema	Kategoriler	f
Yenilikçi Eğitim Uygulamaları	Kodlama	10
	STEM	8
	Akıl ve Zekâ Oyunları 1-2	6
	Web 2.0 araçları	5
	GEMS	1
	Artırılmış Gerçeklik	1

Tablo 2'ye göre araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamaları eğitimlerine katılımlarına ilişkin olarak çoğunlukla kodlama eğitimi aldıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin vermiş olduğu bilgilere göre sırasıyla "STEM, Akıl ve Zekâ Oyunları 1-2, Web 2.0 araçları, GEMS ve Artırılmış Gerçeklik" eğitimlerine katıldıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin belirtmiş oldukları bilgilere ilişkin bazı ifadeler aşağıda yer verilmiştir:

"STEM eğitimini Antep'te Teknoparkta aldım. Kodlama ile akıl ve zekâ oyunları 1-2 eğitimlerini de pandemi online aldım." (Ö10)

"Akıl ve zekâ oyunları 1. ve 2. düzey eğitimleri aldım. Bunun dışında STEM, GEMS ve kodlama eğitimlerine de katıldım." (Ö15)

"Tübitak projesi kapsamında 1 hafta Artırılmış Gerçeklik ve STEM eğitimine katıldım. Bir de robotik kodlama eğitimi almıştım." (Ö21)

Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında bulunan akıllı tahta aracılığı ile yararlandıkları yenilikçi eğitim uygulamalarının neler olduğuna dair görüşlerinden elde edilen kategorilere ilişkin bilgiler ve frekans değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıflarında Bulunan Akıllı Tahta Aracılığı ile Yararlandıkları Yenilikçi Eğitim Uygulamaları*

Alt tema	Kategoriler	f
Yenilikçi Eğitim Uygulamaları	Code.org	4
	YouTube	4
	Wordwall	4
	Web 2.0 araçları	2
	Google Araçları	2
	EBA	1
	MentalUP	1
	Quiver	1

Tablo 3'e göre öğretmenlerin sınıflarında bulunan akıllı tahta aracılığıyla yararlandıkları yenilikçi eğitim uygulamalarının başında Code.org, Youtube ve Wordwall uygulamaları gelmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin akıllı tahta aracılığıyla en çok Web 2.0 araçları, Google Araçları, Eba, MentalUP, Quiver isimli yenilikçi eğitim uygulamalarına yer verdikleri görülmüştür. Öğretmenlerin bu görüşlerine ilişkin ifadeler aşağıda yer verilmiştir:

“Çocuklara o günün plam ile ilgili video izletmek için genelde Youtube’den faydalanıyorum.” (Ö11)

“Çocuklarla birlikte her hafta Code.org üzerinde kodlama yapıyoruz. Code.org’a sınıftaki çocukların bilgilerini girdim, böylelikle gelişmelerini de görebiliyorum. Bir de Quiver uygulamasını kullanıyoruz.” (Ö21)

“Akıllı tahtada Code.org türü kodlama oyunları var, onları oynuyoruz.” (Ö9)

“Akıllı Tahtada Wordwall bir de MentalUP var. MentalUP da eğitici zekâ oyunları var onları oynuyoruz.” (Ö10)

Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında bulunan yenilikçi eğitim uygulamalarına yönelik materyallere dair görüşlerinden elde edilen kategorilere ilişkin bilgiler ve frekans değerleri Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıflarında Bulunan Yenilikçi Eğitim Uygulamalarına Yönelik Materyaller

Alt tema	Kategoriler	f
Materyaller	Akıl ve zekâ oyunları	11
	Bilgisayarsız kodlama materyalleri	11
	STEM etkinlikleri için elektronik ve artk malzemeler	7
	Robotlar	1

Tablo 4’e göre öğretmenlerin sınıflarında bulunan yenilikçi eğitim uygulamalarına yönelik materyallere ilişkin ilk sırada Akıl ve zekâ oyunları ile bilgisayarsız kodlama materyalleri yer almaktadır. Bunların yanı sıra öğretmenlerin sınıflarında en çok STEM etkinlikleri için elektronik ve artk malzemeler kullanırken, robotlara da yer vermekte oldukları görülmektedir. Öğretmenlerin bu görüşlerine ilişkin ifadelere aşağıda yer verilmiştir:

“Sınıfta kodlama ile ilgili çalışma sayfaları ve etkinlik kitapları kullanarak bilgisayarsız kodlama yaptırıyorum. Akıl ve zekâ oyunları da var onlarla da oyunlar oynuyoruz.” (Ö14)

“STEM etkinliklerinde yapı-ınşaat ürünleri, takmalı çıkarmalı legolar, bloklar, çark, abeslang, plastik kapak, araba, motor, elektrik akımı vb. malzemeler kullanıp yeni ürünler tasarlıyoruz. Yerde kareler üzerine dokümanları çıktı alıp yapıyoruz bedensel kodlama yapıyoruz, 6x6 karton kutularda oklar ve yönlerle de çalışıyoruz.” (Ö17)

“Kodlama için marangoza tahta kestirdim. Sınıfta çocuklarla tahta üzerindeki oklarla ileri geri yaparak çaydanlığı fincana götürmeye çalışıyoruz. Velilerime çarşaf dikirdim. Kareler üzerinde kediyi fareye ulaştırmaya çalışıyoruz, Velilerime de eğitim verdim. Onlarda evde kodlama oyunları indirdiler telefonlarına onları oynatıyorlar.” (Ö20)

Okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamalarını hangi etkinlik türleri ile bütünleştirdiklerine dair görüşlerinden elde edilen kategorilere ilişkin bilgiler ve frekans değerleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yenilikçi Eğitim Uygulamalarını Bütünleştirdikleri Etkinlik Türleri

Alt tema	Kategoriler	f
Etkinlik Türleri	Oyun Etkinliği	20
	Matematik Etkinliği	13
	Fen Etkinliği	9
	Sanat Etkinliği	8
	Türkçe Etkinliği	7
	Okuma-Yazmaya Hazırlık Etkinliği	7
	Drama Etkinliği	5
	Müzik Etkinliği	5
	Hareket Etkinliği	4
	Alan Gezisi	2

Tablo 5’e göre öğretmenlerin yenilikçi eğitim uygulamalarını en çok oyun etkinlikleri ile bütünleştirdikleri görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmenlerin yenilikçi eğitim uygulamalarını sırasıyla en çok matematik etkinliği, fen etkinliği, sanat etkinliği, Türkçe etkinliği, okuma yazmaya hazırlık etkinliği, drama etkinliği, müzik etkinliği, hareket etkinliği ve alan gezisi ile bütünleştirdiklerine ulaşılmıştır. Öğretmenlerin bu görüşlerine ilişkin ifadelere aşağıda yer verilmiştir:

“Genel olarak tüm etkinlik türleri ile uygulamaya çalışıyorum. Özellikle kodlama çalışmalarında kavramları vermeye çalışıyorum. Matematikte sayı kavramını verirken mozaik kodlamadan, Türkçe dil etkinliklerini yürütürken masallarla kodlamadan yararlanıyorum.” (Ö5)

“Matematik etkinliklerinde satranç tahtasından yararlanıyorum.” (Ö7)

“Akıl ve zekâ oyunlarını daha çok oyun etkinliklerinde ve okuma yazmaya hazırlık çalışmalarında kullanıyorum.”

Kodlama ve STEM çalışmalarında müzik, fen ve matematik etkinliklerinden faydalanıyoruz. Şekiller, renkler, sayılar, uzak-yakın, sağ-sol gibi kavramların verilisinde kodlama ile akıl ve zekâ oyunlarına başvuruyorum.” (Ö8)

Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının çocukların gelişim alanlarına etkilerine dair görüşlerinden elde edilen kategorilere ilişkin bilgiler ve frekans değerleri Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıflarında Yer Verdikleri Yenilikçi Eğitim Uygulamalarının Çocukların Gelişim Alanlarına Etkileri

Alt Tema	Kategoriler	f
Bilişsel Gelişim	Akıl yürütme	10
	Problem çözme	10
	Zekâ gelişimi	6
	Yaratıcı düşünme	5
	Bilimsel süreç becerileri	5
Sosyal-Duygusal Gelişim	İş birliği	6
	Akran ilişkileri	4
	Özgüven gelişimi	3
Psikomotor Gelişim	Büyük / küçük kas gelişimi	6
Dil Gelişimi	Kelime dağarcığında artış	3
	Kendini ifade etme	2

Tablo 6’ya göre öğretmenlerin tümünün yenilikçi eğitim uygulamalarının çocukların gelişim alanları üzerinde olumlu etkileri olduğunu düşündükleri görülmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden yenilikçi eğitim uygulamalarının çocukların bilişsel becerileri başta olmak üzere, sosyal duygusal gelişim, psikomotor gelişim ve dil gelişimi üzerinde önemli katkıları olduğuna ulaşılmıştır. Buna ilişkin belirttikleri ifadelerinden bazıları şu şekildedir:

“Çocukların küçük kas gelişimine olumlu katkı sağlayan uygulamalar bulunmaktadır. Onlardan yararlanıyoruz.” (Ö1)

“Çocuklarda yaratıcı düşünme becerilerinin kazanımında etkili olduğunu düşünüyorum.” (Ö2)

“Çocukların kendilerini ifade etmelerine, dil becerilerine katkı sağlamaktadır.” (Ö3)

“Grup çalışmalarıyla sosyal duygusal becerileri ve akran ilişkileri geliştirdi.” (Ö4)

“Problem çözme, problem durumlarına birden çok çözüm yolu bulma, akıl yürütme, özellikle yaratıcılık gibi birçok zihinsel çalışmada faydası oluyor.” (Ö5)

“Daha özgüvenli, iş birlikli becerileri gelişmiş, gruba aidiyet hisseden çocuklar oldular.” (Ö6)

“Yenilikçi eğitim uygulamaları çocuklarda bilimsel süreç becerileri, problem çözme, akıl yürütme, zekâ gelişimi için oldukça etkili olmaktadır.” (Ö15)

Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının mesleki gelişimlerine katkısına dair görüşlerinden elde edilen kategorilere ilişkin bilgiler ve frekans değerleri Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıflarında Yer Verdikleri Yenilikçi Eğitim Uygulamalarının Mesleki Gelişimlerine Katkısı

Alt tema	Kategoriler	f
Mesleki gelişimlerine katkısı	Gelişen ve değişen yeniliklere uyum sağlamak	8
	Teknoloji desteği ile öğrenme ortamlarını zenginleştirmek	6
	Çocuklarla etkileşimini artırmak	5
	Yaratıcılık	5
	Verimlilik	5

Tablo 7’ye göre öğretmenlerin sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının mesleki gelişimlerine katkısının en çok gelişen ve değişen yeniliklere uyum sağlamak, teknoloji desteği ile öğrenme ortamlarını zenginleştirmek, çocuklarla etkileşimi artırmak, yaratıcılık ve verimliliklerinde etkili olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin bu görüşlerine ilişkin ifadelerle aşağıda yer verilmiştir:

“Teknolojiyi eğitimle bütünleştirdiğiniz takdirde muazzam bir eğitim öğretim oluşuyor. Farklı birçok materyal ile eğitim süreci desteklendiğinde hem işim kolaylaşıyor hem de zamandan kazanıyorum. Daha verimli geçiyor.” (Ö4)

“Sınıflarımızdaki etkinliklerde teknolojiyi eğitimle zaruri bir şekilde kullanmamız gerekiyor. Çocuklar artık daha hareketli bu yüzden somut ve eğlenceli etkinliklere daha çok ilgi gösteriyorlar. Ayrıca kendimi sürekli yenilemek ve değişikliklere ayak uydurabilmek yaratıcılığımı geliştirdi.” (Ö12)

“Bir çocuk gelişimi öğretmeni olarak söylemeliyim ki; yenilikçi eğitim uygulamalarını çocuklar üzerinde faal bir biçimde kullanırken bende bunlardan yararlanıyorum. Bu tür uygulamalar son derece işteş özellikler barındırmakta... Alanı ne olursa olsun bir öğretmen öğretirken ya da farklı meslek grubundaki insan işini yaparken kendisi de yeni şeyler öğrenir.” (Ö13)

Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının dezavantajlarına dair görüşlerinden elde edilen kategorilere ilişkin bilgiler ve frekans değerleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıflarında Yer Verdikleri Yenilikçi Eğitim Uygulamalarının Dezavantajları

Alt Temalar	Kategoriler	f
Çocuk açısından dezavantajları	Çocuk sayısının fazla oluşu	4
	Hazırbulunuşluklarının yeterli düzeyde olmayışı	3
	İsteksizlik	2
Öğretmen açısından dezavantajları	Etkinlik öncesi hazırlık süreci	4
	Ekonomik boyutu	3
	Materyal eksikliği	3
	Zaman yönetimi	2

Tablo 8’e göre öğretmenlerin sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının dezavantajlarına ilişkin olarak çocuk açısından dezavantajları ve öğretmen açısından dezavantajları olmak üzere iki kategoriye yönelik görüş bildirdikleri görülmüştür.

Öğretmenlerin sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının dezavantajlarına ilişkin olarak çocuk açısından dezavantajlarına yönelik çocuk sayısının fazla oluşu, hazırbulunuşluklarının yeterli düzeyde olmaması ve isteksizlik durumlarına ilişkin belirttikleri bazı görüşler şu şekildedir:

“Kalabalık sınıflarda çok zor oluyor. Tek tek hepsine yetişmek hem yoruyor hem de verimli olmuyor.” (Ö2)

“Çocuklar aileleri tarafından desteklenmediklerinde hazırbulunuşlukları da zayıf oluyor. Etkinlikleri anlamak ve uygulayabilmekte zorluk çekiyorlar.” (Ö13)

Öğretmenlerin sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının dezavantajlarına ilişkin olarak öğretmen açısından dezavantajlarına yönelik etkinlik öncesi hazırlık süreci, ekonomik boyutu, materyal eksikliği ve zaman yönetimi durumlarına ilişkin belirttikleri bazı görüşler şu şekildedir:

“Etkinliği hazırlamak çok zaman alıyor. Eğer iyi bir rehberlik yapamazsanız da etkinlik amacına ulaşmıyor. Çocukların sormuş oldukları sorulara donanımlı değilseniz cevap veremiyorsunuz bu da dezavantaj oluşturuyor.” (Ö8)

“Gün içinde zamanımın çoğunu bu çalışmalarını hazırlamak alıyor. Etkinlikler çok uzun sürüyor. Diğer etkinliklere geçmeye de fırsat kalmıyor.” (Ö12)

“Materyaller çok pahalı, ekonomik olarak her aile çocuğuna böyle bir imkân da sunamıyor.” (Ö16)

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmanın amacına ulaşması için 21 okul öncesi öğretmeniyle görüşmeler yapılmıştır.

Tablo 2’ye ait bulgulara göre katılımcıların çoğunluğunun birden fazla yenilikçi eğitim uygulamalarına ilişkin eğitimlere katılmış oldukları görülmektedir. Öğretmenlerin eğitimine katılmış oldukları yenilikçi eğitim uygulamalarının başında kodlama eğitimi gelmektedir. Kodlama eğitimine ilişkin ilginin her geçen gün arttığı sadece öğretmenler ile kısıtlı kalmayıp öğrenciler, veliler, uzmanlar, yetişkinler ve bu alana ilgi duyan paydaşlar tarafından da yelpazenin genişlediği söylenebilir (CodeWeek, 2019, CodeOrg, 2020). Sayın’ın (2020) araştırmasına göre kodlama eğitimine bilişim teknolojileri, sınıf ve okul öncesi öğretmenlerinin eğilimlerinin fazla oluşu erken çocukluktan itibaren kodlamanın benimsenmeye başladığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Sonuçlarda kodlamadan sonra öğretmenlerin en çok STEM eğitimine katıldıklarına rastlanmıştır. Chesloff (2013), okul öncesi eğitim sürecinde verilen STEM temelli eğitimin, çocukların sonraki yaşam süreçlerinde ihtiyaç duyacakları becerileri geliştirmelerine destek olacağını belirtmektedir. Bybee (2013), STEM’i bir eğitim reformu olarak değerlendirmiştir. Kodlama ve

STEM eğitimlerinin yanı sıra sonuçlar öğretmenlerin akıl ve zekâ oyunları, Web 2.0 araçları, Artırılmış Gerçeklik eğitimlerine katıldıklarını da ortaya koymaktadır. Kılıç ve Elaldı'nın (2021) çalışmasına göre, okul öncesi öğretmenlerinin %66,6'sının sınıflarında zekâ oyunlarına yer verdikleri görülmektedir. Hızla gelişen ve değişen dünyada çocukları ihtiyaçları olan analitik, eleştirel, yaratıcı düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerinin gelişiminde iş birliği, takım çalışması, iletişim becerileri kazanmalarında, akademik başarılarının artmasında akıl ve zekâ oyunlarının eğitim sürecinin bir parçası olarak görüldüğü söylenebilir (Ott ve Pozzi, 2012; Bottino vd., 2013).

Tablo 3'te elde edilen bulgular doğrultusunda okul öncesi öğretmenlerinin akıllı tahta aracılığıyla yararlandıkları yenilikçi eğitim uygulamalarının başında Code.org, YouTube ve Wordwall gibi uygulamaların geldiği görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin akıllı tahtalarında Web 2.0 araçları, Google Araçları, Eba, MentalUP, Quiver isimli yenilikçi eğitim uygulamalarını da kullandıkları belirlenmiştir. Günümüzde okul öncesi eğitim kurumlarında kodlama eğitiminde kolaylıkla kullanılacak çeşitli yazılımlar ve platformlar bulunmaktadır. Kodlama eğitiminde Scratch programının popülerliği göze çarpsa da uluslararası düzeyde yoğun bir şekilde kullanılan platformlardan birisi olan Code.org programı hem çocukları hem öğretmenleri bir araya getirerek ülkemizde ve dünyada öne çıkan bir program olarak yerini almaktadır (Çavdar vd., 2022). Sayın (2020) tarafından yapılan araştırmaya katılan 377 okul öncesi öğretmeninde aralarında bulunduğu 2705 öğretmene göre en çok tercih edilen kodlama ortamı Code.org olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın diğer kategorisinde ise bu çalışmada olduğu gibi az sayıda EBA seçeneğine rastlanmıştır. Youtube dünyadaki en popüler video paylaşım sitesi olmakla birlikte çocuklar için eğitici videolar seçeneği de sunmaktadır. Collins ve Halverson (2018)'a göre çevrimiçi videolar çocukların yeni bilgiler öğrenmesini kolaylaştırmaktadır. Taşdelen (2019)'ın çalışması da YouTube platformunun çocuklara koruyucu sağlık eğitimi kazandırmada yararlı içerik yelpazesine sahip olduğunu göstermektedir. Elmas ve Geban (2012) araştırmalarında Web 2.0 araçlarını kullanmanın öğretmenler açısından; ilgi çekici bir araç ve uygulamaların çocuklara aktif bir öğrenme ortamı oluşturduğunu ve eğitim içeriklerini kullanma konusunda avantajlar sağladığını belirtmiştir. Okul öncesi öğretmen adaylarının Web 2.0 teknolojilerini kullanma niyetlerinin olumlu olduğu ve gelecekteki anaokulu sınıflarında çocukların öğrenmesini geliştirmek, velilerle iletişim kurmak ve sınıf etkinliklerini paylaşmak amacıyla bu teknolojileri kullanmak istemelerinde etkili olduğu belirlenmiştir (Alazemi, 2017; Cunningham vd., 2018). Avcı ve Atik (2020) okul öncesi ve sınıf öğretmenleriyle yaptıkları araştırmasında öğretmenlerin, Web 2.0 araçlarını yararlı buldukları ve eğitim etkinliklerinde kullanılması gerektiğini düşündüklerine, bu araçları kullanma konusunda istekli olduklarına ve diğer öğretmenlere de önerdiklerine ulaşımlardır. Alan yazında yer alan araştırma sonuçları çalışmaya katılan öğretmenlerin akıllı tahtalarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarıyla ilgili görüşlerine benzer özellikler taşıdığını göstermektedir.

Tablo 4 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında bulunan yenilikçi eğitim uygulamalarına yönelik materyallere ilişkin görüşlerine yer verildiği görülmektedir. Buna göre öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun akıl ve zekâ oyunları ile bilgisayarsız kodlama materyallerini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunların yanı sıra öğretmenlerin sınıflarında STEM etkinlikleri için çoğunlukla atık malzemeler kullanırken, robotlara da yer vermekte oldukları görülmüştür. Eğitimin her kademesinde yöntem ve teknikler kadar önemli olan bir diğer husus da materyallerdir. Materyaller çocukların soyut bilgileri somut hale getirmelerine yardımcı olmakta ve kalıcı öğrenmeler gerçekleştirilmelerini sağlamaktadır (Bozpolat ve Arslan, 2018). Nitekim okul öncesi dönemdeki çocukların gelişim özellikleri göz önünde bulundurulduğunda materyallere yer verilmesi zorunluluk olarak görülmektedir (Taylor ve Boyer, 2020). Okul öncesi dönemde eğitim materyalleri ile zenginleştirilmiş öğrenme ortamları çocukların bilişsel gelişimleri başta olmak üzere diğer gelişim alanları üzerinde de olumlu etkilere sahiptir (Weinstein, 2013; Dilci ve Arslan, 2017; Gürler ve Ömeroğlu, 2022). Stoll vd., (2012) araştırmalarında çocuklara sunulan basit materyallerin kullanıldığı etkinliklerde çocukların problem çözme becerilerinin geliştiğini belirtmişlerdir. Akgündüz ve Akpınar (2018)'ın araştırmasına göre de STEM çalışmalarında kullanılan basit malzemeler çocukların 21. yüzyıl becerilerine olumlu katkılar sunmaktadır. Yapılan araştırmalar okul öncesi dönemde materyal kullanımının gerekliliğini ortaya koymakla birlikte çalışmanın sonuçları ile de örtüşür niteliktedir.

Tablo 5'te yer alan bulgular öğretmenlerin yenilikçi eğitim uygulamalarını en çok oyun etkinlikleri ile bütünleştirdiklerini söylemektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda araştırmaya katılan öğretmenlerin, eğitim etkinlikleri ile kodlama etkinliklerini bütünleştirme konusunda istekli oldukları dile getirilebilir. Bunun yanında öğretmenlerin yenilikçi eğitim uygulamalarını sırasıyla en çok matematik etkinliği, fen etkinliği, sanat etkinliği, Türkçe etkinliği, okuma-yazmaya hazırlık etkinliği, drama etkinliği, müzik etkinliği, hareket

etkinliği ve alan gezisi ile bütünlendirdikleri de görülmektedir. 2013 Okul Öncesi Eğitimin Programı'nın temel ilkelerinden biri de etkinliklerin oyun temelli olması gerektiğidir (MEB, 2013). Araştırma sonuçları da literatür ile uyumlu olup öğretmenlerinin neredeyse tamamının yenilikçi eğitim uygulamalarını oyun etkinlikleri ile bütünlendirdiğini göstermektedir. Ayrıca araştırma sonuçlarına benzer olarak alan yazında okul öncesi öğretmenlerinin yenilikçi eğitim uygulamalarını oyun dışında diğer etkinlik türleri ile bütünlendirdikleri de görülmüştür. Gürler ve Ömeroğlu (2022) tarafından okul öncesi öğretmenleriyle yapılan araştırmada da öğretmenlerin kodlama etkinliklerini Türkçe etkinliği, oyun etkinliği, matematik etkinliği ve fen etkinliği ile bütünlendirerek kullanabilecekleri belirtilmiştir. Çilengir Gültekin (2019)'ın araştırmasında STEM etkinliklerinin drama etkinlikleri temel alınarak uygulanmasının çocuklarda bilimsel süreç becerileri ile yaratıcılıklarını geliştirdiğine ulaşılmıştır. Ünal (2019)'ın çalışmasında da STEM disiplinlerinin Türkçe, Matematik, Sanat ve Müzik etkinlikleriyle bütünlendirilerek okul öncesi dönem çocuklarının bilimsel süreç becerilerini geliştirmede etkili olduğuna ulaşılmıştır.

Tablo 6'da yer alan araştırma bulguları öğretmenlerin tümünün yenilikçi eğitim uygulamalarının çocukların gelişim alanları üzerinde olumlu etkileri olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden yenilikçi eğitim uygulamalarının bilişsel beceriler başta olmak üzere, sosyal duygusal gelişim, psikomotor gelişim ve dil gelişimi üzerinde önemli katkıları olduğuna ulaşılmıştır. Alan yazında öğretmenlerin en çok eğitimine katılmış oldukları kodlama uygulamaları ile çocukların yaratıcılıklarının (Resnick, 2003; Siper-Kabadaı, 2019; Sullivan ve Bers, 2017), akran ilişkilerinin (Lee vd., 2013), akademik başarılarının (Pugnali vd., 2017), problem çözme becerilerinin (Akyol-Altun, 2018; Kurupınar, 2021; Fessakis vd., 2013; Koç, 2019), görsel-uzamsal becerileri ile yürütücü işlevlerinin (Di Lieto vd., 2017), karar verme becerilerinin (Strawhacker ve Bers 2014), ve bilgi işlemsel düşünme becerilerinin (Kalogiannakis ve Papadakis, 2017; Kazakoff vd., 2013; Papadakis vd., 2016) desteklediğini ifade ettikleri görülmüştür. Kuzgun (2019)'un araştırmasında da artırılmış gerçeklik teknolojisine okul öncesi dönemde yer verilmesinin çocukların ilgi ve dikkatlerini çekerek, etkinliklere aktif katılmalarını sağlamakta olduğu, çocuklara içeriği somutlaştırarak gerçeklik hissi yaşattığına ulaşılmıştır. Aynı zamanda artırılmış gerçeklik teknolojisi soyut kavramları somutlaştırarak çocuklar için kavramları daha anlaşılır kılmaktadır (Özdamlı vd., 2017; Rambli vd., 2013).

Tablo 7'de yer alan araştırma bulgularına göre öğretmenlerin sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının mesleki gelişimlerine katısına yönelik olarak; gelişen ve değişen yeniliklere uyum sağlamak, teknoloji desteği ile öğrenme ortamlarını zenginleştirmek, çocuklarla etkileşimlerini artırmak, yaratıcılıklarını ve verimliliklerini geliştirmek noktasında görüşlerin yoğunlaştığı söylenebilir. Konokman vd., (2016) öğretmenlerin yenilikçi yeteneklerinin artırılabilceğini ve bu yeteneğin desteklenmesinin gerekliliğini önemli gördüklerini dile getirmişlerdir. İçinde bulunduğumuz çağda eğitimde yapılandırmacı yaklaşım temelinde; bireylere bilgi öğretmek yerine öğrenmeyi öğretmeyi esas almanın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Öğretmenlerin bireysel şekilde eğitim sürecinde uygulayacakları yenilikçi yaklaşımlar önemli ve değerli görülmektedir (Özer, 2022). Ayrıca bu araçların kullanımını gerek çocukların gerekse eğitimcilerin teknolojik gelişimlerini destekleyici farklı öğrenme stratejileri oluşturmalarına da olanak sunmaktadır (Kandır ve Orçan, 2010). Başaran vd., (2022)'in araştırmasına göre de öğretmenler artırılmış gerçeklik uygulamalarının mesleki olarak doyuma ulaşmalarına, yetkin hissetmelerine ve motivasyonlarını artırıcı yönde etki gösterdiğine ilişkin görüş belirtmişlerdir.

Tablo 8'de yer alan bulgulara göre öğretmenlerin sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının dezavantajlarına ilişkin olarak çocuk ve öğretmen açısından dezavantajları olmak üzere iki farklı kategoride görüş bildirdiklerine ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda öğretmenlerin sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının çocuk açısından dezavantajlarına yönelik çocuk sayısının fazla oluşu ve çocukların hazırbulunluşluklarının yeterli düzeyde olmaması konusuna dikkat çektikleri görülmektedir. Araştırma sonuçlarında öğretmenler, sınıflarında yer verdikleri yenilikçi eğitim uygulamalarının öğretmen açısından dezavantajlarına ilişkin olarak etkinlik öncesi hazırlık süreci, ekonomik boyutu, materyal eksikliği ve zaman yönetimi üzerinde durmuşlardır. Araştırma sonuçlarına benzer olarak Kocaçıl (2020)'in araştırmasında da kalabalık sınıflarda uygulama yapmanın zor olduğuna ve uygulama esnasında diğer çocukların arkadaşlarını beklerken sıkıldıklarına değindiği görülmektedir. Kocaçıl (2020)'in araştırmasının sonuçlarına göre tüm çocukların eğitsel oyuncak robota dokunmak istemesi kalabalık sınıflarda düzensizliğe yol açmaktadır. Kuzgun (2019)'un çalışması artırılmış gerçeklik uygulamalarının kalabalık sınıflarda gerçekleştirilmesinin zaman yönetimi konusunda problemler oluşturabileceği yönündedir. Bagiati ve Evangelou'nun (2015) araştırmasında da okul öncesi öğretmenlerinin STEM uygulamalarında yeterli zamana sahip olmadıkları görüşüne ulaşılmıştır. Park, vd.,

(2016) tarafından yapılan araştırmada da Koreli öğretmenlerin STEM etkinliklerini uygulamak için yeterli zaman bulamama, artan iş yükü ve finansal desteğe ilişkin yaşadıkları zorluklara değindikleri görülmüştür. Araştırma sonuçlarına benzer olarak yapılan çalışmalar yenilikçi eğitim uygulamalarını sınıfta gerçekleştirmede öğretmenlerin zaman, materyal ve finans desteğine ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır.

Çalışma sonuçları değerlendirildiğinde okul öncesi öğretmenlerinin eğitim süreçlerinde yenilikçi eğitim uygulamalarının gerek çocuklar gerekse mesleki gelişimleri açısından yararlı buldukları ve ilgileri doğrultusunda farklı uygulamaların kullanımına yönelik eğitim aldıkları görülmüştür. Eğitim sürecinde ortaya çıkan yenilikler doğru kullanıldığında, çocukların ilgisini çekmekte ve öğrenmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu çerçevede okul öncesi öğretmenlerine yenilikçi eğitim uygulamalarının teorik ve uygulamalı şekilde yüz yüze verilebileceği, bu uygulamaların kullanımına yönelik anaokullarında yenilikçi eğitim uygulamaları atölyeleri ya da sınıflarda öğrenme merkezleri kurulabileceği ve uygulamaların etkili bir şekilde kullanımı için öğrenme ortamlarına materyal desteği sağlanabileceği önerilebilir.

Etik Beyan

“Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yenilikçi Eğitim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 18.05.2022 tarih ve 2022/05 sayılı kararı ile alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Abanoz, T. (2020). *STEM yaklaşımına uygun fen etkinliklerinin okul öncesi dönem çocuklarının bilimsel süreç becerilerine etkisinin incelenmesi* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Abdimannobovna, M. L., Sharifovna, Y. D. ve Zebuniso, A. (2019). Ways To Use Multimedia In Modern School Education. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, Vol, 7(12).
- Akay, C. Ö. ve Çakır, O. (2023). Examination of the effect of using web 2.0 tools in environmental education on preschool children's attitudes towards the environment. *Journal of Learning and Teaching in Digital Age*, 8(1), 136-147. <https://doi.org/10.53850/joltida.1173679>
- Akçay, B. (2019). *STEM etkinliklerinin anaokuluna devam eden 6 yaş çocukların problem çözme becerilerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Akgündüz, D. ve Akpınar, B. C. (2018). Okul öncesi eğitiminde fen eğitimi temelinde gerçekleştirilen STEM uygulamalarının öğrenci, öğretmen ve veli açısından değerlendirilmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 32(1), 1-26.
- Akyol-Altun, C. (2018). *Okul öncesi öğretim programına algoritma ve kodlama eğitimi entegrasyonunun öğrencilerin problem çözme becerisine etkisi* (Yüksek lisans tezi) Ankara Üniversitesi.
- Alazemi, L. A. (2017). *Exploring factors that predict kuwaiti preservice kindergarten teachers' intentions to use web 2.0 technologies in their future kindergarten classrooms using the decomposed theory of planned behavior* (Doctoral theses). The University of Alabama at Birmingham.
- Alpay, N. ve Okur, M. R. (2021). Okul öncesi dönemdeki 5-6 yaş çocuklarının görsel okuryazarlık durumlarının ve dijital öğrenme içeriklerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 7(3), 1-34. <https://doi.org/10.51948/auad.951885>
- Aronin, S. ve Floyd KK (2013). Using an iPad in inclusive preschool classrooms to introduce STEM concepts. *Teaching Exceptional Children* 45(4), 34–39. <https://doi.org/10.1177/004005991304500404>
- Atik, A. (2019). *STEM etkinliklerinin bilimsel süreç becerileri üzerine etkisi: 5 yaş örneği* (Yüksek lisans tezi). Trabzon Üniversitesi.
- Avcı, A. (2020). Eğitim Bilişim Ağı (Eba) sisteminde yer alan müzik eğitimi derslerine yönelik öğretmen görüşleri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14(32), 328- 353. Doi: 10.29329/mjer.2020.258.17
- Avcı, F. ve Atik, H. (2020). Okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin “web 2.0 araçları” kavramına yönelik metaforik algıları ve değerlendirmeleri/metaphoric perceptions and views of preschool and elementary teachers on the concept of " web 2.0 tools". *Nitel Sosyal Bilimler*, 2(2), 142-165. <https://doi.org/10.47105/nsb.800117>
- Aydın, T. (2019). *STEM uygulamalarının okul öncesi öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri ve bilişsel alan gelişimlerine etkisi*

- (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi.
- Bagiati, A. ve Evangelou, D. (2015). Engineering curriculum in the preschool classroom: The teacher's experience. *European Early Childhood Education Research Journal*, 23(11), 112-128. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2014.991099>
- Bal, E. (2018). *FeTeMM (Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) etkinliklerinin 48- 72 aylık okul öncesi çocuklarının bilimsel süreç ve problem çözme becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.
- Başaran, M., Nacar, E., Aksay, G., Tüfekci, H. ve Vural, Ö. F. Artırılmış gerçeklik (AG) uygulamalarının okul öncesi dönemde uygulanabilirliğine ilişkin öğretmen görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (62), 135-157. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.917745>
- Bottino, R. M., Ott, M. ve Tavella, M. (2013). Investigating the relationship between school performance and the abilities to play mind games. In *European Conference on Games Based Learning*, (pp.62-71). Academic Conferences International Limited.
- Bozpolat, E. ve Arslan, A. (2018). Öğretmen adaylarının öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı dersine ilişkin görüşleri. *Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 60- 84. <https://doi.org/10.19160/ijer.463977>
- Bybee, R. W. (2013). *The case for STEM education: challenges and opportunities*. Virginia: NSTA.
- Campos, P. ve Pessanha, S. (2011). Designing augmented reality tangible interfaces for kindergarten children. In *International Conference on Virtual and Mixed Reality* (pp. 12-19). Springer.
- Can Yaşar, M. İnal, G. Uyanık, Ö. ve Kandır, A. (2012). Using technology in pre-school education. *US-China Education Review A*, 4, 375-383.
- Cascales, A., Laguna, I., Pérez-López, D., Perona, P. ve Contero, M. (2013a, July). An Experience on Natural Sciences Augmented Reality Contents for Preschoolers. In *5th International Conference on Virtual, Augmented And Mixed Reality*, Las Vegas, NV, USA.
- Cascales, A., Pérez-López, D. ve Contero, M. (2013b). Study on parent's acceptance of the augmented reality use for preschool education. *Procedia Computer Science*, 25: 420- 427. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2013.11.053>
- Chesloff, J. D. (2013). Why STEM education must start in early childhood. *Education Week* 32(23), 27-32.
- Code.Org, (2020). *Code.org 2019 Annual Report*. <https://code.org/about/2019>
- CodeWeek, (2019). *Europe Code Week News*. <https://blog.codeweek.eu/post/182448459500/eucode-week-2018-breaks-all-time-record-with-27>
- Collins, A. ve Halverson, R. (2018). *Rethinking Education in the Age of Technology: The Digital Revolution and Schooling*. Teachers College Press.
- Cunningham, C.M., Lachapelle, C.P. ve Davis, M.E. (2018). Engineering Concepts, Practices, and Trajectories for Early Childhood Education. In: English, L., Moore, T. (Eds.), *Early Engineering Learning. Early Mathematics Learning and Development*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-8621-2_
- Çakır, Z., Yalçın, S. A. ve Yalçın, P. (2019). Montessori yaklaşımı temelli STEM etkinliklerinin okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcılık becerilerine etkisi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 392-409. DOI: 10.21733/ibad.548456
- Çam, A. G. Ş. S. (2013). GEMS programı–matematik ve fende büyük buluşlar. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2).
- Çavdar, L., Kılıçer, K. ve Emmiöglü, E. (2022). Code.Org çevrimiçi kodlama platformu öğretim programının değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 51 (233), 689-714. Doi: 10.37669/milliegitim.799492.
- Çilengir-Gültekin, S. (2019). *Okul öncesinde eğitimde drama temelli erken STEM programının bilimsel süreç ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Çorlu, M. S., Aşık, G. ve Doğanca Küçük, Z. (2017). STEM-FeTeMM eğitiminde ölçme değerlendirme yaklaşımı. *STEM Kuram ve Uygulamalarıyla Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik Eğitimi. Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık*, 21, 26.
- Delello, J. A. (2014). Insights from pre-service teachers using science-based augmented reality. *Journal of Computers in Education*, 1(4), 295–311.
- Di Lieto, M.C., Inguaggiato, E., Castro, E., Cecchi, F., Cioni, G., Dell'Omo, M., ... Dorio, P. (2017). Educational robotics intervention on executive functions in preschool children: a pilot study. *Comput. Hum. Behav.* 71, 16–23. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.018>.
- Di Serio, Á., Ibáñez, M. B. ve Kloos, C. D. (2013). Impact of an augmented reality system on students' motivation for a visual art course. *Computers & Education*, 68, 586-596. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.03.002>
- Dilci, T. ve Arslan, A. (2017). Çocuk oyuncaklarının çocukların gelişim alanlarına yönelik etkilerinin günümüz bağlamında incelenmesi (Sivas ili örnekleme). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 35-47.
- Durkin, A. (2018). *Can providing young children with opportunities to participate in STEM activities encourage cooperative learning?* (Master's thesis). Hofstra University.
- Durulan, D. ve Angın, D. E. (2023). Akıl ve zekâ oyunlarının okul öncesi dönem çocukların dikkat ve görsel algı düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (1), 333-357. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.1181847>
- Elmas, R. ve Geban, Ö. (2012). 21. Yüzyıl Öğretmenleri için Web 2.0 Araçları. *International Online Journal of*

- Educational Sciences*, 4(1), 243-254.
- Fessakis, G., Gouli, E. ve Mavroudi, E. (2013). Problem solving by 5–6 sources old kindergarten children in a computer programming environment: A case study. *Computers & Education*, 63, 87–97. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.11.016>
- Genişyürek, C. (2021). *Zekâ oyunlarının 5-6 yaş çocuklarının dil gelişimine etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Google Apps for Education (2013). *The tools your students want*. <http://www.google.com/enterprise/apps/education/products.html>
- Güldemir, S. (2019). Okul öncesi eğitiminde STEM etkinliklerinin yaratıcılığa etkisi (Yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Gülmez, E. (2019). *Okul Öncesi Dönem Kavram Öğretiminde YouTube'un Bir Eğitim Teknolojisi Olarak Kullanılması*. (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Gürler, S. ve Ömeroğlu, E. (2022). The views of preschool teachers regarding the applicability of block-based coding programs. *International Journal of Education Technology & Scientific Researches*, 7(20).
- Kahriman-Pamuk, D., Elmas, R. ve Pamuk, S. (2020). Artırılmış gerçeklik ve fen etkinlikleri: okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşleri. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 671-699. Doi: 10.33711/yyuefd.710054.
- Kalogiannakis, M. ve Papadakis, S. (2017, August). *Pre-service kindergarten teachers acceptance of "ScratchJr" as a tool for learning and teaching computational thinking and Science education*. Proceedings of the 12th Conference of the European Science Education Research Association (ESERA), Research, Practice and Collaboration in Science Education, Dublin City University and the University of Limerick, Dublin, Ireland.
- Kandır, A. ve Orçan, M. (2010). *Teaching maths in pre-school period*. Morpa Kültür.
- Karamete Gözcü, Ş. (2019). *Okul öncesi öğretmenlerin aldıkları STEM eğitimine ilişkin düşünceleri ve sınıf içi uygulamalarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Katz, L. G. (2010). STEM in the early years. *Early childhood research and practice*, 12(2), 11- 19.
- Kazakoff, E.R., Sullivan, A. ve Bers, M.U. (2013). The effect of a classroom-based intensive robotics and programming workshop on sequencing ability in early childhood. *Early Childhood Education Journal*, 41(4), 245–255.
- Kılıç, H. ve Elaldı, Ş. Okul öncesi öğretmenlerinin akıl ve zekâ oyunlarına yönelik görüşleri ve oyunları sınıflarında kullanabilme durumları. In *International Congress Of Eurasian Social Sciences-5* (p. 261).
- Kocaçıl, S. (2020). *Programlanabilir eğitil oyuncak robot tasarımı ve okul öncesi dönemde kullanılması* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Koç, A. (2019). *Okul öncesi ve temel fen eğitiminde robotik destekli ve basit malzemelerle yapılan STEM uygulamalarının karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi.
- Konan, N. ve Uğur, İ. (2021, February). Okul öncesi öğretmenlerinin STEM eğitiminde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Eurasian Conference on Language & Social Sciences. Gjakova, Kosova*. 490-503.
- Konokman, G. Y., Yokuş, G. ve Yelken, T. Y. (2016). Yenilikçi materyal tasarlanmanın sınıf öğretmeni adaylarının yenilikçilik düzeylerine etkisi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(3), 857-878.
- Kurupınar, A. (2021). *Okul öncesi çocukların problem çözme becerilerine zekâ oyunları eğitim programının etkisi* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Kuzgun H. (2019). *Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Okul Öncesi Dönemde Kullanımı: Durum Çalışması* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Lee, K., Sullivan, A. ve Bers, M. U. (2013). Collaboration by design: Using robotics to foster social interaction in Kindergarten. *Computers in the Schools*, 30(3), 271-281. <https://doi.org/10.1080/07380569.2013.805676>
- Mirzahamdamovna, K. B., Erkinovna, A. N. ve Jumadillaevich, S. R. (2021). Use of Innovative Educational Technologies in Fine ARTS Classes of Higher Education Institutions. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 2(4), 25-27.
- Ott. M. ve Pozzi. F. (2012). Digital games as creativity enablers for children. *Behaviour & Information Technology*. 31(10). 1011-1019. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2010.526148>
- ÖRAV. (2020). *Pandemi döneminde gündelik pratikler, algı ve eğitim ihtiyaçları araştırma raporu*. Öğretmen Akademisi Vakfı: İstanbul. https://www.orav.org.tr/i/assets/pdf/degerlendirmeraporlari/PandemDonemindeGundelikPratikler_Algı_Egitim_%C4%B0htiyaclar%C4%B1_Ara%C5%9Ft%C4%B1rmaRaporu.pdf
- Özdamlı, F., Bal, E. ve Karagözlü, D. (2017). Preschool teachers' views about educational materials and augmented reality in preschool education. *International Journal of Sciences and Research*, 73(8), 49-59. doi: 10.21506/j.ponte.2017.8.35.
- Özer, D. (2022). *Okul öncesi öğretmenlerinin bireysel yenilikçilik düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi.
- Papadakis, S., Kalogiannakis, M. ve Zaranis, N. (2016). Developing fundamental programming concepts and computational thinking with ScratchJr in preschool education: A case study. *International Journal of Mobile Learning and Organisation*, 10(3), 187–202. <https://doi.org/10.1504/IJMLO.2016.077867>
- Park, H.J., Byun, S.Y., Sim, J., Han, H. ve Baek, Y.S. (2016). Teachers' perceptions and practices of STEAM education in South Korea. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 12(7), 1739-1753.

Doi: 10.12973/euraisa.2016.1531a.

- Pugnali, A., Sullivan, A. ve Bers, M.U. (2017). The Impact of user interface on young children's computational thinking, *Journal of Information Technology Education: Innovations in Practice*, 16, 172-193. DOI:10.28945/3768
- Rambli, D. R. A., Matcha, W. ve Sulaiman, S. (2013). Fun learning with AR alphabet book for preschool children. *Procedia Computer Science*, 25, 211-219. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2013.11.026>
- Rasalingam, R. R., Muniandy, B. ve Rass, R. (2014). Exploring the application of augmented reality technology in early childhood classroom in Malaysia. *Journal of Research & Method in Education (IOSR-JRME)*, 4(5), 33-40.
- Resnick, M. (2003). Playful learning and creative societies. *Education Update*, 8(6). <http://web.media.mit.edu/wmres/papers/education-update.pdf>
- Sarıtaş, R. (2010). *Millî Eğitim Bakanlığı okulöncesi eğitim programına uyarlanmış GEMS (great explorations in math and science) fen ve matematik programının anaokuluna devam eden altı yaş grubu çocukların kavram edinimleri okula hazırbulunuşluk düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Sarıtaş, T. ve Üner, N. (2013). Eğitimdeki yenilikçi teknolojiler: Bulut teknolojisi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 192-201.
- Sayın, Z. (2020). Öğretmenlerin kodlama eğitiminde eğilimlerinin belirlenmesi. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 9(1), 52-64.
- Sevli, O. (2011). *Bulut bilişim ve eğitim alanında örnek bir uygulama* (Yüksek lisans tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Siper-Kabadayı, G. (2019). *Robotik uygulamalarının okul öncesi çocukların yaratıcı düşünme becerileri üzerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Soylu, S. (2016). STEM education in early childhood in Turkey. *Journal of Educational and Instructional Studies in the World*, 6, 38-47.
- Stoll, J., Hamilton, A., Oxley, E., Eastman, A. M. ve Brent, R. (2012). Young thinkers in motion: Problem solving and physics in preschool. *Young Children*, 67(2), 20-26.
- Strawhacker, A.L. ve Bers, M.U. (2014). I want my robot to look for food: Comparing children's programming comprehension using tangible, graphical, and hybrid user interfaces. *International Journal of Technology and Design Education*, 25(3), 293- 319.
- Sullivan, A. ve Bers, M.U. (2017). Dancing robots: integrating art, music, and robotics in Singapore's early childhood centers. *International Journal of Technology & Design Education*, 1-22.
- Tanık Önal, N, Ardıç, M. (2020). Okul Öncesi Öğrencileri için Makey Makey ile Bir Fen Etkinliği Tasarımı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2225-2236. <https://doi.org/10.15869/itobiad.751814>
- Taşdelen, B. (2019). Okul öncesi çocuklar için sağlık içerikli eğitici videoların YouTube aracılığıyla kullanılması. *Yeni medyada çocuk ve iletişim içinde*, 97-115.
- Taylor, M. E. ve Boyer, W. (2020). Play-based learning: Evidencebased research to improve children's learning experiences in the kindergarten classroom. *Early Childhood Education Journal*, 48(2), 127-133. <https://doi.org/10.1007/s10643-019-00989-7>
- Toksoy, N. (2021). *YouTube yayıncılarının beş yaş çocuklarının dil gelişimleri ve konuşma alışkanlıkları üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Tuğrul, B. (2014). Oyun temelli öğrenme. R. Zembat (Eds) içinde, *Okul öncesinde özel öğretim yöntemleri* (s. 187-220). Anı.
- Uğraş, M. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin STEM uygulamalarına yönelik görüşleri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 39-54.
- Ünal, M. (2019). *4-6 yaş okul öncesi çocuklarına etkinlik temelli STEM eğitiminin bilimsel süreç becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Ünal, M. ve Sağlam, M. (2018). Examination of the effect of the GEMS program on problem solving and science process skills of 6 years old children. *European Journal of Educational Research*, 7(3), 567-581. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.7.3.567>
- Vibha, P., Bijayini, J. ve Sanjay, K. (2013). Perspectives in Clinical Research. Eylül 30, 2022 tarihinde <https://www.picronline.org/text.asp?2013/4/3/192/115389> adresinden alındı.
- Weinstein, C. S. (2013). Designing preschool classrooms to support development. In *Spaces for children* (pp. 159-185). Springer, Boston, MA.
- Williams, P., Nicholas, D. (2006). Testing the usability of information technology applications with learners with special educational needs. *Journal of Research in Special Educational Needs* 6(1), 31-41
- Yalçın, F. ve Tekbiyık, A. (2013). GEMS tabanlı etkinliklerle desteklenen proje yaklaşımının okul öncesi eğitimde kavramsal gelişime etkisi. *Turkish Studies*, 8/9, 2375-2399.
- Yıldırım, B. ve Selvi, M. (2016). Examination of the effects of STEM education integrated as a part of science, technology, society and environment courses. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 3684-3695.
- Yılmaz, E., Yüzbaşoğlu, Y. ve Hacıhatiroğlu, N. (2022). Zekâ oyunlarının okul öncesi dönemdeki çocukların bilimsel süreç ve dikkat becerilerine etkisinin incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 36(3), 627- 642. Doi:10.33308/26674874.2022363408.
- Yılmaz, R. M., Küçük, S. ve Göktaş, Y. (2017). Are augmented reality picture books magic or real for preschool children aged five to six? *British Journal of Educational Technology*, 48(3), 824- 841.

<https://doi.org/10.1111/bjet.12452>

Yuvacı, Z. ve Dağhoğlu, H. E. (2018). Okul öncesi eğitim alan çocukların ve buldukları sınıf ortamının yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 234-256.
<https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.196720182262>

EXTENDED SUMMARY

Innovative educational applications is an extensional concept introduced to teaching life with the improving technologies, comprising multi-lingual applications targeting various groups from different disciplines with the spread of interdisciplinary studies in education besides a great many “Information and Communication Technologies (ICT) and electronic based solutions (Avedu, 2022). In the light of this information, it is likely to say that innovative educational applications is a systematic method aiming at increasing educational styles, forming all teaching and learning processes, applying and defining them (Abdimannobovna et al., 2019). It is likely to count such digital technology tools as STEAM applications, Web 2.0 tool, Coding Programs, Mind and Intelligence Games combining applied sciences, technology, engineering with mathematics, bringing music, painting, dance, theatre, drama and artistic applications together as an innovative application. The purpose of innovative educational applications is to provide an effective teaching process using the innovations of the age in education and teaching process (Özcan, 2022). Prepared suitable for the development periods when children are, innovative educational applications enrich learning environments and make positive contributions to the developmental fields of children. In addition, using innovative applications in learning settings supports not only the child development but also the educators’ vocational development contributing to forming different learning strategies. In this new period, it is expected that educators must be the individuals open to innovations, having the skill to use new technologies and being able to integrate these skills into the classroom setting by using them actively in the teaching process, developing themselves continuously (Kılıç, 2015). It is likely to see that the studies related to innovative educational applications are mostly realized with the participants made up of students of primary and secondary schools, high schools and universities, teachers and parents (Chugh & Ruhi, 2018; Elmas & Geban, 2012; Greenhow & Lewin, 2016). It is thought that the current study is of importance in terms of determining the views of preschool teachers over innovative educational applications. It is also believed that the findings that preschool teachers would present regarding how to integrate their expectations from innovative educational applications into preschool learning settings will be the source of future researches and researchers. In the current study, it was aimed to investigate and describe the views of preschool teachers over innovative applications. For that reason, phenomenology, one of qualitative research designs, was used in the study. The reason why phenomenology was used in the study was that preschool teachers focus on how they interpret their experiences regarding innovative educational applications. Purposed sampling method was used in forming the working group. In this sense, typical case sampling, one of the purposed sampling techniques of improbable sampling strategies, was used to determine the participants. The working group of the current study was made up of 21 preschool teachers working in official kindergartens/nursery classes acting under the Ministry of Education in the city centre of Kütahya and volunteering for the participation of the study. The data in the study was collected through semi-structured interview method, one of the qualitative research methods. In order to determine the views of teachers over innovative educational applications, an interview form was prepared and this form was given place in two parts. In the first part, there were questions comprising demographic information regarding the teachers’ gender, their seniority, education status, the age group they work for. In the second part, there were six questions in total with regard to the effect of the innovative educational applications of preschool teachers on the children’s development fields, their contributions to their vocational development, into which activity types they integrate their innovative educational applications. The validity of the semi-structured interview form was evaluated by three experts in the field and two preschool teachers. One of the questions was excluded from the interview form based on expert view. In order to determine whether the interview questions were clear and understandable enough for the participants, a pilot study was conducted by applying it to two other teachers working in preschool education. Depending on the answers obtained from the teachers, necessary corrections were made and the interview form was completed. After getting the necessary ethical approvals, the application was made to Kütahya Dumlupınar University Ethical Commission for this study, the participants were reached and the data was collected. Semi-structured interview technique was used to collect data in the study, the data obtained was reported and analysed through descriptive technique analysis. At the end of the study, it was found that preschool teachers participated mostly in coding education regarding innovative educational applications firstly and then they

joined educations over STEM, Intelligence Games 1-2, Web 2.0 tools, augmented reality; they used the applications of Code.org, YouTube and Wordwall more on the smart boards in the classrooms; besides that they benefited from such different applications as Web 2.0 tools, Google Tools, EBA, Mentalup, Quiver; they frequently gave place to mind and intelligence games and uncomputerized coding materials; and that those applying STEM activities used electronic and residual materials while using robots. In addition, it was found that preschool teachers integrated innovative educational applications firstly into game activities and then into mathematical, scientific, artistic, Turkish preparation to literacy, drama, musical and movement activities and field trips respectively. As a conclusion, it was determined that preschool teachers found innovative educational applications beneficial in term of both children and their own vocational development in educational processes and that they had education regarding the use of different applications depending on their interests. In the case of using the innovations emerging in educational process in a correct way, they attract children's attention and facilitate learning. In this sense, it is recommended that innovative educational applications could be given to preschool teachers face to face in practice, innovative educational application studios could be founded in kindergartens for the purpose of using these applications or some learning centres could be opened in the classrooms, and material support could be given to learning settings to use the applications in an effective way.

Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin Eğitim Yönetimi Sistemlerinin Karşılaştırılması

Bertan AKYOL¹, Neşem ERKOÇ² ve Altan ÖZTABAN³

Öz

Bu çalışmada Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin'deki eğitim yönetimi sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma kapsamında, Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin eğitim yönetimi uygulamaları sistem yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Ülkelerin seçiminde PISA 2018 sonuçları ve 2020 İnsani Gelişmişlik Endeksi kriter olarak belirlenmiştir. Araştırma nitel araştırma yönteminden bütüncül çoklu durum araştırması desenine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin elde edilmesinde nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Veriler ile ilgili dokümanlar toplandıktan sonra okunup analiz edilerek sistem yaklaşımının başlıkları altında kategorilere ayrılmışlardır. Sonrasında her bir kategori ülkeler bazında yeniden düzenlenmiş ve araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Araştırmada kullanılan sistem yaklaşımının ölçütlerine göre ülkeler; eğitim finansmanı, öğretmen ve yönetici seçme yetiştirme ve eğitim yönetimi stratejisi girdi; ülkenin demografik, coğrafi özellikleri, eğitim felsefesi ve eğitim modeli çevre; ülkenin eğitim sistemi ve eğitim göstergeleri süreç; okul yöneticilerinin memnuniyeti ve kariyer planlaması çıktı kategorisi başlıkları altında ele alınmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin'in eğitim sistemleri sistem yaklaşımının girdi, süreç, çevre ve çıktı boyutlarında karşılaştırılmış, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Eğitim Sistemi, Sistem Yaklaşımı, Çin, Avustralya, Rusya, Arjantin.

Comparison of Education Management Systems of China, Australia, Russia and Argentina

Abstract

This study is aimed to comparatively examine the education management systems in China, Australia, Russia and Argentina. Within the scope of this research, education management practices in China, Australia, Russia and Argentina are discussed within the framework of the system approach. PISA 2018 results and 2020 Human Development Index were determined as criteria in the selection of countries. The research was carried out in accordance with the holistic multiple case research design from the qualitative research method. Document analysis, one of the qualitative data collection methods, was used to obtain the data. After the documents related to the data were collected, they were read, analyzed and categorized under the headings of the system approach. Afterwards, each category was rearranged on the basis of countries and research findings were reached. According to the criteria of the system approach used in the research, countries; education financing, teacher and administrator selection, training and education management strategy; country's demographic, geographical features, education philosophy and education model; country's education system and education indicators process; satisfaction of school administrators and career planning are discussed under the output category. In line with the data obtained from the research, the education systems of China, Australia, Russia and Argentina were compared in the input, process, environment and output dimensions of the system approach, and similarities and differences were revealed.

Keywords: Turkish Education System, System Approach, China, Australia, Russia, Argentina.

Atıf İçin / Please Cite As:

Akyol, B., Erkoç, N. ve Öztaban, Ö.(2024). Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin eğitim yönetimi sistemlerinin karşılaştırılması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 16-30. doi:10.33206/mjss.1296390

Geliş Tarihi / Received Date: 12.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.09.2023

¹ Doç. Dr. - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye, bertan.akyol@adu.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-1513-1885

² Öğretmen - Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, nesem_b@hotmail.com,

 ORCID: 0000-0003-1816-1630

³ Sorumlu yazar, Öğretmen - MEB, Türkiye, oztaban@gmail.com,

 ORCID: 0000-0001-9045-0248

Giriş

Dünya ülkelerindeki gelişmişliği gösteren en önemli gösterge olan eğitim bireylerin; sosyal adalet, özgürlük ve eşitlik gibi kavramları hayatına uygulamasını ve eşitsizliğe karşı çıkmalarını, yeni şeyleri keşfetmeyi ve dünya ile olumlu ilişkiler kurabilmelerini sağlayan en etkili dönüşüm aracı ve üst yapı kurumudur. Eğitim sistemlerini sadece kurum bazında değil temel faktörlerin yanı sıra sosyal ve siyasal yapı da dahil olmak üzere çok boyutlu bir yaklaşımla incelemek gerekmektedir (Cramer ve Browne, 1965; King, 1979).

Karşılaştırmalı eğitim; sosyal, politik ve kültürel açıdan eğitimi etkileyen faktörleri tespit eden ufuk açıcı bir çalışmalar bütünüdür. Burada amaç, eğitim sistemlerini farklı yönlerden karşılaştırıp teorik ve pratik benzerliklerini ortaya koymaktır (Arastaman, 2021). Yerel ve küresel düzeyde yaşanan sorunlara daha geniş bir perspektiften bakılmasına yardımcı olan karşılaştırmalı eğitim disiplinine göre ülkelerin eğitim sistemlerini incelerken belirli kriterler göz önünde bulundurulmalıdır. Alanyazında uluslararası ölçütlere ya da öğretmen yetiştirme, eğitim modelleri gibi spesifik konulara göre ülkelerin incelendiği görülmektedir. Tüm kriterler göz önüne alındığında ve eğitimin özü itibarı ile açık sistem özelliği göstermesi nedeniyle ülkeleri incelemek için sistem yaklaşımını kullanmak akılcı bir yol olabilir. Eğitim sistemi sistem yaklaşımının ön gördüğü sistemlerden olan açık sistem özelliklerindedir. Eğitim sisteminde eğitim finansmanı, öğretmen ve yönetici seçme yetiştirme ve eğitim yönetimi stratejisi girdi; ülkenin demografik, coğrafi özellikleri, eğitim felsefesi ve eğitim modeli çevre; ülkenin eğitim sistemi ve eğitim göstergeleri süreç; okul yöneticilerinin memnuniyeti ve kariyer planlaması çıktı olarak incelenebilir (Akyol ve Yeşilbaş Özenç, 2023).

Okul yöneticiliğinin beklentileri gerçekleştirebilmesi için siyasal, kültürel, iktisadi ve hukuksal temellerin atılmış olması gerekmektedir. Beklentiler okulla sınırlı kalmayacak düzeyde toplumların geleceğinin oluşturulması ve gelecek kaygısının azaltılması ile ilgilidir. Bu nedenle yönetici yetiştirme ve geliştirme eğitim sisteminin başarısında dolayısıyla toplum refahının oluşmasında gereklilik arz eden bir konumdadır (Cemaloğlu ve Gülcan, 2018: s.147). Okul yöneticileri eğitim kurumları için gerekli insan ve ekonomik kaynakların oluşturulması ve etkin kullanımı ile eğitimden en iyi verimin alınmasından sorumludur (Şişman, 2020: s. 131-132).

Eğitim sistemi içinde öğretmenlerin, mesleki bilgi, alan bilgisi ve sınıf yönetimi ile ilgili konularda yeterli, iletişim açısından kuvvetli, güvenilir, esnek ve güdüleyici olması beklenmektedir (Cruickshank, Jenkins ve Metcalf, 2009). Öğretmenlerin bu yeterliliklere sahip olması için donanımlı bir eğitim sürecinden geçmesi ve geliştirme süreçlerinin devamlılığı sağlanmalıdır. Öğretmenler için standartlar çağa uygun olarak güncel tutulmalı, öğretmen yetiştirme ve mesleki gelişim programları öğretmenleri güçlendirici ve öğretmenlerin niteliğini artırıcı yönde olmalıdır (Bullough, 2014).

Eğitim felsefesi, eğitimin asıl amacının ne olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Toplumsallaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan eğitim sisteminde toplumların beklentilerine uygun politikalar uygulanmaya çalışılmaktadır. Eğitim politikaları ve eğitim sistemi içerisinde bilgeye nasıl ulaşıldığı eğitim felsefesi bakış açısından incelenmektedir (Ergün, 2009: s. 5). Eğitim felsefesi eğitimin hedefleri ve amaçları nedir, kimler eğitim almalıdır, eğitim alan bir özne midir yoksa bilgi aktarımı yapılan bir nesne midir, eğitimcinin eğitim alan karşısındaki var oluşu nasıl tanımlanır gibi temel soruların tartışılmasına yöneliktir (Tunç, Özsoy ve Ünal, 2010: s. 47).

Eğitim sistemlerinin daha iyi bir noktaya ulaşması için yapılan fikirsel tartışmalar sonucu farklı eğitim modelleri oluşturulmuştur. Eğitim modelleri ihtiyaçlara göre hazırlanmış eğitim programlarını içerir. Eğitim programları eğitim modelinin oluşturduğu standartlara göre şekillenir. Eğitim programları amaçlar doğrultusunda öğrencilerin yetiştirilmesinde materyal geliştirme, yöntem belirleme ve ölçme değerlendirme gibi fonksiyonların yerine getirilmesi için oluşturulur (Tekin ve Odabaşı, 2014).

Okul yöneticilerinin değişen koşullara uygun davranmasını ve kararlar almasını sağlamak için yönetici niteliklerinin sürekli sorgulandığı ve yöneticilerin eksikliklerin giderildiği bir planlama içinde olunmalıdır (Çetin ve Yalçın, 2003). Bunun için okul yöneticilerinin seçilmesinden başlamak üzere yer değiştirmesi, yükselmesi gibi konuların bir kariyer planlaması içinde değerlendirilip uygulanması gerekmektedir. Yöneticilerin birçoğu da kariyer planlaması içinde gelecekteki yerini görmek istemektedir (Day ve Bakioglu, 1996; Kremer-Hayon ve Fessler, 1992).

Bu araştırma kapsamında, Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin eğitim yönetimi uygulamaları sistem yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Ülkelerin seçiminde PISA 2018 sonuçları ve 2020 İnsani Gelişmişlik Endeksi kriter olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. *Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin'in PISA 2018 ve 2020 İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Sıralaması*

<i>Ülkeler</i>	<i>2020 İnsani Gelişmişlik Endeksi</i>	<i>PISA 2018 Matematik</i>	<i>PISA 2018 Fen Bilimleri</i>	<i>PISA 2018 Okuma</i>
ÇİN	85.-Yüksek	1.	1.	1.
AVUSTRALYA	8.- Çok Yüksek	30.	18.	17.
RUSYA	52.-Çok Yüksek	31.	34.	32.
ARJANTİN	46.- Çok Yüksek	72.	79.	64.

Tablo 1 incelendiğinde ilk Çin'in İnsani gelişmişlik endeksine göre 189 ülke arasında 85. sırada olup yüksek insani gelişmişlik sınıfında olduğu görülmektedir. PISA 2018 sonuçlarına bakıldığında ise Çin fen bilimlerinde, matematik ve okuma testlerinde 78 ülkeyi geride bırakarak 1. olmuştur. Avustralya 189 ülke arasında 8. sırada olup çok yüksek insani gelişmişlik sınıfındadır. PISA 2018 sonuçları incelendiğinde matematikte 79 ülke arasında 30., fen bilimlerinde 79 ülke arasında 18. ve okumada 78 ülke arasında 17. olmuştur. İncelenecek bir diğer ülke olan Rusya 189 ülke arasında 52. sırada olup çok yüksek insani gelişmişlik sınıfındadır. PISA 2018 sonuçları incelendiğinde matematikte 79 ülke arasında 31., fen bilimlerinde 79 ülke arasında 34. ve okumada 78 ülke arasında 32. olmuştur. Arjantin ise 189 ülke arasında 46. sırada olup çok yüksek insani gelişmişlik sınıfındadır. PISA 2018 sonuçları incelendiğinde matematikte 79 ülke arasında 72., fen bilimlerinde 79 ülke arasında 66. ve okumada 78 ülke arasında 64. sıradadır. Bu bilgilerin doğrultusunda araştırmanın amacı, Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin eğitim yönetimi uygulamalarını sistem yaklaşımı çerçevesinde analiz etmektir.

Yöntem

Araştırma yorumsamacı paradigmanın temel alındığı nitel araştırma yöntemi ile tasarlanmış olup bütüncül çoklu durum araştırması deseni işe koşulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2021; Yin, 2003). Veriler doküman incelemesi ile toplanmış ve analiz edilerek sistem yaklaşımının başlıkları altında kategorilere ayrılmışlardır. Sonrasında her bir kategori ülkeler bazında yeniden düzenlenmiş; araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Araştırmada kullanılan sistem yaklaşımının ölçütlerine göre ülkeler; eğitim finansmanı, öğretmen ve yönetici seçme yetiştirme ve eğitim yönetimi stratejisi girdi; ülkenin demografik, coğrafi özellikleri, eğitim felsefesi ve eğitim modeli çevre; ülkenin eğitim sistemi ve eğitim göstergeleri süreç; okul yöneticilerinin memnuniyeti ve kariyer planlaması çıktı kategorisi başlıkları altında ele alınmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin'in eğitim sistemleri sistem yaklaşımının girdi, süreç, çevre ve çıktı boyutlarında karşılaştırılmış, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Bulgular

Girdi Boyutu

Araştırmanın girdi boyutu Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin'in eğitim yönetimi uygulamaları okul yöneticilerinin eğitimi, seçimi, yetiştirilmesi ve değerlendirilmesi, eğitim yönetimi stratejisi, eğitim finansmanı ve öğretmen yetiştirme ve seçimi başlıkları altında incelenmiştir.

Okul Yöneticilerinin Eğitimi, Seçimi, Yetiştirilmesi ve Değerlendirilmesi

Çin'de görev yapan okul yöneticilerinin eğitimi ile ilgili politikaların geliştirilmesinde yerel ve merkezi hükümetlerin katkısı bulunmaktadır. Bu politikalardan kaynaklı olarak üniversitelerin okul yöneticisi eğitiminde akademik destek sağladığı görülmektedir (Chu ve Yang, 2009). Okul yöneticilerinin yetiştirilmesine yönelik olarak üç farklı program yürütülmektedir. Yeni yönetici olanlar için 300 saatlik temel bilgi ve yeteneklerin geliştirilmesine yönelik yeterlilik eğitimi verilmekte ve yöneticiler eğitim sonunda sundukları yazılı bir rapordan başarılı sayılırsa sertifika sahibi olmaktadır. Sertifika sahibi olan yöneticiler içinde 5 yıl içinde toplam 240 saatlik iyileştirme eğitimleri verilmektedir. İyi performans sergilemiş olan okul yöneticileri için ileri eğitim seminerleri verilmekte, yöneticilerin üniversite kampüsünde bir ay süresince yaşamaları teşvik edilmektedir. İleri eğitim seminerlerinde yöneticiler kampüs içinde derslere katılır ve yerel okul ziyaretleri gerçekleştirir (Yan ve Ehrich, 2009).

1990'lı yıllarda Avusturalya'da eğitim sisteminde değişikliğe gidilmiş, İngiltere'nin eğitim sistemi örnek alınarak okul yönetimi ve liderlik anlayışında güncellemeler yapılmıştır. Okullarda yerelleşmenin önem kazanmasıyla birlikte 1992 yılında ortak standartların belirlendiği ulusal düzeyde yönetici yetiştirme projesi uygulanmaya başlamıştır. Bu programla birlikte okul yöneticilerinin sahip olması gereken nitelikler belirlenmiştir. 1993 yılında kurulan Avustralya Okul Yöneticileri Mesleki Gelişim Konseyi ve Avustralya Eğitim Liderliği Konseyi okul yöneticilerinin hizmet içi eğitimleri ve gelişimleri için çeşitli projeler oluşturmuştur. 2001 yılında kurulan Öğretmen Kalitesi ve Eğitim Liderliği Komitesi de okul yöneticilerinin yetiştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Batı Avustralya Liderlik Merkezi tarafından oluşturulan program ile okul yöneticilerinin performans standartları belirlenmiş ve verilen eğitimler ile pek çok öğretmene yöneticilik sertifikası verilmiştir (Savaş, 2019).

Rusya eğitim sisteminde okul yöneticileri için seçim, eğitim, atama ve mesleki gelişim gibi konularda sistemli bir çalışma bulunmamaktadır. Yöneticiler öğretimsel liderlik yapmaktan çok öğretmenlere pedagojik anlamda destek veren bir rodedir. Okulların yönetimi yöneticilerin kendini geliştirme çabasına ve zaman içinde edindiği tecrübelerine göre şekillenmektedir (Federal Yasa, 2013).

Arjantin'de devlet tarafından okul müdürleri için sunulan özel eğitim olanakları az olmakla birlikte öğretmenlik rolü ile yönetim rolü arasında pratikte hiçbir ayırım yoktur. Ülkede yöneticilerin çalışmalarını düzenleyen başlıca düzenlemeler, Yargı Tüzükleri ve Okul Yönetmeliğidir. Arjantin'de okul müdürü olabilmek için öğretmenlik mesleğinde en az beş yıllık bir kıdeme sahip olmak, en az beş yıl süreyle, seçilen merkezin sunduğu öğretilerden herhangi birinde doğrudan devlet memuru olarak ders vermiş olmak, Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlığı veya Özerk Toplulukların eğitim idareleri tarafından verilen, yönetim işlevinin geliştirilmesi üzerine bir eğitim kursunu geçen akreditasyon sertifikasına sahip olmak ve yönetim projesi sunmak gibi şartlar aranmaktadır (Romero ve Krichesky, 2019).

Eğitim Yönetimi Stratejisi

Eğitim yapılanması açısından Çin'de il düzeyinde eğitimden sorumlu olan komisyonlar ve bölümler bulunmaktadır. İlçe düzeyinde ise eğitim büroları ile eğitim faaliyetleri düzenlenmektedir. Eğitim bakanlığı tarafından ortaya koyulan politikalar ve düzenlemeler yerel eğitim kurumlarını ve bakanlığa bağlı olan üniversitelerin yapısını ve işleyişini belirtmektedir (OECD, 2016). İl düzeyinde halk hükümetleri ve eğitim büroları okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm kademelerde eğitim ve öğretimle ilgili işleri yürütmektedir (Lofstedt, 1984).

Avustralya'da eğitim politikalarının belirlenmesinde ve eğitim yatırımlarında lider rolü hükümet üstlenmiştir. Ancak eyalet ve bölge bazında yerel otoriteler ve okullar, eğitim politikalarının önemli bir temsilcisi olarak görülmektedir (Yalçınkaya, 1991).

Rusya'da ulusal düzeyde eğitim sorumlusu Rusya Federal Yönetimi Eğitim Bakanlığı ve Bilim Bakanlığı'dır. Eğitim kurumlarının yönetimi Federal Yönetim, Bölgesel Yönetim ve Yerel Yönetim etkisindedir (Çelik, 2017). Eğitim reformları kapsamında 2017 yılında Psikoloji ve Eğitim Enstitüsü'nde kurulan Pedagoji yüksek lisans programları merkezi önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Oluşturulan bu merkez ortak sorumluluk oluşturmakta ayrıca bireylerin ihtiyaçlarına uygun eğitim almalarına, eğitim programlarında esneklik olmasına ve kalite kontrol denetimleri ile eğitimlerin iyileştirilmesine olanak sağlamaktadır (Valeeva ve Gafurov, 2017).

Arjantin, Latin Amerika'daki en merkezi olmayan eğitim sistemlerinden birine sahiptir. Ülke, 23 eyaletten ve kendi kendini yöneten Buenos Aires Özerk Şehri'nden oluşan bir federasyon olarak oluşturulmuştur. Sorumluluk federal hükümettedir. Federal hükümet eğitim paktı oluşturmuş ve tüm yasalar, kararname ve yerel kararlar ile eğitim kurumlarının yetkileri belirlenmiştir (Acuner, 1991).

Eğitim Finansmanı

Çin Eğitim finansmanın büyük bölümü yerel kaynaklardan karşılanmaktadır. İlçe ve kasabalarda oluşturulan kurullara eğitime kaynak sağlanması için yükümlülükler getirilmiştir. Eğitim finansmanı ile ilgili yerel yönetimlere ve aktörlere sorumluluk verilmesi kişilerin eğitim konusunda destekleyici olmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım ile Çin de özellikle temel eğitimde erişim konusunda başarı sağlamıştır (Huang, McCarty ve Tausun, 2010). Çin hükümeti zorunlu eğitimin finansmanı ile ilgili reform yapmış olsa da farklı eyaletlerde eğitim finansmanı eşitsizliğinin sürmesi toplum ve akademisyenler açısından önemli bir sorun olarak görülmektedir (Wang, 2014).

Çin’de zorunlu eğitimde merkezi yönetimin payı olsa da eğitime ayrılan kaynakların büyük bir kısmı bölgesel ve belediye yönetimleri tarafından karşılanmaktadır. Yükseköğretimde ise eğitim finansmanını yüksek oranda merkez ve eyalet yönetimleri üstlenmektedir. Mesleki eğitim ve yaygın eğitim faaliyetleri sanayi şirketleri ve kamu kuruluşları tarafından destelenmektedir (Coşkun ve Çelikten, 2020). Merkezi yönetim bölgesel olarak düşük gelire sahip olan yerlerde beslenme için ayrıca kaynak ayırmaktadır. Mesleki eğitim geliştirilmesi için merkezi yönetim öğretmen ihtiyaçlarının karşılanması ve öğretmenlerin gelişimi için kaynak sağlamakta ve meslek okullarına öğrenci gönderen kırsal kesim ailelerini maddi olarak desteklemektedir (UNESCO, 2022b).

Avustralya’da eğitimin yönetim ve finansmanı Avustralya Hükümeti ile eyalet ve bölge yönetimleri arasında paylaşılmaktadır. Devlet ve hükümet dışı okullar olmak üzere iki kategorili okullar olduğu Avustralya’da devlet okulları, eyalet veya bölge tarafından işletilmekte iken; hükümet dışı okullar, devlet dairesi veya kurumları tarafından işletilmeyen okullardır. Devlet dışı okullar, Katolik okulları veya bağımsız olarak gruplandırılmıştır. Devlet okullarında finansmanı sağlama görevi Avustralya Hükümeti ve Eyalet yönetimlerindedir Eğitim devlet tarafından finanse edilmektedir. Okul yapımı için özel vergiler alınmaktadır (Australian Government, 2015; Aydoğan, 2020).

Eğitim finansmanı ile ilgili olarak Rusya’da kanunlar yükseköğretim kurumlarının devletten kaynaklar dışında gelir elde edebileceğini ve ticari faaliyette bulunabileceğini öngörmektedir. Devlet genel anlamda eğitimle ilgili harcamalarını ücretsiz zorunlu eğitim, orta ve mesleki orta eğitim ve yükseköğretim kurumlarına yapmaktadır (Memmedova Telci, 2018). Yükseköğretimde federal hükümet tarafından ayrılan ödenekle ile sağlanan finansman akademisyen ve personel ücretleri, fiziki bakım onarım, teknik yeterliliklerin geliştirilmesi için yeterli düzeyde değildir. Bu sebeple üniversiteler bağımsız olarak kaynak oluşturabilecekleri paralı eğitim ve benzeri faaliyetlerde bulunmaktadır (Şevçenko, 2013).

Arjantin’de Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın (GSYH) %7’si, toplam hükümet harcamalarının %14’ü eğitime ayrılmaktadır. Eğitim seviyeleri içinde başlangıç seviyesine yapılan harcamalar %7, birincil seviyeye yapılan harcamalar %33, ikincil seviyeye yapılan harcamalar %39, üçüncül seviyeye yapılan harcamalar %22’dir. Öğrenci başına harcama 4000 dolar iken OECD ortalaması 9252 dolardır. Okul öncesinde öğrenci başına harcama 2500 dolar iken OECD ortalaması 6670 dolardır. Eğitimdeki harcamaların %90’ı personel maaşları iken %10’u diğer cari harcamalardır (UNESCO, 2022a).

Öğretmen Yetiştirme ve Seçimi

Çin’ de eğitim fakültelerinde ve 3 veya 4 yıllık eğitim veren öğretmen kolejleri aracılığıyla öğretmen yetiştirilmektedir (Keskinbıçak, 2015). Öğretmenlik mesleğinin nitelik kazanması için yapılan reformlar ile birlikte öğretmenlik için ulusal düzeyde yeterlilik sınavı getirilmiştir. Öğretmenlik diploması veya sertifikasına sahip olan kişiler öğretmenlik yapmak için bu sınava girmek zorundadır (OECD, 2016). Çin hükümeti 2010 yılında yürürlüğe koyduğu Ulusal Öğretmen Eğitimi Projesi ile öğretmen niteliklerinin artırılarak kırsal ve kentsel eğitimde gözlenen kalite farkının azaltılması hedeflenmektedir (MOE 2010). Bu kapsamda öğretmenlerin 5 yıllık süre içinde 360 saatlik eğitimlere katılması gerekmektedir (Liu, Liu, Chang ve Loyalka, 2016). Öğretmenlerin uzmanlığını arttırmak için öğretmen yetkinliklerinin geliştirilmesine dayanan ortak mesleki standartlar belirlenmektedir (EDB, 2008). Ulusal Öğretmen Eğitim Programı ile öğretmenlerin temel akademik dersler, sanat ve tarih gibi seçmeli dersler ile okul yöneticiliği hakkında dersler alması sağlanmaktadır (Liu v.d, 2016).

Avustralya’da öğretmen meslek kuruluşlarının etkisi son yıllarda artmış ve özellikle 1999 yılında hazırlanan “Öğretmenlik Mesleği Standartları Ulusal Çerçevesi” ile ulusal düzeyde öğretmen yetiştirme, öğretme ve öğrenmenin kalite ve standardının belirlenmesi amaçlanmıştır. Öğretmenlik mesleği ulusal, kariyer ve mesleki boyutlardan oluşmaktadır. Öğretmen olmak için eyalet ve bölgelerin çoğunda dört yıllık üniversite eğitimi azami temel öğretmen eğitimi unsuru olarak görülmektedir (Bolat, 2016). Öğretmen yetiştirme görevini üstlenen öğretmen kolejlerinin denetim ve yönetilmesi görevi Eğitim Dairelerine verilmiştir (Adıgüzel ve Ataman, 2019).

Rusya’da öğretmen yetiştirme üç tür eğitim kurumu tarafından verilmektedir. Bunlar pedagoji eğitimi veren kurumlar, pedagoji enstitüleri ve üniversitelerdir. Okul öncesi öğretmenleri, sınıf öğretmenleri ve 5. ile 9. sınıf arası ders verecek olan sanat, spor ve müzik öğretmenleri pedagoji eğitimi veren kurumlardan; ortaöğretim kurumlarında ders verecek öğretmenler pedagoji enstitülerinden mezun olmaktadır. Ayrıca üniversitelerde öğretmenlik programları açılmakta olup ülke genelinde görev yapan öğretmenlerin yaklaşık %20’si üniversite öğretmenlik programlarından mezundur (Memmedova Telci, 2018). Rusya’da öğretmen

olarak atanabilmek için öğretmenlik temel kriterleri atanma koşulları bulunmaktadır. Ayrıca öğretmen olarak atanabilmek için merkezi bir sınavı girip başarılı olması gerekmektedir (Altınbaş ve Yeşiltepe, 2016).

Arjantin’de öğretmenler, escuela yani öğretmen yetiştiren üniversitelerinden eğitim almaktadır. Teknik kurum ya da diğer üniversitelerden mezun alanlar sertifika alarak da öğretmen olabilmektedir. Yerel yetkililerin onaylamasından sonra öğretmen olarak göreve başlanmaktadır. Üniversitelerdeki eğitim programları ise genellikle beş yıl sürmekte ve kabul genellikle Bachiller’e dayanmaktadır. Lisans eğitiminde müfredat genel eğitim konularını, uzmanlık konularını ve pedagojik konuları içermektedir. Programın son yılında hizmet içi öğretmenlik stajı zorunludur (Aydoğan, 2020; Romero ve Krichesky, 2019).

Süreç

Araştırmanın süreç boyutu Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin’in eğitim yönetimi uygulamaları eğitim sistemi kademeleri ve eğitim göstergeleri başlıkları altında incelenmiştir.

Eğitim Sistemi Kademeleri

Çin’in Hong Kong eyaletinde 3-5 yaş aralığında olan öğrenciler için isteğe bağlı okul öncesi eğitim bulunmaktadır. Okul öncesi eğitime verilen önem artmakla birlikte ana okul yönetim yönetmeliği ve anaokulu öğretmen standartlarının yayınlanması ile okul öncesi eğitimde nitelik standartları oluşturulmak istenmektedir (OECD, 2016). Altı yaşında başlayan zorunlu eğitim uygulaması 9 yıl olup ilkokul ve ortaokulu kapsamaktadır. Eyaletler arası farklılık gösterse de genel olarak dokuz yıllık zorunlu eğitim altı yıl ilkokul üç yıl ortaokul şeklindedir. Merkezi yönetim tarafından 2009 yılından bu yana uygulanan yeni akademik yapıda öğrenciler altı yıllık ortaokul eğitimi alıp Ortaöğretim Mezuniyet Sınavı’ndan başarılı olup mezun olabilmektedir (The Government of Hong Kong Special Administrative Region, 2015). Çin’de farklı programlar uygulayan ortaöğretim okulları bulunmaktadır. Bu okullar; genel liseler, mesleki ve teknik eğitim veren liseler ve yetişkin liseleri olarak sınıflandırılmaktadır. Başarılı öğrencilerin kayıt olduğu “anahtar” liselerdir (OECD, 2016). Üst ortaöğretim genel anlamda üç yıllık sürelerden oluşmaktadır (UNESCO, 2011). Çin’de yükseköğretimde üniversiteler, enstitüler, yüksekokullara, tıp fakülteleri ve yetiştirme okulları bulunmaktadır. Lisans düzeyi eğitimler genel olarak 4 yıl bazı alanlarda 5 yıllık olup açık öğretim yoluyla da lisans mezunu olunmaktadır. Yüksek lisans ve doktora programları 2 ve 3 yıl olarak planlanmaktadır (Balcı ve Wu, 2011).

Federal bir devlet olan Avustralya’da zorunlu eğitim yaş aralığı 6 ile 15 arasındadır ancak; Tazmanya bölgesinde, 6-16’dır. Avustralya’daki okul öncesi zorunlu eğitim kapsamında değildir ve tam olarak düzenlenmemiştir (Ahi ve Kildan, 2013). Altı yıllık ilköğretim basamağından sonraki ortaokul basamağı I ve II kademededen oluşmaktadır. Ortaokul eğitiminin ardından 6 yıl süren ortaöğretim basamağı bulunur. Ortaöğretimde okular; Genel Akademik Lise, Meslek Lisesi Kolejler ve çıraklık okullarından oluşmaktadır. Öğrenciler özellikle eğitimleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda alacağı dersleri seçmekte ve 10. sınıf sonunda seçeceği okula karar vermektedir. Sadece sınav notlarının değil; öğrencinin proje çalışmaları, grup çalışması, araştırmaları, sunumları, sınıf testleri ve katılımları da sistemde değerlendirilmektedir. Öğrenciler 12 yıllık eğitimlerinin ardından ise TAFE’ye (Teknik ve İleri Eğitim Kurumları) geçmektedir. Üniversite öncesi eğitim alacakları bu kurumlardaki eğitimlerine göre öğrenciler mesleki bir eğitim ya da üniversite eğitimi almaya hak kazanmaktadır (Eskioğlu, 2007). 12 yıllık zorunlu eğitim tamamlanmadan öğrencinin mesleki eğitim alması veya yüksekokullara geçmeleri mümkün değildir (Marmoah, Roslan, Chaeroh, Elite ve Fauziah, 2021). Avustralya’da Lisans eğitimi genel olarak 3-4 yıl sürmektedir. Finansmanı Avustralya Hükümetidir (Aydınalp, 2011). Ülkede yetişkin eğitime katılım yüksektir. Yetişkin eğitimi çoğunlukla kursiyerler tarafından karşılanmaktadır (Aydoğan, 2020).

Rusya’da farklı türde ve içerikte okul öncesi kurumları bulunmaktadır. 18 aylık doğum izni süresinde hizmet veren bebek programlarına talep düşüktür. 18 ay ile 36 aylık arası çocuklar için sunulan okul öncesi eğitimi daha çok çocukların bakımı ile ilgilidir (Bodrova ve Yudina, 2018). 3 ile 6-7 yaşındaki çocuklara yönelik olan anaokulları, beceri temelli ek anaokulları, önceliği bakım, iyileştirme ve rehabilitasyon olan anaokulları, birden fazla program uygulayan anaokulları ve tüm çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimini destekleyen çocuk merkezleri okul öncesi eğitim kurumları olarak tanımlanmaktadır (Dertli, 2021). Rusya’da temel eğitim zorunlu ve 9 yıldır. Çocuklar 78 ay ve 96 ay aralığı içinde ilkokullara kayıt olmak durumundadır. İlkokula kayıta çocukların sağlık durumunu gösteren belge istenmektedir. Ebeveynin dilekçe vermesi durumunda çocuklarının daha erken ilkokul eğitimine başlama imkanı bulunmaktadır (Rusya Federasyonu Eğitimde Resmî Belgeler, 2004: s. 17). İlkokul eğitimi dört yıl sürmektedir. Bu süre içerisinde öğrencilerin okuma ve yazma ile temel matematik konularında becerileri arttırılmaktadır.

İlkokulda devlet okulları ve özel okullar bulunmaktadır. Devlet okulları açısından bakıldığında Moskova ve Petersburg gibi büyük şehirlerde verilen eğitim kırsal kesimde verilen eğitimden daha iyi standartlara sahiptir. Daha yüksek standartlarda eğitim veren özel okullarda daha çok büyük şehirlerde hizmet vermektedir (Expatica, 2023). İlkokul, ortaokul ve genel zorunlu eğitim programlarının içeriği federal hükümet tarafından kanunlarla belirlenir. Rusya'da çoğu okulda eğitim aynı kampüs içerisinde 1. sınıftan 11 sınıfa kadar devam etmektedir. Liselerde odak noktası sosyal bilimler, doğa bilimleri ve matematik gibi alanlarda olan okullara bulunmaktadır. Liseler içerisinde Jimnaziler farklı bir konumdadır. Jimnazi genel olarak sosyal statü, asalet ve zenginlik gibi ölçütlerde ön planda olan kişilerin çocuklarının eğitim aldığı kurumlar olarak çağrışım yapmaktadır. Bu okullarda biyoloji, ekoloji, sinerji, filoloji, Rus edebiyatı, retorik ve iktisat gibi dersler temel ve ileri düzey olarak gösterilmektedir (edunews.eurekanet.ru; Akt. Dertli, 2021). Rusya'da yükseköğretimde 4 yıllık lisans eğitimi süresi bulunmaktadır. Lisans eğitimi sonrası 1 yıllık uzmanlık, 2 yıllık yüksek lisans ve en az 4 yıllık doktora programları bulunmaktadır (Gosslugi.ru, 2022).

Arjantin'de eğitimin temel kuralları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmiş olsa da hükümet ve kurumlar tarafından paylaşılan bir sorumluluk olarak görülmektedir. Arjantin'de eğitimde dört düzey ve iki farklı sistem vardır: *Başlangıç seviyesi (Educación inicial): Anaokulu, Birincil seviye (Educación primaria): İlköğretim, İkincil seviye (Educación secundaria): Ortaöğretim, Üçüncül seviye (Educación superior): Hem kolej hem de üniversite eğitimi içeren yükseköğretimdir* (Aydoğan, 2020). Arjantin'de 12 yıllık zorunlu eğitim iki farklı seçenek içermektedir: 6 yıllık ilköğretim+6 yıllık ortaöğretim, 7 yıllık ilköğretim+5 yıllık ortaöğretim. Ortaöğretim de ikiye ayrılmıştır: Genel eğitim ya da mesleki eğitim. Ortaöğretim sonunda öğrenciler bir üniversite giriş sınavına girmektedirler. Arjantin'de ilköğretim zorunlu ve ücretsizdir. İlköğretim 6-14 yaş aralığını kapsamaktadır. Okullaşma oranı %94'tür. İlköğretileri bitiren öğrencilere bitirme sertifikası verilmektedir. Ülkede lisans eğitimi ise 1955'den bu yana yalnızca ortaöğretim mezunlarına yöneliktir. Lisans düzeyi; kamu ve özel üniversiteler, üniversite olmayan kuruluşlar, askeri okullardan oluşmaktadır (Aydoğan, 2020).

Eğitim Göstergeleri

Çin'de anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lisede toplam 850.000 eğitim kurumu bulunmaktadır. Bu eğitim kurumlarında toplam 250 milyon öğrenci öğrenim görmektedir. 2017 yılı itibari ile Çin'de ilkokula başlama çağındaki çocukların %99.9 oranına yükselmiştir (www.orbisedu.com.tr, 2022) Çin dünyadaki en büyük ölçekli yükseköğretim sistemine sahiptir. Çin'de yükseköğretime kayıtlı öğrenci sayısı yaklaşık 44,3 milyondur ve yükseköğretimde okullaşma oranı 2021 yılında %57,8'e yükselmiştir. Çin'de yükseköğretim mezunu kişi sayısı 240 milyona yaklaşırken işgücünün ortalama eğitim süresi 13,8 yıl olarak belirlenmiştir (www.haber7.com, 2022).

2021 Dünya Üniversite Sıralamasında, ilk binde Avustralya'dan 38 üniversitenin listede olduğu görülmektedir (www.wikipedia.com.tr, 2022). Ülkede yaklaşık 1,3 milyon kişi yükseköğretim kurumlarında, 489.000'i teknik ve ileri eğitim (TAFE) kurumlarında okumaktadır. Avustralya'da eğitimden yararlanan öğrencilerin %61'i Avustralya vatandaşı iken; %70'i uluslararası öğrencilerden oluşur. Yükseköğretimdeki öğrencilerin %28'i uluslararası öğrencilerden oluşmaktadır. 2021'de Avustralya'da, 4.030.717 öğrenci 9.581 okula kaydolmuştur. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 13,3'tür (Australian Bureau of Statistic, 2021).

Rusya'da ilkokul, ortaokul ve genel zorunlu eğitim programlarının içeriği federal hükümet tarafından kanunlarla belirlenir. İlköğretimde bir sınıftaki öğrenci sayısı en çok 18'dir. Ancak kanunla belirlenen sebeplerle bu sayı arttırılabilir (Dertli, 2021). Okuma yazma oranı toplum genelinde % 99 düzeyindedir. Rusya'da 2019 yılı itibari ile 40.823 eğitim kurumu bulunurken bu okullarda toplam 16.565.600 öğrenci eğitim görmektedir. Ortaöğretimde 3.642 eğitim kurumu vardır. Bu kurumlardan mesleki eğitim veren okullarda 543.400 öğrenci, kolej ve liselerde ise 2.576.200 öğrenci eğitim görmektedir (www.smolnarod.ru, 2022). Rusya'da 741 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerde 4.161.700 öğrenci eğitim görürken bu öğrencilerin yaklaşık %5'i yabancı uyruklu öğrencilerdir (www.studyinrussia.ru, 2022).

Arjantin'de eğitim düzeyi yüksek ancak nitelikli eğitime erişme oranı oldukça düşüktür. Okuma yazma bilen oranının %98 düzeyine çıktığı Arjantin'de 102 üniversite yer almakta ancak devlet üniversitelerinin sayısının özel üniversitelere göre düşük olduğu görülmektedir. Arjantin'de öğretmen başına düşen öğrenci oranının 2021 yılı için 12,2 olup bu oran kırsal alanlarda kentsel alanlara göre daha düşüktür (10,9). Özel okullarda, ise devlet sektörüne göre daha az öğrenci eğitim görmektedir (11,5) (Argentina Gob, 2021).

Çevre

Araştırmanın çevre boyutu Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin'in eğitim yönetimi uygulamaları coğrafi konum ve eğitimin erişilebilirliği, demografik özellikler ve eğitim felsefesi başlıkları altında incelenmiştir.

Coğrafi Konum ve Eğitimin Erişilebilirliği

Çin yönetim yapılanması açısından 23 eyalet 5 özerk bölge ve 4 merkezi yönetime bağılı belediye ve 2 özel yönetim bölgesinden oluşmaktadır (China ABC, 2019). 9, 6 milyon km² yüzölçümüne ile dünyanın en büyük 4. yüzölçümüne sahiptir. Çin'in nüfusunun 2022 yılı itibariyle 1,411 milyar olarak hesaplanmıştır (BBC, 2023). Yüzölçümü açısından dünyanın en büyük 4. yüzölçümüne sahip olan Çin geniş bir coğrafya ya yayıldığı için farklı iklim özelliklerine ve coğrafi yapıya sahiptir. Ülkenin güneyinde muson iklimi, kuzeybatısında sert kara iklimi görülmektedir. Nüfus sayısı olarak dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'de aileler tek çocuk sahip olmaya yönlendirilmektedir. Nüfus fazlalığı Çin için en büyük zorluk olarak görünse de ekonomik gücün temel kaynağını oluşturmaktadır (The Economist Intelligence Unit, 2019). Okul öncesinde, örgün ve yaygın eğitiminden birlikte yararlandığı bir yapıda eğitim verilmektedir. Okul öncesi eğitimi aile eğitimi ile beraber verilen farklı uygulamalar mevcuttur. Kırsal kesimlerde ve ekonomik olarak gelişmemiş bölgelerde belirli zaman aralığında eğitim veren sınıflar, hafta sonu eğitimi, eğitim istasyonları, çocuk ziyaret etkinlikleri, evde eğitim ve farklı yaygın eğitim modelleri ile okul öncesindeki eğitim alan öğrenci sayısı arttırılmaya çalışılmaktadır (UNESCO, 2011). 1986'dan uygulanmaya başlayan 9 yıllık zorunlu eğitim politikası ile ilköğretim düzeyinde okullaşmayı %98 in üzerine çıkarmıştır (China Education Annals, 2015; Akt. Zhu ve Chang, 2019).

Avustralya'da okul çağındaki (5-18 yaş) engelli çocukların %89'u okula giderken, bazıları eğitimle ilgili zorluklarla karşılaşmaktadır. 5-18 yaş arası 380.000 engelli çocuk ilkokul veya ortaokula gitmektedir (ABS, 2021). Avustralya'da okul öncesinde erişim oranları büyük şehirlerde %79, kırsalda %56, Avustralya genelinde %78'tir. İlkokul ve Ortaokul erişim oranları ise büyük şehirlerde %74, kırsalda %24, Avustralya genelinde %72'dir (AİHW, 2021).

Rusya dünya üzerinde en geniş topraklara sahip olan ülkedir ve dünyadaki yaşanabilir alanların 1/8'i kapsamaktadır. Rusya'nın 2021 yılı itibari ile nüfusu 145,9 milyon kişidir. Rusya dünyadaki en kalabalık 9. ülkedir. Kuzey Asya'dan başlayıp Doğu Avrupa'ya kadar uzanan toprakları ile Rusya'da 9 farklı saat dilimi ve farklı bölgelerde çok çeşitli çevre ve yer şekilleri bulunmaktadır (Hurriyet, 2022).

Arjantin'de kent ve köylerdeki okullar arasında büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Genel olarak kırsalda eğitim düzeyi düşüktür. 9 milyondan fazla insan hiçbir şekilde eğitim almamıştır. İlköğretim düzeyinde net okullaşma oranına baktığımızda %99'a ulaşmıştır. Ortaöğretim düzeyinde ise net okullaşma oranı %89,5'dir (Argentina Gob, 2021).

Demografik Özellikler

Nüfus sayısı olarak dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'de aileler tek çocuk sahip olmaya yönlendirilmektedir. Nüfus fazlalığı Çin için en büyük zorluk olarak görünse de ekonomik gücün temel kaynağını oluşturmaktadır (The Economist Intelligence Unit, 2019). 2020 yılından itibaren Çin'de doğum oranlarının azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 65 yaş üstü nüfus oranı 2011 de toplam nüfusun yüzde 9,1 i iken 2021 de bu oran yüzde 14,2 ye yükselmiştir (China-briefing, 2022). Ortalama yaşam süreleri erkeklerde yaklaşık 73 kadınlarda ise yaklaşık 77 olarak hesaplanmıştır. Çin nüfusunun yaklaşık %91 ni Han kökenli Çinliler oluşturmaktadır. Geri klan nüfusla birlikte Çin'de 56 etkin kökene sahip insan yaşamaktadır. (en.people.cn; Akt. Coşkun ve Çelikten, 2020).

Avustralya'da kadın ve erkek nüfusta okuryazar oranı %99'dur. Avustralya'da ilköğretimde 4879 devlet okulu, 1230 katolik okulu olmak üzere 6357 ilkokul kurumu bulunmaktadır. Ortaöğretimde ise 1034 devlet okulu, 303 katolik okul olmak üzere toplam 1409 kurum bulunmaktadır. Avustralya'da ilköğretimde devlet okulunda 1 392 958 öğrenci, katolik okulunda 390 831 öğrenci olmak üzere toplamda 2 015 017 öğrenci bulunmaktadır. Ortaöğretimde ise devlet okulunda 911 321 öğrenci, katolik okulunda 323 080 öğrenci olmak üzere toplam 1 495 858 öğrenci bulunmaktadır (Australian of Bureau Statistic, 2021). Avustralya okullarında 85.316'sı erkek ve 218.224'ü kadın olmak üzere 303.539 tam zamanlı öğretmen görev yapmaktadır. İlkokullarda 156.041, ortaokullarda 147.498 öğretmen bulunmaktadır (Australian Bureau of Statistic, 2021).

Rusya nüfusunun %15,2'si 15 yaş ve altı, %71,8'i 15-65 yaş aralığında ve %13'ü 65 yaş ve üzerindedir. Erkeklerin ortalama yaşam ömrü 59,8 iken kadınların yaş ortalaması 73,2 olarak hesaplanmıştır. Çocuklarda ve yetişkinlerde okuma yazma oranları %99'un üzerindedir (Koçkar, 2019).

Arjantin'de okuryazarlık oranı ülke genelinde yetişkinlerde %91,5, gençlerde ise %97,1'dir. Başlangıç seviyesinde 1 324 529 öğrenci, birincil seviyede 4 683 963 öğrenci, ikincil seviyede ise 3 372 411 öğrenci öğrenimine devam etmektedir. Mesleki eğitim alan öğrenci sayısı 509 134 iken üniversitelerde öğrenimine devam eden öğrenci sayısı 1 527 310'dur (UNESCO, 2022a). 15-19 yaş aralığındakilerin %20'sinden fazlası eğitime kayıt yaptırmamıştır. Erkeklerin %47'si, kızların %44'ü ortaöğretimde mesleki programlara yönelmektedir.

Eğitim Felsefesi

Çin'de eğitimin temelinde sosyalist modernleşmenin oluşturulması, işgücü ve üretimin bütünleşmesi yer almaktadır. Merkezi yönetim öğrencilerin iyi bir vatandaş, toplumsal yapıya uygun ve sosyalist fikirlerle sahip olarak yetişmesini hedeflemektedir. Ayrıca eğitimde ahlaki davranışlara, disipline, hukuka uygun davranışa, milli güvenliğin önemine ve etnik birliğe vurgu yapılmaktadır (UNESCO, 2011).

Avustralya'da okulda görülen eğitim ve öğretimin, ulusal amaçlara ulaşılmasına ve gençlerin Avustralya'nın hem yerel hem de küresel bağlamda sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimine katkı sağlamasına yardımcı olacaktır. Avustralya'daki eğitimin temelini ekonominin gerektirdiği yüksek becerileri iyi bir şekilde karşılayacak birey yetiştirmek ve Avustralya vatandaşı olarak haklarını ve sorumluluklarını bilip uygulama becerisi kazandırmak amaçlanır (Yalçınkaya, 1991). Avustralya Parlamentosunda tüm okullardaki tüm öğrencilerin mükemmel bir eğitim alma hakkı vardır, bu da her öğrencinin başarılı olabilmesi, özlemlerini gerçekleştirebilmesi ve şimdi ve gelecekte topluma tam olarak katkıda bulunabilmesi için tam potansiyeline ulaşmasına izin verilmesi, bir öğrencinin eğitiminin kalitesi, öğrencinin yaşadığı yer, ailesinin geliri, okuduğu okul veya kişisel koşulları ile sınırlandırılmaması ve eğitimin kalitesi, bir okulun konumuyla, özellikle de Avustralya'daki bölgesel okullarla sınırlandırılmaması amaçları kabul edilmiştir (Australian Government, 2022).

Rusya Federal Eğitim Yasasına göre eğitimin temel amaçları; ortaöğretimde ve yükseköğretimde tüm vatandaşlara eşitlik sağlamak, ülkenin gelişmesinde eğitimi koşulsuz olarak temel bir öncelik olarak görme, tarihi mirası, doğal zenginlikleri ve sosyal yaşantıları dikkate alarak kişilerin sadece okuryazar değil aynı zamanda toplumun kültürel bir üyesi olmasını sağlamak, öğrenmede medeni hukukun tüm süreçlerde dikkat etmek, eğitim kurumlarında laik niteliklerin ön planda tutmaktır (Federal Yasa, 2013). Ortaöğretimde verilen eğitimde öğrencilerin kişilik özelliklerinin gelişmesi ön plandadır. Bunun için öğrencilerin öğrenme motivasyonunun artırılması, yaratıcılıklarının geliştirilmesi, bireysel öğrenme becerileri kazanmaları, toplumda özgür yaşam tercihi yapabilmeleri, ileri eğitimlere hazırlanmaları ve iş hayatına yönelik kazanım elde etmesi önemsenmektedir (Çelik, 2015).

Arjantin anayasasının üçüncü maddesinde eğitim hakkı; "Eğitim, ulusal bir önceliktir ve adil bir toplum inşa etmek, ulusal egemenlik ve kimliği yeniden tasdik etmek, demokratik vatandaşlığın uygulanmasını derinleştirmek, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermek ve ulusun ekonomik kalkınmasını-toplumu güçlendirmek için bir devlet politikası oluşturur." ibaresi ile düzenlenmiştir. Arjantin'de ekonomik sıkıntılar eğitim ile ilgili sıkıntıların merkezi haline gelmiştir (Aydoğan, 2020). Arjantin'de eğitim sistemine ilişkin kararlar, planlama faaliyetleri, koordinasyon faaliyetleri ve denetim faaliyetleri Eğitim ve Kültür Bakanlığınca yapılmaktadır (Acuner, 1991).

Çıktı

Araştırmanın çıktı boyutu Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin'in eğitim yönetimi uygulamaları okul yöneticilerinin memnuniyeti ve okul yöneticisinin kariyer planlaması başlıkları altında incelenmiştir.

Okul Yöneticilerinin Memnuniyeti

Çin'de okul yöneticilerinin %96'sı genel olarak işlerinden memnun olduklarını (OECD ortalaması %95); %69'u sözleşme şartlarından (maaş dışında) memnun olduklarını (OECD ortalaması %66); %60'ı maaşlarından memnun olduklarını belirtmektedir.

TALIS 2018 raporlarına göre Avustralya'da, okul yöneticilerinin %98'i, genel olarak işlerinden memnun olduklarını belirtmektedir (OECD ortalaması %95). Ayrıca, okul yöneticilerinin %84'ü sözleşmelerinin şartlarından (maaş dışında) memnun olduklarını bildirmektedir (OECD ortalaması %66). Avustralya'da okul yöneticilerinin %74'ü, OECD ortalamasından (%47) daha yüksek olan maaşlarından

memnundur. Avustralya'da, okul yöneticilerinin %41'i, ğretmenlerinin okul politikaları, müfredat ve öğretimle ilgili görevlerin çoğunda önemli bir sorumluluğa sahip olduğunu bildirmektedir (OECD ortalaması %42) (OECD, 2018).

Rusya'da okul yöneticileri %98'i genel olarak işlerinden memnun olduklarını (OECD ortalaması %95); %69'u sözleşme şartlarından (maaş dışında) memnun olduklarını (OECD ortalaması %66); %46'sı maaşlarından memnun olduklarını belirtmektedir (OECD, 2018).

Arjantin'de TALIS 2018 raporuna göre öğretmenlerin genel olarak kıdemi 15 yıldır (OECD ortalaması 16 yıl). İlkokuldaki müdürlerin % 90'ı ve öğretmenlerin %87'si kadındır. Ortaöğretimde ise öğretmenlerin %68'i, müdürlerin %61'i kadındır. İlköğretimdeki ğretmenlerin %76'sının kalıcı bir sözleşmesi vardır ve %70'i tam zamanlı olarak çalışmaktadır. Okul yöneticilerinin %7'si toplumun mesleklerine değer verdiğini düşünmektedir (OECD ortalaması % 36). Okul yöneticilerinin %96'sı işlerinden (OECD ortalaması %90), %61'i maaş dışındaki koşullardan memnun olduklarını bildirmiştir (OECD ortalaması %65). Öğretmenlerin %16'sı ise maaşlarından memnundur (OECD ortalaması %47). Okul yöneticilerinin %70'nden fazlası okulların okul içindeki bütçe tahsisleri, disiplin politikaları ve önlemleri belirleme ve hangi öğrenme materyalinin kullanılacağı konusunda karar verme yetkisine sahip olduğunu bildirmiştir (OECD, 2018).

Okul Yöneticisinin Kariyer Planlaması

Çin'de yöneticilik eğitiminde ilk defa göreve başlayacaklar için yeterli eğitimi, beş yılda bir verilen geliştirme eğitimler ve ileri düzey yönetici eğitimleri olmak üzere üç eğitim türü bulunmaktadır (NCEE, 2018; Yan ve Ehrich, 2009). şangay da ğretmen ve yönetici yetiştirmede kariyer merdiveni uygulanmaktadır. Öğretmenlik kariyer basamakları 13 seviyeden oluşmakta olup yönetici olmak isteyenlerin öğretmenliğin en üst basamağına gelmesi gerekmektedir. Okul yöneticiliğinde de beş basamaklı bir yapı yer almaktadır (Zhang, Ding ve Xu, 2016). Okul yöneticisi olmak için uygun grlen öğretmenlere hizmet içi eğitimler ve ileri yöneticilik eğitimleri verilerek öğretmenlerin liderlik ve yönetici becerileri kazanması sağlanmaktadır Okul yöneticilerinin mesleki standartları ile ilgili eğitim konuları eğitim planlaması, idari yönetim, okul kültürü, ğretmen geliştirme ve evre ile ilişkilerdir (Liang, Kidwai ve Zhang, 2016).

Avustralya'da devlet tarafından kurulan kuruluşun dışında birçok bağımsız kuruluş tarafından hazırlanan çeşitli yönetici yetiştirme programları bulunmaktadır. Okul yöneticisi olmak için genellikle eğitim veya yönetim alanında yüksek lisans derecesi gerekmektedir. Yönetici olmak isteyen öğretmenler, öğretmenlik yeterliliklerine bir yönetim sertifikası eklemelidir (Savaş, 2019).

Rusya'da okul yöneticisi olabilmek için genel şartları taşıyan yönetici adaylarına zorunlu sertifika programı uygulanır. Okul yöneticisinin onaylanması eğitim kurumu kurucu üyelerinin belirlediği şartlar ve prosedürlere göre gerçekleşir. Okul yöneticisinin sadece federal mevzuat ile belirleneceği okullarda yönetici seçimi eğitim yönetimi konusunda yetkili federal devlet birimleri koordineinde gerçekleştirilir. Okul yöneticileri görev ve sorumluluklarını eğitim kurumunun tüzüğünün çizdiği erevde ve oluşturduğu ilkeler doğrultusunda gerçekleştirir (Federal Yasa, 2013). Okul yöneticileri federal hükümet ve eğitim kurumu tüzüğüne uygun olarak okulu yönettikleri sürece görevlerine devam etmektedirler. Okul yöneticiliği için belirli bir kariyer planlaması varlığından söz edilememektedir.

Arjantin'de yüksek lisans ya da doktora yapan okul yöneticisinin maaşları genel olarak lisans mezunu okul yöneticisine göre %60 daha fazladır. Bu durum okul yöneticilerini yüksek lisans ya da doktora eğitimi almaya iten nedenler arasında gösterilmektedir. Aynı zamanda okul yöneticiliğinde geçen başarılı hizmet yılları da okul yöneticiliğine geçişte önemli bir ltttir. Öğretmenlerin eğitim yönetimi kursu ve eğitim yönetimi projesinin olması da yöneticilikte aranan şartlardandır (Argantina Gob, 2022).

Tartışma, Sonuç ve neriler

Çalışmada PISA 2018 ve 2020 yılı İnsani Gelişmişlik Endeksi baz alınarak seçilen Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin'in eğitim sistemleri; sistem yaklaşımının girdi, süreç, evre ve çıktı boyutlarıyla ele alınarak detaylı bir şekilde ele alınmış olup Çin'deki eğitim yönetimi sistemleri incelendiğinde eğitimin amaçları, zorunlu eğitime verilen önem, eğitimin yönetiminin bürokratik yapısı, eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitim kademelerinin yapılanması açılarından benzerlikler görülmektedir. Çin'in coğrafı açıdan ve nüfus olarak büyük olması eğitimin yerel ve kırsal bölgelere ulaşmasında zorluklara neden olmaktadır. Bu sebeple Çin'de yerel yönetimler eğitime erişim ve finansman açısından önemli görevleri bulunmaktadır. Çin'de

öğretmenlik mesleğine toplumsal açıdan önem verilmektedir. Öğretmenlerin kariyer planlaması bazı eyaletlerde 13 kariyer basamağına ayrılacak şekilde aşamalandırılmıştır. Çin'de eğitim yöneticisi olmak için öğretmenlik mesleğinde belirli süreler çalışmak ve başarılı olmak gerekmektedir. Eğitim yöneticisi seçimi ve eğitimlerine önem verilmektedir. Yönetici eğitimlerinde üniversiteler işbirliği içinde uygulamalı eğitimler verilmekte ve okul gezileri ile yöneticilerinin bakış açıları genişletilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca Çin'de okul yöneticilerinin %96'sı genel olarak işlerinden memnun olduklarını belirtmektedir.

Avustralya eğitim yönetimi sistemi incelendiğinde ise okulların devlet okulları ve özel okullar olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Avustralya'da her bir Avustralya eyaleti ve bölgesi, kendi eğitim sistemini yönetmektedir. Avustralya'da da eğitimin yönetim ve finansmanı Avustralya Hükümeti tarafından karşılanmakta olup eğitime yapılan yatırım OECD ülkelerinin ortalamasının üzerindedir. Avustralya'da yıllık eğitim süresi 200 iş gününden az olmamak şeklindedir. Okul program ve müfredatları Avustralya'da eyaletler tarafından geliştirilmekte olup zorunlu eğitim süresi 10 yıldır. Eğitim sistemi kademeleri okul öncesi, ilkokul, ortaokul, ortaöğretim yükseköğretim şeklindedir. Avustralya'da öğretmen olabilmek için en az dört yıllık üniversite eğitiminin yanı sıra mesleki çalışmalar ve uygulamalı eğitimde de başarılı olmak gerekmektedir. Avustralya'da okul yöneticisi yetiştirmek için 1992 yılından beri etkin olan pek çok konsey ve liderlik merkezi kurulmuş olup bu merkezler aktif olarak okul yöneticilerine eğitimler verilmektedir. Aynı zamanda okul yöneticisi olabilmek için pek çok eyalette yüksek lisans şartı aranmakta olup Avustralya'daki mevcut okul yöneticilerinin %98'i işinden memnundur.

Rusya eğitim yönetimi sistemi incelendiğinde temel anlamda okuma yazma oranlarının yükseltilmesine ve zorunlu eğitime önem verildiği görülmektedir. Zorunlu eğitim süreci tamamlandığında ise isteyen kişilerin yükseköğretim mezunu olabilmesi için gerekli imkanlar sunulmaktadır. Rusya'da üniversitelerin kaynak yaratmak için öğrencilerden ücret talep etmesine ve bu amaçla yabancı öğrencilerin kabulüne yönelik kolaylaştırıcı politikaları bulunmaktadır. Rusya'da kamu ve özel olsun büyükşehirlerde daha nitelikli eğitimin verildiği görülmektedir. Okul öncesi eğitimde Rusya'da çocukların 18 aylık olmasından itibaren hem bakım hem eğitim verildiği kuruluşların yaygın olduğu ve özendirildiği görülmektedir. Rusya'da öğretmenlik cazip bir meslek olmayıp toplumsal açıdan alt düzeyde tercih edilen bir meslek durumundadır ve bu durum öğretmenlerin niteliğini olumsuz etkilemektedir. Rusya'da okul yöneticilerinin %98'i genel olarak işlerinden memnun olduklarını belirtmektedir.

Arjantin'in eğitim yönetim sistemi incelendiğinde Çin, Avustralya ve Rusya ile benzer eğitim felsefelerinin olduğu görülmektedir: Sistemin istediği ekonomi-eğitim ilişkisini doğru kurmak, herkese eğitim hakkı tanımak, bireyin niteliklerini geliştirmek, demokratik ve laik bir toplumsal yaşama bireyleri hazırlamak olarak sıralanabilir. Arjantin'de eğitimde dört düzey ve iki farklı sistem vardır: *Başlangıç seviyesi (Educación inicial): Anaokulu, Birincil seviye (Educación primaria): İlköğretim, İkinci seviye (Educación secundaria): Orta öğretim, Üçüncül seviye (Educación superior): Hem kolej hem de üniversite eğitimi içeren yükseköğretimdir.* Arjantin'de de eğitimin yönetim ve finansmanı devlet tarafından karşılanmaktadır. Arjantin'de öğretmen olabilmek için öğretmenler, escuela yani öğretmen üniversitelerinden eğitim almaktadır. Yerel yetkililerin onaylamasından sonra öğretmen olarak görev alınır. Arjantin'de okul yöneticiliği bir uzmanlık mesleği olarak görülmekte olup eğitim yönetimi kursu ve eğitim yönetimi projesi olmayan bir öğretmen okul yöneticisi olamamaktadır.

Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin Eğitim Yönetimi Sistemlerinin, farklı yapılarda oluştuğu ve değişik süreçlerden geçerek bugünkü hallerini aldıkları anlaşılmaktadır. Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin'in eyaletlerden oluşması; bu ülkelerde eğitim yönetimi sistemlerinde merkezi yapının yanı sıra her eyalet ve bölge kendi eğitim sistemi ile de yönetilmesini sağlamıştır. Eğitimin amaçları açısından incelendiğinde ülkelerin ortak amacının hem yerel hem de küresel bağlamda sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimine katkı sağlama, ekonominin gerektirdiği yüksek becerileri iyi bir şekilde karşılayacak birey yetiştirmek ve haklarını ve sorumluluklarını bilip uygulama becerisi kazandırma olduğu anlaşılmaktadır.

Etik Beyan

"Çin, Avustralya, Rusya ve Arjantin Eğitim Yönetimi Sistemlerinin Karşılaştırılması" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Acuner, A.M.(1991). Arjantin ve Türk Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi*, 6(2), 155-169.
- Ahi, B. ve Kildan, O.(2013). Comparative analysis of early childhood education in Australia and Turkey. *3rd World Conference on Learning, Teaching and Educational Leadership*.
- Akyol, B. ve Yeşilbaş Özenç, Y. (2023). *Karşılaştırılmal eğitim yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Arastaman, G. (2021). Karşılaştırılmal ve uluslararası eğitim. Ankara: Pegem Akademi.
- Australian Institute of Health and Welfare. (2022). <https://www.aihw.gov.au/reports/australias-health/rural-and-remote-health> adresinden 21.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Altınbaş, G. ve Yeşiltepe, M. (2016). Karşılaştırılmal Öğretmen Yetiştirme. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, Özel Sayı, 225-250.
- Argentina Gob. (2022). <https://www.argentina.gob.ar/educacion/evaluacion-e-informacion-educativa/indicadores> adresinden 21.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ataman, O. ve Adıgüzel, A. (2019). Türkiye ve Avustralya Öğretmen Yetiştirme Sistemleri ve Akreditasyon Modellerinin Karşılaştırılmal İncelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 12(2), 678-700.
- Australian Bureau of Statistic. (2012). *2012 Year Book Australia*.
- Australian Bureau of Statistic.(2021). <https://www.abs.gov.au/statistics/people/education> adresinden 21.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Australian Government (2022). <https://www.ag.gov.au/rights-and-protections/human-rights-and-anti-discrimination/human-rights-scrutiny/public-sector-guidance-sheets/right-education#:~:text=1.,human%20rights%20and%20fundamental%20freedoms>. adresinden 21.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Aydınalp, A. (2011). *Almanya, Danimarka, Birleşik Krallık, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Yükseköğretim Programlarında Kalite Güvencesi Ve Akreditasyon Süreci*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aydoğan, R. (2020). *Karşılaştırılmal Eğitim: Dünya Ülkelerinden Örneklerle*(Ed. Adil Türkoğlu) Anı yayıncılık: Ankara.
- Bacı, S. ve Wu, H. (2011). Çin Halk Cumhuriyetinde Yükseköğretim Sisteminin Reformu ve Gelişimi. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011)*, 3, 1867-1875. İstanbul.
- BBC. (2023). Çin'in nüfusu 1961'den bu yana ilk kez azaldı. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c8935qxp4vvo> adresinden 10.03.2023 erişilmiştir.
- Bolat, Y.(2016). Türkiye, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya Fransa, İngiltere Ve Japonya'da Mesleki Ve Teknik Eğitime Öğretmen Yetiştirme. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*,2(3), 39-72.
- Bodrova, E. ve Yudina, E. (2018). Early childhood education in the Russian Federation. In *Handbook of International Perspectives on Early Childhood Education* (pp. 59-69). Routledge.
- Bullough, R. V. (2014). Recalling 40 years of teacher education in the USA: A personal essay. *Journal of Education for Teaching*, 40(5), 474-491.
- Cemaloğlu, N. ve Gülcan, M. G. (2018). *Kuramdan Uygulamaya Okul Yönetimi*. 1. b. Ankara: Pegem Akademi.
- China-briefing (2022). China Demographic Trends – What the Latest Data Says. <https://www.china-briefing.com/news/china-demographic-trends2021-what-the-latest-data-says/> adresinden 05.04.2023 tarihinde erişilmiştir..
- China ABC (2019). <http://english.gov.cn/archive/chinaabc/> adresinden 23.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Chu, H. ve Yang, H. (2009). *Towards Principal Professionalization*. Shanghai, China: Shanghai Education Publishing House.
- Coşkun, B. ve Çelikten, M. (2020). Çin Halk Cumhuriyeti Eğitim Sistemi. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 15(24), 2982-3011.
- Cramer, J.F. ve Browne, G.S. (1982). *Çağdaş Eğitim Millî Eğitim Sistemleri Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. F. Oğuzkan) İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Cruickshank, D. R., Jenkins, D. B. ve Metcalf, K. K. (2009). *The act of teaching* (5th Ed.). New York, NY: McGraw-Hill Companies, Inc.
- Çelik, N. (2015). *Türkiye ve Rusya Federasyonu Ortaöğretim İngilizce Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Çelik, S. (2017). Tarihsel Süreçte Rus Eğitim Sistemi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(6), 155-178.
- Çetin, K. ve Yalçın, M. (2003). *Millî Eğitim Bakanlığı yönetici eğitimi programlarının değerlendirilmesi*, 21. yüzyıl eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi sempozyumu, 16-17 Mayıs, 2002, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Day, C. ve Bakioğlu, A. (1996). *Development and disenchantment in the professional lives of headteachers*. In I. Goodson and A. Hargreaves (eds), *Teachers' Professional Lives* (London: The Falmer Press), pp. 123–139.

- Dertli, A. (2021). *Türkiye, Rusya ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*.(Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- EDB, (Education Bureau), (2008). Teacher Training & Qualifications, <http://www.edb.gov.hk/en/teacher/qualificationtrainingdevelopment/qualification/teacher-training-qualifications/index.html>,
- Ergün, M. (2009). *Eğitim felsefesi* (2. Bakı). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Eskioğlu, I.(2007). *Türkiye İle Kanada, Norveç, Abd, Avustralya Ve Avusturya Yükseköğretim Sistemleri İçinde Lisansüstü Müzik Eğitimi Programlarının Karşılaştırılması*.(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Expatica (2023). The education system in Russia. <https://www.expatica.com/ru/education/children-education/the-education-system-inrussia104072/#:~:text=Education%20in%20Russia%20is%20divided%20of%20secondary%20education> adresinden 22.05.2023 tarihinde erişilmiştir
- Federal Yasa (2013). *Rusya Federasyonu'nda Eğitim Yasası*. 1 Eylül 2013. https://www.gosuslugi.ru/situation/obtain_education/education_system_in_Russia. <https://www.haber7.com/dunya/haber/3223319-cinde-universite-ogrencisi-sayisi-240-milyona-ulasti> <https://orbisedu.com.tr/yurtdisinda-universite/cin/cin-halk-cumhuriyeti-egitim-sistemi/> https://smolnarod.ru/v_rossii/mrak-kolichestvo-shkol-v-rossii-umenshilos-a-uchenikov-stalo-bolshe/ adresinden 10.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
- <https://studyinrussia.ru/tr/why-russia/russian-education-in-figures/> adresinden 11.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Hurriyet, (2022). Rusya nüfusu 2022! Rusya'nın nüfusu kaç? <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusya-nufusu-2022-rusyanin-nufusu-kac-42010429> adresinden 12.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
- İnsani Gelişmişlik Endeksi. (2020). https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsani_Geli%C5%9Fme_Endeksi%27ne_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi adresinden 14.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- King, E. (1979). *Other Schools and Ours Comparative Studies For Today*. London: Holt.
- Koçkar, R. (2019). *Rusya 'da Eğitim Sistemi ve Açık ve Uzaktan Öğrenme'nin (AUÖ) Başlangıcından 2019 Yılına Kadar Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kremer-Hayon, L. ve Fessler, D. (1992) The inner world of school headteachers: reflections on career life stages. *International Review of Education*, 38 (1), 35–45.
- Liang, X., Kidwai, H. ve Zhang, M. (2016). *How Shanghai does it: Insights and lessons from the highest-ranking education system in the world*. Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-0790-9.
- Liu, H., Liu, C., Chang, F. ve Loyalka, P. (2016). Implementation of teacher training in China and its policy implications. *China & World Economy*, 24(3), 86-104.
- Lofstedt, J. (1984). Educational planning and administration in China. *Comparative Education*, 20(1), 57-71.
- Marmoah, S., Roslan, R. , Chaeroh, M. , Elita, D. ve Fauziah, M. (2021). The Comparison of Education System in Australia and Indonesia. *Jurnal Pendidikan Indonesia (JPI)*, 784-796.
- Memmedova Telci, A. (2018). *Rusya eğitim sistemi*. Ali Balcı (Ed.) Karşılaştırmalı eğitim sistemleri içinde (ss. 789-804). Ankara: Pegem Akademi.
- MOE. (2010). Notice from the Ministry of Education and Ministry of Finance of the Implementation of the National Training Plan for Primary and Secondary Education Teachers. Ministry of Education and Ministry of Finance, Government of China.
- NCEE (2018). <http://ncee.org/what-we-do/center-on-international-educationbenchmarking/top-performing-countries/shanghai-china/shanghai-china-teacher-and-principalquality/> adresinden 11.07.2022 tarihinde erişilmiştir.
- OECD. (2016). *Education In China A Snapshot*, <https://www.oecd.org/china/Education-in-China-a-snapshot.pdf>.
- OECD (2018). https://www.oecd.org/education/talis/TALIS2018TR_ISCED1_CN_ABA.pdf adresinden 21.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- PISA.(2018).https://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası_%C4%B1_%C3%96%27Ferenci_De%27Ferlendirme_Program%C4%B1 adresinden 14.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Romero, C. ve Krichesky, G. (2019). Eldirector escolar en Argentina: Un actor clave pero (aún) invisible. Un estudio sobre las normas, condiciones laborales y formación de los directores escolares de escuelas públicas. *Archivos Analíticos de Políticas Educativas*, 27(1),10(4), 1-29.
- Rusya Federasyonu Eğitimde Resmi Belgeler (2004). *Moskova: Özel eğitim C*, Rusça eğitimi, Moskova.
- Savaş, G. (2019). Okul Yöneticisi Yetiştirmede Dünyadaki Eğilimler Ve Türkiye İçin Öneriler. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi*.
- Şevçenko, D. A. (2013) *İstoriya stanovleniya i razvitiya rñka vshego professionalnogo obrazovaniya v Rossii*, <https://www.cfin.ru/press/practical/2013-06/01.shtml>
- Şişman, M. (2020). *Eğitimde Mükemmellik Arayışı* (Etkili Okullar). 5. b. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Tekin, U. ve Odabaşı, B. (2014). *Eğitimde Program Geliştirme*. Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Telci, A. M. (2009). *Rusya eğitim sistemi*. A. Balcı (Ed.), Karşılaştırmalı eğitim sistemleri içinde (s. 487-498). Ankara: Pegem Akademi.
- The Economist Intelligence Unit (2019). China. <http://country.eiu.com/china> adresinden 28.01.2022 tarihinde erişilmiştir.

- The Government of Hong Kong Special Administrative Region. (2015). Fact Sheets. GovHK: <http://www.gov.hk/en/about/abouthk/factsheets/> adresinden 15.07.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Tunç, B., Özsoy, S. ve Ünal, I. (2010). *Eğitim Bilimlerinin Ontolojik Temelleri*. Ankara: Tan Yayınları.
- UNESCO. (2011). *World data on education* (7th Edition). (IBE/2011/CP/WDE/II) Geneva: UNESCO/International Bureau of Education.
- UNESCO. (2022a). <http://stats.uis.unesco.org/unesco/> adresinden 13.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
- UNESCO. (2022b) The financing of education in China. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384391> adresinden 10.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Valeeva, R. A. ve Gafurov, I. R. (2017). Initial Teacher Education in Russia: Connecting Theory, Practise and Research. *European Journal of Teacher Education*, 40:3, 342-360.
- Wang, W. (2014). Decomposing inequality in compulsory education finance in China: 1998-2008. *Public Finance and Management*, 14(4).
- Yalçınkaya, M. (1991). Avustralya Eğitim Sistemi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Yan, W. ve Ehrich, L. (2009) Principal preparation and training: a look at China and its issues. *International Journal of Educational Management*, 23(1), 51-64.
- Yan, W. ve Ehrich, L. C., (2009). Principal preparation and training: a look at China and its issues. *International Journal of Educational Management*, 23(1), 51-64.
- Zhang, M., Ding, X. ve Xu, J. (2016). *Developing Shanghai's teachers*. Washington, DC: National Center on Education and the Economy.
- Zhu, N. ve Chang, L. (2019). Education and parenting in China. School systems, parent behavior, and academic achievement: An international perspective, 15-28.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Yin, R. K. (1981). The case study as a serious research strategy. *Knowledge*, 3(1), 97-114.

EXTENDED ABSTRACT

Within the scope of this research, education management practices in China, Australia, Russia and Argentina are discussed within the framework of the system approach. PISA 2018 results and 2020 Human Development Index were determined as criteria in the selection of countries. According to the Human Development Index of China, it ranks 85th among 189 countries and is seen to be in the high human development class. Looking at the results of PISA 2018, China ranked 1st in science, mathematics and reading tests, leaving behind 78 countries. Australia is ranked 8th out of 189 countries and is in the very high human development class. When the PISA 2018 results are analyzed, it was ranked 30th among 79 countries in mathematics, 18th among 79 countries in science and 17th among 78 countries in reading. Russia, another country to be examined, ranks 52nd among 189 countries and is in the very high human development class. When the PISA 2018 results are analyzed, it was 31st among 79 countries in mathematics, 34th among 79 countries in science and 32nd among 78 countries in reading. Argentina, on the other hand, ranks 46th out of 189 countries and is in the very high human development class. When the PISA 2018 results are analyzed, it ranks 72nd among 79 countries in mathematics, 66th among 79 countries in science and 64th among 78 countries in reading. The research was carried out in accordance with the holistic multiple case research design from the qualitative research method. Document analysis, one of the qualitative data collection methods, was used to obtain the data. According to the criteria of the system approach used in the research, countries; education financing, teacher and administrator selection, training and education management strategy; country's demographic, geographical features, education philosophy and education model; country's education system and education indicators process; satisfaction of school administrators and career planning are discussed under the output category. In line with the data obtained from the research, the education systems of China, Australia, Russia and Argentina were compared in the input, process, environment and output dimensions of the system approach, and similarities and differences were revealed. When Chinese education management systems are examined, it is seen that compulsory education is given importance and education management has a bureaucratic structure. In China, the teaching profession is given social importance. Teachers' career planning is staggered in some states into 13 career steps. In order to be an education manager in China, it is necessary to work for a certain period of time and be successful in the teaching profession. Emphasis is placed on the selection and training of educational administrators. When the Australian education management system is examined, it is seen that schools are divided into two as public schools and private schools. In Australia, each Australian state and territory administers its own education system. Although the management and financing of education in Australia is covered by the Australian Government, the investment in education is almost four times that in Turkey. Annual training period in Australia is not less than 200 working days. School programs and curricula are developed by the states in Australia and the compulsory education period is 10 years. Education system levels are pre-school, primary school,

secondary school, secondary education higher education. In order to become a teacher in Australia, it is necessary to be successful in vocational studies and practical training as well as at least four years of university education. Many councils and leadership centers that have been active since 1992 to train school administrators in Australia have been established and these centers actively provide training to school administrators. At the same time, many states require a master's degree in order to become a school administrator, and 98% of current school administrators in Australia are satisfied with their jobs. When Russian education management systems are examined, it is seen that importance is given to increasing literacy rates and compulsory education. Teaching in Russia is not an attractive profession, it is a profession that is preferred at a low level in terms of society, and this situation negatively affects the quality of teachers. In Russia, where school administrators are chosen among teachers and 98% of school administrators state that they are generally satisfied with their jobs. When the education management system of Argentina is examined, it is seen that there are educational philosophies similar to those of China, Australia and Russia: It can be listed as establishing the right economy-education relationship, giving everyone the right to education, improving the qualifications of the individual, and preparing individuals for a democratic and secular social life. There are four levels and two different systems of education in Argentina: Elementary level (Educación inicial): Kindergarten, Primary level (Educación primaria): Primary education, Second level (Educación secundaria): Secondary education, Tertiary level (Educación superior): Both college and higher education, which includes university education. In Argentina, the management and financing of education is covered by the state. In order to become a teacher in Argentina, teachers receive training from escuela, or teacher universities. After the approval of the local authorities, he is appointed as a teacher. In Argentina, school management is seen as a profession of expertise, and a teacher who does not have an educational administration course and an educational administration project cannot be a school administrator. It has been understood that the Educational Management Systems of China, Australia, Russia and Argentina have formed in different structures and have taken their present form by going through different processes. The fact that China, Australia, Russia and Argentina are made up of states has ensured that each state and region is managed with its own education system, as well as the central structure in education management systems in these countries. When examined in terms of the purposes of education, it is understood that the common purpose of the countries is to contribute to the social, cultural and economic development both in the local and global context, to raise individuals who will meet the high skills required by the economy, and to gain the ability to know and apply their rights and responsibilities.

Okul M¼d¼rlerinin Baş Etmekte Zorlandıkları Öğretmen, Öğrenci ve Veli Kaynaklı Sorunlar

Ender KAZAK¹ ve Gizem EVİRGEN²

Öz

Bu çalışmanın amacı, okul müdürlerinin öğretmen, öğrenci, veli kaynaklı karşılaştıkları sorunları belirlemek, deneyimlerini ve çözüm önerilerini incelemektir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma, 2022 yılının Temmuz-Ağustos aylarında, Düzce ilinde bulunan yedi ilkokul, beş ortaokul, üç ilkokul-ortaokul müdürü olmak üzere toplam 15 okul müdürü ile yürütülmüştür. Çalışma grubunun seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada nitel veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Görüşmeler sonucu ile elde edilen veriler nitel veri analizi türlerinden olan içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonunda, okul müdürlerinin baş etmekte zorlandıkları öğretmen tutum ve davranışları temasında, iletişim sorunları ve iş etiği alt temaları; veli tutum ve davranışları temasında, iletişim sorunları, güven sorgulamaları ve ilgisiz veli tutumları alt temaları; öğrenci tutum ve davranışları temasında, iletişim sorunları, davranış sorunları, disipline edilemeyen öğrenciler ve ilgisiz öğrenciler alt temalarına ulaşılmıştır. Genel olarak tüm sorunların çözümü için, öncelikle okul müdürü, problemi doğru tespit edebilmeli, problemleri çözmeye niyeti olmalı ve çözüm odaklı bir yaklaşım sergileyebilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Okul Müdürü, Öğretmen, Veli, Öğrenci, Başetme

Problems Originated from Teachers, Students and Parents that School Principals Have Difficulty Dealing With

Abstract

The aim of this study is to determine principals' problems resulting from teachers, students, and parents, and to investigate their experiences and solutions. The case study, which is one of the qualitative research designs, is the design of this research. It is conducted with a total of 15 principals, including seven primary, five secondary, and three primary-secondary school principals in Düzce in July-August in 2022 year. The study group is selected by using maximum variation sampling method, one of the purposeful sampling methods. Semi-structured interview questions are used for data collection. Interview data are analyzed with content analysis. The findings are cumulated under some themes and subthemes. The subthemes of communication problems and ethics are under the theme of parent attitudes and behaviors principals have difficulty in dealing with. The subthemes of communication problems, mistrust, and unconcerned parent attitudes are under the theme of parent attitudes and behaviors. The subthemes of communication problems, behavioral problems, undisciplined students, and uninterested students are under the theme of student attitudes and behaviors. For the solution of all problems, firstly, the principals should detect the problem accurately, she/he should have a motive to solve the problems, and she/he should display a solution-oriented approach.

Keywords: School Principal, Teacher, Parent, Student, Dealing With

Atıf İçin / Please Cite As:

Kazak, E. ve Evirgen, G. (2024). Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandıkları öğretmen, öğrenci ve veli kaynaklı sorunlar. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 31-51. doi:10.33206/mjss.1228813

Geliş Tarihi / Received Date: 03.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.10.2023

¹ Doç. Dr.- Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi, enderkazak81@hotmail.com,

 ORCID: 0000-0001-5761-6330

² Öğretmen- Düzce İl Millî Eğitim Müdürlüğü, gizemevirgen2601@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-1939-7605

Giriş

İnsanlık, her dönemde, gerek günlük yaşamını düzenlemek gerekse yaşamını daha rahat devam ettirebilmek amacıyla doğru kararları alabilecek yöneticilere ihtiyaç duymuştur. Değişen şartlara daha kolay adapte olup uyum sağlamak için yöneticilerden beklenen değerler, sadece var olan topluluğu iyi yönetmek değil adaletli olmak, toplumun ve kurumun çıkarlarını her şeyin üzerinde tutmak, insan haklarına saygılı olmak, iletişim becerilerinde iyi olmak ve etik ilkelere uyarak iyi bir yönetim sergilemektir. Kısaca, okul yöneticilerinin geleneksel, mekanik, dar görüşlü yönetim anlayışlarından ziyade değerlere dayalı, kişi merkezli, vizyoner bir yönetim anlayışına sahip olmaları gerekmektedir (Begley, 2003, s. 1). Yöneticilerin tutum ve davranışları yönetilenler üzerinde çeşitli derecelerde etkilere sahiptir. Okullardaki müdür davranışları da hem öğretmenler üzerinde hem öğrenciler üzerinde hem de veliler üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Aynı şekilde, öğretmen, öğrenci ve velilerin de okul müdürleri üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğundan söz etmek mümkündür.

Okul müdürleri görevlerini yaparken birçok sorunla karşılaşmaktadır. Örneğin, veliler, öğrenciler, öğretmenler, okulun kültürü, okulun iklimi, okulun bulunduğu çevre bu sorunlara kaynaklık eden bazı değişkenlerdendir (Yetim ve Toprakçı, 2020, s. 18). Demirtaş, Üstüner ve Özer (2007, s. 443-445), okul müdürlerinin okullarında karşılaştıkları sorunları; öğretmen sayısı, öğrenci sayısı, okul yaşı, okul türü bakımından ele almıştır. Araştırmada, okul türünden, okul ikliminden, öğretmenden ve öğrenciden kaynaklı sorunların anaokullarında, genel liselere göre daha az rastlandığını göstermiştir. Yeni kurulan okullarda öğretmen kaynaklı sorunlara daha az rastlanırken, öğretmen ve öğrenci sayısı az olan okullarda öğretmen ve öğrenci sayısı çok olan okullara göre daha az sorun yaşandığı tespit edilmiştir.

Yapılan bazı araştırmalarda; öğrenci sayısı az olan küçük okullarda, okulu yönetmenin ve öğrenciler üzerinde disiplini sağlamanın daha kolay olduğu, ilkokullarda ortaokullara göre daha az sorunla karşılaşıldığı görülmüştür (Akgün ve Başar, 2019, s. 147; Öğülmüş ve Özdemir, 1995, s. 10). Okul müdürlerinin baş etmesi gereken öğrenci kaynaklı sorunlar incelendiğinde; gasp, okul çevresinde yaralanma, haraç alma, hırsızlık, okul içi öğrenci kavgaları, şiddet, öğrencilerin yanlarında tehlikeli cisimler bulundurmaları, okul çevresinde sigara, alkol ve madde satılması, cinsel taciz (Dönmez, 2001, s. 2; Turhan ve Turan, 2012, s.139), zorbalık, bedensel olarak itme, birbirine ad takma, eşyaya zarar verme, cinsellik içeren sözler söyleme (Çınkır ve Kepenekçi, 2003, s. 250), duygusal zorbalığa maruz bırakma (Kapıcı, 2004, s. 11), disiplinsizlik, okula devamsızlık, başarısızlık, ders çalışmama (Semerci ve Çelik, 2002, s. 218), okul müdürünü ve öğretmeni tehdit etme (Dönmez, 2001, s. 10), öğrencilerin herhangi bir hedeflerinin olmaması, akademik yetersizlik (Dağlı ve Han, 2017a, s. 900; Dağlı ve Han, 2017b, s. 117) gibi pek çok problem karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlar genel olarak okulda rehber öğretmeni varsa onunla veya gerekirse daha üst kademelerden de yardım alınarak çözüme kavuşturulabilir. Ayrıca çözüm önerisine ek olarak veli okul iş birliğinin yeterince sağlanamaması durumunda yukarıdaki olumsuz olaylar yaşanabileceği için veliler çeşitli etkinliklerle okullara çekilebilir. Velilerle daha sıkı diyaloglar kurulabilir. Başka bir araştırmaya göre ilkokul öğrencilerinin düzenli kitap okuma alışkanlığının olmadığı, kurallara uymada ve ders çalışma alışkanlığı kazanmada zorlandıkları, okul öncesi öğrencilerinde ise sağlıklı beslenme konusunda okul müdürlerinin zorlandığı sonucuna ulaşılmıştır (Dağ, Kahrıman Pamuk ve Özdemir, 2020, s. 288). Görüldüğü üzere, okul yönetimi uygulamaları çok yönlü olduğu için okul müdürlerinin stratejik bir bakış açısına sahip olmasını gerektirmektedir (Glatter ve Kydd, 2003, s. 233).

Okullarda her zaman öğrenci kaynaklı sorunlar olmayabilir. Sorunlar velilerden de kaynaklanabilir. Örneğin; velilerin gereksiz yere şikâyetleri, okul kurallarına uymamaları, okul mevzuatına aykırı davranışları, okullardaki problemlere dâhil olmamaları, okulla iletişim problemi yaşamaları (Yetim ve Toprakçı, 2020, s. 30), ilgisizlikleri (Semerci ve Çelik, 2002, s. 7), okul faaliyetlerine yeterince katılmaması, eğitim öğretime karşı duyarsızlığı, yeterince bilinçli davranmamaları, gereksiz yere her şeye karışmaları (Dağlı ve Han, 2017a, s. 899; Dağlı ve Han, 2017b, s. 116), okul yönetimine karşı yanlış tutum ve davranışlarının başında gelmektedir. Veli okul iş birliği çerçevesinde bu sorunları yaşamamak adına velileri bilinçlendirme çalışmaları ve velilere psikolojik destek yardımı yapılabilir. Ayrıca ilkokul müdürlerinin öğretmen seçimi konusunda veliler ile ciddi sorunlar yaşadığı, okulların maddi olarak bütçelerinin okulun temizliğine bile yetmediği halde, velilerin kırtasiye malzemeleri konusunda okuldan destek beklemeleri yaşadıkları diğer sorulardandır (Dağ, Kahrıman Pamuk ve Özdemir, 2020, s. 287).

Okul müdürlerinin en sık karşılaştığı öğretmen sorunları, öğretmenlerin kendilerini mesleki açıdan geliştirmemeleri, maddi kaygılarının oluşu, derslerine isteksiz oluşu, sınıf yönetimi konusunda yetersiz kalmaları, stajyerlik sürecinde yeterince denetlenmemeleri kaynaklı sorunlar, kişisel yetersizlikleri (Dağlı ve

Han, 2017a, s. 899), zamanında nöbet yerinde bulunmaması, evraklarını zamanında teslim etmemesi, heyecan eksikliği, empati eksikliği, mevzuatı bilmemesi (Aslanargun ve Bozkurt, 2012, s. 355-356) olarak ifade edilebilir. Ayrıca, kişisel problemler, iletişim problemleri, öğretmen sayısının yetersizliği (Semerci ve Çelik, 2002, s. 7-10), ekonomik kaygılar nedeniyle farklı ek işlerde çalışılması (Şahin, 1996, s. 6) gibi sorunlar da karşılaşılan diğer sorunlar arasındadır. Yapılan bir çalışmada, öğretmenlerin eğitim öğretim etkinliklerinde yapılan değişiklikleri yeterince iyi takip etmediği, teknolojiyi verimli ve etkili bir şekilde kullanamadıkları, veli ile iletişim konusunda ya fazla samimi olduğu ya da tamamen velilere uzak oldukları, proje yazma konusundaki isteksizlikleri ve son olarak da idari işlerin yürütülmesi konusunda öğretmenlerin zorlandığı belirtilmiştir (Dağ, Kahrıman Pamuk ve Özdemir, 2020, s. 284-286). Bu gibi sorunları önlemek adına öğretmenler okulla ilgili karar süreçlerine katılabilir, sosyal ve akademik faaliyetler ile öğretmenlerin gelişimlerine katkı sağlanabilir. Öğretmenlerin maddi durumları iyileştirilerek ekonomik kaygılardan uzak, sadece eğitim öğretim faaliyetlerine odaklanmaları, öğrencilerine sahip çıkmaları sağlanabilir. Ayrıca bu sorunlar incelendiğinde, okul müdürlerinin sorun çözme becerilerinin yüksek olması gerektiği söylenebilir. Okul müdürlerinin, teknik beceri, kavramsal beceri ve insan ilişkilerinde becerili olması gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir (Katz, 1974). Okul müdürü seçimlerinde bu becerilere sahip olma durumuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü okulların temeli insan olduğu için yönetilmesi kolay bir yapı değildir. Bu nedenle okul müdürleri donanımlı olmak zorundadır ve kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bunun için; okul müdürlüğü profesyonel sisteme oturtulmalı, belirli bir eğitimi olmalı, müdürler kendilerini eksik kaldıkları alanlarda nitelikli eğitimler ile geliştirmeli, üniversiteler ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında, akademisyenler ve okul müdürleri arasında daha sıkı bir iş birliği sağlanabilmelidir (Aktuğ, 2014, s. 72-73; Keman, 2019, s. 119-120). Ayrıca uluslararası alanlarda iyi örnekler incelenmeli ve kendi kültürümüze adapte edilmeli, okul müdürlerinin şartları iyileştirilerek performansları daha sık denetlenmeli, müdürler için uygulamaya yönelik programlar hazırlanmalıdır (Barkahan, 2015, s. 115-117; Köse, 2008, s. 99-100).

Her okul müdürü mesleki olarak yukarıda ifade edilen birçok sorunla baş etmek zorunda kalmaktadır. Ülkemizde okul müdürleri, görev öncesinde herhangi bir resmi ve yapılandırılmış eğitim almadan görevlerine başlamaktadır. Oysa İngiltere’de okul müdürlerinin görevlerinden önce Ulusal Mesleki ve Yeterlilik Programı’na (NPQH) katılmaları gerekmektedir ve zorunludur (Wildy, vd. 2011, s. 279). Tüm bu sorunların giderilmesinin önemli çözüm yollarından birinin yöneticiliğin öncesinde alınan eğitimler olduğu düşünülebilir. Göreve yeni başlayan veya başlamak üzere olan okul müdürlerine eğitim yönetimi alanında yüksek lisans eğitimi aldırılabilir. Okul müdürlerinin yöneticilik alanında yeterli bilgiye sahip olmamaları yönetsel davranışları olumsuz etkileyebilecektir. Yöneticilik ve liderlik konusunda yeterli bilgi sahibi olan okul müdürleri, yönetsel performanslarını rahatlıkla ortaya koyarken yeterli bilgiye sahip olmayan okul müdürleri pek çok sorunla baş etmek zorunda kalacaktır. Farklı eğitim kurumları, okul müdürlerinden farklı davranışlar ve yeterlilikler beklemektedir (Rivkin, Hanushek ve Kain, 2005). Hesap verilebilirlik sistemlerinin geliştirilmesi ile okul müdürleri, davranışlarını öğretmen ve öğrenci yararına olacak şekilde düzenleyecektir. Avrupa’da yeni müdürler üzerinde yapılmış olan bir çalışmada okul liderliği için eğitim veya diğer profesyonel hazırlıklar kapsamında henüz yeteri kadar çalışmalar yapılmadığı tespit edilmiştir. Sadece araştırmaya katılanların %35’i görevlerine başlamadan önce okul yönetimine ilişkin hazırlık eğitimine katıldığı tespit edilmiştir. Geri kalan %65’lik kısmının resmi herhangi bir eğitim almadığı tespit edilmiştir (Bolam, Dunning ve Karstanje, 2000, s. 18). Avustralya’da ise müdür adayları herhangi bir zorunlu resmi hazırlık programı olmaksızın iş başında müdür olmayı öğrenmektedirler (Louden, 2000, s. 118). Birkaç istisnadan biri, Batı Avustralya Eğitim Departmanı için geliştirilen Seviye 3 Yetkinlik Standartlarıdır. Özgeçmişler, mülakatlar ve hakem raporlarından oluşan geleneksel kamu hizmetinden daha çok performansla ilgili değerlendirme prosedürlerini benimseyen bir süreçtir. Fakat bu süreç farklı performans seviyeleri arasında ayırım yapmakta başarısız olmuştur (Chadbourne ve Ingvarson, 1998, s. 88).

Okul müdürlerinin okullarda eğitim-öğretim liderliği başta olmak üzere birçok liderlik rolleri vardır. Bu rollerini yerine getirirken yukarıda adı geçen çalışmalarda olduğu gibi birçok sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunlar, eğitim öğretimin en önemli ayaklarından biri olan okul müdürlerinin etkililiğini ve okulun etkililiğini olumsuz yönde etkileyebilir. Dolayısıyla, okul müdürlerinin hangi sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunların nasıl aşılabileceğine ilişkin güncel çalışmaların yapılması önemlidir. İnsanın, toplumun ve örgütlerin hızlı değişim ve dönüşüm yaşadığı günümüzde, ortaya çıkan yeni ve farklı sorunların anlaşılması ve bu sorunlara özgü yeni çözüm önerilerinin sunulması için değişen toplum ve örgüt yapılarını anlamaya yönelik yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan her yeni araştırma ile elde edilen yeni verilerin hem uygulamaya katkı sağlaması hem de alanyazındaki yapılan araştırma sonuçlarının geçerlik ve güvenilirliklerine katkı sağlaması muhtemeldir. Alanyazında okul müdürlerinin

karşılaştıkları sorunları, dolaylı olarak ele alan, çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmada, okul müdürlerinin baş etmekte zorlandıkları öğretmen, öğrenci ve veli tutum ve davranışları üzerine odaklanılmıştır. Kısaca, çalışmanın amacı, okul müdürlerinin öğretmen, öğrenci ve veli kaynaklı karşılaştıkları sorunları belirlemek ve çözüm önerilerini incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandıkları;

1. Öğretmen kaynaklı sorunlar nelerdir?
2. Veli kaynaklı sorunlar nelerdir?
3. Öğrenci kaynaklı sorunlar nelerdir?
4. Tüm bu sorunlara yönelik çözüm önerileri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel yöntemde yürütülmüştür. Nitel araştırmaların temel özellikleri kişiyi, olayı, durumu, doğal ortamında bütüncül bakış açısı ile gözlemleyebilmek, kişilerin algılarını deneyimlerini ortaya koyarak probleme ilişkin ana temaları ortaya çıkarmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 36-44). Araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseninde tasarlanmıştır. Durum çalışmasında, konu bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak, durumun etkiledikleri ve etkilendikleri üzerine yoğunlaşılır. Amaç, ilgili durumun sonuçlarını ortaya çıkarmak ve konuyu derinlemesine irdelemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 77). Bu çalışmada araştırılan durum, okul müdürlerinin baş etmekte zorlandıkları sorunlar olarak düşünülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırma, 2022 yılının Temmuz-Ağustos aylarında; Düzce ilinde bulunan 7 ilkokul, 5 ortaokul, 3 ilkokul-ortaokul müdürü olmak üzere toplam 15 okul müdürü ile yapılmıştır. Çalışma grubunun seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme türünde amaç, farklı durumları belirleyebilmek amacıyla geniş çaplı durumları ve ortak biçimlerden önemli olanları belirlemektir (Baltacı, 2018). Farklı branşlar, farklı öğretim kademeleri ve türlerinde ve farklı sosyo ekonomik çevrelerde bulunan okullar çalışmaya dahil edilerek maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma için gönüllülük esasına göre okul müdürlerinin çalıştığı okullar ziyaret edilerek görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Katılımcıların gizliliğini korumak için okul müdürleri M1, M2 olarak kodlanmıştır.

Tablo 1. Müdürlerin Betimleyici Özellikleri

<i>Katılımcılar*</i>	<i>Branş</i>	<i>Mesleki Kıdem</i>	<i>Okul Türü</i>
M1	Sınıf Öğretmeni	28	İlkokul
M2	Sınıf Öğretmeni	24	İlkokul
M3	Sınıf Öğretmeni	15	İlkokul
M4	Türkçe Öğretmeni	24	Ortaokul
M5	Sınıf Öğretmeni	35	İlkokul
M6	Türkçe Öğretmeni	17	Ortaokul
M7	Din Kültürü Öğretmeni	29	Ortaokul
M8	Beden Eğitimi Öğretmeni	23	Ortaokul
M9	Sınıf Öğretmeni	36	İlkokul-Ortaokul
M10	Sınıf Öğretmeni	17	İlkokul-Ortaokul
M11	Sınıf Öğretmeni	20	İlkokul-Ortaokul
M12	Sınıf Öğretmeni	25	İlkokul
M13	Sınıf Öğretmeni	31	İlkokul
M14	Sınıf Öğretmeni	20	İlkokul
M15	Din Kültürü Öğretmeni	28	Ortaokul

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan okul müdürlerinden yedisi ilkokulda, beşi ortaokulda, üçü ise ilkokul-ortaokulda görev yapmaktadır. Araştırmaya katılan okul müdürlerinin 10’u sınıf öğretmeni, ikisi din kültürü ve ahlak bilgisi, ikisi Türkçe, biri ise beden eğitimi branşlarından. Araştırmaya katılan okul müdürleri 38 ile 56 yaşları arasındadır. Kıdem yılları 15 ve 36 yılları arasında değişmektedir. Çalışma grubunu oluşturan okul müdürlerinin tamamı erkektir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Bu araştırmada nitel veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Öncelikle ilgili alanyazın taranmıştır. Ardından görüşme soruları hazırlanmıştır. Görüşme formunun araştırmanın amacına uygun olup olmadığını saptamak için alanında uzman iki öğretim üyesinin görüşlerine başvurulmuştur. Bu görüşler doğrultusunda soru sayısında ve sorularda düzenlemeler yapılmıştır. Araştırma ile ilgili gerekli izin alındıktan sonra soruların anlaşılabilirlik derecesini ve gözden kaçan yerler olup olmadığını tespit edebilmek için iki okul müdürü ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda toplamda dört tane olan araştırma sorularına son hali verilmiştir. Yapılan çalışmalar ve görüşmeler sonucunda soruların bu araştırma için uygun olduğuna karar verilmiştir.

Görüşmeler, 2022 yılının Temmuz-Ağustos aylarında yapılmıştır. Araştırmaya katılan okul müdürlerinden randevu alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan okul müdürlerine görüşlerinin tamamının gizli tutulacağı, toplanan verilerin araştırmanın amacı dışında herhangi bir yerde kullanılıp paylaşılmayacağı belirtilmiştir. Yapılan araştırmada okul müdürlerinin ismi verilmeden tüm katılımcılara kodlar verileceği tüm şeffaflığı ile belirtilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara güvenlikleri ile ilgili veya sormak istedikleri soruların olup olmadığı sorulmuştur. Görüşmenin yaklaşık 20-40 dakika sürebileceği söylenmiş ve kaydedilmesi için izinleri istenmiştir. Görüşmeler ortalama 30 dakikada gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşmeler sonucu ile elde edilen veriler nitel veri analizi türlerinden olan içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi; elde edilen verilerin derinlemesine çözümlenip analiz edilmesini sağlayarak bilinmeyen temalara ulaşmamıza yardımcı olur (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Toplanan veriler bilgisayar ortamında word dosyasına aktarılmıştır. Veriler dört aşamalı bir süreç ile analiz edilmiştir. Öncelikle ilk aşama olarak kodlama yapılmış ve kavramlara ulaşılmıştır. Kavramları elde edebilmek için katılımcı görüşleri birkaç kez okunmuştur. Ortak anlamlar kodlanmıştır. Belirlenen kodlar birbirine benzeyen kodlar ile bir araya getirilerek alt temalar elde edilmiştir. Üçüncü aşamada ise bulguların tanımlanması ve açıklaması gerçekleştirilmiştir. Dördüncü aşamada ise bulgular yorumlanarak sonuca ulaşılmıştır. Görüşme formunda okul yöneticilerine sorulan dört sorunun her biri, bir tema olarak alınmıştır. Alt temaların güvenilirliğini kontrol etmek için bir öğretim görevlisinin görüşüne başvurulmuştur. Bu amaçla Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği uyum yüzdesi formülü ($Güvenirlik = \frac{Görüş\ Birliği}{[Görüş\ Birliği + Görüş\ Ayrılığı]} \times 100$) kullanılarak görüşler karşılaştırılmıştır. Görüşler karşılaştırıldıktan sonra uyum oranı birinci tema için %89; ikinci tema için %87; üçüncü tema için %91; dördüncü tema için %89 olarak bulunmuştur (Miles ve Huberman, 1994).

İnandırıcılık ve Tutarlılık

Her araştırmada olduğu gibi nitel araştırmada da geçerlik ve güvenilirlik önemlidir. Nitel araştırmada geçerlik; ölçülmek istenilenin doğru ölçülmesi ile ilgili iken güvenilirlik elde edilen bulguların tekrarlanabilirliği ile ilişkilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu amaçla araştırmanın geçerliğini ve güvenilirliğini arttırmak için bazı adımlar atılmıştır. Bunlar; araştırmanın iç geçerliğini arttırmak için yarı yapılandırılmış form geliştirilirken ilgili alanyazın incelenmiştir. İki okul müdürü ile ön görüşme yapılmıştır. Forma son hali verilirken uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmaya katılan okul müdürlerinin görüşlerini açık ve samimi bir şekilde belirtebilmeleri için araştırmanın amacı açıklanarak onların kaygılarını gidermeye yönelik açıklamalarda bulunulmuştur. Katılımcılara, görüşme sonunda eklemek veya çıkarmak istedikleri ifadeler olup olmadığı sorulmuştur. Araştırmanın dış geçerliğini arttırmak için araştırma süreci ve bu süreçte yapılanlar ayrıntılı şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Buna yönelik olarak araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, veri toplama süreci, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması kısmı ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Ayrıca çalışmada dış geçerliği (aktarılabirliği) arttırmak için farklı okul türlerinden (ilkokul ve ortaokul) okul müdürleri ile görüşülmeye özen gösterilmiştir. Nitel araştırmalarda aktarılabirlik, genelleme kaygısı nedeniyle değil daha çok sonraki araştırmalara ve uygulamalara katkı sağlaması bakımından önemlidir. Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak için (soruların hazırlanmasında, bilgisayar ortamına aktarılan verilerin kontrolünün sağlanması ve temaların belirlenmesi) uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırma sonuçları ve yorumlar görüşme yapılan 15 okul müdürü ile paylaşılarak katılımcı teyidi alınmıştır.

Nitel araştırmalarda araştırmacının katılımcı rolü, araştırmanın veri toplama sürecinde önem arz etmektedir. Araştırmacı, katılımcıları yönlendirmeden, ilgili durumun farklı nedenlerine ya da sonuçlarına

ilişkin derinlemesine bilgi almak için kişisel deneyim, öngörü ve önyagularından arınmalıdır. Bu araştırma boyunca, nitel araştırmanın en önemli gereklerinden olan bu duruma dikkat edilerek araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, verilerin analizi aşamasında katılımcıların görüşlerinden bazıları hiçbir değişiklik yapılmadan, doğrudan alıntılar yoluyla bulgular bölümünde ele alınmış, ilgili kodlara ışık tutmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandıkları öğretmen, veli, öğrenci tutum ve davranışlarına ilişkin yapılan bu çalışmada bulgular, sorular bağlamında oluşturulan temalar ve elde edilen kodlar bağlamında oluşturulan alt temalara ayrılarak ele alınmıştır.

Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandıkları Öğretmen Kaynaklı Sorunlara İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci sorusu ‘Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandıkları öğretmen tutum ve davranışları nelerdir?’ şeklindedir. Bu soru bağlamında okul müdürlerinin görüşleri tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandığı Öğretmen Kaynaklı Sorunlar

Tema	Alt Temalar	Kodlar	Katılımcı
Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandığı Öğretmen Kaynaklı Sorunlar	İletişim sorunları	Velilerle olan iletişim bozukluğu	M1, M4
		Zümrelerle olan iletişim bozukluğu	M1, M5
		İdare ile olan iletişim bozukluğu	M4
		Üslup sıkıntısı	M4
	İş Etiği İle İlgili Sorunlar	Çalışma disiplini olmaması	M1, M14
		Gelenekçi yapıdan vazgeçmeme	M1, M13
		Düşük motivasyon	M1, M2
		Farklılıkları gözetmeme	M1
		Her şeyi bildiğini zannetme	M2
		Dezavantajlara odaklanma	M2
		Kendini geliştirmeme	M2, M8, M11, M15
		Derse geç kalma	M3, M5, M6, M7, M8, M14
		Nöbet görevini aksatma	M3, M4, M6, M8, M9
		Uyarılara direnç gösterme	M4, M11
		Sınıf defterini zamanında doldurmama	M4, M9
		Empati yoksunluğu	M4, M7
		Sürekli rapor alma	M6, M7
		Mesleğini sevmeme	M8
		Öğrencileri sevmeme	M8
		Sorumluluğunun farkında olmama	M8
		Okulu sahiplenmeme	M8, M12
		Belirli gün ve haftalar konusunda isteksizlik	M9
		Evrak tesliminin zamanında yapılmaması	M9
		Yasal haklarını bilmeme	M10
		Protokol kurallarını bilmeme	M10
		Öğretmenler arası dedikodu	M10
		Okul müdürünün vermiş olduğu görevlerde isteksizlik	M10, M14
		Öğretmenler arası gruplaşmalar	M12

Tablo 2’de görüldüğü iletişim sorunları alt temasında okul müdürleri en fazla velilerle olan iletişim, zümrelerle olan iletişim kodlarına vurgu yapmıştır. Bu kodları idare ile olan iletişim, üslup sıkıntısı kodları takip etmiştir. Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandığı öğretmen tutum ve davranışlarında iletişim sorunları alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Ben buyum. Bu kadarı bu kadar olur. Ben sorgulanamam, benim kutsaldır sınıfım. Benim sınıfım mahremimdir. Kimse dokunamaz, kimse giremez. Ben kendi bakış açımdan bunu yapacağım diyerek zümre ilişkilerini önemsemeyen, farklılıkları gözetmeyen paylaşımları bir kenara atan duruşla, düşüncelerle sorunlar çıkabiliyor.” (M1)

“...Yani en çok karşılaştığımız olay öğretmenlerin birbirlerine karşı boşgörülü olmamaları... Bir arkadaşının yaptığı bir şeyi iyi bir çalışmayı hazmedememesi kapalı olarak yani bunu böyle öğretmenin yüzüne karşı vesaire değil ama davranışları ile bunu hissettirmesi...” (M5)

İş etiği alt temasında okul müdürleri en fazla derse geç kalma, nöbet görevini aksatma, kendini geliştirmeme, çalışma disiplininin olmaması, gelenekçi yapıdan vazgeçmeme, düşük motivasyon, uyarılara

direnç gösterme, sınıf defterini zamanında doldurmama, empati yoksunluğu, sürekli rapor alma, okulu sahiplenmeme, okul müdürünün vermiş olduğu görevlerde isteksizlik kodlarına vurguda bulunmuşlardır. Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandığı öğretmen tutum ve davranışlarında iş etiği alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Öğretmenlerin motivasyonlarının zayıf olduğunu düşünüyorum bir kısmının. Motivasyonlarını yükseltmiyoruz, yükselmiyor. Kendilerine bir takım bahaneler bulduklarını düşünüyorum... Öğretmenlerimiz genelde bizim gibi bölgelerde dezavantajlı olduğumuz noktalara takılıyorlar. Avantajlı olduğumuz yerleri görmüyorlar...” (M3)

“...Uyarularımıza rağmen, tekrar tekrar söylememize rağmen yerine getirilmeyen bazı prosedürler var. Nedir işte? En basiti işte. Sınıf defterini zamanında doldurulması gerekir. Ne bileyim işte nöbet görevlerinin. Bunlar resmi olarak herkesin, öğretmenin bildiğı görevleri aslında. Yasal olarak yapması gereken, yükümlü olduğı işler. Bunları hatırladığımız takdirde, aslında görevini hatırlatmamıza rağmen ve ister istemez öğretmen bazen suratını ekşitebiliyor, ya zaman zaman tavır alabiliyor, konuşmuyor, selam vermiyor yani...” (M4)

“...Genelde öğretmenler nöbetlerini zamanında tutmama veya nöbet yerinde bulunmama, geç gitme, erken ayrılma, derslerine zamanında girmeme veya okula bazen geç kalma ya da bazı öğretmenlerin belirli günlerde rapor alıp özellikle okulun en çok dersinin olduğı günlerde okula gelmeme gibi problemler oluyor...” (M6)

“...Nedir bu problemler diye düşündüğümüzde işte işini sevmediğı zaman mesela geç geliyor, mesaisine dikkat etmiyor, mesai saatlerine dikkat etmiyor, derse giriş çıkış saatlerine dikkat etmiyor. Ya da ne bileyim en basit bir işin alma durumunda istismar edebiliyor, farklı nedenler öne sürüp işte okula gelmeme gibi bir alışkanlık içerisine girebiliyor, nöbetlerini tutmada gerekli özeni göstermiyor. Bunun gibi olumsuz davranışlar doğal olarak ortaya çıkıyor. Ben öğretmene de bir şey demiyorum. Çünkü mesleğini sevmemiş bir defa. Sonra öğrencileri sevmesi de önemli. Öğrencileri sevmeyen öğretmenler. Yine aynı şekilde öğrenciye karşı sözlü şiddet uygulayabiliyor...” (M8)

“...Okulu benimsememek, daha doğrusu sahiplenmemek okulu. Hani hep geride durmak, işte sadece ben gelirim, mesaimi bitiririm, giderim gibi bir davranış...” (M12)

“...dersle ilgili gerekli çalışmalarını yapmama, planlama boyutunda filan anlamında hazırlık yapmama, derslere hazırlıksız gelme...” (M14)

“...Bazen bazı kişiler kendilerini yeterli gördükleri oranda kapatırlar ve kendilerini geliştirmezler. Sorun orda meydana geliyor yani sorun olarak da kabul etmiyor. Ben kendimi yeterli bu kadar görüyorum ve kendimi geliştirmekten şey yapmıyorlar. Yani geliştirmek istemiyorlar...” (M15)

Görüldüğü gibi öğretmenlerden beklenmeyen birçok davranışın gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu davranışları devam ettiren öğretmenlerin, özellikle öğrencileri ve geleceklerini ayrıca okul olarak örgütlenme sürecini olumsuz anlamda etkileyebileceğini söylemek mümkündür.

Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandıkları Veli Kaynaklı Sorunlara İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci sorusu ‘Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandıkları veli tutum ve davranışları nelerdir?’ şeklindedir. Bu soru bağlamında okul müdürlerinin görüşleri tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandıkları Veli Kaynaklı Sorunlar

Tema	Alt Temalar	Kodlar	Katılımcı
Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandıkları Veli Kaynaklı Sorunlar	İletişim sorunları	Çocuğunun özel eğitime gereksinimi olmasını kabullenmeme	M1, M3, M10
		Velilerin hadsizlikleri	M1, M7, M12
		Öğretmene ve okula çok fazla müdahale etmeleri	M1, M5, M7, M10, M13
		Saygısızlık	M2, M10
		Kaba veliler	M3, M11
		Veli şikayetleri	M3, M4, M5, M7, M10, M13
		Çocuğunun olumsuz davranışını kabullenmeme	M4, M5, M7, M14, M15
		Çocuğunu olduğundan üstün görme	M5, M14, M15
		Hakaretler, argo terimler, sözlü şiddet	M5, M8
		Yalan söyleyen veliler	M7
		Bencil veliler	M9, M10
		Motivasyon düşüren veliler	M5, M9
		Bitmeyen veli istekleri	M11
		Velinin kendini her zaman haklı görmesi	M14
	Güven sorgulamalar	Öğretmenine güvenmeme	M1
		Okuluna güvenmeme	M1, M4
		Kayıt döneminde öğretmen seçimi	M3
		Okula verilen başlıklar	M4
		Suçlayıcı veli tutumları	M5
		Çocuğunun yanında öğretmenini eleştiren veli	M14
	İlgisiz veli tutumları	Çocuğu ile ilgilenmeme	M2, M10
		Okulla ilgilenmeme	M4, M6, M10
		Eğitim seviyesi düşük veliler	M4, M8
		Okul aile iş birliğinin olmaması	M5
		Toplantılara katılmama	M6, M10
		Sorumluluğunu bilmeme	M8
		Her şeyi okuldan bekleme	M8
		Sorunların çözümüne ortak olmamaları	M9
		Çocuklarının arkadaşlık ilişkilerini önemsememe	M9
		Çocuğuyla yeterince ilgilenemediği için çok harçlık verme	M9
		Öğretmenini ve idareyi tanımama	M11

Tablo 3'te görüldüğü gibi iletişim sorunları alt temasında en fazla veli şikâyetleri, öğretmene ve okula çok fazla müdahale etme, çocuğunun olumsuz davranışını kabullenmeme, çocuğunun özel gereksinimi olmasını kabullenmeme, velilerin hadsizlikleri, çocuğunu olduğundan üstün görme kodları bulunmuştur. Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandığı veli tutum ve davranışlarında iletişim sorunları alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

"...Örneğin; çocuğu RAM'a göndermek istiyoruz. Bunu veli acayip şekilde algılıyor, sanki çocuğu biz akıl hastanesine gönderiyoruz gibi acayip bir algı oluyor. Buralarda çok sert tepkilerle karşılaşıyoruz..." (M3)

"...Yani bizim işimizi bize öğretmeye kalkmaları. Öyle diyelim. Yani tereciye tere satmaları diyelim... Veliler kendi çocuklarını her birisinin.. Tam anlaşılın diye söyleyim bir prens prenses gibi görüyorlar. Her birisi kendi çocuğunun dokunulmaz olduğunu düşünüyor. Her birisi kendi çocuğunun hatasız olduğunu, asla yalan söylemeyeceğini, asla kötü davranış yapmayacağını düşünerek gerek bize, idareye gerekse öğretmenine karşı yani sınıf öğretmenine karşı bazen hatırsız olabiliyorlar. Biz bunları, veli bunu kabul etmediği için biz bunları çözmekte çok zorlanıyoruz..." (M5)

"...Hakaretvari sözler kullanmaları, çok argo terimler kullanmaları... İkide birde sanki bir şey varmış gibi CİMER'e şikâyet etmeleri. Bunlar hem idarenin hem bu öğretmenin motivasyonunu düşüren şeyler... Hiç kimse kendi işine yapılmasına müdahale edilmesini istemez. Yani işi yaparken müdahale edilmesini istemez. Bütün sorun buradan kaynaklanıyor. Yani benim çocuğum alıp en önde oturtacakım derse olmaz. Yani sınıf yönetimine müdahale edemez. Yani benim çocuğumu al şu sınıftan bu öğretmene ver değiştir, dediğin zaman olmaz. Değiştirebilir isek değiştiririz zaten. Ama değişip değişmeyeceği zamanlar olur. Çünkü yani bu okulda 500 tane öğrenci var..." (M5)

"...Veli kendi bakış açısından haklı olduğuna inandığı zaman öğretmenin ders işleyişine karşıyor. Müdürün yönetim anlayışına karşıyor. Kendini bu konuda görevli sayabiliyor. ..." (M7)

"...Eğitim seviyesi düşük velilerimizin okula gelip iletişimde sıkıntı çıkardıkları, paldır küldür öğretmenlerle diyaloga girdikleri. Sözlü şiddet uyguladıkları öğretmenlere karşı, idareye karşı. Ben öyle vakaları hatırlıyorum

ki hiç kapıyı tıklamadan direkt içeriye girip müdür kim diye seslenip bele bir otur falan demeye kalmadan başlar saldırmaya, sözlü şiddete. Bu tip veliler bizi oldukça zorlamıştır...” (M8)

Güven sorgulamaları alt temasında okul müdürleri en fazla okuluna güvenmeme koduna vurgu yapmıştır. Bu kodu öğretmenine güvenmeme, kayıt döneminde öğretmen seçimi, okula verilen bağışlar, suçlayıcı veli tutumları, çocuğunun yanında öğretmenini eleştiren veli kodları izlemiştir. Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandığı veli tutum ve davranışlarında güven sorgulamaları alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Sınıf velisijim ama öğretmen kadar da liderim denilerek yapılan egolar. Sorgulama ve en büyük sıkıntı güven sorgulaması, niyet okuması... Öğretmenine güvenmeyen. Okuluna güvenmeyen... Ta ki kayıt yaptırırkenki dönemde bile sorguyla başlayıp öğrenci mezun oluncaya kadarki yani eleştiri ve sorgu ile devam eden bir algıyla okullardaki yaklaşım hem öğrencilerin nitelik açısından hem de akademik başarısız açısından yetersizliğe sebebiyet veriyor...” (M1)

“...Evde baba öğretmen hakkında kötümser konuşmuşsa, çocukta aynı modda zihinsel bir gelişim sürdürme devam ediyor. Onun için velilerin bu davranışları, öğrencilerin yanında öğretmeni eleştirmeleri, çocuğun söylediğine sonuna kadar güvenmeleri vs...” (M14)

İlgisiz veli tutumları alt temasında okul müdürleri en fazla okulla ilgilenmeme, çocuğu ile ilgilenmeme, toplantılara katılmama, eğitim seviyesi düşük veliler kodları bulunmuştur. Bu kodları okul aile iş birliğinin olmaması, sorumluluğunu bilmeme, her şeyi okuldan bekleme, sorunların çözümüne ortak olmama, çocuklarının arkadaşlık ilişkilerini önemsememe, çocuğuyla yeterince ilgilenemediği için çok harçlık verme, öğretmenini ve idareyi tanımama kodları izlemiştir. Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandığı veli tutum ve davranışlarında ilgisiz veli tutumları alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Kendi çocuğuna karşı ilgisiz, okula hiç gelmeyen, sormayan soruşturmayan... Normalde anne getirir çocuğu. Arada sırada baba getiriyor mesela. Çocuğun sınıfını, şeyini bilmiyor, öğretmenini bilmiyor. İşte çocuğu almaya geldim diyor. Biz karşılaştığımız zaman öğretmeni kim, hangi sınıf diyoruz bilmiyor. Böyle ilgisiz velilerimiz de var...” (M2)

“...Okul aile birliğini bir araya getirmek, ne bileyim okulun bir ihtiyacını karşılarırken burada da veli anlamında veliyi okula çağırıyoruz. Çünkü gelmiyor. İmza atmaktan korkuyor...” (M4)

“...Sorumluluğunu bilmeyen, gerçekten sadece her şeyi okuldan bekleyen çocuğumu göndereyim, çocuk bir benden çıksın da ondan sonrası Allah Kerim düşüncesiyle hareket eden her şeyi okuldan bekleyen veli tipleri de bizi çok zorluyor. Öğretmenleri de aşırı derecede çok zorluyor...” (M8)

“...Ben çocuğu okula gönderdiğim için öğretmen bu çocuğa eğitimini, öğretimini vermek zorunda. Beni ilgilendirmiyor deyip sıyrılıp kenara çıkıyor...” (M10)

Görüldüğü gibi velilerin öğretmenin, okulun, çocukların işine gereğinden fazla müdahalelerde bulunmaları ya da tamamen ilgisiz tutumda bulunmaları okulu, özellikle çocukları ve eğitimlerini olumsuz anlamda etkilemektedir. Bu etkilere maruz kalan öğrencilerin gerek bireysel gerek örgütsel hayatta başarılı olmalarının oldukça güç olduğu söylenebilir.

Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandıkları Öğrenci Kaynaklı Sorunlara İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü sorusu ‘Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandıkları öğrenci tutum ve davranışları nelerdir?’ şeklindedir. Bu soru bağlamında okul müdürlerinin görüşleri tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandıkları Öğrenci Kaynaklı Sorunlar

Tema	Alt Temalar	Kodlar	Katılımcı
Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandıkları Öğrenci Kaynaklı Sorunlar	İletişim sorunları	Kötü söz	M3
		Küfür	M3, M4, M7, M10
		Yabancı uyruklu öğrencileri tanıyamama, anlayamama	M3
		Argo kelimeler	M4, M7
		Öğretmenine kaba davranma	M4, M8
		Yalan söyleme	M7
		Öğretmeniyle nasıl iletişim kuracağını bilememe	M7
		Sözlü şiddet	M8
	Davranış sorunları	Saldırgan davranışlar, şiddet	M2, M8, M10, M14
		Agresif öğrenciler	M2, M3
		Kavga	M3, M5, M6
		Akran zorbalığı	M3, M6, M8, M10
		El hareketleri	M4
		Saygısızlık	M6, M8, M11
		Kurallara uymama	M7, M8, M11
		Öğrenci kılık, kıyafeti	M7
		Bencil öğrenci	M9
		Şımarıklık	M9
		Tahammülsüzlük	M10
		Tutarsız öğrenciler	M12
	Disipline edilemeyen konular	Kural konulamayan kısımlar	M1
		Öğrencilerin psikolojik rahatsızlıkları	M1
		Tanısı olmayan özel öğrenciler	M1
		Sevgi evlerinden ve kadın sığınma evlerinden gelen öğrencilerin dengeli dağıtılmaması	M2
		Velilerin öğrenci sorunlarına gereğinden fazla müdahale etmeleri	M5
		İlkokullarda öğrenci davranışları değerlendirme kurulunun olmaması	M10
		Sosyal medyadaki karakterlerden etkilenme	M10
		Çevresel etkenler	M13
	İlgisiz öğrenciler	Veli kaynaklı etkenler	M13
		Teknoloji bağımlılığı	M15
		Akademik düşüklük	M2, M4
		Derslerine ilgisiz öğrenciler	M4, M8
		Devamsız öğrenciler	M6
Hayatı ciddiye almama		M7	
Ders dinlememe		M7	
Sorumluluğunu bilmeme		M8	
Kaygısız öğrenciler	M10		
Odaklanamama	M15		

Tablo 4'te görüldüğü gibi iletişim sorunları alt temasında okul müdürleri en fazla küfür, argo kelimeler, öğretmenine kaba davranma kodları bulunmuştur. Bu kodları kötü söz, yabancı uyruklu öğrencileri tanıyamama, anlayamama, yalan söyleme, öğretmeni ile nasıl iletişim kuracağını bilememe, sözlü şiddet kodları izlemiştir. Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandığı öğrenci tutum ve davranışlarında iletişim sorunları alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Kötü söz söyleyen küfreden. Agresif yapıları olan öğrencilerimiz var... Tabii bunların temeline iniyoruz, bakıyoruz ama bu öğrenci bunu yapıyorsa annesi kim diyoruz, babası kim diyoruz. Bir bakıyoruz ki anneden, babadan kaynaklı...” (M3)

“...Öğrencinin batadan, yanlışta veya suçtan uyarıldığı zaman kurtarabilmek için her türlü yalanı çok da rahat söyleyebilmesi... Salgın sürecinden sonra öğrenciler okula nasıl gelmeleri gerektiği, öğretmenlere nasıl hitap etmeleri gerektiği, okullarda kurallara nasıl uymaları gerektiğiyle ilgili ciddi bir problem gördük...” (M7)

Davranış sorunları alt temasında okul müdürleri en fazla saldırgan davranışlar, şiddet, akran zorbalığı, kavga, saygısızlık, kurallara uymama, agresif öğrenciler kodlarına vurgu yapılmıştır. Bu kodları el hareketleri, öğrenci kılık kıyafeti, bencil öğrenciler, şımarıklık, tahammülsüzlük, tutarsız öğrenciler kodları izlemiştir. Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandığı öğrenci tutum ve davranışlarında davranış sorunları alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Öğrenciler arasındaki bir mevzuda. Eee işte koruma altında olan bir öğrencimi diğer öğrenciler sıkıştırmışlar tehdit etmişler, o da onları tehdit etmiş. Eee tabii ortada herhangi bir kaygı yok ama iş tehdit boyutunda kalmış...” (M6)

“...Şiddet derken kural tanımamak, arkadaşlarına şiddet uygulamak gerekirse mesela belki münferit olmuştur, çok fazla olmamıştır, tek tük olmuştur ama öğretmene aşırı derecede saygısızlık, sözlü şiddet işte arkasından eeee farklı hareketler falan gibi. Disiplin davranışları gösteren öğrencilerimiz biz aşırı derecede zorluyor...” (M8)

“...Şımarıklık... Ailelerin çalışıyor olması kendi vicdanlarının sızılarını dindirmek için çocuklara bol barçlık veriyorlar, bol para veriyorlar. Ne isterlerse alıyorlar...” (M9)

Disipline edilemeyen konular alt temasında ise kural konulamayan kısımlar, öğrencilerin psikolojik rahatsızlıkları, tanısı olmayan özel öğrenciler, sevgi evlerinden ve kadın sığınma evlerinden gelen öğrencilerin dengeli dağıtılmaması, velilerin öğrenci sorunlarına gereğinden fazla müdahale etmeleri, ilkokullarda öğrenci davranışları değerlendirme kurulunun olmaması, sosyal medyadaki karakterlerden etkilenme, çevresel etkenler, veli kaynaklı etkenler, teknoloji bağımlılığı kodları bulunmuştur. Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandığı öğrenci tutum ve davranışlarında disipline edilemeyen konular alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Yani öyle bir öğrenci düşünün ki sadece beni diyor ki benim öğrencim hareketli hiperaktif öğrenci ama 35 kişilik bir sınıfta içerisinde odaklanma noktası bir dakika. Bir dakikadan sonra çocuk kopuyor. Sürekli dolaşiyor. Herkese vuruyor. Eline bir şey alıyor, herkese şey yapıyor. Fiziksel anlamda zarar verebiliyor...” (M1)

“...Okulda çocuk bir problem yaşadığı zaman, diyelim beden eğitimi dersinde işte ona top gelmemiştir mesela. ...Eve gider. Bu sorunu farklı bir şekilde anlatır ailesine. ...ben şimdi müdürü ararım, o öğretmene gününü gösteririm ya da öğretmeni arar ona gününü gösteririm yaklaşımla olaya yaklaştığı zaman golü kendine atmış oluyor. Çocuk da bundan bir arkasını sağlama alıyor. Sağlama aldıktan sonra demek ki benim yaptığım bu davranış doğru bir davranış. Yani yanlış davranış kendi içinde çocuk içselleştiriyor, doğruluyor, ben haklıyım pozisyonuna getiriyor...” (M5)

“...Aşında kötü öğrenci yok, zorlanacağımız öğrencide yok Ama öğrencimizi okuldan soğutan, okula uzaklaştıran ve bizim istediğimiz gibi yetiştirmemize engel olan çevresel etkenler ve velisel etkenler var. Ailedeki aile ortamı ve çevresel maballe komşu ortamı yüzünden bazen ulaşmakta zorluk çektiğimiz öğrencilerde zorlanıyoruz...” (M13)

İlgisiz öğrenciler alt temasında okul müdürleri en fazla akademik düşüklük, derslerine ilgisiz öğrenciler kodlarına vurgu yapmıştır. Bu kodları devamsız öğrenciler, hayatı ciddiye almama, ders dinlememe, sorumluluğunu bilmeme, kaygısız öğrenciler, odaklanamama kodları izlemiştir. Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandığı öğrenci tutum ve davranışlarında ilgisiz öğrenciler alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Derslerini takmayan öğrenci tipleri de biz aşırı derecede hem öğretmenleri hem de okul idaresi olarak doğal olarak bizleri zorluyor. Yani sorumluluklarını bilmeyen...” (M8)

“...Kaygı yok. Ben onu söyleyebilirim. Eskiden şu korku vardı işte, okumasam ne yapacağım kaygısı vardı ama şu an o kaygı yok. Yani okula gelip gitmeyi bile külfet olarak görüyor öğrenciler... Bir öğrencide kaygının belli miktarda olması gerekiyor. Sıfır kaygı da olmaz, çok yüksek kaygı da olmaz. Ama maalesef şu anki öğrenci profiline baktığımızda sadece kendi okulum içinde genel olarak konuşabilirim. Kaygı yok, gelecek şeyi yok...” (M10)

Görüldüğü gibi karşılaşılan öğrenci sorunlarının bir kısmının veliden kaynaklı olduğu görülmektedir. Burada yer alan tüm tutum ve davranışlara maruz kalan öğrencilerin psikolojik olarak olumsuz etkilenebileceği ve bu durumların okul iklimini olumsuz şekilde bozabileceğinden söz edebiliriz.

Okul Müdürlerinin Tüm Bu Sorunlara Yönelik Çözüm Önerilerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü sorusu ‘Okul müdürlerinin tüm bu sorunlara önerileri nelerdir?’ şeklindedir. Bu soru bağlamında okul müdürlerinin görüşleri tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Okul Müdürlerinin Tüm Bu Sorunlara Göre Önerileri

Tema	Alt Temalar	Kodlar	Katılımcı
Okul Müdürlerinin Tüm Bu Sorunlara Göre Önerileri	Öğretmenlere yönelik çözümler	Öğretmenin itibarını yükseltmek	M1
		Okul müdürünün kendini geliştirmesi	M2
		Okul müdürünün öğretmenin arkasında durması	M3
		Öğretmenin motivasyonunu göz önüne almak	M3
		Uyarı	M3
		Birebir görüşmeler	M8
		Sosyal etkinlikler	M8, M15
		Hizmet içi eğitimler	M10, M15
		Öğretmenlerin ekonomik şartlarının iyileştirilmesi	M10
		Kurum kültürü oluşturmak	M13
		Veli iş birliği	M1, M4, M5, M8
		Veli isteklerine hayır diyebilmek	M1
	Velilerin kaygılarını ortadan kaldırmak	M3	
	Velilere yönelik kurslar açmak	M4	
	Okul kooperatifi kurmak	M4	
	Mahallenin ileri gelenleriyle irtibatta olmak	M4	
	Sosyal medya ile okulun ve yapılan faaliyetlerin bilinirliğini artırma	M4	
	Veli eğitimi	M8, M9, M10, M13, M15	
	Veliler çocuklarına koşulsuz sevgi sunmalı	M9	
	Veliler çocuklarına zaman ayırmalı	M9	
	Veliler çocukların yeteneklerine imkân tanımalı	M9	
	Birebir görüşmeler	M15	
	Öğrencilerin teknoloji kullanımında anne baba denetimi	M15	
	Büyük problemlerde Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünden destek almak	M15	
	Ekonomik yönden sıkıntılı aileleri desteklemek	M15	
	Rehberlik servisi	M1, M8, M10, M15	
	Sevgi evlerinden veya başka özel yerlerden gelen çocukların okullara eşit dağıtılması	M2	
	Mesleki eğitim merkezleri	M4	
	Uyarma	M4	
	Öğrenciyi motive etme	M4	
	Problem tespiti	M5	
	Özel öğrencilere yönelik farklı türde okullar	M7, M10	
	Olumlu davranışları geliştirmek	M7	
	Okula uyumunu sağlamak	M7	
	Disiplin yönetmeliğinin gözden geçirilmesi	M8, M10, M11, M14	
	Sosyal etkinlikler	M8	
	İlkokulda çocuğun yapısına uygun öğretmen seçimi	M9	
	Okul değişikliğine yönlendirme	M14	
	Psikolojik sorunu olan öğrenciyi psikoloğa yönlendirmek	M15	
	Problemi tespit etmek	M5, M15	
	Çözüm odaklı olmak	M5	
	İletişim	M6, M8	
Empati kurmak	M6		
Biz dili kullanmak	M6		
Okullara güvenmek	M7		
Okul müdürlerinin yetkileri genişletmek	M11		
Öğrenci, okul, aile rollerini bilmeli	M11, M12		

Tablo 5'te görüldüğü gibi öğretmene yönelik çözümler alt temasında okul müdürleri en fazla sosyal etkinlikler, hizmet içi eğitimler kodlarına vurgu yapmıştır. Bu kodları öğretmenin itibarını yükseltmek, okul müdürünün kendini geliştirmesi, okul müdürünün öğretmenin arkasında durması, öğretmenin motivasyonunu göz önüne almak, uyarı, birebir görüşmeler, öğretmenlerin ekonomik şartlarının iyileştirilmesi, kurum kültürü oluşturmak kodları izlemiştir. Öğretmene yönelik çözüm önerileri alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Uyum sağlamayan öğretmen arkadaşlarımızı farklı organizasyonlarla işin içine katmaya çalışıyorduk. Yani görevlendirerek bir takım görevler vererek ya da işte hafta sonları gezileriyle piknik organizesi, okul dışı organizasyonlarla. O öğretmen arkadaşları biraz da okul kültürüne uyum sağlaması için çalışmalar yapıyorduk. Birebir görüşmeler de etkili olabiliyor. Öğretmen arkadaşlarla yaptığımız birebir görüşmelerde alt yapısında yatan bir sürü nedenler ortaya çıkabiliyor...” (M8)

“...Öğretmenlerin de ekonomik şartlarının diyelim iyileştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. İmkânlar çerçevesinde, yani imkânlar çerçevesinde. Kalkıp da şimdi hani burada bir rakam telaffuz etmenin bir anlamı yok. Ama eğer mümkünse imkânlar çerçevesinde. Çünkü gerçekten öğretmenlerimizin akıllarında çok fazla soru işareti olmaması lazım. Eğitimi yapacaklarsa yani eğitim öğretim yapması gereken bir insanın kafasının boş olması lazım. O yüzden biraz yöneticilerimizden de destek bekliyoruz o konuda diyelim...” (M10)

“...En büyük etkenin iletişim olduğunu düşünüyorum. İletişim oluştysa ve sizin kurum kültürünüz oluşup da... İyi iletişim sağlarsak o sorunu da çözmüş olursunuz...” (M13)

“...Genç öğretmenlerle biraz daha kademesi ilerlemiş kademi ilerlemiş diyelim o öğretmenlerin ortak, mesela sosyal, kültürel olaylarda okulun etkinliklerine bir arada tutabilirsiniz. Böylece etkileşimi sağlayarak sorunları çözebilirsiniz mesela... Bunun bir farklı yönü de nedir? Hizmet içi eğitimlere yönlendirebilir. Hizmet içi eğitim yoluyla bu tutum ve davranışları, kendini kapatmış olan diyelim öğretmenlerin kendini yeterli gören ve geliştirmek istemeyen öğretmenleri bu şekilde tolere edebilirsiniz diye düşünüyorum...” (M15)

Velilere yönelik çözümler alt temasında okul müdürleri en fazla veli eğitimi, veli iş birliği kodlarına vurgu yapmıştır. Bu kodları veli isteklerine hayır diyebilmek, velilerin kaygılarını ortada kaldırmak, velilere yönelik dikiş nakış kursu, okul kooperatifi kurmak, mahallenin ileri gelenleri ile irtibatla olmak, sosyal medya ile okulun ve yapılan faaliyetlerin bilinirliğini arttırma, veliler çocuklarına koşulsuz sevgi sunmalı, veliler çocuklarına zaman ayırmalı, veliler çocukların yeteneklerine imkân tanımalı, birebir görüşmeler, öğrencilerin teknoloji kullanımında anne baba denetimi, büyük problemlerde Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünden destek almak, ekonomik yönden sıkıntılı aileleri desteklemek kodları izlemiştir. Tüm bu sorunlara göre velilere yönelik çözüm önerileri alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Veli problemlerinde biz tecrübeyle, zamanla, velileri tanıyarak, bölgeyi tanıyarak onlara yardımcı da olmaya çalışarak... Kaygılarını ortadan kaldırmaya çalışıyoruz zaten...” (M3)

“...Anne baba bizim arkamızda durmadığı zaman biz çok fazla yol alamıyoruz yani. İşte o da 93 anne olmasına rağmen, hepsinde ev hanımı olmasına rağmen, aslında ayaklarının bir ayaklarının burada olmasına rağmen maalesef gelmiyor. Şimdi biz anneleri okula kazandırılm diye dedik. Bu problemi çözmek için bir muhtarlıkla beraber bir proje başlattık. Bir projeyi uygulamaya koyduk. İşte bu halk eğitimi üzerine, yaygın eğitim üzerine dikiş, nakış, biçki o tür bir kurs yapalım gelsinler. Şuan 7 kişi kayıt yaptık, yedisi de benim velim değil. Yani durum bu kadar vahim...” (M4)

“...Aileler bence o okula başlamadan önce çocukların eğitimiyle ilgili bir eğitimden geçmelidir. Ya bunları sınıf öğretmenlerinin, ya öğretmenlerinin ya da okul rehber öğretmenlerinin eğitiminden mutlaka geçmelidir ki eğitim adına hata yapmayalım. ...” (M9)

“...Davranışsal problem yaşıyorsa çocuk... ...Aileden kaynaklı ise daha büyük problemler varsa hatta Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünü devreye sokmamız gerekiyorsa da sokmamız gerek. Yani oraya kadar gidecek problemler varsa onları da devreye sokmamız gerekiyor. Veya ailenin desteklenmesi gerekiyorsa ekonomik yönden, aile ekonomik yönden sıkıntı yaşadığı zaman çocuğuyla ilgili çocukla ilgilenemeyince bu sefer çocuk okulda ödevlerini yapmıyor, ...” (M15)

Öğrencilere yönelik çözümler alt temasında okul müdürleri en fazla rehberlik servisi, disiplin yönetmeliğinin gözden geçirilmesi kodlarını vurgulamıştır. Bu kodları özel öğrencilere yönelik farklı türde okullar, sevgi evlerinden veya başka özel yerlerden gelen çocukların okullara eşit dağıtılması, mesleki eğitim merkezleri, uyarma, öğrenciyi motive etme, problem tespiti, olumlu davranışları geliştirmek, okula uyumunu sağlamak, sosyal etkinlikler, ilkokulda çocuğun yapısına uygun öğretmen seçimi, okul değişikliğine yönlendirme, psikolojik sorunu olan öğrenciyi psikoloğa yönlendirme kodları izlemiştir. Tüm bu sorunlara göre öğrencilere yönelik çözüm önerileri alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Sergi Evleri'nden çok öğrenci geliyor. ...Ama genelde sorunlu öğrenciler olduğu için hem sınıf atmosferini bozuyor hem de okul iklimini de olumsuz yönde etkilediği için bu tür öğrencilerde sorunlar yaşıyoruz. ... Ama bu tür öğrencilerin en azından dengeli bir şekilde diğer okullara dağıtılması, mesela bir sınıfta birden fazla olmaması gerekir diye düşünüyorum. ...” (M2)

“...Farklı türde okullar olması gerektiğini düşünüyorum. Şimdi bireysel eğitimin öğrenci içerisinde normal sınıflarda rehabilite olan öğrenciler var. Yani bunların raporlarının çok iyi düzenlenip davranış bozukluğuyla,

arkadaşlarına zarar veren öğrenciyle, normal dersine devam eden öğrencinin aynı ortamda olması kendi halinde olan öğrenciye zulümdür diye düşünüyorum...” (M7)

“...Okulda iyi bir rehber öğretmeniniz varsa gerçekten bu disiplin olaylarında çok önemli bir problemi balletmiş oluyorsunuz. İyi çalışıyorsa öğrencilerle diyalogu iyi ise yaptığı etkinliklerle, yaptığı seminer çalışmalarıyla çocukların gerçekten bu manadaki davranışlarını çok olumlu manada düzeltebiliyor, ilk önce bu tip öğrencimizi rehber öğretmenimize yönlendiriyoruz...” (M8)

“...İlkokullarda mutlaka bir disiplin yönetmeliği getirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu disiplin yönetmeliğinin uygulanabilir olması gerektiği kanaatindeyiz. Yani çocuk okulda arkadaşına fiziksel olarak aşırı derece bir zarar verdiyse çocuğuna en azından bir okul değişikliği cezası yaptırımı uygulanması gerektiğini düşünüyüz...” (M14)

Genel çözümler alt temasında okul müdürleri en fazla problemi tespit etmek, iletişim, öğrenci, okul, aile rollerini bilmeli kodlarını vurgulamıştır. Bu kodları çözüm odaklı olmak, empati kurmak, biz dili kullanmak, okullara güvenmek, okul müdürlerinin yetkilerini genişletmek kodları izlemiştir. Tüm bu sorunlara göre genel çözüm önerileri alt temasına ilişkin okul müdürü görüşlerinden bazıları kendi ifadeleri ile aşağıdaki gibidir:

“...Velinin desteği var maddi anlamda ama küçük okullarda ciddi derecede problem. Biz onu kendimizi okul kooperatifi kurarak, kooperatifçilikle buna aştık...” (M4)

“...Problemi tespit etmek ve problemi çözüm odaklı olmak, çözmek isteyeceksiniz. Bizim işimiz bu. Kişinin şeyi olursa niyeti iyi olursa. Olayları ve sorunları rahatlıkla çözebilir...” (M5)

“...Öğretmen olsun, veli olsun, öğrenci boyutu olsun, iletişim ve empati kurmak...” (M6)

“...Okul müdürünün imkânlarını, hareket alanını ve yetkilerinin genişletilmesi gerekir...” (M11)

Görüldüğü gibi var olan problemlere her okul müdürü farklı yöntemlerle yaklaşarak sorunları çözüme kavuşturma amacı gütmektedir. Genel olarak veli eğitimine ve velinin okula, öğretmene yönelik algısına gereken önem verilirse aslında sorunların büyük bir kısmı çözüme kavuşmuş olacaktır. Yine, bütüncül düşünülecek olursa, okulun paydaşları arasında karşılıklı etkili iletişim ve empati ile sorunların bir kısmının azalacağı söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Okul müdürlerinin baş etmekte zorlandığı öğretmen, veli, öğrenci tutum ve davranışlarının araştırıldığı bu çalışmada okul müdürlerinin öğretmen kaynaklı sorunları “iletişim sorunu” ve “iş etiği” alt temalarında toplanmıştır. Veli kaynaklı sorunlar “iletişim sorunları”, “güven sorgulamaları” ve “ilgisiz veli tutumları” alt temaları olmak üzere üç tema altında gruplandırılmıştır. Öğrenci kaynaklı yaşanan sorunlar ise “iletişim sorunları”, “davranış sorunları”, “disipline edilemeyen konular” ve “ilgisiz öğrenciler” olmak üzere dört alt temada ele alınmıştır. Bahsedilen tüm sorunlara çözüm olarak ise “öğretmenlere yönelik çözümler”, “velilere yönelik çözümler”, “öğrencilere yönelik çözümler” ve “genel çözümler” olarak dört alt temada incelenmiştir. Genel olarak yaşanan tüm sorunların temeline bakıldığında sorunların aslında iletişim kaynaklı olduğu görülebilir. Bu çalışmada incelenen temalara ilişkin tartışma ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandığı Öğretmen Tutum ve Davranışlarına İlişkin Tartışma ve Sonuç

Bu temada okul müdürlerinin, öğretmenlerin kendilerini geliştirmedikleri, derse geç kaldıkları, nöbet görevini yerine getirmede aksaklık yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç alanyazındaki benzer çalışmalarla örtüşmektedir. İlköğretim öğretmenlerinin okul nöbeti görevlerine ilişkin bir çalışmada, öğretmenlerin öğrencilerle iletişim kurduğu, nöbet görevini belirli bir yerde durarak gerçekleştirdiği, ders başlamadan önce okulun diğer bölümlerini kontrol etmedikleri okulun güvenlik kameraları aracılığı ile gözlemlenmiştir (Günay ve Özbilen, 2014, s. 64). Öğrencilerin kaza sebeplerinin incelendiği farklı bir çalışmada ise yarıya yakın öğrenci kazalarında nöbetçi öğretmen veya görevli birinin bulunmadığı, öğrencilerin arkadaşları ile olduğu, kaza sonrasında öğrencilere ilk müdahalede bulunan kişilerin yarıya yakınının yine öğrencilerin arkadaşlarının olduğu tespit edilmiştir (Eraslan, 2007, s. 63). Öğretmenlerin nöbet görevlerinde duyarsızlaşmalarının bir nedeni, bir haftada birden fazla nöbet görevi verilmesidir. Bu durumun, öğretmenlerin nöbet görevlerine karşı hassasiyetini düşürdüğü yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir (Demir ve Oral, 2016, s. 489). Görüldüğü gibi öğretmenin nöbet görevini aksatması okulda

problemlere sebep olabilmektedir. Bununla birlikte, öğretmenlerin de nöbet görevlerindeki duyarlılıklarını yitirmemeleri için haftada bir günü geçmeyen nöbet görevi ve okulun farklı yerlerinde belirli sıra ile her öğretmenin adaletli şekilde bulundurulması bu duruma çözüm olabilir.

Öğretmenlerin başarılı olmaları, yeni ve değişen şartlara, yaşanan dönüşümlere uyum sağlayabilmeleri kendilerini ne kadar geliştirdikleri ile doğru orantılıdır. Öğretmenlerin kendilerini geliştirme süreci hiç bitmeyen, aktif bir öğrenme sürecidir. Bunun için çalışma şartlarının olumlu yönde olması ve öğretmenlerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek eğitimlerin öğretmenlere sunulması gerekmektedir. Yapılan farklı çalışmalar da gösteriyor ki bu eğitimler öğretmenlerin ilgi ve ihtiyaçları ile örtüşmeli, öğretimdeki sorunlara yönelik, uygulanabilir olmalı, ayrıca okul müdürleri de öğretmenlerini bu konuda desteklemeli ve yüreklendirmeli (Özdemir, 2016, s. 242), hizmet içi uzaktan eğitimlerden ziyade öğretmenler yüz yüze eğitime alınmalı, bilimsel kongreler ve sempozyumlara özendirilmeli, yüksek lisans veya doktora teşvik edilmeli, deneyim ve eğitim düzeyinin artmasına karşılık öğretmenler maddi ve manevi yönden rahatlatılmalıdır (Yaylacı, 2013, s. 38). Diğer yandan öğretmenlerin mesleki olarak gelişimlerine katkıda bulunan hizmet öncesi lisans eğitimi, işe başlama eğitimleri, hizmet içi eğitimler, lisansüstü eğitim çalışmaları kısa süreli ve birbirinden kopuk olmaktadır, bu da istenilen sonuca ulaşmada olumsuzluk yaratmaktadır (Elçiçek ve Yaşar, 2016, s. 17-18; Güneş, 2016, s. 1031-1032). Benzer şekilde öğretmenlerin mesleki gelişimlerine yönelik algıları olumlu olsa da istenilen düzeyde olmadığı söylenebilir (Eroğlu, 2019, s. 178). Ayrıca, bunların yanı sıra öğretmenler kendilerini geliştirme sürecini hiçbir formal eğitim ve öğretime veya hizmet içi eğitime bağlı olmaksızın içlerinde var olan derin öğrenme tutkusu ile otodidakt insan olarak gerçekleştirebilirler. Belki de en önemlisi; öğretmenin bu gelişimi istemesi gerekmektedir. Bu isteğin olması için öğretmenlerin tükenmişlik düzeyinin düşük olması hatta hiç olmaması, motivasyonlarının ise yüksek olması gerekmektedir. Öğretmenlerin motivasyonlarını düşüren sebepler, öğretmenler arası gruplaşmalar ve öğretmenlik mesleğinin toplum içinde itibarının azalması olarak ifade edilebilir (Aslan, 2021, s. 233). Öğretmenlerin mesleki gelişimleri öğretmen yeterlilik alanlarından biridir. Bu konuda yapılan araştırmalarda öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin, öğretmenlerin yetkinliği, kalitesi, okul gelişimi ve etkililiği, öğrencilerin başarıları açısından vazgeçilmez bir unsur olduğunu göstermektedir (Blandford, 2000; Bolam, 2000; Borko, 2004; Craft, 1996; Day, 1999; Desimone, 2009; Glatthorn, 1995; Guskey, 2002a; Hien, 2008; Hill, 2009; Villegas-Reimers, 2003; akt. Özdemir, 2013, s. 251).

İletişim, duygu, düşünce paylaşımlarını ve karşılıklı fikir alışverişlerini kapsayan bir süreçtir. Karşılıklı saygı, sevgi, hoşgörü, anlayışa dayanır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan iletişim sorunu alt temasında öğretmenlerin paydaşları ile olan iletişimlerinde zaman zaman sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Sorumluluklarının farkında olan öğretmenlerin iletişimlerinin de başarılı olabileceği söylenebilir. Görevini iyi yapmayan, sorumluluklarını önemsemeyen, mesleğini ve öğrencileri sevmeyen, üslubunu doğru kullanamayan, empati duygusundan yoksun, uyarıları dikkate almayan, dersine geç kalan; öğrencileri, velileri, yöneticileri ile olan ilişkilerini profesyonelce yürütemeyen öğretmenlerinin okul müdürleri ile ters düşmeleri ise olasıdır. Diğer yandan ise iletişimde okul müdürü tarafından önemsenmediğini düşünen öğretmenler, okul müdürleri ile aralarına mesafe koymaktadır ki bu aşağıdan yukarıya doğru dikey iletişimi zorlaştıracağı için geri bildirimler anlamsız kalacaktır. Öğretmenlerin birbirleri ile ve yöneticileri ile etkili iletişim kuramama sebeplerine bakıldığında iş yoğunluğu, ortak konularda uzlaşmama, iyi organize olamama ve öğretmenlerin sık okul değiştirmesi araştırmaların sonuçlarından (Çiftci, 2008, s. 72-73). Yapılan farklı bir araştırmada, yönetici ve öğretmenlerin birbirine karşı iletişime açık, saygılı, sabırlı, net, anlaşılır olarak nezaket kurallarına, konuşma mesafesine, ses tonuna dikkat ettikleri fakat empati kuramadıkları, duygu ve düşüncelerini dolaylı yollardan ifade ettikleri, içten olmadıkları tespit edilmiştir (Bingöl, 2013, s. 79-81). Tüm bu sonuçlara bakarak okul müdürlerinin öğretmenlerle kimi zaman iletişim kaynaklı kimi zaman öğretmenlerin çalışma etiği kaynaklı sorunların yaşandığını söylemek mümkündür.

Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandığı Veli Tutum ve Davranışlarına İlişkin Tartışma ve Sonuç

Bu temada ilgisiz veli tutumları, velilerin okullara güvenmemeleri, iletişimde problem yaşayan veliler, velilerin okula, öğretmene gereksiz müdahaleleri, veli şikâyetleri gibi pek çok değişken ön plana çıkmıştır. Bu sonuçlar alanyazındaki benzer çalışmaları destekler niteliktedir. Şöyle ki veli sorunlarını ele alan bir çalışmada veli ilgisizlikleri, velilerin yanlış tutum ve davranışları, velilerin maddi imkânsızlıkları, annelerin okuma yazmalarının düşük olması gibi değişkenler bulunmuştur. Ayrıca en yüksek frekansa sahip kod ise velilerin ilgisizliği olmuştur (Dağlı ve Han, 2017b, s. 114). Okullarda gerçekleştirilen rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinde ise en çok sorun yaşanan kısım velilerin ilgisizliği, bilinçsizliği, toplantılara katılmamaları, ailelerin normal dışı beklentileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tagay ve Çakar, 2017, s.

1174). İlköğretim okulu müdürlerinin ve öğretmenlerinin velilere ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla tespit edildiği çalışmada, ilgisiz veli temasında şu metaforlar geçmektedir: Ağustos böceği, sorumsuz vatandaş, bal yapmayan arı, durgun su, seyirci vb. Bilinçsiz veli temasında ise koyun, meyvesiz ağaç, vergi memuru, ayrık otu metaforları geçmektedir. Veliler, okul müdürünü ve öğretmenleri çok şikâyet etmeleri sebebi ile müfettiş ve savcıya benzetilmişlerdir (Ünal, Yıldırım ve Çelik, 2010, s. 267-268).

Tüm sorunların temelini bakıldığında yine iletişim teması ön plana çıkmaktadır. Velilerin iletişimlerine yönelik olarak bir benzer bulgu da Shoho ve Barnett (2011) tarafından ortaya konulmuştur. Bu çalışmadan da anlaşıldığı üzere veliler kaba, saygısız, bencil, sürekli şikâyet eden, çocuğunu olduğundan üstün görüp herhangi bir eksikliğini kabullenmeden hareket eden, kendilerini sürekli haklı gören, okulun işleyişine çok fazla müdahale eden, gerek öğretmenin gerek okul müdürünün motivasyonlarını düşürücü şekilde iletişimde bulunabilmektedirler. Saygı, güven, birbirini dinleme, önemseme, dürüstlük, şeffaflık sağlıklı iletişimlerin olmazsa olmazıdır (Martin ve Waltman, 2000; akt. Çalışkan ve Ayık, 2015, s.76). Toplumsal yaşamda birçok sorunun sebebi olan iletişimsizlik, veli, öğretmen öğrenci iletişimde de kendini göstermektedir. Okul aile birliklerinin etkili olamaması, velilerin okulda bir araya gelememesi, veli toplantılarının tam katılımlı yapılamaması veya verimli toplantılar olamaması okul aile iletişimde yaşanan en büyük sorunlardandır (Aslanargun, 2007, s. 132). Cowie ve Crawford (2008, s. 686) çalışmasında, göreve yeni başlayan okul müdürlerinin görevlerinin ilk yıllarında velilerle iletişim konusunda zorlandıklarına ilişkin sonuçlar elde etmiştir. Okul müdürlerinin ve öğretmenlerin, velilerle etkili bir iletişim kurabilmesi için onları iyi tanıması gerekir. Çok çeşitli veli tipleri vardır. Bunlar; katılımcı, ihmalkâr, katılımı olmayan, aşırı koruyucu, fakir, yardımsever, şikâyet eden, öğrenme güçlüğü olan, tehditkâr, iş birliğini seven önemseyen, destek vermeyen, yüksek beklentileri olan, problemlili olan veli olarak karşımıza çıkmaktadır. Veliler ile iletişim kurulurken her iki tarafın da birbirini iyi anlaması gerekmektedir (Seligman, 1979; akt. Çalışkan ve Ayık, 2015, s. 76). Farklı bir çalışmada ise okul müdürleri ve öğretmenler, velilerin ilgisizliğinden şikâyetçi iken öğretmen-veli iletişimini aksatan en önemli etkenlerin, okullarda rehber öğretmenin eksikliği ve maddi sorunlar olduğu sonucu çıkmıştır (Özgan ve Aydın, 2010, s. 809). Amerika'nın Midwestern şehrinde yapılan bir araştırmada ise ailelerin tüm olumsuz koşullara rağmen çocuklarının hem evde hem okulda eğitimlerine dâhil olmak için önemli çaba sarf ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Patrikakou ve Weissberg, 2000, s. 115). Türkiye'de ise genel olarak veliler, çoğunlukla çocuklarıyla ilgili herhangi bir problem olduğunda, çocuklarının başarı düzeyini öğrenmek ve bunu arttırmak istediklerinde, çocukların okul içindeki davranışlarını takip etmek istediklerinde okul ziyaretlerine gelmektedirler. Ayrıca çocuklarının okula devam durumunu öğrenmek istediklerinde ve çocukların okul disiplinine uyumunu sağlamak istediklerinde okulları ara sıra ziyaret etmektedirler. Fakat okul müdürleri ve öğretmenler yine de bu ziyaretleri yetersiz bulmaktadır (Kazak, 1998, s. 110). Okul müdürlerinin velilerle iletişimde ve iş birliğinde, velilerin okullara güvenmemeleri sebebi ile önemli güçlükler yaşadıkları söylenebilir.

Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandığı Öğrenci Tutum ve Davranışlarına İlişkin Tartışma ve Sonuç

Bu temada okul müdürlerinin öğrencilerle birçok konuda problem yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu problemlerden bazıları, öğrencilerin küfür etmesi, yalan söylemesi, argo kelimeler kullanmaları, kaba davranışları, saldırgan ve şiddet davranışları, akran zorbalığı, kavga, saygısızlık, kurallara uymama, akademik düşüklük, derslere ilgisizlik, sosyal medyadaki karakterlerden etkilenme, teknoloji bağımlılığı gibi konulardır. Bu sonuçlar alanyazındaki şu sonuçlar ile örtüşmektedir: Kavga, derse ilgisizlik, saygısızlık (Çankaya ve Çanakçı, 2011, s. 314; Çetin, 2013, s. 37; Özer, Bozkurt ve Tuncay, 2014, s. 176; Sarıtaş, 2006, s. 170), sınıf kurallarına uymama, yalan söyleme, öğretmenin ders anlatmasını engelleme (Sayın, 2001), medyadan olumsuz olarak etkilenme (Gökyer ve Doğan, 2016, s. 102; Korkmaz, Korkmaz ve Özkaya, 2009, s. 126), anne baba tutumları, parçalanmış aileler (Yüksel, 2005, s. 15), saldırganlık, itaatsizlik, söz dinlememe (Martin, Linfoot ve Stephenson, 1999, s. 354). Öğrenci başarısızlıklarının sebeplerinin araştırıldığı farklı bir çalışmada ise yine öğrenci ve veli ilgisizliği, öğrencilerin motivasyon eksikliği sonucuna ulaşılmıştır (Altun, 2009, s. 573). İstenmeyen öğrenci davranışlarını inceleyen bir diğer çalışmada, dersin akışını bozma, derse ilgisizlik, iletişim bozuklukları, kurallara uymama, dağınıklık, şikâyet, kavga, şiddet gibi temalar ön plana çıkmaktadır (Yumuşak ve Balcı, 2018, s. 233). Teknoloji bağımlılığının akademik başarıya etkisinin araştırıldığı bir araştırmada ise teknoloji bağımlılığının yüksek olduğu öğrencilerde akademik başarının düşük olduğu, psikolojik sorunlarının olduğu ve iletişim becerilerinin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Karadağ ve Kılıç, 2019, s. 113).

Tüm bu sorunların yanı sıra okul müdürlerinin disipline edemediği, boşlukta kalan kısımlar da vardır. Bunlar; kural konulamayan kısımlar, öğrencilerin rahatsızlıkları, sevgi evlerinden ve kadın sığınma evlerinden gelen çocukların adaletli şekilde diğer okullara da yerleştirilememeleri, ilkokullarda öğrenci davranışlarını değerlendirme kurullarının olmaması, çevresel ve bazı veli kaynaklı etkenleri olarak sıralanabilir.

Okul Müdürlerinin Tüm Bu Sorunlara Yönelik Çözüm Önerilerine İlişkin Tartışma ve Sonuç

Okul müdürlerinin öğretmenlerle yaşadığı problemlere yönelik çözüm önerilerinin başında öğretmenlerle sosyal etkinlikler yaparak kurum kültürünü güçlendirmek gelmektedir. İkinci olarak da öğretmenlerin gelişimini desteklemek adına öğretmenlerin hizmet içi eğitime, yüksek lisans veya doktora katılıma destek olmak ve onları yüreklendirmek öğretmenlerde güzel bir etki bırakacağı için öğretmen ve okul müdürü ilişkilerini güçlendirecektir. Öğretmenlerin kendilerini rahatça eğitim ve öğretim hizmetlerine tam olarak vermesi için mevcut durumun el verdiği kadarı ile ekonomik anlamda iyileştirmeler yapılabilir. Öğretmenlerinden daha genç yaşta olan okul müdürleri, eğer kendilerini geliştirirlerse yaşanabilecek sorunları en aza indirebilecekleri söylenebilir. Meslekte kıdemi daha fazla olan okul müdürlerinin, mesleğinde kıdemi daha az olan okul müdüründen, yaşanan tüm sorunlarda daha yapıcı çözümler üretmesi mümkündür (Briggs, Bush ve Middlewood, 2006, s. 271). Öğretmenlerle yaşanan sorunlarda okul müdürleri, öğretmenlerin motivasyonlarını göz önünde bulundurarak birebir görüşmeyi ve uyarmayı tercih etmektedir. Genel olarak eğitim paydaşlarının öğretmenlere yönelik algılarına bakıldığında, bunu daha iyi bir seviyeye getirmenin yollarından biri, ulusal medya yoluyla kötü örneklerden ziyade iyi örnekleri paylaşarak öğretmenin itibarını yükseltmektir. Öğretmenlik mesleğinin itibarını yükseltince zaten bazı sorunlar kendiliğinden düzelebilecektir.

Okul müdürlerinin velilerle yaşadıkları problemlere yönelik çözüm önerilerinin başında veli eğitimleri ve veli iş birliği gelmektedir. Okul aile iş birliği çok önemlidir. Okul müdürleri, velileri okula çekip sağlam iletişim kurulabilirse yine birçok sorunun önüne geçilmiş olacaktır. Buna, velilerin kaygıları ortadan kaldırılmakla başlanabilir. Dezavantajlı bölgelerde ise velilerin desteğini sağlayabilmek adına o bölgenin ileri gelenleri, mesela mahallenin muhtarı ile iletişime geçilip iş birliği sağlanabilir. Okulun maddi problemleri, okul kooperatifi kurularak açılabilir. Velilere düşen bir başka görev, çocuğuna koşulsuz sevgisini hissettirmek, çocuğuna zaman ayırmak, çocuklarına fırsat ve sorumluluk vermek, çocukların yeteneklerine imkân tanımak, çocukları evde teknoloji kullanımında denetleyebilmektir. Velilerin sorun çözme yöntemleri incelendiğinde, bazıları çocuklarını umursamazken bazıları çocuklarına şiddet uygulamakta hatta diğer öğrencilere de şiddet uygulamakta ve okul yönetimine şikâyet etmektedir, bazı veliler ise kendi çocuklarını haklı bulmaktadır (Türnüklü, şahin ve Öztürk, 2002, s. 593).

Okul müdürlerinin öğrencilerle yaşadıkları problemlere yönelik çözüm önerileri olarak, mevcut olan disiplin yönetmeliğinin gözden geçirilmesi gelmektedir. Okullarda rehberlik servisinin bulunması yine birçok problemin çözümünde daha doğru hareket edilmesini sağlamaktadır. Öğrencilerle yaşanan problemlerde uyarma, sosyal etkinlikler, öğrencilerin olumlu davranışını geliştirme, olumsuz davranışı söndürme, öğrencilerin okula uyumunu sağlama, mesleki eğitim merkezleri, öğrencileri psikoloğa yönlendirme, rehberlik servisine yönlendirme problemlerin çözümünde tercih edilmektedir. Bu sonuçlar, Medikoğlu ve Dalaman'ın (2018, s. 28-29), yaşanan problemlerle baş etme yolları olarak; uyarma, aile ile görüşme, kuralları hatırlatma, sorumluluk verme, bire bir görüşme, ev ziyaretinde bulunma, empati ve iyi örnek olayları gösterme sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Genel olarak tüm sorunların çözümü için, öncelikle okul müdürü problemi doğru tespit edebilmeli, problemleri çözmeye niyeti olmalı ve çözüm odaklı bir yaklaşım sergileyebilmelidir. İletişimde, empati ile yaklaşarak ve biz dili kullanılarak problemler aşılmaya çalışılmalıdır. Okul müdürlerinin üzerinde çok sorumluluk olduğu için okul müdürlerinin yetkilerinin genişletilmesi ise bir diğer husustur.

Öneriler

İletişim, toplumsal ve örgütsel ortamlarda birçok sorunu hem halledebilen hem ortaya çıkmasına engel olabilen bir yeterlidir. Okul müdürlerinin yaşadıkları sorunların bir kısmının iletişim yetersizlikleri ile ilgili olması nedeniyle, başta öğretmenler ve veliler olmak üzere iletişim yeterliğini artıracak direkt ya da dolaylı etki gücü olan eğitimlere ağırlık verilmelidir. Böylece hem veli hem öğretmen kaynaklı sorunlar azalabilecektir. Öğretmenlerin iş etiğinden kaynaklı neden oldukları sorunları gidermek için müeyyidelerin ağırlaştırılması düşünülebilir. Velilerin okulla işbirliği ve iletişimlerini artıracak etkili yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Çağımız insanının, özellikle insan ortak paydasının bir yönü olan, ihtiyaç ve isteklere cevap verici bir yapı oluşturularak velilerin okullarla işbirliği ve iletişimlerini artırılabilir. İlgisiz,

amaçsız öğrencilere bir amaç edindirmek kolay değildir. Bu nedenle, bu tür öğrencilerin, akademik başarıdan ziyade sosyal başarı alanları ve potansiyelleri tespit edilerek, uygun yönlendirmelerin yapılması yararlı olabilir. Bu nedenle, sadece bu amaca dönük yeni bir yapılanmaya gidilebilir.

Etik Beyan

“Okul Müdürlerinin Baş Etmekte Zorlandıkları Öğretmen, Öğrenci ve Veli Kaynaklı Sorunlar” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma, Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu 21.07.2022 tarihli ve 2022/349 sayılı kararı ile alınan izinle yürütülmüştür.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Akgün, S., ve Başar, M. (2019). Okul güvenliğine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 131-151.
- Aktuğ, A. (2014). *Okul yöneticilerinin karşılaştığı sorunlar Şırnak ili Güçlükönak ilçesi örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zirve Üniversitesi, Gaziantep.
- Altun, S. A. (2009). İlköğretim öğrencilerinin akademik başarısızlıklarına ilişkin veli, öğretmen ve öğrenci görüşlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8(2), 567-586.
- Aslanargun, E. (2007). Okul-aile birliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 119-135.
- Aslanargun, E., ve Bozkurt, S. (2012). Okul müdürlerinin okul yönetimde karşılaştığı sorunlar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 349-368.
- Aslan, G. (2021). İlkokul ve ortaokulların hayati sorunları ve çözüm önerileri: okul yöneticilerinin görüşlerine dayalı nitel bir analiz. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 25, 204- 242. doi: 10.14689/enad.25.9
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Barkahan, Y. (2015). *Temel eğitim kurumlarında yöneticilerin karşılaştıkları öğrenci ve veliden kaynaklanan önetsel sorunlar: Uşak ili örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Ankara.
- Begley, P. T. (2003). In pursuit of authentic school leadership practices. *International Journal of Leadership in Education*, 4(4), 1-12.
- Bingöl, A. (2013). *İlköğretim kurumları yöneticileri ile öğretmenler arasındaki iletişim sorunları (Diyarbakır ili örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Bolam, R., Dunning, G., ve Karstanje, P. (2000). *New heads in the new europe*. Munster: Waxmann.
- Briggs, A. R., Bush, T., ve Middlewood, D. (2006). From immersion to establishment. the challenges facing new school heads and the role of 'new visions'in resolving them. *Cambridge Journal of Education*, 36(2), 257-276.
- Çalışkan, N., ve Ayık, A. (2015). Okul-aile iş birliği ve velilerle iletişim. *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 69-82.
- Çankaya, İ., ve Çanakçı, H. (2011). Sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları istenmeyen öğrenci davranışları ve bu davranışlarla başa çıkma yolları. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 307-316.
- Çetin, B. (2013). Sınıfta istenmeyen öğrenci davranışları ile ilgili sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Abi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 255-269.
- Chadbourne, R., ve Ingvarson, L. (1998). Self managing schools and professional community: The professional recognition program in victoria's schools of the future. *Australian Educational Researcher*, 25(2), 61-93.
- Çiftçi, Ü. (2008). *İlköğretim okulu öğretmenleri arasındaki iletişim sorunları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Çinkır, Ş., ve Kepenekçi, Y. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34(34), 236-253.
- Cowie, M., ve Crawford, M. (2008). 'Being' a new principal in scotland. *Journal of Educational Administration*, 46(6), 676-689.
- Dağ, N., Kahriman Pamuk, D., ve Özdemir, S. (2020). Okul müdürlerinin öğretmenleri, öğrencileri ve velileri ikna etmede zorlandıkları konular. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 277-299.
- Dağlı, A., ve Han, B. (2017a). Okul müdürlerinin görüşlerine göre Diyarbakır ili eğitim sorunları ve çözüm önerileri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 892-904.

- Dağlı, A., ve Han, B. (2017b). Öğretmen görüşlerine göre diyarbakır ili eğitim sorunları ve çözüm önerileri. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(12), 108-124.
- Demir, F., ve Oral, Ş. (2016). Öğretmenlerin nöbet görevlerine ilişkin algıları. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 47, 477- 488.
- Demirtaş, H., Üstüner, M., ve Özer, N. (2007). Okul yönetiminde karşılaşılan sorunların öğrenci ve okul ile ilgili değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 51, 421-455.
- Dönmez, B. (2001). Okul güvenliği sorunu ve okul yöneticisinin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 25(25), 63-74.
- Elçiçek, Z., ve Yaşar, M. (2016). Türkiye'de ve Dünyada öğretmenlerin gelişimi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 12-19.
- Eraslan, R. (2007). *Bir ilköğretim okulu ikinci kademe öğrencilerinde okul kazası görülme sıklığının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Eroğlu, M. (2019). *Öğretmenlerin mesleki gelişime katılımlarıyla, mesleki gelişime yönelik tutumları, kendi kendine öğrenmeye hazırbulunuşlukları ve destekleyici okul özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Glatter, R., ve Kydd, L. (2003). 'Best Practice' in educational leadership and management. *Educational Leadership and Management. Educational Management & Administration*, 31(3), 231-243.
- Gökkyer, N., ve Doğan, B. (2016). İstenmeyen öğrenci davranışlarına ve nedenlerine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 93-105.
- Günay, G., ve Özbilen, F. (2014). İlköğretim öğretmenlerinin okul nöbet görevleri üzerine bir değerlendirme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 64-78.
- Güneş, F. (2016). Mesleki gelişim yaklaşımları ve öğretmen geliştirme. *Adyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(24), 1006- 1041.
- Kapçı, E. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Karadağ, E., ve Kılıç, B. (2019). Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerdeki teknoloji bağımlılığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(1), 101-117.
- Katz, R. L. (1974, Eylül). *Skills of an effective administrator*. Harvard Business Review: 03.06.2022 tarihinde <https://hbr.org/1974/09/skills-of-an-effective-administrator> adresinden alınmıştır.
- Kazak, E. (1998). *Okul-aile işbirliği ve sorunları Sakarya ili örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Keman, F. (2019). *Göreve yeni başlayan okul yöneticilerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Korkmaz, N. H., Korkmaz, F., ve Özkaya, G. (2009). Elementary school physical education teachers' strategies against discipline problems (Bursa Province Case). *Elementary Education Online*, 8(1), 119-128.
- Köse, M. (2008). *Yönetici aday öğretmenlerin yöneticiliğe bakış açıları ve yöneticiliği tercih nedenleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosnampaşa Üniversitesi, Tokat.
- Louden, W. (2000). Standards for standards: the development of australian professional standards for teaching. *Australian Journal of Education*, 44(2), 118-134.
- Martin, A. J., Linfoot, K., ve Stephenson, J. (1999). How teachers respond to concerns about misbehavior in their classroom. *Psychology in the Schools*, 36(4), 347-358.
- Medikoğlu, O., ve Dalaman, O. (2018). öğretmenlerin derste karşılaştıkları istenmeyen öğrenci davranışları ve bu davranışlara yönelik çözüm stratejileriyle ilgili öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Eğitim Kuram Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 20-32.
- Miles, M. B. ve Huberman A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd Edition), Calif.: SAGE Publications.
- Öğülmüş, S., ve Özdemir, S. (1995). Sınıf ve okul büyüklüğünün öğrenciler üzerindeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2(2), 261-273.
- Özdemir, S. M. (2013). Exploring the 'Turkish teachers' professional development experiences and their needs for professional development. *Mevlana International Journal of Education*, 3(4), 250-264.
- Özdemir, S. (2016). Öğretmen niteliğinin bir göstergesi olarak sürekli mesleki gelişim. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 233-244.
- Özer, B., Bozkurt, N., ve Tuncay, A. (2014). İstenmeyen öğrenci davranışları ve öğretmenlerin kullandıkları başa çıkma stratejileri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 1(2), 152-189.
- Özgan, H., ve Aydın, Z. (2010). Okul-aile işbirliğine ilişkin yönetici, öğretmen ve veli görüşleri. 9. *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, (s. 802-811). Elazığ.
- Patrikakou, E. N., ve Weissberg, R. P. (2000). Parents'perceptions of teacher outreach and parent. *Journal of Prevention and Intervention in the Community*, 20(1-2), 103-119.
- Rivkin, S. G., Hanushek, E. A., ve Kain, J. F. (2005). Teachers, school and academic achievement. *Econometrica*, 73(2), 417-458.
- Sarıtaş, M. (2006). Öğretmen adaylarının değerlendirmelerine göre sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarını değiştirmek ve düzeltmek amacıyla yararlanılan stratejiler. *Eğitim Fakültesi Dergisi (http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/ufuafader.htm)*, XIX(1), 167-187.

- Sayın, N. (2001). *Sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları istenmeyen öğrenci davranışları ve bu davranışların nedenlerine ilişkin görüşleri ile istenmeyen davranışları önleme yöntemi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Semerci, N., ve Çelik, V. (2002). İlköğretimde problemler ve çözüm yolları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 30, 205-218.
- Shoho, A. R., ve Barnett, B. G. (2010). The realities of new principals: challenges, joys and sorrows. *Journal of School Leadership*, 20(5), 561-596.
- Şahin, A. E. (1996). Okul müdürlerinin eylemleri planlayıp uygulamada karşılaştıkları engeller. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 5(5), 129-138.
- Tagay, Ö., ve Çakar, F. S. (2017). Okullarda yürütülen psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin okul psikolojik danışmanlarının görüşleri. *Abi Envan Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1168-1186.
- Turhan, M., ve Turan, M. (2012). Ortaöğretim kurumlarında güvenlik. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(1), 121-142.
- Türnüklü, A., Şahin, İ., ve Öztürk, N. (2002). İlköğretim okullarında, öğrenci, öğretmen, okul yöneticisi ve velilerin çatışma çözüm stratejileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 574-597.
- Ünal, A., Yıldırım, A., ve Çelik, M. (2010). İlköğretim okul müdür ve öğretmenlerin velilere ilişkin algılarının analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 261-272.
- Wildy, H., Pepper, C., ve Guanzhong, L. (2011). Applying standards for leaders to the selection of secondary school principals. *Journal of Educational Administration*, 49(3), 276-291.
- Yaylacı, A. F. (2013). Öğretmenlerin kendilerini geliştirmelerine ilişkin yaklaşım sorunu. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 25-40.
- Yetim, G., ve Toprakçı, E. (2020). Göreve yeni başlayan okul yöneticilerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 13-32.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yumuşak, G., ve Balcı, Ö. (2018). Öğretmenlerin istenmeyen öğrenci davranışları ile başa çıkma yöntemleri ve bu yöntemlerin etkililiğine ilişkin görüşleri. *Balakesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 223-254.
- Yüksel, A. (2005). *İlköğretim I. Kademe 1. 2. ve 3. Sınıflarda istenmeyen öğrenci davranışlarına ilişkin öğretmen gözlem ve görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

EXTENDED ABSTRACT

School principals face many problems while they perform their duties. For example; problems with parents, problems with students, problems with teachers, problems arising from school culture, problems arising from school climate, problems arising from the environment of the school, problems arising from the school principal are among these (Yetim and Toprakçı, 2020, s. 18). Some research studies (Demirtaş, Üstüner and Özer, 2007, s. 443-445) discuss the problems school principals face in schools from the perspectives of the number of teachers and students, the age of the school, and its type. Some research findings show that there are less problems which arise from school type, school climate, teachers, and students in nursery schools than high schools. While there are less problems that arise from teachers in newly established schools, it has been determined that there are fewer problems in schools with a low number of teachers and students than in schools with a large number of teachers and students. School principals have a lot of responsibilities, especially in terms of educational leadership. While they fulfill these responsibilities, they encounter many problems as it is mentioned in the studies above. These problems may limit the effectiveness of school principals, one of the most important pillars of education. This limitation negatively affects the effectiveness of the school. Therefore, it is important to carry out up-to-date studies on which problems that school principals face and how these problems can be overcome. The purpose of this study is to determine the problems faced by school principals which arise from teachers, students, and parents, and to examine their experiences and solutions. Therefore, answers to the following questions are sought for: 1. What are the teachers' attitudes and behaviors that schools principals have difficulty in dealing with? 2. What are the parents' attitudes and behaviors that schools principals have difficulty in dealing with? 3. What are the students' attitudes and behaviors that schools principals have difficulty in dealing with? 4. What are the solutions suggested for all these problems? The aim of this study is to determine school principals' problems which result from teachers, students, and parents, and to investigate their experiences and solutions. The case study, which is one of the qualitative research designs, is the design of this research. The study is conducted with a total of 15 principals, including seven primary school, five secondary school, and three primary-secondary school principals in Düzce in the in July-August in 2022 year. The study group is selected by using maximum variation sampling method, which is one of the purposeful sampling methods. Semi-structured interview questions are used for data collection. Interview data are analyzed with content analysis. School principals mostly emphasize the subtheme of ethics, and next communication problems under the theme of teachers' attitudes and behaviors they have difficulty in dealing with. In the sub-theme of ethics, the emerging codes

can be listed as follows; being late for classes, failing the guard duty, absence of professional and individual development, lack of work discipline, not giving up on the traditions, low motivation, resisting warnings, not filling in the class book on time, lack of empathy, frequent sick leaves, lack of sense of belonging, reluctance in duties which principals assign. Under the theme of parents' attitudes and behaviors school principals have difficulty in dealing with, they emphasize the following subthemes respectively: communication problems, unconcerned parent attitudes, and mistrust. The codes of parent complaints, exaggerated interference with teachers and school, ignorance of their children's bad behaviors, neglecting their children's special needs, parents' obtrusiveness, overestimating their children's skills and abilities have emerged. In the subtheme of mistrust, school principals mostly emphasize the code of mistrust in schools. In the subtheme of unconcerned parent attitudes, the codes of being not interested in school, being not interested in their children, not attending meetings, and parents with low education levels are found. Under the theme of students' attitudes and behaviors which school principals have difficulty in dealing with, school principals mostly emphasize the subtheme of behavioral problems, next the subtheme of undisciplinable issues, later the subtheme of communication problems, and the subtheme of disinterested students. Communication is a process that includes sharing of feelings, thoughts, and mutual exchange of ideas. It is based on mutual respect, love, tolerance, and understanding. In the subtheme of communication problem, it has been determined that teachers sometimes have problems in their communication with their partners. The communication of teachers who are aware of their responsibilities is also successful. However, teachers, who do not perform in their jobs well, do not care about their responsibilities, do not like their profession and students, cannot use their style correctly, lack empathy, ignore warnings, are late for their classes, and cannot professionally establish good relationships and interaction with their students, parents and administrators, do not get along well with school principals who they work with. Many variables such as unconcerned parent attitudes, parents' distrust of schools, parents who have problems in communication, parents' unnecessary interventions with school and teachers, and parent complaints have come to the fore. When problems are examined thoroughly and in a detailed way, the theme of communication comes to the fore again. As it can be understood from this study, parents may communicate in a way that is rude, disrespectful, selfish, constantly complaining, acting without accepting any weaknesses of their children, considering themselves as justified and right, interfering too much with the functioning of the school, and lowering the motivation of both the teachers and the school principal. Some of the problems in the theme of students' attitudes and behaviors that school principals have difficulty in coping with are students' swearing, lying, using slang words, being rude; displaying aggressive and violent behaviors, bullying, fighting, showing disrespect, non-compliance with the rules, academic failure, indifference to lessons, being influenced by characters on social media, technology addiction. As ways to cope with the problems experienced, warning, family meetings, reminding the rules, giving responsibility, individual meetings, home visits, empathy, showing good cases (Medikoğlu and Dalaman, 2018, s. 28-29) methods can be used.

Dijital Okuryazarlığın Türkçe Eğitimindeki Yeri

Erhan AKIN¹, İbrahim AKIN² ve Emrah BİLGİN³

Öz

Çalışmanın amacı; Türkçe eğitiminde dijital okuryazarlığa yer verilme durumunu tespiti etmektir. Buradan hareketle 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları; dijital okuryazarlık kavramlarına yer verip vermeme açısından incelemeye tabi tutulmuştur. İnternet ağında dijital okuryazarlık büyük öneme sahiptir. Büyük öneme sahip olan dijital okuryazarlığın dil ğretiminde yerini alması önemlidir. Özellikle Türkçe eğitiminde okuryazarlık kavramının her açıdan incelenmesi dijital okuryazarlık kavramını da ön plana çıkarmıştır. Böylece çalışmanın merkezi haline gelen dijital okuryazarlığın Türkçe eğitimindeki yeri ders kitapları özelinde incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği ile çalışma yrtlmştir. Öncelikle alan yazın taranmış ve konuyla ilgili bilgi toplandıktan sonra incelenecek ders kitapları tespit edilmiştir. Ders kitaplarını dijital okuryazarlık açısından incelenmek için "Dijital Okuryazarlıkla İlişkilendirilen Analiz Birimi Kelimeler" listesi oluşturulmuştur. Liste oluşturulurken alanda yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Daha sonra ders kitapları incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonucunda Türkçe ders kitaplarında yer alan 192 metin ve 1094 etkinlik incelenmiştir. 192 metin içerisinde 65 metin; 1094 etkinlik içerisinden ise 182 etkinlik doğrudan dijital okuryazarlıkla ilgili kavramlara yer vermiştir. Etkinliklerin dijital okuryazarlığı yansıtma açısından sayısal olarak az olduğu, içerik açısından dijital okuryazarlık becerilerini geliştirme noktasında zayıf olduğu görülmektedir. Kitaplardaki metin ve etkinlikler içinde dijital okuryazarlıkla ilişkilendirilebilecek kavramlar olsa da doğrudan konu üzerine eğilen metinlerin az olduğu grlmştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Eğitimi, Okuryazarlık, Dijital Okuryazarlık, Türkçe Ders Kitapları

The Place of Digital Literacy in Turkish Education

Abstract

The aim of the study is to determine the status of digital literacy in Turkish education. From this point of view, 5, 6, 7 and 8th grade Turkish textbooks; It has been examined in terms of whether to include the concepts of digital literacy or not. In the internet age, digital literacy is of great importance. It is important that digital literacy, which is of great importance, takes its place in language teaching. Examining the concept of literacy in every aspect, especially in Turkish education, has brought the concept of digital literacy to the fore. Thus, the place of digital literacy, which has become the center of study, in Turkish education has been examined in terms of textbooks. Among the qualitative research methods, the study was carried out with the document analysis technique. First of all, the literature was scanned and after collecting information on the subject, the textbooks to be examined were determined. In order to examine the textbooks in terms of digital literacy, the "Unit of Analysis Words Associated with Digital Literacy" list was created. While creating the list, studies in the field were used. Afterwards, the textbooks were examined. As a result of the study, 192 texts and 1094 activities in Turkish textbooks were examined. 65 texts out of 192 texts; Out of 1094 activities, 182 activities included concepts directly related to digital literacy. It seems that the activities are numerically low in terms of reflecting digital literacy and are weak in developing digital literacy skills in terms of content. Although there are concepts that can be associated with digital literacy among the texts and activities in the books, it has been seen that there are few texts that deal directly with the subject.

Keywords: Turkish Education, literacy, Digital Literacy, Turkish Textbooks

Atıf İçin / Please Cite As:

Akın, E., Akın, İ. ve Bilgin, E. (2024). Dijital okuryazarlığın Türkçe eğitimindeki yeri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 52-65. doi:10.33206/mjss.1302575

Geliş Tarihi / Received Date: 25.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.08.2023

¹ Prof. Dr. - Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakltesi, erhanakin49@hotmail.com,

 ORCID: 0000-0003-2372-9331

² ğretim Görevlisi – Malatya Turgut zal Üniversitesi, TMER, ibrahimakin@hotmail.com,

 ORCID: 0000-0001-8270-9029

³ Yüksek Lisans - Siirt niversitesi, vasilyas@gmail.com,

 ORCID: 0000-0001-8171-1776

Giriş

Makalenin Okuma, yaşama dönük anlam bulma çabasıdır, çevremizde olup biteni keşfedebilme yeteneği, olayları ve olguları anlama olarak görülebilir. Bireylerin yetişmesinde, bireylerin hayata ve kendine yönelik farkındalığa sahip olmasında rolü büyüktür. Geleneksel okuma, dijital okuma, ekran okuma, görsel okuma vb. birçok türü bulunan okuma becerisi uzun yıllardır geleneksel anlamdaki anlamı ile ele alınmıştır. Okullarda temel okuryazarlık algılanmıştır. Ancak okuryazarlık kavram olarak farklı bilim dallarında da kendisine yer bulmuş ve o bilim dallarına has kullanılmaya başlanmıştır. Özelikle dil eğitimi alanları ile birlikte diğer bilim dallarında da okutulan dersler arasındadır. Artık okuryazarlık kavramı sadece ilk okuma ve yazma ile ilgili değildir. Okuryazarlığın yeni boyutu olan yeni nesil okuryazarlıklarda ilgili alanda iletişime geçme, bilgiden yeniden bilgi üretme ve bu bilgiyi paylaşma (Akın, 2023) gibi bir çok boyuta sahiptir.

Türk Dil Kurumuna “okuryazar” kelimesinin sözlük anlamı “*okuması olan, öğrenim görmüş (kimse)*” olarak geçmektedir. Okuryazarlık bir metni okuma ya da yazmanın ötesinde elde edilen verileri tanımlama, anlamlandırma ve değişkenleri hesaplayabilme becerisidir. Okuryazarlık her biri ayrı bir başlık olsa da birbiriyle ilişkili olan birçok okuryazarlık türünün (Bozyel, 2019: 5) toplamı olarak görülmektedir. İlk başta okuma ve yazma kavramını çağrıştıran okuryazarlık kavramı sonradan birçok disiplinde yerini almış ve bir çok alanda kullanılmaya başlanılan bir kavram (Karatekin, 2011) ve bilgisayar okuryazarlığı, kültürel okuryazarlığı, dijital okuryazarlık gibi yeni okuryazarlık alanları ortaya çıkmıştır. İnternet ağından üzerinde en çok durulan okuryazarlık kavramlarından birisi de dijital okuryazarlıktır. Dijital okuryazarlık kavramını anlamak için dijital kavramına bakmakta yarar var.

“Dijital” sözcüğü, İngilizce “1 ile 10 arası sayıların her biri ya da her bir rakam” anlamında kullanılan “digit” sözcüğünden türetilmiştir. Fransızca’da ve İngilizce’de “digital” kavramı da tamsayılarla ilişkin olanı ifade etmeye yönelik kullanılan “sayısal” sözcüğünden türetilmiştir. Türkçe’de ise “dijital” kavramı, sayısal olanı ve verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesini ifade etmeye yönelik kullanılmaktadır” (Dijital, 2017). Dijital okuryazarlık ekran üzerinden aktarılan verileri anlamlandırabilmek ve beraberinde bir dizi teknolojik aleti kullanabilme becerisi gerektirir. Dijital okuryazarlık; yaşamın hızlı aktığı İnternet ağında meydana gelen değişimlere ayak uydurma yeteneğine sahip olma çabalarından biri olarak görülebilir.

Dijital okuryazarlık kavram olarak dijitalleşen araç gereçlerle bilgi elde etme, bu bilgiyi harmanlama ve bundan yeni sonuçlar çıkarabilme olarak görülmektedir. Çünkü dijital okuryazarlığın en temel becerileri arsında araştıran, sorgulayan bireyler olmak vardır. Bu bireyler var olan sorunları gören ve yine bunlara çözüm üreten kişilerdir. Dijital okuryazar kavramı; eleştirel düşünen ve bu bakış açısı ile teknolojiyi yerinde eve zamanında kullanabilen (Duran ve zen, 2018) bireyler için kullanılmaktadır. Bu da özellikle dijital okuryazarlığın eleştirel düşünme ile ilişkisini ortaya koymasından açısından önemlidir.

Dijital okuryazarlık; dijital/elektronik ortamda sunulan bilgiyi iletme, değerlendirme ve zmleme (Boz, 2018) becerisi olarak görülmektedir. İnternet ağı ile birlikte dijital okuryazarlık becerisi daha da önem kazanmıştır. Bu önem temel dil becerilerini de kapsamış ve dijital okuryazarlık dil eğitiminin bir parçası olmuştur. Öğretim teknolojileri ile dil eğitimine dahil olan dijital okuryazarlık; öğrencileri pasif dinleyici/izleyici konumundan çıkarıp aktif hale getirmektedir.

Aktif hale gelen öğrenciler değişmiş ve artık eğitim sisteminin öğretmek üzere tasarladığı bireyi olmayı ret etmiştir. Öğrencilere bunu kazandıran becerilerden biri olan dijital okuryazarlık veri analiz araçlarını kullanarak bir içeriğin daha iyi anlaşılması ve teknoloji yoluyla öğrenme süreçlerinin hızlandırılması olarak görülmüştür. Çünkü 21. yüzyıl becerilerini oluştıran kategorilerden biri de dijital ortam odaklı okuryazarlıklar (Jakes, 2006; Holum ve Gahala, 2001; Prensky, 2001; Akt. Duran ve zen, 2018) olarak görülmektedir.

21. Yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirmek ve onlara eleştirel bakış açısı kazandırmak bütün öğretmenlerin olduğu gibi özellikle de Türkçe ğretmenlerinin görevi olarak görülmektedir. Çünkü Türkçe derslerinde ve materyallerinde yazılı, basılı materyallerle birlikte ekrandan okuma, izleme de önemli yer tutar.

Türkçe derslerindeki bu durum ve dijitalleşme süreci sadece öğrencileri değil öğretmenleri de sorumluluk sahibi yapar. Eğitimsel yeniliklerin hızına ayak uydurma becerisinin geliştirilmesi, planlanan etkinliklerin hayata geçirilmesinin önkoşuludur. Okullardaki uygulayıcılar tarafından kısmen de olsa dijital okuryazarlık bir alternatif yahut kısmi olarak geliştirilmesi gereken bir seçmeli etkinlik gibi algılanmaktadır.

Bu husus da dijital okuryazarlığın öğrenci ve öğretmen dünyasında yerini bulmasını güçleştirmektedir. Dijital Okuryazarlığın “Okuma Becerileri” dersinde öğretilmesi gereken bir tema konumuna düşürülmesi dijital okuryazarlığın önündeki engellerden sadece biridir. Çünkü dijital okuryazarlık, geleneksel okuryazarlıkların alternatifi veya yenisi (Churchill, Oakley ve Churchill, 2008; Akt. Yontar, 2019) olmadığı tam olarak anlaşılammıştır. Bunun için gerek uygulamaya dönük gerekse teorik çalışmaların yapılması önem arz eder.

Araştırmanın amacı Türkçe ders kitaplarının dijital okuryazarlığa yer verme durumu ile ilgili tespit yapmaktadır. Dijital okuryazarlıkla genelde tüm ders ve kitaplarda özeldi ise Türkçe dersi ve kitaplarında ele alınması gerekir. Ders kitaplarında dijital okuryazarlık ile ilgili kavramlara yer verme bu okuryazarlığın gelişimi için önem arz etmektedir. Bu da çalışmanın önemini göstermektedir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Nitel araştırmalarda özellikle doküman analizi, görüşme, gözlem benzeri yollarla veriler toplanmaktadır. Bu araştırma yönteminde olaylar ve algılar kendi doğal ortamlarında bütüncül bir biçimde ve gerçekçi olarak ortaya konulur (Yıldırım ve Şimsek, 2005). Ders kitapları doküman analiz yolu ile incelemeye tabi tutulmuştur. Bunda doküman analiz tekniğinin bilimsel araştırmaların odağındaki olay ya da olguların yer aldığı yazılı metinlerini analizini (Altun, 2019) kapsamaktadır.

Evren - Örneklem

Çalışmanın evreni ders kitaplarıdır. Örneklemi ise MEB tarafından 2020 yılında basılan ve okullarda okutulan ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarıdır. Araştırmada veri toplama aracı olarak seçilmiş olan kitaplardaki dijital okuryazarlık seviyesi tespit edilmeden önce inceleme konusunu olan bu kitaplarla ilgili bazı hususları belirtmek gerekir. Ders kitapları eşit tema, dinleme metni ve serbest okuma metni sayısına sahiptir. En fazla etkinlik 5.sınıf seviyesinde yer alırken en az etkinlik içeren ders kitabı ise 6.sınıf Türkçe ders kitabıdır.

Tablo 1. *Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Dört Temel Dil Becerisi Açısından Sınıflandırılışı*

SINIF	DERS	YAYINEVİ	Tema Sayısı	Metin Sayısı	Dinleme Metni	Serbest Okuma Metni	Okuma Yazma Konuşma	Etkinlik Sayısı
5	TÜRKÇE	Anıttepe	8	48	8	8	32	322
6	TÜRKÇE	Özgün	8	48	8	8	32	251
7	TÜRKÇE	Milli Eğitim Bakanlığı	8	48	8	8	32	268
8	TÜRKÇE	Ekoyay	8	48	8	8	32	253

Örneklemi oluşturan ders kitapları şunlardır:

- 5.Sınıf (Ortaokul Türkçe 5.Sınıf, Anıttepe Yayıncılık, 2020)
- 6.Sınıf (Ortaokul Türkçe 6.Sınıf, Ekoyay Yayıncılık, 2020)
- 7.Sınıf (Ortaokul Türkçe 7.Sınıf, Özgün Yayıncılık, 2020)
- 8.Sınıf (Ortaokul Türkçe 8.Sınıf, Meb Yayıncılık, 2020)

Veri Toplanması ve Analizi

Verileri toplamak için öncelikle alan yazın taranarak konu hakkında bilgi toplanmıştır. Daha sonra incelemek üzere 5,6,7 ve 8.sınıf Türkçe ders kitapları belirlenmiştir. Sonrasında metinler ve etkinlikler üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın temel kategorilerini Türkçe ders kitapları oluşturmuştur. Analiz birimi olarak “kelimeler ve ilgili paragraflar” belirlenmiştir. İlgili kademelerdeki ders kitaplarında daha önceki benzer tez çalışmalarında uzman görüşü alınarak tespit edilen analiz birimi kelimeler aranmıştır.

Araştırmanın giriş safhasında literatür taraması gerçekleştirilmiştir ve veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından 5,6,7 ve 8. sınıf ders Türkçe Ders kitaplarındaki metinler dijital okuryazarlıkla ilgili kavramlara yer verme bağlamında incelenmiştir. Ders kitaplarındaki metinlerde dijital okuryazarlıkla ilgili kavramlar tespit edilmiştir. Ortaokul Türkçe ders kitapları, içerisindeki metinlerdeki dijital okuryazarlıkla ilgili kelimeleri bulundurma durumuna göre sınıflandırılmış ve yoğunluklar tespit edilmiştir. Türkçe ders

kitaplarındaki metinlerin dijital okuryazarlıkla ilgili kısımlarının kitabın geneline oranını sınıf bazında sayısal veriler olarak tespit etmek çalışmanın güvenirliği için bir gereklilik olarak görülmüştür. Türkçe dersi ders kitapları incelenerek elde edilen veriler tatlılaştırılmış ve yorumlanmıştır. Alan yazın taraması sonucunda (Altun, 2019) dijital okuryazarlıkla ilişkilendirilen analiz birimi kelimelere ait tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 2. Dijital Okuryazarlıkla İlişkilendirilen Analiz Birimi Kelimeler

Bilgisayar	Dijital platform	Donanım	Ekran	Film
İnternet	Yazılım	Tarayıcı	Cihaz	Grafik
Tablet	Bilgisayar oyunları	Akıllı tahta	Blog	Edu / gov
Sosyal Medya	Sanal	evirim içi	www.	Bilişim Teknolojileri
e-posta	Sanal Ortam	Erişim	Grsel	Televizyon
İnternet Sayfası	Eba	Bilişim	Site	Akıllı işaret
Akıllı Telefon	e-okul	Link	İnternet sitesi	Reklam
Dijital	e-ticaret	Sosyal paylaşım	İletişim Teknolojileri	Video
Dijital cihaz	e-devlet	http/ https	Ekran okuma	Hesap(yelik)
Dijital içerik	e-dergi	Medya	İnternet adresi	Teknoloji
Dijital okuryazarlık	Online/Offline	Kod	Kamu Spotu	Genel ağ
Adsl	e-ğrenme	Arama motoru	Mobil uygulama	Web

Araştırmada inceleme konusu olan Türkçe ders kitaplarındaki metin ve etkinliklerde geçen 60 adet analiz birimi kelime seçilmiştir. Analiz birimi kelimeler seçilirken literatürdeki benzer çalışmalar incelenmiştir. Alan uzmanları (Bilişim ve Teknoloji) tarafından seçilmiş 60 adet analiz birimi kelime evren örneklemede belirtilen ders kitaplarında aratılmıştır. Kelimelerin sıklık frekansı, geçtiği metin ve etkinlikler, sayfa numaraları ayrıntılı olarak tablolara aktarılmıştır.

Bulgular

5. Sınıf Ders Kitabında Dijital Okuryazarlık

Türkçe 5.Sınıf ders kitabındaki metinlerin %43.75’inde dijital okuryazarlıkla ilgili analiz birimi kelimeler bulunurken etkinliklerin ise sadece % 17.08’inde analiz birimi kelimeler tespit edilmiştir. Ders kitabı içerisinde dijital okuryazarlık kelimesi hiç geçmemekle birlikte okuryazarlık türlerinden sadece “medya okuryazarlığı” vurgulanmıştır.

Tablo 3. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Geçen Dijital Kelimelerin Sıklığı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Sıklık(f)	Sayfa Numarası
TÜRKÇE 5	Grsel	49	11, 13, 22, 25, 32, 40, 44, 46, 48, 57, 58, 61, 74, 78, 85, 90, 110, 117, 128, 136, 139, 146, 155, 176, 199, 201, 202, 221, 227, 230, 231, 233, 234, 235, 244
	Medya	44	128, 227, 225, 226, 227, 229, 230
	İnternet	30	8, 26, 58, 75, 93, 96, 142, 176, 198, 222, 225, 228, 228, 230, 249,
	Sosyal medya	30	224, 225, 226, 227, 228, 230
	Film	21	8, 16, 30, 127, 128, 173, 229
	www	17	14, 26, 30, 51, 57, 75, 77, 107, 108, 175, 176, 222, 228, 229
	http	15	30, 51, 57, 75, 77, 107, 108, 148, 176,
	Gov	15	14, 26, 30, 51, 57, 107, 108, 148, 175, 176, 222, 228
	Kod	12	220, 222, 223, 241
	Televizyon	12	72, 79, 102, 128, 229, 230
	Bilgisayar	11	161, 169, 22, 221, 228,232
	Grafik	7	78, 89, 90, 96, 177, 181, 228
	Teknoloji	6	7,217, 228, 232, 235
	Cihaz	5	20
	İnternet sitesi	5	26, 93, 96
	Reklam	5	143, 176
	Video	5	30, 175, 176
	Sanal	4	51, 52
	Eba	3	30, 175, 249
	Hesap (yelik)	3	169, 225
	Erişim	3	228
İnternet Haberi	2	222	
e-posta	2	230	
Bilişim	2	228, 232	
Akıllı işaret	2	228	

Tablo 3 Devamı. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Geçen Dijital Kelimelerin Sıklığı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Sıklık(f)	Sayfa Numarası
TÜRKÇE 5	Kamu spotu	2	176
	Yazılım	1	20
	Donanım	1	20
	Tarayıcı	1	222
	edu	1	108
	İnternet adresi	1	176
	Ekran	1	20

5. Sınıf Türkçe ders kitabında analiz birimi kelimeler içerisinde 32 adet kelimeye rastlanmıştır. Dijital okuryazarlıkla ilişkili olarak en çok değinilen analiz birimi kelime “Görsel” olmuştur. Bunu sırasıyla “Medya” ve “İnternet” kelimeleri takip etmiştir. Uzaktan eğitim ve dijitalleşmenin hayatımızdaki yerinin bu denli arttığı çağda inceleme konusu olan 5.sınıf Türkçe ders kitabında “Tablet, sanal ortam, akıllı telefon, dijital, dijital içerik, dijital cihaz, dijital platform, bilgisayar oyunları, e-okul, e-devlet, e-öğrenme, blog, akıllı tahta, çevrimiçi, link, sosyal paylaşım, e-dergi, ekran okuma” gibi analiz birimi kelimelerin metin ya da etkinlikler içerisinde hiç yer almaması ve bu kavramlara hiç değinilmemiş olması büyük bir eksikliklerdir. Tüm eksikliklerine rağmen ders kitabında geçen bazı örnek metinler dijital okuryazarlığı geliştirici niteliktedir. Ders kitaplarındaki bu tür metinlerin sayısının artırılması da bu becerinin öğretim sistemindeki yerini arttıracak ve aynı zamanda öğretimin kalitesini de arttıracaktır.

Türkçe 5.Sınıf ders kitabının 107.sayfasındaki “Türkiye’nin Dünya Mirası” isimli okuma metninin etkinlikleri içerisinde geçen -6.etkinlik- ifadeler dijital okuma yapmaya yönlendirici niteliktedir. Bu etkinlikte Türkiye’nin UNESCO Mirası Listesi’nde yer alan bazı eserlerinin “www.kultur.gov.tr/” adresinden araştırılması istenmektedir. Bu araştırma da dijital okuryazar bireylerden beklenen bir yeterliliklerdir. Ayrıca bu internet sayfasının güvenilirliğiyle ilgili eleştirel düşünme yeteneğini geliştiren etkinlik soruları öğrencilerde dijital okuryazarlık farkındalığının kazandırılmasında önemlidir. “<https://www.kultur.gov.tr/> adresinden aldığınız bilgilere güveniyor musunuz? Neden?” (Türkçe 5, 2020: 108) sorusu dijital farkındalık yeterliliğini gerektirmektedir. Ders kitabının 176.sayfasında belli bir internet sayfasından bir kamu spotunun izlenmesinin istenmesi de dijital okuryazarlık kapsamında değerlendirilebilir. Reklamın izlenip verdiği mesajın bulunmasının istendiği etkinlik, dijital okuryazarlık becerilerini geliştiricidir. Ayrıca ders kitabının 225. sayfasında yer alan “Sosyal Medya Psikolojimizi Etkiliyor” isimli metin de dijital okuryazarlığın bazı boyutlarını gözler önüne serer niteliktedir. Sosyal medya kullanıcılarının tarihten uzak yaşadığı eleştirisinin vurgulandığı metin aynı zamanda internetin hangi amaçlarla kullanıldığını sorgulamaktadır.

6. Sınıf Ders Kitabında Dijital Okuryazarlık

6. Sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin %50’sinde dijital okuryazarlıkla ilgili analiz birimi kelimeler bulunurken etkinliklerin ise %20,7’sinde analiz birimi kelimeler tespit edilmiştir. Ders kitabı incelendiğinde diğer ders kitaplarına oranla dijital okuryazarlık daha dengeli paylaşılmıştır. Dijital okuryazarlık kavramı doğrudan kitapta yer almamıştır. Lakin dijital kelimesi 3 farklı metinde karşımıza çıkmaktadır.

6.Sınıf Türkçe ders kitabında 31 adet analiz birimi kelime tespit edilmiştir. Dijital okuryazarlıkla ilişkilendirilebilecek olan ve en sık geçen kelime “Film” kelimesidir. “İnternet sayfası, dijital platform, yazılım, sanal ortam, donanım, tarayıcı, akıllı telefon, dijital okuryazarlık, e-okul, e-dergi, iletişim teknolojileri, ekran okuma, mobil uygulama, hesap(üyelik), web” vb. analiz birimi kelimelere ders kitabında yer verilmemesi eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Dijital okuryazarlık ile ilgili kelimeler daha çok “Bilim Ve Teknoloji” isimli temada toplanmıştır. Ders kitabı içerisinde öğrencileri dijital okuma yapmaya teşvik eden metinler de bulunmaktadır. Özellikler hazırlık soruları ve okuma metni sonrası yer alan etkinlikler içerisinde belli başlı internet sayfalarından öğrencilerin Türkçe ve Genel Kültür üzerine farklı araştırmalar yapmaları istenmektedir.

Tablo 4. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Geçen Dijital Kelimelerin Sıklığı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Sıklık(f)	Sayfa Numarası
TÜRKÇE 6	Film	50	34, 42, 148, 200, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 230
	www	37	16, 37, 50, 77, 78, 82, 90, 94, 108, 132, 152, 164, 189, 235, 239
	gov	23	16, 37, 50, 77, 82, 90, 93, 94, 108, 121, 132, 152, 64, 189, 201, 235, 269, 270, 280

Tablo 4 Devamı. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Geçen Dijital Kelimelerin Sıklığı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Sıklık(f)	Sayfa Numarası
TÜRKÇE 6	Teknoloji	22	6, 19, 20, 22, 79, 187, 201, 2025, 204, 205, 208, 209, 210, 278
	Görsel	18	144, 172, 186, 200, 231, 259, 23, 42, 56, 57, 74, 78, 80, 83, 103
	Genel ağ	18	16, 50, 82, 90, 100, 103, 122, 132, 164, 201, 230, 234, 235, 239, 269, 270
	Medya	15	24, 34, 50, 67, 99, 108, 115, 122, 131, 173, 186, 205
	Bilgisayar	15	79, 90, 91, 99, 103, 121, 191, 205, 210, 240, 242
	Sosyal medya	12	115, 122, 131, 173, 186, 205, 164, 273, 34, 50, 67
	http	12	94
	Eba	11	132, 152, 164, 205, 235, 269, 270, 50, 55, 90
	video	10	82, 89, 132, 133, 152, 163, 225, 269,
	Televizyon	9	34, 37, 38, 68, 210, 225, 219
	Reklam	7	100, 101, 103
	Grafik	6	289, 205, 212, 264
	İnternet	5	16, 92, 94, 208, 225
	Edu	5	93, 94, 108, 201
	Ekran	5	79, 91, 127, 205, 210
	Bilgisayar Oyunları	5	90, 91, 99
	Dijital	4	66,94, 212
	Blog	3	283, 239
	e-posta	3	121, 130, 173
	Kamu spotu	2	16, 17
	Site	2	201, 93
Web	2	99	
Tablet	1	79	
Sanal	1	210	
Akıllı tahta	1	190	
Erişim	1	103	
Bilişim	1	205	
Akıllı işaret	1	225	
Bilişim Teknolojileri	1	205	

Ders kitabının 205. sayfasında bulunan 10.etkinlik dijital okuryazarlık çerçevesinde değerlendirilir. Etkinlikte; TÜİK'in 2017 yılında gerçekleştirdiği bir araştırmanın dijital cihazlar vasıtasıyla araştırılması desteklenmektedir. Ayrıca EBA Dosya Uygulamasının nasıl gerçekleştirildiği görsellerle gösterilmekte ve bir bilgisayar programındaki işlem için kullanım kılavuzu yazılması istenmektedir. Dijital yeterliliğe sahip öğrencilerin ilgisini çekebilecek nitelikte bir etkinlik örneğidir.

235. sayfaya gelindiğinde www.eba.gov.tr genel ağ adresinde kısa bir belgesel izlemeye yönlendirmektedir 6.sınıf ders kitabı. “Mozart-Randa Alla Turca” isimli belgeselin izlenmesinin istenmesi dijital okuryazarlığın sanatsal boyutuna dikkat çekmektedir.

7. Sınıf Ders Kitabında Dijital Okuryazarlık

7.sınıf Türkçe ders kitabında ise metinlerin %10.41'inde dijital okuryazarlıkla ilgili analiz birimi kelimeler bulunurken etkinliklerin ise %12.6'sında analiz birimi kelimeler tespit edilmiştir. Diğer ders kitaplarıyla karşılaştırıldığında dijital okuryazarlığa ait kazanımlar açısından en zayıf kitabın 7.sınıf Türkçe ders kitabı olduğu görölmektedir.

Tablo 5. 7. Sınıf Türkçe ders kitaplarında geçen dijital kelimelerin sıklığı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Sıklık(f)	Sayfa Numarası
TÜRKÇE 7	İnternet	25	54, 55, 120, 225, 256, 257, 258, 259, 260, 265
	Görsel	23	227, 237, 238, 250, 251, 260
	Bilgisayar	7	225, 259, 139, 193
	Teknoloji	7	225, 231, 238, 252, 256, 264, 268
	Gov	6	93, 117, 246, 255
	www	4	93, 117, 168, 246
	Medya	4	60, 157, 176, 264
	Erişim	4	225
	Sosyal medya	3	60, 176, 264
	http	3	32, 197, 255

Tablo 5 Devamı. 7. Sınıf Türkçe ders kitaplarında geçen dijital kelimelerin sıklığı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Sıklık(f)	Sayfa Numarası
TÜRKÇE	Eba	3	93, 117, 246
	Edu	3	54, 161, 168
	Grafik	3	2, 147, 225
	Kamu spotu	2	93, 97
	Site	2	120, 54
	Yazılım	2	259
	e-posta	2	38, 176
	Ekran	1	139
	Donanım	1	236
	Bilişim	1	225
	Bilişim Teknolojileri	1	225
	Online	1	191
	Film	1	265
	Blog	1	120
	Video	1	117
	Reklam	1	205

7.Sınıf Türkçe ders kitabı dijital okuryazarlık açısından en az kazanım ve etkinliğin olduğu ders kitabıdır. Analiz birimi 60 kelime içerisinde yalnızca 26 adet analiz birimi kelimeye rastlanmıştır. Bu kelimeler daha çok “Bilim ve Teknoloji” isimli temada toplanmıştır. En sık geçen analiz birimi “ İnternet” kelimesi olmuştur. 10 farklı sayfada 25 defa geçmiştir. Ders kitabı içerisinde “Tablet, internet sayfası, sanal, çevrimiçi, akıllı işaret, tarayıcı, donanım, dijital içerik, e-dergi, link, sosyal paylaşım, kod, iletişim teknolojileri, ekran okuma, mobil uygulama, genel ağ, web “ analiz birimi kelimeleri hiç yer almamıştır. Diğer ders kitaplarında yer almayan “Online” kelimesinin 7.sınıf Türkçe ders kitabının 191.sayfasındaki bir etkinlikte sadece 1 kez yer alması da dikkat çekicidir.

Dijital okuryazarlık bir kültürlenme sürecini de içinde taşır. Öğrencilerin dijital bir cihaz aracılığıyla kültür öğelerine ulaşması da bu sürecin başlangıcıdır. Ulaşılan değerleri eleştirme ve değerlendirme de bu süreci daha nitelikli kılar. 7.Sınıf Türkçe ders kitabının 241.sayfasındaki “İBNİ SİNA” isimli parçanın etkinliklerinde geçen “www.eba.gov.tr” adresindeki *İbni Sina ile ilgili belgeseli izleyiniz*” yönlendirmesi dijital becerinin işe koşulması anlamına gelmektedir. Ayrıca 256.sayfadaki güvenli internet kullanımına dair farkındalık oluşturan ifadeler ders kitabının dijital okuryazarlığı yansıtmaya yoğunluğuna katkı sağlamaktadır.

8. Sınıf Ders Kitabında Okuryazarlık

Türkçe 8.sınıf ders kitabındaki metinlerin %31.25’inde dijital okuryazarlıkla ilgili analiz birimi kelimeler bulunurken etkinliklerin ise sadece % 16.20’inde analiz birimi kelimeler tespit edilmiştir. 8.sınıf Türkçe ders kitabı dijital okuryazarlığa hizmet etme hususunda 7.sınıf Türkçe ders kitabına kıyasla içerik açısından daha yoğundur.

Tablo 6. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Geçen Dijital Kelimelerin Sıklığı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Sıklık(f)	Sayfa Numarası
TÜRKÇE 8	Teknoloji	28	73, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 86, 87, 88, 90, 104, 112, 134, 141, 285, 286
	İnternet	21	58, 80, 81, 84, 85, 87, 93, 101, 108, 198
	Görsel	16	17, 20, 80, 86, 122, 137, 140, 155, 161, 196, 213, 216, 230, 244
	Bilgisayar	15	80, 81, 84, 206, 210, 211, 285
	Gov	13	58, 65, 84, 93, 101, 108, 191, 204
	Video	12	242, 243, 244, 276, 277, 278,
	Medya	11	80, 81, 83, 107, 108, 113
	Dijital	10	80, 81, 82, 87
	Reklam	9	130, 131, 204
	Sosyal medya	9	80, 81, 83, 108, 113
	Akıllı Telefon	9	80, 81, 83, 87
	www	8	84, 101, 191, 204, 241, 274, 58, 65
	Televizyon	7	80, 130, 131, 175
	e-posta	6	85, 199, 204
	Site	6	58, 93, 101, 107, 108
	Edu	4	58, 93, 101, 108
	Erişim	3	81, 84
	İnternet Sitesi	3	58, 93, 101

Tablo 6 Devamı. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Geçen Dijital Kelimelerin Sıklığı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Sıklık(f)	Sayfa Numarası
TÜRKÇE 8	Cihaz	3	81, 101, 58
	Film	3	77, 204
	http	2	84, 279
	Grafik	2	241, 274
	Tablet	2	80, 81
	Ekran	2	82, 80
	Bilişim	2	84
	Bilişim Teknolojileri	2	84
	Donanım	1	112
	Link	1	136

Türkçe 8.sınıf ders kitabında 28 adet analiz birimi kelime tespit edilmiştir. En çok frekansa sahip analiz birimi kelime “Teknoloji” olmuştur. Ders kitabının 17 farklı sayfasında 25 defa geçmiştir. Analiz birimi kelimeler doğal olarak daha çok “Bilim ve Teknoloji” isimli temada yoğunlaşmıştır. Sırasıyla “Teknoloji, internet, görsel” kelimeleri en çok yoğunluğa sahip kelimelerdir. Genel anlamda dijital okuryazarlık ile ilişkili metin ve etkinliklerin çokça bulunduğu kitapta bazı analiz birimi kelimelere hiç değinilmemesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bu kelimeler şunlardır : “İnternet sayfası, dijital platform, yazılım, sanal, eba, tarayıcı, çevirim içi, akıllı tahta, blog, e-okul, e-dergi, adsl, dijital, dijital okuryazarlık, sosyal paylaşım, internet adresi, kod, arama motoru, web, genel ağ, ekran okuma ve iletişim teknolojileri.”

Ders kitabının 191.sayfasında öğrencilerin doğrudan “www.kulturvaliklari.gov.tr” internet adresine ulaşmalarının ve buradaki 17 kültür varlığından birini eleştirel gözle inceleyip araştırmalarının beklenmesi dijital okuyazar bireylerde aranan özelliklerle ulaşılabilir bir beceridir. Bu etkinliğin “Bilim ve Teknoloji” teması değil de “Milli Kültürümüz” teması içerisinde yer alması disiplinler arası anlayış açısından sevindiricidir.

Benzer şekilde “Doğa ve Evren” temasındaki hava kirliliği oranlarının vurgulandığı bir içerikte öğrencilerin “www.havaizleme.gov.tr” adresinden yararlanmalarının istenmesi doğrudan dijital okuyazarlık kazanımlarını kazandırmaya da yöneliktir. Etkinlik içerisinde özellikle eleştirel düşünme yeteneğini ön plana çıkaran soruların bulunması dijital okuyazarlığın temelinin, eleştirel düşünme yeteneğinin oluşturduğunu fikrini destekler.

Analiz Birimi Kelimelerin Metin ve Etkinliklere Dağılımı

Araştırmamın bu kısmında sırasıyla 5,6,7 ve 8. Sınıf ders kitaplarında en sık geçen analiz birimi kelimelerin metinler ve etkinliklerdeki geçiş oranını sayısal olarak ifade edilmiştir. Analiz birimi olan kelimeler ders kitaplarında metin ve etkinlik çalışmalarının içerisinde farklı şekillerde yer almaktadırlar. Tablo oluşturulurken en yüksek frekansa sahip 15 kelime seçilmiştir. Kimi kelimeler daha çok metinlerde yer alırken kimi kelimeler ise etkinliklerde daha çok yer almaktadır.

Tablo 7. 5. Sınıf Analiz Birimi Kelimelerin Metin Ve Etkinliklere Dağılımı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Metin	Etkinlik	Sıklık
TÜRKÇE 5	Görsel	9	40	49
	Medya	18	28	44
	İnternet	7	23	30
	Sosyal medya	18	12	30
	Film	2	19	21
	www	1	16	17
	http	1	14	15
	Gov	1	14	15
	Kod	7	5	12
	Televizyon	7	5	12
	Bilgisayar	4	7	11
	Grafik	2	5	7
	Teknoloji	2	3	6
	Cihaz	0	5	5

Tablo 8. 6. Sınıf Analiz Birimi Kelimelerin Metin ve Etkinliklere Dağılımı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Metin	Etkinlik	Sıklık
TÜRKÇE 6	Film	32	18	50
	www	10	27	37
	Gov	12	11	23
	Teknoloji	11	11	22
	Görsel	11	7	18
	Genel ağ	15	3	18
	Medya	2	13	15
	Bilgisayar	6	9	15
	Sosyal medya	2	10	12
	http	0	12	12
	Eba	8	3	11
	video	6	4	10
	Televizyon	3	6	9
	Reklam	3	4	7
	Grafik	0	6	6

Tablo 9. 7. Sınıf Analiz Birimi Kelimelerin Metin ve Etkinliklere Dağılımı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Metin	Etkinlik	Sıklık
TÜRKÇE 7	İnternet	7	18	25
	Görsel	7	16	23
	Bilgisayar	0	7	7
	Teknoloji	1	6	7
	Gov	3	3	6
	www	2	2	4
	Medya	0	4	4
	Erişim	0	4	4
	Sosyal medya	0	3	3
	http	0	3	3
	Eba	2	1	3
	Edu	1	2	3
	Grafik	1	2	3
	Kamu spotu	1	1	2
	Site	1	1	2

Tablo 10. 8. Sınıf Analiz Birimi Kelimelerin Metin ve Etkinliklere Dağılımı

Ders-Sınıf	Analiz Birimi Kelime	Metin	Etkinlik	Sıklık(f)
TÜRKÇE 8	Teknoloji	10	18	28
	İnternet	4	17	21
	Görsel	5	11	16
	Bilgisayar	11	4	15
	gov	2	11	13
	video	2	10	12
	Medya	5	6	11
	Dijital	6	4	10
	Reklam	7	2	9
	Sosyal medya	5	4	9
	Akıllı Telefon	6	3	9
	www	2	6	8
	Televizyon	5	2	7
	e-posta	0	6	6

Tablo 11. Analiz Birimi Kelimelerin Ders Kitaplarındaki Birim Kelime Sayısı Ve Toplam Sıklık Durumu

Ders/Sınıf	Birim Kelime Sayısı	Toplam Sıklık	En Yüksek Frekansa Sahip Kelimeler
5/TÜRKÇE	32	318	Görsel, Medya, İnternet
6/TÜRKÇE	31	308	Film, www, gov
7/TÜRKÇE	26	112	İnternet, Görsel, Bilgisayar
8/TÜRKÇE	28	210	Teknoloji, İnternet, Görsel

5, 6, 7 ve 8. Sınıf ders kitaplarında “İnternet” kelimesi en yüksek frekansa sahip ortak kelime olarak tespit edilmiştir.

Doğrudan dijital okuryazarlıkla ilgili olmasa da bu alana dair kazanımları da kendi içerisinde barındıran metinler ders kitaplarında yer almıştır. 5.sınıf Türkçe ders kitabında Medya Okuryazarlığına dair bağımsız bir okuma parçasının olması bu anlamda dikkat çekicidir.

“Her gün insanlar; televizyon programları, ...ile medya mesajlarına ulaşmaktadır... Medya okuryazarları; ....yani sıra medyanın estetik değerlerini de eleştirebilmelidir” (Türkçe 5, 2020: 229). Kaynak : <http://www.iletisimvediplomasi.com/medya-okuryazarligi-prof-dr-zakir-avsar/>

Ayrıca 8.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan “Gündelik Hayatımızda E-Hastalıklar” isimli bilgilendirici metinde yer alan kavramlar dijitalliğin hayatımızdaki yeri ile ilgili tespitlere değinmektedir. Metinde özellikle dijital bağımlılık kavramının olumsuzlukları göz önüne serilmektedir.

“İnternet teknolojisinin gelişim göstermesi... **E-hastalıklar** olarak da ifade edebileceğimiz psikolojik rahatsızlıklar ..bad safhaya ulaşmıştır. **Dijital bağımlılık.... bağımlılığını içermektedir** (Türkçe 8, 2020: 80).

Metnin devamında gelen etkinlikler kısmında dijital kavramının öğrencilere buldurulması amacıyla yer alan bulmaca dikkat çekicidir. “Verileri bir ekran üzerinde elektronik olarak gösteren” şeklinde bir tanımlama sonrasında kutucuklar içinde dijital kavramı buldurulmaya çalışılmıştır.

Tablo 12. Dijital Okuryazarlıkla İlişkili Metin ve Etkinlik Sınıflandırması

Ders-Sınıf	Metin Sayısı	Dijital Okuryazarlıkla İlişkili Metin Sayısı	Etkinlik Sayısı	Dijital Okuryazarlıkla İlişkili Etkinlik Sayısı
TÜRKÇE 5	48	21	322	55
TÜRKÇE 6	48	24	251	52
TÜRKÇE 7	48	5	268	34
TÜRKÇE 8	48	15	253	41

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Ortaokul Türkçe Ders kitaplarında dijital okuryazarlık ile ilgili kavramlara ne kadar yer verdiği üzerine yürütülen bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Türkçe ders kitaplarında yer alan 192 metin ve 1094 etkinlik incelenmiştir. 192 metin içerisinde 65 metin; 1094 etkinlik içerisinde ise 182 etkinlik doğrudan dijital okuryazarlıkla ilgili kavramlara yer vermiştir. Etkinliklerin dijital okuryazarlığı yansıma açısından sayısal olarak az olduğu ve içerik açısından dijital okuryazarlık becerilerini geliştirme noktasında zayıf olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçtan hareketle ders kitaplarında dijital okuryazarlığa yeterince yer verilmesi gerektiği bir kez daha görülmüştür. Alanda yapılan bazı çalışmalar da bu sonucu destekler mahiyettedir. Yapılandırmacı eğitim sistemine geçildikten sonra etkinlik temelli Türkçe öğretimi yapılmaya başlanmıştır. Bu nedenle ders kitaplarındaki etkinlik sayısı artmasına rağmen nitelik olarak istenilen düzeyde olmadığı (Çevik ve Güneş, 2017) görülmektedir.

Ders kitaplarında yer alan metinler içerisinde en çok 6.sınıf ders kitabında okuryazarlık becerisini geliştirebilecek nitelikte metinler bulunmaktadır. Bunu 5. Sınıf sonrasında 8. Sınıf takip etmektedir. 7.sınıf ders kitabıysa metin açısından dijital yetkinliği en az yansıtan ders kitabı olduğu sonucuna varılmıştır. Etkinlik açısından ise 8, 6, 5 ve 7. Sınıf ders kitapları şeklinde sıralamanın olduğu görülmektedir. Ortaokul ders kitaplarından dijital okuryazarlık becerisini yansıtan ifadeler dengeli şekilde dağılım göstermemiştir. Metin ve etkinliklerde dijital okuryazarlıkla ilgili kavramların ders kitaplarında doğru orantılı olarak dağılım göstermediği görülmektedir.

İnceleme konusu olan ders kitaplarında dijital okuryazarlık becerisine dikkat çeken kavramların çoğu “Bilim ve Teknoloji” temasında toplanmıştır. Dijitalliğin ders kitaplarındaki tüm temalara yayılmaması bu becerinin kazandırılmasında olumsuz bir etkiye sahip olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Dijital okuryazarlığın Türkçe eğitiminde hak ettiği yeri alabilmesi için sınıflarımızda akıllı tahta kullanım becerilerinin artırılması, öğrencilerin gelişmiş tablet imkânlarına kavuşturulması ve FATİH projesi ve benzeri projelerin daha pratik ve hızlı şekilde hayata geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü eğitim kurumlarının teknoloji konusunda sınırlı kalması, okullarda dijital uyumsuzluk yaşanmasına sebep (Atal ve Usluel, 2011: 31)söylenmektedir. Bu da çalışmada yapılan eleştirileri destekler mahiyettedir. Ayrıca dijital okuryazarlık kavramının lisans düzeyinde Türkçe öğretmenlerine ayrıntılı şekilde öğretimi gerekmektedir.

Ekonomik, toplumsal ve sosyal gelişmelerin dijital okuma kavramına olan etkisi göz ardı edilmemelidir. Dijital okuryazarlığın temel araçları olan “ Bilgisayar, cep telefonu, tablet, internet” vb. cihaz ve ortamlar hakkında da öğrenciler bilgi sahibi haline getirilmelidir. Bu yeterliliğin sağlanması hususunda Işık (2011); ilköğretim mezunu bireylere tüm programlar için temel yeterliliklerin kazandırılmasının amaç hâline getirilmesi ve ders müfredatının bu bağlamda gözden geçirilerek gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade eder.

Genelde okuryazarlık özelde ise dijital okuryazarlık birçok beceriyi kendi şemsiyesi altında tutmaktadır. Bu becerinin gelişmesi süreci her ne kadar ders kitapları, öğretim programı, okulların şartları, öğrenci profilleri, ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yapı ve diğer değişkenlerden etkilense de sonuçta bu becerilerin edindirilmesi bir uygulayıcıya bağlıdır. Bu hususta uygulayıcı olan öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu yüzden öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Nitekim alan yazın incelendiğinde, yapılan farklı çalışmalarda da (Çetin, Çalışkan ve Menzi, 2012; Yılmaz, Üredi ve Akbaşlı, 2015; Yontar, 2019) benzer sonuçlarla karşılaşmıştır. Öğretmenler, belli aralıklarla bu konu hakkında hizmet içi seminerler yoluyla bilgilendirilmelidir. Öğretmenlerin niteliği, ders kitaplarının dijital okuryazarlığı yansıtma derecesi kadar öğretim programları da dijital okuryazarlığa katkı sağlamalıdır. Dijital okuryazarlığın olumlu ve olumsuz yönleri ders kitaplarındaki metin ve etkinliklerin yanı sıra öğretim programıyla da bir kazanım haline gelmelidir. Öğretim programlarıyla desteklenen ve bir plan dahilinde gerçekleşen dijital okuryazarlık kazanımları içerisinde bu beceriyi kazandırma yöntemlerinin de ayrıntılı olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Dijital okuryazarlık bilgi çağında her ne kadar uçsuz bucaksız bir alan olarak görünse de bazı sınırlılıklara sahiptir. Eğitim sistemi tüm öğeleriyle bu sınırlılıkları özellikle Türkçe derslerinde öğrenci lehine kaldırma yolunu seçmelidir.

Ders kitapları, dijital okuryazarlığı kapsayacak ve güncel hayatla ilişkili olacak nitelikte olmalıdır. Ders kitapları içerisindeki dijital okuryazarlığı yansıtan metin ve etkinliklerin sayısı artırılmalı ve örnek uygulamaların kitaplar içerisindeki oranı yükseltilmelidir. Uzaktan eğitim süreciyle beraber dijital okuryazarlık etkinlikleri gerçekleştirilmelidir. Bu etkinlikler işlevsel ve uygulamaya dönük olmalıdır. Ders kitaplarının özellikle günümüzde eba, zoom vb. platformlar üzerinden yansıtılmaya uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Türkçe ders kitaplarındaki uzun metinler öğretimi dijital ortamda bile olsa sıkıcı hale getirmekte ve dersin işleniş süresi göz önüne alındığında fazla zaman alıcı olmaktadır. Dijital okuryazarlığa ilişkin kavramlar tüm ders kitaplarında yer almasına rağmen uygulamada kullanılan yöntemlerde bu yetkinliğin kazandırılmasını etkilemektedir. Öğrencilere dijital yetkinlik becerisi kazandırma konusunun yalnızca belirli derslerin kitapları ile ilgili değil, tüm derslerin kitapları ile ilgili olduğu (Ekmen 2018; Bakar 2018) gerçeği çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Dijital okuryazarlık sadece teknolojik cihazları basit düzeyde kullanmak değildir. Bu öğretim teknolojilerine karşı olumlu tutum geliştirmek, iyi düzeyde kullanabilmek, problem çözümünde nihai hedefe ulaşmada bir araç olarak kullanabilmektedir. Dijital okuryazarlık zamandan ve ortamdan bağımsız olmaktır. Bazı sınırlılıklarına (maddi, manevi) rağmen uygulamadaki eksiklik ülkemizde dijital okuryazarlığın gelişmemesinin en büyük nedenlerindedir.

Özellikle Pandemi sürecinde “uzaktan eğitimin “ eğitim sisteminde merkeze alınması sonrasında dijital okuryazarlığa olan ihtiyaç daha çok hissedilmiştir. Öğrenciler Eba, Zoom, Whatsapp vb. programları kullanmış ve bu programların ayrıntılarını bilmek zorunda kalmışlardır. Bu da gelişime daha hızlı ayak uyduran ve teknolojiye daha uyumlu öğrenci profiline ön plana çıkmasını sağlamıştır. Uzaktan eğitim öğrencilerin, öğretmenlerin, öğretim programlarının ve hatta ders kitaplarının dijitalleşmesini beraberinde getireceği düşünülmektedir.

Günümüzde derslerin özellikle EBA, ZOOM, WHATSAPP vb. platformlar üzerinde işlenmesi ekrandan okumayı zorunlu kılmıştır. Tüm bu programlar, kısmi program bilgisi, cihaz kullanımı ve ekran okuma becerilerine de sahip olmayı beraberinde getirmektedir. Ekran okuma becerisi ve diğer beceriler de dijital okuryazarlık kümesinin elemanlarıdır. Ekranda okuma yapan bireylerin sahip olması gereken özellikler aynı zamanda dijital okuryazar bireyin özellikleriyle paralellik göstermektedir.

Altun (2019) çalışmasında, dijital okuryazarlık becerisine dayanan etkinliklerin daha çok görsel materyal kullanımı şeklinde olduğu ve bilgilendirici paragrafların da etkinliklerde sıklıkla kullanıldığını belirtir. Ancak bilinçli-güvenli internet kullanımına çok fazla yer verilmediği hususuna özellikle dikkat çeker.

Özdemir (2017) alışmasında, teknolojinin getirdiği yenilikler ve paradigma değişimleri her alanda olduğu gibi dil öretiminde de değişimlere yol açtığını ve dolayısıyla hem dil öretiminin içeriği hem de derslerin verilme şeklinde değişikliklere gidilmesi gerektiğini dile getirir. Devamında Günday ve amlıoğlu, (2015) kısaca şunları aktararak konunun önemini vurgular: “Günümüzde teknolojinin hayatımızdaki yeri ve gelecekte giderek artacak olan önemi göz önüne alındığında, teknolojinin dil öretimine adapte edilmesinin son derece önemli olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni, her geçen gün geri dönölmez bir biçimde hayatımıza daha fazla yön veren bu teknolojik gelişmeleri görmezden gelmek yerine, bunları eğitim hayatımıza nasıl dâhil edebileceğimizi düşünmemiz gerektiği gerçeğidir. Bu doğrultuda Türkçenin, gerek ana dil gerekse yabancı dil olarak öretiminde, dijital teknoloji imkânlarının ne şekilde kullanılacağının ortaya koyulmasının ve bu konu üzerinde tartışılmasının alan yazına katkı sağlanabileceği düşünölmektedir.”

Kana ve Kiler (2021) alışmalarında Türkçe ders kitapları ile ilgili söyledikleri dikkat çekici niteliktedir: Türkçe Dersi öretim Programı'nın (2019) perspektifi olarak görölen yetkinlikler, ortaokul seviyesi Türkçe ders kitaplarında incelendiğinde, dijital yetkinlik hariç (6 ve 7. sınıf metinlerinde yer almıyor) tüm yetkinliklerin kitaplarda yer almasına rağmen yetkinlikler arasında dengeli bir dağılımın olmadığı görölmektedir. Bu durum Türkçe ders kitaplarının bazı yetkinlikleri ön plana çıkarırken bazı yetkinlikleri de göz ardı ederek örencilerin arka planda kalan yeterlilikleri kazanmasına olanak sunacak şekilde hazırlanmadığını ortaya koymuştur. Bu da Türkçe eğitiminde ve Türkçe ders kitaplarında dijitalleşmeye gereken önemin hâlâ verilmediğinin bir örneğidir.

Geel, Kana ve Eren (2020) yaptıkları araştırmada ders ve çalışma kitaplarında dijital yetkinlikleri sezdirecek metinlerin olduğunu dile getirip Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin ve etkinliklerin hazırlanmasında teknolojinin ve dijital okuryazarlık olgusunun daha fazla önemsenmesine ihtiyaç olduğunu ve dolayısıyla Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler örencileri dijital yetkinlik konusunda yönlendirecek mahiyette olması gerektiğini (Maden, Maden ve Banaz, 2018) aktarmaktadırlar.

Tüm bu hususlardan hareketle unutulmamalıdır ki dijital okuryazarlık bir süreçtir ve bu süreç belli yeterliliklere ihtiyaç duyar. Değişen dünya nitelikte beraberinde değişen algıları oluşturmaktadır. Değişen algılar da günümüz dünyasında hıza ayak uyduran bireylere ihtiyaç duymaktadır. İletişime açık, akılcı, bilimsel gelişmelere ayak uyduran, eleştirel düşünebilen, pratik özömler sunan bireyler de dijital okuryazar bireylerdir. Bu bireyleri yetiştirmenin en büyük yolu dil eğitimi ve dil eğitimi materyalleridir.

Etik Beyan

“Dijital Okuryazarlığın Türkçe Eğitimindeki Yeri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Her bir yazar makalenin son halini okumak ve onaylamak sureti ile makalenin tüm süreçlerinde eşit şekilde görev sahibidirler.

Çatışma Beyanı

Yazarların alışma süresince herhangi bir kurum veya kişi ile herhangi bir çıkar atışması yoktur.

Kaynakça

- Akın, E. (2023). Bir yaşam tarzı olarak deprem okuryazarlığı eğitimi. İçinde M. Öztürk ve M. Kırcı (Edt.) *Kabramanmaraş merkezli depremler sonrası için akademik öneriler*. (ss.439-449). Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Altun, N. (2019). *Temel eğitim programları ve ders kitaplarının dijital okuryazarlık bağlamında incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Atal, D. ve Koçak U. Y. (2011). İlköğretim örencilerinin okul içinde ve dışında teknoloji kullanımları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Faköltesi Dergisi*; 41: 24-35. Erişim adresi: <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/>
- Baran, ř. ve Diren, E. (2020). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5.sınıf ders kitabı*. Ankara: Anıttepe Yayıncılık,
- Boz, M. S. (2018). *Öğrencilerin dijital okuma kúltürü*. Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Ankara. Erişim adresi: https://yegitek.meb.gov.tr/meb_ıys_dosyalar/2018_11/06102914_serpil.pdf
- Bozyel, M. (2019). *Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık dersi deneyimlerinin günlük yaşama yansımaları açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniveristesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Büyükoztürk, ř., Kılıç akmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, ř. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık..

- Çevik, A. ve Güneş, F. (2017). Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi* 5(2), 272-286. Erişim adresi: <https://www.anadiliegitimi.com/tr/>
- Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5(1), 148-174. Erişim adresi: www.majersite.org
- Demirel, T. (2020). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6.sınıf ders kitabı*. Ankara: Ekoyay Yayıncılık.
- Duran, E. ve Özen, N. (2018). Türkçe derslerinde dijital okuryazarlık. *Türkçe Eğitim Dergisi*, 3(2), 31-46. Erişim adresi: <http://www.turkiyeegitimdergisi.com/>
- Ekmen, C. ve Bakar, E. (2018). İlköğretimde öğretim programları ve ders kitaplarında dijital yetkinliğin yeri. *Millî Eğitim Dergisi*, 48(221), 5-35. Erişim adresi: <https://dhgm.meb.gov.tr/www/milli-egitim-dergisi/kategori/29>
- Erkal, H. ve Erkal, M. (2020). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7.sınıf ders kitabı*. Ankara: Özgün Yayınları,
- Eselioglu, H. ve Set, S. Yücel, A. (2020). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 8.sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Geçgel, H., Kana, F. ve Eren, D. (2020). Türkçe eğitiminde dijital yetkinlik kavramının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 886-904. Erişim adresi: <https://www.anadiliegitimi.com/tr/>
- Günday, R. ve Tahtalı Çamlıoğlu, Y. (2015). Yabancı dil ve gramer öğretiminde dijital medyayı kullanma. *Turkish Studies*, 10(15), 471-484. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9073>
- Işık, A. D. (2011). ECDL yeterlilikleri doğrultusunda bilişim teknolojileri dersinin bilgisayarda yazı yazma becerisi kazandırma yeterliliği. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(2), 1367-1374. Erişim adresi: <https://techniumscience.com/index.php/socialsciences/announcement/view/36>
- Kana, F. ve Kiler, B. (2021). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının öğretim programındaki anahtar yetkinlikler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(2), 741-755. Erişim adresi: <https://www.tekederigisi.com>.
- Maden, S. ve Maden, A. (2018). Türkçe öğretmenlerini okuma alışkanlığı kazandırmaya yönelik alternatif uygulamaları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(10), 1-17. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/goputeb>
- Maden, S., Maden, A. ve Banaz, E. (2018). Ortaokul 5. sınıf türkçe ders kitaplarının dijital okuryazarlık bağlamında değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 685-698. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt11/sayi55_pdf/5egitim/maden_sedat.pdf
- Özdemir, O. (2017). Türkçe öğretiminde dijital teknolojilerin kullanımı ve bir web uygulaması örneği. *Turkish Studies*, 12(4), 427-444. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11283>, p.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yontar, A. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 815-824. Erişim adresi: <https://www.anadiliegitimi.com/tr/>

EXTENDED ABSTRACT

The aim of the research is to determine the status of digital literacy in Turkish textbooks. Digital literacy should be addressed in all courses and books in general, and in Turkish courses and books in particular. Including concepts related to digital literacy in textbooks is important for the development of this literacy. This shows the importance of the study. In this study, it was carried out with the qualitative research method. In qualitative research, especially data collection tools such as observation, interview and document analysis are used. During the data collection process, the Turkish Language Curriculum, which was used as research material, and the 5,6,7 and 8th grade Turkish textbooks prepared in line with this program were reached. After the books were procured, the acquisitions related to the digital literacy skills in the Turkish Language Curriculum were determined and the texts and activities in the textbooks were determined accordingly. The basic categories of the research were Turkish textbooks. “Words and related paragraphs” were determined as the unit of analysis. Analysis unit words, which were determined by taking expert opinion in previous similar thesis studies, were searched in the textbooks at the relevant levels. In the introductory phase of the research, a literature review was carried out and as a data collection tool, the texts in the 5,6,7 and 8th grade Turkish textbooks were examined in the context of including concepts related to digital literacy. Concepts related to digital literacy have been identified in the texts in the textbooks. Secondary school Turkish textbooks were classified according to the presence of words related to digital literacy in the texts and their densities were determined. It has been seen as a requirement for the reliability of the study to determine the ratio of the digital literacy-related parts of the texts in the Turkish textbooks to the overall book as numerical data on a class basis. The data obtained by examining the Turkish course textbooks were tabulated and interpreted. In the research, 60 units of analysis words in the texts and activities in the Turkish textbooks, which are the subject of the study, were selected. While choosing the unit of analysis words, similar studies in the literature were examined. 60 units of analysis selected by field experts (Informatics and Technology) were searched in the textbooks specified in the word universe sample. The frequency of the words, the text and the events in which they are used, and the

page numbers are given in the tables in detail. The universe of the study is the textbooks. The sample is the secondary school 5, 6, 7 and 8th grade Turkish textbooks published by the Ministry of National Education in 2020 and taught in schools. Before determining the level of digital literacy in the books chosen as the data collection tool in the research, it is necessary to specify some issues about these books, which are the subject of examination. Textbooks have equal number of themes, listening texts and free reading texts. While the most activities are at the 5th grade level, the textbook with the least activities is the 6th grade Turkish textbook. *The following results were obtained in the study:* 192 texts and 1094 activities in Turkish textbooks were examined. 65 texts out of 192 texts; out of 1094 activities 182 activities included concepts directly related to digital literacy. It has been concluded that the activities are numerically low in terms of reflecting digital literacy and that they are weak in developing digital literacy skills in terms of content. Based on this result, it has been seen once again that digital literacy should be given sufficient place in the textbooks. Among the texts in the textbooks, there are texts that can improve literacy skills in the 6th grade textbooks. This is followed by the 8th grade after the 5th grade. It was concluded that the 7th grade textbook is the textbook that reflects the digital competence the least in terms of text. In terms of activity, it is seen that there is an order in the form of 8th, 6th, 5th and 7th grade textbooks. Expressions reflecting digital literacy skills from secondary school textbooks did not show a balanced distribution. It is seen that the concepts related to digital literacy in texts and activities are not distributed proportionally in textbooks. Most of the concepts that draw attention to digital literacy skills in the textbooks that are the subject of review are gathered under the theme of "Science and Technology". It has been concluded that the fact that digitality has not spread to all the themes in the textbooks will have a negative effect on the acquisition of this skill. It is thought that in order for digital literacy to take the place it deserves in Turkish education, it is necessary to increase the skills of using smart boards in our classrooms, to provide students with advanced tablet facilities, and to implement the FATİH project and similar projects more practically and quickly. In general, it has been concluded that digital literacy skill acquisitions are mostly reflected in the textbooks as the use of visual materials and activities, and informative paragraphs are frequently used to reflect these acquisitions in the textbooks, however, conscious-safe internet use is not given much place (Altun, 2019). Based on all these aspects, it should not be forgotten that digital literacy is a process and this process requires certain competencies. As a matter of fact, the changing world creates changing perceptions. Changing perceptions also need individuals who keep up with the pace in today's world. Individuals who are open to communication, rational, keep up with scientific developments, think critically, and offer practical solutions are also digitally literate individuals. The greatest way to train these individuals is language education and language education materials.

Kaynaştırma/Bütünleştirme Uygulamaları Yapılan İlkokul Sınıflarındaki Özel Gereksinimli Öğrencilerin Problem Davranışlarına Müdahalede İş Birliğine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Hasan Hüseyin YILDIRIM¹ ve Yıldray KILIÇ²

Öz

Bu araştırmanın amacı kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkokul sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine yönelik öğretmen görüşlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak gerçekteştirilmiştir. Araştırmanın katılımcılarının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu anlamda kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkokul sınıflarında görev yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 20 öğretmen araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkokul sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine ilişkin görüşleri dört ana tema altında toplanmıştır. Bu temalar; özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışları, özel gereksinimi olan öğrencilerin problem davranışlarına ilişkin ihtiyaçlar, iş birliğinin etkileri, beklenti ve önerilerdir. Araştırmanın sonunda öğretmenler, öğrencilerin sınıf içinde; tükürme, parmak kaldırmadan söz isteme, sınıf arkadaşlarına şiddet eğiliminde olma ve ağlama krizlerine girme gibi problem davranışlar sergilediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin çoğunun özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahale edebilecek bilgi ve yeterliliklerinin olmadığı, bu yüzden de bu yeterlilikten yoksun bir şekilde iş birliğinin mümkün olamayacağını bildirmişlerdir. İş birliğinin etkilerine ilişkin olarak öğrenciye ve sınıfa zarar veren problem davranışları önlemek, öğrencinin okul kültürüne uyumunu sağlamak ve öğretmenlerin de yardımlaşmasını sağlamak olarak değinmişlerdir. Son olarak öğretmen-aile iş birliği, öğretmen-okul yöneticisi iş birliği, okul-üniversite iş birliği, aile eğitimi ve iş birliğine katılımlarına yönelik olarak beklenti ve önerilerini dile getirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İş birliği, problem davranış, özel gereksinimli öğrenci, sınıf öğretmeni, durum çalışması

Teachers' Opinions on Collaboration in Intervention of Problem Behavior of Students with Special Needs in Primary School Classes with Inclusion/Integration Practices

Abstract

The aim of this study is to determine teachers' views on collaboration in intervening in the problem behaviors of students with special needs in primary school classes where inclusion/integration practices are carried out. In line with this purpose, the research was conducted as a case study from qualitative research methods and was carried out as a holistic single case study. Purposive sampling method was used to determine the participants of the study. In this sense, 20 teachers who had students who were subjected to mainstreaming in the schools where they worked and who voluntarily participated in the research were included in the study. The data were collected through semi-structured interview questions. The data obtained were analyzed by content analysis. As a result of the research, teachers' views on cooperation in intervening in the problem behaviors of students with special needs attending general education classes were grouped under four main themes. These themes are problem behaviors of students with special needs, needs related to problem behaviors of students with special needs, effects of collaboration, expectations and suggestions. At the end of the study, teachers stated that students exhibited problem behaviors in the classroom such as spitting, asking for the floor without raising their fingers, being violent towards their classmates and having crying spells. They also reported that most of the teachers did not have the knowledge and competencies to intervene in the problem behaviors of students with special needs, so collaboration would not be possible without this competence. Regarding the effects of collaboration, they mentioned preventing problem behaviors that harm the student and the class, ensuring the student's adaptation to the school culture, and ensuring cooperation among teachers. Finally, they expressed their expectations and suggestions regarding teacher-family cooperation, teacher-school administrator cooperation, school-university cooperation, family trainings and participation in cooperation.

Keywords: Collaboration, problem behavior, student with special needs, classroom teacher, case study

Atf İçin / Please Cite As:

Yıldırım, H. H. ve Kılıç, Y. (2024). Kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkokul sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine yönelik öğretmen görüşleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 66-76. doi:10.33206/mjss.1279220

Geliş Tarihi / Received Date: 07.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.10.2023

¹ Arř. Gör. – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakóltesi, hhyildirim96@gmail.com,

 ORCID: 0000-0001-5125-8069

² Doktora Öğrencisi – Milli Eğitim Bakanlığı, yildiray.kilic@gazi.edu.tr,

 ORCID: 0000-0003-3795-8821

Giriş

Bireysel farklılıkları ne olursa olsun tüm çocukların eğitim hizmetlerinden yararlanmaya hakları vardır. Çocuklar arasındaki boy, kilo, ten rengi gibi fiziksel ve öğrenme hızı, bellek kapasitesi gibi bilişsel farklılıkları eğitim haklarından yararlanmalarına engel değildir. Ayrıca çocukların bireysel farklılıkları, yetersizliklerinden veya olumsuz yaşam koşullarından da kaynaklanabilir. Çocukların bireysel farklılıklarının nedeni ne olursa olsun her öğrencinin eğitim hakkı vardır. Okullarda akademik, fiziksel ve sosyal açıdan benzer özellikleri olan öğrencilerden oluşan homojen sınıfların mümkün olmadığı düşünüldüğünde öğretmenlerin farklı özelliklere sahip öğrencilerin öğrenme gereksinimlerine uygun yanıtlar vermeleri gerekmektedir. Bu anlamda öğretmenlerin çağın gerekliliklerine yanıt verebilmeleri için eğitim ve öğretimi bireyselleştirmeleri ve bireysel farklılıkları olan öğrencilerden oluşan sınıflardaki öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaları gerekmektedir (Ataman, 2017, s. 3; Diken ve Batu, 2020, s. 2). Özellikle yetersizlikten etkilenmiş çocukların genel eğitim sınıflarında akranlarından ayrılmadan eğitim ihtiyaçlarının karşılanması oldukça önemlidir (Ataman, 2017, s. 3). Çünkü yetersizlikten etkilenmiş olanlar dahil tüm özel gereksinimli öğrencilerin eğitimi için akranlarıyla bir arada bulunması ve ihtiyaçlarının en üst seviyede karşılanmasını hedefleyen en az kısıtlayıcı eğitim ortamı tavsiye edilmektedir (Melekoğlu, 2018, s. 21).

1960'lı yıllardan 1990'lı yıllara kadar özel gereksinimli bireyler için kaynaştırma uygulamaları en az kısıtlayıcı eğitim ortamı olarak karşımıza çıkarken 1990'lı yıllardan itibaren tüm bireyleri içine alacak ve eğitime dahil edecek bir eğitim programı arayışı ile bütünleştirme kavramı popülerlik kazanmıştır (Odluyurt, 2019, s. 3; Thomas, vd., 2001, s. 14; Zeybek, 2015, s. 34). Kaynaştırma, özel gereksinimli öğrencilerin, genel eğitim sınıflarında destek özel eğitim hizmetlerinin sağlanması ile oluşturulan eğitimdir (Kargın, 2009, s. 77). Bütünleştirme ise bütün özel gereksinimli çocuklar için en sağlıklı eğitim ortamının genel eğitim sınıfı olduğunu ve ihtiyaç duydukları desteğin sınıf içinde akranlarından ayrılmadan almaları gerektiğini savunan bir eğitim modelidir (Nichols ve Sheffield, 2014, s. 31; Solis, vd., 2013, s. 498). Yapılan uluslararası sözleşmeler, Türkiye'de bütünleştirmeye geçmeyi mecburi kılmıştır (Ataman, 2017, s. 3). 2017 yılında güncellenen Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Genelgesi'nde "özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademedeki diğer bireylerle karşılıklı etkileşim içinde bulunmalarını ve eğitim hedeflerini en üst düzeyde gerçekleştirmelerini sağlamaktır" ifadesiyle kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimin amacı ve faydaları bildirilmiştir (İnce ve Yıkılmış, 2021, s. 54; İnce vd., 2022, s. 1210).

Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimin çeşitli katkıları olmakla birlikte, kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarına ilişkin yapılan araştırmaların sonuçlarına göre (Bakkaloğlu vd., 2018, s. 119; Batu vd., 2018, s. 577; Metin, 2013, s. 146-172) öğretmenlerin kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları konusunda bilgilerinin yetersiz olduğu, kaynaştırma/bütünleştirmenin uygulanmasında ve öğretimin uyarlanmasında sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin sınıf ortamında birçok sorunla karşı karşıya kalma durumları, araştırmalardan elde edilen sonuçlardan olup, bu sorunların en başında problem davranışlar gelmektedir (Giallo ve Little, 2003, s. 21). Öğretmenlerin kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları kapsamında yaşadıkları bu gibi sorunların giderilmesi ve öğrencilerin birbirinden farklı ihtiyaçlarını karşılamak için öğretmenlerin ve alan uzmanlarının iş birliği yapmaları kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca kaynaştırma/bütünleştirmenin paydaşlarının hem kaynaştırma/bütünleştirmeye inanması ve istekli olması hem de olumlu tutumlara sahip olmaları gerekmektedir. Kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları özel eğitimin ilkelerinden biri olan "ekip çalışması" dikkate alınarak bir ekiple uygulandığı zaman başarılı olmaktadır (Baykoç, 2011, s. 61). ÖEHY'de (2020) Öğrenci Davranışlarını Değerlendirme Kurulu ile Ödül ve Disiplin Kurulu'nda kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerle ilgili alınacak kararlarda BEP geliştirme ekibinin iş birliği yapması gerektiğini ifade edilmiştir. Kaynaştırma/bütünleştirmenin başarılı bir şekilde uygulanmasındaki en önemli ekip üyelerinden biri öğretmenlerdir (Batu ve Kırcaali-İftar, 2011, s. 82). Bunun nedeni de öğretmenlerin bir ekip üyesi olarak özel gereksinimli öğrenciler ile onların normal gelişim gösteren akranlarının yer aldığı sınıf içinde kaynaştırılmasında, sınıfın sosyal iklimi ve davranışlar yönünden güçlü birer arabulucu olmalarıdır. Sınıftaki öğrencilerin gereksinimlerinin karşılanması, sınıfta sağlıklı etkileşimlerin sağlanması ve devam ettirilmesi, özel gereksinimli olan çocukların sınıfa, okula, topluma sosyal kabulü ve özellikle de problem davranışlarının önlenmesi büyük oranda öğretmenlere bağlıdır (Batu ve Kırcaali-İftar, 2011, s. 82).

Problem davranışlar, duruma ya da ortama uygun olmayan davranış olarak tanımlanmakta ve okul ortamındaki düzen ile eğitsel faaliyetleri sekteye uğratmaktadır (Pala, 2005, s. 171; Sönmez ve Diken, 2010, s. 1). Ek olarak, insanların yaşadığı toplumda görev edinmelerine engel olan, kendi ve çevresinin güvenliğinde tehdit oluşturan, yeni bir beceri öğrenip devamında o beceriyi veya daha önce var olan

becerileri kullanabilmeye engel olan ve sosyal iletişimde sorunlar çıkmasına neden olan davranışlar olarak da belirtilebilmektedir (Özyürek, 1997, s. 3; Sucuoğlu ve Kargın, 2010, s. 14). Sönmez ve Diken (2010, s. 1) problem davranışların ortaya çıkmasına neden olan durumları; itici uyaran mevcut olduğu durumda veya yetişkin ilgisinde yaşanan kısır durumlar olarak ifade etmişlerdir. Bireyler problem davranış gösterdiği zaman bu davranışları sebebiyle, eğitsel faaliyetlerden ve imkanlardan yeteri kadar faydalanamamaktadırlar. Ek olarak bu problem davranışlara herhangi bir müdahale yapılmadığı takdirde hayat boyu devam edebilmektedir (Chandler ve Dahlquist, 2002, s. 35). Dolayısıyla bireylerin hayatlarına olumsuz etkide bulunan bu davranışlar azaltılarak nihayetinde ortadan kaldırılmalıdır (Erbaş, 2005, s. 1). Bu bağlamda Cavkaytar (2012, s. 1) problem davranışlarının ortadan kaldırılmasının ilgili uzmanlar arasındaki iş birliğine bağlı olduğunu belirtmiştir.

İş birliği ise en az iki eşit kişi arasında, ortak bir amaca yönelik ortak kararlar vermenin ve gönüllülüğün olduğu bir etkileşim süreci olarak tanımlanmaktadır (Friend, 2020, s. 216). Problem davranışların az olduğu, olumlu bir okul ve sınıf ortamı yaratmak için idareci, sınıf öğretmeni ve diğer öğretmenlerin iş birliği ile çalışması gerekmektedir (Özgan ve Aydın, 2010 s. 1169). Alberto ve Troutman'a (2009, s. 25) göre de problem davranışlara karşı alınacak önlemleri belirlemek ve gerekli verileri oluşturmak için problemin olduğu çevrenin paydaşlarla birlikte kapsamlı bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Öğretmenler, bu paydaşlar arasındaki iş birliğinde köprü görevi görmektedir ve bu bağlamda öğretmenlerin genel eğitim sınıflarında beraber nasıl çalıştıklarının, iş birliği anlayışına dayalı olarak temellendirilen bir anlayışın hangi düzeyde benimsendiğinin; planlama, bilgi paylaşma, problem çözme ve ortak karar alma gibi davranışların hangi düzeyde sergilendiğinin bilinmesi, belirlenmiş amaçlara ulaşma noktasında önemli bir yer tutmaktadır (Saylık ve Arastaman, 2022, s. 462). Bu nedenle Friend ve Cook'a (2000, s. 464) göre okul yöneticileri, zorluk veya problem yaşayan öğrencilerle ilgili sorunları çözmek ve akademik standartları geliştirmek için öğretmenlerden oluşan ekipler kurmalı, bu ekip içerisinde konular tartışılmalı ve ebeveynlerle iyi çalışma ilişkileri kurulmalıdır.

Öğretmenler farklı özellikte öğrenci grupları ile çalışmaktadır ve iş birliği, kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarının önemli bir parçasıdır. Genel eğitim sınıflarındaki kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarına tabi tutulan özel gereksinimli bireylerde karşılaşılan problem davranışlarla ilgili yapılan çalışmalarda; sınıfta arkadaşları ile konuşma, kitabıyla, kalemiyle ve silgisiyle oynama, silgisini ağzına alma, söz almadan soruya cevap verme ve sınıfta gezinmenin en çok karşılaşılan problem davranışlar olduğu tespit edilmiştir (Sazak-Pınar ve Güner-Yıldız, 2013, s. 63). Araştırmalar kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarında başarılı olmak için eğitimciler ve uzmanlar arasında bir iletişimin, iş birliğinin, uyumun ve desteğin olması gerektiğini göstermiştir (Salend, 1998, s. 44). Türkiye'de yapılan araştırmalar incelendiğinde özel eğitimde iş birliğinin önemini vurgulandığı (Batu ve Kırcalı-İftar, 2011, s. 82; Dayı ve Töret, 2021, s. 863; Dayı vd., 2022, s. 2663; Karakoç ve Atbaşı, 2020, s. 1666; Sucuoğlu ve Kargın, 2010, s. 14; Şahin, 2017, s. 54; Yener ve Dayı, 2021, s. 76) ve sınıf öğretmenlerinin, sınıf içinde karşılaştıkları problem davranışlara yönelik; sorunun nedenlerini araştırma, açık iletişimde bulunma, işaret kullanma, emir verme, öğrenciyi dinleme ve görmezden gelmeyi kullandıkları (Keskin, 2009, s. 17; Atıcı, 2004, s. 45) çalışmalar tespit edilmiş fakat kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan sınıflardaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına ilişkin müdahalelerde öğretmen görüşlerinin alındığı bir araştırmaya ise ulaşılamamıştır. Bu noktada bu araştırmanın literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalenin başarıya ulaşması için öğretmenlerin fikir ve önerileri önemli görülmektedir. Bu fikir ve öneriler; genel eğitim sınıfında çalışan öğretmenlerin aralarındaki iş birliğinin güncel durumu, karşılaştıkları sorunlar ve nihai olarak özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalesinde iş birliğine ilişkin yol gösterici bir niteliğe sahip olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkökul sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine yönelik öğretmen görüşlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

1. Kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkökul sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?

2. Kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkökul sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğini gerçekleştirmede yaşanan sorunlara ve sorunların çözümlerine yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırma deseni, araştırmanın çalışma grubu, veri toplama araçları ve süreci, verilerin analizi, geçerlik ve güvenilirlik başlıklarına yer verilmiştir.

Araştırmanın Deseni

Kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkökul sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine yönelik öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmış olan bu çalışma, nitel araştırma yöntemi desenlerinden durum çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, nitel veri toplama teknikleri kullanılarak gözlem, görüşme, doküman analizi gibi yöntemlerle doğal ortamdaki algıları ve olayları gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya koyan nitel bir süreci izleyen araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 122). Ancak bulgular evrene genellenemez ve yalnızca kendi bağlamına aktarılır (Akar, 2019, s. 139). Bogdan ve Biklen (1998, s. 320-344), durum çalışmalarında incelenecek birimin bir birey olabileceği gibi bir topluluk da olabileceğini, ayrıca bu kişi veya topluluğun özel bir süreç içindeki durumunun da incelenebileceğini belirtmişlerdir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, sınıfında özel gereksinimli öğrenci bulunan 20 öğretmen oluşturmaktadır. Bu araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örneklem yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemleri, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan öğrenme durumlarını anlamaya dayanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 122). Bu araştırmaya kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkökul sınıflarında görev yapıyor olmak ve çalışmaya gönüllü olarak katılmak ölçütünü karşılayan öğretmenler seçilmiştir. Bu öğretmenlerin on dördü erkek, altısı da kadındır. Öğretmenlerin yaş aralıkları 26 ile 40 arasında değişmektedir. Araştırmadaki katılımcıların tamamı lisans mezunudur. Ayrıca mezun olunan lisans programları incelendiğinde katılımcıların tamamı sınıf öğretmenliği programından mezun olmuştur. Son olarak öğretmenlerin halihazırda çalıştıkları kurumlara bakıldığında tamamı ilkökulda çalışmaktadır. Öğretmenlerin deşifre olmaması amacıyla öğretmenlerin isimlerinin yerine A1, A2...A20 şeklinde kodlar kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Verilerin toplanması, nitel veri toplama araçlarından yarı yapılandırılmış görüşme formuyla gerçekleştirilmiştir. İlgili alan yazın incelenerek görüşme soruları oluşturulmuştur. Öğretmenlerin, sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin hangi davranışlarını problem davranış olarak değerlendirdiği, sergilediği problem davranışlara yönelik neler yaptığı, bu problem davranışları aşmak için okulda kimlerle iş birliği yaptığı ve başa çıkmak için nelere ihtiyaç duyduğuna ilişkin görüşme soruları oluşturulduktan sonra bir ölçme ve değerlendirme uzmanı, üç alan uzmanı ve bir deneyimli nitel araştırmacının görüşlerine başvurarak görüşme formu tamamlanmıştır. Görüşme formunda öncelikle araştırmanın amacı, verilerin ne amaçla kullanılacağına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Görüşmeler gerçekleştirilmeden önce gönüllü katılımcılardan biri ile pilot çalışma yapılmıştır. Akabinde soruların kolaylıkla anlaşılabilir ve cevaplanabilir olduğu görüldüğünden, veri toplama aracı bir düzenleme yapılmamıştır. Creswell (2015, s. 71), görüşmelerin şahsen yapılabileceği gibi telefon veya e-posta yoluyla da yapılabileceğini belirtmektedir. Bu araştırmada da görüşmelerin tamamı araştırmacı tarafından çevrimiçi görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi olarak gerçekleştirilen bu görüşmelerin en çok 18 dakika en az 11 dakika ve sonuç olarak yaklaşık 13 dakika sürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Verilerin analizi

Araştırma verileri içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2018, s. 122)'e göre içerik analizinin temel amacı, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizi süreci, benzer verilerin belirli bir kavram veya konu çerçevesinde toplanması, düzenlenip okuyucunun anlayabileceği şekilde yorumlanmasından oluşur. Veri toplama işleminin tamamlanmasından sonra ortaya çıkan verilerin doğruluğunu kontrol etmek için veriler her bir araştırmacı tarafından birkaç defa okunur. Bu veriler son olarak sadeleştirilip, kodlar çıkarılır. Araştırmacıların hazırladığı kodlama anahtarları karşılaştırılıp, kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Hesaplamalar, Miles ve Huberman (1994, s. 48) tarafından geliştirilen [Güvenirlik = Görüş birliği / Görüş birliği + Görüş ayrılığı] X 100 formülünü kullanarak yapılmış ve kodlayıcılar arası uyum oranı %90 olduğu belirlenmiştir. Kodlamalar gerçekleştirildikten sonra kodlar uygun temalara göre düzenlenmiştir. Nihai olarak da doğrudan alıntılara yer verilerek bulgular sunulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

Yıldırım ve Şimşek (2018, s. 122) geçerlilik ve güvenirliliğin sağlanması için uzun süreli etkileşim, derinlemesine veri toplama, katılımcı incelemesi ve uzman değerlendirmesi gibi stratejilerin kullanılabileceğini vurgulamışlardır. Bu çalışmada geçerlilik ve güvenirlilik için uzman değerlendirmesine başvurulmuştur. Uzman değerlendirmesi iki şekilde yapılabilir. Birincisi, uzmanın araştırmacı ile toplantı yapmasıdır. Bu konuşmada araştırmacılar tüm süreç boyunca uzmanlara sözlü olarak rehberlik eder. Toplamış olduğu verileri, ulaştığı neticeleri gösterip, kendi yaklaşımı ve düşünme biçiminin geçerliliğini uzman eşliğinde değerlendirir. Uzmanlar süreçle ilgili sorular sorar, ham verileri görüntüler ve analiz eder. Süreçlerin uygunluğu hakkında geri bildirim sağlar. İkincisi ise, araştırmacı, uzmana çalışma tasarımı, analizi ve toplanan tüm ham veriler dahil sonuçların açıklaması ile ilgili tüm belgeleri gönderir. Uzmanlar çalışmayı kontrol eder ve geri bildirimde bulunur (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 122). Bu çalışmada ise ikinci yöntem kullanılmıştır. Araştırmacılar, özel eğitim araştırmaları ile geçerlik güvenirlilik çalışmaları ve veri toplama tekniklerinin uygunluğuna yönelik nitel çalışmaları yürüten uzmana tüm belgeleri göndermiştir. Uzman gerekli incelemelerde bulunduktan sonra araştırma deseninin, analizlerin ve veri toplama tekniklerinin uygun olduğunu teyit etmiştir.

Bulgular

Verilerin analizi sonunda araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşleri dört ana tema altında toplanmıştır. Öğretmenlerin kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkökul sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine ilişkin görüş ve önerileri Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1. Öğretmenlerin Kaynaştırma/Bütünleştirme Uygulamaları Yapılan İlkokul Sınıflarındaki Özel Gereksinimli Öğrencilerin Problem Davranışlarına Müdahalede İş Birliğine İlişkin Görüşleri

Özel Gereksinimli Öğrencilerin Problem Davranışları

Araştırmaya katılan öğretmenlerden 16’sının öğretmenlik hayatında farklı özel gereksinimli öğrenciler olmuştur. Öğretmenlik hayatında özel gereksinimli öğrencisi olan öğretmenlerin öğrencilerinin tanıları şu şekildedir; Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizlik, Dil ve Konuşma Bozukluğu, Down Sendromu, Görme Yetersizliği, Öğrenme Güçlüğü ve Fiziksel Engelliktir. Öğretmenler bu öğrencilerin sınıf içinde; tükürme, parmak kaldırmadan söz isteme, sınıf arkadaşlarına şiddet eğiliminde olma ve ağlama krizlerine girme gibi problem davranışlar sergilediklerini belirtmişlerdir. Bu temaya ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“20’ye yakın hafif zihinsel yetersizliği olan ve otistik olan öğrencilerim oldu. Sınıfta arkadaşlarına tükürme, vurma gibi problem davranışlar sergilediğini gözlemledim. Sadece arkadaşlarına değil, bazen de kendilerine zarar verme gibi eylemlerde de bulunabiliyorlar”. (A3)

“Sınıf içinde buzuksuzluk çıkarması, arkadaşlarına zorbalık uygulaması, sınıf kurallarına uymaması hakeza şiddet uygulayan öğrencilerimiz olabiliyor ya da küfürlü sözler söyleyen öğrencilerimiz olabiliyor sıkıntı oluşturuyor sınıf yönetimini sağlamada”. (A9)

“Özellikle otistik olan çocuklarda kendisine ve arkadaşlarına zarar verme gibi problem davranışlar sergileme durumlarına şahit oluyorum”. (A11)

“Sınıfta bulunan hafif zihin yetersizliği ve öğrenme güçlüğü olan öğrencim soru sorduğunda arkadaşları gibi parmak kaldırmıyordu. Bu yüzden de sınıf içinde bir karmaşa ortaya çıkıyordu”. (A14)

Özel Gereksinimli Öğrencilerin Problem Davranışlarına İlişkin İhtiyaçlar

Araştırmaya katılan öğretmenler özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına ilişkin duyduğu ihtiyaçlar noktasında çeşitli görüşler bildirmişlerdir. Öğretmenlerden beşi, diğer öğretmenlerin öğrencilerin problem davranışlarını çözmek için iş birliğine başvurabilecek bilgi düzeylerine sahip olduğunu belirtmiştir. 15 öğretmen ise iş birliğine dair öğretmen yeterliliklerinin sınırlı olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin çoğunun özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahale edebilecek bilgi ve yeterliliklerinin olmadığı, bu yüzden de bu yeterlilikten yoksun bir şekilde iş birliğinin mümkün olamayacağına değinmişlerdir. Bu temaya ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Öğretmen arkadaşlarımızın bilgisi yetersiz, bu da iş birliği uygulamasını zorlaştırıyor. Öğretmenlerimiz fazla bilgi sahibi değil açıkçası. Öğretmenlerimiz bilgilendirilmeli ve motivasyonu sağlanmalı.” (A6)

“İş birliğine ihtiyacımız var... ama iş birliğinde öğretmenlerin daha çok kompleksler geliştirdiklerini gözlemliyorum.” (A12)

“Kaynaştırma uygulamasına tabi tutulan özel gereksinimli öğrencilerin dersine giren öğretmenlerin çoğunluğu gerektiği yerde birbirleriyle iş birliğine girebiliyor.” (A7)

“Özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede yetersizler.” (A13)

İş Birliğinin Etkileri

Araştırmaya katılan öğretmenler, iş birliğinin etkilerine yönelik çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Öğretmenlerin tamamı iş birliğinin olumlu etkilerinin olduğunu vurgulamıştır. Olumlu etkileri olacağını belirten öğretmenler bu etkilerin; öğrenciye ve sınıfa zarar veren problem davranışları önlemek, öğrencinin okul kültürüne uyumunu sağlamak ve öğretmenlerin de yardımlaşmasını sağlamak olarak bildirmişlerdir. Bu temaya ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Verimi artırır. Çocukların iyileşmesini sağlar. Öğretmenler ise kendileri arasında yardımlaşmanın etkisini gördüklerinde mutlu olurlar.” (A20)

“Öğrencinin dersine giren zümre öğretmenleriyle ve okul rehber öğretmeniyle sürekli iş birliği halinde olmamız öğrencinin karşısında gerek kural bütünlüğü sağlamak açısından gerekse de çocuğun okul kültürüne uyum sağlaması için etkili oluyor.” (A5)

“Her yönden olumlu etkileri var kesinlikle. Öncelikle farklı fikirlere saygı duymayı ve farklı fikir ve stratejilerin iş birliği içinde etkili olduğunu öğrenir öğretmenler.” (A1)

“İş birliğinin etkisi sayesinde akran zorbalığı da çok az olur.” (A18)

Beklenti ve Öneriler

Araştırmaya katılan öğretmenler, iş birliği ile ilgili beklenti ve önerilerine yönelik çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Öğretmenler; branş öğretmenlerine, okul yöneticilerine ve ailelere yönelik olarak beklenti ve önerilerini dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin bu beklenti ve önerileri; öğretmen-aile iş birliği, öğretmen-okul yöneticisi iş birliği, öğretmen-sınıf içi (özel gereksinimli öğrencilerin akranları) ile iş birliği, okul-üniversite iş birliği, aile eğitimleri ve katılımları şekindedir. Ayrıca öğretmenler, iş birliği kavramına ilişkin bilgilendirme çalışmalarına ve eğitimlere ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Bu temaya ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Öğretmenlerin iş birliğine dair bilgilerini desteklemek. Bunun için hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.” (A17)

“Okullar ile irtibata daha sık geçilmeli üniversiteler bazında... seminerlerin sık sık yapılması ve öğretmenlerin hizmet içi eğitime alınması lazım.” (A4)

“Okul yöneticileri iş birliğine destek ve yol gösterici olmalı.” (A15)

“Aileler iş birliğine açık olmalılar. Çocuklarının durumunu kabul etmemekte ısrarcı olmayıp bir an evvel iş birliğine katılmalılar.” (A8)

“Seminer, kurs, hizmet içi eğitim vb. eğitimlerin düzenlenmesi niteliği arttıracaktır.” (A2)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Öğretmenlerin kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkokul sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılan bu

araştırmanın sonunda elde edilen veriler dört ana tema altında toplanmıştır. Bu temalar özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışları, özel gereksinimi olan öğrencilerin problem davranışlarına ilişkin ihtiyaçlar, iş birliğinin etkileri, beklenti ve önerilerdir. Özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışları teması bağlamında öğretmenlerin farklı yetersizlik türlerinden olan öğrencilerin problem davranışlarında da farklılıklar olduğunu belirtmeleri raporlanmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin yetersizlik türüne özgü sergilemiş oldukları problem davranışlar olduğu göze çarpmaktadır. Özel gereksinimi olan öğrencilerin problem davranışlarına ilişkin ihtiyaçlar temasında ise özellikle problem davranışlara müdahalede ve iş birliği yapma noktasında öğretmenlerin bilgilendirilmesi ihtiyacının olduğu öne çıkan durumlar arasındadır. Öğretmenler iş birliği konusunda uygulamaları gerçekleştirmek için özel eğitime dair bilgi ihtiyaçları olduğunu vurgulamışlardır. İş birliğinin etkileri teması incelendiğinde ise öğretmenlerin, öğrenciye ve sınıfa zarar veren problem davranışları önlediğine, öğrencinin okul kültürüne uyumunun sağlandığına ve öğretmenlerin yardımlaşmasına olanak sağladığına dikkat çekmişlerdir.

Öğretmenler, özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına ilişkin olarak çeşitli görüşler bildirmişlerdir. Öğretmenler, öğrencilerin sınıf içinde; tükürme, parmak kaldırmadan söz isteme, sınıf arkadaşlarına şiddet eğiliminde olma ve ağlama krizlerine girme gibi problem davranışlar sergilediklerini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Atıcı (2004, s. 25), Keskin (2009, s. 65), Sazak-Pınar ve Güner-Yıldız (2013, s. 63) özel gereksinimli öğrencilerde karşılaşılan problem davranışların; sınıfta arkadaşları ile konuşma, söz almadan soruya cevap verme ve sınıfta gezinme olduğuna değinmişlerdir. Bu yönüyle araştırmanın bulgularının literatür ile örtüştüğü görülmektedir. Ek olarak öğretmenlerin dile getirdiği öğrenci problem davranışlarının azaltılması noktasında ailelerle iş birliği kurularak, öğrencilere gerekli müdahale (uygulamalı davranış analizi) vb. eğitimleri verilebilir.

Araştırmanın sonucuna göre öğretmenler iş birliğinin etkilerine yönelik olarak olumlu olan çeşitli görüşler bildirmişlerdir. Özellikle öğrenciye ve sınıfa zarar veren problem davranışları önlediği, öğrencinin okul kültürüne uyumunun sağlandığı ve öğretmenlerin de yardımlaşmasını sağladığına dikkat çekmişlerdir. Özgan ve Aydın (2010, s. 1169) iş birliğinin problem davranışlara müdahalede etkili bir yol olduğunu belirtmiş Cavkaytar (2012, s.1) ise özel gereksinimli bireylerin problem davranışlarının önlenmesinde ilgili uzmanlar arasında iş birliği olmasını gerektirdiğini vurgulamıştır. Ek olarak Friend (2020, s. 216) iş birliğine katılım ve karar vermede sorumluluğun paylaşılmasının söz konusu olduğuna değinmiştir. Bu anlamda öğretmenlerin iş birliğinde sorumluluğu paylaşmalarının yardımlaşmaya katkı sağladığı ve iş birliğinin etkilerine yönelik bildirdikleri bu olumlu görüşlerinin de literatür ile uyduğu söylenebilir.

Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmenler, meslektaşlarının çoğunun özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahale edebilecek bilgi ve yeterliliklerinin olmadığını, bu yeterlilikten yoksun bir şekilde iş birliğinin mümkün olamayacağını bildirmişlerdir. Salend (1998, s. 44) kaynaştırma uygulamalarında başarılı olmanın eğitimcilerin iş birliğinde uyumuna ve mesleki niteliğine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda özel gereksinimli çocuklarla çalışan öğretmenlerin özel eğitime ilişkin bilgi düzeylerini artırmalarının iş birliği sürecine yetkin ve uyumlu bir şekilde katılımlarına önemli katkılar sağlayabileceği söylenebilir.

Araştırmada özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına ilişkin olarak görüş bildiren öğretmenlerden biri OSB olan öğrencilere “otistik” tabirini kullandığı belirlenmiştir. Gültekin ve Başyigit (2018) yaptıkları çalışmada genel olarak otizm spektrum bozukluğu tabiri ile ilgili farkındalığın artması gerektiğini belirtmiş DSM-5’te ise otizm spektrum bozukluğu tabiri temel tanı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda OSB olan öğrencilerle çalışan öğretmenlerin literatüre hâkim olmadıkları ve bu farkındalığı da sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Özel gereksinimli çocuklarla çalışan öğretmenlerin, bu çocukların gereksinimlerine dair terimlere dikkat etmesi için farkındalık düzeylerini artırmalarının dildeki ayrırtıcı tutumun önüne geçeceği ve iş birliği sürecinde sorumlu olmaları bakımından önemli katkılar sağlayabileceği söylenebilir.

Araştırmanın ulaşılan sonuçlarına göre, öğretmenlerin verimli bir iş birliği için öğretmen-aile iş birliği, öğretmen-okul yöneticisi iş birliği, aile eğitimleri ve iş birliğine katılımlarına yönelik olarak beklenti ve önerileri olmuştur. Gökçe (2000, s. 204) araştırmasında ailelerle iş birliğinin güçlendirilebilmesi için ailelerin okulla iş birliği yapmaları ve bu doğrultuda okullarda olumlu bir iş birliği ortamının sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Dayı vd. (2022, s. 2663) ise araştırmasında ailenin özel eğitim alanında yapılacak olan iş birliğine dahil olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yönüyle araştırmaların bulgularının literatür ile örtüştüğü görülmektedir. Öte yandan öğretmenler, özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahale etme noktasında özel eğitimin diğer paydaşları olan aileleri, okul yöneticilerini vs. bu süreçlere

katma, onlara gerekli bilgilendirmede bulunma ve öğretmenlerin de iş birliği yapmak için iş birliğinin nitelikli yürümesine ilişkin bilgilendirme çalışmalarını yapmaları şeklinde öneriler geliştirmişlerdir. Bu noktada iş birliğinin başarıya ulaşması için öğretmenlerin paylaşımında bulunabileceği profesyonel uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yönüyle üniversitelerde iş birliği alanında uzman akademisyenler ve okulların iş birliği içerisinde profesyonel iş birliği temelini üretmesi önemli husus olarak değerlendirilebilir.

Öğretmenlerin kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yapılan ilkokul sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine ilişkin görüş ve önerilerinin ortaya koyulduğu bu araştırmanın sonuçlarından hareketle uygulama ve ileride yapılacak araştırmalara ilişkin birtakım öneriler sunulmuştur. İleriki araştırmalara yönelik olarak okul yöneticileri ve aileler gibi diğer paydaşların özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine ilişkin görüşleri alınabilir. Bunun yanında özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarına müdahalede iş birliğine ilişkin araştırma yapmak üzere en yeni ve etkili yenilikçi nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak Online Seslifoto (OSF) kullanılabilir. İş birliğine yönelik müdahale araştırmaları yürütülebilir. Uygulamaya yönelik ise okullarda iş birliğine yönelik eğitim, seminer ve kurslar gibi çalışmalar yoluyla öğretmenler ve diğer paydaşlar desteklenebilir. Ek olarak iş birliğine yönelik eğitim ve seminer gibi çalışmaların yapılabilmesi için okul-üniversite iş birliği kurulmalı ve okullara bu amaca yönelik maddi kaynak ayrılabilir.

Etik Beyan

“Kaynaştırma/Bütünleştirme Uygulamaları Yapılan İkokul Sınıflarındaki Özel Gereksinimli Öğrencilerin Problem Davranışlarına Müdahalede İş Birliğine Yönelik Öğretmen Görüşleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Araştırma, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulunun 26/11/2022 tarihli 2022/12 toplantısında 2022/435 sayılı kararı ile alınan izinle yürütölmüştür.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Akar, H. (2019). Durum çalışması. A. Saban ve A. Ersoy (Ed.), *Eğitimde nitel araştırma desenleri içinde* (ss. 139- 176). Anı Yayıncılık.
- Alberto, P. A. ve Troutman, A. C. (2009). *Applied behavior analysis for teachers* (8th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Association
- Atcı, A. (2004). *İlköğretim 1. Kademe Öğretmenlerinin Sınıf İçi Problem Davranışlara Yönelik Müdahalelerinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ataman, A. (2017). Özel eğitimin temelleri. A. Ataman (Ed.), *Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim içinde* (ss. 3-21) Vize Yayıncılık.
- Bakkaloğlu, H. , Yılmaz, B. , Altun-könez, N. ve Yalçın, G. (2018). Türkiye’de Okul Öncesi Kaynaştırma Konusunda Yapılan Araştırmalar Bize Neler Söylüyor? . *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakölteyi Dergisi* , 19 (1) , 119-150. <https://doi.org/10.17679/inuefd.302031>
- Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2011). *Kaynaştırma*. Ankara: Kök Yayıncılık
- Batu, E. S., Cüre, G., Nar, S., Gövercin, D. ve Keskin, M. (2018). Türkiye’de ilkokul ve ortaokullarda yapılan kaynaştırma araştırmalarının gözden geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakölteyi Özel Eğitim Dergisi*, 19(3), 577-614. <https://doi.org/10.21565/ozeeğitimdergisi.336925>
- Baykoç, N. (2011). Necate Baykoç Dönmez (Ed.), *Üstün ve Özel Yetenekli Çocuklar ve Eğitimleri*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K. (1998). *Qualitative research for education*. Pearson
- Cavkaytar, A. (2012). İbrahim H. Diken (Ed.), Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim. *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* (s. 1-28). Ankara: Pegem.
- Chandler, L. K. ve Dahlquist, C. M. (2002). *Functional Assessment: Strategies to Prevent and Remediate Challenging behaviors in School Settings*. Columbus Ohio: Merrill, Prentice Hall.
- Creswell, J. W. (2015). Beş farklı nitel araştırma yaklaşımı (M. Aydın, Çev.). M. Bütün ve S.B. Demir (Eds.), *Nitel araştırma yöntemleri içinde* (ss. 71-112). Siyasal Kitabevi. (Orijinal kitabın yayın tarihi 2013).

- Dayı, E., Ataman, S. A. ve Kösetaş, B. (2022). Özel gereksinimli bireylerin eğitsel tanılama ve değerlendirme sürecinde iş birliği: Aile deneyimleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(3), 2663-2693. <https://doi.org/10.17152/gefad.1150770>
- Dayı, E. ve Töret, Z. (2021). Özel eğitim öğretmeni adaylarının iş birliğine ilişkin metaforik algıları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 863-877. <https://doi.org/10.33206/mjss.793039>
- Diken, İ. H. ve Batu, S. (2020). Kaynaştırmaya giriş. İ. H. Diken (Ed.), *İlköğretimde kaynaştırma içinde* (ss. 2-23). Pegem Akademi.
- Erbaş, D. (2005). Baş Makale: Olumlu Davranışsal Destek. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 6 (1), 1-18. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000087
- Friend, M. (2020). *Interactions. Collaboration skills for school professionals* (9nd ed., pp. 216- 246). Pearson.
- Friend, M. ve Cook, L. (2000). *Interactions: Collaboration skills for school professionals* (7th. ed.). Boston, MA: Pearson.
- Gezer, M. S. (2017). *Sınıfta kaynaştırma öğrencisi bulunan okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik rol algularının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Giallo, R. ve Little, E. (2003) Classroom behavior problems: The relationship between preparedness, classroom experiences and self-efficacy in graduate and student teachers. *Australian Journal Educational and Developmental Psychology*, 3, 21-24.
- Gökçe, E. (2000). İlköğretimde okul aile iş birliğinin geliştirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (7), 204-209. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/pauefd/issue/11136/133222>
- Gültekin, O. ve Başyigit, F. E. (2018). Türkiye de 2013-2017 Yılları Arasında Otizm ve Fiziksel Aktive Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 4(1), 116-129.
- İnce, M. ve Yıkılmış, A. (2021). Opinions and recommendations of academics training special education teachers about applicability of inclusion in Turkey. *International Education Studies*, 14(11), 54-74. <https://doi.org/10.5539/ies.v14n11p54>
- İnce, M., Yıldırım, H. H. ve Karakaşoğlu, S. (2022). Okul yöneticilerinin bütünleştirme uygulamalarına ilişkin görüş ve önerilerinin belirlenmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(2), 1210-1227. <https://doi.org/10.51460/baebd.1178931>
- Karakoç, B. ve Atbaşı, Z. (2020). Özel Eğitim Öğretmenlerinin Problem Davranışlara Müdahalede İşbirliğinin Öneme ve Uygulanmasına Yönelik Görüşleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16 (29), 1666-1688 . <https://doi.org/10.26466/opus.727238>
- Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, gelişimi ve ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 1-13. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000080
- Kargın, T. (2009). Akçamete (Ed.), *Özel gereksinimi olan öğrencilerin yerleştirilmesi ve BEP.* (pp. 77-109). KÖK Yayıncılık
- Keskin, R. (2009). *Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi ve İstenmeyen Öğrenci Davranışlarıyla Baş Etmede Kullandıkları Yöntemlere İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Melekoğlu, M. A. (2013). Özel gereksinimli öğrencilerle yürütülen etkileşim projesinin genel eğitim öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik olumlu tutum ve farkındalık geliştirmeleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 1053-1077.
- Melekoğlu, M. A. (2018). Özel eğitimde yerleştirilme yaklaşımları ve en az sınırlandırılmış eğitim ortamı. M. Çitil (Ed.), *Özel eğitimde bütünleştirme* (ss. 21-37). Vize Akademik.
- Metin, Ş. (2013). Türkiye’de Okul Öncesinde Kaynaştırmaya İlişkin Yapılan Çalışmaların İncelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 146-172. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/befdergi/issue/23144/247216>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2020). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. (Resmî Gazete. 31152) https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_06/24163215_ozel_eYitim_yonetmeliYi_son_hali.pdf
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook.* (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nichols, S. ve Sheffield, A. N. (2014). Is there an elephant in the room? Considerations that administrators tend to forget when facilitating inclusive practices among general and special education teachers. *National Forum of Applied Educational Research Journal*, 27(1/2), 31-44.
- Odluyurt, S. (2019). Kaynaştırma ve bütünleştirme nedir? In E. S. Batu (Ed.), *Kaynaştırma ortamında uygulamalar* (pp. 3-12). Vize Akademik.
- Özgan, H. ve Aydın, Z. (2010). Okul-aile işbirliğine ilişkin yönetici, öğretmen ve veli görüşleri. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5(3), 1169-1189. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/185809>
- Özyürek, M. (1997). *Sınıfta Davranış Yönetimi: Uygulamalı Davranış Analizi.* (2.Basım) Ankara: Karatepe Yayınları.
- Pala, A. (2005). Sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarını önlemeye dönük disiplin modelleri. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 171-179. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/manassosyal/issue/49971/640599>
- Salend, J. S. (1998). *Effective mainstreaming creating inclusive classrooms.* New Jersey: Prentice-Hall.
- Saylık, N. ve Arastaman, G. (2022). Okul İşbirliği Ölçeğinin geliştirilmesi geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 462-483. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.1079626>

- Sazak-Pınar, E. ve Güner-Yıldız, N. (2013). *Genel eğitim sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin sergilediği problem davranışların ve bu davranışlara yönelik gösterilen öğretmen tepkilerinin incelenmesi*. 23. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulan bildiri (30 Ekim-1Kasım, Bolu, ss. 63-64), Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Solis, M., Vaughn, S., Swanson, E. ve Mcculley, L. (2012). Collaborative models of instruction: The empirical foundations of inclusion and co-teaching. *Psychology in the Schools*, 49(5), 498-510. <https://doi.org/10.1002/pits.21606>
- Sönmez, M. ve Diken İ. (2010). Problem davranışların azaltılmasında işlevsel iletişim öğretiminin etkililiği: betimsel ve meta-analiz çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 11(1) 1-16. https://doi.org/10.1501/Ozleg_0000000143
- Sucuoğlu B. (2006). *Etkili kaynaştırma uygulamaları*. Ekinoks Yayınları.
- Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2010) *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları* Ankara: Kök Yayıncılık.
- Şahin, S. (2017). *İlköğretim kaynaştırma ortamlarında eğitim alan özel gereksinimli öğrencilerin veli ve sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Thomas, G., Walker, D. ve Webb, J. (2001). *The making of the inclusive school*. Routledge.
- Vaughn, S., Bos, C. ve Schumm, J. S. (2000). *Teaching exceptional diverse, and at risk students in the general elementary classroom*. Allyn & Bacon
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yener, C. ve Dayı, E. (2021). Kaynaştırma öğrencileri ile çalışma yapan uzmanlar arasındaki BEP sürecindeki iş birliğinin uzman ve aile görüşlerine dayalı olarak belirlenmesi, *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(1), 76-93. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tred/issue/59869/648737>
- Zeybek, Ö. (2015). *İlköğretim okullarındaki İngilizce öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına ilişkin görüş ve önerileri* (Tez Numarası: 388883) [Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

EXTENDED ABSTRACT

Collaboration is defined as the process of interaction between at least two co-equal people, in which there is joint decision-making and voluntariness towards a common goal (Friend, 2020). In order to create a positive school and classroom environment with fewer problem behaviors, principals, teachers and other teachers need to work collaboratively (Özgan & Aydın, 2010). According to Alberto and Troutman (2012), in order to determine the measures to be taken against problem behaviors and to generate the necessary data, the environment should be comprehensively defined together with the staff. However, teachers act as a mortar in the cooperation between these stakeholders, and in this context, it is important to know how teachers work together in general education classrooms, to what extent a collaborative approach is adopted, and to what extent planning, problem solving, information sharing and joint decision-making behaviors are exhibited (Saylık & Arastaman, 2022). Therefore, according to Friend and Cook (2012), school administrators need to form teacher teams to solve problems related to students experiencing difficulties and problems, establish academic standards, discuss problems, and create positive working relationships with parents. In addition, studies on problem behaviors encountered in individuals with special needs who are subjected to mainstreaming practices in general education classrooms have found that talking with friends in the classroom, answering questions without taking the floor and walking around the classroom are the most common problem behaviors (Sazak-Pınar & Güner-Yıldız, 2013). In addition, when the researches conducted were examined, the importance of cooperation in special education was emphasized (Batu & Kırcaali-İftar, 2006; Sucuoğlu & Kargın, 2014; Karakoç & Atbaşı, 2020; Yener & Dayı, 2021; Dayı et al, 2022) and studies in which classroom teachers used listening to the student, investigating the causes of the problem, open communication, using signs, giving orders and ignoring (Keskin, 2009; Atcı, 2004) for the problem behaviors they encountered in their classrooms; however, there was no study in which teachers' opinions on the intervention of problem behaviors of students with special needs in inclusive classrooms were taken. At this point, it is thought that this study will contribute to the literature. In addition, teachers' opinions and suggestions are considered important for the success of intervention in the problem behaviors of students with special needs. This study, which was conducted to determine the views of teachers on collaboration in intervening in the problem behaviors of students with special needs in primary school classes with inclusion/integration practices, was conducted as a case study from qualitative research method designs. Qualitative research is defined as research that follows a qualitative process that reveals perceptions and events in the natural environment in a realistic and holistic way by using qualitative data collection techniques such as observation, interview, document analysis (Yıldırım & Şimşek, 2018). The study group of this research consists of 20 teachers who have students with special needs in their classrooms. The study group of this research was determined by using the criterion sampling method, which is one of the purposeful sampling methods. Criterion sampling methods are based on understanding learning situations that meet a set of

predetermined criteria (Yıldırım & Şimşek, 2018). In this study, teachers who met the criteria of working in primary school classes where inclusion/integration practices are carried out and voluntarily participating in the study were selected. Fourteen of these teachers were male and six were female. Their ages ranged between 26 and 40. All of the participants in the study have Bachelor's degree. In addition, when the undergraduate programs were examined, all of the participants graduated from the classroom teaching program. The data obtained at the end of this study, which was conducted to determine the views of teachers on collaboration in intervening in the problem behaviors of students with special needs in primary school classes where inclusion/integration practices are carried out, were grouped under four main themes. These themes are problem behaviors of students with special needs, needs related to problem behaviors of students with special needs, effects of collaboration, expectations and suggestions. In the context of the theme of problem behaviors of students with special needs, it was reported that teachers stated that there were differences in the problem behaviors of students with different types of disabilities. In this context, it is noticeable that there are problem behaviors exhibited by the student specific to the type of disability. In the theme of needs related to the problem behaviors of students with special needs, it is among the prominent situations that teachers need to be informed about the intervention of problem behaviors and cooperation. Teachers emphasized that they needed information about special education in order to carry out practices on cooperation. When the theme of the effects of collaboration was examined, teachers drew attention to the fact that it prevents problem behaviors that harm the student and the class, ensures the student's adaptation to the school culture and enables teachers to help each other. According to the results of the study, teachers had expectations and suggestions regarding teacher-family cooperation, teacher-school administrator cooperation, family trainings and participation in cooperation for a productive collaboration. Gökçe (2000) emphasized in his study that in order to strengthen cooperation with families, families should cooperate with the school and a positive cooperation environment should be provided in schools in this direction. In this respect, it is seen that the findings of the studies overlap with the literature. On the other hand, teachers have developed suggestions including other members of special education such as families, school administrators, etc. in these processes at the point of intervening in the problem behaviors of students with special needs, providing them with the necessary information, and informing the teachers about the quality of the cooperation in order to work together. At this point, professional experts are needed for cooperation to be successful. In this respect, it is important that academicians specialized in the field of cooperation in universities and schools produce the basis for professional cooperation.

Türkiye’de Yayınlanan Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Konulu Makalelerin İncelenmesi (1993-2022)

Kürşad YILMAZ¹

Öz

Bu araştırmada Türkiye’de yayınlanan bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili makalelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bir sistematik derleme çalışması olarak desenlenmiştir. Araştırma kapsamında yapılan taramalar ve belirlenen seçme ölçütleri sonucunda 238 makale ile analizler yapılmıştır. Verilerin analizinde frekans, yüzde ve içerik analizi kullanılmıştır. İncelenen makaleler 1993 ile 2022 yılları arasında yayınlanmıştır ve makale sayısında 2014 yılından itibaren belirli bir artış vardır. Makalelerin büyük bir çoğunluğu 2011-2022 yılları arasında yayınlanmıştır. En çok yayın yapılan alanlar tıp, eğitim ve hukuk alanlarıdır. Tıp, hemşirelik, sağlık bilimleri, diş hekimliği ve veterinerlik alanları bir arada düşünöldüğünde yayınlanan makalelerin yarıya yakını sağlık bilimleri alanında yayınlanmıştır. En çok derleme, nicel araştırma ve nitel araştırma türü makaleler yayınlanmıştır. Derleme, editöryal yazı ve editöre mektup türündeki makaleler en çok tıp alanında yayınlanırken, nicel ve nitel araştırma türündeki makaleler eğitim alanında yayınlanmıştır. İncelenen makalelerin konuları genel olarak etik dişı davranışlar ve bilimsel araştırma ve yayın etiği temalarında toplanmıştır. Nicel araştırma makalelerinin önemli bir kısmında lisans öğrencileri, öğretim üyeleri ve öğretmen adayları örneklem olarak seçilmiştir. Nitel araştırmalarda ise en çok lisansüstü öğrencileri ile çalışılmıştır. Nicel araştırma makalelerinden elde edilen sonuçlara göre akademisyenler aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunmayı etik dişı davranış olarak görmemektedir. Araştırmalara göre yazarlık hakları ve haksız yazarlık konusunda önemli sorunlar vardır. İncelenen araştırmaların katılımcıları bilimsel araştırma etiği ya da etik dişı davranışlar konusunda önemli oranda bilgiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Bilim etiği, Araştırma ve yayın etiği, Etik dişı davranışlar, Makaleler, Sistematik derleme

Investigation of Articles on Scientific Research and Publication Ethics Published in Türkiye (1993-2022)

Abstract

The study aimed to analyze the articles, scientific research, and publication ethics published in Turkey. The research was designed as a systematic review study. As a result of the screening and selection criteria determined within the scope of the research, the author analyzed 238 articles. Mr. Kürşad fused frequency, percentage, and content analysis to analyze the data. He analyzed the published articles between 1993 and 2022, and there has been an increase in the number of articles since 2014. He found out that the majority of the articles were published between 2011-2022. The articles were published mainly on medicine, education, and law. When the fields of medicine, nursing, health sciences, dentistry, and veterinary medicine are considered together, almost half of the published articles were published in the field of health sciences. Most articles were on review, quantitative research, and qualitative research types. While review, editorial, and letter to the editor articles were mostly published in the field of medicine, quantitative and qualitative research articles were published in the field of education. The topics of the articles examined were under the themes of unethical behaviors and scientific research and publication ethics. A number of quantitative research articles, undergraduate students, faculty members, and teacher candidates were selected as the sample. In qualitative studies, postgraduate students were mostly studied. According to the results obtained from quantitative research articles, academics do not consider presenting the same research in more than one meeting as unethical behavior. According to the studies, there are significant problems regarding authorship rights and unfair authorship. The participants of research examined have significant knowledge about scientific research ethics or unethical behaviors.

Keywords: Science ethics, Research and publication ethics, Unethical behaviors, Articles, Systematic review

Atıf İçin / Please Cite As:

Yılmaz, K.(2024). Türkiye’de yayınlanan bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu makalelerin incelenmesi (1993-2022). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 77-92. doi:10.33206/mjss.1340104

Geliş Tarihi / Received Date: 09.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.08.2023

¹ Prof. Dr. - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, kursadyilmaz@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-3705-5094

Giriş

Bilimsel araştırma yapma ve yayınlama süreçlerinin en önemli konularından biri bu süreçlerde uyulması gereken etik ilke ve kurallar ile ilgilidir. Bu ilke ve kurallar bilimsel araştırma ve yayınlama süreçlerinde uyulması gereken etik ilkeleri ortaya koymasının yanı sıra bu süreçlerde yapılmaması ya da uzak durulması gereken davranış biçimlerini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda özellikle son yıllarda bilimsel araştırma ve yayın etiği konusu son derece önemsenmekte; dersler, bilimsel toplantılar, kitaplar, seminerler, konferanslar, makaleler, internet siteleri gibi birçok kaynak ile bu ilke ve kurallara dikkat çekilmeye çalışılmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye’de bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili önemli çalışmalardan biri 2016 yılında Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğine “*Bilimsel araştırma teknikleri ile araştırma ve yayın etiği konularını içeren en az bir dersin lisansüstü eğitim sırasında verilmesi zorunludur*” (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2016) şeklinde bir ifade eklenmesidir. Bu madde uyarınca üniversiteler lisansüstü eğitim programlarında 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili derslere yer vermeye başlamıştır. Bu derslerin etkililiği ile ilgili herhangi bir araştırma olmasa da bu derslerin önemli bir farkındalık oluşturduğu açıktır.

Türkiye’de sağlık bilimleri, sosyal bilimler, mühendislik-temel bilimler ve yaşam bilimleri gibi alanlarda Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK] tarafından düzenlenen süreli yayıncılık kurultayı, sempozyumu, akademik yayıncılık sempozyumu, bilimsel yayıncılık semineri, editörler çalıştayı gibi etkinlikler de bilimsel araştırma ve yayın etiği açısından önemli etkinliklerdir. Bu etkinliklerde bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili birçok bildiri sunulmuş ve önemli tartışmalar yürütülmüştür.

Türkiye’de bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili önemli çalışmalardan bir bölümü de TÜBİTAK tarafından yayınlanan *Yayın Etiği Sempozyumu* (TÜBİTAK, 1996) ve *Akademik Yazım İhlalleri* (Demirel, Erol ve Saraç, 2011); Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA] tarafından yayınlanan *Dünyada ve Türkiye’de Bilim, Etik ve Üniversite* (TÜBA, 1994), *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları* (TÜBA, 2002), *Bilim Etiği Elkitabı* (TÜBA, 2008) ve *Bilim Etiği Sempozyumu* (TÜBA, 2009) isimli kitaplardır. Bu kitaplar Türkiye’de bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili alanyazının öncül kaynakları olarak kabul edilmektedir ve konuya ilişkin farkındalık oluşturması açısından önemli kaynaklardır.

Bilimsel araştırma ve yayın etiği konusu çeşitli araştırmalara da konu olmuştur. Türkiye’de bu konudaki öncül çalışmalar genellikle sağlık bilimleri alanında yapılmıştır ve tıp fakültelerinde çalışan akademisyenlerce önemli çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca Türkiye’de bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili ilk süreli yayın olarak nitelendirebileceğimiz *Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik²* adlı dergi 1993 yılından beridir yayın hayatına devam etmektedir. Dergi 2008 yılına kadar alanındaki tek süreli yayın olmuştur (Atıcı ve Erer-Kafa, 2017, s. 93).

Anılan kaynaklarda bilimsel araştırma ve yayın etiğinde uyulması gereken ilke ve kuralların yanı sıra etik dışı davranışlar konusu da birçok araştırmaya konu olmuştur. Türkiye’de bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili olarak *üniversite öğrencilerinin* (Topçu ve Hidayet-Gürer, 2019; Ünal ve Uçak, 2017), *lisansüstü eğitim öğrencilerinin* (Köklü, 2000; Yardımcı-Gürel, Demir-Barutçu ve Mert, 2019), *öğretim elemanlarının* (Demir-Küreci, Demir-Zencirci ve Ulusoy, 2008; Özder, Işıktaş ve Erdoğan, 2014) ve *öğretim üyelerinin* (Altan, 2012; Aydın, Alkın-Şahin ve Demirkasımoğlu, 2014; Erdem, 2006; Kırkkılıç, Sevim ve Söylemez, 2015; Köklü, 2003; Özcan ve Balcı, 2016) görüşlerini belirlemeye çalışan bazı araştırmalar yapılmıştır.

Bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili olarak tespit edilen ilk araştırma makalesi Köklü (2000, s. 527) tarafından yazılan “*Lisans ve Lisansüstü Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Araştırma Sürecine Yönelik Etik Olmayan Davranışların Gösterilme Sıklığı ve Nedenleri*” başlıklı makaledir. Araştırmanın katılımcıları olan lisans ve lisansüstü öğrencilerine göre en çok sergilenen ilk beş etik dışı davranış “bireysel bir projede başkalarıyla çalışma, kaynakçayı abartma, grup çalışmasında gereken işi yerine getirmediği halde çalışmış görünme, orijinal kaynağa ulaşmadan, aktarmalarda kaynağa ulaşmış gibi gösterme ve grup çalışmasına katılmayan birisini katılmış gibi gösterme” davranışlarıdır.

Öğretim üyeleri ile yapılan araştırmalardan birinde Aydın vd. (2014, s. 1) üniversitelerde karşılaşılan etik dışı davranışlara ilişkin akademisyen görüşlerini “mesleğe (bilimsel araştırma ve yayınlardaki etik dışı davranışlar, eğitim-öğretim sürecindeki yükümlülüklerle ilişkin etik ihlaller), meslektaşlara, öğrencilere,

² Yayın hayatına *Tıbbi Etik* olarak başlayan derginin adı 1999 yılında *Tıp Etiği*, 2002 yılında ise *Tıp Etiği-Hukuku-Taribi* olarak değiştirilmiştir (Atıcı ve Erer-Kafa, 2017).

üniversiteye ve topluma karşı” olmak üzere beş temada toplamıştır. Katılımcılara göre en çok etik dışı davranış bilimsel araştırma ve yayınlarda, bunların içinde de yazarlık hakları konusunda yaşanmaktadır.

Polat ve şahin (2016, s. 604) ise turizm alanyazınında yaşanmış olan etik sorunları tespit etmek amacıyla 55 öğretim elemanının görüşlerine başvurmuştur. Katılımcıların %61,8’i turizm alanyazınındaki bilimsel yayınlarda yazarlık açısından herhangi bir etik ihlale tanık olduğunu, %34,5’i ise yaptığı ortak çalışmalarda yazarlık ve sıralama konusunda kendisine haksızlık yapıldığını belirtmiştir.

Özcan ve Balcı’nın (2016, s. 91) akademisyenlerin araştırma ve yayın etiğine ilişkin düşüncelerini belirlemeye çalıştığı araştırmaya katılan 275 akademisyenin yarısından fazlası sırasıyla “dilimleme, ikram yazarlık, aşırma, tekrar yayım, yazarlık hakkı, iyi sonuçları yayımlama, arpıtırma, uygunsuz alıntı” gibi konularda daha fazla etik ihlal yapıldığını belirtmiştir. Bu bağlamda katılımcıların %93,8’i akademisyenlere etik eğitimi verilmesi gerektiği inancındadır.

Öğretim Elemanları Sendikası (ÖGESEN, 2018) ile Hitit Üniversitesi’nin ortaklaşa yaptığı *Akademik Mobbing ve Akademik Etik Saba alışması* adlı araştırmaya 1890 akademisyen katılmıştır. Araştırmaya katılan akademisyenlerin %50’si akademik etik ihlali yapıldığını; %74’ü ise çalışmaların sonuçlarına katkısı olmasa bile diğer akademisyenlerin haksız yazar olarak eklendiğini belirtmiştir.

Anılan çalışmaların dışında Türkiye’de bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili daha birçok makale yayımlanmış, tezler yazılmış, bildirimler sunulmuştur. Türkiye’de yapılan araştırmalar ve yayımlar göz önünde bulundurulduğunda bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili olarak önemli bir bilgi birikiminin olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye’de eğitim-öğretim alanında yazılan etik konulu lisansüstü tezleri (Levent ve Kınık, 2017; Yılmaz ve Özdem, 2021); lisansüstü tezleri ve makaleleri (Taş ve Bulut, 2020) ve iş ahlakı/iş etiği üzerine yapılmış lisansüstü tezlerini (Almaz, 2021) inceleyen çeşitli sistematik derleme çalışmaları yapılmıştır. Ancak doğrudan bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili makalelerin incelenmesine dönük bir sistematik derleme çalışması tespit edilmemiştir. Artık bu noktada yapılması gereken bu bilgi birikimindeki araştırma eğilimlerini, konuların ele alınış biçimlerini, yayın türlerini, çok veya az çalışılan konuları belirlemek ve bu yolla ilgili alanyazınıdaki gelişimi ortaya koymak olmalıdır. Bu amaca ulaşmada kullanılabilir en önemli araştırmalar sistematik derleme çalışmalarıdır. Sistematik derlemeler belli bir konudaki bilgi birikiminin ne düzeyde olduğunun ve bunun zamanla nasıl değiştiğinin anlaşılması açısından oldukça faydalı çalışmalardır (Gough, Oliver ve Thomas, 2012, s. 13).

Bu araştırmada Türkiye’de yayımlanan bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu makalelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaca ulaşmak için şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkiye’de yayımlanan bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu makalelerin yıllara, alanlara ve yıllara, alanlara ve makale türüne, makale konularına, araştırma makalelerinin örneklemlerine göre dağılımı nasıldır?
2. Türkiye’de yayımlanan bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu nicel araştırma makalelerinde elde edilen sonuçların durumu nasıldır?

Yöntem

Bu araştırma bir sistematik derleme çalışması olarak desenlenmiştir. Sistematik derlemeler, bir alanda benzer yöntemler ile yapılmış çalışmaların kapsamlı ve detaylı bir biçimde tarandığı; derlemeye girecek çalışmaların çeşitli seçme ölçütleri kullanılarak belirlendiği, belirlenen çalışmaların yapılandırılmış ve kapsamlı bir kalite değerlendirmesinin ve bulgularının sentezinin yapıldığı bir araştırma yaklaşımıdır (Yılmaz, 2021, s. 1462). Bu araştırmada Türkiye’de bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili bilgi birikiminin ne düzeyde olduğunun ve bunun zamanla nasıl değiştiğinin anlaşılması açısından belirlenen makaleler sistematik bir yaklaşımla incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın yapılması sürecinde Yılmaz (2021, s. 1465-1469) tarafından önerilen aşağıdaki aşamalar kullanılmıştır. Her bir aşamada yapılanlar tek tek açıklanmıştır.

1. Aşama - Araştırma Sorusu ve Planlama: Araştırmada ilk önce Türkiye’de yapılan bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan taramalar sonucunda lisansüstü eğitim tezi, makale, bildiri, kitap bölümü gibi farklı kaynaklara ulaşılmıştır. Ancak incelenen bildiri ve kitap bölümlerinin büyük bir çoğunluğunun belirli bir ereve içinde kaldığı ve çok fazla tekrar içerdiği tespit edilmiştir. Tezlerde ise sadece 6 lisansüstü eğitim tezi tespit edilmiş ve belirli bir bilgi

hacmine ulaşmadığı için tezler de elenmiştir. Bu bağlamda birinci dâhil etme ölçütü olarak makale olma özelliği seçilmiş ve buna göre taramalar yapılmıştır.

2. Aşama - Genel Alanyazın Taraması ve Kavramsal Çerçeve: Bu aşamada alanyazın taramasının Google Akademikte yapılması kararlaştırılmıştır. Taramalarda “bilimsel araştırma ve yayın etiği, bilimsel etik, bilimde etik, akademik dürüstlük, akademik usulsüzlük, bilimsel yanıltma, intihal, aşırma, avcı dergi, yağmacı dergi, çoklu yayın, dilimleme, salamizasyon, bölerek yayınlama, haksız yazarlık, gölge yazarlık, onursal yazarlık, armağan yazarlık, hayalet yazarlık, hediye yazarlık” gibi anahtar sözcükler kullanılmıştır. Son yıllarda artan İngilizce makale sayısı düşünülerek bu kavramların İngilizce karşılıkları da taranmıştır. Yapılan taramalar sonucunda 6 lisansüstü eğitim tezi, 29 bildiri, 5 kitap bölümü ve 251 makale olmak üzere toplamda 291 kaynak belirlenmiştir.

3. Aşama - Dâhil Etme ve Çıkarma (Seçme) Ölçütlerinin Belirlenmesi: Birinci aşamada da belirtildiği gibi birinci dâhil etme ölçütü olarak makale olma özelliği seçilmiştir. İkinci dâhil etme ölçütü olarak makalelerin Türkiye adresli araştırmacılar tarafından yazılması ölçütü kullanılmıştır. Daha sonra ise konu olarak “meslek etiği, meslek etiği etik kodları, bilimsel yazım, ilahiyat, dil ve edebiyat alanında yapılan intihal örnekleri” gibi konulardaki makaleler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Lisans öğrencilerinin akademik sahtekârlık uygulamaları ile ilgili makaleler ise incelenmiş ve sadece kopya çekmeye odaklanan makaleler dâhil edilmemiştir.

4. Aşama - Çalışmaların Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Tam Metin İncelenecek Araştırmaların Belirlenmesi: Bu aşamada dâhil etme-çıkarma ölçütleri uygulanmış yani seçim ölçütleri kullanılarak çalışmalar seçilmiştir. Üçüncü aşamada belirtilen seçme ölçütleri uygulanmış ve tam metin olarak incelenmek üzere 238 makale seçilmiştir.

5. Aşama - Verilerin Analizi, Sentezi ve Değerlendirilmesi: Verilerin analizinde araştırmanın amaç ve alt amaçlarına uygun olarak ilk önce makalelerin yayımlandıkları yıllar, makale yazarlarının alanları, makalelerin türü, makale konuları ve araştırma makalelerinin örneklemlerinin frekans ve yüzdeleri belirlenmiştir. Makale yazarlarının alanları ve makale türü ile bulgular sunulurken yıllara göre dağılımları da belirtilmiştir. Son olarak da nicel araştırma makalelerinde elde edilen sonuçlar analiz edilmiştir.

6. Aşama - Sonuçları Yazma, Düzenleme, Yorumlama ve Sonuçlandırma: Bu aşamada elde edilen sonuçlar yazılmış, ilgili alanyazın ve kuram ile ilgili bulgular tartışılmıştır. Tartışma iç ve dış yorumlar ile güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın alt amaçlarına uygun olarak elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Buna göre Tablo 1’de incelenen makalelerin yıllara göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 1. İncelenen Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı (f=238)

Yıl	f	Yıl	f	Yıl	f	Yıl	f	Yıl	f
1993	1	1999	2	2005	7	2011	8	2017	17
1994	7	2000	2	2006	3	2012	10	2018	11
1995	5	2001	1	2007	6	2013	8	2019	18
1996	6	2002	7	2008	7	2014	12	2020	16
1997	4	2003	6	2009	2	2015	15	2021	20
1998	3	2004	5	2010	7	2016	11	2022	11

Tablo 1’de de görüldüğü üzere Türkiye’de bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili olarak tespit edilen ve tam metnine ulaşılabilen ilk makale 1993 yılında yazılmıştır. Bu makalede Karakaya (1993, s. 12) hastane etik kurullarının tarihçesi, yapısı ve işlevleri üzerine bir değerlendirmede bulunmuştur. Karakaya (1993) makalede hastanelerde bulunan etik kurulların işlevlerine göre “Bilimsel Araştırma ve İnceleme Kurulları, Klinik Araştırma Etik Kurulları, Danışmanlık Kurulları ve Hastane Etik Kurulları” olmak üzere dört türde olabileceğini belirtmiş ve birçok hastane etik kurulunun geniş ölçüde klinik araştırma ve uygulamaları incelemekle ilgilendiğini ifade etmiştir. Daha sonraki yıllarda yazılan makaleler genelde 1-5 sayfa arasında değişen kısa yazılardan oluşmaktadır. Tespit edilen makaleler arasında Canda (1996, s. 67) tarafından yazılan “*Etik ve Bilim Yayın Etiği*” başlıklı makalede kapsamlı bir şekilde yayın etiği ilkeleri ve insanlarda deneysel çalışma ilkeleri ve etiği konuları ele alınmıştır. Daha sonraki yıllarda yayınlanan makale sayısında 2014 yılından itibaren belirli bir artış gözlenmektedir. Tablo 2’de incelenen makalelerin yayımlandığı alanlara ve yıllara göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 2. İncelenen Makalelerin Yayınlandığı Alanlara ve Yıllara Göre Dağılımı (f=238)

Alanlar	1993 – 1999	2000 – 2010	2011 – 2022	Toplam	
	(f=28, %11,76)	(f=53, %22,27)	(f=157, %65,97)	f	%
Tıp	23	27	47	97	40,76
Eğitim	0	9	49	58	24,37
Hukuk	0	1	11	12	5,04
İİBF	0	0	10	10	4,20
Hemşirelik	2	2	5	9	3,78
Bilgi ve Belge Yönetimi	0	1	7	8	3,36
Psikoloji	2	3	2	7	2,94
İletişim	0	3	1	4	1,68
Güzel Sanatlar	0	0	3	3	1,26
Sağlık Bilimleri	0	0	3	3	1,26
Ziraat	0	3	0	3	1,26
Diş Hekimliği	0	1	1	2	0,84
Mühendislik	0	1	1	2	0,84
Sosyoloji	0	0	2	2	0,84
Turizm	0	0	2	2	0,84
Türk Dili ve Edebiyatı	0	0	2	2	0,84
Veterinerlik	1	1	0	2	0,84
DİĞER: Batı Dilleri ve Edebiyatı (f=1), Beden Eğitimi ve Spor (f=1), Biyoloji (f=1), Coğrafya (f=1), Çocuk Gelişimi (f=1), Enformatik (f=1), Felsefe (f=1), İlahiyat (f=1), Karma (f=1), Kütüphanecilik (f=1), Mimarlık (f=1), Spor Bilimleri(f=1)	0	1	11	12	5,04

Tablo 2’de de görüldüğü gibi 1993 ile 2022 yılları arasında yayınlanan 238 makalenin 157’si (%65,97) 2011-2022 yılları arasında, 53’ü (%22,27) 2000-2010 yılları arasında, 28’i (%11,76) ise 1993-1999 yılları arasında yayınlanmıştır. İncelenen makaleler en çok tıp (%40,76), eğitim (%24,37) ve hukuk (%5,04) alanlarında çalışan kişilerce yazılmıştır. Tıp, hemşirelik, sağlık bilimleri, diş hekimliği ve veterinerlik alanları bir arada düşünüldüğünde yayınlanan makalelerin %47,48’inin (f=113) sağlık bilimleri alanında yayınlandığı görülmektedir. Tablonun en alt satırında yer verilen alanlar ise birer tane makale ile bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili en az makale yayınlanan alanlar olarak dikkat çekmektedir. Tablo 3’te incelenen makalelerin yayınlandığı alan ve makale türüne göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 3. İncelenen Makalelerin Yayınlandığı Alanlara ve Makale Türüne Göre Dağılımı (f=238)

Alanlar	Makale Türleri						
	Derleme Makale (f=142, %59,66)	Nicel Araştırma (f=48, %20,17)	Nitel Araştırma (f=21, %8,82)	Editöryal Yazı (f=12, %5,04)	Editöre Mektup (f=8, %3,36)	Diğer (f=5, %2,10)	Deneysel Araştırma (f=2, %0,84)
Tıp (f=97)	75	5	1	8	6	2	-
Eğitim (f=58)	13	29	14	1	-	1	-
Hukuk (f=12)	12	-	-	-	-	-	-
İİBF(f=10)	4	5	1	-	-	-	-
Hemşirelik (f=9)	4	3	2	-	-	-	-
Bilgi ve Belge Yönetimi (f=8)	3	2	-	-	1	1	1
Psikoloji (f=7)	5	-	1	1	-	-	-
İletişim (f=4)	3	-	1	-	-	-	-
Güzel Sanatlar (f=3)	3	-	-	-	-	-	-
Sağlık Bilimleri (f=3)	1	-	-	2	-	-	-
Ziraat (f=3)	3	-	-	-	-	-	-
Diş Hekimliği (f=2)	2	-	-	-	-	-	-
Mühendislik (f=2)	2	-	-	-	-	-	-
Sosyoloji (f=2)	2	-	-	-	-	-	-
Turizm (f=2)	-	1	1	-	-	-	-
Türk Dili ve Edebiyatı (f=2)	2	-	-	-	-	-	-
Veterinerlik (f=2)	2	-	-	-	-	-	-
DİĞER (f=12)	6	3	-	-	1	1	1

Tablo 3’te de görüldüğü gibi bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu makaleler arasında en çok derleme (%59,66), nicel araştırma (%20,17) ve nitel araştırma (%8,82) türü makaleler yayınlanmıştır. Diğer sütununda yer alan 5 makalenin 2’si görüş yazısı, 1’i teknik not, 1’i bibliyometrik analiz, 1’i çeviridir.

Derleme (f=75), editöryal yazı (f=8) ve editöre mektup (f=6) türündeki makaleler en çok tıp alanında yayınlanırken, nicel (f=29) ve nitel (f=14) araştırma türündeki makaleler eğitim alanında yayınlanmıştır.

Bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili olarak 2 deneysel araştırma tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan birinde Köse ve Arıkan (2011) üniversite öğrencilerinin intihal olgusuna bakışlarını ortaya koymayı ve internet temelli bir intihal saptama yazılımının intihali önlemedeki etkililiğini saptamayı amaçlamıştır. Eylem araştırması yöntemi kullanılan çalışmada ilgili yazılımın öğrencilerin teşebbüs ettikleri intihalin oranında azalmaya yol açtığı saptanmıştır.

Tespit edilen diğer deneysel çalışmada Çakmak ve Baysen (2022, s. 248) tek grulu yarı deneysel desen kullanmış ve bilgi ve belge yönetimi bölümü dördüncü sınıf öğrencilerine intihal konusunda verilen eğitimin, öğrencilerin bu konuda gelişim göstermesinde etkili olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada intihal konusunda verilen eğitimin, öğrencilerin intihal bilgilerinde ve intihal bilgilerini uygulamaya dönüştürmelerinde istatistiksel olarak anlamlı ölçüde gelişmeyi sağladığı belirlenmiştir. Tablo 4’te incelenen makalelerin konulara göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 4. İncelenen Makalelerin Konulara Göre Dağılımı (f=238)

Tema	Konu	f	%
Etik Dışı Davranışlar (f=123, %51,68)	İntihal	40	16,81
	Genel olarak etik dışı davranışlar	38	15,97
	Akademik sahtekârlık/Usulsüzlük	18	7,56
	Yazarlık hakları ve haksız yazarlık	14	5,88
	Avcı dergiler/Kongreler	9	3,78
	Çoklu yayın/Çoklu teslim	4	1,68
Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği (f=115, %48,32)	Araştırma ve yayın etiği	86	36,13
	Etik kurullar	26	10,92
	Akademik etik değerler/Akademik dürüstlük	2	0,84
	Yasal düzenlemeler	1	0,42

Tablo 4’te de görüldüğü gibi incelenen makalelerin konuları genel olarak “*etik dışı davranışlar* (f=123, %51,68) ve *bilimsel araştırma ve yayın etiği* (f=115, %48,32)” temalarında toplanmıştır. *Etik dışı davranışlar* temasında etik dışı davranışlar genel olarak (f=38) ele alınabildiği gibi, intihal (f=40), yazarlık hakları ve haksız yazarlık (f=14) ve çoklu yayın/çoklu teslim (f=4) gibi spesifik konular olarak da ele alınmıştır. *Etik dışı davranışlar* temasında, yazarlık hakları ve haksız yazarlık (f=14) ile avcı dergiler/kongreler (f=9) alt temaları da önemli bir yer tutmuştur.

Genel olarak etik dışı davranışlar alt temasında yayınlanan 38 makalenin 28’i teorik makalelerden, 6’sı nitel araştırmalardan, 4’ü ise nicel araştırmalardan oluşmaktadır. Genel olarak etik dışı davranışlar alt temasındaki makalelerin büyük çoğunluğu tıp (f=14), eğitim (f=7) ve hukuk (f=3) alanlarında yayınlanmıştır.

İntihal alt temasında yayınlanan 40 makalenin 25’i teorik makalelerden, 11’i nicel araştırmalardan, 3’ü nitel araştırmalardan, 1’i ise deneysel araştırmadan oluşmaktadır. İntihal alt temasında en çok makale yayınlanan alan olan eğitim (f=15) alanında yayınlanan makalelerin büyük bir çoğunluğu (f=9) öğrencilerin intihal ile ilgili görüşlerinin, eğilimlerinin ya da tutumlarının belirlenmesi ile ilgilidir. Hukuk (f=6) alanında yazılan makalelerde genel olarak intihalin hukuki durumu ile ilgili çözümlenmeler yapılırken tıp (f=5) alanında yayınlanan makalelerde ise genel olarak intihal ile ilgili kavramsal çözümlenmeler yapılmıştır.

Akademik sahtekârlık/usulsüzlük alt temasında yayınlanan 18 makalenin 15’i nicel araştırmalardan, 2’si teorik makalelerden, 1’i ise nitel araştırmadan oluşmaktadır. Akademik sahtekârlık/usulsüzlük alt temasında yayınlanan 15 nicel araştırmanın 14’ü eğitim, 1’i ise spor bilimleri alanında yayınlanmıştır. Bu araştırmalarda genel olarak lisans öğrencilerinin (f=8) ya da öğretmen adaylarının (f=7) akademik sahtekârlık/usulsüzlük ile ilgili eğilimleri incelenmiştir.

Bilimsel araştırma ve yayın etiği temasında genel olarak araştırma ve yayın etiği ve bununla ilgili ilkeler, kurullar, kurullar ve diğer konular ele alınmıştır. Araştırma ve yayın etiği alt temasındaki 86 makalenin 63’ü teorik makalelerden, 11’i nicel araştırmalardan, 10’u nitel araştırmalardan, 1’i bibliyometrik incelemeden, 1’i ise çeviri makaleden oluşmaktadır. Araştırma ve yayın etiği alt temasındaki makalelerin büyük çoğunluğu tıp (f=41), eğitim (f=15) ve hemşirelik (f=7) alanında yayınlanmıştır.

Bilimsel araştırma ve yayın etiği temasındaki önemli alt temalardan biri de *etik kurullar* alt temasıdır. *Etik kurullar* alt temasındaki 26 makalenin 22’si teorik makalelerden, 4’ü ise nicel araştırmalardan oluşmaktadır.

Etik kurullar alt temasındaki makalelerin büyük çoğunluğu tıp (f=19) alanında yayınlanmıştır. Tablo 5'te incelenen araştırma makalelerinin (nicel, nitel, deneysel) örneklem gruplarına göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 5. İncelenen Araştırma Makalelerinin Örneklem Gruplarına Göre Dağılımı (f=71)

Araştırma Makalesi Türü	Örneklem	f	%
Nicel (f=48)	Lisans öğrencileri	14	19,72
	Öğretim üyeleri	9	12,68
	Öğretmen adayları	7	9,86
	Lisansüstü öğrencileri	5	7,04
	Dergiler, Başvurular, Lisans ve lisansüstü öğrenciler	6	8,45
	Dergi editörleri, Etik kurul üyeleri, Lise öğrencileri, Araştırma görevlileri, Yönergeler, Yüksek lisans programları, İnternet siteleri	7	9,86
Nitel (f=21)	Lisansüstü öğrencileri	5	7,04
	Araştırmalar/Makaleler/Tezler	4	5,63
	Lisans öğrencileri	3	4,23
	Araştırma görevlileri	3	4,23
	Öğretim üyeleri	2	2,82
Deneysel (f=2)	Ortaokul öğrencileri, Dergiler, Dergi editörleri, Öğretmen adayları	4	5,63
	Lisans öğrencileri	2	2,82

Tablo 5'te de görüldüğu gibi incelenen nicel araştırma makalelerinin (f=48) önemli bir bölümünde lisans öğrencileri (%19,72), öğretim üyeleri (%12,68) ve öğretmen adayları (%9,86) örneklem olarak seçilmiştir. Nitel araştırmalarda (f=21) ise en çok lisansüstü öğrencileri (%7,04) ile çalışılmıştır. Lisans öğrencileri ve öğretmen adayları birlikte düşünöldüğünde 71 araştırma makalesinin 27'sinin (%38,04) örneklemini üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Üniversite çalışanları (öğretim üyeleri, araştırma görevlileri, etik kurul üyeleri, dergi editörleri) %25,36'lık bir oran ile ikinci sırada; lisansüstü öğrenciler ise %14,08'lik bir oran ile üçüncü sırada en çok çalışılan örneklem grubu olmuştur.

İncelenen nicel araştırma makalelerinden örnekleminde öğretim üyeleri olan makalelerden elde edilen önemli sonuçlara Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Öğretim Üyeleri İle Yapılan Nicel Araştırma Makalelerinde Elde Edilen Bazı Sonuçlar (f=10)

Örneklem	Kaynak	Sonuç
Öğretim üyeleri (f=10)	Köklü (2003)	Aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunma etik dışı davranıştır (%43,5).
	Altan (2012)	Araştırmaya katılanların %50'den fazlası yazar ve sıralaması konusunda etik kurallara uygun davranıldığına inanmamaktadır.
	Aydın vd. (2014)	Üniversite ortamında en sık karşılaşılan bilimsel yanıtma biçimleri "yazarlık hakkını ihlal (f=55), intihal (f=44) ve uydurmacılıktır (f=12).
	Özder vd. (2014)	Akademisyenlerin çoğunluğu "Bir makaleyi birden çok dergide yayınlamak" ifadesini etik dışı bir davranış olarak kabul etmediklerini belirtmiştir.
	Sevim (2014)	"Bilimsel araştırmaya yönelik değerler, Meslektaşa yönelik değerler, Çalışılan kuruma yönelik değerler, Toplumla yönelik değerler, Öğretim sürecine yönelik değerler" olmak üzere 5 boyutlu bir ölçek geliştirilmiştir.
	Kırkkılıç vd. (2015)	En önemli üç etik dışı davranış: 1) Araştırmadan elde edilen sonuçları istenilen yönde değiştirme (f=42). 2) Bir an önce yükselebilmek için uydurma çalışmalar yapma (f=30). 3) Araştırmaya katkısı olmadığı hâlde anlaşmalı olarak isim yazma (f=25)
	Özcan ve Balcı (2016)	Katılımcıların %48,7'si bilgilendirme ve eğitim eksikliği nedeniyle istemeden de olsa etik bir hata yapmış olabileceğini belirtmiştir.
	Polat ve şahin (2016)	Etik ihlallerin ortaya çıkmasındaki en önemli nedenler, akademik ilerlemenin yayın odaklı olması (%25,7) ve bilimsel yayınlardaki yazar sıralamasının katkıya göre yapılmamasıdır (%32,8).
	Karadağ (2018)	Öğretim elemanlarının öğretim adaylarında gözlemlemiş oldukları akademik sahtekârlık davranışları arasında "ödevde sahtekârlık, başkasının ödevini kendi ödevi gibi sunmak, ödevi başkasına yaptırma" gibi davranışlar yer almaktadır.
	Temelli ve Güneş (2022)	Üniversitelerde öğrenci intihallerini önlemeye yönelik tedbirler alınmalıdır (AO=4,30-Çok yüksek).

Tablo 6'da da görüldüğu üzere öğretim üyeleri ile yapılan nicel araştırmalarda bazı ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Köklü'nün (2003, s. 144) araştırmasına katılan akademisyenlerin sadece %43,5'i aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunmayı etik dışı davranış olarak görmüştür. Buna göre katılımcıların %56,5'i bu davranışı etik dışı davranış olarak görmemektedir. Benzer şekilde Yardımcı-Gürel vd.'nin (2019, s. 234) araştırmasına katılan lisansüstü öğrenciler de aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunmayı etik bir

davranış olarak görmüştür (%29,8). Özder vd.’nin (2014, s. 28) araştırmasına katılan akademisyenlerin çoğunluğu da “Bir makaleyi birden çok dergide yayınlamak” ifadesini etik dışı bir davranış olarak kabul etmediklerini belirtmiştir.

Altan (2012, s. 153); Aydın vd. (2014, s. a); Kırkkılıç vd. (2015, s. 381) ve Polat ve Şahin’in (2016, s. 616) araştırmalarına göre yazarlık hakları ve haksız yazarlık konusunda önemli sorunlar olduğunu göstermektedir. Polat ve Şahin’in (2016, s. 616) araştırmasına göre etik ihlallerin ortaya çıkmasındaki en önemli nedenler, akademik ilerlemenin yayın odaklı olması (%25,7) ve bilimsel yayınlardaki yazar sıralamasının katkıya göre yapılmamasıdır (%32,8). Tablo 7’de incelenen nicel araştırma makalelerinden örnekleminde lisansüstü öğrencileri, lisans öğrencileri ve öğretmen adayları olan makalelerden elde edilen önemli sonuçlara yer verilmiştir.

Tablo 7. Öğrenciler İle Yapılan Nicel Araştırma Makalelerinde Elde Edilen Bazı Sonuçlar (f=24)

Örneklem	Kaynak	Sonuç
Lisansüstü öğrencileri (f=4)	Çetinkaya, Kirman-Çetinkaya, Yıldırım ve Kabapınar (2017)	Katılımcıların çoğu 35 maddenin 19’unda etik ihlalleri tespit edebilmiştir.
	Yoldaş ve Kösem (2018)	Lisansüstü öğrencilerin internette intihal yapma durumu oldukça yüksektir (AO=3,25).
	Yardımcı-Gürel vd. (2019)	Katılımcılar en fazla aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunmayı etik bulurken (%29,8), kişileri katılıma zorlama (%47,4) en çok sergilenen davranış, bulguları rapor etmede yanlış davranma (%64,9) ise en sık gözlemlenen davranış olmuştur.
	Bozdağ-Kasap vd. (2021)	Bilimsel araştırmada kullanılan kaynakların gösterilmesi, katılımcıların rızasının alınması, araştırmaya katkısı olan yazarların isminin yazılması ve atıfların doğru yapılması konusunda lisansüstü öğrencilerin bilgi sahibidir.
Lisans öğrencileri (f=6)	Eminoğlu ve Nartgün (2009)	“Kopya Çekme Eğilimi, Ödev, Proje gibi Çalışmalarda Sahtekârlık Eğilimi, Araştırma Yapma ve Raporlaştırma Sürecinde Sahtekârlık Eğilimi, Atıflara Yönelik Sahtekârlık Eğilimi” olmak üzere dört boyutlu bir ölçek geliştirilmiştir.
	Gümüşgil, Üstün, Işık ve Demirel (2013)	Akademik sahtekârlık eğilimi orta düzeydedir.
	Demiraslan-Çevik ve Barın (2015)	Katılımcılar aşırı maculiyetin yanlış bir şey olduğunu farkındadır.
	Ünal ve Uçak (2017)	Öğrenciler intihalin ne olduğunu bilmekte ancak etik dışı davranışlarda bulunmaktadır.
	Topçu ve Hidayet-Gürer (2019)	Üniversite öğrencileri intihal konusunda genel bir bilgiye sahiptir.
Öğretmen adayları (f=14)	Kocaman-Karoğlu ve Bakar-Çörez (2020)	Öğrencilerin büyük çoğunluğu akademik e-usulsüzlük (hilekârlık, intihal, çarpıtma, suçluluk ve izinsiz yardım yapma) yapmadıklarını düşünmektedir.
	Ersoy ve Özden (2011)	Öğretmen adaylarının yarıya yakını internette bulunan kaynakların değiştirilerek ödevlerde kullanılabileceğini belirtmiştir.
	Avaroğulları ve Ata (2013)	Öğretmen adaylarının intihal konusundaki bilgi seviyeleri yetersizdir.
	Ömür, Aydın ve Argon (2014)	Akademik sahtekârlık eğilimi orta düzeydedir.
	Özden, Özdemir-Özden ve Biçer (2015a)	Öğretmen adayının %95’i yükseköğretim hayatı boyunca akademik usulsüzlük içeren en az bir davranış sergilemiştir.
	Özden, Özdemir-Özden ve Biçer (2015b)	Öğretmen adaylarının %98’i yükseköğrenim yaşantılarında en az bir kez akademik usulsüzlükle ilgili bir davranış gerçekleştirdiğini belirtmiştir.
	Özden ve Özdemir-Özden (2015)	Katılımcıların büyük çoğunluğunun akademik usulsüzlük olduğunu düşündükleri ilk üç madde şunlardır: Yerine başkasını sınava sokmak, sınav sorularını çalmak, başka bir öğrencinin ödevini, o öğrencinin bilgisi olmadan kendisi yapmış gibi teslim etmek.
	Kadı, Beytekin ve Arslan (2016)	Akademik sahtekârlık eğilimi orta düzeydedir.
	Belet-Boyacı, Babadağ ve Güner (2017)	Kısmen akademik sahtekârlık eğilimine sahipler.
	Büyükgöze (2017)	Akademik sahtekârlık eğilimi orta düzeydedir.
Dağaşan, Durmuş, Saka ve Saka (2017)	Düşük düzeyde intihal eğilimi tespit edilmiştir.	
Hançer (2017)	Akademik sahtekârlık eğilimi orta düzeydedir.	
Kıral ve Saracaloğlu (2018)	Akademik sahtekârlık eğilimi orta düzeydedir.	
Taşgın, Kınal, Küçükoğlu ve Ozan (2019)	Akademik sahtekârlık eğilimi orta düzeydedir.	
Tayfun, Aysen ve Silik (2020)	Akademik sahtekârlık eğilimi orta düzeydedir.	

Tablo 7’de de görüldüğü gibi *lisansüstü öğrencileri* (Çetinkaya vd., 2017; Bozdağ-Kasap vd., 2021), *lisans öğrencileri* (Demiraslan-Çevik ve Barın, 2015; Topçu ve Hidayet-Gürer, 2019; Ünal ve Uçak, 2017) ve *öğretmen adayları* (Özden ve Özdemir-Özden, 2015) ile yapılan araştırmalara göre katılımcılar bilimsel araştırma etiği ya da etik dışı davranışlar konusunda önemli oranda bilgiye sahiptir.

Lisans öğrencileri ve öğretmen adayları ile yapılan araştırmalarda katılımcıların akademik sahtekârlık eğilimi 8 araştırmada orta, 1 araştırmada kısmen, 1 araştırmada ise düşük olarak tespit edilmiştir. Ancak katılımcıların yükseköğretim hayatı boyunca akademik usulsüzlük içeren en az bir davranış sergileme durumları oldukça yüksektir (Özden vd., 2015a, s. 505; 2015b, s. 130). Benzer şekilde lisansüstü öğrencilerin internette intihal yapma durumu da oldukça yüksektir (AO=3,25). Öğretim üyelerinin öğretmen adaylarında gözlemlemiş oldukları akademik sahtekârlık davranışları arasında “ödevde sahtekârlık, başkasının ödevini kendi ödevi gibi sunmak, ödevi başkasına yaptırma” (Karadağ, 2018, s. 1336) gibi davranışlar yer alması da bu sonuçları doğrulamaktadır. Bu bağlamda öğretim üyelerine göre üniversitelerde öğrenci intihallerini önlemeye yönelik tedbirler alınmalıdır (Temelli ve Güneş, 2022, s. 459).

Lisans öğrencilerinin büyük çoğunluğu akademik e-usulsüzlük (hilekârlık, intihal, çarpıtma, suçluluk ve izinsiz yardım yapma) yapmadıklarını düşünmektedir (Kocaman-Karoglu ve Bakar-Çörez, 2020, s. 86). Lisans öğrencilerinin intihalin yanlış bir şey olduğunun farkında olduğunu tespit eden araştırmalar (Demiraslan-Çevik ve Barın, 2015, s. 46; Topçu ve Hidayet-Gürer, 2019, s. 86; Ünal ve Uçak, 2017, s. 184) olduğu gibi intihal konusundaki bilgi seviyelerinin yetersiz olduğunu belirleyen araştırmalar da (Avaroğulları ve Ata, 2013, s. 94) bulunmaktadır. Ersoy ve Özden’in (2011, s. 610) araştırmasına katılan öğretmen adaylarının yarıya yakınının internette bulunan kaynakların değiştirilerek ödevlerde kullanılabileceğini yönündeki bulgusu da bu sonucu desteklemektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada Türkiye’de yayınlanan bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu makalelerin sistematik bir derlemesi yapılmıştır. Tespit edilen ve tam metnine ulaşılan ilk makale 1993 yılında yazılmıştır ve hastane etik kurulları ile ilgilidir. Tespit edilen diğer ilk makaleler de genellikle tıp alanında yayınlanmıştır ve genelde 1-5 sayfa arasında değişen kısa yazılardan oluşmaktadır. Ancak sonraki yıllarda hem tıp alanında hem de diğer alanlarda daha kapsamlı makaleler yayınlanmıştır. Bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili makalelerin sayısında son yıllarda önemli bir artış yaşanmıştır. Araştırma kapsamında incelenen makalelerin büyük bir çoğunluğu 2011-2022 yılları arasında yayınlanmıştır. Özellikle 2014 yılından itibaren yayınlanan makale sayısında belirli bir artış vardır. Çeşitli araştırmalarda da (Almaz, 2021; Levent ve Kınık, 2017; Taş ve Bulut, 2020; Yılmaz ve Özdem, 2021) özellikle son yıllarda etik konulu çalışmalarda belirli bir artış olduğu belirlenmiştir. Ancak Taş ve Bulut’un (2020, s. 252) araştırmasına göre 1994-2020 yılları arasında eğitim-öğretim alanında yapılan tezler arasında bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili herhangi bir tez belirlenmezken, birçok makale belirlenmiştir.

İncelenen makaleler en çok tıp, eğitim ve hukuk alanlarında çalışan kişilerce yazılmıştır. Tıp, hemşirelik, sağlık bilimleri, diş hekimliği ve veterinerlik alanları bir arada düşünöldüğünde yayınlanan makalelerin yarıya yakını sağlık bilimleri alanındadır. Bu sonuçta tıp etiği ile ilgili çalışmaların uzun zamandır yapıyor olmasının büyük etkisi vardır. Önceleri deontoloji, daha sonra tıbbi etik olarak anılan alandaki çalışmaların Türkiye’deki tarihi oldukça eskidir. Tıbbi etik genel olarak “araştırma etiği ve klinik etik” olmak üzere iki ana kola ayrılmaktadır (Akça, 2012, s. 3). Bu bağlamda bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili çalışmalar tıbbi etik alanında önemli bir yer tutmaktadır. Atıcı ve Erer-Kafa’nın (2017, s. 98) araştırmasında 1993-2017 yılları arasında Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisinde yayınlanan 640 makalenin %4’ünün (n=26) araştırma-yayın etiği konularında olduğunu belirlenmiştir. Bu bulgular sağlık bilimleri alanında bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu makalelerin diğer alanlara göre daha fazla olmasını açıklamaktadır. Bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu makalelerin en çok yayımlandığı diğer alanlar ise eğitim ve hukuk alanlarıdır. Eğitim ve hukuk alanlarındaki makalelerin sayısında özellikle 2011-2022 yılları arasında büyük bir artış olmuştur.

Bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu makaleler arasında en çok derleme, nicel araştırma ve nitel araştırma türü makaleler yayınlanmıştır. Daha önce yapılan sistematik derlemelerde de (Levent ve Kınık, 2017, s. 104; Taş ve Bulut, 2020, s. 246; Yılmaz ve Özdem, 2021, s. 151) etik konusunda yapılan lisansüstü tezlerin veya makalelerin büyük bir çoğunluğunun nicel araştırmalardan oluştuğu belirlenmiştir. Bu araştırma kapsamında incelenen makaleler arasında, eğitim alanında 2000 yılından itibaren yayınlanan makalelerin büyük bir çoğunluğu nicel ve nitel araştırma makaleleridir. Bu makaleler arasında en büyük pay lisans öğrencileri ile yapılan ve genelde katılımcıların akademik sahtekârlık/usulsüzlük ile ilgili eğilimlerini belirlemeye çalışan makaleleridir. Bilimsel araştırma ve yayın etiği konulu makalelerde nicel araştırmaların bu kadar fazla olmasının sebebi eğitim alanında yapılan çalışmalardır. Eğitim alanında yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun nicel araştırmalardan oluştuğu ve nitel araştırma sayısında da belirli bir artış yaşandığı daha önce yapılan araştırmalarda da (Doğan ve Tok, 2018, s. 101; Ozan ve Köse, 2014, s. 122;

Yılmaz, 2018, s. 131) belirlenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen bütün makaleler arasında tespit edilen ilk araştırma makalesi, eğitim istatistiği ve araştırma alanında çalışmaları olan Köklü (2000) tarafından yayınlanmıştır. Köklü (2000; 2002a; 2002b; 2003) bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili önemli araştırmalar yapmıştır.

Derleme türü makalelerin çok büyük bir çoğunluğu ise tıp, hemşirelik, sağlık bilimleri, diş hekimliği ve veterinerlik alanlarında yayınlanmıştır. Bu alanlarda yayınlanan derleme makalelerde genel olarak etik ilkeler-kurallar, araştırma ve yayın etiği, etik kurullar, etik dışı davranışlar ve yazarlık hakları gibi konularda kavramsal çözümlenmeler yapılmıştır. Hukuk alanında yayınlanan makalelerde özellikle intihal konusu “intihalin yasal yönü, intihalin idari yargı kararlarındaki durumu, intihal suçlarıyla ilgili disiplin soruşturmaları” gibi yönleriyle ele alınmıştır. Bundan dolayı hukuk alanında yayınlanan makalelerin tamamı derleme türündedir.

İncelenen makalelerin konuları “Etik Dışı Davranışlar ve Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği” olmak üzere iki genel temada toplanmıştır. Oranlar birbirine yakın olmakla birlikte etik dışı davranışlar konusunda daha fazla makale yayınlanmıştır. Bilimsel araştırma ve yayın etiği konusunda kişilerin uyması gereken bir takım ilke ve kurallardan bahsedilebilmektedir. Ancak asıl üzerinde durulan konulardan biri de yapılmaması ya da uzak durulması gerekenlerdir. Bu bağlamda birçok çalışmada “intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayım, dilimleme, haksız yazarlık ve diğer etik ihlal türleri” konuları üzerinde durulmuştur ve bunlar “genel olarak etik dışı davranışlar” alt temasını oluşturmuştur. Anılan etik dışı davranışlar tek başına da makalelere konu olmuştur. Etik dışı davranışlar arasında en çok ele alınan davranış intihaldir. Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek (YÖK, 2012) şeklinde tanımlanan intihal, etik dışı davranışların en ağırıdır demek çok da yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda birçok araştırmaya konu olması da normal bir durumdur. Son yıllardaki önemli konulardan biri de yazarlık hakları ve haksız yazarlık ile ilgilidir. Türkiye’de yazarlık hakları ve haksız yazarlık ile ilgili önemli sorunlar olduğu birçok araştırmada (Aydın vd., 2014; Erdem, 2006; Öğretim Elemanları Sendikası-ÖGESEN, 2018; Yılmaz, 2023) tespit edilmiştir.

Avcı dergiler/kongreler alt temasında da önemli sayıda makale yayınlanmıştır. Makalelerde, avcı dergilerin ve kongrelerin genel özellikleri, diğer dergilerden ayırt etme yolları, yazarların sorumlulukları gibi konular üzerinde durulmuştur. Avcı dergiler (yırtıcı/yağmacı/şaiBELI/predator) ve kongreler sadece Türkiye’de değil bütün dünyada (Beall, 2010; 2013; Macháček ve Srholec, 2021; Shen ve Björk, 2015) önemli bir sorun ve bilimsel yayıncılıkta kaçınılmaz bir tehdit (Asadi, 2019; Cress, 2017; Dadkhah, Jazi ve Pacukaj, 2015) olarak nitelendirilmektedir. Demir’in (2018a) araştırmasına göre Türkiye, Hindistan ve Nijerya’nın ardından, avcı dergilerde en çok yayın yapan üçüncü ilke durumundadır. Ayrıca avcı dergileri listeleyen Beall listesindeki dergilerin %3,2’si Türkiye menşelidir ve Türkiye, bu konuda Hindistan’dan sonra ikinci sıradadır (Akça ve Akbulut, 2018, s. 264). Bilimsel yayıncılıkta sayıları gitgide artmakta olan sahte yayıncılar, dergiler ve konferanslar ciddi bir sorun teşkil etmektedir (Şencan, 2017, s. 445) ve Türkiye sadece avcı dergilerde makale yayınlama konusunda değil, avcı dergilerin varlığında da ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye’nin bu konudaki görünümünde muhtemelen akademisyenlerin hızlı bir şekilde yükselme arayışı içerisinde olması, akademik teşvik ve atama-yükselme yönetmeliklerinin nitelikten çok niceliği özendirme gibi konular etkilidir. Bazen yazarlar, iyi bir araştırma yapmadan, sadece hızlı bir şekilde makale yayınladığı için de bu tür olaylara maruz kalabilmektedir.

Bu bağlamda YÖK 2019 yılında avcı dergilerde yayınlanan çalışmaların akademik yükseltmelerde kullanılmayacağını açıklamış ve 2021 yılında alınan bir YÖK Genel Kurul kararı ile bunu resmileştirmiştir. Kararda avcı dergi olarak nitelendirilmeyen dergiler tanımlanmış ve bunun dışında kalan dergiler avcı dergi olarak nitelendirilmiştir. Bu kararda belirtilen nitelendirme ile ilgili olarak çeşitli tartışmalar olsa da bu karar ile belirli bir adım atılmıştır. Dönemin YÖK Başkanı Yekta Saraç, avcı dergilerin yanı sıra avcı konferansların ve sempozyumların da mercek altına alındığını belirtmiştir. Saraç, “bazı konferanslarda, para karşılığı çeşitli alanlarda sayısı beş yüzü hatta bini aşan bildiriler sunulduğunu, çok farklı alanların hepsinin bir yere toplandığını; bu toplantılara bazen katılmasanız da doğrudan özeti göndermenin yeterli olduğunu ve bunların hepsinin para karşılığı yapıldığını” belirtmiştir. Saraç bu bildirilerin de atama ve yükseltmelerde kullanılmayacağını ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi sadece avcı dergiler değil, avcı kongreler de önemli bir sorun olarak görülmektedir. YÖK’ün yaptığı açıklama ve düzenlemelerden sonra belirli bazı değişimler olsa da kongrelerle ilgili sorunların devam ettiği görülmektedir. Türkiye’deki çeşitli çalışmalarda (Çetinkaya, 2019; Demir, 2018b; 2018c; Gökçe-Kutsal, 2019) sahte/avcı kongrelere dikkat çekilmiştir.

Bilimsel araştırma ve yayın etiği temasındaki makalelerde daha çok “araştırma ve yayın etiği, etik ilkeler-kurallar ve etik kurullar” konuları çalışılmıştır. Araştırma ve yayın etiği alt temasındaki makalelerde genel olarak bilimsel araştırmaların tasarlanması, yapılması ve yayınlanması aşamalarında uyulması gereken ilke ve kurallardan bahsedilmiştir. *Etik kurullar* alt temasında yayınlanan makalelerde genel olarak etik kurulların kurulması, işleyişi, yapısı gibi konularda kavramsal çözümlemeler yapılmıştır. Bu alt temadaki nicel araştırmaların ikisinde etik kurul başvuruları incelenmiş, birinde üniversitelerin etik kurul yönergeleri değerlendirilmiş, birinde ise üniversite etik kurulları konusunda kurul üyelerinin görüşleri belirlenmiştir. Etik kurullar ile ilgili çalışmaların tamamı sağlık bilimleri alanı ile ilgili olarak ele alınmıştır.

İncelenen araştırma makalelerinin büyük bir çoğunluğunun örnekleminde üniversite öğrencileri (lisans öğrencileri ve öğretmen adayları) yer almıştır. Üniversite öğrencileriyle çok çalışılmasının sebebi büyük ihtimalle kolay ulaşılabilir bir örneklem olmalarıdır. Nicel araştırmalarda evren belirtilmemesi, örneklem yerine çalışma grubu ya da katılımcılar gibi ifadelerin kullanılması, birçok araştırmanın örnekleminin araştırmacıların çalıştığı fakültelerdeki ya da bölümlerdeki öğrenciler olması bu görüşü doğrulamaktadır.

Bilimsel araştırma ve yayın etiği konusuyla doğrudan ilgisi olan üniversite çalışanları (öğretim üyeleri, araştırma görevlileri, etik kurul üyeleri, dergi editörleri) ve lisansüstü öğrenciler de yine çok çalışılan örneklem grupları arasındadır.

Araştırma kapsamında incelenen araştırma makalelerinde elde edilen sonuçlar ile ilgili bir analiz de yapılmıştır. Buna göre bazı araştırmalarda (Köklü, 2003, s. 137; Yardımcı-Gürel vd., 2019, s. 234) aynı araştırmayı birden fazla toplantıda sunmak katılımcılarca etik dışı davranış olarak görülmemiştir. Bir araştırmada (Özder vd., 2014, s. 28) ise katılımcıların çoğunluğu bir makaleyi birden çok dergide yayınlamayı etik dışı bir davranış olarak kabul etmemiştir.

Etik dışı davranışlar ile ilgili önemli sorun alanlarından biri de yazarlık hakları ve haksız yazarlık ile ilgilidir. Araştırma bulguları (Altan, 2012; Aydın vd., 2014; Kırkılı vd., 2015; Polat ve şahin, 2016) yazarlık hakları ve haksız yazarlık konusunda önemli sorunlar olduğunu göstermektedir. Kırkılı vd.’nin (2015, s. 382) araştırmasına katılan akademisyenler araştırmaya hiçbir katkısı olmadığı halde dostluk-hatır gibi değerler üzerinden kişilerin arkadaşlarının isimlerini kendi çalışmalarına yazmalarını ve bunun karşılığında da kendi isimlerini onların çalışmalarına yazdırmalarını etik dışı bir davranış olarak görmüş ve bu duruma özellikle sempozyumlarda sıkça rastlandığını belirtmiştir. Birçok etik dışı davranışta olduğu gibi yazarlık hakları ve haksız yazarlık ile ilgili sorunların temelinde de akademik ilerlemenin yayın odaklı olması (Polat ve şahin, 2016, s. 617) ve akademisyenlerin bilimsel çalışmaları bir yükselme aracı olarak görmesi (Kırkılı vd., 2015, s. 382) bulunmaktadır.

İncelenen araştırmalara göre lisansüstü öğrencileri, lisans öğrencileri ve öğretmen adayları bilimsel araştırma etiği ya da etik dışı davranışlar konusunda önemli oranda bilgiye sahiptir. Ancak lisans öğrencileri ve öğretmen adaylarının akademik sahtekârlık eğilimleri orta düzeydedir ve katılımcıların yükseköğretim hayatı boyunca akademik usulsüzlük içeren en az bir davranış sergileme durumları oldukça yüksektir. Öğretim üyeleri ile yapılan araştırmalara göre de, üniversite öğrencilerinde çeşitli akademik sahtekârlık davranışları gözlenmektedir ve öğrenci intihallerini önlemeye yönelik tedbirler alınmalıdır. Son yıllarda akademik sahtekârlık davranışları ile ilgili konulardan biri de internet ortamı kullanılarak yapılan davranışlar ile ilgilidir. İnternet, araştırma yapma süreçlerini kolaylaştırmanın ve birçok faydasının yanı sıra bu tip etik dışı davranışlara da sebep olabilmektedir. Tabi ki bu tip etik dışı davranışların sebebi internet değildir, sebep bu konularda yeterli bilgi sahibi olunmaması, öğretim elemanından kaynaklı sebepler (Ersoy ve Özden, 2011, s. 608), derse karşı duyuşsal tutum, zaman yönetimi sorunları, verilen ödevlerin niteliği ve değerlendirme yöntemi (Orhan ve Günay, 2014, s. 183-186) veya kolaycılık gibi sebeplerdir.

Elde edilen sonuçlara göre şu önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Lisansüstü eğitim programlarına 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren eklenen bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili dersleri değerlendirecek araştırmalar yapılabilir.
2. Bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili makaleler sadece sağlık bilimleri, eğitim ve hukuk alanında değil, diğer alanlarda da daha fazla ele alınabilir.
3. Tarih, Türk dili ve edebiyatı, sosyoloji, kimya, mühendislik vb. alanların kendilerine özgü durumlarını ele alan makaleler yayınlanmalıdır. Bu makalelerde spesifik konular nitel durum çalışmaları ya da fenomenolojik araştırmalar ile ele alınabilir.

4. Bilimsel araştırma ve yayın etiği konusunda daha spesifik konuları ele alan çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle haksız yazarlık konusu çeşitli boyutlarıyla ele alınabilir.
5. Bilimsel araştırma ve yayın etiği konusunda oldukça fazla derleme türü makale yayınlanmıştır. Nicel, nitel ve karma yöntemler desenli araştırmaların sayısının artırılması gereklidir. Özellikle çeşitli konuları derinlemesine analiz edecek nitel araştırmalar yapılabilir.
6. Editörlük etiği, hakem etiği, danışmanlık etiği gibi konularda çeşitli bildirimler, kitap bölümleri olmasına rağmen bu konularda makaleye ulaşılamamıştır. Bu konularda gerek kavramsal çözümlenmeler gerek araştırma makaleleri yazılabilir.

Etik Beyan

“Türkiye’de Yayınlanan Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Konulu Makalelerin İncelenmesi (1993-2022)” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Makale için etik kurul zorunluluğu bulunmamaktadır.

Çatışma Beyanı

Çalışma kapsamında kişisel ve finansal herhangi bir çıkar çatışmasına neden olabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akça, S. ve Akbulut, M. (2018). Türkiye’deki yağmacı dergiler: Beall listesi üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 19(2), 255-274. <http://dx.doi.org/10.15612/BD.2018.695>.
- Akça, T. (2012). Deontolojiden biyoetiğe tıp etiğinin evrimi. http://endokrin.com/pdf/220868211640_eddd_agustos_2012.pdf. Erişim Tarihi: 10.04.2023.
- Almaz, F. (2021). Türkiye’de iş ahlakı ve iş etiği üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin analizi: sistematik derlemeye dayalı nitel bir araştırma. *İş Ahlakı Dergisi*, 14(2), 329-363. <http://dx.doi.org/10.12711/tjbe.2021.14.2.2285>
- Altan, S. (2012). Öğretim üyelerinin bilimsel yayınlarda yazarlığa ilişkin etik dışı uygulamalar hakkındaki bilgi ve düşünceleri. *Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi*, 20(3), 153-162.
- Asadi, A. (2019). Invitation to speak at a conference: The tempting technique adopted by predatory conferences’ organizers. *Science and Engineering Ethics*, 25, 975-979. <http://dx.doi.org/10.1007/s11948-018-0038-0>
- Atıcı, E. ve Erer-Kafa, S. (2017). Türkiye’de ilk "tıp etiği" dergisi: 1993-2017. *Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi*, 25(3), 93-102. <http://dx.doi.org/10.5336/mdethic.2017-58546>
- Avaroğulları, M. ve Ata, B. (2013). Sosyal bilgiler öğretmenleri adayları ve intihal: önbilgileri, intihalin yaygınlığı ve başvurulan yöntemler. *Gaziosmanpaşa Journal of Scientific Research*, 4, 94-107. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gbad/issue/29698/319553>
- Aydın, İ., Alkın-Şahin, S. ve Demirkasımoğlu, N. (2014). Üniversitelerde karşılaşılan etik dışı davranışlara ilişkin akademisyen görüşleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhbsd/issue/32934/365882>
- Beall, J. (2010). Predatory open access publisher. *Open Access Scholarly The Charleston Advisor*, 11(4), 10-17. <https://core.ac.uk/reader/11886760>
- Beall, J. (2013). Predatory publishing is just one of the consequences of gold open access. *Learned Publishing*, 26, 79-84. <http://dx.doi.org/10.1087/2013.02.03>.
- Belet-Boyacı, Ş. D., Babadağ, G. ve Güner, M. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının sahip oldukları temel değerler ile akademik sahtekârlık eğilimlerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1762-1793. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.32772-363965>.
- Bozdağ-Kasap, A., Gülşen-Eşkil, K., Bal-Çetinkaya, K., Yeşilyurt, H., Akbulut-İnan, S., Vatankahı, A. ve Gökçearsan, Ş. (2021). Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırmalarda teknoloji kullanımı ve etik yeterlilikleri üzerine bir inceleme. *Instructional Technology and Lifelong Learning*, 2(1), 35-52. <http://dx.doi.org/10.52911/ital.873802>.
- Büyükgöze, H. (2017). Öğretmen adaylarının akademik sahtekârlık eğilimlerinde öz yeterlik ve akademik kontrol odağının rolü. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 801-822. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.300038>
- Canda, Ş. (1996). Etik ve bilim yayım etiği. *Türkiye Ekopatoloji Dergisi*, 2(3-4), 67-72. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152628>
- Cress, P. E. (2017). Are predatory conferences the dark side of the open access movement? *Aesthetic Surgery Journal*, 37(6), 734-738. <http://dx.doi.org/10.1093/asj/sjw247>
- Çakmak, N. ve Baysen, E. (2022). Bilgi ve belge yönetimi bölümü öğrencilerinin intihal ile ilgili bilgileri ve uygulamalarındaki gelişim. *Türk Kütüphaneciliği*, 36(2), 248-283. <http://dx.doi.org/10.24146/tk.1083441>.

- Çetinkaya, E., Kirman-Çetinkaya, E., Yıldırım, M. ve Kabapınar, F. (2017). Eğitim araştırmaclarının bilim etiğine ilişkin görüşleri. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 84-101. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/335052>.
- Çetinkaya, R. (2019). Eğitimde bilimsel yayın etiğine büyüyen tehdit: sahte dergiler ve kongreler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 548-576. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/703914>
- Dadkhah, M., Jazi, M. D. ve Pacukaj, S. (2015). Fake conferences for earning real money. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(2), 11-12. <http://dx.doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n2p11>.
- Dağaşan, A., Durmuş, M., Saka, T. ve Saka, E. (2017). Examination of plagiarism tendency of faculty of education students. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1-14. <https://www.eduscires.com/articles/examination-of-plagiarism-tendency-of-faculty-of-educationstudents.pdf>.
- Demir, S. B. (2018a). Predatory journals: Who publishes in them and why? *Journal of Informetrics*, 12(4), 1296-1311. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2018.10.008>.
- Demir, S. B. (2018b). Pros and cons of the financial support policy for Turkish researchers. *Scientometrics*, 116, 2053-2068. <http://dx.doi.org/10.1007/s11192-018-2833-4>
- Demir, S. B. (2018c). A mixed-methods study of the ex post funding incentive policy for scholarly publications in Turkey. *Journal of Scholarly Publishing*, 49(4), 453-476. <http://dx.doi.org/10.3138/jsp.49.4.05>
- Demiraslan-Çevik, Y. ve Barın, S. (2015). Aşırımaçlığı önleme ve akademik dürüstlüğü sağlamada turnitin® kullanımına ilişkin öğrenci görüşlerinin incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi: Kuram ve Uygulama*, 5(2), 39-53. <https://doi.org/10.17943/etku.88439>
- Demirel, İ. H., Erol, B. ve Saraç, C. (2011). *Akademik Yazım İblalleri*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Demir-Küreci, H., Demir-Zencirci, A. ve Ulusoy, M. F. (2008). Araştırma görevlilerinin araştırma etiğı hakkındaki bilgilerinin belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 2008(2), 58-72. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/984066>
- Doğan, H. ve Tok, T. N. (2018). Türkiye’de eğitim bilimleri alanında yayınlanan makalelerin incelenmesi: Eğitim ve Bilim Dergisi örneğı. *Current Research in Education*, 4(2), 94-109. https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&cid=AWY_IX9uHDdbCZb_mQzvX
- Eminoğlu, E. ve Nartgün, Z. (2009). Üniversite öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimlerinin ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1). Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>.
- Erdem, R. (2006). Çok yazarlı bilimsel çalışmalarda yaşanan etik problemler. II. *Uygulamalı Etik Kongresi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 18-20 Ekim 2006. Ankara.
- Ersoy, A. ve Özden, M. (2011). Öğretmen adaylarının ödevlerinde internetten intihal yapmalarında öğretim elemanının rolüne ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online*, 10(2), 608-619. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/90665>.
- Gough, D., Oliver, S. ve Thomas, J. (2012). Introducing systematic reviews. In D. Gough, S. Oliver ve J. Thomas (Eds.), *An introduction to systematic reviews* (pp. 1-16). London: Sage.
- Gökçe-Kutsal, F. Y. (2019). Evrensel bilimin paylaşımında dergiler ve kongreler. *JARSS: Anestezi Dergisi*, 27(4), 235-244. <http://dx.doi.org/10.5222/jarss.2019.50479>
- Gümüşgil, O. Üstün, Ü. D., Işık, U. ve Demirel, D. H. (2013). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilim düzeylerinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 11(2), 131-138. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/601126>.
- Hançer, A. H. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının akademik sahtekârlık eğilimleri üzerindeki etkisi. *Turkish Studies*, 12(6), 387-402. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11418>
- Kadı, A., Beytekin, O. F. ve Arslan, H. (2016). Öğretmen adaylarının akademik sahtekârlık eğilimleri ve değerleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(3), 396-401. <http://dx.doi.org/10.5961/jhes.2016.176>
- Karadağ, N. (2018). Öğretim elemanlarının, öğretmen adaylarının akademik sahtekârlık davranışlarına ilişkin görüşleri. *Route Educational and Social Science Journal*, 5(14), 1336-1346. <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.1670>.
- Karakaya, H. (1993). Hastane etik kurullarının tarihçesi, yapısı ve işlevleri üzerine. *Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi*, 1(1), 12-21. <https://www.turkiyeklinikleri.com/pdf/?pdf=78f25ed1d88139bde992683e2701195c>.
- Kıral, B. ve Saracaloğlu, S. (2018). Akademik sahtekârlık eğilimi ile olumsuz değerlendirilme korkusu arasındaki ilişki. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 323-359. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyu.2018.71>
- Kırkkılıç, H. A., Sevim, O. ve Söylemez, Y. (2015). Akademisyenlerin bilimsel araştırma tutumlarının akademik etik değerler açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 375-390. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/715449>
- Kocaman-Karoğlu, A. ve Bakar-Çörez, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin bilişötesi öğrenme stratejileri ile akademik e-usulsüzlük yapma durumları arasındaki ilişki. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 3(2), 78-96. <http://doi.org/10.33400/kuje.809323>.
- Köklü, N. (2000). Lisans ve lisans üstü öğrencilerinin görüşlerine göre araştırma sürecine yönelik etik olmayan davranışların gösterilme sıklığı ve nedenleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24, 527-542. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108516>.
- Köklü, N. (2002a). Aşırımayı önlemek. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 93-99.

- Köklü, N. (2002b). Tartışma Çerçevesi: Bilgi çağında araştırma etiği (L. Schrum’dan çeviri). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 29, 81-100. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108479>.
- Köklü, N. (2003). Akademisyenlerin araştırma etiği konusundaki görüşleri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 2(4), 137-151. http://ebuline.com/pdfs/4Sayi/ebu4_2.pdf
- Köse, Ö. ve Arıkan, A. (2011). İntihali önlemede bilgisayar yazılımı kullanımı: Deneysel bir çalışma. *Contemporary Online Language Education Journal*, 1, 122-129. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED524097.pdf>
- Levent, F. ve Kınık, F. Ş. F. (2017). Türkiye’de eğitim-öğretim alanında etik konusunda yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *İş Ahlakı Dergisi*, 10, 99-114. <http://dx.doi.org/10.12711/tjbe.2017.10.1.0007>.
- Macháček, V. ve Srholec, M. (2021) Predatory publishing in Scopus: evidence on cross-country differences. *Scientometrics*, 126, 1897-1921. <http://dx.doi.org/10.1007/s11192-020-03852-4>.
- Orhan, F. ve Günay, A. (2014). Üniversite öğrencilerinin internet tabanlı akademik usulsüzlük nedenlerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(1), 176-190. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/57173>
- Ozan, C. ve Köse, E. (2014). Eğitim programları ve öğretim alanındaki araştırma eğilimleri. *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 116-136. <https://dergipark.org.tr/en/pub/suje/issue/20635/220033>.
- Öğretim Elemanları Sendikası [ÖGESEN] (2018). *Akademik Mobbing ve Akademik Etik Saba Çalışması*. <https://www.ogesen.org/genel/akademide-mobbing-de-var-akademik-etik-ihlali-de-var/>
- Ömür, Y. E., Aydın, R. ve Argon, T. (2014). Olumsuz değerlendirilme korkusu ve akademik sahtekârlık. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 5(9), 131-149. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/210499>
- Özcan, M. ve Balcı, Y. (2016). Akademisyenlerin araştırma ve yayın etiğine ilişkin düşünceleri. *İş Ahlakı Dergisi*, 9, 91-111. <http://dx.doi.org/10.12711/tjbe.2016.9.0006>
- Özden, M. ve Özdemir-Özden, D. (2015). Öğretmen adaylarına göre akademik usulsüzlük davranışları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1, 88-98. <http://dx.doi.org/10.5961/jhes.2015.112>.
- Özden, M., Özdemir-Özden, D. ve Biçer, B. (2015a). Akademik usulsüzlük: Öğretmen adaylarının görüşleri ve deneyimleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 505-525. <https://doi.org/10.17860/efd.43453>
- Özden, M., Özdemir-Özden, D. ve Biçer, B. (2015b). Akademik usulsüzlük: Sınıf öğretmeni adaylarının deneyimleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, 130-143. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/56087>
- Özder, H., Işıktaş, S. ve Erdoğan, F. (2014). Öğretim elemanlarının akademik etik kurallardan haberdar olma ve onaylama dereceleri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 3(1), 22-37. <http://www.ijtase.net/index.php/ijtase/article/view/265/299>
- Polat, E. ve Şahin, B. (2016). Turizm yazınında etik: problemlerin tespiti ve çözüm önerileri üzerine pilot bir araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 55, 604-629. <https://www.akademikbakis.org/file/55.pdf>
- Sevim, O. (2014). Akademik etik değerler ölçeğinin geliştirilmesi: Güvenirlilik ve geçerlilik çalışması. *Turkish Studies*, 9(6), 943-957. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6969>
- Shen, C. ve Björk, B. C. (2015). Predatory open access: a longitudinal study of article volumes and market characteristics. *BMC Medical*, 13, 230. <https://doi.org/10.1186/s12916-015-0469-2>
- Şencan, İ. (2017). Ya “sahte”yse? *Türk Kütüphaneciliği*, 31(4), 445-448. <http://dx.doi.org/10.24146/tkd.2017.20>
- Taş, C. ve Bulut, K. (2020). 1994-2020 yılları arasında eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmaların farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(46), 234-264. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1257697>
- Taşgın, A., Kıncal, R. Y., Küçüköğlü, A. ve Ozan, C. (2019). Öğretmen adaylarının kopya çekmeye ilişkin tutumları ile akademik sahtekârlık eğilimleri arasındaki ilişki. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 608-639. <http://dx.doi.org/10.18039/ajesi.578163>.
- Tayfun, A., Aysen, E. ve Silik, C. E. (2020). Akademik sahtekârlık ile ilgili öğrenci eğilimlerinin belirlenmesi: turizm fakültesi örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 2621-2638. <https://doi.org/10.21325/jotags.2020.730>
- Temelli, F. ve Güneş, R. (2022). Muhasebe alanında lisansüstü eğitim veren öğretim üyelerinin öğrenci intihallerine ilişkin algı ve tutumları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(25. Yıl Özel Sayısı), 459-474. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1147350>
- Topçu, K. ve Hidayet-Gürer, H. (2019). Üniversite öğrencilerinin intihal algısı. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 61, 83-91. <https://doi.org/10.26650/MED.2019588702>.
- Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA] (1994). *Dünyada ve Türkiye’de Bilim, Etik ve Üniversite*. Ankara: TÜBA Yayınları.
- Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA] (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları*. Ankara: TÜBA Yayınları.
- Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA] (2008). *Bilim Etiği Elkitabı* (Edt: A. Erzan). Ankara: TÜBA Yayınları.
- Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA] (2009). *Bilim Etiği Sempozyumu* (Edt: E. Kansu). Ankara: TÜBA Yayınları.
- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK] (1996). *Yayın Etiği Sempozyumu*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Ünal, Y. ve Uçak, N. Ö. (2017). Farklı eğitim ve kültürlerdeki üniversite öğrencilerinin intihale ilişkin görüş ve davranışları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 34(1), 177-194. <http://bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/%C3%9Cnal%20ve%20U%C3%A7ak.pdf>

- Yardımcı-Gürel, T., Demir-Barutçu, C. ve Mert, H. (2019). Hemşirelik doktora öğrencilerinin araştırma etiği hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 12(4), 234-242. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/831147>
- Yılmaz, K. (2018). Türkiye'deki eğitim yönetimi alanı ile ilgili çalışmalara eleştirel bir bakış. *Journal of Human Sciences*, 15(1), 123-154. <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/4833/2480>
- Yılmaz, K. (2021). Sosyal bilimlerde ve eğitim bilimlerinde sistematik derleme, meta değerlendirme ve bibliyometrik analizler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1457-1490. <https://doi.org/10.33206/mjss.791537>
- Yılmaz, K. (2023). Bilimsel araştırmalarda haksız yazarlık ile ilgili nitel bir araştırma. *İş Ahlakı Dergisi*, 16(1), 102-136. <https://doi.org/10.12711/tjbe/m3991>
- Yılmaz, K. ve Özdem, G. (2021). Türkiye'de eğitim örgütlerinde yapılan etik çalışmaları ile ilgili bir değerlendirme. E. Oğuz ve K. Yılmaz (Edt.) *Prof. Dr. İna yet Aydın'a Armağan* içinde (ss. 147-157). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.. <https://depo.pegem.net/9786258044126.pdf>.
- Yoldaş, C. ve Kösem, V. C. (2018). Lisansüstü öğrencilerin ödevlerinde internetten intihal yapmaya ilişkin görüşleri. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 1-9. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/469551>
- Yükseköğretim Kurulu [YÖK] (2012). *Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi*. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeliği.aspx>. Erişim Tarihi: 12.10.2012.
- Yükseköğretim Kurulu [YÖK] (2016). *Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*. Resmi Gazete. Tarih: 20.04.2016. Sayı: 29690.
- Yükseköğretim Kurulu [YÖK] (2019). "Yağmacı" dergi yayınları akademik yükseltmelerde kullanılmayacak. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/yagmaci-dergi-yayinlarina-onlem.aspx>.
- Yükseköğretim Kurulu [YÖK] (2021). Yağmacı/şabeli dergi yayınlar ile ilgili genel kurul kararı. Tarih: 30 Aralık 2021, Sayı: 2021.18.643 sayılı karar. <https://www.uak.gov.tr/DuyuruBelgeleri/2022/yagmac%C4%B1-sabeli-dergiler-hk-duyuru-25012022.pdf>.

EXTENDED ABSTRACT

One of the most essential issues during conducting and publishing scientific research is related to the ethical principles and rules that should be followed in these processes. These principles and rules reveal the ethical principles that should be followed in scientific research and publishing processes, as well as the behaviors that should not be done or should be avoided in these processes. In this context, especially in recent years, the issue of scientific research and publication ethics has been highly emphasized, and many sources such as lectures, scientific meetings, books, seminars, conferences, articles, and websites have been used to draw attention to these principles and rules. Many articles, theses, dissertations, and papers have been published on scientific research and publication ethics in Turkey. Considering the research and publications in Turkey, we can say there is a significant accumulation of knowledge on scientific research and publication ethics. In this context, various systematic review studies have been conducted in Turkey, examining graduate theses on ethics written in the field of education and training (Levent, & Kınık, 2017; Yılmaz, & Özdem, 2021); graduate theses and articles (Taş, & Bulut, 2020) and graduate theses on business ethics (Almaz, 2021). However, no systematic review study has been identified to examine articles directly related to scientific research and publication ethics. What needs to be done is to identify the research trends in this body of knowledge, how the topics are handled, the types of publications, and the most or least studied topics to reveal the development in the relevant literature. The most important studies that can be used to achieve this goal are systematic review studies. Systematic reviews are very useful studies in terms of understanding the level of knowledge on a certain topic and how it has changed over time (Gough, Oliver, & Thomas, 2012, p. 13). This study aims to analyze the articles on scientific research and publication ethics published in Turkey. To achieve this objective answer the following questions: How is the distribution of articles on scientific research and publication ethics published in Turkey according to years, fields and years, fields and article type, article topics, and samples of research articles? What is the status of the results obtained in quantitative research articles on scientific research and publication ethics published in Turkey? This research was designed as a systematic review study. Systematic reviews are a research approach in which studies conducted with similar methods in a field are reviewed comprehensively and in detail; studies to be included in the review are identified using various selection criteria, a structured and comprehensive quality assessment of the identified studies and synthesis of their findings (Yılmaz, 2021, p. 1462). In this study, Mr. Küşad analyzed the articles with the help of a systematic approach to understand the level of knowledge on scientific research and publication ethics in Turkey and how this has changed over time. The first article on scientific research and publication ethics in Turkey, the full text of which is available, was written in 1993. In this article, Karakaya (1993, p. 12) evaluated history, structure, and functions of hospital ethics committees. A certain increase in number of

articles published in the following years has been observed since 2014. Of the 238 articles published between 1993 and 2022, 157 (65.97%) were published between 2011-2022, 53 (22.27%) between 2000-2010, and 28 (11.76%) between 1993-1999. The analyzed articles were written by people working in the fields of medicine (40.76%), education (24.37%), and law (5.04%). When the fields of medicine, nursing, health sciences, dentistry, and veterinary medicine are considered together, it is obvious that 47.48% (f=113) of the articles were published in the field of health sciences. Among the articles on scientific research and publication ethics, review articles (59.66%), quantitative research (20.17%), and qualitative research (8.82%) were published the most. Of the 5 articles in the other column, 2 are opinion articles, 1 is a technical note, 1 is a bibliometric analysis, and 1 is a translation. While review (f=75), editorial (f=8), and letter to the editor (f=6) articles were published in the field of medicine, quantitative (f=29) and qualitative (f=14) research articles were published in the field of education. The topics of the reviewed articles were grouped under the themes of "*unethical behaviors* (f=123, 51.68%) and *scientific research and publication ethics* (f=115, 48.32%)". In the theme of *unethical behaviors*, unethical behaviors were addressed in general (f=38) as well as specific issues such as plagiarism (f=40), authorship rights and unfair authorship (f=14), and multiple publications/multiple submissions (f=4). Within the theme of *unethical behaviors*, the sub-themes of authorship rights and unfair authorship (f=14) and predatory journals/congresses (f=9) also occupied an important place. Some interesting results have been obtained in quantitative studies conducted with faculty members. Only 43.5% of the academics participating in Köklü's (2003, p. 144) study considered presenting the same research in more than one meeting as unethical behavior. Accordingly, 56.5% of the participants do not see this behavior as unethical. Similarly, graduate students who participated in Yardımcı-Gürel, Demir-Barutçu, and Mert's (2019, p. 234) study also considered presenting the same research in more than one meeting as an ethical behavior (29.8%). The majority of the academics who participated in Özder, Işıktaş, and Erdoğan's (2014, p. 28) study also stated that they did not accept the expression "publishing an article in more than one journal" as an unethical behavior. Altan (2012, p. 153); Aydın, Alkın-Şahin, and Demirkasımoğlu (2014, p. a); Kırkkılıç, Sevim, and Söylemez (2015, p. 381) and Polat and Şahin (2016, p. 616) show that there are significant problems with authorship rights and unfair authorship. According to Polat and Şahin's (2016, p. 616) study, the most important reasons for the emergence of ethical violations are that academic progress is publication-oriented (25.7%) and the ranking of authors in scientific publications is not based on contribution (32.8%). *According to studies conducted with graduate students* (Çetinkaya, Kirman-Çetinkaya, Yıldırım, & Kabapınar, 2017; Bozdağ-Kasap, Gülşen-Eşkil, Bal-Çetinkaya, Yeşilyurt, Akbulut-İnan, Vatankhahı, & Gökçearslan, 2021), *undergraduate students* (Demiraslan-Çevik, & Barın, 2015; Topçu, & Hidayet-Gürer, 2019; Ünal, & Uçak, 2017) and *pre-service teachers* (Özden, & Özdemir-Özden, 2015), participants have significant knowledge about scientific research ethics or unethical behaviors. In the studies conducted with undergraduate students and pre-service teachers, the academic dishonesty tendency of the participants was found to be moderate in 8 studies, partially in 1 study, and low in 1 study. However, it is quite high that the participants exhibited at least one behavior involving academic dishonesty throughout their higher education life (Özden, Özdemir-Özden, & Biçer, 2015a, p. 505; 2015b, p. 130). Similarly, graduate students' plagiarism on the internet is also quite high (M=3.25). Among the academic dishonesty behaviors that faculty members observed in pre-service teachers, behaviors such as "dishonesty in homework, presenting someone else's homework as one's homework, having someone else do the homework" (Karadağ, 2018, p. 1336) also confirm these results. In this context, according to faculty members, measures should be taken to prevent student plagiarism in universities (Temelli, & Güneş, 2022, p. 459). The vast majority of undergraduate students think that they do not engage in academic dishonesty (cheating, plagiarism, distortion, guilt, and unauthorized assistance) (Kocaman-Karoglu, & Bakar-Çörez, 2020, p. 86). Some studies have determined that undergraduate students are aware that plagiarism is wrong (Demiraslan-Çevik, & Barın, 2015, p. 46; Ünal, & Uçak, 2017, p. 184; Topçu, & Hidayet-Gürer, 2019, p. 86) as well as studies that have determined that their level of knowledge about plagiarism is insufficient (Avaroğulları, & Ata, 2013, p. 94). Ersoy and Özden's (2011, p. 610) finding that almost half of the pre-service teachers who participated in their study stated that the sources found on the internet can be modified and used in assignments also supports this result.

Sınıf Öğretmenlerinin Web 2.0 Araçları Kullanımı Yetkinliklerinin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda İncelenmesi

Seda AKBAŞ¹ ve Eyup YÜNKÜL²

Öz

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması ve eğitimde Web 2.0 araçları kullanımı hakkındaki öğretmen görüşlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmada nitel ve nicel verilen birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemlerinden Açıklayıcı Sıralı Desen kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verilerini Çelik (2020) tarafında geliştirilen "Web 2.0 Araçları Kullanım Yetkinliği" ölçeğinden elde edilen veriler, nitel verileri ise araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Araştırmanın nicel basamağının çalışma grubunu 2021-2022 Eğitim Öğretim yılında İzmir İli Narlıdere ve Menderes ilçelerinde görev yapan 117 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme yapılan 10 sınıf öğretmeni ise nitel bölümdeki araştırma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmanın nicel verileri betimsel istatistikler, t-Testi, varyans analizi ile nitel verileri ise içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın nicel verileri sonucunda; sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanım yetkinlik düzeyleri; cinsiyet, yaş, mesleki kıdem, sınıf mevcudu, okuttukları sınıf düzeyi açısından anlamlı farklılık göstermezken hizmet içi eğitim alma durumuna göre eğitim alanların lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmanın nitel verilerinin çözümlenmesi sonucunda ise öğretmenler Web 2.0 araçlarının eğitimde kullanımının öğretmen ve öğrenci açısından çeşitli yönlerden faydalı buldukları, Web 2.0 araçlarını dersin her aşamasında kullandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca Web 2.0 araçları ile ilgili verilen hizmet içi eğitimlerin yüz yüze, uygulamalı ve nitelikli eğitimlerle veriler, araçların kullanım alanlarına göre düzenlenmesinin hizmet içi eğitimlerin kalitesini artıracaklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler, Web 2.0 araçlarını kullanırken en çok donanım eksikliği, internet bağlantı sorunları, sınırlı erişim ve güncellemeden kaynaklanan sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Web 2.0 Araçları, Sınıf Öğretmenleri, Öğretmen Yetkinliği

Investigation of Classroom Teachers' Use of Web 2.0 Tools In Accordance With Teachers' Opinions

Abstract

The study aims to compare the competency levels of classroom teachers using Web 2.0 tools in terms of various variables and to reveal teachers' views on using Web 2.0 tools in education. Exploratory Sequential Design, one of the mixed research methods in which qualitative and quantitative data were used together, was used in the study. The quantitative data of the research consisted of the data obtained from the "Web 2.0 Tools Usage Competency" scale developed by Çelik (2020), and the qualitative data consisted of the data obtained from the semi-structured interview form developed by the researcher. The research group of the quantitative step of the research consists of 117 classroom teachers working in the Narlıdere and Menderes districts of İzmir Province in the 2021-2022 academic year. The 10th classroom teachers with whom semi-structured interviews were conducted constitute the research group in the qualitative part. The authors used descriptive statistics, t-tests, and analysis of variance to analyze the quantitative data and content analysis to analyze qualitative data. As a result of the quantitative data of the study, they made a conclusion that the competency levels of the classroom teachers in the use of Web 2.0 tools did not show a significant difference in terms of gender, age, professional seniority, class size, grade level they taught there was a significant difference in favor of those who received in-service training. As a result of the analysis of the qualitative data of the research, they concluded that the teachers found the use of Web 2.0 tools in education beneficial for teachers and students in various aspects and that they used Web 2.0 tools at every stage of the course. They also stated that in-service training on Web 2.0 tools should be face-to-face, applied, and given by qualified trainers and that organizing them according to the usage areas of the tools would increase the quality of in-service training. While using Web 2.0 tools, teachers stated that they experienced problems due to lack of hardware, internet connection problems, limited access and updating.

Keywords: Web 2.0 Tools, Classroom Teachers, Teacher Competence

Atıf İçin / Please Cite As:

Akbaş, S. ve Yüncül, E.(2024). Sınıf öğretmenlerinin web 2.0 araçları kullanımı yetkinliklerinin öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 93-110. doi:10.33206/mjss.1287016

Geliş Tarihi / Received Date: 24.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.07.2023

¹ Öğretmen, MEB , sedaplt05@gmail.com,

 ORCID: 0000-0001-5135-3613

² Doç. Dr. – Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, eyunkul@balikesir.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-6177-3766

Giriş

Web 2.0 kavramı öncelikli olarak Tim O'Reilly tarafından 2004'te kullanılan, katılımlı bir ortam oluşturmaya olanak sağlayarak bir dizi yeni uygulamayı içermekte olan şemsiye bir kavramdır (Horzum, 2010). Web 2.0 araçları, paylaşımı ve bilginin aktif olarak üretilmesini sağlaması ile etkileşimli uygulamalar barındırarak eğitim araçlarının güncel teknoloji ile yapılandırılmasına ve öğretim ortamı ile eğitimin niteliğinin artmasına imkân vermektedir (Yazıcı, Ocak ve Bozkurt, 2021). Teknolojinin büyük bir hızla gelişmesi ile dijital çağda yaşadığımız düşünülürse bugünün öğrencileri hali hazırda teknolojiyle içi içe bir şekilde yaşamaktadır. Öğrencilerin teknolojiye ilgisi ve yakınlığı göz önüne alındığında eğitim teknolojilerinin eğitim öğretim ortamlarında kullanılması tercihten ziyade çağın bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkileşimli uygulamalar ile katılımcının eğitim süreci içinde aktif olmasını sağlayan Web 2.0 araçları kalıcı öğrenmeye zemin hazırlamaktadır. Web 2.0 araçları aracılığıyla öğrencinin eğitim içeriğine aktif katılımı sağlanmakta ve bilgiyi tüketen değil bilgiyi üreten, yaratıcı ve kritik düşünme becerilerini destekleyen bir eğitim ortamı oluşmaktadır (Elmas ve Geban, 2012). Günümüz dünyası, bireylerin sadece tüketen değil aynı zamanda üreten olmasını beklemekte ve bilgi teknolojisi, OECD ülkeleri için ekonomik büyümenin en önemli unsurlarından biri olarak tanımlanmaktadır (Alaca ve Yılmaz, 2016). Dijital becerilerin edinilmesinin iş piyasasına erişim için kilit bir unsur olacağı, dijital veriler üzerinde ustalık kazanmanın ve dijital bir şekilde iletişim kurma becerisinin önemi ile dijital çağın ihtiyaçlarını karşılamak için teknolojiye hakim olmanın kritik olduğu görülmektedir (García-Pérez, García-Garnica ve Olmedo-Moreno, 2021). Öğrencilerin her birini 21. yüzyıl ekonomisinde üretken birer vatandaş yapmak, sadece öğrenmede değil okul sonrası yaşamda da başarıya hazırlamak, bilgi ekonomisinde kendi adına düşünebilen ve sorunları çözebilen ayrıca takım halinde çalışarak başkalarını başarıya götürebilen bireyler olarak mezun edebilmek için öğretmenlerin teknolojinin muazzam gücünü kullanmaları gerekmektedir (Kivunja, 2014).

MEB 2017 yılında ilköğretim ve ortaöğretim programlarını güncellemiştir. Güncellenen programın temel amaçlarında inovasyon yapabilme yeterliliği olan ve yenilikçi düşünce becerilerine sahip bireylerin yetiştirilmesiyle güçlü bir ekonomi ve hayat standardı yüksek bir toplum oluşturmanın önemi üzerinde durulmuştur. Bilgiyi üretmenin yanında, üretilen bilginin insana faydalı olması gerekliliğinin farkındalığına erişmiş nesiller yetiştirmenin önemine vurgu yapılmıştır (MEB, 2017). İlkokul öğrencileri eğitim yaşantılarının ilk basamağında sınıf öğretmenleriyle tanışmakta ve teknolojiyi doğru ve verimli kullanmak konusunda öğretmenlerinin rehberliğine ihtiyaç duymaktadır. Teknolojiyi yalnızca kullanan değil aynı zamanda geliştirebilen nesiller için ilkokuldan başlayarak öğrencilerin eğitim teknolojileri ile tanışması bu teknolojiyi etkileşimli bir şekilde kullanabilmesi ve üretebilmesi için en uygun araçların Web 2.0 araçları olduğu düşünülmektedir. Web 2.0 uygulamalarının eğitim öğretim ortamlarında etkin kullanılabilmesi için Web 2.0 araçları hakkında bilgisi olan öğretmenlere ihtiyaç vardır (Wright ve Akgunduz, 2018). Etkileşimli uygulamalar ile öğrenciyi öğrenme sürecine dahil eden işbirlikli çalışmayı destekleyen, eğlenceli ve ilgi çekici bir öğrenme ortamı sağlayan söz konusu araçlar ile ilgili öncelikle sınıf öğretmenlerinin belli bir yetkinlik düzeyinde olması gerekmektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde (Wright ve Akgunduz, 2018; Başaran ve Kılınçarslan, 2021; Şengür ve Anagün, 2021; Çetin ve Aktay, 2021) son yıllarda Web 2.0 araçları ile ilgili çalışmaların arttığı görülmekte olup araştırmaların Web 2.0 araçlarının akademik başarı ve tutuma etkisi ile kullanıcı görüşleri üzerinde yoğunlaştığı (Altunışık ve Aktürk, 2021), Web 2.0 araçları hakkındaki öğretmen görüşleri üzerine yapılan araştırmaların branş öğretmenleri ile çalışıldığı (Karakuş ve Er 2020; Tünkler 2021) görülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları konusundaki görüşlerini ve yetkinliğini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu durum çalışmanın özgün tarafını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın Web 2.0 araçlarının içeriği hakkında bilgisi olmayan öğretmenlerin içeriklerden haberdar olmalarına ve bu araçları kullanır duruma gelmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeylerinin çeşitli değişkenler ile eğitim ortamında Web 2.0 araçlarının kullanımı hakkındaki görüşleri bağlamında incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1) Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 2) Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri yaşa göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 3) Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri mesleki kıdeme göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 4) Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri sınıf mevcuduna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

- 5) Sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri okuttukları sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 6) Sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri Web 2.0 araçları ile ilgili hizmet içi eğitim alma durumlarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 7) Sınıf öğretmenlerinin eğitimde Web 2.0 araçları kullanımı ile ilgili görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel ve nicel araştırma desenlerinin bir arada ele alındığı karma araştırma yöntemlerinden açıklayıcı sıralı desen kullanılmıştır. Araştırmacının ilk olarak nicel aşamayı yönetmesiyle başladığı ve sonraki aşamada özel sonuçlar aramaya başladığı açıklayıcı sıralı desen (Creswell ve Clark, 2014), ardışık açıklayıcı desen olarak da tanımlanır ve önceliğin nicel verilere verildiği ve yorumlama aşamasında her iki yöntemin (nicel, nitel) bütünleştirildiği bir karma yöntem desendir (Robson, 2017). Araştırmanın nicel boyutunda sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımına yönelik yeterlilik düzeylerini seçilen ölçekten alınan puanların bazı değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediğini incelemek için, tarama (survey) modellerinden “nedensel – karşılaştırma (causal - comparative research) deseni kullanılmıştır. Bu desen, ortamda bulunan hiçbir değişkene müdahalenin yapılmadığı, hali hazırda mevcut olan bir durumun nedenlerini ve bu nedenleri etkileyen değişkenleri ya da bir etkinin sonuçlarını tespit etmeye yönelik bir araştırma türüdür (Büyükoztürk vd., 2018). Araştırmanın nicel verilerini Çelik (2020) tarafından geliştirilmiş olan “Web 2.0 Araçları Kullanımı Yetkinliği” ölçeğinden edinilen veriler oluşturmaktadır. Araştırmanın nitel bölümünde ise olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgu bilim araştırmalarında, olgunun anlamını keşfetme, insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını, yaşamlarını nasıl inşa ettiklerini ve deneyimlerine hangi anlamları yüklediklerini anlamak esas amaçtır (Merriam ve Tisdell, 2015). Araştırmanın nitel boyutunda veriler araştırmacı tarafından hazırlanmış olan görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formunda bulunan soruların sınıf öğretmenlerinin eğitimde Web 2.0 araçları kullanımına yönelik görüşlerinin belirlenmesi doğrultusunda olması planlanmıştır.

Evren - Örneklem

Çalışmanın nicel verileri için örneklem, amaçlı örnekleme yöntemlerinden bir tanesi olan kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi, araştırmacının kolaylıkla ulaşabileceği zaman ve maliyet açısından araştırmaya hız kazandıran örnekleme yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). İzmir ili Narlıdere ve Mendere ilçelerinde görev yapan 117 sınıf öğretmeni araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Aşağıda Tablo 1’de araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin bazı demografik özellikleri verilmiştir.

Çalışmanın nitel boyutunda eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanılmasına yönelik görüşler 3 farklı ilkokulda görev yapan araştırmanın amacına uygun olabilmesi için Web 2.0 araçları ile ilgili bilgi sahibi olan toplam 10 sınıf öğretmeni ile görüşülerek toplanmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan 2 öğretmen, Web 2.0 araçlarını hiç duymadığını uzaktan eğitim sürecinde de raporlu olduğunu dolayısıyla bu araçları hiç kullanmadığını belirttiği için onlarla yapılacak görüşme sonlandırılmıştır. Görüşmeler öğretmenlerin bilgisi ve izni dâhilinde sesli olarak kaydedilmiş ve öğretmenlere Ö1, Ö2 gibi numara içeren tanımlar verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin demografik özellikleri

	Değişken	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	80	68,4
	Erkek	37	31,6
Yaş	20-29	8	6,8
	30-34	15	12,8
	35-39	26	22,2
	40 ve üzeri	68	58,1
Mesleki Kıdem	1-5	6	5,1
	6-10	14	12,0
	11-15	21	17,9
	16-20	27	23,1
	20 yıl ve üzeri	49	41,9

Tablo 1 Devamı. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin demografik özellikleri

	Değişken	Frekans (f)	Yüzde (%)
Sınıf Mevcudu	10-15	19	16,2
	16-25	35	29,9
	26-35	42	35,9
	36-45	19	16,2
	45 ve üzeri	2	1,7
Sınıf Düzeyi	1.Sınıf	31	26,5
	2. Sınıf	19	16,2
	3.Sınıf	26	22,2
	4. Sınıf	41	35,0
Hizmet İçi Eğitime Katılım Durumu	Eğitim Alan	40	34,2
	Eğitim Almayan	77	65,8
Toplam		117	100

Veri Toplama Araçları

Nicel boyut: Sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 kullanımı yetkinlik düzeylerinin ölçülmesi amacıyla Çelik (2020) tarafından geliştirilen “Web 2.0 Araçları Kullanımı Yetkinliği” ölçeği kullanılmıştır. Web 2.0 Araçları Kullanımı Yetkinlik Ölçeği (WAKYÖ) 5’li likert yapıda olup Hiçbir Zaman ile Her Zaman arasında yer alan Nadiren, Ara sıra, Sıklıkla ifadelerini içermektedir. Puanlaması 1-5 puan arasında yapılan ölçek tek faktörlü olup tamamı olumlu ifadelerden oluşan 39 madde içermektedir. Ölçek geliştirme çalışmasını yapan Çelik (2020) tarafından ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.98$ olarak hesaplanmış olup ölçekteki tüm maddelerin toplam korelasyonunun .30’dan yüksek (.69 ile .83 aralığında) bulunduğu tespit edilmiştir. Büyüköztürk (2004)’e göre korelasyonu 30 ve daha yüksek olan maddeler, bireyleri ölçülen özellik açısından iyi derecede ayırt etmektedir. Bu araştırmadan elde edilen Cronbach alpha değeri $\alpha=.99$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre WAKYÖ’nin madde-toplam korelasyonlarının yüksek ve ayırt edici olduğu görülmektedir.

Nitel boyut: Nitel veriler sınıf öğretmenlerinin eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımı hakkında ki görüşlerinin belirlenebilmesi amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu ile toplanmıştır. Soruların ve konuların belli bir öncelik sırasına konulmasının zorunlu olmadığı yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmacıya önceden hazır edilmiş soru ve cevaplara sadık kalarak araştırma konusunda daha derinlemesine bilgi almak amacıyla ek sorular sorabilme özgürlüğünü sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu katılımcılara yöneltilen açık uçlu sorular ve altlarında yer alan sordalardan oluşmaktadır. Araştırma problemi ile ilgili tüm boyutların ve soruların kapsanmasını güvence altına almak için geliştirilen bir yöntem olan görüşme formu (Yıldırım ve Şimşek, 2021) ilgili literatür taranarak geliştirilmiştir. Görüşme formu için hazırlanan 12 adet soru görüş alınmak üzere iki uzmana gönderilmiştir. Geri dönütler sonucunda bazı sorular elenmiş bazı sorularında ifadeleri düzeltilerek 7 adet sorudan oluşan görüşme formu son halini almıştır. Görüşme öncesinde katılımcılar araştırmanın konusu ve amacı ile ilgili bilgilendirilmiş, kişisel bilgilerinin üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı bildirilmiştir. Görüşme sürecinde katılımcıların izniyle ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Nicel boyut: Araştırmada sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri cinsiyete, yaşa, mesleki kıdeme, sınıf mevcuduna, okuttıkları sınıf düzeyine ve Web 2.0 araçları ile ilgili hizmet içi eğitime katılım durumlarına göre incelenmiştir. Bu kapsamda veriler Spss 26.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma değişkenlerinin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla kullanılan yöntemlerden biri olan çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır.

George ve Mallery(2019), ± 1.0 arasında bulunan basıklık değerinin pek çok psikometrik amaç için mükemmel kabul edilebileceğini fakat birçok durumda ± 2.0 arasındaki bir değerinde kabul edildiğini belirtmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının +2 ile -2 arasında olması verilerin normal dağılım gösterdiği şeklinde ifade edilir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Verilerin betimsel analizi ve basıklık çarpıklık değerleri bu aralıkta yer aldığından ölçekten elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir. Normallik testleri sonunda elde edilen veriler doğrultusunda araştırmada, iki grup arasındaki farklılıklar t-testi, ikiden fazla grup olması durumunda gruplar arası kıyaslamalarda varyansların homojen olduğu durumlarda Tek yönlü Anova Testi, varyansların homojen olmadığı durumlarda Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır.

Nitel boyut: Eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımı hakkında sınıf retmenlerinin görüşlerinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler MAXQDA-11 paket programı yardımıyla içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlandıktan sonra araştırmanın amacına uygunluğu, uygulanabilir ve anlaşılabilirliği araştırmacı dışında iki uzman tarafından değerlendirilmiş ve görüş alınarak son şekli verilmiştir. Nitel verileri toplama sürecinde yapılan tüm görüşmelerin gerçekleştirildiği çalışma grubunda maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılarak 3 farklı okulda görev yapan ve Web 2.0 araçları hakkında bilgisi olan 10 sınıf retmenine yer verilmiştir. Bu görüşmeler 9 ile 15 dakika arasında sürmüştür. retmenlerle yapılan görüşme sürecinde görüşmelerin yapılacağı okullara en az iki en çok dört kez gidilmiş ve retmenlerin ifadeleri görüşme sonrasında zaman kaybetmeden bilgisayar ortamına aktarılmıştır. retmenlerle yapılan görüşmeler ses kaydına alınmış ve ses kayıtları bilgisayar ortamına birebir aktararak incelenmiştir. Verilerin güvenirliğini sağlamak için ses kayıtları başka bir dinleyici tarafından da dinlenilerek bilgisayar ortamına aktarılan veriler ile doğruluğu karşılaştırılmış ve teyit edilmiştir. Görüşmelerden yapılan alıntılarda üretmenler görüşme sıralarına göre kodlanmıştır. Doğrudan alıntılarının sunulmasında bu sistematikten yararlanılmıştır. Nitel verilerin analizinde metinler topluca okunmuş, her soru için yeniden ayrı ayrı okumalar ve kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalar sonucunda ilgili kategorilere, kategorilerden de temalara ulaşılmıştır.

Bulgular

Sınıf retmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanım yetkinlikleri düzeyleri; cinsiyet, yaş, mesleki kıdem, okuttukları sınıfın mevcudu ve sınıf düzeyi ile Web 2.0 araçlarının kullanımıyla ilgili hizmet içi eğitim alma durumu değişkenleri açısından incelenmiştir.

Web 2.0 Araçları Kullanımı Yetkinlik Düzeyi leğinden (WAKY) elde edilen veriler üzerinde yapılan betimsel analiz sonuçlarına ait bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyi leğinden (WAKY) elde edilen verilerin betimsel analizi

Ölçek	n	$\bar{x}$	ss	Minimum	Maksimum
WAKY Ortalama Puan	117	2.02	.48	1.73	2.35

Tablo 2 incelendiğinde 117 retmenden elde edilen Web 2.0 Araçları Kullanımı Yetkinlik Düzeyi leği puanlarının ortalamalarının 2.02, maksimum değerin 2.35 ve minimum değerin 1.73 olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Sınıf retmenlerinin Web 2.0 Araçlarını Kullanım Yetkinlik Düzeylerinin Cinsiyet Değişkeni Açısından Analizi

Sınıf retmenlerin Web 2.0 araçlarını kullanma yetkinliklerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin tespiti için bağımsız gruplar için t-Testi kullanılmış ve bulgulara Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete göre sınıf retmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanım yetkinlik düzeylerine ilişkin t-Testi Sonuçları

Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	Levene Testi		t- Testi	
				f	p	t	p
Kadın	80	2.13	1.24	6.96	.009	-1.48	.142
Erkek	37	1.78	.93				

Tablo 3'e göre kadın retmenlerin Web 2.0 araçlarının kullanımıyla ilgili ölçekten aldıkları puan ortalaması ($\bar{x}$ =2.13, ss=1.24), erkek retmenlerin puan ortalamalarından ($\bar{x}$ =1.78, ss=.93) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadın retmenlerin puanları ile erkek retmenlerin puanları arasındaki farkın anlamlılığı yönünde yapılan analiz sonuçları ise bu farkın anlamlı olmadığını göstermektedir ($t=-1.48$; $p>.05$).

Sınıf retmenlerinin Web 2.0 Araçlarını Kullanım Yetkinlik Düzeylerinin Yaş Değişkeni Açısından Analizi

retmenlerin Web 2.0 araçlarını kullanım yetkinliklerinin yaş değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis H Testi ile analiz yapılmış ve analiz sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Yaş aralığı değişkenine ilişkin Kruskal Wallis H testi sonuçları

Yaş Aralığı	n	Sıra Ortalaması	χ^2	Sd	p
20-29 yaş	8	72.25			
30-34 yaş	15	63.43	8.36	3	.059
35-39 yaş	26	71.62			
40 yaş ve üzeri	68	51.64			

Tablo 4'e göre öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını kullanım yetkinliklerinin öğretmenlerin yaşı açısından anlamlı bir fark oluşturmadığı belirlenmiştir. ($\chi^2=8.36$, $p>.05$) Ancak sıra ortalamaları açısından Web 2.0 Kullanım yetkinliği ölçeğinden alınan en yüksek ortalamaya 20-29 yaş aralığındaki öğretmenlerin, en düşük ortalamaya ise 40 yaş ve üzeri öğretmenlerin sahip olduğu söylenebilir.

Sınıf Öğretmenlerinin Web 2.0 Kullanım Yetkinlik Düzeylerinin Mesleki Kıdem Değişkeni Açısından Analizi

Öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını kullanım yetkinliklerinin mesleki kıdem değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Kruskal Wallis H Testi ile analiz edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Mesleki Kıdem Değişkeni Açısından Kruskal Wallis H Testi Analizi

Mesleki Kıdem	n	Sıra Ortalaması	χ^2	Sd	p
1-5 yıl	6	40.83			
6-10 yıl	14	33.93			
11-15 yıl	21	37.21	1.75	3	.625
16-20 yıl	27	31.28			
20 yıl ve üzeri	49	50.03			

Tablo 5'e göre ölçekten alınan puanların mesleki kıdem açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($\chi^2=1.75$ $p>.05$).

Sınıf Öğretmenlerinin Web 2.0 Araçlarını Kullanım Yetkinlik Düzeylerinin Okuttukları Sınıf Düzeyine Göre Analizi

Öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını kullanım yetkinliklerinin okuttukları sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin tespiti için Kruskal Wallis H testi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonucuna Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Okuttukları Sınıf Düzeyi Değişkeni Açısından Kruskal Wallis H Testi Analizi

Sınıf Düzeyi	n	Sıra Ortalaması	χ^2	Sd	p
1. Sınıf	31	60.45			
2. Sınıf	19	50.29			
3. Sınıf	26	61.52	1.53	3	.67
4. Sınıf	41	60.34			

Tablo 6'ya göre ölçekten alınan puanların okuttukları sınıf düzeyi açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($\chi^2=1.53$ $p>.05$). Bu sonuca göre öğretmenlerin okuttuğu sınıf düzeyinin Web 2.0 araçları kullanım yetkinlikleri üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

Sınıf Öğretmenlerinin Web 2.0 Kullanım Yetkinlik Düzeylerinin Sınıf Mevcutlarına Göre Analizi

Öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını kullanma yetkinliklerinin sınıf mevcutlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin tespitine yönelik Kruskal Wallis H analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7. Sınıf Mevcudu Değişkeni Açısından Kruskal Wallis H Testi Analizi

Sınıf Mevcudu	n	Sıra Ortalaması	χ^2	Sd	p
10-15 Öğrenci	19	54.89			
16-25 Öğrenci	35	54.04			
26-35 Öğrenci	42	67.11	4.28	4	.36
36-45 Öğrenci	19	56.37			
45 ve üzeri	2	38.75			

Tablo 7'ye göre ölçekten alınan puanların sınıf mevcudu değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($\chi^2=4.28$ $p>.05$).

Sınıf Öğretmenlerinin Web 2. 0 Araçlarını Kullanım Yetkinlik Düzeylerinin Hizmet İçi Eğitim Almaları Değişkenine Göre Analizi

Öğretmenlerin Web 2.0 Araçlarını Kullanım yetkinlerinin hizmet içi eğitim alma değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin tespiti için bağımsız gruplar için t-Testi kullanılmış ve bulgular Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. *Hizmet İçi Eğitim Alma Durumuna Göre Öğretmenlerin Web 2.0 Araçları Kullanımı Yetkinlikler Düzeylerine İlişkin t-Testi Sonuçları*

Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	Levene Testi		t- Testi	
				f	p	t	p
Hizmet İçi Eğitim Alanlar	40	3.05	1.25	34.32	.00	8.91	.00
Hizmet İçi Eğitim Almayanlar	77	1.48	.66				

Tablo 8'e göre; hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin ortalamalarının ($\bar{x}=3.05$, $ss=1.25$), hizmet içi eğitim almayanların ortalamasından ($\bar{x}=1.48$, $ss=.66$) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçekten alınan puanlar arasındaki farkın anlamlılığı yönünde yapılan analiz sonuçları ise öğretmenlerin Web 2. 0 araçlarını kullanım yetkinliklerinin hizmet içi eğitim alanların lehine anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($t=8.91$; $p<.05$). Web 2.0 araçları ile ilgili hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin Web 2.0 araçları kullanım yetkinliklerinin daha yüksek olması aldıkları hizmet içi eğitimlerin etkili ve verimli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Sınıf öğretmenlerinin eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin görüşleri incelenmiş ve iki farklı temaya (Fayda ve Sorun) ulaşılmıştır. Ayrıca fayda ve sorun temasına ilişkin kategorilerin yanı sıra üç farklı kategoriye (Hizmet İçi Eğitim, Tercih Sebebi, Eğitim Durumu) ulaşılmıştır. Her bir başlığa ilişkin görüşmelerden elde edilen bulguların sunumu sırasında öğretmenlerin görüşlerinin çözümlenmesiyle belirlenen tema, kategori ve kodların açık bir şekilde sunulabilmesi için önce çizelgelere yer verilmiş, ardından çizelgelerde yer alan kodlara ilişkin öğretmen görüşleri doğrudan alıntılarla örneklendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Sınıf öğretmenlerinin eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi sonucunda fayda temasına ait iki kategoriye ulaşılmış olup (öğretmene fayda, öğrenciye fayda) öğrenciye ve öğretmene fayda kategorilerinde 5'er koda ulaşılmıştır. Ulaşılan kategori ve kodlar Tablo 9'da sunulmuş, ardından bunları örnekleyen doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Tablo 9. *Fayda Temasına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin Dağılımı*

Tema	Kategori	Kodlar	(f)
Fayda	Öğrenci (f=18)	Aktif Katılım	3
		Kalıcı Öğrenme	4
		Somutlaştırma	3
		Güdülenme	5
		Dijital Okuryazarlık	3
	Öğretmen (f=20)	Sosyalleşme	3
		İşbirlikli Çalışmalar	3
		Yaratıcılık	5
		Özgünlük	4
		Paylaşma	5

Öğrenciye fayda kategorisinde öğretmenler, Web 2.0 araçlarını kullandıkları derslerde öğrencilerin derse aktif katılım sağladığını, daha fazla duyuya hitap ettiği için kalıcı öğrenmelerin gerçekleştiğini, soyut konuların somutlaştırılabildiğini, öğrencinin güdülenmesini sağladığını ve dijital okuryazarlık yönünden de öğrencinin desteklendiğini ifade etmişlerdir.

Bulgulara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö8 .... öğrencilerin derse aktif katılım noktasında çok faydalı oluyor. Hiç parmak kaldırmayan ve ilgisiz olan öğrencim bile eğer bu araçları kullanarak ders işliyorsam mutlaka derse katılıyor. (Aktif Katılım)

Ö2 ...akılda kalıcılığı da artırıyor. Normalde işlediğimiz bir konuyu öğrenci hatırlayamadığında konunun özeti tekrar geçmem gerekirken konuyu çok önce işlemiş olsak bile eğer o konuyu işlerken bir Web 2.0 aracı

kullanmışsam hani oyun oynamıştık ya da görselleri birleştirmiştik gibi aracı hatırlatınca öğrenci hemen hatırlıyor. Bu yüzden görselliği artırarak öğrenmeyi daha kalıcı hale getirdiğini düşünüyorum. (Kalıcı Öğrenme)

Ö3...görselleştirmeyi ve somutlaştırmayı sağlıyor sonuçta görsel öğrenmeyi desteklemek çok önemli. Anlattığımız konuları video ve fotoğraflarla desteklemek zorundayız. Ayrıca üç boyutlu anlatım sağladığı için kazanımların kavratılması daha da kolaylaşıyor. Örneğin hayat bilgisi dersinde evimizin çevresi, kroki öğretiminde Web 2.0 araçlarını kullanarak öğrencilere krokinin ne olduğunu ve nasıl çizildiğini kolaylıkla öğretiyoruz. Üç boyutlu gösterim mevcut programlarda. Eskiden kendimiz çok daha basit çizimler kullanırdık. Yine matematik dersinde onluk ve birlik kavramlarını kazandırırken görsellerle çok daha iyi kavratabiliyoruz. Programlarla birlikleri, onlukların tek tek birliklerden oluştuğunu gösterebiliyoruz. (Somutlaştırma)

Ö1 ... öğrencilerimin ilgisini çekerek dikkatini toplamada etkili oluyor. Web 2.0 aracı kullandığım derslerde pür dikkat izleyip ne yapacaklarını, hangi aşamada etkinliğe katılacaklarını merakla bekliyorlar. Böylece konu öğrenmeye karşı ilgileri en üst seviyede oluyor. (Güdülenme)

Ö4...öğrencilerimin bilişim ağlarına alışmasını ve interneti işlevsel kullanmalarını sağlıyor. Teneffüslerde bilgisayardan bu araçları kullanmalarına izin veriyorum çok hoşlarına gidiyor. Bilgisayar ve internet kullanımı ile ilgili özgüvenleri gelişiyor. (Dijital Okuryazarlık)

Öğretmene fayda kategorisinde öğretmenler, derslerinde Web 2.0 araçlarını kullanmanın sosyalleşmelerine katkı sağladığını, bu araçların onları işbirlikli çalışmalara ve paylaşıma yönlendirdiğini, özgünlük ve yaratıcılık konusunda da kendilerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bulgulara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö5... internet ortamında sosyalleşme şansını yakaladığımı düşünüyorum. Örneğin Twitter'da gördüğüm bir içeriği o kişiye mesaj atarak öğrenmeye çalıştım şimdi sürekli birbirimizle farklı etkinlik ve uygulamaları paylaşıyoruz. (Sosyalleşme)

Ö4...örneğin bazı çalışmalar ve uygulamalarda ortak hareket etmek, işbirliği içinde olmak gerekiyor. Bu durumda öğretmenler arasındaki dayanışmayı ve birlikteliği peşinliyor. (İşbirlikli Çalışmalar)

Ö7...yaratıcılığımı geliştiriyor ve Web 2.0 araçlarını daha etkili kullanmamı sağlıyor. Bir Web 2.0 aracı kullanmak istediğimde mesela bir afiş hazırlamak istiyorum, aracı kullanmada ustalaştıkça çok yaratıcı ürünler ortaya çıkardığımı fark ettim. (Yaratıcılık)

Ö1... yapılanları ve paylaşılanları gördükçe daha başka ne yapabilirim diye düşünmeme sebep oluyor böylece özgün içerikler oluşturabiliyorum. (Özgünlük)

Ö2... internet ortamında hiç tanımadığımız meslektaşlarımızla tanışıp paylaşımlarda bulunuyoruz. Birbirimizden fikir alıyor, materyallerimizi kullanıyoruz. (Paylaşma)

Sınıf öğretmenlerinin eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi sonucunda hizmeti içi eğitim kategorisinde beş koda (Eğitim Türü, Sınırlı Erişim, Eğitim İçeriği, Eğitim Yeterliliği, Eğitim Süresi) ulaşılmıştır. Kodlar Tablo 10'da sunulmuş, ardından bunları örnekleyen doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Tablo 10. Hizmet İçi Eğitim Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin Dağılımı

Kategori	Kodlar	f
Hizmet İçi Eğitim	Eğitim Türü	4
	Sınırlı Erişim	7
	Eğitim İçeriği	2
	Eğitmen Yeterliliği	3
	Eğitim Süresi	4

Öğretmenler Web 2.0 araçları konusunda verilen hizmet içi eğitimlerle ilgili olarak, eğitim sürelerinin kısa olduğunu, eğitim sonrasında içeriğe tekrar ulaşmada sorun yaşadıklarını, eğitim yeterliliğinin ve eğitmenin kullandığı yöntem tekniğin çok önemli olduğunu, eğitim içeriğinin araçların bir

bütün halinde tanıtımı gibi değil ayrıntılı kullanımının gösterildiği uygulamalı bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Aldıkları hizmet içi eğitimleri yüz yüze eğitim veya uzaktan eğitim olması yönünden de değerlendiren öğretmenler uzaktan eğitimde uygulamalı öğrenemedikleri için yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bulgulara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö1... *eğitimin uzaktan ziyade yüz yüze olması gerektiğini düşünüyorum. Uzaktan alınmış bir eğitimim var ama çok bir şey öğrenemedim açıkçası. Kendi bilgisayar veya telefonlarımızla eş zamanlı uygulamalar yapacağımız yüz yüze eğitimlerin çok daha etkili ve faydalı olacağını kanaatindeyim.* (Eğitim Türü)

Ö2... *Eğitim bittikten sonra tekrar izleyemiyorduk. Keşke eğitim slaytları bizlerle paylaşılsaydı. Takıldığımız noktalarda tekrar bakabilirdik.* (Sınırlı Erişim)

Ö8... *bir anda bütün araçlarla ilgili kısaca bilgiler veriliyor ve bir tanesini bile tam anlamıyla öğrenmeden eğitim bitiyor. Genel bir Web 2.0 araçları kursu yerine örneğin pano oluşturma uygulamaları konusunda eğitim verile ve araçları uygulayarak öğrensek çok daha faydalı olur.*(Eğitim İçeriği)

Ö5... *eğitim verecek kişilerin daha yetkin kişiler olması gerektiğini düşünüyorum. Düz bir anlatımla, soru cevap yapmadan, anlatacağımı anlatıp eğitimi bitiren bir eğiticinin hizmet içi eğitimine katılmışım mesela hiç memnun kalmadım. Eğitici konu ile ilgili çok yetkin değildi ve sorduğumuz soruları cevaplayamamıştı.* (Eğitmen Yeterliliği)

Ö3... *Web 2.0 araçları ile ilgili verilen eğitimlerde en büyük sorun bence eğitim süresinin kısa olması.* (Eğitim Süresi)

Sınıf öğretmenlerinin eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi sonucunda tercih kategorisinde 3 koda (Eğitim programı, Projelere Katılım, Uzaktan Eğitim) ulaşılmıştır. Kodlar Tablo 11’de sunulmuş, ardından bunları örnekleyen doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Tablo 11. Tercih Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin Dağılımı

Kategori	Kodlar	(f)
Tercih	Uzaktan Eğitim	8
	Eğitim Programı	4
	Projelere Katılım	4

Sınıf öğretmenleri Web 2.0 araçlarını kullanmayı, projelere katılım sağlayabilmek, eğitim programının gerektirdiği şekilde öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmesine imkan sağlamak, tüm zeka alanlarına hitap etmek ve öğrenme sürecine öğrenciyi dahil edebilmek için tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde öğrencinin dikkatini çekmek, derse katılım isteklerini ve anlama düzeylerini artırmak amacıyla da Web 2.0 araçlarını kullanmayı çokça tercih ettikleri yönünde görüş bildirmişlerdir. Bulgulara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö10 .... *zaten eğitim programlarımız yapılandırıcı yaklaşıma göre hazırlanıyor. Dolayısıyla öğrencilerimin yaparak yaşayarak öğrenmesini sağlamaya çalışıyorum ve her derste mutlaka anlattığım konuyu dersin sonuna doğru öğrencilerimin aktif katılım sağlayacağı oyun, soru-cevap veya video olarak bu araçlarla öğrencilerime tekrar sunuyorum.* (Eğitim Programı)

Ö7 ... *yürüttüğüm e-Twinning, Erasmus gibi projelerde Web 2.0 araçlarını afiş, poster oluşturmak için logo hazırlamak için kullanmam gerekiyor. Ya da proje çıktıları için video düzenleme programları kullanarak öğrencilerimle yaptığım etkinliklerin fotoğraflarından video ve slaytlar hazırlamam gerekiyor.* (Projelere Katılım)

Ö9... *uzaktan eğitim Web 2.0 araçlarını tercih etmemdeki en büyük sebep sanırım. Küçük yaş grubuyla çalıştığımız için uzaktan bilgisayar başından öğrencilerin dikkatini uzun süre canlı tutmak çok zor oluyordu. Wordwall, Kaboot gibi online uygulamalar öğrencilerimin ekran karşısında pasif dinleyici olmasının önüne geçti. Fiziksel olarak ayrı olsak da bu uygulamalar öğrenci katılımı sağladığı için keyifli ders işleyebildik.* (Uzaktan Eğitim)

Sınıf öğretmenlerinin eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi sonucunda eğitim durumu kategorisine ait görüşleri 3 kod (Giriş, Gelişme, Sonuç) altında toplanmıştır. Kodlar Tablo 12’de sunulmuş, ardından bunları örnekleyen doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Tablo 12. Eğitim Durumu Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin Dağılımı

Kategori	Kodlar	(f)
Eğitim Durumu	Giriş	6
	Gelişme	4
	Sonuç	8

Eğitim durumları yani öğretme - öğrenme süreci giriş (dikkat çekme, güdüleme, hedeften haberdar etme, ön koşul öğrenmelerin hatırlatılması), gelişme (ipucu, pekiştirme, dönüt-düzeltilme) ve sonuç (tartışma, özet, eğitsel oyunlar, ölçme) bölümlerinden oluşmaktadır. Sınıf öğretmenleri Web 2.0 araçlarını dersin giriş bölümünde öğrencilerin dikkati çekmek, hedeften haberdar etmek için, gelişme bölümünde dönüt-düzeltilme ve pekiştirme yapmak için dersin son aşaması olan sonuç bölümünde ise eğitsel oyunlarla değerlendirme yapmak için kullandıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Bulgulara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö6...Öğrencileri hedeften haberdar etmek ve ilgilerini çekmek için Web 2.0 araçlarını çokça tercih ediyorum. Bu şekilde başlayarak dikkatlerini çektiğimde özellikle yeni bir konuya başlıyorsam öğrenmeleri çok kolaylaşıyor. (Giriş)

Ö2...Konu ile ilgili ipucu vermede ve dönüt-düzeltilme yapmada çok kullanıyorum Web 2.0 araçların. Önce konuya giriş yapıyorum sonra mutlaka tasarladığım bir etkinlik açıyorum anında dönüt düzeltme yapabiliyorum. (Gelişme)

Ö7...sonuç aşamasında değerlendirme amaçlı kullanıyorum. Konunun içeriğine göre eğitsel oyun, tartışma veya soru-cevap yoluyla öğrenmelerini ölçebilmek için uygun Web 2.0 aracı seçip dersin sonunda oyun olduğunu söylüyorum hepsi pür dikkat dinliyor. Onlar için hepsi oyun gibi oluyor aslında seçtiğim Web 2.0 aracı ile ciddi bir soru cevap süreci tasarlasam bile onlara oyun gibi geldiği için severek cevaplıyorlar. (Sonuç)

Sınıf öğretmenlerinin eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi sonucunda sorun temasına ait beş kategoriye ulaşılmıştır. (Donanım eksikliği, İnternet bağlantısı, Güncellemeler, Bilgi Eksikliği, Maliyet) Ulaşılan temalara ait kategoriler ve kodlar Tablo 13'te sunulmuş, ardından bunları örnekleyen doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Tablo 13. Sorun Temasına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin Dağılımı

Tema	Kategori	Kodlar	(f)
Sorun	Donanım Eksikliği (f=13)	Sınıf Donanımı	5
		Evdeki Donanım	8
	İnternet Bağlantısı (f=16)	MEB İnternet	6
		Kısıtlaması	
	Güncellemeler (f=5)	Bağlantı Sorunu	10
		Arayüz	5
	Bilgi Eksikliği (f=6)	Değişiklikleri	
		Yetersiz Eğitim	2
	Maliyet (f=7)	Dil	
		Ücretli Uygulamalar	

Donanım eksikliği kategorisinde öğretmenler, Web 2.0 araçlarını sınıftaki teknolojik donanımın yetersiz olması sebebiyle etkili kullanamadıklarını ifade ederken öğrencilerin evinde de teknolojik donanım eksikliği olması sebebiyle araçları öğrencilerle paylaşmakta ve uygulamakta sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bulgulara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö5...okulumuzdaki sınıflarda akıllı tahta yok dolayısıyla zaten bir sıfır yenik başlıyoruz geleceği söylüyor ama şimdilik projeksiyonla idare ediyoruz. Projeksiyonunda ya kendisi ya da kablosu bir şekilde sürekli arızalanıyor bu da Web 2.0 araçlarıyla hazırladığım etkinlikleri öğrencilerime sunmamı çok zorlaştırıyor. (Sınıf Donanımı)

Ö3...çok güzel online araçlar var ama öğrencilerimle paylaşmıyorum çünkü okulum dezavantajlı bir bölgede, velilerimin hepsi ekonomik olarak kötü durumda çoğunun evinde bırakın bilgisayarı televizyon bile yok. (Öğrencinin Evindeki Teknolojik Donanım)

İnternet bağlantısı kategorisinde öğretmenler, okullarda MEB internet alt yapısı kullanıldığı için birçok uygulamanın kısıtlama sebebiyle açılmadığını dolayısıyla sınıflarında istedikleri Web 2.0 aracını kullanamadıklarını ifade ederken internet bağlantı sorunlarının da uygulamaları kullanırken kendileri için sorun olduğunu ifade etmişlerdir. Bulgulara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö9...*Web 2.0 araçlarını kullanırken en çok İnternet bağlantısı ve bilgisayar hızında sorun yaşıyorum.* (Bağlantı Sorunu)

Ö8...*Okullarda Milli Eğitim'in interneti kullanıldığı için birçok uygulamaya ve siteye giremiyoruz. Kullanmak istediğim uygulamayı sınıfta açamıyorum kısıtlama var.* (MEB İnternet Kısıtlaması)

Güncellemeler alt temasında öğretmenler uygulamaların güncellenmesi sonucu ara yüzlerinde değişiklikler olduğunu bu durumunda uygulamayı kullanmayı zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. Ayrıca daha önce kullandıkları uygulamaların güncellemeler sonucunda cihazın işletim sistemiyle artık uyumlu olmadığı için zaman zaman açılmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Bulgulara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö4...*Uygulamalara güncelleme gelince ara yüz değişikliğinden dolayı sorun yaşıyorum. Kullandığım bir arttırılmış gerçeklik programı vardı mesela şu anda o programı telefonumda kullanamıyorum çünkü kullandığım telefondaki işletim sistemi artık uygulamayı desteklemiyor.* (Ara Yüz Değişiklikleri)

Ö.3...*Bazı uygulamalar ara yüzlerinde değişikliğe gittiğinde farklılıklar görebiliyoruz. Bazı anlamakta zorlandığım oluyor.* (Ara Yüz Değişiklikleri)

Bilgi eksikliği kategorisinde öğretmenler eğitimlerinin yetersiz olması sebebiyle Web 2.0 araçlarını kullanmakta zorlandıklarını ya da eğitimini aldıkları Web 2.0 aracı dışında başka araç kullanamadıklarını ifade ederken uygulamaların yabancı dilde olması sebebiyle de uygulamaları anlamakta ve kullanmakta zorlandıkları yönünde görüş bildirmişlerdir.

Bulgulara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö6...*Web 2.0 araçlarını kullanım konusunda eğitimim yetersiz olduğu için hep aynı araçları kullanıyorum yeni bir araç kullanmak istediğimde araştırarak ya da deneme yanılma yoluyla öğrenmeye çalışıyorum. Bu da hem çok zaman alıyor hem de her istediğim etkinliği hazırlayamıyorum.* (Yetersiz Eğitim)

Ö1...*araçların genellikle İngilizce olması da İngilizceyi çok bilmediğim için o araçları kullanmamı engelliyor.* (Dil)

Maliyet kategorisinde öğretmenler tüm Web 2.0 araçlarını isteseler de kullanamadıklarını çünkü çoğu uygulamanın ücretli olduğunu ifade ederken ücretli uygulamaların Web 2.0 araçlarını kullanmalarını engellediği yönünde görüş bildirmişlerdir. Bulgulara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö.10...*Web 2.0 araçları ilk çıktıklarında çoğu ücretsizdi rahat rahat kullanıyorduk ama zamanla uygulamaları ücretli hale getirmeye başladılar. Tam işime yarayacak bir Web 2.0 aracı buluyorum, bakıyorum ücretli, deneme sürümünü kullanıyorum bir süre daha sonra uygulamayı çok çok beğenirsem satın alıyorum ama hepsini satın almam da mümkün değil sonuçta.* (Maliyet)

Ö.2...*araçların kategori halinde sunulduğu içerikler var ama onlardaki uygulamalarda genelde ücretli oluyor ve kullanıp kullanamayacağımı ya da işime yarayıp yaramayacağımı bilmediğim bir uygulamayı da satın almak istemiyorum.* (Maliyet)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı doğrultusunda İzmir ili Narlıdere ve Menderes ilçelerindeki ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri çeşitli değişkenler ile öğretmen görüşleri bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın bulguları sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanım yetkinliklerinin orta seviyenin de altında olduğunu göstermektedir. Şenyurt ve Şahin (2022)'nin

sınıf öğretmenlerinin genel olarak Web 2.0 araçlarından haberdar olduklarını fakat bilgilerinin sınırlı olduğunu ifade ettiği çalışması araştırmanın bulgusunu destekler niteliktedir. Şengür ve Anagün (2021) de çalışmalarında sınıf öğretmenlerinin bilişim teknolojilerini kullanım düzeylerinin yüksek olduğunu ancak eğitsel amaçlarla Web 2.0 araçlarını kullanma konusunda sınıf öğretmenlerinin orta düzeyde yeterli oldukları sonucuna ulaşmıştır. Buna karşın öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını ve yeni teknolojileri ders materyallerini hazırlamak ve geliştirmek amacıyla kullanım durumlarını branş bazında araştıran Bal (2019) çalışmasında, Sınıf öğretmenleri ile İngilizce branş öğretmenlerinin diğer branş öğretmenlerine göre öğretim ortamlarında daha çok sayıda Web 2.0 aracı kullandıklarını ve teknolojiye karşı olumlu bakış açısı geliştirdiklerini ifade etmektedir. Eğitim programlarında öğretim yöntem tekniği bölümünde kazanım ile ilgili olarak öğretmenlerin kullanabilecekleri Web 2.0 araçları konusunda yönlendirme olmaması sebebiyle öğretmenlerin Web 2.0 araçları yeterlilik düzeyinin orta düzeyin altında çıktığı düşünülmektedir. Programda yönlendirme olması halinde daha çok öğretmenin bu araçları kullanacağı ve böylece yeterliliklerinin artacağı öngörülmektedir.

Çalışma sonucunda Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyinde cinsiyet değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 yetkinlik düzeyini cinsiyet açısından ele alan bir araştırmaya bu çalışma kapsamında rastlanmamıştır fakat branş öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeylerinin cinsiyet açısından anlamlı farklılık göstermediği sonucuna varan araştırmalar (Atalmış ve Şimşek, 2022; Eyüp, 2022), araştırmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Öğretmenlerin teknoloji kullanımını çeşitli açılardan ele alan ve öğretmenlerin teknoloji kullanımına yönelik öz yeterliklerini inceleyen araştırmalarda da kadın ve erkek öğretmenler arasında anlamlı fark bulunmamıştır (Aktürk ve Delen, 2020; Güneş ve Buluç, 2017). Bununla birlikte Kartal, Temelli ve Şahin (2018)'nin kadın ve erkek matematik öğretmenlerinin bilişim teknolojileri öz-yeterlik düzeylerini cinsiyet değişkenine göre karşılaştırmalı olarak incelediği araştırmasında, kadın ve erkek öğretmenlerin her ikisinin de bilişim teknolojileri öz-yeterlik düzeyleri yüksek bulunmuştur. Ancak erkek öğretmenlerin öz yeterlik algılarının kadın öğretmenlere oranla daha yüksek olduğu da bulgular arasındadır. Bu araştırmaya paralel olabilecek Akkoyunlu ve Orhan (2003) da Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümü son sınıf öğrencileri ile yürüttüğü araştırmasında erkek öğrencilerin Web 2.0 hızlı içerik geliştirme için gerekli olan bilgisayar becerilerine kadın öğrencilerden daha fazla sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu çalışmalar ışığında araştırma bulgularına göre cinsiyet değişkeninin Sınıf Öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri açısından anlamlı çıkmamış olması son yıllarda kadın ve erkekler arasındaki teknoloji kullanım düzeyine ve yetkinliğine ilişkin farkın kapanmakta olduğuna işaret etmektedir.

Araştırma bulgularına göre yaş değişkeni ile sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu doğrultuda öğretmenlerin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeylerini yaş değişkeninin etkilemediği söylenebilir. Bu durum Covid-19 pandemisi sebebiyle uzaktan eğitim süreci yaşayan öğretmenlerin yaş farkı olmaksızın dijital platformları kullanmak mecburiyetinde kalmaları sebebiyle açıklanabilir.

Çalışmada sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları yetkinlik düzeylerinde mesleki kıdem değişkeni açısından anlamlı farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda mesleki kıdem yılı ile Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu doğrultuda mesleki kıdem yılının sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyini etkilemediği söylenebilir. Araştırma sonucuna paralel sonuçlar elde eden çalışmalar bulunmakla birlikte (Eyüp, 2022; Sırakaya, 2019) meslekteki kıdem yılı düşük olan öğretmenlerin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeylerinin (Atalmış ve Şimşek, 2022), bilişim teknolojileri kullanım düzeylerinin (Şengür ve Anagün, 2021) ve Web 2.0 araçları ile ilgili farkındalık düzeylerinin (Bal, 2019) meslekteki süresi fazla olan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşan araştırmalar da bulunmaktadır. Ulaş ve Ozan (2010) ise sınıf öğretmenlerinin meslekteki kıdemleri arttıkça sınıf içinde daha fazla eğitim teknolojilerini kullandıkları bulgusuna ulaşmıştır. Horzum (2010), Web 2.0 araçlarını kullanma konusunda mesleki kıdemi az olan öğretmenlerin genç olmaları sebebiyle teknoloji yatkınlıklarının daha yüksek olduğunu ve mesleki kıdemi fazla olan öğretmenlere göre daha önde olduklarını ifade etmiştir. Araştırma sonucuna göre sınıf öğretmenlerinin eğitimde Web 2.0 araçları kullanım yetkinliklerinin mesleki kıdem açısından farklılık göstermemesi son 12 yılda sınıf öğretmenlerinin teknolojiye ayak uydurduğu ve kıdem ile teknoloji kullanımını arasındaki ters yönlü ilişkinin değişmeye başladığı şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmada sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanım yetkinlik düzeylerinin okuttukları sınıf düzeyi değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Analiz sonucunda

okuttukları sınıf düzeyi değişkeninin sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımını yetkinlik düzeyi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu durum sınıf öğretmenlerinin okuttukları sınıf düzeyinin her yıl değişmesi ve 1. Sınıftan 4. Sınıfa kadar her sınıf düzeyinde eğitim vermeleri sebebiyle açıklanabilir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde sınıf mevcuduna göre sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanım yetkinlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bu durum Web 2.0 araçlarının zamandan ve mekandan bağımsız şekilde kullanılabilmesi ve aynı anda bir çok kişinin uygulamalara katılım sağlayabilmesi sebebiyle sınıftaki öğrenci sayısının Web 2.0 araçlarının kullanımını etkilemediği şeklinde yorumlanabilir. Sınıf öğretmenlerinin eğitim teknolojilerini kullanım yeterliliklerini çeşitli değişkenler açısında inceleyen Ulaş ve Ozan (2010)'nın eğitim teknolojileri kullanım yeterliliğinde sınıf öğretmenlerinin sınıflarındaki öğrenci mevcudunun belirleyici olmadığı sonucuna ulaştığı çalışma araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Sınıf öğretmenlerinin hizmet içi eğitim alıp almama durumlarına bakıldığında Web 2.0 araçları ile ilgili hizmet içi eğitim alan sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımını yetkinlik düzeylerinin hizmet içi eğitim almamış sınıf öğretmenlerine göre daha yüksek olduğu ve hizmet içi eğitim alma durumunun Web 2.0 araçları kullanımını yetkinlik düzeyi üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple Web 2.0 araçları ile ilgili verilen hizmet içi eğitimlerin etkili ve verimli olduğu düşünölmektedir. Atalmış ve şimşek (2022) ve Eyüp (2022)'ün araştırma sonuçlarında da hizmet içi eğitim alan branş öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımını yetkinlik düzeylerinin yüksek çıkması araştırmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Öğretmenler eğitim öğretim süresinde Web 2.0 araçları kullanımının öğrenci ve öğretmen açısından çeşitli faydaları bulunduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Web 2.0 araçlarını kullandıkları derslerde öğrencilerin derse aktif katılım sağladığını, daha fazla duyuya hitap ettiği için kalıcı öğrenmelerin gerçekteşittiğini, somut öğrenmeler gerçekteşitildiğini, öğrencinin güdülenmesini sağladığını ve dijital okuryazarlık yönünden de öğrencinin desteklendiğini ifade etmişlerdir. Alanyazında bulunan birçok çalışma da (Deperlioğlu ve Köse, 2010; Altunçekiç ve Aksu, 2011; Korucu ve Sezer, 2016; Korucu ve Karalar, 2017; Bal, 2019; Batıbay ve Mete, 2019; Çelebi ve Satırlı, 2021; Gündüzalp, 2021; şengür ve Anagün, 2021; şenyurt ve şahin, 2022) öğretmenlerin görüşleriyle paralellik göstermektedir. Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin öğrencilerine yararları hakkında Web 2.0 araçlarının derslerde kullanımlarına yönelik pozitif düşüncelere sahip oldukları görülmektedir.

Öğretmenler derslerinde Web 2.0 araçlarını kullanmanın sosyalleşmelerine katkı sağladığını, bu araçların onları işbirlikli çalışmalara ve paylaşıma yönlendirdiğini, özgünlük ve yaratıcılık konusunda da kendilerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bal (2019), öğretmenlerin eğitimde yeni teknolojileri ve Web 2.0 araçlarını kullanımlarını değerlendirdiği çalışmasında da araştırmaya paralel şekilde Web 2.0 araçlarının öğretmenlerin ders sunumlarını ve öğrenme ortamlarını zenginleştirdiğini, internet kullanma becerilerini arttırdığını ve kişisel gelişimlerine katkı sağladığını ifade etmektedir. Öğretmen görüşlerine göre eğitimde Web 2.0 araçları kullanımının hem öğrenciye hem öğretmen katkı sağladığını ve öğretmenlerin bu araçları kullanmak konusunda istekli oldukları düşünölmektedir. Web 2.0 araçları eğitim aracı olarak kullanıldığında öğrenme yaşantılarına katkı sağlayacağı görülmektedir. Eğitimde Web 2.0 araçlarının kullanımı öğrencilerin ilgisini çekmekte ve ders sürecinde öğrencilerin motivasyonunu artırmakta (Batıbay ve Mete, 2019) olup öğrencilerin bilişim çağı gereklerine uygun (Deperlioğlu ve Köse, 2010), teknoloji okuryazarı bireyler (Altunçekiç ve Aksu, 2011) olarak yetişmelerine imkân sağlamaktadır. Ayrıca bu araçlar öğrenmeyi eğlenceli hâle getirmenin yanı sıra kalıcı öğrenmelerin gerçekteşitmesine imkân sağlayarak (Batıbay ve Mete, 2019) öğrencilerin aktif katılımının sağlandığı, soyut konuların somutlaştırıldığı (Korucu ve Sezer, 2016) bir öğrenme yaşantısı sunmaktadır.

Araştırma sonucunda öğretmenlerin Web 2.0 araçları ile ilgili hizmet içi eğitimlerin uzaktan ziyade yüz yüze ve uygulamalı şekilde yapılmasını istedikleri görölmüştür. Web 2.0 araçları konusunda verilen hizmet içi eğitimleri değerlendiren öğretmenler, eğitim süresinin kısa olduğunu, eğitim sonrasında içeriğe tekrar ulaşmada sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler Web 2.0 araçlarının çok çeşitli olması sebebiyle eğitim içeriğinin araçların bir bütün halinde tanıtımı gibi değil araçların kategorilerine göre düzenlendiği ayrı ayrı kurslar şeklinde düzenlenmesi gerektiğini ifade ederek eğitim içeriği ile ilgili de görüş bildirmişlerdir. Ayrıca verilen hizmet içi eğitimlerde eğitimci yeterliliğinin önemine vurgu yapan öğretmenler eğitimcilerin hem pedagojik hem de akademik yönden bilgi sahibi olması gerektiği ifade etmişlerdir. Eğitimcinin kullandığı yöntem ve tekniğin verilen eğitimin etkililiğini belirlediği yönünde görüş

bildirmişlerdir. Altıok, Yükseltürk ve Üçgül (2017)'ün çeşitli bölümlerde öğrenim gören öğretmen adaylarıyla yürüttükleri çalışmada öğretmen adaylarına Web 2.0 araçları eğitimi verilerek sonuçları incelenmiş ve öğretmen adaylarının da eğitimin süresini yetersiz bulduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra eğitim verilen öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisine dair öz güvenlerinin arttığı (Tatlı, Akbulut ve Altınışik, 2019) ve öğretmen adaylarına verilen eğitim sonrasında araçlar hakkındaki bilgilerinin ve araçları kullanmaya yönelik becerilerinin arttığı da (Altıok vd., 2017) bulgular arasındadır.

Öğretmenlerin Web 2.0 araçları kullanımına yönelik bilgi ve becerilerinin artırılmasını hedefleyen hizmet içi eğitimlerin, öğretmen görüşleri doğrultusunda düzenlenmesi halinde etkililiğinin artacağı düşünülmekle birlikte bu araçlar ve eğitsel kullanımı ile ilgili bilgiler sunan hizmet içi eğitimlerin gerekli ve önemli (Horzum, 2010) olduğu düşünülmektedir. Web 2.0 araçları kullanımı hakkında verilecek eğitimin niteliği de teknolojik araçların kullanılabilmesi için önem arz etmekte (Eyüp, 2022) olup öğretmenlerin bilgisayar ve teknolojiyi kullanmaları ile öğretim davranışları üzerinde olumlu etkiler bırakmaktadır (Bal, 2019). Sırakaya (2019)'nın teknoloji kabul durumunu branş değişkenine göre incelediği çalışmasında en yüksek puana bilişim teknolojileri öğretmenlerinin sahip olduğu ikinci sırada ise sınıf öğretmenlerinin bulunduğu görülmektedir. Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin lisans eğitimlerini teknoloji üzerine aldığı düşünülürse sınıf öğretmenlerinin teknoloji kabul durumlarının yüksek olması sebebiyle nitelikli hizmet içi eğitimler aldıkları takdirde Web 2.0 araçları kullanımı yetkinliklerinin de artacağı düşünülmektedir.

Öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını tercih etme sebepleri incelendiğinde öğretmenler, Web 2.0 araçlarını, projelere katılım sağlayabilmek, eğitim programının gerektirdiği şekilde öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmesine imkan sağlamak, tüm zeka alanlarına hitap etmek ve öğrenme sürecine öğrenciyi dahil edebilmek amacıyla tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde öğrencinin dikkatini çekmek, derse katılım isteklerini ve anlama düzeylerini artırmak amacıyla da Web 2.0 araçlarını kullanmayı tercih ettikleri yönünde görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerin eğitimde yeni teknolojileri ve Web 2.0 araçlarını kullanmalarının değerlendirdiği çalışmada (Bal 2019), araştırmaya paralel şekilde öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını öğretim programındaki kazanımlara göre seçerek kullandıklarını ve projelerinde Web 2.0 aracı kullanmayı tercih ettikleri ifade edilmiştir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu Covid-19 salgını sürecinde uzaktan eğitim sebebiyle Web 2.0 araçlarını tercih etmek durumunda kaldıklarını, bu araçların uzaktan eğitim sürecinde tercihten ziyade zorunluluk olduğunu ifade etmişlerdir. Şenyurt ve Şahin (2022)'nin pandemi sürecinde uzaktan eğitim yapan sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarının kullanımına yönelik görüşlerini incelediği çalışması araştırmanın bulgularını desteklemektedir.

Eğitim durumları yani öğretme - öğrenme süreci giriş (dikkat çekme, güdüleme, hedeften haberdar etme, ön koşul öğrenmelerin hatırlatılması), gelişme (ipucu, pekiştirme, dönüt-düzeltilme) ve sonuç (tartışma, özet, eğitsel oyunlar, ölçme) bölümlerinden oluşmaktadır. Sınıf öğretmenleri Web 2.0 araçlarını öğrencilerin dikkati çekmek ve hedeften haberdar etmek, dönüt-düzeltilme ve pekiştirme yapmak ve eğitsel oyunlarla değerlendirme yapmak için kullandıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Eğitimde kullanılmak üzere birbirinden farklı kategorilerde çok çeşitli Web 2.0 aracı bulunmaktadır. Öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını aracın özelliğine göre dersin her aşamasında kullandıkları görülmektedir. Alanyazında bu çalışmanın bulgularını destekler nitelikte araştırmalar bulunmaktadır (Öztürk ve Gökdaş 2020; Çelebi ve Satırlı 2021).

Öğretmenler son olarak Web 2.0 araçlarının kullanımıyla ilgili karşılaştıkları sorunlar hakkında görüş bildirmişlerdir. Öğretmenler eğitimlerinin yetersiz olması sebebiyle Web 2.0 araçlarını kullanmakta zorlandıklarını ya da eğitimini aldıkları Web 2.0 aracı dışında başka araç kullanamadıklarını ifade ederken uygulamaların yabancı dilde olması sebebiyle de uygulamaları anlamakta ve kullanmakta zorlandıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Bununla birlikte Web 2.0 araçlarını sınıftaki teknolojik donanımın yetersiz olması sebebiyle etkili kullanamadıklarını ifade ederken öğrencilerin evinde de teknolojik donanım eksikliği olması sebebiyle araçları öğrencilerle paylaşmakta ve uygulamakta sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. İnternet bağlantı sorunlarına değinen öğretmenler, okullarda MEB internet alt yapısı kullanıldığı için birçok uygulamanın da kısıtlama sebebiyle açılmadığını dolayısıyla sınıflarında istedikleri Web 2.0 aracını kullanamadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler güncellemeler sonucunda bazı uygulamalarda ara yüz değişiklikleri olduğunu bu durumda uygulamanın kullanımını zorlaştırdığını dile getirirken daha önce kullandıkları uygulamaların güncellemeler sonucunda cihazın işletim sistemiyle artık uyumlu olmadığı için zaman zaman açılmadığını bildirmişlerdir. Uygulamalarla ilgili olarak görüş bildirdikleri bir diğer konu ise uygulamaların ücretli olması sebebiyle kullanmakta güçlük çektikleridir. Öğretmenler bu durumu maliyet yönünden Web 2.0 araçlarını kullanırken karşılaştıkları sorunlardan biri olarak tanımlamışlardır. Öğretmenlerin eğitimde Web 2.0 araçlarını kullanmak konusunda istekli oldukları görülmekte olup

karşılaştıkları sorunlar giderildiğinde daha etkili ve verimli şekilde bu araçları kullanacakları düşünölmektedir. Alanyazında öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını kullanırken karşılaştıkları sorunlarla ilgili çalışmanın bulgularını destekleyen birçok araştırma bulunmaktadır. Konu ile ilgili diğer araştırmalarda bu teknolojilerle ilgili bilgi eksikliğini (Pritchett, Pritchett ve Wohleb, 2013; Tatlı vd., 2019; Unal ve Uzun, 2019; Karakuş ve Er, 2020; Onbaşılı, 2020), donanım eksikliğini (Blannin, 2020; Şengür ve Anagün, 2021; Şenyurt ve Şahin, 2022), uygulamaların yabancı dilde olmasını (Tatlı vd., 2019; Onbaşılı, 2020; Kırmımlı ve Demirezen, 2022), internet kısıtlamalarını (Bal, 2019; Şengür ve Anagün 2021) ve ücretli uygulamaları (Korucu ve Sezer, 2016; Unal ve Uzun, 2019) Web 2.0 araçlarının eğitimde kullanılmasını olumsuz yönde etkileyen durumlar arasında belirtmiştir.

Uygulayıcılara Öneriler;

- Web 2.0 araçları konusunda sınıf öğretmenlerinin kendilerini geliştirmelerine imkân tanıyan uygulamalı eğitimler verilebilir.
- Öğretmenler için hazırlanan hizmet içi eğitimler, bölümler ya da aşamalar halinde Web 2.0 araçlarının kullanım alanlarına göre verilmesi önerilebilir.
- Okullardaki teknolojik donanım ve altyapı sorunları giderilerek sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını derslerinde etkili kullanabilmesinin yolu açılabilir.
- Web 2.0 araçlarının eğitim programına entegrasyonu kapsamında çalışmalar ve eğitimler planlanabilir.

Araştırmacılara Öneriler;

- Bu araştırma İzmir ilinde görev yapan sınıf öğretmenleri ile yürütölmüştür. Daha geniş örneklem gruplarıyla ve farklı illerde araştırmalar yapılabilir. Araştırma bulgularıyla sonuçlar karşılaştırılabilir.
- Web 2.0 araçlarının ilkökul öğrencilerinin akademik başarısı üzerindeki etkisi üzerine deneysel çalışmalar yapılabilir.
- Araştırmada kullanılan ölçekten farklı ölçekler kullanılarak öğretmenlerin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyleri ölçülebilir.
- Araştırmada sınıf öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanımı yetkinlik düzeyine ilişkin nicel veriler toplanmıştır. Farklı olarak branş öğretmenlerinin Web 2.0 teknolojisi kullanım yetkinliklerine ilişkin nicel veriler toplanabilir.
- Araştırmanın nitel kısmında da Web 2.0 araçlarının eğitimde kullanımı hakkında sınıf öğretmenlerinin görüşlerine yer verilmiştir. Farklı olarak branş öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarının eğitimde kullanımı hakkında görüşleri araştırılabilir.

Etik Beyan

“Sınıf Öğretmenlerinin Web 2.0 Araçları Kullanımı Yetkinliklerinin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değerildir.

Kaynakça

- Akkoyunlu, B. ve Orhan, F. (2003). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi (BÖTE) bölümü öğrencilerinin bilgisayar kullanma öz yeterlik inancı ile demografik özellikleri arasındaki ilişki. *The Turkish Online Journal of Educational Technology* 2 (3), 86–93.
- Aktürk, A. O. ve Delen, A. (2020). Öğretmenlerin teknoloji kabul düzeyleri ile öz -yeterlik inançları arasındaki ilişki. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergi (BEST Dergisi)* 4 (2), 67–80.
- Alaca, E. ve Yılmaz, B. (2016). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ve bilgi toplumuna dönüşüm: Türkiye’de durum. *Türk Kütüphaneciliği* 30 (3), 507–523.

- Altok, S., Yükseltürk, E. ve Üçgül, M. (2017). Web 2.0 eğitime yönelik gerçekleştirilen bilimsel bir etkinliğin değerlendirilmesi: katılımcı görüşleri. *Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Dergisi* 6 (1), 1–8.
- Altunçekiç, A. ve Aksu, L. (2011). Web destekli öğrenme ortamlarının internet kullanımına yönelik tutum düzeyleri üzerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 1 (19), 239–250.
- Altunışık, M. ve Aktürk, A. O. (2021). Türkiye 'de Web 2.0 araçlarının eğitim - öğretim ortamlarında kullanımına bir bakış : 2010 - 2020 dönemi tezlerinin incelenmesi. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergisi)* 5 (2), 205–227.
- Atalmış, S. ve Şimşek, G. (2022). Social studies and science teachers abilities to use Web 2.0 tools. *Journal of Innovative Research in Social Studies* 5 (1), 1–19.
- Bal, H. (2019). *Öğretmenlerin eğitimde yeni teknolojileri ve Web 2.0 araçlarını kullanımlarının değerlendirilmesi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı
- Başaran, M. ve Kılınçarslan, R. (2021). Uzaktan eğitimle ilkokuma yazma öğretiminde Web 2.0 araçlarıyla tasarlanan oyunların etkililiği. *Türkiye Eğitim Dergisi* 6 (1), 186–199.
- Batıbay, E. ve Mete, F. (2019). Web 2.0 uygulamalarının türkçe eğitiminde motivasyona etkisi: kahoot örneği. *Ana Dili Eğitimi Dergisi* 7 (4), 1029–1047.
- Blannin, J. (2020). The role of the teacher in primary school Web 2.0 use. *Contemporary Educational Technology* 6 (3), 188–205.
- Bozkurt, A. (2014). Ağ toplumu ve öğrenme : bağlantıcılık. XVI. Akademik Bilişim Konferansı'nda sunulan bildiri. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (25. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2014). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi* (Çev: Y. Dede, S. B. Demir ve diğerleri). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (Çev: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çelebi, C. ve Saurıl, H. (2021). Web 2.0 araçlarının ilkökul seviyesinde kullanım alanları. *Öğretim Teknolojisi ve Hayat Boyu Öğrenme Dergisi - Instructional Technology and Lifelong Learning* 2 (1), 75–110.
- Çelik, T. (2020). Web 2.0 araçları kullanımı yetkinliği ölçeği geliştirme çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 51, 449–478.
- Çetin, H. S. ve Aktay., S. (2021). Web 2.0 değerlendirme araçlarının ilkökulda etkililiğine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi* 5 (1), 36–48.
- Deperlioğlu, Ö. ve Köse, U. (2010). Web 2 .0 teknolojilerinin eğitim üzerindeki etkileri ve örnek bir öğrenme yaşantısı. XII. Akademik Bilişim Konferansı'nda sunulan bildiri. Muğla: Muğla Üniversitesi.
- Dutta, A. ve Nessa, N. (2022). Technological competencies of teachers in teaching learning process and the librarians role to enhance the technological skills : a study. *Library Philosophy and Practice (e-journal)* 6706.
- Elmas, R. ve Geban, Ö. (2012). 21. yüzyıl öğretmenleri için Web 2.0 araçları. *International Online Journal of Education Sciences* 4 (1), 4–11. https://www.researchgate.net/publication/264856610_Web_20_Tools_for_21st_Century_Teachers (Erişim tarihi: 11.11.2022)
- Erkman, F., Ertenü, B. Güven, M., Mardin, N., Bilgin, G., Pınar, M., Kabakçı, N. ve Kırmacı, M. (2019). *Sosyal ve dnyusal öğrenme becerileri yeni sanayi devriminin eşliğinde iş ve yaşam yetkinliklerinin anahtarları*. İstanbul: TÜSİAD
- Eyüp, B. (2022). Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanma yetkinliklerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23 (1), 307–323.
- García-Pérez, L., García-Garnica, M. ve Olmedo-Moreno E. M. (2021). Skills for a working future: how to bring about professional success from the educational setting. *Education Sciences* 11 (1), 1-28.
- Gündüzalp, Cengiz. 2021. Web 2.0 araçları ile zenginleştirilmiş çevrimiçi öğrenmenin öğrencilerin üst bilişsel ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 10 (3), 1158–77.
- Güneş, A. ve Buluç, B. (2017). Sınıf öğretmenlerinin teknoloji kullanımları ve öz yeterlilik inançları arasındaki ilişki. *TÜBAV Bilim Dergisi* 10 (1), 94–113.
- Horzum, M .B. (2010). Öğretmenlerin Web 2.0 araçlarından haberdarlığı, kullanım sıklıkları ve amaçlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7 (1), 603- 634.
- Karakuş, N. ve Er, Z. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının Web 2.0 araçlarının kullanımıyla ilgili görüşleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* (9), 177–197.
- Kartal, O. Y., Temelli, D. ve Şahin, Ç. (2018). Ortaokul matematik öğretmenlerinin bilişim teknolojileri öz-yeterlilik düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi* 11 (4), 922–943.
- Kivunja, C. (2014). Do you want your students to be job-ready with 21st century skills? change pedagogies: a pedagogical paradigm shift from vygotskyian social constructivism to critical thinking, problem solving and siemens digital connectivism. *International Journal of Higher Education* 3 (3), 81–91.
- Kırımlı, H. ve Demirezen, S. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin Web 2.0 teknolojilerine yönelik görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 527–558.
- Korucu, A. T. ve Karalar, H. (2017). Sınıf öğretmenliği öğretim elemanlarının Web 2.0 araçlarına yönelik görüşleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7 (2), 456–748.

- Korucu, A. T. ve Sezer, C. (2016). Web 2.0 teknolojilerinin kullanma sıklığının ders başarısı üzerindeki etkisine yönelik öğretmen görüşleri. *Eğitim ve ğretim Araştırmaları Dergisi* 5 (2), 379–394.
- MEB. (2017). *Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim ve Ortaöğretim ğretim Programlarının Güncellenmesi*. Ankara.
- Merriam, B. S. ve Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: a guide to design and implementation: revised and expanded from qualitative research and case study applications in education*. San Fransisco: Jossey Bas.
- Onbaşılı, . (2020). The effects of science teaching practice supported with Web 2.0 tools on prospective elementary school teachers self-efficacy beliefs. *International Journal of Progressive Education* 16 (2), 91–110.
- ztrk, E. ve Gkdaş, . (2020). ğrenme-ğretme ortamlarına teknoloji entegrasyonu srecinde ilkokul düzeyinde dijital materyallerin kullanım durumlarının incelenmesi. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education* 9 (1), 65–80.
- Robson, C. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (ev :ř. Çınkır ve N. Demirkasımoğlu). İstanbul: Anı Yayınları.
- Pritchett, C. G., Pritchett, C. C. ve Wohleb, E. (2013). Usage, barriers, and training of Web 2.0 technology applications. *SRATE Journal* 22 (2), 29–38.
- şengr, S. ve Anagün, ř. (2021). Sınıf ğretmenlerinin bilişim teknolojileri kullanım düzeyleri ve eğitimde Web 2.0 uygulamaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezj Estiudam Eğitim Dergisi* 6 (2), 128–150.
- şenyurt, Y. ve şahin, . (2022). Covid-19 salgınında uzaktan eğitim sürecinde Web 2.0 araçlarının kullanımı ile ilgili sınıf ğretmenlerinin görüşleri. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi* 5 (1), 34–49.
- şarakaya, M. (2019). İlkokul ve ortaokul ğretmenlerinin teknoloji kabul durumları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20 (2), 578–590.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.), Boston: Allyn and Bacon.
- Tath, Z., Akbulut, H. ve Altınışık, D. (2019). Changing attitudes towards educational technology usage in classroom: Web 2.0 tools. *Malaysian Online Journal of Educational Technology* 7 (2), 1–19.
- Tnkler, V. (2021). Sosyal bilgilerde kavram ğretiminde Web 2.0 araçları: ğretmen adaylarının görüşleri. *Pamukkale University Journal of Education* 53, 234-260.
- Ulaş, A. ve Ozan, C. (2010). Sınıf ğretmenlerinin eğitim teknolojileri açısından yeterlilik düzeyi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (1), 63–84.
- Unal, E. ve Uzun, A. (2019). Using Web 2.0 technologies to support teacher candidates content development skills. *Cypriot Journal of Educational Sciences* 14 (4), 694–705.
- Wright, B. ve Akgunduz, D. (2018). The relationship between technological pedagogical content knowledge (Tpack) self-efficacy belief levels and the usage of web 2.0 applications of pre-service science teachers. *World Journal on Educational Technology: Current Issues* 10 (1), 52–69.
- Yazıcı, S., Ocak . ve Bozkurt, M. (2021). Web 2.0 araçları ile ilgili eğitim alışmalarının incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 8 (2), 474–487.
- Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Today, a period of great change has been entered by the mutual influence of globalization and digitalization (Erkman et al., 2019). The development of the web, the internet, information, and communication technologies is emerging as the era of digital information, affecting and reshaping both the individual and the nature of societies (Bozkurt, 2014). Due to both the development of technology and the COVID-19 pandemic, technology has significantly affected education systems in recent years, and digital learning environments have increased considerably (Dutta and Nessa, 2022). Web 2.0 is an umbrella concept primarily used by Tim O'Reilly in 2004, including several new applications that allow to creation of an engaged environment (Horzum, 2010). Today's world expects individuals not only to consume but to produce information technology which is one of the most essential elements of economic growth for OECD countries (Alaca and Yılmaz, 2016). The students are 21. Teachers need to harness the immense power of technology to make productive citizens in the 21st-century economy, to prepare for success not only in learning but also in after-school life, and to graduate as individuals who can think for themselves and solve problems in the knowledge economy, and to lead others to success by working in teams (Kivunja, 2014). For Web 2.0 applications to be used effectively in educational environments, teachers who know Web 2.0 tools are needed (Wright & Akgunduz, 2018). *Method:* The authors used the exploratory sequential design, one of the mixed research methods in which qualitative and quantitative research designs. The explanatory sequential design (Dede and Demir, 2018), in which the researcher first starts with the quantitative phase and starts to search for specific results in the next phase, is also defined as the sequential explanatory design mixed method in which the priority is given to the quantitative data and both methods (quantitative, qualitative) are integrated into the interpretation phase. method pattern (Robson, 2017). The quantitative data of the research consists of the data obtained from the "Competency in Using Web 2.0 Tools" scale developed by elik (2020). For the quantitative data, the sample was selected with the easily accessible sampling method, the purposive sampling method. 117

classroom teachers working in the Narlıdere and Menderes districts of İzmir constitute the sample of the research. *Results:* Competence levels of classroom teachers in using Web 2.0 tools did not show a statistically significant difference according to gender, age, professional seniority, number of students, and grade level they teach. No significant difference was found in favor of those who received in-service training. However, it was determined that the competencies of using Web 2.0 tools differed significantly in favor of those who received in-service training. In light of the findings obtained from the interviews with the classroom teachers regarding the use of Web 2.0 tools in education, two different themes (Benefit and Problem) were reached. In addition to the categories related to the theme of benefit and problem, three different categories were reached. *Discussion and Conclusion:* According to the results of this research, it is obvious that the gender variable does not create a statistically significant difference in the level of competence in Web 2.0 tools. On the other hand, Akkoyunlu and Orhan (2003) conducted a study with senior students in the Department of Computer Education and Instructional Technologies. In conclusion, male students have the computer skills required for Web 2.0 rapid content development more than female students. The fact that the level of proficiency in using Web 2.0 tools of Classroom Teachers was not significant in terms of gender indicates that the gap in technology usage level and competence between women and men has been closing in recent years. We need to say that the age variable does not affect the competence levels of using Web 2.0 tools. Teachers who experience distance education due to the COVID-19 pandemic have to use digital platforms regardless of age. Similarly, we can say that professional seniority does not affect the level of competence of classroom teachers in using Web 2.0 tools. The level of competence in using Web 2.0 tools (Atalmış & Şimşek, 2022), the level of use of information technologies (Şengür & Anagün, 2021), and the level of awareness about Web 2.0 tools (Bal, 2019) of teachers with low seniority in the profession were compared to teachers with more time in the profession. Some studies conclude that it is higher. According to the results of the research, the fact that the competencies of classroom teachers in using Web 2.0 tools in education do not differ in terms of professional seniority is interpreted as that classroom teachers have kept up with technology in the last 12 years and the inverse relationship between seniority and technology use has begun to change. The grade level variable does not have significant effect on the level of proficiency in using Web 2.0 tools of classroom teachers. This can be explained by the fact that the class level that the classroom teachers teach changes every year, and they provide education at every grade level from the 1st to the 4th grade. The fact that there is no statistically significant difference between the Web 2.0 tools usage competence levels of the classroom teachers according to the class size can be explained by the fact that Web 2.0 tools can be used independently of time and place, and many people can participate in the applications at the same time.

Antik Eserlerin Güncel Sanata Etkileri

Ahmet UZUNER¹ ve Mehmet Ali BÜYÜKPARMAKSIZ²

Öz

Postmodern dönemle birlikte günümüz sanatında kendine mâl etme, temellük etme ve eklektisizm gibi yöntemler, sanatçılar tarafından sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. Sanat tarihine bakıldığında antik uygarlıklara ait birçok örneğe rastlamak mümkündür. Bu makalede ise geçmişten günümüze güncel sanat içerisinde antik uygarlıkların ortaya koyduğu sanat eserleri ve kültürlerinin nasıl yer bulduğu, günümüzde sanatçıların bu kültür, kavram ve eserlerden yola çıkarak kendi çalışmalarına bu eserleri nasıl yansıttıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışma ile insanlık tarihinin ilk uygarlıklarına ait güncel yansımalarına dair örnekler verilmiştir. Bu bağlamda araştırmada, geçmişten günümüze antik uygarlıkların ortaya koyduğu sanat eserleri ve kültürlerinin güncel sanata etkilerini tespit edip günümüzde sanatçıların bu kültür, kavram ve eserlerden yola çıkarak kendi çalışmalarına bu eserlerin yansımalarını ortaya çıkararak karşılaştırılmalı örneklerle irdelemek, analiz etmek ve anlaşılmasını sağlamak hedeflenmiştir. Konuyla ilgili literatür taranmış, bununla birlikte antikite olduğu düşünölen çalışmalar tespit edilerek yorumlanmıştır. Araştırmada nitel veri analizi yöntemi olan "Betimsel Tarama" kullanılmış ve bulgular, "Enstalasyona Etkileri", "Dijital Baskıya Etkileri" "Resme Etkileri", "Fotoğrafa Etkileri", "Heykele Etkileri" ve "Performans Sanatına Etkileri" ve "Video Art'a Etkileri" olmak üzere yedi ayrı başlık altında ele alınmıştır. Sonuç olarak çalışmada, antik uygarlıklara ait eserlerin geçmişle kurdukları bağların kendine mâl etme, temellük etme ve eklektisizm gibi yöntemler temelinde oluşturulduğu görölmüştür. Antik eserlerin postmodern sanatçılar tarafından kullanılmasının; yaratıcılık, inovasyon, kültürel mirasın korunması ve tanıtılması gibi birçok alanda da önemli katkıları olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Antik Uygarlıklar, Güncel Sanat, Yeniden Üretim, Temellük Sanatı.

Effects of Ancient Artifacts on Contemporary Art

Abstract

With the postmodern era, methods such as appropriation, appropriation, and eclecticism have started to be used frequently by artists in contemporary art. It is possible to come across many examples from ancient civilizations, having looked at the history of art. The article tries to reveal how the artworks and cultures of ancient civilizations have found a place in contemporary art from the past to now and how artists today reflect these works in their works based on these cultures, concepts, and works. In addition, this research work is an example of the current reflections of the first civilizations of human history. In this context, the research aims to determine the effects of the artworks and cultures of ancient civilizations from the past to the present on contemporary art and to examine, analyze, and understand the reflections of these works on their works based on these cultures, concepts, and works of artists today, and to examine, analyze and understand them with comparative examples. We reviewed the literature on the subject was reviewed and the works considered to be antiquity were identified and interpreted. The authors analyzed the data with descriptive Scanning and a qualitative data analysis method, and divided all the findings into seven different headings: "Effects on Installation", "Effects on Digital Printing", "Effects on Painting", "Effects on Photography", "Effects on Sculpture", "Effects on Performance Art" and "Effects on Video Art". As a result, it has been observed in the study that the ties between the works of antiquity and the past are formed based on methods such as appropriation, appropriation, and eclecticism. We can say that the usage of ancient artifacts by postmodern artists has significant contributions in many fields like creativity, innovation, protection, and promotion of cultural heritage.

Keywords: Ancient Civilizations, Contemporary Art, Reproduction, The Art of Appropriation.

Atf İçin / Please Cite As:

Uzuner, A. ve Büyükparmaksız, M. A. (2024). Antik eserlerin güncel sanata etkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 111-130. doi:10.33206/mjss.1303553

Geliş Tarihi / Received Date: 27.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.10.2023

¹ Öğr. Gör. Dr.- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Rektörlük Güzel Sanatlar Bölümü, ahmetuzunerster@gmail.com,

 ORCID: 0000-0003-1472-597X

² Doç. Dr. - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, mehmetalibp@gmail.com,

 ORCID: 0000-0003-2994-5828

Giriş

İlk çağlardan itibaren insanın; hayallerini, duygu ve düşüncelerini ifade ediş şekilleri değişime uğrayarak dönüşmüştür. Her çağda dönüşen bu ifade şekillerinde sanat daima yerini almıştır. Bu bağlamda neolitik çağın ardından gelen antik çağ ile birlikte bu dönemde her topluluk yaşadığı coğrafyanın koşullarını sanatına yansıtmıştır. Günümüz sanatının temeli olan medeniyetler ise bu çağda varlık gösterir. Dönemin hâkim medeniyetleri; Mısır, Mezopotamya, Sümer, Hitit, Asur, Antik Yunan, Helenizm ve ardından gelen Antik Roma özellikle plastik sanatların geliştiği medeniyetler olarak karşımıza çıkar (Özçekim, 2019). Tarih öncesi dönemlerde insanın içsel yaratıcı enerjisi, onu basit tekniklerle mağara duvarlarına (çizgi, şekil, sembol) sanat yapmaya itmiş, daha sonraları ise mit ve efsanelerden yararlanmıştır (Hanafy, 2017, s. 20). 20. yüzyılda ise sanatsal dil küreselleşerek sunulan konular zaman ve mekân sınırlarının ötesine geçmiştir (Hanafy, 2017, s. 27).

Bu araştırmada, geçmişten günümüze antik uygarlıkların ortaya koyduğu sanat eserleri ve kültürlerinin güncel sanata etkilerini tespit edip günümüzde sanatçıların bu kültür, kavram ve eserlerden yola çıkarak kendi çalışmalarına bu eserlerin yansımalarını ortaya çıkararak karşılaştırmalı örneklerle irdelemek, analiz etmek ve anlaşılmasını sağlamak hedeflenmiştir. Konuyla ilgili literatür taranmış, bununla birlikte antikite olduğu düşünülen çalışmalar incelenerek yorumlanmıştır. Araştırmada nitel veri analizi yöntemi olan “Betimsel Tarama” kullanılmış ve bulgular, Antik Dönem Eserlerinin; “Video Arta Etkileri”, “Enstalasyona Etkileri”, “Dijital Baskıya Etkileri”, “Resme Etkileri”, “Fotoğrafa Etkileri”, “Heykele Etkileri”, “Performans Sanatına Etkileri” olmak üzere yedi ayrı başlık altında ele alınmıştır.

Antik Dönem Sanatının Güncel Sanata Yansıması

Antik dönemde Ege, Akdeniz, Anadolu, Doğu ve Mezopotamya gibi bölgelerin sanatsal gelişimi birbirinden farklıdır. Bu bölgelerden özellikle Anadolu kendi içinde Batı, Doğu ve Mezopotamya gibi farklı bölgelerdeki uygarlıkların etkileri Anadolu’da sanata çok dilli bir yapı kazandırmıştır.

Her toplumun sanatsal kendi kültürü ve sembolleri vardır (Mansour, 2020, s. 22). Dinin ve mitolojinin etkisi de her toplumun kültür ve sanatının birbirinden farklı olmasını sağlamıştır (Köken, 2014, s.1). Son yıllarda teknolojinin gelişmesi ve yeni keşifler ile birlikte antik döneme ait daha çok bilgi edinilmektedir (Başar ve Yıldız, 2019, s. 812). Sarı’ya (2018, s. 135-136) göre sanatın amacı; uygarlıklara ait kültürel değerlerin kalıcı hale getirilmesidir. Antik uygarlıklarda, sanatçı ile görünür gerçeklik arasındaki ilişki ise ikonik ve biçimlendiricidir (Mansour, 2020, s. 23). Bu bağlamda birçok sanatçı, eski dönemlere ait eserleri biçimsel değişikliklere uğramış bir şekilde günümüzde farklı anlamlarda yeniden kullanmaktadır (Toluyuş, 2020, s. 275). Günümüzde antik dönem heykelleriyle birlikte tasarlanan eserler, antikitenin kalıcılığına vurgu yaparak geçmişi yeniden düşünmemize yardım etmektedir. Konuyla ilgili Cahill, “Daha geniş anlamda, sanata nasıl baktığımız, hatta bir şeyin bir sanat eseri olduğuna nasıl karar verdiğimiz, klasiğe çok bağlı” diyor (Kaplan, 2016). Dolayısıyla özellikle 21. yüzyılda güncel bakış açısıyla klasikleşmiş eserlerden yola çıkılarak Yunan ve Roma dönemi eserlerinin yeniden yorumlanması arayışına girildiği söylenebilir (Sotheby’s, 2018).

Postmodern dönem çağdaş sanatçıların sınırlarını genişleterek istedikleri yöntemle (Performans, Enstalasyon, Fotoğraf, Dijital Sanat, Resim Heykel vb.) eser üretmelerini sağlamıştır (Hanafy, 2017, s. 28). Diğer yandan geçmişten günümüze sanatçılar ya doğrudan mitolojik hikâyeleri eserlerinde kullanarak ya da kendi mitlerini yaratarak eserlerini üretmişlerdir. Yunan, Roma, Mısır, Mezopotamya, Anadolu, Hint, Maya ve Aztek uygarlıklarının din eksenli mitolojileri kendi kültür ve sanatını etkilediği kadar, kendinden sonraki kültür ve uygarlıkların sanatını da etkilemiştir (Toluyuş, 2020, s. 268). Bu tür bir etkileşim, sanat tarihinde temellük etme, yeniden üretme ve kendine mal etme temsil biçimleri ile kendini göstermiştir (Değirmenci ve Canduran, 202, s. 76).

Yöntem

Konuyla ilgili literatür taranmış, metin içerisinde yer alan görsellerde antikite olduğu düşünülen örnekler seçilmiştir. Bu çalışmalar incelenerek yorumlanmıştır. Araştırmada nitel veri analizi yöntemi olan “Betimsel Tarama” kullanılmış ve bulgular, Antik Dönem Eserlerinin; “Video Art’a Etkileri”, “Enstalasyona Etkileri”, “Dijital Baskıya Etkileri” “Resme Etkileri”, “Fotoğrafa Etkileri”, “Heykele Etkileri”, “Performans Sanatına Etkileri” olmak üzere yedi ayrı başlık altında gruplandırılarak temalara ayrılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Antik eserleri kendi sanatsal dil ve tarzlarına uygun şekilde güncel olarak yeniden yorumlayan ve yeni eserler yaratan birçok önemli sanatçı vardır. Bu sanatçılara ve eserlerine aşağıda oluşturulan temalarda değinilmiştir.

Heykele Etkileri

Antik dönemde olduğu gibi 20. yüzyıl heykel sanatında da eski uygarlıkların ortaya koydukları eserlerin ve mitolojinin etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda günümüz sanatındaki kompozisyonların konuları antikitedeki gibi inançla alakalı değildir. Daha çok günümüzün sosyal ve politik, teknolojik gelişmelerine eleştirel bir bakış içeren metaforlar olarak bakıldığı söylenebilir (Toluyag, 2020, s.268). Bu sanatçılardan olan Daniel Arsham, farklı sanatsal biçimleri ve alanları bir arada kullanarak yapıtlarını oluşturmaktadır. Arsham; heykel, resim, mimari ve performans sanatı gibi farklı sanatsal disiplinleri bir arada kullanmaktadır. Sanatçı, antik dönem heykellerini 20. yüzyıl pop kültürü içinde ve bunun yanında doğada bulunun farklı taş vb. jeolojik malzemeleri kendi eserlerinde harmanlayarak yapıtlarını oluşturmaktadır (Mineo, 2021, s. 1-3).

Görsel 1. B. M. Michelangelo, *Pietà*, 1498/1499.

Görsel 2. Daniel Arsham, *Quartz Eroded Pietà*, 2021.

Din ve mitolojik olgularından etkilenmiş olan Daniel Arsham, Michelangelo'nun *Pietà*'sını (Görsel 1) 2021 yılında güncel bir biçimde yeniden yorumlamıştır. Sanatçının *Pietà*, isimli (Görsel 2) çalışmasında betimlemiş olduğu eserin yapılış şekline bakılınca orijinalinden kopya edildiği söylenebilir. Arsham'ın bu çalışmasının belirli kısımları pürüzlü yüzeylerden oluşmaktadır. Bu yüzeyler patine, cilalı paslanmaz çelik, kuarz, selenit vb. farklı malzemelerden faydalanarak oluşturulmuştur (Marius, 2021, s.5). Ayrıca Arsham'ın bu çalışmasının geçmiş ve gelecekle köprü kurularak oluşturulduğunu söylemek mümkündür (Marius, 2021, s. 6).

Görsel 3. Genco Gülan, *Altı Gözlü İskender*, Mermer Polimer, 51 x 32 x 27 cm, 2015.

Görsel 4. Genco Gülan, *Mafya*, polimer, mermer, tornavida, 2010.

Diğer bir sanatçı ise etkileşimli yapıtlar, heterojen ve çoğulcu bir estetik ile parçalanmış gerçeğliği araştıran Genco Gülan, yapmış olduğu çalışmalarda genellikle antik çağın eserlerini çağdaş bir dille

izleyiciye aktarmaya çalışmaktadır. Bu bakış açısıyla sanatçının yapmış olduğu çalışma Büyük İskender'in portresidir (Görsel 3). Bu eser altı gözlü olarak tasvir edilmiştir. Gülan, bu resimde antik dönem ile ilgili bir yapıtı güncel sanat anlayışı içinde betimlemiştir. Sanatçı, büstü altı gözlü olarak tasvir ederek günümüz estetik anlayışını esere yansıttığı söylenebilir. Bu eser, aslından kopyası alınmış ve bu kopyanın üzerine gözler, burun ve yüz deforme edilerek eser tamamlanmıştır. Gülan, postmodernizmin yapı özelliğini eserlerine aktararak düzenliliğe uymama, kopyalama ve rastlantısallık gibi kavramları kullandığı dikkati çekmektedir.

Sanatçının yapmış olduğu diğer bir çalışma ise Mafya'dır (Görsel 4). Bu çalışmada Antik dönem heykelinin bir bacağı ele alınmıştır. Bu bacağın ortasından bir piyade tüfeğinin namlusu çıkmakta ve namlunun ucuna geçirilmiş sanayi toplumunun işlevsel bir objesi olan bir tornavida görülmektedir. Tornavidanın piyade tüfeğinin namlusunu tıkaması savaş karşıtı bir söylemin sanatçı tarafından ifade edilmesi olarak yorumlanabilir (Oral, 2018, s. 1009-1010). Dolayısıyla antik döneme ait eserler, kompozisyon ile sınırlı olmayıp güncel pratiklerde siyasi bir bakış açısıyla da kendisini ortaya koymaktadır.

Görsel 5. *Emre Yusufi, Mc Donald's ile birlikte Herkül Heykeli*

Günümüz sanatçılarından diğer sanatçı Emre Yusufi, fast food gibi hızlı tüketim kültürünün çeşitli araçlarını kullanmaktadır. Özellikle Mc Donald's'in markası olan Dan Cretu sanatçı tarafından seçilmiştir. Heykelde, hamburger tüketen şişman bir Herkül Figürü dikkat çekmektedir (Görsel 5). Bu figürün, duvarda yer alan Mc Donald's resmiyle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Ok atmada, at sürmede, güreşmede kusursuz olarak nitelenen Herkül, yaşlanmış ve şişmanlanmış bir şekilde sandalyede ve elinde hamburger tutarken betimlenmiştir (Soğukkuyu, 2019, s. 5). Sanatçının eserlerinde, dünya çapında tanınmış ikonları, insanların hafızasına kazınmış öyküleri, mitolojik karakterleri kullandığı söylenebilir (Soğukkuyu, 2019, s. 6). Bu bağlamda sanatçı, mitolojik bir karakter olan "Herkül" gibi klasikleşmiş Antik imgeleri bağlamından koparmıştır (Mansuroğlu, 2018, s. 40-41). Yusufi, çalışmasında McDonald's'in obezite gibi olası sonuçlarına da göndermede bulunmaktadır (Soğukkuyu, 2019, s. 11). Sanatçı, Herkül'ün eline yerleştirdiği hamburger ile güncel, postmodern bir bakış açısı ortaya koymuştur. Yusufi'nin çalışmasının arkasında görülen Mc Donald's markası ve Herkül'ün oturduğu kırmızı sandalye ve elinde tuttuğu hamburger kapitalizmin bir simgesi olarak düşünülebilir. Bu anlamda Yusufi'nin çalışmasının kapitalizme göndermeler içerdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Yusufi, kapitalizmin simgelerini, mitolojik konular içindeki karakterleri esprili bir şekilde çalışmalarında kullanmaktadır.

Kapitalist sistemde, yeni pazarlar yaratmak için beslenme gibi temel ihtiyaçlar, kapitalistler için büyük bir kâr kaynağı anlamına gelir (Koray, 2014). Özellikle Mc Donald's gibi gıda sektörleri kapitalizmi temsil etmektedir (Eren, 2019). Bu sebeplerle, fast food endüstrisi kapitalizmin bir kolu olarak kabul edilebilir.

GörŖsel 6. Jeff Koons, *Gazing Ball (Apollo Lykeios)*, alçı ve cam, 239.4x94.3x87.6 cm, 2013.

GörŖsel 7. Jeff Koons: *Gazing Ball (Farnese Hercules)*, 2013, plaster and glass, Centre Pompidou, Paris.

Günümüz postmodern sanatçılarından biri olan Jeff Koons, 2013 yılında Antik dönem klasik heykellerinin kopyalarını alarak üzerlerine “Gazing Ball” isminde gözetleme toplarını yerleştirdiği çalışmalar üretmeye başlamıştır.

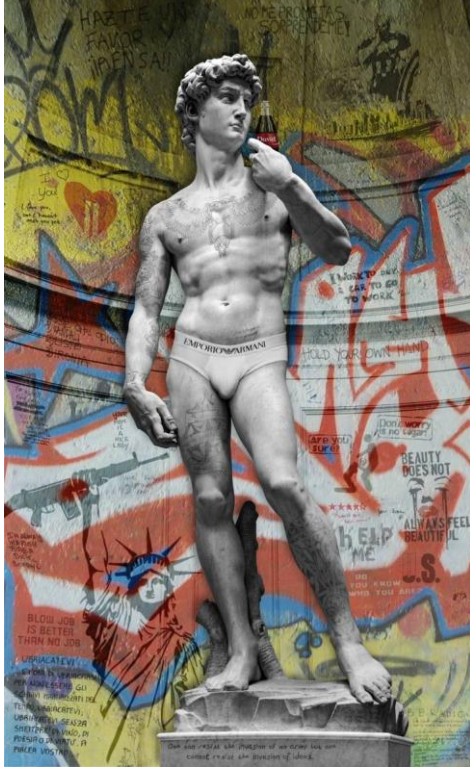
Jeff Koons için “Gazing Ball” geçmişin bir aynasıdır (Icon-Icon, 2017). Dolayısıyla Jeff Koons “Gazing Ball” (GörŖsel 6-7) serisinde geçmişle günümüzü bir araya getirerek yeniden yorumlamıştır. İzleyiciyi tarihsel ve kültürel olarak antik ve modern kompozisyonlar ile eserin içine dâhil etmektedir (Deodato.art, 2023). Bu mavi cam toplar, klasik heykellerin (Herkül’ün omuzlarında, genç Dionysos’u taşıyan Silenus’ta veya Faun Barberini’nin dizinde) kopyalarına sanatsal bir boyut kazandırmıştır (Icon-Icon, 2017). Jeff Koons’un bu kopya heykellerin herhangi bir yerine yerleştirdiği “Gazing Ball” nesnesi ile sanat tarihine ve mitolojiye atıfta bulunan eklektik bir kurgunun yansıması olduğu da söylenebilir (Mansuroğlu, 2018, s. 39-40). Gazing Ball serisinde Koons, Apollo Lykeios ve Farnese Hercules gibi mitolojik kahramanları alıp güncel sanatın teknikleri ile yorumlayarak çalışmalarında kullanmaktadır (Resim 6-7). Emre Yusufi’nin çalışmasına benzer mantıkta Koons, mitolojik bir karakter olan Antik imgeleri bağlamından koparmış ve klasikleşmiş heykellerin kopyasının üzerlerine yerleştirdiği mavi bir top ile güncel bir bakış açısı ortaya koymuştur.

Dijital Baskıya Etkileri

GörŖsel 8. Niluafar Banisadr, *Ultra Pürüzsüz Kâğıda Mürekkep Püskürtmeli Baskı*, 72 x 102 cm.

Niluafar Banisadr ise eski antik kültürleri kendi resimsel kompozisyonlarıyla birleştirerek kullanmaktadır. Banisadr, eski dönem bir resmi alıp kendi fotoğrafını baskı yoluyla resmin üzerine aktarmakta ve böylece fotoğrafa çok katmanlı bir yapı özelliği vermektedir. Banisadr, oto portresini saçlarından beline yakın yere kapalı şekilde görselleştirdiği göze çarpmaktadır (Görsel 8). Sanatçı yapıtıyla ve buna benzer yapıtlarıyla kadının dinsel toplumlardaki yerine eleştirel bir gözle yaklaştığı dikkat çekicidir. Sanatçı özellikle kendi ülkesini (İran) sosyolojik, psikolojik ve kültürel açıdan değerlendirmektedir. Yapıtlarında dijital fotoğraf ve dijital baskıyı çağdaş bir şekilde yorumlayan Banisadr, Bu yöntemler yolu ile farklı özelliklere sahip görüntüler elde etmesini sağlamıştır. Sanatçının iki görüntüyü üst üste getirmesi, kaybolan kültürlerin sanatlarını yeniden gündeme getirmesinin yanında günümüzde popüler olan konuya / konulara gönderme yapmaya çalıştığı da görülür.

Görsel 9. Marco Battaglini, *İstila*, Tuval Üzerine Dijital Baskı, Air Brush ve Akrilik, 140 x 230 cm., 2018.

Görsel 10. Lluís Barba, *Self-Portrait. David*, Miguel Angel, Diasec, 21.06 x 28.54 cm., 2014.

Marco Battaglini, "İstila" isimli çalışması Michelangelo'nun yapmış olduğu "Davut" heykelinden yararlanarak oluşturduğu bir çalışmadır (Görsel 9). Çalışma tuval üzerine dijital baskısı alınmış ve devamında bu dijital baskının üzerine hava tabancasının püskürtmesiyle oluşturulmuş boya ve akrilik gibi farklı tekniklerle resme müdahale edilmiştir. Eserin yapısına bakılınca önde Davut heykelinin fotoğrafı ve bu fotoğrafta heykele baksır giydirildiği göze çarpmaktadır. Davut heykelinin vücudunda bazı bölgelerde dövmeler ve ayaağının alt kısmındaki zeminde bir yazı olduğu dikkati çekmektedir. Resmin arka mekânına gelince elinde silah tutan özgürlük anıtının bir bölümü, grafiti, yazı ve belirli resimler (Marilyn Monroe, insan biçimleri) kullanıldığı fark edilmektedir. Betimlenen bu eser çok farklı sanat alanlarının (Resim, Grafik, Fotoğraf) ve tekniklerinin kullanımı, günümüz sanat anlayışının bir göstergesini yansıtmaktadır. Bu bağlamda eser, çoklu sanatsal bir dille ve teknikle ifade edilmiştir.

Lluís Barba'nın 2014 yılında yapmış olduğu "Miguel Angel" (Görsel 10) isimli çalışması da Michelangelo'nun yapmış olduğu "Davut" heykelinden yararlanarak oluşturulmuştur. Lluís Barba'nın epik, dijital olarak manipüle edilmiş görüntüleri; modern turistlerin, ünlülerin, çeşitli ekonomik geçmişe sahip izleyicilerin ve tahsis edilmiş reklam görüntülerinin fotoğraflarıyla sanat tarihinin ikonik resimlerini yan yana getiriyor. Sanatçı, yabancılaşmanın ve kitlesel tüketimciğin sembollerini, toplumun sorunlarını, ironik ve örtük mesajlar ile bir gerçekliğin unsurlarını başka bir gerçeklikte bağlamından kopararak çalışmalarını üretmektedir (Artsy.net, 2023).

Görsel 11. John Doe, *Yaramaz Venüs*, Foto Manipülasyon, 1024 x 768 px, 2017.

Antik Yunan uygarlığından sonra gelen Antik Roma uygarlığında, yüzyıllardır mitolojik bir tanrı olan Afrodit'in ismi değişerek Venüs olarak isimlendirilmiştir. Dolayısıyla 20. yüzyılda Venüs imgesi, farklı sorgulamalar ile farklı anlamlarda kullanılmaya başlamıştır. Postmodern dönemle birlikte Venüs, aşk ve güzelliği değil sanatçıların bireysel sorgulamalarına da hizmet ettiği söylenebilir (Açan ve Aygenç, 2015, s.240-242). John Doe, "Aphrodite için yazılmış bir Antik Yunan ilahisinden alıntı olan" (Bayrakçı, 2022) Sandro Botticelli'nin "Venüs'ün Doğuşu" adlı eseri Venüs'ün duruş biçimine göndermeler içerirken, beraberinde kadının sosyal hayattaki değişimini de sorgulamaktadır. Aynı zamanda John Doe, güncel sanat pratiklerinden ve fotomontajdan yararlanarak Venüs'ü manipüle etmiş ve günümüzdeki kadın temsillerine benzetmiştir (Görsel 11). Sandro Botticelli tarafından yapılan Venüs'ün Doğuşu tablosu, uzun yıllar boyunca saf güzellik ile ilişkilendirilmiştir. Holly Hagan ve Heather Byrd gibi önemli modeller ile birlikte ünlü şarkıcı Lady Gaga da Venüs'e atıfta bulunan pozlar vermiştir (Yakar, 2022). Yaramaz Venüs ismini verdiği fotomanipilasyon çalışmasında Venüs'e atıfta bulunan John Doe, ideal güzellik imajını ve kadının toplumsal cinsiyet rollerini sorgulayarak toplumun tabu olarak gördüğü konuları ironik bir şekilde çalışmasına yansıtmıştır.

Görsel 12. Gazi Sansoy *Yüzüstü Serisi- Venüs'ün Doğuşu*, 2017.

Postmodern dönemin genel yapısı, günümüz sanatçıların sanatsal arayışlarını etkilemeye devam etmektedir. Özellikle Venüs'ün sanatçılar tarafından eklektik bir tarzda kullanımı ile çağın değişen "güzel kadın" algısı değişmiştir (Açan ve Aygenç, 2015, s. 252). Dolayısıyla postmodern süreci yaşamaya devam eden günümüz sanatçılarından biri olan ve eleştirel yaklaşımıyla dikkat çeken Gazi Sansoy, çalışmalarında çok katmanlı bir yapı kullanmaktadır (Martı Dergisi, 2022). Ressam Gazi Sansoy, "Yüzsüzler" serisinde Rönesans dönemi resimlerini, sadece vücutlarını yok ederek ve pop renklerle boyayarak çağdaş renk zıtlığı oluşturmaktadır. Sansoy, mitolojik imgelerin ve Rönesans dönemi resimlerinin Rönesans dönemindeki sanatçılar tarafından o döneme ait tarzlar ve teknikler kullanılarak resmedilmiş olduğunu ifade etmektedir. Ancak Sansoy, her bir resmin, o resmi yapan sanatçının hayal gücünün eseri olduğunu ve dolayısıyla bu imgelerin gerçek olmadığını, "Yüzsüzler" adının buradan geldiğini belirtmektedir (Gazete Kadıköy, 2013). Sansoy, Rönesans dönemi eserlerine hayranlık duymaktadır. Sanatçı için Sandro Botticelli'nin Venüs'ün Doğuşu tablosu da 15. yüzyıl Avrupası'nda dönemin diğer önemli eserlerinden farklıdır. Roma'nın aşk tanrıçası Venüs, resmin ana figürü olarak tamamen çıplak şekilde resmedilmiştir. Bu, kilisenin baskın olduğu bir dönemde dini figürlerin beslendiği resimlerin aksine, o zamanlar tek örnek olan bir çıplaklık örneğidir. Ancak, hümanizm akımının ortaya çıkması ve yayılmasıyla birlikte bu tabu ortadan kalkmıştır (Yakar, 2023). Bu bağlamda "Yüzsüzler" serisi çalışmalarından biri olan "Venüs'ün Doğuşu" (Görsel 12) isimli çalışmada Sansoy; alışıldık imgeleri yerlerinden ederek çıplaklık olgusuna eleştirel bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Venüs'ün Doğuşu (Görsel 12) çalışmada Doğu ile Batı'nın sosyokültürel farklılıklarına çıplaklık üzerinden gönderme yaparak geçmişi, bugünü ve geleceği sorguladığı söylenebilir (Martı Dergisi, 2022). Erkök'e (2023) göre "Yüzsüzler" serisi, çağdaş realite ve günümüz sanatçısının bakış açısıyla sunulan ideal veya gerçek olanı sorgulamayı amaçlar. Her bir izleyicinin zihni bu imgeler hakkında düşünmek için serbest bırakılır. Bu şekilde sanatçı, geniş renk paletiyle yarattığı boşluğun izleyicinin hayal gücü tarafından tamamlanmasını sağlar.

Görsel 13. *Yuri Zalevski, Dijital Tasarım.*

Ukraynalı sanatçı Yuri Zalevski diğer bir deyişle Fotograffika adı verilen sanatçı, sürrealist kompozisyonlar ile siyah beyaz fotoğraflar ve videolar üreten bir dijital sanatçıdır. Yuri Zalevski, glitch çalışmalarında; sanat tarihinden beslenerek popüler kültür, din ve siyasetin iç içe olduğu eserler üretmektedir. Birçok sanat ikonalarına çalışmalarında yer veren sanatçı, özellikle suretleri akışkanlaşmış, dağılmış bir şekilde tasvir etmiştir (Burgaz, 2018). Zalevski'nin çalışması (Görsel 13) antik bir Yunan heykelinin siyah beyaz yeniden dijital olarak üretilmesidir.

Resme Etkileri

Görsel 14. Ahmet Uzuner, *Hititlerde Bayram Kutlamaları*, 30 x 42 cm, K.Ü.Karışık teknik, 2020.

Görsel 15. Ahmet Uzuner, *Hititlerde Bayram Kutlamaları*, 30 x 42 cm, K.Ü.Karışık teknik, 2020.

Resim alanında antik kültürleri çalışmalarına yansıtan diğer bir sanatçı ise Ahmet Uzuner'dir. Uzuner, Hitit uygarlığının sanat biçimlerinden bazı sembol ve biçimleri ele alarak fotomontaj, çini mürekkebi ve akrilik boya ile çalışmalarını oluşturmuştur (Görsel 14-15). Eserlerde yer alan biçimlerin orijinalden yararlanılarak geliştirildiği söylenebilir. Geliştirilen biçimlerden her bir sembol ve şekil aslından yararlanılarak oluşturulmuş ama kompozisyon ve kurgu olarak aslına bağlı kalınmamış değiştirilerek yapıt yeniden yorumlanmıştır.

Fotoğrafa Etkileri

Görsel 16. Gérard Rancinan, *Modernin Çöküşü veya Apotheosisi*, Fotoğraf.

Günümüzün çağdaş fotoğraf sanatçılarından Gérard Rancinan, farklı alanlarda ve sanat tarihine göndermeler içeren eserler ortaya koymaktadır. Stüdyo ortamında kurgulayarak yapmış olduğu çalışmalardan biri olan "Modernin Çöküşü veya Apotheosisi" isimli çalışması (Görsel 16) Korint sütunları arasında geçmiş ile günümüzü birleştiren eklektik bir sanat eseri olarak okunabilir.

Yazar Caroline Gaudriault ile birlikte komedi ve trajedinin karışımından oluşan "Modernler Üçlemesi" adı verilen bu seride Rancinan, mutlak bir mutluluk arzusuyla yönlendirilen kafası karışmış bir insanlığın fotografik görüntüsünü betimlemiştir (Digby, 2012). Rancinan'ın "Modernin Çöküşü veya Apotheosisi" isimli çalışmasında; erkek ve kadınların kılık değiştirdiği kurgulanmış bir alemin ortasında dinin alay konusu haline geldiği, cinsiyet ve cinselliğin sorgulandığı, korint sütunlarının arasında tabuların ötesinde görsel kodlar ile nihilist bir çöküşün betimlendiğini söylemek mümkündür (Véronique Saint-Ges, 2019).

Görsel 17. Jonathan Thorpe, Heather'ın Rönesansı, Fotoğraf, 2014.

Sanatçı Hannah Wilke gibi fotoğraf sanatçısı olan Jonathan Thorpe, 2014 yılında etkileyici bir proje gerçekleştirmiştir. Bu proje, kanserle mücadele eden bir kadını, antik mite atıfta bulunarak temsil etmektedir. Kemoterapi gören Heather Byrd ile birlikte çalışan Thorpe, Sandro Botticelli'nin "Venüs'ün Doğuşu" tablosunu bir hastane odasında yeniden yorumlamıştır. "Heather'ın Rönesansı" (Görsel 17) olarak isimlendirilen bu projede hastane odasında çıplak ve kel olan Heather, bu karede Venüs olarak temsil edilmektedir. Bu proje, yalnızca Heather'ın karşılaştığı zorlukları değil, aynı zamanda genel olarak kanserin üstesinden gelmeye çalışan herkesin cesaret ve dayanıklılığına da atıfta bulunmaktadır. Thorpe'un projesi, Heather'ın kanserle mücadelesi ile Botticelli'nin resmi arasında bir bağ kurmuştur. "Rönesans" adı ise Heather'ın zorlu bir dönemin ardından yeniden doğuşunu ifade etmektedir. Hanssie'ye (2014) sanatçının yapmış olduğu bu projede önemli olanın herhangi olumsuz bir durumda bile pes etmeden güçlü ve kararlı bir şekilde çaba göstermek olduğunu vurgulamıştır.

Görsel 18. Flora Borsi Venüs'ün Doğuşu Foto Manipülasyon, 2018.

Diğer bir sanatçı fotoğraf çalışmalarıyla dikkat çeken Flora Borsi'dir. Borsi, Botticelli'nin "Venüs'ün Doğuşu" (Görsel 18) isimli eserini foto manipülasyon tekniğiyle yeniden kurgulayarak kendine mal etmiştir.

Görsel 19. Benvenuto Cellini, *Medusa'nın Başı ile Persesus*, 1554.

Görsel 20. Cindy Sherman, *İsimsiz*, 228.

Antik mitlerden faydalanarak postmodern sanat eserleri üreten diğeri bir sanatçı Cindy Sherman'dır. Sherman, antik mitolojik figürleri çağdaş dünyanın sorunlarıyla modern bir şekilde yeniden yorumlayarak, kadın kimliği ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerine düşündürücü eserler yaratmıştır. Sherman'ın fotoğraf serisinde, güncel sanatta antik mitlerin yansımalarının etkili örneklerini verdiği söylenebilir. Güldemet'e (2020) göre bu eserde (Görsel 20) Benvenuto Cellini'nin bronzdan yapmış olduğu Perseus heykeli (Görsel 19) Sherman'ın çalışması ile yeni bir bağlamda var olmuştur.

Performans Sanatına Etkileri

Görsel 21. Yıldız Doyran, *Kıbele*, Performans, 2011.

Kybele'nin resim ve heykel yorumlamalarının dışında çağın üretim araçlarından 2012 yılında Yıldız Doyran'ın "Kıbele" (Görsel 21) adlı performansı Hititlerin Kybele Tanrısına gönderme yaparak; günümüz kapitalist toplumu ve otoriter yapılarının, kadın bedeni üzerinden temsil eden bir simge olarak kullanılmıştır. Doyran performansını şöyle açıklamıştır:

Geçmişteki inançlarda kadını yüceltme, kadına tapma ve hatta ibadet etme varken; bugün gelinen noktada: materyalist anlayışın şekillendirdiği modernitenin çarkları arasında kalan

kadın; asaletini, onurunu, anneliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Doğalarını korumak için direnmek zorunda olan anaerkil toplum ve onları değişime uğratan ataerkil kapitalist toplum direnci; yaşadığımız çağın üretim araç, biçim ve ilişkilerinin ait olduğu yeni ataerkil toplum yapısı tekrar sorgulanmaktadır. Kadının toplumun yaşaması, üremesi ve sağlıklı olması için üstlendiği roller, mitsel alanda da ana soyunu geçerli kılmıştır. ...Bir örnek olarak “Kybele” kimliği anakronist yaklaşımla günümüz mekanlarında anlamlandırılmaya çalışıldığında kimdir? (Aktaran; Kıyar, 2012, s. 369).

Görüldüğü üzere, Yıldız Doyran’ın “Tanrıça Kybele” adlı performansı ile ilkçağdan itibaren sembolleşen Kybele’nin, güncel sanatın sembolik temsillerinden biri haline geldiği söylenebilir.

Görsel 22-23. *Pepx Romero. Performans, 2022.*

Performans sanatçısı Pepx Romero, 2022 yılında Mexico City’deki Museo Nacional de Antropología’da antik sanat eserlerini öperek ya da yalayarak performanslarını gerçekleştirmiştir. Bu performansının amacını Meksika yerlilerine ait sanat eserlerinin uluslararası müzayedeler yoluyla satışı ile ilgili farkındalığını artırmak olduğunu ifade eden sanatçı, müzedeki yaklaşık 30 eseri robotik bir seslendirme eşliğinde öpmüş ve yalamıştır (Görsel 22-23). Aslında Mexico City’de tiyatro yönetmeni olarak çalışan Romero performansında; antik sanat eserlerinin müzayedede evleri tarafından satışına dikkat çekmeyi, eserlerin yağmalanmasını ve yasadışı satışını eleştirmektedir (Ertuğrul, 2022).

Görsel 24. *Pietà, B. M. Michelangelo, 1498/1499.*

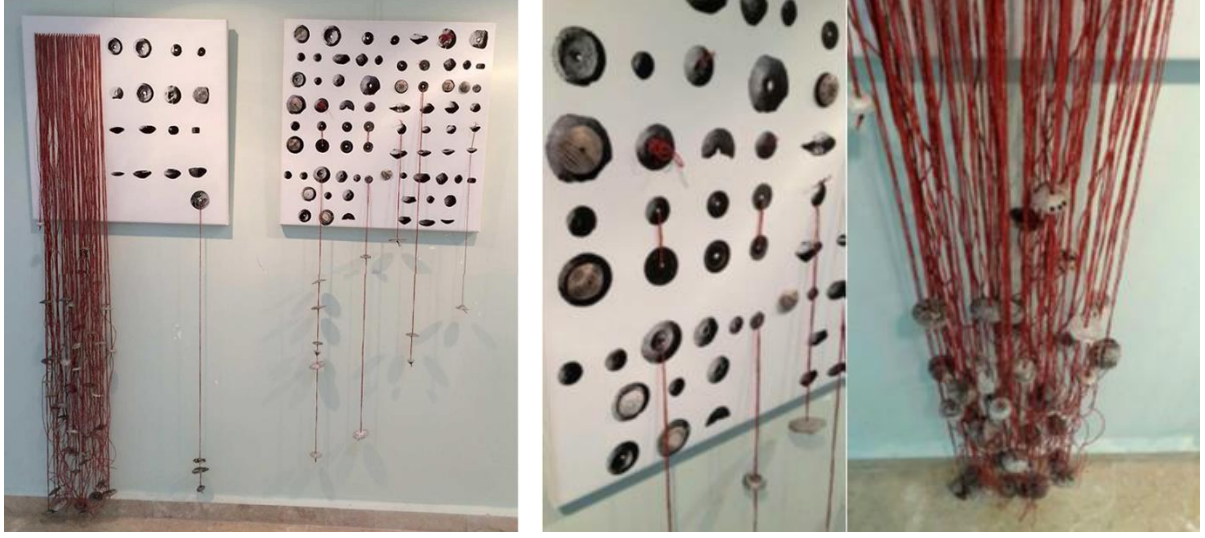

Görsel 25. *Pietà, M. Abramović ve Ulay, 1983/2002.*

Din ve mitolojik unsurlar daima sanatın konularından biri olmuştur. Dolayısıyla Michelangelo’nun Pietà’sı (Görsel 24) ile Abramović ve Ulay’ın Pietà’sının (Görsel 25) konu olarak dinin etkisinde ve kurgu açısından benzer bir kompozisyon ile oluşturulduğu söylenebilir. Değirmenci ve Canduran’a (2022, s. 81) göre Hz. Meryem’i kendi vücudunda temsil eden Abramović, izleyiciye sıradan bir hüznü duygusunu değil aynı zamanda Hz. Meryem’e özgü güç ve şefkat imgelerini, Ulay’ın ise Hz. İsa’ya atfedilen huzura erme imgesini kendine mal etmiştir. Bu bağlamda Michelangelo’nun Pietà’sının güncel sanat pratikleri

kullanılarak Abramovic tarafından günümüz postmodern estetik bakış açısıyla yeniden üretildiğini söylemek mümkündür.

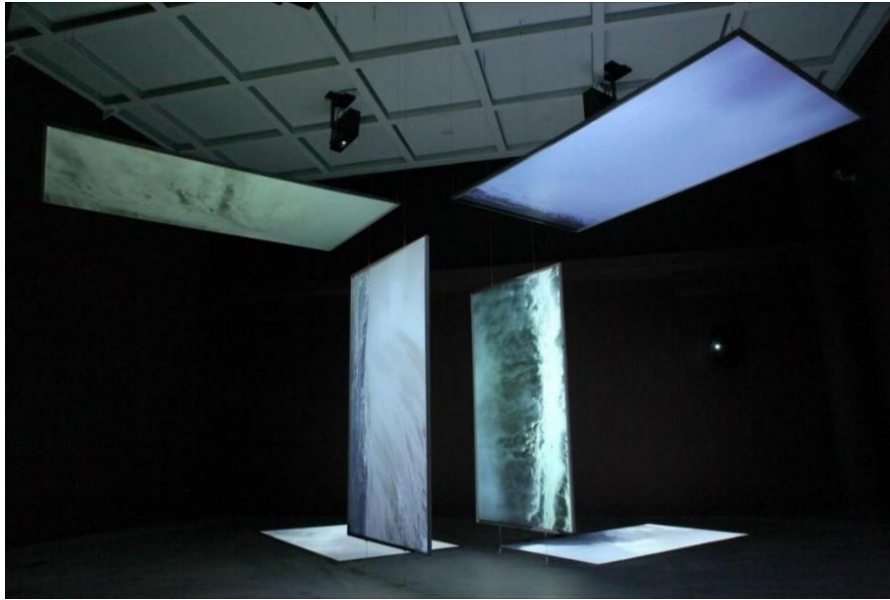
Enstalasyona Etkileri

Grsel 26-27. Zeliha KAYAHAN, "Güncel Ağırşaklar Serisi", Detay, 70x 150 cm., 2016.

Anadolu tarihinde önemli bir yere sahip olan Hitit sanatı etkilerini, günümüze kadar gelenek, inanç ve sembolik biçimlerde kutsal bir arayışın sembelleri olarak göstermiştir (Köken, 2014, s. 14). Zeliha Kayahan'ın "Güncel Ağırşaklar Serisi" isimli çalışması da bu sembolik biçimlerin bir göstergesi olarak gösterilebilir. Kayahan'ın "Güncel Ağırşaklar Serisi" (Grsel 26-27) ismini "Hitit Ağırşakları"ndan almaktadır. Kültürel değeri ve estetik tarafıyla bir kültürel nesne ile katmanlı bir yapı oluşturan sanatçı, Hitit ağırşakları üzerinden geçmişle günümüz arasında bir bağ kurmuştur.

Video Arta Etkileri

Grsel 28. Kutluğ Ataman, *Kıyamet*, 6 Kanallı Video Yerleştirmesi (Renkli, Sesli) Ed. 1/5 + 1 AP, 2009.

Kutluğ Ataman'ın 2008 yılında başlattığı Mezopotamya Dramaturjileri serisi, içinde yaşanılan coğrafyanın tarihine kendi gerçekliklerini ve kimliklerini yine kendi kurgularıyla inşa eden, kabuk değiştiren birer kurgu olarak bakar. Mezopotamya Dramaturjileri, Doğu'yla Batı, moderniteyle gelenek arasındaki karşıtlılardan yola çıkarak gerçekle kurgu arasında bir köprü kurup Türkiye'nin modernleşme serüvenine göndermelerde bulunmaktadır (Arter, 2011). Mezopotamya Dramaturjilerinden biri olan Ataman'ın suyun yıkıcı etkisinden yola çıkarak isimlendirdiği "Kıyamet" isimli (Grsel 28) video heykel alışması, Arjantin'in Mezopotamya Bölgesi'nde bulunan Iguazu şelalesi'nden yararlanılmıştır. Dolayısıyla Ataman bu video ile

farklı iki coğrafyanın insan üretimi olan bir kurgudan ibaret olduğuna dikkati çeker (Yıldırım, 2023). Ataman'ın "Kıyamet" isimli video çalışmasında; Iguazu Şelalesinden akan suyun tüm ayrıntıları galeri mekanının zeminine, duvarlarına ve tavanına farklı ekranlardan 6 kanallı olarak yansıtılmaktadır. Birçok kültürün beşiği olan Mezopotamya'dan yola çıkarak Ataman'ın "Kıyamet" isimli video heykel çalışması, eski uygarlıkların kültürel yansımalarının güncel bir yorumu olarak okunabilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Antik eserler, antik çağlarda üretilmiş olan sanatsal ve kültürel değerlerdir. Bu eserler, antik uygarlıkların yaşam tarzını, inanç sistemlerini ve estetik anlayışını yansıtır. Antik eserler, zamanla güncel sanatta da kendine yer bulmuş ve sanatçılar tarafından ilham kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda geçmişten günümüze antik uygarlıkların ortaya koyduğu sanat eserleri ve kültürlerinin güncel sanat içerisinde nasıl yer bulduğu, günümüzde sanatçıların bu kültür, kavram ve eserlerden yola çıkarak kendi çalışmalarına bu eserleri nasıl yansıttıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Disiplinlerarası yapılan bu çalışmaların; çok katmanlı bir yapı ile oluşturulduğu, gelenekselin dışında, farklı ve yeni sanatsal görüntüler elde edildiği, ironik bir gerçeklik içinde bağlamından kopararak yorumlandıklarını söylemek mümkündür.

Antik dönemde yapılan sanatsal çalışmalara bakıldığında o dönemin toplumsal, dinsel, kültürel ve toplumsal yapısına göre şekillenmektedir. Devam eden süreç ile birlikte yapılan sanatsal çalışmaların, yaşanan düşünsel gelişmenin başı çektiği ve bu düşünsel gelişimle birlikte bilime, teknolojiye ve sanata farklı perspektifler kazandırdığı anlaşılmaktadır. Günümüze gelindiğinde sanat, çok dilli ve çok sesli bir yapıya bürünmüştür. Sanattaki bu çok dillilik konuların zenginleşmesine zemin hazırlamıştır. Sanatçılar çoğunlukla yeni konuları gündemine alırken, bazı sanatçıları eski dönemlerdeki sanatsal konuları tekrardan ele aldıkları dikkati çekmektedir. Postmodern sanatçıların geçmişin mitlerini sürekli olarak yeniden ele almaları; Performans, Enstalasyon, Fotoğraf, Dijital Sanat, Resim ve Heykel gibi teknikleri güncel sanatın önemli bir aracı haline getirmiştir.

Mitler doğa güçlerini ve doğaüstü varlıkları anlatan hayal ürünleri olarak bilinir ve doğası gereği sanatla bağlantılıdır. Bu mitler geçmişten günümüze sanat dallarının tamamında konu edilip işlenmiş ve bu süreç içinde değişime uğramışlardır. Sanatçılar, antik eserleri ve mitolojiyi değiştirerek geliştirmiş ve eserlerinde sıkça kullanmışlardır. Mitolojik hikayelerden ilham alırken bazen de kendi hikayeleriyle mitlerini yaratıp üretimler yapmışlardır (Mansuroğlu, 2018, s. 108). Geçirdiği tüm biçimsel ve düşünsel değişikliklere rağmen sanat, günümüzde farklı tekniklerle kendini ortaya koymaya devam etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, geçmişten günümüze değin antik uygarlıklara ait eserler incelenmiş; farklılaşan dönemlerle birlikte değişime uğrayan ve farklı biçimlerde yeniden oluşturulan bu eserlerin geçmişle kurdukları bağların kendine mülk etme, temellük etme ve eklektisizm gibi yöntemler temelinde oluşturulduğu görülmüştür. Bu yöntemlerin gelecekteki sanatçı adayları için ise bir esin kaynağı olabileceği ve tarihsel olgulardan faydalanmalarının, kendi sanatsal bakış açılarını oluşturabilmeleri açısından önemli olduğu söylenebilir.

Diğer yandan bazı çalışmalarda uygarlıkların sanat olgusu farklı üsluplar şeklinde kendini göstermiş ve din olgusu sanat olgusunun ana hattını oluşturmuştur. Bu bağlamda sanat, bireysel değil bütünsel bir meseleyle bütün bir medeniyetin sanat biçimi olarak karşımıza çıkmıştır (Sarı, 2018, s. 135-136). Dolayısıyla günümüzde devam eden postmodern süreçte, sanatçılar bireysel arayışlarını sürdürürken antik döneme ait imgelerden faydalanarak eklektik bir yaklaşımla hareket etmiştir. Özellikle antik çağlardan postmodern döneme kadar antik uygarlıkların ortaya koydukları eserler, sanatın içinde bir temsil biçimi olarak sürekli yer almıştır. Postmodern dönemle birlikte sanat kabuk değiştirmiş ve ideolojilere göre farklı üsluplar gündeme gelmiştir. Postmodern sanatçının mitsel göndermeleri, sanatçılar için bir esin kaynağı haline gelmiştir. Bu bağlamda bazı sanatçıların antik eserlerden ve kendi mitlerinden yola çıkarak çalışmalarında; sosyolojik, psikolojik ve kültürel açıdan sembol, simge ve motiflerle eleştirel göndermeler içerdiği söylenebilir.

Antik dönemi eserlerinde konu edinen güncel sanatçılar; popüler kültür, din ve siyaset, mitolojik olgular, inançlar, toplumsal olgular, savaşlar gibi sanat tarihinden birçok konuda eser üretmişlerdir. Geçmişle günümüz arasında bir bağ kuran bazı sanatçılar Hitit kültürü ve kültürel nesnelerini çalışmalarında kullanmışlardır. Rönesans eseri olan Botticelli'nin "Venüs'ün Doğuşu" tablosu ise ironi ve metaforlarla geçmişle günümüz arasında tarihsel bir bağ kurarak güncel sanatçılar tarafından yeniden ele alınmıştır. Ayrıca yapılan incelemede bazı sanatçıların Michelangelo'nun yapmış olduğu "Davut" ve "Pietà" heykelinden esinlenerek ironi, metafor ya da alegorilerle postmodern bir üslupla çalışmalarını oluşturduğu, farklı simgeleştirmeler ile günümüzde farklı üsluplar ile bu heykellerin yorumlandığını söylemek mümkündür.

İncelenen çalışmalarda sanatçılar, göz ardı edilen kişisel veya toplumsal bellekle ilgili yönleri ön plana çıkarmışlardır. Sanatçılar, antik eserleri ve mitolojiyi kendi sorgulamalarının temel kaynağı olarak görmüş ve bu düşüncelerini kendi teknikleri ile güncel bir yorumla sunmuşlardır. İşlenen antik eserler ve mitolojik konular, genellikle teknik ve üslup açısından ne çıkarılırken, incelenen çalışmalarda bazen teknikler bazen de kavramlar yüceltilmiştir. Sanatçılar kendi imgelerini ve tekniklerini ortaya koymak için mitolojik isimler ve antik eserlerden veya kişisel mitolojilerinden ilham almışlardır. Günümüz sanatında etkili olan şey, klasik üslubun günümüz kavramsal diliyle birleştirilmesidir. Ayrıca birçok antik eserdeki mitolojik karakterlerin insansı özellik atfedilip hala yaşıyor izlenimi verilmesi ise eserlere dikkat çekici bir gerçeklik katmıştır (Mansuroğlu, 2018). Tüm bunlar sanatçıların antik eserleri ve mitolojiyi kaynak olarak eserlerini derinleştirdiğini ve farklı anlamlar oluşturduğunu bizlere göstermektedir.

Görüldüğü gibi, antik dönem eserlerini konu alan birçok sanat eseri geçmişten günümüze kadar üretilmiştir. Antik Yunan sanatından Rönesans, Barok, Neoklasik, Romantizm, Sürrealizm ve Pop Sanat gibi farklı dönemlerde antik eserler işlenmiş ve değişen sanat anlayışlarıyla farklı formlarda ve tekniklerle kendini göstermiştir. Antik eserler, zaman içinde birbirlerinden beslenerek zenginleşmiş ve günümüze kadar ulaşmayı başarmışlardır. Dolayısıyla sanatçılar, geçmiş uygarlıklara ait eserleri değiştirip geliştiren günümüzde sıklıkla kullanmışlar ve mitolojik hikayelerden ilham alarak kendi sorgulamalarını ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda insanlığa özgü kavramlar farklı zamanlarda ve sosyokültürel değerlerle sanatın dilini değiştirmeye devam ederek bu kavramlar, farklı sorgulamalar sonucunda yeni formlarda yeniden yaratılmışlardır (Toluyağ, 2020, s. 280). Antik eserlerin estetik ve sembolik değerleri güncel sanatçılar tarafından kendi sanatsal dil ve anlatım biçimlerine uygun şekilde yeniden yorumlanmasıyla özgün ve farklı bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu yansımalar, güncel sanatta birçok farklı formda görülebilir. Antik dönem uygarlıkları içinde Mısır, Mezopotamya, Anadolu Yunan ve Roma gibi uygarlıkların eserleri ve formlarını güncel sanatçılar; Performans, Video, Enstalasyon, Heykel, Resim, Baskı, Fotoğraf gibi tekniklerle kendi bireysel arayışlarına göre sorgulamışlar ve yorumlamışlardır. Bu sanatçılar; antik eserlerin estetiğini, sembolik anlamlarını ve çeşitli unsurlarını bir araya getirerek yeni ve özgün eserler yaratırken, aynı zamanda yeni teknikler ve malzemeleri de keşfetmişlerdir. Bu yeni teknikleri ve malzemeleri keşfeden sanatçılar, sanat dünyasında sürekli bir yenilik ve gelişim sağlamışlardır.

Postmodern dönemin eserleri, antik dönemlerin izlerini taşıırken sanatçılar, bunları çağımızın estetik anlayışıyla birleştirmiştir. Bu sayede eserler çok katmanlı bir yapıya sahip olmuş ve postmodern sanatçılar, geçmişi bugünün sanat anlayışıyla ortaya koymuşlardır. Sanatta antikite kavramı, öncelikle figür ve biçimlerin içeriği ve tasvir edildiği biçimi belirlemiş, postmodern çağda sanatçılar bu figür ve biçimleri, gerçeklik ve temsil arasındaki sınırları belirsizleştiren bir sanatsal dilde yorumlamışlardır. Bu nedenle, antikite kavramı; sanatçıları etkileyerek eserlerin yapılarını, konularını ve ifade biçimlerini belirlemiş bu da güncel sanata yansımıştır. Bu bağlamda antik olanın yorumu, sanatçının bakış açısına, dönemin sanat anlayışına ve kullanılan tekniklere göre değişiklik göstermiştir.

Antik eserler, yenilikçi ve özgün bir ifade bulmak isteyen postmodern sanatçılar için ilham kaynaklarından biridir. Bu eserlerin estetik özellikleri, sembolik anlamları ve hikayeleri, sanatçıların eserlerini yaratırken kendilerine yol gösterici bir rehber olmuştur. Dolayısıyla antik eserlerin güncel sanattaki kullanımını ile geçmişle bugün arasındaki ilişkiyi sorgulamaya yönelik bir köprü vazifesi ortaya koymuştur. Bu sorgulama sürecinde postmodern sanatçılar, antik eserlerin günümüz dünyasında nasıl anlamlandırılabilceğini ve nasıl dönüştürülebileceğini keşfederken, geçmişin izlerini günümüzdeki sorunlar ve meselelerle farklı bir perspektifle ele almanın yollarını araştırmışlardır. Sanatçılar, antik eserlerin estetik ve tarihi değerlerini çalışmalarında kullanarak kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasında da önemli bir role sahip olmuşlar ve farkındalık yaratmışlardır. Bu bağlamda postmodern sanatçıların, toplumun antik eserlere ve geçmişin kültürel mirasına ilgi duymasına ve gelecek nesillere aktarılmasına öncülük ettikleri söylenebilir.

Sanatçılar, antik eserlerin estetik ve sembolik değerlerini, sanat dünyasındaki teknolojik yenilikleri, olgu ve oluşumları, günümüz meseleleri ile birleştiren yeni ve özgün sanat eserleri yaratmaya devam edeceklerdir. Bu bağlamda sanatçıların, dijital sanatın olanaklarından yararlanarak antik eserleri yeni bir boyuta taşıyıp izleyicilerle interaktif performatif eserler ortaya koyacakları söylenebilir. Sonuç olarak antik eserlerin güncel sanatçılar tarafından kullanılması; yaratıcılık, inovasyon, kültürel mirasın korunması ve tanıtılması gibi birçok alanda önemli bir rol oynamıştır. Gelecekte, antik eserlerin güncel sanat üzerindeki etkilerinin daha da eşitleneceği, gelişeceği ve yeni nesil sanatçıların yaratıcılığını destekleyici bir unsur olacağı söylenebilir.

Etik Beyan

“Antik Eserlerin Güncel Sanata Etkileri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu makale için etik kurul izni zorunluluğu bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir..

Çatışma Beyanı

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi veya kurumlarla yaşanabilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Açan, V. ve Aygenç, E. (2015). Postmodern dönemde venüs'ün sanat objesi olarak kullanımı. *Sanat Yazıları*, (33): 239-254.
- Arı, B.B.Ü. (2019). Geçmişten güncel venüs. *İdil*, 55 (2019 Mart): s. 321-330. doi: 10.7816/idil-08-55-05.
- Arter. (2011). *Kutluğ ataman: mezopotamya dramaturjileri*. Erişim Adresi: <https://www.arter.org.tr/kutlug-ataman>, Erişim Tarihi: 07.01.2022.
- Artsy.net. (2023). *Lluis barba-115 artworks, bio & shows on artsy*. Erişim Adresi: <https://www.artsy.net/artist/lluis-barba>, Erişim Tarihi: 04.02.2023.
- Atalay, M. C. & Dolmacı, M. (2012). Arkaik dönem heykellerinin modern sanatçılarda etkileri ve plastik eserlerde kullanımları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 909-919.
- Başar, G. ve Yıldız, E. M. (2019). Tarih öncesinden günümüze modern dünya ve çağdaş resim. *Ulakbilge*, 42, s. 811-824. doi: 10.7816/ulakbilge-07-42-05.
- Bayrakçı, N. (2022). *Rönesans dönemi sanatçılarından sandro botticelli'nin venüs'ün doğuşu isimli tablosu*. Erişim Adresi: <https://onedio.com/haber/sandro-botticelli-nin-venus-un-dogusu-isimli-tablosu-1096044>, Erişim Tarihi: 09.12.2022.
- Bölücek, A. T. (2019). *Güncel sanat pratiklerinde imge olarak venüs*. (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Antalya.
- Burgaz, E. (2018). *Gerçeküstü glitch kompozisyonları*. <https://bigumigu.com/haber/gercekustu-glitch-kompozisyonlari/>, Erişim Tarihi: 08.12.2022.
- Candemir, T. ve Topcuoğlu, Ü. Ilgaz, Ö. (2016). Bir proje, bir sergi; hitit ritüelleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (44), 632-646.
- Değirmenci, N. ve Canduran, K. (2022). Sanatta geleneğin döngüsü: Güncel imgelerin geleneksel imgelerden yeniden üretilmesi. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 27, 75-85. doi: 10.17484/yedi.948682.
- Deodato.art. (2023). *Jeff koons-gazing ball*. Erişim Adresi: <https://www.deodato.art/en/artists/jeff-koons/gazing-ball.html>, Erişim Tarihi: 29.01.2023.
- Digby, C. (2012). *Wonderful world, solo show by gerard rancinan*. Erişim Adresi: <http://www.artpie.co.uk/2012/06/wonderful-world-solo-show-by-gerard-rancinan/>, Erişim Tarihi: 01.02.2023.
- Eren, D. (2019). *Kapitalizm ve Fast-Food Sektörü*. <https://www.sosyalistgundem.com/kapitalizm-ve-fast-food-sektoru-denizhan-eren/>, Erişim Tarihi: 21.07.2023.
- Erkök, Ö. A. (2023). *Yüzsüzler Serisi; Rönesans'ın Kayıp Bedenleri*. Erişim Adresi: <http://gazisansoy.com/yuzsuzler-serisi-ronesansin-kayip-bedenleri/>, Erişim Tarihi: 19.07.2023.
- Ertuğrul, E. (2022). *Performans sanatçısı, yerli meksika eserlerini yaladı ve öptü*. Erişim Adresi: <https://arkeofili.com/performans-sanatcisi-yerli-meksika-eserlerini-yaladi-ve-optu/>, Erişim Tarihi: 08.12.2022.
- Gazete Kadıköy. (2013). *Ressam Gazi Sansoy soruyor: "Biz Kimiz?"*. Erişim Adresi: <https://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/ressam-gazi-sansoy-soruyor-biz-kimiz>, Erişim Tarihi: 19.07.2023.
- Güldemet, A. (2020). Cindy Sherman, Bitmeyen Yeniden Yorumlar. *Kontrast*, Sayı 52, <https://kontrastdergi.com/en/cindy-sherman-bitmeyen-yeniden-yorumlar-52-sayi/>, Erişim Tarihi: 24.07.2023.
- Hanafy, I. M. (2017). The development of painting from primitive to post-modern: a case study of egypt, *International Journal of Art and Art History*, 5 (1), 19-31. DOI: 10.15640/ijaah.v5n1p3.
- Hanssie. (2014). *Cancer patient recreates botticelli's 'birth of venus'*. Erişim Adresi: <http://www.slrlounge.com/cancer-patient-recreates-botticellis-birth-venus-shot/>. Erişim Tarihi: 05.02.2023.
- Icon-Icon, (2017). *The gazing ball series by jeff koons reconsiders the classics*. Erişim Adresi: <https://www.icon-icon.com/en/the-gazing-ball-series-by-jeff-koons-reconsiders-the-classics/>, Erişim Tarihi: 29.01.2023.
- Kaplan, I. (2016). *How ancient greek and roman art can speak to a digital age*. Erişim Adresi: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-how-ancient-greek-and-roman-art-can-speak-to-a-digital-age>, Erişim Tarihi: 30.01.2022.

- Kıyar, N. (2012). Kybele'nin sanat nesnesi olarak kullanımı. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2 (6) 355-371.
- Koray, S. (2014). *Kapitalizm, Beslenme Alışkanlıkları ve Sağlık*. Erişim Adresi: <https://marksist.net/suphi-koray/kapitalizm-beslenme-aliskanliklari-ve-saglik>, Erişim Tarihi: 21.07.2023.
- Köken, M. (2014). *Hitit uygarlığının çağdaş türk resmine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Mansour, A. R. M. (2020). The functional and aesthetic values for the sign through ancient civilizations as an entrance to enrich the visual and cultural formulas of the contemporary service sign. *International Journal Of Multidisciplinary Studies In Art And Technology*, 3, (1), 22-26.
- Mansuroğlu, A. (2018). Taner ceylan'ın altın çağ sergisi bağlamında günümüz resminde mitolojik imge kullanımı. (Yüksek Lisans Tezi), Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Marius, M. (2021). The beguiling appeal of daniel arsham's "time dilation" and tara donovan's "intermediaries". Perrotin Art Gallery, ss. 1-13.
- Martı Dergisi. (2022). Ressam gazi sansoy'dan "dönemler" 11 ocak-16 şubat arasında laudel contemporary'de. Erişim Adresi: <https://www.martidergisi.com/ressam-gazi-sansoydan-donemler-11-ocak-16-subat-arasinda-laudel-contemporaryde/>, Erişim Tarihi: 08.12.2022.
- Mineo, A. (2021). Perrotin Art Gallery, BlackBook "Crossing Chronology: Daniel Arsham's 'Time Dilation' Opens at NYC's Perrotin Gallery" ss.1-5.
- Oral, B. (2018). İstanbul'da gerçekleştirilen çağdaş sergiler üzerinden sanatçı, yapıt, mekân ve izleyici ilişkisine yönelik değerlendirmeler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, ss. 991-1018.
- Orhan, U. (2019). *Çağdaş sanatta mitoloji*. Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Batman.
- Özçekim. (2019). *Antik çağdan günümüze: sanatın zaman tüneli*. Erişim Adresi: <http://ozcekim.com.tr/dergi/4-sayi/antik-cagdan-gunumuze-sanatin-zaman-tuneli/>, Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- Parlar, Y. (2011). *Dikkat kadın sergisi*. Erişim Adresi: <http://turizmkuultursanat.blogcu.com/ekav-sanat-dikkat-kadin-sergisi-yilmaz-parlar-haberi/11510845>, Erişim Tarihi: 19.10.2022.
- Sarı, E. (2018). Sanat olgusunun tarihsel süreçte değişen tanımı, işlevi ve değeri üzerine. *Eriyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XLV, 2018/2, 131-154.
- Soğukkuyu, B. (2019). Sosyal medyada postmodern kolajlar: sanat ve hızlı tüketim, *Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi*, Yıl: 2 Sayı: 3, ss.1-16.
- Sotheby's. (2018). *The classical now – ancient art in the modern imagination*. Erişim Adresi: <https://www.sothebys.com/en/articles/the-classical-now-ancient-art-in-the-modern-imagination>, Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- Toluyağ, D. (2020). Geçmişten günümüze heykel sanatında mitolojik imgeler. *İdil*, 66, 267-282. doi: 10.7816/idil-09-66-09
- Véronique Saint-Ges. (2019). *RANCINAN et Caroline Gaudriault dialoguent à l'institut Bernard Magrez jusqu'au*. Erişim Adresi: <https://www.bordeaux-gazette.com/rancinan-et-caroline-gaudriault-dialoguent-a-l-institut-bernard.html>, Erişim Tarihi: 03.06.2022.
- Yakar, U. (2022). *Dünyanın En Meşhur Eserlerinden Biri Olan 'Venüs'ün Doğuşu' Tablosunun Arkasında Yatan 10 Gizli Gerçek*. Erişim Adresi: <https://www.webtekno.com/venusun-dogusu-tablosu-gercekler-h127884.html>. Erişim Tarihi: 19.07.2023.
- Yıldırım, Ö. (2023). *Bir kutluğ ataman sergisi: mezopotamya dramaturjileri*. Erişim Adresi: <http://ozgenyildirim.blogspot.com/2011/11/bir-kutlug-ataman-sergisi-mezopotamya.html>, Erişim Tarihi: 29.01.2023.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1. B. M. *Michelangelo, Pietà, 1498/1499*. [Mermer Heykel]. Saint Peter's Basilica, Rome. Erişim Adresi: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Pieta_\(Michelangelo\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Pieta_(Michelangelo)). Erişim Tarihi: 29.02.2023.
- Görsel 2. *Daniel Arsham, Quartz Eroded Pietà, 2021*. Erişim Adresi: <https://i1.sndcdn.com/artworks-0aPXe9zLZyqvtUqE-WzC24g-t500x500.jpg>. Erişim Tarihi: 29.02.2023.
- Görsel 3. *Genco Gülan, Altı Gözlü İskender, Mermer Polimer, 51 x 32 x27 cm, 2015*. Erişim Adresi: https://www.piramidsanat.com/sites/default/files/sanatcilar/ajax/alti_gozlu_iskender._mermer_ve_polimer_51x32x27_cm_2015.jpg. Erişim Tarihi: 29.02.2023.
- Görsel 4. *Genco Gülan, Maşya, polimer, mermer, tornavida, 2010*. Oral, Bülent (2018). İstanbul'da gerçekleştirilen çağdaş sergiler üzerinden sanatçı, yapıt, mekân ve izleyici ilişkisine yönelik değerlendirmeler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, ss. 991-1018.
- Görsel 5. *Emre Yusufi, Mc Donald's ile birlikte Herkül Heykeli*. Erişim Adresi: https://media.mkpcdn.com/prod/pdp/20d30d05fc88d6d03998b88db2dd4487_586883.jpg, Erişim Tarihi: 08.12.2022.
- Görsel 6. *Jeff Koons, Gazıng Ball (Apollo Lykeios), alçı ve cam, 239.4x94.3x87.6 cm, 2013*. Erişim Adresi: http://www.jeffkoons.com/sites/default/files/artwork-images/gaz2_sm.jpg, Erişim Tarihi: 08.12.2022.

- Görsel 7. *Jeff Koons: Gazing Ball (Farnese Hercules), 2013.* Plaster and glass, Centre Pompidou, Paris. E. Adresi: <https://images.theconversation.com/files/76138/original/image-20150326-8725-1j3zgy6.jpg?ixlib=rb-1.1.0&q=45&auto=format&w=1000&fit=clip>, Erişim Tarihi: 08.12.2022.
- Görsel 8. *Niluafar Banisadr, Ultra Pürüzsüz Kâğıda Mürekkep Püskürtmeli Basket, 72 x 102 cm.* Erişim Adresi: https://www.museum-of-art.net/img/pictures/popup/288_296526689_1589791048le_mur_the_wall.jpg, Erişim Tarihi: 18.11.2022.
- Görsel 9. *Marco Battaglini, İstila, Tuval Üzerine Dijital Basket, Air Brush ve Akrilik, 140 x 230 cm, 2018.* Erişim Adresi: <https://www.artsy.net/artwork/marco-battaglini-invasion>, Erişim Tarihi: 29.02.2023.
- Görsel 10. *Lluís Barba, Self-Portrait. David. Miguel Angel. 2014. Diasec, 21.06 x 28.54 cm. (8.3 x 11.2 in.), 2014.* Erişim Adresi: <http://lluissbarba.com/wp-content/uploads/2022/01/2013-DAVID-B-N-copia-1-452x1200.jpg>, Erişim Tarihi: 10.11.2022.
- Görsel 11. *John Doe, Yaramaz Venüs, 2018. 1024 x 768 px, 2017.* Erişim Adresi: <http://neosurrealismart.com/surreal-pictures/surhumorism/x7-TheBirthVenusSandroBotticelli.jpg>, Erişim Tarihi: 29.02.2023.
- Görsel 12. *Gazi Sansoy, Yüzüzsüzler Serisi-Venüs'ün Doğuşu, 2017,* Erişim Adresi: https://kontrastdergi.com/wp-content/uploads/photo-gallery/imported_from_media_library/IK_Resim-04-Gazi-Sansoy-Venüsün-Doğuşu.gif, Erişim Tarihi: 08.12.2022.
- Görsel 13. *Yuri Zalevski, Dijital.* Erişim Adresi: <https://i.pinimg.com/564x/c3/f0/d3/c3f0d31c3a138027e50e27f7afdf4a37.jpg>, Erişim Tarihi: 08.12.2022.
- Görsel 14. *Abmet Uzuner, Hititlerde Bayram Kutlamaları, 30x42 cm., K.Ü.Karşıyk Teknik, 2020.* Kişisel Arşiv.
- Görsel 15. *Abmet Uzuner, Hititlerde Bayram Kutlamaları, 30x42 cm., K.Ü.Karşıyk Teknik, 2020.* Kişisel Arşiv.
- Görsel 16. *Gérard Rancinan, Modernin Çöküşü veya Apotheosisi, Fotoğraf.* Erişim Adresi: https://galerie-tony-rocfort.com/wp-content/uploads/2017/11/266_decadence_bd.jpg, Erişim Tarihi: 03.06.2022.
- Görsel 17. *Jonathan Thorpe, Heather'in Rönesansı, Fotoğraf, 2014.* Erişim Adresi: <https://mymodernmet.com/jonathan-thorpe-the-renaissance-of-heather/>, Erişim Tarihi: 20.05.2022.
- Görsel 18. *Flora Borsi Venüs'ün Doğuşu, Foto Manipülasyon. 2018.* Erişim Adresi: <https://bit.ly/2UNftoO>, Erişim Tarihi: 29.02.2023.
- Görsel 19. *Benvenuto Cellini, Medusa'nın Başı ile Perseus, Bronz Heykel, 1554.* Erişim Adresi: https://cdn.pixabay.com/photo/2018/11/01/23/32/perseus-3789293_1280.jpg, Erişim Tarihi: 24.07.2023.
- Görsel 20. *Cindy Sherman İsimli, 228.* Erişim Adresi: https://kontrastdergi.com/wp-content/uploads/2020/03/AG_52_Cindy-Sherman_Untitled-228.jpg, Erişim Tarihi: 24.07.2023.
- Görsel 21. *Yıldız Doyran, Tanrıça Kybele, Performans, 2011.* Erişim Adresi: <https://gsfsergi.ebyu.edu.tr/wp-content/uploads/2021/03/Yildiz-Doyran-Eser-3000x1840.jpg>, Erişim Tarihi: 20.05.2022
- Görsel 22-23. *Pepe Romero. Performans, 2022.* Erişim Adresi: <https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2022/04/pepx2.jpg>, Erişim Tarihi: 08.12.2022.
- Görsel 24. *B. M. Michelangelo, Pietà, 1498/1499. Saint Peter's Basilica, Rome.* Erişim Adresi: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Pietà_\(Michelangelo\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Pietà_(Michelangelo)), Erişim Tarihi: 29.02.2023.
- Görsel 25. *M. Abramović ve Ulay, Pietà (Performans), Lia Rumma Gallery, Napoli. 1983/2002.* Erişim Adresi: <https://www.sothebys.com/en/articles/marina-abramovic-the-cleaner-major-retrospective-charts-50-years-of-pushing-boundaries>, Erişim Tarihi: 29.02.2023.
- Görsel 26-27. *Zeliba Kayaban, "Güncel Ağrsaklar Serisi", 2016. 70x 150 cm., Candemir, Tülin ve Topcuoğlu, Ü. Ilgaz (Özgen) (2016). Bir Proje, Bir Sergi; "Hitit Ritüelleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (44), 632-646.*
- Görsel 28. *Kutluğ Ataman, Kiyamet, 6 Kanallı Video Yerleştirilmesi (Renkli, Sestli) Ed. 1/5 + 1 AP, 2009.* Erişim Adresi: <https://www.artter.org.tr/Images/CollectionDetailImages/6514.jpeg>, Erişim Tarihi: 29.01.2023.

EXTENDED ABSTRACT

With the postmodern period, methods such as appropriation, appropriation, and eclecticism in today's art have started to be used frequently by artists. Having analyzed many examples we came across many examples of ancient civilizations. This article has tried to reveal how the works of art and cultures of ancient civilizations found a place in contemporary art from the past to the present, and how today's artists reflect these works on their works based on these cultures, concepts, and works. In addition, with this study, examples of the current reflections of the first civilizations of human history are given. In this context, the research aims to determine the effects of artworks and cultures of ancient civilizations from past to present on contemporary art, and to examine, analyze, and understand with comparative examples by revealing the reflections of these works on the works of artists based on these cultures, concepts, and works. The literature on the subject has been scanned, and the studies thought to be antiquities have been identified and interpreted. In the research, "Descriptive Scan", which is a qualitative data analysis method, was used and the findings were discussed under seven different headings: "Effects on Installation", "Effects on Digital Printing", "Effects on Painting", "Effects on Photography", "Effects on Sculpture" and "Effects on Performance Art" and "Effects on Video Art". Antiquities are artistic and cultural values produced in ancient times. These works reflect lifestyle, belief systems, and aesthetic understanding of ancient civilizations. Antique works have also found a place in contemporary art over time and have been

a source of inspiration for artists. The authors tried to reveal how the works of art and cultures of ancient civilizations from the past to the present have a place in contemporary art, and how today's artists reflect these works on their works based on these cultures, concepts, and works. It is possible to say that they are created with a multi-layered structure, different and new artistic images are obtained apart from the traditional, and they are interpreted out of context in an ironic reality. Despite all the formal and intellectual changes it has undergone, art continues to reveal itself with different techniques today. Therefore, we examined artifacts belonging to ancient civilizations from the past to the present in this study and found out that these works, which have undergone changes with differentiating periods and have been reconstructed in different ways, have been formed based on methods such as appropriation, appropriation, and eclecticism, which they have established with the past. We can say that these methods can be a source of inspiration for future artist candidates and it is important for them to benefit from historical facts and form their artistic perspectives. Therefore, in the postmodern process that continues today, the artists acted with an eclectic approach by using the images of the ancient period while continuing their searches. The works of ancient civilizations, especially from ancient times to the postmodern period, have always taken place as a form of representation in art. With the postmodern period art has changed its shell, and different styles have come to the fore according to ideologies. The mythical references of the postmodern artist have become a source of inspiration for artists. In this context, some artists' works are based on ancient works and their myths. We can admit that they contain critical references with symbols, symbols, and motifs in sociological, psychological, and cultural terms. Contemporary artists deal with the ancient period in their works. They produced works on many subjects from the history of art like popular culture, religion, politics, mythological facts, beliefs, social facts, and wars. Some artists who established a link between the past and the present used Hittite culture and cultural objects in their works. Botticelli's "Birth of Venus" painting a Renaissance work has been reconsidered by contemporary artists by establishing a historical link between the past and the present with irony and metaphors. In addition, in the examination made, it is possible to say that some artists created their works in a postmodern style with irony, metaphors, or allegories inspired by the sculptures of "David" and "Pietà" made by Michelangelo and that these sculptures are interpreted with different styles today with different symbolizations. All these show us that artists deepen their works and create different meanings by taking ancient works and mythology as a source. As can be seen, many works of art are about the works of the ancient period and have been produced from the past to the present. The ancient works of art were processed in different periods from ancient Greek art like Renaissance, Baroque, Neoclassical, Romanticism, Surrealism, and Pop Art, showing themselves in various forms and techniques with changing artistic understandings. Ancient artifacts have been enriched by feeding from each other over time and have managed to reach the present day. Therefore, artists have changed and developed the works of past civilizations and used them frequently today, and they have put forward their inquiries by being inspired by mythological stories. In this context, concepts specific to humanity continued to change the language of art at different times and with socio-cultural values, and these concepts were recreated in new forms as a result of various inquiries. A unique and different perspective has emerged with the reinterpretation of the aesthetic and symbolic values of ancient works by contemporary artists with their artistic language and expression. These reflections can be seen in many different forms in contemporary art. Contemporary artists present the works and forms of ancient civilizations such as Egypt, Mesopotamia, Anatolia, Greece, and Rome. They questioned and interpreted according to their quests with techniques such as Performance, Video, Installation, Sculpture, Painting, Printing, and Photography. These artists while creating new and original works by bringing together the aesthetics, symbolic meanings, and various elements of ancient works, also discovered new techniques and materials. By discovering these new techniques and materials, artists have provided continuous innovation and development in the art world. While the works of the postmodern period carry traces of the ancient periods, the artists combined them with the aesthetic understanding of our age. In this way, the works have a multi-layered structure, and postmodern artists have revealed the past with today's understanding of art. The concept of antiquity in art has primarily determined the content of figures and forms and the way they are depicted in the postmodern era artists have interpreted these figures and forms in an artistic language that blurs the boundaries between reality and representation. Therefore, the concept of antiquity. By influencing the artists it determined the structures, subjects, and forms of expression of the works and it was reflected in contemporary art. In this context, the interpretation of the ancient has changed according to the artist's point of view, the understanding of the art and the techniques used. Ancient works are one of the sources of inspiration for postmodern artists who want to find innovative and original expression. The aesthetic features, symbolic meanings, and stories of these works were a guide to

the artists while creating their works. Therefore, it served as a bridge to question the use of ancient artifacts in contemporary art and the relationship between the past and the present. Postmodern artists explored ways to deal with the traces of the past with current problems and issues from a different perspective while exploring how ancient works can be interpreted and transformed in today's world. By using the aesthetic and historical values of ancient artifacts in their works, the artists also played a big role in protection and promotion of cultural heritage and created awareness. We can admit that postmodern artists pioneered society's interest in ancient artifacts and the cultural heritage of the past, and their transfer to future generations. Artists will continue to create new and original works of art by combining the aesthetic and symbolic values of ancient works, technological innovations in the art world, phenomena, and formations with today's issues. So, we can say that artists will take advantage of the possibilities of digital art to bring antique works to a new dimension and create interactive performative works with the audience. As a result, the use of ancient works by contemporary artists has played an essential role in many areas like creativity, innovation, protection, and promotion of cultural heritage. We can admit that the effects of ancient works on contemporary art will diversify and develop and will be a supporting element for the creativity of new generation artists.

Careerism in Relationship Between Intolerance of Uncertainty and Work Engagement

Ayşe GÖKÇEN KAPUSUZ¹

Abstract

The main goal is to determine the importance and effect of careerism in the relationship between the levels of intolerance of uncertainty and the work engagement of teachers working in private schools in Türkiye. For this purpose, randomly selected 238 data obtained from teachers were subjected to statistical analyses with a quantitative research model. As a result of the analyses, it was found that while the relationship between careerism and work engagement is significant, the relationship between intolerance of uncertainty and its dimensions and work engagement is insignificant. There is a positive relationship between intolerance of uncertainty and careerism but it is seen that there is an insignificant relationship between preventive anxiety and careerism. To understand whether there is an indirect effect on the model, the bootstrap method is used and the BootLLCI value and the BootULCI value are examined (BootLLCI: -.2158 and BootULCI: -.1007). The coefficient value of the independent variable before including the mediating variable (careerism) in the model increased (from -.4007 to .0438). As a result, there is an indirect-only mediation according to Zhao method, and the indirect effect value of careerism between intolerance of uncertainty and work engagement is -.1566.

Keywords: Intolerance of uncertainty, Work engagement, Careerism, Teachers

Belirsizlişe Tahammülsüzlük ve İşe Adanmışlık İlişisinde Kariyerizm

Öz

Araştırmanın temel amacı, Türkiye'deki özel okullarda görev yapan öğretmenlerin belirsizlişe tahammülsüzlük ve işe adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi kariyerizmin önemini ve etkisini belirlemektir. Bu amaçla, rastgele seçimle elde edilen 238 veri nicel araştırma modeliyle istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Analizler sonucunda kariyerizm ile işe adanmışlık arasındaki ilişki anlamlı iken, belirsizlişe tahammülsüzlük ve boyutları ile işe adanmışlık arasındaki ilişkinin anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Belirsizlişe tahammülsüzlük ile kariyerizm arasında pozitif bir ilişki bulunurken, önleyici kaygı ile kariyerizm arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Model üzerinde dolaylı bir etkinin olup olmadığını anlamak için bootstrap yöntemi kullanılarak BootLLCI değeri ve BootULCI değeri incelenmiştir (BootLLCI: -.2158 ve BootULCI: -.1007). Aracı değişkenin (kariyerizm) modele dahil edilmesinden önce bağımsız değişkenin katsayı değeri yükselmiştir (-.4007'den .0438'e). Sonuç olarak, Zhao yöntemine göre sadece dolaylı bir aracılık mevcut olup, kariyerizmin belirsizlişe tahammülsüzlük ile işe adanmışlık arasındaki dolaylı etki değeri -.1566'dır.

Anahtar Kelimeler: Belirsizlişe tahammülsüzlük, İşe adanmışlık, Kariyerizm, Öğretmenler

Atıf İçin / Please Cite As:

Gökçen Kapusuz, A.(2024). Careerism in relationship between intolerance of uncertainty and work engagement. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 131-141. doi:10.33206/mjss.1291443

Geliş Tarihi / Received Date: 02.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.12.2023

¹ Assoc. Prof. Dr. - Selçuk University, aysegokcenkapusuz@gmail.com,

 ORCID: 0000-0001-7336-4612

Introduction

In a changing world, efficiency in the management of human resources is essential, but in a company with different management philosophies and methods. The significant role of human resources is known in the success of almost all companies and research done in positive psychology (Çetin, et al., 2013).

Uncertainty and unknown situations that arise due to the inability to make predictions about the near or far future are an inevitable part of our lives. Intolerance of uncertainty is also defined as the tendency to react negatively at the emotional, cognitive and behavioural levels in the face of uncertain situations and events (Buhr & Dugas, 2009). On the other hand, intolerance to uncertainty is also defined as an individual's inability to withstand the reaction triggered by the perceived absence of adequate information and sustained by the associated perception of uncertainty (Carleton, 2016a).

Career is defined as the opportunities for the individual (İrmiş and Bayrak, 2001), the progress in the organisation and the way of experience gained (Baruch, 2004-2006). Individuals try to manage their careers by activating motivational factors. New career approaches are the result of a reflection of this situation. Careerism is defined as positive or negative behaviours and actions that are outside of their job performance to make a career for the sake of power, reputation and status. The inability of organizations to implement functional and personally satisfying career management for their employees lays the groundwork for careerism (Yıldız and Ayaz Arda, 2018). In addition to this, careerism is defined as the tendency to continue employees' career progress away from legal methods and procedures. On the other hand, these workers create good relationships with colleagues and managers as a tool for career advancement. Besides, it can also be said that they have in tendency to have negative attitudes such as harming the organization and its members for their career advancement when necessary (Feldman and Weitz, 1991).

Work engagement is defined as giving an individual's physical, cognitive and emotional energy to work performance. Based on that individual devotes his energy and gives himself completely to his work. Work engagement is accepted as the positive antithesis of burnout in the literature. Unlike individuals who experience burnout, engaged employees are more energetic and able to cope with challenging tasks (Schaufeli, 2012).

When the studies in organizational behaviour within the scope of management organization literature are analyzed, it is noteworthy that the number of studies about intolerance of uncertainty and relations with related variables is limited. Most of the studies about intolerance of uncertainty are related to stress, fear, anxiety, etc. It is obvious that it is associated with the concepts that have more place in the medical literature. Duman (2020), in her research, examined the level of intolerance of uncertainty among university students and addressed this issue by emphasizing the fear and uncertainty of the future. The sample of most of the studies about intolerance of uncertainty consists of university students. In the sample of university students, the relationship between intolerance of uncertainty and happiness (Sarıçam, 2014), its relationship with psychological well-being levels (Erguvan, 2015; Geçgin & Sahanç, 2017), its relationship with worry and test anxiety (Sarı & Dağ, 2009; Karataş & Uzun, 2018; Kilit et al., 2020) were examined. In addition, theses were written on intolerance of uncertainty by focusing on the concepts related to the science of psychology (Erguvan, 2015; Armutlu, 2019; Coşkun, 2019), and emotional intelligence, coping with stress (Coşkun, 2019), anxiety (Jenkinson, Milne, & Thompson, 2020), relationships with social anxiety (Wake et al., 2021), emotional disorders (Boswell et al., 2013) were also examined. Additionally, "attitudes toward uncertainty scale" was developed on university students (Ersanlı & Uysal, 2015) as well. On the other hand, the moderator effect of intolerance of uncertainty on the relationship between negative life events and anxiety was also investigated in another study (Chen & Hong, 2010). In related literature, no study has been found examining the relationship between intolerance of uncertainty and work engagement. In fact, the number of studies emphasizing the effect of careerism, which has a determining potential in the relationship among variables, is limited. The fact that the issue of intolerance of uncertainty, which has been extensively studied in the education and medical sectors before, has been examined in the context of educators working in private schools adds a unique value to this research. Thanks to this study, both the issue of intolerance of uncertainty will be discussed in a different sample, and the place of careerism in its relationship with work engagement will be clear.

This study was carried out to fill this gap in the management literature at the point of intolerance of uncertainty. The main purpose of this study is to expand the use of such an important concept in the organizational behaviour literature and to provide a better understanding of it by associating it with

different variables in the literature. In today's increasingly complex and uncertain business world, an answer is sought to the question of whether careerism has a mediating role in the relationship between intolerance of uncertainty and the work engagement levels of employees (teachers) working in private schools. It is planned to research teachers working in private education institutions, where the strategy of working with contracts on an annual basis is adopted and the uncertainty about the future is more experienced. This research aims to examine the effect of careerism on the relationship between the levels of work engagement and intolerance of uncertainty of teachers in private schools in Turkey.

Theoretical Framework

Intolerance of Uncertainty

Inevitably, individuals behave intolerantly in the face of uncertainties in daily life. Uncertainty describes situations where something is unknown or uncertain. It is a concept related to the inability to know or foresee future events and consequences. It means doubt about an outcome that has not yet happened (Keren & Gerritsen, 1999; Barlow, 2000; Carleton, 2012). The extent of fear and anxiety felt in uncertain situations varies from person to person. Naturally, individual influences arising from uncertainty will also differ (Carleton, 2016a). In addition, another definition emphasizes that intolerance is related to not being able to endure difficulties and feeling discomfort (Carleton, 2016a-b).

Even if there is no existing and visible problem in the current situation, some people may perceive and worry as if there is a problem, and they are adversely affected by this situation. This situation or the aforementioned concept is briefly included in the related literature as IU or IoU, and is called "intolerance of uncertainty" (Carleton, 2016b) and this term was first emphasized by Frenkel-Brunswick and it was stated that individuals perceive some unknown situations as threats (Dugas, et al. al., 2010; Carleton, 2012). Perceiving some unpredictable situations as threats by individuals is defined as intolerance of uncertainty (Freeston et al., 1994; Dugas et al., 2004; Carleton et al., 2007).

When the scales developed and studies on intolerance of uncertainty were examined, it was revealed that there are two sub-dimensions: **prospective anxiety** and **preventive (inhibitory) anxiety** (Fourtounas & Thomas, 2016). From this point of view, prospective anxiety is generally defined as the anxiety brought about by fear and uncertainty. Preventive anxiety, on the other hand, is related to the inaction of the individual when faced with uncertainty (Carleton, et al., 2007; Carleton, 2016a). Research has shown that intolerance of uncertainty is also a cognitive component of emotional disorder, anxiety, and worry. Individuals who perceive uncertain situations as a threat develop individual beliefs about not coping with them (Reuman, et al., 2015).

Careerism

Careerism reflects the positive or negative behaviours and actions that are outside of individuals' job performance to be able to make a career for the sake of power, reputation and status as mentioned before. It is also defined as the tendency to illegally continue one's career progress. These people also tend to pretend to be successful rather than to provide the necessary performance and efforts for their career advancement. Careerism is defined as working in many different jobs throughout an individual's career and at the same time seeing the institutions as a springboard (Rousseau, 1990). It is also defined as the commitment of organizational members to their job roles (Kahn, 1990). Careerism is the tendency to pursue career development in non-performance-based ways (Feldman and Weitz, 1991). It can be said that people with a careerist tendency may exhibit an attitude that is not in favour of merit and honesty (Yıldız, vd., 2015). The factors that motivate these careerist people are different from those that motivate other people who do not in a tendency of careerism.

Work Engagement

People who are engaged in an organization generally outperform satisfied employees while doing their duties. They see their jobs are challenging and provide fun for them and they work hard in an organization. Other terms, often voiced together with work engagement are workaholism and workaholic people are generally motivated by coercible inner drives. As mentioned before, work engagement is negatively related to burnout and it is the positive antithesis of burnout as well (Schaufeli, 2012). Possible consequences of engagement are related to positive attitudes about work, health and well-being, extra-role behaviour, and job performance. Engaged workers in an organization generally experience more positive emotions than workaholics and they have good mental health. They can also take personal initiative are

eager to learn and have a strong motivation. Doing extra work or taking on extra roles does not tire them (Schaufeli, et al., 2002-2006; Christian et al., 2011; Schaufeli, 2012).

Relationships Among Variables

Intolerance of uncertainty (IoU) is defined as a feature characterized by exaggerating the predictability of certain situations. It is also called the tendency to be under the influence of unknown and unexpected events in human life (Birrell, et al., 2011; Carleton, 2016a; Jenkinson et al., 2020). Engaged workers in an organization desire everything to be loud and clear. Uncertain situations make them uncomfortable.

Expectancy-value theory has the feature of explaining decision-making, choice and economic-based behaviors under uncertainty. In a state of uncertainty, it tries to explain human behaviour (Tomak, 2009; Aksoy, 2015). The economic-based behaviours and decision-making styles under uncertainty expressed within the scope of this theory correspond to the concept of careerism in this study. It is expected that there will be such a mechanism between these two variables, based on the assumption that individuals, especially teachers working in private schools, which are the sample of this study, may exhibit careerist behaviours within the institution depending on the level of uncertainty they feel about the future. Within the scope of this research, the increasing uncertainty perceptions of teachers working in private schools and working with annual contracts will cause them to exhibit careerist behaviours.

It is assumed that people with careerist tendencies may have low performance that will harm their institutions, they will act more interest-oriented instead of focusing on the assigned duties and responsibilities, and they may resort to all kinds of ways, including illegal methods, to progress, and all these will be caused by uncertainties about the future.

H₁: (step a) There is a positive and significant relationship between intolerance of uncertainty and careerism.

H_{1a}: Prospective anxiety is positively and significantly related to careerism.

H_{1b}: Preventive (inhibitory) anxiety is negatively and significantly related to careerism.

Our attitudes and behaviors can sometimes conflict with our cognitions and sometimes they can be compatible. It is a known fact that individuals who are engaged in work spend more effort towards their goals. The theory of behavioural change focuses on attitude change regarding a particular issue. According to behavioural approaches, the environment in which people live plays a decisive role in shaping their behaviours. Behavioural change can also occur positively with various environmental and cognitive factors (Bandura et al., 1977; Cemaloğlu et al., 2007). Within the framework of this theory, based on the fact that the environment directs individual behaviours, the assumption is expressed that the careerist behaviours discussed in the study sample will affect the levels of work engagement. The environmental element in the theory corresponds to careerism, which is the moderator variable of the research, and the behaviours shaped under the influence of the environment also reflect the work engagement in the study. If the work environment that teachers are exposed to leads them to careerist behaviours, this will negatively affect their level of work engagement.

Therefore, it is assumed that engaged employees will stay away from careerist actions focus on their work and try to do their best. Since this research is evaluated based on teachers working in private schools, it is assumed that the individual who is devoted to the teaching profession will spend all his/her performance on his/her work and students and will not engage in careerist actions.

H₂: (step b) There is a negative and significant relationship between careerism and work engagement.

Attributional Theory of Performance focuses on people's belief that there is always a reason and a basis for their own and others' success. In this theory, behaviour is attributed to the person or the environment (Elliot et al. 2012; Seçer, 2012). While this theory emphasizes the reasons behind the success or failure of individuals; the variable "intolerance of uncertainty" in this study corresponds to this "reason". Due to intolerance of uncertainty, individuals shape their level of work engagement. Therefore, it is expected that there will be such a mechanism between these two variables.

Employees who cannot endure and tolerate uncertain environmental conditions experience difficulties in focusing on their work and working with pleasure. Therefore, they attribute this decrease in

their level of work engagement to the uncertainties of the future and the current environment, to the unpredictability of things and events.

H₃: (step c) There is a negative and significant relationship between intolerance of uncertainty and work engagement.

H_{3a}: Prospective anxiety is negatively and significantly related to work engagement.

H_{3b}: Preventive (inhibitory) anxiety is negatively and significantly related to work engagement.

As it is thought that there is a positive and significant relationship between intolerance of uncertainty and work engagement, how does careerism affect this relationship? This mentioned variable is considered a mediator variable in that relationship.

H₄: There is a mediator effect of careerism in relationship between intolerance of uncertainty and work engagement.

There are some researches in related literature which point out the positive side of work engagement and the negative side of intolerance of uncertainty. In this study, it is thought that if the level of work engagement or the number of engaged workers in an organization increases, the level of intolerance of uncertainty will also increase. Besides all, it is also considered that if the level of careerism and careerist behaviours of employees increases, the level of intolerance of uncertainty will also increase.

Methodology

This study is designed to emphasize the relationship between intolerance of uncertainty and work engagement from the perspective of careerism in the context of the relevant literature. For this purpose, randomly selected 238 data obtained from teachers working in private schools in Turkiye are used for the statistical analyses with a quantitative research model.

Samples/Participants

238 randomly selected teachers among the teachers working in private schools took part in our research as participants and they contributed to the data collection process. 184 of them (77.3 %) were female and others were male and the majority were aged between 30-39 (n=108, 45.4%).

Measurement Scales

Three different measurement scales were used in this research to be able to analyze the relationships expressed above.

First of all, the 3-question ultra-short version of the Utrecht Work Engagement Scale was used. The validity and reliability study of the Turkish version of the Ultra-Short Work Engagement Scale was conducted by Bilginoglu and Yozgat (2019). The scale consists of 3 items and one dimension.

To measure careerism or careerism tendency, a 7-item and one-dimensional scale developed by Feldman and Weitz (1991), reliability, validity and Turkish adaptation carried out by Yıldız (2015) was used in this research.

On the other hand, the 2-dimensional and 12-item Intolerance of Uncertainty Scale (IoU-12), developed by Carleton, et al. (2007) and adapted to Turkish and analyzed for validity and reliability by Sarıçam, et al. (2014) was also used.

A 5-point Likert attitude scale was used to answer the survey questions from 1-Strongly Disagree to 5-Strongly Agree.

Research Model

This research model which examines the relationship between intolerance of uncertainty and work engagement within the context of teachers working in Turkiye, is aimed to understand the mediator role of careerism in this mentioned relationship. From this point of view, the research model can be seen in Figure 1 below:

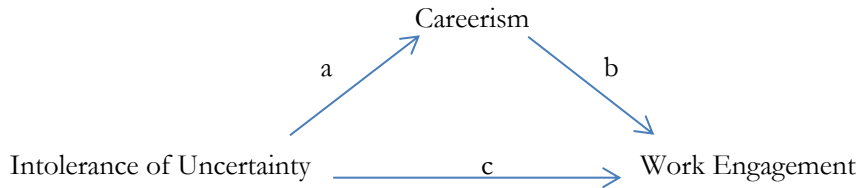

Figure 1. Research Model

Findings and Results

Using statistical analysis programs, the sample size was tested primarily within the scope of the research. The KMO sample adequacy test results for the scales used in this research were found as .685 for the work engagement scale, .732 for the careerism scale and .863 for the intolerance of uncertainty (IoU) scale respectively. Thus, it was concluded that the sample size (n=238) participating in the study was sufficient.

Table 1 below shows the reliability coefficients and KMO test results for each scale and sub-dimension used in this study. The reliability coefficient obtained is within the values accepted in social sciences.

Table 1. Reliability analysis and KMO test results

Scales/Dimensions	items	Cronbach's Alpha (α)	KMO
Work Engagement	3	0,815	0,685
Careerism	7	0,698	0,732
Intolerance of Uncertainty	12	0,892	0,863
prospective anxiety	7	0,821	0,818
preventive anxiety	5	0,869	0,792

According to the results of correlation analysis, work engagement has negative relationships with careerism and intolerance of uncertainty (IoU) and its dimensions but while the relationship between work engagement and careerism is significant, its relationships with intolerance of uncertainty and its dimensions are insignificant. On the other hand, careerism is in a positive and significant relationship with intolerance of uncertainty. However, when the relationships with the sub-dimensions of IoU are examined, the relationship between careerism and preventive anxiety is insignificant. Results can be seen below:

Table 2. Correlation coefficients for variables

	Work Eng.	Careerism	Int. of Unc.	Pros. anx	Prev. anx.
Work Engagement	1				
Careerism	-,401**	1			
Intolerance of Uncertainty	-,116	,380**	1		
prospective anx.	-,109	,388**	,924**	1	
preventive anx.	-,101	,296**	,891**	,651**	1

n=238; * p<0,05; ** p<0,01

According to the regression analysis results, in step A for examining the relationship between intolerance of uncertainty and careerism, it is seen that there is a positive relationship between the variables and sub-dimensions. However, it should be noted that the relationship between careerism and preventive anxiety is insignificant. From this point of view, hypothesis 1 (step a) is partially accepted because of this insignificant relationship. H1a is accepted and H1b is not accepted. In addition to all, there is a negative and significant relationship between careerism and work engagement. Considering hypothesis 2 which is called step/path (b) in the research model, the assumption is accepted. On the other hand, when considering the relationship between intolerance of uncertainty and work engagement (step c), there are negative and insignificant relationships as can be seen below.

Table 3. Regression analyses (step a-b-c)

Step a	Coefficients				
	B	β	R ²	t	p
Intolerance of Uncertainty			,153		
Prospective anx.	,300	,100		3,007	,003
Preventive anx.	,057	,085		0,672	,503
Careerism					
Step b					
Careerism	-,449	-,401	,161	-4,731	,000
Work engagement					
Step c					
Intolerance of Uncertainty			,014		
Prospective anx.	-,074	-,075		-,617	,538
Preventive anx.	-,044	-,053		-,432	,666
Work engagement					

n=238; * p<0,05; ** p<0,01

In light of all these findings, when the research model is reconsidered, steps a, b, and c do not need to be significant on their own according to the method developed by Zhao, Lynch, and Chen (2010). The focus is on calculating the indirect effect value and making inferences from this calculated value (Gürbüz and Bayık, 2021). If the indirect effect (axb) of the independent variable on the dependent variable through the mediating/mediator variable is significant, the mediation model is validated. Whether the indirect effect is statistically significant should also be tested with the bootstrap confidence interval. According to the results of the Bootstrap method, relations from X to M (step a) and from M to Y (step b) were significant (p=.000). The coefficient value of the independent variable (-.4007) when there was no mediating variable in the model increased (.0438) when the mediating variable was included in the model. When the confidence interval values (BootLLCI: -.2158 and BootULCI: -.1007) of the model are examined, it is seen that there is an indirect mediating effect and the indirect effect value is found as -.1566. According to Zhao method, this situation can be called “indirect-only mediation” (axb is significant and c is insignificant). From this point of view, H₄ is also accepted.

Conclusion and Discussion

The main objective of this research is to answer the question of whether there is a mediator effect of careerism in the relationship between intolerance of uncertainty and work engagement or not. As hypothesized above if there is a negative and significant relationship between intolerance of uncertainty and work engagement, how does careerism affect this relationship? is the research question here.

There are both positive and negative relationships between intolerance of uncertainty and its dimensions and careerism. It should be noted that while the relationship between careerism and work engagement is significant, the relationship between intolerance of uncertainty and its dimensions and work engagement is insignificant. In addition, there is an indirect-only mediation according to Zhao method, and the indirect effect value of careerism between intolerance of uncertainty and work engagement is -.1566. As the power of the c coefficient revealed in the research models increases, it is known that the indirect effect tends to be significant. Researchers also highlight that as the sample size increases, the proportion of full mediation effects decreases (Tofighi et al., 2011).

The results of this study, which was carried out with teachers working in private education institutions, showed that the insignificance of the assumed and confirmed negative relationship between teachers' intolerance of uncertainty levels and their level of work engagement, there was no direct relationship between these two variables, but an indirect effect was found with a mediator variable such as careerism. In other words, an increase in the level of intolerance of uncertainty will not directly decrease the level of work engagement.

It is emphasized that individuals who cannot tolerate uncertainty generally focus on the uncertain aspect of the problem. These individuals feel incapable of solving the problem completely. In addition, it is stated that the problem-solving skills of these individuals decrease (Dugas, et al., 2010). Similarly, it is argued that if individuals have a high intolerance to uncertainty, they will also be intolerant of the lack of

information to interpret their daily life situations. This intolerance can lead to stress and depression as well as feeling that they cannot solve the existing problem (Chen, et al., 2010; Aksoy, 2015). Intolerance of uncertainty also affects problem-solving abilities by causing individuals to stop problem-focused thinking. Therefore, reducing uncertainty will bring individuals the advantage of adapting to their environment (Freeston, et al., 1994). Employee engagement in an organization can be developed and increased by significant and determined strategies in human resources (Schaufeli, 2012), such as determining the motivating potential of employees, redesigning jobs in a better way, listening to the employees, rotating jobs and so on. This kind of application will help to increase the level of employee engagement and motivation and to develop their potential as well. On the other hand, these aforementioned points will also help to decrease careerism and careerist personality traits.

The fact that the variables discussed in this study have not been evaluated in the literature both in triads and in the context of private school teachers adds a unique value to the study. In addition, the opinion or belief that private school teachers who do not tolerate uncertainty will be less sensitive to work engagement has been rejected. The relationship between these two turned out to be insignificant. As in every study, there are some limitations in our research. Not responding to all distributed questionnaires, incomplete answers to questions, and the inability of participants to objectively evaluate themselves while answering the questionnaire are among the limitations and difficulties of this research. The possibility of obtaining universal results will increase by carrying out the research with a larger sample group in the context of different sectors.

Ethical Declaration

During the writing process of the study “*Careerism in Relationship Between Intolerance of Uncertainty and Work Engagement*” scientific rules, ethical and citation rules were followed. No falsification was made on the collected data and this study was not sent to any other academic publication medium for evaluation. In addition, permission was obtained from the Selçuk University, Beyşehir Ali Akkanat Tourism Faculty Social and Humanities Sciences Ethics Committee (Date: 15/04/2022 and Decision no: E-44142025-622.99-272018) to conduct the research.

Declaration of Conflict

There is no potential conflict of interest in the study.

References

- Aksoy, T., & Şahin, I. (2015). Belirsizlik altında karar alma: Geleneksel ve modern yaklaşımlar. *Türkiye İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-28.
- Armutlu, İ. (2019). Belirsizliğe tahammülsüzlük, dürtüsellik, ruminasyon ve genel erteleme eğiliminin psikolojik belirtiler ile ilişkisi. (Master’s Thesis). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bandura, A., Adams, N.E., & Beyer, J. (1977). Cognitive processes mediating behavioural change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(3), 125-139. Doi:10.1037/0022-3514.35.3.125.
- Barlow, D.H. (2000). Unraveling the mysteries of anxiety and its disorders from the perspective of emotion theory. *American Psychologist*, 55(11), 1247-1263. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.11.1247>.
- Baruch, Y. (2004). Transforming careers: From linear to multidirectional career paths: Organizational and individual perspectives. *Career Development International*, 9(1): 58-73. Doi:10.1108/13620430410518147.
- Baruch, Y. (2006). Career development and beyond Balancing traditional and contemporary viewpoints. *Human Resource Management Review*, 16: 125-138. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2006.03.002>.
- Bilginoglu, E., & Yozgat, U. (2019). Ultra-kısa işe angaje olma ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Business & Management Studies: An International Journal BMIJ*, 7(5): 2863-2872. Doi:10.15295/bmij.v7i5.1354.
- Birrell, J., Meares, K., Wilkinson, A., & Freeston, M. (2011). Toward a definition of intolerance of uncertainty: A review of factor analytical studies of the intolerance of uncertainty scale. *Clinical Psychology Review*, 31, 1198–1208. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2011.07.009>
- Boswell, J.F., Thompson-Hollands, J., Farchione, T.J., & Barlow, D.H. (2013). Intolerance of uncertainty: a common factor in the treatment of emotional disorders. *Journal of Clinical Psychology*, 69(6), 630-645. DOI: 10.1002/jclp.21965.
- Buhr K. & Dugas M.J. (2009). The role of fear of anxiety and intolerance of uncertainty in worry: An experimental manipulation. *Behaviour Research and Therapy*. 47: 215–223. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2008.12.004>.
- Carleton, R.N., Norton, M.P.J., & Asmundson, G.J. (2007). Fearing the unknown: A short version of the Intolerance of Uncertainty Scale. *Journal of Anxiety Disorders*, 21(1), 105-117. Doi: 10.1016/j.janxdis.2006.03.014.
- Carleton, R. N. (2012). The intolerance of uncertainty construct in the context of anxiety disorders: Theoretical and practical perspectives. *Expert Review of Neurotherapeutics*, 12(8), 937-947. Doi: 10.1586/ern.12.82.

- Carleton, R.N. (2016a). Fear of the unknown: One fear to rule them all? *Journal of Anxiety Disorders*, 41, 5–21. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2016.03.011>
- Carleton, R.N. (2016b). Into the unknown: A review and synthesis of contemporary models involving uncertainty. *Journal of Anxiety Disorders*, 39, 30–43. Doi: 10.1016/j.janxdis.2016.02.007.
- Cemaloğlu, N., & Kayabaşı, Y. (2007). Öğremlenlerin tükenmişlik düzeyi ile sınıf yönetiminde kullandıkları disiplin modelleri arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(2), 123-155.
- Chen, C.Y. & Hong, R.Y. (2010). Intolerance of uncertainty moderates the relationship between negative life events and anxiety. *Personality and Individual Differences*, 49, 49–53. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.03.006>.
- Christian, M.S., Garza, A.S., & Slaughter, J.E. (2011). Work engagement: A qualitative review and test of its relations with task and contextual performance. *Personnel Psychology*, 64, 89-136. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2010.01203.x>.
- Coşkun, E. (2019). Duygusal zeka ve belirsizliğe tahammülsüzlüğün stresle başa çıkma tarzlarına etkisinin incelenmesi. (Master's Thesis). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin, F., Şeşen, H., & Basım, H.N. (2013). Örgütsel psikolojik sermayenin tükenmişlik sürecine etkileri: Kamu sektöründe bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 95-108. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/303862390>.
- Dugas, M.J., Buhr, K., & Ladouceur, R. (2004). The role of intolerance of uncertainty in the etiology and maintenance of generalised anxiety disorder. In R.G. Heimberg, C.L. Turk, & D.S. Mennin (Eds.), *Generalised anxiety disorder: Advances in research and practice* (pp. 143–163). New York, NY: Guilford Press.
- Dugas, M.J., Savard, P., Turcotte, J., Gaudet, A., Brillon, P., Ladouceur, R., Leblanc, R., & Gervais, N.J. (2010). A randomized clinical trial of cognitive-behavioral therapy and applied relaxation for adults with generalized anxiety disorder. *Behavior Therapy*, 41, 46-58. Doi: 10.1016/j.beth.2008.12.004.
- Duman, N. (2020). Üniversite öğrencilerinde covid-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science*, 4(8), 426-437. DOI: 10.30520/tjsosci.748404
- Elliot, A., Wilson, T.D., & Akert, L.M. (2012). Sosyal Psikoloji. O. Gündüz (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Erguvan, F.M. (2015). Üniversite öğrencilerinin belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri ile psikolojik iyi olma düzeylerinin incelenmesi. (Master's Thesis). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ersanlı, K., & Uysal, E. (2015). Belirsizliğe karşı tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54), 46-53. www.esosder.org.
- Feldman, D.C., & Weitz, B.A. (1991). From the invisible hand to the gladhand: Understanding a careerist orientation to work. *Human Resource Management*, 30(2), 237-257. <https://doi.org/10.1002/hrm.3930300206>.
- Fourtounas, A. & Thomas, S.J. (2016). Cognitive factors predicting checking, procrastination and other maladaptive behaviours: Prospective versus inhibitory intolerance of uncertainty. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorder*, (9), 30-35. Doi: 10.1016/j.jocrd.2016.02.003.
- Freeston, M.H., Rhéaume, J., Letarte, H., Dugas, M.J. & Ladouceur, R. (1994). Why do people worry? *Personality and Individual Differences*, 17(6), 791-802. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(94\)90048-5](https://doi.org/10.1016/0191-8869(94)90048-5).
- Geçgin, F.M., & Sahraç, Ü. (2017). Belirsizliğe tahammülsüzlük ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki. *Sakarya University Journal of Education*, 7(4-özel sayı), 739-755. Doi: 10.19126/suje.383737
- Gürbüz, S., & Bayık, M.E. (2021). Aracılık modellerinin analizinde yeni yaklaşım: Baron ve Kenny'nin yöntemi hâlâ geçerli mi? *Türk Psikoloji Dergisi*, 36(88), 1-14. Doi: 10.31828/tpd1300443320191125m000031.
- İrmiş, A. & Bayrak, S. (2001). İnsan kaynakları yönetimi açısından kariyer yönetimi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 177-186. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28441/302972>.
- Jenkinson, R., Milne, E., & Thompson, A. (2020). The relationship between intolerance of uncertainty and anxiety in autism: A systematic literature review and meta-analysis. *Autism*, 24(8): 1933–1944. Doi: 10.1177/13623613200932437.
- Kahn, W.A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724. <https://doi.org/10.2307/256287>.
- Karataş, Z. & Uzun, K. (2018). Belirsizliğe tahammülsüzlüğün yordayıcısı olarak endişe ile ilgili olumlu ve olumsuz inançlar. *Kastamonu Education Journal*, 26(4), 1267-1276. doi:10.24106/kefdergi.434169.
- Keren, G. & Gerritsen, L.E.M. (1999). On the robustness and possible accounts of ambiguity aversion. *Acta Psychologica*, 103, 149-172. [https://doi.org/10.1016/S0001-6918\(99\)00034-7](https://doi.org/10.1016/S0001-6918(99)00034-7).
- Kilit, Z., Dönmezler, S., Erensoy, H., & Berkol, T.D. (2020). Üniversite öğrencilerinde belirsizliğe tahammülsüzlük, endişe ve bilişsel sınav kaygısı ilişkisi. *Ortaoğlu Tıp Dergisi*, 12(2), 262-268. <https://doi.org/10.21601/ortadogutipdergisi.741156>
- Reuman, L., Jacoby, R.J., Fabricant, L.E., Herring, B. & Abramowitz, J.S. (2015). Uncertainty as an anxiety cue at high and low levels of threat. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 47, 111-119. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.jbtep.2014.12.002.
- Rousseau, D.M. (1990). New hire perceptions of their own and their employer's obligations: A study of psychological contracts. *Journal of Organizational Behavior*, 11(5), 389-400. <https://doi.org/10.1002/job.4030110506>.
- Sarı, S. & Dağ, İ. (2009). Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği, endişe ile ilgili olumlu inançlar ölçeği ve endişenin sonuçları ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması, geçerliliği ve güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 261-270.
- Sarıçam, H. (2014). Belirsizliğe tahammülsüzlüğün mutluluğa etkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8).

- Sarıçam, H., Erguvan, F.M., Akın, A., & Akça, M.Ş. (2014). Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği (BTO-12) Türkçe formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Route Educational and Social Science Journal*, 1(3): 148-157. Retrieved from: <https://www.academia.edu/23721251>.
- Schaufeli, W.B., Salanova, M., González-Romá, V., & Bakker, A.B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3, 71- 92. <https://doi.org/10.1023/A:1015630930326>.
- Schaufeli, W.B., Bakker, A.B., & Salanova, M. (2006). The measurement of work engagement with a short questionnaire: A cross-national study. *Educational and Psychological Measurement*, 66, 701-716. <https://doi.org/10.1177/00131644052824>.
- Schaufeli, W.B. (2012). Work Engagement. What do we know and where do we go? *Romanian Journal of Applied Psychology*, 14(1), 3-10. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/230580677>.
- Seçer, B. (2012). İş sağlığı ve güvenliğinde psikolojik bir yaklaşım: Atıf teorisi. İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 14(4), 29-46.
- Tofiqhi, D., & MacKinnon, D.P. (2011). RMediation: An R package for mediation analysis confidence intervals. *Behaviour Research Methods*, 43(3), 692-700.
- Tomak, S. (2009). Girişimci ve hevristikleri: Kavramsal çözümleme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 145-166.
- Yıldız, B. (2015). The antecedents of constructive and destructive deviant workplace behaviours. (Doctoral Dissertation). Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Yıldız, B., Yıldız, H., & Alpkan, L. (2015). Olağandışı işyeri davranışlarının bir öncülü olarak kariyerizm. 3. Örgütsel Davranış Kongresi, 6-7 Kasım 2015, Tokat, s. 684-689.
- Yıldız, B. & Ayaz Arda, Ö. (2018). İyi bir asker mi? İyi bir illüzyonist mi? Kariyerizm ile zorunlu vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkide işten ayrılma niyetinin rolü. *Business and Economics Research Journal*, 9(1): 151- 167. Doi: 10.20409/berj.2018.97
- Zhao, X., Lynch, J.G., & Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. *Journal of Consumer Research*, 37, 197-206. <https://doi.org/10.1086/651257>.

GENİŞ ÖZET

Günümüzün sürekli değişen dünyasında, insan kaynaklarının etkin yönetimi bir gereklilik olmakla birlikte, farklı yönetim felsefeleri ve yöntemlerini de beraberinde getirmektedir. Pozitif psikoloji alanında yapılan araştırmaların ve işletmelerin hemen hemen tümünün başarısında insan kaynaklarının önemli bir yeri vardır. Geleceği görememe ve tahmin edememe nedeniyle belirsizlik ve bilinmeyen durumlar hayatımızın kaçınılmaz bir parçasıdır. Belirsizliğe tahammülsüzlük aynı zamanda "belirsiz durum ve olaylara duygusal, bilişsel ve davranışsal düzeyde olumsuz tepki verme eğilimini de içerir". Öte yandan, belirsizliğe tahammülsüzlük, "bireyin belirgin, önemli veya yeterli bilginin algılanan yokluğu tarafından tetiklenen ve ilgili belirsizlik algısı tarafından sürdürülen caydırıcı tepkiye dayanma konusundaki yatkınlık yetersizliği" olarak da tanımlanır. Belirsizliğe tahammülsüzlüğü değerlendirmek için geliştirilen ölçeklerle yapılan araştırmalar sonucunda belirsizliğe tahammülsüzlüğün ileriye dönük kaygı ve önleyici (engelleyici) kaygı olmak üzere 2 alt boyutu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu açıdan ileriye dönük kaygı genel olarak korku ve belirsizliğin getirdiği kaygıyla ilgiliyken, önleyici kaygı belirsizlikle karşılaşıldığında sergilenen eylemsizlikle ilgilidir. Araştırmalar, belirsizliğe tahammülsüzlüğün duygusal bozukluk, kaygı ve endişenin bilişsel bir bileşeni olduğunu göstermektedir. Belirsiz durumları bir tehdit olarak algılayan bireyler, bununla baş etmemeye yönelik inançlarını geliştirirler. Kariyer, bireye ve örgütte ilerlemeye yönelik fırsatlar ve kazanılan deneyim yolu olarak tanımlanmaktadır. Bireyler motivasyon faktörlerini harekete geçirecek kariyerlerini yönetmeye çalışırlar. Yeni kariyer yaklaşımları da bu durumun bir yansımasının sonucudur. Kariyerizm, güç, itibar ve statü uğruna kariyer yapmak için iş performanslarının dışında kalan olumlu veya olumsuz davranış ve eylemler olarak tanımlanmaktadır. Örgütlerin çalışanları için işlevsel ve kişisel olarak tatmin edici bir kariyer yönetimi uygulayamaması, kariyerizmin temelini oluşturmaktadır. Buna ek olarak kariyerizm, çalışanların kariyer gelişimini yasal yöntem ve prosedürlerden uzakta sürdürme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan, bu çalışanlar kariyer gelişimi için bir araç olarak meslektaşları ve yöneticileri ile iyi ilişkiler kurarlar. Ayrıca gerektiğinde kariyer gelişimleri için örgüte ve üyelerine zarar verme gibi olumsuz tutumlara eğilim gösterdikleri de söylenebilir. İşe adanma, bireyin fiziksel, bilişsel ve duygusal enerjisini iş performansına vermesi olarak tanımlanmaktadır. Buna dayanarak birey tüm enerjisini işine verir ve kendini tamamen işine adar. İşe adanma, tükenmişliğin pozitif antitezi olarak kabul edilir. Tükenmişlik yaşayan bireylerin aksine, bağlı çalışanlar daha enerjiktir ve zorlu görevlerle başa çıkabilir. Yönetim ve örgütsel davranış alan yazını incelendiğinde, belirsizliğe tahammülsüzlük ve ilgili değişkenlerle ilişkilere ilişkin çalışmaların sınırlı ve hatta çok az olduğu görülmektedir. İlgili literatürde belirsizliğe tahammülsüzlük ile ilgili çalışmaların çoğunun stres, korku, kaygı vb. kavramlarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu çalışma, belirsizliğe tahammülsüzlük konusunun örgütsel davranış literatüründe farklı

konularla ilişkilendirilerek daha çok tıp literatürü ile ilişkilendirilmesinden kaynaklanan bu boşluğu gidermek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de özel okullarda görev yapan öğretmenlerin işe tutkunluk düzeyleri ile belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri arasındaki ilişkide kariyerizmin etkisini incelemektir. Bu çalışmada belirsizliğe tahammülsüzlük ve işe adanmışlık kavramları kariyerizm perspektifinden incelenmiştir. Temel amaç, Türkiye'de özel okullarda görev yapan öğretmenlerin belirsizliğe tahammülsüzlük ve işe adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkide kariyerizmin önemini ve etkisini belirlemektir. Bu amaçla özel okullarda görev yapmakta olan öğretmenlerden rastgele seçilen 238 veri nicel araştırma modeli ile istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Yapılan analizler sonucunda kariyerizm ve işe adanma arasındaki ilişki anlamlı iken, belirsizliğe tahammülsüzlük ve boyutları ile işe adanmışlık arasındaki ilişki anlamsız bulunmuştur. Belirsizliğe tahammülsüzlük ile kariyerizm arasında pozitif bir ilişki vardır. Ancak kariyerizm ile önleyici kaygı arasındaki ilişki anlamsızdır. Model üzerinde kariyerizmin dolaylı bir etkisinin olup olmadığını anlamak için bootstrap yöntemi kullanılarak BootLLCI değeri ve BootULCI değeri incelenmiştir (BootLLCI: -.2158 ve BootULCI: -.1007). Aracı değişken (kariyerizm) modele dahil edilmeden önce bağımsız değişkenin katsayı değeri yükselmiştir (-.4007'den .0438'e). Sonuç olarak, Zhao yöntemine göre sadece dolaylı aracılık vardır ve belirsizliğe tahammülsüzlük ile işe adanmışlık arasında kariyerizmin dolaylı etki değeri -.1566'dır. Belirsizliğe tahammülü olmayan bireylerin genellikle problemin belirsiz yönüne odaklandıkları, problemi tam olarak çözmeye konusunda kendilerini yetersiz hissettikleri ve bu nedenle bireylerin problem çözmeye becerilerinin azaldığı belirtilmektedir. Benzer şekilde, belirsizliğe tahammülsüzlüğü yüksek olan bireyler, günlük yaşam durumlarını yorumlayacak bilgi eksikliğine de tahammülsüzdürler. Bu tahammülsüzlük, var olan sorunu çözemeyeceklerini hissetmelerinin yanı sıra stres ve depresyon yaşamalarına da neden olmaktadır. Belirsizliğe tahammülsüzlük, problem odaklı düşünmeyi bırakarak problemleri çözmeye yeteneğini de etkiler. Bu nedenle belirsizliği azaltmak, bireylere çevrelerine uyum sağlama avantajı sağlayacaktır. Bir örgütte çalışan bağlılığı, çalışanların güdülenme potansiyelinin belirlenmesi, işlerin daha iyi bir şekilde yeniden tasarlanması, çalışanların dinlenmesi, iş rotasyonu gibi insan kaynaklarında önemli ve kararlı stratejilerle geliştirilebilir ve arttırılabilir. Bu tür uygulamalar, çalışan bağlılığını ve motivasyonunu arttırmaya ve potansiyellerini geliştirmeye yardımcı olacaktır. Öte yandan, yukarıda belirtilen bu noktalar, kariyerizm ve kariyerist kişilik özelliklerinin azalmasına da yardımcı olacaktır. Bu araştırmanın temel amacı, belirsizliğe tahammülsüzlük ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide kariyerizmin aracı etkisinin olup olmadığı sorusuna cevap bulmaktır. Her çalışmada olduğu gibi araştırmamızda da bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Dağıtılan anketlerin tamamının yanıtlanmaması, sorulara eksik yanıt verilmesi ve katılımcıların anketi yanıtarken objektif olarak kendilerini değerlendirememeleri bu araştırmanın sınırlılıkları ve güçlükleri arasındadır. Araştırmanın farklı sektörler bağlamında daha geniş bir örneklem grubu ile gerçekteştirilmesi evrensel sonuçlar elde etme olasılığını arttıracaktır.

Veri Zarflama Analizi ile Kamusal Gelirlerin İçme Suyu ve Atık Su Toplama Merkezlerinde Dağıtım Etkisinin İncelenmesi: MESKİ Örneği

Hamza Onur řAHİN¹ ve Hüseyin KUTBAY²

Öz

Canlı yaşamının en önemli kaynağı olan suyun yönetimi lojistik ve stratejik açıdan önemli bir konudur. 6360 Sayılı 14 İlde Büyükşehir Belediyesi ve 27 İlçe Kurulması ve Kamu Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile büyükşehir belediyelerinin hizmet sınırları genişletilmiştir. İlçe ve beldelerde belediyelerin, köylerde il özel idarenin sunmuş olduğu içme suyu ve atık su toplama hizmeti yasa ile büyükşehir belediyesine devredilmiştir. Büyükşehir belediyeleri bünyesinde kurulmuş olan su ve kanalizasyon idareleri tarafından verilen hizmetin maliyetlerinin karşılanması gerekmektedir. Kamu tüzel kişilikli ve müstakil bütçeli bir kuruluş olan MESKİ Mersin ilinde içme suyu ve atık suyu toplama hizmeti ile yetkilendirilmiş tek kuruluştur. İdarenin içme suyu dağıtım ve atık su toplama hizmetlerinin lojistik faaliyet olarak gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. İçme suyu dağıtım hizmeti tedarik zinciri yönetimi ile atık su toplama ve bertarafı ise tersine lojistik faaliyetleri ile gerçekleştirilmektedir. Çalışma içerisinde idarenin 2015 ve 2021 yılları karar verme birimi olarak seçilmiş olup kamuoyu ile paylaşılan verileri derlenerek VZA analizi ile etkinliği incelenmiştir. İdarenin kamusal gelirleri girdi değişkeni olarak seçilerek yeni içme suyu hattı ve yeni atık su hattı ile artılan içme suyu ve artılan atık su miktarı çıktı değişkenleri olarak seçilerek iki farklı analiz gerçekleştirilmiştir. Girdi Odaklı ve Çıktı Odaklı BCC Modeli ile iki model kullanılarak 4 farklı analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda etkinlik sağlanan yıllar ve etkin olmayan yıllar belirlenmiştir. VZA idarenin yönetsel politikalarını belirlemede etkin rol oynayabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: MESKİ, İçme Suyu ve Atık Su, Lojistik, Kamusal Gelirler, VZA

Investigation of the Effect of Public Revenues on the Distribution of Drinking Water and Waste Water Collection Centers with Data Envelopment Analysis: Example of MESKI

Abstract

Controlling water, the most essential source of life, is a logistically and strategically important issue. With Law No. 6360 on the Establishment of Metropolitan Municipalities and 27 Districts in 14 Provinces and Amendments to Public Decrees, the service boundaries of metropolitan municipalities have been expanded. Drinking water and wastewater collection services provided by municipal councils in districts and towns and provincial administration in villages have been transferred to metropolitan municipalities. The costs of the services provided by the water and sewerage administrations established within metropolitan municipalities need to be covered. MESKİ, a public legal entity with a separate budget, is the only institution authorized to provide drinking water and wastewater collection services in Mersin province. It has been determined that the drinking water distribution and wastewater collection services of the administration is carried out as logistics activities. Drinking water distribution service is carried out through supply chain management, and wastewater collection and disposal is carried out through reverse logistics activities. In the study, we analyzed 2015 and 2021 years as the decision-making unit, the efficiency of the administration, and shared the data with the public. We took the public revenues of the administration as input variables for the new drinking water line and new wastewater line and the amount of treated drinking water and treated wastewater as output variables and carried out two different analyses. Also, we carried out four different analyses by using two models with Input Oriented and Output Oriented BCC Models. As a result of the analysis, we determined efficient and inefficient years. Moreover, we found out that DEA can play an efficient role in determining the administrative policies of the administration.

Keywords: MESKI, Drinking Water and Wastewater, Logistics, Public Revenues, DEA

Atıf İçin / Please Cite As:

şahin, H. O. ve Kutbay, H. (2024). Veri zarflama analizi ile kamusal gelirlerin içme suyu ve atık su toplama merkezlerinde dağıtım etkisinin incelenmesi: MESKİ örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 142-161. doi:10.33206/mjss.1327594

Geliş Tarihi / Received Date: 14.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.10.2023

¹ Yüksek lisans mezunu - Türkiye-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, hamzaonursahin@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-5632-1204

² Doç. Dr. - Türkiye-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, hkutbay70@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-8819-1846

Giriş

Yeterli miktarda temiz içme suyunu erişim, vatandaşlar için önemli bir konudur. Bu nedenle içme suyu dağıtımı, müşterilere ve kullanıcılara mümkün olan en iyi hizmeti garanti etmek aynı zamanda finansal istikrarı ve çevreyi korumak için şebeke performanslarını optimize etmek isteyen yerel makamların ve operatörlerin kaygılarının merkezinde yer alır (Suez Group, 2022). Bu yüzden idarenin en temel görevi, içme suyunun içilebilir hale getirilerek sağlıklı içme suyu temini sağlamaktır. İdare içme suyu kaynaklarından içilebilir suyu temin ederek iletim hatları ile kullanıcılara ulaştırmaktadır. Lojistik açıdan kaynaktan tketicieye ulaşımda maliyetlerin gelirlere göre belirlenmesi gerekmektedir. 6360 Sayılı Kanun ile ilçelerde de içme suyu yönetimi MESKİ tarafından sağlanmakta olup idarenin hizmet alanı genişlemiştir. Mersin ili içme suyu kaynaklarının günden güne azalması ile idare mevcut kaynakların korunmasında ve yeni kaynaklar aranmasında belirli maliyetlere katlanmaktadır. İdarenin içme suyu lojistiğinde katlanmak zorunda kaldığı en önemli maliyetler arasında iletim hatlarının zamanla aşınması ve tahrip olması sebebiyle yenilenmesi gelmektedir. İçme suyu iletim hatlarında meydana gelen arızalar sebebiyle sunulan hizmetin devamlılığı etkilenmekte olduğundan, idare ile belediyelerinden 2014 yılında devraldığı mevcut iletim hatlarını ihtiyaı karşılamadığı ve arıza oranlarının yüksek olması sebebiyle ivedilikle iletim hatlarının yenilenmesini yatırım programlarına dāhil etmiştir. Zira borular, pompalar, vanalar, depolama tankları, rezervuarlar, sayaçlar, bağlantı parçaları ve diğer hidrolik donanımlardan oluşan dağıtım sistemleri, içme suyunu merkezi bir arıtma tesisinden veya kuyu kaynaklarından tüketicilerin musluklarına taşımakta olduğundan su dağıtım sistemlerinin korunması ve bakımı, yüksek kaliteli içme suyu sağlamak için çok önemlidir (The National Research Council, 2006). Coğrafi koşullar iletim hatlarında revizelerin maliyetlerini artıran en önemli etken olmuştur. Mersin dağlık ve engebeli arazi koşulları ile içme suyu kaynaklarının nüfusun yoğunlukta bulunduğu alanlara uzak olması sebebiyle iletim hatlarının yenilenmesi zorlu bir sürece neden olmuştur. Nüfusun artması ile yeni yerleşim alanları açılmış olup mevcut yerleşim yerlerine sağlanan içme suyu kaynakları yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle kaynakların arttırılması idarenin en temel sorunlarından bir tanesi olmuştur (MESKİ Faaliyet Raporu, 2021).

Su, sindirim ve dolaşımdan vücut sıcaklığının kontrolüne ve atık ürünlerin atılmasına kadar her vücut işlevinde yer almaktadır. Hayatımızda içme ve diğer gelişen amaçlar için kullanılan önemli bir doğal kaynak olan su (Rahman ve Akter, 2020), canlı yaşamında büyük bir öneme sahip olduğundan mevcut hatların yenilenerek iletim hatlarında gerçekleşen kayıp ve kaçakların önüne geçilmelidir. İletim hatlarının teknoloji ile buluşturularak iletim hatlarında arıza tespitleri anlık olarak yapılmalıdır. İdarenin kaçak su kullanımlarının önüne geçmesi verimliliği arttıracak olup içme suyunun kullanım alanlarının korunması gerekmektedir. Ayrıca yüksek su kalitesini korumak, boruların taşıma kapasitesini iyileştirmek, dağıtım sistemi bileşenlerinin düzgün çalışmasını sağlamak ve içme suyu olarak belirlenen kaynakların tarımsal sulamada kullanılmasının önüne geçmek ve mevcut su kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmek büyük bir önem arz etmektedir (Massachusetts Department of Environmental Protection Drinking Water Program –MassDEP, 2018). Zira dünyanın dört bir yanındaki milyarlarca insan, yaşamın temel unsurlarından biri olan temiz suya yeterli erişimden yoksundur. Hkmetler ve yardım grupları son yıllarda su sıkıntısı çeken bölgelerde yaşayan pek çok kişinin bu bölgelere erişim sağlamasına yardımcı olsa da, küresel ısınma ve nüfus artışı nedeniyle sorunun daha da kötüleşeceği tahmin edilmektedir. Ayrıca su stresinin bir yerden diğerine önemli lde farklılık gösterebileceği ve bazı durumlarda halk sağlığı, ekonomik kalkınma ve küresel ticaret dahil olmak üzere geniş kapsamlı hasarlara neden olabileceği ifade edilmektedir (Klobucista ve Robinson, 2022). Yerel yönetimlerde 2012 yılında kabul edilen 6360 Sayılı Büyükşehir yasaı ile mahalli idarelerde yetki konusunda önemli bir değişim gerçekleşmiştir. Yerel yönetimlerde değişen yasa ile yerel yönetimlerde kamusal hizmet sağlayıcısı ile ve büyükşehir belediyelerinde köklü değişimler gerçekleşmiştir. Bu yaşanan değişim ile Türkiye Cumhuriyetinde büyükşehir statüsünde olan iller ve ilçelerde yetki devirleri gerçekleşmiş olup büyükşehir belediyelerinin yetkileri ve sorumlulukları genişletilmiştir. Bu kapsamda çalışmada artan sorumlulukların yerine getirilmesinde kamusal gelirlerin etkinliği, içme suyu temini ve dağıtımı özelinde araştırılmıştır. Literatürde bu konu üzerine detaylı çalışmaların bulunmaması konunun önemini ortaya koymakta olup idarenin kamu gelirlerinin içme suyu dağıtım ve atık su toplama hizmetlerine etkisi Veri Zarflama Analizi ile incelenmiştir.

Su ve İçme Suyu

Doğal bir kaynak, canlı yaşamı için hayati önemde bir faktör (kaynak), bir insan hakkı, tüketiminden kimsenin mahrum bırakılmadığı kamusal bir mal ve hizmet olarak nitelendirilen ve ikamesi mümkün olmayıp kıt bir kaynak olan su, dünyayı bilinen diğer gezegenlerden ayırt eden en önemli özelliklerden biridir (Mazman Akar, 2019). Dünya üzerinde canlı yaşamının devamlılığı için su en önemli madde olup

Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer ülkeler, güvenli içme suyuna erişimi temel bir insan hakkı ve yaşam standartlarını iyileştirmeye yönelik önemli bir adım olarak ilan etmişlerdir (Dinka, 2018). Dünyadaki su kaynaklarının yaklaşık %0,3'ü kullanılabilir durumda olup bir milyardan fazla insanın yeterli içme suyundan yoksun olduğu birçok bölgede hâlihazırda su kıtlığı yaşanmaktadır. Bu durum, su kaynaklarımıza karşı neden duyarlı ve bilinçli olmamız gerektiğinin en önemli göstergelerinden biridir. Zira nüfustaki hızlı artış ve kirlenmeye neden olabilecek insan faaliyetlerinin artması, yeterli ve güvenli içme suyu kaynaklarının sağlanmasına olan talebi önemli ölçüde artırmaktadır. Yani, dünya nüfusu arttıkça suya olan ihtiyaç da artmaktadır. Ancak farklı etkiler ve özellikle insan faaliyetleri sonucunda su kaynakları azalmakta, kirlenmekte ve halen bilinçsizce kullanılmaktadır (Kılıç, 2020). Dünyada bulunan tatlı su kaynakları, iklimsel koşullar sebebiyle, atmosfere salınan sera gazları nedeniyle, artan küresel ısınma sebebiyle ve kutuplarda bulunan buzulların erimesi ile azalmaktadır. Suyun arzının azalması dışında, kentleşme, yükselen yaşam standartları, yoğun tarımsal uygulamalar, teknolojinin gelişmesi, daha büyük konutlar inşa etme arzusu, tatlı su kaynaklarını tüketen artan kirlilik vb. unsurlar suyun paylaşılmasında bazı sorunları beraberinde getirmektedir (Ren, Yuan ve Hu, 2019). Su en önemli doğal kaynaklardan biridir, ancak her zaman doğru yerde, doğru zamanda veya doğru kalitede bulunmayabilir. Zira geçmişteki uygunsuz şekilde atılan kimyasal atıklar, yağmur suyu akıntısı, evsel ve tarımsal atıkların deşarjı, bakımsız septik sistemler, gübre kullanımı ve araziye rahatsız eden birçok faaliyet, bugün su kaynaklarımızın nitelik ve nicelik sorunlarına etki etmekte olup su kirliliği küresel bir sorun haline gelmiş ve dünya toplumu kirli suyun en kötü sonuçlarıyla karşı karşıya kalmıştır (Rahman ve Akter, 2020). Suyun önemi kritiktir, ancak daha da önemlisi temiz su kavramıdır. İnsan popülasyonları ve ekonomiler büyüdükçe, küresel tatlı su kaynakları artmamasına rağmen talebi hızla artmaktadır. Su kaynaklarının artmamasına rağmen talepte meydana gelen artış neticesinde insan gıda arzını tehdit etmenin yanı sıra, su kıtlıkları hem sucul hem de karasal ekosistemlerdeki biyoçeşitliliği de ciddi şekilde azaltmaktadır. Küresel nüfus artışının olumsuz etkileri, iklim değişikliği etkileri ve yaşam tarzı değişiklikleri birçok ülkede yaygın su stresine yol açan hayati su kaynaklarımız üzerinde artan bir baskı uygulamaktadır (Pimentel, Berger, Filiberto, Newton, Wolfe, Karabinakis, Clark, Poon, Abbett ve Nandagopal, 2004). Bu yüzden mevcut kaynakların iyi değerlendirilmesi azalan ve artması mümkün olmayan tatlı su kaynaklarından alınabilecek en iyi verimin alınması gerekmektedir (Çeber, Aslan, Otağ, Delialioğlu, Öztürk, Babür ve Emekdaş, 2005). Çarpık kentleşmenin aşırı yoğun olduğu alanlarda içme suyu havzalarının da kentleşme ve sanayi faaliyetleri ile kirlendiği görülmektedir. Bu yüzden yeraltı ve yerüstü sularının toplandığı havzalarda kaynaklarda koruma yöntemlerine hız verilmelidir. İçme suyu amacıyla kullanılan barajlarda kirlenmenin azaltılması amacıyla çalışmalar gerçekleştirilerek içme suları korunmalıdır. Özellikle içme suyu havzalarında tarımsal faaliyetler azaltılarak tarımsal ilaçlama nedeniyle yeraltına sızan zehirli atıkların önüne geçilmelidir (Orhan ve Ataseven, 2009).

Atık Su ve Atık Suyun Arıtılması

Atık su, içme gibi bazı amaçlar için güvensiz hale getiren belirli maddelerin girmesi sonucu fiziksel, kimyasal veya biyolojik özellikleri değiştirilmiş sudur (Amoatey ve Bani, 2011). Atık suyun yaklaşık %99,9'u sudan ve yalnızca %0,01'i organik madde, mikroorganizmalar ve inorganik bileşikler dahil olmak üzere arıtma prosesleriyle uzaklaştırılması gereken maddelerden oluşur. Bu nedenle, doğal su sıkıntısı, atık suyun yeniden kullanılmasıyla giderilebilir (Antalová, Slučiaková ve Haluš, 2018). Evlerden, endüstrilerden, tarımsal ve ticari mülklerden boşaltılan yarı sıvı bir atık olan atık su, işlenmek üzere yerel arıtma tesislerine potansiyel olarak önemli miktarlarda toksik ve patojenik kirletici salmaktadır. Bu kirleticiler arasında sadece duşlarda kullanılan sabunlar, şampuanlar ve saç kremleri değil, mutfak evyelerinden ve çöp öğütücülerinden gelen yemek artıkları ve yağlar, tuvaletlerdeki insan atıkları, çamaşır makineleri ve bulaşık makinelerinden gelen deterjanlar ve yumuşatıcılar ile evi temizleyen tüm sert deterjanlar, ağır metaller, ilaçlar, uçucu organik bileşikler, uçucu toksik organik bileşikler, patojenik mikroorganizmalar, fosfor, nitrojen, endüstrilerden gelen tipik atık su arıtma işlemlerine dirençli kanserojen, tetrajenik ve mutajenik maddeler yer alır (Kılıç, 2020). Bu yüzden içme suları, insan faaliyetleri, ticari ve endüstriyel kaynaklardan kaynaklanan doğal veya sentetik mikrobiyolojik bileşiklerle kirlendikten sonra atık su haline gelmektedir. Atık su aynı zamanda kanalizasyon, yağmur suyu ve topluluk çevresinde çeşitli amaçlar için kullanılmış olan sudur. Uygun şekilde arıtılmadığı takdirde, atık su halk sağlığına ve çevreye zararlı olabilir (Ofoefule, Uzodinma ve Ibeto, 2011). Bu yüzden yerleşim yerlerinde, sanayi ve madencilik sektörlerinde oluşan atık suların toplanarak arıtılması gerekmektedir. Atık su arıtma, kullanılmış sudan katıların, bakterilerin, alglerin, bitkilerin, inorganik ve organik bileşiklerin uzaklaştırılması ve daha sonra çevresel olarak kabul edilebilir suya ve hatta içme suyuna dönüştürülmesidir.

Su kirliliği sadece suda kalmayıp toprağa ve topraktan da sulama yoluyla bitki, sebze ve meyvelere ve kirlı sulardan içen hayvanlara da geçmekte ve gıda kaynaklarının sürdürülebilirliği olumsuz yönde etkilenmektedir. Kalitesiz su kullanımı; suyun canlılar üzerinde neden olduğu hastalıklar, tarımsal faaliyetlerde düşük verimlilik, su habitatındaki biyoçeşitliliğin azalması, içme ve kullanma suyu arıtma maliyetlerindeki artışlar ve ölümler ile sonuçlanmaktadır. Ayrıca su kirliliği, kullanım ve içme sularında azalmaya neden olmasının yanı sıra sudaki tüm canlıların yaşamını tehdit etmekte, okyanus, deniz, gl ve su ortamlarındaki biyolojik çeşitlilik suyun kirlenmesiyle zarar görmektedir (Güler ve obanoğlu, 1994). Atık suların temiz sulara karışması sonucunda salgın hastalıklar ortaya çıkabilmektedir. Atık suların arıtma yani zehirli maddelerden ayrıtma işlemleri gerçekleştirilmeden deşarj edilmesi nedeniyle canlı yaşamında toplu ölümler gerçekleşebilir. Altyapı hizmetlerinin uygulanmasında kullanılmış suların yerleşim yerlerinden uzaklaştırılarak biriktirilmesi gerekmektedir. Dünyadaki çoğu gelişmekte olan ülkede evre kirliliğini yönlendiren katı yasalar yoktur. Sonuç olarak, endstiriler arıtılmamış veya yetersiz arıtılmış suyu suyollarına deşarj eder. Netice olarak bu suların çoğu, su yaşamı için büyük tehlikeler oluşturur. Bu yüzden temizlenmesi veya arıtılması gerekmektedir (Amuda ve İbrahim, 2006).

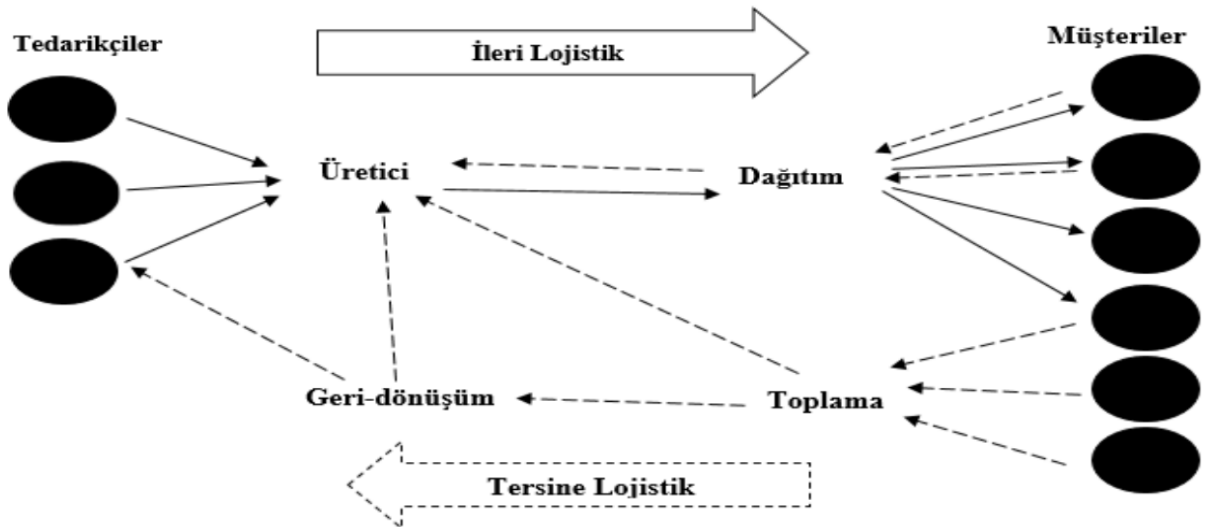
Su kaynakları açısından yeraltı suları temiz su kaynaklarının en önemlilerindedir. Yeraltı su kaynaklarının zarar görmesine en çok neden olan faaliyet ise atık suların arıtma işlemi görmeden yer altı su kaynaklarına karışabilecek alanlara salınımıdır. Atık su yönetimi hakkında prosedürlerin bu konuda ev ve sanayi tipi su kullanımlarında arıtma ve ayrıtma işlemleri yapılmadan doğaya salınımı yapılmamalıdır. Atık suların tarımsal sulamada kullanımı yer üstü sulara salınım yapılmasından daha elveriliğdir. Atık suların tarımsal sulamada kullanımı temiz su kaynaklarının tarımsal sulamada kullanılma oranını azaltarak doğal döngü devam ettirilebilecektir (Gkkr ve elik, 2016). Azalan temiz su kaynakları ve bunların kirliliği insan faaliyetleri ve iklim değişikliği nedeniyle küresel anlamda büyük endişe kaynağıdır. Bu koşullar altında içme suyu standartlarının yeterliliği ve titizlikle uygulanması insan sağlığının korunmasında son derece önemli konulardır. Ne yazık ki, gelişmiş ülkelerde bile, önemli sayıda salgın hastalıklar, özellikle ortaya çıkan çeşitli kirleticiler ve diğer kirleticiler göz önüne alındığında, atık suların yeniden değerlendirilmesi gerektiği gerçeğini doğrulamaktadır. Kalite standartları ve düzenlemeleri, sistem/altyapı koşulları, acil durum planlaması, analitik tekniklerin durumu ve iyileştirmeleri, izleme araçları dhil olmak üzere çeşitli faktörler hesaba katılarak genel su yönetimine önem verilmelidir (Tsaridou ve Karabelas, 2021). Ayrıca hızlı nüfus artışına paralel olarak tüm dünyada hem sınırlı olan su kaynakları hem de bu kaynaklara olan talebin artması dikkate alınarak, fiilen tktilen suyun yeniden kullanılması gerekmektedir (Angelakis, Asano, Bahri, Jimenez ve Tchobanoglous, 2018). Bu yüzden atık suların ışlahına ihtiyaç duyulmakta olup atık su ışlahı, çevresel kalitenin korunmasına ve aynı zamanda geleneksel, doğal tatlı su kaynakları üzerindeki acımasız baskının hafifletilmesine yardımcı olacaktır (Demir, Yıldız, Sercan ve Arzum, 2017). Suyun yeniden kullanılması, özellikle su kıtlığı çeken ülkelerde içme suyu sağlanması, tarımsal üretim iyileştirilmesi, üretimle ilgili enerji maliyetlerinin düşürülmesi ve diğer tüm önemli çevresel faydalar gibi birçok avantaja sahiptir. Suyun yeniden kullanımı kapsamında farklı amaçların uygulanmasında dikkat edilmesi gereken en önemli iki unsur enerji verimliliği ve sürdürülebilirliktir. Bu bağlamda, su kaynaklarının hem Şimdiki hem de gelecek nesillerin tktimi için yeniden kullanım eğilimi dikkate alınarak titizlikle planlanması gerekmektedir (Nas, Kleinnibbelink, Hannink, Navarese, Van Royen, De Boer, Wilk, Bonnes ve Brouwer, 2020). Zira atık suyun yeniden kullanımının çevresel, ekonomik ve tarımsal faydaları sayısızdır ve su kıtlığı olan alanlarda giderek daha fazla temel bir yönetim stratejisi olarak kabul edilmektedir. Su sıkıntısı çeken bölgelerde, atık suyun yeniden kullanılması, yüzey ve yeraltı su kaynaklarının kirlenmesini önleyerek kaynakların ve vrenin korunmasına yardımcı olur. Tedarikinin güvenilir, tekdüze ve maliyetinin diğer geleneksel olmayan kaynaklara kıyasla daha düşük olması nedeniyle atık su da tercihli bir marjinal kaynaktır (Kukul, alışkan ve Ana, 2007). Kaynak kullanılabilirliğindeki sınırlamalar, mevcut toplumsal üretim sistemlerinde bir değişikliğe yol açarak, odağı atık su arıtımı gibi kalıntı arıtımından kaynak geri kazanımına doğru değiştirmektedir (Puyol, Batstone, Hlsen, Astals, Peces ve Krmer, 2017). Çünkü kaynaklar giderek kıt hale gelmektedir. Nüfus ve ekonomik büyüme, kaynak arzı ve evre üzerinde daha fazla baskı yaratan daha yüksek bir kaynak talebine yol açmaktadır. Kaynak stokları azalmakta ve kaynak çıkarmaları çevreyi olumsuz etkilediğinden, kaynakların yeniden kullanımı giderek daha cazip hale gelmektedir. Uzun bir süredir atık su insan sağlığı sorunu ve çevresel tehlike olarak görülüyordu, ancak Şu anda atık suyu arıtılması gereken bir atık olarak gören bir tutumdan, bu akışlardan malzeme ve enerjinin geri kazanılmasına yönelik proaktif bir ilgiye doğru bir paradigma kayması yaşanıyor. Arıtılmış atık su, ekolojik faydalar sağlamak, içme suyu talebini azaltmak ve su kaynaklarını artırmak için çeşitli amaçlarla yeniden kullanılabilirliğindedir (Van der Hoek, De Fooij ve Strucker, 2016).

İçme Suyu ve Atık Su Lojistiğinin Önemi

Su tedariki ve dağıtımının gerçekleştirilmesi lojistik dağıtımına bir örnektir. İçme suyu canlı varlığı için büyük önem arz etmektedir. İçilebilir suyun temin edilerek dağıtım hatları ile kullanıcıya ulaştırılmasındaki maliyetler ve ilgili lojistik hizmetin gerçekleştirilmesinde büyük bir organizasyonun bulunması tedarik zinciri yönetiminin hatasız ve sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. İçme suyu dağıtım ve atık su toplama da yerel yönetimlerin sunduğu hizmet lojistik açıdan incelendiğinde hizmetin tedarik edilmesinde organizasyon yönetimi önemlidir. Yeraltı ve yerüstü su kaynaklarından son kullanıcıya içme ve kullanma suyunun temin edilmesinde dağıtımın tesis edilmesi gerekmektedir. İçme suyu yönetiminde dağıtımın tesis edilmesinde yatırım maliyetlerinin yüksekliği gelirlerin tedarik devamlılığını sağlaması için yeterli olmak zorundadır. Hizmetlerin gerçekleştirilmesi ve yürütülmesinde belediyelerin önemi yüksektir. 5393 Sayılı Belediye Kanununda su ve kanalizasyon hizmetleri belediye görevleri arasında sayılmaktadır. Yerel yönetimlerin sunduğu bu hizmetin lojistik açıdan önemi çok yüksektir.

Kullanılmış sular tüketiciler tarafından sarfiyata uğramış sulardır. Atık sular kullanılmış sulardır. Evsel atık suların bertaraf edilmesinde atıklar beton borularla süspansiyon şeklinde iletilir. Atık suların yerleşim yerleri dışına itilmesi ve halk sağlığının korunması gerekmektedir. Atık suların yerleşim yerleri dışına itilmesi salgın hastalıkların oluşumuna engel olmaktadır (Fındık ve Çağatay, 2018). İçme suyu dağıtım ve atık su toplama hizmetlerinin gerçekleşmesinde hizmetin devlet tarafından gerçekleştirilmesi stratejik açıdan önem arz etmektedir. Zira atık su arıtma hizmetinin gerçekleştirilmesinde, atık su hizmetinden faydalanan bireyin yaydığı pozitif dışsallıktan diğer bireyleri dışlamanın mümkün olmaması ve kanalizasyon şebekesinin bulunduğu yerde şebekeye bağlanmanın zorunlu olması, atık suyu kamusal mal niteliğine büründürmektedir. Bu yüzden özel sektör katılımı mümkün olsa bile kontrol ve düzenleme işlevi ile esas politikayı belirleyen ve yönlendiren kamu kesimi olup (Oluklulu, 2017) Türkiye, su yönetimini merkezi idareye bağlı kuruluşlarla idame ettirerek coğrafi kaynaklarını yönetmeye devam etmektedir. İçme suyu ve atık su hizmetleri faaliyeti ise lojistik ve tersine lojistik kapsamında gerçekleştirilmektedir.

Şekil 1’de tedarikçilerden müşterilere doğru olan ileri akış normal lojistik sürecini ve müşterilerden tedarikçilere doğru olan tersine akış, tersine lojistiği göstermektedir (Jenkins, 2021). Tersine lojistiğin dağıtım açısından gerçekleştirdiği faaliyetlerden ilki; kullanılmış ürünlerin son tüketiciden, üreticiye doğru taşınmasını gerçekleştirmek, ikincisi ise; geri dönen ürünlerin üreticiler tarafından tekrardan ürün haline getirilmesidir (Bayhan ve Görücü, 2020). Tersine lojistik, yeniden değer elde etmek veya uygun bir şekilde bertaraf etmek amacıyla ürünlerin hareketine ilişkin tüm süreçlerin bütünüdür. Müşteri memnuniyeti açısından da önemli bir kavram olan tersine lojistik, müşterinin elindeki bozuk ürünü tamir veya değişim için göndermesi ile başlar ve tamir edilen veya değiştirilen ürünün müşteriye geri gönderilmesi ile son bulur (Çancı ve Erdal, 2009). Su açısından ise tersine lojistik bireyler tarafından kullanılan suyun tekrardan bireylerin kullanılmasına sunulması şeklinde ifade edilebilir.

Şekil 1. İleri ve Tersine Lojistik Arasındaki İlişki (Bayhan ve Görücü, 2020.)

Literatür Taraması

Su ve atık su şirketleri, içme suyu hizmetlerinin sağlayıcıları olarak toplumda hayati bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu şirketlerin verimliliğini ölçmek, müşteriler arasında su dağıtımının en uygun şekilde dağıtılmasına yardımcı olabilecek bir eylemdir. Literatürde su yönetimlerinin etkinliğini ölçmek için VZA'nın kullanıldığı çeşitli çalışmalara rastlanmış olup bunlar kronolojik sıralamaya göre aşağıda belirtilmiştir.

Thanassoulis (2000) 1994 yılında İngiltere ve Galler'deki su şirketleri tarafından yürütölen fiyat incelemesi bağlamında, su şirketlerinde potansiyel maliyet tasarruflarını tahmin etmek için VZA'nın kullanımına ilişkin bir açıklama sunmaktadır. Çalışmada işgücü ve sermaye girdi olarak, mallar ve hizmetler de çıktı değişkeni olarak belirlenmiştir. Ayrıca düzenleyici bağlamda VZA kullanımında ortaya çıkan belirli sorunları da vurgulamaktadır. Ölçeğe göre sabit ve değişken getiriler altında etkinliği değerlendirmek için temel VZA modellerine bir giriş yapmıştır. Ayrıca VZA'nın İngiltere ve Galler'deki su şirketlerinin düzenleyicisi olan OFWAT tarafından 1994'teki fiyat belirlemeleri çerçevesinde nasıl kullanıldığının ana hatlarını çizmiştir. VZA, OLS regresyonuna dayalı karşılaştırmalı şirket işletme verimlilik tahminlerine destekleyici bir rol olarak kullanılmıştır.

De Witte ve Marques (2010), Veri zarflama analizi kullanarak, Hollanda, İngiltere ve Galler ile Avustralya, Portekiz ve Belçika'da içme suyu sektörünün verimliliğini karşılaştırmışlar ve düzenleyici ve karşılaştırmalı teşvik programları anlamında teşvik düzenlemesinin verimlilik üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Analiz, açık ve yapısal teşviklerin yokluğunda, kamu hizmetlerinin ortalama verimliliğinin, teşviklerle teşvik edilen kamu hizmetlerine kıyasla düştüğünü göstermektedir.

Karahan ve Akdağ (2014), Türkiye'de Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi verileri ile VZA gerçekleştirilmiş olup personel sayısı, içme suyu şebekesi, atık su şebekesi ve kente verilen su miktarı girdi değişkenler, toplam abone sayısı ve faturalandırılan su miktarı çıktı değişkenleri kullanılarak etkinlik ölçümü incelenmiştir. Analiz sonucunda karar verme birimleri içerisinde 10 yılın etkin, 3 yılın ise etkin olmadığı anlaşılmıştır.

Oluklulu (2017), Büyükşehir belediyelerinin kentsel atık su yönetiminin etkinliğini, İSKİ modeli ile hizmet veren birimlere bağlı olan 16 atık su arıtma tesisinin 2013 yılına ait girdi değişkenleri (personel gideri, laboratuvar+ bakım onarım + kimyasal gideri, tesis kurulu alan, kullanılan elektrik enerjisi) ile çıktı değişkenlerini (atık su arıtma tesisine bağlı hizmet verilen nüfus ve arıtılan su miktarı) veri zarflama analizi ile ölçmüştür. Çalışmanın neticesinde atık su arıtma tesislerinin 9'unda ölçeğe göre azalan getiri tespit etmiştir.

Benito, Faura, Guillamón ve Ríos (2019), 2014 yılında nüfusu 5000'in altında olan 894 İspanyol belediyesinden oluşan bir örneklem kullanarak, küçük belediyelerde içme suyu sağlama hizmetinin etkinliğini veri zarflama analizi ile araştırmışlardır. Sonuçlar nüfus yoğunluğunun ve vatandaşların gelir düzeyinin içme suyu tedarik verimliliği üzerinde olumsuz ve önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yerel yönetimin siyasi gücü ne kadar fazlaysa, içme suyu teminindeki etkinlik düzeyi de o kadar yüksektir. Bulgular ayrıca, içme suyunun temini doğrudan yerel yönetim tarafından yönetildiğinde daha fazla verimlilik olduğunu göstermektedir. Son olarak, belediyenin turistik karakterinin veya hükümetin siyasi ideolojisinin içme suyu arzının etkinliği üzerinde önemli bir etkisi yoktur.

Çiçekalan (2019), Türkiye'de su ve kanalizasyon idarelerinin etkinliklerini ölçerek su ve atık su ile ilgili analizler gerçekleştirmiştir. Türkiye'deki Su ve Kanalizasyon İdarelerinin performansını karşılaştırmalı olarak değerlendirmek amacıyla çalışmada organizasyonel, içme suyu ve atık su hizmetleri olmak üzere üç kategoride çıktı odaklı VZA kullanılmış ve çalışmada CCR ve BCC modeline göre idarelerin etkinlik puanları hesaplanmış ve karşılaştırılmıştır. CCR ve BCC modeli sonuçlarına göre, değerlendirilen kurumsal girdi ve çıktılar açısından herhangi bir idarenin %100 verimli olduğu bulunurken, içme suyu hizmetleri kategorisinde BCC verimlilik puanına göre idarelerin %42'si tam verimli bulunmuşken, atık su hizmetleri kategorisinde %28 düşüş belirlenmiştir. CCR modeli sonuçları, idarelerin sırasıyla %17 ve %18'inin içme suyu hizmetleri ve atık su hizmetleri kategorisinde tam verimli olduğunu göstermiştir. Ayrıca tüm CCR, BCC ve SE puanlarının 1'e eşit olması nedeniyle herhangi bir idarenin kurumsal kategori açısından en verimli ölçek büyüklüğüne ve tam verimli idareye sahip olduğu görülmüştür.

Lombardi, Stefani, Paci, Becagli, Miliacca, Gastaldi, Giannetti ve Almeida (2019), doğal güçlerin, ekonomik baskının ve artan nüfusun, su kullanımında ve yüksek oranda verimsiz su temini uygulamaları tarafından desteklenmeyen kirlilikte önemli bir büyümeyi belirlediğini ifade etmişlerdir. Teknik ve çevresel

verimliliği değerlendirmek için su kayıpları da dahil olmak üzere bir dizi temel değişken üzerinde Veri Zarflama Analizinin matematiksel/doğrusal programlamasını kullanarak İtalyan su sektörünün sürdürülebilir verimliliğini değerlendirmek için bir grup İtalyan su hizmeti şirketi kullanılmışlardır. Ayrıca VZA'nın yalnızca her birimin etkinliğini hesaplayarak sistemlerin etkinliğini değerlendirmeye değil, aynı zamanda etkin olmayan birimleri verimli hale getirebilecek düzeltici politikalar ve önlemler önererek politika yapıcılara da yardımcı olabileceğini belirtmişlerdir. Çalışma, 2011'den 2013'e kadar olan dönemde 68 İtalyan su hizmeti şirketinden seçilmiş bir örneklem üzerinde odaklanmaktadır. Veri seti, gelirler, üretim değeri, sermaye maliyeti, personel maliyeti, amortisman ve faiz değeri, işletme maliyetleri gibi mali tablo bilgileri sağlayan Bureau Van Dijk AIDA veri tabanı tarafından sağlanan mali veriler ve şirketlerin web siteleri tarafından demografik verilerle birlikte teknik veriler (şebeke uzunluğu, pompalanan ve verilen su miktarı arasındaki farkla verilen su kayıpları) kullanılarak derlenmiştir. Yaptıkları çalışmanın neticesinde kamuya ait firmaların en yüksek etkinlik puanlarına sahip olduğunu, kamuya ait şirketlerin karma veya özel şirketlere kıyasla girdileri çok daha iyi bir şekilde satın alıp kullandıklarını belirlemiştir.

Ablanedo-Rosas, Campanur, Olivares-Benitez, Sánchez-García ve Nuñez-Ríos (2020) Meksika su hizmetlerinin operasyonel verimliliğini tahmin etmeyi ve verimliliklerini etkileyen bağlam değişkenlerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Regresyon modelinde bağımsız değişkenler olarak su makro ölçümü, su mikro ölçümü, atık su arıtımı, kaybedilen su hacminin birim hacmi başına bağlantı sayısı ve kanalizasyon kapsamını kullanmışlar ve yalnızca kaybedilen su hacmi başına bağlantı sayısının Meksika su hizmetlerinin işletme verimliliği üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Fathi ve Ohadi (2021), Markazi ilindeki su ve kanalizasyon şirketlerinin verimliliğini, aralıklı bulanık veri zarflama analizi yöntemini kullanarak değerlendirmişlerdir. Markazi vilayetindeki 17 su ve atık su işletmesine ilişkin değerlendirme sonuçları, etkinlik aralığını (0,83, 1) elde ederek Arak, Khomein, Delijan, Saveh, Komeijan, Mamooniyeh, Mahallat ve Naragh'in en yüksek teknik etkinliğe sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca incelenen birimler arasında Ghargabad Su ve Atık su İşletmesi (0,56, 0,46) verimlilik aralığı ile en düşük teknik verimliliğe sahiptir. Tüm girdilerin kullanımında da araştırma bulgularının üzerinde bir tüketim fazlalığı söz konusudur. Bu nedenle, üretim girdilerinin doğru ve optimal kullanımı ve kaynakların daha az kullanımı ile verimlilik sınırına ulaşmak için verimlilik miktarının iyileştirilebileceği önerilmiştir.

Aksaç (2022), atıksu arıtma tesislerinin (85 adet) aralıklı veri zarflama analizi ile etkinliklerini literatür taraması ve İSKİ faaliyet raporlarını dikkate alarak incelemiştir. Sekiz değişkenden (üç girdi, beş çıktı), uzman görüşleri değerlendirilerek üç değişken (bir girdi, iki çıktı) dışlanmış ve beş değişken özelinde analizi gerçekleştirmiştir. Atıksu arıtma tesislerinin her birinin verimlilik değerlerinin değerlendirilmesi sonucunda bir sıralama oluşturmuş ve bu sıralamaya göre yedi adet atıksu arıtma tesisinin tüm senaryolarda, beş adet atıksu arıtma tesisinin ise bazı senaryolarda etkili olduğunu hesaplamıştır. Yetkililerin bu beş atıksu arıtma tesisinin kısa vadede etkinliğini artırmak ve sürekli olarak etkin kılmak için önlemler almaları gerektiği önerilmiştir. Ayrıca kalan atıksu arıtma tesislerinin etkinliğinin tek tek değerlendirilmesi ve atıksu arıtma tesisinin tasarımından işletmeye alınmasına kadar tüm süreçlerde etkin çalışmasına yönelik mekanizmaların analiz edilmesi önerilmektedir. Örneğin bir bölgede kurulacak AAT için tesisin anlık ihtiyaçlar değil, belirli projeksiyonlar dahilinde kapasite değerlendirmeleri yapılarak inşa edilmesi gerekmektedir. Son olarak, her bir atıksu arıtma tesisi için aralık hesaplanan ortalama verim puanlarının hizmet yılı ve türüne göre farkı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda atıksu arıtma tesislerinin ortalama verimlilik puanlarında tesisin yaşı dikkate alındığında önemli bir farklılık olmadığı görülmüştür. Ayrıca tesis türü dikkate alındığında fiziki atıksu arıtma tesislerinin ortalama verimlilik puanlarına göre farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir.

MESKİ 2015-2021 Yılları VZA Analizi ve Sonuçları

MESKİ tarafından gerçekleştirilen su ve atık su hizmetlerinde çok fazla girdi ve çıktı bulunmaktadır. Kamusal gelirlerin içme suyu ve atık su dağıtımına etkisinin ölçülmesinde verilerin ulaşılabilir ve güvenilir olması analizin doğru sonuçları vereceği düşüncesi ile idarenin kamuoyu ile paylaştığı veriler derlenmiş ve kamusal gelirlerin su ve atık su hizmetlerinde etkili olup olmadığı VZA yöntemi ile 2015-2021 yılları için incelenmiştir. VZA yöntemi olarak öncelikle Çıktı Odaklı BCC analizi uygulanmış, daha sonra da Girdi Odaklı BCC analizi yapılmıştır.

Banker - Charnes - Cooper (BCC) Modeli: Çıktı Odaklı Karar Verme Birimlerinin Seçilmesi

Analize başlamadan önce ilk aşama olarak karar verme birimleri seçilmiştir. 2015 ve 2021 yılları arasında idarenin 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası ile tam kapasite çalışması ve Mersin ili mülki sınırları içerisinde hizmet vermesi etkili olmuştur. 2022 yılı faaliyet raporunun 2023 yılı içerisinde kamuoyu ile paylaşılacağı nedeni ile 2022 yılı verilerine ulaşılamamış, bu yüzden 2015 ve 2021 yılları içerisinde idarenin kamuoyu ile paylaştığı veriler ele alınarak analiz gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda karar verme birimi sayısı 2015-2021 yılları için 7 olarak belirlenmiştir.

Girdi ve Çıktıların Seçilmesi

İdarenin kamusal gelirleri (teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler, diğer gelirler ve alacaklardan tahsilatlar) girdi olarak belirlenmiştir. Girdi değişkeni olarak birçok değişken analiz içerisine dâhil edilebilecekken, seçilen girdi değişkenlerinin araştırma konumuzun amacına ulaşmasında daha doğru sonuçları vereceğine karar verilmiştir. Çıktı değişkenleri olarak ise arıtılan atık su miktarı, arıtılan içme suyu miktarı, yeni atık su hattı ve yeni içme suyu hattı seçilmiştir. Karar verme biriminin çıktı değişkenleri üzerindeki etkisi iki model ile incelenmiş olup girdi ve çıktı değişkenleri Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Analiz	Girdi Değişkenleri	Çıktı Değişkenleri
1	Kamusal Gelirleri (teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler, diğer gelirler ve alacaklardan tahsilatlar)	Yeni atık su hattı Yeni içme suyu hattı
2	Kamusal Gelirleri (teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler, diğer gelirler ve alacaklardan tahsilatlar)	Arıtılan atık su miktarı Arıtılan içme suyu miktarı

Faktör sayısına kıyasla yeterli sayıda gözlem olması gerektiği VZA literatüründe tutarlı bir şekilde öne sürülmüştür. Bu yüzden karar verme birimi sayısı (n) 7 olduğundan girdi ve çıktı sayısı da buna göre belirlenmiştir. Golany ve Roll (1989) gözlem sayısının yani karar verme birimi sayısının $\{2x(m + p)\}$ 'den büyük olmasını öngörmüştür. Dyson, Allen, Camanho, Podinovski, Sarrico ve Shale (2001) ise gözlem sayısının $(2 \times m \times p)$ 'den büyük olmasını önermiştir. Behdioglu ve Özcan (2009), Boussofiâne, Dyson ve Rhodes (1991) ise karar verme birim sayısının $\{n \geq m + p + 1\}$ şeklinde olmasını öngörmüşlerdir. Erkorol (2009) girdi sayısı m, çıktı sayısı da p ise, en az $2(m+p)+1$ tane karar biriminin alınmasının, araştırmanın güvenilirliği açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Sherman ise sağlık sektöründe yaptığı çalışmalarda KVB sayısının girdi ve çıktı sayısı toplamından fazla olması gerektirdiğini bildirmiştir (Sherman, 1984). Gözlem sayısı önerileri dikkate alınarak girdi sayısı 1 ve çıktı sayısı 2 olacak şekilde iki farklı analiz gerçekleştirilmiştir. Buna göre çalışmada kullanılan girdi-çıkıtı sayılarına göre 7 KVB'nin uygun olduğu görülmekte olup formüllerdeki; m girdi sayısı, p çıktı sayısı ve n KVB sayıdır.

Verilerin Ulaşılabilir ve Güvenilir Olması

Analizin üçüncü aşaması verilerin ulaşılabilir ve güvenilir olmasının belirlenmesidir. Veriler MESKİ'nin internet sitesinde yıllar itibarıyla yayınlanan faaliyet raporlarından alınmış olup resmi veriler olması nedeniyle güvenilirdir. Ayrıca verilerin MESKİ web sayfasında yayınlanmış olmasından dolayı verilere istenildiği zaman ulaşılabilirlik de yüksek olup girdi ve çıktı verilerine ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. 2015-2021 Yılları Girdi ve Çıktı Değişkenlerine Ait Veriler

KVB	Kamusal Gelirler {I}	Yeni Atık Su Hattı {O}	Yeni içme Suyu Hattı {O}	Arıtılan İçme Suyu Miktarı {O}	Arıtılan Atık Su Miktarı {O}
2015	346.702.469,74	179.635,02	311.118,00	94.265.488,00	83.888.395,00
2016	416.197.533,58	92.590,00	399.729,00	106.356.963,00	82.263.905,00
2017	454.561.064,78	95.083,00	634.213,00	108.262.488,00	86.956.698,00
2018	508.173.868,09	125.436,14	462.068,07	115.920.463,00	97.365.575,00
2019	549.502.707,92	102.343,00	343.611,00	110.345.556,27	105.001.433,00
2020	699.488.715,91	105.166,00	359.643,00	115.096.585,00	130.038.152,00
2021	904.108.087,22	60.074,00	556.638,00	115.348.627,00	132.042.802,00

Tablo 2'deki veriler dikkate alınarak VZA modelleri içerisinde BCC modeli kullanılarak çıktı odaklı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem ile hangi yıllarda idarenin kamu gelirlerini dağıtımda daha etkin kullanıldığı analiz edilmiş ve sonuçlar bulunmuştur. Analiz öncesinde öncelikle normallik testleri ile

verilerin normal dağılıma uyup uymadıkları saptanmaya çalışılmış olup, verilerin normallik testi SPSS 20.0 paket programı ile gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 3'te belirtilmiştir.

Tablo 3. Normallik Testleri

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	p değeri	İstatistik	sd	p değeri
Kamusal Gelirler	,224	7	,200*	,916	7	,439
Yeni Atık Su Hattı	,252	7	,200*	,902	7	,344
Yeni İçme Suyu Hattı	,197	7	,200*	,916	7	,441
Aritılan Atık Su	,198	7	,200*	,850	7	,122
Aritılan İçme Suyu	,204	7	,200*	,841	7	,103

Normallik test edilirken genellikle küçük örneklem için Shapiro-Wilk testi ve büyük örneklem için Kolmogorov-Smirnov testi tercih edilir. Örneklem sayısının 30'dan küçük olması durumunda Shapiro-Wilk testinin kullanılması önerilmektedir. .Bu yüzden Shapiro-Wilk testinden elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurulacaktır. Shapiro Wilk ve/veya Kolmogorov Smirnov testlerinde $p > 0.05$ değeri elde edilmişse dağılım Normal, $p < 0.05$ değeri elde edilmişse dağılım normal değildir. Shapiro-Wilk testindeki sonuçlara göre; bütün değişkenlerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

VZA'da kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerine ait ikili korelasyon katsayılarının incelenmesi anlamlı değişken kümelerinin kullanılıp kullanılmadığının araştırılması için etkili bir yöntem olup (Okursoy ve Tezsürücü, 2014) analizde kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerine ait korelasyon katsayıları Tablo 4'te verilmektedir. Değişkenler arasında hesaplanan bütün korelasyon katsayıları $\alpha = 0.01$ için anlamlıdır.

Tablo 4. Pearson Korelasyon Testi Sonuçları

		Kamusal Gelirler	Yeni Atık Su Hattı	Yeni İçme Suyu Hattı	Aritılan Atık Su	Aritılan İçme Suyu
Kamusal Gelirler	Pearson Correlation	1	-,697	,304	,946**	,718
	Sig. (2-tailed)		,082	,508	,001	,069
	N	7	7	7	7	7
Yeni Atık Su Hattı	Pearson Correlation	-,697	1	-,587	-,518	-,718
	Sig. (2-tailed)	,082		,166	,233	,069
	N	7	7	7	7	7
Yeni İçme Suyu Hattı	Pearson Correlation	,304	-,587	1	,071	,390
	Sig. (2-tailed)	,508	,166		,880	,387
	N	7	7	7	7	7
Aritılan Atık Su	Pearson Correlation	,946**	-,518	,071	1	,686
	Sig. (2-tailed)	,001	,233	,880		,089
	N	7	7	7	7	7
Aritılan İçme Suyu	Pearson Correlation	,718	-,718	,390	,686	1
	Sig. (2-tailed)	,069	,069	,387	,089	
	N	7	7	7	7	7

** Korelasyon 0,01 değeri için anlamlıdır.

Analiz 1'de karar verme birimi olarak seçtiğimiz kamusal gelirlerin sahip olduğu etkinlik skorlarını görmek açısından oluşturulan Tablo 5 incelendiğinde, etkinlik skoru %100 olan yıllarda kamusal gelirlerin etkin çıktığı görülmekte olup karar verme birimlerine ait etkinlik skorları ve aldıkları durumlar Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Kamusal Gelirler ile Yeni Atık Su Hattı ve Yeni İçme Suyu Hattına İlişkin VZA Sonuçları

KVB	Etkinlik Skorları	Kamusal Gelirler {I} {V}	Yeni Atık Su Hattı {O} {V}	Yeni İçme Suyu Hattı {O} {V}	Referans Küme	{S} Kamusal Gelirler {I}	{S} Yeni Atık Su Hattı {O}	{S} Yeni İçme Suyu Hattı {O}
2015	100,00%	1	1	0	4			
2016	129,91%	1	0	1	1 (0,36) 3 (0,64)	0,32	4871,83	0
2017	100,00%	1	0	1	5			
2018	105,97%	1	0,51	0,49	1 (0,45) 3 (0,55)	101878090,9	0	0
2019	135,78%	1	0,53	0,47	1 (0,52) 3 (0,48)	150912728,7	0	0
2020	131,00%	1	0,53	0,47	1 (0,50) 3 (0,50)	299373120	0	0
2021	113,94%	1	0	1	3 (1,00)	449547022,2	26636,88	0,01

Çalışmada hesaplanan etkinlik katsayısı %100 eşit olan 2015 ve 2017 yılları etkin olarak tespit edilmişken diğer yıllar etkin değildir şeklinde belirlenmiştir. Etkin olunmayan yıllara ait sayısal değerler ile referans alınan yıllar ve oranları çarpıldığında, etkinliği artırmak için alınması gereken değerler bulunabilmektedir (Karahana ve Akdağ, 2014). Örneğin 2016 yılı karar verme birimi; 1 ve 3 nolu karar verme birimini sırasıyla 0.36 ve 0.64 oranlarında referans alarak, etkinlik sınırına gelebilmekte veya tamamen etkin olabilmektedir. Buna göre, 2016 yılı karar verme birimine ait olması gereken toplam kamusal gelirler = $(346.702.469,74 \times 0.36) + (454.561.064,78 \times 0.64) = 415.731.970,6$ olarak hesap edilebilir. Mevcut durumda 2016 yılının mevcut toplam kamusal gelirleri 416.197.533,58'dir. Etkinliğin artırılabilmesi için 2016 yıldaki toplam kamusal gelirlerin; $415.731.970,6 - 416.197.533,58 = 465.563,01$ azaltılması gerekmektedir. Bu şekilde hesaplamalar yaparak, sadece çıktı değişkenlerinde yapılması gereken değişikliklerin belirlenmesinin yanı sıra, girdi değişkenlerinde de yapılması gereken düzenlemeler yapılabilmekte olup girdi ve çıktı değişkenlerde yapılması gereken düzenlemeler Tablo 6'da belirtilmiştir.

Tablo 6. Değişkenlerin Mevcut/Etkin Değerler İle Azalma/Artış Miktarları

KVB (Yıllar)		Girdiler		Çıktılar	
		Kamusal Gelirler {I}	Yeni Atık Su Hattı {O}	Yeni içme Suyu Hattı {O}	
2 (2016)	Mevcut	416.197.533,58	92.590,00	399.729,00	
	Etkin Değer	415.731.970,57	125.521,73	517.898,80	
	Azalma/Artış Miktarı	-465.563,01	32.931,73	118.169,80	
4 (2018)	Mevcut	508.173.868,09	125.436,14	462.068,07	
	Etkin Değer	406.024.697,01	133.131,41	488.820,25	
	Azalma/Artış Miktarı	-102.149.171,08	7.695,27	26.752,18	
5 (2019)	Mevcut	549.502.707,92	102.343,00	343.611,00	
	Etkin Değer	398.474.595,36	139.050,05	466.203,60	
	Azalma/Artış Miktarı	-151.028.112,56	36.707,05	122.592,60	
6 (2020)	Mevcut	699.488.715,91	105.166,00	359.643,00	
	Etkin Değer	400.631.767,26	137.359,01	472.665,50	
	Azalma/Artış Miktarı	-298.856.948,65	32.193,01	113.022,50	
7 (2021)	Mevcut	904.108.087,22	60.074,00	556.638,00	
	Etkin Değer	454.561.064,78	95.083,00	634.213,00	
	Azalma/Artış Miktarı	-449.547.022,44	35.009,00	77.575,00	

Çıktı odaklı VZA modelinde (yeni atık su ve içme suyu hattı) etkisiz olarak belirtilen yıllar ele alındığında bu yıllardaki etkisizlikler aşağdaki sebeplere bağlanabilir (MESKİ Faaliyet Raporları, 2016, 2018, 2019, 2020, 2021);

- ✓ 6360 sayılı yasa çerçevesinde bağlanan yerlerde kanalizasyon projesi yapılan mahalle sayısı (adet) yetersiz gerçekleşmiştir (2016),
- ✓ Döşenen yağmur suyu hattı uzunluğu (km) zayıf kalmıştır (2016),
- ✓ Projesi yapılan içme suyu hat uzunluğu (km) yetersiz kalmıştır (2018, 2019),
- ✓ Döşenen içme suyu hattı uzunluğu (km) yetersiz gerçekleşmiştir (2018),
- ✓ İçme suyu sistemine entegre edilen kaynak oranı (%) yetersiz gerçekleşmiştir (2019),
- ✓ Sayısallaştırılan içme suyu hat uzunluğu (km) yetersiz gerçekleşmiştir (2019),
- ✓ Projesi yapılan kanalizasyon hat uzunluğu (km) yetersiz gerçekleşmiştir (2019),
- ✓ Yenilenen su hatlarının uzunluğu (km) zayıf kalmıştır (2019),
- ✓ SCADA (Supervisory Control and Data Acquisition) sistemine entegre edilen yeraltı suyu kaynak sayısı (adet) yetersiz kalmıştır (2020),
- ✓ İçme suyu deposu yapılması (adet) ve içme suyu terfi istasyonu yapılması (adet) yetersiz kalmıştır (2020),
- ✓ İçme suyu şebeke hattı rehabilitasyonu yapılması (km) yetersiz kalmıştır (2020),
- ✓ Kanalizasyon hatları sayısallaştırma uzunluğu (metre) yetersiz kalmıştır (2020),
- ✓ Projesi yapılan yağmur suyu hat uzunluğu (km) yetersiz gerçekleşmiştir (2021),
- ✓ Temizlenen içme suyu deposu (adet) yetersiz gerçekleşmiştir (2021),

- ✓ İçme suyu depo tadilatı yapılması (adet) zayıf kalmıştır (2021),
- ✓ Kanalizasyon hattı döşemesi (km) yetersiz gerçekleşmiştir (2021),
- ✓ SCADA sisteminin geliştirilmesine yönelik ar-ge projelerinin yapılması (adet) zayıf kalmıştır (2021).

Ayrıca hizmet alanın coğrafi olarak geniş olması, kırsal alandaki olumsuz coğrafi/arazi koşulları, sürekli değişen kanun ve yönetmelikler ve imar planlarındaki değişiklikler, mevsimsel nüfus artışı, bilinçsiz ve kontrolsüz yeraltı suyu kullanımı ile içme suyunun sulama amaçlı kullanılması, küresel ısınma ve su rezervlerinin azalması, doğal afetler, su tasarrufu, suyun doğru kullanımı ve altyapı tesislerinin kullanımı ile ilgili vatandaşın bilgi eksikliği, sürekli iç ve dış göç alan bir il olma, alternatif ve temiz su kaynaklarının azalıyor olması ve bazı yerleşim yerlerinin su kaynaklarına uzak olması nedeni ile yatırım maliyetinin yüksek olması da etkinsizliklere neden olmaktadır.

Analiz 2’de (kamusal gelirlerin arıtılan atık su ve arıtılan içme suyu miktarına etkisi) karar verme birimi olarak seçtiğimiz kamusal gelirlerin sahip olduğu etkinlik skorlarını görmek açısından oluşturulan Tablo 7 incelendiğinde, etkinlik skoru %100 olan yıllarda kamusal gelirlerin etkin çıktığı görülmekte olup karar verme birimlerine ait etkinlik skorları ve aldıkları durumlar Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7. Kamusal Gelirler ile Arıtılan Atık Su Miktarı ve Arıtılan İçme Suyu Miktarına İlişkin VZA Sonuçları

KVB	Etkinlik Skorları	Kamusal Gelirler {I}{V}	Arıtılan İçme Suyu Miktarı {O}{V}	Arıtılan Atık Su Miktarı {O}{V}	Referans Küme	{S} Kamusal Gelirler {I}	{S} Arıtılan İçme Suyu Miktarı {O}	{S} Arıtılan Atık Su Miktarı {O}
2015	100,00%	1	0	1	2			
2016	103,21%	1	0,5	0,5	1 (0,57) 4 (0,43)	0,06	12370919,76	0,01
2017	103,63%	1	0,5	0,5	1 (0,33) 4 (0,67)	0,12	6920101,57	0,06
2018	100,00%	1	0,5	0,5	3			
2019	102,17%	1	0,5	0,5	4 (0,78) 6 (0,22)	2,09	115742481,1	104423676,9
2020	100,00%	1	0,5	0,5	1			
2021	100,00%	1	0,5	0,5	0			

Çalışmada hesaplanan etkinlik katsayısı %100 eşit olan 2015, 2018, 2020 ve 2021 yılları etkin olarak tespit edilmişken diğer yıllar etkin değildir şeklinde belirlenmiştir. Etkinliği artırmak için alınması gereken değerler 2016 yılı için hesaplanmıştır. 2016 yılı karar verme birimi; 1 ve 4 nolu karar verme birimini sırasıyla 0.57 ve 0.43 oranlarında referans alarak, etkinlik sınırına gelebilme veya tamamen etkin olabilmektedir. Buna göre, örnek aldığımız 2016 yılı karar verme birimine ait olması gereken toplam kamusal gelirler = $(346.702.469,74 \times 0.57) + (508.173.868,09 \times 0.43) = 416.135.171,03$ olarak hesap edilebilir. Mevcut durumda 2016 yılı karar verme biriminin, mevcut toplam kamusal gelirleri 416.197.533,58’dir. Etkinliğin artırılabilmesi için 2016 yıldaki toplam kamusal gelirlerin; $416.135.171,03 - 416.197.533,58 = 62.362,55$ azaltılması gerekmektedir. Bu şekilde hesaplamalar yaparak, sadece çıktı değişkenlerinde yapılması gereken değişikliklerin belirlenmesinin yanı sıra, girdi değişkenlerinde de yapılması gereken düzenlemeler yapılabilmekte olup bunlara ilişkin düzenlemeler Tablo 8’de belirtilmiştir.

Tablo 8. Değişkenlerin Mevcut/Etkin Değerler İle Azalma/Artış Miktarları

KVB (Yıllar)		Girdiler		Çıktılar	
		Kamusal Gelirler {I}	Arıtılan İçme Suyu Miktarı {O}	Arıtılan Atık Su Miktarı {O}	
2 (2016)	Mevcut	416.197.533,58	106.356.963,00	82.263.905,00	
	Etkin Değer	416.135.171,03	103.577.127,25	89.683.582,40	
	Azalma/Artış Miktarı	-62.362,55	-2.779.835,75	7.419.677,40	
3 (2017)	Mevcut	454.561.064,78	108.262.488,00	86.956.698,00	
	Etkin Değer	454.888.306,63	108.774.321,25	92.918.105,60	
	Azalma/Artış Miktarı	327.241,85	511.833,25	5.961.407,60	
5 (2019)	Mevcut	549.502.707,92	110.345.556,27	105.001.433,00	
	Etkin Değer	550.263.134,61	115.739.209,84	104.553.541,94	
	Azalma/Artış Miktarı	760.426,69	5.393.653,57	-447.891,06	

Tabloda mevcut ve etkin değerler ile bu değerler arasındaki farklara göre girdilerde olması gereken azalma miktarı ile çıktılarda olması gereken artış miktarları verilmiştir.

Etkinlik Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Yapılan analiz sonucunda ilk olarak yeni içme suyu hattı ve yeni atık su hattı uzunlukları ile kamusal gelirler analiz edilmiştir. Analiz sonucunda 2015 ve 2017 yıllarının seçilen değişkenlere göre etkin, diğer karar verme birimlerinin ise etkin olmadığı anlaşılmıştır. Etkinliğin sağlanması için girdi veya çıktı değişkenlerinde yapılması gereken düşüş veya artışlar Tablo 6'da belirtilmiştir. 2015 yılında etkinliğin sağlamasında en önemli etkenin 2015 yılında diğer yıllara göre en yüksek atık su hattının dşenmesi gösterilebilir. Yani idarenin 2015 yılında sağlamış olduğu kamusal gelirlerin atık su hattı döşenmesinde en etkin olarak kullandığı yıl 2015 yılı olarak belirlenmiştir. Bunun en büyük nedeninin 6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının devreye girmesi ile idarenin görev alanındaki artışın neden olduğu dşnlmektedir. Zira MESKİ yasa ile atık su hatlarında eksik kalınan ve fosseptik çukuru gibi modern ve sağlıklı olmayan yöntemlerin önüne geçmeye çalışarak, kent alanlarında atık su hattı yatırımları gerçekleştirmiştir. Daha önce belde ve ile belediyesi yönetiminde olan atık suyun toplama hatlarının eski sağlıksız asbestli borulardan oluşması yine idarenin bu alanda harcamalarını arttırmıştır. İdarenin devralmış olduğu yeni hizmet alanlarının hali hazırda 2014 yılından önce Mersin şehir merkezinin eksik altyapı sorunlarının yanına 2014 yılından itibaren il sınırlarının içerisinde yer alan altyapı sorunlarını devralmıştır. Yatırım giderleri incelendiğinde idare 2015 yılında kamusal gelirlerinin %70'e yakınına yatırım giderlerine harcamıştır. İdare bu yönüyle hizmet alanının genişlemesini iyi değerlendirerek eksik altyapı sorunlarını büyük lde zzmeye gayret etmiştir. İdare görevi gereği daha önce atık su hattı bulunmayan yerlere atık su toplama hattı döşemesi gerçekleştirmiş olup asli görevi olan atık su hizmetini gerçekleştirmiştir. Nitekim toplum hayatının zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan hizmetler nitelikleri gereği kamu hizmetleri olup bu hizmetler kamusal gelirler ile karşılanmakta ve yerine getirilmektedir. Etkin olan bir diğer KVB'nin 2017 yılı olduğu görülmekte olup 2017 yılında yeni içme suyu hattı diğer yıllara göre en yüksek gerçekleşen yıl olarak tespit edilmiştir. MESKİ bu yılda kamusal gelirleri etkin kullanarak içme suyu hattı yatırımlarını arttırmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri artan nüfus oranı ve yerleşim yerlerinin artışı olarak dşnlmektedir. İdare 2017 yılında içme suyu dağıtım hizmetlerini gerçekleşen kamusal gelirlere göre etkin kullanmış olup asli görevlerinden olan içme suyu dağıtım hizmetini ifa etmiştir. VZA neticesinde etkinsizlik olan yıllarda ne kadar yeni içme suyu hattı ve yeni atık su hattının artırılması gerektiği Tablo 8'de belirtilmiştir.

İkinci analiz olarak kamusal gelirler girdi değişkeni, artılan içme suyu ve atık su miktarı ise çıktı değişkeni olarak seçilmiştir. Analiz sonucunda 2015, 2018, 2020 ve 2021 yıllarının etkin olduğu 2016, 2017 ve 2019 yıllarının ise etkin olmadığı tespit edilmiştir. Etkinliğin sağlanması için girdi veya çıktı değişkenlerinde yapılması gereken düşüş veya artışlar Tablo 8'de belirtilmiştir. Analizin sonucunda etkin olan yıllar ve etkin olmayan yıllar incelendiğinde girdi ve çıktı değişkenlerinin sürekli artarak ilerleyen bir seyir halinde olduğu sadece 2016 yılında artılan atık su miktarında ve 2019 yılında artılan içme suyu miktarında ilk ve son defa gerçekleşen düşüşler tespit edilmiştir. VZA neticesinde idarenin elde ettiği kamusal gelirlerini 2015, 2018, 2020 ve 2021 yıllarında içme suyu ve atık su arıtma işleminde etkin olarak kullandığı ancak 2016, 2017 ve 2019 yılında kamusal gelirlerin içme suyu ve atık su arıtımında etkin kullanılmadığı sonucu çıkabilmektedir. Kamu gelirleri yıllar itibariyle artarken 2016 yılında artılan atık su miktarı, 2019 yılında ise artılan içme suyu miktarında azalış olmuştur. 2019 yılında yerel seçimlerin gerçekleşmesinin ve yönetsel politikalarda değişimlerin meydana gelmesinin etkinsizlikte rol oynadığı dşnlmektedir. Ayrıca 2019 yılında abone sayısı artarken, su temini, yatırım giderleri ve artılan içme suyu miktarında azalmalar meydana gelmesinin de etkinsizlikte rol oynadığı dşnlmektedir. VZA neticesinde 2017 ve 2019 yıllarında artılan içme suyu miktarı yetersiz belirlenmişken 2017 ve 2016 yıllarında ise artılan atık su miktarı yetersiz olarak belirlenmiştir. Bu yıllarda artılan içme suyu ve artılan atık su miktarının ne kadar artırılması gerektiği Tablo 8'de belirtilmiştir.

ıktı odaklı VZA modelinde (artılan içme suyu ve atık su miktarı) etkinsiz olarak belirtilen yıllar ele alındığında bu yıllardaki etkinsizlikler aşağıdaki sebeplere bağlanabilir;

- ✓ Projelendirilen atık su arıtma tesisi sayısı (adet) yetersiz kalmıştır (2016),
- ✓ Atık su arıtma tesisi projelendirme gerçekleşme oranı (%) yetersiz gerçekleşmiştir (2016),
- ✓ İnaş edilen atık su arıtma tesisi sayısı (adet) zayıf kalmıştır (2016),
- ✓ İnaş edilen atık su arıtma tesis sayısı (adet) yetersiz gerçekleşmiştir (2017),
- ✓ Yapımına başlanılmış olan atık su arıtma tesisi sayısı (adet) zayıf kalmıştır (2019)

Banker - Charnes - Cooper (BCC) Modeli: Girdi Odaklı

Tablo 2'deki veriler dikkate alınarak VZA modelleri içerisinde BCC girdi modeli kullanılarak hangi yıllarda idarenin kamu gelirlerini dağıtımda daha etkin kullanıldığı analiz edilmiş ve sonuçlar bulunmuştur. Analiz öncesinde öncelikle normallik testleri ile verilerin normal dağılıma uyup uymadıkları saptanmaya çalışılmış olup, verilerin normallik testi SPSS 20.0 paket programı ile gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 3'te belirtilmiş olup VAZ sonuçları ise Tablo 9'da belirtilmiştir.

Tablo 9. Kamusal Gelirler ile Yeni Atık Su Hattı ve Yeni İçme Suyu Hattına İlişkin VZA Sonuçları

KVB	Etkinlik Skorları	Kamusal Gelirler {I}{V}	Yeni Atık Su Hattı {O}{V}	Yeni İçme Suyu Hattı {O}{V}	Referans Küme	{S} Kamusal Gelirler {I}	{S} Yeni Atık Su Hattı {O}	{S} Yeni İçme Suyu Hattı {O}
2015	100,00%	1	1	0	5			
2016	90,41%	1	0	1	1 (0,73) 3 (0,27)	0	63856,05	0
2017	100,00%	1	0,18	0,82	5			
2018	78,14%	1	0	1	1 (0,53) 3 (0,47)	0	14696,15	0
2019	65,07%	1	0	1	1 (0,90) 3 (0,10)	0	68788,75	0,02
2020	51,88%	1	0	1	1 (0,85) 3 (0,15)	0	61770,31	0
2021	47,41%	1	0	1	1 (0,24) 3 (0,76)	0	55309,91	0

Çalışmada hesaplanan etkinlik katsayısı %100 eşit olan 2015 ve 2017 yılları etkin olarak tespit edilmişken diğer yıllar etkin değildir şeklinde belirlenmiştir. Etkin olunmayan yıllara ait sayısal değerler ile referans alınan yıllar ve oranları çarpıldığında, etkinliği artırmak için alınması gereken değerler bulunabilmektedir (Karahana ve Akdağ, 2014). Örneğin 2016 yılı karar verme birimi; 1 ve 3 nolu karar verme birimini sırasıyla 0.73 ve 0.27 oranlarında referans alarak, etkinlik sınırına gelebilme veya tamamen etkin olabilmektedir. Buna göre, örnek aldığımız 2016 yılı karar verme birimine ait olması gereken toplam kamusal gelirler = $(346.702.469,74 \times 0.73) + (454.561.064,78 \times 0.27) = 375.824.290,40$ olarak hesap edilebilir. Mevcut durumda 2016 yılı karar verme biriminin, mevcut toplam kamusal gelirleri 416.197.533,58'dir. Etkinliğin artırılabilmesi için 2016 yıldaki toplam kamusal gelirlerin; $375.824.290,40 - 416.197.533,58 = -40.373.243,18$ azaltılması gerekmektedir. Bu şekilde hesaplamalar yaparak, sadece çıktı değişkenlerinde yapılması gereken değişikliklerin belirlenmesinin yanı sıra, girdi değişkenlerinde de yapılması gereken düzenlemeler yapılabilmekte olup bunlara ilişkin düzenlemeler Tablo 10'da belirtilmiştir.

Tablo 10. Değişkenlerin Mevcut/Etkin Değerler İle Azalma/Artış Miktarları

KVB (Yıllar)		Girdiler		Çıktılar
		Kamusal Gelirler {I}	Yeni Atık Su Hattı {O}	Yeni içme Suyu Hattı {O}
2 (2016)	Mevcut	416.197.533,58	92.590,00	399.729,00
	Etkin Değer	375.824.290,40	156.805,97	398.353,65
	Azalma/Artış Miktarı	-40.373.243,18	64.215,97	-1.375,35
4 (2018)	Mevcut	508.173.868,09	125.436,14	462.068,07
	Etkin Değer	397.396.009,41	139.895,57	462.972,65
	Azalma/Artış Miktarı	-110.777.858,68	14.459,43	904,58
5 (2019)	Mevcut	549.502.707,92	102.343,00	343.611,00
	Etkin Değer	357.488.329,24	171.179,82	343.427,50
	Azalma/Artış Miktarı	-192.014.378,68	68.836,82	-183,50
6 (2020)	Mevcut	699.488.715,91	105.166,00	359.643,00
	Etkin Değer	362.881.259,00	166.952,22	359.582,25
	Azalma/Artış Miktarı	-336.607.456,91	61.786,22	-60,75
7 (2021)	Mevcut	904.108.087,22	60.074,00	556.638,00
	Etkin Değer	428.675.001,97	115.375,48	556.670,20
	Azalma/Artış Miktarı	-475.433.085,25	55.301,48	32,20

Tablo 10'da mevcut ve etkin değerler ile bu değerler arasındaki farklara göre girdilerde olması gereken azalma miktarı ile çıktılarda olması gereken artış miktarları verilmiştir. Tablo 11'de kamusal gelirler ile artırılan atık su miktarı ve artırılan içme suyu miktarına ilişkin VZA sonuçları belirtilmiştir.

Tablo 11. Kamusal Gelirler ile Arıtılan Atık Su Miktarı ve Arıtılan İçme Suyu Miktarına İlişkin VZA Sonuçları

KVB	Etkinlik Skorları	Kamusal Gelirler {I} {V}	Arıtılan İçme Suyu Miktarı {O} {V}	Arıtılan Atık Su Miktarı {O} {V}	Referans Küme	{S} Kamusal Gelirler {I}	{S} Arıtılan İçme Suyu Miktarı {O}	{S} Arıtılan Atık Su Miktarı {O}
2015	100,00%	1	0	1	2			
2016	100,00%	1	1	0	1			
2017	96,43%	1	0,77	0,23	2 (0,08) 4 (0,30)	0	0,06	0,06
2018	100,00%	1	1	0	2			
2019	96,94%	1	0,4	0,6	1 (0,24) 4 (0,42) 6 (0,33)	0	0,85	0,01
2020	100,00%	1	0,39	0,61	1			
2021	100,00%	1	0	1	0			

Çalışmada hesaplanan etkinlik katsayısı %100 eşit olan 2015, 2016, 2018, 2020 ve 2021 yılları etkin olarak tespit edilmişken diğer yıllar etkin değildir şeklinde belirlenmiştir. Etkin olunmayan yıllara ait sayısal değerler ile referans alınan yıllar ve oranları çarpıldığında, etkinliği artırmak için alınması gereken değerler bulunabilmektedir (Karahana ve Akdağ, 2014). Örneğin 2017 yılı karar verme birimi; 1, 2 ve 4 nolu karar verme birimini sırasıyla 0.08, 0.62 ve 0.30 oranlarında referans alarak, etkinlik sınırına gelebilme veya tamamen etkin olabilmektedir. Buna göre, örnek aldığımız 2017 yılı karar verme birimine ait olması gereken toplam kamusal gelirler = $(346.702.469,74 \times 0.08) + (416.197.533,58 \times 0.62) + (508.173.868,09 \times 0,30) = 438.230.828,83$ olarak hesap edilebilir. Mevcut durumda 2017 yılı karar verme biriminin, mevcut toplam kamusal gelirleri 454.561.064,78'dir. Etkinliğin artırılabilmesi için 2017 yıldaki toplam kamusal gelirlerin; $454.561.064,78 - 438.230.828,83 = 16.330.235,95$ azaltılması gerekmektedir. Bu şekilde hesaplamalar yaparak, sadece çıktı değişkenlerinde yapılması gereken değişikliklerin belirlenmesinin yanı sıra, girdi değişkenlerinde de yapılması gereken düzenlemeler yapılabilmekte olup bunlara ilişkin düzenlemeler Tablo 12'de belirtilmiştir.

Tablo 12. Değişkenlerin Mevcut/Etkin Değerler İle Azalma/Artış Miktarları

KVB (Yıllar)		Girdiler		Çıktılar	
		Kamusal Gelirler {I}	Arıtılan İçme Suyu Miktarı {O}	Arıtılan Atık Su Miktarı {O}	Arıtılan Atık Su Miktarı {O}
3 (2017)	Mevcut	454.561.064,78	108.262.488,00	86.956.698,00	
	Etkin Değer	438.230.828,83	108.258.695,00	86.924.365,20	
	Azalma/Artış Miktarı	-16.330.235,95	-3.793,00	-32.332,80	
5 (2019)	Mevcut	549.502.707,92	110.345.556,27	105.001.433,00	
	Etkin Değer	527.472.893,59	109.292.184,63	103.939.346,46	
	Azalma/Artış Miktarı	-22.029.814,33	-1.053.371,64	-1.062.086,54	

Tabloda mevcut ve etkin değerler ile bu değerler arasındaki farklara göre girdilerde olması gereken azalma miktarı ile çıktılarda olması gereken artış miktarları verilmiştir.

Etkinlik Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Yapılan analiz sonucunda ilk olarak yeni içme suyu hattı ve yeni atık su hattı uzunlukları ile kamusal gelirler analiz edilmiştir. Analiz sonucunda 2015 ve 2017 yıllarının seçilen değişkenlere göre etkin diğer karar verme birimlerinin ise etkin olmadığı anlaşılmıştır. Etkinliğin sağlanması için girdi veya çıktı değişkenlerinde yapılması gerekenler düşüş veya artışlar Tablo 10'da belirtilmiştir. Daha önce gerçekleştirdiğimiz Çıktı Odaklı BCC analizinde kamusal gelir ile en fazla yeni içme suyu hattı ve yeni atık su hattı düşenmesinin 2015 ve 2017 yılında gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Daha sonra gerçekleşen Girdi Odaklı BCC analizinde ise en uygun çıktı miktarının elde edilmesinde kamusal gelirin etkinliği analiz edilmiştir. Çıktı Odaklı BCC analizinde de olduğu gibi Girdi Odaklı BCC analizinde de 2015 ve 2017 yıllarının etkin olduğu tespit edilmiştir. 2015 ve 2017 yıllarında gerçekleşen kamusal gelirler ile en uygun çıktı miktarı gerçekleştiren olup 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu'nun etkilerinin 2015 yılında idare tarafından yeni içme suyunu arttırdığı anlaşılmıştır. 2015 yılında kamusal gelirler etkin olarak kullanıldığı sonucu bulunmuştur. 2017 yılının etkinliğinin en önemli sonucu Çıktı Odaklı BCC analizinde olduğu gibi yeni atık su hattının artan nüfusla diğer yıllara göre daha fazla düşenmesi anlaşılmıştır. İdare 2017 yılında yönetsel politikaları ile yeni atık su hattı düşenmesine verdiği önem ile 2017 yılının etkin olmasını sağlamıştır. Etkin olmayan yıllar incelendiğinde 2016, 2018, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında yeni içme suyu hatlarında diğer

yıllara göre daha az yeni hat döşemesi gerçekleşmiş olup belirtilen yıllarda daha fazla atık su hattı döşemesi gerçekleştirilmiştir. Kamusal gelirlerin etkin kullanılmasında kıstas aldığımız çıktı değişkenlerine ait verilerin idarenin bu gelirleri harcamasında tek harcama kalemi olmadığı sonucu göz önüne alındığında idare teknoloji ile bütünleşmiş sistemler kurmaya daha fazla gelir harcamıştır. Yenilikçi politikaların uygulanmasında ve mevcut hatların yenilenerek SCADA sistemleri (dağıtım rezervuarlarındaki su miktarının (debi, su basıncı, su seviyesi gibi) sürekli çevrimiçi olarak izlenmesi için kurulmuştur) kurulmasına gelirler harcanmıştır. Yeni hatların yanı sıra mevcut hatlarda oluşan arızalar ve yenileme çalışmaları idarenin maliyetlerini arttırarak gelirlerin bu harcama kalemlerine aktarılmasına neden olmaktadır. Ayrıca hizmet ve mal alımları kaleminde enflasyon sonucunda gerçekleşen yüksek artışlar idarenin yatırımlarını önemli ölçüde duraklamaya itmiştir.

İkinci analiz olarak kamusal gelirler girdi değişkeni, arıtılan içme suyu ve atık su miktarı ise çıktı değişkeni olarak seçilmiştir. Analiz sonucunda 2015, 2016, 2018, 2020 ve 2021 yıllarının etkin olduğu 2017 ve 2019 yıllarının ise etkin olmadığı tespit edilmiştir. Etkinliğin sağlanması için girdi veya çıktı değişkenlerinde yapılması gerekenler düşüş veya artışlar Tablo 12’de belirtilmiştir. Analizin sonucunda etkin olan yıllar ve etkin olmayan yıllar incelendiğinde Girdi Odaklı BCC analizinin en uygun çıktı miktarının elde edilmesinde kamusal gelirin etkinliği analiz edilmiştir. Buna göre idarenin elde ettiği kamusal gelirlerini 2015, 2016, 2018, 2020 ve 2021 yıllarında içme suyu ve atık su arıtma işleminde kamusal gelirlerini çıktı miktarına göre etkin olarak kullandığını ancak 2017 ve 2019 yılında kamusal gelirlerin içme suyu ve atık su arıtımında etkin kullanmadığı sonucu çıkarılabilmektedir. 2019 yılında yeni yönetimin 2019 Mart yerel seçimleri sonrasında mevcut yatırımlar devam ederek yeni yatırımlar için ar-ge çalışmaları gerçekleştirdiğinden 2019 yılı bütün analizlerde etkinliği sağlayamamıştır. Ancak 2019 yılından itibaren arıtılan içme suyu ve atık su miktarında tam etkinlik sağlandığı görülmektedir. Yapılan analiz sonucuna göre 2017 ve 2019 yıllarında yönetsel politikalar ve idarenin kaynak tahsisinde gerçekleşen icraatlarının bu sonuca neden olduğu düşünülmektedir.

Tablo 13’te ise Çıktı ve Girdi odaklı BCC analizi etkinlik skorları belirtilmiştir.

Tablo 13. Çıktı ve Girdi Odaklı BCC Analizi Etkinlik Skorları

KVB	Çıktı Odaklı BCC Kamusal Gelirler ile Yeni Atık Su Hattı ve Yeni İçme Suyu Hattına İlişkin VZA Sonuçları	Çıktı Odaklı BCC Kamusal Gelirler ile Arıtılan Atık Su Miktarı ve Arıtılan İçme Suyu Miktarına İlişkin VZA Sonuçları	Girdi Odaklı BCC Kamusal Gelirler ile Yeni Atık Su Hattı ve Yeni İçme Suyu Hattına İlişkin VZA Sonuçları	Girdi Odaklı BCC Kamusal Gelirler ile Arıtılan Atık Su Miktarı ve Arıtılan İçme Suyu Miktarına İlişkin VZA Sonuçları
2015	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
2016	129,91%	103,21%	90,41%	100,00%
2017	100,00%	103,63%	100,00%	96,43%
2018	105,97%	100,00%	78,14%	100,00%
2019	135,78%	102,17%	65,07%	96,94%
2020	131,00%	100,00%	51,88%	100,00%
2021	113,94%	100,00%	47,41%	100,00%

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada kamusal gelirlerin içme suyu dağıtım ve atık su toplama merkezlerine etkisi MESKİ özelinde incelenmiştir. İdarenin 2015 ve 2021 yılları arasındaki verileri incelenerek iki farklı veri zarflama analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan iki analizin sonuçlarına göre etkin olmayan yıllar belirlenmiştir. Çıktı Odaklı ve Girdi Odaklı BCC analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizde kamusal gelirler girdi değişkeni olarak belirlenmiş olup yeni içme suyu hattı ve yeni atık su hattı her iki modelde de çıktı değişkeni olarak seçilmiştir. Bir diğer analizde yine kamusal gelirler girdi değişkeni olarak seçilerek arıtılan içme suyu miktarı ve arıtılan atık su miktarı çıktı değişkenleri olarak her iki modelde analiz edilmiştir. Çıktı Odaklı BCC analizi modelinde kamusal gelirler ile yeni atık su hattı ve yeni içme suyu hattına ilişkin VZA sonuçları etkinlik katsayısı %100 eşit olan 2015 ve 2017 yılları etkin olarak tespit edilmişken diğer yıllar etkin değildir şeklinde belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ilk olarak yeni içme suyu hattı ve yeni atık su hattı uzunlukları ile kamusal gelirler analiz edilmiştir. Analiz sonucunda 2015 ve 2017 yıllarının seçilen değişkenlere göre etkin, diğer karar verme birimlerinin ise etkin olmadığı anlaşılmıştır. 2015 yılında etkinliğin sağlanmasında en önemli etkenin 2015 yılında diğer yıllara göre en yüksek atık su hattının döşenmesi gösterilebilir. Yani idarenin 2015 yılında sağlamış olduğu kamusal gelirlerin atık su hattı döşenmesinde en etkin olarak kullandığı yıl 2015 yılı olarak belirlenmiştir. Bunun en büyük nedeninin 6360

Sayılı Büyükşehir Yasasının devreye girmesi ile idarenin görev alanındaki artışın neden olduğu d ş n lmektedir. Etkin olan bir diğer KVB'nin 2017 yılı olduğu görülmekte olup 2017 yılında yeni içme suyu hattı diğer yıllara göre en yüksek gerçekleşen yıl olarak tespit edilmiştir. İdare 2017 yılında en yüksek içme suyu hattı döşemesini gerçekleştirmiş ve kamusal gelirleri etkin kullanarak içme suyu hattı yatırımlarını arttırmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri artan nüfus oranı ve yerleşim yerlerinin artışı olarak d ş n lmektedir. İdare 2017 yılında içme suyu dağıtım hizmetlerini gerçekleşen kamusal gelirlere göre etkin kullanımış olup asli görevlerinden olan içme suyu dağıtımı hizmetini ifa etmiştir. ıktı Odaklı BCC modelinde ikinci analiz olarak kamusal gelirler girdi değişkeni, artıılan içme suyu ve atık su miktarı ise çıktı değişkeni olarak seçilmiştir. Analiz sonucunda 2015, 2018, 2020 ve 2021 yıllarının etkin olduğu 2016, 2017 ve 2019 yıllarının ise etkin olmadığı tespit edilmiştir. Analizin sonucunda etkin olan yıllar ve etkin olmayan yıllar incelendiğinde girdi ve çıktı değişkenlerinin sürekli artarak ilerleyen bir seyir halinde olduğu sadece 2016 yılında artıılan atık su miktarında ilk ve son defa gerçekleşen düşüş tespit edilmiştir. İdare elde ettiği kamusal gelirlerini 2015, 2018, 2020 ve 2021 yıllarında içme suyu ve atık su arıtma işleminde etkin olarak kullandığı ancak 2016, 2017 ve 2019 yılında kamusal gelirlerin içme suyu ve atık su arıtımında etkin kullanılmadığı sonucu çıkabilmektedir. Bunun nedeni olarak idarenin kaynaklarını diğer asli görevlere transferi olarak d ş n lmektedir. Ayrıca 2019 yılında yerel seçimlerin gerçekleştiği ve yönetsel politikalarda değişimleri meydana getirmiştir. Örneğin 2017 yılında kamusal gelirlerin büyük çoğunluğu içme suyu ve atık su hattı döşemede kullanılmıştır. İdare elde edilen kamusal geliri ile asli görevi olan sağlıklı içilebilir suyun temini ve evre sağlığının korunması görevini gerçekleştirerek kamu hizmetinin devamlılığını sağlamıştır.

Çalışmada Girdi Odaklı BCC analizinde ise en uygun çıktı miktarının elde edilmesinde kamusal gelirin etkinliği analiz edilmiştir. ıktı Odaklı BCC analizinde de olduğu gibi Girdi Odaklı BCC analizinde de 2015 ve 2017 yıllarının etkin olduğu tespit edilmiştir. 2015 ve 2017 yıllarında gerçekleşen kamusal gelirler ile en uygun çıktı miktarı gerçeklemiş olup 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu'nun etkilerinin 2015 yılında idare tarafından yeni içme suyunu arttırdığı anlaşılmıştır. 2017 yılının etkinliğinin en önemli sonucu ıktı Odaklı BCC analizinde olduğu gibi yeni atık su hattının artan nüfusla diğer yıllara göre daha fazla döşendiği anlaşılmıştır. İdare 2017 yılında yönetsel politikaları ile yeni atık su hattı döşemesine verdiği önem ile 2017 yılının etkin olmasını sağlamıştır. Etkin olmayan yıllar incelendiğinde 2016, 2018, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında yeni içme suyu hatlarında diğer yıllara göre daha az yeni hat döşemesi gerçeklemiş olup belirtilen yıllarda daha fazla atık su hattı döşemesi gerçekleştirilmiştir. Kamusal gelirlerin etkin kullanılmasında kıstas aldığımız çıktı değişkenlerine ait verilerin idarenin bu gelirleri harcamasında tek harcama kalemi olmadığı sonucu göz önüne alındığında idare teknoloji ile bütünleşmiş sistemler kurmaya daha fazla gelir harcamıştır. Yenilikçi politikaların uygulanmasında ve mevcut hatların yenilenecek SCADA sistemleri kurulmasına gelirler harcanmıştır. Yeni hatların yanı sıra mevcut hatlarda oluşan arızalar ve yenileme çalışmaları idarenin maliyetlerini arttırarak gelirlerin bu harcama kalemlerine aktarılmasına neden olmaktadır. Ayrıca hizmet ve mal alımları kaleminde enflasyon sonucunda gerçekleşen yüksek artışlar idarenin yatırımlarını önemli ölçüde duraklamaya itmifitir. Girdi odaklı ikinci analiz olarak kamusal gelirler girdi değişkeni, artıılan içme suyu ve atık su miktarı ise çıktı değişkeni olarak seçilmiştir. Analiz sonucunda 2015, 2016, 2018, 2020 ve 2021 yıllarının etkin olduğu 2017 ve 2019 yıllarının ise etkin olmadığı tespit edilmiştir.

Yapılan etkinlik analizlerinde 2019 ve 2021 yılları arasında merkezi yönetimin enflasyonist politikaları, Covid-19 salgını gibi etkenlere rağmen idare hizmetlerin devamlılığını sağlamıştır. Ayrıca 2019 ve 2021 yıllarında hizmet arz ve talep dengesi gözetildiğinde yeni içme suyu hattının yeni atık su hattına göre daha az gerçekleşmesi içme suyuna ulaşılamayan yerleşkenin coğrafı konum gereği çok az da dağlık kesimlerde yayla olarak kullanılan yerlerde dağınık yerleşimlerde g r ld ği anlaşılmıştır. İçme suyuna tüketicinin daha rahat ulaşabildiği ancak atık su toplama hizmetlerinin daha fazla talep edildiği görülmektedir. Bunun en büyük nedeni atık su hizmetlerinin günümüz şartlarına uygun hale getirilerek evre kirliliği oluşturulmasını önemliye yönelik politikaların benimsenmesidir. Ayrıca Mersin'in Akdeniz kıyısında olması ve turizmin kente önemli bir katkı sağlaması artıılmış atık suyun deşarjını zorunlu kılmaktadır. Sahil kesiminde yerleşim yerlerinin artması ve özellikle yaz aylarında nüfusun çoğalması atık su yatırımlarını zorunlu kılmaktadır. Toros dağlarının iklim değişikliği ile daha az yağış alması sonucunda içme suyu kaynaklarında azalma görülmektedir. Ayrıca nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşmenin neden olduğu iklim değişikliği ve artan su talebi nedeniyle su kaynakları şu anda baskı altındadır. Bu nedenle, sürdürülebilir su yönetimi daha da önemli hale geliyor. Bu konuda acil eylem planları oluşturularak uygulamaya konulması gerekmektedir. Nitekim içinde bulunduğumuz yüzyılda karşı karşıya olduğumuz küresel iklim krizi, belirli konularda harekete geçmeyi gerektirmektedir. Bu eylemlerin gerçekleşmesi için

belirlenen temalardan biri de temiz su ve sanitasyondur. Bu eylemler kapsamında atıksu arıtma tesisleri, kentsel ve endüstriyel suların kullanıldıktan sonra doğaya zarar vermeden arıtılması, uzaklaştırılması ve yeniden kullanılmasında stratejik öneme sahiptir. Sanayileşme ve evsel kirleticilerin artması atıksu arıtma tesislerinin, atıksu arıtma tesislerinin artması ise faaliyetlerinin etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve yönetilmesi ile ilgili sorunları beraberinde getirmiştir.

Çalışmanın amaçlarından olan Su ve Kanalizasyon İdarelerinin gerçekleştirmiş olduğu hizmet ve görevlerinin lojistik faaliyetler (Tedarik Zinciri Yönetimi, İleri ve Tersine Lojistik Faaliyetler) ile gerçekleştirildiğini kanıtlamak olmuştur. Bu nedenle idarenin gerçekleştirmiş olduğu hizmetin bir lojistik faaliyet olarak, kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen lojistik faaliyetlerinin en önemli örneklerinden biri olduğu söylenebilmektedir. Diğer bir tespit ise idare tarafından gerçekleşen hizmet kamusal gelirlerin kullanılarak içme suyu tedariki ve atık su toplama görevini gerçekleştirmesinde hizmet alanının genişlemesi ile hizmet kalitesini arttırdığı, artan nüfusa karşılık gerçekleşen hizmetin de arttığı anlaşılmıştır. Daha önce köylerde İl Özel İdaresi tarafından gerçekleştirilen içme suyu dağıtım hizmetinin idareye devredilmesi ile maliyetler ve kamusal gelirlerde artış olduğu görülmüştür. İdare kurumsal organizasyonu gereğince daha önce İl Özel İdaresi görev alanında olan yerleşim yerlerine kamusal hizmet götürmüş olup yenilikçi anlayışı esas alarak daha önce köy olan ve 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası ile mahalle haline gelen yerleşim yerlerinde hizmet artışını gerçekleştirmiştir. 2019 yılından itibaren kamusal gelirlerdeki artış ile idarenin yatırımlarını arttırdığı ve dağıtım olumlu yönde etki ettiği anlaşılmıştır. İçme suyu dağıtım lojistiğinin gerçekleştirilmesinde idarenin kamusal gelirlerindeki artışın dağıtım pozitif etkisi 2019 yılından itibaren yönetsel davranışların değişmesi ile kamu gelirleri arttıkça dağıtımın da arttığı anlaşılmıştır.

6360 Sayılı 14 İlde Büyükşehir Kurulması İle Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun yürürlüğe girmesi ile MESKİ hizmet sınırları gelişmiş ve ilçe belediyeleri ile il özel idarenin yönetiminde olan altyapı, kaynak, tesisler idareye devredilmiştir. İdarenin devraldığı altyapı ve tesislerin yetersizliği idarenin gelirlerinde yatırım ve yenileme maliyetlerini arttırmıştır. İdare gelirleri içerisinde merkezi idare vergi gelirlerinden alınan paylar ve vergi, harç gelirlerinden alınan payların arttırılması gerekmektedir. Merkezi yönetimden yatırımlar için alınan proje yardımları arttırılmalı ve idarenin bakım onarım maliyetleri düşürülmelidir. İdarenin sunmuş olduğu hizmetin lojistik açıdan önemi geliştirilmeli ve hizmet devamlılığı sağlanmalıdır. Atık su arıtma tesisleri ile ilgili olan yatırımların arttırılarak çevreye arıtılmış atık su salınımı yapılması doğal kaynakların korunmasında etkili olacaktır. İdarenin hizmet kalitesi ve devamlılığını sağlaması adına yatırımların merkezi idareden alınan yardımlarla arttırılması gerekmektedir. Merkezden alınan proje yardımlarının artması borçlanmayı engelleyecek olup idarenin borçlanmasının önüne geçecektir. Teknik altyapının iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle idare hizmetlerinde mevcut altyapıda oluşan arızaların maliyetleri yüksektir. Maliyet azaltıcı kalıcı çözümler üretilmesi mevcut gelirlerin yeni yatırımlara ve su bedellerinde vatandaşın katıldığı ücretlerin düşmesine neden olacaktır. İçme suyu dağıtımının ve atık su toplamanın lojistik ve insan sağlığı açısından önemi mevcut personele ve vatandaşlara anlatılmalıdır. Mersin Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı kamu tüzel kişilikli resmi bir kuruluş olan MESKİ stratejik planlarını hazırlayarak hizmetini sürdürmeye devam etmektedir. İdare gelirlerinin içme suyu dağıtımına pozitif katkıları mevcuttur. Bu nedenle idarenin hizmet kalitesini arttırmak için gelirlerinin arttırılması gerekmektedir. Türkiye coğrafi konumu gereği tatlı su kaynakları bakımından yeterli öz kaynaklara sahip değildir. İçme suyu ve endüstriyel su kaynaklarının korunması için gerçekleşen ve öngörülen çalışmalar ivedilikle arttırılmalı ve mevcut kaynakların tasarruflu kullanılması sağlanmalıdır. İçme suyunun ülkemizde sanayileşme ile kirletilmesinin önüne geçilmelidir. Kirlilik Önlem Payı bedelleri arttırılarak su kirliliğinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Büyükşehir Belediyeleri bünyesinde mevcut olan idarelerin, atık su olarak adlandırılan kullanılmış suları arıtarak doğaya bırakmalı ve tesislerin işlevselliği arttırılmalıdır. Akarsu ve derelerle denizlere bırakılan atık suların canlı yaşamını tehdit etmesinin önüne geçilmelidir. İdarelerin yatırım programlarında atık su arıtma tesislerinin ön plana alınması doğal yaşamın korunmasında ve halk sağlığının sağlanmasında önemlilik arz etmektedir.

Çalışmada kullanılan veriler yıllık bazda kısıtlı olduğundan, girdi ve çıktı değişkeni olarak birçok değişken kullanılabilecekken içme ve atık su lojistiğinde girdi değişkeni olarak sadece toplam kamusal gelirler ele alınmıştır. İçme ve atık su lojistiğinde etkili olabilecek farklı girdi değişkenlerinde (teşvik politikaları, personel sayısı, kullanılan elektrik enerjisi, tesis kurulu alan, işletme maliyetleri, nüfus, yerleşim yerinin konumu ve büyüklüğü vb.) bulunmakta olup sonraki çalışmalarda karar verme birimi sayısına uygun olarak bu değişkenlerinde analizde kullanılması halinde idarenin hangi yıllarda hangi girdiler ile hangi çıktıları etkin sağlayıp sağlamadığı da ele alınabilir.

Etik Beyan

“Veri Zarflama Analizi ile Kamusal Gelirlerin İçme Suyu ve Atık Su Toplama Merkezlerinde Dağıtımına Etkisinin İncelenmesi: MESKİ Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Not

Bu çalışma, Hüseyin KUTBAY’ın danışmanlığında KMÜ SBE Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi ABD’de 2023 yılında yapılan “Kamusal Gelirlerin İçme Suyu ve Atık Su Toplama Merkezlerinde Dağıtımına Etkisi: MESKİ Örneği” adlı yüksek lisans tezi gözden geçirilerek hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Ablanedo-Rosas, J.H., Campanur, A.G., Olivares-Benitez, E., Sánchez-García, J.Y. & Nuñez-Ríos, J.E. (2020). Operational efficiency of mexican water utilities: Results of a double-bootstrap data envelopment analysis. *Water*, 12(553). doi:10.3390/w12020553.
- Aksaç, S. (2022). *Efficiency evaluation of the wastewater treatment plants through interval data envelopment analysis* (Master's thesis). Galatasaray University, Graduate School of Science and Engineering of Galatasaray University, İstanbul.
- Amoatey, P. & Bani, R. (2011). Wastewater management. *Waste Water - Evaluation and Management*, 20, 379-398.
- Amuda, O.S. & Ibrahim, A.O. (2006). Industrial waste water system using natural material as adsorbent. *Africa Journal of Biotech*, 16, 1487-1487.
- Angelakis, A. N., Asano, T., Bahri, A., Jimenez, B. E. & Tchobanoglous, G. (2018). Water reuse: From ancient to modern times and the future. *Frontiers in Environmental Science*, 6 (26), 1-17.
- Antalová, V., Slučiaková, S. & Haluš, M. (2018). Estimating environmental benefits of wastewater treatment in Slovakia. *Economic Analysis*, 3.
- Bayhan, M. ve Görücü, M. (2020). Bir sağlık işletmesinin atık yönetiminde tersine lojistik süreçleri. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 412-430.
- Behdioğlu, S., Özcan, G. (2009). Veri zarflama analizi ve bankacılık sektöründe bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 304.
- Benito, B. A-M. (2019). The efficiency of public services in small municipalities: The case of drinking water supply. *Cities*, 93, 95–103.
- Bousofiane, A., Dyson, R. & Rhodes, E. (1991). Applied DEA. *European Journal of Operational Research*, 2(6), 1-15.
- Çancı, M. ve Erdal, M. (2009). *Lojistik yönetimi* (3.Baskı). İstanbul: Utikad Yayınları.
- Çeber, K., Aslan, G., Otağ, F., Delialioğlu, N., Öztürk, C., Babür, C. ve Emekdaş, G. (2005). Mersin ilinde içme suyu, kullanma suyu, atık su ve deniz sularında cryptosporidium spp. ookistlerinin araştırılması. *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 29(4), 224-228.
- Çiçekalan, B. (2019). *Efficiency assessment of water and sewerage administrations in Turkey: A data envelopment analysis (dea) approach* (Master's thesis). İstanbul Technical University, Graduate School of Science Engineering and Technology, İstanbul.
- De Witte, K. & Marques, RC (2010). Su sektöründe uluslararası bir kıyaslama çalışması olan performans teşviklerinin tasarlanması. *Orta Avrupa Yöneylem Araştırması Dergisi*, 18 (2), 189-220.
- Demir, Ö., Yıldız, M., Sercan, Ü. ve Arzum, C. Ş. (2017). Atık suların geri kazanılması ve yeniden kullanılması. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Dinka, M. O. (2018). Water challenges of an urbanizing world. İçinde M. Glavan (Edt.), *Safe drinking water: Concepts, benefits, principles and standards* (ss. 163-182). London: IntechOpen.
- Dyson, R., Allen, R., Camanho, A., Podinovski, V., Sarrico, C. & Shale, E. (2001). Pitfalls and protocols in dea. *European Journal of Operational Research*, 132(2), 245-259.
- Erkorol, G. (2009). *Veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü ve sektörel bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Fathi, B. & Ohadi, N. (2021). Evaluating the efficiency of water and wastewater companies under uncertainty by using interval fuzzy data envelopment approach (case study: markazi province). *Journal of Water and Wastewater*, 32(3), 82-93.
- Findık, R. ve Çağatay, H. (2018). Çelikhan (Adıyaman) ilçesi kanalizasyon şebekesinde kullanılan beton ve koruge boruların hidrolik ve maliyet açısından değerlendirilmesi. *Ç.Ü Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 35(2), 105-116.

- Golany, B.A. & Roll, Y. (1989). An application procedure for data envelopment analysis. *Omega*, 17(3), 237-250.
- Gökkür, S. ve Çelik, Z. (2016). Meyve ve sebze ürünlerinde küresel değer zinciri. *Meyve Bilimi*, 1, 50-55.
- Güler, Ç. ve Çobanoğlu, Z. (1994). *Water pollution, environmental health basic resources series*. Ankara: T.C Ministry of Health Public – Health Project Coordinator.
- Jenkins, A. (2021). A guide to reverse logistics: how it works, types and strategies. Erişim adresi: <https://www.netsuite.com/portal/resource/articles/inventory-management/reverse-logistics.shtml> (03.01.2023).
- Karahan, M. ve Akdağ, R. (2014). Veri zarflama analiziyle hizmet etkinliği ölçümü: Diyarbakır DİSKİ örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31.1), 179-187.
- Kılıç, Z. (2020). The importance of water and conscious use of water. *International Journal of Hydrology*, 4(5), 239–241.
- Klobucista, C. & Robinson, K. (2022). Water stress: A global problem that's getting worse. Erişim adresi: <https://www.cfr.org/backgrounder/water-stress-global-problem-thats-getting-worse> (01.12.2022).
- Kukul, Y.S., Çalışkan, A.D.U. ve Anaç, S. (2007). Artırılmış atık suların tarımda kullanılması ve insan sağlığı yönünden riskler. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44(3), 101-116.
- Lombardi, G.V., Stefani, G., Paci, A., Becagli, C., Miliacca, M., Gastaldi, M.,...Almeida, C.M.V.B. (2019). The sustainability of the Italian water sector: An empirical analysis by dea. *Journal of Cleaner Production*, 227, 1035-1043.
- MassDEP (2018). Water main flushing faq for consumers. Erişim adresi: <https://www.mass.gov/doc/water-main-flushing-fact-sheet-faq-for-consumers-0/download> (01.12.2022).
- Mazman Akar, S. G. (2019). Does it matter being innovative: Teachers' technology acceptance. *Education and Information Technologies*, 24(6), 3415-3432.
- Nas, J., Kleinnibbelink, G., Hannink, G., Navarese, E. P., Van Royen, N., De Boer, M. J.,...Brouwer, M. A. (2020). Diagnostic performance of the basic and advanced life support termination of resuscitation rules: A systematic review and diagnostic meta-analysis. *Resuscitation*, 148, 3-13.
- Ofoefule, A.U., Uzodinma, E.O. & Ibeto, C.N. (2011). Waste water: Treatment options and its associated benefits. *Waste Water - Evaluation and Management*, 22, 431-446.
- Okursoy, A. ve Tezsürücü, D. (2014). Veri zarflama analizi ile göreceli etkinliklerin karşılaştırılması: Türkiye'deki illerin kültürel göstergelerine ilişkin bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi*, 21(2), 1-18.
- Oluklulu, S. (2017). *Kentsel atık su yönetimi: Türkiye'de büyükşehir belediyelerinde kamusal mal ve hizmet olarak atık su arıtma tesislerinin etkinliğine dair bir inceleme* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Orhan, E. ve Ataseven, Y. (2009). Türkiye'de içme suyu havza alanlarında tarımsal faaliyetlerden kaynaklanabilecek kirliliği önleme ile ilgili yasal düzenlemeler. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 161-169.
- Pimentel, D., Berger, B., Filiberto, D. Newton, M., Wolfe, B., Karabinakis, E.,...Nandagopal, S. (2004). Water resources: Agricultural and environmental issues. *BioScience*, 54(10), 909-918.
- Puyol, D., Batstone, D.J., Hülsen, T., Astals, S., Peces, M. ve Krömer, J.O. (2017). Resource recovery from wastewater by biological technologies: Opportunities, challenges, and prospects. *Frontiers in Microbiology*, 7(2106), 1-23.
- Rahman, H. ve Akter, R. (2020). Importance of safe drinking water for human life, *IJRPEES*, 1(1), 1-5.
- Ren, H., Yuan, N. & Hu, H. (2019). Çin kırsalında konut kalitesi ve belirleyicileri: Yapısal bir eşitlik modeli analizi. *Konut ve Yapılı Çevre Dergisi*, 34, 313-329.
- Sherman, H. D. (1984). Hospital efficiency measurement and evaluation: Empirical-test of a new technique. *Medical Care*, 22, 922-938.
- Suez Group (2022). Water Distribution. Erişim adresi: <https://www.suez.com/en/water/drinking-water-distribution> (01.12.2022).
- Thanassoulis, E. (2000). DEA and its use in the regulation of water companies. *European Journal of Operational Research*, 127(1), 1-13.
- The National Research Council (2006). *Drinking water distribution systems: Assessing and reducing risks*. Washington, DC: The National Academies Press.
- Tsaridou, C. & Karabelas, A. J. (2021). Drinking water standards and their implementation-a critical assessment. *Water*, 13(20), 2918.
- Van der Hoeka, J.P., De Fooij, H. & Struiker, A. (2016). Wastewater as a resource: Strategies to recover resources from amsterdam's wastewater. *Resources, Conservation and Recycling*, 113, 53-64.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf> (25.11.2022).
- MESKİ (2015-2021). <https://www.meski.gov.tr/pages/MevzuatBelge.xhtml?mevzuatBelgeId=2> (25.11.2022).
- MESKİ (2015-2021). <https://www.meski.gov.tr/pages/MevzuatBelge.xhtml?mevzuatBelgeId=6> (25.11.2022).

EXTENDED ABSTRACT

The realization of water supply and distribution is an example of logistics distribution. Drinking water is of great importance for the existence of living things. The costs of procuring potable water and delivering it to the user via distribution lines and the existence of a large organization in the realization of the related logistics service ensure the error-free and sustainability of the supply chain management. When the services provided by local governments in drinking water distribution and wastewater collection are

examined in terms of logistics, organizational management is important in the provision of the service. It is necessary to establish distribution of drinking and utility water from underground and surface water resources to the end user. The high investment costs in establishing distribution in drinking water management must be sufficient to ensure the continuity of the revenues. The importance of municipalities in the realization and execution of services is high. According to the Municipal Law No. 5393, water and sewerage services are the municipality duties. The logistical importance of this service provided by local governments is very high. Water and wastewater companies play a vital role in society as they are providers of drinking water. Therefore, measuring the efficiency of these companies is an action that can help to distribute water among customers. Various studies using DEA to measure the efficiency of water management have been found in the literature, some of which are listed below in chronological order. Oluklulu (2017), the efficiency of urban wastewater management of metropolitan municipalities, the input variables of 16 wastewater treatment plants connected to the units serving with the İSKİ model in 2013 (personnel expenses, laboratory + maintenance, and repair + chemical expenses, facility installed area, electrical energy used) and output variables (the population served by the wastewater treatment plant and the amount of treated water) with data envelopment analysis. As a result of the study, decreasing returns to scale were determined in 9 of the wastewater treatment plants. Cicekalan (2019) conducted analyses of water and wastewater by measuring the efficiency of water and sewerage administrations in Turkey. The authors used output-oriented DEA to evaluate the performance of Water and Sewerage Administrations in Turkey by using three categories, organizational, drinking water, and wastewater services, and the efficiency scores of the administrations were calculated and compared according to the CCR and BCC model in the study. According to the results of the CCR and BCC model, while any administration was found to be 100% efficient in terms of evaluated institutional inputs and outputs, 42% of the administrations were found to be fully efficient in the drinking water services category according to the BCC efficiency score, while a 28% decrease was determined in the wastewater services category. The CCR model results showed that 17% and 18% of the administrations were fully efficient in the drinking water services and wastewater services categories, respectively. We found out that any administration has the most efficient scale size and fully efficient administration in terms of the institutional category as all CCR, BCC, and SE scores are equal to 1. During the study, we examined the effect of public revenues on drinking water distribution and wastewater collection centers specifically for MESKI. By analyzing the data of the administration between 2015 and 2021, two different data envelopment analyses were carried out. According to the results of the two analyses the authors determined ineffective years and performed Output Oriented and Input Oriented BCC analyses. In the analysis, public revenues were determined as the input variable, and the new drinking water line and the new wastewater line were selected as the output variable in both models. In another analysis, public revenues were chosen as the input variable, and the amount of treated drinking water and the amount of treated wastewater were analyzed in both models as output variables. As a result of the output-oriented analysis, the new drinking water line and new wastewater line lengths and public revenues were analyzed. As a result of the analysis 2015 and 2017 were effective according to the selected variables, while other decision-making units were ineffective. In the second output-oriented analysis, public revenues were chosen as the input variable, and the amount of treated drinking water and wastewater was chosen as the output variable. As a result of the analysis, the authors determined that the years 2015, 2018, 2020, and 2021 were effective, while the 2016, 2017 and 2019 were not. As a result of the input-oriented analysis, first of all, the new drinking water line and new wastewater line lengths and public revenues were analyzed. As a result of the analysis, it was understood that the other effective decision-making units in 2015 and 2017 were not effective according to the selected variables. In the second analysis, public revenues were chosen as the input variable, and the amount of treated drinking water and wastewater was chosen as the output variable. As a result of the analysis we may conclude that the years 2015, 2016, 2018, 2020, and 2021 were effective, while the years 2017 and 2019 were not.

Örgüt Yararına Etik Olmayan Davranışların Belirleyicileri

Seval AKSOY KÜRÜ¹

Öz

Etik bir bakış açısıyla sürdürülebilir bir çalışma yaşamı görmek mümkün mü? 21. yüzyılda artan etik skandalların kök nedenlerine bakıldığında bunun yalnızca örgütlerin sorumluluğunda olmadığı açıktır. Etik bilincin yerleşmesi ve aynı zamanda örgüte aidiyet içindeki çalışanlara olan ihtiyacın her geçen gün artmasıyla birlikte bu sorunun cevabını örgüt yararına etik olmayan davranışların belirleyicilerini ifade ederek bulmak mümkün olabilir. Bu araştırmanın amacı, psikolojik ayrıcalığın örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerindeki etkisini belirlemek ve sosyal mübadele ve sosyal kimlik teorilerine dayanarak, çalışanların psikolojik ayrıcalık algıları ile örgüt yararına etik olmayan davranışları arasındaki ilişkide örgütsel özdeşleşmenin düzenleyici rolünü incelemektir. Araştırmada nicel yöntem tercih edilmiş ve veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Katılımcılar, İstanbul'da bulunan bir satış ve pazarlama işletmesindeki 371 tane çalışandan oluşmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile edilen veriler, SPSS, Process Macro ve YEM-AMOS programları kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda psikolojik ayrıcalık, örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerinde pozitif etkiye sahipken, örgütsel özdeşleşmenin örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerinde negatif etkisinin olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca, örgütsel özdeşleşmenin psikolojik ayrıcalık ile örgüt yararına etik olmayan davranışlar arasındaki ilişkide düzenleyici rolünün olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Ayrıcalık, Örgütsel Özdeşleşme, Örgüt Yararına Etik Olmayan Davranışlar

Determinants of Unethical Pro-Organizational Behaviors

Abstract

Is it possible to see a sustainable working life from an ethical perspective? As we look at the root causes of increasing ethical scandals in the 21st century, it is clear that this is not only the responsibility of organizations. As ethical awareness becomes established the necessity for employees who belong to the organization increases day by day. It may be possible to find the answer to this question by expressing the determinants of unethical pro-organizational behaviors. The aim of this research is to determine the effect of psychological entitlement on unethical pro-organizational conduct based on social exchange and social identity theories to examine the moderating role of organizational identification in the relationship between employees' perceptions of psychological entitlement and their unethical pro-organizational behaviors. The quantitative method was preferred in the research and a survey form was used as a data collection tool. The participants are 371 employees working for sales and marketing company in İstanbul. The author used SPSS, Process Macro, and SEM-AMOS programs to obtain data. As a result of the analysis, we found out that psychological entitlement has a positive effect on unethical pro-organizational behaviors, while organizational identification hurt unethical pro-organizational behaviors. Additionally, it has been determined that organizational identification has a moderating role in the relationship between psychological entitlement and unethical pro-organizational behaviors.

Keywords: Psychological Entitlement, Organizational Identification, Unethical Pro-Organizational Behaviors

Atıf İçin / Please Cite As:

Aksoy Kürü, S. (2024). Örgüt yararına etik olmayan davranışların belirleyicileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 162-174. doi:10.33206/mjss.1346763

Geliş Tarihi / Received Date: 04.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.11.2023

¹ Doç. Dr. - Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, drsevalaksoykuru@gmail.com, aksoy.kuru@marmara.edu.tr,

 ORCID: 0000-0003-1370-0287

Giriş

Örgütlerin çalışma yaşamındaki varlıklarını sürdürebilmeleri önem taşımaktadır. Bu sürdürülebilir olma halinin varlığı için örgütlerin kimi zaman etik olmayan yollara başvurduğu bilinmektedir (Aksoy Kürü, 2022a; Umphress, Bingham ve Mitchell, 2010). Oysa ki yaklaşık olarak son 20 yıla kadar etik standartlara uymamak, etik dışı uygulamalarda ve faaliyetlerde bulunmak örgütlerin aleyhine olarak değerlendirilmekteydi (Herchen, 2015). Ancak, günümüz çalışma yaşamında örgüt yararını gözeten yapıdaki etik olmayan davranışlar artış göstermiştir ve bu davranışların incelenmesi önem kazanmıştır. İlk defa 2003 yılında Umphress'in (2003) doktora tezi kapsamında incelenen kavram, giderek artan bir ivme ile araştırmalara konu edilmektedir. Özellikle Umphress'in önderliğinde yürütölen araştırmalarda (2010; 2011) böyle bir davranışa neden olan unsurlar üzerinde durulmaktadır. Kavram özelinde yapılmış olan meta analiz (Luan, Zhao, Wang ve Hu, 2023; Mishra, Sharma, Verma ve Uppal, 2022), sistematik derleme (Mo, Lupoli, Newman ve Umphress, 2023) ve bibliyometrik analiz (Li, 2022) çalışmalarının bulguları, örgüt yararına etik olmayan davranışların çalışma yaşamında giderek yaygınlaştığına işaret ettiği rahatlıkla görölmektedir. Çalışanların nitelikleri, kişisel özellikleri ve yönelimleri ile de şekillendiği anlaşılan bu davranışların önemli sonuçlar doğurduğu bilinmektedir (Dadaboyev, Paek ve Choi, 2022). Örneğin, ahlaki değerleri ve ahlaki kimliği yüksek seyreden çalışanların her ne kadar örgütleri ile aidiyet içinde olsalar da etik olmayan davranışlar sergilemekten kaçındıkları (Johnson ve Umphress, 2019), aksi bir durumda (yüksek makyavelizm düzeyi, egoist normlar) ise etik dışı davranışlar sergilemeye ve bunu bir gereklilik olarak değerlendirmeye yöneldikleri bulgulanmıştır (Castille, Buckner ve Thoroughgood, 2018; Graham vd., 2020). Kültürün etkilerini gözeten durumların değerlendirildiği çalışmalarda (Li, 2023), kültürel farklılıkların makro ve mikro düzeydeki etkileri ortaya konulmaktadır.

Özellikle, rekabetin çok yaşandığı özel sektörde yapılan araştırmalarda yöneticilerin çalışanları güçlendirmesi (Dennerlein ve Kirkman, 2022; Moç, 2022), liderliğin etkileri (Gigol, 2020), çalışanların kendilerini öncelikli ve ayrıcalıklı olarak değerlendirmeleri (Lee, Schwarz, Newman ve Legood, 2019), örgütle ve yöneticiyle yaşanan sosyal mübadelenin düzeyine bağlı olarak (Wang vd., 2019) ortaya çıkmaktadır. Daha çok uluslararası araştırmalarda sıklıkla ele alınan örgüt yararına etik olmayan davranışlar, ulusal yazında son birkaç yıldır ele alınmaktadır. Nitekim, kavram özelinde yapılan çalışmalara bakıldığında kavrama ait orijinal ölçeğin (Umphress vd., 2011) 2022 yılında Türkçe'ye uyarlanarak (Aksoy Kürü 2022c) alana kazandırıldığı görölmektedir. Özetle, ulusal yazında çok yakın zamanda çalışılan kavram için bu araştırmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aramaktadır: (1) Satış ve pazarlama sektöründeki çalışanların psikolojik ayrıcalıkları ile örgüt yararına etik olmayan davranışları arasındaki ilişki nedir? (2) Örgütsel özdeşleşme ile örgüt yararına etik olmayan davranışlar arasında bir ilişki var mıdır? (3) Çalışanların psikolojik ayrıcalıkları ile örgütsel özdeşleşmeleri arasında bir ilişki var mıdır? (4) Örgütsel özdeşleşme, psikolojik ayrıcalık ve örgüt yararına etik olmayan davranışlar arasındaki ilişkiyi hangi durumda güçlendirir veya azaltır?

Araştırma, özellikle ulusal yazında örgüt yararına etik olmayan davranışlar literatürüne önemli katkılar sağlamaktadır. Öncelikle, örgüt yararına etik olmayan davranışlar ile ilgili mevcut literatürü genişletmekte ve buna yönelik olarak daha önce ihtiyaç olduğu bilinen alana cevap vermektedir. Bir diğer katkı olarak, araştırmanın örgüt yararına etik olmayan davranışların ortaya çıkma nedenlerinin ve ortaya çıkan davranışların seyrinin ne yönde olacağını açıklamasıdır. Bir diğer katkı ise örgüt yararına etik olmayan davranışların rasyonelize edilmesine yönelik sınır koşullarını anlamak ve yorumlamak üzere, örgütsel özdeşleşmenin düzenleyici rolünü ortaya koymasıdır. Bu araştırmayla, örgüt yararına etik olmayan davranışlar literatürünü geliştiren ve bu sayede özellikle rekabetin çok fazla yaşandığı özel sektöre yönelik ihtiyaçlara cevap verebilecek bir şekilde örgüt yararına etik olmayan davranışların öncüllerinin sosyal mübadele ve sosyal kimlik teorileri zemininde değerlendirme imkânı doğmaktadır. Psikolojik ayrıcalık ile örgüt yararına etik olmayan davranışlar arasındaki ilişkiyi çalışanların örgütleriyle özdeşleşmelerinin düzeyinin artması ile zayıflayacağı bir model önerisi, teorik ve pratik katkılarıyla birlikte sunulmaktadır.

Teorik Çerçeve ve Hipotez Geliştirme

Psikolojik ayrıcalık ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişki

“Bireyin kendisini eşsiz, benzersiz, tek, biricik veya yegâne bir varlık olarak değerlendirmesinden kök alan ve geçerli bir temel dayanağı olmaksızın üstün benlik algısının bir sonucu olan psikolojik ayrıcalık (Campbell vd., 2004), bir kişilik özelliği olarak ele alınmaktadır” (Aksoy Kürü, 2022b: 464). Diğerlerinden farklı ve öncelikli olduğu inancı ile hareket eden bireyler, birlik ve bütünlük içinde olma yönelimi göstermekten uzaklaşmaktadırlar. Diğerlerinden çok daha fazlasını hakkettiklerine inanan bu bireyler, genel

olarak narsist kişiliğe sahip olanlarla sıklıkla karıştırılmaktadır. Gerekçesiz olsa dahi “benim gibi kişiler ekstra bir şans hak ederler” (Aksoy Kürü, 2022b) öngörüsüyle hareket ettikleri ve temelde yanlış ve kabul edilemeyecek sonuçları da ortaya çıkaracakları öngörülmektedir (Toirova ve Baek, 2021). Naseer ve meslektaşlarının (2020) çalışmasında öne sürüldüğü üzere örgütte yaşanan özdeşleşmenin çalışanlarda psikolojik ayrıcalığı doğuracağı sonucuna ulaşılrken; Klimchak ve arkadaşlarının (2016) araştırmasında da bu görüşün aksini destekler nitelikte bir sonuca; çalışanların psikolojik ayrıcalığının proaktif çalışma davranışlarına düşük seviyede etki ettiğini ve bu etkide örgütsel özdeşleşmenin düzenleyici bir mekanizmaya sahip olduğunu göstermektedir. Şöyle ki; bireylerin sahip oldukları psikolojik ayrıcalığın yüksek seyretmesi örgütün kazanımlarını iyileştirmek yerine bireysel kazanımlara sevk olmalarına yol açtığı anlaşılmaktadır. Örgütte yaşanan özdeşim durumunda ise bireysel olmak yerine diğerlerinin çıkarlarını da gözetme kendini göstermektedir (Yajun vd., 2019). Bu kapsamda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₁: Psikolojik ayrıcalığın örgütsel özdeşleşme üzerinde negatif yönde ve anlamlı bir etkisi vardır.

Örgütsel özdeşleme ve örgüt yararına etik olmayan davranışlar arasındaki ilişki

Örgüt içinde formal olan ya da formal olmayan gruplara girme, kendini bu gruplarla öne çıkarma ve örgütün varlığını sürdürülebilmek adına kimlik edinimine sevk olmayı ifade eden örgütsel özdeşleşme (Mael ve Ashforth, 1992), örgüt yararı güden eylem ve faaliyetlerin öncüsü niteliğindedir (Riketta, 2005; Lee vd., 2015; Aksoy-Kürü, 2020). Hem bireysel (motivasyon ve performans artışı), hem de örgütsel (örgütsel bağlılık, işe adanmışlık, iş tatmini) bakımından yapıcı sonuçları doğuran örgütsel özdeşleşme, sosyal kimlik teorisini temel almaktadır (Tajfel ve Turner, 1985). Ancak, kimi zaman ahlaki olarak kabul edilmeyen ama yine de örgütün menfaatini ve kazanımını gözeten örgüt yararına etik olmayan davranışlar gibi sonuçları da ortaya çıkarmaktadır (Conroy vd., 2017). Umphress ve Bingham’ın (2011) “örgütün veya üyelerinin (örneğin liderler, yöneticiler ve çalışanlar) etkin işleyişini teşvik etmeyi amaçlayan ve temel toplumsal değerleri ihlal eden eylemler” ifadesi ile olarak tanımlanan etik olmayan örgüt yanlısı davranışlar (Umphress ve Bingham, 2011: 622), ahlak kurallarını, yasaları veya uygun davranış standartlarını yok sayacak eylemleri içermektedir. Umphress, Bingham ve Mitchell’in (2010) belirttiği gibi, özellikle bireysel kültürün ağırlıklı olarak seyrettiği örgütlenmelerde yürütülen araştırmaların (Yan, Solnet ve Okimoto, 2023) sonuçlarında görüldüğü üzere; çalışanların örgütleriyle yaşadıkları özdeşim örgüt yararını gözetmek niyetiyle etik olmayan sonuçları beraberinde getirmektedir (Luan vd., 2023; Mishra vd., 2022). Ancak, bu durum örgütlerin yapıları, sahip oldukları iklim ve kültüre ve aynı zamanda çalışanların kişilik özelliklerine bağlı olarak değişebilmektedir (Chen, Chen ve Sheldon, 2016). Kolektif kültürü benimsemiş durumdaki çalışanlar, örgütün gelecekte imajını zedeleyecek, prestijini kötü etkileyecek olan eylemlere girişmekten imtina etmektedirler. Bu durumda, her ne kadar örgütte yaşanan özdeşleşme yüksek olsa dahi etik standartların dışına çıkılarak eylemler sergilenmemektedir. Bu kapsamda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₂: Örgütsel özdeşleşmenin örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerinde negatif yönde ve anlamlı bir etkisi vardır.

Psikolojik ayrıcalık ve örgüt yararına etik olmayan davranışlar arasındaki ilişki

Bireylerin iletişim ve etkileşim içinde oldukları diğer bireylerden elde ettikleri kazanımlarla motivasyon sağladıkları gönüllü eylemleri ifade eden sosyal mübadele (Blau, 1964), karşılıklı olarak sunulan vaatlerin yerine getirilip getirilmemesine göre şekillenmektedir. Örneğin, çalışanların örgüt içinde hâkim olan iklime ve kendi sahip oldukları etik değerlerinin düzeyine bağlı olarak alacakları kararlarda ve girişecekleri eylemlerde kendilerini ayrıcalıklı hissetmeleri, bireysel çıkarlara odaklanmaları (Thomason ve Brownlee, 2018) ve buna yönelik faaliyetlerde bulunmaları söz konusudur. Öte yandan daha spesifik olarak değerlendirildiğinde; Khalid, Gulzar ve Khan’ın (2020) da belirttiği üzere, çalışanların kendilerini psikolojik ayrıcalıklı hissetmelerinin düzeyine bağlı olarak; uzun vadede örgüte zarar verecek olsa dahi örgüt içinde bilgi saklama davranışı gibi olumsuz davranışlar gösterdikleri bilinmektedir (Alnaimi ve Rjoub, 2019). Temel olarak, ayrıcalık değerlendirmesi yapan çalışanların ağırlıklı olarak kendine odaklanmaları ve davranışlarını kendilerine ve içinde buldukları örgütlere fayda sağlayacak şekilde ayarlayabilecekleri anlamına gelmektedir (Langerud, 2022). Bu sayede, bireysel menfaatlerini gözeten yapıları gereğince etik olmasa da örgütlere fayda sağlama amacıyla bazı davranışları sergilemeyi rasyonelleştirdikleri ileri sürülmektedir (Connelly vd., 2012; Kettinger vd., 2015). Bu kapsamda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₃: Psikolojik ayrıcalığın örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi vardır.

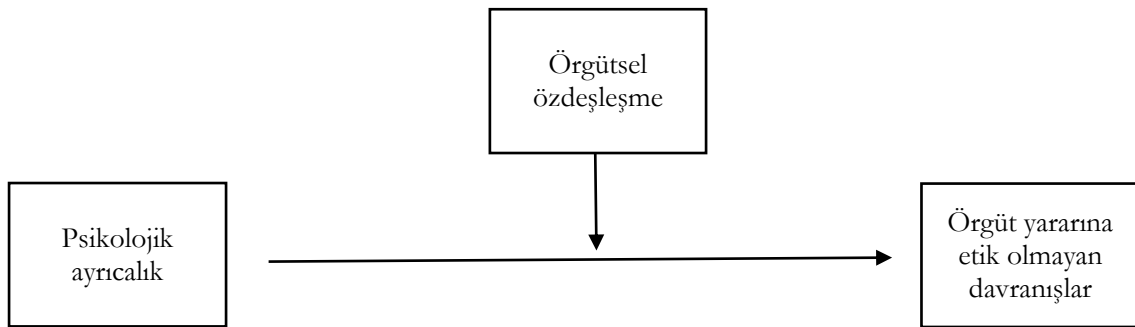
Psikolojik ayrıcalık ve örgüt yararına etik olmayan davranışlar arasındaki ilişkide örgütsel özdeşleşmenin düzenleyici rolü

Bireyin kendisini bir ayrıcalık içinde hissetmesi, sürekli olarak ayrıcalıklı muameleye ve ödüllere layık olduğuna inandığı; mevcut yetenek ya da performansını gözetmeksizin bu ayrıcalık halini bir gereklilik hali olarak ifade etmesi olan psikolojik ayrıcalık (Harvey ve Martina, 2009), bireyleri etik olmayan kararlar almaya daha yatkın halde getirmektedir (Thomason ve Brownlee, 2018). Dadaboyev, Paek ve Choi'nin (2022) de belirttiği üzere bireylerin örgüt yararına etik olmayan davranışlar sergilemelerine yol açan birçok değişken incelenmiştir, fakat örgüt yararına etik olmayan davranışların sonuçlarına yeterince değinilmediği bilinmektedir (Aksoy-Kürü, 2022b). Nitekim Liu ve arkadaşlarının (2022) belirttiği gibi, bireyler ortaya çıkan örgüt yararına etik olmayan davranışlar yoluyla elde ettikleri kazanımları kendileri için bir tür ayrıcalık olarak değerlendirmektedir. Bir başka ifade ile, örgüt içerisinde etik olmayan durumları kınayan, cezalandıran veya önleyen bir mekanizmanın (algı, yönetimin tutumu, örgüt iklimi vb.) olmaması ya da yetersiz kalması, bireyleri bu davranışları sergilemeye adeta teşvik etmektedir (Irshad ve Bashir, 2020). Bireyin örgütü adına gerçekleştirdiği bir faaliyet sonucunda örgütünün imajını zedeleyecek bir davranışta bulunması halinde bundan utanç duyması gerekmektedir. Bireyin bu davranışından kaçınması gerekirken her ne kadar etik olmasa da örgüt yararı güdüyor olması nedeni ile yönetim tarafından görmezden gelinmesi, şükran ifadeleri ile karşılık bulması, psikolojik ayrıcalık ile örgüt yararına etik olmayan davranışlar arasındaki ilişkiyi güçlendirecektir (Liu vd., 2022). Aksi yönde bir değerlendirmenin yapılması da olasıdır. Örgütü ile birlik ve bütünlük içinde olan ve hatta kolektif kültürü benimsemiş olan toplum ve örgütlerde çalışan bireylerin davranışlarında farklılık olmaktadır (Hongbo, Waqas ve Tariq, 2019; Li, 2023). Bu durumda çalışanlar, bireysel çıkarlarını iyileştirmekten uzaklaşarak örgütünün çok yönlü menfaatini (uzun vadede sosyal sorumluluk bilinci, etik değerlere bağlılık, sürdürülebilir örgüt imajı, vb.) gözetmeye yöneleceklerdir. Bu kapsamda aşağdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₄: Örgütsel özdeşleşmenin, psikolojik ayrıcalığın örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerindeki etkisinde düzenleyici rolü vardır.

Yöntem

Araştırmada alışanların örgüt yararına etik olmayan davranışlar sergilemesine yol açan unsurların neler olduğunun belirlenmesi amacıyla nicel bir yaklaşım tercih edilmiştir. Araştırmanın kavramsal modelinde yer alan hipotezlerin test edilmesi amacıyla SPSS, Process Makro ve YEM-AMOS programları kullanılmıştır.

şekil 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Evren – Örnekleme

Araştırmanın evrenini İstanbul ilinde faaliyet gösteren ve teknolojik ürün özelinde işlem yapan satış ve pazarlama sektöründeki çalışanlar oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Özelliklerin Analiz Sonuçları (n= 371)

Değişken	Düzye	n	%
Cinsiyet	Kadın	184	49,6
	Erkek	187	50,4
Medeni Durum	Bekar	116	31,3
	Evli	255	68,7
Öğrenim Düzeyi	Lise	32	8,6
	Önlisans	13	3,5
	Lisans	169	45,6
Kurumdaki Çalışan Sayısı	Lisansüstü	157	42,3
	1-50 çalışan	70	18,9
	51-100 çalışan	13	3,5
	101-150 çalışan	90	24,3
Kurumdaki Kıdem	151 ve üzeri çalışan	198	53,4
	1 yıldan az	18	4,9
	1-5 yıl	25	6,7
	6-10 yıl	77	20,8
	11-15 yıl	129	34,8
Toplam	16-20 yıl	75	20,2
	21 yıl ve üzeri	47	12,7
		371	100,0

Tablo 1 incelendiğinde 371 katılımcının 184'ünün kadın (%49,6), 187'sinin erkek (%50,4); 116'sının bekar (%31,3), 255'inin evli (%68,7); öğrenim düzeylerinin lisans (n= 169, %45,6) ve lisansüstü (n= 157, %42,3) düzeyinde olduğu görülmektedir. Kurumda birlikte çalışılan personel sayısının büyük bir çoğunluğunun (%53,4) 151 ve üzeri çalışandan oluştuğu ve katılımcıların kurumdaki kıdemlerinin altı farklı kategoride değerlendirildiği ve 129 katılımcının (%34,8) 11-15 yıl; 77 katılımcının (%20,8) 6-10 yıl ve 75 katılımcının (%20,2) 16-20 yıl süredir bu kurumda çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, katılımcıların yaş ortalamasının 37,62, standart sapmasının 6,302, yaş aralığının 19 yaş-55 yaş olduğu bilinmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verilerini toplamak için dört bölümden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin orijinallerinin tümü İngilizce dilinde geliştirilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler daha önceki araştırmacılar tarafından Türkçeye uyarlanmış, geçerlilik ve güvenilirlikleri kanıtlanmıştır (Aksoy Kürü, Demirel ve Ulufer Kansoy, 2022: 205). Ölçeklerin tamamında 5'li Likert Tipi Ölçekleme (1: Kesinlikle katılmıyorum, ... 5: Kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır. Anket formunun son bölümünde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla sorulan sorular (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, vb.) yer almaktadır.

Psikolojik Ayrıcalık Ölçeği, Campbell ve arkadaşları (2004) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe uyarlaması Aksoy Kürü (2022b) tarafından yapılmıştır. Ölçek, "Dürüstçe söyleyebilirim ki, diğer kişilerden daha fazlasını hak ediyorum." ve "En iyi şeyleri talep ederim çünkü buna değerim." gibi benzeri ifadelerin yer aldığı toplam dokuz ifadeli ve tek boyutludur. Ölçekte bir (1) tane ters kodlanan ifade ("Ayrıcalıklı bir muamele hak etmiyorum.") mevcuttur. Ölçeğin Aksoy Kürü (2022b) tarafından yapılan Türkçe uyarlamasında güvenilirlik katsayısı (α), 0,86'dır.

Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği, Mael ve Ashforth (1992: 110) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe uyarlaması Tak ve Aydemir (2004) tarafından yapılmıştır. Ölçek, "Başka insanların çalıştığı örgüt hakkında ne düşündüklerini çok fazla önemserim." ve "Başka biri çalıştığı örgütten övgüyle bahsettiğinde, bunu şahsıma yönelik yapılmış bir övgü, iltifat olarak kabul ederim." gibi benzeri ifadelerin olduğu toplam altı ifadeli ve tek boyutlu bir ölçektir. Ölçekte ters kodlanan ifade yer almamaktadır. Ölçeğin Tak ve Aydemir (2004) tarafından yapılan Türkçe uyarlamasında güvenilirlik katsayısı (α), 0,92'dir.

Örgüt Yararına Etik Olmayan Davranışlar Ölçeği, Umphress ve arkadaşları (2010) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe uyarlaması Aksoy Kürü (2022c) tarafından yapılmıştır. Ölçek, "Eğer örgütümün yararına olacaksa, örgütüm veya ürünleri ile ilgili olumsuz bilgileri müşterilerden ve hizmet alıcılardan saklarım." ve "Eğer örgütüme yardımcı olacaksa, örgütümün iyi görünmesi için gerçekleri çarpıtarak söylerim." gibi benzeri ifadelerin yer aldığı toplam altı ifadeli ve tek boyutludur. Ölçekte ters kodlanan ifade yer almamaktadır. Ölçeğin Aksoy Kürü (2022c) tarafından yapılan Türkçe uyarlamasında güvenilirlik katsayısı (α), 0,91'dir.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler, hatalı ve/veya eksik doldurulmuş olup olmadıklarına göre kontrol edilmiştir. Analize uygun hale getirilen veri seti üzerinde sırasıyla, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla betimleyici istatistik analizler yapılmıştır. Takiben, araştırmada yer alan üç ölçeğin (psikolojik ayrıcalık ölçeği, örgütsel özdeşleşme ölçeği ve örgüt yararına etik olmayan davranışlar ölçeği) yer aldığı model için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında kurgulanan hipotezlerin test edilmesi maksadıyla korelasyon analizi, regresyon analizleri ve düzenleyici etki analizi yapılmıştır. İlgili analizler için SPSS, Process Macro ve YEM-AMOS programlarından istifade edilmiştir.

Bulgular

Ölçüm Modeline İlişkin Bulgular

Araştırmadaki hipotezlerin test edilmesinden önce ölçüm modelinin veriye uygunluğu doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanarak test edilmiştir (Anderson ve Gerbing, 1988: 411-423). Hu ve Bentler'in (1998) önerdiği uyum indeksleri gözetilerek test edilen ölçüm modelinin 371 tane katılımcıdan elde edilen veri ile uyumluluğu kontrol edilmiş ve ulaşılan sonuçlara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Boyutlar	İfade	Faktör yükü	α	CR	AVE	
Psikolojik ayrıcalık (PA)	PA9	,86	,91	,97	,70	
	PA8	,89				
	PA7	,90				
	PA6	,83				
	PA5	,88				
	PA4 (T)	,44				(CR>AVE)
	PA3	,87				
	PA2	,88				
	PA1	,89				
Örgütsel özdeşleşme (ÖÖ)	ÖÖ1	,81	,93	,92	,67	
	ÖÖ2	,81				
	ÖÖ3	,79				
	ÖÖ4	,80				(CR>AVE)
	ÖÖ5	,81				
	ÖÖ6	,89				
Örgüt yararına etik olmayan davranışlar (ÖYEOD)	ÖYEOD1	,86	,89	,94	,73	
	ÖYEOD2	,85				
	ÖYEOD3	,88				
	ÖYEOD4	,84				(CR>AVE)
	ÖYEOD5	,84				
	ÖYEOD6	,86				
Ölçüm modelinin uyum indeksleri	$C_{min}/df = (449,187/183) = 2,455$; CFI= 0,963; GFI=0,902; RMR= 0,069; RMSEA= 0,063; SRMR= 0,071					

Yapılan DFA neticesinde, ölçüm modelinin uyum indeks değerlerinin yüksek düzeyde olduğu ve indekslerle ilgili belirtilen kriterleri karşıladığı anlaşılmaktadır ($C_{min}/df = (449,187/183) = 2,455$; CFI= 0,963; GFI=0,902; RMR= 0,069; RMSEA= 0,063; SRMR= 0,071). Ayrıca, araştırmada yer alan üç ölçeğin yakınsama geçerliliği, Fornell ve Larcker'ın (1981: 39-51) önermiş olduğu ortalama açıklanan varyans (Average Variance Extracted; AVE) ve birleşik güvenilirlik (Composite Reliability; CR) değerleri hesaplanarak yorumlanmıştır. Nitekim, yakınsama geçerliliği, AVE değerinin 0,50'nin üzerinde (Fornell ve Larcker, 1981: 39-51; Hair vd., 2014); CR değerinin ise 0,70'in üzerinde olması halinde sağlanmaktadır (Bagozzi ve Yi, 1988: 74-94; Hair vd., 2014). Kozak (2017), madde faktör yüklerinin en az 0,40 olması gerektiğini ifade etmektedir. Ölçeklere ilişkin ifadelerin kendi faktörlerine uygun ve anlamlı bir şekilde yüklenmeleri ve bu yüklerin 0,40 ve üzerinde seyretmesi (en küçük faktör yüklemesi 0,44; en yüksek faktör yüklemesi 0,90) de yakınsama geçerliliğinin sağlandığının bir başka göstergesi olarak görülmektedir. Tablo 2'de yer alan değerlere göre üç ölçeğin de AVE değerlerinin 0,50'nin üzerinde olduğu (Psikolojik ayrıcalık; (0,70); örgütsel özdeşleşme, (0,67) ve örgüt yararına etik olmayan davranışlar; (0,73)); CR değerlerinin ise 0,92-0,97 arasında değer almış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, ölçek ifadelerinin tamamının da 0,40'ın üzerinde yüklenme aldıkları görülmektedir. Tüm bu sonuçlara bağlı olarak, ölçeklerin kabul edilebilir bir yakınsama geçerliliğini temsil ettiği ifade edilmektedir.

Tablo 3. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri

Maddeler	AO	S	1	2	3	MSV	ASV
1. Psikolojik ayrıcalık (PA)	2,90	,91	[,84]			0,13	0,08
2. Örgütsel özdeşleşme (ÖÖ)	3,62	,93	-,15**	[,82]		0,22	0,12
3. Örgüt yararına etik olmayan davranışlar (ÖYEOD)	2,37	,94	,36**	-,47**	[,85]	0,22	0,18

Not: N = 371; AO: aritmetik ortalama, S: Standart sapma, ** $p < ,01$; [...] içindeki değerler AVE değerlerinin karekök karşılığı temsil etmektedir.

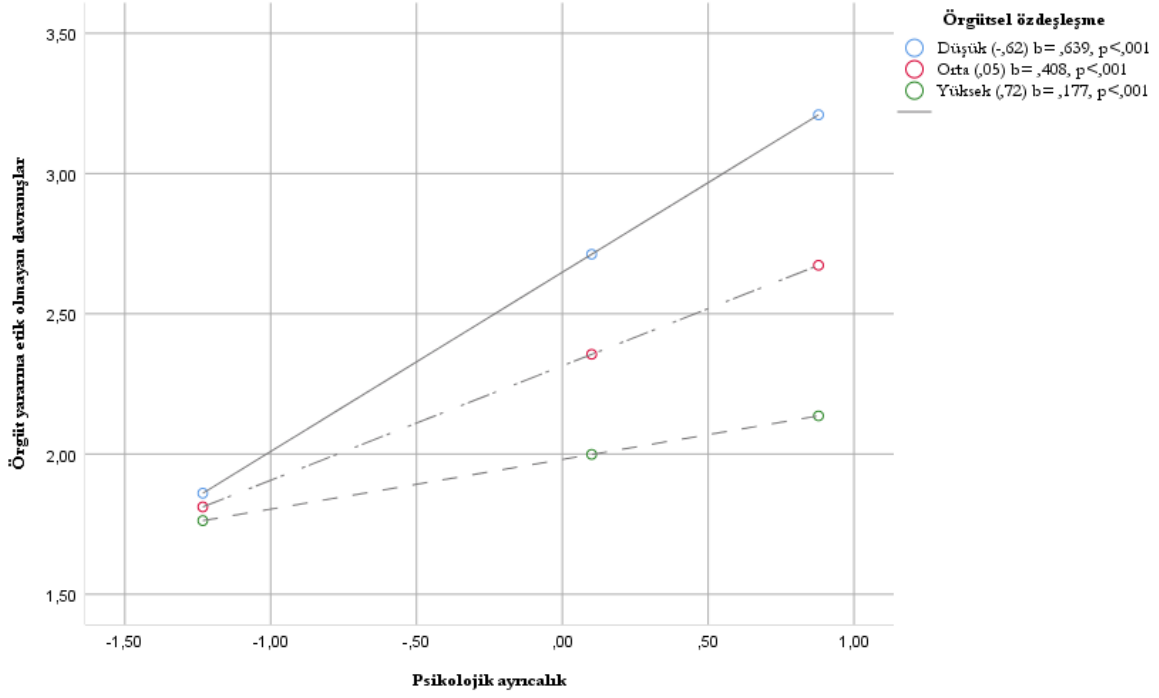
Araştırmada yer alan üç ölçeğe ilişkin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerlerine ilişkin sonuçlara Tablo 3'te yer verilmiştir. Tabloya göre; psikolojik ayrıcalık ölçeğinin ortalama değeri 2,90 diğer bir ifade ile ne katılıyorum ne katılmıyorum düzeyinde; örgütsel özdeşleşme ölçeğinin ortalama değeri 3,62 diğer bir ifade ile katılıyorum düzeyinde ve son olarak örgüt yararına etik olmayan davranışlar ölçeğinin ortalama değeri 2,37 diğer bir ifade ile katılmıyorum düzeyindedir. Değişkenler arasındaki ilişki örüntüsü hakkında fikir vermesi amacıyla sunulan korelasyon değerleri incelendiğinde psikolojik ayrıcalık ile örgütsel özdeşleşme arasında ($r = -0,15$ $p < ,01$) düşük düzeyde, anlamlı ve negatif yönde bir ilişkinin olduğu; örgütsel özdeşleşme ile örgüt yararına etik olmaya davranışlar arasında ($r = -0,47$ $p < ,01$) orta düzeyde, anlamlı ve negatif yönde bir ilişkinin olduğu ve son olarak psikolojik ayrıcalık ile örgüt yararına etik olmaya davranışlar arasında ($r = 0,36$ $p < ,01$) orta düzeyde, anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Öte yandan, Tablo 2'de sunulan AVE değerlerinin karekökünün ($\sqrt{\text{AVE}}$ değerlerinin [...]) içindeki karşılığı) de faktörler arasındaki korelasyondan büyük olduğu görülmektedir. (Hair vd., 2014). Elde edilen tüm bu sonuçlara bağlı olarak, ölçeklerin ayırma geçerliliğini sağladığı ifade edilmektedir (Fornell ve Larcker, 1981: 39-51).

Tablo 4. Düzenleyici Etkiyi Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları (n= 371)

Değişkenler	b	S. H.	t
Sabit	2,339*** [2,267; 2,412]	,037	63,19
Psikolojik ayrıcalık (X)	,426*** [,336; ,515]	,46	9,31
Örgütsel özdeşleşme (W)	-,501*** [-,597; ,404]	,049	-10,18
X.W	-,347*** [-,454; -,239]	,055	-6,33

Not: R= ,61; R²= ,38; *** $p < ,01$; S. H.= Standart hata; Standardize edilmiş beta (b) katsayıları; köşeli parantez [...] içindeki değerler güven aralıklarını temsil etmektedir.

Çalışanların psikolojik ayrıcalıklarının, örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerindeki etkisinde örgütsel özdeşleşmenin düzenleyici rolünün olup olmadığını test etmek üzere bootstrap yöntemi esas alınarak regresyon analizi yapılmıştır. İlgili analizler, Hayes'in (2018) geliştirdiği Process Macro kullanılarak gerçekleştirilmiştir ve elde edilen sonuçlara Tablo 4'te yer verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde; regresyon analizine alınan tahmin değişkenlerinin (Psikolojik ayrıcalık ve örgütsel özdeşleşme) tümünün örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerindeki değişimin %38'ini ($R^2=0,38$) açıkladığı görülmektedir. Psikolojik ayrıcalığın, örgüt yararına etik olmayan davranışlara pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ($b=0,426$, $p < ,01$); örgütsel özdeşleşmenin ise negatif yönde ve anlamlı düzeyde ($b=-0,501$, $p < ,01$) etki ettiği anlaşılmaktadır. Psikolojik ayrıcalık ve örgütsel özdeşleşmenin, örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerindeki etkileşimsel etkilerinin de anlamlı düzeyde ($b=-0,347$, $p < ,01$) olduğu bilinmektedir. Ayrıca, yapılan eğim analizi ile düzenleyici değişkenin (örgütsel özdeşleşme) etkisi Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Örgütsel Özdeşleşmenin Düzenleyici Etkisinin Gösterimi

Şekil 2 incelendiğinde; çalışanların örgütsel özdeşleşme düzeylerinin düşük, orta ve yüksek seyretmesi halinde örgüt yararına etik olmayan davranışlar sergilemelerinde farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki; örgütsel özdeşleşmenin düşük düzeyde ($b = 0,639$; $p < 0,001$) olması halinde psikolojik ayrıcalığın örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerindeki etkisinin daha da güçlendiği (arttığı); örgütsel özdeşleşmenin orta düzeyde ($b = 0,408$; $p < 0,001$) örgütsel özdeşleşmenin yüksek düzeyde ($b = 0,177$; $p < 0,001$) olması halinde ise psikolojik ayrıcalığın örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerindeki etkisinin zayıfladığı (azaldığı) tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgulara bağlı olarak H_4 hipotezi desteklenmektedir. Netice olarak, örgütsel özdeşleşmenin yüksek olması durumunda, psikolojik ayrıcalığın örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerindeki etkisi daha zayıf olmaktadır (azalmaktadır). Bir başka ifade ile, psikolojik ayrıcalığın örgüt yararına etik olmayan davranışlar arasındaki ilişkinin örgütsel özdeşleşme tarafından düzenlendiği anlamı ortaya çıkmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Rekabetin fazla yaşandığı satış ve pazarlama sektöründe yapılan bu araştırma kapsamında, teknolojik ürün özelindeki satış ve pazarlama departmanındaki çalışanların örgüt yararına etik olmayan davranışlar gösterme(me) durumuna etki eden unsurlar ele alınmıştır. Bireysel menfaat gütmeksizin yalnızca örgütün menfaat ve refahını artırmaya ve bunu sürmeye yönelik olan etik dışı davranışları (Umphress vd., 2010) sergilemede örgütte yaşanan özdeşleşme ve çalışanın psikolojik ayrıcalığın olası etkileri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; örgütsel özdeşleşme ve psikolojik ayrıcalığın sırasıyla negatif ve pozitif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sosyal kimlik teorisi (Tajfel ve Turner, 1985) bakış açısı ile değerlendirildiğinde çalışanların örgütleri ile birlik içinde olma veya örgütlerine ait olma algısı olarak tanımlanan özdeşleşme (Mael ve Ashforth, 1992), literatürdeki çoğu sonucun (örn.: Chen, Chen ve Sheldon, 2016; Doğan, 2022; Kong, 2016) aksine negatif yöndeki bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Benzer sonuca ulaşan araştırmalarda (Hongbo, Waqas ve Tariq, 2019) olduğu gibi bu durumu, özellikle kısa ve orta vadede örgütün çıkarlarına uygun gibi görünen davranışların ve faaliyetlerin (örn: müşteriye yanlış ve eksik beyanda bulunma, hatalı düzenlenen faturayı düzeltmeme, vb.), uzun vadede örgütlerin itibarına zarar verme ve tespit edilmesi halinde ağır cezalara maruz kalma gibi ironik bir risk taşıyor olması ile yorumlamak mümkündür. Bir başka bakış açısı ile yaklaşıldığında ise örgütte yaşanan güçlü ve ayrıcalıklı özdeşleşme halinin evrensel nitelikte değerlendirilmediğine dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim, Caprar, Walker ve Ashfort'un (2022) belirttiği üzere bütün kimlikler zorunlu olarak miyoptur. Belirli bir kapsamda benliğin tanımları olarak nitelendirilen kimlikler, o bağlamın gerek şartlarına, kültürüne, zamanına ve

kendine özgü özelliklerine göre uyarlanmaktadır. Yaşanan bu uyarlanma halinin bir sonucu olarak Tablo 3'te yer verilen bulgular yorumlanabilir. Tablo 3'e göre, araştırma kapsamındaki katılımcıların örgütsel özdeşleşme düzeylerinin yüksek (AO= 3,62) seyrettiği; örgüt yararına etik olmayan davranışlarının ise örgütle yaşanan özdeşleşme düzeyinin aksine düşük düzeyde (AO= 2,37) seyrettiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların her ne kadar psikolojik ayrıcalık değerlendirmelerinin orta düzeyde (AO= 2,90) seyretmesine rağmen; kamusal alanda olumlu bir algı oluşturma içinde oldukları yorumlanabilmektedir. Bir başka ifade ile örgütle yaşanan özdeşleşmenin örgüt yararına etik olmayan davranışlar ile olan ilişkisinin, psikolojik ayrıcalığın örgüt yararına etik olmayan davranışlarla olan ilişkisine nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir. Bireysellikten daha çok kolektif bilincin; ben yerine biz olgusunun hâkim olduğu örgütsel özdeşleşmede (Riketta, 2005); psikolojik ayrıcalığın negatif yöndeki etkisi görülmektedir. Sosyal kimlik teorisinin yansımaları ile yapılacak olan yorumlamada bütünü menfaat ve kazanımları ile birlik ve bütünlük içinde olmayı işaret eden özdeşleşmenin (Lee, Park ve Koo, 2015) bireysel çıkarların varlığı halinde azalacağı öne sürülebilir. Tüm bu değerlendirmelere bağlı olarak H₁ hipotezi desteklenmektedir.

Etik olmayan örgüt yanlısı davranışlar, her ne kadar örgüte yardım etmek veya avantaj sağlamak için gerçekleştiriliyor olsalar da yasa dışı ve etik açıdan sorgulanabilir eylemleri kapsamaktadır (Brief ve Motowidlo, 1986). Her ne kadar literatürde örgütle yaşanan özdeşleşmenin örgüt yararını gözetilen ve aynı zamanda da etik olmayan davranışlar için önemli bir zemin olduğu (Coppins ve Weststar, 2023) öne sürülse de kültürel öğeler gözetildiğinde bu durumun farklılaştığı ifade edilebilir. Ayrıca, Mo ve arkadaşlarının (2022) da belirttiği üzere, örgüt yararına etik olmayan davranışlar, başkalarına yardım etmeyi amaçlayan eylemleri içerse de bunların nihai sonuçları olumlu veya olumsuz olabilir bakış açısıyla sosyal mübadele içinde olunan örgütün gelecekte zorluk yaşamamasının gözetilmesi ile yapılan değerlendirme bu duruma açıklık getirebilmektedir. Şöyle ki; örgütün varlığını ve imajını gelecekte zora sokacak, kitlelere karşı negatif algı uyandıracak ve hatta mevcut durumundan kayıplara yol açacak herhangi bir durumun varlığı halinde çalışanın da bundan olumsuz yönde etkilenerek olması kaçınılmazdır yorumlaması ile H₂ hipotezi desteklenmektedir.

Bireyin gerçek yetenekleri ve çabasıyla orantılı olmasa dahi, kendinin diğerlerinden daha fazlasını hak ettiğine dair yaygın bir duygu durumu olan psikolojik ayrıcalık (Campbell vd., 2004), gerek bireysel çıkarların ve menfaatlerin iyileştirilmesi gerekse diğerlerinden ayrılarak örgüt bünyesinde öne çıkmaya imkân vermesi ile örgüt yararına etik olmayan davranışlar için bir tetikleyici konumunda olarak yorumlanabilir (Lee vd., 2019). Bir başka bakış açısıyla örgütüyle yüksek özdeşleşme içindeki çalışanların psikolojik ayrıcalıklarının da yüksek seyrettiğini gösteren çalışmalarda (Naseer vd., 2020) olduğu gibi sosyal kimlik teorisi bağlamında bu durumun örgüt yararına etik olmayan davranışlara yol açacağını değerlendirmek mümkündür. Netice itibarıyla elde edilen bu bulgunun psikolojik ayrıcalığı yüksek olan çalışanların örgüt yararına etik olmayan davranışlara yöneldiğini bulgulayan çoğu araştırma sonucuyla (Lee vd., 2019; Chen vd., 2023) benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır ve H₃ hipotezi desteklenmektedir.

Öte yandan; çalışanların psikolojik ayrıcalıklarının örgüt yararına etik olmayan davranışlarla olan ilişkisinin örgütsel özdeşleşme tarafından düzenlendiğini belirtmek mümkündür. Tablo 4 ve Şekil 2'de gösterildiği gibi, çalışanların örgütleriyle yaşadıkları özdeşleşmenin düzeyine bağlı olarak değiştiği; şöyle ki özdeşleşmenin artması durumunda örgüt yararına etik olmayan davranışların azalacağı ifade edilmektedir. Bu durumda, H₄ hipotezi (*Örgütsel özdeşleşmenin, psikolojik ayrıcalığın örgüt yararına etik olmayan davranışlar üzerindeki etkisinde düzenleyici rolü vardır.*) desteklenmektedir. Bu durumun varlığını, her ne kadar bireysel isteklerin ve öne çıkma arzusunun ve çabasının yüksek seyrettiği bir durum olan psikolojik ayrıcalığın sonuçlarında etik dışı davranışlara rastlanacak olursa da (Chen, Chen ve Schminke, 2023); bütünü menfaatini ve kazanımlarını gözetilen, birlik içinde olmaya işaret eden örgütsel özdeşleşmenin (Mael ve Ashforth, 1992) yüksek olması halinde kolektif bilincin etkilerinin kendisini göstermesi olarak yorumlamak olasıdır.

Birçok ampirik çalışmada olduğu gibi bu araştırma özelinde de bazı kısıtlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, araştırmanın yalnızca üç değişken ile kurgulanmış olmasıdır. Sosyal kimlik teorisi ve sosyal mübadele teorisi temelinde ele alınan model, pandemi sürecinde incelenmiştir. Gerek zaman kısıtı gerek katılımcılara erişim ve onların katılımlarını sağlamak gerek örgütlerden uygulama izni alabilmek bakımından modeli genişletmek mümkün olamamıştır. Etik iklim, örgüt kültürü, lider üye etkileşimi ve ahlaki kimlik değişkenlerinin modele dahil edilmesi ve hatta zaman aralıklı olarak veri edinilmesi halinde örgüt yararına etik olmayan davranışların belirleyicilerine çok daha kapsamlı bir biçimde değinmek mümkün olacaktır. Bir diğer kısıt, yalnızca çalışanlarının beyanlarının esas alınmış olmasıdır. Multi grup (çalışan-yönetici) analizlere yönelmek suretiyle mukayeseli bir değerlendirme yapılabilecektir.

Örgütlerin toplumlara karşı yalnızca ekonomik faaliyetler bağlamında sorumlu olmadıkları açıktır. Kısa vadeli kazanımlara odaklanmanın ötesine geçilerek uzun vadede kazanımlar elde etmek ve örgüt imajını olumlu bir biçimde sürdürebilmek adına etik standartlara ve değerlere bağlı olmak esastır (Blowfield, 2000; Richardson, 2009). Bunun sağlanmasında çalışanların önemli bir yeri ve etkisi vardır. Örgütün toplum nezdinde iyi, kabul edilebilir ve güvenilir olarak anılmasının öneminin çalışanlara benimsetilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, çalışanlarla mümkün olduğunca sık iletişim ve etkileşim kurulmasının gerekliliği kaçınılmazdır. Bu araştırma özelinde olduğu gibi çalışanların zaman zaman bireysel olarak önceliklendirilme arzusu içinde olabilecekleri durumlarla (örn.: psikolojik ayrıcalık, sosyal beğenilirlik, narsizim, makyavelizm, vb.) karşılaşılabilir. Bu gibi durumlarda çalışanların bu özelliklerinin örgütün ahengini bozmayacak şekilde kazanıma dönüştürülmesi gerekmektedir.

Coşkun ve Ülgen'in (2017) de belirttiği üzere, örgüt yararına etik olmayan davranışlar kavramı Türkiye bağlamında henüz çok az çalışmaya birkaç farklı kavramın ele alınması ile (iş tatmini, lider üye etkileşimi ve örgütsel adalet algısı (Gürsoy, 2020), ahlaki çözülme (Mumcu, 2022), yöneticiye duyulan güven ve sosyal ağlar (Gürsoy, Köksal ve Topcu, 2021)) konu olmuştur. Bu sayede, yapılan bu araştırma ile kavramın ulusal yazında tanıtılması ve ulusal kültürün (kolektif bilinç) etkilerini gözeterek yapılan değerlendirmelerin incelenmesi sağlanmıştır. Nitekim, Campbell ve Göritz'in (2014) değerlendirmesine göre, örgütleri ile yüksek düzeyde özdeşleşmiş durumdaki çalışanlar, nihai amaçlarının örgütlerine fayda sağlamak olması nedeniyle, etik olmayan davranışları, ortak benlik imajını korumak için çok önemli olduğunu öne sürerek rasyonelleştirmektedirler. Bu görüşü destekleyen Leavitt ve Sluss (2015) da yüksek düzeyde özdeşleşmiş olan çalışanların, örgütlerine daha yüksek düzeyde aidiyet ve adanmış olduklarını göstermek için örgüt yararına etik olmayan davranışlarda bulduklarını belirtmektedir. Ancak, yapılan bu araştırmanın bulgularına göre çalışanların yaşadıkları yüksek düzeydeki özdeşleşmenin her zaman yüksek düzeyde örgüt yararına etik olmayan davranışlara yol açmayacağı anlaşılmaktadır.

Etik Beyan

"Örgüt Yararına Etik Olmayan Davranışların Belirleyicileri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Gebze Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 20.12.2021 tarih ve 2021/32-03 sayılı toplantısında alınmıştır.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Aksoy Kürü, S. (2020). *Örgütsel özdeşleşmenin öncülleri ve ardılları üzerine bir meta analiz çalışması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Aksoy Kürü, S. (2022a). Örgüt yanlısı etik olmayan davranışlar. İçinde B. Üzüm (Ed.), *Güncel kavramlarla örgütsel davranış*. Eğitim Yayınevi.
- Aksoy Kürü, S. (2022b). Psikolojik ayrıcalık: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20(44), 461-480.
- Aksoy Kürü, S. (2022c). Örgüt yararına etik olmayan davranışlar: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(1), 409-426.
- Aksoy Kürü, S., Demirel, O. ve Ulufer Kansoy, S. (2022). Örgütsel sessizliğin örgütsel sinizme etkisinde örgütsel dışlanmışlığın aracılık rolü. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(1), 197-217.
- Bagozzi R. P. ve Yi Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Blau, P. M. (1964), *Exchange and power in social life*. New York, NY: Wiley & Sons.
- Blowfield, M. (2000). Ethical sourcing: a contribution to sustainability or a diversion?. *Sustainable Development*, 8(4), 191-200.
- Brief, A. P. ve Motowidlo, S. J. (1986). Pro-social organizational behaviors. *Academy of Management Review*, 11, 710-725.
- Campbell, J. L. ve Göritz, A. S. (2014). Culture corrupts! A qualitative study of organizational culture in corrupt organizations. *Journal of Business Ethics*, 120(3), 291-311.
- Campbell, W. K., Bonacci, A. M., Shelton, J., Exline, J. J. V. ve Bushman, B. J. (2004). Psychological entitlement: Interpersonal consequences and validation of a self-report measure. *Journal of Personality Assessment*, 83 (1), 29-45.
- Caprar, D. V., Walker, B. W. ve Ashforth, B. E. (2022). The dark side of strong identification in organizations: A conceptual review. *Academy of Management Annals*, 16(2), 759-805.

- Castille, C. M., Buckner, J. E. ve Thoroughgood, C. N. (2018). Prosocial citizens without a moral compass? Examining the relationship between Machiavellianism and unethical pro-organizational behavior. *Journal of business ethics*, 149(4), 919-930.
- Chen, M., Chen, C. C. ve Schminke, M. (2023). Feeling guilty and entitled: Paradoxical consequences of unethical pro-organizational behavior. *Journal of Business Ethics*, 183(3), 865-883.
- Chen, M., Chen, C. C. ve Sheldon, O. J. (2016). Relaxing moral reasoning to win: How organizational identification relates to unethical pro-organizational behavior. *Journal of Applied Psychology*, 101(8), 1082-1096.
- Chen, Q., Shen, Y., Zhang, L., Zhang, Z., Zheng, J. ve Xiu, J. (2023). Influences of (in) congruences in psychological entitlement and felt obligation on ethical behavior. *Frontiers in Psychology*, 13, 1052759.
- Connelly, C. E., Zweig, D., Webster, J. ve Trougakos, J. P. (2012). Knowledge hiding in organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 33(1), 64-88.
- Conroy, S., Henle, C. A., Shore, L. ve Stelman, S. (2017). Where there is light, there is dark: A review of the detrimental outcomes of high organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 38(2), 184-203.
- Coppins, T. ve Weststar, J. (2023). What About My Occupation? A Multidimensional View of Workplace Identification and Unethical Pro-Organizational Behavior. In *Organizational Wrongdoing as the "Foundational" Grand Challenge: Definitions and Antecedents* (Vol. 84, pp. 153-170). Emerald Publishing Limited.
- Coşkun, A. ve Ülgen, B. (2017). Örgüt yararına ahlaki olmayan davranış. *İş Ahlakı Dergisi*, 10(2), 177-201.
- Dadaboyev, S. M. U., Paek, S. ve Choi, S. (2022). Framework of Unethical Pro-Organizational Behavior: Consequences, Conditions, and Processes. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 2022, No. 1, p. 12476). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management.
- Dennerlein, T. ve Kirkman, B. L. (2022). The hidden dark side of empowering leadership: The moderating role of hindrance stressors in explaining when empowering employees can promote moral disengagement and unethical pro-organizational behavior. *The Journal of Applied Psychology*, 107(12), 2220-2242.
- Doğan, S. (2022). Sağlık kurumlarında örgütsel özdeşleşme ile etik olmayan örgüt yanlısı davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İşletme Akademisi Dergisi*, 3(2), 217-228.
- Fornell C. ve Larcker D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-51.
- Gigol, T. (2020). Influence of authentic leadership on unethical pro-organizational behavior: The intermediate role of work engagement. *Sustainability*, 12(3), 1182.
- Graham, K. A., Resick, C. J., Margolis, J. A., Shao, P., Hargis, M. B. ve Kiker, J. D. (2020). Egoistic norms, organizational identification, and the perceived ethicality of unethical pro-organizational behavior: A moral maturation perspective. *Human Relations*, 73(9), 1249-1277.
- Gürsoy, A. (2020). Otel çalışanlarının örgüt yararına ahlaki olmayan davranışları: İş tatmini, lider üye etkileşimi ve örgütsel adaletin rolü. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2655-2668.
- Gürsoy, A., Köksal, K. ve Topcu, M. K. (2021). Örgüt yararına ahlaki olmayan davranışın belirleyicileri: duygusal bulaşıcılığın düzenleyicilik rolü. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 163-180.
- Hair, J. J., Hult, G. T., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2014). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. London: SAGE Publications Ltd.
- Harvey, P. ve Martinko, M. J. (2009). An empirical examination of the role of attributions in psychological entitlement and its outcomes. *Journal of organizational behavior: the international journal of industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 30(4), 459-476.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford Publications.
- Hongbo, L., Waqas, M. ve Tariq, H. (2019). From victim to saboteur: Testing a moderated mediation model of perceived undermining, state hostility, and service sabotage. *Journal of Service Theory and Practice*, 29(1), 2-21.
- Irshad, M. ve Bashir, S. (2020). The dark side of organizational identification: a multi-study investigation of negative outcomes. *Frontiers in Psychology*, 11, 572478.
- Johnson, H. H. ve Umphress, E. E. (2019). To help my supervisor: Identification, moral identity, and unethical pro-supervisor behavior. *Journal of Business Ethics*, 159, 519-534.
- Kettinger, W. J., Li, Y., Davis, J. M. ve Kettinger, L. (2015). The roles of psychological climate, information management capabilities, and IT support on knowledge-sharing: An MOA perspective. *European Journal of Information Systems*, 24(1), 59-75.
- Khalid, M., Gulzar, A. ve Khan, A. K. (2020). When and how the psychologically entitled employees hide more knowledge?. *International Journal of Hospitality Management*, 89, 102413.
- Klimchak, M., Carsten, M., Morrell, D. ve MacKenzie Jr, W. I. (2016). Employee entitlement and proactive work behaviors: The moderating effects of narcissism and organizational identification. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 23(4), 387-396.
- Kong, D. T. (2016). The pathway to unethical pro-organizational behavior: Organizational identification as a joint function of work passion and trait mindfulness. *Personality and Individual Differences*, 93, 86-91.
- Kozak M. (2017). *Veri analizi*. [Scientific research: design, writing and publishing techniques]. Bilimsel araştırma: tasarım, yazım ve yayım teknikleri. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Langerud, D. H. B. (2022). *Entitlement in the workplace: an examination of the behaviours employees use to express their entitlement beliefs* (Doctoral dissertation, Griffith University).
- Leavitt, K. ve Sluss, D. M. (2015). Lying for who we are: An identity-based model of workplace dishonesty. *Academy of Management Review*, 40(4), 587-610.
- Lee, A., Schwarz, G., Newman, A. ve Legood, A. (2019). Investigating when and why psychological entitlement predicts unethical pro-organizational behavior. *Journal of Business Ethics*, 154, 109-126.
- Lee, E.-S., Park, T.-Y. ve Koo, B. (2015). Identifying organizational identification as a basis for attitudes and behaviors: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 141(5), 1049-1080.
- Li, C. (2023) Organizational identification and unethical pro-organizational behavior: A culture-moderated meta-analysis, *Ethics & Behavior*, DOI: 10.1080/10508422.2023.2219356
- Li, Z. (2022). Characteristics and trends in unethical pro-organizational behavior research in business and management: a Bibliometric analysis. *Frontiers in Psychology*, 13, 877419.
- Liu, W., Zhu, Y., Chen, S., Zhang, Y. ve Qin, F. (2022). Moral decline in the workplace: Unethical pro-organizational behavior, psychological entitlement, and leader gratitude expression. *Ethics & Behavior*, 32(2), 110-123.
- Luan, Y., Zhao, K., Wang, Z. ve Hu, F. (2023). Exploring the antecedents of unethical pro-organizational behavior (UPB): A meta-analysis. *Journal of Business Ethics*, 187(1), 119-136.
- Mael, F. ve Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification, *Journal of Organizational Behavior*, 13(2), 103-123.
- Mishra, V., Sharma, V., Verma, D. ve Uppal, N. (2022). A meta-analytic investigation of antecedents of unethical pro-organizational behavior. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 2022, No. 1, p. 18083). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management.
- Mo, S., Lupoli, M. J., Newman, A. ve Umphress, E. E. (2023). Good intentions, bad behavior: A review and synthesis of the literature on unethical prosocial behavior (UPB) at work. *Journal of Organizational Behavior*, 44(2), 335-354.
- Moç, T. (2022). Dijital Dünyada Yönetmel Yaklaşımlar. İçinde Fatma Korkmaz (Edt.), *Çalışanların Güçlendirilmesi* (ss. 501-528). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Mumcu, A. (2022). Ahlakı çözümlenin etik olmayan örgüt yararına davranış üzerindeki etkisi: Demografik faktörlerin düzenleyici rolü. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 481-491.
- Naseer, S., Bouckennooghe, D., Syed, F., Khan, A. K. ve Qazi, S. (2020). The malevolent side of organizational identification: Unraveling the impact of psychological entitlement and manipulative personality on unethical work behaviors. *Journal of Business and Psychology*, 35(3), 333-346.
- Richardson, B. J. (2009). Keeping ethical investment ethical: Regulatory issues for investing for sustainability. *Journal of Business Ethics*, 87, 555-572.
- Ricketta, M. (2005). Organizational identification: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 66(2), 358-384.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1985). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7-24). Chicago: Nelson-Hall.
- Tak, B. ve Aydemir, B. A. (2004). Örgütsel özdeşleşme üzerine iki görgül çalışma. 12. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Thomason, S. ve Brownlee, A. (2018). Ethical decision making and psychological entitlement. *Business and Society Review*, 123(4), 631-659.
- Toirova, M. ve Baek, Y. (2021). Why narcissistic individuals engage in unethical pro-organizational behavior. Testing a moderated mediation model. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 13(3), 320-334.
- Umphress, E. E. (2003). *In the name of the company: Unethical behaviors perpetrated by employees in response to accountability and fair treatment* (Doctoral dissertation, Tulane University).
- Umphress, E. E. ve Bingham, J. B. (2011). When employees do bad things for good reasons: Examining unethical pro-organizational behaviors. *Organization Science*, 22, 621-640.
- Umphress, E. E., Bingham, J. B. ve Mitchell, M. S. (2010). Unethical pro-organizational behaviors in the name of the company: The moderating effect of organizational identification and positive reciprocity beliefs influencing unethical pro-organizational behavior. *Journal of Applied Psychology*, 95(4), 769-80.
- Wang, T., Long, L., Zhang, Y. ve He, W. (2019). A social exchange perspective of employee-organization relationships and employee unethical pro-organizational behavior: The moderating role of individual moral identity. *Journal of Business Ethics*, 159, 473-489.
- Yajun, Z., Guqi, S., Junwei, Z. ve Fangfang, Z. (2019). Perceived overqualification and employee job performance: A perspective of psychological entitlement. *Management Review*, 31(12), 194-206.
- Yan, H., Solnet, D. ve Okimoto, T. G. (2023). Helping the organization but harming customers: a social identity perspective of unethical pro-organizational behavior. *Journal of Services Marketing*, 37(7), 927-943.

EXTENDED ABSTRACT

There are increasing ethical scandals in working life and their legitimacy. It is necessary to draw attention to individual and organizational structures of employees to understand the root causes of these behaviors and to establish ethical awareness in organizations. In this context, the aim of this research is to determine the effect of psychological entitlement on unethical pro-organizational behaviors based on social exchange

and social identity theories to examine the moderating role of organizational identification in the relationship between employees' perceptions of psychological entitlement and their unethical pro-organizational behaviors. The research model, which also includes the concepts of psychological entitlement and unethical pro-organizational behaviors, which are still very little researched in the national literature, was tested with the participation of employees who are paid based on performance. Although, there are many studies on psychological entitlement and unethical pro-organizational behaviors in the international literature (Lee et al., 2019; Liu, et al., 2022; Naseer et al., 2020), there are almost no studies on these two concepts in the national literature. The studies on the adaptation of the scales related to the concepts were carried out in 2022 (Aksoy Kürü, 2022b; Aksoy Kürü, 2022c). In summary, this research seeks answers to the following research questions for the concept that has been studied very recently in the national literature: (1) What is the relationship between the psychological entitlement of employees in the sales and marketing sector and unethical pro-organizational behaviors? (2) Is there a relationship between organizational identification and unethical pro-organizational behaviors? (3) Is there a relationship between employees' psychological entitlement and organizational identification? (4) In what situation does organizational identification strengthen or diminish the relationship between psychological entitlement and unethical pro-organizational behaviors? In this context, the author found the following hypotheses: *H1*: Psychological entitlement has a negative and significant effect on organizational identification. *H2*: Organizational identification has negative and significant effect on unethical pro-organizational behaviors. *H3*: Psychological entitlement has positive and significant effect on unethical pro-organizational behaviors. *H4*: Organizational identification has a moderating role in the effect of psychological entitlement on unethical pro-organizational behaviors. The author preferred a quantitative approach to determine the factors that cause employees to exhibit unethical pro-organizational behaviors. The author used SPSS, Process Makro, and YEM-AMOS programs to test the hypotheses in the conceptual model of research. He used survey form consisting of four parts to collect the data. The Psychological Entitlement Scale was developed by Campbell et al. (2004) and its Turkish adaptation was made by Aksoy Kürü (2022b). The reliability coefficient (α) of the Turkish adaptation of the scale by Aksoy Kürü (2022b) is 0.86. Mael and Ashforth (1992: 110) developed Organizational Identification Scale, and Tak and Aydemir (2004) made its Turkish adaptation. The reliability coefficient (α) in the Turkish adaptation of the scale by Tak and Aydemir (2004) is 0.92. The Unethical Behaviors for the Benefit of the Organization Scale was developed by Umphress et al. (2010) and its Turkish adaptation was made by Aksoy Kürü (2022c). The reliability coefficient (α) of the Turkish adaptation of the scale by Aksoy Kürü (2022c) is 0.91. The participants of research are 371 employees working in the sales and marketing sector operating in Istanbul and dealing with technological products. The obtained data were checked whether they were filled in incorrectly or incompletely. Descriptive statistical analyses were performed on the data set made suitable for analysis to determine the socio-demographic characteristics of the participants, respectively. Follow-up confirmatory factor analysis was conducted for the model including the three scales in the study (psychological entitlement scale, organizational identification scale, and unethical behavior scale for the benefit of the organization). The author used the following types of analysis to test the hypotheses constructed within the scope of the research. They are Correlation, regression, and moderator effect analysis. To make relevant analysis the author used SPSS, Process Macro, and SEM-AMOS programs. As a result of the analysis, it is understood that all four hypotheses are supported. The research makes significant contribution to the literature on unethical pro-organizational behaviors, especially in the national literature. First, it expands the existing literature on unethical pro-organizational behaviors and responds to a previously recognized need for this. Another contribution of the research is to explain the reasons for the emergence of unethical behaviors for the benefit of the organization and the course of the resulting behaviors. Another contribution is that it reveals the regulatory role of organizational identification to understand and interpret the boundary conditions for rationalizing unethical pro-organizational behaviors. With this research, it is possible to evaluate the antecedents of unethical pro-organizational behaviors based on social exchange and social identity theories in a way that develops the literature on unethical pro-organizational behaviors and thus responds to the needs of the private sector, where competition is intense. A model proposal in which the relationship between psychological entitlement and unethical pro-organizational behaviors will weaken as the level of employees' identification with their organizations increases is presented, along with its theoretical and practical contributions.

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Ekonomik Büyüme Arasında Kadın Etkisinin İncelenmesi

Hakan EYGÜ¹ ve Merve OKTAY²

Öz

Devletlerin, ekonomik büyüme ve sürdürülebilirliğini sağlamak öncelikli görevlerindedir. Bunun için hükümetler işgücüne katılımı arttırmayı ve istihdamı sağlamayı amaçlamaktadır. İstihdamın sağlanabilmesinde en önemli etken toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. Literatürde birçok çalışmada da olduğu gibi kadınların işgücüne katılımıyla istihdam ve ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam olarak sağlanamadığı görülmektedir. Bunun sebepleri arasında yoğun olarak kadınların ev içindeki iş gücünün yoğunluğu gösterilmektedir. Kadınların işgücüne katılımı incelendiğinde ise eğitim seviyelerinin işgücüne katılımı arasında ilişki olduğu görülmektedir. Kadınların işgücüne katılmayı istemelerinin başında, gelirlerini ve yaşam standartlarını arttırmak istemeleri ve kendi ayakları üzerinde durma arzuları yer almaktadır. Çalışmanın amacı ekonomik büyüme ile kadın istihdamı, kadının işgücüne katılımı ve kadınların hane halkı gelirlerinden memnuniyetleri arasındaki ilişki incelemek oluşturmaktadır. Çalışmada 1988-2021 yılları arasındaki kadın istihdamının, kadınların işgücüne katılımının ve kadınların hane halkı gelir memnuniyetlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi zaman serisi analizi ile incelenmiştir. Serilerin durağanlığı ADF ve PP birim kök testleriyle belirlenmiştir. Daha sonra ARDL sınır testiyle değişkenlerin eşbütünlük ilişkisinin varlığı test edilmiş, uzun ve kısa dönem dinamikleri incelenmiştir. Uygun model kurulmuş ve model tahmin sonuçları değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda kadın istihdamı, kadının iş gücüne katılımı ve hane halkı gelir memnuniyetlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Kadının İşgücüne Katılımı, Kadının Hane Halkı Gelir Memnuniyeti, Ekonomik Büyüme

JEL Kodları: C22, O1, J2

Investigation of Women's Impact Between Gender and Economic Growth in Turkey

Abstract

It is one of the primary duties of states to ensure economic growth and sustainability. For this, governments aim to increase labor force participation and provide employment. The most important factor in providing employment is ensuring gender equality. As in many studies in the literature, there is an important relationship between female labor force participation and employment and economic growth. As in other countries, it is seen that gender equality is not fully achieved in our country. Among the reasons for this is the intensity of the work force of women in the home. When women's participation in the workforce is examined, it is seen that there is a relationship between their education levels and their participation in the workforce. At the beginning of women's desire to participate in the labor force is their desire to increase their income and living standards and to stand on their own feet. The aim of study is to examine the relationship between economic growth and women's employment, women's labor force participation and women's satisfaction with household income. In the study, the effects of women's employment, women's labor force participation and women's household income satisfaction on economic growth between the years 1988-2021 were examined by time series analysis. The stationarity of the series was determined by ADF and PP unit root tests. Then, the existence of the cointegration relationship of the variables was tested with the ARDL bounds test, and the long- and short-term dynamics were examined. The appropriate model was established and the model prediction results were evaluated. In this respect, it can be said that women's employment, women's participation in the workforce and household income satisfaction have a positive effect on economic growth.

Keywords: Female employment, female labor force participation, female household income satisfaction, economic growth

Atıf İçin / Please Cite As:

Eygü, H. ve Oktay, M. (2024). Türkiye’de toplumsal cinsiyet ve ekonomik büyüme arasında kadın etkisinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 175-185. doi:10.33206/mjss.1248591

Geliş Tarihi / Received Date: 07.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.09.2023

¹ Doç. Dr. - Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, hakaneygu@atauni.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-4104-2368

² Doktora Öğrencisi – Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YÖK 100/2000, mrvoktay@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-8595-1099

Giriş

Ekonomik büyüme, bir ülkenin belli bir dönem içinde ürettiği mal ve hizmetlerin Gayri Safi Yurt İçi Hasılda (GSYİH/GDP) meydana getirdiği artış olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme, her gelişmişlik düzeyi için önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde büyüme hedeflenirken, gelişmiş ülkelerde ise büyümenin sürdürülebilirliği amaçlanmaktadır. İstihdamın sağlanması, işgücüne katılımın artırılması ve işsizliğin azaltılması ekonomik büyümenin başlıca unsurlarıdır. Ekonomik büyümenin karşısındaki en büyük problemlerinden biri ise işsizlik olarak kabul edilmektedir. Bu probleminin ortadan kaldırılması da istihdamın ve ekonomik üretkenliğin artırılması ile sağlanabilmektedir. Ayrıca, istihdam ve ekonomik üretkenlikte, toplumsal cinsiyet eşitliğinin göz ardı edilmesi ve kadının işgücüne katılımının engellenmesi de ekonomik büyümenin önündeki engellerden biri olarak görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ülkelerin gelişmişlik durumlarını da belirlemektedir ve kadınların işgücüne katılımı, ekonomik büyüme ve toplumun gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle ekonomik büyümede toplumsal cinsiyet eşitliğine dikkat edilmelidir. Bu kapsamda küreselde kadınların işgücüne katılımı incelendiğinde, Dünya Bankası (World Bank: WB) cinsiyet veri portalında, kadınların erkeklere kıyasla daha düşük gelir fırsatıyla karşı karşıya kaldıkları belirtilmiştir. Kadınların küresel işgücüne katılım oranı %50’nin biraz üzerindeyken erkeklerde bu oran %80’lere dayanmaktadır (WB, 2022). Türkiye’de ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2022 işgücü istatistiklerinde erkeklerin istihdam oranı %65, kadınların ise %30,6 olarak tespit edilmiştir. Kadınların işgücüne katılımını etkileyen yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik faktörlerin dışında toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü, ataerkillik, yapısal uyum ve gelir memnuniyetsizliği gibi sosyo-kültürel faktörler de bulunmaktadır.

Ekonomik büyüme ve refahın bir göstergesi olarak mutluluk ve yaşam memnuniyetine de dikkat edilmesi gerekmektedir. İnsanoğlunun var olduğu günden beri amacının yaşam koşullarını iyileştirerek daha mutlu ve iyi bir yaşam sürdürmek olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda yaşam koşullarını iyileştirmenin sağlık, güvenlik, sosyal ilişkiler ve ekonomik koşullar gibi birçok faktörün olduğu söylenebilir. Geleneksel iktisat teorisinde, yaşam kalitesinin ve refah seviyesinin artırılmasının ancak gelir artışıyla sağlanabileceği kabul edilmektedir. Mutluluk ile iktisat arasındaki bağlantının bireysel ve toplumsal olduğu kadar ülke düzeyinde gerçekleşen faaliyetlerle de ilişkilendirilmektedir. Bireylerin hayattan zevk alma düzeyleri mutluluk olarak tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda mutluluk, bireyin tüm yaşamına yönelik bir değerlendirmeyi ifade etmekte ve bireylerin akıllarında şekillendirdikleri tüm unsurları içermektedir. (Ulutürk Akman, 2021). Bu tanımlara bakıldığında mutluluk daha çok duygu durumu olarak algılsa da Easterlin Paradoksu mutluluğun gelir ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Gelirin mutluluk üzerinde tek başına bir etkisi olmasa da, iyi bir gelir düzeyinin mutlu bir yaşam için önemli bir etken olduğu söylenebilir. Ulutürk Akman (2021)’in çalışması hane halkı gelir memnuniyetinin de mutluluk üzerinde bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Böylece kadınların mutluluğu, yaşam kalitesinden memnuniyeti ve yaşam koşullarını iyileştirme arzularının ekonomik koşullarla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, kadınların işgücüne katılımının, hane içi gelir memnuniyeti ile ilişkili olabileceği düşünülmekte ve bunların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmak istenmektedir.

Çalışmanın amacı, kadın istihdamının, kadınların işgücüne katılım oranlarının ve ayrıca hane içi gelir memnuniyetinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini belirlemektir. Literatürde, Van den Troost vd. (2006), Serel ve Özdemir (2017), Pata (2018), Türüoğlu (2018), Nassar vd. (2021) vb. çalışmalarda da olduğu gibi kadın işgücünün ve istihdamının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini değerlendiren birçok çalışma mevcuttur. Çalışmanın literatüre katkısı, güncel veriler yardımıyla kadın istihdamı ve işgücüne katılım oranlarına ek olarak işgücüne katılımı etkileyen faktörlerden biri olan hane içi gelir memnuniyetinin de ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisini belirlenmesine yöneliktir. Kadınların ekonomik özgürlüğüne kavuşma istekleri ve yaşam koşullarını iyileştirme arzuları, kadınların işgücüne katılma isteğini etkilediği için hane içi gelir memnuniyeti de değişken olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, TÜİK’den 1988-2021 yıllarına ait kadın istihdam oranı, kadının işgücüne katılım oranı, kadınların hane içi gelir memnuniyeti ve GSYİH verileri değişken olarak kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik analizlerde, birim kök testleri ile serilerin durağan olup olmadığı tespit edilmiştir. Durağan olmayan seriler durağan hale getirilerek eşbütünleşme analizi yardımı ile kadın istihdamı, kadınların işgücüne katılımı, kadınların hane halkı gelir memnuniyetleri değişkenlerinin ekonomik büyüme ile arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla ARDL yöntemi kullanılmıştır.

Literatür

Ekonomik büyüme, son yıllarda dünyada vergilendirmenin etkisi (Demircan, 2003), enerji tüketimi (Aydın, 2010), yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı (Eygü, 2022), finansal gelişim, eğitim ve toplumsal cinsiyet eşitliği vb. gibi çeşitli değişkenler altında incelenen önemli bir değişkendir. Ekonomik büyümenin kaynağının belirlenmesi ve hükümetlerin bu doğrultuda uygulamalarda bulunması önemlidir. Çalışmada ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olabileceği düşünülen kadın istihdamı, kadınların işgücüne katılımı ve hane içi gelir memnuniyeti değişkenleri incelenmiştir. Bu kapsamda literatür incelemesinde kadın istihdamının ve kadınların iş gücüne katılımının ekonomik büyüme üzerine etkisini inceleyen birçok çalışma olduğu görülmektedir. Van den Troost vd. (2006) kadının ekonomik konumu ile eşlerin evlilik doyumu arasındaki ilişkiyi Lojistik Regresyon ile inceledikleri çalışmalarında kültürel yönleri de ele almışlardır. Araştırma sonucunda eşlerin istihdamının, boşanma üzerinde etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Günsoy ve Özsoy (2012) çalışmalarında, kadın işgücü, eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR modeli ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre ise kadınların eğitim seviyesinin artması ile iş gücüne katılmaları arasındaki ilişki anlamlı bulunmuş ve özellikle meslek lisesi mezunu kadınların işgücüne katılım oranlarına dikkat çekmişlerdir. Kılıç ve Öztürk (2014) çalışmalarında Türkiye’de kadınların istihdamını incelemiş ve kadınların istihdama katılmasının önündeki engelleri ele almışlardır. Hane-halkı bütçe anketi kullanarak Probit modeli ile tahmin etmişlerdir ve tahmin sonuçlarında bulunan sonuçlar ise teorik olarak sunulan engellerle tutarlılık göstermektedir. Eğitim, medeni durum, ekonomik kaynaklar, toplumsal cinsiyet algısı vb. faktörlerin kadınların istihdamını belirlediğini ifade etmişlerdir. Serel ve Özdemir (2017) çalışmalarında, kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ADF ve PP birim kök testleri ve regresyon analizi ile incelemiş ve kadınların iş gücüne katılımının ekonomik büyüme üzerinde önemli derecede etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Pata (2018) çalışmasında kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmek için simetrik ve asimetrik nedensellik testleri kullanmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testi ile elde edilen sonuçlar kadın istihdamının toplam ve hizmet sektörü ile pozitif tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu, Hatemi-J asimetrik nedensellik testi sonuçlarına göre ise negatif, tekyönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hem nedensellik hem de asimetrik nedensellik testlerinde tarım ve sanayi sektöründe herhangi bir nedenselliğin olmadığını belirtmiştir. Türüoğlu (2018) çalışmasında Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı ile büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye’de kadın istihdamı ve iktisadi büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu belirtmiştir. Adaçay ve Nurdinova (2019) çalışmalarında ev hanımlarının yaşam memnuniyeti kriterleri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye’de ev hanımlarının istihdama yönelik yaşam memnuniyetinin çalışan, işsiz ve istihdama dahil edilmeyen kadınlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aydoğmuş (2019) çalışmasında kentleşme, sabit sermaye ve kadın istihdamı verileri ile ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmişlerdir. Durağanlık için PP, KPSS ve ERSP birim kök testlerini kullanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi ise ARDL sınır testi ile araştırmış ve Granger nedensellik analizi ile değişkenler arasındaki nedenselliği sınamıştır. Analiz sonuçlarında ise kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu, nedensellik analizinde ise kadın istihdamından ekonomik büyümeye doğru işleyen bir nedensellik olduğunu belirtmiştir. Dilber (2019) çalışmasında kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini VAR modeli ile incelemiştir fakat analiz sonuçlarında ekonomik büyüme ile kadınların işgücüne katılımı arasında bir nedensellik analizi bulamamıştır. Ancak kadınların eğitim seviyesinin artmasıyla işgücüne katılması arasında nedensellik olduğunu belirtmiştir. Karlılar ve Kırıl (2019) çalışmalarında 1995-2017 yılları arası 46 üst-orta, 41 alt-orta ve 27 düşük gelirli ülkelerde kadının iş gücünün ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olup olmadığını panel veri analizi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları üst-orta ve alt-orta ülke gruplarında kadınların işgücüne katılımının ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkisi belirtilmişken düşük gelirli ülkelerde tam tersi belirtilmiştir. Barin, Kundak ve Cenikli (2020) çalışmalarında Türkiye’nin de içinde yer aldığı İslam İş Birliği Teşkilatı (İKT) üye ülkelerde kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yaparak araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre İKT üyeleri için kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Tütüncü ve Zengin (2020) çalışmalarında Türkiye’nin de içinde yer aldığı E7 ülkelerinde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Çok Kırımlı Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik testleri kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre Rusya, Çin ve Hindistan için değişkenler arasındaki nedensellik çift yönlü olarak bulunmuştur. Türkiye ve Endonezya’da kadın istihdamından iktisadi büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu ve Brezilya’da ise iktisadi büyümeden kadın istihdamına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Meksika’da ise analiz sonuçlarının anlamlı bir nedensellik ilişkisi sonucu vermediği belirtilmiştir. Ulutürk

Akman (2021), çalışmasında sosyal hayat ve konuk memnuniyeti, kişinin bireysel sağlığı ve kendisine ayırabildiği zaman ve aylık hane halkı gelir memnuniyeti ve refah düzeyi algısının yaşam memnuniyeti üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Analiz yöntemi olarak ikili lojistik regresyon yöntemi kullanmış ve sonucunda ise aylık hane halkı gelir memnuniyeti, konut ve yaşam memnuniyeti, sosyal yaşam memnuniyeti ve sosyal bireysel yaşam memnuniyetinin yaşam memnuniyeti oranını arttırdığı görülmüş ve ayrıca kadınların yaşam memnuniyetinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Nassar, Nastaca ve Nastaseanu (2021) çalışmalarında kadınların işgücüne katılımını ve kadın istihdamının ekonomik büyümeye katkılarını araştırmışlardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin Lübnan’da daha fazla olduğunu ve Romanya’da ise cinsiyet eşitliğinin daha iyi seviyelerde olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda ana bulgular doğrultusunda cinsiyet eşitsizliğinin özellikle ücret farklılıkları arasında olduğunu ve bunun giderilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Kadın istihdamının artırılması ve işgücüne katılımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalara bakıldığında zaman; kadın istihdamın artmasında eğitim seviyelerinin ve medeni durumlarının önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Kadının eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılımları da artmaktadır ve çeşitli analizlerle elde edilmiş sonuçlar incelendiğinde ise kadınların işgücüne katılımları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Veri Seti, Model ve Yöntem

Veri setini, TÜİK’den elde edilen 1988-2021 yıllarına ait yıllık veriler oluşturmaktadır. Kadın istihdamı (%) (ISTH), kadınların iş gücüne katılımı (%) (İK) ve aylık hane halkı gelir memnuniyeti (%) (AHGM) ile gayri safi yurtiçi hasıla (GDP) arasındaki ilişki incelenmiştir. Belirlenen değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Medyan	Min	Max	Std. Hata
GDP	9792.70	9586.76	6644.15	13250.66	1934.34
ISTH	25.14	26.30	20.70	29.40	3.09
İK	27.77	27.70	23.30	32.60	3.02
AHGM	1.99	1.81	1.15	3.17	0.52

Öncelikle serilerin durağanlığını belirlemek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. Daha sonra uygun gecikme uzunlukları belirtilmiştir. Sonra değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığı ARDL sınır testi ile incelenmiş uzun ve kısa dönem katsayıları belirtilmiştir.

Logaritmik dönüşümleri yapılan bağımlı değişken (GDP) ve bağımsız değişkenler (ISTH, İK, AHGM) için kurulan model;

$$\ln GDP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln ISTH_t + \beta_2 \ln IK_t + \beta_3 \ln AHGM_t + u_t$$

şekindedir. Doğal logaritması alınan değişkenler tanımlanan değişkenleri göstermektedir. β ’lar ilgili değişkenlerin katsayılarını ve u_t ise hata teriminin katsayısını ifade etmektedir.

Yöntem:

Çalışmada, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi incelemek adına ARDL sınır testi kullanılmıştır. Literatürde sıklıkla Engle-Granger (1987) ve Johansen (1987) eşbütünleşme testleri kullanılmaktadır. Düzeyde durağan olmayan iki değişkenin durağan bir bileşimin olabileceğini ifade eden bu testler değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik olmalarını kabul etmektedir (Akel ve Gazel, 2015). Ancak uygulamada bu durum önemli bir engel taşımaktadır. Bu nedenle, farklı dereceden bütünleşik değişkenler arasındaki ilişkiyi görmeye çalışan ARDL modeli geliştirilmiştir.

ARDL modeli çeşitli avantajlara sahiptir. Bu avantajlar, değişkenlerin düzeyde I(0) ve ya birinci farkta(1) durağan olmasının sınır testini uygulamaya engel olmamasıdır. Diğer bir avantaj ise kısıtsız hata düzeltme modelini kullandığından klasik eş bütünleşme testlerine göre istatistiksel olarak daha güvenilir sonuçlar verebilmesidir (Akel ve Gazel, 2015). Hata düzeltme modeli, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem dinamikleri hakkında bilgi içermektedir. ARDL sınır testi ile değişkenler arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin varlığı araştırılmaktadır. Test istatistiği üst kritik sınırı geçtiği zaman kısa ve uzun dönem katsayılar tahmin edilebilmektedir.

Bulgular

Durağanlığın incelenmesi; çalışmada kullanılan serilerin durağanlıkları birim kök testleri ile test edilmiştir. Durağanlık, serilerin gerçeği temsil etmesi açısından önem arz ettiği için durağan olmayan seriler, durağan hale getirilmiştir.

Serilerin durağanlığını tespit etmek amacıyla yaygın olarak kullanılan birim kök testlerinin yanı sıra yapısal kırılmaların olup olmadığını dikkate alan birim kök testleri de kullanılmaktadır

Serilerdeki durağanlığı test etmek için yaygın olan birçok birim kök testleri dışında serilerdeki yapısal kırılmaları da dikkate alan birim kök testleri de kullanılmaktadır. Sıradan birim kök testi ile seri durağan olarak bulunursa, yapısal kırılmalı birim kök testinin uygulanmasına gerek görülmemektedir. Yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleri sıradan birim kök testleri ile de kullanılmaktadır (Mert ve ağlar, 2019, s. 97; Coşkun ve Eygü, 2020, s. 237).

Çalışmada, serilerin durağanlığı ADF ve PP birim kök testleri ile belirlenmiştir. ADF ve PP birim kök testleriyle serinin durağanlığını tespit edecek hipotezler;

H_0 : Birim kök içermez (Seri durağandır)

H_1 : Birim kök içerir (Seri durağan değildir)

şeklinde kurulmuştur. Tablo 2’de birim kök testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Birim kök analiz i sonuçları

	Model	ADF		PP	
		Düzeyde	I. Farkta	Düzeyde	I. Farkta
lnGDP	C	-0.985 (0.735)	-3.207 (0.037**)	-1.001 (0.729)	-3.220 (0.036**)
	CT	-3.501 (0.071*)	-2.917 (0.097*)	-2.773 (0.223)	-2.024 (0.079*)
	NCT	4.046 (0.998)	-2.021 (0.044**)	4.002 (0.998)	-1.844 (0.063*)
lnISTH	C	-0.616 (0.843)	-4.606 (0.002***)	-0.692 (0.824)	-4.605 (0.002***)
	CT	-2.765 (0.225)	-4.525 (0.011**)	-2.903 (0.183)	-5.033 (0.004***)
	NCT	0.692 (0.855)	-4.160 (0.000***)	0.646 (0.846)	-4.121 (0.000***)
lnIK	C	-1.2388 (0.633)	-5.644 (0.000***)	-1.132 (0.679)	-5.644 (0.000***)
	CT	-2.851 (0.199)	-5.602(0.001***)	-2.917 (0.180)	-5.602 (0.001***)
	NCT	0.329 (0.769)	-5.626 (0.000***)	0.329 (0.769)	-5.664 (0.000***)
lnAHGM	C	-4.699 (0.001***)	-7.954 (0.000***)	-4.729 (0.001***)	-8.619 (0.000***)
	CT	-4.784 (0.006***)	-7.624 (0.000***)	-4.779 (0.006***)	-8.178 (0.000***)
	NCT	-0.446 (0.506)	-8.283 (0.000***)	-1.027 (0.261)	-9.004 (0.000***)

C: Sabit model, CT: Sabit ve trendli model, NCT: Trendsiz ve sabitsiz model, ADF testinde maksimum gecikme sayısı 5 olarak alınmış ve optimum gecikme sayısı Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 2’de verilen birim kök testi sonuçlarına göre %5 önem düzeyinde; lnGDP, lnISTH ve lnIK değişkenlerinin durağan olmadıkları ancak farkları alındığında yani I(1) iken serilerin durağan hale geldiği görülmektedir. lnAHGM değişkeninin ise düzeyde durağan olduğu görülmektedir. Yanı lnGDP, lnISTH ve lnIK değişkenleri için I(1), lnAHGM değişkeni için ise I(0) olarak belirlenmiştir. lnAHGM serisi I(0) ve lnGDP, lnISTH ve lnIK serileri ise I(1)’de durağan oldukları için ARDL sınır testi kullanılmıştır.

ARDL Sınır Testi

Uygun gecikme uzunlukları belirlenerek ARDL modeli tahmin edilmiştir. Tablo 3’te uygun gecikme uzunluğu verilmiştir.

Tablo 3. Uygun gecikme uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	116.4825	NA	2.10e-11	-13.23324	-13.03719	-13.21375
1	164.5823	67.90560*	5.18e-13	-17.00968	-16.02943	-16.91224
2	187.5746	21.63976	3.42e-13*	-17.83230*	-16.06785*	-17.65691*

Belirlenen gecikme uzunlukları ile uygun ARDL modeli Schwarts Bilgi Kriterine (SIC) göre ARDL (1,0,0,1) olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. ARDL sınır testi sonuçları

F-istatistiği: 3.909		
H₀: Seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisi yoktur.		
Kritik Değer Sınırları		
Anlamlılık düzeyi	Alt sınır I(0)	Üst sınır I(1)
%10	-2.57	-3.46
%5	-2.86"	-3.78
%2.5	-3.13	-4.05
%1	-3.43	-4.37

*Kritik değerler ile Pesaran vd. (2001) tarafından elde edilmiştir.

Tablo 4’de verilen F istatistik değeri incelendiği zaman, bütün önem seviyelerinin üst sınırının üstünde olduğu görülmektedir. Bu nedenle sıfır hipotezi reddedilmektedir. Eşbütünlüşme ilişkisinin bulunduğu durumlarda uzun ve kısa dönemli ilişkiler incelenebilmektedir. Bu doğrultuda kısa ve uzun dönem ilişkisi tabloları;

Tablo 5. Kısa Dönem Tahmini

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	p-değeri
C	2.081	3.884	0.002
Δ AHGM	-0.057	-1.388	0.190
CointEq(-1)	-0.333	-3.814	0.002***
	$R^2 = 0.568$	$DW = 2.242$	

Tablo 5’te kısa dönem etkileri incelendiği zaman, aylık hane halkı gelir memnuniyetinin ekonomik büyüme üzerinde bir önceki yıl etkilerinin devam ettiği görülmektedir.

Tablo 6. Uzun dönem katsayıları (bağımlı değişken lnGDP)

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	p-değeri
lnISTH	7.026	4.011	0.001***
lnIK	-4.758	-2.441	0.031***
lnAHGM	0.207	0.512	0.617

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 6’ da verilen uzun dönem katsayıları incelendiği zaman IK değişkeninin negatif yönde ve anlamlı, ISTH değişkeninin pozitif ve anlamlı ve AHGM değişkeninin ise ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde fakat istatistiksel olarak anlamsız bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle; kadınların işgücüne katılımındaki %1 oranında değişimin ekonomik büyümede yaklaşık %4,8 oranında negatif yönde bir değişime sebep olabileceği, kadın istihdamında ise %1’lik bir değişimin ekonomik büyümede yaklaşık %7’lik pozitif yönlü bir değişime neden olabileceği söylenebilmektedir.

Modelin Tahmin Sonuçlar

Analiz sonuçlarının güvenilirliğini anlayabilmek amacıyla bazı varsayımların sağlanıp sağlanmadığının incelenmesi gerekmektedir (Eygü, 2022, s. 393). Varsayımların sağlanmış olması model tahminin güvenilir olduğu anlamına gelmektedir. Kurulan ARDL (1, 0, 0, 1) modelinin test varsayımları Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 7. Modelin Tahmin Sonuçları

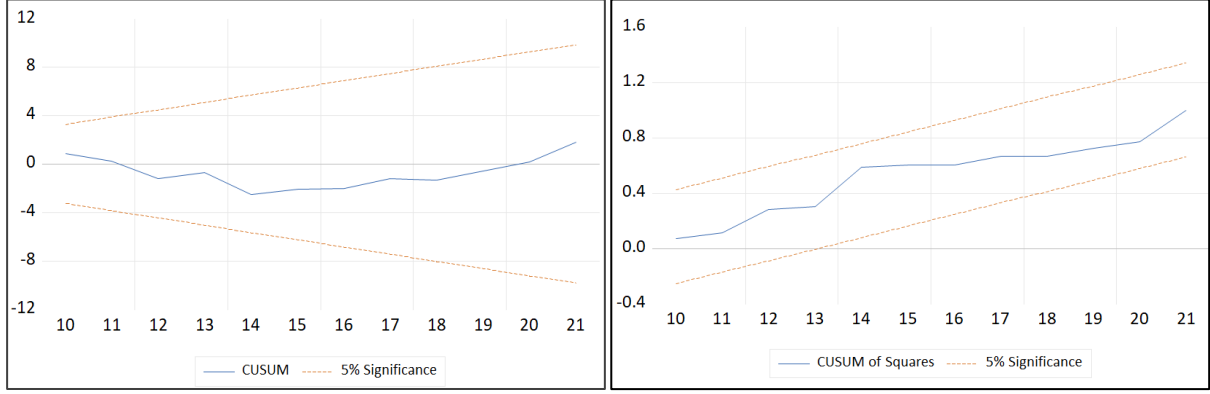
Değişken	Katsayı	t-istatistiği	p-değeri
LNGDP(-1)	-0.333	-3.237	0.007
LNISTH	2.344	2.768	0.017
LNİK	-1.587	-2.213	0.047
LNAHGM	0.069	0.497	0.627
C	2.081	-0.714	0.488
Tanısal Test Sonuçları			
Jargue-Bera Testi	0.946 (0.619)	Breusch-Pagan-Godfrey Testi	0.308 (0.952)
Breusch-Godfrey Testi	0.307 (0.742)	Ramsey Reset Testi	01.531 (0.241)

* p-değ. tanısal test sonuçlarında parantez içindeki değerleri göstermektedir.

Model tahmin sonuçları incelendiği zaman, Jargue-Bera Testi sonuncuna göre ($p > 0,05$) modelin normal dağıldığı görülmektedir. Otokorelasyon varsayımı için, Breusch-Godfrey Testine bakıldığı zaman

$p > 0,05$ olduğu için modelin otokorelasyon içermediği söylenebilmektedir. Sabit varyans varsayımının sağlanıp sağlanmadığını ise Breusch-Pagan-Godfrey ($p > 0,05$) testi sonucu vermektedir. Modelin matematiksel kalibının doğru olup olmadığı varsayımını anlamak için Ramsey Reset testi sonucuna bakıldığı zaman $p > 0,05$ olduğu görölmektedir, bu da modelin matematiksel kalibının doğru seçildiğini göstermektedir.

Şekil 1’de yapılan CUSUM ve CUSUMSQ testi sonuçlarına göre modelin uzun dönem katsayılarının istikrarlılığı belirlenmiştir.

Şekil 1. CUSUM ve CUSUMSQ

Grafik sonuçlarına göre CUSUMSQ testi sonuçlarının CUSUM testine göre daha hassas olduğu görölmektedir. Bunun sonucunda tahmin sonuçlarının istikrarlı olduğu söylenebilmektedir. Tahmin sonuçları; kadın istihdamı, kadınların işgücüne katılımları ve kadınların hane halkı gelir memnuniyetleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik kurulan model doğrultusunda ekonomik büyümeye yönelik politikada bulunmak amacıyla kullanılabilmesinde herhangi bir sakınca görölmediği yönündedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada kadınların işgücü katılımları, kadın istihdamının ve aile içi hane halkı gelir memnuniyetinin işgücüne katılımları üzerindeki etkileri ve bu etkilerin ekonomik büyüme için önemi araştırılmıştır. 1988-2021 yılları arası veriler incelenmiş ve kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, kadınların istihdama katılmasının öncülleri üzerinde durulmuştur. Ekonomiler açısından işgücüne katılım oranları önemli bir göstergedir. Ekonomilerin gelişmişlik seviyeleri işsizlik oranlarının düşüklüğü ile belirlenmektedir. Dünya genelinde işsizlik ve istihdam daha çok erkekler üzerinden değerlendirilirken, toplumsal değişim ve toplumsal cinsiyet eşitliği kadınların da işgücünde olma ve istihdama katılma olgusunu beraberinde getirmiştir. Özellikle erkeklerin egemenliğinin olduğu, toplumsal cinsiyet temelli bakış açısının hâkim olduğu, kadınların öncelikli görevlerinin ve sorumluluklarının hane içi düzeni sağlamak ve çocuk bakımının olduğu görüşü Dünya genelinde birçok ülke tarafından reddedilmiştir (Dilber, 2019:83). Kadınların bir ücret karşılığı istihdam edilmeleri ilk olarak Sanayi Devrimi ile başlamıştır. Daha sonra küreselleşme beraberinde kadın işgücüne duyulan ihtiyacı arttırmış ve kadın istihdamı giderek önem kazanmaya başlamıştır.

Türkiye’de de kadın işgücünün toplumsal anlayışta “kadın işi” olarak atfedilmiş düşük statülü ve düşük gelirli işlerde, tarım alanlarında, tekstil, gıda, tütün gibi emek-yoğun sanayi dallarında, ücretsiz aile işçisi ya da kayıt dışı olarak yoğunlaştığı görölmektedir (Serel ve Özdemir, 2017, s.144). Türkiye’de kadınların işgücüne katılımlarına bakıldığı zaman diğer ülkelere kıyasla daha geride kaldığı görölmektedir. Bu durumun sebeplerinden biri aile ve iş uyumunun sağlanamamasıdır. Gelir memnuniyeti incelendiği zaman, kadınların ekonomik özgürlüğünü elde etme isteği, yaşam koşullarını iyileştirme arzusu da iş piyasasına katılımlarını etkilemektedir. Günsoy ve Özsoy (2012), Kılıç ve Öztürk (2014) ve Dilber (2019)’in de çalışmalarında belirttiği gibi kadınların işgücü piyasasına katılımlarını etkileyen faktörler arasında ilk sırada eğitimin olduğu görölmektedir. Eğitim seviyesinin artmasıyla, kadınlarının iş piyasasındaki artışları arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu göze çarpmaktadır. Eğitimin bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini arttıran en temel etken olduğunu söylemek mümkündür. Az gelişmiş ülkelerin en belirgin özellikleri arasında kadın-erkek arasındaki eğitim eşitsizliği göze çarpmaktadır. Bu nedenle özellikle kız çocuklarının ve kadınların eğitime katılımlarını arttıracak politikaların uygulanması, kadın istihdamını ve dolaylı olarak kalkınmayı da etkileyecektir. Ekonomik büyüme ve kadın istihdamı arasındaki ilişki incelenecek olursa, literatürdeki birçok çalışmada (Serel ve Özdemir (2017), Aydoğan (2019), Karlılar ve

Kıral (2019) ve Tütüncü ve Zengin (2020)) olduğu gibi kadınların işgücüne katılmaları ve istihdam edilmeleri arasında doğrusal bir ilişki olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Analiz sonuçları incelendiği zaman sonuçların, Karlılar ve Kıral (2019) ve Tütüncü ve Zengin (2020)’in çalışmalarını da destekleyecek şekildedir. Yani, kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu söylenebilmektedir.

Kadınların işgücüne katılımını sağlamak için öncelikle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Fakat kadınların ücretli olarak bir işte çalışmalarının alternatif maliyetlerinin hem aile için hem de toplum için yüksek olduğu düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinde işler “kadınların yapabileceği işler” ve “erkeklerin yapabileceği işler” olarak ayrılmıştır. Bu nedenle gerek dünyada gerekse ülkemizde böyle bir eşitliğin tam anlamıyla sağlandığını söylemek mümkün değildir. Kısacası, incelenen çalışmalar ve analiz sonuçlarından da görüleceği gibi kadınları önce eğitime teşvik etmek ve ardından da nitelikli işgücü alanlarını geliştirerek bu alanlara kadınların katılmasını sağlamak, ekonomik büyüme üzerine pozitif bir etki oluşturacaktır. Sonuç olarak kadınların, toplumların ilerlemelerindeki önemli rollerini göz ardı etmemek gerekmektedir. Bir toplum için kadınlar ne kadar üretken olursa o toplum bir o kadar gelişmiş olacaktır.

Etik Beyan

“Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Ekonomik Büyüme Arasında Kadın Etkisinin İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Adaçay, F. R. ve Nurdinova, S. (2019). *Yaşam Memnuniyetinin Nicel Ve Nitel Analizi: Türkiye’de Ev Kadınlarının İstihdamı Örneği* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Akel, V. ve Gazel S. (2015). Döviz Kurları ile Bist Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0(44), 23-41. DOI: 10.18070/euiibfd.57171
- Akgül, S. Ö. (2020). Turizmde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ve Kadınların Güçlendirilmesi İle Mutluluk Endeksi Arasındaki İlişki. *Turur Turizm Ve Araştırma Dergisi*, 9(2), 160-178. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/turur/issue/58235/840484>
- Akman, S. U. (2021). Mutluluk ve Yaşam Memnuniyetinin Belirleyicileri: Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması Üzerine Analizler. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 81).
- Aydın, F. (2010). Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35), 317-340. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/en/pub/erciyesubd/issue/5898/77939>
- Aydoğmuş, R. (2019). *Türkiye’de Kadın İstihdamı Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Zaman Serisi Analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Barin, N. E., Kundak, S. ve Cenikli, V. S. (2020). The Effects Of Female Employment On Economic Growth: An Application Of Panel Data On The Member Countries Of The Organisation Of Islamic Cooperation, *In Contemporary Issues In Business Economics And Finance Emerald* (Vol. 104, pp. 29-44). Publishing Limited.
- Başlevent, C. ve Onaran, Ö. (2004). The Effect Of Export-Oriented Growth On Female Labor Market Outcomes In Turkey. *World Development*, 32(8), 1375-1393. Doi: 10.1016/j.worlddev.2004.02.008
- Cinel, E. A. (2014). Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri (1980-2011). *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 15-26. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/odusobiad/issue/27572/290136>
- Coşkun, H. ve Eygü, H. (2020). Ar-GE Harcamaları ve İhracat İlişkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(İktisadi ve İdari Bilimler), 233-242. Doi: 10.18506/anemon.761623
- Çakıroğlu-Çevik, A. (2016). Yaşam Kalitesi Ve Mutluluk İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de Kadının Durumu. *Kadın/Woman* 2000, 17(2). Erişim adresi: <https://www.acarindex.com/pdf/acarindex-bb84efcd-7644.pdf>
- Davis, L. ve Gao, J. (2020). Preferences Or Patriarchy: Why Do Religious Women Work Less?. *Social Indicators Research*, 147(1), 287-310. Doi: 10.1007/s11205-019-02152-6

- Demircan, E. S. (2003). Vergilendirmenin ekonomik büyüme ve kalkınmaya etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), 97-116. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesiibd/5878/77796>
- Dilber, T. (2019). *Kadın İstihdamı Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Dülger, F. (2002). Türkiye’de Döviz Kuru Dinamiklerinin Belirlenmesinde Parasalcı Yaklaşım Ve Eşbütünleşme Yöntemiyle Sınama. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 29(1-2), 47-68. Erişim adresi: [file:///C:/Users/sta/Downloads/3-3-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/sta/Downloads/3-3-1-PB%20(1).pdf)
- Eygü, H. (2022). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1995–2020 Türkiye Örneği. *Gazi İktisat Ve İşletme Dergisi*, 8(2), 387-397. Doi: 10.30855/gjed.2022.8.2.012
- Eygü, H. (2022). Panel Data Analysis in Investigation the Economic Growth of Turkic States. *The International Journal of New Approaches in Social Studies*, 6(1), 36-46. Doi: 10.38015/sbyy.1075022
- Eyüboğlu, S. ve Abdioglu, Z. (2019). Zamansal Toplulaştırmanın Birim Kök Testleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, (24), 233-258. Doi: 10.18092/ulikidince.498854
- Günsoy, G. ve Özsoy, C. (2012). Türkiye’de Kadın İşgücü, Eğitim Ve Büyüme İlişkisinin Var Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 23-42. Erişim adresi: <info:eu-repo/semantics/openAccess>
- İlkkaracan, İ. (2012). Why So Few Women In The Labor Market In Turkey?. *Feminist Economics*, 18(1), 1-37. Doi: 10.1080/13545701.2011.649358
- Kara, M. ve Duruel, M. (2010). Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (50), 367-396. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/891/9923>
- Karabiyik, I. (2012). Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1), 231-260. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/muiibd/issue/495/4492>
- Karlılar, S. ve Kiral, G. (2019). Kadın İşgücüne Katılımı Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ülke Grupları İçin Panel Veri Analizi. *Third Sector Social Economic Review*, 54(2), 935-948. Doi: 10.15659
- Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller Ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Anne İdaresi Dergisi*, 47(1), 107-130. Erişim adresi: <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/44263859>
- Kimmel, J. (2006). Child Care, Female Employment, And Economic Growth. *Community Development*, 37(2), 71-85. Doi: 10.1080/15575330609490208
- Klasen, S. ve Lamanna, F. (2009). The Impact Of Gender İnequality İn Education And Employment On Economic Growth: New Evidence For A Panel Of Countries. *Feminist Economics*, 15(3), 91-132. Doi: 10.1080/13545700902893106
- Knight, T. (2022). Women’s Employment And Public Spending: A Cross-Country Study. *International Advances İn Economic Research*, 28(1), 1-17. Doi: 10.1007/s11294-022-09851-w
- Mehmet, K. ve Duruel, M. (2010). Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu. *In Journal Of Social Policy Conferences*, 50, 367-396. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/891/9923>
- Nassar, C., Nastacă, C. C. ve Nastaseanu, A. (2021). Women's Contribution To Economic Development And The Effects Of The Gender Pay Gap. *Management Research And Practice*, 13(2), 60-68. Erişim adresi: <https://www.cceol.com/search/article-detailPid=976279>
- Özel, H. A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 63-72. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ckuiibfd/issue/32889/365361?publisher=karatekin>
- Özgenç, E. ve Özer, H. (2018). Tra1 Bölgesinde Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicilerinin Logit Model İle Analizi. *Hak İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, 7(18), 295-316. Doi: 10.31199/hakisderg.434492
- Parlaktuna, I. ve Saricicek, I. (2010). Ordering Of Regions İn Turkey According To Their Potential To Increase Female Labor Force: A Multi-Criterion Decision Making Model Application. *İktisat İşletme Ve Finans*, 25(294), 35-65.
- Pata, U. K. (2018). Türkiye’de Kadın İstihdamı Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Simetrik Ve Asimetrik Nedensellik Testleri İle Sektörel Bir Analiz. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, (21), 135-150. Doi: 10.18038/ulikidince.391777
- Polyzos, E., Kuck, S. ve Abdulrahman, K. (2022). Demographic Change And Economic Growth: The Role Of Natural Resources İn The Mena Region. *Research İn Economics*, 76(1), 1-13. Doi: 10.1016/j.rie.2022.03.001
- Serel, H. ve Özdemir, B. S. (2017). Türkiye’de Kadın İstihdamı Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 132-148. Erişim adresi: <info:eu-repo/semantics/openAccess>
- Torosyan, K. ve Pignatti, N. (2022). Employment Versus Home-Stay And The Happiness Of Women İn The South Caucasus. *Journal Of Happiness Studies*, 1-45. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10902-022-00590-7>
- Tsani, S., Paroussos, L., Fragiadakis, C., Charalambidis, I. ve Capros, P. (2013). Female Labour Force Participation And Economic Growth İn The South Mediterranean Countries. *Economics Letters*, 120(2), 323-328. Doi: 10.1016/j.econlet.2013.04.043
- Turgut, A. Ş., Başer, Z., Çevik, E., Güney, A., Uçar, E., Uzbiçer, Z. ve Büşra, Y. E. T. (2022, May). İşsiz Kadınların Mutluluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *In 4 Th International Congress On Multidisciplinary Social Sciences* (P. 335). Ankara, Türkiye

- Türlüoğlu, E. (2018). Kadın İstihdam Ve Büyüme İlişkisi: Var Modeli Analizi. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 59-68. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/41120/497015>
- Tütüncü, A. ve Zengin, H. (2020). E7 Ülkelerinde Kadın İstihdamı Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 16(1), 1-16. Doi: 10.17130/ijmeb.700752
- Van Den Troost, A. vermulst, A. A., Gerris, J. R., Matthijs, K. ve Welkenhuysen-Gybels, J. (2006). Effects Of Spousal Economic And Cultural Factors On Dutch Marital Satisfaction. *Journal Of Family And Economic Issues*, 27(2), 235-262. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10834-006-9016-9>
- Zeren, F. ve Savrul, B. K. (2017). Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı Ve Kentleşme Oranı Arasındaki Saklı Koentegrasyon İlişkinin Araştırılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 87-103. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/comuybd/issue/36994/448452>

EXTENDED ABSTRACT

Economic growth is one of the ultimate goals of developed and developing countries today. Economic growth is generally expressed as an increase in the national income of a country in a certain period in the economics literature (Cinel, 2014: 15). The increase in national income in the country is associated with the expansion of the country's production scale and current production potentials. In this case, economic growth is determined by supply. Capital accumulation, income distributions, inflation rates and unemployment determine economic growth in a certain period. Ensuring the economic growth and sustainability of states is one of their primary duties. For this, governments aim to increase labor force participation, provide employment and reduce unemployment. Economic growth is of great importance especially for developing countries such as Turkey. The only way to increase the living standards in the country is to achieve economic growth. The two most important factors of quality living standards are the decrease in unemployment and the increase in employment. In Turkey, it is observed that this situation has not been achieved much since the 90s. When the growth rates are examined, it is seen that the growth figures in Turkey have decreased below minus 6 percent three times in the last 10 years (Kara and Duruel, 2005: 373). In such a case, it is stated that the growth in Turkey shows great fluctuations in the short term. As in many studies in the literature, there is a significant relationship between female labor force participation and employment and economic growth. It is observed that gender equality cannot be fully achieved in our country and in other countries. Among the reasons for this is the intensity of the work force of women at home. When women's participation in the workforce is examined, it is seen that there is a relationship between their education levels and their participation in the workforce. The global labor force participation rate of women is just over 50%, while it is around 80% for men. When women's employment in Turkey is examined, it is seen that the labor force participation rate of women is 30.6%, while this rate is about 65% for men. It is observed that the female workforce in Turkey is concentrated in low-status and low-income jobs, which are attributed as "women's work" in the social understanding, in agricultural areas, in labor-intensive industries such as textiles, food, and tobacco, as unpaid family workers or as informal workers (Serel and Özdemir, 2008). 2017: 144). When we look at the participation of women in the labor force in Turkey, it is seen that they lag behind compared to other countries. Among the reasons for this is the lack of harmony between family and work. When income satisfaction is examined, women's desire to achieve economic freedom and their desire to improve their living conditions also affect their participation in the labor market. It is striking that there is a linear relationship between the increase in the level of education and the increase of women in the job market. The level of development of the economies is determined by the low unemployment rates. While unemployment and employment are evaluated mostly on men around the world, social change and gender equality have brought about the fact that women are also in the workforce and participate in employment. In particular, the view that men dominate, gender-based perspective dominates, and that the main duty and responsibility of women is to maintain the order of the household and take care of children is rejected by many countries in the world (Dilber, 2019: 83). In study, the relationship between economic growth and women's employment, women's participation in the workforce and women's satisfaction with household incomes were examined. In the introduction, the effects of women's labor force participation on economic growth and how these effects affect the development of countries are mentioned, and studies examining the relationship between women's employment and economic growth in the literature are included under the title of literature. The literature is given in order of publication. In the analysis part of our study, data belonging to the years 1988-2021 were used. The data were obtained from the Turkish Statistical Institute and time series analysis was done econometrically to understand the relationship between the variables. ADF and PP unit root tests were applied to determine the stationarity of the series. After determining the stationarity of the series, the existence of the cointegration relationship of the variables was tested with the ARDL bounds test, and the short and long term dynamics were examined.

With the help of the established model, the relationship between female employment, female labor force participation and household income and satisfaction with economic growth has been interpreted. The results of the analysis show that there is a significant relationship between economic growth and female employment, female labor force participation and female household income satisfaction, as in the literature. It is possible to say that there is a linear relationship between economic growth and women's employment, as in many studies in the literature, between women's labor force participation and employment. Although the results of the analysis show that the female workforce has a positive effect on economic growth, it is seen that female employment is not fully achieved in our country. In order to ensure women's participation in the workforce, gender equality must first be ensured. However, it is thought that the alternative costs of women working in a paid job are high for both the family and the society. In gender equality, jobs are also divided into “works that women can do” and “jobs that men can do”. For this reason, it is not possible to say that such equality has been fully achieved both in the world and in our country. As a result, the important role of women in the progress of societies should not be ignored. The more productive women are for a society, the more developed that society will be.

Türkiye’de 2009-2021 Yılları Arasında Sağlık İşletmelerinde Gerçekleşen Finansal Performans Analizi

İzzet AYDEMİR¹

Öz

Türkiye’de yaşanan sağlıkta dönüşümle birlikte bölgesel sağlık üssü olma hedefi doğrultusunda önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Sağlık yatırımları ile kalkınma arasındaki olumlu ilişki ve bu doğrultuda sağlık harcamalarında yaşanan artışlar finansal performans yönetimini ön plana çıkarmıştır. Finansal performans göstergeleri, bir işletmenin başarı ya da başarısızlığının en önemli belirleyicileridir. Dolayısıyla hastanelerin bilanço ve gelir tablosuna dayalı finansal tablo analizlerinin çeşitli tekniklerle analiz edilmesi işletmelerin güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin kanıta dayalı veriler sağlamaktadır. Bu amaçla araştırmada Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına her yıl düzenli olarak veri paylaşan sağlık işletmelerinin sektörel analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda araştırmada oran analizleri ve trend analizleri teknikleri kullanılarak hastane hizmetleri alt sektörlerinin likidite durumları, finansal yapı, kârlılık ve faaliyet durumları değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda yapılan analizlerde likidite oranı kalemleri baz yıla göre düşük olmuştur. Faaliyet oranları incelendiğinde özellikle son yıllarda stok devir hızında bir azalış, ticari alacakların vadesinde de bir artış gözlenmiştir. Sağlık işletmelerinin ağırlıklı olarak yabancı kaynaklarla faaliyetlerini gerçekleştirdikleri saptanmıştır. İşletmelerin faaliyet kârlılarının yüksek olmasına karşın net kâr marjı yıllar itibarı ile genelde düşüş eğilimi göstermiştir. Öz sermaye kârlılık oranında bazı yıllarda artış gözlenirse de genelde baz yılın altında kaldığı tespit edilmiştir. Hastanelerin öz sermaye kullanım oranının artırılması ve varlık ve kaynak yapılarının gözden geçirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Performans Göstergeleri, Oran Analizleri, Sağlık İşletmeleri, Sektörel Analiz, Trend Analizi

Financial Performance Analysis in Health Institutions between 2009-2021 in Turkey

Abstract

With the transformation in health in Turkey, there has been remarkable developments such as being a regional health base. The positive correlation between health investments and development as well as a gradually increase in health expenditures have brought financial performance management to the fore. As financial performance indicators are the essential part of success and failure, analyzing the financial statements of hospitals provides evidence-based data pertaining to the strengths and weaknesses of the enterprises. In this paper, a sectoral analysis of health organizations that regularly submit data yearly to the Central Bank of the Republic of Turkey has been analyzed in terms of liquidity status, solvency structure, profitability, and efficiency status by using ratio and trend analysis techniques together. When analyzed, liquidity ratio items have been observed lower than the base year. In efficiency ratios, particularly in recent years, there has been a decrease in inventory turnover rate but an increase in account receivables turnover ratio. Furthermore, it has been determined that health organizations predominantly carry out their activities with liabilities. Although the operating profits of the enterprises are high, the net profit margin has generally shown a downward trend over the years. As for the return on equity, there has been an increase in the rate of return on equity in some years, however, generally remained below the base year. It is recommended that hospitals should increase the return on equity utilization and review their asset and resource structures.

Keywords: Financial Performance Indicators, Ratio Analysis, Health Organizations, Sectoral Analysis, Trend Analysis

Atıf İçin / Please Cite As:

Aydemir, İ.(2024). Türkiye’de 2009-2021 yılları arasında sağlık işletmelerinde gerçekleşen finansal performans analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 186-200. doi:10.33206/mjss.1301055

Geliş Tarihi / Received Date: 23.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.09.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi- Bingöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, iaydemir@bingol.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4222-2659

Giriş

Türkiye’de 2000’li yılların başında gerçekleştirilen Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında etkin, verimli, nitelikli ve ağdaş standartlarda sağlık hizmetlerinin sunulması için bir dizi ilkeler ve stratejiler hayata geçirilmiştir. Bunlardan bölgesel cazibe merkezi ve sağlık üssü olma ile sağlık turizminde önemli destinasyon alanlarından biri olmak Türkiye’nin sağlık alanındaki stratejik hedefleri arasında yer almaktadır. Dünya Turizm Organizasyonunun (UNWTO) verilerine göre Türkiye ilk 10 sağlık turizmi destinasyonları arasında yer almaktadır (UNWTO, 2019). Özellikle sağlık turizmi alanında rekabetçi fiyat uygulamalarına sahip olması, plastik ve estetik alanında gelişimsel mesafeleri kastetmesi, akreditasyon koşullarının varlığı, yüksek kalitede ve gelişmiş sağlık teknolojilerini kullanması Türkiye’yi global düzeyde cazip sağlık merkezleri haline getirmiştir (Üstün ve Uslu, 2022).

Sağlık hizmetleri pahalı ve insan yaşamı için hayati öneme sahiptir. Sağlık hizmetleri için cepten yapılan ödemelerin dışında her yıl kamu bütçesinden ya da gayri safi milli hâsıla içinde sağlığa önemli düzeyde finansal kaynak ayrılmaktadır. Yapılmış olan akademik çalışmalarda sağlık harcamaları ile ülkelerin kalkınması ya da gelişmesi arasında nedensellik bağının olduğu ortaya konulmuştur. Demirgil, şantaş ve şantaş’ın (2018) alışmasında sağlık harcamalarında meydana gelen %1’lik artışın ekonomik büyümeyi %0,55 oranında artırdığını göstermiştir. Bununla birlikte son yıllarda Türkiye’de kamu-özel işbirliğine dayalı model kapsamında yapılan kompleks hastanelerde (şehir hastaneleri) her yıl ciddi anlamda kamudan özele finansal transferler gerçekleşmektedir. Örneğin Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası (SES) verilerine göre 2023 yılında Şehir hastaneleri sağlık harcamalarının Sağlık Bakanlığı bütçesine oranının yaklaşık olarak %15 civarında olduğu vurgulanmıştır (SES, 2023). Tüm bu parametreler göz önüne alındığında sağlık işletmelerinin bilanço ve gelir tablolarına ilişkin verilerin doğru, şeffaf ve güvenilir bir şekilde düzenlenmesi, yorumlanması ve sonuç elde edilmesi önem taşımaktadır.

Sağlık sektöründe yaşanan değişim ve dönüşüm kapsamında kaynakların etkin ve verimli kullanılması önem taşımaktadır. Sayısal olgular ve rakamlarla ifade edilmenin ön plana çıktığı sağlık kurumlarında, doğru bilginin elde edilmesi ve bu bilginin karar alma süreçlerinde kullanılması giderek yaygınlık kazanmaktadır. Bu kapsamda özellikle hastanelerin finansal performansının önemli bir stok değişkeni olan finansal tabloların doğru yöntemlerle analiz edilmesi karar verme sürecinde avantaj sağlamaktadır (Bülü, Özkan ve Ağırbaş, 2017, s. 269). Hastanelerin finansal performansı; verimlilik ve etkililik unsurlarını birleştiren ve tıbbi faaliyetlerin kalitesi ile hasta memnuniyetini sağlayacak şekilde mevcut kaynakları rasyonel bir şekilde yönetme yeteneğini tanımlayan karmaşık bir süreçtir (Vlasiadis, Maisi, Patelarou ve Patelarou, 2019, s. 1). Hastanelerin ayakta kalabilmesi, varlığını sürdürebilmesi ve toplumun sağlık hizmetleri beklentisini karşılayabilmesi için finansman sisteminin güçlü olmasına bağlıdır. Hastanelerin finansal performans kaynaklarını kontrol edilebilir şekilde yönetmeleri, finansal ve operasyon verimliliğinin sağlanmasıyla olanaklı olmaktadır. Özellikle hastanelerin sınırlı kâr elde etme arayışı ve ihtiyaç duyulan sermayeye kolay erişim gibi kritik noktalar finansal performansın etkin ve doğru yönetilebilir olmasına bağlıdır (Dong, 2019: 2).

İşletmelerin varlık ve kaynak yapılarının doğru analiz edilmesi finansal kaynakların etkili ve verimli bir şekilde yönetimiyle mümkündür. Sağlık kurumlarının yabancı ve öz kaynak yapısı, likidite ve net çalışma sermayesi, faaliyet kapasitesi, gelir ve gider kalemleri ile kâr ve zarar durumlarının tespit edilmesi bu bakımdan önem taşımaktadır. Finansal performans analizleri, mali tablolar yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla sağlık işletmelerinin öz sermaye yapısı, kısa ve uzun vadeli yükümlülüklerini yerine getirebilme yeterliliği ve kaynakların ne ölçüde verimli kullanıldığını saptamak için finansal tablo analizlerinden yararlanılmaktadır. Finansal tablolar; işletmelerin mali durumu ve faaliyet sonuçları hakkında veri sağlayan tablolardır. Edinilen verilerin anlam kazanabilmesi için bu verilerin analiz edilerek bilgiye dönüştürülmesi ve yorumlanmasına bağlıdır (Aydemir, 2018, s. 135; Karadeniz, 2016, s. 102).

Finansal kaynakların etkinlik ve verimlilik kriterlerine uygun bir şekilde kullanılması için birer işletme olan hastanelerin mali yapılarının, kaynak hacminin, varlık ve kaynaklarının analiz edilmesi önem taşımaktadır. Buradaki önem, sağlık işletmelerin bilanço ve gelir tablolarının şeffaflık, hesap verilebilirlik ve doğru bir şekilde analiz edilmesine atfedilebilir. Hastanelerin mali yapılarının şeffaf olması, varlık ve kaynaklarının dayandığı parametrelerin bilinmesi ve doğru araçlarla mali tabloların analiz edilmesi finansal kaynak gereksinimleri hakkında güvenilir veriler sağlamaktadır. Bu bakımdan bu araştırmada Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2022) sisteminde kayıtlı “*Q-86.1 Hastane Hizmetleri Alt Sektörü*”nün 2009-2021 yıllarına ait 13 yıllık finansal performansı, finansal oran analizleri ve trend (eğilim yüzdeleri) analizi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmada, 13 yıllık bir zaman diliminde TCMB ile veri

paylaşımında bulunan sağlık işletmelerinin finansal tablolarının hem eğilim hem de oran analizleri ile birlikte değerlendirilmesi, yapılmış olan diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Araştırmada öncelikle finansal tablo analizleri ve bu analizlerden oran ve eğilim analizleri hakkında literatür ekseninde tartışılmıştır. Daha sonra finansla tablo analizleri kullanılarak Türkiye’de yapılmış çalışmaların özet bulgularına yer verilmiştir. Yöntem kısmında verilerin nasıl elde edildiği ve hangi modeller ya da araçlarla analiz edildiği belirtilmiştir. Bulgular bölümünde hastane hizmetleri yapısal analizi ortaya konularak elde edilen veriler oran ve trend analizi ile ortaya konmuştur. Sonuç bölümünde araştırma analizi doğrultusunda elde edilen bulgular tartışılmış ve öneriler geliştirilmiştir.

Finansal Tabloların Analizi

Finansal göstergeler sıklıkla finansal oranlar olarak ifade edilir. Oranlar, işletme paydaşlarına finansal tablolarda yer alan verileri anlamlı bilgilere dönüştürmek için kısa ve sistematik bir yol sağlayan stratejik bir yönetim aracıdır. Bu nedenle, belirli bir süre içindeki eğilimleri belirlemek veya hedeflere ve genel kabul görmüş oranlara ulaşıp ulaşılmadığını değerlendirmek için endüstri standartlarıyla karşılaştırmalarının yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda elde edilen bilgiler bir işletmenin performansını iyileştirmenin yanı sıra geçmiş ve mevcut mali durumunun analizinde, planlamasında ve karar alınmasında da kullanılmaktadır (Suarez, Lesneski ve Denison, 2011, s. 420). Hastanelerin finansal oran göstergeleri, finansal tablolarda yer alan kalemler arasındaki ilişkileri oranlar halinde göstermektedir. Bu nedenle finansal oran göstergeleri, işletmelerin finansal durumunu ve iş performansını belirlemede fikir sağlamaları bakımından önem taşımaktadır (Lee, 2015, s. 312).

Sağlık kurumlarında finansal performans analizleri, muhasebe kayıtları sonucu tutulan bilanço ve gelir tablosu ile diğer mali tabloların, bazı analiz teknikleri kullanılarak elde edilen sonuçların analizi ve yorumlanmasına yönelik işlemlerdir. Bu bakımdan finansal analizler; finansman, yatırım ve fiyat belirlemeye yönelik kararların alınmasına yönelik süreçleri kapsayabileceği gibi işletmenin belirlediği hedef ve misyonu gerçekleştirmede, kârlılık, verimlilik ve mali yönden gelişmesini sürdürmeye yönelik yapılan değerlendirmeleri de kapsamaktadır. Finansal tablo analizleri aynı zamanda kurum dışındaki kreditorler, yatırımcılar ve devlet gibi paydaşlara önemli ve değerli bilgiler sağlanmaktadır (Şen, Zengin ve Yusubov, 2015, s. 67). Finansal performans değerlendirme yöntemlerinden biri olan finansal tablo analizleri, hastane işletmelerinin finansal yapısını incelemeyi ve hastanelerin yönetiminde geleceğe yönelik kararlara yön vermeyi amaçlayan bir yönetim muhasebesi alt sistemidir. Finansal analizler, işletmelerin güçlü ve zayıf yönlerini analiz ederek geleceklerine yönelik sağlıklı ve akılcı plan ve politikalara olanak sağlar (Özgülbaş, 2009, s. 84).

Finansal tablolar farklı analiz teknikleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu tekniklerden; trend (eğilim yüzdeleri) analizi, oran (rasyo) analizi, yatay analiz (karşılaştırmalı tablolar analizi) ve dikey analiz (yüzde metodu ile analiz) yaygın olarak kullanılmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2005, s. 555). Mali Tablolar Analizi raporuna² göre yatay analizler; cari dönem bilanço ve gelir tabloları bir önceki dönemle karşılaştırılmaktadır. Dikey analizlerde ise; bilanço ve gelir tablo kalemleri kendi grupları ve genel toplam içerisindeki yüzdesel değişimini göstermektedir. Bu çalışmada elde edilen verilere oran analizleri ve trend analizleri uygulandığından bu tekniklere izleyen başlıklarda ayrıntılı yer verilmiştir.

Oran (Rasyo) Analizleri

Oran analizleri; bilanço kalemlerinden olan aktif ve pasif ile gelir tablosu verileri arasındaki ilişkiyi yüzde birimleri ile ortaya koymaktadır. Bilanço ve gelir tablosu gibi mali tablolarının incelenmesi sonucu bir işletmenin likiditesi, operasyonel verimliliği ve kârlılığı hakkında fikir edinmenin nicel bir yöntemidir oran analizleri. Yatırımcılar ve analistler, geçmiş ve cari mali tablo kalemlerini inceleyerek şirketlerin mali sağlığını değerlendirmek için oran analizlerinden yararlanırlar. İşletmelerin oran analizleri ile ilgili veriler, bir şirketin zaman içinde nasıl performans gösterdiğini gösterebilir ve gelecekteki olası performansını tahmin etmek için kullanılabilirler. Oran analizlerine ilişkin veriler aynı zamanda bir şirketin mali durumunu sektörel ortalamayla karşılaştırırken, bir şirketin aynı sektördeki diğer şirketlere karşı durumunu ölçerek karar vericilere kanıta dayalı bilgi sunma olanağını da sunmaktadır (Bloomenthal, 2022).

Oran analizleri amaç ve fonksiyonlarına göre dört kategori değerlendirilmektedir. Finansal oran analizleri; Tablo 1’de de gösterildiği gibi likidite oranları, finansal kaldıraç oranları, faaliyet oranları ve kârlılık

² Mali Tablolar Analizi (2010). <https://isletme07.files.wordpress.com/2010/11/09-mali-tablolar-analizi-kapsamli-ders-notu.pdf>, Erişim Tarihi: 16.03.2023.

oranları şeklinde sınıflandırılmaktadır (Saraç, 2012, s. 9; Suarez vd., 2011, s. 421). Gelişmekte olan ÷lkelerde temel kabul görmüş oranlar da tabloda belirtilmiştir

Likidite oranları; şişletmelerin vadesi gelmiş kısa süreli borçlarını ödeme gücünü ve kabiliyetini gösteren oranlardır (Bloomenthal, 2022; Suarez vd., 2011, s. 421). Daha fazla likit varlığa sahip hastanelerin, daha yüksek geri ödeme olasılığı nedeniyle dış finansman bulma olasılığı daha yüksektir (Dong, 2015, s. 4). Ancak, aşırı dönen varlığın olması fonların atıl hale gelmesine ve dolayısıyla kârlılıkta erozyona yol açacağı endişesi dikkate alınmalıdır (Lee, 2015, s. 313).

Ödeme gücü oranları olarak da bilinen *finansal yapı (kaldıraç) oranları*, bir şişletmenin uzun vadeli borçlarını ve bu borçların faizini ödeme kapasitesini göstermektedir. Finansal yapı oranları; bir şişletmenin borç düzeyini şirketin varlıkları, öz sermayesi ile kazanç ya da gelirleriyle karşılaştırma imkânı sağlar. Finansal yapı oranlarında özellikle uzun vadeli borç miktarına odaklanılarak firmanın varlıklarının finansman kaynakları ele alınmaktadır. Dolayısıyla şişletmelerin sermaye yapısı hakkında veriler sağlayan kaldıraç oranları hastane finansmanının şişletme operasyonlarını ve sermaye yatırımlarına ilişkin kaynak kombinasyonu göstermektedir (Bloomenthal, 2022; Dong, 2015, s. 5; Suarez vd., 2011, s. 421). Finansal kaldıraç oranının yüksek olması, bir şişletmenin sermaye yapısındaki borç kapasitesi yüksekliğini göstermektedir (Dong, 2015, s. 6).

Verimlilik oranları şeklinde de tanımlanan *faaliyet oranları*; şişletmelerin sahip olduğu varlıklar ve yükümlülüklerinin verimliliğini gösterirken (Bloomenthal, 2022), *kârlılık oranları* şişletmelerin faaliyetleri sonucu ne kadar kâr ya da gelir elde edebileceğini göstermektedir (Bloomenthal, 2022; Suarez vd., 2011, s. 420).

Tablo 1. *Finansal Analizde Yaygın Olarak Kullanılan Oranlar*

Oran Grupları	Hesaplanış Şekli	Genel kabul görmüş oran	Kullanım Amacı
Likidite Oranları			
Cari Oran	Dönen Varlıklar/KVYK	1,5	İşletmenin kısa süreli borçlarını, ödeme gücü ile sermaye yeterliliğini ölçen oranlardır.
Asit-Test Oranı	(Dönen Varlıklar - Stoklar)/KVYK	1,0	
Nakit Oranı	(Hazır Değerler + Serbest Menkul Değerler)/KVYK	0,2	
Finansal Yapı Oranları			
Finansal Kaldıraç Oranı	Yabancı Kaynak/Pasif Toplamı	0,5	İşletmenin uzun süreli yükümlülüklerini yerine getirebilme yeterliliğini ölçen oranlardır.
Toplam Borçların Öz-Sermayeye Oranı	Yabancı Kaynak/Öz-Sermaye		
Kısa Vadeli Borçların Pasiflere Oranı	KVYK/Toplam Pasif	1,0	
Uzun Vadeli Borçların Pasiflere Oranı	UVYK/Toplam Pasif	0,2	
Maddi Duran Varlıkların Uzun Süreli Borçlara Oranı	Maddi Duran Varlıklar/UVYK	1,0	
Faaliyet Oranları			
Stok Devir Hızı	Satışların Maliyeti/Ortalama Stoklar	Oranın yüksek çıkması beklenir	İşletmenin sahip olduğu varlıklarının kullanım etkinliğini ve alacaklarını ne kadar sürede tahsil ettiğini gösteren ölçütlerdir.
Stok Devir Süresi	360/Stok Devir Hızı	Oranın düşük çıkması beklenir	
Alacak Devir Hızı	Net Satışlar/Ticari Alacaklar	Oranın yüksek çıkması beklenir	
Alacak Devir Süresi	360/Alacak Devir Hızı	Oranın düşük çıkması beklenir	
Varlık Devir Hızı	Net Satışlar/Aktif Toplamı	Oranın yüksek çıkması beklenir	
Maddi Duran Varlık Devir Hızı	Net Satışlar/Maddi Duran Varlık Toplamı	Oranın yüksek olması beklenir	
Kârlılık Oranları			
Brüt Kâr Marjı	Brüt Kâr/Net Satışlar	Oranın yüksek çıkması beklenir	İşletmenin performans etkinliğini ve kaynaklarını ne derece etkili kullandığını göstermektedir.
Faaliyet Kâr Marjı	Faaliyet Kârı/Net Satışlar	Oranın yüksek çıkması beklenir	
Net Kâr Marjı	Net Kâr/Net Satışlar	Oranın yüksek çıkması beklenir	
Öz-Sermaye Kârlılık Oranı	Net Kâr/Öz-Sermaye	Oranın yüksek çıkması beklenir	
Aktif Kârlılık Oranı	Net Kâr/Aktif Toplamı		

Kaynak: (Ağırbaş, 2016, s. 358-375); (Dang 2015, s. 6); (Elmas ve Ardıç, 2018); (Jonny, 2016, s. 66-68); (Kızıl ve Aslan, 2019, s. 1788-1789); (Özgülbaş, 2009, s. 205)

Trend (Eğilim Yüzdeleri) Analizi

Eğilim yüzdeleri olarak bilinen trend analizleri; genelde uzun dönemi kapsayan tarihlerde gerçekleşen finansal tablolarda gözlenen artış ve azalışlar, seçilen baz yıla göre değişimi ortaya koymaktadır. İşletmelerin mevcut finansal durumunda dönemler arasında gözlenen iyileşme ve kötüleşme ile artış ve azalışlar hakkında yönetici ve karar vericilere kanıta dayalı bilgiler sunan (Mali Tablolar Analizi, 2010) trend analizleri, kurumların uzun dönem finansal yapılarını ortaya koyarak kanıta dayalı veriler sağlamaktadır. Bu durum, kalemlerdeki eğilimin tek tek analiz edilmesi yerine karşılaştırmalı olarak yorumlanması sonucu daha bilimsel sonuçların ortaya çıkmasına katkı sağlar (Tunçez, 2019, s. 179).

En az beş yıllık bir zaman diliminde trend analizlerin yapılması önerilmektedir. İşletmelerin kendi finansal verilerinin yıllar itibari ile değişimini esas alan trend analizinde baz alınan dönemin enflasyon gibi şoklardan arındırılmış normal bir yıl olması gerekmektedir. Aynı zamanda güvenilirliği riske atacağından en verimli yılın da baz olarak alınmasından kaçınılmalıdır. Değerlendirmeler yapılırken yüzde değişimle beraber kalemlerdeki tutar değişimlerinin de göz önünde bulundurulması önerilmektedir (Koçyiğit, Büyük ve Ertaş 2022, s. 168). Finansal eğilim yüzdeleri aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır:

$$\text{Eğilim Yüzdeleri} = \frac{\text{Analiz yapılan yıldaki kalem verisi}}{\text{Baz alınan yıldaki kalem verisi}} \times 100$$

Türkiye’de Yapılmış İlgili Çalışmalar

Finansal performansla ilgili farklı sektörlerde çok sayıda çalışma yer almaktadır. Sağlık yazın alanında finansal performans ile ilgili sağlık hizmetleri alt sektörüne ilişkin bazı çalışmalar da yer almaktadır. Bu araştırma ile benzer metodolojiye sahip çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Sağlık Bakanlığı verileri kullanılarak 1996-2000 yılları arasında bir kamu hastanesinin likidite, sermaye yapısı, faaliyet ve kârlılık oranlarına yönelik trend analizi çalışmasında Özgülbaş (2006), hastanenin nakit kalemlerini daha etkin kullanarak dönen varlık devir hızını artırması ve dönen varlık finansmanında yabancı kaynak kullanımının artırması gerektiğini vurgulamıştır.

Türkiye’de 1994-2005 yılları arasında 797 özel hastane sektörünün mali analizini ve finansal performansının incelendiği çalışmada (Özgülbaş, Koyuncugil, Duman ve Hatipoğlu, 2008) hastanelerin genel olarak likidite durumlarının beklenen düzeyde olduğu, finansman yapısı içinde öz kaynakların ağırlıkta olduğu ancak düşük düzeyde bir karlılık performansına sahip olduğu saptanmıştır.

Oran analizi ve karşılaştırmalı tablolar analizi yapılarak bir kamu hastanesinin finansal performans görünümünün irdelendiği çalışmada (Özer, 2012), hastanenin 2008-2010 yıllarına ilişkin bilanço ve gelir tablosu kalemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada; hastanenin alacaklarını tahsil etmede sıkıntı yaşadığı, öz kaynaklarla finansman yapısının güçlü olduğu ve 2019 yılı dışındaki yıllarda zarar ettiği saptanmıştır.

Ercan, Dayı ve Akdemir (2013) tarafından Kastamonu ili kamu hastanelerinin 2008-2012 yılları arası finansal performansları oran analizi yardımıyla değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmada beş yıllık süre boyunca faaliyet oranlarında iyileşme görülürken, karlılık oranında aynı başarının yakalanmadığı saptanmıştır.

Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesinin 2005-2008 yıllarına ait bilanço ve gelir tablosu kalemleri kullanılarak finansal performansın incelendiği çalışmada (Korkmaz ve Güney, 2013) karlılık oranlarında belirgin iyileşmelerin sağlandığı, stok hacminin genişlediği ve finansal açıdan herhangi bir olumsuz durumun yaşanmadığı gözlenmiştir.

Bir kamu hastanesinin 2005-2008 yıllarına ilişkin bilanço ve gelir tablosu verileri yardımıyla finansal performansının oran yöntemi ile analiz edildiği çalışmada (Korkmaz ve Güney, 2013) net işletme sermayesinde belirgin iyileşme sağlanmıştır, ancak likidite oranlarında kısmi azalış gözlenmiştir. Hastanenin karlılık oranlarında da yıllar itibari ile azalış yaşanmıştır. Analizin gerçekleştirildiği hastanede borçlanma oranının yüksek olduğu özellikle uzun vadeli borç düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Alparslan vd., (2015), Sağlık Bakanlığı il merkezindeki döner sermaye işletmesi bulunan hastanelerin 2008-2012 yıllarına ait bilanço ve gelir tablolarını kullanarak işletme sermayesi ile finansal performans arasındaki ilişkiyi oran analizleri ile ortaya koymuşlardır. Çalışmada, hastanelerin genel finansal performansının kötü olduğu ve çalışma sermayesi ile finansal performans arasında bir ilişkinin olduğu ortaya onmuştur.

TCMB hastane hizmetleri alt sektörüne ilişkin 2011-2013 yılları arasındaki finansal tablolarının oran analizi yöntemiyle incelendiği bir çalışmada (Karadeniz, 2016) sektörün varlık yapısının sabit varlık ağırlıklı olduğu, likidite görünümünün zayıf olduğu ve ağırlıklı olarak yabancı kaynaklarla finansmanın gerçekleştiği belirlenmiştir. Finansal riskin yüksek olduğu hastane hizmetleri alt sektöründe özellikle varlık kullanım oranlarından olan stokların etkin kullanılmadığı saptanmıştır. Ayrıca karlılık oranlarının sektörde zayıf olduğu sonucuna varılmıştır.

Bir kamu hastanesinin 2012-2014 yıllarına ait bilanço ve gelir tablosu verilerine dayalı oran analizi yapılarak finansal performansın analiz edildiği bir çalışmada (Alper ve Biçer, 2017) belirtilen dönemlerde hastanenin likit sıkıntısı yaşamadığı, net işletme sermayesinin yeterli olduğu, alacak tahsil süresinin kısa olduğu, stok devir hızının yüksek olduğu ve finansal yapının güçlü olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada özellikle üçün yılda karlılık oranında belirgin bir artış yaşandığı saptanmıştır.

Bülü vd., (2017), 2013-2015 dönemini kapsayan 43 kamu üniversitesinin finansal performansını oran analizi yöntemiyle değerlendirdikleri çalışmalarında söz konusu hastanelerin ciddi borç yükü içinde oldukları ve özellikle kısa vadeli borçlarını ödemede güçlük çektiğini vurgulamışlar. Hastanelerin stok ve alacak devir hızının düşük olması gelir ve gider dengesizliğine neden olduğu belirtilmiştir.

Aydemir (2018) tarafından TCMB hastane hizmetleri sektör bilanço istatistikleri kullanılarak 2013-2015 yıllarını kapsayan hastane hizmetleri alt sektörüne ilişkin finansal performansları oran analizleri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada sektörün varlık yapısının duran varlık ağırlıklı olduğu, likidite durumunun orta düzeyde olduğu; ancak sektörün finansal yapısının borçlanma ağırlıklı ve öz-sermayenin zayıf olduğu bulunmuştur. Stokların etkin kullanılmaması ve alacakların tahsilinde gecikmelerin yaşanması nedeniyle varlık kullanım oranlarında genel kabul görmüş değerlerde olmadığı saptanmıştır. Ayrıca sektörün karlılık performansı analiz süreci içerisinde zayıf olmuştur.

Yiğit (2020) tarafından çok kriterli karar verme yöntemi olan TOPSİS yöntemi kullanılarak TCMB hastane hizmetleri alt sektörüne ilişkin 2009-2019 yıllarını kapsayan bilanço ve gelir kalemleri verilerine dayalı yapılan çalışmada yıllar itibari ile finansal sağlık düzeyinin kötüleştiği, finansal riskin önemli oranda kötüleştiği saptanmıştır. Geri ödeme fiyatlandırmasının maliyete dayalı olarak belirlenmesinin hastane sektörünü finansal açıdan sürdürülebilir kılacadığı araştırmacı tarafından önerilmiştir.

Koçyiğit ve Kocakoç (2021) tarafından Sağlık Bakanlığı'na bağlı Ankara'da bulunan kamu hastanelerinin 2008-2017 yıllarını kapsayan dönemde finansal performanslarının belirlenmesi ve Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği uygulandığı dönemlerin öncesi ve sonrası oran analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında analiz edilen hastanelerin likidite oranlarının kabul görmüş standarttan altında kalarak yıllar itibari ile düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün genel sekreterlik döneminde daha belirgin olmuştur. Araştırma dönemi boyunca hastanelerin her yıl net zarar etikleri tespit edilmiştir.

CRITIC ve TOPSİS yöntemlerinin kullanıldığı ve TCMB tarafından yayımlanan 2009-2019 yıllarına ait mali tablolarındaki veriler işığında hastane hizmetleri sektörünün finansal performansının belirlendiği çalışmada (Erkili, 2021) finansal performansta yıllar itibarıyla yükseliş ve düşüşlerin yaşandığı tespit edilmiştir.

Işıkçelik, Durur ve Günaltay (2021) tarafından 2015-2019 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören hastanelerin finansal analizi DuPont yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada hastaneler grubunun karlılık oranının 2019 yılı hariç diğer tüm dönemlerde negatif olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu hastanelerin ağırlıklı olarak yabancı kaynaklarla faaliyetlerini gerçekleştiği saptanmıştır.

Türkiye'de hastane hizmetleri sektöründeki firmaların finansal performanslarının covid-19 dönemiyle birlikte oran analizi ve çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan WASPAS yönteminin uygulandığı çalışmada (Başaran ve Özdemir, 2022) sektörün likidite oranlarının düşük ve öz kaynakların yetersiz olduğu saptanmıştır. Çalışmada alacakların tahsili ve stok devir hızının arzulan düzeyin altında gerçekleştiği ve bazı yıllarda net zarar gözlenmiştir. Ayrıca alışmada Covid-19 salgınının hastane hizmetleri sektörünü finansal açıdan olumlu etkilediği ifade edilmiştir.

Avan (2023) tarafından TCMB verilerine dayalı yapılan trend analizi çalışmasında baz yıla kıyasla duran varlık ve öz kaynak düzeyinde sürekli bir artışın olduğu, dönen ve yabancı kaynakların bazı yıllarda düştüğü saptanmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada oran analizleri ve trend analizleri teknikleri kullanılarak hastane hizmetleri alt sektörlerinin likidite durumları, finansal yapı, kârlılık ve faaliyet durumları değerlendirilmiştir. Trend analizleri; bir zaman serisi analizleri olup bir işletmenin birbirini izleyen dönemlerine ait finansal tablo kalemlerinin baz yıla göre gösterdiği değişimi incelemektedir. Oran analizleri ise; daha yaygın olarak kullanılan ve finansal tablolarda yer alan hesap kalemleri arasındaki basit matematiksel oranlamayı ifade etmektedir (Elmazs ve Ardıç, s. 113-130). Bu doğrultuda araştırmada, TCMB’nin 2009-2021 dönemlerine ait yayınlamış hastane hizmetleri alt sektörü (Q-86.1 kodlu sınıflandırma) bilanço ve gelir tablosu verilerinden yararlanarak sağlık işletmelerinin finansal yapıları analiz edilmiştir. Sektör bilançoları yardımıyla ilgili sektördeki işletmelerin gelişmelerinin izlenmesi ve kamuoyunun aydınlatılmasında kapsamlı ve düzenli bilgi sağlanmaktadır (Yılmaz ve Bolukçu, 2022, s. 108).

Hastane hizmetleri alt sektörü iki temel parametreden oluşmaktadır: Kısa ve uzun süreli hastane hizmetleri ile ihtisaslaşmış hastanelerin tıbbi, teşhis ve tedavi faaliyetleridir. Hastane hizmetleri alt sektörü faaliyetleri temel olarak hastanede yatan hastalara yöneliktir ve tıp doktorlarının doğrudan kontrolü altında gerçekleşen hizmetlerdir. Bu doğrultuda Q-86.1 kodlu sınıflandırmaya dâhil olan sağlık kurumları şöyledir (TCMB, 2022):

- *Tıp bekimleri ve para-medikal sağlık personelinin hizmetleri*
- *Radyoloji ve anestezi hizmetleri dâhil olmak üzere laboratuvar ve teknik hizmetler*
- *Acil servis hizmetleri*
- *Ameliyathane ve eczacılık hizmetleri, yiyecek ve diğer hastane hizmetlerinin sağlanmasına yönelik hizmetler*
- *Yatılı olarak kısırlaştırma ve doğumun sona erdirilmesi gibi tıbbi tedavileri sağlayan aile planlama merkezlerinin hizmetleridir*

Araştırmanın temel problem cümlesi; “TCMB hastane hizmetleri alt sektöründe yer alan işletmelerin finansal performansı yıllar itibarı ile nasıl bir değişime uğramıştır?” Bu amaç doğrultusunda tasarlanan çalışmada, gönüllülük esasına göre TCMB’ye veri transferini gerçekleştiren sağlık kurumlarının bilanço ve gelir tablosu kalemleri, oran analizi ve eğilim yüzdeleri teknikleri ile analiz edilerek yılları itibarı ile meydana gelen değişimler yorumlanmıştır. Araştırmada eğilim yüzdeleri analizinde 2009 yılı baz yıl olarak ele alınmıştır.

Bulgular

Hastane hizmetleri alt sektörü varlık ve kaynak yapıları ile finansal performansının oran analizi ve trend analizi ile değerlendirmesi Tablo 2’de verilmiştir. Hastane hizmetleri yapısal analiz tablosunu veren varlık ve kaynak yapıları sağlık kurumlarının genel görünümü hakkında veri sağladığından araştırma sürecinde önem taşımaktadır.

TCMB 2009-2021 dönemine ait ve 669 ile 2734 arasında değişen firma sayısı doğrultusunda yayınlamış hastane hizmetleri alt sektörüne ait yapısal analiz (varlık ve kaynak yapısı) incelendiğinde yıllar itibarı ile dalgalanmalar yaşanmasına rağmen dönen varlıklarda bir artış yaşanırken duran varlıklarda da bir azalış yaşanmıştır. İşletmelerin ağırlıklı olarak duran varlıkla çalışıyor olması, sabit sermaye yoğun yatırımlarda bulduklarını göstermektedir. Yıllar itibarı ile dönen varlıklarda artış her ne kadar işletmelere likidite bolluğunu yaşatsa da aşırı dönen varlığın olması fonların atıl hale gelmesine ve kârlılıkta azalmaya neden olacağı endişesini doğurmaktadır. Sektörün kaynak yapısı incelendiğinde ağırlıklı olarak yabancı kaynakla finansa edildiği bu finansmanın ise son yıllarda ciddi anlamda arttığı görülmektedir. Çünkü sağlık işletmelerinin öz kaynak yapısı baz yıla göre ciddi bir azalış trendine girmiştir. Bu durum, sektörün finansal riskini yükseltmektedir.

Sağlık işletmelerinin kaynak yapısının bazı yıllarda artış ve azalış trendine aykırı davranıldığı görülmektedir. Örneğin 2017-2018 yılları arasında kısa vadeli borçlar en yüksek seviyeye çıkarken, 2012 ve 2021 yıllarında uzun vadeli borçlarda ciddi anlamda bir düşüş yaşanmıştır. Kısa vadeli borçların yüksek olması sağlık işletmelerinin likidite sıkıntısını yaşadığı ya da borçlanma maliyetinin yüksek olabileceğini göstermektedir. Ayrıca borçlanma faizinin düşme olasılığı uzun vadeli borçlarda düşüşe neden olabileceği düşünülmektedir. Dönem net kâr ve zararı açısından bakıldığında özellikle işletmelerde son yıllarda (2019-2021) belirgin bir kârlılık yaşanırken; 2011, 2014, 2016 ve 2018 yılları faaliyet marjı negatif olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2). Bu durum, işletmelerin nakit sıkıntısı içinde olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

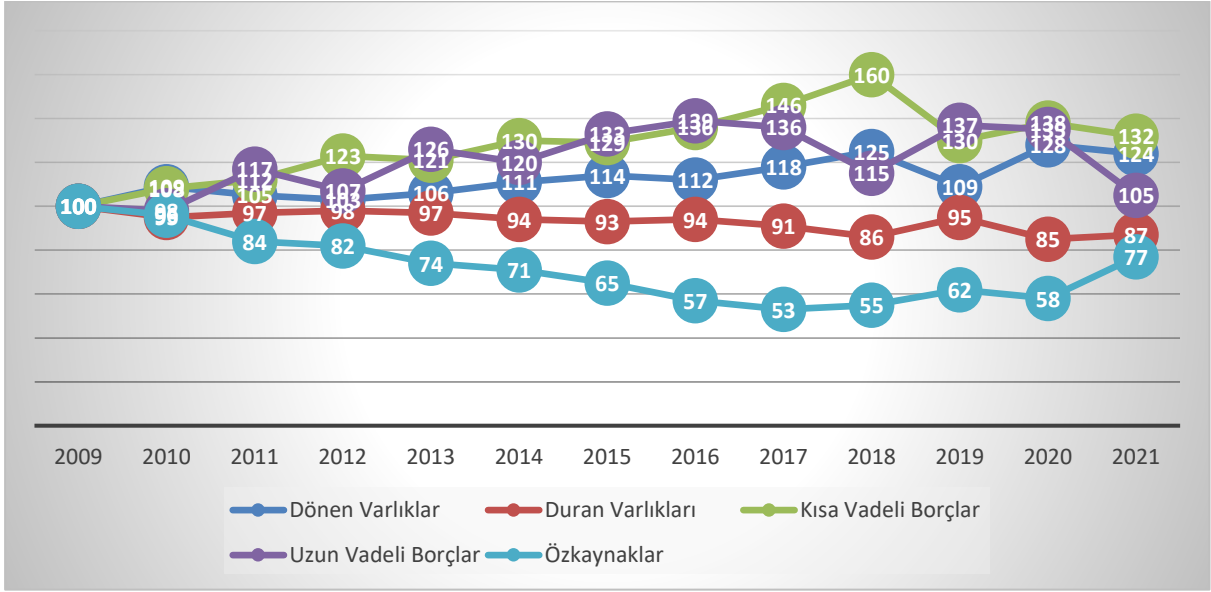
Söz konusu sağlık işletmeleri olduğunda karlılık yerine verimlilik esas alınmaktadır. Ancak yine de Tablo 2’de gösterildiği gibi özellikle son yıllarda sağlık işletmelerinin sahip oldukları varlıklarının kâr yaratmada etkin olduklarını göstermektedir.

Finansal tablo analizlerinde bilanço kalemlerinin oran analizi ve eğilim yüzdeleri yöntemleriyle değerlendirmenin yanı sıra net işletme (çalışma) sermayesinin de dikkate alınması sonuçların yorumlanmasına doğru katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan araştırmada net işletme sermayesine ilişkin oran ve trend analizlerinin yer aldığı Tablo 2’de baz yıl dikkate alındığında 2010 yılı hariç genelde bir azalma söz konusu olmuştur ve bazı yıllarda negatif seyretmiştir (Tablo 2). Net işletme sermayesinde dönemler itibari ile bir azalışın gözlenmesi ve bazı yıllarda negatif seyretmesi (Alparslan, Gençtürk ve Özgülbaş 2015, s. 336) hastanelerin işletme sermayesinde sorun yaşandığı, likidite sorunu ve kısa süreli borçlarını ödeme bakımından güçlük yaşadıkları ve aynı zamanda kredibiliteler bakımından negatif bir görünüm ortaya koyabileceğini göstermektedir.

Tablo 2. Yıllar İtibariyle Hastane Hizmetleri Yapısal Analiz Tablosu (%)

Bilanço Kalemleri	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Dönen Varlıklar	35,0	38,3	36,9	36,2	37,1	38,8	39,8	39,2	41,2	43,8	38,3	44,9	43,5
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	109	105	103	106	111	114	112	118	125	109	128	124
Duran Varlıklar	65,0	61,7	63,1	63,8	62,9	61,2	60,2	60,8	58,8	56,2	61,7	55,1	56,5
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	95	97	98	97	94	93	94	91	86	95	85	87
Kısa Vadeli Borçlar	29,1	31,3	32,6	35,8	35,1	37,7	37,6	39,7	42,6	46,6	37,9	40,3	38,5
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	108	112	123	121	130	129	136	146	160	130	138	132
Uzun Vadeli Borçlar	24,1	23,7	28,2	25,8	30,3	29,0	32,1	33,5	32,7	27,8	32,9	32,6	25,4
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	98	117	107	126	120	133	139	136	115	137	135	105
Öz Kaynaklar	46,9	45,0	39,3	38,4	34,6	33,3	30,3	26,9	24,7	25,6	29,2	27,1	36,1
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	96	84	82	74	71	65	57	53	55	62	58	77
Net işletme sermayesi	5,92	7,02	4,34	0,41	2,03	1,14	2,21	-0,53	-1,40	-2,81	-0,43	4,60	5,04
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	119	73	7	34	19	37	-9	-24	-48	-7	78	85
Dönem Net Kârı veya Zararı (Trend analizi)	100	35	-457	111	59	-13	30	-285	98	-342	184	599	1906
Firma Sayısı	669	861	964	1.210	1.836	1.797	1.853	1.882	2.000	2.302	2.525	2.642	2.734

Trend analizi yardımıyla bilanço kalemlerinin görselleştirildiği sonuçlar şekil 1’de belirtilmiştir. şekil incelendiğinde baz yıla göre hastane hizmetleri varlık ve kaynak yapısının son yıllar hariç özellikle kısa vadeli kaynaklar olmak üzere yabancı kaynak oranında bir artış yaşanırken, öz kaynak yapısında ise bir azalış yaşanmıştır. Yabancı kaynak ve öz kaynak arasındaki farkın en çok 2016-2018 yılları arasında olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Hastane Hizmetleri Varlık ve Kaynak Yapısına İlişkin Trend Analizi

Hastane hizmetleri alt sektörünün 2009-2021 yılları arasındaki finansal performansını ölçen likidite oranları, finansal yapı oranları, faaliyet ve kârlılık oranlarının oran ve trend analizi sonuçları Tablo 3’te gösterilmiştir. Kısa vadeli borç ödeme yeteneğini ölçmek ve işletme sermayesinin yeterliliğini belirlemek için hesaplanan likidite oranlarına ait oran ve trend analiz sonuçları incelendiğinde baz yıla göre likidite oranları alt parametrelerinin her üçünde genelde bir azalış yaşanmıştır. Likidite oranları bir işletmenin borç ödeme gücünü gösterdiğinden araştırmada elde edilen sonuç, sağlık işletmelerinin kısa vadeli borç ödeme güçlüğü çektiğini göstermektedir. Ekonomik kriz gibi öngörülemeyen dışsal bir şokta ya da hastanelerin kendi içinde yaşayacakları bir sorun karşısında kısa vadeli borçlarını ödeyememe riski yüksek olabilir. Ancak son yıllarda ilgili kalemler baz yılın altında kalsa da yukarı yönlü bir artış gözlenmektedir.

Faaliyet yapı oranları, faaliyetlerin ne kadarının öz kaynaklarla ne kadarının ise yabancı kaynaklarla finanse edildiği hakkında bilgi vermekle birlikte kurumların uzun süreli borçlarını ödeme performansını göstermektedir. Ağırlıklı olarak yabancı kaynakla faaliyetlerini yürüten sağlık işletmelerinde toplam borç tutarı, sınırlı sayıdaki yıllar istisna olmak üzere sürekli bir artış eğiliminde olmuştur. Ancak finansal kaldıraç oranında, diğer bir ifadeyle yabancı kaynak finansmanı son üç yılda aşağı yönlü bir değişim yaşanmıştır. İşletmelerin uzun süre kredibilitesini ölçen ve uzun süreli kredi almak için teminat gösterebilecekleri maddi duran varlıkların olabileceğini gösteren maddi duran varlıkların uzun süreli borçlara oranı, baz yıla göre sürekli bir azalış göstermiştir.

Sahip olunan kaynakların etkinlik düzeyini gösteren faaliyet oranları, satışlar ya da hizmet sunumu ile aktif kalemler arasındaki dengeyi göstermektedir. Bu bakımdan faaliyet oranları, işletmelerin hizmet üretim sürecinde alacaklarını ne kadar sürede tahsil ettiğini ve varlıklarını ne derece etkin kullandığını gösteren ölçütlerdir (Ağırbaş, 2016, s. 368). Araştırma verileri dikkate alındığında (Tablo 3), stok devir hızında yaşanan düşüşe karşın stok devir süresinde yıllar itibarı ile genelde bir artış trendi yaşanmıştır. Ancak sağlık kurumlarında istenen stok devir hızının yüksek olmasıdır. Son yıllarda stok devir hızında belirgin bir azalışın yaşanması özellikle ilaç ve tıbbi malzeme hareketliliğinin düşük olmasıyla sonuçlanabileceğini göstermektedir. Son yıllarda gözlenen bu düşüş, yaşanan ekonomik darboğaza atfedilebilir.

Araştırmada alacak devir hızı genelde baz yıla benzer bir seyir izlerken özellikle son üç yılda stok devir hızının aksine artış trendine girmiştir. Sonucun yüksek çıkması alacakların kısa sürede tahsil edilerek bu fonların işletme faaliyetlerine özgülenebileceğini göstermektedir. Özellikle son yıllarda alacak devir süresinde gözlenen düşüş de bu olumlu duruma katkı sağlamaktadır. Ancak hastanelerin dönen ve duran varlıklarının ne kadar etkin kullandığını gösteren duran varlık devir hızında regresyonel (inişli-çıkışlı) bir seyir izlenmiştir. Duran varlık devir hızı, bir işletmenin duran varlıklarına yatırım yapma oranını göstermektedir. Tablo 3 incelendiğinde duran varlık devir hızında genelde baz yıla göre bir düşüş gözlenirse de son yıllarda bir artış eğilimine girmiştir. Yaşanan bu olumlu artış hastanelerin tam kapasiteye yakın çalıştıkları ve sahip olunan varlıklardan bir gelir sağlayabileceğini göstermektedir. Yaşanan bu artış aynı

zamanda sağlık kurumlarındaki poliklinik, klinik ve ameliyathane gibi faaliyetlerde, hizmet üretimine ilişkin olumlu gelişmelerin yaşadığını göstermektedir.

Finansal tablo analizlerinin son aşaması olan kârlılık analizleri, işletmelerin sahip oldukları öz sermaye, yabancı kaynak ve varlıklarını ne derece iyi kullandığını, gerçekleştirilen faaliyetlerdeki kârlılığı göstermektedir. Satış, kâr ve faaliyetler arasındaki ilişkiyi gösteren kârlılık oranları kalemleri, yıllar içerisinde dalgalı seyretmiştir (Tablo 3). Brüt kâr marjının aksine faaliyet kâr marjında baz yıla göre artış eğilimi gözlenmiştir. Maliyet ve üretim etkinliğini gösteren net kâr marjında ise 2011, 2020 ve 2021 yıllarında kayda değer bir artış yaşanmıştır. Benzer şekilde işletme ortaklarının sermaye kârlılık oranını gösteren öz sermaye kârlılık oranı ile aktiflerin etkinliğini gösteren aktif kârlılık oranlarında da 2011, 2016 ve 2020-2021 yılları arasında ciddi artış yaşanmıştır. Söz konusu yıllarda sermaye ve aktif karlılık oranlarında belirgin artışın yaşanması sahip olunan bir birimlik öz kaynak ve varlıklar ile daha fazla çıktı ürettiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında finansal tablolarda gözlenen tüm bu değişimleri tek bir nedene bağlamak yanlış yorumlamaya neden olacaktır. Üretim ve normal işletmelerin dışında sağlık işletmelerinin kendine has özelliklerinin olması ve sağlığın ağırlıklı olarak bir kamu malı olması gerçeği elde edilen sonuçları birçok faktörle yorumlamayı gerektirebilir. Sağlık hizmetlerinde talebin belirsiz olması, ülkede yaşanan makro iktisadi gelişmeler ve enflasyonist ortam, kamu sağlık işletmelerinde verimliliğin öncelenmesi, covid-19 ve bileşenleri gibi öngörülemeyen şoklar ile içsel ve dışsal bir dizi gelişmeler araştırma bulgularını etkilediği varsayılmaktadır.

Tablo 3. Finansal Analiz Oranları ve Trend Analizi Bazı Yılı Sonuçları (%)

Oran Grupları	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Likidite Oranları													
Cari Oran	1,20	1,22	1,13	1,01	1,06	1,03	1,06	0,99	0,97	0,94	1,01	1,12	1,13
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	102	94	84	88	86	88	83	81	78	84	93	94
Asit-Test Oranı	1,07	1,11	0,99	0,87	0,92	0,90	0,91	0,84	0,83	0,80	0,82	0,92	0,88
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	104	93	81	86	84	85	79	78	75	77	86	82
Nakit Oranı	0,22	0,25	0,22	0,17	0,23	0,22	0,21	0,13	0,16	0,12	0,17	0,25	0,29
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	114	100	77	105	100	96	59	73	55	77	114	132
Finansal Yapı Oranları													
Finansal Kaldraç Oranı	0,53	0,55	0,61	0,62	0,66	0,67	0,70	0,73	0,75	0,74	0,71	0,73	0,64
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	104	115	117	125	127	132	138	142	140	134	138	121
Toplam Borçların Öz Sermayeye Oranı	1,14	1,22	1,55	1,60	1,89	2,01	2,30	2,72	3,05	2,91	2,43	2,69	1,77
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	107	136	140	166	176	202	239	268	255	213	236	155
Kısa Vadeli Borçların Pasiflere Oranı	0,29	0,31	0,33	0,36	0,35	0,38	0,38	0,40	0,43	0,47	0,38	0,40	0,39
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	107	114	124	121	131	131	138	148	162	131	138	135
Uzun Vadeli Borçların Pasiflere Oranı	0,24	0,24	0,28	0,26	0,30	0,29	0,32	0,34	0,33	0,28	0,33	0,33	0,26
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	100	117	108	125	121	133	142	136	117	136	136	108
Maddi Duran Varlıkların Uzun Süreli Borçlara Oranı	1,44	1,43	1,27	1,37	1,22	1,12	1,02	0,98	0,98	1,02	0,96	0,88	1,13
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	99	88	95	85	78	71	68	68	71	67	61	79

Tablo 3 Devamı. Finansal Analiz Oranları ve Trend Analizi Baş Yılı Sonuçları (%)

Oran Grupları	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Faaliyet Oranları													
Stok Devir Hızı	16,28	18,26	14,09	13,06	12,56	11,74	10,87	10,14	10,00	8,95	9,36	7,69	6,50
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	112	87	80	77	72	67	62	61	55	58	47	40
Stok Devir Süresi	22,11	19,72	25,55	27,56	28,66	30,66	33,11	35,50	36,00	40,22	38,46	46,75	55,38
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	89	116	125	130	139	150	161	163	182	174	211	250
Alacak Devir Hızı	4,44	4,49	4,50	4,47	4,45	4,20	4,05	4,19	4,34	4,67	5,13	4,99	5,94
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	101	101	101	100	95	91	94	98	105	116	112	134
Alacak Devir Süresi	81,08	80,18	80,00	80,54	80,90	85,72	88,88	85,92	82,95	77,09	70,18	72,14	60,60
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	99	99	99	100	106	110	1006	102	95	87	89	75
Varlık Devir Hızı	0,79	0,77	0,79	0,79	0,73	0,73	0,74	0,71	0,68	0,71	0,83	0,75	0,80
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	98	100	100	92	92	94	90	86	90	105	95	101
Maddi Duran Varlık Devir Hızı	2,28	2,28	2,22	2,25	2,19	2,27	2,26	2,16	2,12	2,47	2,62	2,60	2,76
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	100	97	99	96	100	99	95	93	108	115	114	121
Kârlılık Oranları													
Brüt Kâr Marjı	0,19	0,18	0,19	0,17	0,18	0,18	0,18	0,17	0,16	0,17	0,18	0,20	0,22
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	95	100	89	95	95	95	89	84	89	95	105	116
Faaliyet Kâr Marjı	0,06	0,04	0,06	0,05	0,07	0,07	0,07	0,06	0,06	0,07	0,08	0,11	0,13
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	67	100	83	117	117	117	100	100	117	133	183	217
Net Kâr Marjı	0,03	0,01	-0,08	0,02	0,01	-0,01	0,01	-0,02	0,01	-0,02	0,01	0,03	0,07
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	34	266	67	34	34	34	67	34	67	34	100	233
Öz Sermaye Kârlılık Oranı	0,04	0,01	-0,15	0,03	0,02	-0,01	0,01	-0,05	0,02	-0,06	0,03	0,07	0,13
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	25	375	75	50	25	25	125	50	150	75	175	325
Aktif Kârlılık Oranı	0,02	0,01	-0,06	0,02	0,01	-0,01	0,01	-0,02	0,01	-0,02	0,01	0,02	0,05
<i>Trend (eğilim yüzdeleri) analizi</i>	100	50	300	100	50	50	50	100	50	100	50	100	250
Firma Sayısı	669	861	964	1.210	1.836	1.797	1.853	1.882	2.000	2.302	2.525	2.642	2.734

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Doğru bilginin elde edilmesi ve bu bilginin karar alma süreçlerinde kullanılması işletmelerde giderek yaygınlık kazanmaktadır. Bu bağlamda hastanelerin finansal performansının önemli bir stok değişkeni olan finansal tabloların doğru yöntemlerle analiz edilmesi karar verme sürecinde avantaj sağlamaktadır. Finansal performans göstergelerinin belirleyicisi olan finansal tablolar; hizmet üretim sürecine ilişkin elde edilen verilerin sayısal olgu ve rakamlarla ifade edilmesinin bir göstergesi olup işletme için kritik başarı faktörleri olarak görülmektedir. Hastanelerin finansal performans kaynaklarını kontrol edilebilir şekilde yönetmeleri, finansal ve operasyon verimliliğinin sağlanmasıyla olanaklı olmaktadır. Etkin bir finansal kaynak yönetimi için sağlık kurumlarının kaynak ve varlık yapılarının iyi analiz edilmesini gerektirmektedir. Finansal tablolar; hastanelerin mali durumu ve faaliyet sonuçları hakkında bilgi veren tablolardır. Dolayısıyla bir hastanenin borçlarını ödeme gücü, uzun vadeli yükümlülüklerini yerine getirme yeterliliğine sahip olması, varlıklarının etkin kullanım düzeyi, öz-sermaye ve temin ettiği yabancı kaynakları ne ölçüde verimli kullandığını saptamak finansal performans tablolarından yararlanmayı gerektirmektedir.

Bu araştırmada TCMB sisteminde kayıtlı “Q-86.1 Hastane Hizmetleri Alt Sektörü” nün 2009-2021 arasında gerçekleşen bilanço ve gelir tablosu verileri kullanılarak hastanelerin finansal performansları

finansal oran analizleri ve trend (eğilim yüzdeleri) analizi ile incelenmiştir. Araştırma bulguları ve bu bulgular doğrultusunda bazı öneriler geliştirilmiştir. Araştırmada yabancı kaynak kullanım düzeyinin yüksek olduğu buna karşın ise öz sermaye yeterliliğinin düşük olduğu gözlenmiştir. Bunun sebebi son yıllarda borçlanma maliyetinin düşmesiyle beraber borçlanma maliyetinin öz kaynak maliyetine kıyasla düşük kalması gibi nedenlere dayandırılabilir. Özellikle ekonomik krizler, siyasi değişimler ve salgın gibi nedenlere karşı ortaya çıkabilecek şoklara karşı hastane hizmet sürecinin korunabilmesi adına sermaye yapısını öz kaynak lehine gözden geçirilmesi önerilmektedir. Kısa vadeli borçların ödeme kapasitesini gösteren likidite oranlarının yüksek olması beklenmektedir (Ağırbaş, 2016, s. 358). Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda her üç likidite kalemlerinin baz yıla göre düşük olmuştur. Dolayısıyla hastanelerin kısa vadeli borçlarını ödemeleri bakımından kaynak güçlü çektikleri söylenebilir. Nitekim net işletme sermayesi de değerlendirildiğinde sonucun değişmediği görülmektedir. Dolayısıyla hastanelerin likit yapısının güçlendirilmesi önerilmektedir.

Çalışma durum oranları olarak da tanımlanan faaliyet oranları, sağlık hizmetleri üretiminde kullanılan varlıkların ne kadar verimli ve etkili kullanıldığını gösteren performans ölçütleridir (Ağırbaş, 2016, s. 366). Araştırma incelendiğinde stok devir hızının 2018-2021 yıllarında en düşük seviyede gözlenmesi, hem Kovid-19'a bağlanabileceği gibi son dönemde yaşanan ekonomik darboğa da atfedilebilir. Söz konusu şoklar, bireylerin sağlık hizmetleri gereksinimlerinin ertelenmesine neden olarak hastanelerde ilaç ve tıbbi malzeme hareketliliğinin azalmasına yol açtığı düşünölmektedir. Bu durum stok devir hızının azalmasına neden olabileceği öngörülmektedir. Araştırma sonucuna göre; ticari alacakların vadesinde azaltmaya gidilerek tahsil gücünü artırması, stok ve alacak devir hızlarının artırılması ve duran varlık devir hızının gözden geçirilmesi önerilmektedir. Dengeli bir finansman için yabancı kaynaklarla finansman oranının yaklaşık olarak %50 olması beklenmektedir (Alparslan vd., 2015, s. 323). Ancak yıllar itibari ile sağlık işletmelerinin verileri incelendiğinde yabancı kaynakların ile öz kaynaklar arasındaki makas yabancı kaynakların lehine artış göstermiştir. Özellikle bu açık 2015-2018 arasında en yüksek seviye olmuş olup kabul gören standardın çok üstünde olmuştur. Bu durum hastaneleri finansal açıdan riskli kılmaktadır. Aynı şekilde varlık yapısı ve net işletme sermayesinde yıllar itibari ile gözlenen olumsuz trend, hastaneleri finansal açıdan riskli kılmaktadır. Finansmanda öz kaynak oranının artırılması ve net işletme sermayesini artıracak girişimlerin yapılması önerilmektedir.

İşletme giderlerinin kontrol edilebilir düzeyini gösteren net kâr marjı (Alparslan vd., 2015, s. 329), bu araştırmada oldukça düşük seyretmiştir. 2011, 2020 ve 2021 yılları hariç olmak üzere genelde baz yılın altında ve bazı yıllarda negatif olmuştur. Elde edilen bu bulgular, kamu hastanelerinin verimli olmaktan uzak olduklarını ve gelir-gider dengesinde belirgin sorunlar yaşadıklarını göstermektedir. Benzer durum öz sermaye kârlılık oranında da görölmüştür. Kamu hastanelerinde finansal performansın ölçölmesinde öz sermaye kârlılık oranının sıklıkla kullanılan bir gösterge olması (Cleverley, 1995) nedeniyle hastanelerin bu konuda daha temkinli olmaları önerilmektedir. Elbette kamu hastanelerinde önceliklendirilen kâr marjı değildir ancak sağlık işletmelerinin kârlılık oranları yapılan bu araştırma ile faaliyet kâr marjı dışında genelde baz yıla göre düşük olmuştur.

Etik beyan

"Türkiye'de 2009-2021 Yılları Arasında Sağlık İşletmelerinde Gerçekleşen Finansal Performans Analizi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Çalışma kapsamında analize tabi tutulan TCMB'ye ait verilerin halka açık ve verilere erişim engelinin olmaması nedeniyle etik kurul izni alınmamıştır.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynaklar

- Ağırbaş, İ. (2016). *Hastane yönetimi ve organizasyon*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2005). *Finansal tablolar ve mali analiz teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alparslan, D., Gençtürk, M. ve Özgölbaş, N. (2015). Sağlık bakanlığı hastanelerinde işletme sermayesi ile finansal performans göstergeleri arasındaki ilişkinin analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Faköltesi Dergisi*, 20(1), 317-338.
- Alper, A., ve Biçer, E. B., (2017). Kamu hastanelerinde finansal performansın oran analizi ile ölçölmesi: Bir kamu hastanesi örneği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 337-357.

- Avan, E. (2023). Hastane hizmetleri alt sektörünün finansal performansının trend analiziyle incelenmesi. *USAYSAD*, 9(1), 1-11.
- Aydemir, İ. (2018). Hastanelerde finansal performansın değerlendirilmesi: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası hastane hizmetleri sektör bilançolarında bir uygulama. *USAYSAD*, 4(2), 133-149.
- Başaran, G., ve Özdemir, M. (2022). Türkiye’de hastane hizmetleri sektöründeki firmaların finansal performanslarının covid-19 dönemiyle birlikte oran analizi ve WASPAS yöntemi ile belirlenmesi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 8(59), 887-901. <http://dx.doi.org/10.29228/smryj.62360>
- Bloomenthal, A. (2022). Financial ratio analysis: definition, types, examples, and how to use. Erişim adresi: <https://www.investopedia.com/terms/r/ratioanalysis.asp>.
- Bülüş, F., Özkan, O. ve Ağırbaş, İ. (2017). Üniversite Hastanelerinin finansal performansının oran analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *BMIJ*, 5(2), 268-281.
- Cleverley, W. O. (1995). Understanding your hospital’s true position and changing it. *Health Care Management Review*, XX, No 2, Spring.
- Demirgil, B., Şantaş, F. ve Şantaş, G. (2018). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: Uygulamalı bir çalışma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 388-398.
- Dong, G. N. (2015). Performing well in financial management and quality of care: Evidence from hospital process measures for treatment of cardiovascular disease. *BMC Health Services Research*, 15, 45. <https://doi.org/10.1186/s12913-015-0690-x>
- Elmas, B. ve Ardiç, M. (2018). *Meslek yüksekokulları için mali tablolar analizi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Ercan, C., Dayı, F. ve Akdemir, E. (2013) Kamu sağlık işletmelerinde finansal performans değerlemesi: Kamu hastaneleri birlikleri üzerine bir uygulama. *Asia Minor Studies Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 54-71.
- Erkılıç, C. E. (2021). Hastane hizmetleri sektörünün CRITIC temelli TOPSIS yöntemi ile finansal performansının değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46, 63-84. <https://doi.org/10.30794/pausbed.865686>
- Işıkçelik, F. , Durur, F. ve Günaltay, M. M. (2021). Özel hastane finansal performansının dupont finansal analiz yöntemiyle değerlendirilmesi. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 773-791. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.874789>
- Jonny, J. (2016). Efficiency analysis of financial management administration of ABC hospital using financial ratio analysis method. *Binus Business Review*, 7(1), 65-69. <https://doi.org/10.21512/bbr.v7i1.1456>
- Karadeniz, E. (2016). Hastane hizmetleri alt sektörünün finansal performansının incelenmesi: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası sektör bilançolarında bir uygulama. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(2), 101-114.
- Kızıl, C. ve Aslan T. (2019). Finansal performansın rasyo yöntemiyle analizi: Borsa İstanbul’da (BİST’de) işlem gören havayolu şirketleri üzerine bir uygulama. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1778-1799. <https://doi.org/10.33206/mjss.467997>
- Koçyiğit, Ç. K., Biyık, E. ve Ertaş, Ş. (2022). Özel bir sağlık işletmesinin finansal performansının trend analizi ile değerlendirilmesi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 165-180. <https://doi.org/10.11616/asbi.1015793>
- Koçyiğit, S. Ç., Kocakoç, N. (2019). Ankara İli kamu hastanelerinin 2008-2017 dönemi finansal performans analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 1280-1293.
- Korkmaz, M. ve Güney, S. (2013) Hastanelerde mali performansın incelenmesi: Ümraniye araştırma ve uygulama hastanesi üzerine örnek bir uygulama. *Karadeniz Blacksea Chornoye More Dergisi*, 17(17), 148-164.
- Lee, M. (2015). Financial analysis of national university hospitals in Korea. *Osong Public Health and Research Perspectives*, 6(5), 310-317. <https://doi.org/10.1016/j.phrp.2015.10.007>
- Özgülbaş, N. (2006) Türkiye’de kamu hastanelerinin finansal durum değerlendirmede kullanabilecekleri bir yöntem: Trend analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 29, 129-139.
- Özgülbaş, N., Koyuncuğil, A. S., Duman, R. ve Hatipoğlu, B. (2008) Özel hastane sektörünün finansal değerlendirmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 40, 120-131.
- Özgülbaş, N. (2009). *Sağlık kurumlarında finansal yönetim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özer, Ö. (2012). Mali tablolar analizi: Bir hastane örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6, 183-199.
- Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası/SES (2023). Genel merkez 2023 Sağlık Bakanlığı bütçe raporu. Erişim adresi: ses.org.tr/wp-content/uploads/2022/11/Genel-Merkez-2023-Saglik-Bakanligi-Butce-raporu.pdf
- Saraç, M. (2012). *Finansal yönetim*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Suarez, V., Lesneski, C. ve Denison, D. (2011). Making the case for using financial indicators in local public health agencies. *American Journal of Public Health*, 101(3), 419-425. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2010.194555>
- Şen, L., Zengin, B. ve Yusubov, F. (2015). Otel işletmelerinde finansal analizlere ilişkin bir örnek olay incelemesi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 3(1), 64-85.
- Tunçez, H. A. (2019). *TMS/TFRS ile uyumlu finansal tablolar analizi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2022). *Sektör bilançoları (2009-2021)*. Erişim adresi: <https://www3.tcmb.gov.tr/sector/#/tr>.
- Üstün, U. ve Uslu, Y. D. (2022). Türkiye’nin sağlık turizmde tercih edilme nedenleri üzerine bir çalışma: Medikal turizm endeksi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 33, 344-353. Doi: 10.31590/ejosat.1020647
- World Tourism Organization/UNWTO (2019). *International tourism highlights*, 2019 edition, World Tourism.

- Vlasiadis, K., Maisi, E., Patelarou, E. ve Patelarou, A. (2019). Strategies to enhance financial performance in hospitals. *International Journal of Nursing and Health Care Research*, 5(4), 1-7. <https://doi.org/10.29011/2688-9501.101299>
- Yılmaz, F. Ö. ve Bolukçu, F. (2022). Hastanelerin finansal yapılarının değerlendirilmesi: T.C. Merkez Bankası hastane alt hizmetleri bilançosuna dayalı bir araştırma. İçinde P. Tüfenki (Edt.), *Sağlık bilimlerinde teori ve araştırmalar* (ss. 101-120), İzmir: Serüven Yayınevi.
- Yiğit, V. (2020). Hastane hizmetleri alt sektörünün finansal performans analizi. *USAYSAD*, 6(3), 609-624.

EXTENDED ABSTRACT

A business's ability to survive, provide services and gain competitive advantage over other entrepreneurs depends on the accurate and effectiveness use of its assets and resources. Determination of change trends in the financial resources of healthcare establishments over time, contributes to strategic decision making. The balance sheet and income items of the hospitals contain financial performance indicators that can be introduced as the main critical success factors. Accordingly, it is possible to determine the asset and resource structure, operational processes and profitability status of hospitals by analyzing financial performance indicators. In the financial performance analysis of businesses, the indicators such as the liquidity status, solvency structure, profitability and efficiency status of the hospital services are widely used. Accurately determining these ratios, and analyzing them with appropriate techniques provides evidence-based data to businesses. Liquidity ratios are the basic ratios that measure the short-term debts, ability to pay, and equity structure of the enterprise. However, in liquidity ratios, which show the rate at which assets turn into cash, it is generally desired that these ratios are high. Measuring the ability of the enterprise to fulfill its long-term obligations, solvency structure ratios demonstrate the asset and resource structure of hospitals. The fact that the equity ratio is high and the leverage ratio is low in accordance reduces the need for liability dependence, resulting in a favorable outcome for health industrial enterprises. The operation ratios are the criteria that indicate the efficiency use of the assets owned and how long the receivables are collected. Yet, it is desirable to keep these ratios in balance. Lastly, profitability ratios, which are an important component of financial performance indicators, show the performance and resource utilization efficiency of health organizations. In this research, with the help of ratio and trend analysis techniques we evaluated liquidity status, solvency structure, profitability and efficiency status as well as assets and resource structure of hospital services sub-sectors. Thus, financial performance of health enterprises were analyzed by using the balance sheet and income statement data published regularly by the Republic of Turkey's Central Bank, between 2009-2021 period. It would be a correct approach to provide information about sector balance sheets. Sector balance sheets have been published since 1990, in order to monitor the developments regarding the companies in the real sector that shape the Turkish economy, providing comprehensive and regular information to the public opinion. The financial structure of the hospital services sub-sector- within the framework of the rules determined by the European Union Statistics Office (EUROSTAT)- is recorded every year in accordance with the NACE (Nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté européenne) coding system. When data analyzed within the scope of research, in general, not a positive trend was observed accordance to in the balance sheet and income statement parameters over the years. While there was an increase in the current assets the opposite situation was observed in the fixed assets, and generally remained below the base year. Moreover, both short-term and long-term resources increased, but the increase was higher in short-term resources, so did net working capital shaped in this direction. However, hospitals' equity ratios remained far below the base year. Except for the last years, it has been determined that businesses have made a lost, yet especially in 2021, a tremendous net profit inflow has been experienced. When the findings are evaluated, the desired performance regarding the liquidity ratios has not been achieved over the years. The results were noted below the base year, in general. This findings reveal that health enterprises have difficulty in paying their short-term debts. As for efficiency ratios, the receivables turnover rate displayed a positive trend whereas inventory turnover rate was lower than the base year. The asset turnover rate, which shows how effectively the company utilizes its current and non-current assets, was also remained under the base year. Tangible fixed assets, which show investment in fixed assets and resource utilization capacity, have generally remained close to the base year despite the increase in recent years. Even though there were positive developments in the operating profit of the health enterprises analyzed in the study, the same situation showed a negative trend in the net profit rate. Yet, the equity profitability ratio of hospitals has shown an upward trend especially since recent years. In the light of the research findings, it is recommended to review the capital structure of the hospitals in favor of equity, strengthening the liquidity structure, increasing the stock and receivable turnover rates,

reviewing the fixed asset turnover rate, and considering the possible reasons for the profitability and effectiveness situations.

CAMELS Modeli ile Finansal Performans Ölçümü: Seçili Azerbaycan Bankalarından Güncel Kanıtlar

Mehmet APAN¹ ve Farid MARAZADA²

Öz

Bu çalışmada, Azerbaycan Bankacılık Sektörü'nde faaliyet gösteren seçili 10 bankanın 2015-2020 dönem verisi kullanılmıştır. Bankaların finansal performans ölçümleri, CAMELS modeli ile yapılmıştır. Ampirik analizlerde ABB bankasının 123,98 ortalama CAMELS bileşik puanı ile en yüksek performansa sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırma döneminde her yıl için ABB ve BOB bankalarının hep pozitif CAMELS bileşik değerlerine sahip oldukları gözlenmiştir. Diğer bankaların ise bazı yıllarda pozitif bazı yıllarda ise negatif CAMELS bileşik değerine sahip oldukları belirlenmiştir. Analiz döneminde seçili Azerbaycan bankalarının CAMELS sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, yönetim kalitesi, kazanç kalitesi, likidite durumu ve piyasa riskine duyarlılık ana bileşenleri için farklı sonuçlar elde ettikleri gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: CAMELS Modeli, Finansal Performans, Banka, Azerbaycan Bankacılık Sektörü

Financial Performance Measurement with the CAMELS Model: Fresh Evidence from Selected Azerbaijan Banks

Abstract

In this study, 2015-2020 period data of 10 selected banks operating in the Azerbaijan Banking Sector were used. Financial performance measurements of banks were made with the CAMELS model. In empirical analysis, it was determined that ABB bank had the highest performance with an average CAMELS composite score of 123.98. In addition, it was observed that ABB and BOB banks always had positive CAMELS composite values in every year during the research period. It was determined that other banks had positive CAMELS composite values in some years and negative CAMELS values in some years. During the analysis period, it was observed that selected Azerbaijani banks achieved different results for the main components of CAMELS capital adequacy, asset quality, management quality, earnings quality, liquidity position and sensitivity to market risk.

Keywords: CAMELS Model, Financial Performance, Bank, Azerbaijan Banking Sector

Atıf İçin / Please Cite As:

Apan, M. ve Marazada, F.(2024). CAMELS modeli ile finansal performans ölçümü: Seçili Azerbaycan bankalarından güncel kanıtlar. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 201-217. doi:10.33206/mjss.1275402

Geliş Tarihi / Received Date: 02.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.09.2023

¹ Doç. Dr. – Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, mehmetapan@subu.edu.tr,

 ORCID: 0000-0001-9471-4810

² Yüksek Lisans Öğrencisi – Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, faridmarazada1998@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-5309-4958

Giriş

Bankacılık sistemi, ülkelerin ekonomik kalkınması için ihtiyaç duyulan fonların toplanmasına ve tasarrufların reel sektör yatırımlarına aktarılmasına aracılık eder. Böylece bankacılık sistemi, tasarrufların yatırımlara aktarılması ile ekonomik büyümeye katkı sağlar. Bankalar, bütün ülkelerde ekonominin en önemli aktörlerinden biridir. Bankaların aldığı kararlar, doğrudan müşterilerini ve ekonomiyi etkiler. Diğer yandan bankaların yaşadığı krizler, ekonomiyi etkileyerek ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan fonların reel sektöre aktarılmasında aksamalara yol açar. Bu yüzden bankacılık sisteminde fon arz ve talebinin etkin işlemesi gerekir. Ekonomik şartlar, bankaların finansal performanslarını etkiler. Bu nedenle bankaların finansal risklerinin ölçülmesi ve izlenmesi gerekir.

Azerbaycan Cumhuriyeti, 1991 yılında SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'den bağımsızlığını kazandıktan sonra planlı ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatmıştır. Bu kapsamda yeni bankalar açılmış ve beraberinde çeşitli finansal kuruluşlar da faaliyete geçmeye başlamıştır (Çağıl ve Mukhtarov, 2014, s. 78). 2020 yılı itibarıyla Azerbaycan Finansal Sistemi'nde 26 adet mevduat bankası, 55 adet kredi kuruluşu ve 41 adet kredi birliği faaliyet göstermektedir (CBAR, 2022).

Bu çalışmada Azerbaycan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren seçili 10 bankanın CAMELS modeline dayalı performans analizlerinin yapılması amaçlanmıştır. Ampirik analizler için bankaların 2015-2020 dönem verisi kullanılmıştır. Çalışmada girişi takiben CAMELS modeli ile yapılan çalışmalardan bazıları özetlenmiş, daha sonra veri seti ve yöntem açıklanmış ve ampirik analizlerden elde edilen bulgular tartışılmıştır.

Literatür İncelemesi

Bankaların finansal performanslarının ölçümü veya değerlendirmesi üzerine çok sayıda çalışmanın olduğu literatür incelemesi ile görülmüştür. Uygulama kolaylığı ve uluslararası finansal kurumlarca da kullanılması (Şimşek, Aslan ve Şahin, 2017, s. 156) nedeniyle Azerbaycan bankalarının finansal performanslarının ölçümünde CAMELS modeli tercih edilmiştir. CAMELS modelinin anlaşılması için daha önce yapılmış ve erişilebilen çalışmalardan bazılarında kısaca yer verilmiştir.

Türkiye'deki mevduat bankalarının CAMELS modeli ile performans analizinde bankaların sermaye sahipliği ve CAMELS bileşenlerine göre karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda Sakarya (2010) tarafından İMKB (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası)'de hisse senetleri işlem gören 6 bankanın 2005-2007 dönem verisi, CAMELS modeli ile analiz edilmiştir. Ampirik analizlerde yabancı sermayeli bankaların sermaye yeterliliği bileşeninin yerli sermayeli bankalara göre daha düşük olduğu, aktif kalitesi için bankaların benzer yapıda olduğu, yönetim kalitesinin bütün bankalarda birbirine yakın olduğu, kazanç kalitesi için yerli sermayeli bankaların daha iyi olduğu, likidite durumunda yabancı sermayeli bankaların daha başarılı olduğu, piyasa riskine yabancı sermayeli bankaların daha duyarlı olduğu gözlenmiştir. Ege vd. (2015), Türkiye'deki mevduat bankalarının 2002-2010 dönem verisini analiz etmiştir. Çalışmada yabancı sermayeli bankaların kamu ve özel sermayeli bankalara göre daha olumlu niteliklere sahip oldukları gözlenmiştir. Ayrıca aktif kalitesi ve yönetim yeterliliği bileşenleri için yabancı sermayeli bankaların daha başarılı olduğu belirlenmiştir. Karlılık kalitesi bileşeni için bütün bankaların birbirine yakın durumda olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak kamu sermayeli bankaların performanslarının özel ve yabancı sermayeli bankalara göre daha iyi olduğu belirlenmiştir. Bayramoğlu ve Gürsoy (2017) çalışmalarında Türkiye'de faaliyet gösteren 25 mevduat bankasının risk-performansını CAMELS modeli ile incelemiştir. Bu 25 bankanın 3'ü kamu, 10'u özel, 12'si ise yabancı sermayeli bankalardan oluşmaktadır. Çalışmada kamu sermayeli bankaların diğer bankalardan daha güçlü bir mali yapıya sahip oldukları gözlemlenmiştir. Diğer yandan özel sermayeli bankaların likidite durumları ve sermaye yeterliliğinin iyi olduğu, ancak yönetim kalitesi bileşeni değerlerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Yabancı sermayeli bankaların varlık kalitesi ve piyasa riskine duyarlılığının yüksek olduğu, ancak yönetim kalitesi ve likidite durumlarının ise düşük düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Karaçor vd. (2017) tarafından Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların 2003-2015 dönemindeki performansları, CAMELS modeli ile belirlenmiştir. Bu amaçla 12 (3 Kamu ve 9 Özel Sermayeli) bankanın 2003-2015 dönem verisi analizlerde kullanılmıştır. Ampirik analizlerde özel sermayeli bankaların sermaye yeterliliği, aktif kalitesi ve yönetim kalitesi bileşenleri için daha iyi performans gösterdiği, buna karşın kamu sermayeli bankaların ise piyasa riskine karşı daha duyarlı olduğu gözlenmiştir. Çizgici-Akyüz ve Emir (2018) tarafından Türkiye'de faaliyet gösteren 22 mevduat bankasının 2003:Q3-2016:Q2 dönem verisi, CAMELS modeli ile analiz edilmiştir. Ampirik analizlerde yabancı sermayeli mevduat bankalarının sermaye yeterliliği, aktif kalitesi ve likidite bileşenlerinde en iyi

performansı elde ettiği, kamu sermayeli mevduat bankalarının yönetim kalitesi ile kazanç kalitesi bileşenlerinde en iyi performansa sahip olduğu ve özel sermayeli mevduat bankalarının ise piyasa riskine duyarlılık bileşeninde en yüksek performansı elde ettiği belirlenmiştir. Altınırnak ve Gül (2019) tarafından Borsa İstanbul'da hisse senetleri işlem gören bankaların 2008-2017 dönemi verisi CAMELS modeli ile analiz edilmiştir. Ampirik analizlerde Akbank'ın en iyi finansal performansa sahip olduğu, Şekerbank'ın en düşük finansal performansa sahip olduğu gözlenmiştir. CAMELS sermaye yeterliliği, yönetim kalitesi ve likidite bileşenleri açısından en iyi performansı Akbank, aktif kalitesi bileşeni için Denizbank, kazanç kalitesi bileşeni için Garanti Bankası ve piyasa riskine duyarlılık bileşeni için İş Bankası'nın en iyi performansı elde ettiği tespit edilmiştir. Apan vd. (2019) tarafından Türk mevduat bankalarının 2002-2016 dönem verisi, Entropi-CAMELS performans değerlendirme modeli ile analiz edilmiştir. Ampirik analizlerde kamu sermayeli mevduat bankalarının özel sermayeli mevduat bankaları ve yabancı sermayeli mevduat bankalarına göre daha iyi finansal performansa sahip olduğu belirlenmiştir. Uslu vd. (2019) çalışmalarında Türkiye'de faaliyet gösteren 8 özel ve 3 kamu sermayeli bankanın finansal risklerini belirlemeyi amaçlamıştır. Ampirik analizler için bankaların 2010-2017 dönem verisi kullanılmıştır. Çalışmada kamu sermayeli bankaların en iyi performansı gösterdikleri, ayrıca tüm dönemlerde CAMELS bileşenleri için en yüksek puanların Akbank ve Ziraat Bankası tarafından elde edildiği gözlenmiştir. Güleç vd. (2021) tarafından Türkiye'de sistemik öneme sahip bankalar üzerine yapılan çalışmada; CAMELS ana bileşenlerinde kamu sermayeli bankaların diğer bankalardan negatif yönde ayrışma yaşadığı ve özellikle 2017 yılından sonra ayrışmanın giderek artış gösterdiği belirlenmiştir. Diğer yandan özel sermayeli bankaların sermaye yeterliliği, yönetim kalitesi ve karlılık bileşenleri için performanslarının çok yüksek olduğu belirlenmiştir. Ozgur (2021)'ün yaptığı çalışmada; 2009-2019 döneminde faaliyet gösteren 12 yabancı sermayeli mevduat bankasının finansal performansı karlılık odaklı CAMELS modeli ile incelenmiştir. Çalışmada CAMELS ana bileşenlerinden karlılık için %50 ve diğer bileşenler için eşit değer atanmıştır. Ampirik analiz sonuçlarına göre bankaların performansları üzerinde yıllar itibarıyla önemli düzeyde karlılık bileşeninin etkin olduğu gözlenmiştir.

Türkiye'deki mevduat bankaları ile katılım bankalarının finansal krizlerden etkilenme düzeylerini CAMELS modeli ile inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Bu kapsamda Şen ve Solak (2011) tarafından Türk ticari bankalarının 1995-2008 dönem verisi CAMELS modeline göre analiz edilmiştir. Çalışmada tüm bankaların performanslarında 2001 krizinden sonra önemli düzeyde iyileşme olduğu, kamu sermayeli bankaların diğer bankalara göre daha yüksek performans gösterdikleri, yabancı sermayeli bankaların karlılık kalitesi, sermaye yeterliliği ve likidite durumunda ciddi sorunlar olduğu ve bütün bankaların performanslarının birbirine yakın durumda olduğu belirlenmiştir. Ayrıca CAMELS modelinin bankaların riskini ölçmede başarılı bir yöntem olduğu belirlenmiştir. Gümüş ve Nalbantoğlu (2015) tarafından Türk bankacılık sektöründe 2002-2013 döneminde faaliyet gösteren bankaların CAMELS modeli ile analizleri yapılmıştır. Çalışmada bankaların 2001 krizine nazaran 2008 krizini daha az sancılı atlattıkları görülmüştür. Bu da Türk bankalarının dayanıklılığının bir göstergesi şeklinde değerlendirilebilir. Özel sermayeli bankaların yönetim kalitesi ve karlılık bileşenleri için başarılı bir performans gösterdikleri, bunun aksine yabancı sermayeli bankaların başarılı olamadıkları, aynı şekilde katılım bankalarının da sermaye yapısının yetersizliği vb. nedenlerle başarılı bir performans sergileyemedikleri gözlenmiştir. Gündoğdu (2017), Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 10 mevduat bankasının CAMELS modeli ile analizini yapmıştır. Çalışmada Türk bankacılık sektörünün kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası yapısını gözlemlemek için 2005-2015 dönem verisi kullanılmıştır. Ampirik analizlerde 2005 yılında ciddi sıkıntılar yaşayan bankalardan 10 tanesinden 9'unun ciddi anlamda toparlanma yaşadığı görülmüştür. Ayrıca Türk bankacılık sektöründe en olumlu değişimin Ziraat Bankası tarafından elde edildiği gözlenmiştir. Şimşek vd. (2017) tarafından 2002-2015 dönemi için Türkiye'de faaliyet gösteren bankalar; kamu, katılım, özel ve yabancı bankalar şeklinde gruplanarak incelenmiştir. Çalışmada kamu bankalarının, sermaye yeterliliğine göre diğer bankalardan daha iyi durumda olduğu gözlemlenmiştir. Aktif kalitesi açısından yabancı sermayeli bankaların, diğer banka gruplarına nazaran daha iyi olduğu sonucuna varılmıştır. Katılım bankalarının, sermaye yeterliliğine göre diğer banka gruplarının gerisinde kaldığı gözlenmiştir. Ayrıca 2001 ve 2008 krizlerinde mevduat bankalarının piyasa riskine duyarlılığının yüksek olduğu, ayrıca katılım bankalarının piyasa riskine duyarlılığının diğer banka gruplarından daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Çelik ve Tunay (2020), Türkiye'deki 26 bankanın 2008 krizinden nasıl etkilendiğini CAMELS performans modeli ile belirlemeye çalışmıştır. Ampirik analizler ile Türk bankacılık sektörünün diğer ülkelere oranla 2008 krizine daha hazırlıklı olduğu ve kriz sonrası bankacılık sistemine güveninin devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan Türk bankacılık sektörünün 2008 krizi sonrası için likidite ve piyasa riskine duyarlılık açısından diğer ülke bankalarına göre daha kötü bir durumda olduğu gözlenmiştir.

Türk mevduat bankaları ile katılım bankalarının karşılaştırmalı performanslarını CAMELS modeli ile inceleyen bazı çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Şendurur ve Temelli (2018), Türkiye’de faaliyet gösteren bazı bankaların 2010-2016 dönem verisini CAMELS modeli ile analiz etmiştir. Çalışmada geleneksel bankaların, katılım bankalarından daha iyi performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan katılım bankalarının varlık kalitesinin, geleneksel bankalardan daha yüksek olduğu, ayrıca geleneksel bankaların yönetim kalitesinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında geleneksel bankaların kazanç kalitesi ve likidite durumlarının daha yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. CAMELS modeli Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının performans analizi için de kullanılmıştır. Bu çerçevede Bozdoğan vd. (2018) tarafından Albaraka Türk Katılım, Ziraat Katılım, Kuveyt Türk Katılım, Türkiye Finans Katılım ve Vakıf Katılım bankalarının CAMELS modeline göre performansları incelenmiştir. Çalışmada finansal yönden en iyi bankanın Türkiye Finans Katılım Bankası’nın olduğu, bunu sırası ile Vakıf Katılım, Kuveyt Türk Katılım, Albaraka Türk Katılım ve Ziraat Katılım bankalarının takip ettiği belirlenmiştir.

Türkiye ve diğer ülkelerde faaliyet gösteren bankaların performans karşılaştırmalarının CAMELS modeli ile yapıldığı çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar ile Amerika Birleşik Devletleri’nde faaliyet gösteren bankaların 2008-2018 dönemi için karşılaştırmalı analizi, Aldırmaz-Akkaya (2020) tarafından yapılmıştır. Çalışmada Türkiye’deki bankaların finansal sorunlar yaşadıkları ve ani değişimlere karşı çözüm geliştirmede yetersiz oldukları sonucuna varılmıştır. Diğer yandan Türkiye’deki bankaların kredi ve alacaklarının çok fazla olduğu ve alacak takibinde başarılı olamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Dash ve Das (2013) tarafından Hindistan’daki 58 bankanın 2003-2008 dönem verisi kullanılarak CAMELS modeline dayalı performans analizi yapılmıştır. Bu çalışmada özel ve yabancı sermayeli bankaların kamu sermayeli bankalara göre daha iyi performans gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca bankaların iyi performans göstermesine yönetim kalitesi ve kazanç kalitesinin en fazla katkı yaptığı gözlenmiştir. Romanya’daki 15 ticaret bankasının finansal sağlımlıkları CAMELS modeli ile Romana ve Şargu (2013) tarafından analiz edilmiştir. Çalışmada ticaret bankalarının 2004-2011 dönem verisi analizlerde kullanılmıştır. Ampirik analizlerde bankaların CAMELS bileşenlerine göre performansları karşılaştırmalı olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda bankaların zayıf yönlerini güçlendirmeleri gerektiği tespit edilmiştir.

Bankacılık literatüründe Azerbaycan bankacılık sektörünün CAMELS modeli ile analizinin yapıldığı çalışmalar da yer almaktadır. Bu çerçevede Çağıl ve Mukhtarov (2014) tarafından yapılan çalışmada, Azerbaycan bankacılık sektörünün 2007–2010 dönem verisi CAMELS modeli ile analiz edilmiştir. Ampirik analizlerde Azerbaycan bankalarının düzenli bir yükseliş ya da düşüş göstermediği, bu yüzden bankacılık sektöründe istikrarsız bir dönemin yaşandığı gözlenmiştir. Ahmedov ve Memmedov (2017) tarafından yapılan çalışmada ise Azerbaycan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 10 bankanın CAMELS modeli ile analizi yapılmıştır. Çalışmada Azerbaycan bankacılık sektörünün 2008 krizinden belirli bir düzeyde etkilendiği, ancak yeniden yapılandırma ile kısa zamanda toparlandığı gözlenmiştir. Diğer yandan Azerbaycan bankacılık sektörünün 2010–2012 döneminde yükseliş, buna karşın 2013–2014 döneminde ise gerileme yaşadığı gözlenmiştir.

Veri ve Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde amaç, veri seti ve CAMELS modeli açıklanmıştır.

Araştırma Amacı

Çalışmada Azerbaycan Bankacılık Sektörü’nde faaliyet gösteren seçili bankaların 2015-2020 dönem verisi kullanılarak CAMELS modeli ile finansal performanslarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan bankaların CAMELS modeli ana ve alt bileşenlerine dayalı sıralaması ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Araştırma Verisi

Azerbaycan Bankacılık Sektörü’nde 2020 yılı itibarıyla 26 banka faaliyet göstermektedir. Bu çalışmada Azerbaycan Bankacılık Sektörü’ndeki seçili 10 bankanın 2015-2020 dönem verisi kullanılmıştır. Bu 10 bankanın yoğunlaşma düzeyinin sektördeki aktif toplamının %78’ne, toplam mevduatın %80’ne ve toplam kredilerde ise %74 paya sahip olduğu gözlenmiştir (ABA, 2022). Bu sonuç, veri setinin Azerbaycan Bankacılık Sektörü için genelleme yapmaya yeterli olduğu şeklinde görülebilir. Veri seti, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, Azerbaycan Bankalar Birliği, ilgili bankaların internet sitelerinde yayınlanmış faaliyet raporları ve finansal raporlarından derlenmiştir (ABA, 2022; CBAR, 2022). Bu kapsamda araştırma veri seti, bütün yıllarda tam veriye sahip bankalardan elde edilmiştir.

Çalışmada verisi kullanılan bankaların isimleri, kısaltmaları, internet adresleri ve kuruluş tarihlerini içeren bilgi özetine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 1. *Analizlerde Verisi Kullanılan Seçili Azerbaycan Bankaları*

No	Banka İsimleri	Kısaltma	İnternet Sitesi	Kuruluş Tarihi
1	Azerbaycan Beynelhalk Bank	ABB	https://abb-bank.az/	10.01.1992
2	Azer-Türk Bank	ATB	https://atb.az/	25.05.1995
3	Bank of Baku	BOB	https://www.bankofbaku.com/	14.02.1994
4	Halk Bank	HKB	https://www.xalqbank.az/	27.12.2004
5	Kapital Bank	KPB	https://www.kapitalbank.az/	21.02.2000
6	Muğan Bank	MNB	https://muganbank.az/	25.11.1992
7	Paşa Bank	PŞB	https://www.pashabank.az/	18.06.2007
8	Premium Bank	PMB	https://www.premiumbank.az/	06.01.1994
9	Turan Bank	TRB	https://turanbank.az/	12.06.1992
10	Yelo Bank	YLB	https://www.yelo.az/	25.02.1994

CAMELS Modeli

Bankaların finansal performanslarının ölçümünde klasik finansal oranlar ile çeşitli istatistik yöntemler kullanılmaktadır. Bu çalışmada Azerbaycan bankalarının finansal performanslarının ölçümü için uygulama kolaylığı ve bankacılık düzenleme otoritelerince risk derecelendirmesi ile uzaktan denetim sistemi olan CAMELS modeli kullanılmıştır. CAMELS modeli; bankaların Sermaye Yeterliliği (**C**), Aktif Kalitesi (**A**), Yönetim Kalitesi (**M**), Kazanç Kalitesi (**E**), Likidite (**L**) ve Piyasa Riskine Duyarlılık (**S**) açısından ana bileşenlerden oluşmaktadır. CAMELS modeli'nde alt bileşenlerin sayısı ve seçimi farklılık gösterebilmektedir. Bu çalışmada Azerbaycan bankalarının CAMELS modeline göre finansal performanslarının ölçümünde; Çağıl ve Mukhtarov (2014), Ahmedov ve Memmedov (2017), Altemur vd., (2018), Çizgici-Akyüz ve Emir (2018), Altınırnak ve Gül (2019), Apan vd. (2019), Karaca vd. (2019), Ketten ve Çağlar (2019), Uslu (2019), Akyüz vd. (2020), Aldırmaz-Akkaya (2020), Güleç vd. (2021), Ozgur (2021), Erdoğan ve Uslu (2022) ve Yıldız (2023)'ün çalışmalarına dayalı olarak alt bileşenler, ilişki yönleri ve ağırlıklar belirlenmiştir.

Azerbaycan Bankacılık Sektörü'nden seçilen 10 bankanın finansal performansının ölçümü için literatüre dayalı olarak belirlenen CAMELS modelinin ana ve alt bileşenleri için detaylı bilgiler, aşağıda tablo ile gösterilmiştir.

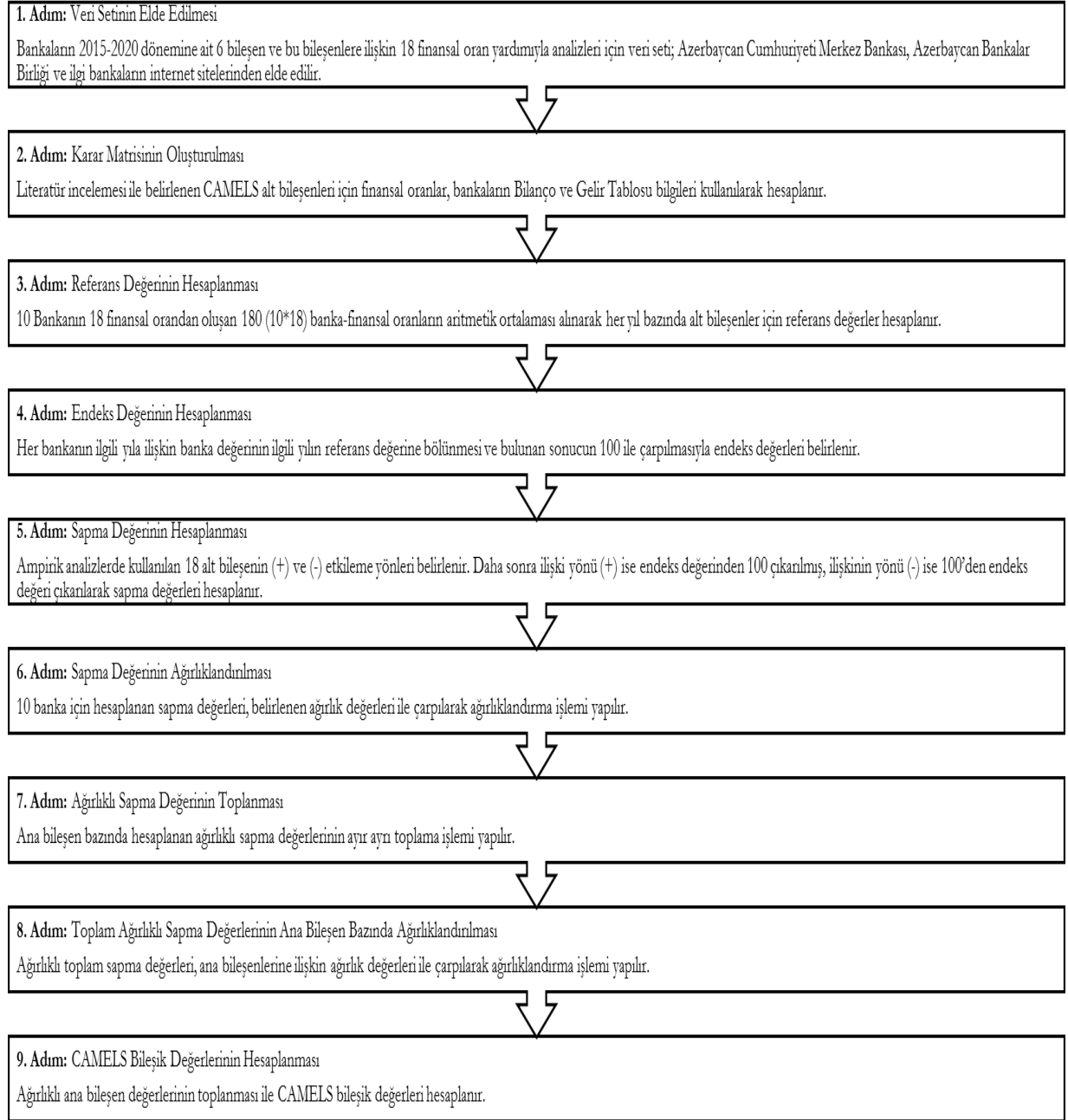
Tablo 2. *CAMELS Ana ve Alt Bileşenleri Hakkında Bilgiler*

SM	SFO	KS	İY	ABIA (%)	ABA (%)
C	(Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	C1	Pozitif	35	
	Özkaynaklar / Toplam Aktifler	C2	Pozitif	35	20
	Özkaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	C3	Pozitif	30	
A	Duran Aktifler / Toplam Aktifler	A1	Negatif	25	
	Toplam Krediler / Toplam Mevduat	A2	Pozitif	30	20
	Toplam Krediler / Toplam Aktifler	A3	Negatif	45	
M	Şube Başına Net Kar	M1	Pozitif	40	
	Faiz Dışı Gelirler(Net) / Faiz Dışı Giderler	M2	Pozitif	25	10
	Faiz Dışı Gelirler(Net) / Toplam Aktifler	M3	Pozitif	35	
E	Net Dönem Karı / Toplam Aktifler	E1	Pozitif	35	
	Toplam Gelirler / Toplam Giderler	E2	Pozitif	30	15
	Net Dönem Karı(Zararı) / Özkaynaklar	E3	Pozitif	35	
L	Likit Aktifler / Toplam Aktifler	L1	Pozitif	30	
	Likit Aktifler / Toplam Yabancı Kaynaklar	L2	Pozitif	30	25
	Özkaynaklar / Toplam Mevduat	L3	Negatif	40	
S	Menkul Kıymetler / Toplam Krediler	S1	Negatif	45	
	Faiz Gelirleri / Toplam Aktifler	S2	Pozitif	30	10
	Menkul Kıymetler / Toplam Aktifler	S3	Negatif	25	

C: Capital, **A:** Asset, **M:** Management, **E:** Earnings, **L:** Liquidity, **S:** Sensitivity to market risk, **SM:** Sembol, **SFO:** Seçili Finansal Oranlar, **KS:** Kısaltma, **İY:** İlişki Yönü, **ABIA:** Ana Bileşen İçindeki Alt Bileşenin Ağırlığı, **ABA:** Ana Bileşen Ağırlığı

Seçili Azerbaycan bankalarının 2015-2020 dönemi finansal performanslarının CAMELS modeline göre ölçümü için Çağıl ve Mukhtarov (2014, s. 87), Ahmedov ve Memmedov (2017, s. 104), Apan vd. (2019, s. 307), Karaca vd. (2019, s. 134), Akyüz vd. (2020, s. 153), Ozgur (2021, s. 61) ile Yıldız (2023, s.

42)'ın çalışmalarına dayalı olarak CAMELS Modeli Uygulama Prosedürü oluşturulmuştur. Bu uygulama prosedürü 9 adımdan oluşmaktadır. Uygulama adımlarının detayları aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Kaynak: Çağlı ve Mukhtarov (2014, s. 87), Ahmedov ve Memmedov (2017, s. 104), Apan vd. (2019, s. 307), Karaca vd. (2019, s. 134), Akyüz vd. (2020, s. 153), Ozgur (2021, s. 61), Yıldız (2023, s. 42).

Şekil 1. *CAMELS Modeli Uygulama Prosedürü*

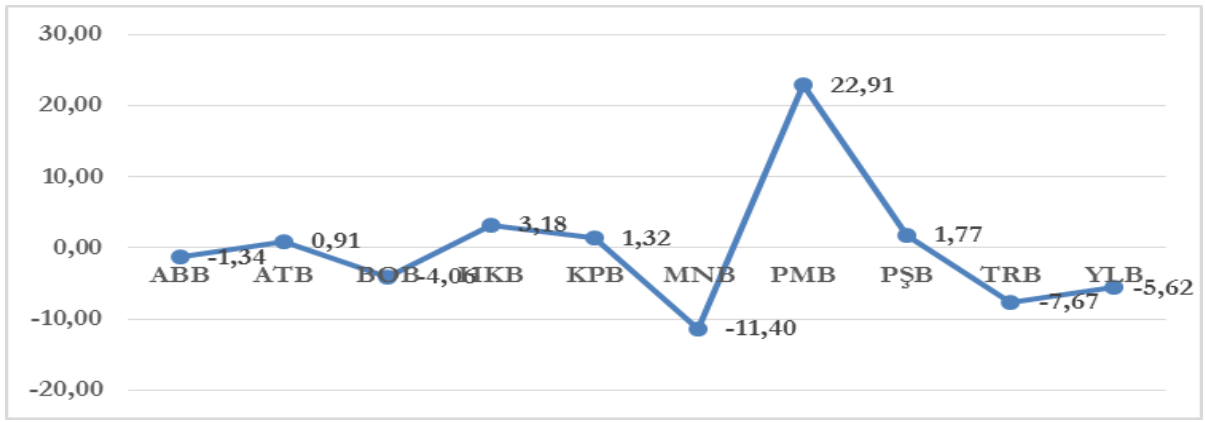
Ampirik Analizler

Azerbaycan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren seçili 10 bankanın 2015-2020 dönem verisine Şekil 1'deki CAMELS modelinin prosedürü uygulanmıştır. Bu prosedüre göre bankaların CAMELS sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, yönetim kalitesi, kazanç kalitesi, likidite durumu ve piyasa riskine duyarlılık bileşenleri ve CAMELS bileşik değerleri hesaplanmıştır. Söz konusu prosedüre göre elde edilen sonuçlar, tablo ve grafik halinde verilmiş ve sonuçlar hakkında genel değerlendirme ve yorumlama yapılmıştır.

Bankaların 2015-2020 dönemi için CAMELS sermaye yeterliliği değerleri, tablo halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Azerbaycan Bankalarının Sermaye Yeterliliği Değerleri (2015-2020 Dönemi)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama	Sıralama
ABB	-12,33	-29,28	6,27	12,80	8,19	6,33	-1,34	6
ATB	-8,28	3,18	6,72	2,44	1,58	-0,15	0,91	5
BOB	-7,22	-21,02	-17,25	-0,65	11,00	10,78	-4,06	7
HKB	1,09	6,76	1,73	0,33	4,59	4,56	3,18	2
KPB	5,74	3,03	0,17	-0,68	0,53	-0,90	1,32	4
MNB	-7,50	0,03	-5,19	-14,54	-20,90	-20,28	-11,40	10
PMB	35,40	43,46	23,25	10,83	6,96	17,53	22,91	1
PŞB	13,24	11,94	1,95	-4,19	-5,27	-7,07	1,77	3
TRB	-4,51	-4,49	-6,92	-13,27	-8,34	-8,46	-7,67	9
YLB	-15,63	-13,61	-10,74	6,94	1,65	-2,34	-5,62	8

Şekil 2. Bankaların Ortalama CAMELS Sermaye Yeterliliği Değerleri

Çalışmada CAMELS sermaye yeterliliği ana bileşenine %20 ağırlık değerleri verilmiştir. 2015-2020 döneminde CAMELS sermaye yeterliliği ana bileşeni için -%11,40 oranı ile en düşük ortalama değerleri ile MNB ve %22,91 oranı ile en yüksek ortalama değerleri PMB'nin elde ettiği gözlenmiştir. Sermaye yeterliliği ana bileşeni için ATB, KPB, PŞB, PMB ve HKB kodlu bankaların pozitif değerleri sahip olduğu ve sermaye sorunu yaşamadığı söylenebilir. Buna karşın ABB, BOB, MNB, TRB ve YLB kodlu bankaların sermaye yeterliliği ana bileşeni için negatif değerleri sahip olmaları nedeniyle bu bankaların sermaye yeterliliği sorunu ile yüz yüze olduğu söylenebilir.

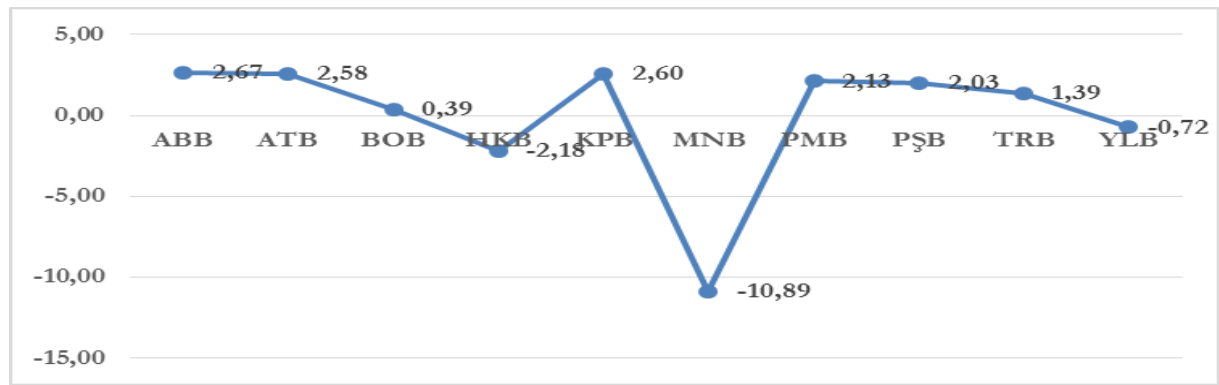
Bankaların CAMELS sermaye yeterliliği ana bileşeni analizinde; PMB'nin 2015 yılı için %35,40 oranı, 2016 yılı için %43,46 oranı, 2017 yılı için %23,25 oranı ve 2020 yılı için %17,53 oranı, ABB'nin 2018 yılı için %12,80 oranı ve BOB'un 2019 yılı için ise %11,00 oranı ile en iyi performans değerine sahip olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan sermaye yeterliliği ana bileşeni için YLB'nin 2017 için -%15,63 oranı, ABB'nin 2016 yılı için -%29,28 oranı, BOB'un 2017 yılı için -%17,25 oranı ve MNB'nin 2018 yılı için -%14,54 oranı, 2019 yılı için -%20,90 oranı ve 2020 yılı için -%20,28 oranı değerleri ile en düşük performansa sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlarda PMB'nin 2015, 2016, 2017 ve 2020 yıllarında en yüksek sermaye yeterliliğine sahip olması nedeniyle analiz dönemi için en başarılı banka olduğu söylenebilir. Buna karşın 2018, 2019 ve 2020 yıllarında sermaye yeterliliği bileşeni için MNB'nin en düşük performansa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bankaların 2015-2020 dönemi için CAMELS aktif kalitesi değerleri, tablo halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 4. Azerbaycan Bankalarının Aktif Kalitesi Değerleri (2015-2020 Dönemi)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama	Sıralama
ABB	1,94	0,84	2,88	3,48	3,60	3,27	2,67	1
ATB	4,90	3,37	1,79	2,85	0,79	1,78	2,58	3
BOB	-1,65	0,21	-0,85	-0,62	2,10	3,11	0,39	7
HKB	-6,07	-3,83	-2,77	-0,34	-0,16	0,09	-2,18	9
KPB	2,02	2,51	2,45	3,03	2,58	2,99	2,60	2
MNB	-4,69	-10,00	-9,46	-15,05	-12,95	-13,19	-10,89	10
PMB	4,09	4,76	2,85	0,64	0,11	0,36	2,13	4
PŞB	0,01	2,23	2,88	2,25	2,03	2,81	2,03	5
TRB	1,59	1,55	1,01	1,61	1,00	1,57	1,39	6
YLB	-2,14	-1,65	-0,78	2,15	0,90	-2,78	-0,72	8

Şekil 3. Bankaların Ortalama CAMELS Aktif Kalitesi Değerleri

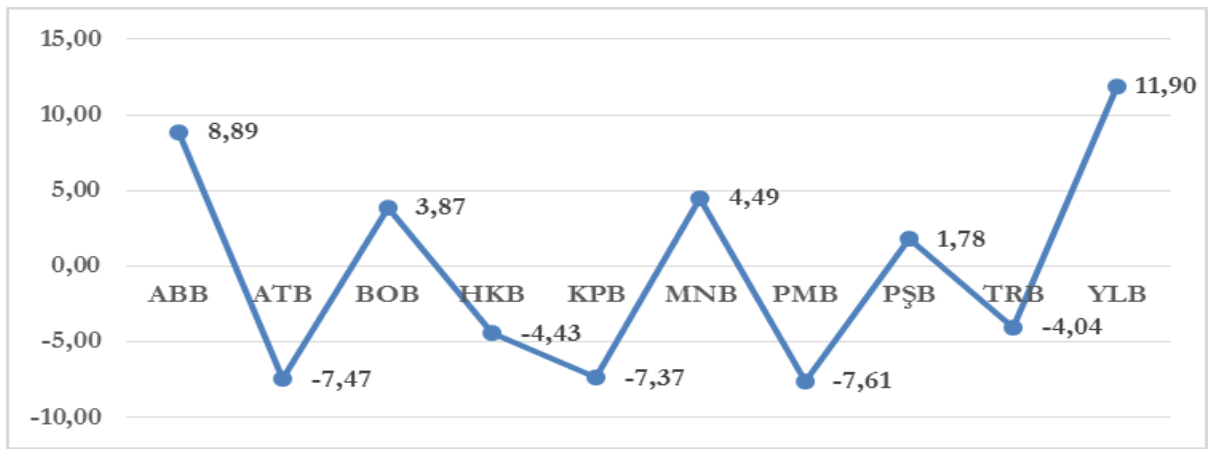
Bankaların CAMELS analizi için aktif kalitesi ana bileşenine %20 ağırlık değeri verilmiştir. 2015-2020 döneminde bankaların CAMELS aktif kalitesi ana bileşeni için -%10,89 oranı ile en düşük ortalama değeri ile MNB ve %2,67 oranı ile en yüksek ortalama değeri ABB'nin elde ettiği gözlenmiştir. Aktif kalitesi ana bileşeni için ATB, ABB, BOB, KPB, PŞB, PMB ve TRB kodlu bankaların pozitif değer elde etmeleri nedeniyle bu bankaların varlık yönetiminde başarılı oldukları şeklinde yorumlanabilir. Buna karşın MNB, HKB ve YLB kodlu bankaların aktif kalitesi ana bileşeni için negatif değere sahip olmaları nedeniyle varlık yönetiminde başarılı olamadıkları gözlenmiştir.

Bankaların CAMELS aktif kalitesi ana bileşeni analizinde; ATB'nin 2015 yılı için %4,90 oranı, PMB'nin 2016 yılı için %4,76 oranı, PŞB'nin 2017 yılı için %2,88 oranı ve ABB'nin 2018 yılı için %3,48 oranı, 2019 yılı için %3,60 oranı ve 2020 yılı için %3,27 oranı ile en iyi performans değerine sahip olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan aktif kalitesi ana bileşeni için ATB'nin 2015 yılı için -%6,07 oranı, MNB'nin 2016 yılı için -%10,00 oranı, 2017 yılı için -%9,46 oranı, 2018 yılı için -%15,05 oranı, 2019 yılı için -%12,95 oranı ve 2020 yılı için -%13,19 oranı ile en düşük performansa sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlarda ATB'nin 2015, PMB'nin 2016, PŞB'nin 2017, ABB'nin ise 2018, 2019 ve 2020 yıllarında en yüksek aktif kalitesine sahip olması nedeniyle analiz dönemi için en başarılı bankalar olduğu söylenebilir. Buna karşın 2016, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında aktif kalitesi ana bileşeni için MNB'nin en düşük performansa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bankaların 2015-2020 dönemi için CAMELS yönetim kalitesi değerleri, tablo halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 5. *Azerbaycan Bankalarının Yönetim Kalitesi Değerleri (2015-2020 Dönemi)*

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama	Sıralama
ABB	35,42	47,55	-12,90	-9,04	1,70	-9,41	8,89	2
ATB	-8,79	-20,42	-3,22	-3,79	-6,06	-2,56	-7,47	9
BOB	12,08	7,79	5,58	3,12	-7,78	2,43	3,87	4
HKB	-0,60	-5,95	-2,26	-3,78	-10,01	-4,01	-4,43	7
KPB	-10,36	-10,36	-7,52	-6,36	-5,87	-3,75	-7,37	8
MNB	0,41	5,26	-1,72	-4,75	31,65	-3,92	4,49	3
PMB	-8,40	-16,89	-6,12	-3,71	-6,38	-4,13	-7,61	10
PŞB	-24,25	-54,16	19,90	26,90	15,50	26,77	1,78	5
TRB	-5,79	4,55	-5,01	-5,47	-7,14	-5,40	-4,04	6
YLB	10,28	42,62	13,26	6,87	-5,62	3,97	11,90	1

Şekil 4. *Bankaların Ortalama CAMELS Yönetim Kalitesi Değerleri*

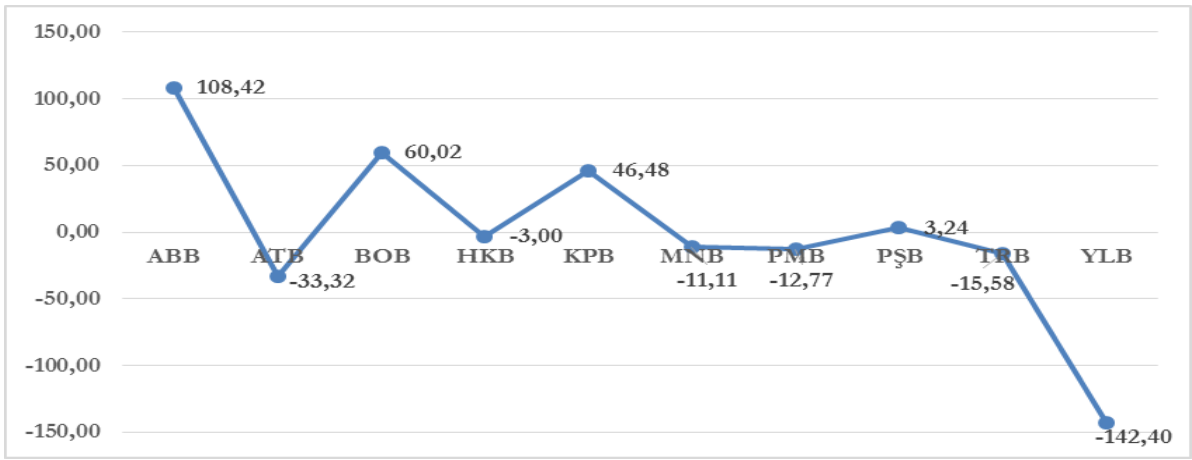
Bankaların CAMELS analizi için yönetim kalitesi ana bileşenine %10 ağırlık değeri verilmiştir. 2015-2020 döneminde bankaların CAMELS yönetim kalitesi ana bileşeni için -%7,61 oranı ile en düşük ortalama değeri ile PMB ve %11,90 oranı ile en yüksek ortalama değeri YLB'nin elde ettiği gözlenmiştir. Yönetim kalitesi ana bileşeni için ABB, BOB, PMB, PŞB ve YLB kodlu bankaların pozitif değer elde etmeleri nedeniyle başarılı yönetim sergiledikleri şeklinde yorumlanabilir. Buna karşın ATB, KPB, PMB, TRB ve HKB kodlu bankaların yönetim sorunu yaşadıkları söylenebilir.

Bankaların CAMELS yönetim kalitesi ana bileşeni analizinde; ABB'nin 2015 yılı için %35,42 oranı ve 2016 yılı için %47,55 oranı, PŞB'nin 2017 yılı için %19,90 oranı, 2018 yılı için %26,90 oranı, 2020 yılı için %26,77 oranı ve MNB'nin ise 2019 yılı için %31,65 oranı ile en iyi performans değerine sahip olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan yönetim kalitesi ana bileşeni için PŞB'nin 2015 yılı için -%24,25 oranı ve 2016 yılı için -%54,16 oranı, ABB'nin 2017 yılı için -%12,90 oranı, 2018 yılı için -%9,04 oranı, 2020 yılı için -%9,41 oranı ve HKB'nin ise 2019 yılı için -%10,01 oranı ile en düşük performansa sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlarda ABB'nin 2015, 2016; PŞB'nin 2017, 2018, 2020; MNB'nin ise 2019 yılında en yüksek yönetim kalitesi değerine sahip olması nedeniyle analiz dönemi için en başarılı bankalar olduğu söylenebilir. Buna karşın 2015 ve 2016 yıllarında PŞB; 2017, 2018 ve 2020 yıllarında ABB; 2019 yılında ise HKB'nin yönetim kalitesi ana bileşeni için en düşük performansa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bankaların 2015-2020 dönemi için CAMELS kazanç kalitesi değerleri, tablo halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Azerbaycan Bankalarının Kazanç Kalitesi Değerleri (2015-2020 Dönemi)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama	Sıralama
ABB	35,33	-25,52	123,90	474,43	-2,55	44,96	108,42	1
ATB	-7,79	-11,72	-5,46	-148,83	-10,72	-15,38	-33,32	9
BOB	24,66	34,09	67,63	137,52	15,09	81,15	60,02	2
HKB	-11,14	-12,33	2,73	-8,20	-7,22	18,19	-3,00	5
KPB	-24,76	-9,46	49,89	19,89	19,86	223,47	46,48	3
MNB	-11,57	-9,51	-40,24	-22,25	14,71	2,19	-11,11	6
PMB	-12,71	-12,14	-7,78	-37,80	-5,13	-1,05	-12,77	7
PŞB	-13,62	-6,07	27,64	-28,26	-2,16	41,93	3,24	4
TRB	-11,41	-9,32	-20,00	-46,30	-12,11	5,66	-15,58	8
YLB	33,03	61,97	-198,31	-340,19	-9,78	-401,10	-142,40	10

Şekil 5. Bankaların Ortalama CAMELS Kazanç Kalitesi Değerleri

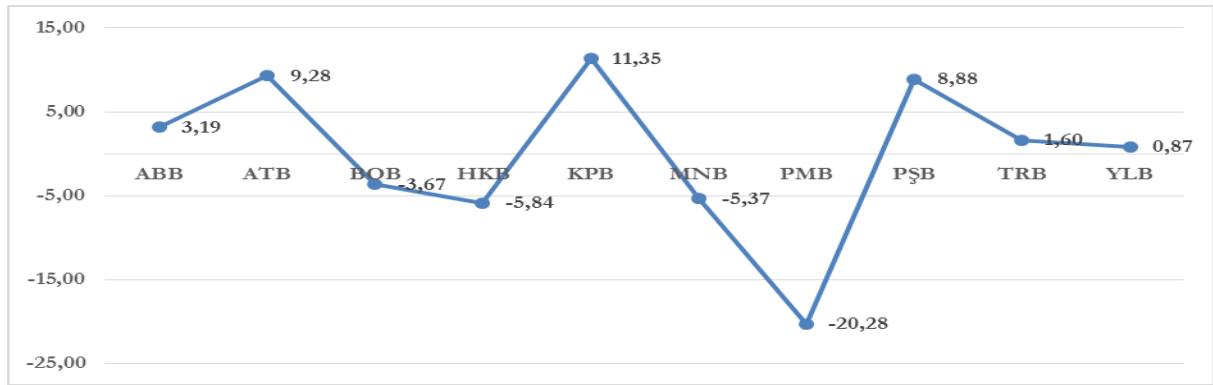
Bankaların CAMELS analizi için kazanç kalitesi ana bileşenine %15 ağırlık değeri verilmiştir. 2015-2020 döneminde bankaların CAMELS kazanç kalitesi ana bileşeni için -%142,40 oranı ile en düşük ortalama değeri YLB ve %108,42 oranı ile en yüksek ortalama değeri ABB'nin elde ettiği gözlenmiştir. Kazanç kalitesi ana bileşeni için ABB, BOB, KPB ve PŞB kodlu bankaların pozitif değer elde etmeleri nedeniyle bu sonuç bankaların kazanç yönetimde başarılı oldukları şeklinde yorumlanabilir. Buna karşın ATB, MNB, PMB, TRB, HKB ve YLB kodlu bankaların kazanç yönetimi için sorun yaşadıkları söylenebilir.

Bankaların CAMELS kazanç kalitesi ana bileşeni analizinde; ABB'nin 2015 yılı için %35,33 oranı, 2017 yılı için %123,90 oranı ve 2018 yılı için %474,43 oranı; YLB'nin 2017 yılı için %61,97 oranı; KPB'nin 2018 yılı için %19,86 oranı ve 2020 yılı için %223,47 oranı ile en iyi performans değerine sahip olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan kazanç kalitesi ana bileşeni için 2015 yılı için -%24,76 oranı ile KPB; 2016 yılı için -%25,52 oranı ile ABB; 2017 yılı için -%198,31 oranı, 2018 yılı için -%340,19 oranı ve 2020 yılı için -%401,10 oranı ile HKB; 2019 yılı için ise -%12,11 oranı ile TRB'nin en düşük performansa sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlarda ABB'nin 2015, 2017 ve 2018; YLB'nin 2017; KPB'nin ise 2019 ve 2020 yıllarında en yüksek kazanç kalitesi değerine sahip olması nedeniyle analiz dönemi için en başarılı bankalar olduğu söylenebilir. Buna karşın 2015 yılında KPB; 2016 yılında ABB; 2017, 2018 ve 2020 yıllarında YLB; 2019 yılında ise TRB'nin kazanç kalitesi ana bileşeni için en düşük performansa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bankaların 2015-2020 dönemi için CAMELS likidite durumu değerleri, tablo halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 7. Azerbaycan Bankalarının Likidite Durumu Değerleri (2015-2020 Dönemi)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama	Sıralama
ABB	-0,68	5,28	5,24	-1,18	5,89	4,57	3,19	4
ATB	13,07	15,43	16,05	7,22	-0,49	4,40	9,28	2
BOB	1,00	5,21	-0,44	-11,63	-11,57	-4,57	-3,67	7
HKB	-5,74	-9,17	-12,20	-4,19	-5,06	1,34	-5,84	9
KPB	6,48	9,27	8,75	16,62	15,03	11,95	11,35	1
MNB	1,99	-12,73	-11,81	-7,61	2,16	-4,23	-5,37	8
PMB	-32,39	-32,28	-19,49	-10,57	-11,30	-15,68	-20,28	10
PŞB	17,06	12,21	10,24	8,61	3,02	2,13	8,88	3
TRB	3,05	3,26	1,86	1,59	-3,26	3,12	1,60	5
YLB	-3,84	3,53	1,78	1,16	5,59	-3,02	0,87	6

Şekil 6. Bankaların Ortalama CAMELS Likidite Değerleri

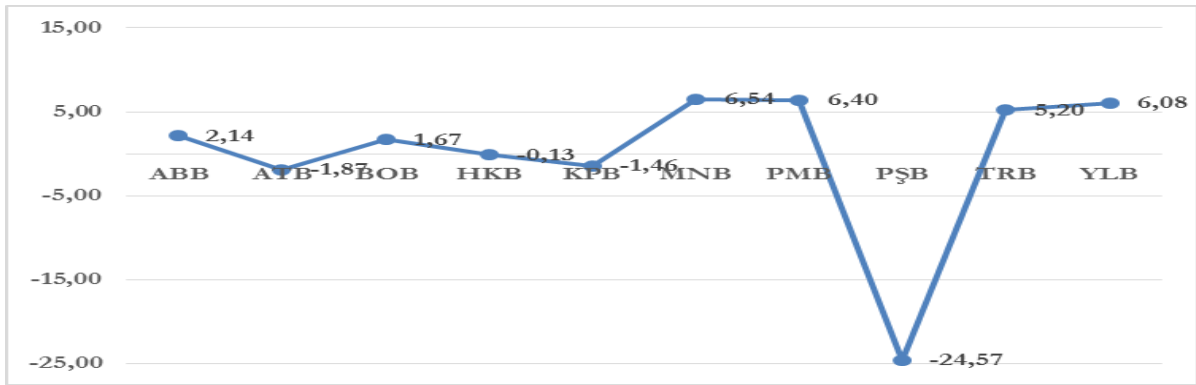
Bankaların CAMELS analizi için likidite ana bileşenine %25 ağırlık değeri verilmiştir. 2015-2020 döneminde bankaların CAMELS likidite ana bileşeni için $-20,28$ oranı ile en düşük ortalama değeri ile PMB ve $11,35$ oranı ile en yüksek ortalama değeri KPB'nin elde ettiği gözlenmiştir. Likidite ana bileşeni için ATB, ABB, KPB, PŞB, TRB ve YLB kodlu bankaların pozitif değer elde etmeleri nedeniyle bu bankaların likidite yönetimde başarılı oldukları şeklinde yorumlanabilir. Buna karşın BOB, MNB, PMB ve HKB kodlu bankaların likidite yönetimi sorunu yaşadıkları söylenebilir.

Bankaların CAMELS likidite ana bileşeni analizinde; PŞB'nin 2015 yılı için $17,06$ oranı; ATB'nin 2016 yılı için $15,43$ oranı ve 2017 yılı için $16,05$ oranı; KPB'nin 2018 yılı için $16,62$ oranı; 2019 yılı için $15,03$ oran ve 2020 yılı için $11,95$ oranı ile en iyi performans değerine sahip olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan likidite ana bileşeni için 2015 yılı için $-32,39$ oranı, 2016 yılı için $-32,28$ oranı, 2017 yılı için $-19,49$ oranı ve 2020 yılı için $-15,68$ oranı ile PMB; 2018 yılı için $-11,68$ oranı ve 2019 yılı için $-11,57$ oranı ile BOB'un en düşük performansa sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlarda PŞB'nin 2015; ATB'nin 2016 ve 2017; KPB'nin ise 2018, 2019 ve 2020 yıllarında en yüksek likidite değerine sahip olması nedeniyle analiz dönemi için en başarılı bankalar olduğu söylenebilir. Buna karşın 2015, 2016, 2017 ve 2020 yıllarında PMB; 2018 ve 2019 ise yıllarında BOB'un likidite ana bileşeni için en düşük performansa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bankaların 2015-2020 dönemi için CAMELS piyasa riskine duyarlılık değeri, tablo halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 8. Azerbaycan Bankalarının Piyasa Riskine Duyarlılık Değerleri (2015-2020 Dönemi)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama	Sıralama
ABB	3,61	2,80	3,58	4,33	2,73	-4,22	2,14	5
ATB	4,38	1,66	3,78	-7,67	-7,59	-5,79	-1,87	9
BOB	9,89	-5,95	-4,19	8,28	-3,46	5,46	1,67	6
HKB	5,73	-3,01	-7,85	-0,12	2,70	1,79	-0,13	7
KPB	6,07	5,99	-8,52	-2,00	-3,04	-7,26	-1,46	8
MNB	7,53	6,58	6,42	6,90	5,88	5,90	6,54	1
PMB	6,24	6,38	6,28	6,48	6,66	6,38	6,40	2
PŞB	-49,86	-26,58	-13,93	-27,04	-15,16	-14,83	-24,57	10
TRB	5,16	3,66	5,27	5,99	5,45	5,64	5,20	4
YLB	1,24	8,46	9,14	4,85	5,84	6,91	6,08	3

Şekil 7. Bankaların Ortalama CAMELS Piyasa Riskine Duyarlılık Değerleri

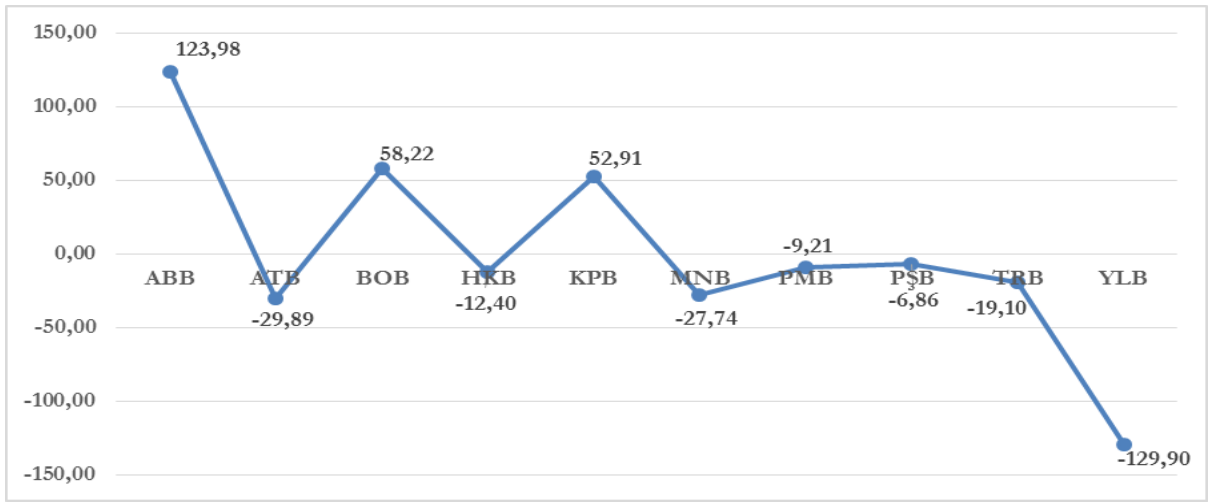
Bankaların CAMELS analizi için piyasa riskine duyarlılık ana bileşenine %10 ağırlık değeri verilmiştir. 2015-2020 döneminde bankaların CAMELS piyasa riskine duyarlılık ana bileşeni için -%24,57 oranı ile en düşük ortalama değeri PŞB ve %6,54 oranı ile en yüksek ortalama değeri MNB'nin elde ettiği gözlenmiştir. Piyasa riskine duyarlılık ana bileşeni için BOB, YLB, PMB ve MNB kodlu bankaların pozitif değer elde etmeleri nedeniyle bu bankaların piyasa riskini yönetmede başarılı oldukları şeklinde yorumlanabilir. Buna karşın PŞB kodlu bankanın piyasa riskini duyarlılığında sorun yaşadığı söylenebilir.

Bankaların CAMELS piyasa riskine duyarlılık ana bileşeni analizinde; BOB'un 2015 yılı için %9,89 oranı ve 2018 yılı için %8,28 oranı; YLB'nin 2016 yılı için %8,46 oranı, 2017 yılı için %9,14 oranı ve 2020 yılı için %6,91 oranı; PMB'nin ise 2019 yılı için %6,62 oranı ile en iyi performans değerine sahip olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan piyasa riskine duyarlılık ana bileşeni için 2015 yılı için -%49,76 oranı, 2016 yılı için -%26,58 oranı, 2017 yılı için -%13,93 oranı, 2018 yılı için -%27,04 oranı, 2019 yılı için -%15,16 ve 2020 yılı için -%14,83 oranı ile PŞB'nin en düşük performansa sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlarda BOB'un 2015 ve 2018; YLB'nin 2016, 2017 ve 2020; PMB'nin ise 2019 yılında en yüksek piyasa riskine duyarlılık değerine sahip olması nedeniyle analiz dönemi için en başarılı bankalar olduğu söylenebilir. Buna karşın 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında PŞB'nin piyasa riskine duyarlılık ana bileşeni için en düşük performansa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bankaların 2015-2020 dönemi için CAMELS bileşik puanları, tablo halinde aşağıda karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 9. *Azerbaycan Bankalarının CAMELS Bileşik Puanları (2015-2020 Dönemi)*

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama	Sıralama
ABB	63,29	1,68	128,99	484,83	19,56	45,51	123,98	1
ATB	-2,52	-8,51	19,67	-147,79	-22,49	-17,70	-29,89	9
BOB	38,76	20,33	50,48	136,01	5,38	98,36	58,22	2
HKB	-16,73	-27,54	-20,62	-16,31	-15,17	21,96	-12,40	6
KPB	-14,81	0,97	45,22	30,51	29,10	226,50	52,91	3
MNB	-13,83	-20,37	-61,99	-57,30	20,55	-33,53	-27,74	8
PMB	-7,77	-6,70	-1,01	-34,11	-9,08	3,41	-9,21	5
PŞB	-57,41	-60,42	48,69	-21,74	-2,03	51,74	-6,86	4
TRB	-11,91	-0,79	-23,78	-55,86	-24,40	2,12	-19,10	7
YLB	22,94	101,33	-185,64	-318,24	-1,41	-398,36	-129,90	10

Şekil 8. *Bankaların Ortalama CAMELS Bileşik Puanları*

Bankaların 2015-2020 dönemi için CAMELS yöntemi ile elde edilen bileşik puanlarında -%129,90 oranı ile en düşük ortalama değeri YLB ve %123,98 oranı ile en yüksek ortalama değeri ABB'nin elde ettiği gözlenmiştir. CAMELS bileşik puanları için ABB, BOB ve KPB kodlu bankaların pozitif değer elde etmeleri nedeniyle bu bankaların genel olarak başarılı oldukları şeklinde yorumlanabilir. Buna karşın ATB, MNB, PŞB, PMB, TRB, HKB ve YLB kodlu bankaların performanslarının yeterli olmadığı söylenebilir.

Bankaların CAMELS bileşik puanlarının analizinde; ABB'nin 2015 yılı için %63,29 oranı, 2017 yılı için %128,9 oranı ve 2018 yılı için %484,83 oranı; YLB'nin 2016 yılı için %101,33 oranı; KPB'nin ise 2019 yılı için %29,10 oranı ve 2020 yılı için %226,50 oranı ile en iyi performans değerine sahip olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan CAMELS bileşik puanı için 2015 yılı için -%57,41 oranı ve 2016 yılı için -%60,42 oranı ile PŞB; 2017 yılı için -%185,64 oranı, 2018 yılı için -%318,24 oranı ve 2020 yılı için -%398,36 oranı ile YLB; 2019 yılı için ise -%24,40 oranı ile TRB'nin en düşük performansa sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlarda ABB'nin 2015, 2017 ve 2018; YLB'nin 2016; KPB'nin ise 2019 ve 2020 yıllarında en yüksek CAMELS bileşik puanına sahip olması nedeniyle analiz dönemi için en başarılı bankalar olduğu söylenebilir. Buna karşın 2015 ve 2016 yıllarında PŞB; 2017, 2018 ve 2020 yıllarında YLB ve 2019 yılında ise TRB'nin CAMELS bileşik puanlarına sahip olmaları nedeniyle en düşük performansları elde ettikleri tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Azerbaycan finansal sisteminde 26 banka, 55 kredi kuruluşu ve 41 kredi birliği olmak üzere toplam 122 finansal kurum faaliyet göstermektedir. Bankalar, aktif büyüklüğü, kredi ve mevduat hacmi ile finansal sistemde önemli bir yere sahiptir (ABA, 2022; CBAR, 2022). Çalışmada Azerbaycan Bankacılık Sektörü'nde belirleyici role sahip seçili 10 bankanın finansal performansları, CAMELS modeli ile ölçmek amaçlanmıştır. Bu amaçla seçili 10 bankanın 2015-2020 dönem verisi analizler için kullanılmıştır. Seçili 10

Azerbaycan bankasının performanslarının ölçülmesi için literatüre dayalı oluşturulan CAMELS modelinde 6 ana ve 18 alt bileşen yer almaktadır.

Ampirik analizlerde CAMELS ana bileşenlerinden sermaye yeterliliği için PMB kodlu bankanın en iyi performansı sağlayarak sıralamada birinci, MNB kodlu bankanın ikinci sırada ve MNB kodlu bankanın ise onuncu sırada yer aldığı belirlenmiştir. Diğer yandan PMB ve HKB kodlu bankaların pozitif sermaye yeterliliği değerine sahip olmaları nedeniyle diğer bankalardan daha başarılı performans sergiledikleri gözlenmiştir. Negatif değere sahip bankaların sermaye yeterliliği sorunu yaşadıkları gözlenmiştir.

Aktif kalitesi için ABB kodlu bankanın en iyi performansı sağlayarak sıralamada birinci, KPB kodlu bankanın ikinci sırada ve MNB kodlu bankanın ise onuncu sırada yer aldığı belirlenmiştir. Diğer yandan ABB, ATB, KPB, PMB, PŞB ve TRB kodlu bankaların pozitif aktif kalitesi değerine sahip olmaları nedeniyle diğer bankalardan daha başarılı performans sergiledikleri gözlenmiştir. Negatif değere sahip bankaların aktif yönetiminde başarılı olamadıkları söylenebilir.

Yönetim kalitesi için YLB kodlu bankanın en iyi performansı sağlayarak sıralamada birinci, ABB kodlu bankanın ikinci sırada ve PMB kodlu bankanın ise onuncu sırada yer aldığı belirlenmiştir. Bütün bankaların yönetim kalitesi için istikrarlı bir performans gösteremedikleri gözlenmiştir. Yani yönetim kalitesi değerlerinin araştırma döneminde pozitif olan bir bankanın bulunmadığı belirlenmiştir.

Kazanç kalitesi için ABB kodlu bankanın en iyi performansı sağlayarak sıralamada birinci, BOB kodlu bankanın ikinci sırada ve YLB kodlu bankanın ise onuncu sırada yer aldığı belirlenmiştir. Diğer yandan BOB kodlu bankanın dönem boyunca pozitif kazanç kalitesi değerine sahip olması ile diğer bankalardan daha istikrarlı performans sergilediği gözlenmiştir. En iyi performans sergileyen ABB kodlu bankanın da negatif değere sahip olduğu görülmüştür. Bankaların istikrarlı bir kazanç kalitesinin sürdürmede başarılı olamadıkları gözlenmiştir.

Likidite durumu için KPB kodlu bankanın en iyi performansı sağlayarak sıralamada birinci, ATB kodlu bankanın ikinci sırada ve PMB kodlu bankanın ise onuncu sırada yer aldığı belirlenmiştir. Diğer yandan KPB, PŞB ve TRB kodlu bankaların dönem boyunca pozitif likidite değerine sahip olması nedeniyle diğer bankalardan daha başarılı likidite yönetimi sergilediği gözlenmiştir. Yani bu bankaların likidite sıkıntısı yaşamadıkları söylenebilir.

Piyasa riskine duyarlılık için MNB kodlu bankanın en iyi performansı sağlayarak sıralamada birinci, PMB kodlu bankanın ikinci sırada ve PŞB kodlu bankanın ise onuncu sırada yer aldığı belirlenmiştir. Diğer yandan MNB, PMB, TRB ve YLB kodlu bankaların dönem boyunca pozitif piyasa riskine duyarlılık değerine sahip olması ile diğer bankalardan daha başarılı risk yönetimi sergilediği gözlenmiştir. Ayrıca diğer bankaların piyasa riskine duyarlılık politikasını uygulamada yeterince başarılı olamadıkları belirlenmiştir.

Bankaların 2015-2020 dönemi için CAMELS bileşik puanları incelendiğinde; ABB kodlu bankanın ortalama CAMELS bileşik puanı için en iyi performansı sağlayarak sıralamada birinci, BOB kodlu bankanın ikinci, KPB kodlu bankanın üçüncü, PŞB kodlu bankanın dördüncü, PMB kodlu bankanın beşinci, HKB kodlu bankanın altıncı, TRB kodlu bankanın yedinci, MNB kodlu bankanın sekizinci, ATB kodlu bankanın dokuzuncu ve YLB kodlu bankanın ise onuncu sırada yer aldığı belirlenmiştir. Diğer yandan ABB ve BOB kodlu bankaların dönem boyunca pozitif CAMELS bileşik değerlerine sahip olmaları nedeniyle diğer bankalardan ayrılarak daha istikrarlı ve başarılı performans sergiledikleri gözlenmiştir. CAMELS bileşik puanları negatif değere sahip bankaların bankacılık sektörü için alarm işareti verdiği ve bankacılık otoritesinin bu bankaların zayıf alanlarını güçlendirmeleri yönünde adım atmalarını önermesi gerekir. Bu adım, bankacılık sektörünün riskli alanlarının iyileştirilmesine ve sektörün güçlenmesine katkı sağlar.

Azerbaycan Bankacılık Sektörü'ndeki seçili 10 bankanın 2015-2020 dönem verisinin CAMELS modeli ile analizinden elde edilen bulgular; Çağıl ve Mukhtarov (2014) ile Ahmedov ve Memmedov (2017)'un ulaştıkları sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Azerbaycan bankacılık sektörünün ekonomik büyüme, tasarruf hacminin artması, yeni bankacılık ürünlerinin devreye alınması ve istikrarlı bir bankacılık alt yapısının kurulması ile artan rekabet, bankaların sürdürülebilir finansal performansa ulaşmalarını sağlayabilir.

Azerbaycan Bankacılık Sektörü'ndeki seçili 10 bankanın 2015-2020 dönemi için belirlenen CAMELS puanları incelendiğinde; bankaların performanslarında istikrar olmadığı, yüksek düşüşler ya da hızlı çıkışlar olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlara göre bankaların sürdürülebilir finansal performansa ulaşmak için zayıf yönlerini güçlendirmeleri gerekir. Bunun gerçekleşmesiyle bankaların etkinlikleri ve performansları

artar, ekonomik büyüme için kaynakların reel sektöre akışı kolaylaşır ve ülkede güçlü finansal sistemin oluşmasına katkı sağlanır.

Bu çalışmanın ampirik analiz sonuçları; seçili 10 bankanın CAMELS modeli ve 2015-2020 dönem veri seti ile sınırlıdır. Bu nedenle ampirik analizlerden elde edilen bulgular genelleştirilemez. Bu bulgular, çalışmada oluşturulan CAMELS modelindeki bileşenlere göre elde edilmiştir. Farklı dönemi içeren veri seti, bileşenler ile farklı bulgulara ulaşılması mümkündür. Çalışmadaki yaklaşımın ileride yapılacak yeni çalışmalara yol gösterici olması beklenmektedir.

Etik Beyan

“CAMELS Modeli ile Finansal Performans Ölçümü: Seçili Azerbaycan Bankalarından Güncel Kanıtlar” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararına ihtiyaç duyulmamıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Not

Bu çalışma, 2022 yılında Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde Doç. Dr. Mehmet APAN Danışmanlığında tamamlanan “CAMELS Modeli ile Performans Analizi: Azerbaycan Bankalarından Kanıtlar” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

- ABA. (2022). Azerbaycan Banklar Assosiasiyası (Azerbaycan Bankalar Birliği). <https://aba.az/en/banklar/toplu/>
- ABB. (2022). Azerbaycan Beynelhalk Bankası. <https://abb-bank.az/>
- Ahmedov, T. ve Memmedov, E. (2017). Azerbaycan bankacılık sektörünün CAMELS analizi: Yabancı sermayeli 10 banka. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 97-109.
- Akyüz, F., Soba, A. Ş. ve Yeşil, T. (2020). Katılım bankalarının CAMELS analizi yöntemiyle finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (87), 145-166.
- Aldırmaz-Akkaya, F. (2020). Türkiye mevduat bankalarının finansal performans analizi: Amerika ticari bankalarıyla karşılaştırmalı bir bakış. *İstanbul İktisat Dergisi*, 70(2), 303-338.
- Altumur, N., Karaca, S. S. ve Güvemli, B. (2018). Türkiye’deki yabancı sermayeli bankaların CAMELS analizi ile performanslarının ölçülmesi. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 6(1), 57-65.
- Altınırnak, S. ve Gül, Y. (2019). Türkiye’deki mevduat bankalarının finansal durumlarının CAMELS analizi ile değerlendirilmesi. *Journal of Management and Economics Research*, 17(1), 222-243.
- Apan, M., Öztel, A. ve Ceyhan, İ. F. (2019). Entropi yöntemine dayalı CAMELS performans değerlendirme modeli: Türk mevduat bankaları üzerine bir uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 11(20), 296-316.
- ATB. (2022). Azer-Türk Bankası. <https://atb.az/>
- Bayramoğlu, M. F. ve Gürsoy, İ. (2017). Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının bireysel ve sektörel risk derecelendirmesi: Bir CAMELS analizi uygulaması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 1-19.
- BOB. (2022). Bank of Baku. <https://www.bankofbaku.com/>
- Bozdoğan, T., Ersoy, B. ve Kaygusuz, M. (2018). CAMELS değerlendirme sistemiyle katılım bankalarının finansal performanslarının TOPSİS yöntemiyle analizi. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(30), 4309-4323.
- CBAR. (2022). Central Bank of the Republic of Azerbaijan (Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası). <https://www.cbar.az/>
- Çağlı, G. ve Mukhtarov, S. (2014). Azerbaycan bankacılık sektörünün CAMELS yönetimiyle performans analizi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(41), 77-94.
- Çelik, İ. ve Tunay, K. (2020). 2008 krizi sonrası Türkiye ve yükselen piyasa ekonomilerinde bankacılık performansı: CAMELS analizi ile karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 57(653), 9-47.
- Çizgici-Akyüz, G. ve Emir, M. (2018). Türkiye’deki mevduat bankalarının finansal performans değerlendirilmesi: CAMELS yaklaşımı. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 7-26.
- Dash, M. ve Das, A. (2013). Performance appraisal of Indian banks using CAMELS rating. *The IUP Journal of Bank Management*, 12(2), 31-42.

- Ege, İ., Topaloğlu, E. E. ve Karakozak, Ö. (2015). CAMELS performans değerlendirme modeli: Türkiye'deki mevduat bankaları üzerine ampirik bir uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 109-126.
- Erdoğan, O. ve Uslu, A. (2022). Türkiye'deki kamu ve özel sermayeli mevduat bankalarının CAMELS yaklaşımı ile performanslarının değerlendirilmesi. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 2(2), 103-120.
- Güleç, M., Hazar, A. ve Babuşçu, Ş. (2021). Türkiye'de sistemik önemli bankaların CAMELS analizi. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 1-19.
- Gümüş, F. B. ve Nalbantoğlu, Ö. (2015). Türk bankacılık sektörünün CAMELS analizi yöntemiyle 2002-2013 arasındaki performans analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 83-106.
- Gündoğdu, A. (2017). Türkiye'de mevduat bankalarının CAMELS analizi. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 26-43.
- HKB. (2022). Halk Bank. <https://www.xalqbank.az/>
- Karaca, S. S., Altemur, N. ve Çevik, M. (2019). Türkiye'deki mevduat bankalarının CAMELS analizi ile finansal performans ölçümü. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 2(2), 130-148.
- Karaçor, Z. Ö., Mangır, F., Kodaz, Ş. S. ve Kartal, M. (2017). Kamusal ve özel sermayeli bankaların CAMELS performans analizi: Türkiye örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 47-65.
- Keten, N. D. ve Çağlar, A. (2019). CAMELS oranları ile mevduat bankalarının finansal performansı: Bileşik endeks yaklaşımı. *Alphanumeric Journal*, 7(2), 417-436.
- KPB. (2022). Kapital Bank. <https://www.kapitalbank.az/>
- MNB. (tarih yok). Muğan Bank. <https://muganbank.az/>
- Ozgun, E. (2021). Yabancı sermayeli mevduat bankalarının bileşen faktör odaklı CAMELS performans analizi. *PressAcademia Procedia*, 14(1), 57-63.
- PMB. (2022). Premium Bank. <https://www.premiumbank.az/>
- PŞB. (2022). Paşa Bank. <https://www.pashabank.az/>
- Romana, A. ve Şargu, A. C. (2013). Analysing the financial soundness of the commercial banks in Romania: An approach based on the CAMELS framework. *Procedia Economics and Finance*, 6, 703-712.
- Sakarya, Ş. (2010). CAMELS derecelendirme sistemine göre İMKB'deki yerli ve yabancı sermayeli bankaların karşılaştırmalı analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* (Prof.Dr. Alaeddin YAVAŞÇA Özel Sayısı), 7-21.
- Şen, A. ve Solak, S. (2011). Ticari bankacılık sektörünün CAMELS analizi: Türkiye örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48(554), 51-69.
- Şendurur, U. ve Temelli, F. (2018). CAMELS derecelendirme modeli yardımı ile Türkiye'de faaliyet gösteren geleneksel bankalar ve katılım bankalarının karşılaştırmalı analizi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(23), 525-543.
- Şimşek, T., Aslan, E. ve Şahin, A. (2017). Türk bankacılık sektörünün 2001-2015 dönemi için CAMELS yöntemiyle performans analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 12(2), 155-167.
- TRB. (2022). Turan Bank. <https://turanbank.az/>
- Uslu, A. (2019). Türkiye'deki yabancı sermayeli bankaların CAMELS analizi ile performanslarının ölçümü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(82), 199-220.
- Uslu, A., Türk, M. ve Ertaş, F. C. (2019). CAMELS performance analysis of capital deposit banks in Turkey. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(3), 122-139.
- Yıldız, N. (2023). Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının performans analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 36-49.
- YLB. (2022). Yelo Bank. <https://www.yelo.az/>

EXTENDED ABSTRACT

In the study, it is aimed to measure the financial performance of the banks by the years with the CAMELS model with the 2015-2020 period data of the selected banks operating in the Azerbaijan Banking Sector. On the other hand, the ranking and evaluation of the banks according to the main and sub-components of the CAMELS model and the year were made. There are 26 banks, 55 credit institutions and 41 credit unions operating in the Azerbaijan financial system. Banks have an important place in the financial system with their asset size, loan and deposit volume. In the study, the financial data of 10 selected banks for the 2015-2020 period were analyzed. It has been determined that the share of 10 selected banks in the Azerbaijan banking sector is 78% for total assets, 80% for deposits and 74% for loans. It is aimed to measure the financial performance of 10 selected banks, which have a decisive role in the banking sector, with the CAMELS model. It is used to measure the performance of banks on the basis of 6 main and 18 sub-components within the scope of the CAMELS model. CAMELS composite scores of each bank have been determined for the 2015-2020 period. When the average CAMELS composite values of banks were examined, it was determined that the best performance was achieved by ABB bank. On the other hand, it was determined that YLB bank had the lowest performance. In addition, it has been observed that ABB and BOB banks have achieved a more stable performance than other banks. It was determined that the CAMELS composite values of these banks had positive values for the research period. On the other hand,

CAMELS values of other banks were determined to be negative in some years. Negative CAMELS values should be considered an early warning for the banking sector. The banking regulatory authority should recommend that banks take steps to strengthen their weak areas. In this way, risky banks can be monitored. Thus, ensuring banking stability can be supported. Findings obtained with the CAMELS model, it is similar to the results of Cagil and Mukhtarov (2014) and Ahmedov and Mammadov (2017). Increasing competition with the economic growth of the Azerbaijan banking sector, the increase in the volume of savings, the introduction of new banking products and the establishment of a stable banking infrastructure can enable banks to achieve sustainable financial performance. When the CAMELS values of selected banks in the Azerbaijan Banking sector for 2015-2020 were examined, it was observed that the performance of the banks was not stable and there were high increases and decreases. The findings in this study were obtained based on the CAMELS model for the 2015-2020 period data of banks. It is possible to reach different findings with the data set and components containing different periods. Therefore, the findings cannot be generalized. The approach in the study is expected to be a guide for future studies.

Critic Temelli Promethee ve Edas Teknikleriyle Bankaların Finansal Performanslarının Belirlenerek Karşılaştırılması

Seval SÜZÜLMÜŞ¹ ve Emre YAKUT²

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyetini sürdüren Türkiye Bankalar Birliği’nin web sitesinden seçilen üçü kamu sermayeli, sekizi özel sermayeli ve onu yabancı sermayeli olmak üzere toplam 21 bankanın 2014-2021 yılları arasındaki finansal performanslarını değerlendirmek amacıyla Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden PROMETHEE ve EDAS yöntemleri uygulanmıştır. Literatürde en çok yer alan toplam sekiz finansal kriter kullanılarak, kriterler ÇKKV yöntemlerinden CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırılarak bankaların finansal performansları sıralanmış, yöntemlerden elde edilen sonuçlar birbirleriyle karşılaştırılarak yorumlanmıştır. CRITIC analiziyle en yüksek ağırlığı bulunan kriterin net faiz marjı miktarının olduğu, en düşük ağırlığı olan kriterin toplam mevduat miktarının olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda; PROMETHEE ve EDAS analizi uygulamasıyla yıllar itibarı ile en yüksek performansı kamu sermayeli bankalardan T.C. Ziraat Bankası A.Ş.’nin gösterdiği belirlenirken; en düşük performansı gösteren bankanın ise PROMETHEE yönteminde özel sermayeli bankalardan Adabank A.Ş. ve EDAS yönteminde ise yabancı sermayeli bankalardan Arap Türk Bankası A.Ş.’nin olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan analizlere göre PROMETHEE ve EDAS yöntemlerinin banka performanslarını belirlemede verimli ve etkili değerlendirme yöntemleri olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ÇKKV, CRITIC, PROMETHEE, EDAS, Finansal Performans

Determining and Comparing Financial Performance of Banks With CRITIC-Based PROMETHEE and EDAS Techniques

Abstract

In this study, PROMETHEE and EDAS methods, one of the Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods, were used to evaluate the financial performance of 21 banks, three of which are state-owned, eight of them are privately capital, and 10 of them are foreign capital, operating in Turkey between 2014 and 2021, selected from the website of the Banks Association of Turkey. In this study, in which a total of eight financial criterion, which are the most used in the literature, are used, the financial performances of the banks are listed by weighting with the CRITIC method, one of the MCDM methods, and the results obtained from these methods are interpreted by comparing them with each other. With the CRITIC analysis, it was revealed that the criterion with the highest weight was the net interest margin amount, and the criterion with the lowest weight was the total deposit amount. As the result of the research; with the application of PROMETHEE and EDAS analysis, it was determined that Ziraat Bank of the Republic of Türkiye, one of the state-owned banks, showed the highest performance over the years; while it is determined that; the bank with the lowest performance is Adabank, one of the privately-owned banks in the PROMETHEE method and in the EDAS method, Arab Turkish Bank is the one of the foreign capital banks. According to the analyzes made, it has been concluded that PROMETHEE and EDAS methods are effective and efficient evaluation methods for determining bank performance.

Keywords: MCDM, CRITIC, PROMETHEE, EDAS, Financial Performance

Atıf İçin / Please Cite As:

Süzülmüş, S. ve Yakut, E.(2024). Critic temelli promethee ve edas teknikleriyle bankaların finansal performanslarının belirlenerek karşılaştırılması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 218-239. doi:10.33206/mjss.1267073

Geliş Tarihi / Received Date: 17.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.09.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksek Okulu, sevalsuzulmus@osmaniye.edu.tr,

 ORCID: 0000-0001-8519-3187

² Doç. Dr. - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, emreyakut@osmaniye.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-1978-0217

Giriş

İşletmelerin performanslarını değerlendirmek amacıyla en sık yararlanılan göstergelerden biri finansal performans değerlendirmesi olup, bu değerlendirmede amaç; işletmelerin finansal durumu ile ilgili karar verecek ve işletmelere yatırım yapacak kişilere işletme ile ilgili bilgi sağlamak, işletmeye kredi sağlayacak kuruluşlara işletmeye kredi vermek için karar vermelerinde yardımcı olmaktır (Yükü ve Atağan, 2010, s. 29; Ayçin, 2019, s. 596; Köroğlu ve Anbarcı, 2022a, s. 379).

Türkiye'deki finans sektrnnbyk lde bankalardan oluştuğu bilinmektedir (Aysin ve almaşur, 2021, s. 1131). Bu anlamda banka müşterilerinden toplanarak elde edilen mevduatların ticarete kazandırılmasında önemli bir rol üstlenen bankacılık sektörü ülke ekonomisi açısından önem arz etmektedir.

lke ekonomisi ve finansal sistemin oldukça önemli bir unsuru, rolü ve payı olan bankaların, sermaye birikiminin artırılması, tasarrufların verimli yatırımlara dönüşmesi koşuluyla ekonomiye kazandırılması, ekonomik refah seviyesinin yükselmesi gibi çok önemli faydaları olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte banka sektörü finansal sisteme yön verme potansiyeline sahip olduğundan bu sektörün düzenli aralıklarla denetlenmesi ve değerlendirilmesi de oldukça önemlidir (Ersoy ve Aydın, 2018, s. 158; Erdoğan, 2022c, s. 105).

Bankaları birbirleriyle kıyaslamak, gelişmelerini değerlendirmek, ne oranda sağlıklı işlediğini anlamak amacıyla banka performans ve etkinlik analizlerinden yararlanılır (Sarı, 2020, s. 101). Bankaların finansal performanslarının llmesi aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı önemlidir (Parker, 2000; Seçme, Bayrakdaroğlu ve Kahraman, 2009, s. 11699):

- Müşterilerin memnuniyet düzeylerini ölçmek ve müşterilerden kendilerine sunulan hizmetler hakkında geri bildirim almak,
- Banka sektöründe karşılaştırma yaparak bankaların sektör içindeki konumlarını belirlemek,
- Hem banka hissedarları ve hem de banka yönetimi bakımından kuruluşun başarılı olup olmadığını ölçmek,
- Kararları duygulara ve varsayımlara göre değil, gerçek verilere dayanarak almak,
- Kurum içindeki problemleri tanımlayabilmek ve bu problemleri zebilmek için önerilerde bulunmak,
- Kurumdaki rekabet avantajı yaratabilecek ve gelişime açık alanları tespit etmek.

Yapmış oldukları faaliyetler sonucu bankaların göstermiş oldukları performans ülke ekonomisinde etkili olduğundan, belirlenen kriterlere göre banka performanslarının değerlendirilmesi sonucu bankaların rekabet düzeylerinin belirlenmesi önemlidir. Böylece bankalar sektördeki yerlerini görerek, objektif bir şekilde hangi yönlerini geliştirmeleri gerektiğini belirleyerek, kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanacaklardır. Artan rekabet ortamı sayesinde bankalar hem finans sistemini güçlü bir hale getirecek, hem de ekonomik gelişmeye katkıda bulunacaktır. Bu nedenle günümüzde belirli bir faaliyet dönemi için yapılan bankaların performans ölümü, bankaların ulaştığı başarı düzeyini belirleyen önemli bir gösterge olmasından dolayı, bankaların performans değerlendirmesi ve karşılaştırılması oldukça önemlidir (alışkan ve Eren, 2016, s. 86; Akçakanat, Eren, Aksoy ve mrbek, 2017, s. 286; Kaygusuz, Ersoy ve Bozdoğan, 2020, s. 74; Koşaroğlu, 2020, s. 407).

Küresel rekabetin yaşandığı günümüzde bankaların finansal sistem içerisindeki faaliyetleri artarak önem kazanmaktadır. lke ekonomisinin finansal performans sisteminin verimli ve etkili bir şekilde çalışması, kriz dönemlerinden sonra ekonominin hızlı bir şekilde düzelmesi ancak finansal kurumlar içerisinde olan bankaların fonksiyonlarını güçlü ve başarılı olarak gerçekleştirmesi sayesinde olmaktadır. Bu nedenle bankaların finansal performanslarının analizinin doğru ve güvenilir bir şekilde yapılmasının ve değerlendirilmesinin önemi göz ardı edilemez bir durumdur. Banka performansını etkileyen birden fazla faktör olduğundan, finansal performansı ölçen karar verici birden fazla değişkeni içeren karar verme problemiyle karşılaşmaktadır. Literatürde bu tür problemlerin üzümünde ÇKKV yöntemleri

kullanılmaktadır (Bayramoğlu, 2017, s. 395; Bozdoğan, Ersoy ve Kaygusuz, 2018, s. 4312; Akgül, 2019, s. 580; Sarı, 2020, s. 101; Say, 2022, s. 359; Türk ve Yıldız, 2022, s. 240).

Karar verme sürecine etki eden iki veya ikiden fazla değişken ve değerlendirilecek iki veya ikiden fazla alternatif olması durumunda karar verme problemi, ÇKKV problemi olarak tanımlanmakta ve bu problemin çözümü için çok sayıda geliştirilmiş ÇKKV yöntemleri bulunmaktadır (Ecer, 2020, s. 232; Süzölmüş ve Polat, 2022, s. 192; Say, 2022, s. 359).

Bankalar sürdürülebilir bir büyüme sağlayabilmek, daha da başarılı ekonomik performans sergileyebilmek, ekonomik krizlerin, sıkıntılıların ve belirsizliklerin her zaman üstesinden gelebilmek için etkili bir finansal performans analizine gereksinim duyarlar. Bankaların finansal performanslarının doğru değerlendirilmesi, kredi alacak birey ve şirketlere banka seçimi yapmaları konusunda rehber olmaktadır. Benzer şekilde performans ölçümü bankaların sektördeki konumlarını belirlemede, mevcut durumlarını değerlendirmelerinde, paydaşların risk alma potansiyellerini doğru yorumlayabilmelerinde katkı sağlayacak olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Bankacılık sektörü ekonomik ve sürdürülebilir kalkınma açısından ülke ekonomisinde kilit rol oynamaktadır (Eş ve Kamacı, 2020, s.809). Bankaların diğer diğer sektörlerde olduğu gibi rekabet etmek zorunda olduğu ve diğer bankalarla rekabet edebilmeleri için performans ölçümlerini gerçekleştirmeleri gerekir.

Bu doğrultuda bankacılık sektöründe bulunan bankaların mevcut durumlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen performans ölçümünün gittikçe öneminin arttığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda bankaların sektör içerisinde hangi konumda olduklarının belirlenmesi; ileride meydana gelebilecek olumsuzlara ve risklere karşı strateji geliştirmeleri açısından kilit bir rol oynamaktadır.

Bununla birlikte çalışmanın katkısı değerlendirildiğinde; bankacılık sektöründe finansal performans ölçümünün düzenli aralıklarla gerçekleştirilmesi karar verici, banka paydaşları, yöneticiler ve yatırımcılar açısından önemli kararlar almada belirleyici rol oynamaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda bankacılık sektörünün, ülke ekonomisi açısından oldukça önemli olduğu ve finansal anlamda en fazla etkilenen sektörler arasında olması nedeniyle çalışma konusu olarak seçilmiştir.

Çalışmanın literatüre katkı sağlayabileceği kazanımlar şu şekildedir:

- Bu çalışmada diğer ağırlıklandırma yöntemleri yerine objektif kriter ağırlıklandırma yöntemi olan CRITIC ağırlıklandırma yöntemi kullanılmıştır.
- Bankaların finansal performanslarının değerlendirilmesinde bu üç yöntemin birlikte kullanılmamış olması nedeniyle çalışmada bu analiz yöntemleri tercih edilmiştir.
- Araştırmada iki farklı performans hesaplama yöntemi seçilerek bu yöntemler CRITIC ağırlıklandırma yöntemiyle hipritleştirilerek karşılaştırmalı performans analizi gerçekleştirilmiştir.
- Çalışmada 21 bankanın tümü için 2014-2021 yılları arasındaki verilerine ulaşılabildiğinden bu zaman dilimi seçilmiştir.

Uygulamada kullanılan veriler Türkiye Bankalar Birliği tarafından yayımlanan verilerden oluşmaktadır. Çalışmada CRITIC temelli PROMETHEE ve EDAS yöntemlerinin kullanılma nedeni, bu tekniklerin benzer adımlara sahip olmalarının yanı sıra firmaların ve bankaların finansal performans analizinde tutarlı sonuçlar verebilmesi, kolaylıkla uygulanabilmesi ve bu üç yöntemin birlikte uygulandığı finansal performans analizinde başka bir çalışmaya rastlanılmamış olması olarak açıklanabilir. Böylece araştırmanın bu durumu özgün yapısını gösterirken literatüre katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Çalışmada seçili kriterler CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırılmış, ardından PROMETHEE ve EDAS yöntemleriyle bankaların finansal performansları değerlendirilerek iki yöntemin sıralama sonuçları birbirleriyle karşılaştırılmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Üçüncü bölümde uygulanan CRITIC, PROMETHEE ve EDAS yöntemleri özetlenmiş ve dördüncü bölümde uygulama sonuçları bulunmaktadır. Beşinci bölümde ise sonuçlar ile önerilere yer verilmiştir.

Literatür

Bankaların finansal performanslarını belirlemeye yönelik çalışmaların geneline bakıldığında; bankaların mevcut durumlarının belirlenmesi, performanslarının ölçülmesi ve faaliyetlerinin devamı için seçili kriterlerin ne kadarlık ağırlığa sahip olduklarına ilişkin bakış açısı yakalamaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Çalışmanın bu kısmında bankaların finansal performans ölçümü üzerine gerçekleştirilen çeşitli Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri kullanılarak uygulanmış olan ulusal ve uluslararası alan yazıda yapılan çalışmalar özetlenmiştir.

Akbulut (2020); 2018 yılı itibariyle Türkiye’de faaliyetini sürdüren aktif büyüklük hacmi en yüksek 10 mevduat bankasının performansını değerlendirmek için bilanço ve gelir tablosundan seçilen 12 kriteri kullanmıştır. Gri Entropi yöntemiyle kriterler ağırlıklandırılarak, PSI ve ARAS yöntemlerine göre bankaları sıraladığında en başarılı bankanın Ziraat Bankası A.Ş., en kötü performansı gösteren bankanın ise Denizbank A.Ş. olduğu sonucuna varmıştır.

Atukalp (2020); Türk mevduat bankalarının 2014-2018 yılları arasında hisse senedi getirileri ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi CRITIC, TOPSIS yöntemi ve Spearman sıra korelasyon analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda 2018 yılı haricinde diğer yıllarda finansal performansı en yüksek bankanın Akbank olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Türkiye’deki mevduat bankalarının hisse senedi getiri sıralamaları ile finansal performans sıralamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını belirlemiştir.

Aydın (2020a); 2019 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren 9 bankanın 7 kriterini CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırarak, MAIRCA yöntemiyle bankaların performans sıralamaları sonucunda, katılım bankacılığı grubunda Ziraat Katılım Bankası, mevduat bankacılığı grubunda Vakıflar Bankası, kalkınma ve yatırım bankacılığı grubunda Türk Eximbank’ı en başarılı banka olarak belirlemiştir.

Aydın (2020b); 2016-2019 dönemine ait Türkiye’de faaliyet gösteren 16 yabancı mevduat bankasının finansal performanslarını ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmada bankaların sekiz adet finansal kriterini SD yöntemiyle ağırlıklandırarak, COPRAS yöntemiyle değerlendirmiştir. Analiz sonucunda Garanti Bankası’nın performansı en yüksek yabancı banka olduğunu ifade etmiştir.

Bayram (2020); Türkiye’de 2016-2019 döneminde faaliyet gösteren beş katılım bankasının 10 kriterini CRITIC yöntemini kullanarak ağırlıklandırmış, bankaların finansal performans analizini ise PROMETHEE yöntemini kullanarak yapmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda belirtilen dönem için Ziraat Katılım A.Ş.’nin performansı en yüksek banka olduğu sonucunu elde etmiştir.

Çalış ve Sakarya (2020); 2014-2017 döneminde hisse senetleri Borsa İstanbul (BIST)’de işlem gören 12 bankanın 15 kriterini eşit olarak ağırlıklandırarak, bankaların finansal performansını PROMETHEE yöntemiyle incelemişlerdir. İlk sıradaki en başarılı bankanın Akbank, ikinci başarılı bankanın ise Garanti Bankası olduğu; finansal performans ile hisse senedi getirisi arasında yıllar itibari ile anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmışlardır.

Çelik (2020); 2019 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren 6 katılım bankasının finansal performansını ölçmek amacıyla, bankaların 10 finansal kriterini CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırdıktan sonra katılım bankalarının performans analizini MABAC yöntemiyle yaptığı sıralama sonucu, performansı en yüksek banka Ziraat Katılım Bankası olur iken, performansı en düşük banka ise Albaraka Türk olmuştur.

Eş ve Kamacı (2020); 2014-2018 yılları arası Türkiye’de faaliyet gösteren 7 bankanın 11 kriterinin önem ağırlıklarını ENTROPİ yöntemiyle ağırlıklandırıp, EDAS ve ARAS yöntemlerine göre bankaların performanslarını sıralamışlardır. Yıllara göre farklı sıralamaların elde edildiği çalışmada her iki yöntemde de İş Bankası ilk sırada olmuştur.

Eş ve Kök (2020); 2015-2019 döneminde Türkiye Bankalar Birliğinde yer alan 8 bankanın 9 kriterini ENTROPİ yöntemiyle ağırlıklandırmış, WASPAS yöntemiyle performans analizi sonucu; 2015 yılında Garanti Bankası, 2016-2017 döneminde Ziraat Bankası, 2018-2019 döneminde ise Yapı ve Kredi Bankası’nın en iyi performanslı bankalar olduğunu belirlemişlerdir. .

Işık (2020); 2014-2018 döneminde Türkiye’deki kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının 8 kriterini kullanarak SD, MABAC ve WASPAS yöntemleri ile analiz etmiştir. Önce SD yöntemini kullanarak kriter ağırlıklarını belirlemiş, daha sonra MABAC ve WASPAS yöntemlerini uygulayarak

bankaların performans sıralaması sonucu tüm analiz dönemlerinde Türk Eximbank en yüksek performansı gösteren banka olduğu sonucuna varmıştır.

Koşaroglu (2020); 2015-2019 yılları arası pay senetleri BIST'te işlem gören mevduat bankalarının performans kriterlerini Standard Deviation (SD) yöntemi ile ağırlıklandırarak, bankaların performans değerlendirmesinde EDAS yöntemini kullanmıştır. Yapılan değerlendirme sonucu kriterlerin önem ağırlıklarının yıllara göre farklılık gösterdiğini ve genel olarak belirtilen yıllarda performansı en yüksek bankanın Akbank olduğunu vurgulamıştır.

Marjanović ve Popović (2020); 2012-2017 yılları arasında Sırbistan'da faaliyet gösteren 25 bankanın 6 adet finansal oran yardımıyla performanslarını değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın analizinde bankaların finansal oranını CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırarak TOPSIS yöntemiyle finansal performanslarını sıralamışlardır.

Özcalıcı ve Bumin (2020); BIST'te işlem gören bankaların finansal performanslarını 2018 yılının dört çeyreği için EDAS, MOORA, OCRA ve TOPSIS yöntemleriyle değerlemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda OCRA yönteminin farklı dönemler için tutarlı sıralamalar ürettiğini belirlemiştir.

Salur ve Cihan (2020); Türkiye'de faaliyet gösteren 3 katılım bankası ve 18 ticari bankanın 15 adet finansal oranını kullanarak finansal performanslarını TOPSIS yöntemi ile karşılaştırmışlardır. Çalışma sonucunda kamu sermayeli banka grubunun en iyi performansı sergileyen banka grubu olduğunu, ardından sırasıyla katılım ve özel banka gruplarının geldiğini ifade etmişlerdir.

Sarı (2020); Türkiye'de 2015-2017 döneminde faaliyetini sürdüren 11 Türk bankasının 13 kriterinin ağırlıklarını eşit kabul ederek bankaların finansal performans ölçümlerini TOPSIS ve PROMETHEE yöntemlerini kullanarak sıralamıştır. Elde edilen sonuçları hem yıllar itibarıyla hem de temel iki kritere göre karşılaştırmasını yaparak değerlendirme sonucunda iki yöntemin de banka performanslarını değerlendirmede etkili olduklarını vurgulamıştır. 2015-2017 yıllarında yapılan sıralamada her iki yöntemde de Ziraat Bankasının en yüksek performansa sahip olduğunu tespit etmiştir.

Ünvan (2020); Türkiye Bankalar Birliği'nin 2014-2018 döneminin verilerini kullanarak TOPSIS ve Bulanık TOPSIS yöntemleriyle bankaların finansal performans değerlendirmesini yapmıştır. Çalışmada bankaların TOPSIS yönteminde yıllara göre sıralaması değişkenlik gösterirken, bulanık TOPSIS yönteminde finansal performansları en yüksek ilk üç bankanın sırasıyla Ziraat Bankası, İş Bankası ve Garanti Bankası olduğunu belirlemiştir.

Yağlı (2020); 2014-2018 yılları arasında kamu katılım bankaları ile özel katılım bankalarının performanslarını karşılaştırmayı amaçlamıştır. Çalışmada CAMEL derecelendirme sistemi yardımıyla bankaların finansal performans göstergelerini belirleyerek TOPSIS yöntemiyle performanslarını sıralamıştır. Çalışma sonucunda kamu katılım bankalarının özel katılım bankalarından daha iyi performans gösterdiği sonucuna varmıştır.

Yeşildağ, Özen ve Baykurt (2020); 2002-2018 döneminde Borsa İstanbul'da işlem gören 11 bankanın 15 finansal oranını AHS yöntemiyle ağırlıklandırarak finansal performanslarını TOPSIS ve GRA yöntemleri ile değerlendirmişlerdir. TOPSIS yönteminde QNB Finansbank'ın, GRA yönteminde Halk Bankası'nın en iyi performansa sahip bankalar olduğunu belirlemiştir.

Ak, Babuçu ve Hazar (2021); 2009-2019 döneminde BIST Banka Endeksi (XBANK)'nde faaliyet gösteren 9 mevduat bankasının 8 kriterini kullanarak COPRAS yöntemiyle analiz etmişlerdir. Finansal performans bakımından bankaların değişken performans gösterdikleri ve bununla birlikte yıllar itibarıyla Garanti Bankası A.Ş. ve Akbank T.A.Ş.'nin 2013 yılı dışında ilk üç sırada, Şekerbank T.A.Ş.'nin ise yıllar itibarıyla son üç sırada olduğunu belirlemiştir.

Akgül (2021); 2016-2020 döneminde BIST'te işlem gören 9 mevduat bankasının 9 kriterini CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırılıp, CoCoSo yöntemi ile tüm dönemlere ait bankaların performans sıralamasını vermiştir. Genel olarak tüm yıllarda Akbank'ın üstün bir performans gösterdiği, ICBC Turkey Bank'ın ise kötü bir performans gösterdiğini belirlemiştir. Yıllara göre bankaların performans sıralamalarının değişkenlik göstermediğini diğer bir anlatımla BIST'te işlem gören bankaların istikrarlı bir performans gösterdikleri sonucuna varmıştır..

Bayram (2021); Türkiye'de 2010-2019 döneminde faaliyet gösteren Bank Asya ve Emlak Katılım dışındaki katılım bankalarının performans kriterlerini CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırarak, bankaların performanslarını EDAS yöntemiyle değerlendirmiştir. 2019 yılında Ziraat Katılım Bankasının birinci

sırada, Türkiye Finans'ın ise ikinci sırada yer aldığını, özel sermayeli katılım bankaları arasında ise Albaraka Türk'ün en yüksek performansa sahip banka olduğu ve kamu bankalarının faaliyetine başlamasının ise özel sermayeli bankaların performansını etkilediğini vurgulamıştır.

Bozdoğan, Odabaş ve Shegiwal (2021); Türkiye'de şubesi bulunan dört yabancı banka ile en büyük aktif büyüklüğüne sahip Ziraat Bankası'nın finansal performanslarını TOPSIS ve ELECTRE yöntemleriyle değerlendirmişlerdir. Çalışmada 2014-2018 döneminde bankaların yıllık faaliyet raporlarından elde edilen verileri kullanmışlardır. Araştırma sonucunda her iki yöntemde de Ziraat Bankası'nın finansal performansının en yüksek banka olduğunu belirlemişlerdir.

Demir (2021); 2009-2019 döneminde seçilen kriterlere ROC ITARA ve CODAS yöntemlerinin uygulaması sonucu Türk Bankacılık Sistemi 2009 yılında en başarılı finansal performansı, 2018 yılında en başarısız finansal performansı gösterdiğini belirterek, Türk Bankacılık Sisteminin 11 yılda performansında istikrarsızlık olduğunu vurgulamıştır.

Gazel, Altınırnak ve Karamaşa (2021); 2007-2017 döneminde Türkiye'de faaliyetini sürdüren 25 ticari bankanın 34 finansal oranını Bulanık Shannon Entropisi ile ağırlıklandırılarak, Bulanık TOPSIS yöntemine göre performans sıralamalarında Adabank A.Ş., Deutsche Bank A.Ş. ve Citibank A.Ş.'nin ilk sıralamada yer aldığını, son sırada ise Turkish Bank A.Ş.'nin olduğunu belirlemiştir.

Gençtürk, Senal ve Aksoy (2021); 2019-2020 yılları arası COVID-19 öncesi ve COVID-19 süreci olmak üzere iki dönemde faaliyet gösteren beş katılım bankasının sekiz kriterini CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırarak, MARCOS yöntemiyle performans sıralaması sonucu Vakıf Katılım Bankası A.Ş.'nin her iki dönemde de en iyi performansa sahip banka olduğunu ifade etmiştir.

Gupta, Mathew, Syal ve Jain (2021); 2013-2014 ve 2017-2018 yılları arasında Hindistan'da faaliyet gösteren kamu bankalarının finansal performanslarını değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada bankaların seçili dokuz kriterini CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırarak, TOPSIS yöntemiyle bankaların performans puanlarını sıralamışlardır.

Gül (2021); 2009-2019 döneminde Türkiye'deki 20 mevduat bankasının 10 kriterini Entropi, Geliştirilmiş Entropi ve TOPSIS yöntemleri ile analiz etmiştir. Akbank'ın en yüksek performansı Turkish Bank'ın ise en düşük performansı gösterdiğini ve ayrıca özkaynak karlılığı ve aktif karlılığın bankaların performanslarında etkili olduğunu belirtmiştir.

Ic, Celik, Kavak ve Baki (2021); Türk Bankacılık sektöründeki beş büyük ticari bankanın 2011-2016 yılları arasındaki finansal performanslarını ölçmeyi ve karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Çalışmada bankaların finansal oranlarını Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ile ağırlıklandırarak performanslarını VIKOR yöntemi ile sıralamışlardır. Analiz sonucunda bankaların finansal performans sıralamalarında AHS-VIKOR yönteminin kullanılabilirliğini vurgulamışlardır.

Parmaksız ve Özdemir (2021); 2019 yılında kamu, özel ve yabancı sermayeli üç ayrı banka kategorisi için COPRAS, TOPSIS, MOORA ve ELECTRE yöntemleri ile analizi sonucu kullanılan tekniklerle yapılan sıralamaların bankaların sermaye yapısına göre farklılık gösterdiği sonucuna varmışlardır.

Yetiz ve Kılıç (2021); 2015-2019 döneminde Türkiye'de faaliyetini sürdüren 15 mevduat bankasında tespit edilen finansal oranlar çerçevesinde finansal performans bakımından belirtilen dönemde en başarılı bankaların T.C. Ziraat Bankası A.Ş ve ING Bank A.Ş., performansı en düşük bankaların ise HSBC Bank A.Ş., Alternatif Bank A.Ş., ve Türkiye Halk Bankası A.Ş. olduğunu ifade etmişlerdir.

Yılmaz ve Yakut (2021); BIST'te faaliyet gösteren 22 adet bankanın 2009-2018 dönemi 10 yıllık finansal performansını Çok Kriterli Karar Verme yöntemleriyle analiz etmişlerdir. 26 kriterin kullanıldığı araştırmada kriterler Entropi yöntemiyle ağırlıklandırılmış, TOPSIS ve VIKOR yöntemleriyle de bankaların finansal performans analizi sonucunda her iki uygulamada da performansı en yüksek bankaların aynı bankalar olduğunu ve Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yükümlükler kriterinin de en yüksek değeri aldığını belirlemişlerdir.

Dalbudak ve Rençber (2022); Çok Kriterli Karar Verme yöntemleriyle ilgili literatürde yer alan 2006-2008 döneminde 4; 2009-2011 döneminde 12; 2012-2014 döneminde 14; 2015-2017 döneminde 11 ve 2018-2020 döneminde yayımlanan 6 makaleyi incelemişlerdir. TOPSIS yönteminin en çok kullanılan yöntem olduğunu AHP, TOPSIS, VIKOR ve PROMETHEE yöntemlerinin söz edilen her dönemde çalışmalarına rastlanıldığını ve en popüler yöntemler olduğu sonucuna varmışlardır.

Erdoğan (2022); 2016-2020 döneminde Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren dokuz bankanın yedi adet finansal kriterini Entropi yöntemiyle ağırlıklandırarak, WASPAS yöntemiyle bankaların finansal performanslarını değerlendirmiştir. Analiz sonucunda Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın finansal performansı en yüksek banka olduğunu belirlemiştir.

Erdoğan (2022a); 2015-2020 yıllarında Türkiye'de şube açan beş adet yabancı sermayeli ticari bankanın 12 adet kriterini CRITIC yöntemi ile ağırlıklandırarak, yıllara göre bankaların performans sıralamasını EDAS yöntemiyle değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda yıllar itibari ile bankaların performans sıralamalarının değiştiğini ifade etmiştir.

Erdoğan (2022b); 2019-2021 döneminde Türkiye'de faaliyet gösteren Ziraat, Halk ve Vakıflar Bankası olmak üzere kamu sermayeli 3 mevduat bankasının COVID-19 öncesi ve COVID-19 sürecindeki performanslarını analiz etmek amacıyla 10 adet finansal kriterini SV (İstatistiksel Varyans) ile ağırlıklandırarak, EDAS yöntemiyle bankaların performanslarını sıralayarak, COVID-19 pandemisinden kamu sermayeli mevduat bankalarının etkilendiği sonucuna varmıştır.

İç, Yurdakul ve Pehlivan (2022); 18 Türk ticari bankanın 44 finansal oran yardımıyla finansal performans puanlarını belirlemek için Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve Deney Tasarımı (DOE) yöntemlerini kullanarak hibrit bir model geliştirmişlerdir. Çalışma sonucunda hibrit modelin istatistiksel olarak daha iyi sonuçlar verdiğini vurgulamışlardır.

Jaradat (2022); 2016-2020 yılları arası Ürdün'de faaliyet gösteren İslami bankaların performanslarını TOPSIS ve EDAS yöntemiyle değerlendirmiş ve sonuç olarak bankaların performans puanlarında dalgalanmalar olduğunu ve bu durumun da bankaların performans istikrarsızlığını belirttiğini ifade etmiştir.

Karahan ve Kızılcapan (2022); 2020 yılında Türkiye'de faaliyetini sürdüren aktif büyüklük bakımından en fazla kar oranlı ilk beş bankanın finansal oranlarını Entropi yöntemiyle ağırlıklandırarak, performans sıralamalarını TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri ile dört çeyrek dönemi itibari ile karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Her iki yöntemde de yıl bazında en yüksek performansı Ziraat Bankası'nın gösterdiği sonucuna varmışlardır.

Köroğlu ve Anbarcı (2022b); 2018-2021 döneminde Türkiye'de faaliyetini sürdüren özel ve kamu sermayeli 11 bankanın 29 adet kriterini CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırarak, yıllar itibariyle EDAS yöntemiyle finansal performansları sıralamışlardır.

Nguyen, Tsai, Hu ve Kumar (2022); Vietnam'da 2019-2020 döneminde 23 ticari bankanın finansal performanslarını değerlendirmek amacıyla bankaların seçili finansal oranlarını CRITIC ve DEMATEL yöntemiyle ağırlıklarını hesaplamış ve bu bankaların finansal performans sıralamalarını TOPSIS yöntemiyle belirlemiştir.

Özçalıcı, Kaya ve Gürler (2022); Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının 2014-2018 dönemine ait finansal performanslarını değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Türkiye Bankalar Birliği'nin web sitesinden alınan bankaların verilerini kullanarak seçilen bankaların finansal performanslarını ARAS, EDAS, MOORA, OCRA ve TOPSIS yöntemleriyle değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda en yüksek ağırlığa sahip kriterleri belirleyerek bankaların performans sıralamalarını ortaya koymuşlardır.

Özer ve Saygın (2022); Türkiye'de faaliyetini sürdüren yedi katılım bankasının 2011-2020 dönemindeki yedi finansal oranını ve PROMETHEE yöntemini kullanarak bankaların finansal performanslarını sıralamışlardır. Çalışma sonucunda analize dahil edilen bankalara ve yatırımcılara tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Sama, Kosuri ve Kalvakolanu (2022); karar verme tekniklerinden CRITIC-TOPSIS ve CRITIC-GRA(Gri İlişkisel Analiz) kombinasyonlarını kullanarak Hindistan'daki özel sektör bankalarının mali tablolarıyla finansal performanslarını ölçmüşlerdir. Çalışma sonucunda HDFC'nin her iki kombinasyonda da diğer özel sektör bankaları arasında en iyi performansı gösteren banka olduğunu, ardından Bandhan Bank'ın ikinci sırada yer aldığını belirlemiştir.

Say (2022); 2010-2022 döneminde Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının finansal oranlarını Entropi yöntemiyle ağırlıklandırarak, TOPSIS yöntemiyle bankaları sıralamıştır. Analiz sonucunda belirtilen dönemin tüm yıllarında Ziraat Bankasının ilk sırayı aldığını ifade etmiştir.

Seçme (2022); Türkiye Bankalar Birliği (TBB)'nin web sitesinden seçilen 16 bankanın 12 kriterini CRITIC yöntemi ile ağırlıklandırıp, 2006-2020 dönemi için performans sıralamalarını TOPSIS ve

COPRAS yöntemleriyle tespit etmiştir. Araştırma sonucunda finansal oranların değil, aynı zamanda finansal olmayan ölçütlerin de kullanıldığı çalışmada özel bankaların kamu bankalarına kıyasla daha iyi performans gösterdiklerini belirlemiştir.

Ünvan ve Ergenç (2022); Türkiye Bankalar Birliği'nin 2014-2018 dönemine ait toplam aktiflerin büyüklüğüne göre ilk yedi bankayı tespit etmek için bankaların kriter ağırlıklarını Entropi yöntemiyle belirlemiştir. Çalışmada COPRAS ve bulanık COPRAS yöntemleriyle bankaları finansal performanslarına göre sıralamışlardır. Araştırma sonucunda finansal performansı en yüksek ilk üç bankanın COPRAS yöntemiyle Garanti Bankası, Ziraat Bankası ve İş Bankası'nın olduğu, bulanık COPRAS yöntemiyle İş Bankası, Vakıflar Bankası ve Halk Bankası'nın olduğunu belirlemiştir.

Yılmaz (2022); 2019-2021 yılları arası Türkiye'de faaliyet gösteren üç kamu sermayeli bankanın 5 farklı kriterini IDOCRIW ağırlık yöntemi ile ağırlıklandırarak, performans sıralamalarını EDAS yöntemiyle yapmıştır. Elde ettiği sonuç olarak; finansal performansı en yüksek bankanın Ziraat Bankası, ikinci en yüksek bankanın Vakıflar Bankası, üçüncü sıradaki bankanın ise Halk Bankası'nın olduğunu belirlemiştir.

Zaralı ve Çınaroğlu (2022); 2015-2020 döneminde Türkiye'de faaliyet gösteren üç kamu sermayeli ve üç kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere toplam altı bankanın verilerinden yedi finansal oranı CRITIC yöntemle ağırlıklandırarak finansal performanslarını MARCOS yöntemi ile sıralamışlardır. Analiz sonucunda performansı en yüksek bankanın İller Bankası olduğunu, performansı en düşük bankanın ise Eximbank olduğu sonucuna varmışlardır.

Atukalp (2023); Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan kalkınma ve yatırım bankalarının 2015-2020 dönemindeki bilanço verilerini ayrıştırarak incelemiştir. Çalışmanın analizinde kriter ağırlıklandırma yöntemi için Entropi yöntemini, finansal performans değerlendirilmede TOPSIS yöntemini kullanmıştır. Analiz sonucunda kalkınma ve yatırım bankalarının finansal performanslarının benzer sonuçlara sahip olduğunu açıklamıştır.

Batır (2023); Türk Bankacılık sisteminde faaliyet gösteren 2018-2021 yılları arası aktif büyüklük bakımından en büyük on bankanın finansal performanslarını sıralamayı amaçlamıştır. Çalışma kapsamında bankaların finansal kriterlerini CRITIC yöntemi ile ağırlıklandırıp EDAS yöntemiyle değerlendirerek finansal performanslarını sıralamıştır. Analiz sonucunda dört yılda en iyi performans gösteren bankanın Garanti Bankası olduğu, banka gruplarından ise yabancı bankaların en yüksek performansı gösterdiğini ardından yerli bankaların geldiğini ve kamu bankalarının ise en kötü finansal performans gösteren banka grubu olduğunu vurgulamıştır.

Çilek ve Karavardar (2023); Türkiye'de faaliyet gösteren kamu sermayeli bankaların 2009-2019 yılları arasındaki verimliliklerini Entropi ve EATWIOS yöntemleri ile değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda 2009-2014 döneminde Halk Bankası'nın, 2015-2019 döneminde Ziraat Bankası'nın verimlilik düzeyinin en yüksek bankalar olduğunu belirlemiştir. Ayrıca 2009-2012 döneminde Ziraat Bankası, 2013-2016 döneminde Vakıf Bankası, 2017-2019 döneminde ise Halk Bankası'nın verimlilik düzeyi en düşük bankalar olduğunu vurgulamışlardır.

Gökdemir (2023); COVID-19 pandemi sürecinin Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren bankaların finansal performansları üzerindeki etkilerini belirlemeyi, bu dönemdeki bankaların finansal performanslarını karşılaştırmayı amaçlamıştır. Araştırmanın analizinde CRITIC ve DEMATEL yöntemiyle bankaların finansal oranlarını ağırlıklandırarak, VIKOR, TOPSIS ve PROMETHEE II yöntemiyle ise bankaların finansal performanslarını sıralamıştır. Çalışma sonucunda yöntemler açısından karşılaştırmada en iyi performans sıralamasını veren yöntemin PROMETHEE II olduğunu, VIKOR yönteminin ise en kötü sıralamayı veren yöntem olduğunu, 2021 yılında bankaların finansal performansının önemli ölçüde daha yüksek olduğunu ifade etmiştir.

Karabulut ve Akkaynak (2023); Türkiye Bankalar Birliği'nden elde edilen 2016 Q1-2022 Q2 dönemi verilerini kullanarak Türkiye'deki mevduat bankalarının etkinliklerini karşılaştırmak amacıyla CRITIC ve COPRAS yöntemlerini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda en yüksek etkinlik düzeyine sahip bankanın Garanti Bankası olduğu, en düşük etkinlik düzeyine sahip bankanın ise Sociate Generale Bankası'nın olduğu sonucuna varmışlardır.

Kaya (2023); Türkiye Bankalar Birliği'ndeki kamu ve özel sermayeli ticari bankaların 2019-2021 dönemine ait finansal oranlarını eşit oranda ağırlıklandırarak TOPSIS yöntemiyle finansal performanslarını analiz etmiştir. Çalışma sonucunda 2019 yılında Fibabanka A.Ş., 2020 yılında Turkish Bank A.Ş. ve 2021 yılında Fibabanka A.Ş.'nin finansal performansı en yüksek bankalar olduğunu vurgulamıştır.

Yavuz, Hazar ve Babuşcu (2023); Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren 11 kalkınma ve yatırım bankasının mali tablolarından seçilen 17 kriteri kullanarak 2010-2020 dönemindeki finansal performanslarını MULTIMOORA yöntemiyle ölçerek karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Analiz sonucunda bankaların performanslarının istikrarlı bir düzen izlemediği sonucuna varmışlardır.

Yurttadur ve Tasci (2023); kur korumalı mevduat uygulamasının katılım bankalarının finansal performansına olan etkisini ölçmek amacıyla, seçilen kriterleri CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırarak bankalarının finansal performanslarını WASPAS yöntemiyle belirlemişlerdir. Ağırlığı en yüksek kriterin işletme gideri/toplam aktifler kriteri olduğunu, kur korumalı mevduat uygulamasıyla birlikte katılım bankalarının finansal performansında yükseliş olduğunu belirlemişlerdir. Katılım bankalarının en kötü finansal performansının 2021 yılı Mayıs ayında gerçekleştiğini buna karşılık en iyi performansının ise 2022 yılı Eylül ayında gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde bankaların finansal performanslarını değerlendirmek amacıyla farklı Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinin uygulandığı birçok sayıda çalışmanın olduğu görülmüştür. Bununla birlikte CRITIC, PROMETHEE ve EDAS yöntemlerinin ayrı ayrı kullanıldığı çalışmalar mevcut olmakla birlikte bu üç yöntemin kombinasyonunun kullanıldığı çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların finansal oranlarını CRITIC yöntemle ağırlıklandırıp, seçili bankaların PROMETHEE ve EDAS yöntemlerle finansal performanslarının belirlenerek karşılaştırılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda bankaların finansal performansları üzerine PROMETHEE ve EDAS yöntemlerinin birlikte kullanıldığı çalışmanın olmayışı, bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Böylece belirlenen yöntemlerle bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Yöntem

Türkiye Bankalar Birliği’nin web sayfasından üçü kamu sermayeli, sekizi özel sermayeli ve onu yabancı sermayeli bankaların 2014-2021 döneminin sekiz finansal kriteri seçilerek çalışmanın analiz işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 21 bankanın finansal kriterlerini CRITIC yöntemle ağırlıklandırıp, PROMETHEE ve EDAS yöntemleriyle bankaların performansları sıralanmış, ardından elde edilen sıralama sonuçları karşılaştırılmıştır.

CRITIC Yöntemi

Diakoulaki, Mavrotas ve Papayannakis (1995) tarafından ortaya atılan ve objektif bir şekilde ağırlıkları belirleyen CRITIC yöntemi; gerçek veriler üzerinde işlem yaparak sonuca ulaşır. Bu nedenle karar vericilerin kriter ağırlıkları üzerinde etkileri olmayıp, bu yöntemde bir kriterin hem standart sapması hem de diğer kriterlerle olan korelasyonu temel alınır. İşlem adımları aşağıdaki şekildedir (Alinezhad ve Khalili, 2019, ss. 199-201; Aydın, 2020a, ss. 832-833; Çelik, 2020, ss. 321-322; Ecer, 2020, ss. 85-87; Akgül, 2021, ss. 77-78; Bayram, 2021, ss. 61-62; Gençtürk vd., 2021, ss. 145-147):

1. Aşama: Satırlara alternatifler, sütunlara kriterler yazılarak sayısal değerlerden oluşan (x_{ij}) karar matrisi oluşturulur. Sözel değerler varsa bu değerler sayısallaştırılır.

2. Aşama: (1) eşitliği kullanılarak karar matrisi normalleştirilir:

$$r_{ij} = \begin{cases} \frac{x_{ij}-x_{min}}{x_{mak}-x_{min}} & j. \text{ kriter fayda kriteri ise} \\ \frac{x_{mak}-x_{ij}}{x_{mak}-x_{min}} & j. \text{ kriter maliyet kriteri ise} \end{cases} \quad (1)$$

3. Aşama: (2) eşitliği yardımıyla kriterlerin standart sapmaları hesaplanır.

$$s_j = \frac{\sum_{i=1}^n (r_{ij}-\bar{r}_j)^2}{n-1} \quad (2)$$

4. Aşama: Kategorik olmayan veriler için Pearson korelasyon, kategorik veriler için ise Spearman’ın sıra korelasyon katsayısı hesaplanır. Pearson korelasyon katsayısının formülü (3) eşitliğinde verilmiştir:

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij}-\bar{r}_j)(r_{ik}-\bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij}-\bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik}-\bar{r}_k)^2}} \quad (3)$$

5. Aşama: (4) eşitliği yardımıyla kriter ağırlıkları hesaplanır:

$$w_j = \frac{s_j \cdot \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk})}{\sum_{k=1}^n (s_j \cdot \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}))} \quad (4)$$

PROMETHEE Yöntemi

Jean-Pierre Brans tarafından 1982 yılında geliştirilen çok kriterli öncelik belirleme yaklaşımı olan PROMETHEE yöntemi, literatürde olan önceliklendirme yöntemlerinin uygulama aşamasından yola çıkarak geliştirilen ve günümüzde birçok çalışmalarda uygulanan bir tekniktir (Brans, Vincke ve Mareschal, 1986).

Yöntemin uygulama aşamaları aşağıdaki gibidir (Brans ve Vincke, 1985, s. 653; Amaral ve Costa, 2014, ss. 2-3; Maity ve Chakraborty, 2015, ss. 1540-1541; Sen, Datta, Patel ve Mahapatra, 2015, ss. 473-474; Apan ve Öztel, 2020, s. 62; Kaya ve Karaşan, 2020, ss. 96-102; Singh, Gupta ve Mehra, 2021, ss. 164-165; Süzölmüş ve Polat, 2022, ss. 57-60):

1. Aşama: Satırlarda ($X_1, X_2, \dots, X_m$) ile gösterilen alternatifler ve sütunlarda ise ($Y_1, Y_2, \dots, Y_n$) ile gösterilen karar vermede kullanılacak kriterler olmak üzere $A = [a_{ij}]_{m \times n}$ ile gösterilen karar matrisi oluşturulur.

2. Aşama: Kriterler için Tablo 1’de gösterilen tercih fonksiyonları kullanılarak alternatifler arasındaki en uygun tercih düzeyi elde edilir.

Tablo 1. Promethee Yönteminde Tercih Fonksiyonları

Tip	Parametre	Fonksiyon	Grafik, P(x)
Birinci Tip (olağan)	-	$p(x) = \begin{cases} 0, & \forall x \leq 0 \\ 1, & \forall x > 0 \end{cases}$	
İkinci Tip (U-tipi)	l	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq l \\ 1, & x > l \end{cases}$	
Üçüncü Tip (V-tipi)	m	$p(x) = \begin{cases} x/m, & x \leq m \\ 1, & x \geq m \end{cases}$	
Dördüncü Tip (Seviyeli)	q, p	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq q \\ 1/2, & q < x \leq q + p \\ 1, & x > q + p \end{cases}$	
Beşinci Tip (Lineer)	s, r	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq s \\ (x-s)/r, & s \leq x \leq s+r \\ 1, & x \geq s+r \end{cases}$	
Altıncı Tip Gaussian	σ	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq 0 \\ 1 - e^{-x^2/2\sigma^2}, & x \geq 0 \end{cases}$	

Kaynaklar: Brans ve Vincke, 1985, ss. 650-652; Diņer, Ekin ve Karakaş, 2017, s. 109; Süzölmüş ve Polat, 2022, s. 56.

3. Aşama: Tercih fonksiyonlarına göre alternatif çiftlerin ortak tercih fonksiyonları belirlenmektedir. B_i ve $B_{i'}$ iki alternatifini göstermesi durumunda ortak tercih fonksiyonu (5) eşitliği ile gösterilen

$$P_j(B_i, B_{i'}) = \begin{cases} 0, & f(B_i) \leq f(B_{i'}) \\ p[f(B_i) - f(B_{i'})], & f(B_i) > f(B_{i'}) \end{cases} \quad (5)$$

ortak tercih fonksiyonu bulunur.

4. Aşama: Ortak tercih fonksiyonlarında karşılaştırılan her bir alternatif çiftine ilişkin (6) ve (7) eşitliği yardımıyla tercih indeksleri belirlenir.

$$\pi(B_i, B_{i'}) = \left[\sum_{j=1}^n P_j(B_i, B_{i'}) \cdot w_j \right] \quad (6)$$

$$\pi(B_{i'}, B_i) = \left[\sum_{j=1}^n P_j(B_{i'}, B_i) \cdot w_j \right] \quad (7)$$

5. Aşama: Alternatif çiftlerinin pozitif ve negatif üstünlük değerlerinin hesaplanması sırasıyla (8) ve (9) eşitlikleriyle belirlenir.

$$\varphi^+(B_i) = \frac{1}{m-1} \sum_{i=1}^m \pi(B_i, B_{i'}) \quad (i \neq i') \quad (8)$$

$$\varphi^-(B_i) = \frac{1}{m-1} \sum_{i=1}^m \pi(B_{i'}, B_i) \quad (i \neq i') \quad (9)$$

6. Aşama: PROMETHEE II yöntemi ile alternatifler için (10) eşitliği ile tam öncelik değerleri hesaplanarak, bulunan değerler büyükten küçüğe doğru sıralanarak tam sıralama elde edilir.

$$\varphi(B_i) = \varphi^+(B_i) - \varphi^-(B_i) \quad (10)$$

EDAS Yöntemi

EDAS, Keshavarz Ghorabae, Zavadskas, Olfat ve Turskis (2015) tarafından sayısal yöntemler alanına kazandırılmış bir yöntemdir. Bu yöntemde en iyi alternatif ortalama çözüme olan uzaklığa göre belirlenir. Alternatiflerin tercih edilebilirliği ile ilgili fayda ya da maliyet kriter türüne göre ortalama çözüme olan pozitif uzaklık ve negatif uzaklık değerleri hesaplanır. Daha büyük pozitif uzaklık ile daha küçük negatif uzaklık değerine sahip olan bir alternatif en iyi seçim olarak değerlendirilir.

Yöntemin aşamaları aşağıda belirtilmiştir (Keshavarz Ghorabae vd., 2015; Ecer, 2020, ss. 274-277; Eş ve Kamacı, 2020, s. 817; Koşaroğlu, 2020, ss. 410-411; Bayram, 2021, ss. 63-64; Jaradat, 2022, ss. 261-263):

1. Aşama: m alternatif sayısı, n kriter sayısını göstermekte ve $X = [X_{ij}]_{m \times n}$ karar matrisini ifade etmektedir. X_{ij} , i . alternatifin j . kritere göre aldığı değeri göstermektedir.

2. Aşama: Kriterlere göre ortalama çözüm değerleri $OÇ = [OÇ_i]_{1 \times m}$; (11) eşitliğinde gösterilen formülle bulunur.

$$OÇ_j = \frac{\sum_{i=1}^m X_{ij}}{m} \quad j = 1, 2, 3, \dots, n \quad (11)$$

3. Aşama: Fayda ve maliyet kriterleri için pozitif uzaklık ($PU = [PU_{ij}]_{m \times n}$) ve negatif uzaklık ($NU = [NU_{ij}]_{m \times n}$) değerleri hesaplanır. Burada PU_{ij} ve NU_{ij} sırasıyla i . alternatifin j . kritere göre ortalama çözümden pozitif ve negatif uzaklık değerlerini göstermektedir.

Fayda kriteri için pozitif uzaklık ve negatif uzaklık değerleri sırasıyla (12) ve (13) eşitliği ile hesaplanır:

$$PU_{ij} = \frac{\max(0; (X_{ij} - OÇ_j))}{OÇ_j} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m; j = 1, 2, 3, \dots, n \quad (12)$$

$$NU_{ij} = \frac{\max(0; (OÇ_j - X_{ij}))}{OÇ_j} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m; j = 1, 2, 3, \dots, n \quad (13)$$

Maliyet kriteri için pozitif uzaklık ve negatif uzaklık değerleri sırasıyla (14) ve (15) eşitliği ile hesaplanır:

$$PU_{ij} = \frac{\max(0; (OÇ_j - X_{ij}))}{OÇ_j} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m; j = 1, 2, 3, \dots, n \quad (14)$$

$$NU_{ij} = \frac{\max(0; (X_{ij} - OÇ_j))}{OÇ_j} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m; j = 1, 2, 3, \dots, n \quad (15)$$

4. Aşama: w_j , j . kriterin önem ağırlığı olmak üzere (16) ve (17) eşitlikleri yardımıyla alternatiflerin ağırlıklı toplamı $PU(SP)$ ve $NU(SN)$ değerleri bulunur.

$$SP_i = \sum_{j=1}^n w_j \cdot PU_{ij} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m \quad (16)$$

$$SN_i = \sum_{j=1}^n w_j \cdot NU_{ij} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m \quad (17)$$

5. Aşama: (18) ve (19) eşitlikleri kullanılarak SP ve SN değerleri normalleştirilir.

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max_i(SP_i)} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m \quad (18)$$

$$NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max_i(SN_i)} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m \quad (19)$$

6. Aşama: Tüm alternatiflerin değerlendirme puanları (DP) (20) eşitliği ile elde edilir.

$$DP_i = \frac{NSP_i + NSN_i}{2} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m \quad (20)$$

Burada DP_i , $0 \leq DP_i \leq 1$ aralığında değerler almaktadır.

7. Aşama: Alternatifler değerlendirme puanları göz önünde bulundurularak büyükten küçüğe doğru sıralanırlar. En yüksek değerlendirme puanlaması, en iyi alternatifi göstermektedir.

Bulgular

Çalışmanın verilerini 21 bankanın 2014-2021 yılları arasındaki verileri oluşturmaktadır. Sekiz adet kriterin kullanıldığı çalışmada, kriterler ÇKKV yöntemlerinden CRITIC yöntemi ile ağırlıklandırılmış, PROMETHEE ve EDAS yöntemleriyle de bankaların finansal performansları değerlendirilerek yöntemler karşılaştırılmıştır. Çalışmadaki banka verilerinin analizinde CRITIC ve EDAS yöntemleri için Microsoft Excel yazılımı, PROMETHEE yöntemi için Visual PROMETHEE yazılımı uygulanmıştır.

Çalışmada Kullanılan Veri Kümesi ve Kriterler

Türkiye Bankalar Birliği'nin veri tabanından elde edilen 21 bankanın 2014-2021 yılları arası sekiz senelik finansal performansı sekiz adet finansal kriterle değerlendirilmiştir. Uygulamada kullanılan kriterlerin seçiminde literatürde yapılan araştırmalardan (Demireli, 2010; Ecer, 2013; Ömürbek ve Kınay, 2013; Çalışkan ve Eren, 2016; Karahan ve Kızıkan, 2022) ve Türkiye Bankalar Birliği'nin web sayfasından seçilen finansal kriterlerden yararlanılmıştır. Çalışmada incelenen bankaların isimleri ve kodları Tablo2'de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Bankaların Listesi

Sermaye Sahipliği Türü	Bankalar	Kodu
Kamu Sermayeli Bankaların listesi	T.C. Ziraat Bankası A.ř.	BKK1
	Türkiye Halk Bankası A.ř.	BKK2
	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	BKK3
	Adabank A.ř.	BKK4
Özel Sermayeli Bankaların listesi	Akbank T.A.ř.	BKK5
	Anadolubank A.ř.	BKK6
	şekerbank T.A.ř.	BKK7
	Turkish Bank A.ř.	BKK8
	Türk Ekonomi Bankası A.ř.	BKK9
	Türkiye İş Bankası A.ř.	BKK10
	Yapı ve Kredi Bankası A.ř.	BKK11
	Alternatifbank A.ř.	BKK12
	Arap Türk Bankası A.ř.	BKK13
	Citibank A.ř.	BKK14
	Denizbank A.ř.	BKK15
	Türkiye'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Bankaların listesi	Deutsche Bank A.ř.
HSBC Bank A.ř.		BKK17
ING Bank A.ř.		BKK18
QNB Finansbank A.ř.		BKK19
Turkland Bank A.ř.		BKK20
Türkiye Garanti Bankası A.ř.		BKK21

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Türkiye’de faaliyet gösteren üç kamu bankası; sekiz özel banka ve on adet yabancı banka olmak üzere toplam 21 bankanın verileri Türkiye Bankalar Birliği’nin web sitesinden alınarak 2014-2021 yılları arası sekiz yıllık finansal performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan kriterler Tablo 3’te listelenmiştir.

Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Kriterlerin Kısaltmaları

Kriterin Kodu	Kriterin Açıklaması	Kriterin Niteliği	Kriter Türü
KRT1	Toplam aktifler	Fayda	Mak yönlü
KRT2	Toplam kredi ve alacaklar	Fayda	Mak yönlü
KRT3	Toplam mevduat miktarı	Fayda	Mak yönlü
KRT4	Toplam özkaynaklar miktarı	Fayda	Mak yönlü
KRT5	Ödenmiş sermaye miktarı	Fayda	Mak yönlü
KRT6	Net dönem karı/zararı	Fayda	Mak yönlü
KRT7	Net faiz marjı miktarı	Fayda	Mak yönlü
KRT8	Net faiz dışı gelirler	Fayda	Mak yönlü

Literatürde yer alan çalışmalardan yararlanılarak çalışmanın finansal kriterleri tespit edilmiştir. Finansal kriterler Tablo 3’te gösterildiği gibi Toplam aktifler, Toplam kredi ve alacaklar, Toplam mevduat miktarı, Toplam özkaynaklar miktarı, Ödenmiş sermaye miktarı, Net dönem karı/zararı Net faiz marjı miktarı, Net faiz dışı gelirler şeklinde olup çalışmada kullanılan bu sekiz kriter ile uygulama yapılmıştır.

Tablo 4. 2014-2021 Dönemine ait Bankaların Finansal Gösterge Değerleri (Milyon TL)

Bankalar	KRT1	KRT2	KRT3	KRT4	KRT5	KRT6	KRT7	KRT8
BKK1	605361.05	382202.77	398250.76	57915.33	7075.00	6499.21	12461.80	147448.19
BKK2	412081.75	267436.97	274890.55	28787.80	1555.94	2394.34	6815.65	154873.66
BKK3	410146.06	263147.88	239590.09	29231.21	2851.41	3281.54	6555.71	193797.66
BKK4	55.94	0.00	2.49	7136.80	80.02	2.10	3.57	24.00
BKK5	358807.78	201965.93	211296.88	44993.19	4450.00	5777.81	7259.81	223582.91
BKK6	17488.71	8764.16	12886.41	2326.40	662.50	285.04	266.39	13584.74
BKK7	31369.41	21091.36	22643.64	2517.53	1324.65	34.55	594.22	22605.31
BKK8	1570.64	1045.35	1143.61	202.92	175.00	3.90	20.36	419.93
BKK9	104861.28	67778.95	68908.50	9271.33	2204.39	1084.74	2312.24	53721.44
BKK10	449048.32	275925.00	271770.17	50451.89	4500.00	6198.72	9505.33	209025.59
BKK11	360525.48	223706.52	204545.77	36208.33	6397.05	4261.14	6806.27	196172.61
BKK12	24640.80	15523.25	13523.89	1706.46	1293.72	103.42	224.92	14004.86
BKK13	5485.31	1769.31	3487.55	870.93	440.00	100.85	101.46	3761.78
BKK14	12638.30	4719.44	9646.30	2105.94	33.75	495.59	449.81	7894.49
BKK15	147501.62	93710.76	90345.02	15279.58	3398.60	1684.34	3349.18	72826.32
BKK16	3095.80	2085.67	1101.30	646.91	135.00	101.54	93.49	682.38
BKK17	37669.57	19817.36	26407.84	3040.41	652.29	216.75	539.08	31450.04
BKK18	56170.12	36936.59	32560.52	6773.59	3398.77	758.77	1081.03	34331.03
BKK19	165751.60	103517.13	95302.47	14062.91	3216.88	1979.65	3723.97	60997.93
BKK20	4651.08	2854.81	3420.98	561.98	737.50	-76.62	30.16	4003.89
BKK21	385484.74	237914.78	238139.38	46911.30	4200.00	6266.20	9554.45	232508.31
$\bar{X}$	171162.16	106281.62	105707.82	17190.61	2322.97	1973.98	3416.61	79891.29
σ	195595.54	122445.89	122209.14	19438.24	2113.03	2398.57	3955.03	86757.47

Tablo 4’te 2014-2021 dönemine ait bankaların finansal performans sıralamalarını belirlemek için seçilen kriterlerin sekiz yıllık ortalama değerlerinin sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 4’te görüldüğü üzere, bankaların finansal kriterlerine ait sekiz yıllık dönemin ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış, bu veriler kullanılarak bankaların finansal performansları ilgili dönemin her bir yılı için seçili üç farklı ÇKKV teknikleriyle analiz edilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

CRITIC Yöntemi Uygulaması

Bankaların kriter ağırlıklarını hesaplamak için ÇKKV tekniklerinden CRITIC yöntemle beş adımda hesaplama yapılmış ve yıllar itibari ile kriterlerin ağırlıkları aşağıda gösterilmiştir. Bu doğrultuda 2014-2021 dönemine ait bankaların finansal kriterlerine yönelik kriter ağırlıklarını hesaplamak için Adım 1’de karar matrisi oluşturulmuştur. Adım 2’de kriterlerin fayda ve maliyet özelliğine göre normalizasyon işlemleri gerçekleştirilirken, Adım 3’te finansal kriterlerin standart sapmaları hesaplanarak Adım 4’te normalizasyon

işlemi yapılan kriterlerin Pearson korelasyon analiziyle kriterler arasındaki ilişki katsayıları hesaplanmış ve Adım 5'te her bir finansal kriterin ağırlıkları elde edilmiştir.

Tablo 5. CRITIC Ağırlıklar

	<i>KRT1</i>	<i>KRT2</i>	<i>KRT3</i>	<i>KRT4</i>	<i>KRT5</i>	<i>KRT6</i>	<i>KRT7</i>	<i>KRT8</i>	<i>MAK</i>
<i>2014</i>	0,090	0,089	0,088	0,088	0,123	0,087	0,351	0,086	0,351
<i>2015</i>	0,091	0,095	0,089	0,096	0,124	0,079	0,323	0,103	0,323
<i>2016</i>	0,093	0,096	0,092	0,095	0,134	0,083	0,305	0,102	0,305
<i>2017</i>	0,087	0,085	0,086	0,090	0,120	0,082	0,330	0,119	0,330
<i>2018</i>	0,088	0,086	0,089	0,089	0,103	0,087	0,320	0,239	0,320
<i>2019</i>	0,082	0,089	0,082	0,084	0,221	0,130	0,072	0,290	0,290
<i>2020</i>	0,082	0,085	0,081	0,134	0,136	0,113	0,078	0,218	0,218
<i>2021</i>	0,078	0,084	0,078	0,087	0,155	0,223	0,077	0,218	0,223
<i>Ort</i>	0,086	0,089	0,086	0,095	0,140	0,111	0,232	0,172	

Tablo 5'te görüldüğü gibi; en yüksek ağırlığı sahip kriterin net faiz marjı miktarı (*KRT7*) olduğu ve kriter ağırlıklarının 0,072-0,351 aralığında değişkenlik gösterdiği; en düşük ağırlığı olan kriterin ise Toplam mevduat miktarı (*KRT3*) olduğu ve kriter ağırlıklarının 0,078-0,092 aralığında değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer kriterler; Toplam aktifler (*KRT1*) 0,078-0,093; toplam kredi ve alacaklar (*KRT2*) 0,084-0,096; toplam özkaynaklar miktarı (*KRT4*) 0,084-0,134; ödenmiş sermaye miktarı (*KRT5*) 0,103-0,221; net dönem karı/zararı (*KRT6*) 0,079-0,223; faiz dışı gelirler (*KRT8*) 0,086-0,290 aralığında değişkenlik göstermektedir.

PROMETHEE Yöntemi Uygulaması

Alternatifler arasından seçim ve alternatifleri sıralama problemlerinde karar vericinin en uygun seçim işlemini gerçekleştirebilmesi için öncelik belirleme metodlarından olan PROMETHEE yöntemi yardımıyla bankaların yıllar itibarı ile finansal performans sıralama sonuçları 6 adımda gerçekleştirilmiş ve aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu kapsamda ilgili yöntemin analizi için Visual PROMETHEE paket programı kullanılmıştır. Bu program, bankaların 8 yıllık dönemi için ayrı ayrı analiz edilerek çalıştırılmıştır. Adım 1'de ilgili program üzerinden banka ve kriter sayısı tanımlanarak veri girişi sağlanmıştır. Adım 2'de ilgili programın Preferences sekmesi kullanılırken, Gauss tipi en uygun tercih fonksiyonu seçimi gerçekleştirilmiştir. Adım 3 ve Adım 4'te seçili programın yardım modülü kullanılmış ve bankaların ortak tercih fonksiyonları seçilerek tercih indeksleri oluşturulmuştur. Adım 5 ve Adım 6'da bu programın Report modülü kullanılarak bankaların pozitif ve negatif üstünlük değerleri sırasıyla hesaplanıp farkları alınarak elde edilen değerler üzerinden büyüklük sıralamasına göre bankaların finansal performansları belirlenmiştir.

Tablo 6. PROMETHEE Uygulama Sonuçları

<i>Banka Kodu</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>MOD</i>
BKK1	3	1	1	1	3	1	1	1	1
BKK2	7	7	7	6	6	7	7	7	7
BKK3	6	6	6	7	7	4	3	4	6
BKK4	21	21	21	21	21	21	20	21	21
BKK5	4	4	4	3	5	6	5	5	4
BKK6	14	14	15	14	15	15	14	15	14
BKK7	12	12	12	12	14	14	13	14	12
BKK8	20	20	20	20	20	20	21	20	20
BKK9	9	9	10	10	11	11	12	11	11
BKK10	1	2	2	2	1	2	2	3	2
BKK11	5	5	5	5	4	5	6	6	5
BKK12	15	15	13	15	13	16	15	16	15
BKK13	18	18	18	16	17	17	17	17	17
BKK14	17	16	16	18	16	12	16	12	16
BKK15	10	10	8	8	8	10	9	8	8
BKK16	19	19	19	19	19	18	19	19	19
BKK17	13	13	14	13	12	13	10	13	13
BKK18	11	11	11	11	10	8	11	10	11
BKK19	8	8	9	9	9	9	8	9	9
BKK20	16	17	17	17	18	19	18	18	17
BKK21	2	3	3	4	2	3	4	2	3

Tablo 6'da görüldüğü gibi, PROMETHEE yönteminde finansal performans sıralamalarında en yüksek performans gösteren ilk üç sıradaki bankalar kamu sermayeli bankalardan T.C. Ziraat Bankası A.Ş.

(BKK1); özel sermayeli bankalardan Türkiye İş Bankası A.Ş. (BKK10); yabancı sermayeli bankalardan ise Türkiye Garanti Bankası A.Ş. (BKK21) olmuştur.

Aynı tablodan anlaşıldığı üzere, PROMETHEE yönteminde finansal performans açısından kıyaslama yapıldığında, son üç sıralamadaki bankalar yabancı sermayeli bankalardan Deutsche Bank A.Ş. (BKK16), özel sermayeli bankalardan ise Turkish Bank A.Ş. (BKK8) ve Adabank A.Ş. (BKK4) olarak gerçekleşmiştir.

EDAS Yöntemi Uygulaması

TOPSIS ve VIKOR yöntemlerinin bir kombinasyonu olan EDAS tekniğinin güçlü yönü olması karmaşık hesaplamalar içermemesi ve uygulamasının kolay olması nedeniyle bu çalışmada bankaların performanslarını değerlendirmek için bu yöntem seçilmiştir. EDAS uygulaması yedi adımda uygulanarak Tablo 7'deki sonuca ulaşılmıştır. Bu doğrultuda seçili bankaların sıralama sonuçları 7 aşamada belirlenmiştir. 2021 yılının analizi için 1.Aşama'da bankaların karar matrisi oluşturulmuş, 2.Aşama'da finansal kriterlerin ortalama çözüm değerleri hesaplanmış, 3.Aşama'da her bir bankanın finansal kriterlere göre pozitif ve negatif ortalama uzaklık matrisleri elde edilmiş, 4.Aşama'da tüm bankaların ağırlıklı pozitif ve negatif toplam değerleri hesaplanmış, 5.Aşama'da bir önceki aşamadan elde edilen değerler üzerinden toplam değerlerin normalizasyon işlemi gerçekleştirilmiş, 6. Aşama ve 7.Aşama'da tüm bankaların ortalama değerlendirme puanları hesaplanarak büyüklük sıralamasına göre bankaların sıralama performansları elde edilmiştir.

Tablo 7. EDAS Uygulama Sonuçları

<i>Banka Kodu</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>MOD</i>
BKK1	2	1	1	1	4	1	1	1	1
BKK2	7	7	7	7	7	7	7	7	7
BKK3	6	6	6	6	6	4	2	4	6
BKK4	12	12	12	12	12	21	13	21	12
BKK5	4	4	4	4	3	6	6	6	4
BKK6	17	17	15	17	15	15	16	16	17
BKK7	13	13	13	15	16	13	14	13	13
BKK8	21	19	20	18	20	20	21	20	20
BKK9	9	9	10	10	11	11	11	10	10
BKK10	1	2	2	2	5	3	4	3	2
BKK11	5	5	5	5	2	5	5	5	5
BKK12	16	16	19	19	19	14	15	15	19
BKK13	20	21	21	20	21	17	19	18	21
BKK14	14	15	16	14	14	16	17	12	14
BKK15	10	10	8	8	8	9	9	8	8
BKK16	18	18	17	16	13	19	20	19	18
BKK17	15	14	14	13	17	12	10	14	14
BKK18	11	11	11	11	10	10	12	11	11
BKK19	8	8	9	9	9	8	8	9	9
BKK20	19	20	18	21	18	18	18	17	18
BKK21	3	3	3	3	1	2	3	2	3

Tablo 7'de EDAS yöntemiyle en yüksek finansal performans gösteren ilk üç sıradaki bankalar kamu sermayeli bankalardan T.C. Ziraat Bankası A.Ş. (BKK1); özel sermayeli bankalardan Türkiye İş Bankası A.Ş. (BKK10); yabancı sermayeli bankalardan ise Türkiye Garanti Bankası A.Ş. (BKK21) olarak belirlenmiştir.

EDAS yöntemi sonucu Tablo 7'de en düşük finansal performans gösteren son üç sıradaki bankalar yabancı sermayeli bankalardan ise Alternatifbank A.Ş. (BKK12); özel sermayeli bankalardan Turkish Bank A.Ş. (BKK8); yabancı sermayeli bankalardan Arap Türk Bankası A.Ş. (BKK13) olarak görülmüştür.

PROMETHEE ve EDAS Analizi Sonuçlarının Karşılaştırılması

Çalışmada uygulanan PROMETHEE ve EDAS yönteminin 2014-2021 döneminde bankaların genel performans sıralamaları karşılaştırılmış ve hesaplanan sonuçlar Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. PROMETHEE ve EDAS Yönteminin Sıralama Sonuçları

<i>Banka Kodu</i>	<i>PROMETHEE</i>	<i>EDAS</i>
BKK1	1	1
BKK2	7	7
BKK3	6	6
BKK4	21	12
BKK5	4	4
BKK6	14	17
BKK7	12	13
BKK8	20	20
BKK9	11	10
BKK10	2	2
BKK11	5	5
BKK12	15	19
BKK13	17	21
BKK14	16	14
BKK15	8	8
BKK16	19	18
BKK17	13	14
BKK18	11	11
BKK19	9	9
BKK20	17	18
BKK21	3	3

Tablo 8'den anlaşılacağı üzere; PROMETHEE ve EDAS yöntemleriyle ilk üç sıradaki finansal performansları en yüksek bankaların sırasıyla kamu sermayeli bankalardan Ziraat Bankası A.Ş. (BKK1); özel sermayeli bankalardan İş Bankası A.Ş. (BKK10); yabancı sermayeli bankalardan ise Garanti Bankası A.Ş. (BKK21) olarak gerçekleştiği ve yöntemlerin sıralama açısından birbirleriyle benzer sıralama sonuçları gösterdiği ortaya çıkmıştır. Tüm dönem göz önünde bulundurulduğunda en başarılı bankanın Ziraat Bankası'nın (BKK1) olduğu görülmüştür.

Tablo 8'de görüldüğü üzere; PROMETHEE yöntemiyle son üç sıradaki finansal performansları en düşük bankaların yabancı sermayeli bankalardan Deutsche Bank A.Ş. (BKK16); özel sermayeli bankalardan Turkish Bank A.Ş. (BKK8) ve Adabank A.Ş. (BKK4) olurken; EDAS yönteminde ise yabancı sermayeli bankalardan Alternatifbank A.Ş. (BKK12); özel sermayeli bankalardan Turkish Bank A.Ş. (BKK8) ve yabancı sermayeli bankalardan ise Arap Türk Bankası A.Ş. (BKK13) olarak belirlenmiştir. En düşük performans gösteren bankaların farklılık göstermesinin nedeni kullanılan yöntemlerin hesaplama tekniğinden kaynaklandığı şeklinde ifade edilebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bankacılık sektörü faaliyetleri açısından ülke ekonomisi açısından belirleyici rol oynadığı için bankaların finansal performanslarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu doğrultuda bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların ülke ekonomisine katkı sağlamaları nedeniyle düzenli aralıklarla finansal performanslarının değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu anlamda finansal sektörün kilit kabul edilen aracı kurumlardan biri olarak kabul edilen bankalar, finansal sistemdeki rolü itibarıyla finansal kaynakların tahsisinde önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan bankacılık sektörü birçok sektör için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda bankaların diğer bankalara karşı avantaj sağlamaları için başarılı bir finansal performans ölçüm sistemine sahip olmalı ve belirli aralıklarla performanslarını değerlendirmelidirler.

Bu kapsamda çalışmada Türkiye Bankalar Birliği'nin web sitesinde yer alan 21 bankanın 2014-2021 dönemine ait finansal performansları 8 finansal kriter yardımıyla CRITIC yöntem kullanılarak ağırlıklandırılmış, ardından bankaların etkin ve verimli bir şekilde finansal performanslarını ölçmek amacıyla seçili kriterlere PROMETHEE ve EDAS yöntemleri uygulanmıştır.

Araştırmada CRITIC yönteminin analiz sonuçlarına göre seçili kriterlerin ağırlıkları incelendiğinde; net faiz marjı miktarı (KRT7) kriterinin 0,232 ağırlık değeri ile en önemli kriter olduğu, toplam mevduat miktarı (KRT3) kriterinin ise 0,086 değeri ile kriter ağırlığı en düşük kriter olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle banka faiz gelirleri ile faiz giderleri arasındaki farkın toplam banka aktiflerine oranını ifade eden net faiz marjı kriterinin en önemli kriter olduğu sonucuna ulaşılırken, bu değer maksimum düzeyde olması, bankaların faaliyetlerini yerine getirmede ve finansal performanslarını iyileştirmede önemli bir kriter olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada bankaların finansal performanslarını belirlemek amacıyla PROMETHEE ve EDAS yöntemi analiz sonuçlarına göre, bankaların finansal performans düzeyleri incelendiğinde; en yüksek ilk üç bankanın sırasıyla kamu sermayeli bankalardan Ziraat Bankası'nın, özel sermayeli bankalardan İş Bankası'nın, yabancı sermayeli bankalardan ise Garanti Bankası'nın olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde literatürde yapılan çalışmalara göre bankaların finansal performans sıralamaları incelendiğinde Ziraat Bankası'nın ilk sırada olduğu çalışmalar mevcuttur (Akbulut, 2020; Aydın, 2020a; Bayram, 2020; Çelik, 2020; Eş ve Kök, 2020; Sarı, 2020; Ünvan, 2020; Bayram, 2021; Bozdoğan, Odabaş ve Shegiwal, 2021; Yetiz ve Kılıç, 2021; Karahan ve Kızılcapan, 2022; Say, 2022; Yılmaz, 2022). Buna karşın farklı sıralama sonucu elde edilen çalışmaların da olduğu dikkat çekmiştir. Aydın (2020b), Batır (2023), Karabulut ve Akkaynak (2023)'ün çalışmalarında Garanti Bankası'nın; Çalış ve Sakarya (2020), Koşaroğlu (2020), Gül (2021)'ün uyguladıkları çalışmada Akbank'ın; Eş ve Kamacı (2020)'nin çalışmasında İş Bankası'nın; Yeşildag, Özen ve Baykurt (2020)'ün çalışmalarında QNB Finansbank'ın; Gazel, Altınırnak ve Karamaşa (2021)'nin çalışmasında Adabank'ın ve Yeşildag vd. (2020)'in çalışmalarında Halk Bankası'nın finansal performansının en iyi banka olduğunu ortaya koymuşlardır.

Araştırmadan elde edilen diğer bir bulgu ise, finansal performansları en düşük bankaların PROMETHEE yönteminde Deutsche Bank, Turkish Bank ve Adabank'ın olduğu; EDAS yönteminde Alternatifbank, Turkish Bank ve Arap Türk Bankası'nın olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda her iki analiz tekniğiyle elde edilen sıralama sonuçlarının birbiriyle aynı olmadığı fakat sonuçlar arasında birbirleriyle tutarlılık gösterdiği anlaşılmıştır. Bu durumun PROMETHEE ve EDAS yöntemleriyle elde edilen bankaların sıralama sonuçları arasındaki farklılıkların modellerin çalışma yapısından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Analiz sonuçlarına göre, finansal performansı düşük olan bankaların finansal performanslarını iyileştirmeleri için en yüksek kriter ağırlığına sahip net faiz marjı kriterini daha fazla artırmaları gerektiği, en düşük ağırlığa sahip toplam mevduat miktarı kriterini daha az önceliklendirerek artırmaları gerektiği önerilmektedir. Böylece finansal performansı düşük tüm bankaların bu öneri niteliğini dikkate almaları önem arz etmektedir.

Bununla birlikte, bu çalışmanın diğer çalışmalardan farklı olarak bankacılık sektöründe bu üç yöntemin kullanılması ve CRITIC ağırlıklandırma yöntemiyle hipritleştirilerek karşılaştırmalı performans analizinin gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Çalışmadan elde edilen sonuçların bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankalara, karar vericilere, banka paydaşlarına, yöneticilere ve yatırımcılara önemli kararlar almalarında faydalı olacağı ve katkı sağlayacağı beklenmekte ve önemli bilgiler vereceği düşünülmektedir. Buradan hareketle yöneticilerin belirli aralıklarla bankaların finansal performanslarını değerlendirmeleri, mali yapılarını güçlendirici çalışmalar ve stratejiler yapmaları kendileri ve ülke ekonomisi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç itibarıyla bankacılık sektöründe finansal performans çalışmalarının yapılmasının önemli olduğu düşünülmekte, bununla birlikte bankaların olası kriz durumlarına hazırlıklı olması gerektiği ve bunun için süreklilik gösteren bir finansal performans ölçüm sisteminin uygulanması gerekmektedir. Ayrıca araştırmada kullanılan yöntemlerin farklı kriterler kullanılarak bankacılık sektöründe uygulanması önerilmektedir.

Etik Beyan

“Critic Temelli Promethee ve Edas Teknikleriyle Bankaların Finansal Performanslarının Belirlenerek Karşılaştırılması” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Birinci yazar %50 ve ikinci yazar %50 oranında çalışmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır.

Çatışma Beyanı

Araştırmacıların diğer ilgili kişilerle ilgili herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Ak, Ö. K., Babuçu, Ş. ve Hazar, A. (2021). BİST banka endeksinde yer alan mevduat bankalarının finansal performanslarının COPRAS yöntemiyle değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (1), 280-305.
- Akbulut, O. Y. (2020). Gri Entropi temelli PSI ve ARAS ÇKKV yöntemleriyle Türk mevduat bankalarının performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 171-187. <https://doi.org/10.29106/fesa.690432>
- Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E. ve Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe ENTROPI ve WASPAS yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.
- Akgül, Y. (2019). Çok kriterli karar verme yöntemleriyle Türk bankacılık sisteminin 2010-2018 yılları arasındaki performansının analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 567-582. <https://doi.org/10.29106/fesa.655722>
- Akgül, Y. (2021). Borsa İstanbul'da işlem gören ticari bankaların finansal performanslarının bütünlük CRITIC CoCoSo modeliyle analizi. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 71-90.
- Alinezhad, A. ve Khalili, J. (2019). *New Methods and Applications in Multiple Attribute Decision Making (MADM)*, Switzerland: Springer.
- Amaral, T. M. ve Costa, A. P. (2014). Improving decision-making and management of hospital resources: An application of the PROMETHEE II method in an Emergency Department. *Operations Research for Health Care*, 3(1), 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.orhc.2013.10.002>
- Apan, M. ve Öztel, A. (2020). Girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının CRITIC-PROMETHEE bütünlük karar verme yöntemi ile finansal performans değerlendirmesi: Borsa İstanbul'da bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (63), 54-73.
- Atukalp, M. E. (2020). Determining the relationship between stock return and financial performance: an analysis on Turkish deposit banks. *Journal of Applied Statistics*, 48(13-15), 2643-2657. <https://doi.org/10.1080/02664763.2020.1849056>
- Atukalp, M. E. (2023). The effect of financial statements on financial review results. Statement of financial position or income statement?. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(1), 80-96. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2023.9.1.006>
- Aydın, Y. (2020a). Bütünlük CRITIC ve MAIRCA yöntemleri ile kamu sermayeli bankalarının performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 829-841. <https://doi.org/10.29106/fesa.834217>
- Aydın, Y. (2020b). A hybrid multi-criteria decision making (MCDM) model consisting of SD and COPRAS methods in performance evaluation of foreign deposit banks. *Equinox Journal of Economics Business and Political Studies*, 7(2), 160-176.
- Aysin, M. E. ve Çalmaşur, G. (2021). Türk bankacılık sektöründe piyasa yapısı ve rekabet. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1127-1146. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1039519>
- Ayçin, E. (2019). BİST menkul kıymet yatırım ortaklıkları endeksinde (XYORT) yer alan işletmelerin finansal performanslarının entropi ve gri ilişkisel analiz bütünlük yaklaşımı ile değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(2), 595-622. <https://doi.org/10.24988/deuüibf.2018332799>
- Batır, T. E. (2023). COVID-19 pandemi sürecinde bankacılık sektörü performansının çok kriterli karar verme yöntemleri ile karşılaştırmalı analizi: "CRITIC-EDAS yaklaşımı kapsamında bir inceleme". *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 186-203.
- Bayram, E. (2020). Katılım bankalarının finansal performans analizi: CRITIC ve PROMETHEE yaklaşımları. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 32-38.
- Bayram, E. (2021). Türkiye'deki katılım bankalarının Critic temelli Edas yöntemiyle performans değerlendirmesi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 55-72. <https://doi.org/10.14784/marufacd.879171>
- Bayramoğlu, S. (2017). Küreselleşme olgusunun maliye politikaları üzerine etkisi: "Türkiye üzerine bir değerlendirme". *International Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 390-404.
- Bozdoğan, T., Ersoy, Ö. G. B. ve Kaygusuz, Ö. G. M. (2018). Camels değerlendirme sistemiyle katılım bankalarının finansal performanslarının Topsis yöntemiyle analizi Analysis of the financial performances of the participation banks with Camels evaluation system by Topsis method. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(30), 4309-4323.
- Bozdoğan, T., Odabaş, A. ve Shegiwal, A. H. (2021). Analysis of financial performance of foreign banks having branches in Turkey by TOPSIS and ELECTRE methods. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 1049-1067. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.871031>
- Brans, J. P. ve Vincke, PH. (1985). A preference ranking organisation method (The PROMETHEE method for multiple criteria decision-making), *Management Science*, 31(6), 647-656. <https://doi.org/10.1287/mnsc.31.6.647>
- Brans, J. P., Vincke, P. ve Mareschal, B. (1986). How to select and how to rank projects: The PROMETHEE method. *European journal of operational research*, 24(2), 228-238. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(86\)90044-5](https://doi.org/10.1016/0377-2217(86)90044-5)
- Çalış, N. ve Sakarya, Ş. (2020). Finansal performans ve hisse senedi getirisi ilişkisi: BİST bankacılık endeksi üzerine bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 1046-1058. <https://doi.org/10.33206/mjss.545481>

- Çalışkan, E. ve Eren, T. (2016). Bankaların performanslarının çok kriterli karar verme yöntemiyle değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 85-107.
- Çelik, S. (2020). Türk katılım bankacılığı sektöründe performans analizi: Bütünleşik Critic ve Mabac uygulaması. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 6(2), 312-335.
- Çilek, A. ve Karavardar, A. (2023). Hibrit Entropi ve EATWIOS teknikleri ile Türk kamu bankalarının verimlilik analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 11(1), 136-151. <https://doi.org/10.15295/bmij.v11i1.2185>
- Dalbudak, E. ve Rençber, Ö. F. (2022). Çok kriterli karar verme yöntemleri üzerine literatür incelemesi. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-16. <https://doi.org/10.55769/gauniibf.1068692>
- Demir, G. (2021). Türk bankacılık sisteminin finansal performansının ROC-ITARA-CODAS yöntemleriyle analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 831-847.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye'deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101-112.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G. ve Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(94\)00059-H](https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H)
- Diñçer, S. E., Ekin, T. E. ve Karakaş, K. S. (2017). PROMETHEE yöntemiyle uçak bileti fiyatlarının önceliklendirilmesi problemlerine çözüm yaklaşımı. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(3), 106-125.
- Ecer, F. (2013). Türkiye'deki özel bankaların finansal performanslarının karşılaştırılması: 2008-2011 dönemi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 171-189.
- Ecer, F. (2020). Çok Kriterli Karar Verme, Geçmişten Günümüze Kapsamlı Bir Yaklaşım. *Ankara: Seçkin Yayınevi*.
- Erdoğan, H. H. (2022). A Multicriteria Decision Framework for Bank Performance Evaluation in Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 98-109.
- Erdoğan, B. (2022a). Türkiye'de şube açarak faaliyet gösteren yabancı bankaların performansının Critic-Edas hibrit yöntemi ile analizi. *İşletme ve İktisat Araştırmaları*, 59-78.
- Erdoğan, B. (2022b). COVID-19 kamu sermayeli mevduat bankalarının performansını nasıl etkiledi? SV-EDAS modeli uygulaması. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(7), 897-912. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1034>
- Erdoğan, B. (2022c). Bist'e kayıtlı bankaların finansal performansının Ahp-Sd tabanlı Prv yöntemiyle değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52), 93-109. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1059473>
- Ersoy, E. ve Aydın, Y. (2018). Bankaların likiditesini etkileyen makroekonomik ve bankaya özgü faktörlerin ampirik analizi: Türkiye örneği. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(14), 158-169.
- Eş, A. ve Kamacı, T. B. (2020). Bankaların sürdürülebilirlik performanslarının Edas ve Aras yöntemleriyle değerlendirilmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 807-831. <https://doi.org/10.11616/basbed.v20i58861.809533>
- Eş, A. ve Kök, E. (2020). Banka Performanslarının Entropi tabanlı WASPAS yöntemiyle analizi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 233-250.
- Gazel, Y. H., Altınırnak, S. ve Karamaşa, Ç. (2021). Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların çok kriterli karar verme yöntemlerine göre performanslarının sıralanması. *Sosyoekonomi*, 29(48), 161-180. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2021.02.09>
- Gençtürk, M., Senal, S. ve Aksoy, E. (2021). COVID-19 pandemisinin katılım bankaları üzerine etkilerinin bütünleşik CRITIC-MARCOS yöntemi ile incelenmesi. *Mubasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 139-160. <https://doi.org/10.25095/mufad.937185>
- Gökdemir, T. (2023). COVID-19 pandemi dönemi BIST'da işlem gören bankaların finansal performansının farklı kriter ağırlıklandırma yöntemleri ile çok kriterli karar analizi. Yayımlanmamış doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Yöneylem Bilim Dalı. <http://hdl.handle.net/11452/32125>
- Gupta, S., Mathew, M., Syal, G. ve Jain, J. (2021). A hybrid MCDM approach for evaluating the financial performance of public sector banks in India. *International Journal of Business Excellence*, 24(4), 481-501. <https://doi.org/10.1504/IJBEX.2021.117648>
- Gül, Y. (2021). ENTROPİ'ye dayalı TOPSIS yöntemi ile bankaların performans değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 1-26.
- İc, Y. T., Çelik, B., Kavak, S. ve Baki, B. (2021). Development of a multi-criteria decision-making model for comparing the performance of Turkish commercial banks. *Journal of Advances in Management Research*, 18(2), 250-272. <https://doi.org/10.1108/JAMR-05-2020-0083>
- İç, Y. T., Yurdakul, M. ve Pehlivan, E. (2022). Development of a hybrid financial performance measurement model using AHP and DOE methods for Turkish commercial banks. *Soft Computing*, 1-21. <https://doi.org/10.1007/s00500-021-06589-1>
- Işık, Ö. (2020). SD tabanlı MABAC ve WASPAS yöntemleriyle kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının performans analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (29), 61-78. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.705148>

- Jaradat, Q. M. (2022). Financial performance ranking of islamic banks in Jordan employing Edas and Topsis methods. *Pearson Journal*, 7(19), 256-267. <https://doi.org/10.46872/pj.533>
- Karahan, M. ve Kızkapan, L. (2022). Çok kriterli karar verme teknikleriyle bankaların finansal performanslarının karşılaştırılmalı analizi. *Verimlilik Dergisi*, (3), 441-462. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.953606>
- Kaya, İ. ve Karaşan, A. (2020). Çok Kriterli Karar Verme. Kocaeli: *Umuttepe Yayınları*, 130s.
- Karabulut, T. ve Akkaynak, B. (2023). Türkiye'deki mevduat bankalarının CRITIC-COPRAS yöntemleriyle sıralaması. *EKEV Akademi Dergisi*, (94), 315-329. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1234728>
- Kaya, G. A. (2023). Kamu ve özel sermayeli ticari bankaların finansal performanslarının TOPSIS yöntemi ile analiz edilmesi. *Mubasebe ve Denetim Bakış*, 22(68), 75-90. <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1085851>
- Kaygusuz, M., Ersoy, B. ve Bozdoğan, T. (2020). Camels değerlendirme sistemiyle bankaların finansal performanslarının TOPSIS yöntemiyle analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 67-95.
- Keshavarz Ghorabae, M., Zavadskas, E. K., Olfat, L. ve Turskis, Z. (2015). Multi-criteria inventory classification using a new method of evaluation based on distance from average solution (EDAS). *Informatica*, 26(3), 435-451.
- Koşaroglu, ř. M. (2020). BİST'te işlem gören bankaların performanslarının SD ve EDAS yöntemleriyle değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 406-417. <https://doi.org/10.29106/fesa.758281>
- Köroğlu, Ç. ve Anbarcı, M. (2022a). BİST Aracı Kurum Endeksinde Bulunan şirketlerin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *Ekin Yayınevi, Bursa*, 379-390.
- Köroğlu, Ç. ve Anbarcı, M. (2022b). Kamusal ve özel sermayeli bankaların finansal performanslarının Critic ve Edas yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Finans ve Ekonomi Politika ve Anlayışlarının Uygulamadaki Sonuçları*, 385-392.
- Maity, S. R. ve Chakraborty, S. (2015). Tool steel material selection using PROMETHEE II method. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 78(9-12), 1537-1547. <https://doi.org/10.1007/s00170-014-6760-0>
- Marjanović, I. ve Popović, ř. (2020). MCDM approach for assessment of financial performance of Serbian banks. *Business Performance and Financial Institutions in Europe: Business Models and Value Creation Across European Industries*, 71-90.
- Nguyen, P. H., Tsai, J. F., Hu, Y. C. ve Ajay Kumar, G. V. (2022). A Hybrid method of MCDM for evaluating financial performance of vietnamese commercial banks under COVID-19 impacts. *Shifting Economic, Financial and Banking Paradigm: New Systems to Encounter COVID-19*, 23-45. https://doi.org/10.1007/978-3-030-79610-5_2
- Ömürbek, V. ve Kınay, B. (2013). "Havayolu taşımacılığı sektöründe TOPSIS yöntemiyle finansal performans değerlendirmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 343-363.
- Özer, K. ve Saygın, O. (2022). Katılım bankacılığının finansal performans analizi: Türkiye uygulaması. *Ekonomi, Politika & Finansal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 257-273. <https://doi.org/10.30784/epfad.1030401>
- Özcalıcı, M. ve Bumin, M. (2020). An integrated multi-criteria decision making model with Self-Organizing Maps for the assessment of the performance of publicly traded banks in Borsa Istanbul. *Applied Soft Computing*, 90, 106166. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2020.106166>
- Özçalıcı, M., Kaya, A. ve Gürler, H. E. (2022). Long-term performance evaluation of deposit banks with multi-criteria decision making tools: The case of Turkey. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 87-114. <https://doi.org/10.30794/pausbed.975901>
- Parker, C. (2000). Performance measurement. *Work study*, 49(2), 63-66. <https://doi.org/10.1108/00438020010311197>
- Parmaksız, S. ve Özdemir, O. (2021). Çok kriterli karar verme tekniklerinin bankacılık oran analizinde kullanılması üzerine bir araştırma. *Journal of Banking and Financial Research*, 8(2), 65-93.
- Salur, M. N. ve Cihan, Y. (2020). Comparison of financial performances of banks by multi criteria decision making methods: the case of Turkey. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, 19, 41-49.
- Sama, H. R., Kosuri, S. V. K. ve Kalvakolanu, S. (2022). Evaluating and ranking the Indian private sector banks-A multi-criteria decision-making approach. *Journal of Public Affairs*, 22(2), e2419. <https://doi.org/10.1002/pa.2419>
- Sarı, T. (2020). Banka performans ölçümünde Topsis ve Promethee yöntemlerinin karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 99-118. <https://doi.org/10.16951/atauniiib.480238>
- Say, S. (2022). Kamusal sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesinin Entegre Entropi-Topsis yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52), 351-361. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1091064>
- Seçme, N. Y., Bayrakdaroglu, A. ve Kahraman, C. (2009). Fuzzy performance evaluation in Turkish banking sector using analytic hierarchy process and TOPSIS. *Expert systems with applications*, 36(9), 11699-11709. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2009.03.013>
- Seçme, G. (2022). Firma performans değerlendirmesine çok kriterli yaklaşım: Bankacılık sektörü üzerine bir uygulama. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 457-480. <https://doi.org/10.30784/epfad.1109033>
- Sen, D. K., Datta, S., Patel, S. K. ve Mahapatra, S. S. (2015). Multi-criteria decision making towards selection of industrial robot: Exploration of PROMETHEE II method. *Benchmarking: An International Journal*, 22(3), 465-487. <https://doi.org/10.1108/BIJ-05-2014-0046>
- Singh, A., Gupta, A. ve Mehra, A. (2021). Best criteria selection based PROMETHEE II method. *Opsearch*, 58(1), 160-180.

- Süzülmüş, S. ve Polat, Y. (2022). “Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Kullanılarak Sığır İşletmelerinin Hayvan Refahına Göre Sıralaması”, *İksad Yayınevi*. <https://İksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2022/02/Cok-Kriterli-Karar-Verme-Yontemleri-Kullanilarak-Sigr-Isletmelerinin-Hayvan-Refahina-Gore-Sralamasi-.pdf>
- Türk, V. E. ve Yıldız, A. (2022). Literature analysis of studies on the evaluation of the financial performances of banks In Turkey. *New Era International Journal Of Interdisciplinary Social Researches*, 7(16), 239-266. <https://doi.org/10.5281/Zenodo.7462627%20>
- Ünvan, Y. A. (2020). Financial performance analysis of banks with TOPSIS and fuzzy TOPSIS approaches. *Gazi University Journal of Science*, 33(4), 904-923. <https://doi.org/10.35378/gujs.730294>
- Ünvan, Y. A. ve Ergenç, C. (2022). Financial performance analysis with the fuzzy COPRAS and entropy-COPRAS approaches. *Computational Economics*, 59(4), 1577-1605. <https://doi.org/10.1007/s10614-021-10143-4>
- Yavuz, A. E., Hazar, A. ve Babuşcu, Ş. (2023). Kalkınma ve yatırım bankalarının performanslarının MULTIMOORA yöntemiyle karşılaştırılması: Türkiye Örneği. *Verimlilik Dergisi*, 57(1), 139-158. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.1101896>
- Yeşildağ, E., Özen, E. ve Baykut, E. (2020). An Assessment for Financial Performance of Banks Listed in Borsa Istanbul By Multiple Criteria Decision Making. In *Uncertainty and Challenges in Contemporary Economic Behaviour*, 159-183. Emerald Publishing Limited.
- Yetiz, F. ve Kılıç, Y. (2021). Bankaların finansal performansının Vikor yöntemi ile değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi (Akad)*, 13(24), 151-164. <https://doi.org/10.20990/Kilisiibfakademik.890105>
- Yağlı, İ. (2020). Multi-criteria financial performance analysis of Turkish participation banks. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 861-873. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.700013>
- Yılmaz, N. (2022). Türk kamu mevduat bankalarının finansal performanslarının Idocriw temelli Edas yöntemiyle karşılaştırmalı analizi. *Döngüsel Ekonomi: Teori Ve Pratik*, 153-178.
- Yılmaz, Ö. ve Yakut, E. (2021). Entropi temelli Topsis ve Vikor yöntemleri ile bankacılık sektöründe finansal performans değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1297-1321. <https://doi.org/10.16951/Atauniiibd.874660>
- Yurttadur, M. ve Tasci, M. Z. (2023). Kur korumalı mevduat uygulamasının katılım bankalarının finansal performansına etkisi. *PressAcademia Procedia*, 16(1), 205-206. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2023.1691>
- Yükçü, S. ve Atağan, G. (2010). TOPSIS yöntemine göre performans değerlendirme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45), 28-35.
- Zaralı, F. ve Çınaroğlu, E. (2022). Evaluation of financial performance in public capital banks. *Economic and financial analysis of global and national developments*, 245-256.
- İnternet Kaynağı: <http://www.tbb.org.tr> . Erişim Tarihi:11.12.2022

EXTENDED ABSTRACT

The financial sector in Turkey is largely provided by banks (Aysin and Çalmaşur, 2021,p.1131). The banking sector is of great importance in terms of the country's economy, as it plays an important role in bringing the deposits collected from the public to trade. Bank performance and efficiency analyzes are used to compare banks with each other, to evaluate their development, and to understand how well they operate (Sarı, 2020,p.101). Measuring the financial performance of banks is important for the following reasons (Parker, 2000; Seçme, Bayrakdaroğlu and Kahraman, 2009,p.11699): * To measure the satisfaction levels of customers and to receive feedback from customers about the services offered to them, * To determine the position of banks in the sector by making comparisons in the banking sector, * To measure the success of the institution in terms of both bank shareholders and bank management, * Making decisions based on real data, not on feelings and assumptions, * To identify the problematic areas within the institution and to make suggestions to solve these problems, * To identify areas that can create competitive advantage and open to development in the institution. Banks need an effective financial performance analysis in order to achieve sustainable growth, to display even more successful economic performance, and to be able to overcome economic crises, troubles and uncertainties at all times. Globalization in the financial services sector, especially in banking activities, has increased the need for management's performance measurement. Therefore, this study was considered. The data we use in practice consists of data from a total of 21 banks, three public, eight private, and ten foreign capital, published by the Banks Association of Turkey between 2014 and 2021. Basic financial ratios, which are frequently used in the literature, were used in the analysis. In the study, in which eight criteria were used, the criteria were weighted with the CRITIC method, one of the MCDM methods, and the ranking results were compared with each other by evaluating with the PROMETHEE and EDAS methods, which are also the MCDM methods, in order to measure the effective and efficient performance of the banks. In today's global competition, the activities of banks in the financial system are becoming increasingly

important. The efficient and effective functioning of the financial performance system of the country's economy, the rapid recovery of the economy after the crisis periods, only thanks to the strong and successful performance of the functions of the banks within the financial institutions. Therefore, the importance of accurate and reliable analysis and evaluation of the financial performance of banks cannot be ignored. Since there are multiple factors affecting bank performance, the decision maker measuring financial performance is faced with a decision-making problem involving more than one variable. In the literature, MCDM methods are used to solve such problems (Bayramoğlu, 2017, p.395; Bozdoğan, Ersoy and Kaygusuz, 2018, p.4312; Akgül, 2019, p.580; Sarı, 2020, p.101; Say, 2022, p.359; Türk and Yıldız, 2022, p.240). If there are two or more variables affecting the decision-making process and there are two or more alternatives to be evaluated, the decision-making problem is defined as a MCDM problem and there are many developed MCDM methods to solve this problem (Ecer, 2020, p.232; Süzülmüş and Polat, 2022, p.192; Say, 2022, p.359). The study consists of five parts. After the introduction part, the literature review was carried out in the second part. In the third part, the applied CRITIC, PROMETHEE and EDAS methods are summarized and in the fourth part, the results of the application are presented. In the fifth chapter, the results and recommendations are given. The CRITIC method, which was introduced by Diakoulaki, Mavrotas, and Papayannakis (1995) and determines the weights in an objective way; It reaches the result by processing on real data. For this reason, decision makers have no effect on criterion weights, and this method is based on both the standard deviation of a criterion and its correlation with other criteria. The PROMETHEE method, which is a multi-criteria prioritization approach developed by Jean-Pierre Brans in 1982, is a technique developed by starting from the application phase of the prioritization methods in the literature and applied in many studies today (Brans, Vincke, & Mareschal, 1986). EDAS is a method introduced by Keshavarz Ghorabae, Zavadskas, Olfat ve Turskis (2015) to the field of numerical methods. In this method, the best alternative is determined according to the distance from the mean solution. The positive distance and negative distance from the mean solution are calculated according to the type of benefit or cost criteria related to the preferability of the alternatives. An alternative with a larger positive distance and a smaller negative distance is considered the best choice. EDAS is a method introduced to the field of numerical methods by Keshavarz Ghorabae, Zavadskas, Olfat, and Turskis (2015). In this method, the best alternative is determined according to the distance from the mean solution. In PROMETHEE and EDAS methods, the top three banks with the highest financial performance are respectively; one of the state-owned banks, Ziraat Bank of the Republic of Türkiye (BKK1); one of the privately-owned banks, Is Bank of the Republic of Türkiye(BKK10); one of the foreign capital banks was Garanti Bank of Türkiye (BKK21). When the results obtained with the CRITIC-based PROMETHEE and EDAS model applied considering all years; among the 21 banks with the highest financial performance, Ziraat Bank of the Republic of Türkiye (BKK1), one of the state-owned banks, ranked first. This result is included in the literature it was similar to the studies conducted by Akbulut (2020), Aydın (2020a), Bayram (2020), Çelik (2020), Eş and Kök (2020), Sarı (2020), Ünvan (2020), Bayram (2021), Bozdoğan, Odabaş and Shegiwal (2021), Yetiz and Kılıç (2021), Karahan and Kızkapan (2022), Say (2022) and Yılmaz (2022). On the other hand, for future studies, it may be suggested to apply different sorting and weighting methods, to include non-financial ratios such as customer satisfaction and number of bank branches in addition to financial ratios, and to expand the size of the study by using different samples. It is expected that the results obtained as a result of the study will contribute to the bank performance ranking and will also benefit the investors in choosing a bank.

Çocukların Kariyer Gelişimi İle Temel Psikolojik İhtiyaçları ve Ebeveyn Desteği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Beyza BAKIR¹ ve Bülent DİLMAÇ²

Öz

Çalışma ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin ebeveyn desteği ve okul ortamında temel psikolojik ihtiyaçlar değişkenleri açısından kariyer gelişim düzeylerini incelemektedir. Sosyo-demografik değişkenler olarak; cinsiyet, sınıf, gelir düzeyi ve algılanan akademik başarı durumu belirlenmiştir. Araştırma, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Kütahya ilinin Emet ilçesinde öğrenim görmekte olan 206 kız 179 erkek toplam 385, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri, "Çocuklar İçin Kariyer Gelişim Ölçeği", "Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteği Ölçeği", "Ergen Öğrencilerin Okulda Temel Psikolojik Gereksinimler Ölçeği" ve kişisel bilgi formu kullanılarak toplanmıştır. Verileri çözümlemek amacıyla Pearson Momentler Korelasyon Katsayısı, t-testi, tek yönlü varyans analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre kariyer gelişiminde erkek öğrencilerin kariyere ilişkin modelleme ve anahtar figürler, kız öğrencilerin ise merak düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Sınıf düzeyi arttıkça özerklik düzeyi artmakta; yetkinlik düzeyi ise azalmaktadır. 7.sınıf öğrencilerinin denetim odağı ise 6 ve 8.sınıflar öğrencilerine göre daha yüksek düzeydedir. Akademik başarı durumu arttıkça özerklik, ilişkisellik, yetkinlik, araçsal yardım, sözel teşvik, duygusal destek, merak, ilgi ve planlama düzeylerinin arttığı görülmüştür. Algılanan gelir düzeyi arttıkça kariyere ilişkin modelleme boyundaki puanlar da artmıştır. Denetim odağı ise en yüksek ekonomik durumu orta olan, sonrasında ise ortanın üstü olan insanlarda daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Gelişimi, Çocukların Kariyer Gelişimi, Ebeveyn Desteği, Temel Psikolojik İhtiyaçlar

Examination of The Relationship Between Career Development and Basic Psychological Needs and Parent Support of Children

Abstract

The study examines the career development levels of primary school 6th, 7th and 8th grade students in terms of parental support and basic psychological needs in the school environment. As socio-demographic variables, gender, class, income level and perceived academic achievement were determined. The research was carried out on 385, 6th, 7th and 8th grade students, 206 girls and 179 boys, studying in the Emet district of Kütahya in the 2021-2022 academic year. The data of the study were collected using the "Career Development Scale for Children", "Career-Related Parental Support Scale", "Basic Psychological Needs at School Scale of Adolescent Students" and a personal information form. Pearson Moments Correlation Coefficient, t-test, one-way analysis of variance and regression analysis were used to analyze the data. According to the findings of the study, it was seen that male students had higher levels of career modeling and key figures, while female students had higher levels of curiosity. As the class level increases, the level of autonomy increases; competency is declining. The locus of control of 7th grade students is higher than that of 6th and 8th grade students. It was observed that as the academic achievement level increased, the levels of autonomy, relationality, competence, instrumental assistance, verbal encouragement, emotional support, curiosity, interest and planning increased. As the perceived income level increased, the scores on career modeling also increased. Locus of control, on the other hand, was found to be higher in people with the highest economic status, followed by above-average.

Keywords: Career Development, Career Development of Children, Parental Support, Basic Psychological Needs

Atıf İçin / Please Cite As:

Bakır, B. ve Dilma, B.(2024). Çocukların kariyer gelişimi ile temel psikolojik ihtiyaçları ve ebeveyn desteği arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (1), 240-257. doi:10.33206/mjss.1280636

Geliş Tarihi / Received Date: 10.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.09.2023

¹ Uzm. Psk. Danışman – MEB, beyzaerturkbakir@gmail.com,

 ORCID: 0000-0003-1049-7826

² Prof. Dr. - Necmettin Erbakan Üniversitesi, PDR, bulentdilmac@gmail.com,

 ORCID: 0000-0001-5753-9355

Giriş

Çocukluk yılları, öğrenciler için kariyer kavramının şekillenmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönem kariyer seçimi ile ilgili değerlendirmelerin ve araştırmaların yapılması nedeniyle oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Çocukların bu dönemde psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması, kariyer gelişimlerinin desteklenmesi ve etkili yönlendirmelerin yapılması anlamlı kariyer kararları açısından çocukların kariyer yaşamlarını şekillendirmektedir (Niles ve Harris-Bowlsbey, 2017). Etkili kariyer kararlarını belirleyen faktörlerden birisinin de psikolojik ihtiyaçlar olduğu belirtilmektedir (Tang, 2003). Psikolojik ihtiyaçların karşılanması bireyin kariyer süreçlerini etkilerken, bu etkinin kariyer gelişimini nasıl etkilediğinin de ele alınması gerekmektedir (Hetland vd., 2011). Bu doğrultuda öz belirleme kuramına göre temel psikolojik ihtiyaçlar özerklik, yetkinlik ve ilişkisellik boyutuyla ele alınmaktadır. Bu ihtiyaçlardan özerklik ihtiyacı bireyin kendi eylemlerinin belirleyicisi olmasına yönelik bir ihtiyacı tanımlamaktadır. Çocuklarda bu ihtiyacın doyum düzeyinin yüksek olması kariyer ile ilgili kararlarda yüksek düzeyde belirleyici olmasını beraberinde getirebilmektedir. Buna bağılı olarak çocuklar karar vermek için araştırma süreçlerine yönelmektedir. Kariyer gelişiminde kritik olan davranış kontrolü özerklik ihtiyacının yüksek düzeyde doyuma ulaştığı bir çevrede gelişebilmektedir. Öz-belirleme kuramında tanımlanmış temel psikolojik ihtiyaçlardan bir diğeri yetkinlik ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç bireyin bir görevi gerçekleştirirken etkili ve yeterli olduğunu hissetmesine yönelik bir ihtiyaçtır. Özellikle kariyer gelişiminde etkili olan benliğin gelişiminde bu ihtiyacın doyum düzeyi belirleyici olabilmektedir. Yetkinlik ihtiyacının doyumulmasında performansla ilişkin yapıcı geri bildirimlerin bulunduğu bir çevre kritik rol oynamaktadır. Böyle bir çevre çocuğun benlik gelişimini de olumlu yönde etkileyecektir. İlişkili olma ihtiyacı ise bireyin yaşamındaki önemli kişilerle bağlantılı olduğunu hissetmesine yönelik bir ihtiyaçtır. Çocuklar için aile, arkadaş ve öğretmenleri ile yakın olduğunu hissetmesi kariyer seçimlerinde hem model olma hem de ihtiyaç duyduğu sosyal desteği sağlama açısından kritik olabilmektedir. Alan yazında kariyer gelişimi ile psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar çok sınırlı iken, çocukların kariyer gelişimi ile temel psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya ise rastlanmamıştır (Cordeiro vd., 2018; Holding vd., 2019). Kuzgun (2014), psikolojik ihtiyaçların kariyer gelişimi ile ilişkili olduğunu ve bu nedenle bireylerin kariyer gelişiminde psikolojik ihtiyaçların önemsenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Kişisel belirleyiciler olarak temel psikolojik ihtiyaçların yanı sıra ebeveyn desteği de çocukların kariyer gelişimini etkilemektedir. Çocukların duyuşsal, bilişsel, davranışsal ve sosyal becerileri kazandığı ilk ortam aile olarak kabul edilmektedir (Güneş ve Bacanlı, 2020). Bu sebeple kariyere ilişkin ilk düşünce ve davranışlar da ailenin etkisiyle oluşmaktadır. Bununla birlikte ülkemizin nitelikli işgücünü sağlama ve başarılı kalkınma hareketleri açısından da çocukların kariyer gelişimlerinin ele alınması; ilgili olan değişkenlerin belirlenmesi oldukça önem teşkil etmektedir. Bu sebeple başta eğitim kurumları ve okul psikolojik danışmanları olmak üzere tüm paydaşlar, ilgi çekici bir kariyer geliştirme programı geliştirmek ve uygulamak için çabalamaktadır. Eğitim kurumlarındaki etkili kariyer geliştirme çalışmaları, öğrencilerin kendi kendini değerlendirme, planlama ve yaşamın işleyişini engelleyen durumsal zorlukların ötesinde ilerleme kapasitelerini arttırmaktadır (Bandura, 2006; Skonkov ve Vondracek, 2007). Ayrıca kariyer gelişim sürecinde, öğrencilerin yaşam hedeflerine ve zorluklara yönelik öz yeterliklerinin artmasına destek olmaktadır (Bandura, 1994; Gillies, McMahon ve Carroll, 1998). Niles ve Harris-Bowlsbey (2017), kariyer gelişiminin bir süreç olarak algılanması ve planlanması gerektiğini öne sürmektedir (Niles ve Harris-Bowlsbey, 2017).

Kariyer gelişim süreci boyunca bireyin gelişim görevlerini tamamlayarak bireysel farkındalık, iş dünyası ve meslek seçimi konularında yeterli bilgiyi elde etmesi beklenmektedir. Super, kariyer gelişimini dönemlere ayırarak her dönem içinde belirli gelişim görevlerinin olduğunu ifade etmektedir (Super, 1957, 1990). Bu anlamda kariyer gelişimi kavramını, çocuğun içinde bulunduğu döneme ilişkin kariyer gelişim görevlerini üstlenme derecesi olarak ele almaktadır (Super, 1990). Ayrıca kariyer gelişimini yaşam boyu devam eden bir süreç olarak nitelendirdiği için kuramını “Yaşam Boyu Kariyer Gelişimi Kuramı” olarak adlandırmaktadır (Super, 1957). Yaşam boyu kariyer gelişimi kuramı kariyer gelişimini beş dönemde incelemektedir. Bu dönemler; büyüme dönemi (0-14 yaş), araştırma dönemi (14-24 yaş), yerleşme dönemi (25-44 yaş), sürdürme dönemi (45-64 yaş) ve çöküntü dönemi (65 yaş ve sonrası) şeklindedir (Super, 1957, 1963, 1980, 1990). Bununla birlikte Çocuklarda Kariyer Gelişim Modelinde dokuz boyut öne sürmektedir. Bu model ise merak, araştırma, benlik kavramı, bilgi, denetim odağı, ilgiler, planlama, zaman perspektifi ve anahtar figürler olmak üzere dokuz boyuttan oluşmaktadır (Super, 1990). Model, merak ile başlamakta olup, araştırma yoluyla bir döngü şeklinde tekrar ederek devam etmektedir. Araştırma davranışı bilginin edinilmesini sağlamaktadır. Çocuklar için bilginin kaynağı olarak seçtikleri rol model olarak görülmektedir.

Rol model ile araştırma davranışı sonucunda elde edilen bilgi, ilgileri geliştirmektedir. Yaşla birlikte meydana gelen olgunlaşma süreci ise çocuklarda davranış kontrolünü sağlamaktadır.

Kariyer gelişimine “gelişimsel” ve “yaşam boyu” açıdan bakan yaklaşımların ortaya çıkmasıyla beraber ilköğretim dönemine ayrı bir önem verilmektedir (Ginzberg vd., 1951: 97; Super, 1980). İlköğretim öğrencilerinin kariyer gelişimiyle ilgili alan yazına baktığımızda özellikle ülkemizde çocukların kariyer gelişimi ile ilgili araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Bacanlı ve Sürücü, 2011; Bozgeyikli, Bacanlı, ve Doğan, 2009; Can ve Taylı, 2014; Işık, 2014; Özdemir Yaylacı, 2007). Bununla birlikte yapılan araştırmalar daha çok lise, üniversite ve sonrası kapsamaktadır (Akkoc, 2009; Alkan, 2014; Dinç, 2008; Korkut Owen, 2018; Nalbantoğlu Yılmaz ve Çetin Gündüz, 2018; Öztemel, 2013; Pekkaya ve Çolak, 2013; Şeker ve Kaya, 2018). Türkiye’de yapılan araştırmalarda daha çok çocukların kariyer gelişimi ile yaşam doyumu ve durumluk kaygı (Işık, 2014), ebeveyn bağlanma (Bacanlı ve Sürücü, 2011), sosyal duygusal öğrenme becerileri (Özdemir ve Bacanlı, 2020), ruh sağlığı (Eryılmaz ve Mutlu, 2017), problem çözme becerileri (Kontaş, Ünişen ve Sürücü, 2016) ve kariyer karar verme stillerine (Yayla ve Bacanlı, 2011) yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında alanda çocukların kariyer gelişimine ilişkin araştırmalara ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmada ilköğretim II. kademedeki öğrencilerin kariyer gelişimlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca öğrencilerin kariyer gelişim düzeyleri, kariyeri etkileyen faktörler ve kariyer gelişimleri ortaya konularak daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Araştırma ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin kariyer gelişim düzeylerini temel psikolojik gereksinimler ve ebeveyn desteği değişkenleri açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda belirlenen alt amaçlar ise şu şekildedir;

1. Ortaokul öğrencilerinin kariyer gelişim düzeyleri nasıldır?
2. Ortaokul öğrencilerinin kariyer gelişim düzeyleri;
  - a. Cinsiyetleri,
  - b. Sınıf düzeyleri,
  - c. Genel not ortalamaları,
3. Ebeveyn eğitim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin kariyer gelişim düzeyleri ile ebeveyn desteği arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin kariyer gelişim düzeyleri ile temel psikolojik ihtiyaçlar arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Ortaokul öğrencilerinin ebeveyn destekleri ve temel psikolojik ihtiyaç doyumu kariyer gelişimlerini anlamı düzeyde yordamakta mıdır?

Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırma, ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin kariyer gelişimlerinin, temel psikolojik gereksinimler ve ebeveyn desteği arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan korelasyonel (ilişkisel) bir araştırma olma özelliği taşımaktadır. İlişkisel araştırma; iki ya da ikiden fazla değişkeni bulunan bir araştırmada değişkenler arasındaki ilişkileri ve bağlantıları ortaya çıkarmak amacıyla kullanılan bir araştırma yöntemi niteliği taşımaktadır (Büyüköztürk vd., 2017). Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 eğitim ve öğretim yılında Kütahya ilinin Emet ilçesinde ilköğretim II. Kademe (6, 7 ve 8. Sınıf) öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma grubundan (“maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi” ile örnekleme seçimine gidilerek) betimsel tarama modeli kullanılarak veri toplanmıştır.

Tablo 1. Çocukların Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kız/Kız	206	53,5
	Erkek	179	46,5
Sınıf Düzeyi	6. sınıf	149	38,7
	7. sınıf	113	29,4
	8. sınıf	123	31,9
	Kötü	15	3,9
Akademik Başarı Durumu	Orta	134	34,8
	İyi	156	40,5
	Çok İyi	80	20,8
	Düşük	7	1,8
Algılanan Gelir Düzeyi	Ortanın Altı	34	8,8
	Orta	209	54,3
	Ortanın Üstü	101	26,2
	İyi	34	8,8
Toplam		385	100

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada öğrencilere ilişkin bilgileri elde etmek için “kişisel bilgi formu”, kariyer gelişim düzeylerini belirlemek için “Çocuklar İçin Kariyer Gelişim Ölçeği”, psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyini belirlemek için “Temel Psikolojik Gereksinimler” ve ebeveyn desteğini incelemek amacıyla “Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteği Ölçeği” uygulanarak veriler toplanmıştır. Toplanan veriler kontrol edildikten sonra analizler yapılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından çocukların demografik bilgilerini ölçmek için oluşturulan soru formudur. Sosyodemografik değişkenler ile ilgili cinsiyet, yaş, akademik başarı durumu ve algılanan gelir düzeyi değişkenlerini içeren sorular yer almaktadır.

Çocuklar için Kariyer Gelişimi Ölçeği (ÇKGÖ): Ölçek, ilköğretim öğrencilerinin kariyer gelişimlerini ölçmek amacıyla Schultheiss ve Stead (2004) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması ise Bacanlı vd., (2004) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin teorik yapısı Super’ın kariyer gelişimi modeline dayanmaktadır (Super, 1990). Ölçek “bana uygun, bana biraz uygun, bana uygun değil” şeklinde cevaplanabilen 3’lü likert tipi özelliği taşımaktadır. Toplamda 52 maddeden oluşmaktadır. Bu anlamda ölçekten alınan yüksek puanlar kariyer gelişim düzeyinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin ölçeğin tümü için Cronbach Alfa değerleri .78 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutları için Cronbach Alfa değerleri; bilgi alt boyutu .64, merak/araştırma alt boyutu .60, ilgiler alt boyutu .64, denetim odağı alt boyutu .76, anahtar figürler alt boyutu .49, zaman perspektifi alt boyutu .65, planlama alt boyutu .81 ve benlik kavramı alt boyutu .73 olduğu görülmüştür (Bacanlı, Özer, ve Sürücü, 2006). Bu araştırmada ise ölçeğin tamamı için Cronbach Alfa güvenilirlik kat sayısı .90 olarak hesaplanmıştır.

Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteği Ölçeği (KİEDÖ): Turner vd. (2003) tarafından kariyer gelişimine ilişkin anne baba desteğini ölçmek için geliştirilen ölçek, Türkçe Güneş (2015) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek, araçsal yardım, kariyere ilişkin modelleme, sözel teşvik ve duygusal destek olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bununla birlikte toplamda 27 madde bulunmaktadır. Bu anlamda alınabilecek en yüksek puan 135 iken en düşük puan ise 24’ dür. KİEDÖ ölçeğinden yüksek puanların alınması ebeveyn desteğinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Güneş, 2015). Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. DFA sonuçları ölçeğin orijinalindeki gibi 4 faktörlü olduğunu doğrulamıştır. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ölçeğin tümü için .93, “Araçsal Yardım” alt ölçeği için .81, “Kariyere İlişkin Modelleme” alt ölçeği için .87, “Sözel Teşvik” alt ölçeği için .82, “Duygusal Destek” alt ölçeği için .83 olarak bulunmuştur. Kararlılık katsayısı ise .90 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca bu araştırmada ise ölçeğin tamamı için Cronbach Alfa güvenilirlik kat sayısı .92 olarak hesaplanmıştır.

Ergen Öğrencilerin Okulda Temel Psikolojik Gereksinimleri Ölçeği: Ölçeğin orijinali Tian vd. (2014) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması ise Özdemir vd. (2015) tarafından yapılmıştır. Bu anlamda uyarlanan ölçek toplamda 15 madde olmak üzere beş faktörlü bir yapıdan oluşmaktadır. Ayrıca “Okulda Özerklik Gereksinimi”, “Okulda İlişkisellik Gereksinimi” ve “Okulda Yetkinlik Gereksinimi” olmak üzere üç alt boyut içermektedir. Ölçeğin madde korelasyonları .51 ile .76 arasında değişmektedir. Cronbach Alfa analizleri okulda özerklik .85, okulda ilişkisellik .80 ve okulda yetkinlik gereksinimi için .77 çıkmıştır. Yapılan DFA sonuçlarına göre ölçekteki üç boyutlu modelin veriye çok iyi uyum sağladığını göstermiştir [$X^2 = 166.12$ (df = 87)]. Faktör yükleri .40 ile .77 arasında değişmiştir ve her biri anlamlı ($p < .001$) bulunmuştur. Yapılan tüm analizler üç faktörün maddeleri tarafından iyi bir şekilde temsil edildiğini göstermektedir. Bu araştırmada ise ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik kat sayısı .78 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın temel amacını gerçekleştirmek ve araştırmanın temel problemine yönelik alt problemleri yanıtlayabilmek üzere ilköğretim II. Kademedeki (6, 7 ve 8. Sınıf) öğrenim görmekte olan 385 öğrenciden gerekli yasal izinler alındıktan sonra ölçekler aracılığıyla veriler toplanmıştır. Ölçekler bizzat araştırmacının kendisi tarafından sınıflarda öğrencilere uygulanmıştır. Toplanan veriler interaktif ortama aktarılarak analizler için hazır hale getirilmiştir. Analizler SPSS 26.0 programı aracılığıyla yapılmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak analizlerde betimsel istatistikler, Pearson korelasyon katsayısı, Basit Doğrusal Regresyon Analizi, Bağımsız Örneklem t Testi, ANOVA ve Post Hoc testleri kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırma sorularına yönelik olarak gerçekleştirilen veri analizlerde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamda öncelikle katılımcıların kariyer düzeylerine, kariyere ve okul ortamında psikolojik ihtiyaçlarının doyum düzeyine ilişkin bulgulara yer verilecektir.

Çocukların Kariyer Gelişimi ile Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteği ve Okul Ortamında Temel Psikolojik İhtiyaçlar İlişkisine Yönelik Bulgular

Araştırma kullanılan Çocuklar İçin Kariyer Gelişimi Ölçeği, Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ve Kariyere İlişkin ebeveyn Ölçeğinin alt boyutları arasında ilişkinin olup olmadığını test etmek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı hesaplanmış ve elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1.Özerklik	-														
2.İlişkiselik	.311	-													
3.Yetkinlik	.411	.520	-												
4.Araçsal	.186	.239	.275	-											
5.K.İ.Model	.179	.193	.182	.501	-										
6.Sözel	.177	.247	.283	.730	.500	-									
7.Duygusal	.139	.237	.270	.709	.525	.724	-								
8.Bilgi	.140	.226	.145	.233	.219	.150	.239	-							
9.Merak	.093	.264	.367	.289	.181	.288	.334	.409	-						
10.İlgiler	.175	.185	.189	.196	.129	.211	.148	.317	.322	-					
11.Denetim	.374	.176	.163	.120	.084	.115	.047	.283	.254	.408	-				
12.Anahtar	.084	.088	.111	.139	.178	.064	.127	.204	.134	.096	.122	-			
13.Zaman	.173	.136	.178	.195	.170	.201	.202	.277	.341	.329	.214	.254	-		
14.	.146	.224	.306	.323	.221	.245	.303	.360	.390	.330	.252	.209	.495	-	
15.Benlik	.225	.238	.290	.231	.169	.255	.151	.235	.235	.427	.378	.244	.484	.448	-
$\bar{x}$	18.9	18.6	17.2	25.2	23.9	21.9	24.6	15.5	15.9	16.2	17.7	11.4	10.7	27.2	16.
Ss	4.11	3.87	3.66	5.81	6.08	5.30	6.27	2.40	3.19	2.13	3.08	2.23	1.61	5.11	2.2

*p < .05, **p < .01

TPIÖ'nün alt boyutlarından özerklik ile KİEDÖ'nün alt boyutları olan araçsal yardım, kariyere ilişkin modelleme, sözel teşvik, duygusal destek arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. TPIÖ'nün alt boyutlarından özerklik ile ÇKGÖ'nün alt boyutları olan bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, zaman perspektifi, planlama, benlik arasında pozitif yönde ve anahtar figürler arasında herhangi bir ilişki olmadığı görülmektedir. TPIÖ'nün alt boyutlarından ilişkiselik ile KİEDÖ'nün alt boyutları olan araçsal yardım, kariyere ilişkin modelleme, sözel teşvik, duygusal destek arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. TPIÖ'nün alt boyutlarından özerklik ile ÇKGÖ'nün alt boyutları olan bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, zaman perspektifi, planlama, benlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve anahtar figürler arasında herhangi bir ilişki olmadığı görülmektedir. TPIÖ'nün alt boyutlarından yetkinlik ile KİEDÖ'nün alt boyutları olan araçsal yardım, kariyere ilişkin modelleme, sözel teşvik, duygusal destek arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. TPIÖ'nün alt boyutlarından özerklik ile ÇKGÖ'nün alt boyutları olan bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, anahtar figürler, zaman perspektifi, planlama, benlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

KİEDÖ'nün alt boyutları olan araçsal yardım ile ÇKGÖ'nün alt boyutları olan bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, anahtar figürler, zaman perspektifi, planlama ve benlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. KİEDÖ'nün alt boyutları olan kariyere ilişkin modelleme ile ÇKGÖ'nün alt boyutları olan bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, anahtar figürler, zaman perspektifi, planlama ve benlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. KİEDÖ'nün alt boyutları olan sözel teşvik ile ÇKGÖ'nün alt boyutları olan bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, zaman perspektifi, planlama, benlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve anahtar figürler arasında ilişki olmadığı görülmektedir. KİEDÖ'nün alt boyutları olan duygusal destek ile ÇKGÖ'nün alt boyutları olan bilgi, merak, ilgiler, anahtar figürler, zaman perspektifi, planlama, benlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve denetim odağı arasında ilişki olmadığı görülmektedir.

Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteğinin Çocukların Kariyer Gelişimini Yordamasına İlişkin Bulgular

Çocukların kariyer gelişimine ilişkin regresyon analizi aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteğinin Çocukların Kariyer Gelişimini Yordamasına Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SH	β	t	p
Sabit	85.540	4.278		19.993	.000
TPI	.491	.073	.319	6.726	.000
KİED	.192	.034	.272	5.730	.000
R ² = .233	F= 57.870	P= .000			

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(2, 382) = 57.870$, $p < .001$, ve bağımlı değişkendeki varyansın %23'sinin ($R^2_{adjusted} = .229$) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı bulunmuştur. Buna göre Temel Psikolojik İhtiyaçlar olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır, $\beta = .319$, $t(382) = 6.72$, $p < .00$, $pr^2 = .10$ olduğu görülmektedir. Ayrıca Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteği olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır, $\beta = .272$, $t(382) =$, $p < .00$, $pr^2 = .08$ olduğu görülmektedir.

Çocukların Kariyer Gelişimi Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Çocukların temel psikolojik ihtiyaçları, kariyer ilişkin ebeveyn desteği ve kariyer gelişim düzeylerinin cinsiyetleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için bağımsız gruplar *t*- testi analizi gerçekleştirilmiştir. T testi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 4. Çocukların Kariyer Gelişimi ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteğinin Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p		
Temel Psikolojik İhtiyaçlar	Özerklik	Kız	206	19.09	3.92	33	.83	.407	
		Erkek	179	18.74	4.32	383			
	Yetkinlik	Kız	206	18.50	3.89	383	-.68	.494	
		Erkek	179	18.77	3.85	383			
	İlişkisellik	Kız	206	17.33	3.60	383	.40	.685	
		Erkek	179	17.17	3.69	383			
Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteği	Araçsal Yardım	Kız	206	25.20	5.81	383	-.07	.944	
		Erkek	179	25.25	5.83				
	K.İ.Modelleme	Kız	206	22.81	6.18	383	-4.03	.000	
		Erkek	179	25.27	5.71				
	Sözel Teşvik	Kız	206	22.22	5.16	383	.90	.365	
		Erkek	179	21.73	5.45				
	Duygusal Destek	Kız	206	24.61	6.07	383	-.12	.900	
		Erkek	179	24.69	6.52				
	Çocuklar İçin Kariyer Gelişimi	Bilgi	Kız	206	15.44	2.41	383	-1.04	.295
			Erkek	179	15.70	2.38			
Merak		Kız	206	16.31	2.94	383	2.33	.020	
		Erkek	179	15.55	3.42				
İlgiler		Kız	206	16.30	2.12	383	.32	.745	
		Erkek	179	16.23	2.16				
Denetim Odağı		Kız	206	17.68	3.26	383	.47	.638	
		Erkek	179	17.83	2.87				
Anahtar Figürler		Kız	206	11.05	2.22	383	-4.00	.000	
		Erkek	179	11.95	2.15				
Zaman Perspektifi		Kız	206	10.83	1.45	383	1.55	.117	
		Erkek	179	10.58	1.76				
Planlama		Kız	206	27.06	4.94	383	-.57	.565	
		Erkek	179	27.36	5.30				
Benlik		Kız	206	15.70	2.16	383	-1.04	.297	
		Erkek	179	15.94	2.24				

Tablo 4.4'te cinsiyet bağlamında gruplar arasındaki anlamlılığın test edilmesi amacıyla yapılan Bağımsız Gruplar *t*-Testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre Temel psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin alt boyutları olan özerklik ($t = .83$, $p > .05$); yetkinlik ($t = -.68$, $p > .05$) ve ilişkisellik ($t = .40$, $p > .05$) cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Kariyere ilişkin ebeveyn desteği alt boyutlarında araçsal yardım ($t = -.07$, $p > .05$), sözel teşvik ($t = 0.90$, $p > .05$) ve duygusal destek ($t = -.12$, $p > .05$) anlamlı bir farklılık görülmezken kariyere ilişkin modelleme alt boyutunda ($t = -4.03$, $p < .05$) anlamlı bir farklılık görülmektedir. Çocuklar için kariyer gelişimi ölçeğinin alt boyutları bilgi ($t = -1.04$, $p > .05$); ilgiler ($t = .32$, $p > .05$); denetim odağı ($t = .47$, $p > .05$); zaman perspektifi ($t = 1.55$, $p > .05$); benlik ($t = -1.55$, $p > .05$) cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bununla birlikte anahtar figürler ($t = -4.00$, $p < .05$) ve merak ($t = 2.33$, $p > .05$) cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermektedir. Buna göre erkek öğrencilerin kariyere ilişkin modelleme ve anahtar figürler, kız öğrencilerin ise merak düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çocukların Kariyer Gelişimi Düzeylerinin Sınıf Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular

Çocukların temel psikolojik ihtiyaçları, kariyer ilişkin ebeveyn desteği ve kariyer gelişim düzeylerinin sınıf düzeyleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Bu analiz gerçekleştirilmeden önce analizin ön koşulu olan varyans homojenliğe Levene F testi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular varyansların homojen olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ANOVA sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 5. Çocukların Kariyer Gelişimi ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteğinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Varyansın	Kareler	sd	Kareler	F	p	
Temel Psikolojik İhtiyaçlar	Özerklik	Gruplararası	132.41	2	66.21	3.969	.020
		Grupici	6372.68	382	16.68		
	İlişkisel	Gruplararası	51.33	2	25.66	1.720	.180
		Grupici	5700.87	382	14.92		
	Yetkinlik	Gruplararası	152.16	2	76.08	5.798	.003
		Grupici	5012.89	382	13.12		
Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteği	Araçsal Yardım	Gruplararası	78.83	2	39.41	1.166	.313
		Grupici	12917.95	382	33.81		
	K.İ.Modelleme	Gruplararası	119.84	2	59.92	1.624	.199
		Grupici	14096.22	382	36.90		
	Sözel Teşvik	Gruplararası	79.30	2	39.65	1.414	.244
		Grupici	10708.68	382	28.03		
Duygusal Destek	Gruplararası	16.45	2	8.22	.208	.812	
	Grupici	15113.21	382	39.56			
Çocuklar İçin Kariyer Gelişimi	Bilgi	Gruplararası	32.74	2	16.37	2.861	.058
		Grupici	2185.81	382	5.72		
	Merak	Gruplararası	.97	2	1.48	.145	.865
		Grupici	3906.363	382	10.22		
	İlgiler	Gruplararası	1.05	2	.53	.115	.891
		Grupici	1757.30	382	4.60		
	Denetim Odağı	Gruplararası	147.35	2	73.67	8.016	.012
		Grupici	3511.18	382	9.19		
	Anahtar Figürler	Gruplararası	43.83	2	21.91	4.472	.122
		Grupici	1872.17	382	4.90		
	Zaman Perspektifi	Gruplararası	10.94	2	5.47	2.113	.094
		Grupici	988.76	382	2.58		
Planlama	Gruplararası	15.22	2	7.61	.290	.748	
	Grupici	10018.14	382	26.22			
Benlik	Gruplararası	5.81	2	2.90	.598	.550	
	Grupici	1857.45	382	4.86			

Tablo 5'da yer alan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, çocukların sınıf düzeylerine göre ilişkisellik ($F= 1.720, p> .05$), araçsal yardım ($F= 1.166, p> .05$), kariyere ilişkin modelleme ($F= 1.624, p> .05$), sözel teşvik ($F= 1.414, p> .05$), duygusal destek ($F= .208, p> .05$), bilgi ($F= 2.861, p> .05$), merak ($F= .145, p> .05$), ilgiler ($F= .115, p> .05$), anahtar figürler ($F= 4.472, p> .05$), zaman perspektifi ($F= 2.113, p> .05$), planlama ($F= .290, p> .05$) ve benlik ($F= .598, p> .05$) boyutlarında anlamlı bir fark görülmemektedir. Bununla birlikte özerklik ($F= 3.969, p< .05$), yetkinlik ($F= 5.798, p< .05$) ve denetim odağı ($F= 8.016, p< .05$) boyutunda anlamlı bir fark çıkmıştır. Buna göre sınıf düzeyini arttıkça özerklik düzeyi artmaktadır. Sınıf düzeyi arttıkça yetkinlik düzeyi azalmaktadır. Denetim odağı ise 7.sınıf öğrencilerinin 6 ve 8.sınıflara göre daha yüksek çıktığı görülmektedir.

Çocukların Kariyer Gelişimi Düzeylerinin Algılanan Akademik Başarı Durumuna İlişkin Bulgular

Çocukların temel psikolojik ihtiyaçları, kariyer ilişkin ebeveyn desteği ve kariyer gelişim düzeylerinin algılanan akademik başarı açısından farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. ANOVA gerçekleştirilmeden önce analizin ön koşulu olan varyans homojenliğe Levene F testi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular varyansların homojen olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan ANOVA sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Çocukların Kariyer Gelişimi ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteğinin Akademik Başarı Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Varyansın	Kareler	sd	Kareler	F	p	
Temel Psikolojik İhtiyaçlar	Özerklik	Gruplararası	536.76	3	178.92	11.422	.000
		Grupici	5968.34	381	15.66		
	İlişkisel	Gruplararası	387.09	3	129.03	9.163	.000
		Grupici	5365.04	381	14.08		
	Yetkinlik	Gruplararası	1256.53	3	418.84	40.829	.000
		Grupici	3908.51	381	10.25		

Tablo 6 Devamı . Çocukların Kariyer Gelişimi ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteğinin Akademik Başarı Durumuna Göre Karşılaştırılması

<i>Değişken</i>		<i>Varyansın</i>	<i>Kareler</i>	<i>sd</i>	<i>Kareler</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteği	Araçsal Yardım	Gruplararası	329.47	3	109.82	3.303	.020
		Grupiçi	12667.31	381	33.24		
	K.İ.Modelleme	Gruplararası	109.86	3	36.62	.989	.398
		Grupiçi	14106.19	381	37.02		
	Sözel Teşvik	Gruplararası	276.82	3	92.27	3.345	.019
		Grupiçi	10511.16	381	27.58		
Duygusal Destek	Gruplararası	351.42	3	117.14	3.020	.030	
	Grupiçi	147	381	38.78			
Çocuklar İçin Kariyer Gelişimi	Bilgi	Gruplararası	51.6	3	17.23	3.030	.029
		Grupiçi	216	381	5.68		
	Merak	Gruplararası	168.	3	56.32	5.737	.001
		Grupiçi	374	381	9.81		
	İlgiler	Gruplararası	38.1	3	12.72	2.819	.039
		Grupiçi	172	381	4.51		
	Denetim Odağı	Gruplararası	62.3	3	20.78	2.202	.087
		Grupiçi	359	381	9.43		
	Anahtar Figürler	Gruplararası	2.42	3	.81	.161	.923
		Grupiçi	191	381	5.02		
	Zaman Perspektifi	Gruplararası	27.6	3	9.21	3.614	.013
		Grupiçi	972.	381	2.55		
	Planlama	Gruplararası	325.	3	108.59	4.262	.006
		Grupiçi	970	381	25.47		
	Benlik	Gruplararası	15.0	3	5.02	1.036	.377
		Grupiçi	184	381	4.85		

Tablo 6'da yer alan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, çocukların sınıf düzeylerine göre kariyere ilişkin modelleme ($F= 9.89, p> .05$), denetim odağı ($F= 2.202, p> .05$), anahtar figürler ($F= .161, p> .05$) ve benlik ($F= 1.036, p> .05$) boyutlarında anlamlı bir fark görülmemektedir. Bununla birlikte özerklik ($F= 11.422, p< .05$), ilişkisellik ($F= 9.163, p< .05$), yetkinlik ($F= 40.829, p< .05$), araçsal yardım ($F= 3.303, p< .05$), sözel teşvik ($F= 3.345, p< .05$), duygusal destek ($F= 3.020, p< .05$), bilgi ($F= 3.030, p< .05$), merak ($F= 5.737, p< .05$), ilgiler ($F= 2.819, p< .05$), zaman perspektifi ($F= 3.614, p< .05$) ve planlama ($F= 4.262, p< .05$) boyutunda anlamlı bir fark çıkmıştır.

Yapılan "Tukey HSD" testlerine göre akademik başarı durumu (kötü-orta-iyi-çok iyi) arttıkça özerklik, ilişkisellik, yetkinlik, araçsal yardım, sözel teşvik, duygusal destek, merak, ilgi ve planlama düzeyleri artmaktadır.

Çocukların Kariyer Gelişimi Düzeylerinin Algılanan Gelir Düzeyine İlişkin Bulgular

Çocukların temel psikolojik ihtiyaçları, kariyer ilişkin ebeveyn desteği ve kariyer gelişim düzeylerinin algılanan gelir düzeyi açısından farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. ANOVA gerçekleştirilmeden önce analizin ön koşulu olan varyans homojenliğe Levene F testi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular varyansların homojen olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan ANOVA sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 7. Çocukların Kariyer Gelişimi ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteğinin Algılanan Gelir Düzeyine Göre Karşılaştırılması

<i>Değişken</i>		<i>Varyansın</i>	<i>Kareler</i>	<i>sd</i>	<i>Kareler</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Temel Psikolojik İhtiyaçlar	Özerklik	Gruplararası	101.40	4	25.35	1.504	.200
		Grupiçi	6403.70	380	16.85		
	İlişkisellik	Gruplararası	104.20	4	26.05	1.753	.138
		Grupiçi	5647.93	380	14.86		
	Yetkinlik	Gruplararası	53.80	4	13.45	1000	.407
		Grupiçi	5111.24	380	13.45		
Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteği	Araçsal Yardım	Gruplararası	143.65	4	35.91	1.062	.375
		Grupiçi	12853.13	380	33.82		
	K.İ.Modelleme	Gruplararası	421.11	4	105.27	2.900	.022
		Grupiçi	13794.94	380	36.30		
	Sözel Teşvik	Gruplararası	142.88	4	35.72	1.275	.279
		Grupiçi	10645.10	380	28.01		
	Duygusal Destek	Gruplararası	268.64	4	67.16	1.717	.145
		Grupiçi	14861.01	380	39.10		

Tablo 7 Devamı. Çocukların Kariyer Gelişimi ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Kariyere İlişkin Ebeveyn Desteğinin Algılanan Gelir Düzeyine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Varyansın	Kareler	sd	Kareler	F	p
Bilgi	Gruplararası	7.74	4	1.93	.333	.856
	Grupiçi	2210.81	380	5.81		
Merak	Gruplararası	60.73	4	15.18	1.499	.202
	Grupiçi	3848.59	380	10.12		
İlgiler	Gruplararası	14.34	4	3.58	.782	.538
	Grupiçi	1744.01	380	4.59		
Çocuklar İçin Kariyer Gelişimi	Gruplararası	93.38	4	23.34	2.488	.043
	Grupiçi	3565.15	380	9.38		
Denetim Odağı	Gruplararası	10.90	4	2.72	.544	.704
	Grupiçi	1905.11	380	5.01		
Zaman Perspektifi	Gruplararası	4.74	4	1.18	.453	.770
	Grupiçi	994.95	380	2.61		
Planlama	Gruplararası	165.86	4	41.46	1.597	.174
	Grupiçi	9867.51	380	25.96		
Benlik	Gruplararası	23.69	4	5.92	1.224	.300
	Grupiçi	1839.57	380	4.84		

Tablo 7'de yer alan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, çocukların sınıf düzeylerine göre özerklik ($F= 1.504, p> .05$), ilişkisellik ($F= 1.753, p> .05$), yetkinlik ($F= 1.000, p> .05$), araçsal yardım ($F= 1.062, p> .05$), sözel teşvik ($F= 1.275, p> .05$), duygusal destek ($F= 1.717, p> .05$), bilgi ($F= .333, p> .05$), merak ($F= 1.499, p> .05$), ilgiler ($F= .782, p> .05$), anahtar figür ($F= .544, p> .05$), zaman perspektifi ($F= .453, p> .05$) ve benlik ($F= 1.224, p> .05$) boyutlarında anlamlı bir fark görülmemektedir. Bununla birlikte kariyere ilişkin modelleme ($F= 2.900, p< .05$) ve denetim odağı ($F= 3.175, p< .05$) boyutunda anlamlı bir fark çıkmıştır. Algılanan gelir düzeyi arttıkça kariyere ilişkin modelleme boyundaki puanlar da artmaktadır. Denetim odağı ise en yüksek ekonomik durumu orta olan, sonrasında ise ortanın üstü olan insanlarda daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Kariyer gelişimine yönelik yapılan çalışmalar daha çok ortaöğretim ve sonrasındaki yaş gruplarında olan bireylere yönelik yapılmaktadır (Akkoç, 2009; Alkan, 2014; Dinç, 2008; Korkut Owen, 2018; Nalbantoğlu Yılmaz vd., 2018; Öztemel, 2013; Pekkaya ve Çolak, 2013; Şeker ve Kaya, 2018). İlköğretim öğrencilerine yönelik kariyer gelişimini inceleyen araştırmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Bu sebeple alan yazında ilköğretimin II. kademesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin kariyer gelişimine yakın olarak kullanılan araştırmalardan faydalanılmaktadır.

Araştırmada, ilk olarak çocukların kariyer gelişimi, kariyere ilişkin ebeveyn desteği ve okul ortamında temel psikolojik gereksinimler alt ölçekleri cinsiyet grupları açısından incelenmiştir. Bulgulardan elde edilen sonuçlara göre ortaokulda öğrenim görmekte olan erkek öğrencilerin kariyere ilişkin modelleme ve anahtar figürler, kızkız öğrencilerin ise merak düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Cinsiyet bağlamında ölçeklerin diğer alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Alan yazında kız öğrencilerin kariyer gelişimlerinin erkek öğrencilerden yüksek olduğunu belirten araştırmalar bulunmaktadır (Akay, 1982; Bacanlı ve Sürücü, 2011; Sapmaz, 2010; Sekmenli, 2000; Şahin, 2007). Bazı araştırmalarda ise erkeklerin kariyer gelişim düzeyleri kızların kariyer gelişim düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir (Achebe, 1982; Bozgeyikli, 2009; Işıklar ve Bozgeyikli, 2010; Watson, 1984). Ayrıca çocukların ve lise öğrencilerinin kariyer gelişimlerinin cinsiyete göre farklılaşmadığını ifade eden araştırmalar da bulunmaktadır (Can ve Taylı, 2014; Kağnıcı, 1999; Salami, 2008; Schultheiss ve Stead, 2010; Yayla, 2011; Zeren, 1999). Alan yazında kariyer gelişimine ilişkin kız öğrencilerin merak düzeylerinin daha yüksek olduğunu bulan araştırmalar da bulunmaktadır (Bakır ve Büyükgöze Kavas, 2021; Sapmaz, 2010; Sürücü vd., 2015; Schultheiss ve Stead, 2004). Bu araştırmada kız öğrencilerin merak puanlarının erkek öğrencilerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olması alan yazında yapılan diğer araştırmaları desteklemektedir. Böyle bir sonucun cinsiyete özgü biyolojik özelliklere bağlı bir durum olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple öğretim süreçlerinde, programlarında ve özellikle ilköğretimde dönemindeki rehberlik hizmetlerinde erkek öğrencilerin merak davranışlarında cesaretlendirici hedeflere yer verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çocukların merak davranışı engellendiğinde çalışma motivasyonları ve yaratıcılık özellikleri de bu durumdan olumsuz etkilenebilmektedir (Chak, 2002).

Araştırmada, kariyere ilişkin ebeveyn desteği ve alt boyutları cinsiyet grupları açısından incelenmiştir. Buna göre sadece kariyere ilişkin modelleme alt boyutunda cinsiyete göre erkek öğrenciler lehinde bir

sonuca ulaşılmıştır. Alan yazında anne ve babanın çocuklarının eğıtsel ve kariyer planlamalarına katılmalarının kariyer gelişimi sūreçleriyle ilişkili olduğu gōr÷lmektedir (Bacanlı vd., 2013). T÷rkiye’de kariyer danışmanlığı alanında yapılan çalışmalarda da (Bayındır, 1999; D÷lger, 2009; G÷neř, 2015; Hamamcı, 1996; Piřkin, 2002; Solmaz, 2015; S÷r÷c÷, 2005; Ùlker, 2015; Yıldırım, 2015) kariyer sūrecinde ailenin önemli rol oynadığı ortaya konulmaktadır. Bakır ve B÷y÷kgōze (2021) tarafından yapılan çalışmada ise kariyere ilişkin ebeveyn desteğinin araçsal yardım, duygusal destek ve sōzel teşvik boyutlarında cinsiyete gōre bir farklılığın olmadığı; ancak kariyere ilişkin modelleme alt boyutunda erkek oğrenciler lehinde bir farklılığın olduğu gōr÷lmektedir. Bu araştırmanın bulguları Bakır ve B÷y÷kgōze (2021) tarafından yapılan araştırmadaki sonuçları destekler niteliktedir. Bu sonuçların ortaya çıkmasında bazı toplumsal ve geleneksel normların etkili olduğu dūř÷n÷lmektedir. Bunlar arasında ailenin geçimini sağlayan kişinin baba olması gerektiği anlayışı, daha çok erkeklerin çalışma hayatında yer alması, erkeklere uygun iř imkânlarının daha fazla olması ve erkeklerden iř konusunda beklentinin y÷ksek olması gibi durumlar sayılabilir (Bakır, 2018).

Araştırma kapsamında erkek oğrencilerin anahtar fig÷r boyutundaki d÷zeylerinin kız oğrencilerden daha y÷ksek olduğu gōr÷lmektedir. Bu bulgu Bakır ve B÷y÷kgōze (2021)’nin araştırmalarını desteklemektedir. Bu durumun toplumsal anlamda insanların cinsiyetlere atfettiği anlamlar, y÷klediği gōrev ve sorumluluklar nedeniyle kızkızların daha çok aile sınırları içerisinde birincil işlevlerinin eř ve anne olduğu anlayışından kaynaklandığı dūř÷n÷lmektedir. Toplum yapısı gōz önüne alındığında iř, meslek ve çalışma alanlarında kızkız sayısının az olması sebebiyle anahtar fig÷r ve kariyere ilişkin modelleme boyutunda cinsiyete gōre farklılığa sebep olabileceği varsayılmaktadır.

Araştırma kapsamında cinsiyete gōre temel psikolojik ihtiyaçların farklılaşmadığı gōr÷lmektedir. Konuyla doğrudan ilgili bir çalışma bulunmamakla birlikte, Nigar (2014) tarafından yapılan çalışmada 6, 7 ve 8. sınıf oğrencilerinin psikolojik ihtiyaçlarının cinsiyete gōre farklılaşmadığı gōr÷lmektedir. Aynı şekilde Kaya ve Sarı (2016)’nın çalışmalarında temel psikolojik ihtiyaçların cinsiyete gōre farklılaşmadığı gōr÷lmektedir. Bunun yanı sıra diğer bazı çalışmalarda ise temel psikolojik ihtiyaçların cinsiyete gōre farklılaştığı gōr÷lmektedir (Annaberdiyev, 2006; Çelikkaleli, Gōkakan ve Çapri, 2005; Erden, 2021; G÷ndoğdu ve Yazuzer, 2012; Harvey ve Retter, 2002; Sorhan, 2014; T÷rkdoğan, 2010).

Araştırmanın diğer değişkeni olan sınıf d÷zeyine gōre çocukların sınıf d÷zeyi arttıka izerklik d÷zeyi artmakta; sınıf d÷zeyi arttıka yetkinlik d÷zeyi ise azalmaktadır. Denetim odağı ise 7.sınıf oğrencilerinin 6. ve 8.sınıflara gōre daha y÷ksek çıktığı gōr÷lmektedir. Diğer alt boyutlara gōre ise sınıf d÷zeyine gōre anlamlı bir fark olmadığı gōr÷lmektedir. Alan yazında doğrudan sınıf d÷zeyine ilişkin bir araştırma olmasa da yaş ile temel psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu anlamda yapılan çalışmalar izerklik ihtiyacı puanlarının yaşla doğru orantılı bir şekilde arttığı; diğer ihtiyaçların ise yaşa gōre anlamlı bir farklılık gōstermediđi gōr÷lmektedir (Arturan, 2015; Jousmet vd., 2008).

Alan yazında çocukların kariyer gelişimine ilişkin yař ve sınıf d÷zeyine gōre yapılan araştırmalar bulunmaktadır. Super (1963) teorik olarak yař ilerledikçe kariyer gelişiminin de y÷kselmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda ilköğretim, ortaokul ve lise oğrencilerine yōnelik yapılan çalışmalar, yař ilerledikçe kariyer gelişimi d÷zeylerinin de y÷kseldiği gōr÷ř÷n÷ desteklemektedir (Creed, Patton ve Prideaux, 2007; Patton ve Creed, 2001; Schultheiss, Palma ve Manzi, 2002; Yayla ve Bacanlı, 2011). Bununla birlikte sınıf d÷zeyi y÷kseldike çocukların kariyer gelişimi d÷zeylerinin anlamlı olarak y÷kseldiği sonucunu elde eden sadece ilköğretim oğrencilerine yōnelik çalışmalar da bulunmaktadır (Bacanlı ve S÷r÷c÷, 2011; Bakır ve B÷y÷kgōze Kavas, 2021; Crites, 1978; Super ve Nevill, 1984; Kuzgun ve Bacanlı, 2011). Alan yazında yapılan diğer araştırmalar ile bu araştırmanın sonuçları ört÷şmektedir, ancak 8. Sınıf oğrencilerinin durumunun farklı olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu durumun 8. Sınıf sonunda yapılan Liseye Geçiř Sınavı (LGS) sebebiyle çocukların başta aileleri olmak üzere çevresindeki kişilerin etkili olduğu dūř÷n÷lmektedir. Sınava hazırlık yapan çocukların çevresi tarafından kontrol ve yōnlendirilmesi sōz konusu olmaktadır (Bakır, 2018).

Araştırma kapsamında sınıf d÷zeyine gōre kariyere ilişkin ebeveyn desteğinin farklılaşmadığı gōr÷lmektedir. Bu anlamda Bakır ve B÷y÷kgōze Kavas (2021) tarafından yapılan araştırmanın sonucu olan sınıf d÷zeyi arttıka çocukların ebeveyn desteğini daha az hissettiğine ilişkin bulguları desteklememektedir. Bununla birlikte alan yazında algılanan ebeveyn desteğinin sınıf d÷zeyine gōre değiştiğini açıklayan çalışmalar da bulunmaktadır (Ünsar vd., 2009; Kartal ve etinkaya 2009; Karataş, 2012; Yaycı, 2016).

Araştırma kapsamında sınıf d÷zeyi arttıka temel psikolojik ihtiyaçların alt boyutları olan izerklik d÷zeyinin arttığı, yetkinlik d÷zeyinin ise dūřt÷đü gōr÷lmektedir. Benzer şekilde farklı eğitim kademelerinde olan oğrencilerin temel psikolojik ihtiyaçlarının sınıf d÷zeyine gōre farklılık gōsterdiđi belirtilmektedir

(Erden, 2021; Kaya, 2018; Türkdogan, 2010). Ayrıca temel psikolojik ihtiyaçların sınıf düzeyine göre değişmediğini ortaya çıkaran çalışmalar da bulunmaktadır (Annaberdiyev, 2006; Çelikkaleli ve Gündoğdu, 2005; Nigar, 2014; Yeter, 2016). Öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça özerklik düzeyinin yükselmesi beklenen bir durum olarak düşünülmektedir. Sınıf düzeyine bağlı olarak yaşın artması gelişim dönemleri itibarıyla bireyin daha fazla bağımsız davranışları sergileyebileceği bir olgunluk kazandırmaktadır (Kuzgun, 2000: 37). Yetkinlik düzeyinin düşmesi ise bireyin yaşı ilerledikçe sahip olduğu bilgi ve becerilerin daha fazla farkına varmasıyla birlikte eksik kaldığı veya yetersiz olduğu alanları açık bir şekilde görmesine yorumlanmaktadır.

Araştırma kapsamında algılanan gelir düzeyi arttıkça kariyere ilişkin modelleme boyundaki puanlar da artmaktadır. Denetim odağı ise en yüksek ekonomik durumu orta olan, sonrasında ise ortanın üstü olan insanlarda daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte diğer alt boyutlarda ise algılanan gelir düzeyine göre farklılık göstermemektedir. Harris (1998) tarafından yapılan bir çalışmada ailenin sosyo ekonomik düzeyini çocukların kariyer gelişimini etkilemediği belirtilmektedir. Alanyazında yapılan diğer çalışmalarda ise ailenin gelir düzeyinin çocukların kariyer gelişiminde etkili olduğu görülmektedir (Çakar ve Kulaksızoğlu, 1997; Işıklar ve Bozgeyikli, 2010; Kuzgun, 2011; Sürücü, 2005; Yazar, 1997; Yayla ve Bacanlı, 2011). Bireylerin ekonomik durumu, yaşadığı çevreyi, imkânlarını ve yaşam tarzını etkilemektedir (Kuzgun, 2011). Bu sebeple çok farklı ve çeşitli mesleklere sahip olan insanlarla karşılaşmak mümkün olabilmektedir. Bu çeşitlilik çocukların iş ve mesleğe yönelik model alabileceği birey sayısını da arttırmaktadır. Denetim odağı boyutunda ise algılanan gelir düzeyi orta olan çocukların puanları daha yüksek çıkmıştır. Bu anlamda daha önce denetim odağı alt boyutu araştıran bir çalışma bulunmamaktadır.

Araştırmada temel psikolojik ihtiyaçlar ile algılanan gelir düzeyi arasında bir ilişki görülmemektedir. Alan yazında yapılan diğer çalışmalar ise ailenin ekonomik durumunun çocukların temel psikolojik ihtiyaçlarını etkilediğini göstermektedir (Cihangir ve Haktanır, 1999; Erden, 2021; Jiaoud vd., 2020; Uyanık Balat, 2007). Bu anlamda araştırma önceki çalışmaların bulgularını desteklememektedir. Çocukların algıladıkları ebeveyn desteğini aile gelir durumuna göre farklılaştığını (Bektaş ve Zabun, 2019) ve farklılaşmadığını (Aliyev ve Tunç, 2017) gösteren çalışmalar bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında yapılan analizlere göre akademik başarı durumu (kötü-orta-iyi-çok iyi) ile özerklik, ilişkisellik, yetkinlik, araçsal yardım, sözel teşvik, duygusal destek, merak, ilgi ve planlama düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Alan yazında yapılan araştırmalar akademik başarı durumu arttıkça çocukların kariyer gelişimi düzeylerinin de arttığını göstermektedir (Akbalık, 1991; Bacanlı ve Sürücü, 2011; Bal, 1998; Baltacı, Öztemel ve Traş, 2020; Kelso, 1977; Kuzgun ve Bacanlı, 1996; Kuzgun ve Bacanlı, 2011; Lawrence ve Brown, 1976; Savickas, 1984; Sekmenli, 2000; Super, 1963; Yayla ve Bacanlı, 2011; Westbrook vd., 1980). Merak, ilgi ve planlama boyutları akademik başarıyı sağlayan unsurlar olarak düşünülmektedir. Bu sebeple akademik başarının bu boyutlar üzerinden kariyer gelişimini yordaması beklendik bir durum kabul edilmektedir.

Alan yazında akademik başarı ile temel psikolojik ihtiyaçların alt boyutları (özerklik, ilişkisellik ve yetkinlik) arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Akademik başarı düzeyi ile yetkinlik düzeyi arasındaki ilişki beklendik bir durum olarak düşünülmektedir. Bu sonuç eğitim alanına önemli katkı sunacak bir bulgu olarak görülmektedir. Öğrencilerin akademik başarı düzeyinin artması ilgili derslerin müfredatlarına ilişkin bilgi düzeyinin arttığı anlamına gelmektedir. Bilgi düzeyinin artması öğrencilerin yetkinlik ihtiyacının karşılanması açısından önemli bir bulgu sağlamaktadır.

Akademik başarı düzeyi ile kariyere ilişkin ebeveyn desteği ölçeğinin alt boyutları olan araçsal yardım, sözel teşvik, duygusal destek arasında güçlü bir ilişkinin olması önemli bir veri kaynağı olarak kabul edilmektedir. Ebeveynlerin araçsal yardım, sözel teşvik ve duygusal destekleri çocukların akademik başarısını olumlu yönde etkilemektedir. Bu sonuç alan yazında yapılan araştırmalardaki bulguları desteklemektedir (Akçalan, 2016; Akkaya, 2011; Ökten, 2019).

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara göre temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması ve kariyere ilişkin ebeveyn desteği çocukların kariyer gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Alan yazında yapılan diğer araştırmalarda da ebeveynlerin çocukların kariyer eğitimi ve gelişimlerinde önemli rehber ve destek kaynakları oldukları görülmektedir (Bacanlı ve Güngör, 2016; Choi, Kim ve Kim, 2015; Garcia vd., 2016; Guan vd., 2016; Öztemel, 2013; Şavlak, 2019; Temeloğlu, 2019; Turner ve Lapan, 2002; Turner, Steward ve Lapan, 2004). Sickinger (2012) ilköğretim II. kademesindeki öğrencilere yönelik yaptığı çalışmasında ebeveyn davranışlarının ve ebeveyn desteğinin kariyer ile ilgili davranışların ve kariyer araştırma davranışlarının önemli yordayıcıları olduğunu ifade etmektedir. Bacanlı ve Güngör (2016) ise ilköğretim II.

kademesindeki öğrencilerin aileden algılanan sosyal destek arttıkça kariyer gelişimi düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşmıştır. Alan yazında temel psikolojik ihtiyaçların kariyer gelişimine olan etkisini doğrudan inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Benzer çalışmalara bakıldığında temel psikolojik ihtiyaçların ertelenmesi, ihtiyaçların karşılanması yerine kariyer etkinliklerine öncelik verilmesi gibi durumların kariyer gelişimi süreçlerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Cordeiro vd., 2018; Heckhausen vd., 2010; Holding vd., 2019; Rasskazova vd., 2016).

Araştırma kapsamında temel psikolojik ihtiyaçların alt boyutları olan özerklik, ilişkisellik ve yetkinlik ile kariyere ilişkin ebeveyn desteğinin alt boyutları olan araçsal yardım, kariyere ilişkin modelleme, sözel teşvik ve duygusal destek arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır. Özerklik ve ilişkisellik boyutları ile çocukların kariyer gelişiminin alt boyutları olan bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, zaman perspektifi, planlama ve benlik arasında pozitif yönde bir ilişki, anahtar figürler boyutunda ise bir ilişki olmadığı görülmektedir. Yetkinlik ile çocukların kariyer gelişiminin alt boyutları olan bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, zaman perspektifi, planlama, benlik ve anahtar figür arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır. Kariyere ilişkin ebeveyn desteğinin alt boyutları olan araçsal yardım ve kariyere ilişkin modelleme ile çocukların kariyer gelişiminin alt boyutları olan bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, zaman perspektifi, planlama, benlik ve anahtar figür arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kariyere ilişkin ebeveyn desteğinin alt boyutları olan sözel teşvik ile çocukların kariyer gelişiminin alt boyutlarından anahtar figürler dışında diğer alt boyutlar olan bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, zaman perspektifi, planlama ve benlik arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca kariyere ilişkin ebeveyn desteğinin alt boyutu olan duygusal destek ile çocukların kariyer gelişiminin alt boyutlarından denetim odağı dışında diğer alt boyutlar olan bilgi, merak, ilgiler, zaman perspektifi, planlama, benlik ve anahtar figürler arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Alan yazında çocukların kariyer gelişimlerini ebeveyn desteği ve temel psikolojik ihtiyaçlar bağlamında araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kariyer gelişimi ile temel psikolojik ihtiyaçlar özelinde bir araştırmaya ulaşılammıştır. Bununla birlikte Bakır ve Büyükgöze Kavas (2021) tarafından yapılan çalışmada kariyer ilişkin ebeveyn desteği alt boyutlarının (araçsal yardım, kariyere ilişkin modelleme, sözel teşvik ve duygusal destek) çocukların kariyer gelişiminin alt boyutları (bilgi, merak, ilgiler, denetim odağı, zaman perspektifi, anahtar figür, planlama ve benlik arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Araştırmanın sonuçları bu çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Yalnızca bu çalışmada sözel teşvik ile anahtar figür ve duygusal destek ile denetim odağı arasında bir ilişki görülmemektedir. Bu anlamda farklılık göstermektedir. Çocuğun kariyer gelişimine ilişkin rol model alacağı kişi konusunda ebeveynlerin sözel anlamda desteğine ihtiyaç duymadığı düşünülmektedir. Ayrıca ebeveynlerin gösterdiği duygusal desteğin çocukların kariyer gelişimlerine ilişkin rollerini ve sorumluluklarını etkilememesi beklenen bir sonuçtur. İçten denetimli olan bireyler kariyer yaşamlarına ilişkin sorumluluklarını alabilmekte ve kararlarının sonuçları doğrultusunda hareket edebilmektedir.

Öneriler

- Araştırma çocukların kariyer gelişiminde temel psikolojik ihtiyaçlar ve kariyere ilişkin ebeveyn desteğine yönelik nicel bir araştırma yöntemi takip edilerek yapılmıştır. Bu sebeple sonraki çalışmalarda nitel yöntem veya karma yöntem araştırmasının yapılması çocukların kariyer gelişimine ilişkin derinlemesine bilgi sağlayacaktır.
- Değişkenler arasındaki ilişkilerin farklı bölge ve çalışma gruplarıyla zenginleştirilmesi yapılabilir.
- Yaşam boyu kariyer gelişimi perspektifi göz önüne alınarak okul öncesi ve ilköğretim I. kademe öğrencileri de çalışma grubuna dâhil edilebilir.
- Çocukların kariyer gelişimine ilişkin kişilik özellikleri, kariyer değerleri veya ek demografik bilgiler gibi farklı değişkenler kullanılarak başka çalışmalar da yapılabilir.
- Okullarda mesleki rehberlik ve kariyer programı oluşturulurken çocukların temel psikolojik ihtiyaçları göz önüne alınarak kişisel rehberlik ağırlıklı programlara öncelik verilebilir. Bu anlamda özerklik, yetkinlik ve ilişkisellik boyutlarına yönelik psiko eğitim programları düzenlenebilir.
- Okullarda meslek tanıtım günleri düzenlenerek alanında tanınırlığı yüksek ve başarılı meslek mensupları okullara davet edilebilir. Bu şekilde öğrencilere anahtar figür olacak kişilerin sayısı arttırılabilir.
- Teknik gezi ziyaretleri kapsamında fabrikalar, üretim merkezleri ve iş yeri tanıtımı yapılabilir. Böylelikle öğrencileri iş ve mesleklerin gerektirdiği özellikleri, çalışma şartlarını ve koşullarını görebilir.

- Üst eğitim kurumları ziyaret edilerek çocukların gelecekte yapacakları okul tercihlerine ilişkin bilgi edinmeleri sağlanabilir. Kariyer planlaması bakımından öğrencilere yol gösterici olacaktır.
- Okul ve kariyer hedefleri ile öğrenci ihtiyaçları doğrultusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde projeler hazırlanabilir. Böylelikle öğrencilerin bilgi, merak, araştırma gibi becerilerini geliştirecek ve disiplinli çalışma performansını gösterebilecek bir fırsat sağlanacaktır.
- Psikolojik danışmanlar, kariyer danışmasına ilişkin yeterliklerini arttırmaya yönelik çalışmalar planlayabilir. Bu anlamda hizmet içi eğitimlere veya lisansüstü eğitimler yoluyla kariyer danışmanlığı konusunda gelişim sağlanabilir.
- Okullarda uygulanan standart testler arasında kariyer odaklı testlere daha fazla yer verilebilir. Bu şekilde öğrencilerin kariyer gelişimi sürecinde ihtiyaç duydukları alanlar belirlenerek gerekli destek hizmetler sunulabilir.
- Kariyer danışmasına destek niteliğini taşıyabilecek zengin materyaller hazırlanabilir.
- Çocukların eğitim kurumlarına başlamasıyla birlikte eğitim süresi boyunca interaktif bir şekilde kariyer gelişim dosyaları düzenlenebilir. Öğrencilerin kariyer süreçleri takip edilerek bireysel özellikler ve ihtiyaçlar doğrultusunda uygun yönlendirmeler yapılabilir.
- Ebeveynlerin kariyere ilişkin farkındalık düzeylerini arttırmak ve çocuklarının kariyer gelişim sürecine destek olmaları için resmi veya özel kurumlar tarafından yapılan psikoeğitim programlarına katılım gösterilebilir.

Etik Beyan

“Çocukların Kariyer Gelişimi İle Temel Psikolojik İhtiyaçları ve Ebeveyn Desteği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Achebe, C. C. (1982). Assessing the vocational maturity of students in the East Central State of Nigeria. *Journal of Vocational Behavior*, 20, 153–161.
- Akay, B. (1982). *Lise öğrencilerinin mesleki uygunluk düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbalık, G. (1991). *Ortaokul III. sınıf öğrencilerinin mesleki uygunluk düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akçaalan, M. (2016). *Yaşam boyu öğrenme ile sosyal duygusal öğrenme arasındaki ilişkilerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Akkaya, Ç. (2011). *Ortaöğretim öğrencilerinde algılanan sosyal destek ve öz-duyarlılık düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Akkoç, F. F. (2009). *Lise öğrencilerinin kariyer düşüncelerini etkileyen faktörlerin incelenmesi* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Aliyev, R. ve Tunç, E. (2017). Ortaokul öğrencilerinin algılanan sosyal destek düzeyi ve benlik algılarının incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 401-418.
- Alkan, N. (2014). Üniversite adaylarının bölüm tercihleri: bir kariyer araştırma yöntemi olarak bölüm tanıtımları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 41(5), 61-74.
- Annaberdiev, D. (2006). *Türkiye’de eğitim gören Türk cumhuriyetleri ve Türk üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım arama tutumları, psikolojik ihtiyaçları ve psikolojik uyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Artıran, M. (2015). *Akılca Duygucu Davranışçı Kuram ve Öz-Belirlenim Kuramı çerçevesinde yeni bir ölçek: Akılca-Duygucu Öz-Belirlenim (ADÖB) Ölçeğinin geliştirilmesi* (Doktora Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bacanlı, F. ve Sürücü, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin kariyer gelişimleri ile ebeveyn bağlanma durumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 679-700.
- Bacanlı, F. ve Güngör, A. (2016). Examining the relationship between social support and career development of Turkish middle school students. *8. Annual UCF Counseling Conference, University of Central Florida, Orlando, Florida, US.*

- Bacanlı, F., Eşici, H. ve Özünlü, M. B. (2013). Kariyer karar verme güçlüklerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(40), 198-211.
- Bacanlı, F., Özer, A., ve Sürücü, M. (2006). Çocuklar için kariyer gelişim ölçeğinin faktör yapısı ve güvenilirliği. 9. *Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, İzmir.
- Bakır, V. (2018). Çocukların kariyer gelişiminde ebeveyn desteği ve sosyo-demografik özelliklerin rolü. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Bakır, V. ve Büyükgöze Kavas, A. (2021). Çocukların kariyer gelişiminde ebeveyn desteği ve sosyo-demografik özelliklerin rolü. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51, 119-136.
- Bal, P. N. (1998). *Ergenlik döneminde mesleki karar verme olgunluğunun incelenmesi ve mesleki karar verme eğitim programının etkisinin araştırılması* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baltacı, U., Öztemel, K. ve Traş, Z. (2020). Investigation of the relationship between adolescents' career indecision, and social support perception and basic psychological needs. *International Education Studies*, 13(10), 113-123.
- Bandura, A. (1994). Social cognitive theory and exercise of control over HIV infection. In *Preventing AIDS* (pp. 25-59). Springer, Boston, MA.
- Bandura, A. (2006). Guide for constructing self-efficacy scales. In F. Pajares & T. Urdan (Eds.), *Self-efficacy beliefs of adolescents* (pp. 307-337). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Bayındır, A. (1999). *Bireylerin mesleki olgunluk düzeyleri ile anne babalarının tutumlarının algılamaları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bektaş, Ö. ve Zabun, E. (2019). Ortaokul öğrencilerinde algılanan sosyal destek. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(69), 530-539.
- Bozgeyikli, H. (2009). A Study On Turkish Elementary School Students' Career Development According To Perceived Social Support, Socioeconomic Status and Gender. 11th International Conference on Education. May 25-28 2009 Athens, Greece.
- Bozgeyikli, H., Bacanlı, F. ve Doğan, H. (2009). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin mesleki karar verme yetkinliklerinin yordayıcılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 125-136.
- Büyükoztürk, ř., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, ř. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, A. ve Taylı, A. (2014). Ortaokul öğrencilerinin kariyer gelişimlerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 321-346.
- Chak, A. (2002). Understanding children's curiosity and exploration through the lenses of Lewin's field theory: On developing an appraisal framework. *Early Child Development & Care*, 172, 77-87.
- Choi, Y., Kim, J. ve Kim, S. (2015). Career development and school success in adolescents: The role of career interventions. *Career Development Quarterly*, 63(2), 171-186.
- Cihanęir, S. ve Haktanır, G. (1999). On yaşındaki çocukların denetim odakları ile özsayı düzeylerinin incelenmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 33(1).
- Cihanęir, S. ve Haktanır, G. (2000). On yaşındaki çocukların denetim odakları ile özsayı düzeylerinin incelenmesi. *Ankara University Journal Of Faculty Of Educational Sciences*, 33(1). http://doi:10.1501/Egifak_0000000034
- Cordeiro, P. M. G., Paixão, M. P., Lens, W., Lacante, M. ve Luyckx, K. (2018). Parenting styles, identity development, and adjustment in career transitions: The mediating role of psychological needs. *Journal of Career Development*, 45(1), 83-97. <https://doi.org/10.1177/0894845316672742>
- Cordeiro, P. M. G., Paixão, M. P., Lens, W., Lacante, M. ve Luyckx, K. (2018). Parenting styles, identity development, and adjustment in career transitions: The mediating role of psychological needs. *Journal of Career Development*, 45(1), 83-97. <https://doi.org/10.1177/0894845316672742>
- Creed, P.A., Patton, W. and Prideaux, L.A. (2007). Predicting change over time in career planning and career exploration for high school students. *Journal of Adolescence*, 30, 377-392.
- Çakar, M. ve Kulaksızoğlu, A. (1997). Lise son sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri ile denetim odağı düzeylerinin karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(9), 113-131.
- Çelikkaleli, Ö. ve Gündoğdu, M. (2005). Eğitim fakültesi öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(5), 43-53.
- Dinç, E. (2008). Meslek seçiminde etkili olan faktörlerin incelenmesi: Meslek yüksekokulu muhasebe programı öğrencileri üzerine bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(16), 90-106.
- Dülger, Ö. (2009). *Ergenlerde algılanan sosyal destek ile karar verme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erden, Z. ř. (2021). *Covid-19 pandemi döneminde lise öğrencilerinin kaygı ve temel psikolojik ihtiyaçlarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Eryılmaz, A. ve Mutlu, T. (2017). Yaşam boyu gelişim yaklaşımı perspektifinden kariyer gelişimi ve ruh sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(2), 227-249.
- Garcia, P. R. J. M., Restubog, S. L. D., Bordia, P., Bordia, S. ve Roxas, R. E. O. (2015). Career optimism: The roles of contextual support and career decision-making self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 88, 10-18
- Gillies, R. M., McMahon, M. L. ve Carroll, J. (1998). Evaluating a career education intervention in the upper elementary school. *Journal of Career Development*, 24, 267-287.

- Ginzberg, E., Ginsburg, S., Axelrad, S. ve Herma, J. (1951). *Occupational choice: An approach to a general theory*. New York: Columbia University Press.
- Guan, P., Capezio, A., Restubog, S. L. D., Read, S., Lajom, J. A. L. ve Li, M. (2016). The role of traditionality in the relationships among parental support, career decision making self-efficacy and career adaptability. *Journal of Vocational Behavior, 94*, 114-123.
- Gündoğdu, R. ve Yavuzer, Y. (2012). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öznel iyi oluş ve psikolojik ihtiyaçlarının demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(23)*, 115-131.
- Güneş, A. (2015). *Kariyere ilişkin ebeveyn desteği ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güneş, A. ve Bacanlı, F. (2020). Kariyere ilişkin ebeveyn desteği ölçeği'nin Türk ortaokul öğrencilerine uyarlanması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 18(2)*, 733-756.
- Hamamcı, Z. (1996). *Aile rehberliğinin anne babaların meslek gelişimi konusunda bilgi düzeylerine ve çocuklarına yardımcı olmaya yönelik tutumlarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Harris, J. G. (1998). *Foreign bodies and the body politic: Discourses of social pathology in early modern England* (Vol. 25). Cambridge University Press.
- Harvey, V. S. ve Retter, K. (2002). Variations by gender between children and adolescents on the four basic psychological needs. *International Journal of Reality Therapy, 21(2)*, 33-36.
- Heckhausen, J., Wrosch, C. ve Schulz, R. (2010). A motivational theory of life-span development. *Psychological review, 117(1)*, 32.
- Hetland, H., Hetland, J., Andreassen, C. S., Pallesen, S. ve Notelaers, G. (2011). Leadership and fulfillment of the three basic psychological needs at work. *Career Development International, 16(5)*, 507-523.
- Holding, A. C., St-Jacques, A., Verner-Filion, J., Kachanoff, F. ve Koestner, R. (2019). Sacrifice—but at what price? A longitudinal study of young adults' sacrifice of basic psychological needs in pursuit of career goals. *Motivation and Emotion, 1-17*.
- Işık, E. (2014). Çocuk kariyer gelişimi ile yaşam doyumu ve durumluluk kaybı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *İlköğretim Online, 13(2)*, 682-693.
- Işıklar, A. ve Bozgeyikli, H. (2010). İlköğretim öğrencilerinin kariyer gelişimlerinin demografik faktörler açısından incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*, 10-29.
- Joussemet, M., Landry, R. ve Koestner, R. (2008). A Self-Determination Theory Perspective on Parenting. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne, 49(3)*, 194-200.
- Kağnıcı, D. Y. (1999). *Vocational maturity of METU preparatory school students* (Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karataş, Z. (2012). Ergenlerin algılanan sosyal destek ve sürekli kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(19)*, 257- 271.
- Kartal, A. ve Çetinkaya, B.(2009).Yüksekokul öğrencilerinin algılanan sosyal destek durumları ve sosyal desteği etkileyen faktörler. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4(12)*, 3-20.
- Kaya, D. (2018). Ortaokul öğrencilerinin matematiğe yönelik temel psikolojik ihtiyaçlarının incelenmesi. *İnönü University Journal of The Faculty of Education (INUJFE), 19(1)*, 15-30.
- Kelso, G. I. (1977). The relation of school grade to age and stages in vocational development. *Journal of vocational Behavior, 10*, 287-301
- Kontaş, H., Ünişen, A. ve Sürücü, M. (2016). Üstün yetenekli öğrencilerin problem çözme becerileri ve kariyer gelişimleri. *Turkish Studies, 11(3)*, 1569-1586.
- Korkut Owen, F. (2018). Üniversite öğrencilerinin kariyer gelişim ihtiyaçları. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi, 32(2)*, 28-39.
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kuzgun, Y. (2014). *Meslek gelişimi ve danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kuzgun, Y. (2011). *Meslek rehberliği ve danışmanlığına giriş*. Ankara: Nobel Yayınları
- Kuzgun, Y. ve Bacanlı, F. (2011). *Rehberlik ve psikolojik danışmada kullanılan ölçekler*. Ankara: Nobel yayın dağıtım.
- Lawrence, W. ve Brown, D. (1976). An investigation of intelligence, self-concept, socio-economic status, race and sex as predictors of career maturity. *Journal of Vocational Behavior, 9*, 43-52.
- Nalbantoğlu Yılmaz, F., ve Çetin Gündüz, H. (2018). Lise öğrencilerinin kariyer kaygılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(3)*, 1585-1602.
- Nigar, F. (2014). *Ortaokul öğrencileri ile yatılı bölge ortaokul öğrencilerinin öznel iyi oluş ve temel psikolojik ihtiyaçları düzeyinin karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Niles S. G. ve J. Harris-Bowlsbey (2013). 21. Yüzyılda Kariyer Gelişimi Müdahaleleri. F. K. Owen. (Çev.). 1. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Niles S. G. ve J. Harris-Bowlsbey. (2017). *Career development interventions*. Boston: Pearson.
- Ökten, P. (2019). *Ailelerin yaşam boyu öğrenme ve aile destek düzeyleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Özdemir Yaylacı, G. (2007). İlköğretim düzeyinde kariyer eğitimi ve danışmanlığı. *Bilgi, 40*, 119-140.
- Özdemir, N. K. ve Bacanlı, F. (2020). Sosyal duygusal öğrenme becerileri ve kariyer gelişimi: öğretmen ve psikolojik danışman rolleri. *Milli Eğitim Dergisi, 49(226)*, 323-344.

- Özdemir, Y., Tunçer, İ., Yavuz, G. ve Özdemir, M. (2015). Ergen Öğrencilerin Okulda Temel Psikolojik Gereksinimleri Ölçeği'nin psikometrik özellikleri: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(2), 441-458.
- Öztemel, K. (2013). Lise öğrencilerinin kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcıları olarak algılanan sosyal destek ve cinsiyet. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(3), 241-257.
- Patton, W. ve Lokan, J. (2001). Perspectives on Donald Super's construct of career maturity. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 1, 31-48.
- Pekkaya, M., ve Çolak, N. (2013). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin önem derecelerinin AHP ile belirlenmesi. *International Journal of Social Science*, 6(2), 797-818.
- Pişkin, M. (2002). *Çocuğun kariyer planlamasında ailenin rolü*. 2001 Yılı Aile Raporu içinde (s. 245-272). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Rasskazova, E., Ivanova, T. ve Sheldon, K. (2016). Comparing the effects of low-level and high-level worker need-satisfaction: A synthesis of the self-determination and Maslow need theories. *Motivation and Emotion*, 40, 541-555.
- Salami, S. O. (2008). Gender, identity status and career maturity of adolescents in south west Nigeria. *Journal of Social Sciences*, 16, 35-49.
- Sapmaz, H. İ. (2010). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin kariyer gelişimleri ile ilgi ve yetenekleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sarı, İ. ve Kaya, E. (2016). Serbest zamanı tatmini okul başarısını artırır mı? Üniversite öğrencilerinin serbest zaman tatmini ve genel not ortalaması arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(2), 11-17.
- Savickas, M. L. (1984). Construction and validation of a physician career development inventory. *Journal of Vocational Behavior*, 25(1), 106-123.
- Schultheiss, D. E. P. ve Stead, G. B. (2004). Childhood career development scale: Construction and psychometric properties. *Journal of Career Assessment*, 12, 113-134.
- Schultheiss, D.E.P., Palma, T.V. ve Manzi, A.J. (2002). *Career development in child-hood: A qualitative inquiry*. Paper Presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association, Chicago.
- Sekmenli, T. (2000). *Lise 1. sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri ile sürekli kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Sickinger, P. H. (2012). *Social Cognitive Career Theory and middle school student career exploration* (Doctoral Dissertation). Regent University, London.
- Skonkov, V., ve Vondracek, F. (2007). Positive career orientation as an inhibitor of adolescent problem behavior. *Journal of Adolescence*, 30(1), 131-146. <http://doi.org/10.1016/j.adolescence.2006.02.004>
- Solmaz, Y. (2015). *Meslek lisesi son sınıf öğrencilerinin kariyer gelişiminde aile etkisi: Pendik ilçesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sorhan, G. (2014). *Üniversite öğrencilerinin düşünme ihtiyaçlarının temel psikolojik ihtiyaçlarının doyumuna göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Stead, G. B. ve Schultheiss, D. E. P. (2010). Validity of childhood career development scale scores in South Africa. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 10(2), 73-88.
- Super, D. E. (1963). Vocational development in adolescence and early adulthood: task and behaviors. in Super, D.E., Starishevsky, R., Matlin, N. and Jordaan, J.P. (Eds), *Career Development: Self-Concept Theory*, NY Teachers College, Columbia University, New York, NY, pp. 255-70.
- Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. In D. Brown ve L. Brooks (Eds.), *Career choice and development: applying contemporary theories to practice* (2nd ed., pp.197-261). San Francisco, CA: Jossey Bass.
- Super, D. E. (1957). *The psychology of careers*. New York: Harper and Row.
- Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16(3), 282-298.
- Super, D. E. ve Nevill, D. D. (1984). Work role salience as a determinant of career maturity in high school students. *Journal of Vocational Behavior*, 25(1), 30-44.
- Sürücü, M. (2005). *Lise öğrencilerinin mesleki olgunlukları ve algıladıkları sosyal destekleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sürücü, M., Konaş, H. ve Bacanlı, F. (2015). Üstün yetenekli ilköğretim öğrencilerinin kariyer gelişimleri. *Electronic Turkish Studies*, 10(15), 801-821.
- Şahin, A. (2007). *Milli Eğitim Bakanlığı ilköğretimde yönelme yönergesi'nin uygulandığı düşük sosyo-ekonomik seviyeden gelen 8. sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri ve ortaöğretim okul tercihleri* (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şavluk, T. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin kariyer gelişimlerinin yordayıcıları* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şeker, G., ve Kaya, A. (2018). Lise öğrencilerinin meslek seçiminde aile desteği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 49, 157-171.
- Tang, M. (2003). Career counseling in the future: constructing, collaborating, advocating-career counseling in the next decade. *Career Development Quarterly*, 52, 61-69.

- Temeloğlu, G. (2019). *Kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcıları olarak kariyere ilişkin ebeveyn desteği ve meslek kararı verme öz yetkinliği* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tian, L., Han, M. ve Huebner, E. S. (2014). Preliminary development of the Adolescent Students' Basic Psychological Needs at School Scale. *Journal of Adolescence*, 37, 257– 267.
- Turner, S. ve Lapan, R. T. (2002). Career self-efficacy and perceptions of parent support in adolescent career development. *Career Development Quarterly*, 51, 44–55.
- Turner, S., Brissett, A. A., Lapan, R. T., Udipi, S. ve Ergun, D. (2003). The career-related parent support scale. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 36, 83-94.
- Turner, S., Steward, J. C. ve Lapan, R. T. (2004). Family factors associated with sixth-grade adolescents' math and science career interests. *Career Development Quarterly*, 53, 41–52.
- Türkdoğan, T. (2010). *Üniversite öğrencilerinde temel ihtiyaçların karşılanmadığı düzeyinin özel iyi oluş düzeyini yordamadaki rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Uyanık Balat, G. (2007). Ebeveyn tutumları ile çocukların okul öncesi eğitim başarı düzeyleri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 32 (143), 89.
- Ülker, A. (2015). *Kız meslek lisesi öğrencilerinde kariyer kararı yetkinlik beklentisinin yordayıcısı olarak aile etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Mevlana Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ünsar, S., Kurt-Sadırlı, S., Demir, M., Zafer, R. ve Erol, Ö. (2009). Üniversite öğrencilerinin sosyal destek düzeyleri ve etkileyen etmenler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 1(1), 17-29.
- Watson, M. B. (1984). *Career development of coloured high school pupils* (Doctoral dissertation). University of Port Elizabeth, Port Elizabeth.
- Westbrook, B. W., Cutts, C. C., Madison, S. S. and Arcia, M. A. (1980). The validity of Crites' model of career maturity. *Journal of Vocational Behavior*, 16, 249-281.
- Yaycı, L. (2016). Lise öğrencilerinde aileden algılanan sosyal destek ile denetim odağı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 829-843.
- Yayla, A. (2011). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin kariyer gelişimleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yayla, A. ve Bacanlı, F. (2011). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin kariyer gelişimleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(3), 1148-1159.
- Yazar, A. R. (1997). *Genel lise ve meslek lisesi öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yeter, Ö. (2016). *Bağlanma stilleri, temel psikolojik ihtiyaçlar doyumu ve kıskançlık ilişkisi: Üniversite öğrencileri üzerinde araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. (2015). *Lise öğrencilerindeki mesleki kararsızlığın algılanan sosyal destek ve tercih edilen alana göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Mevlana Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Zeren, G. (1999). *Yabancı dil ağırlıklı lise, özel lise ve Anadolu lisesi son sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Childhood years are a very important period in which the concept of career begins to take shape for students, in terms of making evaluations and researches about career choice. Meeting the psychological needs of children in this period, supporting their career development and providing effective guidance will shape their career lives by making meaningful career decisions (Niles & Harris-Bowlsbey, 2017). In this sense, parental support along with basic psychological needs as personal determinants positively affect children's motivation and performance. From this point of view, the subject of this study is primary school II. which is an important and critical age group in terms of career development. The role of parents, which is one of the main factors that affect the career development of high school students, and the relationship between career development and the satisfaction of their basic psychological needs. As socio-demographic variables, gender, class, income level and perceived academic achievement were examined. The research is a correlational research aiming to examine the relationship between career development, basic psychological needs and parental support of students studying at the second level of primary education. The study group consists of 385 (206 girls; 179 boys) 6th, 7th and 8th grade students studying in the Emet district of Kütahya in the 2021-2022 academic year. The data of the study were collected by using the "Career Development Scale for Children (MCDS)", "Career-Related Parental Support Scale (CRPSS)", "Adolescent Students' Basic Psychological Needs at School Scale (BPNS)" and a personal information form prepared by the researcher. Pearson Moments Correlation Coefficient, t test, one-way analysis of variance (ANOVA) and regression analysis were used to analyze the data. When the findings of the study were evaluated in general, it was seen that male students had higher levels of career modeling and key figures, while female students had higher levels of curiosity. Other sub-dimensions such as autonomy, competence, relatedness, instrumental assistance, verbal encouragement, emotional support,

knowledge, interests, locus of control, time perspective and self do not differ in terms of gender. When we look at the class level, as the class level increases, the level of autonomy increases and the level of competence decreases. Locus of control was found to be higher in 7th grade students than in 6th and 8th grade students. Other sub-dimensions do not differ significantly according to grade level. It was observed that as the academic achievement status (poor-moderate-good-very good) increased, the levels of autonomy, relationality, competence, instrumental assistance, verbal encouragement, emotional support, curiosity, interest and planning increased. As the perceived income level increased, the scores on career modeling also increased. Locus of control, on the other hand, was found to be higher in people with the highest economic status, followed by above-average. The results of the research were discussed in the context of vocational guidance and career psychological counseling, taking into account the studies in the literature. No study has been found in the literature investigating the career development of children in the context of parental support and basic psychological needs. No research could be found on career development and basic psychological needs. On the other hand, in the study conducted by Bakır and Büyükgöze Kavas (2021), the sub-dimensions of career-related parental support (instrumental assistance, career-related modelling, verbal encouragement, and emotional support) of children's career development knowledge, curiosity, interests, locus of control, time perspective, it is seen that there is a relationship between key figure, planning and self. The results of the research are similar to the results of this study. Only in this study, there is no relationship between verbal encouragement and key figure and emotional support and locus of control. In this sense, it differs. It is thought that the child does not need verbal support from the parents regarding the role model for the child's career development. In addition, it is an expected result that the emotional support provided by parents does not affect the roles and responsibilities of children regarding their career development. Individuals with internal control can take responsibility for their career lives and act in line with the consequences of their decisions. The research was conducted by following a quantitative research method on basic psychological needs and career-related parental support in children's career development. For this reason, conducting a qualitative method or mixed method research in future studies will provide in-depth information on the career development of children. In addition, the relations between the variables can be enriched with different regions and study groups.

Bir Tüketim Unsuru Olarak Kitap: Bookstagram Örneği

Şeyda DÖLEK¹ ve Fatma Ceyda BAŞ²

Öz

Tüketim nesnesi olarak son dönemlerde kitaplar ön plana çıkmıştır. Instagram hesabını bookstagram şeklinde kullanan kişilerin yaptıkları kitap paylaşımları bu araştırma içinde konu edinilmiş, gösterişçi tüketim ile benlik algıları anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu bağlamda nitel araştırma yapılmış ve 15 kadın 15 erkek olmak üzere toplam 30 bookstagram kullanıcısı ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcıların rızası ile görüşmeler esnasında ses kaydı alınmış ve görüşme sonrası deşifre edilmiştir. Deşifreler MAXQDA 2022 programı ile analiz edilmiş ve bulgulara ulaşılmıştır. Kitap paylaşımlarında kitaptan ziyade ortamın, yan ürünlerin ve bazen bedeninin ön plana çıktığı tespit edilmiş, bu çerçevede elde edilen sonuçlar gösterişçi tüketim ve benlik sunumuna ilişkin sosyolojik yaklaşımlarla ilişkilendirilerek tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gösterişçi tüketim, Benlik, Kitap, Sosyal medya, Bookstagram

The Book as an Element of Consumption: The Example of Bookstagram

Abstract

Books have come to the fore recently as objects of consumption. The book sharing made by people who use their Instagram account in the form of bookstagram has been taken as a subject in this research, and it has been tried to understand conspicuous consumption and self-perceptions. In this context, qualitative research was conducted and in-depth interviews were conducted with a total of 30 bookstagram users, 15 women and 15 men. A semi-structured interview form was used in the interviews. With the consent of the participants, an audio recording was taken during the interviews and deciphered after the interview. The decipherers were analyzed with the MAXQDA 2022 program and the findings were reached. It has been found that the environment, by-products and sometimes the body come to the fore rather than the book in book sharing, and the results obtained in this context have been discussed in relation to sociological approaches related to conspicuous consumption and self-perception.

Keywords: Conspicuous consumption, Self, Book, Social media, Bookstagram

Atıf İçin / Please Cite As:

Dölek, Ş. ve Baş, F. C. (2024). Bir tüketim unsuru olarak kitap: bookstagram örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 258-272. doi:10.33206/mjss.1333731

Geliş Tarihi / Received Date: 27.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.09.2023

¹ Yüksek lisans - Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Öğrencisi, seydadolek95@gmail.com,

 ORCID: 0000-0001-8687-4187

² Dr. Öğretim Üyesi - Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, fceyda@karatekin.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-4979-9621

Giriş

Üretim ve tüketim insanlık tarihiyle beraber sürekli değişim yaşamış, toplumsal hayat içinde farklı şekillerde kendini göstermiştir. Genelde ekonomi alanında sıklıkla kullanılan tüketim günümüzde bu anlamından ziyade insanlara toplumsal bir konum imkanı veren sosyolojik anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır (Duman, 2014, s. 68). Bu durumun oluşmasında teknolojik gelişmeler önemli bir etkiye sahiptir. İnternetin kullanılmaya başlanması, web 1.0 ve ardından web 2.0'nin geliştirilmesi tüketim için yeni sahalara oluşturmuştur. Bu bağlamda web 2.0 ile hayatımıza giren ve aktif bir şekilde varlığını sürdüren instagram gibi sosyal medya mecralarından bahsetmek mümkündür.

Instagram görSELLİğİ ön plana çıkararak bir uygulamadır. Bu ise tüketimin sergilenmesi için önemli bir alan demektir. Günümüzde yiyecek, içecek ve aksesuar gibi kullanılan pek çok ürünün bu tarz mecralarda sergilenildiği görülmüştür. Ancak son dönemlerde Instagram aracılığıyla kitaplar üzerinden bir tüketimin yapılması da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Instagram hesabını bookstagram şeklinde kullanıp kitap paylaşımı yapan bazı sayfalar bulunmaktadır. Amacı bilgi vermek olan kitapların bu paylaşımlarda farklı bir şekilde sergilenmesi yani kitap karesinde marka ürünlerin kullanılması, kadın bedeninin teşhir edilmesi ve popüler olma arzusu gibi çeşitli amaçlara hizmet eden paylaşımların yapılması kitabın meta haline geldiğini düşündürmektedir.

Bununla birlikte bu metalaşmada bireysel ve genel birçok etkenden bahsedilebilir. Bireyin fiziksel, kültürel, sosyal ve psikolojik alt yapısı buna bir sebep olabilir. Diğer taraftan genel olarak ifade edilebilen sebepler ise önceki dönemlerde farklı yazarlarca teori haline getirilmiştir. Bu kapsamda Marx, Adorno, Camphell, Baudrillard ve Veblen tüketimi incelemişler ve farklı açılardan değerlendirmişlerdir. Ancak araştırma kapsamında teorik dayanak olarak Veblen'in gösterişçi tüketim teorisi temel alınmıştır. Teoriye göre kişiler en iyi ürünleri temin edip en iyi şekilde sergilemeye çalışmaktadır. Bu ise tüketimi gerçekleştiren kişiyi toplum gözünde prestijli kılmaktadır (Top, 2019, s. 88). Bu düşünce kitaplar odağında değerlendirildiğinde Instagram'da yapılan kitap paylaşımlarının sembolik olduğunu, aslında kitaplar nezdinde farklı tüketimlerin gerçekleştiğini söylemek mümkündür (Tezgeç, 2020, s. 113). Dahası kitapların bu şekilde tüketim nesnesi olması insanların nasıl bir benlik algısına sahip olduğunu da akıllara getirmektedir.

Bookstagrammer'lar sosyal medyada kitap paylaşımı yapma neticesinde kitaplar üzerinden bir gösteriş yapma ve farklı bir benlik algısı oluşturma eğilimine girmiştir. Literatürde bookstagrammer'ları değerlendiren az sayıda çalışma yer almaktadır. Ancak bu kişileri benlik algıları ve gösterişçi tüketim bağlamında değerlendiren bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı Instagram hesabında kitap paylaşımı yapan kişilerin paylaşımlara ilişkin benlik algıları ve kitap paylaşımları ile gösterişçi tüketim arasındaki bağı açıklamaya çalışmaktır. Çalışmanın araştırma sorusu ise Instagram hesabında kitap paylaşımı yapan kişilerin paylaşımlara ilişkin benlik algıları ve kitap paylaşımları ile gösterişçi tüketim arasında bir ilişki var mıdır? olarak ifade edilerek literatür boşluğunu doldurması planlanmaktadır. Bu araştırma, Instagram uygulamasında yapılan kitap paylaşımlarını gösterişçi tüketim, sosyal medya ve benlik odağında incelemesi bakımından diğer çalışmalardan ayrılacağı ve literatüre katkı bağlamında bu araştırmayı önemli kılacağı düşünölmektedir.

Çalışma temelde dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal medya, tüketim ve benlik sunumuna ilişkin kavramsal ve kuramsal ereve ele alınmıştır. İkinci bölümde çalışmanın metodolojisine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde bulgular, dördüncü bölümde ise tartışma yer almaktadır.

Yöntem

Bu araştırmada, Instagram hesabını bookstagram şeklinde kullanıp kitap paylaşımı yapan kişilerin, yaptıkları paylaşımlarda kitapları gösteriş unsuru olarak ne kadar kullandıklarını ve kendi benliklerini ne ölçüde yansıttıklarını anlamak amacıyla araştırma deseni olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Nitel araştırma yaklaşımlarından ise durum çalışması kullanılmıştır. Durum alışması karmaşık bir konunun anlaşılması ve derinlemesine araştırılmasında önemli bir araştırma seçeneğidir (Leymun ve diğerleri, 2017, s. 370). Durum alışması eşsiz bir olguyu inceleme konusu yapabilir ve bunu araştırabilir. Bu içsel durum analizi olarak değerlendirilir. Farklı olarak, gayesi belirli bir sorunu ele alıp en iyi şekilde kavramak ise araçsal durum analizi olarak tanımlanmaktadır (Stake'den aktaran: Creswell, 2013, s. 98). Araştırma içerisinde kitapların bilgi amacıyla sıyrılarak bir meta haline gelmesi ve bunun altında yatan sebeplerin derinlemesine irdelenmesi söz konusu olduğu için araçsal durum analizi araştırmaya daha uygun görülmüştür.

Evren - Örneklem

Bu çalışmanın evrenini bir sosyal medya uygulaması olan instagram hesabını bookstagram olarak kullanan ve bookstagram hesabından kitap paylaşımı yapan kişiler oluşturmaktadır.

Örneklem seçiminde amaçlı ve kartopu örneklem birlikte kullanılmıştır. Katılımcılar bookstagram hesabı olacak şekilde spesifik bir grubun içinden seçildiği için amaçlı örneklem tercih edilmiştir. Aynı zamanda katılımcıların bir kısmına diğer katılımcılar aracılığı ile ulaşıldığı için kartopu örneklem de bu araştırma içinde kullanılmıştır. Katılımcılar 15 kadın ve 15 erkek toplamda 30 kişi olacak şekilde araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya ait veriler katılımcılarla derinlemesine görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Görüşmelerde, araştırmacı tarafından daha önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcılara toplamda 37 soru yöneltilmiştir. İlk kısımdaki sorular katılımcıların demografik bilgileri öğrenme amaçlıdır. Ardından gelen sorular tablo şeklinde olup katılımcıların kitap ve sosyal medya kullanımında dikkat ettikleri şeyleri anlamaya yöneliktir. Diğer sorular ise tematik olarak belirlenmiş olup katılımcıların; okuma alışkanlıklarını, benlik algısını, gösterişçi tüketime dair düşüncelerini, paylaşım motivasyonlarını, takipçi sayılarını, paylaşımlardan maddi ve manevi beklentilerini, sosyal katkılarını anlamak için oluşturulan sorulardır.

Katılımcılarla Mayıs 2022 ve Eylül 2022 tarihleri arasında görüşmeler yapılmıştır. İlk olarak katılımcılara araştırma hakkında genel bilgi verilerek gönüllü katılım sağlanmıştır. Görüşmelerden önce katılımcı ve araştırmacı için uygun olan tarih ve saat ayarlanmış ancak ara ara özel sebeplerden ötürü değişiklikler yapılmıştır. Görüşmeler, katılımcıların farklı şehirlerde olması sebebiyle online gerçekleştirilmiştir. Bu durum ara ara bağlantı sorunlarının yaşanmasını neden olmuştur. Araştırmaya dahil olan 30 katılımcının 15'i kadın, 15'i erkektir. 27 katılımcı ile Zoom programı ve 3 katılımcı ile instagram görüntülü görüşme üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında sorulara başlamadan ses kaydı için katılımcılardan onay alınmıştır. Zoom üzerinden yapılan görüşmelerde sorular ekrana yansıtılmıştır. Her görüşme 19 ile 60 dakika arasında sürmüştür. Görüşmeler sohbet havası içinde geçmiş ve katılımcıların geneli görüşme sonunda sorulara ilişkin memnuniyetini dile getirmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşmeler tamamen bittikten sonra ses kaydı alınan görüşmeler deşifre edilmeye başlanmıştır. 30 katılımcının deşifresi sona erince MAXQDA2022 programına veriler yüklenmiştir. Program içerisinde kod ve alt kodlar oluşturularak analizler yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

<i>Katılımcılar</i>	<i>Yaş</i>	<i>Takipçi Sayısı</i>	<i>Eğitim</i>	<i>Meslek</i>	<i>Aylık Ortalama Okunan Kitap Sayısı</i>
K1	27	11.1 Bin	Lisans	Sosyoloji	2
K2	43	2.096	Önlisans	İşletme	4
K3	34	591	Önlisans	Okul Öncesi Öğretmeni	5
K4	33	3.255	Lise	Ev Hanımı	5
K5	19	13.5 Bin	Lisans	Öğrenci	12
K6	36	20.8 Bin	Lisans	Muhasebe	4
K7	38	16.8 Bin	Lisans	İngilizce Öğretmeni	7
K8	24	6.186	Lisans	Okul Öncesi Öğretmeni	3
K9	36	2332	Lisans	Ev Hanımı	5
K10	27	6329	Lisans	Bankacı	5
K11	23	952	Lisans	Öğrenci	15
K12	34	11.6 Bin	Lisans	Mali Müşavir	8
K13	22	32 Bin	Lisans	Türkçe Öğretmeni	7
K14	30	1939	Önlisans	Ev Hanımı	7
K15	20	3526	Lisans	Öğrenci	5

Tablo 1 Devamı. Katılımcıların Demografik Bilgileri

<i>Katılımcılar</i>	<i>Yaş</i>	<i>Takipçi Sayısı</i>	<i>Eğitim</i>	<i>Meslek</i>	<i>Aylık Ortalama Okunan Kitap Sayısı</i>
E1	33	384	Lisans	Türkçe Öğretmeni	9
E2	27	8719	Lisans	Polis	8
E3	37	3338	Önlisans	Makine Operatörü	7
E4	28	3079	Y. Lisans	Edebiyat Öğretmeni	5
E5	29	2.681	Lisans	Öğrenci	10
E6	44	823	Y. Lisans	Kimya Öğretmeni	2
E7	43	17.7 Bin	Lise	Güvenlik Görevlisi	18
E8	33	3.087	Lisans	Satış Pazarlama	5
E9	27	14.8 Bin	Y. Lisans	Öğrenci	6
E10	31	11.2 Bin	Y. Lisans	Bilgisayar Mühendisi	8
E11	35	13.2 Bin	Lisans	Makine Mühendisi	11
E12	26	18.9 Bin	Lisans	Paramedik	20
E13	33	10 Bin	Lisans	Gıda-Alım Şefi	9
E14	30	1369	Lisans	Kalite Kontrol	4
E15	25	1113	Önlisans	Aşçı	1

Tematik bir şekilde belirlenen görüşme soruları MAXQDA 2022 programı içerisinde kodlar ve alt kodlar oluşturularak analiz edilmiştir. Temalar; kitap tercihinde etkili olan faktörler, paylaşım motivasyonu, okuma alışkanlığı, benlik algısı, kitap paylaşımından beklenti, takipçi sayısı, paylaşılan kitapların sunumu, gösterişçi tüketim ve kitapların sosyal katkısı olmak üzere toplamda 9 adet olarak belirlenmiştir. Bu temaları anlamaya yönelik sorularla ise alt kodlar oluşturulmuştur.

Okuma Alışkanlığı

Katılımcılara okuma alışkanlığının ne zaman başladığı ve nasıl geliştiği sorulmuştur. Bu soruya 2 katılımcı okula başlamadan önce cevabını vermiştir. 8 katılımcı ilkokulda ve 7 katılımcı da ortaokulda okuma alışkanlığı geliştirdiğini ifade etmiştir. 3 katılımcı lise ve 4 katılımcı üniversitede kitap okumaya başladıklarını söylemiştir. 1 katılımcı da çocukluk döneminde başladığını söylemiş ancak zaman belirtmemiştir. Geri kalan 5 katılımcı ise farklı sebeplerle ve zamanlarda okumaya yöneldiğini beyan etmiştir.

Okumaya okul öncesi dönemde başlayan katılımcılardan biri bu durumun doğrudan aile etkisi ile oluştuğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“İlkokula başlamadan önce. Aile bunu başlattı. 5-6 yaşındayken evde okuma yazmayı ben ailemle öğrendim. O zamandan beri kitap alışkanlığım var.” (E5)

Çevresel faktörlerin kitap okuma davranışı üzerindeki olumlu etkisini bir katılımcı şöyle anlatmıştır:

“Ortaokul döneminde başladı. Bizim oraya bir market açılmıştı. Kitap reyonu da vardı. Hani arada gittiğimde orada kaçamak okuyordum kitapları. O dönemde başladı ortaokul çağlarında.” (K6)

Başka bir katılımcı ise çalışma hayatında karşılaştığı bir durumun kendisini okumaya sevk ettiğini şöyle açıklamıştır:

“2004 yılında ben ... hastanesinde çalışırken çok yaşlı bir çalışanımız vardı. PTT müdürüydü, ayrıyeten de bizimle özel sektörde çalışıyordu. Hiç vakti yoktu ama otobüste, yolda, molada, her yerde kitap okuyordu. Onların sayesinde alışkanlık kazandım.” (E4)

Katılımcıların önemli bir çoğunluğu erken yaşta okumaya başladığını söylemiştir. Ancak bazı katılımcılar düzenli bir okuma alışkanlığını sonraki dönemlerde edindiklerini eklemiştir. Katılımcıların okuma alışkanlığına etki eden sebepler genel olarak değerlendirildiğinde; aile, arkadaş çevresi, kendilerini okumaya teşvik eden bir yazar veya kitap ile okumaya başlama, yaşadıkları bazı olumsuz durumlar ve çevresel faktörler şeklinde sıralanabilir.

Kitap Tercihii

Katılımcılar kitap tercihi konusunda kendilerine yöneltilen soruların hepsini cevaplamışlardır. Bütün sayılara bakıldığında yayınevi, kitabın türü, kapak tasarımı, yazarın ünlü olması, kitabın çevirimi, fiyatı katılımcılar tarafından önemli görülmüştür. Kitabın ücretsiz olması ve rengi ise kitap tercihinde etkili bir faktör olarak görülmemiştir. Son olarak kitabın popüler olması ise yarı yarıya değerlendirilmiştir.

Katılımcılara instagramı bookstagram olarak kullanma sebepleri sorulduğunda; kadın katılımcılardan 10'u 'okuduğum kitapların tanıtımını yapmak' şeklinde yanıt vermiştir. Bu sayı erkek katılımcılarda 5'e düşmüştür. 'yeni kitapları keşfetmek' cevabı ise erkek ve kadın katılımcılarda eşitlenerek 3 olmuştur. Erkek katılımcıların 7'si 'edebiyat üzerine konuşabileceğim yeni arkadaşlar edinmek' istediğini belirtirken kadın katılımcıların 2'si 'edebiyat aracılığı ile kendimi ifade etmek' şeklinde bookstagram kullanım amacını dile getirmiştir.

Paylaşım Motivasyonu

Katılımcılara ilk olarak neden kitap paylaşımı yaptıkları sorulmuştur. 13 katılımcı başka insanlara fayda sağlamak amaçlı kitap paylaşımı yaptıklarını beyan etmiştir. Katılımcıların bir kısmı bu faydayı kişileri kitap okumaya teşvik etmek şeklinde tanımlamıştır. Bir katılımcı bu konudaki fikrini şöyle ifade etmiştir:

"Herkes çok absürt şeyler paylaştığı için sosyal medyada... Gerçekten modern hayat dedikleri bu olsa gerek. Bakıyoruz okuma-yazma oranımız çok düşük. İnsanları teşvik etmek amaçlı bu tarz paylaşımlar yapıyoruz. En azından başlıklarının ilgisini çekiyor diye düşünüyorum." (E13)

Başka bir katılımcı ise teşvik amaçlı paylaşımlarını bir benzetme ile şöyle aktarmıştır:

"Kitap okumanın daha çok yaygınlaşması gerekiyor bence, biraz da bu yüzden. Vitrin gibi oluyor. Okumak isteyen bir insanın 'aa bakalım neler varmış, hangi kitaplar varmış' diye açıp bakması bile onlar için bir avantaj diye düşünüyorum. Kitapçı vitrini olabilir aslında." (K9)

Katılımcıların kitap paylaşım motivasyonlarını oluşturan etkenler çeşitlilik göstermiştir. Topluma bir fayda sağlama amacının yanı sıra sosyal medyadaki bilgi kirliliğinin önüne geçmek, kitaplarla ilgili farklı bakış açıları sunmak, kendi yorum ve fotoğraflarının görünür olmasını arzulamak, kitaplar üzerine sohbet ortamı oluşturmak katılımcıların vurguladığı paylaşım motivasyonları olmuştur. Yapılan paylaşımlarda zaman aralığına dikkat etmek de görünür olma isteğini destekleyen bir cevap olmuştur. Yine paylaşımların keşfete düşerek başkaları tarafından görülmesi katılımcılar açısından önemli olarak değerlendirilmiştir. Görünürlüğü artıran instagram algoritmasına bakıldığında da katılımcıların 16'sı tarafından önemli diye yanıtlanmıştır. Sadece beğeni artışı sağlayan etiketleme sayfaları katılımcılar açısından önemli görülmemiştir. Burada dikkat çeken bir detay da görünürlüğü artıran seçenekleri kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla daha fazla istemesi olmuştur.

Takipçi Sayısı

Günümüzde Birçok kullanıcı, ne kadar kişi tarafından takip edildiğini ve izlenme oranına sahip olduğunu gözeterek hareket etmektedir. Bu durumun farklı sebepleri olabilmektedir. Erkek katılımcılar arasında takipçi sayısını artırma isteğinin nedeni daha fazla insana ulaşmak ve fayda sağlamak şeklinde olduğu görülmüştür. Toplumun faydalanmasını isteyen ve bunu kendi çocuğu ile değerlendiren bir katılımcı şu ifadelerle yer vermiştir:

"...Okuduklarımda daha çok kişiye ulaşmasını, okuduğum bazı kitapların daha çok bilinmesine, insanların daha çok bilgilenmesine, kitap okumanın nasıl bir keyif nasıl bir doyum verdiğini insanların görebilmesini istiyorum. Çünkü gerçekten okuma çok az olan bir toplumda yaşıyoruz, boş vakit, vakit kaybı olarak gören çok fazla insan var. Yeni neslin de bu şekilde devam etmesini istemiyorum açıkçası benim de bir kızım var hani çocuğumun o şekilde büyümesini istemem." (E10)

Kadınlar katılımcılar erkek katılımcılardan farklı olarak kitap paylaşımlarına emek verdiklerini ve bu emeklerinin görülmesini istediklerini ifade etmiştir. Bir katılımcı buna istinaden şöyle söylemiştir:

"Sonuçta oraya bir emek veriliyor, bi yorum yapılyo, bi fotoğraf çekiyoruz zaman harcıyoruz ve sadece beğenip geçmelerini istemiyorum. Yorum yapınlar, kaydetinler. Kaydetmelerim mesela çok çok düşük benim. Çünkü kaydetme olduğunda keşfete düşüyor. Yani instagramın algoritmasıyla kaynaklı bir şey. Beğenme de yetmiyor ne yazık ki. O yüzden tabii ki takipçi sayımın artmasını istiyorum." (K9)

Katılımcılar içinde sadece bir erkek katılımcı takipçi isteğine ilişkin şöyle bir ifade kullanmıştır:

“İstiyorum. Popüler olmak güzel bir şey ya. O açıdan.”(E11)

Katılımcıların yarıya yakını takipçi arttırma isteğini sebepleriyle beraber görüşmelerde dile getirmiştir. Bu bağlamda ikinci soru olarak katılımcılara takipçi arttırmak için neler yaptıkları sorulmuştur.

Bir katılımcı bu şekilde takipçi sayısını arttırdığı için üzgün olduğunu şöyle anlatmıştır:

“...O takipçiler hepsi gerçek takipçi değil ve buna zamanında girdiğim içinde gerçekten pişmanım. Yani getirisi oluyor sayfana birisi girdiği zaman aa baya takipçin varmış falan diyorlar. Ama beğeni ve etkileşim anlamında fazla şeyi olmadı hatta götürüsü oldu diyebilirim yani. Bot takipçi olduğu için etkileşim olayında sıkıntılar oluyor.”(K7)

Aktif olarak takipçi arttırma çabasına olan bir katılımcı ise çekiliş yaparak hediye kitaplar verdiğini ve bu doğrultuda takipçi sayısını arttırdığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Hediye kitaplarla. Sürekli kitap hediye ediyorum, çekiliş yapıyorum. Soru soruyorum, bilenlere daha bugün iki tane kitap yolladım yani. Bikaç kez bot satın aldım keşke almasaydım. Ben bilmiyodum böyle olduğunu.” (E11)

Kadın katılımcıların büyük çoğunluğu yaptıkları paylaşımlar doğrultusunda takipçi sayılarının arttığını belirtmiştir. Bir kadın katılımcı:

“Daha öncesinde şöyle toplu kitap paylaşımlarımda, yani ay sonu kitap paylaşımlarımda örneğin çok fazla kitap okuduğum için toplu paylaşımlarım veya işte toplu önerilerim genelde keşfete düşüyordu, takipçi sayım bu şekilde artıyordu. Ama belli bir zaman sonra bu artık reels işine döndü instagram daha çok tiktok video tarzına döndüğü için videolar çekmeye başladım. Okuduğum kitapları dikkat çekecek başlıklarla paylaşmaya başladım. 3-5 videom izlenince de takipçi sayım arttı.”(K13)

Maddi ve Manevi Beklenti

Katılımcılara yaptıkları kitap paylaşımlarından maddi ve manevi olarak herhangi bir kazançlarının olup olmadığı sorulmuştur.

Kitap alan katılımcıdan biri kitap alışı şöyle ifade etmiştir:

“Paylaştığım kitaplar sayesinde iş birliği aldım, almadım değil tabii ki. Bunu asla yadırgamam. Yaklaşık 12-13 kitap işbirliği aldım paylaştığım kitaplar sayesinde. Bana böyle bir maddi getirisi oldu.” (K15)

Bazı katılımcılar ise kitapların maddi bir kazanç sağlamadığını aksine götürüsünün olduğunu şöyle açıklamıştır:

“Maddi olarak götürüyor. Kocamın maaşını sabahlarla yiyoruz. (gülüyor)” (K14)

Katılımcıların yarısından fazlası yaptıkları paylaşımlar sonucunda kendilerini mutlu hissettiklerini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar özellikle yaptıkları paylaşımlara gelen yorumların kendilerini mutlu ettiğini söylemiştir. Bu düşüncede olan bir katılımcı:

“Açık söylemek gerekirse beğeni sayısı, kimler beğenmiş, kaç kişi beğenmiş diye bakmıyorum. Fakat yorumlara -yani yazılan nadir yorumlar oluyor- çünkü o yorumlara olabildiğince detaylı dikkate alarak yorum yazıyorum. Yani teşekkürler, gülücük veya çok sağ olun, siz de öyle falan böyle yorumlar değil de daha çok o yazılan yorumun içeriğine uygun bir biçimde kitapla alakalı yorumları çok detaylı bir biçimde yanıtlıyorum. Bu manevi anlamda mutlu ediyor. Demek ki kitap yorumum okunmuş, bir merak uyandırılmış, beğenisine hitap etmiş, ya da o okurun dünyasına bu kitabı kazandırmış. Mesela, ya işte şu kitabı sizin tantımı okuduktan sonra ilgimi çekti bende aldım okudum denmesi insanı mutlu ediyor haliyle. Eğer kitabı o kişinin evrenine sokabilmişsem benim en büyük tatmin kaynağım bu olabilir.”(E1)

Katılımcılar yaptıkları paylaşımlar sonucunda kendilerini insanların gözünde daha saygın bir yerde gördüklerini, statü ve prestij elde ettiklerini, özgüven kazandıklarını, daha gururlu hissettiklerini ve ego anlamında bazı duygularının olduğunu belirtmişlerdir. Bu tür duyguların cinsiyet bazında dağılımına bakıldığında 11 kadın ve 5 erkek katılımcı olarak gözlenmiştir.

Benlik Algısı

Kullanıcılara bookstagram hesabı olarak yaptıkları paylaşımların sunumu, yorumu ve görseli gibi pek çok özelliğiyle beraber kendi benliklerini yansıtır yansıtmadığını ve aynı şekilde diğer bookstagram kullanıcılarının bu konudaki benlik algısını anlamaya yönelik sorular yöneltilmiştir.

“...eğer beklentilere baksaydım şu an karşı olduğum kitapları sürekli paylaşıyor olurdum. Çünkü instagram camiasında maalesef kitap okuyan kitle o tarz kitapları görmek istiyor. Kaliteli olmayan, ben bunu açıkça belirtiyorum yanlış değil, içerisinde nitelik bulundurmayan, zararlı yönü ağır basan, okura fayda sağlamayacak kitaplar, hafif işte bir

katkısı olmayacak zorlamayacak kitaplar. Eğer beklentileri önemseseydim şu an sadece onları paylaşan biri olurum.” (E2)

Sadece iki erkek katılımcı doğrudan başkalarının beklentilerinin önemini vurgulamıştır. Bu erkek katılımcılardan biri düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir:

“...başkalarının beklentileri tabii ya. Hikâye üzerinden de story atıyoruz mesela insanlara sayfada daha çok ne görmek istersiniz test mi anketler mi, o şekilde insanların düşüncelerine göre bende o çerçevede yoğunlaşıyorum.” (E9)

Son olarak biri erkek üçü kadın olmak üzere toplamda dört katılımcı bazen kendi kişisel istekleriyle bazen de başkalarının beklentileriyle hareket ettiklerini ve iki durumu bir araya getirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.

“...gönderilerde benim isteğim önemli ama hikâyelerde nabza göre şerbet misali gündelik yaşamımdan da hikâyeler paylaşabiliyorum. Çünkü bu çok dikkat çekiyor, dediler. Yüzünü paylaştığında etkileşim alma, instagram o yüzü algılayıp daha çok izlenmeye yol açıyor gibisinden bir şey. Ve ben ne zaman yüzümü paylaşsam ya da kendimi paylaşsam genellikle hikâye yanıtlarım çok fazla olur ve izlenmelerim de fazla olur.” (K1)

Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru toplumsal beklentilerin kendi benliklerini etkileyip etkilemediği olmuştur. 21 katılımcı böyle bir etkiye kapılmadıklarını ve olabildiğince beklentilerden uzak kaldıklarını söylemiştir. 9 katılımcı ise etkilediğini beyan etmiştir.

Bir kadın katılımcı içinde bulunduğu toplumsal yapının baskısına rağmen okuma mücadelesini şu şekilde belirtmiştir:

“Bazen tepki alabiliyorum bazı yazarları okuduğum için özellikle. Hani işte sen başörtülüsün mutaassıp bir aileden geliyorsun. Ama işte atıyorum Livaneli okuyorsun, nasıl okuyorsun?, komünist o adam gibi vs. Ya da okuduğum yazar İstanbul Sözleşmesini destekliyor sen ama onun kitabının yorumunu yaptın, gibi tepkiler aldım. Ama bunlar beni yıldırmadı. Ben okuduklarımda özgür olduğumu düşünüyorum. Kimsenin buna karışmaya hakkı yok.” (K3)

Bir kadın katılımcı, kitap paylaşımlarına ilişkin yaptığı yorumları, toplumsal kaygılardan dolayı açıkça dile getiremediğini şu sözlerle belirtmiştir:

“Bazı konularda evet. Mesela çok popüler bir kitabı beğenmediysem bunu tamamıyla açık söyleyemiyorum linç yiyeceğim için.” (K5)

Başka bir kadın katılımcı ise bu tarz bir kaygı taşımadığını şöyle anlatmıştır:

“...çok sevilen, herkes tarafından önerilen kitapları beğenmediğim, okuyup da beğenmediğim çok oluyor. Bunu da açıkça dile getiriyorum beğenmediğimi, hangi noktaların benim için olumsuz olduğunu hangi noktalarda beğenmediğimi dile getiriyorum.” (K10)

Katılımcılara ‘bookstagram hesabınız özelinde kendinizde olmasını istediğiniz bir özellik var mı?’ diye sorulduğunda 5 erkek ve 1 kadın katılımcı herhangi bir şey istemediklerini beyan etmiştir. Bazı katılımcılar bu düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

“Yok. Stabil düz yaşayan insanlarız biz.” (E13)

“Biraz daha derinlemesine açıklamalar, tabliller yapmak isterdim. Derinlemesinden kestim bazen alt metinde yatan çok da iyi ifade edemiyorum bazen yorumlarım yüzeysel kalıyor. Daha derinine, okurken daha da derin anlamları çıkarmayı isterdim. Ki böyle hesaplar var okudukça böyle kendimi çok sık bir okuyucu ve yorumlayıcı olarak görüyorum açıkçası.” (K3)

Bazı katılımcılar gerçek ve olmak istediği kişilik seçenekleri arasında kaldığını ve aslında ikisini birlikte yansıttıklarını beyan etmiştir. Bu şekilde düşünen bir katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

“Kesinlikle toplumun beklentisini karşıladığımı zannetmiyorum ama benim kişiliğimi yansıtanlarda oluyor tabii ki. Hoşuma gidiyor aslında bir karakteri kendime benzetince. Onun dışında olmak istediklerim de olabilir arada.” (K11)

Benlik teması genel hatlarıyla değerlendirildiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu yaptıkları paylaşımlarla kendi kişiliklerini yansıttıklarını söylemiştir. Bunu yanı sıra toplumun beklentilerini dikkate aldığını ve ideal benliğini yansıttığını beyan eden katılımcılar da olmuştur. Aynı zamanda katılımcıların önemli bir kısmı toplumsal beklentilerden uzak kalmaya çalıştığını ve bu durumun kendi kişiliklerine herhangi bir etkisinin olmadığını belirtmiştir. Benlik teması içerisinde katılımcılara diğer bookstagram kullanıcıların benlik algısı sorulduğunda ise alınan cevap ilginç olmuştur. Katılımcılar kendi benliklerini yansıttıklarını söylerken diğer kullanıcıların farklı bir benlik algısı oluşturduklarını ifade etmiştir.

Kitap Sunumu

İnstagram görsellik üzerine kurulu bir platform olması sebebiyle paylaşılan her karenin nasıl sunulduğu önemli bir nokta olmuştur. Bu bağlamda katılımcılara ilk olarak kitap sunumlarına dikkat edip etmedikleri, bu sunumlar için herhangi bir ön hazırlık, düzenleme yapıp yapmadıkları sorulmuştur. 25 katılımcı kitap sunumları için hazırlık yaptığını beyan etmiştir. Sadece 3 erkek katılımcı doğrudan dikkat etmediğini belirtmiştir. 2 erkek katılımcı da standart bir şekilde kitaplık önünde çekim yaptıklarını söylemiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu sunumun önemli olduğunu söylerken bazı katılımcılar çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu katılımcılardan biri gösterdiği çabayı şöyle anlatmıştır:

“O gün kitap paylaşacaksam erken kalkıyorum. Onda kalkacaksam sekizde kalkıyorum. Kafamda kurmaya başlıyorum. İlk önce yorumumu yazıyorum. Kitabın yorumunu başka bi yere yazıyorum. O yorumu sonra instagrama geçiriyorum tabii. Ondan sonra kitabı nasıl çekeceğimi düşünüyorum, kitabın kapak tasarımını düşünüyorum. Nasıl olur diyorum. Renkliler varsa çiçek buluyum diyorum. Çok karanlıksa farklı bir tema buluyum diyorum. İşte kıyafetler, çiçekler kullanmaya çalışıyorum, mumlar kullanıyorum. İşte kahve fincanları kullanıyorum diyorum. Yeni kahve fincanı alıyım mı almıyım mı falan. O yüzden sunuma çok dikkat ediyorum yani.”(K15)

Katılımcılardan biri kitap sunumlarında mevsime göre değişen konsept çekimlerini şu sözlerle aktarmıştır:

“...gittiğim her yere bir çanta kitapla gidiyorum hatta gören insanlar bu naıtyo der gibi bakıyorlar. Doğa resimlerini çok seviyorum o yüzden son zamanlarda özellikle resimleri de doğanın içinde çekmeye çalışıyorum. Kışın daha çok evde kahveli çiçekli sunumlar evde bir konsept hazırlamaya çalışıyorum. Ama bahar yaz aylarında daha çok doğa resimleri içinde kitabımı çekmek daha çok hoşuma gidiyor. Öncesinde de tabii bir yorum araştırmalar oluyor bazen yazarın hayatını araştırmak gerekiyor. Hani sadece kitabı okuyup bitirmek yetmiyor. Yazarın yaşadığı dönemi kendi özel hayatını bunlar bile okuduğunuz kitapla ilgili çok derin bilgiler veriyor. O da bir hazırlığa giriyor o yüzden ön hazırlık kısmı çok etkili bir süreç.”(K7)

Fotoğraf çekimi konusunda sıkıntı yaşadığını beyan eden bir katılımcı başına gelen bir olayı şöyle anlatmıştır:

“Evet. Şöyle fotoğrafları ben çekmiyorum...Fotoğraf çekimini sağ olsun bir arkadaşım, genelde aynı kitapları okuyoruz zaten. Beraber aynı liste üzerinden gidiyoruz. Sağ olsun o çekiyor ya. Hatta şöyle ben geçen gün ondan ayrı bir kitap okudum. O kadar mükemmel bir kitaptı ki... Fotoğraf çekicektim, çekemedim kaldı öyle. Iphone 14 ‘ü bekliyorum, onu alıyım ondan sonra berbalde güzel olur ya.”(E11)

Bir erkek katılımcı ise kitabın geri planda kalmasını istemediğini şöyle ifade etmiştir:

“Hocam genelde kitaplığın önüne koyup çekiyorum. Arka planda diğer kitaplar oluyor. En kolay ve basit yolu... Ben kitabın yanına çay kahve koyulmasına değil de çok fazla aksesuar koyulup kitabın aşırı derecede gölgede bırakılmasına karşıyorum.”(E1)

Genel olarak katılımcılar kitap sunumlarına önem verdiklerini ve bunun için bazı materyalleri kullandıklarını beyan etmiştir. Bu bağlamda ikinci soru olarak katılımcılara görsellerinde hangi unsurları bulduklarını sorulmuştur.

Bu soruda kadın katılımcıların erkek katılımcılara nazaran daha renkli kareler çekmeye çalıştığı görülmüştür. 11 kadın ve 6 erkek katılımcı görsellerinde aksesuar buldurmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Kadın katılımcıların bir kısmı kitabın içeriği, dış tasarımı gibi unsurlara uygun konsept oluşturduğunu söylemiştir. Böyle düşünen bir katılımcı konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir:

“Geneline baktığım zaman aksesuar olarak bi arka fon kullanmaya çalışıyorum. Perde olur, hırka olur, ya da bi örtü gibi bi şey olur onu kullanmaya dikkat ediyorum. Bi ışık olur, mum olur ya da çiçek tarzı bi şey olabilir. İçecek olarak da genelde kahve kullanıyorum. Yani sayfayla alakalı olduğu için kahve kullanıyorum. Yani çok değişiyor, bazen bahçede çektiğim fotoğraflarda mermer kullandığım oluyor annemin sakıslarını kullandığım oluyor, kütük kullandığım oluyor. Bazen dışarı çıkıyoruz göl kenarında taşları kullandığım oluyor, bankları kullandığım oluyor. Sanırım kapak tasarımına bağlı benim için.” (K15)

Görselini kitabın içeri ile bağlantılı çeken bir kadın katılımcı da düşüncesini şöyle bir örnekle ifade etmiştir:

“...kitabı okuyan anladığı için kitabın içinden bir parça obje de koyabiliyorum fotoğrafa. Mesela şöyle söyleyim sabte balayı diye bir kitap, bunu örnek vereyim. Zaten sabte balayı olduğu için bir deniz kenarında geçtiğini ya da atıyorum ya da bi deniz eşyası kitabın içinde olduğunu bilirsiniz hani. Çekerken bir plaj havlusunun üzerine atıp hani terlik bile koymuştum. Onun tarzında şeyler.”(K11)

Katılımcılar görsellerinde bulundurdıkları ürünlerle ilgili genel olarak yiyecek kullanmadıklarını ve bunun hoş olmadığını beyan etmiştir. İçecek kullanımında ise 8 kadın ve 4 erkek katılımcı kahve kullandıklarını belirtmiştir. Bir kadın katılımcı görselinde kahvenin yanı sıra oje uyumuna dikkat ettiğini şu sözlerle aktarmıştır:

“Kahve. Genelde kitap okurken kahve ya da su içerim. Ojelerimin renk uyumuna dikkat ediyorum. Çiçekler. Zaten hayatımda her zamanında çiçekler olmuştur. Evimde kocaman bir çiçekliğim var. Kitap, çiçek ve kahvenin birbirine çok yakıştığını düşünüyorum. Fincanımın rengini, ojeimin rengini uydurmaya çalışıyorum.”(K10)

Bir erkek katılımcı da kahveyle beraber görselindeki ürünlerin markalarını kullandığını şöyle ifade etmiştir:

“Bardak, kahve. Mesela bardakların markaları; Starbucks, H&M Home, Porland, Mudo.”(E12)

Bir katılımcı mekanın özenli olması ile kitaba verilen değeri, karşılaştığı bir örnekle şöyle değerlendirmiştir:

“Bence önemli. Mekan ve o arka plan önemli. Yani geçen gün takip ettiğim hesaplardan bir tanesi çok kirli bir ortam da kitabın fotoğrafını paylaşmıştı. Arka plandaki o kirlilik beni o kadar rahatsız etti ki işte petek var, peteğin üzerine çay dökülmüş, burada boş bir fincan var falan. Çok rahatsız edici buldum. Kitaba saygısızlık gibi geldi o bana. Bilmiyorum belki de fazla önemsiyorum. Benim için önemli.”(K3)

Bir kadın katılımcı diğer kullanıcıların görsellerinden etkilenme durumuna ilişkin fikirlerini şöyle ifade etmiştir:

“Tabii oluyor. Özellikle ben etkilendiğim bir kişi var. Onun görselleri benim çok hoşuma gidiyor. Zaten onun telefon kamerası da mükemmel çektiği için onun görselleri çok iyi oluyor. Ondan etkilendim birkaç görselimde. Hatta ‘Emily’ kitabından etkilenmişim, onun görseline benzetmeye çalışmışım. Ondan en çok etkilendim yani gönderilerimde ama hepsinde değil tabii ki de.”(K15)

Bir katılımcı beğendiği bir görseli birçok kez kullandığını şöyle aktarmıştır:

“Tabii ki de yani mesela kitabı şöyle tutma görmüştüm kitabı yüzüne kapatıp, çok hoşuma gitti. Ve benim de kullandığım çoğu zaman var yani o şekilde.” (K1)

Katılımcılara öncelikli olarak yaptıkları paylaşımlarla ilgili geri bildirim alıp almadıkları sorulmuştur. 26 katılımcı geri bildirim aldığını söylemiştir. 4 katılımcı ise herhangi bir geri bildirim almadığını belirtmiştir. Katılımcıların geneli olumlu yorum aldığını belirtirken, üçte biri hem olumlu hem olumsuz karışık geri bildirim aldıklarını söylemiştir.

Hiç olumsuz yorum almadığını ifade eden bir katılımcı, olumlu bir geri bildirim örneğini şöyle anlatmıştır:

“Baya olumlu. Telefonla çekiyorum ben mesela. Fotoğraf makinesi ile mi çekiyorsun? Burası neresi?’ öyle. Olumsuz aldığım olmadı şimdiye kadar.”(E12)

Hem olumlu hem olumsuz geri bildirimler alan bir katılımcı görüşme esnasında şu ifadelerle yer vermiştir:

“Tabii, genelde olumlu tepkiler geliyor ama dalga geçenler de olmuyor değil. Bunun yanına niye bunu koydun, hababa çok saçma olmuş diye tepkiler de geliyor tabii ki de.”(K6)

Kitap sunumu temasında katılımcılara son olarak aldıkları geri bildirimleri sonraki paylaşımlarında dikkate alıp almadıkları sorulmuştur. Dört katılımcı geri bildirim almadığı için bu soruyu yanıtsız bırakmıştır. Geri kalan katılımcıların yarısından fazlası aldıkları geri bildirimlere dikkat ettiklerini ve sonraki paylaşımlarında bunu kullandıklarını belirtmiştir.

Bir kadın katılımcı bu konudaki çabasını şöyle ifade etmiştir:

“Evet yani. Kötü olduğu söylenen ürünleri koymamaya ya da onları farklı bir şekilde bir araya getirmeye çalışıyorum.”(K8)

Kitap sunumu temasında katılımcılar genel olarak paylaştıkları görsellere önem verdiklerini belirtmiştir. Görsellerinde bazı marka ve ürünleri kullanmaları ise gösterişçi tüketimi destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Gösterişçi Tüketim

Katılımcılara gösterişçi tüketime dair fikirleri sorulmuş ve bir kısmı gösterişçi tüketimi ihtiyaç olmayan bir şeyi almak, gereksiz yere harcama yapmak olarak tanımlamıştır. Bir kadın katılımcı bu konudaki fikrini şöyle açıklamıştır:

“şu anki sosyal medyanın durumu. İnsanlar bir şeyi görüyor ve onu lazım mı değil mi, bir fayda yarar sağlayacak mı düşünmeden sadece gösteriş adına tüketmeleri, almaları olabilir.”(K13)

Bazı katılımcılar gösterişçi tüketimi toplumun beklentisini karşılamak adına yapılan eylem olarak nitelendirmiştir. Bu şekilde düşünen bir katılımcı şu sözleri kullanmıştır:

“Aslında ben bunu sevmiyorum, bu benim umurumda değil ama sırf siz beğeniyorsunuz, görün diye harcama yapmak. Bazen fikrini harcamaktır bazen parayı harcamaktır bazen de zamanı harcamaktır. Tüketiyorsanız ya duygunuzu tüketiyorsunuz ya fikrinizi tüketiyorsunuz, harcıyorsunuz aslında bana göre öyle ve bunu kendiniz için değil başkaları sırf beğenebilmesi için yaptığımız.”(E6)

Katılımcılardan yeni çıkan ve hemen okunan popüler kitaplara da gösteriş odağında eleştiriler gelmiştir. Böyle düşünen bir katılımcı:

“Mesela çok yeni çıkmış reklamı yapılan popüler bir kitabı almaktır. Özellikle onu alıp okuyup paylaşmaktır herkes okumadan.”(E3)

Gösterişçi tüketim teması altında katılımcıların gösterişçi tüketimin ne olduğuna ilişkin fikirleri öğrenilmiştir. Ardından katılımcılara gösterişçi tüketimin kitaplarla ilgisi var mıdır diye sorulmuştur. Katılımcıların hemen hepsi kitap paylaşımları ile gösterişçi tüketim arasında bir ilişki olduğunu belirtmiştir.

Bir katılımcı kitap sunumlarındaki karmaşıklığın ve gösterişin kitabı görünmez kıldığını şöyle anlatmıştır:

“...bazı görseller aşırı caşcaşlı oluyor kitap hatta arka planda kalıyor. Görselde bile kitap görünmüyor. O kadar karmaşık ve aşırı derece böyle süs püs oluyor ki o böyle çok arka planda kalıyor. Asıl amaca hizmet etmiyor böyle sunumlar aslında. Burada önemli ola ne? Tabii ki görsel güzel olacak, ona bir şeyi demiyorum ama yorum kısmı çok önemli. Ona daha fazla önem gösterilmesi gerekiyor bence.”(K7)

Bazı katılımcılar da marka kullanımı ile kitaplara gölge düşürüldüğünü belirtmiştir. Bir katılımcı bu konudaki fikrini şöyle belirtmiştir:

“Bence popülerlik varsa biraz oraya kayıyor ama popülerlik yoksa eğer atıyorum bir Starbucks diyelim ki kahve içiyor, yanında kitabı. Burda bir gösterişçi tüketim var mesela. Sonra da kitap paylaşımını da bununla ilişkilendiriyor. Sonra da biz diyoruz ki Starbucks'ta biz neden bunu çekmiyoruz. Ama sonradan diyorum ki ne gerek var. Çünkü burda aslında önemli olan yani benim için önemli olan kitap paylaşımı. Ama kitap paylaşımını Starbucks'ta Starbucks bardağıyla olduğu zaman orda kitap değil de kahve ön plana çıkıyor ne yazık ki.”(K9)

Kitap paylaşımlarında kullanılan diğer unsurlarla yapılan gösterişi bir katılımcı şöyle açıklamıştır:

“Belli sayfalarda denk geldim. Mekân üzerinde denk geldi, yiyecek, içecek, kozmetik, bilgisayar yani temasında bir kitabın olması gereken sunumda bas bas bağran bir markanın laptopu, kulaklığı, saati ama kitap değil onun sunumu bence.”(E8)

İki katılımcı gösterişçi tüketimin kitapla olan ilişkisinde olumlu bir yan olduğuna vurgu yapmıştır. Kadın katılımcı, ücretsiz kitap temini ile okumaya katkı sağlanabileceğini yaşanmış bir örnek üzerinden şöyle aktarmıştır:

“Daha çok etkileşim almak ya da bundan fayda sağlamak hesabı çok büyüünce reklam alıyorlar çünkü. Yazarlardan kitaplar geliyor takipçi sayısı çok olan arkadaşlara. Hatta böyle bir arkadaşım var benim şöyle söyleyeyim; ekonomik anlamda sürekli kitap alabilecek bir gücü yok o yüzden bu bağlamda bazı sayfaları boş görebiliyorum. Çünkü kitap okumayı çok seviyor ama buna ayıracak gerçekten bir bütçesi yok. Sayfasını büyüttü. Bu şekilde yazarlardan geliyor. Hani okuma sevgisini bu anlamda tatmin ediyor. Ona mesela saygı gösteriyorum ama bazı okurlar var misal bunu sırf adı duyulsun, hesap büyüün buna kızıyorum yani.”(K3)

Reels videolarının daha fazla kişiye ulaşması ve izlenme oranının çok daha yüksek olması katılımcıların video seçeneğini tercih etmesinde bir diğer etken olmuştur. Bir katılımcı da bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Reels videolarında düşünüyorum. Reels videoları algoritmaya göre keşfete daha çabuk düşüyor gönderilerden ve izlenme sayısı ne kadar fazla olunca aa bakıyo, izlenmesi on bin tamam bu sayfa çok ilgi görüyor diye düşünüyor insanlar. O yüzden herkes reelslerinde mükemmel bir arka plan yaratmaya çalışıyor, mükemmel kapılar kitaplar koymaya çalışıyor. Kahve makineleri alıyor, onları alıyorlar, şunun kahvesini çekiyim, oraya gidiyim kahveye 80 lira veriyim onun videosunu çekiyim. İşte güzel çıksın videoda demeye çalışıyor. İşte bu gösterişçi tüketim aslında bu.”(K15)

Kitap paylaşımlarında kitap dışındaki ürünlerle gösteriş yapıldığını ve yer yer kendisinin de bu duruma katıldığını söyleyen bir katılımcı şu sözleri kullanmıştır:

“Ay yapıyor çünkü kendimde yaptığım için bunu biliyorum. Bazen görseller güzel çıksın. Mesela Agatha Christie'nin ‘On Kişiydiler’ kitabını okumuştum. Kitabın bir tiyatro eseri varmış, şimdi ben tiyatro eserini nasıl gösterebilirim? Arka planda bir fotoğrafını yapabilirim ben bunu telefonda gösteremeyeceğime göre bilgisayardan gösterebilirim. Bilgisayar da elimde olan mevcut bilgisayarı kullanıyorsun. Macbook varsa Macbook kullanıyorsun. Yanına da kahveyi Starbucks'tan aldığını koyuyorsun. İnsanlar bunu yapıyor, bende yaptığımı söylüyorum gösteriş olsun diye de ben onun için yapmıyorum ama yapın vardır illaki.”(K15)

Kitap dışındaki ürünlerle gösteriş yapılmadığını beyan eden bir katılımcı kendi yaşadığı bir olayı ve duyguları şöyle ifade etmiştir:

“Çok utandım şimdi. Bi tane montblanc saatim var baya pahalı. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün yanına koymuştum. Ama onu o amaçla yapmamıştım. Siz böyle söyleyince biraz utandım. Ya yine de böyle olduğunu düşünmüyorum.”(E11)

Sosyal Katkı

Katılımcılara son olarak yaptıkları kitap paylaşımları ile güncel toplumsal sorunlara değinip değinmedikleri sorulmuştur ve sosyal katkı teması oluşturulmuştur.

Güncel sorunlara ilişkin kitap okumadığını belirten başka bir katılımcı ise bunun toplumun bakış açısından kaynaklandığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Yok. İnsanların bunu çok anlayacağını sanmıyorum. Bazı insanlar at gözlüğüyle baktığı için farklı yönlere çekebiliyor kimseyle diyaloga girmek istemiyorum. Eleştirilcek ülkemizde çok şey var. İnsanlar kısır olarak baktığı için onlarla mubatah olmamak için toplumsal sorunlara pek yer vermiyorum diyelim.”(E4)

Toplumsal sorunlardan bahsettiğini beyan eden bir katılımcı şöyle bir ifadeye yer vermiştir:

“Var. Genel olarak uluslararası dünyada açlık, yoksulluk, ezilış. Bu konularda okuduğum kitaplarda onu yorumlamaya çalışıyorum. Toplumsal yapısındaki sorunlar için buna yöneliyorum.”(E5)

Eklmeler

Katılımcılara görüşme soruları bittikten sonra eklemek istedikleri bir şey olup olmadığı sorulmuştur. 4 katılımcı ekleme yapmak istemiştir. İlk katılımcı belirli bir süre içerisinde yüksek sayıda kitapların okunmasıyla benlik algısı arasında gördüğü tutarsızlığı ve insanların kitap tercihine yönelik dar bakış açısını şöyle açıklamıştır:

“Genel olarak baktığımda klasik kitap okumayan insanların -bu bookstagramlar arasında da ya da kitap okumayı seven insanlar arasında da klasik okumayan insanların- gerçek kitap okumadığını düşünen bir kesim var. Mesela bunu çok rahatsız edici buluyorum. Ve sayfasında sadece klasik kitap paylaşan insanları da görüyorum ama onların sanki daha ideal daha gerçek okuyucu olarak algılandığını da görüyorum. Ve en çok da kendi açımdan da... Bazı hesaplara bakıyorum böyle haftada 4-5 kitap bitirenler var, ayda 10 kitap bitirenler 8 kitap bitirenler 15 kitap bitirenler var. Şey diyorum, ya bu insan gerçekten kendi benliğini mi yansıtıyor, bırakıp o kitapları mı okuyor sürekli ya da sırf oradaki gösteriş algısı yaratmak için mi kendi benliğinin dışında sadece okuyup geçiyor mu? Bu düşündürücü geliyor her zaman bana.”(K1)

Başka bir katılımcı ise kitap konusunda kadınlar ve erkekler arasında keskin bir ayrımın olduğunu, genellikle kadın ekseninde hareket edildiğini ve erkekler gözünden anlatılan kitapların azlığını şu sözlerle vurgulamıştır:

“Bir erkek okuyucu olarak, kitap yazılmasındaki ya da okunmasındaki feminen duygu baskınlığından sıkıldım. Erkeklerde var, erkekler de okuyor, erkek duygusu da var. Yazan erkekler dahil kadınlara yaranmak için kitaplar yazıyor, yalanlar, kandırmacalar. Evet kadın önemli bir olgu ben ona itiraz etmiyorum. Ama ‘kitaplar eşittir kadındır’ çok fazla dönmeye başladı ki bu yüzden erkek okuyucu kitlesini kaybediyoruz. Çünkü erkek kendini bulmakta, erkeğin olduğu bir kitabı bulmakta, erkeği anlayan, anlatan herhalde yoktur. Genelde kadın ağırlıklı değil mi? Roman ya da kişi anlatan kitaplara bakıldığında olay örneğine çok aşırı derecede kadın ağırlıklı, evet kadınların sorunları var, şiddete uğruyorlar ama bu bambaşka bir şey, karşı değilim. Başka pencereden erkeklerde var erkeklerin de okuması için bir şeyler olmalı. Bireyselci bir açıdan bakıyorum. Erkek penceresinden anlatan kitap yok. Kadın şiddetine tabii ki karşıyız ama erkeği erkeğe anlatarak engelleyebileceğiz. Erkeğin duygularının doğru ve yanlışlarının kitaplar arasına koyarak anlatcaz; Yaşadığı sorunları yazarak anlatcaz. Onlara ancak böyle farkına varacak yaptığı yanlışın. Toplum tarafından şiddet yapmaya yönlendirilir, yapınca kötü olarak görülür. Mesela boşanma sürecindeki bir erkeğe o senin namusun öyle olmaz böyle olmaz. Onu şiddete yönlendirir toplum ama şiddet yapılırca aynı toplum sen kadına şiddet yaptın.” (E6)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Farklı sosyal medya mecraları aracılığıyla kitap paylaşımı gerçekleştirilmesi kitaplar üzerinden gösteriş gerçekleştirme ve farklı bir benlik algısı sergilemeye yönelim yaratabilmektedir. Bu kapsamda bu çalışma Instagram hesabında kitap paylaşımı yapan kişilerin paylaşımlara ilişkin benlik algıları ve bu kişilerin kitap paylaşımları ile gösterişçi tüketim gerçekleştirip gerçekleştirmediklerinin açıklanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte literatürde benlik sunumuna ilişkin değerlendirmeye yer veren çalışmalara rastlanamamasının bu çalışmayı farklı kılacığı da düşünülmektedir.

Sosyal medyanın pek çok alt ayağı bulunmakla birlikte içerik paylaşımı yapılan platformlar gösterişçi tüketim için daha fazla imkan vermektedir. Instagram da yazıdan ziyade insanlara görsel şölen sunan bir meca olması sebebiyle gösterişçi tüketim için biçilmiş kaftan niteliğindedir. Instagram’ın bu görsel şölenine son zamanlarda kitaplar da dahil olmuştur. Okuma eylemi hem günlük, aylık, yıllık okuma çizelgeleriyle niceliksel bir hal almış hem de bilgi verme amacından sıyrılarak gösterişçi tüketimin bir nesnesi konumuna gelmiştir. Örneğin Tezgeç (2020, s. 94) sosyal medyada yapılan kitap paylaşımlarında içerikten çok kitap kapaklarından kaynaklanan bir metalaşmanın söz konusu olduğunu belirtmiştir. Başka bir ifadeyle kitapların içeriğindeki bilgiden ziyade dış tasarımları sebebiyle talep görmesi ve sonucunda kitabın asıl amacını kaybetmesini ifade etmiştir. Bu metalaşma hali Instagram hesaplarının bookstagram hesapları olarak kullanılmasıyla belirgin bir hale gelmiştir.

Bookstagramlar genel olarak bakıldığında okunan kitapların paylaşıldığı, üzerine yorumlar yapıldığı sayfalar olarak görülmektedir. Her alanda olduğu gibi kitaplar üzerine yaptığı paylaşımlarla fenomenleşen bookstagram hesapları da bulunmaktadır. Bu kişiler kanaat önderi niteliğinde olup diğer kullanıcıların satın alma davranışını etkileme potansiyeline sahiptir. Bazen bu satın alma davranışı sadece kitapları değil kitaplar yanında gösterilen diğer ürünleri de kapsayabilmektedir. Kitaplar yanında kullanılan ürünlerin yanı sıra paylaşım yapılan yerin seçkinliği ve kitabın niceliği gibi başka özellikler de kitap paylaşımlarında göze çarpmaktadır. Kitaplar üzerinden gerçekleştirilen gösterişçi tüketime kitapçı dükkanları ya da kitap kafe şeklinde daha geniş bir tüketim imkanı sağlayan mekanlar örnek gösterilebilir.

Gösteriş odaklı yapılan tüketimler, bunu yapan kişilerin nasıl bir benlik algısına sahip olduğunu da düşündürmektedir. Çünkü bir gösterişçi gerçekleştirme için kişinin olduğundan farklı bir kalıba girmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kişinin yaptığı kitap paylaşımlarıyla gerçek, ideal ve olmak zorunda olunan benlik türlerinden hangisine dahil olmayı seçtiği önemlidir. Bu araştırmada elde edilen bulgularla kitapların; gösterişçi tüketim, sosyal medya ve benlik olmak üzere üç temanın ortasındaki konumu gösterilmeye çalışılmış ve bilgi verme amacı olan kitaplar farklı bir perspektiften ele alınmıştır. Bu bağlamda katılımcılara 35 soru yöneltilmiş ve 9 tema ortaya çıkarılmıştır.

Bu dokuz temaya bağlı olarak çalışmanın literatüre katkısına yönelik genel bir değerlendirme gerçekleştirildiğinde; katılımcılar kitap okuyup yorumlamak amacıyla çıktıkları bu yolda hem kendi yaptıklarına değinmiş hem de diğer kullanıcılarda gördüklerini anlatmıştır. Çok az bir katılımcı ise sadece kitaba odaklanıp paylaşım yaptıklarını beyan etmiştir. Çoğunluk kitap paylaşımında görselliğin önemini vurgulamış ve birçok kez yapılan paylaşımlarda kitaplardan ziyade farklı unsurların ön plana çıktığını ifade etmiştir. Aynı zamanda kitap paylaşımı yaparak diğer detayları göstermeye çalışan insanların nasıl bir benlik algısı oluşturduklarını değerlendirmiştir. Bu noktada katılımcıların büyük çoğunluğu kendi benliğini yansıttığını ifade ederken diğer kullanıcıların farklı benlik algısı oluşturduğunu dile getirmesi düşündürücü olmuştur. Çünkü katılımcıların cevapları genel olarak değerlendirildiğinde salt kitap odaklı paylaşım yapmadıkları aşikardır. Takipçi sayısını artırmaya çalışmaları ve bunun için farklı ve sahte denilebilecek

yolları denemeleri, kitabın görseli için yoğun çaba harcadıklarını dile getirmeleri, yaptıkları paylaşımlarla görünür olma çabalarını ifade etmeleri bu durumun bazı örnekleridir. Görünür olma isteği kadın katılımcılarda belirgin bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Ancak diğer kadın kullanıcıların beden teşhiri yapması elde edilen en üzücü veri olmuştur. Bedenin yanı sıra evlerini de önemli ölçüde teşhir ettikleri görülmüştür. Bir diğer üzücü sonuç ise kitap paylaşım sayfalarının reklam amaçlı paylaşımları olmuştur. Tüm bunlar kitap paylaşımlarının önüne büyük bir gölge olarak düşmüştür. Yine bulgular kısmında bahsedilen birçok markanın kitapları geri plana itmesi, kitap üzerinden nelerin tüketildiğini sorgulatmıştır. Bu durum bizlere insanları ve toplumları anlamayı kolaylaştıran, yeni bilgiler edinmemizi sağlayan kitapların bu mecrada gösterişçi tüketim ve benlik sunumu için yeni bir araç haline geldiğini göstermiştir. Diğer taraftan sorular haricinde katılımcılar yaptığı eklemelerde; okunan kitap sayılarıyla farklı bir benlik algısı oluşturulmaya çalışıldığına, kitap konularında ağırlıklı olarak kadınların anlatıldığına, kitap okunurken siyasi, sosyal çeşitli kalıpların oluşturulduğuna ve kitap okuma davranışıyla aslında örnek olunması gerektiğine vurgu da yapmıştır.

Bu çalışmanın bazı kısıtları ve gelecekteki çalışmalara önerileri de bulunmaktadır. İlk olarak bu çalışma Instagram'da kitap paylaşımı yapan kişiler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda gelecekteki çalışmalar Facebook gibi farklı sosyal medya mecralarda kitap paylaşımı yapanlar üzerine gerçekleştirilebilir. İkinci olarak bu araştırma kapsamında bookstagramdaki kitap tüketimi, Veblen'in gösterişçi tüketim ve Goffman'ın benliğin sunumu kapsamında açıklanmıştır. Bu bağlamda gelecekte yapılacak çalışmaların, kitap sunumunun benlik sunumuyla olan bağlantısını farklı teorilerle incelemesi önerilmektedir. Son olarak sosyal medyada fenomen olan kişilerin kitap satın alma davranışını etkileme potansiyelleri ve popüler kültürün etkisiyle tüketilen kitaplara etkileri gibi pek çok temanın gelecekteki çalışmalarda incelenmesinin literatürü zenginleştireceği düşünülmektedir.

Etik Beyan

"*Bir Tüketim Unsuru Olarak Kitap: Bookstagram Örneği*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Çankırı Karatekin Üniversitesi Etik Kurulu'nun 28/09/2022 tarih ve 27 sayılı toplantısında alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Herhangi bir kurum ya da kişi ile yaşanabilecek bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Not

Aynı ismi taşıyan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

- Acar, S. (2018). Tüketim Toplumu Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 91-102. Erişim adresi <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Asead/Issue/41013/495602>
- Albayrak K. (2019). *Dijital Ortamda Benlik Sunumları Üzerine Niteliksel Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Boğa, Ö. & Başçı, A. (2016). Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Gösterişçi Tüketim Üzerine Etkisi. *Öneri Dergisi*, 12(45), 463-489. Erişim Adresi: <https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Maruoneri/Issue/17906/187979>
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (M. Bütün ve S.B. Demir, Çev.). Siyasal Yayınevi.
- Duman, Z. (2014). *Tüketim Toplumu Eleştirel Bir Bakış*. Kadim Yayıncılık.
- Goffman E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (B. Cezar, Çev.). Metis Yayınları.
- Güleç, C. (2015). Thorstein Veblen ve gösterişçi tüketim kavramı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(38), 62-82. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/219663>
- Karakaş, M. (2005). Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1-16. Erişim Adresi <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Gaziuibfd/Issue/28338/301191>
- Kaymaz, V. ve Eren, E. (2018). Modern Zamanlar ve Veblen. *Yıldız Social Science Review*, 4(2), 201-212. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yssr/issue/41948/442677>
- Leymun, Ş. O., Odabaşı, F. ve Yurdakul, İ. K. (2017). Eğitim ortamlarında durum çalışmasının önemi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 367-385. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/374236>

- Nacakcı B. 2022, *Sosyal Medya Platformlarında Benlik Sunumu Taktikleri Ve Mabremiyetin Dönüşümü: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Öz, A. (2018). *Sosyal Medya Ortamında Gösterişçi Tüketim: Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Özcan Araç, R. D. (2021). *Tüketim Kültürü Bağlamında Instagram Kullanımı: Fenomenler Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Şahin O. & Nasır, S. (2019). Tüketicilerin Gösterişçi Tüketime Yönelik Tutumlarına Göre Sınıflandırılması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(41), 383-399. DOI: 10.31795/baunsobed.580621
- Tezgeç, M. S. (2020). Kitap Okuma Eyleminin Metalaştırılması: Instagram Paylaşımları Üzerine Bir İnceleme. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 90-115. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1130040>
- Top, Y. (2019). *Tüketim Kültüründe Medyanın Gösteriş Tüketimi Üzerine Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Ürkek, R. (2019). *Jean Baudrillard ve Tüketim Toplumu*. (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez Kataloğu veri tabanından erişildi.
- Veblen, T. (2014). *Aylak Sınıfının Teorisi* (E. Günsel, Çev.). Tutku Yayınevi.
- Yücel, D. (2019). *Farklı Bir Tüketim Davranışı: Veblenci Tüketim*. II. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi, sunulmuş bildiri, 512-522. Erişim adresi: FARKLI_BIR_TUKETIM_DAVRANISL_VEBLENCI_TUKETIM_DUYGU_YUCEL20200426-80541-v1b5gc-libre.pdf (d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net)

EXTENDED ABSTRACT

Consumption, as a social reality that has existed from the past to the present, attracts the attention of the field of social sciences. In today's societies as late capitalist or postmodern, consumption is a way of life and even a way of self-expression. As consumption becomes a culture and lifestyle, it becomes an important element in every aspect of life. The effect of globalization on the growth of consumption is too great to be denied. In this context, one of the factors that are effective in the spread of globalization and consumption is social media channels. Thanks to the new communication technology, in which communication technologies have changed and one-sided information flow has been transformed, the masses have turned from being passive buyers into active stakeholders. Now, millions of individuals who have access to the internet and smart devices with the necessary technical features can share in a way that can be considered more or less free on many subjects from their daily life experiences to their tastes, thoughts and beliefs. Due to the speed of sharing and the intensity of interaction, all kinds of trends, products or ideas have the potential to have a global impact. As a result, sharing of consumer products is inevitable. Like all consumption objects, books are also shared on social media. In this framework, a sub-area was created where the Instagram application, in which visual sharing comes to the fore, is used as "bookstagram". Bookstagram users share the books they read, do book reading activities and create a social network within themselves. It has been noticed that many objects and environments other than books are included in the bookstagram posts, where book images are frequently used. For this reason, within the scope of the study, a qualitative study was conducted with a total of 30 bookstagram users, 15 women and 15 men, and an examination of conspicuous consumption and self-perceptions was made. In addition, questions were asked about how the books were preferred, how they were presented, their motivation for sharing and what their expectations were from their sharing. The thematically determined interview questions were analyzed by creating codes and sub-codes within the MAXQDA 2022 program. The themes were determined as 9 factors in total, which are effective factors in book preference, sharing motivation, reading habits, self-perception, expectation from book sharing, number of followers, presentation of shared books, conspicuous consumption and social contribution of books. When the findings were evaluated, the participants both mentioned what they did on their way to read and interpret books, and also told what they saw in other users. A very few participants stated that they only focused on the book and shared. The majority emphasized the importance of visuality in sharing books and stated that different elements came to the forefront rather than books in the sharings made many times. At the same time, he evaluated how people who try to show other details by sharing books create a sense of self. At this point, while the majority of the participants stated that they reflect their own self, it was thought-provoking that other users expressed that they created different self-perceptions. The fact that most of the interviewees tried to increase the number of followers and tried different and fake ways for this, expressed that they made great efforts for the visual of the book, and expressed their efforts to be visible through their posts were evaluated as signs that more than the book was shared. The desire to be visible was evident in female participants. However, body exposure of other female users was the most distressing data obtained. In addition, the fact that many brands push the books into the background has led to the question of what is consumed through the book. This has shown us that books that make it easier to

understand people and societies and enable us to acquire new information have become a new tool for conspicuous consumption and self-presentation in this medium. On the other hand, apart from the questions the participants added, it is also emphasized that a different sense of self is tried to be created with the number of books read, that women are mainly told about book topics, that various political and social patterns are formed while reading books, and that it is necessary to set an example with the behavior of reading books. As a result, based on the findings obtained from the study, it can be said that Veblen's conspicuous consumption is now realized through the book, especially bookstagram shares. By-products, promotions or venues precede the content of the books. In addition, it has been evaluated that the female body also comes to the fore from place to place. The results about self-perception are interesting. Because while the interviewees expressed that they revealed their own selves while evaluating themselves, they stated that they tried to create a different self-perception through the shares of other bookstagramers. However, considering the care they take to increase followers and make the image of the post interesting while evaluating their own posts, it was seen that the interviewees also made a self-presentation. Similar to Goffman's assessment of the presentation of self in daily life, it was evaluated that it was an effort to create a self-presentation and self-perception through book sharing. It is aimed to contribute to the literature because the study examines the book shares made in the bookstagram from a sociological perspective. This study has some limitations and suggestions for future studies. First of all, this study was carried out on people who shared books on Instagram. In this context, future studies can be carried out on those who share books on different social media channels such as Facebook. Secondly, within the scope of this research, book consumption in bookstagram is explained within the scope of Veblen's conspicuous consumption and Goffman's presentation of self. In this context, it is recommended that future studies examine the connection between book presentation and self-presentation with different theories. Finally, it is thought that examining many themes such as the potential of people who are phenomena in social media to affect their book buying behavior and their effects on books consumed under the influence of popular culture will enrich the literature in future studies.

Erzurum Eyaletinde 1742-1800 Yılları Arasında Meydana Gelen Vergi Sorunları ve Devlet Merkezine Yansımaları

Mehmet KOÇYİĞİT¹

Öz

Osmanlı Devleti'nde tebaanın her çeşit davasına klasik dönemde şer'iyeye mahkemeleri denilen kadı mahkemeleri bakılmaktaydı. Yerel niteliği bulunan mahkemelerin vermiş olduğu kararlardan hoşnut olmayanlar en yüksek yargı organına özelliğinde olan Divanihümayun'a başvurma hakları bulunmaktaydı. Bununla birlikte şikâyetçinin, şikâyetini doğrudan doğruya Divanihümayun'a başvuruda bulunabilirdi. Buraya yansıyan davalar ilk olarak mühimme defterlerine kaydedilirken, daha sonra şikâyet defterlerine kaydedilmeye başlanmıştır. 1742 yılına gelindiğinde ayrı bir defter serisi olan ahkâm defterlerinde tutulmuştur. Şehir tarihi incelemelerinde şer'iyeye sicilleri bulunmayan bölgelerde, ahkâm defterlerinin bulunması, incelemeler açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada Erzurum eyaletinin 1742-1800 tarihleri arasında vergi ile ilgili problemler 1, 3, 5, 7 ve 9 numaralı Erzurum ahkâm defterleri üzerinden incelenmiştir. Belirtilen tarih aralığındaki hükümler taranarak vergi ile ilgili olan hükümler seçilmiştir. Ayrıca merkezin bölgeden yansıyan şikâyetlere yaklaşım biçimi, sorunlara verilen çözüm önerileri ve meselelerin sebepleri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Divanihümayun, Ahkâm Defterleri, Vergi

Tax Problems Occurring Between 1742-1800 in Erzurum Province and Their Reflections on the State Center

Abstract

In the Ottoman Empire, all kinds of cases of the subjects were handled by kadi courts, called sharia courts. Those who were dissatisfied with the decisions made by local courts had the right to appeal to the Divanihumayun, which was the highest judicial body. However, the complainant had the right to appeal his complaint directly to the Divanı Humayun. While the cases reflected here were first recorded in the mühimme books, they later began to be recorded in the complaint books. By 1742, it was kept in a separate series of notebooks, the Ahkam notebooks. In urban history studies, the presence of judgment books in regions where there are no religious records is very important for researchers. In this study, the tax-related problems of Erzurum province between 1742 and 1800 were examined through Erzurum ahkâm books numbered 1, 3, 5, 7 and 9. Provisions related to tax were selected by scanning the provisions within the specified date range. In addition, the center's approach to complaints from the region, the solution suggestions given to the problems and the reasons for the problems were examined.

Keywords: Ottoman Empire, Divanı Hümayun, Ahkâm Books, Tax

Atıf İçin / Please Cite As:

Koçyigit, M. (2024). Erzurum eyaletinde 1742-1800 yılları arasında meydana gelen vergi sorunları ve devlet merkezine yansımaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 273-284. doi:10.33206/mjss.1368660

Geliş Tarihi / Received Date: 29.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.11.2023

¹ Dr. - mehmetkocuyigit2525@gmail.com

 ORCID: 0009-0004-8252-2925

Giriş

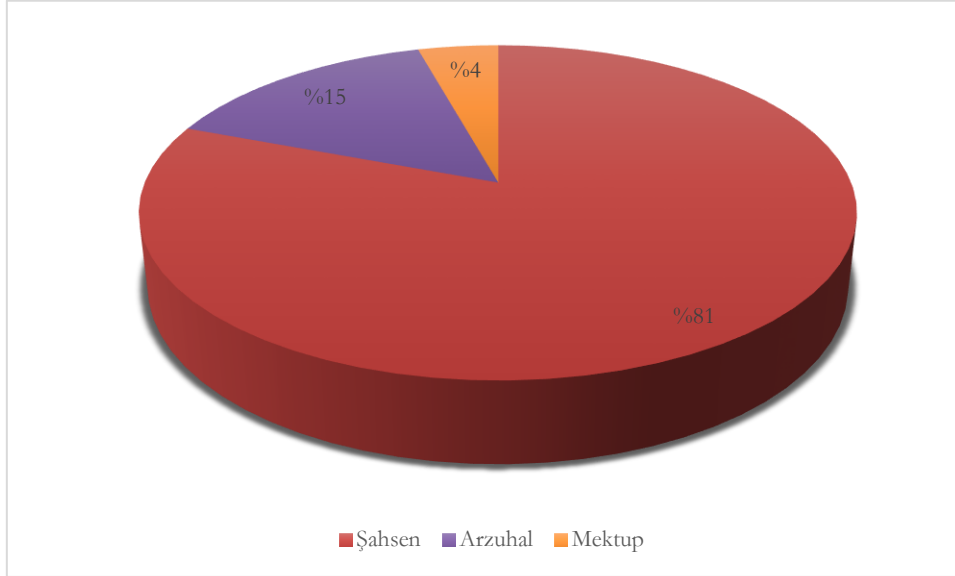
Şikâyet kişi/kişilerin bir konuda uğradıklarını düşündükleri haksızlıkların giderilmesi için sorunların ilgili makamlara bildirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Osmanlı Devleti'nde şikâyet halkı toplumun her kesimine tanınmıştır. Şikâyete uğradığını düşünen bir kimse şikâyetini ilk olarak bulunduğu yerin mahkemesine ya da doğrudan Divanihümayun'a ulaştırabilmiştir (Taş 2007).

Osmanlı Devleti'nin merkezileştiği ve kurumsallaştığı ilk andan 17. yüzyıla gelinceye kadar şikâyetler bir ayrıma tabi tutulmadan "Mühimme Defterlerine" kaydedilmiştir (Kütükoğlu, 2006). Bürokrasideki gelişmeler ve artan şikâyetler üzerine 1649 yılından itibaren "Şikâyet Defterleri" tutulmaya başlanmıştır. Böylece kamuya ait hükümler mühimme defterlerine, bireysel bazda yapılan şikâyetler ise şikâyet defterlerine yazılmıştır. 1742 tarihinde ise artan şikâyetler üzerine dönemin Resisülküttab'ı olan Ragıp Efendi tarafından eyaletlerde "Eyalet Ahkam Defterleri" oluşturulmuştur (Sahillioğlu, 1988).

İçerik bakımından ahkâm defterlerinde doğrudan merkeze yapılan şikâyetlerin yanı sıra bulunduğu mahalde çözülemeyen sorunların artması ve bunların merkeze duyurulması da amaçlanmıştır. Bu sayede bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması için Ahkâm Defterleri oluşturulmuştur. Böylece devlet sisteminin yapısına anılan defterlerden ulaşılırken, sistemin işleyişi bu işleyişte ne gibi sorunlarla karşılaştığı ahkâm defterlerindeki kayıtlardan öğrenilebilmektedir. Bundan dolayı ahkâm defterleri XVIII. yüzyıl şehir tarihi çalışmalarında şer' iye sicillerinden sonra en önemli kaynak niteliğindedir (Çiçek, 2018).

Divanihümayun'a Başvuru Yapma Çeşitleri

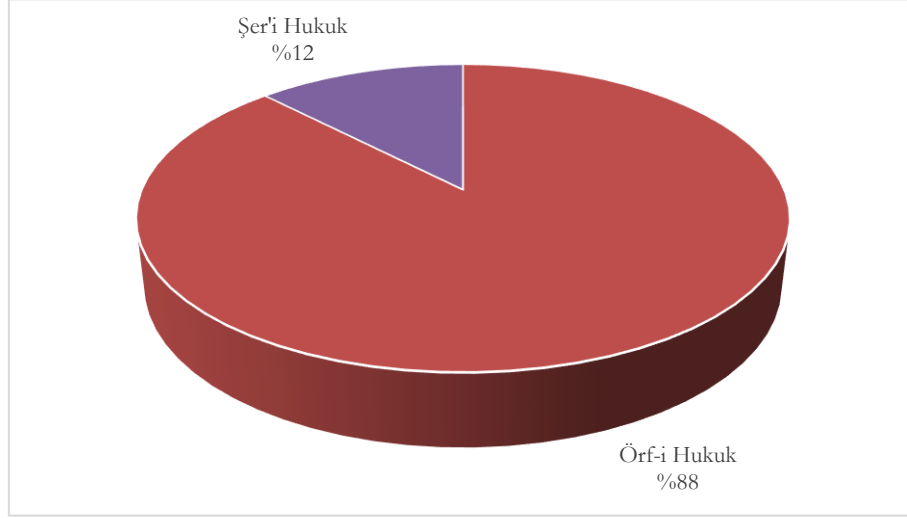
Ahkam Defterlerinde kişi ya da kişilerin Divana başvuru şekilleri genelde bizzat, arzuhal, mektup şeklinde olmuştur. Aşağıdaki tablo incelendiğinde şikâyetlerin büyük bir kısmının şahsen Divan'a gidilerek yapılan başvurular oluşturmuştur. Şahsen başvuruların oranı %81'dir. İkinci sırada %15 ile arzuhal, üçüncü sırada ise bir vekil vasıtası ile %4 ile Divan'a gönderilen mektup şeklindeki başvurulardır.

Şekil 1. 1, 3, 5, 7 ve 9 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerinde Vergi ile İlgili Hükümlerde Başvuru Yapma Şekillerinin Oransal Dağılımı

Divanihümayun'dan Verilen Çözüm Şekilleri

Osmanlı hukuk sistemi şer'i ve örfi hukuk olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım olan Şer'i hukuk İslami kurallarına göre belirlenirken, ikinci kısmı oluşturan örfi hukuk ise padişahın kendi örfi iradesine göre kanun yapma yetkisine dayanmaktadır (Durhan, 1999).

Şekil 2. 1, 3, 5, 7 ve 9 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerinde Vergi ile İlgili Hükümlerde Çözüm Şekillerinin Oransal Dağılımı

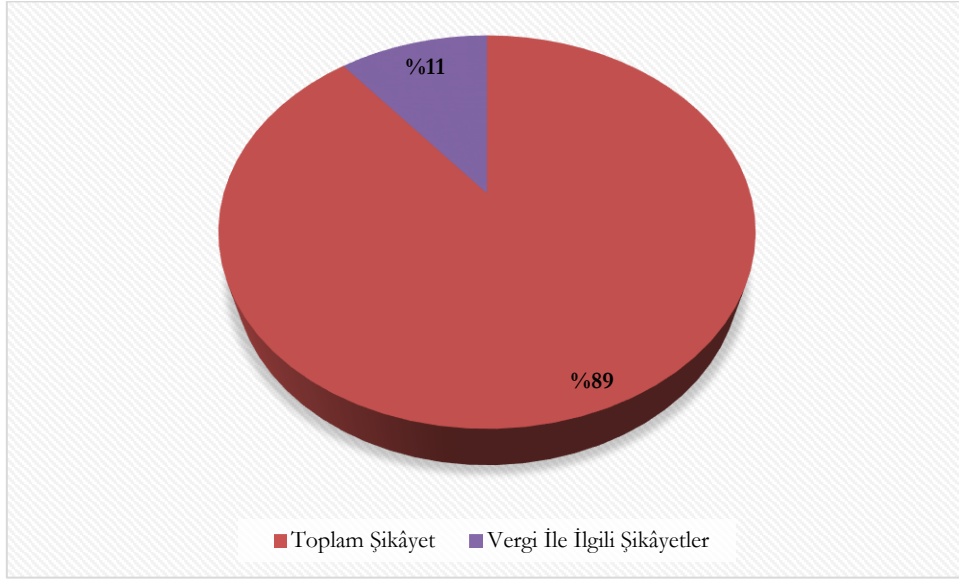
Yukarıdaki tablo incelendiğinde birinci sırada padişah iradesine dayanarak yani örfi hukuka dayanarak verilen kararların %88 olduğu, şer'i hukuka dayanarak yani İslami kurallara bakılarak verilen kararların ise %12 olduğu tespit edilmiştir.

1, 3, 5, 7 ve 9 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerine yansıyan Vergi ile İlgili Hükümler

Osmanlı fethettiği topraklarda ilk olarak o yerin gelir kaynağını tasnif ederdi. Bunları tahrir defterlerine kaydederdi. Tahrir denilen bu uygulamada amaç gelir kaynaklarını sınıflandırarak reayanın ödediği vergilerin miktarını belirlemektir. Amaç askerin reaya üzerindeki baskısını engelleyerek keyfi uygulamalarında önüne geçebilmektir. Vergiden muaf olanlar ile vergiyi ödemek zorunda olanlar bu şekilde belirlenebiliyordu. Ayrıca vergiden kaçınma olayının önüne geçilebiliyordu (İnalçık, 2000). Yapılan uygulamalarda bunun bazı aksaklıklara neden olduğu vergisini zamanında ödemeyenler üzerinde ehl-i örfün baskısının olduğu gibi ödemeyenlerden de fazla vergi talebinde bulunulmuştur.

Devletin vergi tahsilatları görevlerini yerine getirirken eyaletlerin mal defterdarları da sancak sancak dolaşarak gelirlerin hesabını kayıt altına alıyordu. Son olarak hesaplar eyalet merkezinde toplanır ve iki nüsha haline getirilirdi. Nüshanın biri eyalette korunurken diğeri merkeze İstanbul'a gönderilerek muhafaza altına alınır. Osmanlıda vergiye ile ilgili yükümlülükleri belirtmek için çok fazla terimsel ifade kullanılmıştır. Bunlardan bazıları resim-rüsûm-rüsûmat veya teklîf/tekâlîf'dir (Tabakoğlu, 2011). Osmanlıda vergiler tekâlîf-i şer'îye ve örfîye diye ikiye ayrılmıştır (Kenanoğlu, 2003).

Devletin aynı veya nakdî bir şekilde tahsil ettiği vergilerden olan şerî vergiler şeriat esaslarına uygun olarak halktan alınmıştır. Bu vergilerin sayısı seksen civarındadır (Cezer, 2011). Şerî vergiler Müslümanlardan zekât ve öşür adı ile alınır. Bu vergi Gayrimüslimlerden ise haraç ve cizye şeklinde alınır (Kazıcı, 1977). İncelenen beş defterde genel olarak öşür (A. {DVNSAHK.ER.d9, 23/1), cizye (A. {DVNSAHK.ER.d1, 20/1), avarız (A. {DVNSAHK.ER.d7, 27/4), cebelü bedeliyesi (A. {DVNSAHK.ER.d3, 214/1), resm-i tapu (A. {DVNSAHK.ER.d1, 6/3), imdâd-ı seferiye (A. {DVNSAHK.ER.d5, 202/2), resm-i arûs (A. {DVNSAHK.ER.d3, 21/1), imdâd-ı hazeriye (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 30/3), ispenç (A. {DVNSAHK.ER.d 9, 68/3), bac-ı bazar (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 266/1), resi çift (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 242/4), bad-ı heva (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 237/4), adet-i ağnam (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 145/3) vb. vergiler dava konusu olmuştur. Aşağıdaki tabloda toplam şikâyet sayısı 4616'dır. Bu şikâyetlerden 561 şikâyetin vergi ile ilgili olduğu, oransal olarak da % 11'e tekabül ettiği tespit edilmiştir.

Şekil 3.5. 1, 3, 5, 7, 9 Erzurum Abkâm Defterlerinde Vergi İle İlgili Hükümlerin Oransal Dağılımı

Rüsüm-ı Ra'iyet ve Çift Resmi Vergisi ile İlgili Hükümler

Osmanlı devleti toprak ve vergi sisteminde Müslüman tebaanın ziraat yaptığı arazi üzerinden alınan vergilere genel olarak çift resmi veya rüsüm-ı ra'iyet denilmiştir (İnalçık, 1959). Şikâyetlerde genelde bölgedeki görevlilerin rüsüm-ra'iyet talebiyle halkı rencide ettikleri ve haksız bir şekilde vergi istedikleri belirtilmiştir.

Defterlerde “rüsüm-ra'iyet talebiyle rencide ve te'addi” şeklinde belirtilen durumdan rahatsız olduklarını ifade eden reaya Divan'a şikâyetlerini sunmuştur. Reayanın sınırları kanunla belirlenmiş olan vermekte olduğu vergi ile ilgili şikâyetlerde “kanun üzere amel olunmak için yazılmıştır” emri ile hükümler karara bağlanmıştır (A. {DVNSAHK.ER.d 9, 63/1).

Örnek verilecek olursa Erzurum valisi ve Gümüşhâne kadısına yazılan Şubat 1746 tarihli belgede Kemah kazasına tabi Gercanis karyesinden cami hatibi olan Ali Halife Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendisinin cami şerifin imam ve hatiplik hizmetini yerine getirdiğini belirtmiştir. Karye Zabiti ismi verilmeyen kimsenin kendisinden zorla rüsüm-ra'iyet vergisi talebinde bulunduğunu söylemiştir. Merkezden yazılan hükümde Ali Halife'nin vergiden muaf olduğu bildirilmiştir. Bunun için vergi alınmayarak kanun üzere hareket edilesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 133/3).

Karahisarşarki kadısına yazılan Nisan 1775 tarihli belgede cami imamı ve hatibi olan Ahmed Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendisinin caminin hizmetini yerine getirirken karye mutasarrıfının kendisini rencide ettiğini belirtmiştir. Ayrıca muaf olmasına rağmen mutasarrıfın kendisinden rüsüm-ı ra'iyet vergisi talep etmiştir. Haklılığını kanıtlamak için Şeyhülislam'dan fetva almış vergiden muaf olduğu belirtilmiştir. Merkezden verilen hükümde müdahalenin önlenerek Ahmed'in vergiden muaf olduğu bildirilmiş ve kanun üzere hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 310/2).

İkamet ettikleri yerden başka bir yere izinsiz bir şekilde göç edenlerin vermeleri gereken vergileri vermedikleri de görülmüştür. Bayburd kadısına yazılan Temmuz 1757 tarihli belgede zuamadan Seyyid Mehmed Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Erzurum da mutasarrıfı bulunduğu zeamet karyelerinin Bayburd kazasından ra'iyet ve ra'iyet oğullarından bazılarının buldukları yerleri terk ettiklerini bundan dolayı zeamet vergi gelirlerinin azaldığını belirterek geri gönderilmelerini istemiştir. Merkezden gönderilen hükümde muhalefet ettirilmeden yerlerine nakil olunmaları kanun üzere istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 355/3).

Erzurum, Kars ve Van kadılarına yazılan Şubat 1778 tarihli belgede İbrahim Çavuş Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Padişah haslarından olan malikânede sorumlu oldukları karye ahhalilerinin rüsüm-ı ra'iyet vergisi vermeden buldukları yeri terk etmeleri üzerine eski yerleşim birimi yöneticileri vergi istemişlerdir. Onlarda biz oraya bağlı değiliz vergi vermeyiz demişlerdir. Kanun ve deftere bakılmış sonuçta unun üzerine kanuna muhalefet ettirilmeden vergilerin tahsil ettirilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 43/2).

Halkın vermek zorunda olduğu vergiyi vermek istemediği durumlara da rastlanılmıştır. Milas kadısına ve Karahisarışarki voyvodasına yazılan Ocak 1783 tarihli belgede Sipahi İbrahim Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendisinin sekiz bin beş yüz doksan akçe ile Divali karyesinin mutasarrıfı olduğunu belirtmiştir. Divali köyünün ahalisinin üzerine düşen vergiyi vermek istemediklerini söylemiştir. Bunun  zerine defter-i h k n  ve r zn m e kayıtlarına bakılmış müdahale ettirilmeden vergilerin ödenmesi ve kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 107/1).

Őř r Vergisi ile İlgili Hükümler

Sipahiler boş olan bir tımarın tevcih hakkını kullanabilmek için ilgili başvuruları yaptıktan sonra kendilerine o tımarla ait bir berat verilirdi. Sonra o tımarın kullanım hakkına sahip olunurdu (Beldiceanu,1980). Bazen sipahilerin yasal olarak elde ettikleri tımarlara bölgenin ileri gelen üst düzey asker  ve idari yetkilileri tarafından müdahale edilebiliyordu.

Karahisarışarki kadısına yazılan Temmuz 1782 tarihli belgede Seyyid Hasan ve Seyyid Halil Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Beratı şerifle mutasarrıfı oldukları tımar kariyerlerinin hudutları d hiline almış oldukları r sum ve  şre kariye zabiti olan () nam kimsenin müdahalede bulunmuştur. Bunun  zerine şik yet konusunun defter-i hakaniye bakılarak sonuçlandırılması istenilmiştir. Ayrıca r sum ve  şre müdahalenin engellenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 81/1).

Bayburd kadısına yazılan Eylül 1765 tarihli belgede Sipahi Mehmed Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Beratı şerifle buna verilen toprakların geliri olan  ş r- tek lilere Osman ve Yeniçeri taifesinin çeşitli bahaneler ile ettiklerini, altı seneden beri  ş rleri zimmetlerine alarak vermediklerini söylemiştir. Merkezden verilen hükümde müdahalenin engellenerek almış oldukları akçelerin geri verilmesi istenilmiştir(A. {DVNSAHK.ER.d 5, 79/2).

Tımar sahipleri tımarlarını kullanırken ortakları ile birçok sorun yaşamıştır. Ortaklar kendi hisselerine kanaat etmedikleri gibi diğer ortağını saf dışı bırakarak hissesine düşenden daha fazla almaya çalışmıştır. Bunu da ortağının hissesine düşen mahsul ve  ş r üzerinden yapmıştır. Yaşanan bu tip sorunlara karşı Tımar sahibi sipahi durumu merkeze bildiriyordu. Burada şik yet incelenerek defter eminine gönderiliyordu. Defter Emini de defterhane-i amirede bulunan defter-i hakani, defter-i mufassal, defter-i icmal ve ruznam e-i hümayun defterlerinde şik yet konusunun kanun ve nizama uygun olup-olmadığı hususunda inceleme yapıyordu (Afyoncu 1994). İnceleme sonucunda kimin nereye ne kadar hisse ile kullanımına sahip olduğunu belirten bir arz kaleme alıyordu. Tımar ile ilgili sorunlar genelde bu şekilde üzülüyordu.

Erzurum valisi ve Gercanis kadısına yazılan Ocak 1765 tarihli belgede Sipahi Hasan Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendisinin on dokuz bin yüz elli beş akçe ile berat-ı şerif ile mutasarrıfı olduğu Erzurum Sancağı Kuzey Kemah Nahiyesi Vasili karyesinin hissesi oranında aldıkları r sum-mahsulata müşterekleri defter ve kanuna göre verilen hisselerine kanaat etmediklerini bildirmiştir. Sipahi Hasan'ın hissesine de tecavüz etmişlerdir. Bunun  zerine defterhane-i amire de bulunan defter-i icm l ve r zn m e-i h m y n defterlerine bakılması istenilmiştir. Merkezde yapılan inceleme sonucunda Sipahi Hasan'ın haklılığı ortaya  kmıştır. Ayrıca hissesine yapılan müdahalenin engellenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 18/4).

Osmanlı Devleti'nde has, zeamet ile tımar toprağını kullanıp hububat elde eden reayadan  ş r vergisi alınmıştır. Aynı olarak yani mahsulün türü ne ise o üründen alınırdı. Fakat has, zeamet veya tımar sahipleri üzerlerinde bulunan tımarları hazırladıkları askerlerle savaşa katılmakla sorumluydular. Bu gelirler ait oldukları eyaletin veya livanın mufassal defterlerine düzenli olarak kaydediliyordu (G cer,1964).

Erzurum eyaletinde şik yetlerin temel noktasını genelde köyde oturan reayadan fazla vergi talebinde bulunan vergi toplamakla görevli kişilerin beşte bir oranında almaları gereken  ş r miktarına kanaat etmeyerek halktan fazla vergi talep etmelerinden kaynaklanmıştır. Hükümlerde karyelerden beşte bir oranında alınması gerektiği halka zulüm ve rencide edilmemesi gerektiği bildirilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 55/2).

Erzurum valisine ve Erzincan kadısına yazılan Haziran 1748 tarihli belgede ise Mustafa adlı kişi D van'a giderek arzuhalini sunmuştur. Mutasarrıfı olduğu Hamrası ve ismi verilmeyen karyelerde reayanın kovanlarının bulunduğu bu kovanlara karşılık onda bir oranında  ş r talep ettiğini buna karşın reayanın çeşitli bahanelerle muhalefet ederek  ş rlerini vermek istemediklerini söylemiştir. Merkezden yazılan hükümde çeşitli bahaneler ile muhalefet ettirilmeden vergilerin alınarak kanun üzere sorunun üzülmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 238/1).

Bazı hükümlerde reyanın beşte bir oranında olan öşür vergisini vermek istemedikleri veya beşte bir yerine on da bir oranında vermek istedikleri için şikâyet edilmişlerdir. Erzurum valisine, Bayburd kadısına yazılan Ocak 1756 tarihli belgede Eski Mimarbaşı Karakulak Mehmet, Hacı Mustafa, diğer Mehmed ve Hacı Ahmet Divan'a arzuhalde de bulunmuşlardır. Mutasarrıfı buldukları karye ahalisinin ekip biçtikten sonra elde ettikleri mahsullerinden eskiden beri beşte bir oranında verirken onda bir oranında vermek istediklerini belirtmişlerdir. Ahalinin ödemiş oldukları vergiye muhalefet ettiklerini bildirmişlerdir. Merkezden yazılan hükümde kanuna göre hareket edilmesi ve ahalinin kanuna muhalefet etmemesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 281/2}).

Bazı hükümlerde reyanın bağ ve bahçesi için vermek zorunda oldukları vergileri ödemek istemedikleri görülmektedir. Karahisarışarki kadısına ve voyvodasına yazılan Haziran 1749 tarihli belgede hükümde Sipahi Ali'nin Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendi tasarrufunda olan yerlerde kariye ahalisinin defter-i hakaniye göre bağ ve bahçeleri için ödedikleri öşürleri vermekte zorluk çıkardıklarını bildirmiştir. Merkezden verilen hükümde müdahalenin engellenerek kanuna göre amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 95/3}).

Hane-i Avâız Vergisi ile İlgili Hükümler

Osmanlı devletinde düzenli veya sürekli alınmayan olağanüstü durumlar ya da savaş zamanlarında Müslüman-gayrimüslim ayırt etmeksizin alınan vergilere denir. 17. Yüzyılda başlayan uzun süreli savaşlar sonucunda bu vergiler sürekli ve düzenli bir şekilde toplanmıştır (Sahillioğlu, 1997). Avâız vergisi bireysel olarak alınmayan beş, on, on-beş ya da daha fazla hanenin bir araya gelerek ödediği bir vergi türüdür (Öztürk, 1997 s.253). Hükümlerde sıkça karşılaşılan şikâyetlerde avâız vergisini ödemekle yükümlü kişilerin kendi paylarına düşeni azaltmak için "*Siz dahi bizimle ma'ân (birlikte) viriün*", şeklinde ifade ettikleri görülmüştür (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 292/2}).

Erzurum valisi ve mollasına yazılan Nisan 1749 tarihli belgede Kızıl Kilise ahalesinde bazıları arzuhalde bulunmuştur. Kendilerinin hisselerine düşen vergileri verdiklerini söylemişlerdir. Tortum kazasına bağlı Hızır Bey karyesinde emlak ve arazileri olmadığı halde Hızır Bey karyesi ahalesi üzerine düşen vergi ile ilgili olarak siz dahi bizimle ma'ân verin diyerek zorlama ve müdahalede bulunmuşlardır. Ahali haklı olduklarını göstermek için mahkemeden hüccet ve Şeyhülislamdan fetva almışlardır. Merkezden gönderilen hükümde müdahalenin önlenerek kanun üzere işlem yapılması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 275/3}).

Erzurum valisine, Bayburd kadısına yazılan Haziran 1755 tarihli belgede ise sulehâ'dan Şeyh Ali oğlu Şeyh Mustafa ve Şeyh Mirza oğlu Şeyh Halil Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunların buldukları karyede herhangi bir emlak veya tarlaları yok iken kariye ahalesinin müdahalede bulduklarını bildirmişlerdir. Kendilerinden zorla hane-i avâız vergisini isteyerek siz dahi bizimle ma'ân verin diyerek ödemiş oldukları vergiye ortak etmek istemişlerdir. Şeyhülislamdan fetva aldıklarını belirtmişlerdir. Merkezden verilen hükümde usulsüz istenen verginin engellenerek kanuna göre hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 243/3}).

Osmanlı devletinde olağanüstü hallerde alınan vergilerden biri olan Nüzul vergisi de avâız vergisi içerisine girmektedir (Gowan,1991). Nüzul sözlükte, misafir için hazırlanan yiyecek veya konaklama yeri anlamında kullanılmıştır. Osmanlıda savaşa giden ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak amacıyla buğday ve arpa gibi tahıllardan aynı olarak alınan vergiye nüzul denilmektedir (İşbilir, 2012).

Karahisarışarki kadısına ve voyvodasına yazılan Mart 1745 tarihli belgede Sâdât-ı Kirâmdan Koca Ağa Ragıp Divan'a başvuruda bulunmuştur. Karyeden Sarıoğlu Hacı Musa, Kadiroğlu ve Tekelioğlu kişiler hisselerine düşen nüzul, avâız, imdadı seferiye ve hazariye vergilerine vermekte zorluk çıkardıklarını bildirmişlerdir. Merkezden verilen hükümde müdahalenin önlenerek vergilerin tahsilinin yapılması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 103/3}).

İmdâd-ı Seferiye ve İmdâd-ı Hazeriye Vergisi ile İlgili Hükümler

Osmanlı devletinde olağanüstü durumlar ve savaş zamanlarında toplanan imdâd-ı seferiye vergisi ile huzur zamanlarında toplanan imdâd-ı hazeriye vergisine birlikte imdâdiye denilmiştir. 18. yüzyıldan itibaren düzenli bir şekilde toplanmaya başlanmıştır. İmdâd-ı seferiye vergisi tek seferde tahsil edilirken, imdad-ı hazeriye vergisi taksitler halinde toplanmıştır (Tabakoğlu, 2000).

Erzurum valisine ve Kemah kadısına yazılan Ekim 1764 tarihli belgede Kemah kazası ahalesi Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Ödemiş oldukları imdadı hazeriye ve seferiye vergilerini verirken karye

ahalisinin hisselerine düşen vergiyi maktu olarak verilmesini istemişlerdir. Bunu üzerine ismi belirtilmeyen kişinin rencide ederek ahaliden vergiyi zorla almak istemiştir. Karye ahalisinin mahkemeden hüccet aldıklarını belirtmişlerdir. Merkezden verilen hükümde zorla alınan verginin alınmayarak kanunda bildirildiği şekilde işlem yapılması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d5,4/1}).

Erzurum ve Erzincan kadılarına hitaben yazılan Eylül 1742 tarihli belgede Erzincan kaza ve kura ahalileri Divan'a arzuhallerini bildirmişlerdir. Bunlar üzerlerine düşen avâruz, nüzul, imdâd-ı seferiye ve sa'ir tekâlifleri herkes hisselerine düşeni ödediklerini belirtmişlerdir. Buna rağmen karye ahalisinden bazılarının vergileri ödemekte zorluk çıkarmaları ve hisselerine düşen vergileri ödemekte muhalefet ettiklerini söylemişlerdir. Merkezden verilen hükümde vergilerin tamamının tahsil edilerek kanun üzere işlem yapılması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 7/4}).

Karahisarşarki kadısına yazılan Haziran 1782 tarihli belgede İsmail Ağa, Ali Ağa ve Mehmet Ağa adlı kişiler Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar üzerlerine düşen avâruz ve imdâd-ı hazeriye ve sa'ir vergilerini tamamını ödemekte herhangi bir kusurları olmadıklarını belirtmişlerdir. Ashab-ı ağraz taifesinin müdahalesi ve rencide etmeleri üzerine Şeyhülislamdan fetva almışlardır. Merkezden verilen hükümde fazladan vergi talebi ve müdahalenin önlenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 71/1}).

Niyabet (Cerime) Vergisi ile İlgili Hükümler

Cürm ve Cerime kelimeleri fıkhıta günah, suç ve haksız bir eylemi ifade etmektedir (Boynukalın 2009, s.453). Osmanlıda reayadan alınan bir vergi çeşidi olan niyabet vergisi yasaklanmış olan suç (cürm) olarak sayılan şeylerden herhangi birini yapan ya da yapmayanlardan alınırdı.

Hınıs kadısına yazılan Mart 1748 tarihli belgede Ahmed Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Mutasarrıfı olduğu Hınıs kazası Göksu nahiyesinin vergilerinden olan bâd-ı heva cürm-i cinayet ve resm-i arusan vergilerine ehl-i örf taifesinin müdahalede bulunduğunu söyleyerek usulsüz müdahalenin engellenmesini istemiştir. Merkezden verilen hükümde defter-i hakaniye bakılarak kanuna bakılmış ol yerlerin Ahmed'in olduğu bundan dolayı müdahalenin önlenmesi için yazılan hükümdür. A. {DVNSAHK.ER.d 1,232/5}).

Erzurum valisi ve Gercanis kadısına yazılan Haziran 1755 tarihli belgede zuamadan Seyyid Osman ve Seyyid Numan, Seyyid Hüseyin Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Mutasarrıfı oldukları zemet karyelerinin bâd-ı heva, cürüm-i cinayet ve sa'ir vergilerin ahaliden bazılarının eksik verdiklerini bildirerek eksik kısmın tamamlanmasını istediklerinde kendilerine muhalefet edildiğini söylemişlerdir. Merkezden verilen hükümde eksik alınan verginin tamamlanarak, Seyyid Osman ve Seyyid Numan, Seyyid Hüseyin'e verilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 237/4}).

İspence Vergisi ile İlgili Hükümler

İspence vergisi, gayrimüslim reayadan alınan vergilerden olup, aynı zamanda çift resminin karşılığıdır. Bu vergi bir çeşit baş vergisi özelliği de taşımaktadır (İnalçık, 2001). Defterlerde başka bölgenin sipahisi veya zabitanın kendi bölgesi yetki alanında ikamet ettiklerini ileri sürerek ispençe talep ettikleri görülmüştür.

Erzurum valisine ve kadısına yazılan Kasım 1747 tarihli belgede Erzurum sakinlerinden ve tüccar taifesinden olan Bağdi, Kaspar, Melkon, Avadik adlı zımmiler Divan'a giderek Kars defterine kayıt edilip yazılmamışken kariye zabitanın bunlardan resm-i ispençe talebinde bulunarak müdahale ve zorlamada bulunduğunu söylemişlerdir. Haklı olduklarını kanıtlamak içinde Şeyhülislam'dan fetva almışlardır. Merkezden verilen hükümde resm-i ispençe ve iskân talebinin önlenerek kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 221/1}).

Zimmi reyanın vergisini kanuna göre ödemelerine rağmen fazlasını isteyen devlet görevlilerinden de şikâyetçi olmuşlardır. Kemah kadısına yazılan Nisan 1176 tarihli belgede Keşiş, Haçador, Karabet Divan'a gelerek şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Bunlar rûsum ve resm-i ispenç dâhil olmak üzere vergilerini vermelerine rağmen kariye sipahisi Sipahi Ahmet ve Sipahi Halil'in bunlara müdahale ve baskı ettiklerini söylemişlerdir. Merkezden verilen hükümde yapılan bu müdahalenin engellenerek kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 392/1}).

Tekâlif-i Şakkâ Vergisi ile İlgili Hükümler

Tekâlif-i Şakkâ güç yetirilemeyecek kadar ağır vergi anlamında kullanılmaktadır (Tabakoğlu, 2011). Devlet memurlarınca kanunsuz bir şekilde (bilâ emr-i şerîf) istenilen vergilere denilmiştir (Tabakoğlu,

2016). Hükümlerde genelde reayanın vergilerini düzenli olarak vermesine rağmen mütegalibe denilen zorbacı kesim ya da memurlarca talep edilen kanunsuz vergiler altında ezildikleri ve bunların şikâyetlere yansıdığı görülmektedir.

Erzurum mollasına yazılan Ocak 1743 tarihli belgede Erzurum da sakin bazı zımmî'ler Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar hisselerine düşen şer'i ve örfi vergileri cizye-i şer'iyye ve avârız, imdâd-ı hazariyye ve seferiyye ve sa'ir vergileri ödemekte herhangi bir kusurlarının olmadıklarını söylemişlerdir. Buna rağmen ehl-i örf taifesinin kanunsuz bir şekilde zorla tekâlif-i şâkkâ talep ederek bunları rencide ettiklerini bildirmişlerdir. Merkezden verilen hükümde kanunsuz bir şekilde istenen tekâlif-i şâkkâ talebinin önlenerek kanuna göre hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 20/1}).

Erzincan kadısına yazılan Eylül 1753 tarihli belgede Erzincan kazası ahali Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Kendilerinin, avârız, imdâd-ı hazariyye ve sa'ir vergileri ödemekte herhangi bir kusurlarının olmadıklarını söylemişlerdir. Fakat ashab-ı ağraz taifesinin bunlardan temyiz vergisi adı altında tekâlif-i şâkkâ talebinde bulunmuşlardır. Fazladan istenen tekâlif-i şâkkâ talebinin önlenerek kanun üzere hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 167/4}).

Gercanis kadısına yazılan Şubat 1776 tarihli belgede Gercanis kazasında hatibi olan Ali ve cami imamı Seyyid Kasım Divan'a arzuhalde bulunmuşlardır. Bunlar caminin hizmetini yerine getirirken karye zabitanın, hatip Ali ve imam Seyyid Kasım'dan rüsum-ı ra'iyet ve fazladan tekâlif-i şâkkâ talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Şeyhülislam'dan fetevay-ı şerife almışlardır. Merkezden müdahale ve baskının önlenerek alınan fazladan vergi ve tekâlif-i şâkkâ'nın iade edilerek usulsüz alınan verinin men ve def edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 378/5}).

Karahisarşarki kadısına yazılan Eylül 1783 tarihli belgede Es-seyyid Osman Divan'a başvuruda bulunmuştur. Kendisinin cami imamı olduğunu, rüsum-ı ra'iyet vergisi, imdâd-ı hazariyye ve sa'ir vergilerden muaf iken ashab-ı ağraz taifesinin bundan tekâlif-i şâkkâ talebinde bulduklarını söylemiştir. Haklılığını desteklemek amacıyla da Bunu üzerine Şeyhülislam'dan fetva almıştır. Sonuçta rüsum-ı ra'iyet vergisi, şer'i ve örfi vergilerden muaf olduğundan kanuna aykırı vergi talebinde bulunulmaması ve müdahalenin engellenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 146/5}).

Fazla Vergi Talebi ile İlgili Hükümler

Eyaletlerde vergi toplamakla sorumlu kişiler mütesellim, mutasarrıf, mültezim, subaşı, zaim ve sipahilerdir. Merkez ile taşra arasındaki ilişkileri sağlanması vergilerin toplanmasının sağlanmasında Şehir Kethüdarları da sorumlu olmuşlardır (Çelik, 2010). İncelenen defterlerde vergi toplamakla görevli kişilerin halktan fazladan veya haksız bir şekilde vergi tahsil ettikleri için şikâyet edilmişlerdir.

Erzurum eyaletinde vergi toplayan kişiler almaları gereken vergi oranından fazla miktarda talep etmeleri halkın zor durumda kalmasına neden olmuştur. Halkın fazla miktarda talep edilen vergiye karşın ödemek zorunda oldukları vergi miktarının "*Kanun üzere emr-ü defter mücebince*" (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 120/1}), verdiklerini belirterek kendilerini savunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde bağ, bahçe ve meyveden öşür vergisi alınmıştır. Vergilerin toplandığı dönem ise bağ ve bahçelerde sebze-meyvelerin olgunlaşmış toplandığı zamandır (Çağatay, 1947). Bu verginin toplanmasında yaşanan problemlerin başında devlet görevlilerinin fazla vergi talep etmeleri olmuştur.

Erzurum valisine ve Erzurum mollasına yazılan Haziran 1749 tarihli belgede Könisa, Hasır ve Elif nam kariye ahali Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar sahip oldukları meyve ağaçlarının vergisini verirken kariye zabitanın meyve vermeyen ağaçlardan bile vergi talep etmiştir. Merkezden verilen hükümde fazladan alınan verginin iade edilerek, müdahalenin önlenmesi ve kanun göre hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 282/1}).

Bolaman naibine yazılan Mart 1767 tarihli belgede ise Karye ahali Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar hisselerine düşen öşür ve rûsumlarını karye sipahisi ile zâimine kanun ve defter mücebince ödediklerini söylemişlerdir. Karye sipahisi ile zâiminin, ahalinin ödemiş olduğu öşür ve rûsuma kanaat etmeyerek fazladan vergi talep ettiklerini bildirmişlerdir. Merkezden verilen hükümde fazladan alınan verginin iade edilerek kanuna bakılarak amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 132/2}).

Milas kadısına yazılan Nisan 1782 tarihli belgede Has karyesi Arpaalanı ahali Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar kendilerine ait vergiyi defter-i hakaniye göre ödediklerini bildirmişlerdir. Buna rağmen Voyvodanın fazladan vergi talep etmesi, ahaliyi zor duruma düşürmüştür. Ahalinin haksız

vergiyi Divan'a bildirmesi ile haksız alınan verginin engellenerek kanun üzere işlem yapılması istenilmiştir. (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 64/3})

Bayburd kadısına yazılan Haziran 1782 tarihli belgede el-Hâç İsmail Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Bulunduğu yerde karye sipahisine ödemiş olduğu öşür ve diğer vergileri ödemekte herhangi bir kusuru olmadığını bildirmiştir. Karye sipahisinin fazladan vergi talep ettiğini buna karşın haklılığını ispatlamak için Şeyhülislamdan fetva aldığı bildirilmiştir. Merkezden gönderilen hükümde kanuna bakılarak fazladan istenen verginin iadesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 77/3})

Bâc-ı Bâzâr Vergisi ile İlgili Hükümler

Bâc kelimesinin Osmanlı devleti döneminde özellikler şehirler pazarlarında tahsil edilen resimler için kullanıldığı bilinmektedir. Pazara getirilip satılan mallardan alınan vergiye bâc-ı bâzâr denilmiştir (Yeniçeri, 1991).

Erzurum valisine Bayburd kadısına yazılan Kasım 1755 tarihli belgede Tüccardan Hacı Ömer ve Hacı Mustafa ile ismi verilmeyen kişiler Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar üzerlerine edası lazım gelen vergileri verirken, kariye voyvodasının bunlardan bâc-ı bâzâr vergi talep etmiştir. Bunun üzerine karye voyvodasının usulsüz olarak istemiş olduğu vergilerin önlenecek kanuna göre hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 266/1}).

Vergiden Muaf Olunanlar ile İlgili Hükümler

Osmanlıda vergi muafiyeti ilk olarak avâız vergisinden sonra raiyyet rüsumu vergisinden son olarak ise şer'î vergiler üzerinden muafiyet sağlanırdı. Şer'î vergilerde muafiyet oldukça önemli hallerde yapılırdı.

Raiyyet rüsumundan muafiyet ise askeri bir hizmet karşılığında olurdu. En çok karşılaşılan muafiyet şekli de avâız vergisinden muafiyetti. Din hizmetlerinde görevli imam, hatip ve vb. kişiler avarız ve raiyyet rüsumundan muafı. Aynı şekilde çeltikçi, tuzcu, kürekçi gibi devlet hizmetinde bulunan görevlilerde avarız vergisinden muaf tutulmuşlardır (İnalçık, 1959).

Hane-i Avâız vergisinden muaf olunmasına karşın bu verginin istenildiği durumlar ile de karşılaşmıştır.

Erzurum valisine yazılan Aralık 1796 tarihli belgede Sâdât-ı Kirâmdan Seyyid Ali ve Seyyid Ahmed Divan'a başvuruda bulunmuşlardır. Buldukları yer ahalisinden şikâyetçi olmuşlardır. Kendilerinin hane-i avarız vergisinden muaf olduklarını söyleyerek, ahalinin bu verginin kendilerinin de ödemesi gerektiğini söyleyerek baskı ve rencide ettiklerini dile getirmişlerdir. Merkezden verilen hükümde usulsüz müdahalenin engellenerek kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 9, 45/4}).

Karahisar-ı Şarkî kadısına yazılan Mayıs 1783 tarihli belgede cami hatibi ve imamı olan Sulehâdan Mehmed Selahûm arz-ı hâl de bulunmuştur. Avâız ve rüsum-ı raiyyetten muaf iken kariye zabitanın zorla almak istemesi üzerine Şeyhülislam'dan fetva almıştır. Merkezden gönderilen hükümde kanuna uyularak vergi alınmaması gerektiği bildirilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 178/4}).

Gercanis kadısına yazılan Kasım 1765 tarihli belgede cami hatibi ve imamı olan Sulehâdan Yusuf Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendisinin rüsum-ı raiyyet vergisinde muaf iken karye zabitanın kendisinden zorla almak istediğini söylemiştir. Merkezden verilen hükümde kanuna uyularak zorla alınan verginin iadesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 93/1}).

Vergilerden muaf tutulan bir diğer grup ise Hz. Peygamber soyundan gelen Seyyid ve Şeriflerdir. Osmanlı Devleti'nde seyyid ve şerifler saygın bir topluluk oluşturmuştur. Bununla birlikte seyyid ve şeriflere toplumsal ve ekonomik birtakım ayrıcalıklar tanınmıştır (Üner, 2019). Osmanlı devletinde bazı vergilerin yanı sıra avâız vergisinden de muaf tutulmuşlardır. Hükümlerde ise muaf oldukları vergilerden kendilerinin sorumlu tutularak istenilmesidir.

Erzurum valisi ve Erzincan kadısına yazılan Nisan 1744 tarihli belgede Sâdât-ı Kirâmdan Seyyid Ali Divan'a giderek arzuhalde bulunmuştur. Kendisine ait herhangi bir emlak ve yeri olmamasına rağmen kariye ahalisinin hane-i avarız vergisine bağlı tekâlifî bizimle ma'an ver diyerek teâddi ve rencide bulunduğunu belirterek şikâyette bulunmuştur. Şeyhülislam'dan almış olduğu fetva ile müdahalenin önlenecek kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 70/3}).

Erzurum valisine, Karahisarşarki kadısına yazılan Nisan 1750 tarihli belgede Karahisarşarki kazası Suşehri nahiyesinde es-seyi Hasan, es-seyid İbrahim, es-seyid kasım, es-seyid Süleyman, es-seyid Ali hane-i

avarız vergisine bağlı tekâlifleri karye ahalisinin bizimle ma'an ver diyerek zorla almak istemişlerdir. Merkezdten verilen hükümde müdahalenin engellenerek kanunda belirtildiği şekilde hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 15/5).

Sonuç

Erzurum Eyaletinde 1742-1800 Yılları Arasında Meydana Gelen Vergi Sorunları ve Devlet Merkezine Yansımaları adlı bu çalışmada, Erzurum eyaletine ait 1, 3, 5, 7 ve 9 numaralı ahkâm defterleri incelenmiştir. Defterlerde vergi ile ilgili 561 hüküm tespit edilerek değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Ahkâm defterlerinde vergi ile ilgili şikâyetlerin genelde ra'yyet rüsumu, öşür, hane-i avarız, imdâd-ı seferiyye ve hazeriyye, ispence vergisi, tekâlif-i şâkkâ, bağ-bahçe meyvelerden alınan çeşitli vergiler olduğu görülmüştür. Devlet kanun ve nizam çerçevesinde alınacak bu vergilerin oranlarını belirlemişken halktan belirlenen oranlardan zorla ve fazladan talep edilmesi halkın tepkisine ve şikâyetlerine neden olmuştur. Bu şikâyetlerin sorumlusu olarak devlet görevlileri, mütegalibe-cabaire denilen kişiler gösterilmiştir. Ehl-i örf denilen askeri sınıfında doğrudan doğruya karıştığı vergi ile ilgili sorunlarda bulunmaktadır. Bununla birlikte vergiden muaf tutulan veya vergi verecek herhangi ev, tarla, bağ, bahçe vb. taşınmaz bulunmamasına rağmen vergi istenilmesi şikâyetlere neden olmuştur. Devlet görevlilerinin de bu olaylara karışmalarındaki temel etken olarak devlette oluşan otorite boşluğudur.

Belirtilen dönem Osmanlı Devleti'nin bir geçiş dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde devlet otoritesinde sarsılmalar olsa da devlet adaletini sağlamak için kanunlardan taviz vermek istememiştir. Divana yapılan şikâyetlerde devlet çoğunlukla mahalli idarenin yetkisinin kullanılması taraftardır. Davalar mahalline gönderilerek tarafların yüzleştirilmesi ve dinlenilmesi sağlanıyordu. Bu şekilde merkez mahalli mahkemenin vereceği karara müdahale etmek istememiştir. İncelenmesi gereken konularda merkezin mahalline mübaşir görevlendirmesi sorunların araştırılmasında uygulanan başka bir yöntem olmuştur. Buna karşın şikâyetçinin haklılığına kesin olarak görüldüğü veya merkezdeki defterlerden tespitinin yapıldığı davalarda hüküm merkezden doğrudan verilirdi. Mahalli idarecilerin verilen bu kararı uygulanması emredilirdi. Ayrıca defterlerde bulunan hükümlere bakarak halkın vergilere karşı tutumu ve yaşanan problemleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Böylece Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda uygulamış olduğu vergi şekli ve uygulanan sistemi hükümlerde görmek mümkündür.

Etik Beyan

"*Erzurum Eyaletinde 1742-1800 Yılları Arasında Meydana Gelen Vergi Sorunları ve Devlet Merkezine Yansımaları*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller*, Erzurum Ahkâm Defterleri (A. {DVNS.AHK.ER.d).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller*, Erzurum Ahkâm Defterleri A. {DVNSAHK.ER.d1}
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller*, Erzurum Ahkâm Defterleri A. {DVNSAHK.ER.d3}
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller*, Erzurum Ahkâm Defterleri A. {DVNSAHK.ER.d5}
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller*, Erzurum Ahkâm Defterleri A. {DVNSAHK.ER.d7}
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller*, Erzurum Ahkâm Defterleri A. {DVNSAHK.ER.d9}
- Acun, F. (1985). "Klasik Dönem Eyalet Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 9: 899-908.
- Afyoncu, E. (1994). "Defter Emni" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 9: 91-93.
- Beldiceanu, N. (1980), *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyula Osmanlı Devleti'nde Tımar*, Çev.; Mehmet A. Kılıçbay, Ankara: Teori Yayınları.
- Boynukalın, M., (2009). "Suç" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 37: 453.
- Cezar, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

- Çağatay, N., (1947). "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5/5, 488-490.
- Çelik, Ş., (2010). "Şehir Kethüdâsı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 38: 451.
- Çiçek, H. (2018). 3 Numaralı ve H.1162-1171/M.1749-1758 Tarihli Erzurum Ahkam Defterinin Tahlili, *Anasay*, s.3,61-78
- Durhan, İ. (1999). *Osmanlı Hukukunun Yapısı Üzerine Bir Etüd*, AU Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, III /1: 217.
- Gowan B. Mc., (1991). "Osmanlı Avarızı, Nüzül Teşekkülü 1600-1830", *VIII. Türk Tarih Kongresi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1327-1331,
- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul: Sermet Matbaası, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- İnalçık, H. (1959). "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", *Bellekten*, Ankara: TTK Basımevi, 23/575-610
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 1. Cilt, Editör: Halil İnalçık, Donald Quataert, Çev. Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayınları, 175.
- İşbilir, Ömer (2012). "Nüzül", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 33: 311.
- Kazıcı, Z. (1977). *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Keleş, E. (2005). Tanzimat Döneminde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1858), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38, 259-280.
- Kenanoğlu, Mustafa M. (2003). "Vergi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 43: 56.
- Kütükoğlu, Mübahat S, (2006). "Mühimme Defteri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (DİA), XXX, İstanbul: *Türkiye Diyanet İslam Vakfı Yayınları*, 520.
- Öztürk, M., (1997). "1616 Tarihli Halep Avarız-Hane Defteri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 8, 253.
- Sahillioğlu, H. (1988). Ahkâm defteri. TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi içinde (551. ss.), 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1997). "Avarız", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 4:108-109.
- Tabakoğlu, A. (2007). "Resim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 34: 582.
- Tabakoğlu, A. (2011). "Tekâlîf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 40: 336.
- Tabakoğlu, A.,(2000). "İmdadiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 22: 221-222.
- Taş, H. (2007). Osmanlıda "Şikâyet Hakkı"nın Kullanımı Üzerine Düşünceler, *Memleket Siyaset Yönetim*, 2(3), 186-204.
- Üner, Emin M. (2019). "Ahkâm Defterlerine Göre Urfa'da Sadât-ı Kirâm (1740-1780)", *Türk Dünyası Araştırma Vakfı*,122/241, 270-271.
- Yeniçeri, C., (1991). "Bâc", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 4: 412.

EXTENDED ABSTRACT

Complaint can be defined as reporting the problems to the relevant authorities in order to eliminate the injustices that the person/persons think they have suffered in an issue. In the Ottoman Empire, the people of complaint were recognized in every segment of society. A person who thought that he had been subjected to a complaint could first submit his complaint to the court of his location or directly to the Divanı Humayun. From the first moment when the Ottoman Empire became centralized and institutionalized until the 17th century, complaints were recorded in "Mühimme Books" without discrimination. Due to the developments in the bureaucracy and increasing complaints, Complaint Books started to be kept as of 1649. Thus, public provisions were written in the mühimme books, and individual complaints were written in the complaint books. In 1742, upon increasing complaints, "State Ahkam Books" were created in the provinces by Ragıp Efendi, the Resisülküttab of the period. In the Ahkam Books, the application methods of a person or persons to the Court were generally in person, petition, or letter. The Ottoman legal system is divided into two parts: sharia and customary law. While Sharia law is determined according to Islamic rules, customary law is based on the sultan's own will. In the lands they conquered, the Ottomans would first classify the source of income of that place. He would record these in his cadastral books. The purpose of this practice, called Tahrir, was to determine the amount of taxes paid by the subjects by classifying their income sources. In this way, it was possible to prevent arbitrary practices by preventing the military's pressure on the subjects. Thus, those who were exempt from tax and those who had to pay the tax could be determined. Additionally, tax avoidance could be prevented. This caused some disruptions in the practices carried out, and there was pressure from the customary people on those who did not pay their taxes on time, and more taxes were demanded from those who did not pay. While the tax collectors appointed by the state were fulfilling their duties, the provincial revenue treasurers were traveling from coast to coast and recording the income accounts. Finally, the accounts were collected at the state headquarters and made into two copies. While one of the copies was preserved in the state, the other was sent to the center and kept under protection. Sending these documents to the Court shows that the most competent authority is the Court of Appeals. Tax-related decrees were

prepared by Nişancı, the officer on duty at the council, and his assistants. When the laws needed to be implemented, reviewing them by looking at old and new books and ensuring tax justice were among the main duties of the Divanı Humayun. If, as a result of the implementation, there was a problem in tax collection and the taxes could not be collected, an order would be written immediately. Officials who committed corruption in collecting taxes were also punished. Many terminological expressions were used to indicate tax-related obligations in the Ottoman Empire. Some of these are picture-rüsüm-rüsûmat or teklif/tekalif. In the Ottoman Empire, taxes were divided into two: Tekalîf-i şer'îyye and Tekalîf-i Örfiyye. Sharia taxes, which are taxes collected by the state in kind or in cash, were collected from the public in accordance with the principles of Sharia. The number of these taxes is around eighty. Sharia taxes were collected from Muslims under the name of zakat and tithes. This tax was collected from non-Muslims in the form of tribute and jizya. In the five books examined, generally, 'öşür, jizye avarız, cebelü fee, resm-i title deed, imdâd-ı expedition, resm-i arus, imdâd-ı hazeriye ispenç, bac-ı bazar, resm-i i double, bad-ı heva, custom-i ağnam etc. taxes have been the subject of litigation.

Trabzon İli Yöresel Mutfak Kültürüne Ait Külür Otu Yemeği Üzerine Nitel Bir Araştırma

Ali ŐEN¹ ve Beyza KOÇ²

Öz

Trabzon, bulunduğu konum, iklim koşulları ve tarihi geçmişi ile zengin mutfak kültürüne sahip bir şehirdir. Trabzon mutfak kültüründe balık, mısır, ekmek, fasulye ve yöresel otlar büyük önem arz etmektedir. Zengin mutfak kültürünün oluşmasındaki temel etken yağışlı iklim koşullarına bağlı bitki örtüsündeki çeşitliliktir. Bu çeşitlilik yöreye özgü ürün ve yemeklerin ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışmada, yöresel yemeklerin korunması ve devamlılığının sağlanması için Karadeniz Bölgesine özgü Külür otu ile yapılan Külür yemeğinin tanıtılması ve literatüre kazandırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, Trabzon'da doğup büyümüş olan, 60 yaş üzerindeki 1 erkek ve 10 kadın ile yüz yüze görüşme sağlanmış, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilen bulgular kayıt altına alınmıştır. Bulgular sonucunda elde edilen bilgiye göre; Külür otunun kendine has temizlenmesi ve hazırlanma usulü bulunmaktadır. Külür otu yemeği yörede uzun yıllardır tüketilen bir yemektir. Külür otu yemeği, lezzeti dişında yöre halkı tarafından sağlık açısından mide rahatlatıcı olduğu için de tüketilmektedir. Külür otu yemeğinde yöreye özgü yiyeceklerin kullanıldığı elde edilen bilgiler arasındadır. Külür otunun Trabzon ili ve haricinde farklı bölgelerde tanınması ve yemeklerde kullanılması, Türk mutfak kültürü gelişimi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Külür otu yemeğinin yöre restoranların menülerinde yer bulması ve ilgili paydaşlar tarafından tanıtım faaliyetlerinin yapılması önerilmektedir. Gelecekteki çalışmalarda külür otunun besin değerleri, insan sağlığına yararları ve farklı pişirme yöntemleri üzerine çalışmalar yapılabilir.

Anahtar kelimeler: Trabzon Mutfağı, Yenilebilir Otlar, Yöresel Yemekler, Mutfak Kültürü, Külür Otu.

A Qualitative Research on Külür Herb Dish Belonging to The Trabzon Province Local Culinary Culture

Abstract

Trabzon is a city with a rich culinary culture, thanks to its location, climate, and historical background. Fish, corn, bread, beans, and local herbs are of great importance in Trabzon cuisine. The diversity of the vegetation due to the rainy climate is the main factor that contributed to the formation of this rich culinary culture. This diversity played a crucial role in the emergence of local products and dishes. The aim of this qualitative research study was to introduce and document the Külür dish made of Külür herb, which is specific to the Black Sea Region, for the preservation and continuity of regional cuisine. Face-to-face interviews were conducted with one male and ten female individuals over 60 years of age who were born and raised in Trabzon, and the findings obtained through semi-structured interview forms were recorded. According to the findings, Külür herb has a unique cleaning and preparation method. Külür dish has been consumed for many years in the region. In addition to its taste, it is also consumed by the local people for its stomach-soothing properties. The use of local ingredients in Külür dish is also among the information obtained. The recognition and use of Külür herb in different regions beyond Trabzon province are considered important for the development of Turkish culinary culture. It is recommended that Külür dish should be included in the menus of local restaurants and promotional activities should be carried out by relevant stakeholders. Future studies can be conducted on the nutritional values, health benefits, and different cooking methods of Külür herb.

Keywords: Trabzon Cuisine, Edible Herbs, Local Dishes, Culinary Culture, Külür Herb.

Atıf İçin / Please Cite As:

Şen, A. ve Ko, B.(2024). Trabzon İli yöresel mutfak kültürüne ait Külür Otu Yemeği üzerine nitel bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 285-294. doi:10.33206/mjss.1245753

Geliş Tarihi / Received Date: 01.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.07.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, alisen.gastronomi@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-4310-362X

² Yüksek Lisans Öğrencisi-Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, beyzaa.297@gmail.com,

 ORCID: 0000-0003-4770-4606

Giriş

Beslenme, kişilerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları gıdaları tüketmelerini ve ayrıca bu yiyeceklerden vücut için gerekli olan enerji ihtiyaçlarını karşılamalarını ifade etmektedir (Baysal, 2016, s. 1-4). Besin unsurlarının büyüme-gelişme, enerji verme ve metabolizmayı dengede tutmak olmak üzere üç temel işlevi bulunmaktadır (Mc Ardle ve ark., 2007). Vücuda alınan besin öğeleri arasında, vücut için gerekli yapı taşları olan karbonhidratlar, yağlar, proteinler, mineraller, vitaminler ve su yer almaktadır. Bireylerin beslenme biçimleri; yaşam tarzları, buldukları çevrenin iklimi, bitki örtüsü, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, gelenek ve göreneklere gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak değişebilmektedir (Baysal, 2016, s. 1-4)."

İnsanların beslenme alışkanlıklarına bakıldığında, özellikle tarih öncesi dönemlerde yabani hayvanları avlayarak, yabani bitkileri keşfedip, bu bitkilerde bulunan meyveleri toplayarak yaşamlarını devam ettirdikleri bilinmektedir (Halıcı, 2009, s. 20-25). Yerleşik yaşama adım atıldığında ise besin öğesi olarak kullanılacak yabani bitkileri yetiştirerek ilk tarımsal çalışmalara başlamışlardır (Aydeniz, 2018, s. 17). Tarımsal üretimin başlamasıyla hayvansal ve bitkisel beslenmenin değeri anlaşılmış ve yenilebilir otlar bu süreçte daha önemli hale gelmiştir. Yenilebilir otlar beslenme amacıyla kullanılmasının yanında sağlık amaçlı olarak da insanların tercih ettiği ürünlerin başında gelmektedir (Liu ve ark., 2000, s. 207-213; Demir, 2017, s. 13; Badayman vd., 2018, s. 51-55). Günümüzde dünya genelinde beslenme amaçlı kullanılan bitkilerin, yaklaşık 20 türden elde edildiği bilinmektedir. Beslenme amaçlı kullanılan yabani bitki çeşitlerinin dünya genelinde 10.000'den fazla olduğu bildirilmiştir (Diamond, 2022; Yücel vd., 2011, s. 71-82). Türkiye'de bulunan bitki örtüsü birçok türü içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca, Türkiye bio-çeşitlilik yönünden dünyanın en zengin coğrafyalarından birisi olarak kabul edilmektedir (Çakılcıoğlu ve Türkoğlu, 2010, s. 172; Polat ve Satıl, 2012, s. 626). Dolayısıyla iklim ve toprak değişikliğinden kaynaklı olarak ülkemizde değişik bölgelerde bitki florasyndan yenilebilir otlar keşfedilmiştir. Mutfak kültürlerine dahil edilmiş bu otların araştırılması ve mutfakta kullanım alanlarının incelenmesi önem arz etmektedir (Önay vd., 2007, s. 297; Yılmaz ve Akman, 2018, s. 853).

Yenilebilir otlar ve bu otlardan hazırlanan yemekler, Türk mutfak kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Yöresel mutfaklarda geçmişi çok eskiye uzanan otlar ile hazırlanan ve pişirilen birçok yemek günümüzde unutulmaya yüz tutmuş durumdadır. Bu çalışmada Trabzon mutfak kültürüne ait Külür otu yemeğinin literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

Mutfak Kültürü

Kültür, bir toplumun inşa ettiği, çeşitli bilgi, yetenek ve alışkanlıklar kazandığı süreçler bütünüdür (Çokışler ve Türker, 2018, s. 122-136). Gelenek ve görenekler nesilden nesile aktararak, üzerinde birtakım değişiklikler ile günümüze ulaşmış ve mutfak kültürünü etkilemiştir. Besinlerin üretimi, kullanımı ve saklanması gibi durumlar mutfak kültürü ile ilgili konulardır (Beşirli, 2010, s. 159-160). Mutfak kültürü bir toplumun sosyal yaşamında önemli bir rol oynar ve sosyal etkileşimlerin bir parçasıdır. Bu nedenle bir ülkenin veya bölgenin mutfak kültürü, o toplumun kimliğinin önemli bir parçasıdır. (Tezcan, 2000, s. 1).

Dünya da bulunan mutfak türlerinin kendilerine ait birçok ana özelliği bulunmaktadır. Bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilen mutfak kültürü, birçok faktörden etkilenir. Bunlar arasında coğrafya, iklim, tarım uygulamaları, göç ve tarih gibi unsurlar yer almaktadır (Şavkay, 2000, s. 11). Türkler göçebe hayat süren bir millet olmuştur. Bu duruma bağlı olarak beslenme durumları gittikleri coğrafyadaki; yerel ürünlere, iklime ve çeşitli gelenek göreneklere bağlı olarak etkilenmiştir (Roden, 2007, s. 140-141). Türk Mutfağı, Orta Asya, Selçuklu-Beylikler ve Osmanlı dönemlerine kadar uzanan bir geçmişe dayanmaktadır. Türkler, tarih sahnesine çıktıklarından itibaren, yemek yeme kültürüne çok önem vermiştir. Türkler için yeme ve içme sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru durumundadır (Talas, 2005, s. 275).

1040 yılı sonrası ve 1299 yılı öncesi Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminde Türkler Orta Asya'dan sahip oldukları gelenek ve göreneklere Anadolu'da hazır bulunan alışkanlıklara ve zenginliklere katarak geliştirmişlerdir. Ayrıca Anadolu'da oluşturulan gıdalar ve yerleşik yaşamın da yaygınlaşması çeşitlenmeyi sağlamıştır. Bu dönemde yazılan eserlerden Divan-ı Lügat-it Türk ve Hz. Mevlana'nın eserlerinden yemek kültürü ve bazı tarifler hakkında bilgi elde etmek mümkündür (Halıcı, 1986; Davidson, 1988, s. 76-83; Roden, 2007, s. 141). Osmanlı Devleti'nin 1299 yılı sonrasında 1923 yılına kadar geçen dönemi içerisinde Türk Mutfağı "saray", "konak" ve "aşçılar" odağında dünyaya şöhret salmıştır. İstanbul'un fethi ve sonrası ortaya çıkan gelişmeler sonucunda bazı ticaret yollarına sahip olan Osmanlı devleti bu sayede kaliteli gıdalara ulaşip bu gıdaları işleme fırsatını yakalamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin büyük bir coğrafyada hüküm sürmüş olması mutfak kültüründe zenginlik ve çeşitlilik bakımından belirgin bir şekilde kendini göstermiştir

(Algar, 1991; Halıcı, 2009, s. 20-25). Cumhuriyet, 1923 yılından bugüne gelene kadar uzanan dönemdir. Bu dönemde Türk mutfağı, yukarıda sözü edilen dönemlerin özelliklerini yansıtmalarının yanı sıra, Türkiye'nin her yerinde birbirinden farklı nitelikler gösteren sentez niteliğine kavuşturmuştur (Halıcı, 1981; Gürsoy, 2011).

Türkiye'de her yörenin kendine has mutfak kültürü bulunmaktadır. Yöresel mutfak o yörede yaşamakta olan insanların buldukları ortamdaki edindikleri alışkanlıklar, gelenek görenekler ve kendine has ürün ve pişirme yöntemleriyle ortaya koydukları gıdalardan oluşmaktadır (Aksu vd., 2017, s. 125-137). Türkiye'nin her bölgesinde kendine özgü yemekler ve lezzetler bulunmaktadır. Her bölgenin mutfağı, o bölgenin coğrafi ve kültürel yapısına göre şekillenmiştir. Bu durum Türk mutfağının zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de Karadeniz mutfağı, Marmara mutfağı, Güneydoğu Anadolu mutfağı, Doğu Anadolu mutfağı, Akdeniz mutfağı ve Ege mutfağı gibi her bölgenin kendine özgü yemek kültürü vardır. Yöresel mutfakların ortaya çıkışında tarihsel süreçler ve bölgenin coğrafyası büyük önem taşımaktadır. Günümüze gelene kadar o coğrafyada yaşamış olan toplulukların yaşam tarzlarını yansıtan mutfak, coğrafi özelliklere göre şekillenmiştir. Bu süreç içinde hayvansal gıdalar, sebzeler ve yenilebilir otlar yöresel mutfakların vazgeçilmez unsurları olmuşlardır (Yazıcıoğlu vd., 2017, s. 35-44).

Yöresel Mutfaklarda ve Trabzon Mutfağında Otlar

Türk Dil Kurumu sözlüğünde Ot, "kökleri toprak içerisinde, yaprak ve yumuşak kısımları toprak üstünde kalan, ilkbahar mevsiminde yeşerip birkaç mevsim sonra kuruyan bitkiler" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Ot kelimesi zihinde daha çok doğada kendiliğinden yetişen bitki olarak düşünülmektedir. Yöreye has olarak düşünülen otlar farklı yörelerde farklı isimlerle anılabilmektedir (Baysal, 2015). Ülkemizde toplumların beslenmesinde büyük yere sahip olan bitkiler, genellikle köy kasaba gibi kırsal kesimlerde yaşayan insanların mutfaklarının vazgeçilmezleri arasındadır. Günümüzde sağlığa karşı olan hassasiyet gün geçtikçe artmakta ve ilaçların yetersiz kaldığı durumlarda doğal ürünlerin kullanımına yönelik eğilim olmaktadır. Yabani bitkiler günlük beslenme alışkanlıklarında önemli bir yere sahip olan vitamin, mineral ve protein gibi yapı taşları bakımından zengin olup (Çolakoğlu ve Bilgir, 1977, s. 19-37; Yücel ve Tunay, 2002, s. 10-17), yüksek antioksidan özelliğe sahiptir (Ho ve ark., 1994, s. 9). İnsanların tükettikleri otlar esasında sebzelerin kendiliğinden yetişmiş halleridir. Bazı otlar eski dönemlerde yabani ortamda iken insanlığı tarafından zamanla yetiştiriciliği yapıldığı bilinmektedir (Baysal, 2015). Yenilebilir otlardan çeşitli yemekler yapılabilmekte ayrıca yemeklerde lezzet artırıcı olarak da kullanılabilmektedir. Bununla birlikte çiğ olarak da tüketilebilmektedir. Kurutularak ve salamurası yapılarak da mutfaklarda daha uzun süreli yer bulabilmektedir (Baysal, 2003).

Doğu Karadeniz Bölgesinin gerek doğal konumu gerekse kültürel ve tarihi özellikleri ile önemli yerlerinden birisi olan Trabzon ili; gelişmiş mutfak kültürü ile ön plana çıkmaktadır. Mutfağın evdeki konumu, yöreye ait mutfak gereçleri, yiyecek içecek isimleri ve hazırlanışlar şekilleri, sofrada adabı, yemek öğünleri, yiyecekleri muhafaza etme ve kışık hazırlama yöntemleri gibi faktörler Trabzon mutfak kültürünün dikkat çeken özellikleridir (Mutlu, 2021, s. 2). Bunun yanı sıra yörede yetişen otlar da yöre mutfak kültüründe önemli bir yere sahiptir. Bu araştırmada Trabzon yöresinde bezelye benzeri tohumların ekilip filizlenmesi ile ortaya çıkan Külür otu ve bu ot ile yapılan Külür yemeğinin tanıtılması hedeflenmiştir.

Yöntem

Araştırmada, Trabzon ilinde bahçelerde yetiştirilen Külür otunun tanıtılması ve Külür otu yemeği hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine yüz yüze görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular Akturfan ve Şen (2022), "Ermenek Mutfak Kültüründe Geleneksel Bir Lezzet: Tarhanabaşı", Badem ve Akturfan (2020), "Yöresel Bir Çorba: Arabaşı (Arap aşısı, Ara aşısı)" ve Akturfan ve Şen (2019), "Karaman Mutfak Kültürüne Ait Etliemek Üzerine Nitel Bir Araştırma" isimli çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın katılımcılarını araştırmaya katılmaya gönüllü 1 erkek ve 10 kadın birey oluşturmaktadır. Yöre mutfağı ve ürünleri konusunda bilgi sahibi olduğu belirlenen 60 yaş üzeri, Trabzon ilinde Külür otunu yetiştiren ve tüketen bireylerden oluşmaktadır. Görüşmeler Ekim-Kasım 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki katılımcı sayısı, katılımcıların gönüllülük durumlarına ve verilen cevapların tekrara düşmesine göre netleşmiştir. Araştırmada kullanılan görüşme formunda, araştırmaya katılan kişilere ait demografik özellikler, Külür otu yemeğinin bileşenleri, hazırlanma süreci, kullanılan malzemeleri, ne sıklıkla tüketildiği, hangi mevsimlerde tüketildiği, kullanılan malzemelerin özellikleri ile ilgili görüş ve

davranışları ortaya çıkarmaya yönelik sorular bulunmaktadır. Görüşmelerde, katılımcıların sorulara cevap haricinde verdikleri bilgiler de dâhil edilmiştir.

Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır. Tablodan da görüldüğü üzere araştırmaya katılan bireylerin tamamı araştırma sahası olan Trabzon yöresinde doğup büyüyen kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı [K]	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Doğup Yaşadıkları Yer
1	Kadın	80	Ev Hanımı	Trabzon
2	Kadın	75	Ev Hanımı	Trabzon
3	Kadın	74	Ev Hanımı	Trabzon
4	Kadın	62	Ev Hanımı	Trabzon
5	Kadın	85	Ev Hanımı	Trabzon
6	Kadın	70	Ev Hanımı	Trabzon
7	Kadın	68	Ev Hanımı	Trabzon
8	Kadın	77	Ev Hanımı	Trabzon
9	Kadın	61	Ev Hanımı	Trabzon
10	Kadın	60	Ayçi	Trabzon
11	Erkek	81	Emekli	Trabzon

Yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bulgulara göre, **Külür otu yemeği yapmak için gereken ana malzemeler nelerdir?** sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Külür Otu Yemeği Ana Malzemeleri

Katılımcı [K]	Külür Otu	Mısır Yağı	Mısır yarması	Pirinç	Tuz	Tereyağı	Su	Salça	Haşlanmış Kuru Fasulye
1	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
2	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
3	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
4	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
5	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	
6	✓	✓			✓	✓	✓		
7	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
8	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	
9	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	
10	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların bir kısmı yemeğin ana malzemelerinin “Külür otu, mısır yağı, tereyağı, su, tuz” olduğunu ifade ederken bazı katılımcılar bu malzemelere ek olarak “salça, pirinç, mısır yarması, haşlanmış kuru fasulye” cevabını vermişlerdir.

Külür otu yapmak için kullanılan malzemeler nerede yetişir? Sorusuna katılımcıların tamamı “Trabzon ilinde kendi bahçelerimize ektiğimiz, bezelye tohumuna benzer bir tohumdan yetişen mutfaklarda kullandığımız bir ottur.” cevabını vermişlerdir.

Külür otu yemeği yapmanın bir mevsimi var mıdır? Sorusuna katılımcıların tamamı “Sonbaharda bahçelere ekilir ve kış aylarına doğru yetişmiş olur. Bir iki ay boyunca yenilir daha sonra kendiliğinden bahçelerde solar.” cevabını vermişlerdir.

Külür otu yemeği yapmak için kullanılan otun kendine özel bir cinsi var mıdır? Sorusuna katılımcılar “Bildığımız kadarıyla külür otu bezelye tohumuna benzer kendine has bir bitkidir.” cevabını vermişlerdir.

Neden Külür otu yemeği yapıyorsunuz? Kaç yıldır Külür otu yemeği yapıyorsunuz? Sorusuna katılımcıların tamamı “Yöremizin sevdiğimiz bir yeşilliği olduğu ve tadını sevdiğimizden dolayı Külür otu yemeği yapmaktayız.” cevabını vermişlerdir. Kaç yıldır Külür otu yemeği yapıyorsunuz sorusuna ise katılımcıların tamamı “Doğup büyüğümüz yerde annelerimiz tarafından küçüklüğümüzden beri yapılan bir yemek olduğu için mutfağa girmiş olduğumuz yıllardan itibaren Külür otu yemeğini yapmaktayız.” cevabını vermişlerdir.

Külür otu yemeğinin yöresel adı nedir? Sorusuna katılımcıların cevapları “Bildiğim kadarıyla farklı bir ismi yoktur.” [K1, K2, K5, K9], “Bezelye tepesi ya da Latir otu yemeği de denmektedir.” [K3, K4, K6, K7, K8, K10], cevaplarını vermişlerdir.

Külür otu yemeğinin yapım aşamalarını anlatır mısınız? Sorusuna katılımcıların cevabı “Önce bir bağ kadar külür otu bahçeden toplanır üzerinde bulunan tüy kısımları ayıklanır, ayıklanan Külür otları yıkanır ve doğranır. Doğrandıktan sonra kenarda 1 adet soğan küp şeklinde doğranır. Doğranan soğan 2 yemek kaşığı mısır yağı ve 1 yemek kaşığı tereyağı ile kavrulur. Üzerine 1 yemek kaşığı salça eklenir ve kavrulmaya devam edilir. Daha sonra içerisine Külür otları eklenir ve karıştırılır. 1 su bardağı su ile Külür otu önce kaynatılır daha sonra kısık ateşte pişirmeye devam edilir. Yeşil rengini kaybetmeden külür otunun üzerine mısır yarması veya yıkanmış pirinç eklenir. Bu esnada tuzu da eklenmektedir. Kapağı kapatılarak pirinç ve yarma ezilene kadar ya da pirinç uzayana kadar pişirilir. Daha sonra servis edilir.” Bazı katılımcıların ek olarak söyledikleri cevaplar ise; “Altı kapatıldıktan sonra üzerine eritilmiş tereyağı dökülebilir. Yerken de isteğe bağlı olarak limonla servis edilebilir. Salça kullanmamaktayım. Buruk bir tadı olduğu için limon o tadı kırmış oluyor.” [K1, K3], “Pirinç yerine mısır yarması kullanmaktayım.” [K5, K8, K9], “Pirinç ve mısır yarması kullanmamaktayım.” [K6], “Yemeğin pişmesine yakın içerisine haşlanmış kuru fasulye koyup pişirmekteyim.” [K7, K10], cevaplarını vermişlerdir. Katılımcıların tamamı, külür otu yemeğinin sıvı yağ ve tereyağı karışımı ile yapıldığını belirtirken sıvı yağ olarak eskiden mısır yağı kullanılırken günümüzde mısır yağı yerine ayçiçek yağı da kullanıldığını bildirmişlerdir.

Külür otu yemeği yapımında kullanılan yan ürün ve malzemeler nelerdir? Sorusuna katılımcıların cevapları “Özel olarak kullanılan bir malzeme yok. Yan ürün olarak sadece limon kullanıyoruz. Kullanılan malzemelerin tamamı göz kararı oluyor yani kişiye bağlıdır.” [K1], “2 bağ külür otundan 5 kişilik yemek elde edilebilir. Yan ürün olarak isteğe bağlı tuzlu hamsi ilave edilebilir.” [K2], “İçerisine taze nane koyulabilir yakışan bir üründür.” [K3], “Farklı bir malzeme kullanmamaktayım.” [K4, K6]. Diğer katılımcılar ise “Külür otu yemeğinde pirinç yerine yöremize ait olan mısırın kurutulup kalın bir şekilde kırılmasıyla elde edilen yarmayı kullanmayı tercih etmekteyim.” [K5, K9], “Pul biber eklenebilmektedir.” [K7, K10], “Salça isteğe bağlı olarak kullanılmaktadır.” [K8], cevaplarını vermişlerdir.

Külür otu yemeği yapılırken özellikle dikkat edilmesi gereken kurallar nelerdir? Sorusuna katılımcıların cevapları “Kısık ateşte pişirilmesi gerekir çünkü hemen tencere dibini alıp yanmaktadır. Suyuna dikkat edilmeli pirinçler çiğ kalmamalıdır.” [K1], “Yemeğe katılan suyun fazla olmaması gerekir. Çok fazla özellik gerektiren bir yemek değildir.” [K2, K9]. Diğer katılımcılar ise “Külür otları güzelce ayıklanmalıdır. Otun üzerinde bulunan ip gibi olan tüyler temizlenmelidir.” [K3, K4, K8, “Külür otlarını haşlanırken çok az miktarda haşlanmalı yoksa eriyip parçalanabilirler. Normalde külür otu yemeğinde pirinç ne kadar kullanıyorsa yarma da aynı şekilde kullanılmalıdır.” [K5, K6, K7, K10], cevaplarını vermişlerdir.

Külür otu yemeğinde istenilen özellikler nelerdir? Renk, tat, lezzet, aroma gibi özelliklerin sağlanabilmesi için nelere dikkat etmek gerekir? Sorusuna katılımcıların cevapları “Çok su koyup harlı ateşte pişirilmemesi gerekiyor çünkü rengi değişebilir. Renginin yeşil kalması gerekiyor.” [K1, K3, K7, K10], “Renk ve tat için salça kullanmaktayım.” [K2], “Taze bir şekilde toplanmalı yoksa yaprakları sertleşir ve yemeği güzel olmaz.” [K4]. Diğer katılımcılar ise “Külür otu çok pişirilmemelidir narin bir üründür. Haşlamanın amacı sadece acı suyunu çıkarmaktır.” [K5], “İstenilen özellik çiğ bırakmadan malzemelerin birbiriyle özdeşleşmesini sağlamak.” [K6], “Rengi için salça tat için ise iç yağ kullanılabilir.” [K8], “Yarmasının dengeli bir şekilde eklenmesi gerekir.” [K9], cevaplarını vermişlerdir.

Külür otu yemeği muhafaza koşulları nelerdir? Sorusuna katılımcıların tamamı “Pişirdikten sonra yiyebileceğimiz kadarını yiyoruz kalan kısmı buzdolabına koymak gerekiyor çünkü çabuk bozulabilen bir yemektir. 1-2 gün buzdolabının soğutucu kısmında muhafaza edilebilir.” cevabını vermişlerdir.

Külür otunu başka nerelerde kullanırsınız. Başka ürünlerle birlikte ya da farklı amaçlarla kullanılıyorsa onların da mutfaklardaki tariflerini detayları ile verebilir misiniz? Sorusuna katılımcıların cevapları “Külür otu salatası yapılmaktadır. Külür otları temizlenip ayıklandıktan sonra doğranır, diğer taraftan da soğanlar yarım ay şeklinde doğranır. Mısır yağı ve tuz eklenerek bütün malzemeler birlikte harmanlanır. Diğer yapılabilecek yemek ise Külür otu tavaşdır. Külür otları temizlenir, ayıklanır ve doğranır. Daha sonra yarım ay şeklinde doğranan soğan ile ovulur. Bir çay kaşığı tuz, bir yumurta ve mısır unu ilave edilip karıştırıldıktan sonra az miktarda mısır yağı dökülmüş kızgın tavada ters düz edilerek pişirilir.” [K1, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10], “Başka bir şekilde kullanmıyorum.” [K2], “Hamsili Külür otu yemeği yapılmaktadır. Külür otu temizlenip, yıkanıp doğrandıktan sonra kılçığı çıkmış hamsi ile üzerine

biraz mısır yağı, tuz ve su ilavesi ile pişirilir. Sulu olmamasına dikkat edilmelidir.” [K9], cevaplarını vermişlerdir.

Külür otu yemeğinin sağlık açısından yararları olduğunu düşünüyor musunuz? Sorusuna katılımcıların tamamı “Sağlık yönünden mideyi rahatlatıcı, ferahlatıcı etkisi dışında pek bir bilgim yok fakat yeşillik olduğu için sağlığa faydalı olduğunu düşünüyoruz ve severek tüketmekteyiz. Bahçemizde yetişen organik bir bitki olduğundan sağlık için olumlu yönleri olduğunu düşünmekteyiz.” cevabını vermişlerdir.

Ne kadar sıklıkla Külür otu yemeği yapıyorsunuz? Sorusuna tamamı “Yılın belirli bir dönemi elde edebileceğimiz bir ürün olduğu için yılda en fazla 5-6 kez yapma şansı bulmaktayız. Dondurucuya atılabilen bir bitki değildir. Bu sebeple bahçemizde olgunlaşmış toplandıktan sonra hemen tüketilmelidir.” cevabını vermişlerdir.

Son katılımcıya yemek yapımı hakkında sorular sorulamamıştır. Nedeni bu konuda katılımcının bilgisi olmamasıdır. Katılımcının yaşının yüksek olmasından kaynaklı olarak, soru sorma tekniğinden çok katılımcının kendi anlatımına bırakılmıştır. Anlatılan bilgiler Külür otu hakkındadır. “Külür otu bu yörede her yerde yetişebilecek bir ottur. Bir cins bezelye tohumuna benzer. Şimdiki tohumlar zaten dışarıdan (tohumunu üretip satışını yapan yerler) gelmektedir. Bunun için kendimiz olgunlaşmış bitkiden tohum almayı bıraktık. Biz de artık para karşılığı bu tohumları alarak bahçemize ekmekteyiz. Karadeniz bölgesinin farklı bölgelerinde de tohum temin edilip ekilir ise Külür otu yetiştirilebilir. Bu otu herkes bilmez. Eskiden mesleğim gereği gezdiğim şehirlerde Külür otuna rastlamadım. Aynı şekilde Trabzon ilinin genelinde de bilmeyen insanlar bulunmaktadır. Yemeğini yapmasını bilmesem de hangi yemeklerin yapıldığını bilirim. Pirinçli Külür otu yemeği, Külür otu tavası ve salatası yapılır. Mideye iyi gelir ve hazımsızlık yapmaz. Bezelye otundan farklı olarak Külür otu kısa boylu olmaktadır. Bezelye büyüdüğünde diplerine çalı tarzı odunlar dikilir ve sarmaşık şeklinde büyüüp uzamaya devam eder bu sırada çiçeklenir ve bu çiçeklerden meyveleri oluşur. Külür otunda böyle bir duruma gerek yoktur. Külür otu üzerinde de çiçekler açar ve bu çiçekler yaprak tarzı bezelyelere dönüşebilir fakat bizim kullandığımız kısım otun tepe kısımlarıdır. Solup giden kısımları da hayvanlara yem olarak verilmektedir. Yaylalarımıza ekildiğinde o bölgelerde de yetişmektedir. Bizden önce babalarımız ve annelerimizde bahçelerine ekmekteydi çok eski zamanlardan beri Külür otu bilinmektedir” [K11].

Şekil 1-2. Külür Otu

Kaynak: Araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Standartlaştırılmış Külür Otu Yemeği Tarifi (4 Kişilik)

Malzemeler

- 1 bağ Külür otu
- 2 adet orta boy soğan (200 gr.)
- 3 yemek kaşığı mısır veya ayçiçek yağı (36 g)
- 1 yemek kaşığı pirinç (15 g)
- 1 yemek kaşığı mısır yarması (20 g)
- 1 çay kaşığı tuz (7 g)
- 1 yemek kaşığı tereyağı (14 g)
- Yarım çay bardağı su (50 ml)

Hazırlanışı

1. 1 bağ Külür otu alınır ve uğlarındaki tüyler temizlenip yıkanır. Daha sonra yıkanan Külür otları doğranır.
2. Külür otları kenara alınır ve 2 adet orta boy soğan (200 g) yıkandıktan sonra kp küp doğranır.
3. Doğranan soğan tencereye alınır, 3 yemek kaşığı mısır veya ayęiçek yağı (36 g) ve 1 yemek kaşığı tereyağı (14 g) ile kavurulur.
4. Kavrulan soğanların üzerine doğranmış olan külür otları (1 bağ) eklenir ve karıştırılır. Kapağı kapatılır ve Külür otu suyunu salana kadar pişirilir.
5. Suyunu salan Külür otunun üzerine 1 yemek kaşığı pirinç (15 g) ve 1 yemek kaşığı mısır yarması eklenir. Yarım çay bardağı su (50 g) ve 1 çay kaşığı tuz (7 g) eklendikten sonra tencerenin kapağı kapatılır ve kısık ateşte pişmeye bırakılır.
6. Yaklaşık yarım saat sonra yarma ve pirinçlerin pişme durumuna göre ocaktan indirilir. 15 dk kadar dinlendirilen külür otu yemeği servise hazırdır.

şekil 3. Külür Otu Yemeği

Kaynak: Araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç, Tartışma ve neriler

Yenilebilir otlar, ülkemizin hemen her bölgesinde bulunmaktadır. Bölgeden bölgeye değişiklik gösteren yenilebilir otlar, sağlıklı ve yöresel açıdan sürdürülebilir bir gıda özelliği göstermektedir. Bununla birlikte yenilebilir otlar, besin alımında önemli bir yer teşkil etmektedir. Yenilebilir otlar günümüzde Őehirleřmenin başlamasıyla birlikte Őehre göç eden insanların uzak kaldığı üretim ve tüketim alışkanlıklarından olmuştur. İnsanların kır ve kasaba hayatını bırakıp Őehirlere yöneltmeleri nedeniyle yenilebilir otların sadece kültürel kapsamda literatüre alınmış olanları bilinmektedir. Son zamanlarda insanların sağlıklı besin arayışlarıyla birlikte yenilebilir otlara olan merakı artmış durumdadır. Bu kapsamda bu çalışmada, Trabzon ilinde insanların bahçelerine ektikleri bezelye tohumu benzeri tohumu olan Külür otunun tanıtılması ve Külür otu yemeğinin mutfaklarda nasıl kullanıldığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Külür otu yöresel bir ürün olarak yöre mutfağında özellikle kırsal kesimlerde kullanılmaktadır. Külür otunun ve Külür otu yemeğinin yöreye özgü olduğu, yüzyılı aşkın süredir yörede kullanıldığı, günümüzde özellikle sonbahar-kış aylarında yetişme mevsimi doğrultusunda tüketimi devam ettiği, külür otunun taze bir Şekilde toplanması gerektiği, aynı Şekilde külür otundan farklı farklı yemek reğetelerinin olduğu, yöresel isimlerinin bezelye tepesi ve latir olduğu belirlenmiştir. Külür otu yemeği harici, özellikle Külür otu salatası ve Külür otu tavasının yapıldığı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Külür otu yemeğinin yörede oldukça tercih edilen bir balık türü olan hamsi ile birlikte de sıklıkla tüketildiği anlaşılmıştır. Külür otu yöre insanı için bir ekonomik potansiyel durumdadır. Bahçelerinde Külür otu yetiştiren insanlar kullanacakları kadar olan miktarı kendilerine alıp, kalan kısmı sipariş usulü veya yöre pazarlarında satmaktadır.

Birbirinden farklı çeşitlerinden yararlanılabilmesi için mutfaklarda kullanılan yöresel otlar hakkında geniş kapsamlı çalışmaların yapılması, yenilebilir otlar ile ilgili üretim ve tüketim konusunda farkındalığın

arttırılması için faydalı olacağı düşünülmektedir. Yenilebilir otlar kullanılarak yapılan yemeklerin ilk reçetelerine ulaşabilmek için çalışmalar artırılmalıdır. Yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen yemeklerin, bileşim unsurları, pişirme yöntemleri ve sağlık yönünü anlatmaya yönelik çalışmalar yapılarak destek verilmesi önemlidir.

Yiyecek ve içecek sektörü olarak Trabzon ilinde restoranlar, kafeler ve diğer yiyecek-içecek işletmeleri, külür otu ile yapılan yemekleri servis etmek için menülerinde çeşitli seçenekler sunabilirler. Bu durum, turistlerin ve yerli halkın yerel yemek kültürünü deneyimlemelerini artıracaktır.

Bu çalışma, gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturabilir. Araştırmacılar, Trabzon ilinde diğer yerel yemeklerin de dahil olduğu daha kapsamlı bir yemek kültürü çalışması yapabilirler. Ayrıca, külür otunun besin değerleri, insan sağlığına yararları ve farklı pişirme yöntemleri üzerine çalışmalar yapılabilir.

Bu çalışmanın sonuçları, Trabzon ilinde külür otu yemeği hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak isteyen kişilere rehberlik edebilir. Gelecekteki araştırmalar, külür otunun diğer yemeklere eklenmesi veya farklı yemek tarifleri oluşturabilmek amacıyla kullanılması gibi konuları ele alabilir.

Trabzon ilinde külür otunun pazarlanması ve tanıtımı da önemlidir. Bu çalışmanın sonuçları, yerel üreticilerin külür otu yetiştiriciliği konusunda bilgilendirilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, turistler ve diğer yerel halkın külür otu yemeği deneyimlemeleri için pazarlama faaliyetleri düzenlenmesi önerilmektedir.

Etik Beyan

"Trabzon İli Yöresel Mutfak Kültürüne Ait Külür Otu Yemeği Üzerine Nitel Bir Araştırma" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Çalışmanın etik kurul onayı, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 10.01.2023 tarih ve 02-03 karar sayısıyla etik kurul izni alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Akturfan, M. ve Şen, A. (2019). Karaman mutfak kültürüne ait etliekmek üzerine nitel bir araştırma, H. Muşmal, E. Yüksel ve M.A. Kapar (Ed.), *Karaman Araştırmaları II* içinde (s. 708-7). Palet Yayınları.
- Akturfan, M. ve Şen, A. (2022). Ermenek mutfak kültüründe geleneksel bir lezzet: tarhanabaşı. Can, Ö.P., Hastaoğlu E. ve Saraç, M.G. (Ed.), *International Congress on Food Researches* içinde (s.214-224). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Aksu, M., Gezen, A., ve Özcan, S. (2017). Turistlerin yöresel mutfak tercihleri ile ilgili bir araştırma Bozcaada örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 125- 137.
- Algar, Ayla. (1991). *Classical turkish cooking*. New York: HarperCollins Publishers.
- Aydeniz, F. (2018). *Kaz Dağları'ndaki yenilebilir bitkiler ve reçeteleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 17.
- Badayman, M., Dinçel, E. ve Ünver-Alçay, A. (2018). Çiriş otu ve Türk mutfagında kullanımı. *Aydın Gastronomy*, 2(1), 51-55.
- Badem, A. ve Akturfan, M. (2020). Yöresel bir çorba: arabaşı (arap aşısı, ara aşısı). M.S. Küçüküçü, Y.Seçim, M.M. Adabalı ve M.Yılmaz (Ed.), *Anadolu mutfak kültüründen esintiler* içinde (s.38-59). Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 419
- Baysal, Ayşe. (2003). *Beslenme kültürümüz*. 1230 3. Baskı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Baysal, A. (2015). Mutfak kültürümüzde otlar: beslenme ve sağlık yönünden bir değerlendirme. <http://www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=5&FirstLevel=53&SecondLevel=61&LastLevel=104>. (Erişim Tarihi: 25.10.2022).
- Baysal, A. (2016). *Genel beslenme*. Ankara: Hatiboğlu Basım Ve Yayın San.Tic.Ltd.Şti, 1-4.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Millî Folklor*, 159-160.
- Çakılcıoğlu, U. ve Türkoğlu, I. (2010). An ethnobotanical survey of medicinal plants in Sivrice (Elâzığ-Turkey). *Journal of Ethnopharmacology*, 132, 165-175.
- Çokışler, N. ve Türker, A. (2015). "Mutfak kültürünün turizm ürünü olarak kullanım etkinliğinin incelenmesi: Ayder turizm merkezi örneği", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, (6),14, 122-136.

- Çolakoğlu, M. ve Bilgir, B. (1977). Ege Bölgesi'nde insan beslenmesinde kullanılan bazı yabancı (sarmaşık, stifno, helvacık, deniz börölcesı, ısırgan ve gelincik) otları üzerinde araştırmalar. *VI. Bilim Kongresi; Tarım ve Ormanlık Araştırma Grubu Tebliğleri Gıda ve Fermentasyon Teknolojisi*. 19-37.
- Davidson, A. (1988). The seven wonders of Konya. Feyzi Halıcı (Editör), *Yabancı Yemek Uzmanlarınca Türk Mutfağı* içinde (ss. 76-83). Ankara: Güven Matbaası.
- Diamond, J. (2022). *Tüfek, mikrop ve çelik*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Demir, E. (2017). *Salıpazarı ilçesinde sebze olarak tüketilen yabancı bitkilerin toplanması ve tanımlanması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun, 13.
- Gürsoy, Deniz. (2011). *Kuzeyden güneye doğudan batıya yöresel mutfağımız* (4. Baskı). İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Halıcı, F. (Editör). (1986). *Birinci Milletlerarası yemek kongresi* (25-30 Eylül 1986). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlıkı Yayınları.
- Halıcı, Nevin. (2009). *Türk mutfağı*. İstanbul: Oğlak Yayınları, 20-25.
- Halıcı, Nevin. (1981). *Ege Bölgesi yemekleri*. Ankara: Güven Matbaası.
- Ho, C.T., Ferraro, T., Chen, Q. ve Rosen, R.T. (1994). Phytochemical in teas and rosemary and their cancer preventive properties. *Food Phytochemicals for Cancer Prevention. II. Tea, Spices and Herbs* (s. 9), (Eds: Ho, C.-T., Osawa, T., Huang, M.T., Rosen, R.T.). ACS Symposium Series 547, American Chemical Society: Washington.
- Liu, L., Howe, P., Zhou, Y. F., Xu, Z. Q., Hocart, C. ve Zhang, R. (2000). Fatty acids and carotene in Australian purslane (*Portulaca oleracea*) varieties. *Journal of Chromatography*, 893, 207-213.
- Mc Ardle, W., Katch, F.I. ve Katch L.V. (2007). *Exercise physiology, energy, nutrition and human performance*, Sixth Edition, Lippincott Williams & Wilkins, 2007.
- Mutlu, F. (2021). *Trabzon'un yaşam şekli ve mutfak kültürü*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (TDK). (2022). Ot Kelimesinin Anlamı. www.sozluk.gov.tr/ Erişim tarihi: 14 Ekim 2022.
- Önay, D., Bayrak, E. ve Akman, M. (2007). Silifke yöresi mutfağındaki geleneksel ürünlerin özellikleri ve beslenmedeki fonksiyonel önemi, *ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15. Eylül, Ankara, Türkiye.
- Roden, Claudia. (2007). *Arabesque: a taste of morocco, Turkey, and lebanon*. New York: Alfred A. Knopf, 140-141.
- şavkay, Tuğrul. (2000). *Osmanlı mutfağı*, İstanbul: şekerbank Yayınları, 11.
- Talas, M. (2005). Tarihi süreçte Türk beslenme kültürü ve Mehmet Eröz'e göre Türk yemekleri, *Selçuk Üniversitesi Türkçyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 273-283.
- Tezcan, M. (2000). *Türk yemek antropolojisi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlıkı Yayınları, 1.
- Yazıcıoğlu, İ., Işın, A., ve Özata, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin yöresel mutfaklara yönelik algısı: Karadeniz mutfağı örneği, *DOKAP Bölgesi Uluslararası Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 35-44.
- Yılmaz, G. ve Akman, S. (2018). Sürdürülebilir gastronomi çerçevesinde Edremit Körfezi yöresel mutfakları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 852-872.
- Yücel, E., Tapırdamaz, A., şengün, İ.Y., Yılmaz, G. ve AK, A. (2011). Kisecik kasabası (Karaman) ve çevresinde bulunan bazı yabancı bitkilerin kullanım biçimleri ve besin öğesi içeriklerinin belirlenmesi, *Biological Diversity and Conservation (BioDiCon)*. 4(3). 71-82.
- Yücel, E. ve Tunay, M. (2002). Nazilli (Aydın) ve yöresinde gıda olarak kullanılan yabancı otlar. *Türkiye Herboloji Dergisi*. 5(2), 10-17.

EXTENDED ABSTRACT

Nutrition is a necessity for people to continue their lives. While this need is a necessity, it has changed and developed over time with the influence of traditions and customs, living conditions, and the domestication of wild animals and plants. In the early ages, people met with agricultural activities with the transition to settled life while meeting their nutritional needs with animals. In this process, herbs gained great importance and became one of the foods of people. Today, there are about 10000 herbs used for nutritional purposes. Herbs may differ according to the soil and precipitation conditions of the regions. Moreover, edible herbs have an important place in Turkish cuisine. Edible herbs, which are widely used in local cuisines from the past to the present, form the main ingredient of many dishes that have been forgotten. Culture is the mirror of society. Culture also embodies all the distinctive features in people's lives. One of the reflections of societies is their culinary culture. Over time, different flavors of the regions have emerged through cultural interactions. There are many different features of kitchen types available around the world. The reason is religious beliefs, geographical structure, climate, traditions, and customs. In some culinary cultures, there is an animal-based diet, while in others, it is plant-based. Since the Turks led a nomadic life when they appeared on the stage of history, their culinary culture was shaped by being influenced by the places they went. The Turks, when they came from Central Asia, combined their culinary knowledge with the habits and riches of Anatolia during the Anatolian Seljuk and Principalities Period. In the Ottoman period, culinary culture became famous throughout the world. In this period, it was possible to have trade routes and reach quality foods. Therefore, the culinary culture has gained great wealth. In the Republican period and today, Turkish cuisine has been kneaded with the information it has received from the years it has spent. In the Republican period and today, Turkish cuisine has gained considerable wealth with the culinary culture it has inherited from the past. Culinary cultures have been transferred from the past to the

present, with some changes. Moreover, each region has its own unique culinary culture. The concept of local cuisine also emerged in this situation. The experiences, traditions, and customs of the people living in the region, and the products and cooking methods of the region constitute the local cuisine. Regional cuisines in Turkey, region by region; Black Sea cuisine is divided into Eastern cuisine, Mediterranean cuisine, and Aegean cuisine. In this process, animal foods, vegetables, and edible herbs have become indispensable elements of kitchens. If weed is explained as a concept, they are plants whose roots remain in the soil, leaves and soft parts above the ground, green in the spring season and dry after a few seasons. Herbs are generally thought of as self-growing plants in nature. Edible herbs, which have a great place in the nutrition of societies in Turkey, are highly preferred in rural areas such as villages and towns. In addition, edible herbs are gaining importance for people who want to lead a healthy life. Building blocks such as vitamins, minerals, and protein in herbs increase the value of edible herbs. Edible herbs, can be consumed raw as well as used in food. Some herbs are preferred for brine, while others are used for drying. In Trabzon, which is one of the important cities of the Eastern Black Sea Region, an example of an edible herb, there is the Kulur herb. This herb, called "külür herb", resembles a pea seed. It is formed by planting and growing a single seed in the fields.. The obtained cultivated herb is used as the main ingredient of "Kulur herb dish" which belongs to Trabzon local cuisine. This research, it is aimed to have information about the Kulur herb grown in the gardens in Trabzon and to bring the Kulur herb meal to the literature. In accordance with this purpose, as a research method, the face-to-face interview technique, which is among the qualitative research methods, was preferred. The participants of this study are 1 male and 10 female individuals who volunteered to participate in the research. Participants are especially proficient in the local cuisine and food products of the region. People who collect these products and consume them in their kitchens are especially preferred. The participants consist of individuals aged 60 and over. Interviews were made with people who grow and consume Kulur herb in Trabzon. The following information is included in the interview form used in the research. Demographic characteristics of the people participating in the research, components of the külür herb meal, the preparation process of the meal, the ingredients used in the meal, how often it is consumed, in which seasons it is consumed, properties of the materials used. There are questions about revealing the opinions and behaviors of the participants. In the interviews, the information provided by the participants in addition to the answers to the questions was also included. According to the questions asked, and the information obtained, it was said that the main ingredients of the Külür herb dish vary according to the person and the ingredients generally used are külür herb, oil, rice, salt, butter, water, tomato paste, corn slit, boiled dried beans. The participants answered as growing in the gardens in Trabzon province. It was stated that there is no special type of ingredients used to make Külür herb dish. To the question of why and how many years Külür herb has been made, the answers were given as being green and being loved in the region, being a flavor seen from the elders in the past. As for whether it has a different local name, the answers were "I don't know" or "pea hill" and "latir herb". The production stages and by-products of Külür herb dish are among the information given. Different answers were given for the rules to be considered in the production of the dish and the conditions required to ensure aroma and flavor. When it comes to the storage conditions of the vetiver dish, it is said that it can be stored in the refrigerator for 1-2 days. Among the questions asked the participants are where else is the use of Külür herb and what kind of benefits it has in terms of health. In response to the question of how often it is made, it was found out that it was made 5-6 times in the period in which it was found, since it is a product that should be consumed fresh. In addition to this information, a standardized recipe for the Külür herb dish was obtained and added to the study. In conclusion, edible herbs are grown wild or by humans in almost every region of our country. The main idea of this study is to bring the Kulur herb and Kulur herb meal, which belong to the Trabzon region, to the literature. The number of people in the research is due to the age restriction constituting our environment, and the use of Külür herb by a limited number of people constitutes the limitations of the research. It has been learned that the külür herb has existed for over 100 years, it continues to be made according to the season, it should be collected and used in a fresh way, and there are different uses in the region. At the same time, it is also among the findings that the külür herb provides employment in the region. It is thought that expanding the studies on edible herbs, which are considered important for health, may be important in raising awareness about this issue. Studies should be carried out on the discovery of local products and the creation of their recipes. With the transition of people from rural areas to urban life, natural life has begun to be forgotten and thus, only edible herbs that have been brought into the literature have become known. However, as a result of people's desire to switch to natural life, edible herbs have started to gain value. For this reason, it is important to organize festivals in the regions and to introduce these herbs. In addition, it is recommended that the local restaurants' menus include külür herb meal.

Kültürlerarası Duyarlılık ve Etnosentrizm Alanındaki Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Berna MAZZLUM¹ ve Seda ŐAHİN²

Öz

Bu araştırmada, küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte oldukça önem kazanan iki konu "kültürlerarası duyarlılık" ve onu etkileyen "etnosentrizm" hakkında yazılan lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bibliyometrik analiz herhangi bir alan veya bilimsel bilginin kapsam ve yeterliliğinin değerlendirilmesi ve alandaki güncel araştırma konularının belirlenerek gelecekteki araştırmalara yön vermesi açısından önemlidir. Bu kapsamda kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm alanında Türkiye'de yapılmış olan lisansüstü tezler; tür (yüksek lisans/doktora), yıl, yazım dili, yayımlandıkları enstitü ve anabilim dalı, üniversite, araştırma deseni, veri toplama yöntemi, örneklem grubu ve konu başlığı açısından ilişkili konu şeklindeki parametreler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yüksek Öğretim Kurulu Yayın Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından onaylanan ve arşivlenen lisansüstü tezlerin genel bir profilini çıkarmak amacıyla araştırma yöntemi olarak bibliyometrik analiz tekniğı kullanılmıştır. Lisansüstü tezler "kültürlerarası duyarlılık", "etnikmerkezcilik", "etnosentrik", "etnosentrizm" anahtar kelimeleri ile taranmış ve 137 adet teze ulaşılmıştır. Araştırma evreninin tamamı araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda kültürlerarası duyarlılığın en fazla empati ve etnosentrizm açısından araştırıldığı, etnosentrizmin ise sıklıkla satın alma niyetiyle ilişkisinin incelendiğı tespit edilmiştir. Ayrıca kültürlerarası duyarlılığın en çok eğitimciler ile öğrencilerde ve etnosentrizm ise en çok tüketicilerde araştırıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası duyarlılık, etnosentrizm, lisansüstü tezler.

Bibliometric Analysis of Theses in the Field of Intercultural Sensitivity and Ethnocentrism

Abstract

The purpose of the study is to examine the postgraduate theses written about "intercultural sensitivity and ethnocentrism affecting it", which has gained importance with globalization and technological developments. Bibliometric analysis is substantial in terms of evaluating the extent and adequacy of any field or scientific knowledge. Besides it specifies contemporary research in the field and leads future investigations. Within this framework postgraduate theses written in Turkey on intercultural sensitivity and ethnocentrism were formed an estimate of in relation to various parameters (type, year, writing language, institute and department, university, research design, data collection method, sample group and subject heading). The bibliometric method of research was used to reveal a general profile of the postgraduate theses approved and archived by the Higher Education Council Publication Documentation Department. Postgraduate theses were viewed with the keywords "intercultural sensitivity", "ethnocentrism", "ethnocentric" and 137 theses were reached. The entire population was comprised in the research. As a result of the analysis, it is inferred that intercultural sensitivity is mostly explored within the scope of empathy and ethnocentrism. In addition to this, it is concluded that ethnocentrism is frequently discussed in relation to purchase intention. Another significant finding of the research is that intercultural sensitivity is investigated in educators and students in the main, and ethnocentrism is examined in consumers by and large.

Keywords: Intercultural sensitivity, ethnocentrism, postgraduate theses.

Atf İçin / Please Cite As:

Mazlum, B. ve Şahin, S.(2024). Kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm alanındaki tezlerin bibliyometrik analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 295-309. doi:10.33206/mjss.1268744

Geliş Tarihi / Received Date: 03.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.09.2023

¹ Öğr. Gör. - Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Ardeşen Meslek Yüksekokulu, berna.sad@erdogan.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-6365-7830

² Doç. Dr. - Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, ssen@balikesir.edu.tr,

 ORCID: 0000-0001-5977-1561

Giriş

Küreselleşme, sosyal, siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmeler başta olmak üzere günümüzde birçok etken farklı kültürlerden insanların bir araya gelmesini zorunlu kılmaktadır. Hatta birçok sektörde belirlenen hedeflere ve dolayısıyla başarıya ulaşılması noktasında farklı kültürlerden bu insanların sadece bir arada bulunması değil, birbirleriyle etkileşim süreçlerinin de iyi bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Küresel çapta yaşanan teknolojik gelişimlere de paralel olarak farklı kültürden milyonlarca insanın isteyerek ya da zorunlu olarak bir araya gelmesi kültürlerarası iletişimi çok daha önemli hale getirmektedir. Kültürlerarası iletişim yeterliliğinin oluşması noktasında ise karşımıza öncü bir eğilim olarak kültürlerarası duyarlılık çıkmaktadır (Robles ve Gonzalez, 2019). Farklı kültürlerden kişilerin birbirleriyle etkileşiminde başarılı ve etkili iletişimin kurulup sürdürülebilmesi için kültürlerarası duyarlılık gerekli olmaktadır (Mao ve Hale 2015, 134). Kültürlerarası duyarlılık, kültürlerarasındaki temel farklılıkların nasıl tanınıp algılanabileceğini ve söz konusu bu farklılıklarla nasıl başa çıkılabileceğini öğrenmektir (Yağbasan, 2016, 101). Kültürlerarası duyarlılık, bireyin kendisinden farklı kültürlerdeki kişilere ve onların görüşlerine değer vermesi ile ilgili olmaktadır. Chen ve Starosta (2000) da kültürlerarası duyarlılığı tanımlarken benzer kavramlar üzerinde durmuş ve kavramı, kişinin kültürlerarası iletişim sürecinde kültürel farklılıkları tanıyıp öğrenme ve farklılıklara saygı gösterme noktasındaki duygusal kapasitesi şeklinde tanımlamıştır. Bu anlamda kültürlerarası iletişimin duygusal sürecini ifade eden kültürlerarası duyarlılık, bireyin kültürel farklılıkları bilme, tanıma ve bunlara hoşgörülü olma gibi duygusal özelliklerini kapsamaktadır (Fritz, Mollenberg ve Chen, 2001, 170). Kültürlerarası duyarlılığa sahip kişilerde temel gösterge, kendinden farklı kültürlere, alt kültürlere ve aidiyet bağlarına pozitif yönde yaklaşımdır. Pozitif duygularla ifade edilmeye çalışılan ise; farklılıkların önyargı ve kalıp yargılar olmadan, etnosentrizmden uzak bir şekilde kişileri yargılamaksızın değerlendirilmesidir (Bekiroğlu ve Balcı, 2014, 435).

Farklı kültürlerin karşılaşmalarında sürecin sağlıklı ve başarılı bir şekilde yürütülebilmesi kültürlerarası duyarlılık ile mümkün olabilmektedir. Ancak söz konusu iletişim sürecini çift yönlü etkileyen birçok etken bulunmaktadır (Chen ve Stratos, 1996). Alanyazın incelendiğinde bu etkenlerden birinin etnosentrizm olduğu görülmektedir. Etnosentrizm birbirinden ayrı kültürel, etnik, dinsel ve bölgesel altyapılara sahip kişilerin iletişimine engel oluşturabilmektedir (Neuliep ve McCroskey, 1997). Sumner'a göre (1906, 13) etnosentrizm, bireyin yaşam tarzını ve kültürünü diğer kültürlerle kıyasla daha üstün görmesi, kendi kültüründeki değer yargıların, normların evrensel doğruluğa ve geçerliliğe sahip olduğunu düşünmesi ve ayrıca diğer kültürleri de bu açıdan değerlendirmesi eğilimidir. Etimolojik olarak incelendiğinde kavramın Yunan diline dayandığı görülmekte ve kavram, Yunan dilinde "millet, ırk" anlamlarına gelen "ethnos" ile merkez anlamına gelen "kentron" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Kavram genel olarak insanların kendi grubunu evrenin merkezinde görme, diğer sosyal grupları ise kendi grubunun perspektifinden yorumlama ve kültürel olarak kendilerine benzeyen kişileri körü körüne kabul ederken, benzemeyenleri reddetme yönündeki evrensel eğilimdir (Shimp ve Sharma, 1987, 280). Kısaca etnosentrizm, kişinin ait olduğu kültürü temel kabul edip diğer kültürleri kendi bakış açısıyla değerlendirmesi olarak da tanımlanmaktadır (Akay ve Yılmaz, 2019, 2170).

Kültürel farklılıklarla başa çıkabilecek dünya görüşlerine sahip olunabilmesi açısından önemli bir kavram olan kültürlerarası duyarlılık ve kültürlerarası duyarlılığın önemi, etkenleri ve etkileri farklı disiplinlerdeki araştırmalarda giderek daha fazla araştırılmaktadır (Fritz, Mollenberg ve Chen, 2001). Herhangi bir bilim dalındaki gelişmeleri tespit etme ve değerlendirebilmenin en iyi yollarından biri, söz konusu alanda gerçekleştirilmiş araştırmaların incelenmesi olduğuna dair görüş, bilim adamları tarafından genel kabul görmektedir. Herhangi bir bilim dalına ait üretilen literatürün belirli zaman aralıklarıyla araştırılması, o bilim dalındaki gelişmelerin tespiti açısından önemlidir. Çünkü bu inceleme ile ulaşılan bulgular, hem o bilim dalının zamanla sergilediği gelişimi ve egemen eğilimleri anlama hem de o alana ait problemleri ortaya çıkarıp giderebilme noktasında yapılabilecek düzenlemeleri tartışma olanağı sağlayabilmektedir. Ayrıca incelemelerin akademik araştırmalar üzerinde gerçekleştirilmesi ise daha nesnel bulgu ve sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır (Kozak, 2001, 26). Bu araştırma genel olarak bir bilim dalında olmasa da kültürel karşılaşmaların kaçınılmaz olduğu günümüzde daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulan kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm alanında gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm konularında yazılan lisansüstü tezler incelenerek, bu tezlerin özellikleri ve tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri ortaya çıkarılmıştır. Türkiye'de farklı bilim dalları ve o bilim dalları içerisindeki farklı konularda yazılmış olan makale ve tezleri inceleyen birçok araştırma olsa da kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm konuları ile ilgili genel değerlendirmenin yapıldığı herhangi bir bibliyometrik araştırmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm alanında hazırlanan

lisansüstü tezlerin genel özelliklerinin belirlenmesi ve söz konusu alanlarda yapılan araştırmaların hangi değişkenler açısından ele alındığının ortaya konularak araştırmacılara kolaylık sağlanabilmesi açısından bu araştırmanın önemli olduğu düşünölmektedir. Ayrıca kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm ile ilgili araştırmaların gelişimini daha bütünsel bir bakış açısıyla görebilme ve bu iki kavramın ele alındığı lisansüstü tezlerin çeşitli kriterlerle ilgili farklılıklarının karşılaştırılması noktasında da araştırmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Yöntem

Bibliyometri, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin bilimsel iletişim ortamlarına uygulanması şeklinde tanımlanmaktadır (Şahin ve Acun, 2015, 215). Bibliyometrik analiz hem araştırılmak istenen alan ya da bilimsel bilginin kapsam ve yeterliliğini değerlendirilmesi hem de alandaki güncel araştırma konularının belirlenerek gelecekteki araştırma yönlere göre görölebilmesi açısından sıklıkla tercih edilmektedir (Ekundayo ve Okoh, 2018). Araştırmanın amaçlarına ulaşabilmek için bibliyometri analizinden yararlanılmıştır. Bu araştırmada bibliyometrik analizin uygulanacağı veri kaynakları dokümanlardır. Araştırmanın evreni, kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm alanlarında Yüksek Öğretim Kurulu Yayın Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından onaylanan ve arşivlenen, konu ve yıl bölümlerinde sınırlandırma yapılmadan ulaşılan 137 lisansüstü tezdendir. Bu tezlerin 36’sı kültürlerarası duyarlılık ile ilgili ve 101’i etnosentrizm ile ilgilidir. Bu sayı ulaşılabilir olduğu için de, araştırmada örneklem seçim yoluna gidilmemiş, 2022 yılına kadar yapılan ve izin verilen bütün lisansüstü tezler araştırma kapsamına alınmıştır. Bu araştırmada zaman, ulaşılabilirlik ve maliyet faktörleri dikkate alınarak lisansüstü tezler dışındaki akademik çalışmalar araştırma kapsamına dahil edilmemiştir.

Araştırmada öncelikle Yüksek Öğretim Kurulu’nun ulusal tez merkezine girilmiş ve “kültürlerarası duyarlılık”, “etnikmerkezcilik”, “etnosentrik” ve “etnosentrizm” anahtar kelimeleriyle tez adına göre tarama yapılmıştır. Lisansüstü tezler taranırken yıl, tezin türü gibi alanların hiçbirinde herhangi bir seçim yapılmamış sadece doküman taraması yapılabilmesi için erişime açık olan “izinli” tezler işaretlenmiştir. Tarama sonucunda, kültürlerarası duyarlılık ile etnosentrizm konularında erişimine izin verilen 137 ve erişime izin verilmeyen 2 adet lisansüstü tez bulunmuştur. Bu anlamda araştırmaya dahil edilen yüksek lisans ve doktora tezleri, Ulusal Tez Merkezi’nin web sitesinden PDF formatında bilgisayar ortamına aktarılmış ve sonrasında analize başlanmıştır. Betimleyici istatistiksel analizler kullanılan bu araştırmada çeşitli parametrelere özgü frekans ve yüzde değerlerinden yararlanılarak kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm ile ilgili tezlerin bibliyometrik profili çıkarılmaya çalışılmıştır. Envanter oluşturmak amacıyla araştırmanın analiz aşamasında lisansüstü tezler; tür (yüksek lisans/doktora), yıl, yazım dili, yayımlandıkları enstitü ve anabilim dalı, üniversite, araştırma deseni, veri toplama yöntemi, örneklem grubu ve konu başlığı açısından ilişkili konu parametrelerine göre ayrılıp çözümlenmiştir. Ayrıca araştırmada verilerin elde edildiği ulusal tez merkezinde devamlı olarak güncellemeler ve yeni tez ekleme işlemleri olduğundan sağlıklı bir şekilde veri toplanabilmesi için tarama işleminde 31.12.2022 tarihi sınır belirlenmiştir. Tarama ve analiz işlemleri yapılırken söz konusu tarihe kadar yapılan tüm güncellemeler gerekli kontroller yapılarak veri dosyasına aktarılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm ile ilgili olarak Ulusal Tez Merkezinde toplam 137 lisansüstü tez bulunmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde 108 adet yüksek lisans ve 29 adet doktora tezi olmak üzere toplam 137 teze ait verilerin sıklık ve yüzde analizlerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm ile ilgili yazılan tezlerin belirli parametreler çerçevesinde incelendiği bu araştırmada tezlere ilişkin genel dağılım tablosu aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. İncelenen Tezlerin Araştırma Alanı ve Türlerine Göre Dağılımı

Araştırma Alanı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	N	%	N	%	n	%
Kültürlerarası Duyarlılık	30	83,33	6	16,67	36	100,00
Etnosentrizm	78	77,23	23	22,77	101	100,00
Toplam	108	78,83	29	21,17	137	100,00

Tablo 1 incelendiğinde; kültürlerarası duyarlılık ile ilgili 36 lisansüstü tezin 30’unun (%83,33) yüksek lisans ve 6’sının (%16,67) doktora tezi olduğü görölmektedir. Etnosentrizm ile ilgili olarak ise 101 lisansüstü tezin 78’i (%77,23) yüksek lisans ve 23’ü (%22,77) doktora tezi olmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen 137 tezin tamamına bakıldığında, 108 tezin (%78,83) yüksek lisans ve 29 tezin (%21,17) doktora tezi olduğü görölmektedir. Bu anlamda hem kültürlerarası duyarlılık hem de etnosentrizm alanında yazılan tezlerin çok

büyük bir kısmının yüksek lisans tezi (%78,83) olduğu belirlenmiştir. Ayrıca etnosentrizm ile ilgili olarak yazılan lisansüstü tezlerin (n= 36) sayısının kültürlerarası duyarlılığa (n= 101) göre oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. İncelenen tezlerin yıllara göre dağılımı aşağıda Tablo 2 ve Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 2. Kültürlerarası Duyarlılık ile ilgili Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Yüksek Lisans		Doktora	
	n	%	n	%
2011	1	3,33	-	-
2014	1	3,33	1	16,67
2017	3	10,00	1	16,67
2018	5	16,67	-	-
2019	10	33,33	-	-
2020	6	20,00	-	-
2021	4	13,33	1	16,67
2022	-	-	3	50,00
Toplam	30	100,00	6	100,00

Tablo 2'de kültürlerarası duyarlılık ile ilgili tezlerin yıllar itibariyle gösterdiği gelişim incelendiğinde; kültürlerarası duyarlılık ile ilgili ilk lisansüstü tezin 2011 ve ilk doktora tezinin 2014 yılında yazıldığı görülmektedir. Konuya ilişkin en çok yüksek lisans tezi 2019 yılında (%33,33) ve en çok doktora tezi 2022 yılında (%50,00) yazılmıştır. Bu anlamda kültürlerarası duyarlılık konusunun yeni bir kavram olmamasına rağmen son yıllarda önem kazandığı ve giderek daha fazla incelendiği söylenebilir.

Tablo 3. Etnosentrizm ile ilgili Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Yüksek Lisans		Doktora	
	n	%	N	%
2006	1	1,28	-	-
2007	1	1,28	-	-
2008	1	1,28	-	-
2009	2	2,56	-	-
2010	4	5,13	1	4,35
2011	4	5,13	-	-
2012	3	3,85	1	4,35
2013	2	2,56	-	-
2014	7	8,97	3	13,04
2015	3	3,85	3	13,04
2016	3	3,85	3	13,04
2017	8	10,26	3	13,04
2018	4	5,13	-	-
2019	16	20,51	2	8,70
2020	6	7,69	4	17,39
2021	6	7,69	2	8,70
2022	7	8,97	1	4,35
Toplam	78	100,00	23	100,00

Tablo 3'te etnosentrizm ile ilgili tezlerin yıllar itibariyle gösterdiği gelişim incelendiğinde; etnosentrizm ile ilgili ilk lisansüstü tezin 2006 ve ilk doktora tezinin 2010 yılında yazıldığı görülmektedir. Konuya ilişkin en çok yüksek lisans tezi 2019 yılında (%20,51) ve en çok doktora tezi 2020 yılında (%17,39) yazılmıştır. Dolayısıyla etnosentrizm konusunun da yeni bir kavram olmamasına rağmen son yıllarda önem kazandığı ve giderek daha fazla incelendiği söylenebilir. İncelenen tezlerin yazım diline göre dağılımı aşağıda Tablo 4 ve Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 4. Kültürlerarası Duyarlılık ile ilgili Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımı

Yazım Dili	Yüksek Lisans		Doktora	
	n	%	N	%
Türkçe	22	73,33	5	83,33
İngilizce	8	26,67	1	16,67
Toplam	30	100,00	6	100,00

Tablo 4'te kültürlerarası duyarlılık ile ilgili tezlerin yazım diline göre dağılımı incelendiğinde; hem yüksek lisans (%73,33) hem de doktora (%83,33) tezlerinin çok büyük bir kısmının özgün dilinin Türkçe olduğu görülmektedir. Ayrıca kültürlerarası duyarlılıkla ilgili olarak yazılan tezlerin sıklık dereceleri incelendiğinde;

30 yüksek lisans tezinin 8'i ve 6 doktora tezinden sadece 1 tanesinin özgün dili İngilizce olmaktadır. Bu durum Türkiye'de lisansüstü eğitimlerin ağırlıklı olarak Türkçe olmasının doğal bir sonucudur. Nitekim lisansüstü tezlerin incelendiği diğer araştırmalarda da tezlerin büyük çoğunluğunun özgün dilinin Türkçe olduğu tespit edilmiştir (İnce, Gül ve Bozyiğit, 2017; Kiremit, 2019; İnce ve Uygurtürk, 2019; Aksöz ve Yücel, 2020).

Tablo 5. Etnosentrizm ile ilgili Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımı

Yazım Dili	Yüksek Lisans		Doktora	
	n	%	N	%
Türkçe	74	94,87	23	100,00
İngilizce	4	5,13	-	-
Toplam	78	100,00	23	100,00

Tablo 5'te etnosentrizm ile ilgili tezlerin yazım diline göre dağılımı incelendiğinde; yüksek lisans (%94,87) tezlerinin tamamına yakınının ve doktora tezlerinin ise tamamının özgün dili Türkçe olmaktadır. Ayrıca etnosentrizm ile ilgili olarak yazılan tezlerin sıklık dereceleri incelendiğinde; 78 yüksek lisans tezinin sadece 4'ünün özgün dili İngilizce olmakta ve etnosentrizm konusunda yabancı dilde yazılan hiç doktora tezi bulunmamaktadır. Türkiye'de lisansüstü eğitimlerin ağırlıklı olarak Türkçe olduğu düşünüldüğünde bu durumun doğal olduğu ifade edilebilir. İncelenen tezlerin bağlı oldukları enstitülere göre dağılımı aşağıda Tablo 6 ve Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 6. Kültürlerarası Duyarlılık ile ilgili Tezlerin Bağlı Olduğu Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü Adı	n	%
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	14	38,89
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	4	11,11
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	2	5,56
Sosyal Bilimler Enstitüsü	16	44,44
Toplam	36	100,00

Tablo 6'da kültürlerarası duyarlılık ile ilgili tezlerin bağlı oldukları enstitüler incelendiğinde; lisansüstü tezlerin %44,44'ü Sosyal Bilimler Enstitülerinde, %38,89'u Eğitim Bilimleri Enstitülerinde, %11,11'i Lisansüstü Eğitim Enstitülerinde ve %5,56'sı ise Sağlık Bilimleri Enstitülerinde tamamlanmıştır.

Tablo 7. Etnosentrizm ile ilgili Tezlerin Bağlı Olduğu Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü Adı	n	%
Dış Ticaret Enstitüsü	2	1,98
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	3	2,97
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	0,99
İşletme Enstitüsü	1	0,99
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	5	4,95
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	1	0,99
Sosyal Bilimler Enstitüsü	88	87,13
Toplam	101	100,00

Tablo 7'de etnosentrizm ile ilgili tezlerin bağlı oldukları enstitüler incelendiğinde; lisansüstü tezlerin çok büyük bir kısmının (%87,13) Sosyal Bilimler Enstitülerinde tamamlandığı görülmektedir. Etnosentrizmin sosyoloji içerisinde ele alınan bir konu olduğu düşünüldüğünde bu sonucun doğal olduğu söylenebilir. Daha sonra onu, %4,95 ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü ve %2,97 ile Eğitim Bilimleri Enstitüsü takip etmektedir. İncelenen tezlerin bağlı oldukları anabilim dalına göre dağılımı aşağıda Tablo 8 ve Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 8. Kültürlerarası Duyarlılık ile ilgili Tezlerin Bağlı Olduğu Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	n	%
Ebelik Anabilim Dalı	1	2,78
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı	8	22,22
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı	1	2,78
Hemşirelik Anabilim Dalı	1	2,78

Tablo 8 Devamı. Kültürlerarası Duyarlılık ile ilgili Tezlerin Bağlı Olduğu Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	n	%
İlköğretim Anabilim Dalı	1	2,78
İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı	3	8,33
İşletme Anabilim Dalı	3	8,33
Psikoloji Anabilim Dalı	1	2,78
Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı	1	2,78
Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı	1	2,78
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı	1	2,78
Sosyoloji Anabilim Dalı	1	2,78
Temel Eğitim Anabilim Dalı	1	2,78
Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı	1	2,78
Turizm Rehberliği Anabilim Dalı	1	2,78
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı	3	8,33
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı	1	2,78
Yabancı Diller Anabilim Dalı	5	13,89
Yükseköğretim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı	1	2,78
Toplam	36	100,00

Tablo 8'de kültürlerarası duyarlılık ile ilgili lisansüstü tezlerin anabilim dalına göre dağılımı incelendiğinde; kültürlerarası duyarlılık ile ilgili tezlerin 19 ayrı anabilim dalında hazırlandığı görülmektedir. Belirtilen anabilim dalları içerisinde gerçekleştirilen tezlerin, en fazla eğitim bilimleri alanında hazırlandığı (%22,22) ve daha sonra onu yabancı diller alanının takip ettiği (%13,89) tespit edilmiştir. Küreselleşme ve modern teknolojinin de etkisiyle değişen ve gelişen dünyada farklı ülkelerden, farklı kültürlerden birçok öğrenci aynı ortamları paylaşmaktadır. Öğretmenlerin de farklı kültürlerden pek çok öğrencisi bulunmaktadır. Bu anlamda hem öğretmenlerin kendi kültüründen olmayan öğrencilere karşı hem de söz konusu öğrencilerin birbirlerine karşı (kültürlerarası) duyarlı olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Nitekim kültürlerarası duyarlılıkla ilgili lisansüstü tezler incelendiğinde eğitim bilimcilerin bu konuda daha fazla çalıştığı da görülmektedir.

Tablo 9. Etnosentrizm ile ilgili Tezlerin Bağlı Olduğu Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	n	%
Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı	1	0,99
Dış Ticaret Eğitim ve Anabilim Dalı	1	0,99
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı	2	1,98
Ev Ekonomisi Anabilim Dalı	1	0,99
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı	1	0,99
Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Eğitimi Anabilim Dalı	1	0,99
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı	2	1,98
Hemşirelik Anabilim Dalı	1	0,99
İktisat Anabilim Dalı	1	0,99
İşletme Anabilim Dalı	71	70,30
İşletme Bilgi Yönetimi Anabilim Dalı	1	0,99
Pazarlama Anabilim Dalı	4	3,96
Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı	2	1,98
Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı	4	3,96
Turizm Rehberliği Anabilim Dalı	1	0,99
Uluslararası İşletmecilik Anabilim Dalı	2	1,98
Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı	2	1,98
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı	2	1,98
Yükseköğretim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı	1	0,99
Toplam	101	100,00

Tablo 9'da etnosentrizm ile ilgili lisansüstü tezlerin anabilim dalına göre dağılımı incelendiğinde; etnosentrizm ile ilgili tezlerin 19 ayrı anabilim dalında hazırlandığı görülmektedir. Belirtilen anabilim dalları içerisinde gerçekleştirilen tezlerin çok büyük bir kısmının (%70,30) işletme alanında hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu durumun tezlerin genellikle pazarlama açısından ele alınmasından kaynaklandığı söylenebilir. İncelenen tezlerin üniversitelere göre dağılımı aşağıda Tablo 10 ve Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 10. Kùltùrlerarası Duyarlılık ile İlgili Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	n	%
Anadolu Üniversitesi	2	5,56
Balıkesir Üniversitesi	1	2,78
Bilkent Üniversitesi	1	2,78
Bursa Uludağ Üniversitesi	1	2,78
Çağ Üniversitesi	3	8,33
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2	5,56
Çukurova Üniversitesi	2	5,56
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	2,78
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	2,78
Gaziantep Üniversitesi	2	5,56
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	2	5,56
İnönü Üniversitesi	1	2,78
İstanbul Gelişim Üniversitesi	1	2,78
İstanbul Üniversitesi	1	2,78
Kocaeli Üniversitesi	1	2,78
Marmara Üniversitesi	2	5,56
Mersin Üniversitesi	1	2,78
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	2	5,56
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1	2,78
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	2,78
Selçuk Üniversitesi	3	8,33
Yıldız Teknik Üniversitesi	3	8,33
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	1	2,78
Toplam	36	100,00

Tablo 10’da kùltùrlerarası duyarlılık ile ilgili lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde; toplamda 23 ayrı üniversitede konu ile ilgili tez çalışmalarının olduğu görülmektedir. Ayrıca üniversiteler arasındaki dağılımda belirgin farkların olmadığı en fazla 3 ve en az 1 adet tez çalışmasının yapıldığı belirlenmiştir. Tezlerin en fazla olduğu üniversiteler ise %8,33’lük oranlar ile Çağ Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi’dir.

Tablo 11. Etnosentrizm ile İlgili Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	n	%
Adıyaman Üniversitesi	1	0,99
Afyon Kocatepe Üniversitesi	2	1,98
Akdeniz Üniversitesi	1	0,99
Aksaray Üniversitesi	1	0,99
Anadolu Üniversitesi	4	3,96
Ankara Üniversitesi	2	1,98
Atatürk Üniversitesi	3	2,97
Bahçeşehir Üniversitesi	2	1,98
Balıkesir Üniversitesi	5	4,95
Başkent Üniversitesi	1	0,99
Beykent Üniversitesi	1	0,99
Biruni Üniversitesi	1	0,99
Çağ Üniversitesi	1	0,99
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3	2,97
Çukurova Üniversitesi	2	1,98
Düzce Üniversitesi	1	0,99
Ege Üniversitesi	2	1,98
Erciyes Üniversitesi	2	1,98
Erzurum Teknik Üniversitesi	1	0,99
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	2	1,98
Gazi Üniversitesi	4	3,96
Gaziantep Üniversitesi	2	1,98
Hacettepe Üniversitesi	1	0,99
İnönü Üniversitesi	1	0,99
İstanbul Gelişim Üniversitesi	1	0,99
İstanbul Ticaret Üniversitesi	2	1,98

Tablo 11 Devamı. *Etnosentrizm ile ilgili Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı*

Üniversite	n	%
İstanbul Üniversitesi	7	6,93
Kafkas Üniversitesi	2	1,98
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	2	1,98
Karabük Üniversitesi	1	0,99
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1	0,99
Kastamonu Üniversitesi	2	1,98
Kocaeli Üniversitesi	3	2,97
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	3	2,97
Maltepe Üniversitesi	2	1,98
Marmara Üniversitesi	5	4,95
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	0,99
Mersin Üniversitesi	2	1,98
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	0,99
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	2	1,98
Nişantaşı Üniversitesi	1	0,99
Nuh Naci Yazgan Üniversitesi	1	0,99
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1	0,99
Sakarya Üniversitesi	2	1,98
Selçuk Üniversitesi	2	1,98
Süleyman Demirel Üniversitesi	2	1,98
Trakya Üniversitesi	1	0,99
Turgut Özal Üniversitesi	1	0,99
Yalova Üniversitesi	1	0,99
Yeditepe Üniversitesi	3	2,97
Yıldız Teknik Üniversitesi	3	2,97
Toplam	101	100,00

Tablo 11’de etnosentrizm ile ilgili lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde; toplamda 51 ayrı üniversitede konu ile ilgili tez çalışmalarının olduğu görülmektedir. Ayrıca konu ile ilgili en çok tez yazılan üniversite %6,93 ile İstanbul Üniversitesi’dir. Daha sonra onu %4,95’lik oranlarla Balıkesir Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi takip etmektedir. İncelenen tezlerin araştırma desenine göre dağılımı aşağıda Tablo 12 ve Tablo 13’te yer almaktadır.

Tablo 12. *Kültürlerarası Duyarlılık ile ilgili Tezlerin Araştırma Desenine Göre Dağılımı*

Araştırma Deseni	n	%
Nicel Yöntem	27	75,00
Karma Yöntem (Nicel+Nitel)	9	25,00
Toplam	36	100,00

Tablo 12’de kültürlerarası duyarlılık ile ilgili lisansüstü tezlerin araştırma desenine göre dağılımı incelendiğinde; tezlerin büyük çoğunluğunda nicel yöntemin (%75) kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca lisansüstü tezlerde sadece nitel yöntemin kullanıldığı tez olmamakla birlikte %25 oranında hem nitel hem nicel yöntem, diğer bir ifadeyle karma yöntem kullanılmıştır. Nicel yöntemle araştırma yapmanın daha kısa vakit alması, verilerin toplanması ve analiz edilmesinin daha kolay olması ve ayrıca bu yöntemin daha yaygın bir şekilde kullanılması gibi avantajlar düşünüldüğünde bu sonucun doğal olduğu ifade edilebilir. Nitekim farklı konulardaki lisansüstü tezlerin incelendiği diğer araştırmalarda da benzer şekilde çoğunlukla nicel yöntemin tercih edildiği belirlenmiştir (İnce, Gül ve Bozyiğit, 2017; Tayfun ve diğerleri, 2018).

Tablo 13. *Etnosentrizm ile ilgili Tezlerin Araştırma Desenine Göre Dağılımı*

Araştırma Deseni	N	%
Nicel Yöntem	99	98,02
Nitel Yöntem	2	1,98
Toplam	101	100,00

Tablo 13’te etnosentrizm ile ilgili tezlerin araştırma desenine göre dağılımı incelendiğinde; lisansüstü tezlerin çok büyük bir kısmının nicel yöntem (%98,02) kullanılarak hazırlandığı belirlenmiştir. Kültürlerarası duyarlılık ile ilgili aynı parametrede belirlenen sonuca benzer olarak, bu durumun nicel yöntemin daha büyük ölçekte ve hızlı veri toplamaya elverişli olması, daha kolay uygulanması ve daha yaygın kullanılmasından

kaynaklandığı düşünölmektedir. Dolayısıyla etnosentrizm ile ilgili araştırmalarda da nicel yöntemin belirtilen avantajlarına bağlı olarak sıklıkla kullanılmış olmasđ doğal bir sonuçtur. Ayrıca lisansüstü tezlerde karma yöntemin kullanıldığı tez olmamakla birlikte %1,98 oranında nitel yöntem kullanılmıştır. İncelenen tezlerin veri toplama yöntemine göre dağılımı aşağıda Tablo 14 ve Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 14. *Kültürlerarası Duyarlılık ile ilgili Tezlerin Veri Toplama Yöntemine Göre Dağılımı*

Veri Toplama Yöntemi	N	%
Anket	32	71,11
İçerik Analizi	2	4,44
Deneyisel Desen (Ön test-Son test)	4	8,89
Görüşme	7	15,56
Toplam	45*	100,00

* Kültürlerarası duyarlılıkla ilgili 9 teizde karma yöntem kullanıldığı için toplam frekans değeri değışiklik (n= 36+9) göstermiştir.

Tablo 14'te kültürlerarası duyarlılık ile ilgili tezlerin veri toplama yöntemine göre dağılımı incelendiğinde; lisansüstü tezlerin büyük bir kısmının anket yöntemi ile (%71,11) veri topladığı tespit edilmiştir. Anket yönteminin araştırmacılara; para, zaman ve enerji bakımından tasarruf sağladığı ve daha kolay bir şekilde geniş kitlelere ulaşma imkanı verdiği düşünöldüğünde bu sonucun doğal olduğu söylenebilir. Ayrıca lisansüstü tezlerde % 15,56 oranında görüşme, %8,89 oranında deneyisel desen ve %4,44 oranında içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Tablo 15. *Etnosentrizm ile ilgili Tezlerin Veri Toplama Yöntemine Göre Dağılımı*

Veri Toplama Yöntemi	n	%
Anket	97	96,04
İçerik Analizi	1	0,99
Deneyisel Desen (Ön test-Son test)	2	1,98
Görüşme	1	0,99
Toplam	101	100,00

Tablo 15'te etnosentrizm ile ilgili tezlerin veri toplama yöntemine göre dağılımı incelendiğinde; lisansüstü tezlerin çok büyük bir kısmının anket yöntemi ile (%96,04) veri topladığı tespit edilmiştir. Ayrıca lisansüstü tezlerde % 1,98 oranında deneyisel desen, %0,99 oranında içerik analizi ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Farklı konularda lisansüstü tezlerin incelendiğı diğer araştırmalarda da benzer şekilde en çok anket tekniğinin kullanıldığı tespit edilmiştir (Tayfun ve diğerleri, 2018; İnce ve Uygurtürk, 2019; Aksöz ve Yücel, 2020). İncelenen lisansüstü tezlerin örneklem grubuna göre dağılımı aşağıda Tablo 16 ve Tablo 17'de yer almaktadır.

Tablo 16. *Kültürlerarası Duyarlılık ile ilgili Tezlerin Örnekleme Grubuna Göre Dağılımı*

Örnekleme Grubu	N	%
Halk	1	2,78
Hemşire	1	2,78
Öğrenciler	12	33,33
Öğretim Elemanı	1	2,78
Öğretmen	6	16,67
Öğretmen Adayı	8	22,22
Sağlık Çalışanı	1	2,78
Sosyal Hizmet Uzmanı	1	2,78
Turist Rehberi	1	2,78
Yabancı Uyrıklı Öğrenciler	3	8,33
Yerli Turist	1	2,78
Toplam	36	100,00

Tablo 16'da kültürlerarası duyarlılık ile ilgili tezlerin örneklem grubuna göre dağılımı incelendiğinde; en fazla araştırmanın öğrenciler (%33,33) üzerinde gerçekleştirildiğı görölmektedir. Daha sonra onu %22,22 oranıyla öğretmen adayları ve %16,67 oranıyla öğretmenler takip etmektedir. Ayrıca kültürlerarası duyarlılık ile ilgili hazırlanan toplam 36 lisansüstü tezin 27'sinin eğitim alanında yapıldığı görölmektedir. Dolayısıyla araştırmaların çok büyük bir kısmının (%75) eğitimci, eğitimci aday ve öğrenciler üzerinde gerçekleştirildiğı belirlenmiştir. Kültürlerarası duyarlılık alanındaki tezlerin büyük çoğunluğunun Eğitim Bilimleri Anabilim

Dalında hazırlandığı düşünüldüğünde örneklem grubunun büyük çoğunluğunun öğrenci ve öğretmenlerden oluşması doğal bir sonuçtur.

Tablo 17. Etnosentrizm ile ilgili Tezlerin Örneklem Grubuna Göre Dağılımı

Örneklem Grubu	n	%
15 Yaş Üstü Bireyler	2	1,98%
18 Yaş Üstü Bireyler	6	5,94%
Akademisyenler	2	1,98%
Akıllı Telefon Kullanıcıları	1	0,99%
Alman Vatandaşları	1	0,99%
Bitlis'li Vatandaşlar	1	0,99%
Doktorlar	1	0,99%
GSM Operatörü Müşterileri	1	0,99%
Kamu Çalışanları	1	0,99%
Ortaokul Öğrencileri	1	0,99%
Öğretmen Adayları	1	0,99%
Sağlık Meslek Grubunda Çalışanlar	1	0,99%
Seyahat Acentası Çalışanları	1	0,99%
Sosyal Medya Kullanıcıları	2	1,98%
Suriye Vatandaşları	1	0,99%
Turist	1	0,99%
Turist Rehberi	1	0,99%
Tüketici	60	59,41%
Üniversite Öğrencileri	13	12,87%
Y Kuşağı	1	0,99%
Yerli Turist	1	0,99%
Yurt Dışına Seyahat Eden Kişiler	1	0,99%
Toplam	101	100,00%

Tablo 17'de etnosentrizm ile ilgili tezlerin örneklem grubuna göre dağılımı incelendiğinde; tezlerin yarısından fazlasının tüketiciler (%59,41) üzerinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla konu ile ilgili yazılan lisansüstü tezlerin yarısından fazlası tüketici etnosentrizmini araştırmaktadır. Etnosentrizm alanındaki tezlerin büyük çoğunluğunun pazarlama açısından incelendiği düşünüldüğünde örneklem grubunun da büyük çoğunluğunun tüketicilerden oluşması doğal bir sonuç olmaktadır. Daha sonra onu %12,87 oranıyla üniversite öğrencileri takip etmektedir. İncelenen tezlerin konu başlığı açısından ilişkili olduğu konulara göre dağılımı aşağıda Tablo 18 ve Tablo 19'da yer almaktadır.

Tablo 18. Kültürlerarası Duyarlılık ile ilgili Tezlerin Konu Başlığı Açısından İlişkili Olduğu Konulara Göre Dağılımı

Konu Başlığı Açısından İlişkili Konular	n	%
Bilgi Kuramı Dersinin Etkisi	1	2,50
Çeşitlilik Ve Sosyal Adalet	1	2,50
Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlar	1	2,50
Çok Kültürlü Psikoeğitim Programının Etkinliği	1	2,50
Çokkültürlü Eğitim Tutumu	1	2,50
Davranış Niyeti	1	2,50
Drama Teknikleri	1	2,50
Empati Düzeyi\Empatik Eğilim \Empati Becerileri	5	12,50
Entelektüel Sermaye	1	2,50
Erasmus Programı	3	7,50
Etnosentrizm\Etnikmerkezcilik	5	12,50
İngilizce Başarısı	2	5,00
Kültürel Farklılık Algıları	1	2,50
Kültürel Zeka	4	10,00
Kültürlenme\Kültürleşme	2	5,00
Kültürlerarası İletişim Yeterliliği	1	2,50
Mutluluk Düzeyi	1	2,50
Müşteri Odaklılık	1	2,50
Öğrencilere Yönelik Tutum	1	2,50
Özgüven Algısı	1	2,50
Psikolojik Dayanıklılık	1	2,50
Sosyal Medyanın Etkinliği	1	2,50
Sosyal Yapılandırmacı Öğrenme Ortamı Tasarımı	1	2,50

Tablo 18 Devamı. *Kültürlerarası Duyarlılık ile ilgili Tezlerin Konu Başlığı Açısından İlişkili Olduğu Konulara Göre Dağılımı*

Konu Başlığı Açısından İlişkili Konular	n	%
Tükenmişlik	1	2,50
Yaşam Doyumu	1	2,50
Toplam	40*	100,00

* Bazı araştırmaların konu başlığında birden fazla değişken yer almaktadır.

Tablo 18’de kültürlerarası duyarlılık ile ilgili tezlerin konu başlığı açısından ilişkili olduğu konulara göre dağılımı incelendiğinde; kültürlerarası duyarlılık en fazla empati düzeyi\ empatik eğilim\ empati becerileri (%12,50) ve etnikmerkezcilik (%12,50) açısından araştırıldığı tespit edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde kültürlerarası duyarlılık, kültürlerarası iletişimin yeterliliğinin duygusal alt boyutunu oluşturmaktadır (Fritz, Mollenberg ve Chen, 2001). Kültürlerarası iletişim yeterliliğini etkileyen temel faktörler arasında da etnosentrizm ya da diğer bir ifadeyle etnikmerkezcilik yer almaktadır (Neuliep ve McCroskey, 1997; Bitirim Okmeydan, 2019). Ayrıca kültürlerarası iletişimin etkili ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için kişilerin esnek, açık fikirli, dışadönük olması ve empati kurma becerisine de sahip olması gerektiği belirtilmektedir (Euwema ve Emmerik, 2007). Dolayısıyla kültürlerarası duyarlılıkla ilgili lisansüstü tezlerin de empati ve etnikmerkezcilik konularında yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 19. *Etnosentrizm ile ilgili Tezlerin Konu Başlığı Açısından İlişkili Olduğu Konulara Göre Dağılımı*

Konu Başlığı Açısından İlişkili Konular	n	%
Algılanan Destinasyon İmajı	1	0,81
Algılanan Hizmet Kalitesi	2	1,63
Amerikan Mallarına Yönelik Memnuniyet	1	0,81
Beyaz Eşya Tercihi	1	0,81
Bireycilik Çoğulculuk Düzeyleri	1	0,81
Daha Fazla Ödeme İsteği	1	0,81
Değerler	2	1,63
Dini Tutum	1	0,81
Dizi İzleme Motivasyonu	1	0,81
Döviz Yatırım Tercihi	1	0,81
Ekonomik Düşmanlık	1	0,81
Erasmus Programı	1	0,81
Etkili Faktörler	1	0,81
Farklı Kültürlerde Karşılaştırma	1	0,81
Finansal Okur Yazarlık	1	0,81
Gıda Ürünleri Tüketim Davranışı	1	0,81
Glokal Pazarlama Stratejileri	1	0,81
Hedonik ve Faydacı Tüketim Davranışları	1	0,81
Hekim Seçimi	1	0,81
Hızlı Tüketim Malları	1	0,81
Hofstede’nin Kültür Boyutları	1	0,81
İthal Marka Tercihi	1	0,81
Kuşak Farklılıkları	3	2,44
Kültürel Farkındalık Eğitimi	1	0,81
Kültürlerarası Duyarlılık	4	3,25
Kültürleşme	1	0,81
Küresel Marka Olmaya Çalışan Türk Markalarının Tercihi	1	0,81
Marka Aşkı	1	0,81
Marka Bağlılığı	1	0,81
Marka Değer Algısı	3	2,44
Marka İmajı	1	0,81
Marka İsmi Değerlendirmeleri	1	0,81
Marka Kişiliği	4	3,25
Marka Nefreti	1	0,81
Marka Sadakati	3	2,44
Marka Tercihi	2	1,63
Markaya Duyulan Güven	1	0,81
Menşei Ülke Etkeni Veya Etkisi	3	2,44
Mutluluk Düzeyi	1	0,81

Tablo 19 Devamı. Etnosentrizm ile ilgili Tezlerin Konu Başlığı Açısından İlişkili Olduğu Konulara Göre Dağılımı

Konu Başlığı Açısından İlişkili Konular	n	%
Müşteri Memnuniyet Düzeyi	1	0,81
Ölçek Çalışması	1	0,81
Pazarlama Faaliyetlerinin Algılanması	1	0,81
Reçete Kararı	1	0,81
Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma	1	0,81
Satın Alma Davranışı	8	6,50
Satın Alma Kararı	4	3,25
Satın Alma Niyeti	20	16,26
Satın Alma Tarzları	1	0,81
Sosyal Medya Mesajlarındaki Ürünleri Boykot Etme	1	0,81
Sosyal Yapılandırma Öğrenme Ortamı Tasarımı	1	0,81
Sosyopolitik Tutum	1	0,81
Tekrar Satın Alma Niyeti	1	0,81
Toplumsal Cinsiyet	1	0,81
Turistik Ürün Tercihi	2	1,63
Tüketici Algısı	1	0,81
Tüketici Davranışı	3	2,44
Tüketici Karar Verme Stili	1	0,81
Tüketici Şikayet Davranışları	1	0,81
Tüketicilerin Memnuniyet ve Pışmanlık Düzeyleri	1	0,81
Tüketim Sonrası Olumsuz Duygu	1	0,81
Türk Mallarına Karşı Olan Eğilim	1	0,8
Türk Yemekleri Yeme Sıklığı	1	0,8
Ülke İmajı	1	0,81
Üretim Ülkesi Etkisi	1	0,81
Ürün Değerlendirmede Menşe Ülke Bilgisi Arama Davranışı	1	0,81
Yabancı Markalara İlişkin Algı/Tutum	3	2,44
Yabancı Markalı Ürün Tercihi	1	0,81
Yabancı Perakendeci Seçimi	1	0,81
Yaşam Doyumu	1	0,81
Yerli ve Yabancı Ürünler Yönelik Tutum	1	0,81
Yerli Yabancı Markalı Ürün Tercihi	1	0,81
Yönetimsel Faaliyetler	1	0,81
Toplam	123*	100,00

* Bazı araştırmaların konu başlığında birden fazla değişken yer almaktadır.

Tablo 19'da etnosentrizm ile ilgili tezlerin konu başlığı açısından ilişkili olduğu konulara göre dağılımı incelendiğinde; etnosentrizmin en fazla satın alma niyeti (%16,26) üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ayrıca etnosentrizm ile birlikte araştırılan diğer konu başlıklarının dağılımları incelendiğinde, genellikle “marka”, “tüketici”, “ürün tercihi” ve “satın alma” ile ilgili değişkenlerin yer aldığı belirlenmiştir. Etnosentrik tutum, kişinin kültürünü temel referans olarak kabul etmesi ve kendinden farklı kültürleri bu açıdan değerlendirmesi şeklinde tanımlanan milliyetçi bir tutumdur (Halis, Halis ve Adilova, 2016, 6). Bu anlayışa sahip kişiler yabancı ürün satın almanın yanlış olduğuna inanmaktadır (Türkmen, 2015). Dolayısıyla alanyazın incelendiğinde de etnosentrizmin, sıklıkla satın alma niyeti, satın alma davranışı veya satın alma kararı gibi konularda araştırıldığı görülmektedir (Arı ve Madran, 2011; Küçükaydın, 2012; Tayfun ve Gürlek, 2014; Türkmen, 2015).

Sonuç ve Öneriler

Hangi alanda yazılırsa yazılısın lisansüstü tezler, yazıldığı alanla ilgili gelişme, değişiklik ve eğilimlerin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Söz konusu tezlerin incelenmesi sonucunda o alanla ilgili birçok bilgi edinilmektedir. Ayrıca alanla ilgili güncel olan veya hiç çalışılmamış konuların tespit edilmesi diğer araştırmacıların araştırmalarına ışık tutmaktadır (İnce, Gül ve Bozyiğit, 2017, 127). Bu araştırmada kültürlerarası iletişim yeterliliğinin sağlanması noktasında oldukça önemli olan iki konu, kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm ile ilgili lisansüstü tezlerin bibliyometrik profilleri ortaya konulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre başlangıç sınırı konulmadan 31.12.2022 tarihine kadar yapılan lisansüstü tezlerinin büyük çoğunluğunu yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Kültürlerarası duyarlılık ile ilgili en çok yüksek lisans tezi 2019 yılında ve en çok doktora tezi 2022 yılında yazılmıştır. Etnosentrizm ile ilgili en çok yüksek lisans tezi 2019 yılında yazılırken, en çok doktora tezi ise 2020 yılına aittir. Yazım dili açısından değerlendirildiğinde hem kültürlerarası duyarlılık hem de etnosentrizm ile ilgili yazılan lisansüstü tezlerin çok büyük bir kısmının

özgün dili Türkçe'dir. Lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğu Sosyal Bilimler Enstitülerinde yayınlanmıştır. Kültürlerarası duyarlılık ile ilgili lisansüstü tezlerin çoğu Eğitim Bilimleri Anabilim Dalında hazırlanırken, etnosentrizm ile ilgili lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğu ise İşletme Anabilim Dalına bağlı olarak hazırlanmıştır. Ayrıca kültürlerarası duyarlılık ile ilgili lisansüstü tezler 23 ve etnosentrizm ile ilgili lisansüstü tezler 51 farklı üniversiteye bağlı olarak hazırlanmıştır.

Araştırmada kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm ile ilgili lisansüstü tezler yöntem açısından değerlendirildiğinde hem kültürlerarası duyarlılık hem de etnosentrizm ile ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin çok büyük kısmının nicel yöntem kullanılarak hazırlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Tezlerin yine çok büyük çoğunluğu veri toplama yöntemi olarak anket yöntemini tercih etmiştir. Kültürlerarası duyarlılık en çok eğitimciler ile öğrenciler üzerinde çalışılırken; etnosentrizm ise en çok tüketiciler üzerinde araştırılmıştır. Bu anlamda tüketici etnosentrizmi ile ilgili hazırlanan onlarca lisansüstü tez bulunurken, kültürlerarası iletişim yeterliliğini önemli düzeyde etkileyebilen etnosentrizmin farklı gruplarda incelendiği çok az araştırma vardır. Ayrıca konular açısından, kültürlerarası duyarlılık en fazla empati ve etnikmerkezcilik açısından araştırılırken etnosentrizmin ise sıklıkla satın alma niyetiyle ilişkisi incelenmiştir.

Kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm gibi konuların öneminin küreselleşme ile birlikte daha da arttığı ve tüm sektörlerde bu durumun geçerli olduğu düşünüldüğünde daha sonraki araştırmalar farklı alanlarda, farklı denek grupları üzerinde gerçekleştirilebilir. Özellikle kültürlerarası etkileşimin çok fazla gerçekleştiği turizm alanında hem kültürlerarası duyarlılık hem de etnosentrizm ile ilgili çok az araştırma bulunduğu düşünüldüğünde araştırmalar bu alanda gerçekleştirilebilir. Gelecekte yapılacak olan araştırmalarda kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm konuları daha fazla ele alınarak söz konusu kavramlar tezler dışındaki makaleler, bildiriler gibi farklı dokümanlar da incelenebilir. Ayrıca bu araştırmada kültürlerarası duyarlılık ve etnosentrizm ile birlikte sıklıkla incelendiği tespit edilen konular (empati, etnikmerkezcilik, kültürel zeka, marka, tüketici davranışı, ürün tercihi ve satın alma) dışında müşteri sadakati, müşteri tatmini, bağlanma stilleri, etik, hizmet odaklılık gibi farklı değişkenler ile de söz konusu kavramlar araştırılabilir. Alanyazındaki araştırmaların büyük bölümü nicel araştırmalardan oluştuğu için özellikle nitel araştırma sayısının artırılması gerekmektedir. Bu anlamda farklı kültürlerden insanların karşılaşmalarında etkili olan kültürlerarası farkındalık, kültürlerarası beceriklilik veya kültürel relativizm gibi diğer konular açısından da bibliyometrik araştırmalar yapılabilir.

Etik Beyan

"Kültürlerarası Duyarlılık ve Etnosentrizm Alanındaki Tezlerin Bibliyometrik Analizi" başlıklı araştırmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu araştırma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Ayrıca bu araştırmada kamuya açık ikincil veriler kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırma derleme türünde olduğu için etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Akay, B. ve Yılmaz O. (2019). Turistlerin seyahat motivasyonlarının hediyelik eşyalara yönelik tutumları ve satın alma niyetleri üzerindeki etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (2), 2163-2186.
- Aksöz, E. O. ve Yücel, E. (2020). Engelli turizmi alanındaki lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 388-404.
- Arı, E. S. ve Madran, C. (2011). Satın alma kararlarında tüketici etnosentrizmi ve menşee ülke etkisinin rolü. *Öneri Dergisi*, 9 (35), 15-33.
- Bekiroğlu, O. ve Balcı, Ş. (2014). Kültürlerarası iletişim duyarlılığının izlerini aramak: "İletişim fakülteleri öğrencileri örneğinde bir araştırma". *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, 429-460.
- Bitirim Okmeydan, S. (2019). Kültürlerarası iletişim ve uluslararası halkla ilişkiler. S. Bitirim Okmeydan ve M. Saran (Ed.), *Kültürlerarası İletişim: İletişim odaklı güncel yaklaşımlar* içinde (s.93-124). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Chen, G. M. ve Starosta, W.C. (1996). Intercultural communication competence: a synthesis. communication yearbook. Brant R. Burleson. (Ed.) California: Sage Publications: 353-383.
- Chen, G. M. ve Starosta, W. J. (2000). The development and validation of the intercultural sensitivity scale. *Human Communication*, (3), 1-22.

- Ekundayo, T.C. ve Okoh A.I. (2018). A global bibliometric analysis of plesiomonas-related research (1990-2017). *Plos One*, 13(11), 1-17.
- Euwema, M. C. ve Emmerik, IJ. H. V. (2007). Intercultural competencies and conglomerated conflict behaviors in intercultural conflicts. *International Journal of Intercultural Relations*, 31, 427-441.
- Fritz, W., Mollenberg, A. ve Chen, G. M. (2001). Measuring intercultural sensitivity in different cultural context. *International Association for Intercultural Communication Studies*, July 24-29, Hong Kong.
- Halis, M., Halis, M. ve Adilova, S. A. (2016). Turistik ürün tüketicilerinin satın alma kararlarında etnosentrik tutumlar: Bakü'de bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 13(3), 6-22.
- İnce, M., Gül, H., ve Bozyiğit, S. (2017). Türkiye'de turizm pazarlaması konusunda yazılan lisansüstü tezlerin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi: 1990-2016. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(5), 113-130.
- İnce, M. ve Uygurtürk, H. (2019). Marka kimliği, marka kişiliği, marka imajı ve marka konumlandırma alanında yapılan lisansüstü tezlere yönelik bir inceleme. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 224-240.
- Kiremit, R. F. (2019). Türkiye'de okul öncesi eğitimde dil gelişimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 159-174.
- Kozak, N. (2001). Türkiye'de turizm pazarlaması literatürünün gelişim süreci: 1972-1998 yılları arasında hazırlanmış lisansüstü tez çalışmaları üzerine biyo-bibliyografik bir inceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 26-33.
- Küçükaydın, S. (2012). *Tüketici etnosentrizmi ve ülke menşei etkisinin tüketicilerin yabancı markalı ürün teribi ve satın alma niyeti üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mao, Y. ve Hale, C. L. (2015). Relating intercultural communication sensitivity to conflict management styles, technology use, and organizational communication satisfaction in multinational organizations in China. *Journal of Intercultural Communication Research*, 44(2), 132-150.
- Neuliep, J. W. ve McCroskey, J.C. (1997). The Development of intercultural and interethnic communication apprehension scales. *Communication Research Reports*, 14(2), 145-156.
- Robles, A. S. ve Gonzalez, M. E. P. (2019). Analysis of teachers' intercultural sensitivity levels in multicultural contexts. *Sustainability*, 11(11), 3137.
- Shimp, T.A. ve Sharma, S. (1987). Consumer ethnocentrism: construction and validation of the cetscale. *Journal of Marketing Research*, 24, 280-289.
- Sumner, W. G. (1906). *Folkways: a study of the sociological importance of usages, Manners, Customs, Mores and Morals* Boston: Ginn and Co. Erişim Tarihi: 09.12.2022, <https://archive.org/details/folkwaysstudyofs00sumnuoft/page/n11/mode/2up>.
- Şahin, S. ve Acun, A. (2015). Turist Rehberliği Alanının Bibliyometrik Profili (Ulusal Turizm Kongreleri Bildirileri) *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(34), 213-234.
- Tayfun, A. ve Gürlek, M. (2014). Tüketici etnosentrizminin yerli turistik ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2 (2), 34-45.
- Tayfun, A., Ülker, M., Gökçe, Y., Tengilimoğlu, E., Sürücü, Ç. ve Durmaz, M. (2018). Turizm alanında yiyecek ve içecek ile ilgili lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(2), 523-547.
- Türkmen, S. (2015). *Tüketici etnosentrizminin ve destinasyon kişiliğinin yerli turistlerin paket tur satın alma niyetleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yağbasan, M. (2016). *Almanya ve Türkiye özelinde kültürlerarası iletişim*. Konya: Literatürk Academia.

EXTENDED ABSTRACT

Paralleling with the technological developments on a global scale, the voluntary or compulsory gathering of millions of people from different cultures makes intercultural communication critical by far. Based on formation of intercultural communication competence, intercultural sensitivity emerges as a leading trend (Robles & Gonzalez, 2019). Intercultural sensitivity, which expresses the emotional process of intercultural communication, refers the emotional characteristics of the individual such as knowing, recognizing and being tolerant of cultural differences (Fritz, Mollenberg, & Chen, 2001, p. 170). To manage the process healthily and successfully in the encounters of different cultures is possible with intercultural sensitivity. Nonetheless, there are many factors cut this communication process two ways (Chen & Stratosa, 1996). Ethnocentrism is among these factors. This notion can be defined as an acceptance of own culture grounding and to evaluate other cultures from self perspective (Akay & Yılmaz, 2019, p. 2170). It can reveal barriers to communication between people from different cultural, ethnic, religious and regional basis (Neuliep & McCroskey, 1997). It is inevitable for millions of people from different cultures to come together optional or compulsorily nowadays. Hence either concept is very significant in the sense of intercultural communication competence. The aim of the research is to examine the postgraduate theses written about "intercultural sensitivity" and "ethnocentrism" affecting it that have gained importance with globalization and technological developments. In this context, postgraduate theses made in Turkey in the field of both notions were evaluated within the framework of various parameters. The bibliometric analysis technique was used as a research method to reveal a general profile of the postgraduate theses approved and archived

by the Higher Education Council Publication Documentation Department. Bibliometrics is descriptive of mathematical application and statistical methods to scientific communication environments (Şahin & Acun, 2015, p. 215). It is frequently used in terms of both evaluating the scope and adequacy of the field or scientific knowledge to be researched, and determining the current research topics in the field and the future research directions (Ekundayo & Okoh, 2018). Indeed, the view that one of the best ways to identify and evaluate developments in science is to examine the studies done in the field at issue, is accepted by scientists in general. Besides, performing researches on academic studies provides more objective findings and results (Kozak, 2001, p. 26). In this research, postgraduate theses about intercultural sensitivity and ethnocentrism were examined; the characteristics and the research methods of them were revealed. Notwithstanding there are bibliometric analysis upon particular research subjects and disciplines in Turkey, there has been lack in the field of intercultural sensitivity and ethnocentrism. Based on this, it is considered that the study is essential in bringing into the open the general features of the postgraduate theses on intercultural sensitivity and ethnocentrism, specification of the variables discussed and enabling to the researchers. In this research, the data sources to which bibliometrics are applied are documents. The research population consists of 137 postgraduate theses. They are approved and archived by the Higher Education Council Publication Documentation Department, without limitation in subject and year sections. 36 of them are about intercultural sensitivity and 101 of them are related to ethnocentrism. So as to this number is an accessible number, sampling wasn't made in the study, and all graduate theses made until 2022 and allowed were included in the research. Firstly, the national thesis centre of the Council of Higher Education was entered and the thesis title was searched with the keywords "intercultural sensitivity", "ethnocentrism" and "ethnocentric. While scanning the graduate thesis, sections such as the year, the type of the thesis were not chosen, only the "allowed" open access theses were marked. As a result of the research, 137 postgraduate theses that were allowed to access and 2 that were not access permission were found on the subjects of intercultural sensitivity and ethnocentrism. By using descriptive statistical analysis, the bibliometric profile of the theses was constituted by using the frequency and percentage values specific to various parameters. Postgraduate theses in the analysis phase of the research with the intent of generating inventory; they were analyzed according to various parameters in terms of type (master's/doctorate), year, writing language, institute and department, university, research design, data collection method, sample group and subject heading. According to the results of the research, it has been designated that most of the postgraduate theses are master's theses and the original language of almost all of them is Turkish, most of them are published in Social Sciences Institutes. Besides their concepts are not new concepts, they have come into prominence particularly in recent years and are being examined on the increase. The postgraduate theses are considered in regards to method by the time, it has been concluded that the majority of the theses were prepared using the quantitative methods, and a large part of them preferred the survey method as the data collection method. When assessed in terms of the variables examined, it was ascertained that intercultural sensitivity was mostly investigated referring empathy and ethnocentrism, and the relationship of ethnocentrism with purchase intention was frequently investigated. Further, it has been concluded that intercultural sensitivity is mostly investigated in educators and students, and ethnocentrism is in consumers.

Fermente İçecek ve Soslarda Alkol Varlığına İlişkin Bilinç Düzeyi

Emre VAROL¹, Hasan Hüseyin KARA² ve mit SORMAZ³

z

Yerleşik hayata geçişiyle birlikte fermente gıdalar insanoğlunun vaz geçemediği ürünler haline gelmiştir. Fermente rnler kimi zaman turşu, sucuk, zeytin gibi katı, kimi zaman boza, hardaliye, kefir gibi geleneksel bir içecek halinde, kimi zaman da soya, oyster, fish sos gibi lezzetlendirici olarak karşımıza çıkmaktadır. Fermente sos ve içecekler incelendiğinde fermentasyon sürecinde bir miktar alkol oluşabileceği bilinmektedir. Alkol tktimi hususunda bazı inanç ve yaşam Şekillerinde sıkı bir Şekilde imtina edilmektedir. Dolayısıyla fermente sos ve içeceklerde oluşabilecek alkol miktarı hakkında alkol hassasiyeti olan tktcilerin bu ürünler hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Çalışmaya 252 kadın 165 erkek toplam 417 kişi katılım sağlamıştır. Katılımcıların %68,1'i alkol kullanmadığını belirtmiştir. Ancak alkol kullanmayan katılımcıların kefir, boza, şalgam suyu, soya sos vb. alkol içerebilen fermente ürünleri tkttikleri de tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada tktcilerin fermente ürünleri sırasıyla lezzet, sağlık ve keyif için tkttikleri de grlmştir. Katılımcılar arasında popüler olarak tktilen fermente içecekler sırasıyla ayran, sirke ve şalgam suyu olurken en çok tktilen soslarda ise soya sos, fish sos ve oyster sos olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fermente, İçecek, Sos, Helal Gıda

The Level of Alcohol Awareness in Fermented Drinks and Sauces

Abstract

With the transition to settled life, fermented foods have become indispensable products for humanity. Fermented products manifest in various forms, at times as solid items like pickles, sucuk (Turkish sausage), olives, and occasionally as traditional beverages such as boza, hardaliye, and kefir. They also appear as flavor enhancers like soy sauce, oyster sauce, and fish sauce. When fermented sauces and beverages are examined, it is known that a certain amount of alcohol can be produced during the fermentation process. Some beliefs and lifestyles strictly abstain from alcohol consumption. Therefore, consumers with alcohol sensitivity need to be informed about the potential alcohol content in these products. A total of 417 participants, including 252 women and 165 men, took part in the study. 68.1% of the participants stated that they did not consume alcohol. However, it was observed that non-alcohol-consuming participants also consumed fermented products that may contain alcohol, such as kefir, boza, şalgam suyu (turnip juice), soy sauce, etc. Additionally, the study revealed that consumers generally consumed fermented products for taste, health, and enjoyment. Among the popular fermented beverages consumed by participants were ayran, vinegar, and turnip juice, while the most consumed sauces were soy sauce, fish sauce, and oyster sauce.

Keywords: Fermented, Beverage, Sauce, Halal Food

Atıf İçin / Please Cite As:

Varol, E., Kara, H. H. ve Sormaz, . (2024). Fermente içecek ve soslarda alkol varlığına ilişkin bilinç düzeyi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 310-322. doi:10.33206/mjss.1256365

Geliş Tarihi / Received Date: 25.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.07.2023

¹ Öğr. Gör. - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Hacı Ali Akın Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, emre.varol@erzincan.edu.tr,

 ORCID: 0000-0003-0511-2602

² Doç. Dr. - Necmettin Erbakan Üniversitesi, Nezahat Keleşoğlu Sağlık Bilimleri Fakültesi, hasankara@erbakan.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-4701-8545

³ Doç. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Turizm Fakültesi, umit.sormaz@manas.edu.kg,

 ORCID: 0000-0001-7514-1500

Giriş

Beslenme tüm canlılar için en temel gereksinimlerden biridir. İnsanoğlu beslenme ihtiyaçlarını ilk zamanlarda toplayıcılık ve avcılık ile karşılamıştır. Ancak toplumlar zamanın değişen Şartlarından dolayı yerleşik hayata geçerek tarım ve hayvan yetiştiriciliği yapmıştır. Fakat insanoğlu yerleşik hayata geçişle yetiştirdiği ürünlerin bozulması gibi problemler ile karşılaşmış bu da beraberinde ürünleri nasıl uzun süre koruyabilirim sorusunu akla getirmiştir. İlk gıda koruma yöntemlerinin tütüsüleme, kurutma ve dondurma yöntemlerinin yanında fermantasyon da olduğu belirtilmektedir. İlk gıda fermantasyonun gıdalara yüksek oranda tuz konulmasıyla tesadüfen oluştuğu düşünölmektedir (Anlı, 2019, s. 2). İlk fermantasyon sanatının Hindistan Vadisi'nde kullanıldığı düşünölmektedir. Peynir sanatının ise ilk olarak icra edilmesi günümüzden 8000 yıl önce Irak havzasında, alkol fermantasyonunun M.Ö. 4000-2000 yılları arasında Mısır ve Sümerliler tarafından, mayalı ekmek yapımının M.Ö. 4000-3500 yılları arasında olduğu belirtilmektedir (Ray ve Joshi, 2014, s. 4).

İnsanoğlu gıdalarını çeşitli yöntemlerle fermente ederek korudukça beraberinde yeni gıdaların üretilmesine de sebebiyet vermiştir. Üretilen fermente gıdaları başlıklar altında toplayacak olursak;

- Fermente tahıl ürünleri: Boza, kırmızı pirinç, hububat unu ve süttten yapılan ürünler, vd.
- Fermente sebze ürünleri: Kimchi, fermente zeytinler, turşu çeşitleri, vd.
- Fermente soya ve diğer legüm ürünleri: Soya sos, Miso, Tamari, Dhokla, vd.
- Fermente kök ve yumru ürünleri: Fufu, Garin, Lafun, Tape, vd.
- Fermente balık ürünleri: İstiridy e sos, Balık sos, Ngari, Jeotkal, vd.
- Fermente et ürünleri: Sosis, Sucuk, Peperoni, Arjia, vd.
- Fermente süt ürünleri: Peynir çeşitleri, Kefir, Kıymız, Yoğurt, vd.
- Distile edilen veya edilmeyen alkollü içecekler: Bira, Őarap, Őıra, Sake, Brendi, vd. (Akçelik ve Akçelik, 2019, s. 10; Heperkan, 2021, s. 171).

Fermente ürünleri derinlemesine incelediğimizde fermentasyon sürecinde bir miktar alkol oluştuğu ve bazılarında bu alkolün tamamının veya bir kısmının yok olduğu bilinmektedir. Alkol, İslam'da ve bazı inanışlarda yasaklandığı bilinmektedir. Gıdalarda bulunan alkol oranlarının kullanım Şartları ölkeden ölkeye değiştiği bilinmektedir. Tablo 1 ve 2'de bilgiler belirtilmiştir.

Tablo.1. *Çeşitli Ölkelerdeki Helal Belgelendirme Kuruluşlarının Etanol Kullanım Sınıflandırılması (Pauzi, Man, Nawawi ve Abu-Hussin, 2019, s.377).*

Alkol Çeşitdi ve Uygulanışı	Ulusal Helal Belgelendirme Kuruluşları	Karar
Gıdalarda Alkol Kullanımı	Brunei, Endonezya, Malezya ve Singapur	Haram ve Yasak
Yemek Hazırlığı Sürecinde Alkol Kullanımı	Brunei, Endonezya, Malezya ve Singapur	Haram ve Yasak
Doğal Olarak Oluşan Etanol	Brunei, Endonezya, Malezya ve Singapur	Helal ve Caiz
Endüstriyel Olarak Etanol Kullanımı	Endonezya, Malezya ve Singapur	Helal ve Caiz
1. Fermentasyon Sürecinde Oluşan Alkol	Brunei	Haram ve Yasak
2. Sentetik Etanol Kullanım	Endonezya, Malezya ve Singapur	Helal ve Caiz
	Brunei	Haram ve Yasak

Tablo 2. *Bazı Ölkelerdeki Helal Yiyecek ve İçeceklerde İziñ Verilen Etanol Yüzdeleeri (Pauzi, Man, Nawawi and Abu-Hussin, 2019, p.377; kurul.diyaret.gov.tr).*

Ölke	Ethanol (Etil Alkol) Oranı	Ethanol (Etil Alkol) Çeşitdi
Malezya	%1	Doğal Olarak Oluşmuş
	%0,5 final üründe	Endüstriyel etanol
Singapur	Belirtilmemiş	Doğal Olarak Oluşmuş
	%0,5'ten az ilave edilmek Őartıyla Final üründe %0,1 kalmış etanol	Endüstriyel Etanol
Endonezya	%1	Doğal Olarak Oluşmuş
	%1'den az ilave edilmek Őartıyla Final üründe %0 kalmış etanol	Endüstriyel Etanol
Brunei	%2	Doğal olarak oluşmuş
	Haram ve yasaklı	Endüstriyel etanol
Türkiye	%0,3	Doğal Olarak Oluşmuş
	Belirtilmemiş	Endüstriyel Etanol

Ayrıca CDC'ye göre (Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri) hamilelik ve çocukluk dönemlerinde alkol alımının tehlikeli olduğunu da unutmamak gerekmektedir (www.cdc.gov, 2021). Yapılan bu çalışma ile fermente ve sos kullanan kişilerin fermente gıdalardaki alkol varlığı bilinç düzeyi ölçülmeye çalışılacaktır.

Literatür

Fermente Gıdalar

Fermentasyon kelimesinin kökeninin Latince'de kaynamak anlamına gelen Fervere kelimesinden geldiği düşünülmektedir (Akdeniz Oktay ve Özbaş, 2020, s. 1216). Günümüzde 3500'den fazla farklı çeşitte fermente ürün üretilmektedir. Üretilen fermente gıdaların büyük bir çoğunluğu yöresel olmakla birlikte bir kısmı da globalleşmiştir (Heperkan, 2021, s. 169). Fermente ürünlerin bir kısmı mayalı ekmek, peynir, tofu ve diğer katı gıdalardan oluşmakla birlikte bir kısmı da sıvı gıdalardan oluşmaktadır. Alt başlıklarda fermente içecekler ve fermente soslar derinlemesine incelenecektir.

Fermente İçecekler

Ayran

Geleneksel bir Türk içeceği olan ayranın içeriğinde %30-50 arasında su, maksimum %1 tuz ve yoğurt bulunmaktadır. +4°C'da 10-15 gün aralığında saklanabilmektedir (Köksoy ve Kılıç, 2004, s. 593). İçeriğinde alkol bulunduğuna dair bir kanıt bulunmamaktadır (Baschali vd., 2017, s. 3).

Kefir

Eski çağlardan bu yana tüketilen kefirin ilk çıkış noktası Kafkasya olduğu düşünülmektedir (Koçak ve Gürsel, 1981, s. 11). Kefir, Türkçede keyif veren anlamındaki keyf sözcüğünden türemiştir (Bilişli, 2018, s. 123). Kefir, fermente bir süt ürünü olup hafif asidik lezzet, doğal karbondioksit gazı ve eşsiz aromaya sahip bir içecektir (Ahmed vd., 2013, s. 422). Kefir, inek, koyun, keçi ve bizon sütünden üretilmektedir (Farnworth ve Mainville, 2003, s. 78). Kefir doğal olarak laktik asit fermentasyonu ile üretilmektedir. Kefir üretiminde kullanılan dane oranı, süre, sıcaklık vd. etmenlerden dolayı kefirdeki alkol oranında farklılıklar bulunabilmektedir. Yapılan literatür taramasında; Kocak ve Gürsel (1981) %0,6-0,8, Motaghi vd. (1997) %0,1-0,2, Yüksekdağ ve Beyatlı (2003) %0,5-1,5, Athanasiadis vd. (2008) %1,78-3,42, Setyawardani vd. (2014) %0,283-1,79, Karatepe ve Yalçın (2014) %0,5-2, Schwan, Magalhães-Guedes ve Dias (2015) %0,01-2,5, Esmek ve Güzeler (2015) %0,9 ve Yalçın ve Işık (2018) %0,6-1,1 oranlarında kefirde alkol bulunduğunu belirtmişlerdir. Geleneksel olarak kefirin üretilmesi için kefir danelerine ihtiyaç vardır. Kefir daneleri hafif sarımtırak renkte olup, 0.1-2 cm aralığında boyutlarda olabilmektedir (Güzel Seydim ve Kök Taş, 2019, s. 235). Kefir üretimi 5 g kefir danesi ve 800 ml pastörize süt 25°C'ta fermente edilerek yapılabilmektedir (Güzel Seydim vd., 2005, s. 26). Kefirin antikanserojenik, antialerjik, kolesterol düşürücü, kan şekeri düzenleyici, antimikrobiyel özelliği, laktoz intoleransı azaltıcı, kan basıncı, sindirim sistemi ve bağışıklık sistemine olumlu etkileri gibi birçok faydası bulunmaktadır (Güzel Seydim ve Kök Taş, 2019, s. 235).

Su Kefiri

Su kefirinin kökeninin kesin olarak bilinmese de ilk olarak Kırım'dan batı Avrupa'ya gelen askerler tarafından ülkelerine getirildiği kayıt altına alınmıştır. Su kefir, %6-10 şeker, %6-31 su kefir daneleri kullanılarak hazırlanan karışımın 20-25 °C'de 24-72 saat fermente edilmesiyle üretilmektedir (Değirmencioğlu, 2020, s. 444). Su kefirini aktifleştirilmesi sonrasında içerisine limon ve portakal gibi ürünlerin eklenmesiyle elde edilen, hafif tatlı, meyve ve alkol aromalı, köpüklü ve hafif sarımtırak fermente bir içecektir (Kalkan, 2019, s. 298). Su kefirini üretiminde ayrıca alıç, kızılçık, nar ve kırmızı erik de kullanılabilir (Özçelik, 2019, s. 14). Su kefirinde fermentasyona bağlı %0.53 oranına kadar alkol oluştuğu görülmüştür (Situm, Heacock ve McIntyre, 2020, s. 8).

Kımız

Orta Asya menşeli olan ve kısrak sütünden üretilen fermente bir içecek olan kımızın (Kurdal, 1993, s. 223) ilk tarihsel kayıtları milattan önce 8. yüzyılda yazılan İlyada Destanına kadar dayanmaktadır. Yine aynı dönemlerde kımız, Çinli kaynaklarda Hun içkisi olarak anılmaktadır (Üstün, 2009, s. 248). Kımız hafif sarımsı-gri renkte, keskin bir alkol ve asidik bir aromaya sahiptir (Yıldız Akgül, 2019, s. 259). Kımız yapısına göre üç kategoride toplanmaktadır. Bunlar, zayıf kımız (%0.7-1 alkol), normal kımız (%1.1-1.8 alkol) ve sert kımızdır (%1.8-2.5) (Bilişli, 2018, s. 126). Bazı kımızlarda fermentasyona bağlı %3.3'e kadar alkol bulunduğu da tespit edilmiştir (Akkaya ve Koç, 2017, s. 357).

Boza

Boza ve benzeri tahılla üretilen içeceklerin tarihi günümüzden 9000 yıl öncesinde antik Mezopotamya uygarlıklarına kadar dayandığı düşünölmektedir (Uymaz Tezel ve şanlıbaba, 2019, s. 553). Boza kelimesinin Türkçeye Farsça buze (darı) kelimesinden geçtiği düşünölmektedir (Levent ve Algan Cavuldak, 2017, s. 301). Günümüzde boza yapımında darı, pirinç, buğday, arpa, yulaf ve/veya mısır kullanılmaktadır. Ancak en kaliteli lezzete sahip olan boza darı unundan yapıldığı bilinmektedir. Boza yapılırken tahıl veya tahıllar 300-800 µm boyutuna getirilir. Tahıllar açık veya kapalı kazanlarda su ile kaynatılır. Pişirilen tahıllar mermer kaplara boşaltılarak ve süzerek kepek, gövde ve diğer yabancı cisimlerden ayrıştırılır ve soğutulur. Ardından içerisine şeker ilavesinin yanında daha önceden fermente edilmiş boza, ekşi maya, yoğurt veya starter kültür ilavesi yaparak 30°C'da 24 saat fermente edilir (Arıcı ve Dağlıoğlu, 2002, s. 40). Soğuk olarak tüketilen bozanın hafif asidik ve tatlı bir tadı bulunmaktadır (şahingil vd., 2011, s. 22). Boza Standartlarına göre (TSE 9778) bozada en fazla %2 alkol bulunmalıdır. Yapılan farklı çalışmalarda kullanılan hammadde ve içeriğe göre bozada alkol oranının değişebileceği gözlemlenmiştir. Örneğin buğdaydan üretilen bozada %0.46, pişmiş pirinç, mısır ve buğday unu kombinasyonunda %0.79 (Uymaz Tezel ve şanlıbaba, 2019, s. 558), elma suyu katkısında %2, kayısı suyu katkısında %3 alkol tespit edilmiştir (Bilişli, 2018, s. 122).

şalgam Suyu

şalgam suyu ilk kez Adana'nın Seyhan ilçesinde 1930 yılında üretilmiştir (Coşkun, 2019, s. 570). şalgam suyu Mersin, Hatay, Adana ve ilçelerinde sıklıkla tüketilmektedir. şalgam suyunun üretiminde su, bulgur unu, ekşi hamur, tuz ve siyah havuç kullanılmaktadır. Adı şalgam suyu olmasına rağmen maliyet ve her zaman bulunamaması gibi sorunlardan dolayı şalgam bitkisinden üretilmesi her zaman mümkün olmamaktadır (Canbaş ve Fenercioğlu, 1984, s. 279). şalgam suyu içimi soğuk olarak geerleştirilen, kırmızı renkli, bulanık ve ekşi aromalı bir fermente iecedir (Bayram vd., 2014, s. 30). Geleneksel olarak şalgam suyu bulgur unu, un ve ekşi hamurun suyla hamur haline getirilmesiyle üretilir. Elde edilen hamur 25°C'da 3 gün boyunca fermente edilir. Fermente edilen hamurdan ekstrakt elde edilir ve ekstrakt içerisine doğranmış siyah havuç, dilimlenmiş şalgam ve tuz ilavesi yapılır. İsteğe bağlı şekilde %15 hazır şalgam suyu ilavesi yapılan ürün 25°C'de 7 gün fermantasyona bırakılır. Fermantasyon ardından süzme işlemi geerleştirilerek servise hazır hale getirilir (akır, 2011, s. 7). Yapılan farklı türlerdeki araştırmalarda şalgam suyunda alkol tespit edilmiştir. Örneğin araştırmacıların ürettikleri şalgam suyu örneklerinde, Özler ve Kılıç (1996) %0.05-0.4, Utuş (2008) %3-3.72, Tanguler (2010) %4.21-5.9 alkol tespit edilmiştir. Ayrıca Deryaoğlu'nun (1990) Adana'da satılan şalgam suları ile ilgili yaptığı çalışmada %1.32-7.3 alkol saptanmıştır.

Hardaliye

Üzüm, hardal tohumu ve vişne yaprağından üretilen fermente bir içecek olan Hardaliye, Trakya bölgesinde başta Kırklareli ve Edirne olmak üzere yaklaşık 500 yıldır üretimi devam etmektedir. Hardaliye, genellikle olgunlaşmış kırmızı üzümün üretilen, içimi buruk ve ferahlatıcı, fermente bir iecedir (Gürbüz, 2018, s. 1; Aşkın, 2019, s. 14). Hardaliyeyi diğer üzüm bazlı içeceklerden özel kılan fermente edilerek yapılması, alkolsüz olması, içerdiği malzemelerin farklılığı ve kaliteli üzüm çeşitlerinin kullanılmasıdır. Türk Patent ve Marka Kurumuna göre hardaliye yapımında Cabernet, Alphonse, Pamit, Cardinal, Öküzgözü, şiraz ve Merlot cinsi üzümler kullanılmalıdır (Türkpatent, 2017, s. 3). Geleneksel olarak hardaliye yapılırken varile sırayla, bir sıra hafif ezilmiş üzüm, vişne yaprağı, hardal tohumu dizilir, ağzı kapatılır ve oda sıcaklığında 5-10 gün fermantasyona bırakılır. Fermantasyon süreci 20 güne kadar uzayabilmektedir. Fermantasyon sürecinde bir gün arayla varil altındaki musluktan bir miktar hardaliye alınıp varil üzerine dökülerek devir yapılması gerekmektedir (Altay vd., 2013, s. 46; Bayram vd., 2015, s. 120). Yapılan farklı çalışmalarda bazı Hardaliye örneklerinde alkol tespit edilmiştir. Örneğin Bayram vd., (2015) yaptığı hardaliye örneğinde %0.37, Gürbüz (2018) örneklerinde %0-6.4 alkol rastlanabilmektedir. Ayrıca hardaliye taze içildiği gibi dinlendirilerek de iilebilmekte ancak dinlendirilmiş hardaliyede alkol bulunabilmektedir (Coşkun, 2017, s. 4).

Fermente Gilaburu Suyu

Gilaburu geleneksel olarak İç Anadolu Bölgesi'nde ve özellikle Kayseri'de yetişmektedir. Gilaburu suyu üretmek için gilaburular su içerisinde, karanlık yerde ve oda sıcaklığında yaklaşık 3-4 ay boyunca fermente edilir (Baschalı vd., 2017, s. 8). Gilaburu suyu uzun fermantasyon sonucunda son derece ekşi ve acı bir tada sahip olabilmektedir (Aladeboyeje ve Sanlı, 2021, s. 556). Fermantasyonun sonunda meyvelerin ezilmesiyle gilaburu suyu elde edilir ve isteğe göre içerisine su ve/veya şeker ilave edilerek tüketilir (Akman vd. 2021, s. 2). Laboratuvar şartlarında üretilen fermente gilaburu sularında %0,2-1,8, Kayseri yöresinden alınmış örneklerde %0,62-1,87 alkol bulunduğu tespit edilmiştir (Sağdıç vd. 2013, s. 42).

Fermente Soslar

Soya Sos

Soya sos (jiangyou, shoyu veya soy sauce) Güneydoğu Asya mutfağında en çok kullanılan lezzetlendiricilerden birisidir. Karakteristik güçlü umami, tuz ve karamel benzeri hafif ekşi bir lezzeti bulunmaktadır. Soya sosu tavuk, balık, kırmızı et, sebze ve tahıl gibi ürünler ile çiğ, yarı pişmiş veya pişmiş şekilde kullanılabilir (Diez-Simon vd., 2020, s. 11612). Çin kaynaklarına göre soya sosun tarihi yaklaşık 3100 yıl öncesine kadar dayandığı düşünülmektedir. Geleneksel soya sos yapımında üç ana ürün bulunmaktadır. Bunlar soya, su ve buğdaydır. Buğday-soya oranı yapılan çeşide göre değişmekle beraber ürünün final lezzetini, adını ve alkol oranını da değiştirmektedir. Soya sosu üretiminde ayrıca buğday yerine koji de stater kültür olarak kullanılmaktadır. Kojinin üretiminde pirinç veya buğday kullanılabilir. Fermente süresi, kullanılan ürünler ve teknikler göz önüne alındığında soya sosunda %0-25 arasında alkol bulunabilmektedir (O'Toole, 2016, s. 128).

Fish Sauce (Balık Sos)

Balık sos Asya mutfağında yaygın olarak kullanımı olan bir çeşit lezzetlendiricidir. İçeriğinde balık çeşitleri ve tuz bulunmaktadır. Balık sos dip sos olarak, soya sos yerine ve çorbalarda lezzetlendirici olarak kullanılmaktadır. Farklı ülkelerde değişik isimlerle karşılaşılabilir (Nakano vd., 2017, s. 659). Örneğin İtalya'da Garum, Filipinler'de Patis ve Endonezya'da Bakasang gibi isimlerle görülebilir (Kırmızıkuşak, 2021, s. 1193). Balık sosun içeriğinde alkol bulunabilmektedir (Nakano vd., 2017, s. 660).

Tamari Sos

Tamari sos, soya sosa benzer bir sostur. Üretiminde soya sosa farklı olarak buğday unu kullanılmaz veya bu oran %10'u geçmemektedir. Tamari sosun rengi soya sosa göre daha koyu ancak aroması soya sosa göre daha azdır. Kullanımı soya sosa olduğu gibidir (Diez-Simon vd., 2020, s. 11612). Alkol oranı %0,1'e kadar bulabilmektedir (O'Toole, 2016, s. 128).

Gochujang

Tarihte Gochujang'ın ilk kez Japonya'nın Kore istilasından sonra biberin Kore'ye geldiği ve burada ilk kez Gochujang'ın üretildiği söylense de tarihte ilk kez 1460 yılında Kore tarafından kayıt altına alındığı ve bu yıllarda kullanıldığı bilinmektedir. Gochujang, Kore menşeli fermente acı biber ezmesidir. Gochujang pilav, ıspanak, turp, fasulye, et vb. birçok ürün ile birlikte tüketilmektedir. Ayrıca Gochujang'ın sağlığa birçok pozitif etkisi olduğu bilinmektedir (Kwon vd., 2015, s. 30). Gochujang üretim esnasında az miktarlarda alkol oluşabilmektedir (Park vd., 2016, s. 569).

Miso

Miso, pirinç veya arpa eklenerek yapılan Japon geleneksel mutfağının parçası olan fermente soya ezmesidir. Üretiminde mayaların büyümesi için %2 alkol eklenebilmektedir (O'Toole, 2016, s. 127). Miso karakteristik ekşi bir aromaya sahiptir. En bilindik kullanım alanı Miso çorbasıdır (Allwood vd., 2021, s. 2194). Ayrıca güveçlerde, marinasyonda ve sürmelik olarak da kullanılabilir. Genel olarak üç farklı çeşidi bulunmaktadır. Bunlar beyaz miso (shiro miso), kırmızı miso (aka miso), siyah miso (kuro miso), sarı misodur (hinsu miso) ve muği miso'dur. Shiro miso soya fasulyesinden yapılmaktadır. Diğer koyu renkli misolara göre daha tatlı, daha hafif ve daha narin bir lezzeti bulunmaktadır. Aka miso, shiro misodan daha koyu renkli, daha tuzlu ve daha zengin bir lezzete sahiptir. Bunun da sebebi daha uzun fermantasyon süreci geçirmesidir. Kuro miso güçlü bir lezzete sahiptir ve yıllandırılmıştır. Hinsu miso kullanıma hazır halde olan miso çeşididir. Muği miso ise içerisinde soya fasulyesi barındırmayan ve sadece arpadan yapılan kahverengi miso çeşididir (Nenes, 2009, s. 159).

Mirin

Tatlı pirinç şarabı olarak da anılan mirin, Japonya'da 300 yılı aşkın üretilmektedir. Mirin Teriyaki, Kabayaki ve Nitsuki gibi meşhur Japon yemeklerinde kullanılmaktadır (Kaneko ve Kumazawa, 2015, s. 484). Mirin ilave edildiği ürüne zengin bir tat, çekici ve kahverengi bir renk görünümü kazandırır (Nenes, 2009, s. 159). Mirin yaklaşık %14 alkol içermektedir (Inoue vd. 2016, s. 680).

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Araştırma, Türkiye’deki fermente içecek ve fermente sos kullanıcılarının alkol bulunabilme ihtimali olan ürünlerindeki alkol varlığına ilişkin bilinç düzeyini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca araştırma ile katılımcıların tükettikleri fermente içecek ve sosların tespiti, tüketim sıklıkları ve sebepleri, fermente ürünler hakkındaki bilinç düzeyi ve fermente gıdalardaki alkol varlığının bilinçlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Böylece konu hakkındaki eksikler tespit edilip, eksiklerin giderilmesi için gerekli önerilerin yapılması amaçlanmaktadır.

Veri Toplama Aracı ve Teknikleri

Çalışmada nicel araştırma tekniği olan yapılandırılmış soru formu tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket soruları konu hakkında daha önce benzer bir çalışma yapılmamasından dolayı alanında uzman 5 akademisyen tarafından oluşturulmuştur. Ardından pilot veri toplama aşamasından geçirilip soruların anlaşılabilir olma ve eksik soruların tespiti test edilmiştir. Yapılan test sonrasında soru formlarının sorunsuz olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan anket sorularının 3’ü demografik olmak üzere toplamda 13 sorudan oluşmaktadır. Araştırma verilerinin toplanabilmesi için gönüllü katılımcılara e-anket formu gönderilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırma evreni; Türkiye’de yaşayan 18 yaşını aşmış fermente içecek veya sos kullanan bireyler oluşurmaktadır. Bu kapsamda yeterli örneklem hesaplanabilmesi için Kozak (2018) 100.000.000 nüfuslu bir evrende %95 güvenirlilik ile 384 kişi sayısı baz alınmıştır. Araştırmanın örneklemini ise; Türkiye’de yaşayan 18 yaşını aşmış fermente içecek veya sos kullanan bireylerden araştırmaya katılmaya gönüllü 417 kişi oluşurmaktadır.

Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizi bir istatistik paket programında yapılmıştır. Toplanan veriler Frekans, Korelasyon ve One-Way Anova analizleri ile özömlenmiştir.

Bulgular

Çalışmaya katılan gönüllü katılımcıların demografik verileri tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 3. Demografik Veriler

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	252	60.4
Erkek	165	39.6
Yaş		
18-23	141	33.8
24-29	107	25.7
30-35	64	15.3
36-41	26	6.2
42-47	49	11.8
48-53	11	2.6
54 yaş ve üstü	19	4.6
Eğitim		
İlköğretim	5	1.2
Ortaöğretim	25	6.0
Önlisans	100	24.0
Lisans	182	43.6
Lisansüstü	105	25.2
TOPLAM	417	100.0

Katılımcıların %60,4’ü kadın %39,6’sı erkeklerden oluşmaktadır. En çok katılımcı %33,8 ile 18-23 yaş aralığında olmuştur. Katılımcıların eğitim seviyesi incelendiğinde ise %43,6 oranında en çok lisans mezunu olduğu görölmektedir.

Tablo 4. *Fermente İçecek-Sos Kullanımı*

	n	%
Fermente Ürün Tüketimi		
Evet	275	65,9
Hayır	27	6,5
Bazen	115	27,6
Fermente Ürün Tüketim Sıklığı		
Her gün	47	11,3
Haftada Birkaç Defa	204	48,9
Ayda Birkaç Defa	111	26,6
Yılda Birkaç Defa	28	6,7
Tüketmiyorum	27	6,5
Tüketim Sebebi		
Sağlık	78	18,7
Lezzet	115	27,6
Keyif	71	17,0
Tüketmiyorum	27	6,5
Lezzet, Keyif	31	7,4
Sağlık, Lezzet	47	11,3
Sağlık, Lezzet, Keyif	45	10,8
Sağlık, Keyif	3	0,7
Fermente Ürün Tavsiye		
Evet	161	38,6
Hayır	57	13,7
Kısmen-Bazen	199	47,7
TOPLAM	417	100,0

Katılımcıların %93,5'i fermente ürünleri tükettiklerini belirtmiştir. Fermente ürün tüketen katılımcıların %48,9'u haftada birkaç defa tüketmektedirler. Fermente ürünler en çok lezzet için tüketilmekle birlikte sırasıyla sağlık, keyif, sağlık ve lezzet, sağlık, lezzet ve keyif, sağlık ve keyif için tüketilmektedir. Katılımcıların %38,6'sı fermente ürünleri tavsiye ederken, %13,7'si tavsiye etmemekte ve %47,7'si ise üründen ürüne değişmekle beraber bazı fermente ürünleri tavsiye ettiklerini belirtmiştir.

Tablo 5. *Fermente Ürünler Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumu*

	n	%
Bilgi Sahibiyim		
Evet	205	49,2
Hayır	56	13,4
Kısmen	156	37,4
TOPLAM	417	100,0

Katılımcılara fermente ürün hakkında bilgi sahibi olup olmadığı sorulduğunda %49,2'si yeterli derecede bilgi sahibi olduğunu, %13,4 bilgi sahibi olmadığını ve %37,4 de kısmen bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir.

Tablo 6. *Katılımcıların Alkol Tüketimi*

	n	%
Alkol Tüketimi		
Evet	88	21,1
Hayır	284	68,1
Bazen	45	10,8
TOPLAM	417	100,0

Katılımcılara halen alkol tüketiyor musunuz sorusu yöneltildiğinde %21,1 alkol tükettiğini, %68,1 tüketmediğini ve %10,8'i ise bazen tükettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların alkol tüketim

Tablo 7. Fermente İçecek Kullananların Tercihleri

	n	%
Fermente İçecek		
Ayran	391	93,8
Kefir	229	54,9
Kımız	20	4,8
Sirke	304	72,9
şarap	107	25,7
Bira	118	28,3
Boza	119	28,5
şalgam Suyu	276	66,2
Hardaliye	20	4,8
Fermente Gilaburu şerbeti	12	2,9

Fermente içecek tüketen katılımcıların en çok tercih ettiği içecek %93,8 ile ayran olmuştur. Katılımcılar arasında sırasıyla sirke, şalgam suyu, kefir, boza, bira, şarap, kımız, hardaliye ve fermente gilaburu şerbeti en çok tüketilen fermente içecekler olmuştur.

Tablo 8. Fermente İçeceklerde Alkol Varlığına İlişkin Düşünce

	n	%
Fermente İçecek		
Ayran	13	3,1
Kefir	48	11,6
Kımız	103	24,9
Sirke	46	11,1
şarap	410	99
Bira	411	99,3
Boza	49	11,8
şalgam Suyu	22	5,3
Hardaliye	21	5,1
Fermente Gilaburu şerbeti	15	3,6

Katılımcıların %99'u şarabın ve %99,3'ü de biranın alkol içerdiğine hemfikir olmuştur. Ancak katılımcıların %11,1'i sirkede ve %3,1'i ayranda içeriğinde etil alkol bulunmamasına rağmen alkol bulunduğunu düşünmektedir. Ayrıca katılımcıların %24,9'u kıımızda, %11,8'i bozada, %11,6'i kefirde, %5,3'ü şalgam suyunda, %5,1'i hardaliyede ve %3,6'sı fermente gilaburu şerbetinde alkol olduğunu düşünmektedir.

Tablo 9. Alkol Tüketen ve Tüketmeyen Katılımcıların Fermente İçecek Tercihleri

			Evet	Hayır	Bazen	Toplam
Ayran	Alkol Tüketim	n	85	265	41	391
		%	20,4	63,5	9,8	93,8
Kefir	Alkol Tüketim	n	55	147	27	229
		%	13,2	35,3	6,5	54,9
Kımız	Alkol Tüketim	n	9	9	2	20
		%	2,2	2,2	0,5	4,8
Sirke	Alkol Tüketim	n	61	207	36	304
		%	14,6	49,6	8,6	72,9
şarap	Alkol Tüketim	n	78	0	29	107
		%	18,7	0	7	25,7
Bira	Alkol Tüketim	n	86	0	32	118
		%	20,6	0	7,7	28,3
Boza	Alkol Tüketim	n	39	65	15	119
		%	9,4	15,6	3,6	28,5
şalgam Suyu	Alkol Tüketim	n	64	184	28	276
		%	15,3	44,1	6,7	66,2
Hardaliye	Alkol Tüketim	n	11	8	1	20
		%	2,6	1,9	0,2	4,8
Fermente Gilaburu şerbeti	Alkol Tüketim	n	3	8	1	12
		%	0,7	1,9	0,2	2,9

Her iki tüketici gurubunda da ayran en çok tüketilen fermente içecek olmuştur. Alkol kullanan katılımcılar arasında en popüler fermente içecekler şarap, bira, şalgam suyu, sirke ve kefir olmuştur. Alkol kullanmayan katılımcılarda ise sirke, şalgam suyu, kefir ve boza en çok tercih edilen içecekler olmuştur.

Tablo 10. Fermente Sos Kullananların Tercihleri

	n	%
Fermente Sos		
Soya Sos	235	56,5
Fish Sos	37	8,9
Oyster Sos	31	7,5
Miso	17	4,1
Tamari	15	3,6
Mirin	11	2,6
Gochujang	12	2,9
Hiçbirini Kullanmadım	173	41,6

Katılımcıların %41,6'sı daha önce herhangi bir fermente sos kullanmadığını belirtirken en çok kullanılan soslar sırasıyla soya sos (%56,5), fish sos (%8,9), oyster sos (%7,5), miso sos (%4,1), tamari sos (%3,6), gochujang (%2,9) ve mirin (%2,6) soster.

Tablo 11. Fermente Soslarda Alkol Varlığına İlişkin Düşünce

	n	%
Fermente Sos		
Soya Sos	25	6
Fish Sos	15	3,6
Oyster Sos	20	4,8
Miso	10	2,4
Tamari	14	3,4
Mirin	17	4,1
Gochujang	15	3,6
Hiçbirinde Alkol Bulunmuyor	54	12,9
Fikrim Yok	298	71,5

Katılımcıların %71,5'i fermente soslarda alkol varlığına ilişkin herhangi bir fikri olmadığını belirtmiştir. Katılımcılar tarafından en çok alkol bulunma şüphesi olarak belirtilen sos ise %6 ile soya soster.

Tablo 12. Alkol Tüketen ve Tüketmeyen Katılımcıların Fermente Sos Tercihleri

	Soya Sos		Fish Sos		Oyster Sos		Miso		Tamari		Mirin		Gochujang		Hiçbiri	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Alkol Tüketim																
Evet	70	16,8	17	4,1	12	2,9	9	2,2	9	2,2	6	1,4	5	1,2	16	3,8
Hayır	138	33,2	14	3,4	16	3,8	4	1	2	0,5	3	0,7	5	1,2	141	33,9
Bazen	27	6,5	6	1,4	3	0,7	4	1	4	1	2	0,5	2	0,5	16	3,8
Toplam	235	56,5	37	8,9	31	7,5	17	4,1	15	3,6	11	2,6	12	2,9	173	41,6

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda, turizmde geleneksel ve yöresel değerlerini koruyan destinasyonlara turistlerin seyahat motivasyonlarının daha fazla olduğu görülmektedir (Hazarhun ve Tepeci, 2018). Bu konuya yönelik yapılan araştırmalarda arttırılmıştır (Akturfan vd., 2022; Kafadar ve Sormaz, 2022; Kushniruk ve Rutynskyi, 2021).

Önay Derin ve Emdirme (2012) süt ve fermente süt ürünlerinin tüketimi hakkında çalışma yapmıştır. Yapılan araştırmada katılımcılar en fazla tükettikleri fermente ürünler sırasıyla peynir, yoğurt ve ayranır. Araştırmada fermente süt ürünlerinin tüketiminin yetersiz olduğu kanısına varılmış ve tüketimin artması için önerilerde bulunulmuştur. Tarakçı, Karaağaç ve Çelik (2015) fermente süt ürünlerinin tüketim alışkanlıkları ile ilgili çalışma yapmıştır. Araştırmada yoğurt ve ayran tüketimini sevenlerin oranı %90'nın üzerindedir. Ancak kefir tüketiminin oranı %15 seviyesinde kalmıştır. Araştırmacılar katılımcıların kefir ve prebiyotik yoğurtlar hakkında sınırlı bilgi düzeyine sahip olduğunu kanısına varmıştır. Ürkek ve Taş (2021) fermente süt ürünlerinin tüketimiyle ilgili çalışma yapmıştır. Araştırmada tüketicilerin en çok tercih ettiği fermente süt ürünleri sırasıyla yoğurt, ayran, meyveli yoğurt ve aromalı kefir olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacılar fermente süt ürünlerinin tüketimi ile eğitim seviyesinin herhangi bir etkisinin olmadığını belirtmiştir. Araştırmacılar ayrıca fermente süt ürünlerinin tüketim bilincinin yetersiz olduğunu ve bilinç artırılması için çeşitli çalışmalar yapılması görüşünde olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmamızdaki fermente ürünlerin kullanım sıklığı ve kullanım sebepleri yukarıda adı geçen yazarların yaptığı çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Palamutoğlu vd. (2022) fermente gıdaların tüketimi hakkında yaptığı çalışma yapmıştır. Araştırmaya

katılanların %96,1'i fermente ürünleri tükettiğini belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların %41,4'nün sağlık sebeplerinden dolayı fermente gıdaları tükettiği tespit edilmiştir. Araştırmacılar fermente gıdaların tüketiminin artması için çeşitli çalışmaların yapılması gerektiğini belirtmiştir. Yapılan literatür taramalarında Türkiye'de kullanılan fermente içecek ve sosların alkol oranları ve tüketicilerin bilinç düzeyi hakkında yapılan çalışmaların azlığı gözlemlenmektedir.

Çalışmamızda katılımcıların fermente içecek ve soslarda alkol bulunabilme ihtimalleri hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmadığı düşünölmektedir. Örneğın alkol tüketimi yapmayan katılımcıların alkol bulunma riski barındıran içecek ve sosları tükettikleri tespit edilmiştir. Tüketicilerin %44,1'i şalgam suyu, %35,3'ü kefir, %15,6'sı boza, %2,2'si kımız, %33,2 soya sos, %3,8'i oyster sos ve %3,4'ü fish sosu tükettiklerini ve bu ürünlerde alkol bulunmadığını beyan ettikleri görölmüştür. Elde edilen bulgular neticesinde Türk halkının fermente içecekleri keyif ile tükettikleri ve günlük yaşantılarında sıklıkla kullandıkları söylenebilir. Ancak fermente sosların tüketimi ve sıklığı fermente ieceklerdekinin aksine olumlu olmadığı gözlemlenmektedir.

Yapılan literatür taraması ve bulgular neticesinde;

- Fermente ürünlerin içeriğindeki alkol oranlarının derinlemesine araştırmalar yapılması,
- Fermente ürünlerde üretim, depolama vb. durumlarda alkol oranının artmasının önüne geçilmesi ve kontrollerinin yapılması,
- Fermente ürün tüketicilerinin bilinç kazandırılması adına paketli fermente ürünlerde alkol oranlarının besin öğeleri tablosuna yazılması,
- Fermente gıdaların sağlık bakımından yararlarının tüketicilere bilinç kazandırılması adına çeşitli çalışmaların yapılması,
- Tüketicilerin bilinç seviyesinin ölçülmesi ve literatürdeki eksiklerin giderilmesi adına benzer çalışmaların yapılması,
- Alkol hassasiyeti olan fermente ürün tüketicileri ürün seçimi yaparken 3,0 g/L alkol oranını baz alarak ürün seçmesi,
- Yapılan literatür taramalarında özellikle kefir ve boza hakkında helal-haram olup olmaması hakkında birçok görüş farklılıklarının olduğu gözlemlenmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu alkolsüz içeceklerde alkolün maksimum miktarını Türk Gıda Kodeksi Alkolsüz İçecekler Tebliğı'nde geçen (Madde 5/b) 3,0 g/L olarak baz almaktadır (kurul.diyamet.gov.tr). Ancak boza ve kefir derinlemesine incelendiğinde alkol oranları belirtilen oranı geçebildiğı rahatlıkla gözlemlenmektedir. Buna binaen gerekli araştırmaların yapıp helal standartlarının yetkililer tarafından belirlenmesi önerilmektedir.

Etik Beyan

"Fermente İçecek ve Soslarda Alkol Varlığına İlişkin Bilinç Düzeyi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Ahmed, Z., Wang, Y., Ahmad, A., Khan, S. T., Nisa, M., Ahmad, H. ve Afreen, A. (2013). "Kefir and health: a contemporary perspective". *Critical reviews in food science and nutrition*, 53/5: 422-434.
- Akçelik, N. ve Akçelik, M. (2019). "Gıda Fermantasyonunda Rol Oynayan Mikroorganizmalar". *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji Teknoloji ve Sağlık*. Ed. Anlı, R. E. Şanlıbaba, P. 9-35. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Akdeniz O. B. ve Özbaş, Z. Y. (2020). "Fermente Gıdaların İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri". *Gıda* 45/6: 1215-1226.
- Akkaya, A. ve Koç, B. (2017). "Kıımızın Türkiye'de İçecek Olarak Değerlendirilmesi Bakımından Gastronomi İndeksinin Oluşturulması". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/39: 354-368.
- Akman, P. K., Ozulku, G., Tornuk, F. ve Yetim, H. (2021). "Potential probiotic lactic acid bacteria isolated from fermented gilaburu and shalgam beverages". *LWT* 149.

Akturfan, M., Çınar, Z. ve Özata, E. (2022). "Karaman İlinin Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Swot Analizi İle Değerlendirilmesi". *GastroMedia Journal* 1(1), 19-29.

- Aladeboyeje, O. ve Şanlı, N. Ö. (2021). "Fermented Traditional Probiotic Beverages of Turkish Origin: A Concise Review". *International Journal of Life Sciences and Biotechnology* 4/3: 546-564.
- Allwood, J. G., Wakeling, L. T. ve Bean, D. C. (2021). "Fermentation and the Microbial Community of Japanese Koji and Miso: A Review". *Journal of Food Science* 86/2: 2194-2207.
- Altay, F., Karbancıoğlu-Güler, F., Daskaya-Dikmen, C. ve Heperkan, D. (2013). "A Review on traditional Turkish Fermented Non-Alcoholic Beverages: Microbiota, Fermentation Process and Quality Characteristics". *International Journal of Food Microbiology* 167/1: 44-56.
- Anlı, R. E. (2019). "Fermantasyonun Tarihçesi". *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji Teknoloji ve Sağlık*. Ed. Anlı, R. E. ve Şanlıbaba, P. 1-7. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Arıcı, M. ve Dağlıoğlu, O. (2002). "Boza: A lactic acid fermented cereal beverage as a traditional Turkish food". *Food Reviews International* 18/1: 39-48.
- Aşkın, B. (2019). "Farklı Sıcaklıkların Hardaliyenin Depolama Stabilitesi Üzerine Etkisi". *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi* 23/1: 13-21.
- Athanasiadis, I., Paraskevopoulou, A., Blekas, G. ve Kiosseoglou, V. (2004). "Development of a novel whey beverage by fermentation with kefir granules. Effect of various treatments". *Biotechnology Progress* 20/4: 1091-1095.
- Baschalı, A., Tsakalidou, E., Kyriacou, A., Karavasiloglou, N. ve Matalas, A. L. (2017). "Traditional low-alcoholic and non-alcoholic fermented beverages consumed in European countries: A neglected food group". *Nutrition Research Reviews* 30/1: 1-24.
- Bayram, M., Erdoğan, S., Esin, Y., Saraçoğlu, O. ve Kaya, C. (2014). "Farklı Siyah Havuç Miktarlarının Şalgam Suyunun Bileşimine ve Duyusal Özellikleri Üzerine Etkisi". *Akademik Gıda* 12/1: 29-34.
- Bayram, M., Esin, Y., Kaya, C., İlhan, M., Akın, G. ve Etdöğür, R. (2015). "Geleneksel Yöntemle Müsküle Üzümünden Üretilen Hardaliyenin Bazı Özelliklerinin Belirlenmesi". *Academic Food Journal/Akademik GIDA* 13/2.
- Bilişli, A. (2018). *Özel Gıdalar*. İzmir: Sidas Yayınları.
- CDC. (2022). "Fetal Alcohol Spectrum Disorders". Erişim Tarihi: 28/05/2022. <https://www.cdc.gov/ncbddd/fasd/alcohol-use.html>.
- Canbaş, A., Fenercioğlu H. (1984). "Şalgam Suyu Üzerinde bir Araştırma". *Gıda* 9/5.
- Coskun, F. (2017). "A Traditional Turkish Fermented Non-Alcoholic Grape-Based Beverage, "Hardaliye". *Beverages* 3/1.
- Coşkun, F. (2019). "Şalgam Suyu". *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji Teknoloji ve Sağlık*. Ed. Anlı, R. E. ve Şanlıbaba, Pınar. 569-578. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çakır, P. (2011). *Ülkemizde Üretilen Şalgam Sularının Bileşimleri ve Gıda Mevzuatına Uygunlukları Üzerine Bir Araştırma*. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Değirmencioglu, N. (2020). "Su Kefiri: Kimyasal Bileşimi ve Sağlık Üzerindeki Etkileri". *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 34/2: 443-459.
- Deryaoğlu, A. (1990). *Şalgam Suyu Üretimi ve Bileşimi Üzerine Bir Araştırma*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Diez-Simon, C., Eichelsheim, C., Mumm, R. ve Hall, R. D. (2020). "Chemical and sensory characteristics of soy sauce: a review". *Journal of Agricultural and Food Chemistry* 68/42: 11612-11630.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu, Gazlı İçecekler ve Alkol". Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2022. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/4486/gazli-icecekler-ve-alkol?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2BeDtMkJdRGirgyeb8%3D>.
- Ergüllü, E. ve Üçüncü, M. (1983). "Kefir Mikroflorası Üzerinde Araştırma". *Gıda* 8/1.
- Esmek, E. M. ve Güzeler, N. (2016). "Kefir ve Kefir Kullanılarak Yapılan Bazı Ürünler". *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi* 19/4: 250-258.
- Farnworth, E. ve Mainville, I. (2003). "Kefir: a Fermented Milk Product". *Handbook of Fermented Functional Food* 2: 78-112.
- Gürbüz, Ö. (2018). *Hardaliye Üretiminde Kullanılan Antimikrobiyal Maddelerin Fermantasyon Üzerine Etkileri*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Güzel Seydim, Z., B. ve Gök Taş, T. (2019). "Kefir", *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji Teknoloji ve Sağlık*. Ed. Anlı, R. E. ve Şanlıbaba, P. 233-255. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Güzel Seydim, Z., Wyffels, J. T., Seydim, A. C. ve Greene, A. K. (2005). "Turkish Kefir and Kefir Grains: Microbial Enumeration and Electron Microscopic Observation". *International Journal of Dairy Technology* 58/1: 25-29.
- Hazarhun, E. ve Tepeci, M. (2018). "Coğrafi İşarete Sahip Olan Yöresel Ürün Ve Yemeklerin Manisa'nın Gastronomi Turizminin Gelişimine Katkısı". *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi* 2(Ek1), 371-389.
- Heperkan, D. (2021). "Fermantasyon ile Üretilen Gıdaların Mikrobiyolojisi" *Temel Gıda Mikrobiyolojisi*. Ed. Heperkan, Dilek. 169-192. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Inoue, Y., Katsumata, T., Watanabe, H., Hayase, F. (2016). "Mechanisms of D-amino acid formation during maturation of sweet rice wine (mirin)". *Food Science and Technology Research* 22/5: 679-686.
- Kafadar, A. M. H. ve Sormaz, U. (2022). "Determining Innovative Applications in Restaurant Businesses: The Case of Istanbul". *GastroMedia Journal* 1(2), 1-13.
- Kalkan, S. (2019). "Su Kefiri Mikroorganizmaları ile Fermente Edilen Portakal Suyunda Escherichia Coli İnaktivasyonunun Matematiksel Modellemesi". *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi* 9/2: 297-310.

- Kaneko, S. ve Kumazawa, K. (2015). "Aroma compounds in Japanese sweet rice wine (Mirin) screened by aroma extract dilution analysis (AEDA)". *Bioscience, Biotechnology, and Biochemistry* 79/3: 484-487.
- Karatepe, P. ve Yalçın, H. (2014). "Kefirli Sağlık". *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 4/2: 23-30.
- Kırmızıkuşak, D. (2021). "Uluslararası Mutfaqlarda Kültürel Etkileşim: Yaygın Kullanılan Soslar". *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 9/2: 1187-1203.
- Koçak, C. ve Gürsel, A. (1981). "Kefir". *Journal of Food*, 6/4: 11-14.
- Kozak, M. (2018). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayın Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köksoy, A. ve Kılıç, M. (2004). "Use of Hydrocolloids in Textural Stabilization of a Yoghurt Drink, Ayran". *Food Hydrocolloids* 18/4: 593-600.
- Kushniruk, H. ve Rutynski, M. (2022). "Development of The Infrastructure of Turkish Restaurants in The Tourist Center of Eastern Europe: The Case of Kyiv". *GastroMedia Journal* 1(1), 1-18.
- Kwon, D. Y., Chung, K. R., Yang, H. J. ve Jang, D. (2015). "Gochujang (Korean red pepper paste): a Korean ethnic sauce, its role and history". *Journal of Ethnic Foods* 2/1: 29-35.
- Levent, H. ve Algan Cavuldak, Ö. (2017). "Geleneksel Fermente Bir İçecek: Boza". *Akademik Gıda* 15/3: 300-307.
- Motaghi, M., Mazaheri, M., Moazami, N., Farkhondeh, A., Fooladi, M. H. ve Goltapeh, E. M. (1997). "Kefir production in Iran". *World Journal of Microbiology and Biotechnology*, 13/5: 579-581.
- Nakano, M., Sagane, Y., Koizumi, R., Nakazawa, Y., Yamazaki, M., Watanabe, T., ... ve Sato, H. (2017). "Data on The Chemical Properties of Commercial Fish Sauce Products" *Data in Brief* 15: 658-664.
- Nenes, M. F. (2009). *International Cuisine*. John Wiley: Hoboken.
- O'Toole, D. K. (2016). "Soy-Based Fermented Foods" *Encyclopedia Of Grain Science*. Ed. Wrigley, Colin – Corke, Harold – Seetharaman, Koushik – Faubion, Jon. 124-133. Kidlington: Elsevier.
- Önay Derin, D. ve Emdirme, N. (2012). "Selçuk Üniversitesi Öğrencilerinin Süt ve Fermente Süt Ürünleri Tüketim Alışkanlıkları". *Akademik Gıda* 10/4: 37-44.
- Özçelik, F. (2019). *Süt Bazlı Olmayan İçecek Üretiminde Su Kefiri Kullanımı*. İzmir: Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Özler, N. ve Kılıç, O. (1996). "Şalgam Suyu Üretimi Üzerinde Araştırmalar". *Gıda* 21/5.
- Park, S., Kim, J. C., Lee, H. S., Jeong, S. W. ve Shim, Y. S. (2016). "Determination of Five Alcohol Compounds in Fermented Korean Foods Via Simple Liquid Extraction with Dimethyl-Sulfoxide Followed by Gas Chromatography-Mass Spectrometry for Halal Food Certification". *LWT* 74: 563-570.
- Pauzi, N., Man, S., Nawawi, M. S. A. M. ve Abu-Hussain, M. F. (2019). "Ethanol standard in halal dietary product among Southeast Asian halal governing bodies". *Trends in Food Science & Technology* 86: 375-380.
- Sağdıç, O., Yapar, N., Hayta, M., Sarioğlu, K. ve Yetim, H. (2013). "Geleneksel fermente gilaburu viburnum opulus L. meyve suyundan izole edilen laktik asit bakterilerin probiyotik özellikleri ve endüstriyel üretimde kullanımları".
- Schawn, R. F., Magalhães-Guedes, K. T. ve Dias, D. R. (2015). "Kefir-grains and beverages: a review". *Scientia Agraria Paranaensis* 14/1: 1-9.
- S Setyawardani, T., Rahardjo, A. H., Sulistyowati, M. ve Wasito, S. (2014). "Physiochemical and organoleptic features of goat milk kefir made of different kefir grain concentration on controlled fermentation". *Animal Production* 16/1.
- Situm, T., Heacock, H. ve McIntyre, L. (2020). "A comparison of ethanol content of water kefir products to kombucha products and their compliance to British Columbia's Liquor Control and Licensing Act". *BCIT Environmental Public Health Journal*.
- Şahingil, D., İşleröğlu, H., Yildirim, Z., Akcelik, M. ve Yildirim, M. (2011). "Characterization of lactococci BZ produced by Lactococcus lactis subsp. lactis BZ isolated from boza". *Turkish Journal of Biology*, 35/1: 21-33.
- Tangüler, H. (2010). *Şalgam Suyu Üretiminde Etkili Olan Laktik Asit Bakterilerinin Belirlenmesi ve Şalgam Suyu Üretim Tekniğinin Geliştirilmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Taracı, Z., Karaağaç, M. ve Çelik, Ö. F. (2015). *Ordu il merkezindeki tüketicilerin fermente süt ürünleri tüketim alışkanlıkları*. *Akademik Ziraat Dergisi*, 4/2: 71-80.
- Türk Gıda Kodeksi. "Alkolsüz İçecekler Tebliği (TEBLİğNO: 2007/26)". Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2022, [https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=11376&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5#:~:text=MADDE%205%20%E2%80%93%20\(1\)%20Bu,0%20g%20FL%2C%20laktik%20asit](https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=11376&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5#:~:text=MADDE%205%20%E2%80%93%20(1)%20Bu,0%20g%20FL%2C%20laktik%20asit).
- Türkpateant. "Kırklareli Hardaliesi". Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2022, <https://ci.turkpateant.gov.tr/Files/GeographicalSigns/278.pdf>.
- Utuş, D. (2008). *Şalgam Suyu Üretiminde Kullanılan Siyah Havuç (Daucus Carota) Boyutunun Şalgam Suyu Kalitesi Üzerine Etkisi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Uymaz Tezel, B. ve Şanlıbaba, P. (2019). "Boza". *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji Teknoloji ve Sağlık*. Ed. Anlı, R. E. ve Şanlıbaba, P. 553-564. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Üstün, Ç. (2009). "Eski Bir Türk İçeceği: Kımız (Koumiss)". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 26: 247-255.
- Ürkek, B. ve Taş, A. (2021). "Üniversite Öğrencilerinin Fermente Süt Ürünleri Tüketim Alışkanlıklarının İstatistiksel Analizi". *Aydın Gastronomi*, 5/2: 91-103.
- Yalçın, N. F. ve Işık, M. K. (2017). "Kefir; ürün özellikleri ve insan sağlığına etkisi". *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 3/1: 439-452.
- Yıldız Akgül, F. "Kımız". *Fermente Gıdalar: Mikrobiyoloji Teknoloji ve Sağlık*. Ed. Anlı, R. E. ve Şanlıbaba, P. 257-270. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019.

Yüksekdağ, Z. N. ve Beyath, Y. (2003). "Kefir mikroflorası ile laktik asit bakterilerinin metabolik, antimikrobiyal ve genetik özellikleri". *Orlab On-Line Mikrobiyoloji Dergisi* 1/2: 49-69.

EXTENDED ABSTRACT

Nutrition is one of the most basic requirements for all living things. Human being met their nutritional needs in the early ages with gathering and hunting. Then, human being has moved to settled life due to the changing conditions of time and have made agriculture and animal breeding. But mankind has encountered problems such as the deterioration of the products it has grown with the transition to settled life, which has brought to mind the question of how to preserve the products for a long time. It is stated that the first food preservation methods were fermentation as well as smoking, drying and freezing methods. The first food fermentation is thought to have occurred by chance by introducing a high percentage of salt into foods. With the increasing prevalence of fermentation, new kinds of fermented products have been produced. When we examine fermented products, it is seen that some of the products consist of solid and some of the liquid products. It is known that fermented products are beneficial to health and have a good taste. This also makes such products popular. However, another issue to be considered in fermented products is the alcohol content. Alcohol is prohibited both in the Islamic religion and in many different religions. In addition, the consumption of alcohol is also not tolerated by certain ideologies. As a result of the literature study, it was found that alcohol can be found in the most common fermented beverages consumed. One of the most popular is kefir, in which 0.01-3.42% alcohol is detected. In other popular fermented drinks like Ayran (no alcohol detected), water kefir up to 1%, kumis 0.7-3.3%, boza 0.03-3%, turnip juice (şalgam suyu) 0.05-7.3%, hardaliye 0-14%, fermented gilaburu juice 0.2-1.87% alcohol was found. In the fermented sauces used in Turkey like soy sauce can contain up to 0-25%, tamari sauce up to 0.1%, trace amount in gochujang and ~14% alcohol in mirin. Our study aim is to determine the level of awareness of fermented beverage and fermented sauce users in Turkey about the presence of alcohol in some alcohol-containing products. For our research, a total of 13 questions were posed to volunteer participants. In our research participated total of 417 people which are 252 woman and 165 men. 68.8% of the participants are undergraduate and graduate participants in the study. 93.5% of the participants stated that they consumed fermented products in their daily lives. The participants stated that they consume fermented products mostly for taste, health and pleasure. 13.7% of those who used fermented products also stated that they did not recommend fermented products to another. When the participants were asked "do you consume alcohol?", 21.1% of participants said yes, 68.1% said no, and 10.8% said that they sometimes consumed. The most preferred drink of the participants who consumed fermented beverages was ayran with 93.8% percentage. Among the participants who do not consume alcohol, vinegar, turnip juice, kefir, boza, kumis, hardaliye and fermented gilaburu juice were the most consumed fermented beverages respectively. The most popular fermented drinks among participants who consume alcohol, beer, ayran, wine, turnip juice, vinegar, kefir, boza, hardaliye, kumis and fermented gilaburu juice respectively. Ayran was the most consumed fermented drink by the participants. 99.3% of the participants thinks that there is alcohol in beer, 99.1% in wine, 24.9% in kumis, 11.8% in boza, 11.6% in kefir, 11.1% in vinegar and 5.3% in turnip juice. While 41.6% of the participants stated that they had not used any fermented sauce before, the most commonly used sauces were soy sauce (56.5%), fish sauce (8.9%), oyster sauce (7.5%), miso sauce (4.1%), tamari sauce (3.6%), gochujang (2.9%) and mirin (2.6%) respectively. In line with the research and literature information • In-depth investigation of the alcohol content of fermented products, • Preventing the increase in alcohol content in fermented products in production, storage and transportation should be under the control. • In order to raise awareness of fermented product consumers, the alcohol ratios in packaged fermented products should be written in the table of nutrients, • Carrying out various studies in order to raise awareness of the health benefits of fermented foods to the consumers, • Consumers of fermented products who do not consume alcohol, should choose and consume products based on the amount of alcohol formed spontaneously in the product based on 3.0 g / L when choosing products, • It is proposed that the usage rate of the external ethanol, which is considered necessary to be used in some products, be determined according to halal-haram standards and that the competent authorities express a common opinion.

Algılanan Destinasyon Değerinin Turist Memnuniyeti ve Yeniden Ziyaret Niyetine Etkisi: Burhaniye Örneği

Fatih ERCAN¹

Öz

Turizmde son yıllarda destinasyonlar arası yaşanan rekabette somut çekicilikler kadar soyut unsurların da önemli rol oynamaya başladığı görülmektedir. Bunlardan biri de algılanan destinasyon değeridir. Bu bağlamda, destinasyona yönelik turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyetini etkileyen faktörler arasında algılanan destinasyon değerinin araştırmacılar tarafından giderek daha fazla ele alınmaya başlandığı dikkat çekmektedir. Algılanan destinasyon değeri unsurlarının turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyeti üzerine etkisini tespit etmek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. COVID-19 salgını ile birlikte iç turizmin artan öneminden dolayı bu çalışmada Burhaniye'yi ziyaret eden yerli turistlerden anket tekniği ile veri toplanmıştır. Toplam 264 yerli turistten toplanan verilerin yüzde, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Daha sonra, IBM SPSS AMOS 20 yazılımı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış, önerilen modeli test etmek amacıyla da Yapısal Eşitlik Modelleme (YEM) tekniği ile analizler gerçekleştirilmiştir. Bu analizlerden elde edilen sonuçlar, algılanan destinasyon değeri unsurlarından fonksiyonel değer ve sosyal değer turist memnuniyeti üzerinde etkiye sahip olmadığını, duygusal değer ve ekonomik değer ise turist memnuniyetini etkilediği ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, turist memnuniyetinin destinasyonu yeniden ziyaret niyeti üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Destinasyon Değeri, Turist Memnuniyeti, Yeniden Ziyaret Niyeti, Burhaniye, Yerli Turistler

The Effect of Perceived Destination Value on Tourist Satisfaction and Revisit Intention: The Case of Burhaniye

Abstract

In recent years, it is seen that intangible elements as well as tangible attractions have started to play an important role in the competitiveness between tourism destinations. One of them is the perceived destination value. In this context, it is seen that the importance of the perceived destination value is gradually increasing in the studies on tourist satisfaction and revisit intention towards the destination. The aim of this study is to determine the effect of perceived destination value elements on tourist satisfaction and revisit intention. Due to the increasing importance of domestic tourism during the COVID-19 epidemic, data were collected from domestic tourists visiting Burhaniye by survey technique. Data were collected from a total of 264 domestic tourists and percentage, frequency, arithmetic mean, and standard deviation values of these were calculated. Then, confirmatory factor analysis was applied using IBM SPSS AMOS 20 software, and analyses were performed with Structural Equation Modeling (SEM) technique to test the proposed model. The results obtained from these analyses reveal that functional value and social value, which are perceived destination value elements, do not have an effect on tourist satisfaction, while emotional value and economic value have an effect on tourist satisfaction. In addition, it was concluded that tourist satisfaction has an effect on the intention to revisit the destination.

Keywords: Perceived Destination Value, Tourist Satisfaction, Revisit Intention, Burhaniye, Domestic Tourists.

Atıf İçin / Please Cite As:

Ercan, F. (2024). Algılanan destinasyon değerinin turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyetine etkisi: Burhaniye örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 323-337. doi:10.33206/mjss.1232562

Geliş Tarihi / Received Date: 12.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.09.2023

¹ Doç. Dr. – Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Karadeniz Ereğli Turizm Fakültesi, fatih.ercan@beun.edu.tr,

 ORCID: 0000-0001-6469-3000

Giriş

Turizm, dünya genelinde destinasyonlar arası rekabetin yoğun olarak yaşandığı bir sektör olma özelliği taşımaktadır. Özellikle, yakın coğrafi bölgelerde benzer turistik çekiciliklere sahip destinasyonlarda rekabette somut unsurların yanı sıra soyut bazı faktörler de önem kazanmaktadır. Bunlardan biri de algılanan değerdir (Khuong ve Phuong, 2017). Algılanan değer, fayda-maliyet ilişkisi temeline dayalı kişilerin öznel algıları olarak ifade edilmektedir. Bu algı bir ürün ya da hizmete yönelik olabileceği gibi (Onaran, Bulut ve Özmen, 2013), turizm işletmelerine (Demirağ ve Durmaz, 2019), destinasyonlara ve etkinliklere (İlban, Kaşlı ve Bezirgan, 2015) yönelik de olabilmektedir. Turistlerin bir destinasyonda yaşadıkları tatil deneyimlerinden elde ettikleri faydalar destinasyona yönelik değer algısı oluşturmalarını sağlamaktadır (Lestari, Yasri ve Abror, 2019). Dolayısıyla, güçlü bir destinasyon rekabet aracı olarak kabul edilen algılanan değer (Ramseook-Munhurrin, Seebaluck ve Naidoo, 2015), turizmde stratejik öneme sahip bir araç konumundadır.

İlgili literatür incelendiğinde algılanan destinasyon değerinin farklı yönlerden ele alındığı görülmektedir. Çeşmeci ve Koçak (2020), turizmde değer oluşturmada çok sayıda ortam ve unsurun etkili olduğunu ve destinasyon deneyimlerinin ön plana çıktığını ifade etmektedirler. Türkmendağ ve Hassan (2018) tarafından, restoran işletmelerinde algılanan değer müşteri sadakati oluşturmadaki etkileri araştırılarak konunun işletmecilik açısından ele alındığı görülmektedir. Nghiém-Phù (2018), turistlerin destinasyon kalitesi ve imaj algılamalarında değer rolüne dikkat çekmekte, bunların da turist memnuniyeti oluşumunda etkili faktörler olduğunu belirtmektedirler. Ruiz, González ve Zamora (2018) destinasyona yönelik turist memnuniyeti ve sadakat oluşturan faktörler içerisinde algılanan değeri önemli bir unsur olarak nitelendirmektedirler. İlban vd. (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, algılanan destinasyon değeri toplam algılanan değer olarak tek boyutta ele alınarak turistlerin destinasyona yönelik davranışsal ve tutumsal sadakati üzerindeki etkisi test edilmiştir. Prebensen, Woo, Chen ve Uysal (2013), algılanan destinasyon değerinin çok boyutlu olarak ele alınması ve test edilmesi gereken bir yapı olduğunu vurgulamaktadırlar. Türkmendağ ve Hassan (2018) da bu görüşü destekleyerek algılanan değer çok boyutlu yapısının değerlendirilmesinin çalışmalarda daha doğru sonuçlar elde etmede önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu sebeple, algılanan destinasyon değerini farklı boyutlarıyla birlikte detaylı inceleyen, bu boyutların destinasyona yönelik turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyeti üzerine etkisini araştırarak bu çalışma, konunun derinlemesine anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, algılanan destinasyon değerinin turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyeti üzerine etkisini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, algılanan destinasyon değeri boyutlarının turist memnuniyetini hangi düzeyde etkilediği, memnuniyetin de yeniden ziyaret üzerine etkisinin ne yönde olduğunu tespiti gerçekleştirilecektir. COVID-19 döneminde iç turizmin artan değeri (Durgun Kaygısız, 2021) ve Burhaniye'nin önemli iç turizm merkezlerinden biri olması bu çalışmanın yerli turistlere yönelik olarak gerçekleştirilmesinde etkili faktörler olmuştur. Bu çalışmadan elde edilecek sonuçların, Burhaniye destinasyonuna yönelik turizm talebinin artırılması ve iç turizmin gelişimi açısından işletme profesyonellerine, destinasyon yöneticilerine ve ilgili diğer kuruluşlara algılanan destinasyon değerini artırmada yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, çalışmanın turizm literatürünün gelişimine katkı sağlayarak gelecekteki çalışmalar için referans niteliğinde olması beklenmektedir.

İlgili Literatür ve Hipotezler

Değer, oldukça eski ve tüketici davranışlarıyla ilgili bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Tüketici ve pazarlama araştırmalarında değer kavramının sıklıkla ele alındığı ve algılanan değer olarak tüketiciler perspektifinden bu kavramın incelendiği görülmektedir (Gallarza ve Saura, 2006). Algılanan değer, müşterilerin almış oldukları hizmetten elde ettikleri ile bu hizmeti almak için katlandıkları maliyet ya da çabayı değerlendirmeleri sonucu ortaya çıkan toplam net değer algılamalarıdır (Hellier, Geursen, Carr ve Rickard, 2003). Algılanan değer hizmet yönlü olabileceği gibi ürün yönlü ya da bir destinasyona yönelik fayda-maliyet değerlendirmeleri sonucu oluşabilmektedir (Wang, Gu, Wang ve Wang, 2019). Dolayısıyla algılanan değer turizmde sadece ürün ya da hizmetler için değil destinasyonun tamamına yönelik de olabilmektedir. Prebensen vd. (2013), algılanan destinasyon değerini, turistlerin bir destinasyonda yaşadıkları deneyimlere dayalı olarak oluşturdukları değer algısı olarak tanımlamaktadırlar. Burada, turistlerin destinasyon deneyimlerinden elde ettikleri faydalara ilişkin değerlendirmeleri algıladıkları değer belirleyici temel faktör olmaktadır (Ramseook-Munhurrin vd. 2015). Turistlerin destinasyonda yaşadığı deneyimler ile algıladıkları değer birbiriyle ilişkilidir ve bu deneyimlerin kalitesi algıladıkları destinasyon değerini olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir (Zhang, Wu ve Buhalis, 2018).

Bir destinasyondaki değer unsurları sunulan hizmetler, olanaklar ve turistik çekicilik unsurlarını ifade etmektedir. Örneğin, destinasyonun kendine özgü çekicilikleri, doğal unsurları, turistik ürün ve hizmetlerin fiyat düzeyleri, ulaşım kolaylığı gibi faktörler algılanan destinasyon değerini etkileyen unsurlardır. Bu nedenle ekonomik, fonksiyonel ve psikolojik özelliklere göre algılanan değeri açıklamak mümkündür (Özdemir, 2019). Algılanan destinasyon değerinin farklı araştırmacılar tarafından çeşitli boyutlarda ele alındığı görülmektedir. Yen, Tsai ve Han (2022) tarafından yapılan araştırmada turizmde algılanan değerin ekonomik değer yönlü olarak ele alındığı görülmektedir. Khuong ve Phuong (2017) ekonomik değeri, ödenen fiyata karşılık elde edilen değer olarak belirtmekte, fonksiyonel değeri ise hizmet performansı ve kalite ile açıklamaktadırlar. Yazarlar, ekonomik değer ve fonksiyonel değerin yanı sıra duygusal değer ve sosyal değeri de algılanan destinasyon değerinin boyutları olarak ele almaktadırlar. İlgili literatürdeki diğer akademik çalışmalarında da (Onaran vd. 2013; Wang, Yaoyuneyong, Sullivan ve Burgess, 2018; Zhang, Liu, Zhang ve Pang, 2021) algılanan destinasyon değerinin genel olarak ekonomik, sosyal, fonksiyonel ve duygusal değer boyutlarıyla incelendiği dikkat çekmektedir.

Ekonomik değer, algılanan değere yönelik fiyat temelli yaklaşımı ifade etmektedir. Alınan hizmetlerle ilgili katlanılan parasal maliyetlere yönelik tüketici değerlendirmeleri ekonomik değer algısını oluşturmaktadır (Akbolat ve Durmuş, 2021). Satın alınan hizmetlerin tüketici beklentilerini karşılama düzeyi, fiyatın kabul edilebilir seviyede olması algılanan ekonomik değeri etkileyen unsurlar arasındadır (Sevilmiş & Çevik, 2021). Sosyal değer, tüketicilere faydacı katkı sunmayı hedefleyen hizmet sunum etkileşimlerini ifade etmektedir. Bu bakımdan sosyal fayda hizmet kullanımı sonucu ortaya çıkan bir durumdur ve hizmet sektöründe daha fazla önem kazanmaktadır (Alshibly, 2015). Alınan hizmetin bir grubun, toplumun diğer üyeleri tarafından kabul görmesi, onaylanması algılanan sosyal değeri etkileyen diğer önemli faktördür (Sevilmiş ve Çevik, 2021). Fonksiyonel değer, bir ürün ya da hizmetin kalitesine yönelik rasyonel ve ekonomik değerlendirmeyken, duygusal değer ise ürün ve hizmetlere yönelik tüketicilerin geliştirdiği duygu ve hislerden oluşmaktadır (Külter Demirgüneş, 2015).

İlgili literatürdeki çalışmalar incelendiğinde algılanan fonksiyonel değer, sosyal değer, duygusal değer ve ekonomik değer boyutlarının memnuniyet üzerindeki etkilerinin sıklıkla araştırıldığı görülmektedir. Ashton, Limisariyapong ve Islam (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre destinasyona yönelik algılanan fonksiyonel değer, sosyal değer ve duygusal değer turist memnuniyeti üzerinde pozitif yönde anlamlı etkiye sahiptir. Shao, Guo ve Ge (2019) tarafından yapılan diğer araştırmada ise müşteri memnuniyeti üzerinde etkili en önemli faktörler sırasıyla duygusal değer, fonksiyonel değer ve ekonomik değer olarak tespit edilmiştir. Külter Demirgüneş (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulgularına göre fiyat (ekonomik) değer algısı tüketici memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Hur, Kim ve Park (2013) tarafından yapılan diğer çalışmada ise fonksiyonel değer, duygusal değer ve sosyal değerin müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu ortaya konmaktadır. Tüm bu ampirik araştırmaların sonuçlarına dayalı olarak bu çalışmanın hipotezleri şu şekilde geliştirilmiştir:

H₁: Destinasyona yönelik algılanan fonksiyonel değer turist memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H₂: Destinasyona yönelik algılanan sosyal değer turist memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H₃: Destinasyona yönelik algılanan duygusal değer turist memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H₄: Destinasyona yönelik algılanan ekonomik değer turist memnuniyeti üzerinde etkilidir.

İlgili literatürde turist memnuniyetinin destinasyonu yeniden ziyaret niyeti üzerine etkisini araştıran çok sayıda akademik çalışmanın olduğu dikkat çekmektedir. Seetanaah, Teeroovengadam ve Nunkoo (2018) tarafından yapılan çalışmada turist memnuniyetinin destinasyonu yeniden ziyaret niyeti üzerinde doğrudan ve önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Waheed ve Hassan (2016) tarafından Maldivler'de yapılan diğer bir araştırmada, algılanan destinasyon değerinin turist memnuniyeti, turist memnuniyetinin de yeniden ziyaret niyeti üzerinde doğrudan olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Gayeta ve Ylagan (2022) tarafından Filipinler'de gerçekleştirilen diğer bir güncel çalışmada destinasyona yönelik algılanan değerin turist memnuniyeti üzerinde olumlu ve önemli etkisinin olduğunu, memnuniyetin de destinasyonu yeniden ziyaret etme isteğini artırarak olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Benzer araştırmaların da (Bam ve Kunwar, 2020; Juliana, Putri, Wulandari, Saripudin ve Marlina 2022; Ranjbarian ve Pool, 2015) turist memnuniyetinin destinasyonu yeniden ziyaret niyeti üzerinde etkili olduğunu desteklediği görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda geliştirilen hipotez şu şekildedir:

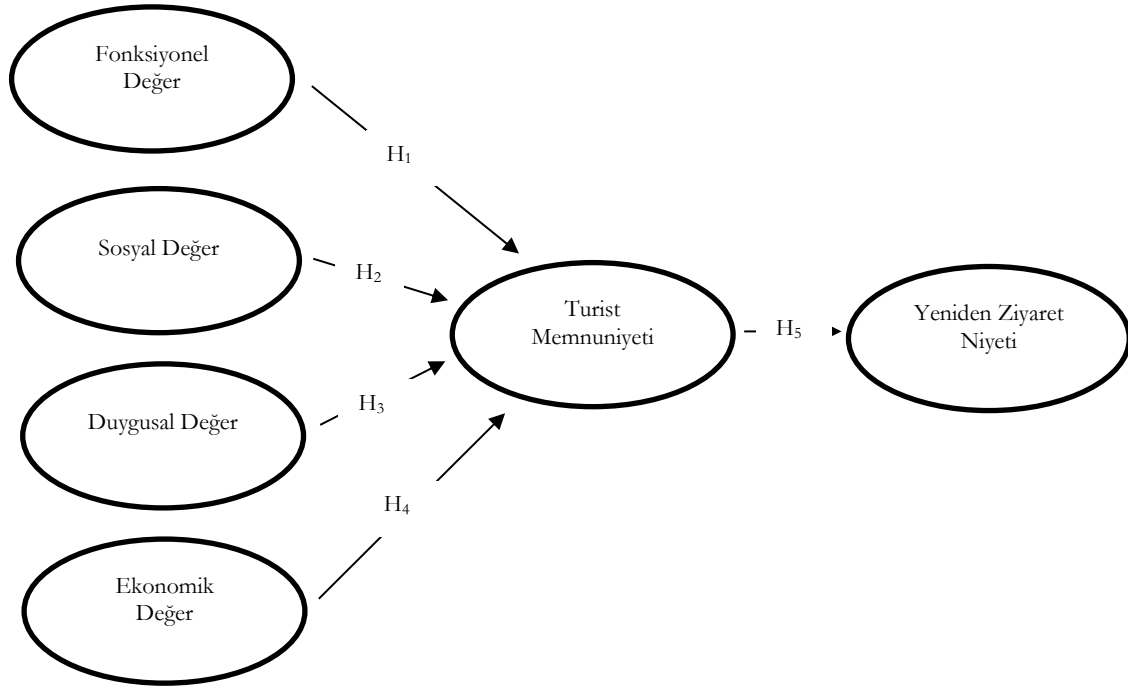
H₅: Destinasyona yönelik turist memnuniyeti yeniden ziyaret niyeti üzerinde etkilidir.

Yöntem

Bu çalışmada belirlenen amaç doğrultusunda nicel araştırma desenlerinden tarama (survey) deseninden yararlanılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan tarama (survey) araştırmaları, geniş katılımcı grupları üzerinde yürütülmektedir. Bu tür araştırmalarda genellikle anket tekniği veya görüşme tekniği kullanılarak veriler toplanmaktadır. Araştırmacı, bağımsız değişkenler üzerinde herhangi bir manipülasyon yapmadan katılımcıların bir olgu veya olay hakkındaki görüşlerini, tutumlarını analizlerle tespit etmeyi amaçlamaktadır (Karakaya, 2009, s. 59).

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, ilgili literatürden yararlanılarak belirlenen hipotezler kapsamında Şekil 1'de görülen araştırma modeli oluşturulmuştur. Bu modelden anlaşılacağı üzere, destinasyona yönelik algılanan değer, turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyeti arasındaki olası ilişkiler tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Evren - Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Burhaniye destinasyonunu ziyaret eden yerli turistler oluşturmaktadır. Evren hacminin tam olarak tespit edilmesi mümkün olmadığından kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Memon vd. (2020), yapısal eşitlik modelinin yapılacağı yazılımların ve ölçekteki madde sayısının örnekleme belirlemede geçerli kriterler olduğunu belirtmektedirler. Buna göre, anket ölçeğindeki madde sayısının en az 5 katı veya AMOS gibi kovaryans tabanlı yapısal eşitlik modelleme yazılımında doğru analiz sonuçları elde etmek için en az 250 örnekleme sayısına ulaşmak gerektiği vurgulanmaktadır. Hair, Black, Bahin ve Anderson (2014)'a göre ise yapısal eşitlik modellemesinin kullanıldığı araştırmalarda örnekleme hacmi için 200 verinin yeterli olacağı belirtilmektedir. Fakat daha yüksek örnekleme sayısına ulaşmanın analizlerin güvenilirliğini artıracığı da ifade edilmektedir. Bu bağlamda, 10 Ağustos-20 Eylül 2022 tarihleri arasında 280 adet anket uygulanmış, eksik, hatalı olan 16 anket çıkarıldıktan sonra toplam 264 adet anket elde edilmiştir. Anketlerin tamamı yüz yüze, gönüllülük esasına göre hedef örnekleme kitlesine uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinde sıklıkla kullanılan veri toplama aracı olan anket tekniğinden yararlanılarak birincil veriler elde edilmiştir. Anketin hazırlanmasında Soonsan ve Somkai (2021) tarafından geliştirilen ölçeğin İngilizce-Türkçe dil uyarlaması yapılarak bu çalışmaya uyarlanmıştır. Toplam iki bölümden oluşan anket ölçeğinin ilk bölümünde, katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, medeni durum, yaş, aylık gelir, eğitim durumu, meslek) ile Burhaniye'de daha önce kaç kez tatil yaptığını belirlemeye yönelik tanımlayıcı sorular yer almaktadır. İkinci bölümde, toplam 11 maddeden oluşan algılanan destinasyon

değeri boyutları (fonksiyonel değer, sosyal değer, duygusal değer, ekonomik değer) ile 3'er maddeden oluşan turist memnuniyeti ve destinasyonu yeniden ziyaret niyetine ilişkin ifadeler bulunmaktadır. Katılımcıların bu ifadelere katılım düzeyleri "Hiç Katılmıyorum=1", "Az Katılıyorum=2", "Orta Düzeyde Katılıyorum=3", "Çok Katılıyorum=4" ve "Tamamen Katılıyorum=5" şeklinde 5'li Likert ölçeği ile derecelendirilmiştir. Anket verileri, turizm sezonunun yoğun olduğu 10 Ağustos-10 Eylül tarihleri arasında tamamı yüz yüze uygulanarak araştırmacı tarafından toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışma kapsamında öncelikle SPSS programı kullanılarak katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, medeni durum, yaş, aylık gelir, eğitim durumu, meslek) ile Burhaniye'de daha önce tatil yapma yapmama durumlarına ilişkin elde edilen verilerin yüzde ve frekans dağılımları verilmektedir. Daha sonra anket ölçeğinde yer alan algılanan destinasyon değeri, turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyetine ilişkin yerli turistlerin görüşlerini betimlemek amacıyla aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış ve tablo halinde bu bilgiler verilmiştir.

Bu çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler AMOS programında, yapısal eşitlik modelleme (YEM) tekniği ile, en çok olabilirlik tahmini (maximum likelihood estimation) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Eğer değişkenlerin tamamı aralıklı bir ölçekle ölçülmüş, normal dağılımlı ve örneklem büyüklüğünün yeterince geniş olduğu durumlarda analizde en çok olabilirlik yöntemi kullanılması önerilmektedir (Çelik, Saraçlı ve Yılmaz, 2011). Bu analizlerden önce, ölçeğin geçerliliğini test etmek amacıyla da doğrulamalı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA, daha önceden belirli bir kurama dayalı olarak geliştirilmiş, geçerliliği ve güvenilirliği bilimsel olarak kanıtlanmış ölçeklerin uyarlama yapılan başka bir ülke için de uygun olup olmadığının test edilmesinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Alpar, 2017, s. 248). Başka bir ifadeyle, önceden geçerliliği kanıtlanmış bir araştırma modelinin yeni bir araştırmadaki veri seti ile uyumu DFA ile test edilmektedir (Orçan, 2018). Daha sonra bu çalışmada önerilen modeli test etmek için yol analizi gerçekteştirilmiştir.

Yol analizi gerçekteştirilmeden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine dair normallik testi yapılmıştır. Normal dağılım gösterip göstermediğine verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilerek karar verilmiştir. 200 ve daha üzeri örneklem sayılarında çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2.5 (Ghasemi ve Zahediasl, 2012) aralığında olması önerilmektedir. Tabachnick ve Fidell (2013) ise normal dağılım için bu değerlerin ± 1.5 aralığında olması gerektiğini belirtmektedirler. Bu çalışmadaki verilerin normallik testi sonuçları ölçekteki maddelerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1.5 aralığında olduğunu göstermektedir. Bu nedenle verilerin normal dağılım gösterdiğini ifade etmek mümkündür.

Bulgular

Demografik Özellikler ve Burhaniye'de Daha Önce Tatil Yapma Sıklığı

Tablo 1'de, bu çalışma kapsamındaki anket uygulamasına katılanların demografik özellikleri ile Burhaniye'de daha önce tatil yapma sıklıklarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. Demografik Özellikler ve Burhaniye'de Daha Önce Tatil Yapma Durumuna İlişkin Bulgular

Cinsiyet	n	%	Eğitim Durumu	n	%
Kadın	120	45,5	İlkokul	6	2,3
Erkek	144	54,5	Ortaokul	16	6,1
Toplam	264	100	Lise	52	19,7
Medeni Durum	n	%	Önlisans	53	20,1
Evli	108	40,9	Lisans	115	43,6
Bekâr	156	59,1	Lisansüstü	22	8,3
Toplam	264	100	Toplam	264	100
Yaş	n	%	Meslek	n	%
20 ve altı	29	11	Kamu Çalışanı	53	20,1
21-30	103	39	Özel Sektör Çalışanı	100	37,9
31-40	72	27,3	Emekli	17	6,4
41-50	35	13,3	Öğrenci	50	18,9
51-60	16	6,1	Serbest Meslek	44	16,7
61 ve üzeri	9	3,4	Toplam	264	100
			Burhaniye'de Daha Önce	n	%

Toplam	264	100	Tatil Yapma Sıklığı		
Aylık Gelir (TL)	n	%	Hiç Yapmadım	22	8,3
5500* ve altı	73	27,7	1 kez	42	15,9
5501-10000	91	34,5	2 kez	45	17
10001-15000	48	18,2	3 kez	33	12,5
15001-20000	33	12,5	4 kez	23	8,7
20001 ve üzeri	19	7,2	5 kez ve üzeri	99	37,5
Toplam	264	100	Toplam	264	100

*2022 yılı asgari ücret miktarıdır.

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların kadın (%45,5) ve erkek (%55,5) oranının birbirine yakın olduğu, bekâr (%59,1) ve 21-30 yaş aralığı %39, 31-40 yaş aralığındaki katılımcıların oranının ise %27,3 olduğu görülmektedir. Katılımcıların yüksek oranda lisans mezunu (%43,6) olması ve özel sektörde çalışması (%37,9) diğer dikkat çeken diğer demografik özelliklerdir. Bununla birlikte, katılımcıların büyük oranda Burhaniye’de daha önce 5 kez ve üzeri sayıda tatil yapan kişilerden oluştuğu tablodaki bulgulardan anlaşılmaktadır.

Algılanan Destinasyon Değeri Unsurlarına İlişkin Bulgular

Tablo 2’de, algılanan destinasyon değeri unsurlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri bulunmaktadır.

Tablo 2: Algılanan Destinasyon Değeri Unsurlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$) ve Standart Sapma (σ) Değerleri

Boyutlar	İfadeler	$\bar{X}$	σ
Fonksiyonel Değer $\bar{x}= 3,11$	Burhaniye’de tatil yapmak benim için benzersiz bir deneyim oluşturuyor.	3,10	1,07
	Burhaniye’de tatil yapmak hayatımdaki en önemli deneyimlerden biridir.	2,96	1,16
	Burhaniye’deki turistik etkinliklere katılmak benim için anlamlı bir deneyimdir.	3,22	1,08
	Burhaniye’deki başarılı destinasyon yönetimi iyi bir tatil deneyimi yaşamamı sağlıyor.	3,16	1,19
Sosyal Değer $\bar{x}= 3,31$	Burhaniye’de tatil yapmak burada yaşayan yerel halka karşı olumlu izlenimler edinmemi sağlıyor.	3,28	1,22
	Burhaniye’de tatil yapmak içinde yaşadığım toplumda daha fazla kabul görmüş hissetmemi sağlıyor.	3,12	1,26
	Burhaniye’de tatil yapmak kendimle ilgili olumlu duygular yaratıyor.	3,53	1,13
Duygusal Değer $\bar{x}= 3,57$	Burhaniye’deki tatil deneyimlerim beni mutlu ediyor.	3,61	1,10
	Burhaniye’deki tatil deneyimlerim bana olumlu enerji veriyor.	3,61	1,07
	Burhaniye’deki tatil deneyimlerim bana heyecan veriyor.	3,49	1,08
	Burhaniye’deki tatil deneyimlerim beni rahatlatıyor.	3,57	1,06
Ekonomik Değer $\bar{x}= 3,20$	Burhaniye’deki turistik hizmetler (konaklama, yeme-içme, ulaşım fiyatları) makul düzeydedir.	3,16	1,30
	Burhaniye’deki ek hizmet (plaj ücretleri, etkinlikler, kamu hizmetleri, vb.) fiyatları kabul edilebilir düzeydedir.	3,13	1,28
	Burhaniye’deki tatil deneyimi için harcadığım para makul düzeydedir.	3,23	1,27
	Burhaniye’deki tatil deneyimi harcadığım paraya değerlidir.	3,29	1,26

Tablo 2’deki değerler incelendiğinde, algılanan destinasyon değeri ölçeğindeki ifadelerin aritmetik ortalamalarının genellikle 3’ün biraz üzeri değerler olduğu görülmektedir. Burada, aritmetik ortalaması diğerlerine göre daha yüksek olanın duygusal değer boyutu ($\bar{x}= 3,57$) olduğu dikkat çekmektedir. Bu bulgulardan hareketle, katılımcıların algılanan destinasyon değerinin orta düzeyde olduğunu ifade etmek mümkündür.

Turist Memnuniyeti ve Yeniden Ziyaret Niyetine İlişkin Bulgular

Tablo 3’de, anket ölçeğindeki turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyeti unsurlarının aritmetik ortalama ($\bar{x}$) ve standart sapma (σ) değerleri verilmektedir.

Tablo 3: *Turist Memnuniyeti ve Yeniden Ziyaret Niyeti Unsurlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$) ve Standart Sapma (σ) Değerleri*

Boyutlar	İfadeler	$\bar{X}$	σ
Turist Memnuniyeti $\bar{x}=3,43$	Bir tatil deneyiminden beklentilerime göre Burhaniye’de tatil yapmak benim için tatmin edicidir.	3,37	1,14
	Buradaki mevcut olanaklar dikkate alındığında Burhaniye’de tatil yapmak benim için tatmin edici bir deneyimdir.	3,46	1,13
	Burhaniye’deki tatil deneyiminin tamamı tatmin edicidir.	3,45	1,19
Yeniden Ziyaret Niyeti $\bar{x}=3,55$	Tatil yapma fırsatım olduğunda Burhaniye’ye tekrar geleceğim.	3,59	1,25
	Burhaniye’yi gelecekte daha sık ziyaret edeceğim.	3,62	1,23
	Bir sonraki seyahatimde ilk tercih edeceğim destinasyon Burhaniye olacaktır.	3,45	1,26

Turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyetine ilişkin tablo 3’teki aritmetik ortalama değerleri incelendiğinde, turist memnuniyetinin 3’n üzerinde bir değere ($\bar{x}=3,43$) sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, katılımcıların destinasyonu yeniden ziyaret niyetlerine ilişkin aritmetik ortalamının ($\bar{x}=3,55$) turist memnuniyeti ortalama değerinden daha yüksek olduğu, dolayısıyla yeniden ziyaret etme niyetlerinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Doğrulamalı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Tablo 4’te, gerçekleştirilen DFA analizi sonucunda ölçeğin faktör yükleri, Cronbach’s Alpha (α), bileşik güvenirlik (composit reliability-CR), açıklanan ortalama varyans (average variance extracted-AVE) ile uyum iyiliği değerleri yer almaktadır.

Tablo 4: *Doğrulamalı Faktör Analizine İlişkin Bulgular*

Faktör ve İfadeler	Faktör Yükleri	α	CR	AVE
Fonksiyonel Değer		0,88	0,87	0,62
Burhaniye’de tatil yapmak benim için benzersiz bir deneyim oluşturuyor.	0,78			
Burhaniye’de tatil yapmak hayatımdaki en önemli deneyimlerden biridir.	0,83			
Burhaniye’deki turistik etkinliklere katılmak benim için anlamlı bir deneyimdir.	0,79			
Burhaniye’deki başarılı destinasyon yönetimi iyi bir tatil deneyimi yaşamamı sağlıyor.	0,76			
Sosyal Değer		0,77	0,76	0,51
Burhaniye’de tatil yapmak burada yaşayan yerel halka karşı olumlu izlenimler edinmemi sağlıyor.	0,61			
Burhaniye’de tatil yapmak içinde yaşadığım toplumda daha fazla kabul görmüş hissetmemi sağlıyor.	0,69			
Burhaniye’de tatil yapmak kendimle ilgili olumlu duygular yaratıyor.	0,83			
Duygusal Değer		0,88	0,89	0,67
Burhaniye’deki tatil deneyimlerim beni mutlu ediyor.	0,88			
Burhaniye’deki tatil deneyimlerim bana olumlu enerji veriyor.	0,84			
Burhaniye’deki tatil deneyimlerim bana heyecan veriyor.	0,80			
Burhaniye’deki tatil deneyimlerim beni rahatlatıyor.	0,74			
Ekonomik Değer		0,92	0,91	0,72
Burhaniye’deki turistik hizmetler (konaklama, yeme-içme, ulaşım fiyatları) makul düzeydedir.	0,82			
Burhaniye’deki ek hizmet (plaj ücretleri, etkinlikler, kamu hizmetleri, vb.) fiyatları kabul edilebilir düzeydedir.	0,83			
Burhaniye’deki tatil deneyimi için harcadığım para makul düzeydedir.	0,90			
Burhaniye’deki tatil deneyimi harcadığım paraya değmektedir.	0,84			
Turist Memnuniyeti		0,87	0,89	0,72
Bir tatil deneyiminden beklentilerime göre Burhaniye’de tatil yapmak benim için tatmin edicidir.	0,84			
Buradaki mevcut olanaklar dikkate alındığında Burhaniye’de tatil yapmak benim için tatmin edici bir deneyimdir.	0,85			
Burhaniye’deki tatil deneyiminin tamamı tatmin edicidir.	0,86			
Yeniden Ziyaret Niyeti		0,92	0,92	0,79
Tatil yapma fırsatım olduğunda Burhaniye’ye tekrar geleceğim.	0,90			
Burhaniye’yi gelecekte daha sık ziyaret edeceğim.	0,89			
Bir sonraki seyahatimde ilk tercih edeceğim destinasyon Burhaniye olacaktır.	0,88			

Uyum İndeksleri: p: 0,000, X²: 461,081, df: 171, X²/df: 2,69, CFI: 0,94, GFI: 0,85, AGFI: 0,80, NFI: 0,90, RMSA: 0,80

Not: χ^2 : Chi-Square Goodness of Fit, **df**: degrees of freedom, **GFI**: The Goodness of Fit Index, **AGFI**: The Adjusted Goodness of Fit Index, **NFI**: Normal Fit Index, **CFI**: Comparative Fit Index, **RMSA**: Root Mean Square Error of Approximation.

Bu çalışmada, ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak için yakınsak geçerlilik ve ayırt edici geçerlilik analizleri gerçekleştirilmiştir. Bir teorinin geliştirilmesi ve test edilmesi için öncelikle ölçeğin yapı geçerliliğinin sağlanması gerekmektedir. Bilimsel araştırmalarda yapı geçerliliğinin test edilmesinde yakınsak (convergent) ve ayırt edici (discriminant) geçerlilik en sık baz alınan ölçütler olarak belirtilmektedir (Wang, French ve Clay, 2015). DFA analizi sonucu elde edilen faktör yüklerinin $\geq 0,50$, AVE $\geq 0,50$ ve CR $\geq 0,70$ olması yakınsak geçerliliğin sağlandığını gösteren yeterli değerler olarak gösterilmektedir (Hair vd., 2014; Yaşlıoğlu, 2017). Buna göre, tablo 4'teki faktör yükleri, AVE ve CR değerleri incelendiğinde bu çalışmada yakınsak geçerliliğin sağlandığı görülmektedir.

Ölçüm modeli için kabul edilebilir minimum uyum iyiliği değerleri; χ^2 (Ki-Kare) / df (serbestlik derecesi) oranı için <5 ($N > 250$ ise) (Yaşlıoğlu, 2017) ya da <3 (Meydan ve Şeşen, 2015), GFI (İyilik Uyum İndeksi) için 0,80 (Greenspoon ve Saklofske, 1998), AGFI (Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi) ve NFI (Normlaştırılmış Uyum İndeksi) için 0,80 (Forza ve Flippini, 1998), CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi) için 0,90 ve RMSA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü) için 0,80 (Kalaycıoğlu, Demir ve Tokur Kesgin, 2022) olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, tablo 4'te görülen uyum indeksleri incelendiğinde bu çalışmada kabul edilebilir düzeyde iyi uyum değerlerinin elde edildiği ifade edilebilir.

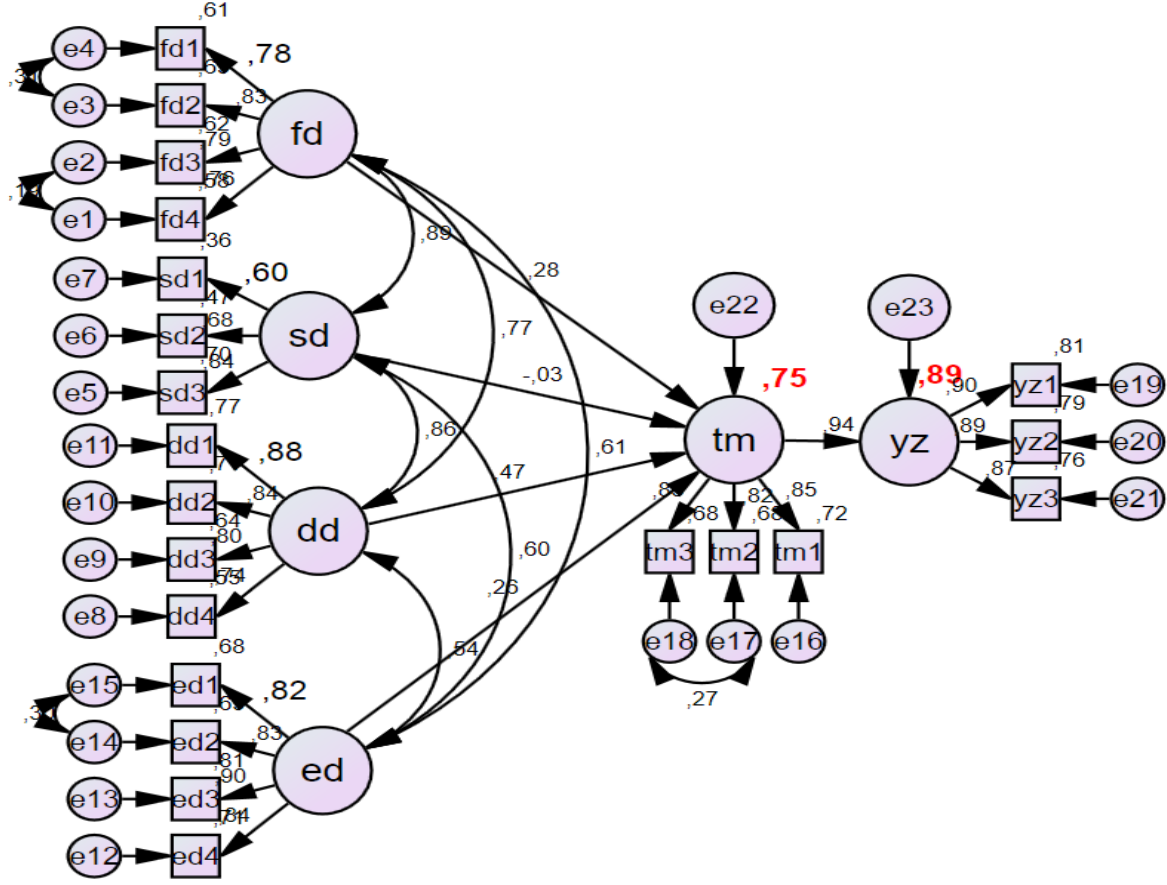
Tablo 5: AVE Karekök Değerleri ve Korelasyon Katsayıları

	fd	sd	dd	ed	tm	yz
fd	0,787					
sd	0,720	0,714				
dd	0,671	0,636	0,818			
ed	0,545	0,516	0,489	0,848		
tm	0,669	0,594	0,703	0,612	0,848	
yz	0,661	0,643	0,708	0,542	0,834	0,888

Ayırt edici geçerlilikte ise yapılar arasındaki korelasyon katsayılarının AVE değerlerinin kareköklerinden daha düşük olması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981; Artuğer ve Kılınç Şahin, 2020). Tablo 5'deki veriler, yapılar arasındaki korelasyon değerlerinin, koyu rakamlarla gösterilen AVE karekök değerlerinden daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, ayırt edici geçerliliğin de bu çalışmada sağlandığı ifade edilebilir.

Yol Analizi ve Hipotezlere İlişkin Bulgular

Bu araştırma modelinin Yol Diyagramı şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2: Yol Diyagramı

Şekil 2'ye göre, fonksiyonel değer (fd), sosyal değer (sd), duygusal değer (dd) ve ekonomik değer (ed) dışsal (egzojen) değişkenleri; turist memnuniyeti (tm) ve yeniden ziyaret niyeti (yz) ise modeldeki içsel (endojen) değişkenleri göstermektedir. Bu modeldeki verilere göre, yol analizi ile elde edilen değerler ve hipotezlerin kabul/ret durumu tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6: Yol Analizi ve Hipotezlere İlişkin Bulgular

Yol Analizi	Standardize Edilmiş Regresyon Katsayıları (β)	Standart Hata	t	p	Hipotez Sonucu
H ₁ : Fonksiyonel Değer → Turist Memnuniyeti	0,28	0,16	1,90	0,56	Ret
H ₂ : Sosyal Değer → Turist Memnuniyeti	-0,27	0,21	-0,13	0,89	Ret
H ₃ : Duygusal Değer → Turist Memnuniyeti	0,47	0,14	4,03	0,00	Kabul
H ₄ : Ekonomik Değer → Turist Memnuniyeti	0,25	0,06	4,53	0,00	Kabul
H ₅ : Turist Memnuniyeti → Yeniden Ziyaret Niyeti	0,94	0,06	17,34	0,00	Kabul

Uyum İndeksleri: p: 0,000, X²: 462,633, df: 174, X²/df: 2,65, CFI: 0,93, GFI: 0,85, AGFI: 0,80, NFI: 0,90, RMSA: 0,79, R²: 0,75 (turist memnuniyeti), R²: 0,89 (yeniden ziyaret niyeti)

Tablo 6'daki uyum indeksleri incelendiğinde, ölçüm modeline ilişkin uyum değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir (Greenspoon ve Saklofske, 1998; Tabachnick ve Fidell, 2013; Hair vd., 2014).

Bununla birlikte, tablodaki diğer veriler incelendiğinde turistler tarafından algılanan fonksiyonel değer ($\beta=0,28$, $p>0,05$) ve sosyal değer ($\beta=-0,27$, $p>0,05$) turist memnuniyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu sebeple H_1 ve H_2 reddedilmiştir. Diğer yandan, duygusal değer ($p<0,05$) ve ekonomik değer ($p<0,05$) ise turist memnuniyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler ışığında H_3 ve H_4 kabul edilmiştir. Ayrıca, beta (β) değerlerine göre, duygusal değer ($\beta=0,47$) turist memnuniyeti üzerindeki etkisinin ekonomik değerden ($\beta=0,25$) daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.

Hesaplanan $R^2=0,75$ değeri, turist memnuniyetinin modeldeki destinasyon değeri alt boyutları (fonksiyonel, sosyal, duygusal, ekonomik) tarafından açıklanma oranının %75 olduğunu göstermektedir. Diğer veriler incelendiğinde, turist memnuniyetinin de tekrar ziyaret niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır ($p<0,05$). Hesaplanan $R^2= 0,89$ değerini, modelin turist memnuniyeti tarafından açıklanma oranının %89 olduğu şeklinde ifade etmek mümkündür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Algılanan destinasyon değeri unsurlarının turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyeti üzerine olası etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada, Burhaniye destinasyonunu ziyaret eden yerli turistlerden anket tekniği ile veriler toplanarak çalışma amacı doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu analizler sonucunda, duygusal değer boyutundaki ifadelerin katılımcılar tarafından daha fazla onay gördüğü ($X=3,57$), dolayısıyla Burhaniye destinasyonuna yönelik algılanan duygusal değer daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Bunu sırasıyla sosyal değer ($X=3,31$) ve ekonomik değer ($X=3,20$) algılamaları takip etmektedir. Bununla birlikte, katılımcıların yeniden ziyaret niyetlerinin turist memnuniyet düzeylerine göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu da dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, Burhaniye destinasyonunu ziyaret eden yerli turistlerin gelecekte burayı tekrar ziyaret etme eğilimlerinin de yüksek olduğunu ifade etmek mümkündür. Bir destinasyonla arasında duygusal bağ geliştiren sadık ziyaretçilerin konaklama süreleri diğerlerine göre daha uzun olmakta ve destinasyona daha fazla değer katmaktadırlar (Türkeri, 2020). Ayrıca, destinasyonu yakınlarına, çevresine tavsiye etmekte, gelecekteki ziyaretlerinde ilk tercihleri olmaktadır. Bu da destinasyon için rekabet avantajı oluşturmaktadır (Malmiri, Isfahani, Toroody ve Abaci, 2021). Bu sebeple, çok sayıda turistik çekim unsuruna sahip Burhaniye destinasyonunu ziyaret eden turistlerin sadakat eğilimlerinin yüksek olması, iç turizm açısından destinasyonun rekabet gücünü artırmada önemli bir stratejik araç olarak düşünülebilir.

Bu çalışma bulguları, turist memnuniyetinin algılanan destinasyon değeri unsurları tarafından açıklanma oranının %75 olduğunu ortaya koymaktadır. Gallarza ve Saura (2006) tarafından yapılan çalışmada algılanan destinasyon değerinin ziyaretçi memnuniyeti unsurları tarafından açıklanma oranı %60, Düger ve Kahraman (2017) tarafından bu oran %64, Onaran vd. (2013) tarafından ise %80 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, ilgili literatürdeki diğer çalışmalarda da (Kim, Kim ve Wachter, 2013; Özyurt Kaptanoğlu, 2018; Ramseook- Munhurrin et al. 2015) algılanan destinasyon değerinin turist memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisinin vurgulandığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma sonuçları benzer çalışmalar ile tutarlılık göstermekte ve algılanan destinasyon değerinin turist memnuniyeti üzerinde olumlu ve güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, iç turizmin önemli çekim merkezlerinden biri olan Burhaniye'ye gelen ziyaretçilerin memnuniyetini artırmada algılanan destinasyon değeri önemli bir belirleyici olarak düşünülebilir.

Algılanan destinasyon değeri alt boyutlarından fonksiyonel değer ve sosyal değer turist memnuniyeti üzerinde anlamlı etkisinin bulunmadığı bu çalışma sonucunda tespit edilmiştir. Buna karşın, Burhaniye destinasyonuna yönelik algılanan duygusal değer ve ekonomik değer turist memnuniyeti üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır. Burhaniye'yi ziyaret eden yerli turistler, buradaki tatil deneyimlerini ekonomik olarak makul düzeyde görmekte, fiyatları kabul edilebilir bulmaktadırlar. Bu ekonomik değer algısı turist memnuniyeti üzerinde olumlu bir etki meydana getirmektedir. Bu sonuç, destinasyona yönelik algılanan değeri ekonomik açıdan ele alan ve bu unsurun turist memnuniyeti üzerinde olumlu ve güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyan Permana (2018)'nın ulaştığı sonuçla benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, Burhaniye destinasyonundaki tatillerini heyecan verici, rahatlatıcı bulan yerli turistlerin algıladıkları duygusal değer turist memnuniyetini olumlu etkilemektedir. Duygusal değeri benzer ifadelerle açıklayan Wang vd. (2018), destinasyona yönelik algılanan duygusal değer turist memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisinden bahsetmektedirler. Bu sonuç ayrıca, algılanan duygusal değer destinasyonu ziyaret eden turistlerin memnuniyetinde etkili faktörlerden biri olarak ortaya koyan Rasoolimanesh, Dahalan ve Jaafar (2016)'ın araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Ayrıca, bu çalışma bulguları, duygusal değer ($\beta=0,47$) turist memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisinin ekonomik değerden ($\beta=0,25$) daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, turist memnuniyetini sağlama

ve artırma çabasındaki destinasyon yönetim örgütlerinin çalışmalarında yol gösterici nitelikte değerlendirilebilir. Turistler tarafından algılanan kabul edilebilir, makul fiyat düzeyindeki hizmetler ile destinasyondaki tatil deneyiminin heyecan verici, rahatlatıcı nitelikteki duygusal değeri turist memnuniyetinin sağlanmasında önemli faktörlerdir.

Bu çalışmadan elde edilen diğer önemli sonuç ise turist memnuniyetinin yeniden ziyaret niyeti üzerinde anlamlı ve güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Yapılan analizler, turist memnuniyetinin yeniden ziyaret niyetinin turist memnuniyeti tarafından açıklanma oranının %89 olduğunu ortaya koymaktadır. Bu oran, Bam ve Kunwar (2020) ve Artuğer ve Kılınc Şahin (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda %74 olarak hesaplanmıştır. İlgili literatürde (Rehman vd., 2022; Seetanaah vd. 2018) destinasyona yönelik turist memnuniyetinin yeniden ziyaret niyetini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşan diğer çalışmaları da görmek mümkündür. Abbasi, Kumaravelu, Goh ve Singh (2021) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarıyla tutarlı olarak bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, destinasyona yönelik algılanan değerin turist memnuniyeti oluşturmada önemli bir rol oynadığını, bunun da yeniden ziyaret niyetini güçlü şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Algılanan destinasyon değeri unsurlarının turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyetine etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, algılanan değerin memnuniyet, memnuniyetin de yeniden ziyaret niyeti üzerine önemli etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Algılanan değer unsurlarından duygusal değerin turist memnuniyeti üzerinde ekonomik değerden daha yüksek etkiye sahip olması, bu araştırma kapsamında veri toplanan, Burhaniye destinasyonunu tatil için tercih eden yerli turistlerin çoğunlukla (%37,5) daha önce 5 kez ve üzeri burada tatil deneyimi yaşamış kişilerden oluşması ile açıklanabilir. Ekonomik değer boyutunda ise Burhaniye'nin Antalya, Muğla gibi benzer özellikteki destinasyonlara göre daha makul fiyatlarda turistik ürün ve hizmetlere sahip olması turist memnuniyetini artıran bir diğer unsur olarak düşünülebilir. Destinasyona yönelik algılanan bu değer unsurları turist memnuniyetini, memnuniyet de yeniden ziyaret niyetini olumlu yönde etkilemekte, destinasyona olan sadakati artırmaktadır.

Destinasyon yönetim örgütleri, merkezi ve yerel yönetimler, kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları gibi tüm turizm paydaşlarının destinasyonda sunulan hizmetlere yönelik algılanan değeri artırmaya ilişkin çalışmaları gelen ziyaretçilerin memnuniyetinin ve gelecekte aynı destinasyonu yeniden tercih etmesinin sağlanması açısından önemlidir. Bu sebeple, algılanan destinasyon değeri unsurlarının hem teorik hem pratik düzeyde iyice anlaşılabilir, kurum ve kuruluşların uygulama politikaları geliştirmeleri önerilebilir. Gelen turist profiline uygun algılanan destinasyon değerini artırmaya yönelik uygulamalar ile turist memnuniyetinin sağlanması ve buna bağlı olarak yeniden ziyaretlerin artırılması destinasyonlara rekabetçi avantaj kazandıracak bir strateji olarak değerlendirilebilir.

Gelecekte Ege, Akdeniz gibi farklı bölgelerdeki destinasyonlarda benzer bir araştırma yürütülerek bu çalışma sonuçları ile karşılaştırma yapılabilir. Deniz-kum-güneş konseptinin dışında şehir turizmi, doğa turizmi ve kültür turizmi konseptinin hâkim olduğu destinasyonlarda algılanan destinasyon değerinin, turist memnuniyeti ve yeniden ziyaret niyetine etkisinin nasıl farklılaştığı incelenebilir. Yerli turistlerin yanı sıra yabancı turistler üzerinde de benzer bir çalışma gerçekleştirilerek algılanan destinasyon değerinin kültürel açıdan nasıl farklılaştığı ve diğer unsurlara etkisi ortaya konulabilir. Nicel verilerin nitel veriler ile desteklendiği karma yöntem bir araştırma yürütülerek konu daha derinlemesine araştırılabilir. Nitel verilerle yapılacak başka bir çalışma ile yerli turistlerin profiline yeniden ziyaret niyeti üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğuna dair daha detaylı bir araştırma gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte, bu çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda turizm sektöründe etki sahibi olan yerel yönetimler, politika üreticiler ve destinasyon yönetim örgütlerine yönelik geliştirilebilecek öneriler şunlardır:

- Bir destinasyonla ziyaretçi arasında duygusal bağlar geliştirmeye odaklanılmalı, duygusal değer algısı güçlendirilmelidir. Bu kapsamda gerçekleştirilecek araştırmalar doğrultusunda bu yöndeki faaliyetler gerçekleştirilmelidir.
- Ziyaretçilerde ekonomik değer algısını güçlendiren unsurlara önem verilerek gerekli ekonomik düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Ekonomik değer algısını olumsuz etkileyebilecek aşırı fiyat artışı, fırsatçılık gibi bazı olumsuz uygulamalar karşısında merkezi ve yerel yönetimler tarafından tedbirler süreklilik arz edecek şekilde alınmalıdır.
- Destinasyonu yeniden ziyaret niyetleri yüksek olan turistlerin sadık birer ziyaretçi haline getirilmesi için bir sonraki ziyaretlerinde onlara özel yapılabilecek uygulamalar planlanmalıdır.

- Destinasyon içerisinde turistler dahil tüm paydaşların katılımına açık geniş katımlı çalıştay, panel, sempozyum, vb. toplantılarla ziyaretçi değer algısı ve memnuniyetinin geliştirilmesi yönünde çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

Etik Beyan

“Algılanan Destinasyon Değerinin Turist Memnuniyeti ve Yeniden Ziyaret Niyetine Etkisi: Burhaniye Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’nun 05.07.2022 tarih ve 188261 (protokol no: 277) sayılı toplantısında alınmıştır.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Abbasi, G. A., Kumaravelu, J., Goh, Y.-N. ve Singh, K. S. D. (2021). Understanding the intention to revisit a destination by expanding the theory of planned behaviour (TPB). *Spanish Journal of Marketing-ESIC*, 25(2), 280-307.
- Akbolat, M. ve Durmuş, A. (2021). Hastane algılanan değer ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2), 326-334. doi: 10.31067/acusaglik.847330.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler* (5. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Alshibly, H. H. (2015). Customer perceived value in social commerce: An exploration of its antecedents and consequences. *Journal of Management Research*, 7(1), 17-37.
- Artuğer, S. ve Kılınc Şahin, S. (2020). Hizmet ortamı, müşteri memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyeti ilişkisi: Resort otellerde bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2441-2455.
- Ashton, A. S., Limisariyapong, S. ve Islam, R. (2020). The development of value perception toward cultural tourism destination: A Northeast Thailand case study. *ESTEEM Journal Social Sciences and Humanities*, 4, 243-252.
- Bam, N. ve Kunwar, A. (2020). Tourist satisfaction: Relationship analysis among its antecedents and revisit intention. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 8(1), 30-47.
- Çelik, H. E., Saraçlı, S. ve Yılmaz, V. (2011). Yapısal eşitlik modellemesinde çok değişkenli normallik varsayımı altında bir uygulama. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(4), 112-123.
- Çeşmeci, N. ve Koçak, G. N. (2020). Akış durumu, algılanan değer ve destinasyon sadakati arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Yürüyüş deneyimi örneği. *Erişey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 381-401.
- Demirağ, B. ve Durmaz, Y. (2019). Algılanan hizmet kalitesinin algılanan değer ve tutumsal marka sadakati üzerindeki etkisinin incelenmesi: 5 yıldızlı sayfiye ve şehir otelleri örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 693-726. doi: 10.26466/opus.542994.
- Durgun Kaygısız, A. (2021). Covid-10 sonrası Türk turizm sektöründe oluşabilecek fırsatlar ve riskler. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 79-95.
- Düger, Y. S. ve Kahraman, H. (2017). Online alışverişte hizmet kalitesinin ve algılanan değerinin müşteri memnuniyeti ile tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 819-826.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Forza, C. ve Filippini, R. (1998). TQM impact on quality conformance and customer satisfaction. *International Journal of Production Economics*, 55, 1-20.
- Gallarza, M. G. ve Saura, I. G. (2006). Value dimensions, perceived value, satisfaction and loyalty: An investigation of university students’ travel behaviour. *Tourism Management*, 27, 437-452. doi: 10.1016/j.tourman.2004.12.002.
- Gayeta, M. G. ve Ylagan, A. D. (2022). Tourist satisfaction, perceived value, and behavioral intention to revisit cultural heritage tourists: Basis for development plan. *Internaional Journal of Research Studies in Management*, 10(3), 31-44. doi: 10.5861/ijrsm.2022.33.
- Ghasemi, A. ve Zahediasl, S. (2012). Normality tests for statistical analysis: A guide for non-statisticians. *International Journal of Endocrin Ology Metabolism*, 10(2), 486-489. doi: 10.5812/ijem.3505.
- Greenspoon, P. J. ve Saklofske, D. H. (1998). Confirmatory factor analysis of the multidimensional students’ life satisfaction scale. *Personality and Individual Differences*, 25, 965-971.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7. Edition). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Hellier, P. K., Geursen, G. M., Carr, R. A. ve Rickard, J. A. (2003). Customer repurchase intention: A general structural equation model. *European Journal of Marketing*, 37(11/12), 1762-1800. doi: 10.1108/03090560310495456.
- Hur, W.-M., Kim, Y. ve Park, K. (2013). Assessing the effects of perceived value and satisfaction on customer loyalty: A “Green” perspective. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 20, 146-156. doi: 10.1002/csr.1280.

- İlban, M. O., Kaşlı, M. ve Bezirgan, M. (2015). Effects of destination image and total perceived value on tourists' behavioral intentions: An investigation of domestic festival tourists. *Tourism Analysis*, 20, 499-510. doi: 10.3727/108354215X14411980111370.
- Juliana, J., Putri, F. F., Wulandari, N. S., Saripudin, U. ve Marlina, R. (2022). Muslim tourist perceived value on revisit intention to Bandung city with customer satisfaction as intervening variables. *Journal of Islamic Marketing*, 13(1), 161-176. doi: 10.1108/JIMA-08-2020-0245.
- Kalaycıoğlu, O., Demir, G. ve Tokur Kesgin, M. (2022). Reliability and validity of the Turkish version of the Subjective Health Complaints Inventory. *Cukurova Medical Journal*, 47(1), 366-376. doi: 10.17826/cumj.1035899.
- Karakaya, İ. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (Ed. Tanrıoğen, A.). Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde (ss. 55-84). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Khuong, M. N. ve Phuong, N. T. (2017). The effects of destination image, perceived value, and service quality on tourist satisfaction and word-of-mouth – A study in Ho Chi Minh City, Vietnam. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 8(5), 217-224, doi: 10.18178/ijtef.2017.8.5.568.
- Kim, Y. H., Kim, D. J. ve Wachter, K. (2013). A study of mobile user engagement (MoEN): Engagement motivations, perceived value, satisfaction, and continued engagement intention. *Decision Support Systems*, 56, 361-370.
- Külder Demirgüneş, B. (2015). Relative importance of perceived value, satisfaction and perceived risk on willingness to pay more. *International Review of Management and Marketing*, 5(4), 211-220.
- Lestari, A. A., Yasri, Y. ve Abror, A. (2019). Effect of destination image, perceived value, tourism satisfaction with return to visit. *Atlantis Press*, 64, 546-552.
- Malmiri, A. R. T., Isfahani, R. N., Toroody, A. B. ve Abaei, M. M. (2021). A systematic approach for predicting loyalty behavior of tourist destinations. *Journal of Tourism Futures*, ahead-of-print(ahead-of-print), 1-15. doi: 10.1108/JTF-11-2020-0194.
- Memon, M. A., Ting, H., Cheah, J.-H., Thursamy, R., Chuah, F. ve Cham, T. H. (2020). Sample size for survey research: Review and recommendations. *Journal of Applied Structural Equation Modeling*, 4(2), 1-20.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellenmesi AMOS uygulamaları* (ikinci Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Nghiém-Phù, B. (2018). Correlation between tourists' perceptions/evaluations of destination attributes and their overall satisfactions: Observations of a meta-analysis. *European Journal of Tourism Research*, 19, 98-115.
- Onaran, B., Bulut, Z. A. ve Özmen, A. (2013). Müşteri değerinin, müşteri tatmini, marka sadakati ve müşteri ilişkileri yönetimi performansını üzerindeki etkilerinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 4(2), 37-53.
- Orçan, F. (2018). Açıklayıcı ve doğrulamalı faktör analizi: ilk hangisi kullanılmalı?. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(4), 413-421.
- Özdemir, O. (2019). Destinasyon imajının turistlerin memnuniyetine ve tekrar ziyaret etme niyetine etkisi: Mardin ili üzerine bir araştırma. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 65-77.
- Özyurt Kaptanoğlu, R. (2018). *Algılanan Değer, Müşteri Tatmini ve Marka Bağlılığı*. Konya: İKSAD Publishing House.
- Permana, D. (2018). Tourist's re-visit Intention from perspective of value perception, destination image and satisfaction. *European Research Studies Journal*, 21(3), 254-265.
- Prebensen, N. K., Woo, E., Chen, J. S. ve Uysal, M. (2013). Motivation and involvement as antecedents of the perceived value of the destination experience. *Journal of Travel Research*, 52(2), 253-264. doi: 10.1177/0047287512461181.
- Ramseok-Munhurrin, P., Seebaluck, V. N. ve Naidoo, P. (2015). Examining the structural relationships of destination image, perceived value, tourist satisfaction and loyalty: Case of Mauritius. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 175, 252-259.
- Ranjbarian, B. & Pool, J. K. (2015). The impact of perceived quality and value on tourists' satisfaction and intention to revisit Nowshahr City of Iran. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 16(1), 103-117. doi: 10.1080/1528008X.2015.966295
- Rasoolimanesh, S. M., Dahalan, N., ve Jaafar, M. (2016). Tourists' perceived value and satisfaction in a communitybased homestay in the Lenggong Valley World Heritage Site. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 26, 72-81. doi: 10.1016/j.jhtm.2016.01.005.
- Rehman, A. U., Shoaib, M., Javed, M., Abbas, Z., Nawal, A. ve Zámečník, R. (2022). Understanding revisit intention towards religious attraction of Kartarpur temple: Moderation analysis of religiosity. *Sustainability*, 14, 8646.
- Ruiz, E. C., González, G. B. ve Zamora, D. T. (2018). Destination image, satisfaction and destination loyalty in cruise tourism: The case of Malaga (Spain). *Tourism & Management Studies*, 14(1), 58-68.
- Seetanah, B., Teeroovengadum, V. ve Nunkoo, R. S. (2018). Destination satisfaction and revisit intention of tourists: Does the quality of airport services matter?. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 20(10), 1-15. doi: 10.1177/109634801879844
- Seetanah, B., Teerovengadum, V. ve Nunkoo, R. S. (2018). Destination satisfaction and revisit intention of tourists: Does the quality of airport services matter?. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 20(10), 1-15.
- Sevilmiş, A. ve Çevik, H. (2021). Perceived value: Definitions, concepts and measures for sport and fitness industry. *Turkish Journal of Sport and Exercise*, 23(2), 119-129. doi: 10.15314/tsed.898033.
- Shao, Z., Guo, Y. ve Ge, C. (2019). *Impact of perceived value on customer satisfaction and continuance intention of bicycle sharing service*. 52nd Hawaii International Conference on System Sciences, Grand Wailea, Hawaii, January 8-11, ISBN: 978-0-9981331-2-6.

- Soonsan, N. ve Somkai, U. (2021). Linking perceived destination image and revisiting intention: A cross-cultural study of Chinese and Australian tourists. *Journal of China Tourism Research*, doi: 10.1080/19388160.2021.1964669.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (Sixth Edition). New Jersey: Pearson.
- Türkeri, İ. (2020). Ziyaretçilerin destinasyon sadakati, bilinirliği, deneyimi ve aidiyeti algılarının demografik özellikleri ve tatil deneyimleri açısından değerlendirilmesi. *ÇATALHÖYÜK International Journal of Tourism and Social Research*, 5, 27-59.
- Türkmendağ, T. ve Hassan, A. (2018). Müşteri sadakati oluşturmada algılanan değer etkisi: Bir çağ kebab restoranı örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 747-775.
- Waheed, N. ve Hassan, Z. (2016). Influence of customer perceived value on tourist satisfaction and revisit intention: A study on Guesthouses in Maldives. *International Journal of Accounting, Business and Management*, 4(1), 101-123. doi: 10.24924/ijabm/2016.04/v4.iss1/98.119
- Wang, W., Yaoyuneyong, G., Sullivan, P. ve Burgess, B. (2018). A model for perceived destination value and tourists' souvenir intentions. *Journal of Applied Marketing Theory*, 8(2), 1-23.
- Wang, X., French, B. F. ve Clay, P. (2015). Convergent and discriminant validity with formative measurement: A mediator perspective. *Journal of Modern Applied Statistical Methods*, 14(1), 83-106.
- Wang, Y., Gu, J., Wang, S. ve Wang, J. (2019). Understanding consumers' willingness to use ride-sharing services: The roles of perceived value and perceived risk. *Transportation Research Part C*, 105, 504-519. doi: 10.1016/j.trc.2019.05.044.
- Yaşloğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *Istanbul University Journal of the School of Business*, 46(Özel Sayı), 74-85.
- Yen, C.-H., Tsai, C.-H. ve Han, T.-C. (2022). Can tourist value cocreation behavior enhance tour leader love? The role of perceived value. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 53, 133-142. doi:10.1016/j.jhtm.2022.10.001.
- Zhang, H., Wu, Y. ve Buhalis, D. (2018). A model of perceived image, memorable tourism experiences and revisit intention. *Journal of Destination Marketing & Management*, 8, 326-336. doi:10.1016/j.jdmm.2017.06.004.
- Zhang, N., Liu, R., Zhang, X.-Y. ve Pang, Z.-L. (2021). The impact of consumer perceived value on repeat purchase intention based on online reviews: by the method of text mining. *Data Science and Management*, 3, 22-32. doi: 10.1016/j.dsm.2021.09.001.

EXTENDED ABSTRACT

Tourism is a sector where competition between destinations is intense around the world. In particular, in destinations with similar tourist attractions in nearby geographical regions, some intangible factors gain importance as well as tangible factors in competition. One of them is perceived value (Khuong & Phuong, 2017). The benefits that tourists derive from their holiday experiences in a destination enable them to create a perception of value for the destination (Lestari, Yasri & Abror, 2019). Prebensen et al. (2013) define perceived destination value as tourists' perception of value based on their experiences in a destination. It is seen that the perceived destination value has been examined in various dimensions by different researchers. In the research conducted by Yen, Tsai, and Han (2022), the perceived value in tourism is explained by its economic aspect. Khuong and Phuong (2017) consider the emotional value and social value as sub-dimensions of perceived destination value as well as economic value and functional value. It is noteworthy that in the related literature (Onaran, Bulut & Özmen, 2013; Wang, Yaoyuneyong, Sullivan & Burgess, 2018; Zhang, Liu, Zhang and Pang, 2021) perceived destination value is mostly examined in terms of economic, social, functional and emotional value dimensions. However, the effects of perceived functional value, social value, emotional value, and economic value dimensions on satisfaction are frequently examined in the relevant literature. In the research conducted by Shao, Guo and Ge (2019), the factors affecting customer satisfaction were determined as emotional value, functional value, and economic value. In another study by Hur, Kim, and Park (2013), it is revealed that functional value, emotional value, and social value have a positive effect on customer satisfaction. In addition, there are many academic studies (Guzela and Ylagan, 2022; Seetanah, Teeroovengadum and Nunkoo, 2018) that reveal the positive effect of tourist satisfaction on the intention to revisit the destination. The aim of this study is to determine the effect of perceived destination value elements on tourist satisfaction and revisit intention. Due to the increasing importance of domestic tourism during the COVID-19 epidemic, data were collected from domestic tourists visiting Burhaniye by survey technique. Data were collected from a total of 264 domestic tourists and percentage, frequency, arithmetic mean and standard deviation values of these were calculated in SPSS data analysis software. The relationships between the variables were analyzed using the Structural Equation Modeling (SEM) technique and the maximum likelihood estimation method in the AMOS program. Before these analyses, confirmatory factor analysis (CFA) was performed to test the validity of the scale. Then, path analysis was performed to test the proposed model in this study. The demographic findings of the study show that the number of female (45.5%) and male (55.5%) participants are close to each other, and the majority of the participants are single (59.1%) and 31-40 years old (27.3%). Other demographic

characteristics are that most of the participants have a bachelor's degree (43.6) and work in the private sector (37.9). However, it is understood from the findings that the participants are mostly people who have vacationed in Burhaniye 5 times or more before. When the data are examined, it is seen that the arithmetic means of each item in the scale of perceived destination value are mostly values above 3. These findings show that the perceived destination value of the participants is at a moderate level. When the values related to tourist satisfaction and revisit intention are analyzed, similar arithmetic mean, values (above 3) are seen. Other findings obtained as a result of path analysis show that functional value ($\beta=0.28$, $p>0.05$) and social value ($\beta=-0.27$, $p>0.05$) perceived by tourists do not have a significant effect on tourist satisfaction. On the other hand, emotional value ($p<0.05$) and economic value ($p<0.05$) were found to have a significant and positive effect on tourist satisfaction. Other findings of this study reveal that tourist satisfaction also has a significant effect on revisit intention ($p<0.05$). Domestic tourists visiting Burhaniye see their holiday experiences here as economically reasonable and find the prices acceptable. This perception of economic value has a positive effect on tourist satisfaction. However, the emotional value perceived by local tourists who find their holidays in Burhaniye exciting and relaxing has a positive effect on tourist satisfaction. In addition, the findings of this study show that the positive effect of perceived emotional value ($\beta=0.47$) on tourist satisfaction is higher than the perceived economic value ($\beta=0.25$). This result can be considered a key factor in the work of destination management organizations in their efforts to provide and increase tourist satisfaction. Another important result of this study reveals that tourist satisfaction has a positive and strong effect on revisit intention. Based on these results, efforts to increase perceived destination value, ensure tourist satisfaction, and increase repeat visits can be considered as a strategy that will provide a competitive advantage to destinations.

Turist Rehberlerinin Karşılaştıkları İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları

Hasret ULUSOY MUTLU¹, Arzu BALIKOĐLU², Onur AKGÜL³ ve Özlem KÖROĐLU⁴

Öz

Turist rehberliği mesleği, çalışma koşulları nedeniyle iş kazaları ve meslek hastalıkları konusunda birçok riski bünyesinde barındırmaktadır. Uzun çalışma saatleri, uzun süren seyahatler, yoğun çalışma temposu, uykusuzluk ve fiziksel ve zihinsel yorgunluk gibi faktörler meslekte iş kazalarının ve meslek hastalıklarının yaşanmasına neden olmaktadır. Turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları iş kazaları ve meslek hastalıklarının belirlenmesi ve bu konuda mevcut durumun ortaya konulması, mesleğin icrasında turist rehberlerine yol gösterici olması ve bu hususta gerekli önlemleri almaları noktasında onlara yardımcı olması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, turist rehberlerinin yaşadıkları iş kazaları ve meslek hastalıklarının belirlenmesi ve bunlara yönelik alınabilecek önlemlerin ve konuya ilişkin tavsiyelerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrudusunda, mevcut durumun tespit edilebilmesi için nitel veri toplama tekniği tercih edilerek yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Elde edilen veriler tematik analiz ile değerlendirilerek önce kodlanmış, ardından belirli temalar altında kategorize edilmiştir. Araştırma sonucunda, turist rehberlerinin en fazla karşılaştıkları iş kazalarının “trafik kazası” ve “ayak/bilek burkulmaları” olduğu; yaşanılan iş kazalarının çoğunlukla “ören yerlerinde” ve “tur araçlarında” gerçekteştiği ve iş kazalarının gerçekteşme sebebinin ise “ören yeri arazi şartları”, “ikinci şahıs hatası” ve “kişisel ihmaller” gibi faktörlerden kaynaklı olduğu belirlenmiştir. Turist rehberlerinin yaşadıkları meslek hastalıkları içerisinde en sık tekrarlananların “ses kısıklığı”, “psikolojik yıpranmalar”, “boğaz ağrısı” ve “bel ağrısı” olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu hastalıkların yaşanma sebeplerinin ise “kalabalık gruplara gün içinde yüksek sesle hitap etmek”, “fiziksel olarak efor sarf etmek” ve “yoğun çalışma temposu ve stres” kaynaklı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yaşanılan meslek hastalıkları sonucunda turist rehberlerinin çalışamadıkları gün nedeniyle maddi kazanç kaybına uğradıkları, psikolojik olarak yıprandıkları, stres bozukluğu yaşadıkları ve meslekten uzaklaşarak işten soğudukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turist Rehberleri, İş Kazaları, Meslek Hastalıkları

Occupational Accidents and Occupational Diseases that Tourist Guides Encounter

Abstract

Tourist guiding profession has many risks in terms of work accidents and occupational diseases due to working conditions. Factors such as long working hours, long travels, intense work tempo, insomnia and physical and mental fatigue cause occupational accidents and occupational diseases in the profession. It is important to determine the occupational accidents and occupational diseases that tourist guides encounter in the profession and to reveal the current situation in this regard, to guide the tourist guides in the execution of the profession and to help them to take the necessary precautions in this regard. In this context, in this study, it is aimed to determine the occupational accidents and occupational diseases experienced by tourist guides and to reveal their effects. In addition in the study, it is aimed to determine the precautions that can be taken against the occupational accidents and occupational diseases encountered by the tourist guides and the recommendations on the subject. For this purpose, a semi-structured interview form was created by choosing qualitative data collection technique in order to determine the current situation. The obtained data were evaluated with thematic analysis, first coded and then categorized under certain themes. As a result of the research, the most common occupational accidents encountered by tourist guides are ‘traffic accidents’ and ‘foot/ankle sprains’. It has been determined that the occupational accidents experienced mostly occur in ‘ruins and tour vehicles’ and the reason for the occurrence of occupational accidents is due to ‘the site conditions of the site’, ‘second person fault’ and ‘personal negligence’. It has been determined that among the occupational diseases experienced by tourist guides, the most frequently recurring ones are ‘hoarseness’, ‘psychological wear’, ‘sore throat’ and ‘low back pain’. It has been determined that the reasons for the aforementioned diseases are caused by ‘addressing large groups loudly during the day’, ‘physically exerting effort’ and ‘intense work tempo and stress’. In addition, as a result of the occupational diseases experienced, it was determined that tourist guides lost their financial earnings due to the days they could not work, they were psychologically worn out, they suffered from stress disorders and they were distanced from their profession.

Keywords: Tourist Guides, Occupational Accidents, Occupational Diseases

Atf İçin / Please Cite As:

Ulusoy Mutlu, H., Balikoğlu, A., Akgül, O. ve Köroğlu, Ö.(2024). Turist rehberlerinin karşılaştıkları iş kazaları ve meslek hastalıkları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 338-355. doi:10.33206/mjss.1209049

Geliş Tarihi / Received Date: 23.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.01.2024

¹ Dr. Öğretim Üyesi - Türkiye-Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, hasretulusoy@balikesir.edu.tr,

 ORCID: 0000-0003-1633-6804

² Dr. Öğretim Üyesi - Türkiye-Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, arzukilic@balikesir.edu.tr,

 ORCID: 0000-0001-6284-4661

³ Arş. Gör. - Türkiye-Mardin Artuklu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, onurakgul@artuklu.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-5229-2557

⁴ Prof. Dr. - Türkiye-Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, okoroglu@balikesir.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-3974-6120

Giriş

Çalışma koşulları bağlamında risk, her meslek grubunda var olan bir olgudur. İş hayatında riskler beraberinde iş kazalarını ve meslek hastalıklarını da getirmektedir (Karadeniz, 2012, s. 15). Turist rehberliği mesleği de çalışma ortamı ve Şartları gereği iş kazaları ve meslek hastalıkları hususunda birçok tehdit unsurunu bünyesinde barındırmaktadır. Mesleğin doğasından kaynaklı uzun çalışma saatleri, fiziksel ve zihinsel yorgunluk, yoğunluk, uykusuzluk gibi birçok etmen iş kazaları ve meslek hastalıklarının yaşanmasına zemin hazırlamaktadır (Ünal ve Oral, 2018, s. 468). Hatta mevcut hastalıklar mesleğin sahip olduğu özelliklerden dolayı artmakta veya kronik hale gelmektedir.

Meslek işleyişinin yoğunluğu nedeniyle ortaya çıkan dikkatsizlikler ve ihmaller, turist rehberlerinin mesleklerini icra ederken iş kazaları veya meslek hastalıkları ile karşılaşmalarına sebep olabilmektedir. İş kazaları ve meslek hastalıklarının tespiti ve bunlara yönelik alınabilecek önlemlerin ortaya konulması mesleğin icrasında turist rehberlerine yol gösterici olacaktır. Olası bir iş kazası ve meslek hastalığıyla karşı karşıya kalabilme ihtimali bulunan turist rehberlerinin bu konuda bilgili, özenli ve dikkatli olmaları gerekmektedir. Çünkü turist gruplarının güvenliğinin sağlanması sorumlu olan turist rehberlerinin, öncelikle kendilerinin sağlıklı ve güvende olmaları önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada turist rehberlerinin yaşadıkları iş kazaları ve mesleki hastalıklarının belirlenmesi ve bunların mesleki hayatlarına yönelik etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma ile turist rehberlerinin, olası iş kazaları ve meslek hastalıkları konusunda farkındalık kazanabilecekleri düşünölmektedir. Turist rehberlerinin turlarda karşılaşabilecekleri iş kazalarının neler olduğunu önceden bilmesi, kazalara karşı tur öncesinde önlem almalarına fırsat tanıyabilecektir. Turist rehberlerinin kendilerinde var olan meslek hastalıklarının farkına varmaları ve bu hastalıklara ilişkin tedavi olmaları, mevcut meslek hastalıklarının iyileşme sürecini hızlandırabilecektir. Bununla birlikte çalışmada mevcut durumun ortaya konulması, meslek hastalığı oluşmadan önce turist rehberlerinin ilgili önlemleri almalarına yardımcı olabilecektir. İş kazaları ve meslek hastalıkları ile karşılaşan turist rehberleri tarafından belirtilen önlemler ve tavsiyeler, turist rehberleri ve turist rehberi adayları için yol gösterici olabilecektir. Ayrıca seyahat acentalarının turlarda oluşabilecek olası iş kazalarını önlemeleri ve tura uygun ekipmanları sağlamaları için bu iş kazalarının neler olduğu hususunda bilgi sahibi olmaları da önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bu araştırmanın gerçekteştirilmesinin alan için önem arz ettiği düşünölmektedir. İlgili alan yazında turist rehberlerinin mesleki sorunlarının ele alındığı çalışmalar olmasına rağmen (Ap ve Wong, 2001; Batman, 2003; Güzel, Türker ve şahin, 2014; Güzel ve Koroğlu, 2015; İlhan ve Soybalı, 2018) meslekte karşılaştıkları iş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik ulusal ve uluslararası alan yazında uygulamalı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın teorik ve uygulama anlamında ilgili alan yazına katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Kavramsal Çerçeve

İş kazası kavramı; sigortalı bir çalışanın işverene bağlı olarak çalışırken, işin yürütölmesi sırasında işyerinde veya sabit bir konumda bulunmaksızın fiziksel veya ruhsal olarak iyilik halinin bozulması durumu olarak tanımlanmaktadır (Ünal ve Oral, 2018, s. 469). Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (International Labour Organization) [ILO] göre ise kavram, "bir işin sonucunda veya iş sırasında ortaya çıkan, ölümcöl veya ölümcöl olmayan mesleki yaralanma ile sonuçlanan beklenmedik bir olay" olarak tanımlanmaktadır (ILO, 1996; ILO 1998). İş kazası, işten kaynaklı meydana gelen ölüm, yaralanma veya hastalık anlamına gelmekte ve genellikle ani, dışsal faktörlü ve istemsiz bir olay olarak algılanmaktadır (Hamalainen ve diğerleri, 2006, s. 139). Diğer bir ifadeyle iş kazası, bir işyerinde çalışanların; işteyken, işe giderken ya da mesleki eğitim esnasında çalışan kişiye, ekipmana veya iş makinesine zarar veren ve üretim kaybı oluşturarak işyerinin üretimini etkileyen olaylardır (Yılmaz, 2013, s. 28). Çalışan, iş kazası sonucunda yaşamını yitirmese de kaza sonucunda sakatlık, ruhsal bozukluk gibi bedensel ve duygusal problemler yaşayabilmekte, hayatının geri kalan kısmının zorlaşmasıyla birlikte gelir kaybı, mevcut işini kaybetme riski, işsizlik ve sigortasız çalışma halinde tedavi masrafları gibi birçok sıkıntı ile karşılaşabilmektedir (Aydın ve diğerleri, 2013, s. 43). Günümüzdeki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sağladığı imkanlar kullanılarak iş yerlerindeki tehlikelerin giderilmesi, sağlıklı ve güvenli iş yerleri meydana getirilerek iş kazalarının önlenmesi mümkündür (Yılmaz, 2005, s. 11). Çalışma hayatında yaşanabilecek tehlikelerin engellenmesine yönelik tedbirlerin alınmasından önce, bu tehlikelerin öngörölerek değerlendirilmesi ve bunların ortadan kaldırılması veya olabilecek zararların en aza indirilebilmesi için yapılan çalışmalar iş sağlığı ve güvenliği kapsamına girmektedir (Yılmaz, 2013, s. 27).

Turist rehberliği mesleği, gezmek, görmek, yeni mekanlar keşfetmek ve yeni insanlar tanımak gibi keyifli, eğlenceli ve kolay bir meslek gibi algılanmasına rağmen birçok zorluğu ve sorunu olan bir meslektir (Tsaur ve Lin, 2014, s. 28). Çalışma esnasında birçok insan ile etkileşim zorunluluğu olması ve iş gereği yoğun bilgi birikimi gerektirmesi, mesleğin fiziksel ve zihinsel açıdan yorucu olmasına sebebiyet vermektedir (Öter, 2007, s. 30). Nitekim turist rehberliği mesleği, cazip yönlerinin yanı sıra oldukça güç ve yorucu koşullarda çalışmayı gerektiren bir meslektir. Mesleğin olumsuz yönlerinin arasında mesai kavramının olmamasından dolayı uzun çalışma saatlerinin olması, fiziksel güç sarf edilmesi, çalışılmayan günlerde herhangi bir ücret alınmaması ve bununla birlikte sosyal güvencenin olmaması, otobüsle uzun süre yolculuk yapılması ve bundan dolayı kaza riskinin yüksekliği, hastalığa yakalanma ve gıda zehirlenmesi riskinin olması yer almaktadır (Yenipinar, 2019, s. 13).

Turist rehberliği mesleği, çalışma koşulları ve ortamı itibarıyla iş kazaları ve meslek hastalıkları konusunda birçok risk içermektedir. Bu riskler, turist rehberliği mesleğinin doğasında olan birtakım özelliklerden kaynaklanmaktadır. Bunların başında, turist rehberliği mesleğinin gün içerisinde uzun, değişken ve düzensiz çalışma saatlerine sahip olması gelmektedir (Tangüler, 2002, s. 41; Köroğlu, Şahin ve Tetik, 2007, s. 734). Turist rehberleri, devamlı otobüs ile seyahat etmelerinden dolayı trafik kazası riski ile sık sık karşılaşmaktadır (Batman, 2003; Wang, Jao, Chan ve Chung, 2010, s. 158; Köroğlu ve Köroğlu, 2011, s. 76). Turist rehberliğinin yorucu ve stresli bir meslek olduğu (Köroğlu ve diğerleri, 2007, s. 734) göz önünde bulundurulduğunda, meslekte meydana gelebilecek iş kazalarının temelinde uzun çalışma saatlerinin yarattığı fiziksel ve zihinsel yorgunluk ile bu yorgunluğun beraberinde getireceği stres, uykusuzluk gibi birçok faktörün yer aldığı söylenebilir.

Dünya Sağlık Örgütü'ne (World Health Organization [WHO]) göre meslek hastalıkları kavramı, iş ile ilgili tehlike unsurlarına maruz kalınması neticesinde ortaya çıkan bir hastalık durumudur (WHO, 2006). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2013, s. 7) ise meslek hastalığını, “çalışanın, yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir nedenle veya işin uygulama şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, fiziksel veya ruhen özürsüzlük durumları” şeklinde ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle meslek hastalıkları, işten kaynaklanabilecek veya işten dolayı ilerleyebilecek tüm hastalıklar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca meslek hastalıkları sadece işin neden olduğu hastalıkları değil, aynı zamanda önceden var olan hastalıklarda semptomların veya sakatlıkların yapılan işten kaynaklı şiddetlenmesini de kapsamaktadır (Coggon, 2001, s. 691). Meslek hastalıklarını ortaya çıkaran faktörler, iş kazalarını ortaya çıkaran nedenler ile aynıdır. Bu nedenler arasında çalışanın eğitimsiz, yorgun ve dikkatsiz olması, koruma araçlarının kötü ve yetersiz olması, çalışan sağlığı ve iş güvenliği kurallarına uyulmadan ve gerekli tedbirler alınmadan çalışmaya başlanması yer almaktadır (Mülayım, 2006). Ancak meslek hastalığı ile iş kazası kavramları arasındaki en büyük fark; iş kazalarının tek bir olaydan kaynaklı gerçekleşmesi, meslek hastalıklarının ise uzun süre bir tehlikeye maruz kalmanın neticesinde ortaya çıkmasıdır (Rainbird ve O'Neill, 1995, s. 187).

Günümüzde meslek hastalıkları, insanların iş hayatlarında sıkça karşılaştıkları önemli sorunlardan biri haline gelmiştir (WHO, 2006). Bir hastalığın meslek hastalığı sayılabilmesi için çalışanın iş, iş ortamı ve çalışma koşulları ile yakalandığı hastalık arasında bir ilişkisinin olması gerekmektedir. Bu ilişki kurulamıyorsa, meslek hastalığı söz konusu değildir (Arıcı, 2015, s. 317). Meslek hastalıkları genellikle önüne geçilebilir durumlardır. Nitekim bunu sağlamak için iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri alınmalıdır. Aksi halde çalışanlar, telafisi güç kayıplara maruz kalabilmektedir (Mil ve Güvercin, 2016, s. 83). Meslek hastalıklarında çalışma sürelerinin kısıtlanması, hastalığın; tedavi veya kontrolü için umut vadetse de genellikle ekonomik sıkıntı veya iş kaybına yol açmaktadır (Newman, 1995, s. 1132). Meslek hastalıklarının yönetimi ve önlenmesi, işyerinde maruz kalınan tehlikelerin azaltılmasına ve çalışanlar ile yöneticilerin daha iyi eğitilmesine bağlıdır (Landrigan ve Baker, 1991, s. 676).

Turist rehberliği mesleği, icrası sırasında yoğun çalışma temposu gerektirmekte; yaşanan fiziksel ve zihinsel yorgunluk, çeşitli hastalıkları tetikleyebilmektedir. Nitekim alan yazında yer alan çalışmalarda da meslekte karşılaşılan sorunlar arasında sağlık problemlerinin olduğundan bahsedilmektedir (Güzel vd., 2014; İlhan ve Soybalı, 2018). Düzensiz ve uzun çalışma saatleri, yetersiz molalar ve haftalık izinlerin düzensizliği gibi olumsuz durumlar turist rehberlerini kötü yönde etkilemektedir. Bu durumlar da turist rehberlerinin yaygın olarak kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları, psikolojik rahatsızlıklar ve stres yaşamasına neden olmaktadır (Yılmaz, 2009, s. 54; Ünal ve Oral, 2018, s. 472). Bununla birlikte ören yerlerinde, açık havalarda saatlerce güneşe maruz kalan turist rehberlerinin tansiyon rahatsızlıkları, kalp krizi veya beyin kanaması gibi çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaştıkları ifade edilmektedir (Köroğlu ve Köroğlu, 2011, s. 76). Tsaur ve Lin (2014, s. 35) turist rehberlerinin özellikle mide ve sindirim rahatsızlıklarından kaynaklı Ababneh (2017, s. 211) ise uzun saatler süren yürüyüş ağırlıklı turlardan kaynaklı meslek hastalıkları yaşadıklarını belirtmektedir. Turist

rehberliği mesleğinde fiziksel rahatsızlıkların yanı sıra psikolojik rahatsızlıklar da yaşanmaktadır. Mesleğin iş güvencesinin olmaması, yorucu ve stresli olması gibi çeşitli nedenler, turist rehberlerinin tükenmişlik hissine kapılmalarına sebep olmaktadır (Gökdemir ve Hacıoğlu, 2018, s. 516).

Turist rehberlerinde mevcut olan bir hastalık, mesleğin doğasında olan zor çalışma koşullardan dolayı artabilmekte ve zamanla kronik bir hale gelebilmektedir. Bununla birlikte mesleğin yoğun temposundan dolayı turist rehberlerinin zaman zaman dikkatsiz ve ihmalkâr olabilmeleri de mesleğin icrasında iş kazalarının yaşanmasına veya meslek hastalığına yakalanmalarına sebep olabilmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada turist rehberlerinin yaşadıkları iş kazaları ve mesleki hastalıklarının belirlenmesi ve meslek hayatlarına olan etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca çalışmada, turist rehberlerinin karşılaştıkları iş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik alınabilecek önlemlerin ve konuya ilişkin tavsiyelerin belirlenmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma soruları aşağıda yer almaktadır:

1. Turist rehberlerinin karşılaştıkları iş kazaları nelerdir?
2. Turist rehberlerinin karşılaştıkları meslek hastalıkları nelerdir?
3. Turist rehberlerinin karşılaştıkları iş kazaları ve meslek hastalıklarının mesleki hayatlarına yönelik etkileri nelerdir?
4. Turist rehberlerinin olası iş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik önlemler ve tavsiyeler nelerdir?

Araştırmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmasının nasıl ve neden sorularını temel alan, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinliğine incelemesine olanak veren araştırma yöntemidir (Yıldırım ve şimşek, 2016, s. 289; Yin, 2003, s. 1). Durum alışmaları gerçek ortamda neler olduğuna bakma, sistematik bir biçimde verileri toplama, analiz etme ve sonuçları ortaya koyma yoludur (Davey, 2009). Bir diğer tanıma göre durum çalışması, sınırlı bir sistemi derinlemesine betimleme ve inceleme olarak ifade edilmektedir (Merriam, 2015). Araştırmada durum çalışması desenlerinden bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır (Yıldırım ve şimşek, 2016). Bu desende iş kazası veya meslek hastalığı geçirdiği belirlenen turist rehberleri birer analiz birimi olarak ele alınmıştır. Durum çalışmasındaki “durum” ise, iş kazası ya da meslek hastalığı geçirme durumudur.

Evren - Örnekleme

Araştırmanın evreni, ruhsatname sahibi eylemli turist rehberlerinden oluşmaktadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve kartopu yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde daha önceden belirlenmiş olan belirli ölçütü karşılayan tüm durumların çalışılması temel anlayış olarak benimsenmektedir. Belirlenen ölçütler araştırmacılar tarafından oluşturulabildiği gibi daha öncesinde hazırlanmış ölçüt listesi de kullanılabilmektedir (Yıldırım ve şimşek, 2016). Bu kapsamda araştırmanın ölçütü doğrultusunda iş kazası ve/veya meslek hastalığı geçirmiş turist rehberleri araştırmaya dahil edilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi aracılığıyla bu ölçütü sağlayan turist rehberlerine ulaşılmıştır. 01 Nisan- 30 Haziran 2020 tarihleri arasında yürütölen araştırmada 50 eylemli turist rehberi ile e-posta yoluyla iletişime geçilmiştir. Ancak 44 turist rehberi görüşme sorularını cevaplayarak araştırmaya katılım göstermiştir. Veri toplama süreci, veriler tekrara düşmeye başladığında sonlandırılmıştır. Lincoln ve Guba (1985, s. 222) amaçlı örnekleme yönteminde, örnekleme büyüklüğünün belirlenmesinde bilgilerin göz önünde bulundurulması ve seçimin, örnekleme birimlerinden yeni bir bilgi alınamadığında sonlandırılması gerektiğini ifade etmektedir (Aktaran Merriam, 2015, s. 79). Nitel araştırmalarda doğunluğun dikkate alınmasının nedeni, örnekleme büyüklüğünün belirlenmesinin güç olması ve hesaplama yapılabilmesi için matematiksel bir formölün varlığı söz konusu olmamasıdır (Dongre, Deshmukh, Kalaiselvan ve Upadhyaya, 2009, s. 2). Nastasi (2015) ise nitel araştırmalarda örnekleme büyüklüğünün tercih edilen yöntemeye göre belirlenmesi gerektiğini ve derinlemesine görüşmelerde yaklaşık 30 katılımcının yeterli olduğunu belirtmektedir (Aktaran Başkale, 2016, s. 27).

Veri Toplama Araçları

Nitel veri toplama tekniğinin kullanıldığı araştırmada verilerin toplanması amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Araştırmada alışma grubuna yöneltilen soruların hazırlanması sürecinde, araştırmanın amacı ve yukarıda belirtilen araştırma soruları dikkate alınmış, araştırmanın cevap aradığı sorular açık bir şekilde belirlenmiştir. Soruların anlaşılabilir olmasına, birden fazla boyut ve yönlendirici ifadeler içermemesine dikkat edilmiştir. İlgili alan yazın taramasından faydalanılmasının yanı sıra oluşturulan

soruların araştırmanın amacına uygunluğunu tespit edilebilmesi için turizm rehberliği alanında bilimsel çalışmaları bulunan altı alan uzmanının görüşlerine başvurularak ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle araştırmacılar tarafından yazarları ve araştırmayı tanıtan bir metin hazırlanmış ve araştırmanın soruları da eklenerek katılımcı adaylarına e posta olarak gönderilmiştir. Katılımcılardan olumlu dönüş yapanlarla araştırmaya devam edilmiştir. Araştırma soruları tek tek gönderilmek suretiyle e-posta aracılığıyla katılımcılara yazılı olarak iletilmiştir. Katılımcıların cevapları beklenerek verilen cevaplara göre diğer sorular gönderilmiştir. Böylelikle senkronize olmayan görüşmeler aracılığıyla veriler toplanmıştır. E mail-görüşme (elektronik posta görüşme), katılımcının süreci kontrol etmesine, araştırma sorularını dilediği biçimde cevaplamasına, cevapları üzerine düşünmesine, verdiği cevapları gözden geçirmesine ve yüzeysel olmayan cevaplar vermesine olanak tanıyabilmesi sebebiyle nitel araştırmalarda tercih edilen tekniklerden biridir (Fritz ve Vandermause, 2018: 1641; James ve Busher, 2006: 407; Salman Yıkılmış, 2020).

Görüşme formunda demografik özelliklere ilişkin cinsiyet, medeni durum, yaş, öğrenim durumu, çalışma alanı, çalışma şekli, rehberlik eğitimi, hizmet grubu ve mesleki tecrübe süresine yönelik sorularla birlikte aşağıdaki yer alan açık uçlu sorular da yöneltilmiştir.

1. Meslek hayatınız boyunca iş kazası yaşadınız mı?
-Evet ise nerede yaşadınız?
-Evet ise iş kazasının yaşanma sebebi nedir?
2. İş kazalarını önlemek için neler tavsiye edersiniz?
3. Meslek hastalığı geçirdiniz mi?
-Evet ise meslek hastalığınız nedir?
-Evet ise meslek hastalığı geçirmenizin sebebi nedir?
4. Ne kadar süredir meslek hastalığı yaşıyorsunuz?
5. Meslek hastalığınıza doktor tarafından tanı konuldu mu?
6. Geçirdiğiniz meslek hastalığı için bir tedavi gördünüz mü?
-Evet ise ne tür bir tedavi uygulandı?
7. Doktorunuz tarafından meslek hastalığına yönelik bir öneri ya da uyarı verildi mi?
8. Meslek hastalığınız daha önce var olan bir hastalığınızı tetikledi mi?
9. Meslek hastalığınız iş hayatınızı nasıl etkiledi?
10. Turist rehberliği mesleğinde oluşabilecek meslek hastalıkları için sizce ne gibi önemler alınmalıdır?

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, tematik analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Tematik analizde, veriler içinde tema ve örüntüler aramak amacıyla analitik tekniklere odaklanılmaktadır. Tematik analizlerde “olaydan olaya, ortamdaki ortama ya da durumdan duruma değişen kodlarla kategorilerin ya da tematik düşüncelerin nasıl temsil edildiği” keşfedilebilmektedir (Glesne, 2015, s. 259). Bu yöntemde verilerden temalar oluşturulmakta, veriler eleştirel bir biçimde sentezlenmekte ve yorumlanmaktadır (Au, 2007, s. 259). Buradan hareketle bu araştırmada, sorulardan oluşturulan temalar doğrultusunda açık kodlama yapılmış, ardından kategoriler belirlenerek temalar altında uygun yere yerleştirilmiştir.

Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel (2016, s. 256) nitel araştırmalarda güvenilirliği artırmanın bir yolunun araştırmanın her aşamasının ve takip edilen her yolun detaylı bir biçimde tanımlanması olduğuna işaret etmektedir. Araştırma kapsamında izlenen her aşamaya ilişkin detaylı bilgiler verilerle güvenilirlik arttırılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın iç geçerliliğin sağlanması için verilerin tema ve kod işlemleri, çalışmanın yazarları tarafından tartışma ve uzlaşma yoluyla (Graneheim ve Lundman, 2004) gerçekleştirilmiştir. Böylelikle yapılan temalama ve kodlamaları işlemleri karşılaştırılarak verilerin doğruluğu kontrol edilmiş ve araştırmanın iç geçerliliği sağlanmıştır. Dış geçerlilik ise araştırma verilerinin, kategorilerinin diğer araştırmacıların anlayacağı bir şekilde verilerle benzer çalışmaların tekrarlanması konusunda kolaylık sağlamasıyla sağlanmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Değerleri

Değişkenler	n	%	Değişkenler	n	%
Cinsiyet			Çalışma Şekli		
Kadın	20	45,5	Acentaya Bağlı	8	18,2
Erkek	24	54,5	Serbest	36	81,8
Toplam	44	100	Toplam	44	100
Medeni Durum			Ruhsatnameyi Alış Şekli		
Bekar	31	70,5	Üniversite/Turizm Rehberliği Bölümü	41	93,2
Evli	13	29,5	Sertifika Programı	3	6,8
Toplam	44	100	Toplam	44	100
Yaş			*Hizmet Grubunuz		
20-30 yaş arası	20	45,5	Transfer	7	8
30-40 yaş arası	19	43,2	Gece Turu	11	12,5
40-50 yaş arası	5	11,4	Günlük Tur	36	40,9
Toplam	44	100	Paket Tur	34	38,6
Öğrenim Durumu			Toplam	88	100
Önlisans	1	2,3	Mesleki Tecrübe Süresi		
Lisans	19	43,2	1 yıldan az	3	6,8
Yüksek Lisans	17	38,6	1-5 yıl arası	21	47,7
Doktora	7	15,9	6-10 yıl arası	13	29,5
Toplam	44	100	11-15 yıl arası	3	6,8
Çalışma Alanı			16-20 yıl arası	3	6,8
Ülkesel	30	68,2	21 yıl ve üzeri	1	2,3
Bölgesel	14	31,8	Toplam	44	100
Toplam	44	100			

*Bu soruda birden fazla cevap verilebildiğinden dolayı toplam “n değeri” 44’den fazladır.

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan turist rehberlerinin %54,5’inin erkeklerden, %45,5’inin ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Medeni durumlarına göre ise katılımcıların %70,5’inin bekar %29,5’inin ise evli olduğu belirlenmiştir. Yaş dağılımlarına bakıldığında, katılımcıların çoğunluğunun %45,5 oranı ile 20-30 yaş aralığında ve %43,2 oranı ile 30-40 yaş aralığında yoğunlaştığu görülmektedir. Araştırmaya katılan turist rehberlerinin büyük çoğunluğunun lisans mezunu (%43,2) ve yüksek lisans mezunu olduğu (%38,6) yani eğitilmiş bireylerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya katılan turist rehberlerinin %68,2’si ülkesel %31,8’i ise bölgesel olarak çalıştığını ifade etmiştir. Rehberlerin çalışma şekline ilişkin dağılım incelendiğinde %81,8’inin serbest çalıştığı %18,2’sinin ise acentaya bağlı çalıştığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan turist rehberlerinin %93,2’si rehberlik eğitimini üniversitelerin turizm rehberliği/turist rehberliği bölümlerinden aldığını ifade ederken, %6,8’i Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın açmış olduğu kurs aracılığıyla bu eğitimi aldığını belirtmiştir. Turist rehberlerinin hizmet gruplarına göre dağılımlarına bakıldığında çoğunluğun %40,9 oranı ile günlük tur yaptığı, ikinci sırada ise %38,6 oranı ile paket tur yaptığıkları görülmektedir. Mesleki tecrübe sürelerine göre dağılımlarına bakıldığında ise, katılımcıların büyük çoğunluğunun %47,7 oranı ile 1-5 yıl arası, %29,5 oranı ile 6-10 yıl arası deneyime sahip olduğu ve tecrübeli rehberlerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2. Turist Rehberlerinin Geçirdiği İş Kazalarına İlişkin Ortaya Çıkan Temalar

Ana Temalar	Alt Temalar	n	%
İş Kazası Türü	Ayak/Bilek burkulması	9	39,1
	Trafik kazası	9	39,1
	Böcek sokması	2	8,7
	Düşme	1	4,3
	Köpek ısırması	1	4,3
	Zehirlenme	1	4,3
	Toplam		23
İş Kazasının Yaşandığı Yer	Ören yeri	12	54,5
	Tur aracı	9	40,9
	Yiyecek içecek işletmesi	1	4,5
Toplam		22	100

Tablo 2 Devamı. Turist Rehberlerinin Geçirdiği İş Kazalarına İlişkin Ortaya Çıkan Temalar

Ana Temalar	n		%	
	Alt Temalar	Kodlar	n	%
İş Kazasının Yaşanma Sebebi	Turist Rehberinden Kaynaklı Sebepler	Kişisel ihmal	5	18,5
		Aceleci davranma	2	7,4
		Dikkatsiz davranma	1	3,7
		Araç içinde ayakta anlatım yapma	1	3,7
		Uygun olmayan ayakkabı tercihi	1	3,7
	Tur Elemanları ve Diğer Paydaşlardan Kaynaklı Sebepler	İkinci şahıs hatası	6	22,2
		Tur şoförünün uykusuz yola çıkması	2	7,4
		Tur şoförünün ani fren yapması	1	3,7
		Tur şoförünün kırmızı ışık ihlali	1	3,7
		Tur şoförünün rehberin talimatlarına uymaması	1	3,7
Ziyaret Noktalarından Kaynaklı Sebepler	Ören yerinin arazi şartları	4	14,8	
	Bölgenin iklim şartları	1	3,7	
	Ziyaret noktasının ilaçlanmaması	1	3,7	
	Toplam		27	100

Tablo 2’de turist rehberlerinin geçirdikleri iş kazalarına ilişkin belirlenen temalar tekrarlanma sıklıkları ve yüzde oranlarıyla sunulmuştur. İş kazalarına ilişkin ortaya çıkan temalar, “iş kazası türü”, “iş kazasının yaşandığı yer” ve “iş kazasının yaşanma sebebi” olmak üzere 3 ana tema altında toplanmıştır.

İş kazası türü ana teması ile ilgili altı alt tema belirlenmiştir. 23 kere tekrarlanmış olan bu ana tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadelerin “trafik kazası (9)” ve “ayak/bilek burkulması (9)” olduğu görülmüştür. Turist rehberlerinin uzun süreli otobüs yolculukları yapmaları, trafik kazaları yaşamalarında önemli bir etken olarak görülebilmektedir. Yoğun bir tur programını yetiştirmeye çalışan tur şoförlerinin uykularını alamamış olması ve gereken dikkati gösterememeleri trafik kazalarına sebep olabilmektedir. Trafikte kurallara dikkat etmeyen farklı araçlar da tur araçlarını kazaya sürükleyebilmektedir. Ayrıca tur aracı içinde turist rehberinin ayakta anlatım yapması, ani frenlerde yaralanmaya hatta ölüme sebebiyet verebilmektedir. Turist rehberlerinin ayak/bilek burkulması yaşamaları ise arazi şartlarını bilmemeleri, yeterince donanımlı olmamaları ve uygun ayakkabı tercih etmemelerinden kaynaklanabilmektedir.

İş kazasının yaşandığı yer ana teması ile ilgili üç alt tema belirlenmiştir. 22 kere tekrarlanmış olan bu ana tema içerisindeki “ören yeri (12)” ve “tur aracı (9)” ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Ülkede kültür turlarının yoğunlukta yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda; turist rehberlerinin ören yeri ziyaretlerinin fazla olması, rehberlerin ören yerlerinde iş kazası yaşama ihtimallerini de arttırabilmektedir. Ören yerlerinin arazi şartlarının turist rehberleri tarafından bilinmemesi, ilgili sorumluların gerekli güvenlik önlemlerini almaması ve sit alanlarında yürüyüş platformlarının olmayışı iş kazalarına sebebiyet verebilmektedir. Gerçekleştirilen kültür turu programlarının yoğun olması, uzun süren otobüs yolculuklarını ve buna bağlı olarak da bazı iş kazalarını beraberinde getirebilmektedir.

İş kazasının yaşanma sebebi ana temasının altında ise “turist rehberinden kaynaklı sebepler”, “tur elemanları ve diğer paydaşlardan kaynaklı sebepler” ve “ziyaret noktalarından kaynaklı sebepler” olmak üzere üç alt tema belirlenmiştir. Alt temaların kategorileştirilmesi sonucunda turist rehberlerinin geçirdikleri iş kazalarının sebeplerine ilişkin toplam 13 adet kod tespit edilmiştir. Turist rehberlerinin geçirdikleri iş kazalarının sebeplerine ilişkin ortaya çıkan temaların tekrarlanma sıklığı ise 27’dir.

Turist rehberinden kaynaklı sebepler alt teması ile ilgili beş kod belirlenmiştir. 23 kere tekrarlanmış olan bu alt tema, iş kazasının yaşanma sebebi ana temasının %37’sini oluşturmaktadır. Bu alt temada tekrarlanma sıklığı en fazla olan ifadelerin “kişisel ihmal (5)” ve “aceleci davranma (2)” olduğu görülmüştür. Turist rehberlerinin; tur süresince birçok farklı rol ve sorumluluğunun bulunması, tur grubunun güvenliğinden ve memnuniyetinden sorumlu olması, zaman yönetimi, stres yönetimi gibi unsurlarla başa çıkmaya çalışması, turist rehberlerinin turlarda kişisel ihmalde bulunmalarına sebep olabilmektedir.

Tur elemanları ve diğer paydaşlardan kaynaklı sebepler alt teması ile ilgili beş kod belirlenmiştir. 11 kere tekrarlanmış olan bu alt tema, iş kazasının yaşanma sebebi ana temasının %40,7’sini oluşturmaktadır. Tur elemanları ve diğer paydaşlardan kaynaklı sebepler alt teması içerisindeki “ikinci şahıs hatası (6)” ve “tur şoförünün uykusuz yola çıkması (2)” ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Turistik destinasyonlarda özellikle yoğun sezonda, turizm hareketlerinin fazla olması ve taşıma kapasitesinin aşılması trafikte sorunlar yaşanmasına sebep olabilmektedir. Tur araçlarının kaza yapmasında tur şoförlerinin payı olabileceği gibi trafikte seyir halinde olan diğer araçların da bu kazalara sebebiyet vermesi ikinci şahıs hatası olarak

değerlendirilebilmektedir. Ayrıca yiyecek içecek işletmelerinde gıda kontrollerinin yapılmaması ve konaklama işletmelerinde ve/veya ören yerlerinde güvenlik önlemlerinin alınmaması da diğer paydaşlardan kaynaklı ikinci şahıs hataları olabilmektedir.

Ziyaret noktalarından kaynaklı sebepler alt teması ile ilgili üç kod belirlenmiştir. Bu alt tema altı defa tekrarlanmış ve iş kazasının yaşanma sebebi ana temasının %22,2'sini oluşturmaktadır. Bu alt temada tekrarlanma sıklığı en fazla olan ifadenin “ören yerinin arazi şartları (4)” olduğu görülmüştür. Turist rehberlerinin sıklıkla tur gerçekleştirdikleri ören yerlerindeki coğrafi koşullar (engebeli oluşu, dik yokuşlar vb.), mevsimsel şartlar (kar, yağmur, çamur vb.) ve alan/arazi eksiklikleri (uyarı levhalarının olmaması, bilgilendirme panolarının olmaması vb.) turlarda iş kazaları yaşanmasına neden olabilmektedir.

Tablo 3. Turist Rehberlerinin İş Kazalarına Yönelik Tavsiyelerine İlişkin Ortaya Çıkan Temalar

Ana Tema	Alt Temalar	Kodlar	n	%
İş Kazalarına Yönelik Tavsiyeler	Turist Rehberlerine Yönelik Tavsiyeler	Tur esnasında dikkatli olmak	12	13
		Araç hareket halindeyken ayakta anlatım yapmamak	10	10,9
		Muhtemel iş kazaları için tur öncesi tedbir almak/hazırlık yapmak	9	9,8
		Araç içerisinde tüm emniyet kemerlerinin takılı olmasını sağlamak	6	6,5
		Gidilen tura uygun malzeme bulundurmak (yürüyüş ayakkabısı, stick vb.)	6	6,5
		Tur esnasında gerekli olan tüm kurallara uymak	5	5,4
		Tur bölgesini önceden araştırmak (iklim, coğrafi koşullar vb. konularda)	3	3,3
		Grubun güvenliğini sağlamak	2	2,2
		Güvenli yürüyüş güzergahını takip etmek	2	2,2
		Öncelikli olarak kendi can güvenliğini sağlamak	2	2,2
		Tur öncesinde iyi uyumak ve dinlenmek	2	2,2
		Tura uygun kıyafet seçimi yapmak	2	2,2
		Risk almaktan kaçınmak	1	1,1
		İlkyardım bilgisine sahip olmak	1	1,1
		Tur esnasında tur aracını ve şoförünü gözlemlemek	1	1,1
		Tur esnasında yiyecek ve içecek tüketimi konusunda dikkatli olmak	1	1,1
		Tur şoförleri üzerinde baskı yaratmamak	1	1,1
		Turda görev alan diğer çalışanları dikkatli olmaları konusunda uyararak	1	1,1
		Tur Elemanları ve Diğer Paydaşlara Yönelik Tavsiyeler	Tur şoförünün trafik kurallarına uyması	5
	Trafik denetimlerinin artırılması	2	2,2	
	Tur şoförünün bilinçli ve dikkatli olması	2	2,2	
	Ziyaret noktalarında belirli dönemlerde ilaçlama yapılması	1	1,1	
	Seyahat Acentalarına Yönelik Tavsiyeler	Tur şoförlerinin çalışma saatlerinin düzenlenmesi/ iyileştirilmesi	3	3,3
	Eğitilmiş ve bilinçli işgörenlerin tercih edilmesi	2	2,2	
	Tecrübeli tur şoförlerinin işe alınması	2	2,2	
	Araçların sürekli kontrolü ve tur şartlarına uygunluğunun test edilmesi	2	2,2	
	Arkaya dönebilen rehber koltuklarının yapılması	1	1,1	
	Tur şoförleri üzerinde baskı yaratmaması	1	1,1	
	Bakanlık, TUREB ve Meslek Odalarına Yönelik Tavsiyeler	İş kazaları ve iş kazalarını önlemeye yönelik bilgilendirme toplantılarının yapılması/ kurs ve eğitim seminerlerinin düzenlenmesi	3	3,3
	Sit alanlarının platformlar eşliğinde grup yürüyüşlerine uygun hale getirilmesi	1	1,1	
	Toplam		92	100

İş kazalarına yönelik tavsiyeler ana temasının altında “turist rehberlerine yönelik tavsiyeler”, “tur elemanları ve diğer paydaşlara yönelik tavsiyeler”, “seyahat acentalarına yönelik tavsiyeler” ve “Bakanlık, TUREB ve Meslek Odalarına yönelik tavsiyeler” olmak üzere dört alt tema belirlenmiştir. Alt temaların kategorileştirilmesi sonucunda turist rehberlerinin iş kazalarına yönelik tavsiyelerine ilişkin toplam 31 adet kod tespit edilmiştir. Tablo 3’te iş kazalarına yönelik tavsiyelere ilişkin belirlenen temalar tekrarlanma sıklıkları ve yüzde oranlarıyla sunulmuştur. Bu verilere göre turist rehberlerinin meslek hastalıklarına yönelik tavsiyelerine ilişkin ortaya çıkan temaların tekrarlanma sıklığı 92’dir.

Turist rehberlerine yönelik tavsiyeler alt teması ile ilgili 12 kod belirlenmiştir. 67 kere tekrarlanmış olan bu alt tema, iş kazalarına yönelik tavsiyeler ana temasının %73’ünü oluşturmaktadır. Bu alt temada

tekrarlanma sıklığı en fazla olan ifadelerin “tur esnasında dikkatli olmak (12)”, “araç hareket halindeyken ayakta anlatım yapmamak (10)” ve “muhtemel iş kazaları için tur öncesi tedbir almak/hazırlık yapmak (9)” olduğu görülmüştür. Tur elemanları ve diğer paydaşlara yönelik tavsiyeler alt teması ile ilgili 4 kod belirlenmiştir. Toplam on kere tekrarlanmış olan bu alt tema, iş kazalarına yönelik tavsiyeler ana temasının %10,9’unu oluşturmaktadır. Tur elemanları ve diğer paydaşlara yönelik tavsiyeler alt teması içerisindeki “tur şoförünün trafik kurallarına uyması (5)”, “tur şoförünün bilinçli ve dikkatli olması (2)” ve “trafik denetimlerinin artırılması (2)” ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Seyahat acentalarına yönelik tavsiyeler alt teması ile ilgili altı kod belirlenmiştir. 11 kere tekrarlanmış olan bu alt tema, iş kazalarına yönelik tavsiyeler ana temasının %12,1’ini oluşturmaktadır. Bu alt temada tekrarlanma sıklığı en fazla olan ifadelerin “Tur şoförlerinin çalışma saatlerinin düzenlenmesi/iyileştirilmesi (3)”, “eğitilmiş ve bilinçli işgörenlerin tercih edilmesi (2)”, “tecrübeli tur şoförlerinin işe alınması (2)” ve “araçların sürekli kontrolü ve tur şartlarına uygunluğunun test edilmesi (2)” olduğu görülmüştür. Bakanlık, TUREB ve Meslek Odalarına yönelik tavsiyeler alt teması ile ilgili iki kod belirlenmiştir. Toplam dört kere tekrarlanmış olan bu alt tema, iş kazalarına yönelik tavsiyeler ana temasının %4,4’ünü oluşturmaktadır. Bakanlık, TUREB ve meslek odalarına yönelik tavsiyeler alt teması içerisindeki “İş kazaları ve iş kazalarını önlemeye yönelik bilgilendirme toplantılarının yapılması/ kurs ve eğitim seminerlerinin düzenlenmesi (3)” ifadesi en sık tekrarlanandır.

Turist rehberlerinin iş kazalarına yönelik tavsiyelerinin tekrarlanma sıklığı genel olarak incelendiğinde ise en çok tekrarlanan “tur esnasında dikkatli olmak” kodu olduğu, 12 kez tekrarlandığı ve turist rehberlerine yönelik tavsiyeler alt temasının %13’ünü oluşturduğu görülmektedir. Bu kodları sırasıyla turist rehberlerine yönelik tavsiyeler alt temasında %10,9 oranıyla “araç hareket halindeyken ayakta anlatım yapmamak”, %9,8 oranıyla “muhtemel iş kazaları için tur öncesi tedbir almak/hazırlık yapmak”, %6,5 oranıyla “araç içerisinde tüm emniyet kemerlerinin takılı olmasını sağlamak” ve %6,5 oranıyla “gidilen tura uygun malzeme buldurmak (yürüyüş ayakkabısı, stick vb.)” kodları izlenmektedir.

Tablo 4. Turist Rehberlerinin Geçirdiği Meslek Hastalığı Türüne İlişkin Ortaya Çıkan Temalar

Ana Tema	Alt Temalar	Kodlar	n	%
Meslek Hastalığının Türü/Tanıısı	Fiziksel Rahatsızlıklar	Ses kısılması	5	15,6
		Boğaz ağrısı	3	9,4
		Bel ağrısı	2	6,3
		Bel fıtığı	2	6,3
		Ayak ağrısı	1	3,1
		Zona	1	3,1
		Baş ağrısı	1	3,1
		Sırt ağrısı	1	3,1
		Topuk dikenisi	1	3,1
		Vücutun susuz kalması	1	3,1
		Boyun fıtığı	1	3,1
		Cilt rahatsızlığı	1	3,1
		Diz ağrısı	1	3,1
		Grip/Nezle	1	3,1
		Kemik iliği iltihabı	1	3,1
		Kilo alma	1	3,1
		Mide ağrısı	1	3,1
		Psikolojik olarak yıpranmak	4	12,5
		Psikolojik Rahatsızlıklar	Odaklanma sorunu	1
	Uyku düzeni bozukluğu		1	3,1
Zihinsel yorgunluk	1		3,1	
Toplam			32	100

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin %56,8’i meslek hastalığı geçirmediğini %43,2’si ise mesleki deneyimi süresince zaman zaman meslek hastalığı yaşadığını ifade etmiştir. Meslek hastalığı geçiren turist rehberlerinin %72,7’sinin hastalığı için tedavi görmediği %27,3’ünün ise doktor tedavisi gördüğü tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan turist rehberlerinin %88,6’sı geçirdiği meslek hastalığının daha önceki bir hastalığını tetiklemediğini, %97,7’sinin ise bu hastalığının kalıcı bir rahatsızlık bırakmadığını ifade ettiği görülmüştür.

Tablo 4’te görüldüğü üzere meslek hastalığının türü ana temasının altında “fiziksel rahatsızlıklar” ve “psikolojik rahatsızlıklar” olmak üzere iki alt tema belirlenmiştir. Alt temaların kategorileştirilmesi sonucunda turist rehberlerinin yaşadıkları meslek hastalıklarının türüne ilişkin toplam 21 adet kod tespit edilmiştir. Tablo 4’te meslek hastalıklarının türüne ilişkin belirlenen temalar tekrarlanma sıklıkları ve yüzde

oranlarıyla sunulmuştur. Elde edilen verilere göre turist rehberlerinin yaşadıkları meslek hastalıklarının türüne ilişkin ortaya çıkan temaların tekrarlanma sıklığı 32’dir.

Fiziksel rahatsızlıklar alt teması ile ilgili 17 kod belirlenmiştir. 25 kere tekrarlanmış olan bu alt tema, meslek hastalığının türü ana temasının %77,9’unu oluşturmaktadır. Bu alt temada tekrarlanma sıklığı en fazla olan ifadelerin “ses kısılması (5)”, “boğaz ağrısı (3)”, “bel ağrısı (2)” ve “bel fitiğı (2)” olduğı görülmüştür. Psikolojik rahatsızlıklar alt teması ile ilgili dört kod belirlenmiştir. Toplamda yedi kere tekrarlanmış olan bu alt tema, meslek hastalığının türü ana temasının %21,8’ini oluşturmaktadır. Psikolojik rahatsızlıklar alt teması içerisindeki “psikolojik olarak yıpranmak (4)” ifadesi en sık tekrarlanandır. Turist rehberlerinin turlardaki en temel görevlerinden biri bilgilendirme yapmaktır. Turist rehberleri uzun süren ve yoğun anlatım gerektiren turlarda oldukça fazla konuşmak zorunda kalabilmektedir. Bu durum turist rehberlerinin ses kısılmaları ve boğaz ağrıları yaşamalarına sebep olabilmektedir. Ayrıca tur esnasında saatlerce ayakta anlatım yapmak, uzun süren yürüyüşler gerçekleştirmek, fiziksel olarak çok fazla efor sarf etmek ve uzun süre araç içinde koltukta oturmak da bel ağrısı ve bel fitiğı gibi hastalıkları tetikleyebilmektedir. Özellikle yoğun sezonda üst üste turlar gerçekleştirmek, sürekli yeni insanlar tanımak, turistlerin sorunlarını çözmeye çalışmak, stresli bir iş yapmak, aileden ve evden uzak kalmak, tur esnasında ani ortaya çıkan sorunlarla başa çıkmaya çalışmak gibi etkenler turist rehberlerinin psikolojik olarak yıpranmalarına neden olabilmektedir.

Turist rehberlerinin yaşadıkları meslek hastalıklarının sebeplerine ilişkin tekrarlanma sıklığı genel olarak incelendiğinde ise en çok tekrarlananın “ses kısılması” kodu olduğı, beş kez tekrarlandığı ve fiziksel rahatsızlıklar alt temasının %15,6’sını oluşturduğı görülmektedir. Bu kodları sırasıyla psikolojik rahatsızlıklar alt temasında %12,5 oranıyla “psikolojik olarak yıpranmak” ve fiziksel rahatsızlıklar alt temasında %9,4 oranıyla “boğaz ağrısı” kodları izlemektedir.

Tablo 5. *Turist Rehberlerinin Geirdiğı Meslek Hastalıklarının Yaşanma Sebebine İlişkin Ortaya ıkan Temalar*

Ana Tema	Alt Temalar	Kodlar	n	%
Meslek Hastalığının Yaşanma Sebebi	Turist Rehberinden Kaynaklı Sebepler	Bavul indirip kaldırmak	1	3
		Herkese yardım etmeye çalışmak	1	3
		Kendini işe fazla kaptırmak	1	3
		Kişisel ihmal	1	3
		Tecrbesizlikten dolayı tur yönetimini tam olarak sağlayamamak	1	3
		Uzun seyahatler nedeniyle tuvalete gidemeyecek olma korkusu	1	3
		üst üste aynı tur programını yapmak	1	3
		Yanlış sezonda yanlış yerde çalışmak	1	3
		Yanlış sırt çantası seçimi	1	3
		Rehberlik Mesleğinin Doğasından Kaynaklı Sebepler	Kalabalık gruplara gün boyu yüksek sesle hitap etmek/çok konuşmak	5
	Fiziksel olarak efor sarf etmek		4	12,1
	Sıcak-soğuk dengesizliğı		2	6,1
	Yoğun alışma temposu ve stres		2	6,1
	çok fazla güneşte durmak		1	3
	Kalabalık ortamlarda bulunmak		1	3
	Kısa sürede çok fazla şeyi kontrol etmek zorunda kalmak		1	3
	Mesleğın alışma koşulları		1	3
	Mesleki deformasyon		1	3
	Uzun oturma süreci		1	3
	Uzun süre ayakta kalmak	1	3	
	Uzun ve düzensiz çalışma saatleri	1	3	
	Diğer Sebepler	Acenta tarafından hazırlanan çift transfer dahil olan günü birlik yoğun turlar	1	3
		Turistin nezaketsiz davranışları	1	3
		Tur şoförlerinin tur rehberine müdahil olması/tecrübesiz rehberlere lakayıt davranışlar	1	3
Toplam			33	100

Meslek hastalığının yaşanma sebebi ana temasının altında “turist rehberinden kaynaklı sebepler”, “rehberlik mesleğinin doğasından kaynaklı sebepler” ve “diğer sebepler” olmak üzere üç alt tema belirlenmiştir. Alt temaların kategorileştirilmesi sonucunda turist rehberlerinin yaşadıkları meslek hastalıklarının sebebine ilişkin toplam 24 adet kod tespit edilmiştir. Tablo 5’te meslek hastalıklarının yaşanma sebebine ilişkin belirlenen temalar tekrarlanma sıklıkları ve yüzde oranlarıyla sunulmuştur. Elde edilen

verilere göre turist rehberlerinin yaşadıkları meslek hastalıklarının sebebine ilişkin ortaya çıkan temaların tekrarlanma sıklığı 33'dür.

Turist rehberinden kaynaklı sebepler alt teması ile ilgili dokuz kod belirlenmiştir. Toplamda dokuz kere tekrarlanmış olan bu alt tema, meslek hastalıklarının yaşanma sebebi ana temasının %27'sini oluşturmaktadır. Bu alt tema içerisinde yer alan kodların ("bavul indirip kaldırmak (1)", "kendini işe fazla kaptırmak (1)", "üst üste aynı tur programını yapmak (1)", "yanlış sezonda yanlış yerde çalışmak (1)" ve "yanlış sırt çantası seçimi (1)") tekrarlanma sıklıklarının eşit olduğu görülmüştür. Rehberlik mesleğinin doğasından kaynaklı sebepler alt teması ile ilgili 12 kod belirlenmiştir. 21 kere tekrarlanmış olan bu alt tema, meslek hastalıklarının yaşanma sebebi ana temasının %63,5'ini oluşturmaktadır. Rehberlik mesleğinin doğasından kaynaklı sebepler alt teması içerisindeki "kalabalık gruplara gün boyu yüksek sesle hitap etmek/çok konuşmak (5)" ve "fiziksel olarak efor sarf etmek (4)" ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Turist rehberleri tur süresince hem araç içinde hem de alanda anlatım yapmaktadır. Araç içi anlatımlarda belirli ekipmanlardan destek alırken, alan anlatımlarında her zaman bu ekipmanlardan faydalanma imkanına sahip olmayabilmektedir. Alan anlatımlarında özellikle kalabalık gruplarda sesini tüm grup üyelerine duyurmak zorunda kalan turist rehberleri, yüksek sesle konuşmak durumunda kalabilmektedir. Bu da zamanla turist rehberlerinde belirli hastalıkların ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir. Diğer taraftan turist rehberleri, tur programı dahilinde gezilecek noktalarda yürüyüş, tırmanış ve hızlı hareket etmek gibi durumlarla karşı karşıya kaldıklarında oldukça fazla efor sarf etmek durumunda kalabilmektedir. Tur programlarının yoğun olması, turist rehberlerinin bu programları yetiştirmeye çalışmalarına, dolayısı ile çok fazla çaba sarf etmelerine ve yorulmalarına sebebiyet verebilmektedir.

Diğer sebepler alt teması ile ilgili ise üç kod belirlenmiştir. Bu alt tema 3 defa tekrarlanmış olup, meslek hastalıklarının yaşanma sebebi ana temasının %9'unu oluşturmaktadır. Bu alt tema içerisinde yer alan kodların da ("acenta tarafından hazırlanan çift transfer dahil olan günü birlik yoğun turlar (1)", "turistin nezaketsiz davranışları (1)" ve "tur şoförlerinin tur rehberine müdahil olması/tecrübesiz rehberlere lakayit davranışlar (1)") tekrarlanma sıklıklarının eşit olduğu görülmüştür.

Turist rehberlerinin yaşadıkları meslek hastalıklarının sebebine ilişkin ifadelerin genel olarak tekrarlanma sıklığı değerlendirildiğinde ise en çok tekrarlanan kodun "kalabalık gruplara gün boyu yüksek sesle hitap etmek/çok konuşmak" olduğu, beş kez tekrarlandığı ve rehberlik mesleğinin doğasından kaynaklı sebepler alt temasının %15,2'sini oluşturduğu görülmektedir. Bu kodları sırasıyla rehberlik mesleğinin doğasından kaynaklı sebepler alt temasında %12,1 oranıyla "fiziksel olarak efor sarf etmek", %6,1 oranıyla "yoğun çalışma temposu ve stres" ve %6,1 oranıyla "sıcak-soğuk dengesizliği" kodları izlemektedir.

Tablo 6. *Turist Rehberlerinin Geçirdiği Meslek Hastalıklarına İlişkin Ortaya Çıkan Temalar*

Ana Temalar	Alt Temalar	n	%	
Meslek Hastalığı Süresi	2 yıl	4	26,7	
	Mesleğin başlangıcından itibaren	3	20	
	1 yıl	2	13,3	
	Mesleğin ilk yılları	1	6,7	
	Zaman zaman	1	6,7	
	2 hafta	1	6,7	
	9 ay	1	6,7	
	5 yıl	1	6,7	
	20 yıl	1	6,7	
	Toplam		15	100
Meslek Hastalığının Tedavi Türü	İlaç tedavisi	9	47,4	
	İstirahat/Rapor	2	10,5	
	Serum tedavisi	2	10,5	
	Fizik tedavi	2	10,5	
	İğne tedavisi	1	5,3	
	Kür tedavisi	1	5,3	
	Sırt egzersizleri	1	5,3	
	Silikon kullanımı	1	5,3	
	Toplam		19	100

Tablo 6 Devamı. Turist Rehberlerinin Geçirdiği Meslek Hastalıklarına İlişkin Ortaya Çıkan Temalar

Ana Temalar	Alt Temalar	n	%	
Doktorun Meslek Hastalığına Yönelik Önerileri	İstirahat etmek	3	20,0	
	Stresten uzak durmak	2	13,3	
	Ağır kaldırmamak	1	6,7	
	Ağır olmayan sırt çantası kullanmak	1	6,7	
	Bol su tüketmek	1	6,7	
	Daha az yürümek	1	6,7	
	Ilık/Sıcak içecekler tüketmek	1	6,7	
	İlaçlara devam etmek	1	6,7	
	Meslekte karşılaşılabilecek problemlere karşı hazırlıklı olmak	1	6,7	
	Mikrofon kullanmak	1	6,7	
	Pastil kullanmak	1	6,7	
	Vitamin tüketimi yapmak	1	6,7	
	Toplam		15	100
	Meslek Hastalığının İş Hayatı Üzerine Etkileri	Maddi kazanç kaybı yaşamak	4	25
Psikolojik açıdan yıpranmak		3	18,8	
Stres bozukluğu		2	12,5	
Çalışmamaya bağlı işten uzaklaşma psikolojisi		2	12,5	
Fiziksel deformasyon		1	6,3	
Hastayken güler yüzlü olmanın zor olması		1	6,3	
Kendini yetersiz hissetmek		1	6,3	
Öz güven problemi yaşamak		1	6,3	
Yeni iş arayışı ve eğitim programlarına yönelmek		1	6,3	
Toplam			16	100

Tablo 6’da turist rehberlerinin geçirdikleri meslek hastalıklarına belirlenen temalar tekrarlanma sıklıkları ve yüzde oranlarıyla sunulmuştur. Meslek hastalıklarına ilişkin ortaya çıkan temalar “meslek hastalığı süresi”, “meslek hastalığının tedavi türü”, “doktorun meslek hastalığına yönelik önerileri” ve “meslek hastalığının iş hayatı üzerine etkileri” olmak üzere dört ana tema altında toplanmıştır.

Meslek hastalığı süresi ana teması ile ilgili dokuz kod belirlenmiştir. Toplamda 15 kere tekrarlanmış olan bu ana tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadelerin “iki yıl (4) ve mesleğin başlangıcından itibaren (3)” olduğu görülmüştür. Meslek hastalığının tedavi türü ana teması ile ilgili sekiz kod belirlenmiştir. Toplamda 19 kere tekrarlanmış olan bu ana tema içerisindeki “ilaç tedavisi (9)”, “fizik tedavi (2)”, “istirahat/rapor (2)” ve “serum tedavisi (2)” ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Doktorun meslek hastalığına yönelik önerileri alt teması ile ilgili 12 kod belirlenmiştir. Toplamda 15 kere tekrarlanmış olan bu ana tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadelerin “istirahat etmek (3)” ve “stresten uzak durmak (2)” olduğu görülmüştür. Meslek hastalığının iş hayatı üzerine etkileri alt teması ile ilgili dokuz kod belirlenmiştir. Toplamda 16 kere tekrarlanmış olan bu ana tema içerisindeki “maddi kazanç kaybı yaşamak (4)”, “psikolojik açıdan yıpranmak (3)”, “çalışmamaya bağlı işten uzaklaşma psikolojisi (2)” ve “stres bozukluğu (2)” ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Turist rehberleri, yaşadıkları meslek hastalıkları nedeniyle zaman zaman istirahat etme ve kendilerini dinlendirmek zorunda kalabilmektedir. Bu süreç içerisinde turist rehberleri tur alamadıkları için maddi olarak kayıplar yaşayabilmekte; psikolojik olarak işten uzaklaşabilmekte ve yaşadığı stres nedeniyle yıpranabilmektedir.

Tablo 7. Turist Rehberlerinin Meslek Hastalıklarına Yönelik Tavsiyelerine İlişkin Ortaya Çıkan Temalar

Ana Tema	Alt Temalar	Kodlar	n	%
Meslek Hastalıklarına Yönelik Tavsiyeler	Fiziksel Sağlığa Yönelik Tavsiyeler	Düzenli/sağlıklı/doğal beslenmeye dikkat etmek	9	13,2
		Tura uygun/donanımlı/kaliteli/ortopedik ayakkabı ve kıyafet tercih etmek	9	13,2
		Düzenli spor yapmak	6	8,8
		Yeterli/düzenli uyumaya dikkat etmek	6	8,8
		Düzenli olarak doktor kontrolünden geçmek	4	5,9
		Soğuk sıcak dengesine dikkat etmek	3	4,4
		Bol su tüketmek	2	2,9
		Ağır eşya taşımamak	1	1,5
		El ve vücut temizliğine dikkat etmek	1	1,5
		Güneşten korunmak	1	1,5
		Siğara tüketimini durdurmak	1	1,5
		Vitamin tüketmek	1	1,5

Tablo 7 Devamı. Turist Rehberlerinin Meslek Hastalıklarına Yönelik Tavsiyelerine İlişkin Ortaya Çıkan Temalar

Ana Tema	Alt Temalar	Kodlar	n	%
Psikolojik Sağlığa Yönelik Tavsiyeler		Turdan kaynaklı kendini psikolojik olarak yıpratmamak	3	4,4
		Psikolojik rahatsızlıklar konusunda profesyonel yardım almak	2	2,9
		Çalışma hayatını ve sosyal hayatı dengede tutmak	1	1,5
		Stres yapmamak	1	1,5
		Sürekli seyahat halinde olmanın doğuracağı tükenmişlik hissine karşı mesleği ve şartlarını kabullenmek	1	1,5
		Tur haricindeki sürelerde mümkün olduğunca zihinsel olarak dinlemek ve sevilen aktiviteleri yapmak	1	1,5
		Yoğun iş temposunda sağlığı aksatmamak	6	8,8
Turun İşleyişine Yönelik Tavsiyeler		Paket turları arka arkaya yapmamak	2	2,9
		Araçlarda mikrofon olmasına dikkat etmek	1	1,5
		Hastalığa uygun tur seçimi yapmak	1	1,5
		Kötü hava şartlarında esnetilebilir tur programı izlemek	1	1,5
		Sağlık sigortası yaptırmak	2	2,9
Tamamlayıcı Hizmetlere Yönelik Tavsiyeler		Meslek hastalığına ilişkin eğitim seminerlerine katılmak	1	1,5
		Stressiz tur yönetimi konusunda eğitim almak	1	1,5
Toplam			68	100

Tablo 7’de görüldüğü üzere meslek hastalıklarına yönelik tavsiyeler ana temasının altında “fiziksel sağlığa yönelik tavsiyeler”, “psikolojik sağlığa yönelik tavsiyeler”, “turun işleyişine yönelik tavsiyeler” ve “tamamlayıcı hizmetlere yönelik tavsiyeler” olmak üzere dört alt tema belirlenmiştir. Alt temaların kategorileştirilmesi sonucunda turist rehberlerinin meslek hastalıklarına yönelik tavsiyelerine ilişkin toplam 26 adet kod tespit edilmiştir. Tablo 6’da meslek hastalıklarına yönelik tavsiyelere ilişkin belirlenen temalar tekrarlanma sıklıkları ve yüzde oranlarıyla sunulmuştur. Elde edilen verilere göre turist rehberlerinin meslek hastalıklarına yönelik tavsiyelerine ilişkin ortaya çıkan temaların tekrarlanma sıklığı 68’dir.

Fiziksel sağlığa yönelik tavsiyeler alt teması ile ilgili 12 kod belirlenmiştir. Toplam 44 kere tekrarlanmış olan bu alt tema, meslek hastalıklarına yönelik tavsiyeler ana temasının %13,3’ünü oluşturmaktadır. Bu alt temada tekrarlanma sıklığı en fazla olan ifadelerin “düzenli/sağlıklı/doğal beslenmeye dikkat etmek (9)”, “tura uygun/donanımlı/kaliteli/ortopedik ayakkabı ve kıyafet tercih etmek (9)”, “düzenli spor yapmak (6)” ve “yeterli/düzenli uyumaya dikkat etmek (6)” olduğu görülmüştür. Psikolojik sağlığa yönelik tavsiyeler alt teması ile ilgili 6 kod belirlenmiştir. Toplam dokuz defa tekrarlanmış olan bu alt tema, meslek hastalıklarına yönelik tavsiyeler ana temasının %64,7’sini oluşturmaktadır. Psikolojik sağlığa yönelik tavsiyeler alt teması içerisindeki “turdan kaynaklı kendini psikolojik olarak yıpratmamak (3)” ve “psikolojik rahatsızlıklar konusunda profesyonel yardım almak (2)” ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Turun işleyişine yönelik tavsiyeler alt teması ile ilgili beş kod belirlenmiştir. Toplamda 11 kere tekrarlanmış olan bu alt tema, meslek hastalıklarına yönelik tavsiyeler ana temasının %16,2’sini oluşturmaktadır. Bu alt temada tekrarlanma sıklığı en fazla olan ifadelerin “yoğun iş temposunda sağlığı aksatmamak (6)” ve “paket turları arka arkaya yapmamak (2)” olduğu görülmüştür. Tamamlayıcı hizmetlere yönelik tavsiyeler alt teması ile ilgili üç kod belirlenmiştir. Toplam dört kere tekrarlanmış olan bu alt tema, meslek hastalıklarına yönelik tavsiyeler ana temasının %5,9’unu oluşturmaktadır. Tamamlayıcı hizmetlere yönelik tavsiyeler alt teması içerisindeki “sağlık sigortası yaptırmak (2)” ifadesi en sık tekrarlanandır.

Turist rehberlerinin meslek hastalıklarına yönelik tavsiyelerinin tekrarlanma sıklığı genel olarak incelendiğinde ise en çok tekrarlananların “düzenli/sağlıklı/doğal beslenmeye dikkat etmek” ve “tura uygun/donanımlı/kaliteli/ortopedik ayakkabı ve kıyafet tercih etmek” kodları olduğu, dokuz kez tekrarlandıkları ve fiziksel sağlığa yönelik tavsiyeler alt temasının %13,2’sini oluşturdukları görülmektedir. Bu kodları sırasıyla turun işleyişine yönelik tavsiyeler alt temasında %8,8 oranıyla “yoğun iş temposunda sağlığı aksatmamak”, fiziksel sağlığa yönelik tavsiyeler alt temasında %8,8 oranıyla “düzenli spor yapmak”, “yeterli/düzenli uyumaya dikkat etmek” ve %5,9 oranıyla “düzenli olarak doktor kontrolünden geçmek” kodları izlenmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Günümüzde iş kazaları ve meslek hastalıkları, bireylerin sosyal ve iş hayatını olumsuz yönde etkileyen önemli bir konudur. Turist rehberliği mesleği de birçok meslek grubu gibi çalışma koşulları gereği fiziki ve mental güç isteyen zor bir meslektir. Sık seyahatler gerektirmekle birlikte, kaza riskleri, yoğun iş temposu ve

uzun çalışma saatlerini bünyesinde barındıran yorucu ve stresli bir meslek olarak ifade edilebilmektedir. Tüm bu etkenler, turist rehberlerinde çeşitli sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, turist rehberliğinin turizm sektörü çalışanları arasında iş kazası ve meslek hastalıkları gibi sağlık sorunlarına maruz kalabilen bir meslek olduğu görülmektedir. İş kazaları ve meslek hastalıklarının ve bunlara yönelik alınabilecek önlemlerin tespit edilmesi mesleğin icrasında turist rehberlerine kılavuzluk edecektir. Turist rehberlerinin; muhtemel iş kazaları ve/veya meslek hastalıkları ile karşı karşıya kalmaları durumunda, konuya ilişkin bilgili, donanımlı ve tehlikelere karşı dikkatli olmaları önem arz etmektedir. Çünkü turist gruplarının güvenliğinin sağlanmasından sorumlu olan turist rehberlerinin, öncelikle kendilerinin sağlıklı ve güvende olmaları gerekmektedir. İş kazaları ve meslek hastalıkları, turist rehberliği mesleğine ilişkin önem arz eden bir konu olmasına rağmen, bu konulara turist rehberliği mesleğinin sorunlarının ele alındığı çalışmalarda teorik olarak ve bulgular kısmında değinilmiş, ancak doğrudan konuya ilişkin yürütülen uygulamalı bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle araştırmada elde edilen sonuçlar, ilgili alan yazında yer alan bu çalışmaların teorik alt yapıları ile desteklenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgular ışığında, araştırmaya katılan turist rehberlerinin en fazla karşılaştıkları iş kazalarının trafik kazası olduğu tespit edilmiştir. Nitekim ilgili alan yazında turist rehberliği mesleğinin sorunlarını ele alan bazı araştırmaların bulgularında; mesleğin uzun süreli seyahatleri gerektirmesi ve yorucu olması nedeniyle turist rehberlerinin kaza yaşayabilme risklerinin yüksek olduğu (Batman, 2003, s. 133), paket turlarda operasyonel risklerden kaynaklı olarak ölümlerle sonuçlanabilecek olay veya kazalar ile karşı karşıya kalınabileceği (Wang vd., 2010, s. 158), turist rehberlerinin çalışma ortamlarında güvenlik ve emniyet açısından korunmasız olduğu (Nyahunzvi ve Njerekai, 2013, s. 6) ve turist rehberliği mesleğinde tam anlamıyla iş güvenliği sağlanamadığı (İlhan ve Soybalı, 2018, s. 20) dile getirilmektedir.

Yaşanan iş kazalarının çoğunlukla ören yerlerinde ve tur araçlarında gerçekleştiği; iş kazalarının gerçekleşme sebebinin ise ören yeri arazi şartları, ikinci şahıs hatası ve kişisel ihmallerden kaynaklı olduğu görülmektedir. Nitekim Köroğlu ve Köroğlu (2011, s. 76) da turist rehberlerinin sürekli otobüslerde seyahat etmesinin trafik kazası riskini arttırdığını, bunun yanı sıra ören yerlerinde saatlerce bedenlen güç sarf eden ve sıcakta çalışan turist rehberlerinin çeşitli sağlık sorunları ile karşılaştıklarını dile getirmektedir. İş kazalarına sebebiyet veren etkenler arasında, insanların bilinen ve kanıksanan riskleri hafife almaları olduğu ifade edilmektedir (Saari, 2001, s. 3). Bu durumun, iş kazalarının sebepleri arasında yer alan ikinci şahıs hataları ve kişisel ihmallerin gerekçesini açıklayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin çoğunluğunun meslek hastalığı yaşamadığı görülmektedir. Bunun sebebinin, katılımcıların çoğunluğunun genç yetişkin bireylerden oluşması ve mesleki tecrübe açısından uzun yıllar sektör içerisinde yer alarak fiziksel ve ruhsal açıdan yıpranmamış olmalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Katılımcıların yaşadıkları meslek hastalıkları içerisinde en sık tekrarlananların “ses kısıklığı”, “psikolojik yıpranmalar”, “boğaz ağrısı” ve “bel ağrısı” olduğu görülmektedir. Meslek hastalıklarının yaşanma sebeplerinde ise, “kalabalık gruplara gün içinde yüksek sesle hitap etmek, fiziksel olarak efor sarf etmek, yoğun çalışma temposu ve stres ve sıcak soğuk dengesizliği” ifadeleri dikkat çekmektedir. Güzel vd. (2014, s. 187), mesleğe ilişkin engeller teması altında turist rehberliği mesleğinin duygusal olarak yıpratıcı olduğunu ve mesleki nedenlerle sağlık sorunlarının yaşandığını ifade etmiştir. Benzer şekilde ilgili alan yazında turist rehberlerinin mesleklerini icra ederken çalışma koşulları nedeniyle sağlık sorunları yaşadıklarını ifade eden çalışmalar bulunmaktadır (Köroğlu ve Köroğlu, 2011; Güzel ve Köroğlu, 2015; İlhan ve Soybalı, 2018). Batman (2003), Köroğlu, Şahin ve Tetik (2007) ve Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun (2008) tarafından yürütülen araştırmalarda turist rehberliğinin yorucu ve stresli bir meslek olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sürelerinin uzunluğu, molaların yetersizliği, izinlerin düzensizliği, kötü hava koşullarında çalışma ve uzun süre ayakta çalışma gibi olumsuz şartlar turist rehberlerini negatif olarak etkilemektedir. Bu sebeple turist rehberleri bu yorucu iş temposunda kas iskelet sistemi hastalıkları ve psikolojik rahatsızlıklar yaşayabilmektedir (Ünal ve Oral, 2018, s. 472-473).

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin büyük çoğunluğunun meslek hastalıkları hususunda tedavi görmediği ve hastalığa doktor tanısının konulmadığı belirlenmiştir. Turist rehberlerinin ise genellikle hastalıklarını ilaç tedavisi, fizik tedavi ve istirahat ile atlattıkları görülmektedir. Meslek hastalığı şikayeti ile doktora başvuran turist rehberlerine dinlenmeleri ve stresten uzak durmaları tavsiye edilmiştir. Yaşanılan meslek hastalıkları sonucunda turist rehberlerinin; çalışmadıkları gün nedeniyle maddi kazanç kaybına uğradıkları, psikolojik olarak yıprandıkları, stres bozukluğu yaşadıkları ve meslekten uzaklaşarak işten soğudukları tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin, tur esnasında yaşanabilecek iş kazalarının önlenbilmesine ilişkin meslektaşlarına yönelik sunduğu en sık tekrar edilen tavsiyeler arasında tur esnasında dikkatli olmak, tur aracı hareket halindeyken ayakta anlatım yapılmamak ve tur öncesi muhtemel kazalar hususunda tedbir almak bulunmaktadır. Turist rehberlerinin meslek hastalıklarını önlemeye yönelik meslektaşlarına sundukları tavsiyeler arasında ise düzenli, sağlıklı doğal beslemeye dikkat etmek, tura uygun kaliteli ortopedik kıyafetler tercih etmek, düzenli spor yapmak, yeterli ve düzenli uyumaya dikkat etmek ve yoğun iş temposunda sağlığı ihmal etmemek yer almaktadır.

Araştırma sonuçları çerçevesinde, turist rehberlerinin yaşadığı iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemeye ilişkin turist rehberlerine, turist rehberi istihdamı gerçekleştiren seyahat acentalarına, mesleki kurum ve kuruluşlara ve eğitim öğretim kurumlarına yönelik bazı önerilerde bulunulmuştur.

Araştırma sonuçları; turist rehberlerinin meslek hastalıklarını ihmal ettiğini, çoğunluğun meslek hastalığına ilişkin tedavi görmediğini ve hastalıklarına doktor tanısının konulmadığını göstermektedir. Bu bağlamda turist rehberlerinin öncelikle meslek hastalıklarını ciddiye alarak, tedavi olmak konusunda gecikmemeli ve konuya hassasiyet göstermelidir. Turist rehberleri; tur öncesi hazırlıkları kapsamında, gidilecek olan gezi güzergahına ve rotasına hakim olmalıdır. Turist rehberlerinin bu bilgilere sahip olması; uygun kıyafet seçilmesi, teknik donanım sağlanması ve arazi şartlarına uygun hareket edilebilmesi konusunda turist rehberlerine ve tur grubuna kolaylık sağlayacaktır. Turist rehberleri, muhtemel iş kazalarına karşı gerekli müdahaleyi gerçekleştirebilecek ilkyardım bilgisine sahip olmalıdır. Bu alanda yapılan eğitimlere katılım sağlamalıdır.

Seyahat acentaları, turist rehberleriyle belirli aralıklarla iletişime geçerek tur süresince yaşanan tehlikeleri tespit edip, sorunların kaynağına ilişkin çözümler üretmelidir. Örneğin, tur aracı kazalarını önlemek adına tur şoförlerinin işe alım süreçlerinde titiz davranılmalı ve tur şoförleri aralıklı olarak belirli testlere (psikolojik, teknik bilgi vb.) tabi tutulmalıdır. Benzer şekilde turist rehberlerinin belirli aralıklarla sağlık muayenelerinin olmasını sağlayarak, buna ilişkin rapor istenmelidir. Böylelikle hem turist rehberinin sağlık kontrollerini aksatmaması ve erken teşhis konulması hem de tur akışının rehber kaynaklı bozulmaması sağlanacaktır. Seyahat acentaları, turist rehberlerinin işe başlamadan önce temel iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerine katılmalarını sağlayarak, mesleğin icrası sırasında karşılaşılabileceği iş kazaları ve meslek hastalıkları hususunda bilgilendirmeli ve bu eğitimleri belirli periyodik sürelerde tekrarlamalıdır. Seyahat acentasına bağlı çalışan turist rehberlerinin dinlenme süreleri acentalar tarafından düzenlenmelidir. Serbest çalışan turist rehberleri ise kendi dinlenme sürelerini ihmal etmemeli, mutlaka kişisel istirahatlerine özen göstermelidir. Böylelikle fiziki yorgunluklar azaltılarak kas iskelet sistemi hastalıklarının oluşma riski önenebilir.

Turist rehberleri adayları yetiştiren eğitim öğretim kurumlarında, turist rehberlerinin meslekte yaşayabileceği tehlikeleri en aza indirebilmeleri için İş Sağlığı ve İş Güvenliği, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları gibi dersler müfredatlara dahil edilmelidir.

TUREB ve çatısı altında bulunan meslek odaları tarafından turist rehberlerinin meslek hayatında karşılaşılabilecekleri iş kazaları ve meslek hastalıkları hususunda bilgilendiren hizmet içi eğitimler düzenlenmeli ve iş sağlığı ve iş güvenliği konusunda eğitimler verilerek olası risklerin en aza indirilmesi sağlanmalıdır.

Gelecekte bu konuya ilişkin çalışma yürütmek isteyen araştırmacılar tarafından, turist rehberlerinin yaşadıkları iş kazaları ve meslek hastalıkları sonrasında meslekten ayrılma niyetleri belirlenebilir. Ayrıca, ilgili kurum ve kuruluşlar ile seyahat acentalarının, iş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik aldıkları tedbirler ve verdikleri eğitimler hususunda neler yaptıklarına dair durum tespiti yapılabilir.

Etik Beyan

“Turist Rehberlerinin Karşılaştıkları İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Ababneh, A. (2017). Tourist guides and job related problems, analysis and evidence from Jordan, *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, 18(2), 200-217.
- Ap, J. ve Wong, K. K. F. (2001). Case study on tour guiding: Professionalism, issues and problems. *Tourism Management*, 22(5), 551-563.
- Arıcı, K. (2015). *Türk sosyal güvenlik hukuku*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Au, W. (2007). High-stakes testing and curricular control: A qualitative metasyntesis. *Educational Researcher*, 36(5), 258-267.
- Aydın, U., Gökçek Karaca, N. Canbey Özgüler, V. ve Karaca, E. (2013). İş sağlığı ve güvenliği eğitiminin iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesindeki rolü. *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası*, 27(4), 24-45. [Erişim adresi: <https://ceis.org.tr/ceis-yayini/cimento-isveren-dergisi-temmuz-2013/>]
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Batman, O. (2003). Türkiye'deki profesyonel turist rehberlerinin mesleki sorunlarına yönelik bir araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 115-132.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (20. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Coggon, D. (2001). Monitoring trends in occupational illness. *Occupational and Environmental Medicine*, 58, 691-693.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi (ÇSGB). (2013). Meslek hastalıkları. Erişim adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/1340/meslekhastalıkları.pdf>.
- Davey, L. (2022). The application of case study evaluations. *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3.
- Dongre, A. R., Deshmukh, P. R., Kalaiselvan, G. ve Upadhyaya, S. (2009). Application of qualitative methods in health research: An overview. *Online Journal of Health and Allied Sciences*, 8(4), 1-5.
- Fritz, R. L. ve Vandermause, R. (2018). Data collection via in-depth email interviewing: Lessons from the field. *Qualitative Health Research*, 28(10), 1640-1649.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş* (Çev: A. Ersoy ve P. Yalçinoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gökdemir, S. ve Hacıoğlu, N. (2018). Turist rehberlerinde tükenmişlik ve meslekten ayrılma niyeti. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 511-541.
- Graneheim, U. H. and Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: Concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24, 105-112.
- Güzel, F. Ö. ve Köroğlu, Ö. (2015). Turist rehberlerinin mesleklerine yönelik pozitif ve negatif yönlü algılarının içerik analizi yöntemi ile belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 155-174.
- Güzel, Ö., Türker, A. ve Şahin, İ. (2014). Profesyonel turist rehberlerinin algıladıkları mesleki engelleri belirlemeye yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, 173-190.
- Hamalainen, P., Takala, J. ve Saarela, K. L. (2006). Global estimates of occupational accidents. *Safety Science*, 44, 137-156.
- ILO. (1996). Recording and notification of occupational accidents and diseases. Genova: International Labour Office. [Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/normativeinstrument/wcms_107800.pdf]
- ILO. (1998). Statistics of occupational injuriencies. Genova: Sixteenth International Conference of Labour Statisticians. [Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/meetingdocument/wcms_088373.pdf]
- İlhan, Y. ve Soybalı, H. H. (2018). Turist rehberlerinin mesleki sorunları üzerine bir araştırma. *Turist Rehberliği Dergisi*, 1(1), 13-23.
- James, N. ve Busher, H. (2006). Credibility, authenticity and voice: Dilemmas in online interviewing. *Qualitative Research*, 6(3), 403-420.
- Karadeniz, O. (2012). Dünya'da ve Türkiye'de iş kazaları ve meslek hastalıkları ve sosyal koruma yetersizliği. *Çalışma ve Toplum*, 34(3), 15-75.
- Köroğlu, A. ve Köroğlu, Ö. (2011). Measuring the effects of job satisfaction to occupational health and safety attitudes of tour guides on business performance in Turkey. *2nd Rower Conference on Occupational Health and Safety Economics* (73-91), Sinaia, Romania.
- Köroğlu, Ö. Şahin, S. ve Tetik, N. (2007). Turizm sektöründe bayan çalışanların sorunları: Bayan profesyonel turist rehberlerinin karşılaştırdıkları sorunları belirlemeye yönelik sınırlı bir örneklem üzerinde araştırma. *I. Ulusal Türkiye Turizmi Kongresi Bildiriler Kitabı* (719-739), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Landrigan, P. J. ve Baker, D. B. (1991). The recognition and control of occupational disease. *Journal of the American Medical Association*, 266(5), 676-680.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev: S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Mil, H. İ. ve Güvercin, A. (2016). İş kazası ve meslek hastalığı sigortasının meslek hastalığı boyutunun analizi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 82-100.
- Mülayim, B. K. (2006). *İş kazası ve meslek hastalıkları kavramları* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Newman, L. S. (1995). Occupational illness. *The New England Journal of Medicine*, 333(17), 1128-1134.

- Nyahanzvi, D. K. ve Njerekai, C. (2013). Tour guiding in Zimbabwe: Key issues and challenges. *Tourism Management Perspectives*, 6, 3-7.
- Öter, Z. (2007). *Seyahat acentelerinde pazarlama bilgi sistemlerine turist rehberlerinin katkıları: Ege bölgesi örneği*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özbay, Y. ve Şahin, B. (1997). Stresle başa çıkma tutumları envanteri: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *IV. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*. Ankara, 1-3 Eylül.
- Rainbird, G. ve O'Neill, D. (1995). Occupational disorders affecting agricultural workers in tropical developing countries. *Applied Ergonomics*, 26(3), 187-193.
- Saari, J. (2001). Accident prevention today. *Magazine of the European Agency for Safety and Health at Work*, 4, 1-30.
- Salman Yıkılmış, M. (2020). Nitel araştırmalarda e-görüşme tekniği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 183-197.
- Tangüler, A. (2002). *Profesyonel turist rehberliği ve turist rehberlerinin seyahat acentası ve müşteri ilişkileri: Kapadokya örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tsaur, S. H. ve Lin, W. R. (2014). Hassles of tour leaders. *Tourism Management*, 45, 28-38.
- Ünal, A. ve Oral, T. (2018). Turist rehberlerinin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili sorunları ve çözüm önerileri. İçinde N. Hacıoğlu, C. Avcıkurt, A. Kılıç ve H. Ulusoy Yıldırım (Edt.), *Turist Rehberliği Üzerine Güncel Araştırmalar* (468-478). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Wang, K. C., Jao, P. C., Chan, H. C. ve Chung, C. H. (2010). Group package tour leader's intrinsic risks. *Annals of Tourism Research*, 37(1), 154-179.
- WHO. (2006). Declaration of workers health. Stres: WHO Collaborating Centres of Occupational Health [Erişim adresi: https://www.who.int/occupational_health/publications/declaration2006/en/]
- Yazıcıoğlu, İ., Tokmak, C. ve Uzun, S. (2008). Turist rehberlerinin rehberlik mesleğine bakışı. *Üniversite ve Toplum Dergisi*, 8(2), 1-19.
- Yenipinar, U. (2019). Turist rehberliği mesleği. İçinde Ö. Güzel ve Ö. Köroğlu (Edt.), *Kavramdan uygulamaya turist rehberliği mesleği* (ss. 1-18). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Genişletilmiş Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. İ. (2013). İş sağlığı ve güvenliğinde kaza zinciri teorisinin önemi ile açık işletmelerdeki tehlikeli hareket ve tehlikeli durumlar. *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 3, 27-39.
- Yılmaz, F. (2009). Küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de iş sağlığı ve güvenliği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 45-72.
- Yılmaz, G. (2005). İş kazalarından doğan sorumluluklar. *Müebendis ve Makina Dergisi*, 46(543), 3-11.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research design and methods* (3. Baskı). United States: Sage Publications Thousand Oaks.

EXTENDED ABSTRACT

Risk, in the context of working conditions, is a phenomenon that exists in every occupational group. Risks in business life also bring work accidents and occupational diseases. The tourist guidance profession also contains many threats in terms of occupational accidents and occupational diseases due to the working environment and conditions. The tourist guiding profession has risky aspects as well as providing benefits such as getting to know people of different nationalities, opening a door from every geography and learning about the cultures of different countries. Many factors such as long working hours, physical and mental fatigue, intensity, insomnia due to the nature of the profession lay the groundwork for occupational accidents and occupational diseases. Even existing diseases increase or become chronic due to the characteristics of the profession. The fact that there are some carelessness and negligence due to the intensity of the profession may cause occupational accidents and occupational diseases while the tourist guides are performing their profession. Determination of occupational accidents and diseases and revealing the measures that can be taken against them will guide the tourist guides in the practice of the profession. Tourist guides who are likely to be faced with a possible work accident or occupational disease should be knowledgeable, attentive and careful in this regard. Because it is important that the tourist guides, who are responsible for ensuring the safety of tourist groups, are first of all to be healthy and safe. In this context, in this study, it is aimed to determine the occupational accidents and occupational diseases experienced by tourist guides and to reveal their effects on their professional lives. In line with the purpose of the research, answers to the following questions were sought: 1. What are the occupational accidents that tourist guides encounter? 2. What are the occupational diseases that tourist guides face? 3. What are the effects of work accidents and occupational diseases they encounter on their professional life? Qualitative research method was preferred in the study, and in this context, case study design was used. The working group of the research consists of the tourist guides with license. The purposeful sampling method was preferred in determining the sample of the study. To obtain research data, a semi-structured interview form was prepared and sent to tourist guides via e-mail. 44 interview forms were obtained between 01 April and 30 June 2020.

The data obtained in the research were analyzed using thematic analysis. In the research, open coding was done in line with the themes formed from the questions, then the categories were determined and placed in the appropriate place under the themes. The themes that emerged regarding the occupational accidents experienced by the tourist guides were grouped under three main themes: 'type of work accident', 'the place where the work accident happened' and 'the reason for the occupational accident'. Under the main theme of the recommendations of tourist guides for occupational accidents, four sub-themes have been determined as 'recommendations for tourist guides', 'recommendations for tour staff and other stakeholders', 'recommendations for travel agencies' and 'recommendations for the Ministry, TUREB and Professional Chambers'. Under the main theme of the type of occupational disease, two sub-themes were determined as 'physical ailments' and 'psychological disorders'. Under the main theme of the cause of occupational disease, three sub-themes have been determined as 'reasons arising from the tourist guide', 'reasons arising from the nature of the guidance profession' and 'other reasons'. The themes that emerged regarding occupational diseases experienced by tourist guides were grouped under four main themes: 'occupational disease duration', 'treatment type of occupational disease', 'doctor's recommendations for occupational disease' and 'effects of occupational disease on work life'. Under the main theme of the recommendations of tourist guides for occupational diseases, four sub-themes have been determined as 'recommendations for physical health', 'recommendations for psychological health', 'recommendations for the operation of the tour' and 'recommendations for complementary services'. As a result of the research, the most common occupational accidents encountered by tourist guides are 'traffic accidents' and 'foot/ankle sprains'. It has been determined that the occupational accidents experienced mostly occur in 'archeological site and tour vehicles' and the reason for the occurrence of occupational accidents is due to 'the land conditions of the archeological site', 'second person fault' and 'personal negligence'. Among the occupational diseases experienced by tourist guides, the most frequently recurring ones are 'hoarseness', 'psychological wear', 'sore throat' and 'low back pain'. The reasons for the illness are caused by 'talking crowded groups loudly during the day', 'exerting physical effort, 'intense work tempo and stress'. As a result of the occupational diseases experienced, it has been determined that tourist guides lost financial earnings were psychologically worn out, suffered from stress disorders and were distanced from their profession due to the days they were unable to work.

COVID-19 Pandemisinin Oluşturduğu Çevresel Belirsizliğe Karşı Uyum Stratejileri: Toplantı ve Kongre Otellerine Yönelik Bir Uygulama

Turgut TÜRKOĐLU¹, İsa YAYLA², Hüseyin PAMUKÇU³ ve Ümran YALÇIN⁴

Öz

Bu araştırmanın amacı, toplantı ve kongre temalı otel şİşletmelerinin çevresel belirsizlik unsuru olarak COVID-19 sürecinde uyguladıkları çevreye uyum stratejilerinin koşul bağımlılık kuramı kapsamında incelenmesidir. Bu doğrultuda araştırmada, Ankara Çankaya bölgesinde faaliyet göstermekte olan toplantı ve kongre temalı 5 yıldızlı otel şİşletmelerinin departman yetkilileri ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 15 Haziran-30 Haziran 2023 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Toplantı ve kongre temalı otel şİşletmelerinin COVID-19 sürecindeki çevreye uyum stratejilerinin koşul bağımlılık kuramı kapsamında değerlendirilmesi noktasında ise MAXQDA 2020 nitel veri analiz programı aracılığıyla içerik analizi uygulanmıştır. Araştırmada, kongre ve toplantı temalı otel şİşletmelerinin çevreye uyum sağlamak amacıyla örgüt stratejisi üzerinde yoğunlaştığı ve örgütsel küçülmeye gidilmek zorunda kaldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Koşul Bağımlılık Kuramı, Turizm, Toplantı ve Kongre Oteli, COVID-19

Adaptation Strategies Against Environmental Uncertainty Generated by the COVID-19 Pandemic: An Application for Meeting and Congress Hotels

Abstract

This research aims to examine the environmental adaptation strategies implemented by the meeting and congress-themed hotel businesses as an element of environmental uncertainty during the COVID-19 process, within the scope of condition dependency theory. In this direction, face-to-face interviews were conducted with the department officials of 5-star hotel businesses operating in the Ankara Çankaya region with the theme of meetings and congresses. The data obtained as a result of the interviews conducted over the semi-structured interview form between June 15 and June 30, 2023 were subjected to descriptive analysis. Content analysis was applied through the MAXQDA 2020 qualitative data analysis program at the point of evaluating the environmental adaptation strategies of meeting and congress-themed hotel businesses within the scope of condition dependency theory. In the research, it has been determined that congress and meeting-themed hotel businesses focus on organizational strategy to adapt to the environment, and organizational downsizing has to be made.

Keywords: Contingency Theory, Tourism, Meeting and Congress Hotel, COVID-19

Atf İçin / Please Cite As:

Türkoğlu, T., Yayla, İ., Pamukçu, H. ve Yalçın, Ü. (2024). COVID-19 pandemisinin oluşturduğu çevresel belirsizliğe karşı uyum stratejileri: toplantı ve kongre otellerine yönelik bir uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 356-367. doi:10.33206/mjss.1329971

Geliş Tarihi / Received Date: 19.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.09.2023

¹ Doktora Öğrencisi – Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, turgut.turkoglu44@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-9535-1908

² Dr. – Kültür ve Turizm Bakanlığı, isa.yayla@kulturturizm.gov.tr,

 ORCID: 0000-0002-6473-7904

³ Doç. Dr. – Afyon Kocatepe Üniversitesi, Turizm Fakültesi, hpamukcu@aku.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-9673-5604

⁴ Yüksek Lisans Öğrencisi – Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, umranyalcinn@gmail.com,

 ORCID: 0000-0003-4476-6932

Giriş

Örgütlerin, dış çevrelerinde meydana gelen ve gelme ihtimali olan belirsizliklere karşı hazırlıklı olabilmesi, hayatta kalabilmesi, rekabet gücünü, hizmet kalitesini ve üretimini koruyabilmesi için değişen çevre şartları ile uyumlu hedeflerin ve stratejilerin ortaya konulması, örgüt yapısının bu yönde inşa edilmesi gerekmektedir (Çubukçu, 2018, s. 176; Fayganoğlu, 2019, s. 483; İraz, 2000, s. 162; Linden, 2021, s. 9). Özellikle talebin aşır kırılgan bir özellik taşıdığı turizm sektöründe çevrenin dinamik bir yapıya sahip olması, dolayısıyla çevre şartlarının geleceğine ilişkin durumların öngörülebilmesi, sektörde yer alan örgütlerin hazırlıklı ve yeniliklere açık olmasını gerektirmektedir (Hon ve Lui, 2014, s. 865). Örgütler ancak bu sayede rekabet ortamında başarı gösterebilecek, mevcut ve olası krizlere karşı direnç sağlayabilecektir (Darvishmotevali, Altınay ve Köseoğlu, 2020, s. 7). Hizmet odaklı bir sektör olan turizmde örgütlerin esnek ve organik bir yapıya sahip olması da bu uyum sürecinde bir avantaj sağlamaktadır. Bu sayede turizm işletmeleri değişen çevre şartlarına uyum sağlayabilmek için mevcut stratejilerini, planlamalarını ve örgüt yapılarını değiştirerek yeni süreçlere hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmektedir (Çelik, 2020, s. 732). Nitekim turizm işletmeleri; kuş gribi, 12 Eylül ve çeşitli bölgelerde gerçekleştirilen diğer terör saldırıları, doğal afetler gibi bir anda ortaya çıkabilen ve önüne geçilemeyen krizlerle karşı karşıya kalmış ve yoğun küresel rekabet ortamında faaliyetlerini sürdürebilmeleri için çevrede meydana gelen değişmelere paralel olarak kendi örgüt yapılarını değiştirmeye başlamışlardır (İraz, 2000, s. 155). COVID-19 pandemisinin de yol açtığı ekonomik ve sosyal etkiler neticesinde bireylerin ve kuruluşların iş ve meslekler hakkındaki algılarını yeniden şekillendirmesi ve iş dünyasında hem mikro hem de makro değişimlere yol açtığı görülmektedir. (Kramer ve Kramer, 2020, s. 1).

Bu araştırmada toplantı ve kongre turizmi işletmelerinin COVID-19 sürecinde karşılaştığı sorunların belirlenmesi, bu sorunları giderebilmek ve süreci en az zararlı atlatabilmek, müşteri memnuniyetini ve hizmet kalitesini koruyabilmek adına koşul bağımlılık kuramının çevre, teknoloji, strateji ve örgüt yapısı bileşenlerinden yola çıkılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Önceki yıllarda savaş, deprem, terör saldırısı gibi çeşitli krizlerin turizm sektörü üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiş olmakla birlikte Akpınar ve Selçuk (2021) tarafından yapılan çalışmada İzmir'de yer alan otellerinin COVID-19 sürecinden ne şekilde etkilendiği koşul bağımlılık kuramı kapsamında ele alınmıştır. Bu araştırmada ise doluluğunun ve gelirinin önemli bir bölümünün toplantı ve kongre katılımcısı turistlere bağlı olduğu, dolayısıyla COVID-19 tedbirleri ve uygulamaları kapsamında toplu etkinliklerin yasaklandığı göz önüne alınarak bu konseptte sahip otellerin hangi sorunlarla karşılaştığı ve bu sorunlara yönelik ne gibi çözüm önerilerinin getirildiği üzerinde durulmuştur. Araştırmanın, COVID-19 salgınının etkisinin azaldığı bir dönemde gerçekleştirilmiş olması, işletmelerin bu süreçten ne gibi çıkarımlarda bulunduğu ve bu çıkarımların geleceğe yönelik etkilerinin belirlenmesi, toplantı ve kongre temalı otel işletmelerinin olası krizlere karşı hazırlıklarının ortaya konulması noktasında önem taşımaktadır.

Koşul Bağımlılık Kuramı ve Turizm Sektöründe Çevresel Belirsizlik

Örgütler, en az maliyet ile en yüksek kalitede ürün sunarak mevcut müşterisini elinde tutmayı, pazarını genişletmeyi, rekabet gücü elde etmeyi, kârlılığını ve sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için örgütlerin ürün kalitesini, teknolojisini, örgüt yapısını ve stratejilerini içinde bulunduğu sektörün şartlarına, değişen müşteri taleplerine, piyasa koşullarına, teknolojiye ve çevresel değişkenlere göre yönlendirmesi gerekmektedir (Şeşen ve Basım, 2008, s. 176). Her örgüt bu değişimleri sağlarken içinde bulunduğu sektörün özelliklerine göre kararlar almakta, faaliyet göstermekte ve bu da koşul bağımlılık kuramında ifade edilen her örgüt için tek bir yönetim şeklinin olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır (Lawrance ve Lorsch, 1967, s. 4; Seymen, 2014, s. 139). Lawrance (1967) tarafından geliştirilen koşul bağımlılık kuramı; örgütlerin başarı sağlayabilmesi için yapıları ile koşul bağımlılık faktörleri arasında uyum olması gerektiğini ve örgütsel yapının teknoloji, strateji, örgüt büyüklüğü ve çevreden oluşan koşul bağımlılık faktörlerine bağlı olarak geliştiğini belirtmektedir (Aktaş ve Şener, 2012, s. 92; Sayılar, 2016, s. 21). Koşul bağımlılık faktörleri incelendiğinde, personel sayısını, görev dağılımını, departman yapısını, karmaşıklılığını ve departmanların birbirleriyle olan ilişkisini gösteren örgüt büyüklüğü (Sayılar, 2016, s. 32); ürünün üretim sürecini, şeklini ve bilgi teknolojilerini ifade eden teknoloji (Sargut ve Özen, 2007, s. 57); örgütlerin geleceğe yönelik amaçlarının, hedeflerinin ve bu hedeflere ulaşabilmek için gerekli işlemlerin ne olduğunun ve nasıl yapılacağının belirlenmesini ifade eden strateji (Aktan, 2008, s. 5) ve örgütün toplum, ekonomi, kültür, sosyal-siyasal yapı, müşteri, rakip ve dağıtım kanalları gibi ilişkide bulunduğu öğeleri barındıran çevre (Duncan, 1972, s. 314; Üsdiken, 1980, s. 159) bir araya gelerek örgüt bütünlüğünü oluşurmaktadır.

Koşul bağımlılık kuramına göre örgütler teknolojisini, stratejilerini ve örgüt yapısını dış çevreye göre şekillendirerek hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktadır. Çevre; teknolojinin, müşteri taleplerinin, piyasa şartlarının hızlı değişimi nedeniyle dinamik bir yapıya sahip olmakta (Bozağaç ve Aktaş, 2018, s. 42; Uzkuurt, 2002, s. 1) ve örgütler açısından belirsizlik unsuru oluşturmaktadır. Kurama göre çevresel belirsizlik, yöneticilerin çevresel faktörleri algılamada ve çevrede meydana gelen değişimleri tahmin etmede yeterli bilgi sahibi olamamaları anlamına gelmektedir (İraz, 2000, s. 158). Çevresel belirsizlik, gelecekteki olası durumlara ve bu durumların ne gibi sonuçlara yol açacağına, örgüte nasıl yansıtacağına ilişkin bilgi sahibi olamama, dolayısıyla bu olaylar karşısında örgüt stratejilerini, kaynaklarını, planlamasını nasıl kuracağını tahmin edememe gibi durumlara yol açmaktadır (Milliken, 1987, s. 134; Üsdiken, 1980, s. 160). Bu gibi sebepler örgütlerin yaşamlarını zorlaştırmakta, performansı ve varlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olmakta, örgütleri bu durumla yüzleşmek zorunda bırakmaktadır (Appiah vd., 2019, s. 368; Genç, 2011, s. 189; Yıldırım, 2018, s. 90; Yılmaz ve Çetinel, 2015, s. 223). Ayrıca örgütlerin karşılaşabileceği çevresel belirsizlik durumlarının önceden tahmin edilemez oluşu, farklı sektörlerde farklı etkilerinin bulunması, belirsizliklerin herhangi bir zamanda ve boyutta ortaya çıkabilir olması örgütlerin karşı karşıya olduğu durumun ciddiyetini artırmakta (Harrington, 2001, s. 387) ve koşul bağımlılık ile ilgili yapılan çalışmaların çevre faktörü üzerinde yoğunlaşmasına yol açmaktadır (Genç, 2011, s. 189; Robin vd., 2019, s. 16; Yılmaz ve Çetinel, 2015, s. 223).

Çevresel belirsizlikler doğal afet, salgın hastalık, siyasi ve ekonomik kriz, terör saldırısı, kazalar gibi beklenmedik olaylardan oluşabilmektedir. Örgütlerin kontrolü dışında gerçekleşen bu belirsizlikler, bölgesel etkiler ortaya çıkarabileceği gibi belirli bir bölgeyi aşarak küresel boyutlara da ulaşabilmekte ve her sektörü farklı düzeyde etkileyebilmektedir. Güvenlik ve sağlık unsurlarının ön plana çıktığı, eğlenme ve dinlenme faaliyetlerinin amaçlandığı, talebin ani değişimlere müsait olduğu turizm sektörü de bu belirsizlik durumlarından kolayca etkilenen kırılgan bir yapıya sahiptir (Pizam, 2002, s. 1; Zeng vd., 2005, s. 306). Nitekim 11 Eylül 2001 tarihinde, dünyanın ticaret merkezi olarak bilinen ikiz kulelere yapılan saldırı sonucunda turizm sektöründe belirgin düşüşler yaşanmıştır. Bu süreçte rezervasyonlar iptal edilmiş, seyahatler durdurulmuş ve güvenlik sebebiyle ülke turizmi zarar görmüştür. Ancak, saldırı sonrası ABD'nin bazı ülkelere yapılacak seyahatleri yasaklaması, diğer ülkelerin turizmüne de olumsuz yönde yansımıştır (Goodrich, 2002a; Goodrich, 2002b). Yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde etki gösteren ve küresel ekonomiye zarar veren Mortgage krizi (Dickerson, 2009) de turizm sektörünü olumsuz bir şekilde etkilemiştir (Mutlu ve Akbaş, 2021, s. 1493). 2002'de Çin'de ortaya çıkarak Hong Kong, Singapur ve Tayvan başta olmak üzere farklı ülkelere yayılan SARS virüsü, bölgeye gelenlerin sayısında ve otellerin doluluk oranında ciddi bir düşüşe yol açmıştır. Benzer şekilde, Asya'da ortaya çıkan ve kuş gribi olarak da bilinen H1N1 virüsü ise başta Avrupa olmak üzere farklı kıtalarda birçok ülkeyi etkisi altına alarak turizm sektörüne zarar vermiştir (Page vd., 2012; Pine ve McKercher, 2004; Skare vd., 2021; Zeng vd., 2005;). 2019 yılının sonlarına doğru Çin'in Vuhan eyaletinde ortaya çıkan ve koronavirüs (COVID-19) olarak adlandırılan bulaşıcı hastalık da etkileri devam eden, birçok sektörün yanı sıra turizm sektörünü de doğrudan etkileyen ve çevresel belirsizlik oluşturan bir krizdir.

COVID-19 salgını ortaya çıkmasından kısa süre sonra diğer ülkelere yayılmış ve küresel bir tehdit haline gelmiştir. Virüsün ortaya çıktığı ilk zamanlarda gerekli tedavi ve korunma yöntemlerinin bilinmemesi ve virüsün yayılımının hızlı olması, virüsün yayılımını azaltmak ve etkilerini en aza indirebilmek, toplumsal ve ekonomik yapının yeni çevre şartlarına uyumunu sağlayabilmek adına hükümetleri birtakım tedbirler almaya yöneltmiştir (Ho vd., 2021, s. 1; Kramer ve Kramer, 2020, s. 2; Linden, 2021, s. 2). Ulusal ve uluslararası seyahat yasakları, seyahat sonrası zorunlu karantina uygulamaları, restoranların ve yakın mesafe gerektiren diğer toplu alanların kapatılması gibi uygulamalar ile zarar gören turizm endüstrisinin bir parçası olan konaklama sektöründe de bu süreçte önemli sorunlar yaşanmıştır. Seyahat taleplerinin azalmasına bağlı olarak rezervasyonların iptal edilmesi, hizmet standartlarının değişmesi, hijyen için ek uygulamaların hayata geçirilmesi ve bunlara bağlı olarak maliyetlerin artması, personelin hastalık korkusundan dolayı çalışmak istememesi, turistlerin tercih ve beklentilerinin değişmesi, tesislere yönelik güven kaybı, tesis doluluk oranlarının azalması, geceleme sürelerinin düşmesi, bazı durumlarda personelin ve müşterilerin COVID-19 tedbirlerine ve kurallarına uymak istememesi gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır (Doğru ve Koçak, 2021, s. 107; Ertaç ve Candan, 2021, s. 489; Inkinen vd., 2021, s. 11; Karadeniz vd., 2020, s. 3128; Napierala vd., 2020). Buna bağlı olarak birçok işletme COVID-19 sürecinde zarar görmüş ve kapanmak zorunda kalmış, işten çıkarmaların bir sonucu olarak işletmelerin üretim ve performans düzeyleri azalmış, işsizlik artmış, bireysel ve toplumsal yaşamda sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Bakar ve Rosbi, 2020, s. 189; Blustein vd., 2020, s. 2; Rubeena ve Naz, 2020, s. 137).

COVID-19 sürecinde virüsün yayılımını önlemek ve turizm sektörünün bu süreçte aldığı zararı asgari düzeye indirmek amacıyla T.C. Sağlık Bakanlığı ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından genelgeler yayımlanmış ve diğer turizm hizmeti sunan işletmelerde olduğu gibi konaklama işletmelerinde de birtakım önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Böylece “yeni normal” olarak adlandırılan süreçte işletmeler, hizmet kalitesini ve güvenilirliğini yükselterek COVID-19 salgınına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu tedbirlerin yanı sıra konaklama sektörünün COVID-19 sürecindeki ve sonraki dönemde ortaya çıkabilecek benzer riskleri en az zararla atlatabilmesi için işletmelerin çevresel belirsizliklere hazırlıklı olması, değişen şartlara hızlı bir şekilde karşılık verebilmesi, çalışanlara gerekli eğitimin verilmesi, hizmet standartlarının ve çeşitlerinin değişen çevre şartları ve müşteri talepleri göz önünde bulundurularak sağlanması, örgüt yapısının ve stratejilerinin belirsizliklere cevap verebilecek şekilde düzenlenmesi, müşterilerin yaşadığı güven duygusunun kazanılabilmesi ve hastalık korkusunun giderilebilmesi, uluslararası seyahat kısıtlamaları karşısında iç turizmin canlandırılmaya çalışılması gibi hazırlıklar yapması gerekli görülmektedir (Gössling vd., 2021, s. 15; Kumar, 2020, s. 183; Zajac vd., 2000, s. 429).

Yöntem

Bu araştırmanın amacı, toplantı ve kongre temalı otel işletmelerinin çevresel belirsizlik unsuru olarak COVID-19 sürecinde uyguladıkları çevreye uyum stratejilerinin koşul bağımlılık kuramı kapsamında incelenmesidir. Bu doğrultuda, toplantı ve kongre temalı otel işletmelerinin çevresel belirsizlik unsuru olarak COVID-19 sürecini nasıl karşıladıkları, yeni şartlara uyum sağlamak adına örgüt içine ve örgüt dışına yönelik ne tür faaliyetlerde buldukları, bu faaliyetlerin COVID-19 sürecine uyum sağlamada ne gibi etkileri bulunduğu, alınan tedbirlerin ve gerçekleştirilen uyum stratejilerinin COVID-19 sonrası sürece nasıl yansıdığı soruları cevaplanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, örgütlerin, koşul bağımlılık kuramının birleşenlerinden teknoloji, örgüt büyüklüğü, strateji ve çevre noktasında ne gibi değişiklikler uyguladığı ve/veya uygulamak zorunda kaldığı irdelenmiştir.

Evren-Örneklem

Araştırmanın evrenini Ankara Çankaya’da faaliyet göstermekte olan 5 yıldızlı toplantı ve kongre temalı otel işletmeleri oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem alma yoluna gidilmiş ve katılım göstermek isteyen 5 adet otel işletmesinin farklı departmanlarında faaliyet göstermekte olan yetkili kişiler ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılım gösteren katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgilerine Yönelik Bulgular

	İşletmede Çalıştığı Pozisyon	İşletmede Çalıştığı Süre
1	İnsan Kaynakları	7
2	İnsan Kaynakları	5
3	Kat Hizmetleri	15
4	Kat Hizmetleri	19
5	Kat Hizmetleri	25
6	Ön Büro	5
7	Ön Büro	5
8	Ön Büro	11
9	Servis Hizmetleri	7
10	Yiyecek ve İçecek/Mutfak	40
11	Yiyecek ve İçecek/Mutfak	10
12	Yiyecek ve İçecek/Mutfak	35
13	Yiyecek ve İçecek/Mutfak	15
14	Yiyecek ve İçecek/Mutfak	43
15	Yiyecek ve İçecek/Mutfak	35

Veri Toplama Aracı

Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden yararlanılmış ve araştırma soruları ilgili literatür taramasından (Akpınar ve Selçuk, 2021; Doğru ve Koçak, 2021; Karadeniz vd., 2020;) yola çıkılarak geliştirilmiştir. Araştırma verileri, 15-30 Haziran 2023 tarihleri arasında otel yöneticileri ve yetkilileri ile yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden gerçekleştirilen görüşmeler aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formunun tercih edilmesinin en önemli nedeni araştırmacıların, görüşmenin amacına ve akışına göre sorularını şekillendirebilmesi, katılımcıların cevapları doğrultusunda konuyu detaylandırabilmesi ve alt sorularla daha kapsamlı cevaplar elde edebilmesidir (Lorcu, 2020; Türnüklü, 2000). Ayrıca araştırmacının, araştırma sorularını cevaplayabileceği düşünülen kişilerle görüşerek daha sağlıklı cevaplar alabilmesi, konunun ilgili kişilerin bakış açısıyla incelenebilmesi, bu bakış açılarını oluşturan

etkenlerin ve süreçlerin belirlenmesini mümkün kılması sebebiyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği önem taşımaktadır (Yıldırım, 1999). Araştırma kapsamında, salgının kongre ve toplantı konseptine sahip otel işletmeleri üzerindeki etkisinin daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilmesi amacıyla farklı departmanların yetkilileri ile görüşülmüş ve 5 farklı otel işletmesinden 15 yetkiliden veri toplanmıştır.

Araştırma verileri COVID-19'un etkisinin azaldığı ve kısıtlamaların kaldırıldığı bir dönemde toplanmış olup bu durum birtakım gerekçelere bağlanmıştır. Türkiye'deki ilk vakanın Mart 2020'de tespit edilmesi ve salgının hızlı bir şekilde yayılmaya başlamasının ardından otel işletmeleri ve ilgili kurumlar, salgının seyrine göre çeşitli tedbirler almıştır. Alınan bu tedbirler, olası durumlar karşısında çeşitli ihtimalleri de göz önünde bulundurarak genişletilmiş ve her işletmenin kendi işleyişi ve anlayışı kapsamında olgunlaştırılmıştır. Bu kapsamda ilgili çalışma, COVID-19 salgınının kısmi olarak kontrol altına alındığı ve kriz riskinin azaldığı bir dönemde gerçekleştirilerek işletmelerin krize yönelik ne gibi tedbirler aldığını, krizin ardından bu tedbirlerde ne gibi değişikliklere gidildiğini, kriz sürecinden ne gibi çıkarımlar sağlandığını ve bu çıkarımların geleceğe yönelik ne gibi uygulamalara dönüştüğünü belirlemek açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda, literatürde yapılan çalışmaların genel itibarıyla COVID-19 sürecini değerlendirdiği göz önünde bulundurularak bu çalışmanın, ilgili süreci ve sonrasını kapsamı, turizm sektörünün geleceğine yönelik çıkarımlar sağlanması adına özgün bir nitelik taşıdığı ve araştırmayı önemli kıldığı düşünülmektedir.

Verilerin Analizi

Yapılan görüşme sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin koşul bağımlılık kuramı kapsamında ilişkilendirilmesinde ise içerik analizinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda MAXQDA'20 nitel veri analiz programından yararlanılmıştır. Veriler, koşul bağımlılık kuramının birleşenleri olan strateji, teknoloji, örgüt büyüklüğü ve çevre ile uyumlu olacak şekilde kategorize edilmiş ve kodlanmıştır. Yapılan kodlamalar MAXQDA'20'de yer alan "Yaratıcı Kodlama" seçeneği ile düzenlenerek görselleştirilmiştir.

Bulgular

Toplantı ve kongre temalı otel işletmelerinin çevresel belirsizlik unsuru olarak COVID-19 sürecinde uyguladıkları çevreye uyum stratejilerinin koşul bağımlılık kuramı kapsamında incelenmesi amacıyla 5 yıldızlı otel işletmeleriyle yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2'de katılımcıların, işletmelerin COVID-19 sürecinde karşılaştığı sorunlarla ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 2. Konaklama İşletmelerinin COVID-19 Sürecinde Karşılaştığı Sorunlara Yönelik Bulgular

Soru Sırası	Soru - Cevap	Katılımcı Numarası
1	<p>Çevresel bir belirsizlik olarak COVID-19 sürecini turizm ve konaklama sektörü için nasıl değerlendiriyorsunuz?</p> <p>Yurt içi ve yurt dışı seyahat kısıtlamaları sebebiyle turizm sektörü olumsuz etkilendi. Büyük organizasyonlar iptal edilmek zorunda kaldı.</p> <p>Sektörel açıdan düşüşler yaşandı, hizmetler neredeyse durma noktasına geldi. Personel olumsuz etkilendi. Sektör ve personel açısından kayıpları olan zorlu bir süreçti.</p> <p>Kapatılan oteller oldu, personel maaşlarında sorunlar yaşandı, işten çıkarmalar oldu.</p> <p>Daha önce böyle bir durum yaşanmadığı için gerekli hazırlıklarımız yoktu. Ancak nasıl önlem alınacağına dair tecrübe yaşandı.</p>	<p>K1, K4</p> <p>K12, K13, K14, K15</p> <p>K2, K5, K6</p> <p>K3, K15</p>
2	<p>Salgın sürecine uyum sağlanabilmesi adına örgüt içerisinde personele ve müşteriye yönelik ne gibi değişikliklere gittiniz? (Yeni tedbirler, hijyen koşulları, çalışma saatleri, hizmet şeklinde ve standartlarında değişiklikler vb.)</p> <p>Bakanlık tarafından getirilen yasaklara ve uygulamalara uyuldu. Hijyen noktasında yeni tedbirler getirildi. Misafirlerin güvenliği için getirilen tedbirler artırıldı, misafirlerle temas azaltıldı. Özellikle eldiven, maske, siperlik kullanımına, sosyal mesafe uygulamasına dikkat edildi. Odalar boşaldıktan sonra 24 saat boş bırakıldı, karantinalı odalar boşaldıktan sonra dezenfekte edildi. Personel aşı için teşvik edildi. Belirli aralıklarla COVID testi istendi.</p> <p>Departmanlar arasında bulaş riskini engellemek amacıyla birebir iletişim ve iş birliği kesildi.</p> <p>Açık büfeler kapatıldı ve yerine tabak servisine geçildi, oda sayısı azaltıldı, standart olmayan salonlar kapatıldı, toplantı ve kongreler iptal edildi.</p> <p>Personel noktasında azalmalar oldu. Personelin günlük çalışma saatleri ve haftalık izin günleri artırıldı. Personelin azlığına bağlı olarak farklı görevler verildi.</p> <p>Servisler tek personel tarafından gerçekleştirildi, Tek kullanımlık ürünler tercih edilmeye başlandı.</p> <p>Özellikle mutfakta kapalı ve tek kullanımlık ürünler kullanıldı.</p> <p>Odalarn temizlenmesi, mal kabul işlemleri, servis hizmetleri gibi konularda tedbirler alındı.</p>	<p>K1, K2, K3, K6, K12, K13, K14</p> <p>K9</p> <p>K2, K4, K10, K11</p> <p>K5, K7, K8, K10, K11</p> <p>K1, K2, K4, K10</p> <p>K15</p>

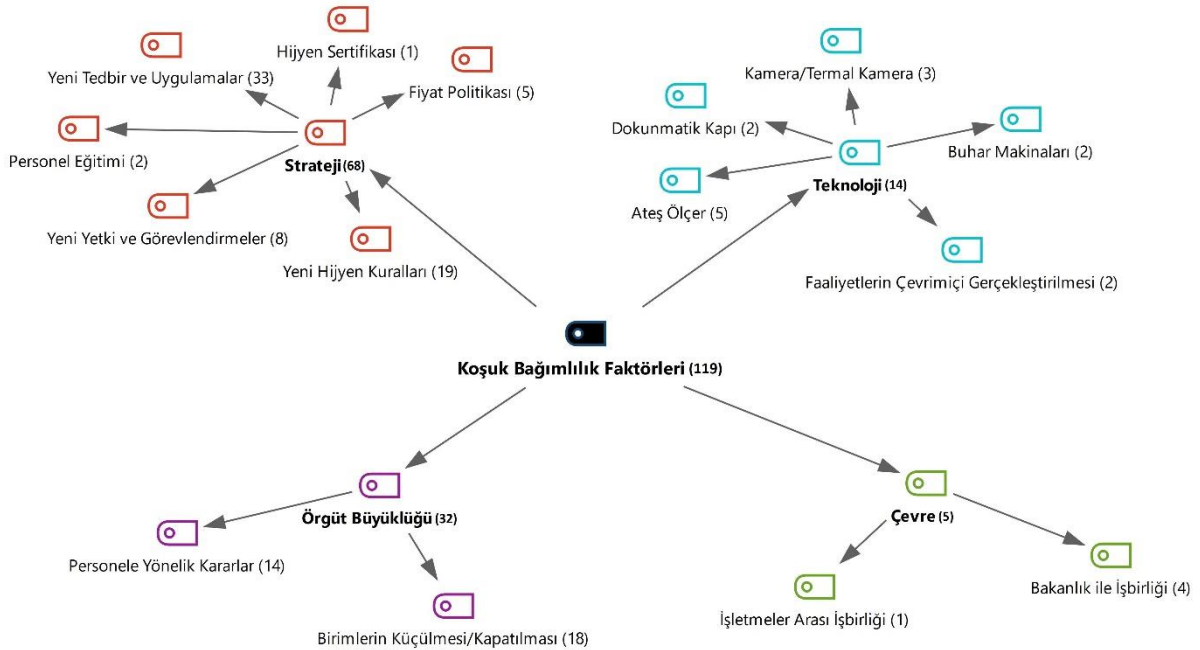
Tablo 2 Devamı. Konaklama İşletmelerinin COVID-19 Sürecinde Karşılaştığı Sorunlara Yönelik Bulgular

Soru Sırası	Soru - Cevap	Katılımcı Numarası
	COVID-19 süreci toplantı ve kongre turizmi bölgesi olan Ankara'yı nasıl etkiledi?	
3	Düğün, toplantı, kongre gibi büyük ve kalabalık etkinlikler iptal edildi. Kalabalık misafirler ve etkinlikler kabul edilmedi. Zorunlu iş seyahatleri gerçekleşti ve buna bağlı olarak turist sayılarında düşüş yaşandı.	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15
	Salgın sürecinde işletmenizde ne gibi değişiklikler yaşandı? Bu değişiklikler genellikle hangi departmanlarda gerekli oldu? Değişiklikleri hayata geçirirken ne gibi sorunlarla karşılaşıldı?	
	Bu dönemde çoğunlukla müşterilerle birebir temas halinde olan departmanlar etkilendi. Bellboy ön büro gibi departmanlar zorluklarla karşılaştı.	K1
	Kat hizmetlerinde büyük değişiklikler yaşandı. Odalar konaklamadan sonra bir gün arayla kullanıldı. Buhar makineleri ile temizlendi.	K10
4	Bütün departmanlar etkilenmekle birlikte özellikle yiyecek içecek, servis, ön büro ve kat hizmetlerinde sorunlar yaşandı ve bunlara yönelik tedbirler alınmaya çalışıldı. Personel azlığı bu sorunların başında gelmekteydi. Mevcut personele yeni görevler verilerek bu sorunlar aşılmaya çalışıldı.	K7, K8, K15
	Kat hizmetleri ve mutfak departmanında yaşandı. Mutfak noktasında, personel azlığından dolayı servisler yavaşladı. Sürekli maske kullanımı da kronik rahatsızlığı olanlar başta olmak üzere personel ve müşteri açısından sıkıntılar yaşattı. Personel azlığından dolayı mutfak personeli servis yapmak zorunda kaldı ve servis sırasında mesafe sıkıntısı oldu.	K2, K4, K5, K6, K9, K11, K12, K13, K14
	Mutfaktaki en büyük sorun servisin yavaşlaması ve müşterinin bekletilmesiydi.	K3
	Salgın sürecinde müşteri profilinde ve beklentilerinde değişiklikler oldu mu?	
	Müşteri profilinde değişikliğinden ziyade müşteri ve konaklama sayımızda düşüş yaşandı.	K2
5	Müşteri taleplerinde ve profilinde azalma oldu, sadece zorunlu iş seyahati gerçekleştiren turistler geldi.	K3, K4, K5, K6, K7, K8, K12, K13, K15
	Müşteri profilinde azalma oldu. Misafir grupları seyahati bıraktı. Büyük ve çocuk yaştaki misafirlerimiz gelmedi.	K9, K10, K11, K14
	Evet ise, değişen müşteri profilini ve beklentilerini karşılayabilmek adına ne gibi çalışmalar gerçekleştirdiğiniz, hangi değişikliklere yöneliniz?	
	Özellikle personelin hijyenine dikkat etmelerine yönelik beklenti oluştu. Müşterilerin potansiyeline ve portföyüne göre hijyen tedbirleri alındı. Misafirler otele girişte ateş ölçer ile karşılandı. Ateşi yüksek olan misafirler konaklama süresi boyunca odasından çıkmamak suretiyle koruma altına alındı. Misafirlerin ve personelin maske, eldiven kullanmasına ve sosyal mesafeye uyulmasına dikkat edildi. Çalışma alanları sıklıkla dezenfekte edildi ve personele hijyen eğitimi verildi.	K1, K4, K7, K8, K9, K10
	Odaların kullanım düzeni değiştirildi. Sırayla kullanıma açıldı ve konaklamanın ardından bir gün boş bırakıldı. Asansördeki kişi sayısı sınırlandırıldı.	K5
6	Büfedeki ürün çeşitliliği azaltıldı, açık büfe yerine oda servisine ve tabak servisine geçildi ancak müşteriler oda servisine kolay alışmadı. Oturma düzeni değiştirildi. Tek kullanımlık ürünlere olan talep arttı.	K6, K11, K13
	Tuvalet kapıları otomatik oldu, dokunmatik dezenfektan, termal ısıölçer ve ateş ölçümünü sağlayacak cihazlar alındı, toplantıların hibrit şekilde gerçekleştirilmesi için sistem alındı.	K14
	Fiyat konusunda tedbirler alındı, müşterileri çekmek için fiyatlar aşağıya çekildi.	K12, K15
	Fiyatlar konusunda tedbirler alındı. Biraz daha düşük fiyatlara çekildi ancak etkili bir yöntem olmadı. Çünkü ortada bir hastalık olduğu için gerektiği kadar, işlerini halledebilmek için otelleri tercih ettiler. Gerekeceği sürece otelde konaklamayı kestiler. İş amacıyla diğer şehirlerden gelen misafirler konaklamak yerine işlerini tamamlamak için günübirlik ziyaret gerçekleştirdiler.	K2
	COVID-19 salgınının işletmenizdeki teknoloji, stratejileri ve büyüklüğü üzerinde ne gibi etkileri ortaya çıktı?	
	Organizasyonların iptal edilmesi, turist sayısının ve konaklamanın düşmesi ile ekonomik sıkıntılar yaşandı. Buna bağlı olarak gelir düşüklüğü oldu ve personel işsiz kaldı. Dolayısıyla stratejik açıdan sorunlar yaşanmasına yol açtı.	K2, K3, K7, K8, K9, K11, K14
	Pandemi süresi boyunca otelin çalışmaması durumundan kaynaklı otel büyük bir zarara uğradı. Bu zarardan dolayı da geliştirilmesi ve değiştirilmesi gereken teknolojik aletlerin, oda içerisinde bulunan araç ve gereçlerin çoğu değiştirilemedi. Bu da otelin yenilenememesi ve pandemiden sonra gelişmemesine sebep oldu.	K1
7	Otel girişlerine termal ateş ölçer kameralar, dokunmatik dezenfektanlar, çöp kutuları konuldu. Otomatik/dokunmatik kapılar tercih edildi. Giriş ve çıkışlarda kart sistemine geçildi.	K4, K6, K10, K11, K12, K13, K15
	Misafir valizleri dezenfekte edildi. Odalar sterilize edildi. Odaların temizlendiğini belirten ve kapılar açıldııkça yırtılan kağıtlar yapıştırdıldı, bu sayede misafirler odaların daha önce kullanılmadığından emin oldu. Bu uygulama toplantı salonlarında da uygulandı.	K12, K15

Tablo 2 Devamı. Konaklama İşletmelerinin COVID-19 Sürecinde Karşılaştığı Sorunlara Yönelik Bulgular

Soru Sırası	Soru - Cevap	Katılımcı Numarası
8	COVID-19 salgınının oluşturduğu kriz durumunun olumsuzluklarını en çok hangi alanlarda hissettiniz? Örgüt yapınızda ve stratejilerinizde değişimler yaşandı mı?	
	Özellikle ekonomik açıdan etkileri oldu.	K5, K6, K8, K11
	Müşteri beklentilerinin ve taleplerinin karşılanması noktasında sorunlar yaşandı. Müşteri beklenti ve talepleri işletme açısından karşılanmış olsa da müşteri tarafından yetersiz görülebiliyordu. Personele duyulan güvensizlikten dolayı şikâyetler gelebiliyordu. Kat hizmetleri zorluklar yaşadı. Değişen hijyen ve tedbir kurallarına göre hareket etmeleri gerektiği ve iş yükü oldukça arttı.	K1, K3 K10
9	COVID-19 salgınından ne gibi çıkarımlar sağlandı? COVID-19 sürecinin ardından sonraki salgınlar ve/veya olası belirsizliklere karşı bir hazırlık düşünceniz var mı?	
	Ekonomiden dolayı yeniden gelebilecek bir salgın için aldığımız tedbir yok.	K6
	Sonraki salgınlar veya olası belirsizliklere karşı öngöründe bulunulmadığı için sonuçta covid19 da beklenilmeyen bir durumdu ve bu durumdan kaynaklı insanlar işletmesini ön planda tutmaya çalışsa ve verim almaya çalışsa da yapamıyor. Bundan sonraki salgınlar içinde mutlaka tedbirler alınıyor fakat salgının büyüklüğü tedbirleri etkileyebiliyor.	K1
	Hijyen kurallarının önem daha da arttı ve kalıcı hale getirildi.	K8, K9, K15
	Bu süreç, benzeri durumlar için acil önlem planları yapılması gerektiğini gösterdi.	K14
	Salgından sağladığımız çıkarım sayesinde stratejik ve ekonomik açıdan tedbirlerimiz oldu.	K3
	Hijyen ve temizlik kuralları, tek kullanımlık ürünler, maske ve mesafe uygulamaları gibi çeşitli tedbirler alındı. Bir daha salgın veya benzer bir durum yaşanırsa bu konuda tecrübe ve farkındalık sahibi olundu, neler yapılacağı konusunda panik olmadan daha kolay uyum sağlanabilir. Yazılı prosedürler kullanılır, yeni sorunlara karşı daha kolay uygulanabilir.	K2, K4, K5, K7, K9, K11, K12

COVID-19 salgınının kongre ve toplantı temalı otel işletmeleri üzerindeki etkilerinin koşul bağımlılık kuramı kapsamında değerlendirilmesi amacıyla tablo 2'de yer alan ifadeler içerik analizine tabii tutularak tematik kodlar haline getirilmiş ve şekil 1'de görselleştirilmiştir.

Şekil 1. COVID-19 Salgınının Otel İşletmeleri Üzerindeki Etkisinin Koşul Bağımlılık Kuramının Birleşenleri Kapsamında Değerlendirilmesi

Salgın döneminde işletmeler, değişen müşteri profili, istek ve beklentileri karşısında memnuniyeti sağlamak ve zararı önlemek amacıyla çeşitli stratejiler geliştirmek zorunda kalmıştır. Maske, eldiven, siperlik kullanımı, dezenfektanların konulması ve çalışma alanlarının sürekli dezenfekte edilmesi, personelin yeni sürece uyum sağlaması, kendisini koruyabilmesi ve müşteri memnuniyetinin sağlanması için personele eğitimlerin verilmesi, hijyen sertifikasının alınması gibi uygulamalar gerçekleştirilmiştir. İşten çıkarma, ücretsiz izine çıkarma ve vardiyalı çalışma gibi sebeplerle artan personel ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla mevcut personele yeni görevler verilmiş, personelin özellikle hijyen noktasında yetki sahibi olması uygun görülmüştür. Ayrıca müşteri çekebilmek amacıyla düşük fiyat politikası izlenmiştir.

Koşul bağımlılık kuramının bir diğer birleşeni olarak teknoloji ile ilgili işletmelerin, müşterinin ve personelin yüzeylere olan temasını azaltmak ve hijyeni sağlamak amacıyla yararlandığı görülmektedir. Kapıların otomatik kapı olması, termal ısıölçerlerin konulması, dokunmatik dezenfektanların ve kapı sistemlerinin tercih edilmesi, odaların temizliğinde buhar makinelerinin kullanılması ve toplantı gibi etkinliklerin hibrit sistemle gerçekleştirilmesi teknoloji ile ilişkilendirilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde kongre ve toplantı temalı otel işletmelerinin sahip olduğu müşteri profilinin ve sayısının düştüğü görülmektedir. Genç ve yaşlı turistlerin salgın riski ile seyahati bırakması, düğün, kongre, toplantı gibi toplu etkinliklerin iptal edilmesi ve sadece zorunlu iş seyahatlerinin devam etmesi sebebiyle işletmelerin ekonomik açıdan zarar gördüğü belirtilmiştir. İşletmelerin ekonomik zorluklarla karşılaşması, işletme içerisinde açık büfe, toplantı salonu gibi birimlerin kapatılmasına, personelin işten çıkarılmasına veya ücretsiz izne çıkarılmasına yol açmıştır. Mevcut personel ise vardiyalı çalışma düzenine geçmiş ve personel azlığından dolayı kendi görev tanımını dışında kalan işleri de yapmak zorunda kalmış ve görev belirsizliği yaşanmıştır. Özellikle mutfak ve kat hizmetleri bölümünde çalışan personelin iş yükünün arttığı belirtilmiştir. Örgüt büyüklüğü ile ilgili bu durum şekil 1’de “Personele Yönelik Kararlar” ve “Birimlerin Küçülmesi/Kapatılması” olarak ifade edilmiştir.

İşletmelerin salgın döneminde değişen çevre karşısında çevreye uyumlu ilgili yaklaşımları incelendiğinde; bakanlık tarafından getirilen tedbir ve uygulamaların gerçekleştirilmesi öne çıkmaktadır. Yapılan görüşme sonucunda sadece bir katılımcının işletmeler arasında fikir alışverişinde bulunduğu ve kendi tedbir ve uygulamalarının diğer işletmeler tarafından örnek alındığı görüşüne yer verilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Çevresel bir belirsizlik olarak değerlendirilen ve etkisi kısmen sürmekle birlikte kontrol altına alınan COVID-19 salgınının otel işletmeleri üzerindeki etkilerinin koşul bağımlılık kuramı kapsamında değerlendirilmesi amacıyla yürütölen çalışmada Ankara Çankaya bölgesinde faaliyet göstermekte olan kongre ve toplantı temalı beş yıldızlı otel işletmelerinin farklı departmanlarında görev yapan yetkililer ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Koşul bağımlılık kuramı kapsamında çevresel belirsizlik olarak değerlendirilen salgının nasıl ilerleyeceği, etkilerinin hangi boyutta ve ne şekilde gerçekleşeceği ile ilgili yeterli bilginin ve deneyimin olmaması işletmeler açısından büyük bir tehdit oluşturmuştur. Bu durum karşısında işletmeler, kriz azalana kadar hayatta kalmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bu arayışlardan birisi diş turistlerden ziyade iç turistlere odaklanan proaktif önlemlerin hayata geçirilmeye çalışılması olmuştur (Ertaç ve Cankan, 2021, s. 491). Ancak salgının ve getirdiğı riskin küresel bir boyutta olması iç turizmin de duraklamasına yol açmıştır. Kongre ve toplantı temalı otellerde de bu durum etkisini göstermiş ve mecburi iş seyahatleri dışında kalan konaklamaların ve etkinliklerin kısıtlanmasına yol açmıştır. Nazneen vd., (2020) yaptıkları çalışmada, salgının turistlerin seyahat konusundaki bilişsel davranışlarını etkilediğini, katılımcıların seyahat etmenin güvenli olmadığını düşündükleri, salgının turistlerin seyahat planlarına ve seyahat alışkanlıklarına etki ettiğini ve seyahat algılarını negatif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, güvenlik ve hijyen algısının turistik ürün satın alma kararlarında etkili bir faktör olacağı vurgulanmıştır. Gelen misafirlerin ise özellikle hijyen noktasında değişen beklentilerinin karşılanması gerekliliği, bakanlığın tedbir ve uygulamaları, dönemin şartları gereğince işletmeler çeşitli yenilikler yapmak zorunda kalmıştır.

Koşul bağımlılık kuramı kapsamında strateji, teknoloji, örgüt büyüklüğü ve çevre olarak dört temel bileşen üzerinden değerlendirilen bu yenilikler göz önüne alındığında işletmelerin değişen çevre şartlarına uyum sağlayabilmeyi amaçladığı görülmektedir. Özellikle örgüt büyüklüğü noktasında işletmelerin zorluklar yaşadığı, işten çıkarmalar sonucunda personelin bu süreçte ekonomik ve psikolojik açıdan zarar gördüğü, başta açık büfe, toplantı salonları olmak üzere bazı birimlerin kapatılması gerekliliği görülmektedir. Teknolojik yeniliklerin ve stratejik uygulamaların, işletmelerin sonraki süreçte sunacakları hizmet kalitesinin artması ve olası krizler karşısında tedbirli olunması noktasında olumlu yansımaları olacağı düşünülmektedir. Çevre noktasında ise işletmelerin sadece bakanlığın tedbir ve uygulamalarının dikkate alındığı ve özellikle

diğer işletmeler ile ortak çalışmalara yönelik bir cevabın verilmediği görülmektedir. Bu durum, araştırmanın kapsamını oluşturan işletmelerin zincir işletmeler olması ve kurumsal bir yapıya sahip olması ile açıklanabilmektedir.

İşletmeler, yoğun ve küresel rekabet ortamında, özellikle kriz zamanlarında faaliyetlerini sürdürebilmeleri için çevrede meydana gelen değişimlere paralel olarak kendi örgüt yapılarını değiştirmek zorundadır (İraz, 2000: 155). Belirsizliklere karşı yok gibi davranmak yerine mevcut durumun kabullenilmesi, gelişmeler takip edilerek gerekli eğitimlerin verilmesi, değişen teknolojiye ve şartlara uygun yeniliklerin yapılması ile uyum sürecinin başarılı şekilde gerçekleştirilmesi beklenmektedir (Darvishmotevali vd., 2020, s. 5). Hizmet odaklı bir sektör olan turizmde örgütlerin esnek ve organik bir yapıya sahip olması da bu uyum sürecinde bir avantaj sağlamaktadır. Bu sayede turizm işletmeleri değişen çevre şartlarına uyum sağlayabilmek için mevcut stratejilerini, planlamalarını değiştirerek yeni süreçlere hızlı bir şekilde uyum sağlayabilirler (Çelik, 2020, s. 732). Araştırmaya katılan katılımcıların da ifadeleri göz önüne alındığında salgın sürecinin önemli bir deneyim sunduğu ve ileride ortaya çıkabilecek benzer krizlere daha hazırlıklı olunabileceği üzerinde durulduğu belirtilmektedir. Yine de bu zamanlar kırılganlık ve belirsizlik zamanlarıdır ve bu nedenle işletmelerin, çeşitli öngörülemeyen olayların operasyonları üzerindeki etkisini ayırt etmeye çalışması ve bunlarla başa çıkmak için gereken metodolojileri kriz zamanlarından önce geliştirilmeleri gerekmektedir (Ertaç ve Candan, 2021: 489).

Etik Beyan

“COVID-19 Pandemisinin Oluşturduğu Çevresel Belirsizliğe Karşı Uyum Stratejileri: Toplantı ve Kongre Otellerine Yönelik Bir Uygulama” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 19.07.2023 tarih ve 2023/226 sayılı karar ile alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Akpınar, A. ve Selçuk, Ç. (2021). Koşul bağımlılık kuramı bağlamında COVID-19 krizi: Otel yönetimleri örneği. *University of South Florida M3 Publishing*, 16, 408-425. <http://hdl.handle.net/20.500.11787/7547>
- Aktan, C. C. (2008). Stratejik yönetim ve stratejik planlama. *İşveren Dergisi*, (Temmuz-Ağustos), 4-21.
- Aktaş, M. ve Şener, İ. (2012). Koşul Bağımlılık Kuramı. İçinde H. Cenk Sözen, H. Nejat Basım (Der.), *Örgüt Kuramları* (ss. 91-116). İstanbul: Beta Basım ve Yayıncılık.
- Appiah, B. K., Donghui, Z., Majumber, S. C. ve Monaheng, M. P. (2019). Effects of environmental strategy, uncertainty and top management commitment on the environmental performance: Role of environmental management accounting and environmental management control system. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(1), 360-370. <https://www.econjournals.com/index.php/ijeep/article/view/8697>
- Bakar, N. A. ve Rosbi, S. (2020). Effect of coronavirus disease (COVID-19) to tourism industry. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science*, 7(4), 189-193. <https://dx.doi.org/10.22161/ijaers.74.23>
- Blustein, D. L., Duffy, R., Joaquim, A. F., Cohen-Scali, V., Cinamon, R. G. ve Allan, B. A. (2020). Unemployment in the of COVID-19: A research agenda. *Journal of Vocational Behavior*, 119, 8-11. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103436>
- Bozağaç, F. ve Aktaş, M. (2018). Örgüt kuramları ve değişim. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 37-68.
- Çelik, T. S. (2020). An overview of four fundamental theories of organizations, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 730-746. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.548390>
- Çubukçu, M. (2018). Organizasyon yapısını belirleyen faktörler ve yapının önemi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 175-190. <https://doi.org/10.30803/adusobed.343212>
- Darvishmotevali, M., Altınay, L. ve Köseoğlu, M. A. (2020). The link between environmental uncertainty, organizational agility, and organizational creativity in the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 87, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102499>
- Dickerson, A. M. (2009). Over-indebtedness, the subprime mortgage crisis, and the effect on U.S. cities. *Fordham Urban Law Journal*, 36(3), 395-425. <https://ir.lawnet.fordham.edu/ulj/vol36/iss3/2>
- Doğru, E. ve Koçak, E. (2021). COVID-19 salgınının turistik hizmet sağlayan konaklama işletmelerine etkisi (Fethiye örneği). *Doğru Coğrafya Dergisi*, 26(45), 107-124. <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.848544>

- Duncan, R. B. (1972). Characteristics of organizational environments and perceived environmental uncertainty. *Administrative Science Quarterly*, 17(3), 313-327. <https://doi.org/10.2307/2392145>
- Ertaç, M., Cankan, E. (2021). Creating a sustainable tourism model in North Cyprus during the uncertainty of the COVID-19 pandemic. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 13(4), 488-497. <http://dx.doi.org/10.1108/WHATT-02-2021-0033>
- Fayganoğlu, P. (2019). Yenilik stratejilerinin örgütsel yapı unsurlarına yansımaları bağlamında çevresel belirsizliğin rolü. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(30), 483-496. <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1239>
- Genç, S. (2011). Yetenek temelli stratejik yönetim anlayışının ABD silahlı kuvvetlerinin teşkilat yapısına etkisi. *Güvenlik Stratejileri*, (21), 185-224.
- Goodrich, J. N. (2002a). September 11, 2001 attack on America: Impact on tourism security. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 11(4), 1-12. https://doi.org/10.1300/J073v11n04_01
- Goodrich, J. N. (2002b). September 11, 2001 attack on America: A record of the immediate impacts and reactions in the USA travel and tourism industry. *Tourism Management*, 23(6), 573-580. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(02\)00029-8](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(02)00029-8)
- Gössling, S., Scott, D. ve Hall, C. M. (2021). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>
- Harrington, R. (2001). Environmental uncertainty within the hospitality industry: Exploring the measure of dynamism and complexity between restaurant segments. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 25(4), 386-398. <https://doi.org/10.1177/109634800102500403>
- Ho, C. Y., Tsai, B. H., Chen, C. S. ve Lu, M. T. (2021). Exploring green marketing orientations toward sustainability the hospitality industry in the COVID-19 pandemic. *Sustainability*, 13, 1-18. <http://dx.doi.org/10.3390/su13084348>
- Hon, A. H. Y. ve Lui, S. S. (2014). Employee creativity and innovation in organizations review, integration, and future directions for hospitality research. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(5), 862-885. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-09-2014-0454>
- Inkinen, S., Williams, V. ve Hoque, W. M. (2021). Effect of contingency planning on survival of the hotels in California, USA amid COVID 19 pandemic. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 4(2), 11-19. <https://stratfordjournals.org/journals/index.php/Journal-of-Hospitality/article/view/848>
- İraz, R. (2000). Örgütsel değişim ve çevresel belirsizliği yönetmede kullanılan stratejiler. *Selçuk Üniversitesi MYO Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 155-163.
- Karadeniz, E., Beyaz, F. S., Ünlübulduk, S. N. ve Kayhan, E. (2020). COVID-19 salgınının turizm sektörüne etkilerinin ve uygulanan stratejilerin değerlendirilmesi: Otel yöneticileri üzerinde bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 3116-3136. <http://doi.org/10.26677/TR1010.2020.554>
- Kramer, A. ve Kramer, K. Z. (2020). The potential impact of the COVID-19 pandemic on occupational status, work from home, and occupational mobility. *Journal of Vocational Behavior*, (119), 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103442>
- Kumar, V. (2020). Indian Tourism industry and COVID-19: Present scenario. *Journal of Tourism & Hospitality Education*, 10, 179-185. <https://doi.org/10.3126/jthe.v10i0.28768>
- Lawrance, P. R. ve Lorsch, J. W. (1967). Differentiation and integration in complex organizations. *Administrative Science Quarterly*, 12(1), 1-47. <https://doi.org/10.2307/2391211>
- Linden, E. (2021). Pandemics and environmental shocks: What aviation managers should learn from COVID-19 for long-term planning. *Journal of Air Transport Management*, 90, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2020.101944>
- Lorcu, F. (2020). *Örneklerle Veri Analizi SPSS Uygulamalı*. (İkinci Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Milliken, F. J. (1987). Three Types of perceived uncertainty about the environment: State, effect, and response uncertainty. *Academy of Management Review*, (12), 133-143. <https://doi.org/10.5465/amr.1987.4306502>
- Mutlu, Ç. ve Akbaş, Z. (2021). 11 Eylül saldırıları ve 2008 ekonomik krizi örnekleri üzerinden terör ve ekonomik kriz olgularının yumuşak güç unsuru olarak turizm etkileri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1487-1508. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.777>
- Napierala, T., Leńniewska-Napierala, K. ve Burski, R. (2020). Impact of geographic distribution of COVID-19 cases on hotels' performances: Case of Polish cities. *Sustainability*, 12(11), 4697. <https://doi.org/10.3390/su12114697>
- Nazneen, S., Hong, X. ve Din, N. U. (2020). COVID-19 Crises and Tourist Travel Risk Perceptions. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3592321 (Erişim Tarihi: 5.11.2021). <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3592321>
- Page, S., Song, H. ve Wu, D. C. (2012). Assessing the impacts of the global economic crisis and swine flu on inbound tourism demand in the United Kingdom. *Journal of Travel Research*, 51(2), 142-153. <https://doi.org/10.1177/0047287511400754>
- Pine, R. ve McKercher, B. (2004). The impact of SARS on Hong Kong's tourism industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 16(2), 139-143. <https://doi.org/10.1108/09596110410520034>
- Pizam, A. (2002). Tourism and terrorism. *International Journal of Hospitality Management*, 21(1), 1-3. [https://doi.org/10.1016/S0278-4319\(01\)00037-8](https://doi.org/10.1016/S0278-4319(01)00037-8)
- Robin, C. F., Pedroche, M. S. C., Astorga, P. S. ve Almeida, M. M. A. (2019). Green practices in hospitality: A contingency approach. *Sustainability*, 11, 1-24. <https://doi.org/10.3390/su11133737>

- Rubeena, S. ve Naz, R. (2020). Impact of COVID-19 on employee engagement in 2020. *Journal of Management Research and Analysis*, 7(4), 137-141. <https://doi.org/10.18231/j.jmra.2020.033>
- Sağlık Bakanlığı. (2021). COVID-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi. <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/41940/0/covid19-toplumdasalginyonetimirehberi-19112021pdf.pdf> (Erişim Tarihi: 07.12.2021).
- Sargut, A. S. ve Özen, Ş. (2007). *Örgüt Kuramları*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sayılar, Y. (2016). The past, present and future of structural contingency theory. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 18(4), 1-48.
- Skare, M., Soriano, D. R. ve Porada-Rochon, M. (2021). Impact of COVID-19 on the travel and tourism industry. *Technological Forecasting & Social Change*, 163, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120469>
- Seymen, O. A. (2014). Koşul bağımlılık kuramı kapsamında örgüt büyüklüğü-örgüt yapısı ilişkisinin yazınsal açıdan eleştirel bir değerlendirmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 15(2), 135-165. <https://doi.org/10.24889/ifede.268173>
- Şeşen, H. ve Basım, H, N. (2008). Örgüt-çevre ilişkisinde uyum-seçim sorunsalına bütünlendirici bir yaklaşım: Birlikte evrim. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 7(1), 170-186.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559.
- Uzkurt, C. (2002). Çevresel belirsizliklere karşı rekabet avantajı yakalamada stratejik esnekliğin rolü ve firma performansına etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-20.
- Üsdiken, B. (1980). Örgütlerin çevre özelliklerinin ölçülmesi üzerine. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 157-177.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 23(112), 7-17.
- Yıldırım, A. (2018). Örgütsel değişimin yönetilmesi bağlamında "çevre-uyum ilişkisi." yeni kurumsal kuram ile kaynak bağımlılığı kuramları arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44), 89-102.
- Yılmaz, S. E. ve Çetinel, E. (2015). Örgütsel ölüm: Adaptasyon teorileri bağlamında bir değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 211-230.
- Zajac, E. J., Kraatz, M. S. ve Bresser, R. K. F. (2000). Modeling the dynamics of strategic fit: A normative approach to strategic change. *Strategic Management Journal*, 21(4), 429-453. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-0266\(200004\)21:4%3C429::AID-SMJ81%3E3.0.CO;2-#](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(200004)21:4%3C429::AID-SMJ81%3E3.0.CO;2-#)
- Zeng, B., Carter, R. W. ve Lacy, T. D. (2005). Short-term perturbations and tourism effects: The case of SARS in China. *Current Issues in Tourism*, 8(4), 306-322. <https://doi.org/10.1080/13683500508668220>

EXTENDED ABSTRACT

For organizations to be prepared for the uncertainties that may occur in their external environment, to survive, to protect their competitiveness, service quality and production, targets and strategies that are compatible with changing environmental conditions should be set and the organizational structure should be built in this direction. Especially in the tourism sector, where the demand is extremely fragile, the dynamic nature of the environment and the unpredictability of the future of environmental conditions require organizations in the sector to be prepared and open to innovations. As a result of the economic and social effects caused by the COVID-19 pandemic, it is seen that individuals and organizations reshape their perceptions about work and professions and lead to both micro and macro changes in the business world. The emergence of the COVID-19 epidemic and its intercontinental spread has also led to unexpected effects in the tourism sector. This research is aimed to examine the condition dependency theory based on the components of the environment, technology, strategy and organizational structure to determine the problems faced by meeting and congress tourism enterprises during the COVID-19 process, to overcome these problems, survive the process with the least damage, and to maintain customer satisfaction and service quality. The fact that the research was carried out in a period when the impact of the COVID-19 epidemic decreased, what kind of inferences the enterprises made from this process and the future effects of these inferences, and the preparation of meeting and congress-themed hotel enterprises against possible crises are important. Organizations aim to retain their current customers, expand their market, gain competitiveness, and ensure their profitability and sustainability by offering the highest quality product at the lowest cost. To achieve these goals, organizations need to direct their product quality, technology, organizational structure and strategies according to the conditions of the sector, changing customer demands, market conditions, technology and environmental variables. While each organization provides these changes, it makes decisions and operates according to the characteristics of the sector it is in, and this reveals the fact that there is no single management style for every organization expressed in the condition dependency theory. The condition dependency theory was developed by Lawrence (1967) which states that for organizations to be successful, there must be harmony between their structures and condition dependency factors and that

organizational structure develops depending on condition dependency factors consisting of technology, strategy, organization size and environment. According to the conditional dependency theory, organizations try to continue their lives by shaping their technology, strategies and organizational structure according to the external environment. Environment due to the rapid technology change, customer demands and market conditions, has a dynamic structure and creates an element of uncertainty for organizations. According to the theory, environmental uncertainty means that managers do not have enough information to perceive environmental factors and predict changes in the environment. Environmental uncertainty leads to situations such as not being able to have information about possible future situations, what consequences these situations will lead to and how they will reflect on the organization, and therefore not being able to predict how the organization will set up its strategies, resources and planning in the face of these events. Such reasons make the lives of organizations difficult, cause negative effects on their performance and existence, and force organizations to face this situation. In addition, the fact that environmental uncertainties that organizations may encounter are unpredictable, have different effects on different sectors, and that uncertainties can arise at any time and in size increase the severity of the situation that organizations face. In the tourism sector, the COVID-19 epidemic emerged unexpectedly and unexpectedly, causing a sectoral crisis. In the study carried out to evaluate the effects of the COVID-19 pandemic, which is considered an environmental uncertainty, on hotel businesses within the scope of condition dependency theory, interviews were held with officials working in different departments of five-star hotel businesses operating in Ankara Çankaya region with the theme of congresses and meetings. The lack of sufficient knowledge and experience about how the epidemic, which is considered an environmental uncertainty within the scope of the conditional dependency theory, will progress, to what extent and how its effects will occur, has created a great threat to businesses. In the face of this situation, businesses started to look for ways to survive until the crisis subsided. One of these searches has been to try to implement proactive measures that focus on domestic tourists rather than foreign tourists. However, the fact that the epidemic and the risk it brings has a global dimension has led to a pause in domestic tourism. This situation also showed its effect in congress and meeting themed hotels and led to the restriction of accommodation and activities other than compulsory business trips. Studies have found that the epidemic affects the cognitive behaviors of tourists about travel, the participants think that it is not safe to travel, the epidemic affects the travel plans and travel habits of the tourists, and negatively affects their travel perceptions. However, he emphasized that the perception of safety and hygiene will be an effective factor in the decision to purchase touristic products. Businesses had to make various innovations due to the necessity of meeting the changing expectations of the guests, especially in terms of hygiene, the measures and practices of the ministry, and the conditions of the period. Considering these innovations, which are evaluated on four basic components as strategy, technology, organization size and environment within the scope of condition dependency theory, it is seen that businesses aim to adapt to changing environmental conditions. It is seen that businesses have difficulties, especially in terms of organizational size, the personnel are damaged economically and psychologically as a result of dismissals, and some units, especially open buffet and meeting rooms, need to be closed. It is thought that technological innovations and strategic applications will have positive reflections in terms of increasing the service quality of the enterprises in the next period and being cautious in the face of possible crises. At the environmental point, it is seen that only the measures and practices of the ministry are taken into account and there is no answer for joint work with other enterprises. This situation can be explained by the fact that the enterprises that make up the scope of the research are chain enterprises and have an institutional structure.

İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Öğretim Süreçlerinin Kariyer Eğilimi ve Stresi Açısından İncelenmesi

Yasemin İPEK¹, Sümeyra ARICAN² ve Recai DOĞAN³

Öz

İlahiyat fakülteleri standart bir program uygulamaktadır. Bununla birlikte mezunları din referanslı eğitim ve hizmet alanlarında birbirinden farklı kariyer olanaklarıyla karşılaşmaktadır. Bu durum, bir taraftan öğrencilerin akademik iş yükünü artırırken diğer taraftan öğrencide kariyer belirsizliği oluşturabilmektedir. Yüksek din öğretimi kurumlarındaki öğrenci sayılarının artmasıyla birlikte öğrencilerin kariyer stresinden daha fazla etkilendikleri düşünülmektedir. Araştırmanın amacı, yüksek din öğretimi öğrencilerinin hedeflerini belirleme ve gerçekleştirmede karşılaştıkları güçlüklerin, kariyer streslerini ne düzeyde etkilediğinin belirlenmesidir. Araştırmanın tasarlanmasında nicel bir yaklaşım benimsenmiş ve araştırma süreci nedensel tarama modeli çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılı itibarıyla İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin 2, 3. ve 4. sınıflarında okuyan 450 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara, kolaylıkla bulunabilme ve kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Veri toplama aracı olarak; kişisel bilgilere yönelik soruların yer aldığı formun yanı sıra Bozanoğlu tarafından geliştirilen “Akademik Güdülenme Ölçeği” ile Özden ve Sertel-Berk tarafından Türkçeye uyarlanan “Kariyer Stresi Ölçeği” kullanılmıştır. Google Forms aracılığıyla toplanan veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada kadın öğrencilerin ve son sınıf öğrencilerinin iş bulma baskılarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin kariyer stresi ve iş bulma baskısını hissetme durumları arttıkça akademik güdülenmelerinin düştüğü ve bu durumun genel akademik başarılarını da düşürdüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Yüksek Din Öğretimi, Kariyer Stresi, Akademik Güdülenme, Akademik Başarı

Investigating the Teaching Processes of Faculty of Theology Students in Terms of Career Orientation and Stress

Abstract

Faculties of Theology implement a standard program. On the one hand, this situation increases the academic workload of students. On the other hand, it may create career uncertainty in students. This study aims to determine to what extent the difficulties encountered by higher religious education students in determining and realizing their goals affect their career stress. A quantitative approach was adopted in the design of the research and the research process was carried out within the framework of the causal screening model. The research was conducted with 450 students studying in the 2nd, 3rd, and 4th grades of the Faculties of Theology/Islamic Sciences as of the 2022-2023 academic year. Participants were reached through the snowball sampling method. In addition to the form containing questions about personal information, the “Academic Motivation Scale” developed by Bozanoğlu and the “Career Stress Scale” adapted into Turkish by Özden and Sertel-Berk were used as data collection tools. The data collected through Google Forms were analyzed with the SPSS package program. In the study, it was concluded that the pressure on female students and final-year students to find a job was significantly higher. It was determined that as the students' career stress and pressure to find a job increased, their academic motivation decreased and this situation also decreased their general academic achievement.

Keywords: Religious Education, Higher Religious Education, Career Stress, Academic Motivation, Academic Achievement

Atf İçin / Please Cite As:

İpek, Y., Arıcan, S. ve Doğan.(2024). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin öğretim süreçlerinin kariyer eğilimi ve stresi açısından incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 368-395. doi:10.33206/mjss.1404852

Geliş Tarihi / Received Date: 14.12.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.12.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, yaseminipek2004@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-5218-0870

² Dr. Öğr. Üyesi - Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, sumeyra.arican@yalova.edu.tr,

 ORCID: 0000-0003-3158-1840

³ Prof. Dr. - Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kırgızistan -Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, rdogan@divinity.ankara.edu.tr, recai.dogan@manas.edu.tr,

 ORCID: 0000-0001-9668-4563

Giriş

İlahiyat Fakülteleri kuruluşlarından bugüne kadar; bilimsel çalışmalar yaparak dini bilgi üreten, topluma dini ve manevi anlamda katkıda bulunan, Milli Eğitim Bakanlığında öğretmen ve Diyanet İşleri Başkanlığına din görevlisi yetiştiren yükseköğretim kurumudur. Bu hizmet alanlarında çeşitli bilgi, beceri ve yeteneklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte İlahiyat/İslami İlimler⁴ fakültelerinin öğretim programları çok sayıda ders çeşitliliğine sahip olsa da tek boyutlu bir yapıya sahiptir. Yükseköğretimde 1982 yılında gerçekleştirilen düzenlemelerden sonra ilahiyat fakültelerinde tek tip program uygulanmaya başlanmış, ancak bu programın istihdam alanlarına uygun eleman yetiştirme noktasında yeterli olmadığı görülmüştür (Koç, 2003, s. 25). 1998 yılında yeniden yapılandırılan programda öğretimlik bölümü de açılmıştır. Ancak bu uygulamaya bir süre devam edildikten ve farklı fakültelerde eğitim verme gibi değişikliklerden sonra 2017 yılındaki son mezunlarıyla uygulama neticelendirilmiştir.

Farklı uygulama denemelerinin ardından hâlihazırda İlahiyat fakültelerinin tamamında standart bir öğretim programı uygulanmaktadır. Bu durum, bir taraftan öğrencilerin akademik iş yükünü arttırırken öte yandan öğrencide kariyer belirsizliği oluşturabilmektedir. Programın, mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerileri açık ve net bir şekilde kazandırmadığına yönelik araştırma sonuçları dikkate alındığında, bu durumun öğrencilerin kariyer streslerini, akademik motivasyonlarını başarılarını etkileyip etkilemediği sorusu gündeme gelmektedir. Öte yandan yüksek din öğretimi kurumlarındaki öğrenci sayılarının artmasıyla birlikte öğrencilerin kariyer stresinden daha fazla etkilendikleri de düşünölmektedir.

Kariyer, kişinin iş hayatı boyunca herhangi bir çalışma sahasında ilerleme göstermesi, tecrübe ve yetenek sahibi olmasını ifade eden bir kavramdır. Kariyer, bireylere çalıştıkları alanda tecrübe ve saygınlık kazandırmaktadır. Bireyler yükseköğretime kariyer hayatlarına ilişkin daha hedef odaklı bir öğrenim süreci ve hazırlığı gerçekleştirme beklentisi ile başlamaktadırlar. Nitekim birey, hedeflerini belirginleştirdiğinde ya da hedeflerini gerçekleştirebileceğine inandığında içerisinde bulunduğu yükseköğretim programını benimseyebilmekte ve bu yönde başarı gösterebilmektedirler. Kariyer, bireyin yaşam standartlarını etkileyen ve hayatın hemen her alanında kendisini kuşatan bir unsurdur (Balta Aydın, 2007, ss. 3-4; Duru ve Gültekin, 2020, s. 330; Gündoğdu, 2021, s. 2). Her alanda olduğu gibi İlahiyat fakültesi öğrencilerinin de akademik açıdan başarılı olmaları, akademik süreçlerinde kendilerinden beklenileni gerçekleştirebilecekleri enerjiyi üretebilmeleri yani akademik güdülenmeyi sağlayabilmeleri ile ilişkilidir (Bozanoğlu, 2004, s. 84). Bu anlamda öğrencilerin başarılı olmaya istekli olması, okuma ve öğrenmeye ilgi duyması, kendileri için bir amaç belirlemesi ve kendilerini hedeflerine ulaştıracak akademik bir süreci deneyimlemeleri akademik güdülenmeleri ölçüsünde mümkün olmaktadır. Nitekim akademik açıdan güdülenmiş öğrenciler derslere ilgi göstermekte, derslere hazırlanmakta, ders hakkında sorular sormakta, sıklıkla ders çalışmakta, daha fazla öğrenme gayreti içinde olmaktadır. Böylece akademik başarıları da artmaktadır. Buna mukabil akademik güdülenme eksikliği ise akademik başarıyı düşürmektedir (Aktaş, 2017, s. 1379; Ünal, 2013, s. 3).

Yükseköğretim programlarından İlahiyat fakültelerine dâhil olan öğrenciler din referanslı eğitim ve hizmet alanlarında olmak üzere birbirinden farklı kariyer olanaklarıyla karşılaşmaktadır. Bu durum, kendilerine yetenek ve ilgi alanlarına uygun bir meslek seçme olanağı vermekle birlikte bazı dezavantajları da getirmektedir. Çünkü yüksek din öğretimindeki işleyiş öğrencilerin aynı müfredat programıyla farklı meslek ve hizmet alanlarına yetiştirilmesi şeklindedir. Aynı programla farklı istihdam alanlarına cevap verme durumu ise müfredat programının kapsamını arttırmakta ve karmaşıklaştırmaktadır. Öğrencilerin kapsamlı bir müfredat programına dâhil olması ise belli bir mesleğe yönelmesi, hedeflerini belirlemesi ve bir alanda uzmanlaşması gibi hususlarda dikkatlerini dağıtabilmektedir. Bu durum, öğrencilerin akademik iş gücünü artırarak kariyer planlamasında bulunma ve bu yönde edinmesi gereken bilgi, beceri ve tecrübelerle eğilim gösterme süreçlerini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Araştırmanın ana amacı, yüksek din öğrenimindeki öğrencilerin gerek mezun sayısının artışıyla istihdam edilme endişelerinin gerekse hedeflerini belirleme ve gerçekleştirmede karşılaştıkları güçlüklerin kariyer streslerini ne düzeyde etkilediğinin belirlenmesidir. Ayrıca kariyer stresinin öğrenim süreçlerindeki akademik güdülenme ve başarıları üzerinde etkisinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda araştırmada ilahiyat fakültesi öğrencilerinin öğretim süreçlerinde kariyer stresleri ile akademik güdülenmeleri arasındaki ilişki ele alınmış ve bu iki değişkenin birlikte akademik başarıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma konusunun detaylandırılması ve sınırlandırılmasında şu sorular belirleyici olmuştur:

⁴ çalışmada bundan sonra sadece ilahiyat fakültesi ifadesi tercih edilecektir.

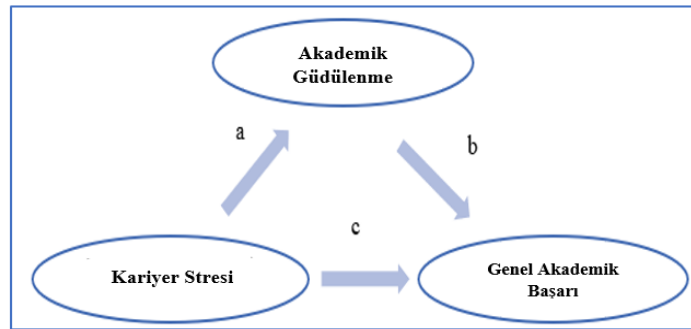
- İlahiyat fakültesi öğrencilerinin kariyer stresleri cinsiyet durumlarına, sınıf düzeylerine ve ailelerinin sosyoekonomik durumlarını algılama düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
- İlahiyat fakültesi öğrencilerinin İlahiyat alanına ilgi duyma ve bu yönde yeteneğe sahip olma durumları açısından bu programları tercihlerinin öğretim süreçlerindeki kariyer streslerini yönetebilmeleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?
- İlahiyat fakültesi öğrencilerinin kariyer stresleri düzeyleri ile öğrenme ve akademik güdülenmeleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- İlahiyat fakültesi öğrencilerinin kariyer stresleri ile akademik güdülenmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki varsa, bu ilişki öğrencilerin genel akademik başarılarını anlamlı bir düzeyde ve olumlu yönde yordamakta mıdır?

Alanyazın incelendiğinde İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kariyer streslerini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan bu araştırmanın yüksek din öğretimi politikaları, program geliştirme ve eğitim planlamaları açısından alana katkı sağlaması beklenmektedir.

Yöntem

Model

Bu çalışmada, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin kariyer stresi düzeylerinin İlahiyat öğretim süreçlerindeki genel akademik başarı düzeylerine etkisinde akademik güdülenme durumlarının aracılık rolü test edilmek istenmiştir. Çalışmada tahmin değişkeni olarak kariyer stresi (X), sonuç değişkeni olarak akademik başarı (Y) ve aracı değişken olarak akademik güdülenme (M) işletilmiştir. Araştırmanın tasarlanmasında nicel bir yaklaşım benimsenmiş ve araştırma süreci nedensel tarama modeli çerçevesinde yürütülmüştür. Nitekim bu model araştırmacılara “bir ya da birden fazla bağımlı değişken üzerinde etkili olan bağımsız değişken veya değişkenleri tespit etme” (Gürbüz ve Şahin, 2014, ss. 105-106) imkânı vermektedir. Bu model, “iki değişken arasındaki aracı (mediation) veya düzenleyici (moderation) etkiler”in (Gürbüz ve Şahin, 2014, s. 106) ortaya çıkarılmasında işlevsel olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada da İlahiyat fakültesi öğrencilerinin kariyer streslerinin akademik güdülenmelerini etkilediği ve ikisinin birlikte öğrencilerin akademik başarıları üzerinde belirleyici olduğu ön görülmüş ve söz konusu hipotez, nedensel tarama modeli etrafında test edilmiştir. Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkiyi gösteren araştırma modeli Şekil 1’deki gibidir:

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreni, Türkiye genelinde 2022-2023 eğitim öğretim döneminde İlahiyat veya İslami İlimler Fakültelerine (birinci veya ikinci öğretim) devam eden öğrencilerdir. Türkiye’de 2022-2023 öğretim yılı itibarıyla İlahiyat/İslami İlimler/İslam ve Din Bilimleri Fakülteleri birinci ve ikinci öğretim lisans programlarında kayıtlı öğrenci sayısı (uzaktan eğitim ilahiyat lisans tamamlama programları hariç) 37.566 erkek ve 63.723 kadın olmak üzere toplam 101.289’dur. Buna göre çalışma evreni Türkiye genelinde 2022-2023 itibarıyla lisans düzeyinde, İlahiyat/İslami İlimler fakülteleri birinci ve ikinci öğretim programlarına kayıtlı 101.289 öğrenciden oluşmaktadır (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2023). Uygun örnek hacminin belirlenmesinde araştırmacıların referans alabileceği tablolar dikkate alındığında 50.000 - 100.000 arası bir çalışma evreni için örneklemin asgari düzeyde yaklaşık 382 kişiden oluşması önerilmektedir (Karagöz, 2016, s. 288).

Araştırma örnekleminin belirlenmesinde ğrencilerin İlahiyat eğitimi tecrübelerine belli bir düzeyde sahip olmalarını dikkate almak ve genel akademik not ortalamalarını başarı değerlendirmelerinde veri olarak kullanmak üzere en az ikinci sınıf ğrencisi olması şartı getirilmiştir. Araştırmada 2022-2023 eğitim ğretim yılı itibariyle İlahiyat Fakültelerine devam eden ve 2-4. sınıf aralığındaki 450 öğrenciye ulaşılmıştır. Bu kapsamda çalışmaya dhil edilecek öğrencilerin belirlenmesinde olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolaylıkla bulunabilme ve kartopu örnekleme stratejilerinden yararlanılmıştır. Kolaylıkla bulunabilme örnekleme; araştırmacıya, çalışmasını “yakın çevrede bulunan, ulaşılması kolay, elde mevcut ve araştırmaya katılmak isteyen (gönüllü) bireyler üzerinde” (Erkuş, 2009, s. 98) gerçekleştirme imknı sunmaktadır. Katılımcılara ulaşmak için yaygın olarak başvurulan ve olasılıklı olmayan yöntemlerden kartopu örnekleme ise araştırmacıların katılımcılara ulaşmada güçlük yaşadığı durumlarda araştırmanın kriterlerine uygun olmak şartıyla çalışma grubuna ulaşması, katılımcıların öneri ve yönlendirmeleriyle diğer aday katılımcılara ulaşmalarını ifade etmektedir (Gürbüz ve şahin, 2014, s. 131). Araştırmaya öncelikle araştırma kriterlerine uygun ve kolay ulaşılabilir katılımcılar (ğrencilere), onlardan alınan referanslarla da aynı programlardaki diğer katılımcılar dhil edilmiştir. Örnekleme grubunun demografik zellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik zellikler (n=450)

Değişken Türü	Değişken Düzeyi	n	%
Cinsiyet	Kadın	380	84,4
	Erkek	70	15,6
ğrencisi Olduğu niversite/Program	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	135	30,0
	Yalova Üniversitesi	59	13,1
	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	50	11,1
	Kırıkkale Üniversitesi	49	10,9
	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	39	8,7
	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	31	6,9
	Dicle Üniversitesi	31	6,9
	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	22	4,9
	Pamukkale Üniversitesi	18	4,0
Bursa Uludağ Üniversitesi	16	3,6	
Sınıf Düzeyi	İkinci Sınıf	65	14,4
	nc Sınıf	199	44,2
	Dördüncü Sınıf	186	41,3
Öğrencilerin Algısına Göre Ailelerinin Sosyoekonomik Durumu	Orta Altı	75	16,7
	Orta	279	62,0
	Orta st	96	21,3

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak; kişisel bilgilere yönelik soruların yer aldığı Kişisel Bilgi Formu, Bozanoğlu (2004) tarafından geliştirilen “Akademik Güdülenme leği” ile Choi vd. (2011) tarafından geliştirilen ve zden ve Sertel-Berk (2017) tarafından Türkçeye uyarlanan “Kariyer Stresi leği” kullanılmıştır. Ayrıca ğrencilerin genel akademik başarıları da işe koşulduğundan araştırmada bu kapsamda veri elde etmek üzere öğrencilerden programda buldukları düzeye kadar sahip oldukları genel not ortalamalarını belirtmeleri istenmiştir. Araştırma verileri, etik kurul izni⁵ alındıktan sonra 2023 yılının Haziran ile Ekim ayları arasında Google Forms aracılığıyla gönüllü katılımcılardan toplanmıştır.

Çalışmaya dhil edilen bu araçların öncelikle ölçek maddeleri arasındaki iç tutarlılık düzeyini gösteren bir değer olarak Cronbach’s Alpha katsayı hesaplanmıştır. Bu kapsamda 20 maddeden ve tek boyuttan oluşan “Akademik Güdülenme leği” için bu değer 0,89 olarak saptanmıştır. 20 maddeden ve üç boyuttan oluşan “Kariyer Stresi leği”nin ‘Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği’ için güvenirlik katsayısı 0,92, ‘Dişsal atışma’ için 0,77 ve ‘İş Bulma Baskısı’ için 0,85 olarak hesaplanmıştır. Özden ve Sertel-Berk (2017) tarafından ortaya konan bulgular, ölçekten toplam puan almanın mümkün olduğunu göstermiştir. Çalışmada ölçeğin geneli için güvenirlik katsayısının 0,93 olduğu belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin ve alt ölçeklerin puanlarının iç tutarlılık katsayıları, 0,77 ile 0,92 arasında değişmektedir. Buna göre araçların “oldukça” ile “yüksek düzeyde” aralığında bir güvenirliğe sahip olduğuna ulaşılmıştır (Can, 2014, s. 369).

⁵ Yalova Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu 22.06.2023 tarih ve 2023/75 protokol numaralı karar.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizinde, IBM SPSS paket programı ile bu programın PROCESS Makro eklentisi (Model 4) (Hayes, 2017) kullanılmıştır. Analizlere geçmeden önce veri setinin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Veri dağılımı normalliğinin sınanmasında, merkezi dağılım ile çarpıklık ve basıklık katsayıları değerleri dikkate alınmıştır. Çalışmada esas alınan değerler ve ölçütler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklerin Veri Dağılım Normalliğini Değerlendirmeye Yönelik Betimleyici İstatistikler

Ölçekler	n	Art. Ort (Mean)	(Med.)	(Mod)	S. S.	Çarpıklık (Skew.)	Basıklık (Kurt.)	Ölçek Der. Aralığı	
Akademik Güdülenme	450	3,515	3,475	3,45	0,601	,059	-,316	1-7	
Kariyer Stresi	Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği Alt Boyutu	450	2,327	2,100	1,00	1,014	,611	-,447	1-5
	Dışsal Çatışma Alt Boyutu	450	1,952	1,500	1,00	0,959	,852	-,332	1-5
	İş Bulma Baskısı Alt Boyutu	450	3,026	3,000	3,33	1,037	-,081	-,797	1-5
	Genel	450	2,462	2,3500	2,30	0,857	,386	-,447	1-5

Tablo 2’deki değerler incelendiğinde, “Akademik Güdülenme Ölçeği” ile “Kariyer Stresi Ölçeği”nden ve bu ölçeğin alt boyutlarından elde edilen veri setinin merkezi eğilim ölçülerinin —aritmetik ortalama ve ortanca değerlerinin ile tepedeğerinin— birbirine yakın bir sayısal değere sahip olduğu görülmektedir. Merkezi dağılım ölçülerinin birbirine yakın olması veri setinin normal dağılım gösterdiği (Can, 2014, s. 82) şeklinde değerlendirilebilir. Yine her üç ölçeğe ait veri setinin, normal bir dağılım gösterip göstermediğini değerlendirmek üzere çarpıklık ve basıklık katsayılarına da bakılmıştır. Normal bir dağılımda bu değerlerin, +1,00 ile -1,00 aralığında olması beklenmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014, s. 210). Tablo 2’deki çarpıklık ve basıklık katsayılarının da belirtilen değer aralığında olduğu görülmektedir. Söz konusu değerler ve değerlendirmeler neticesinde veri setinin, normal ya da normale yakın bir dağılım gösterdiğine ulaşılmıştır.

Verilerin normal dağılıma sahip olması varsayımından hareketle analizlerde parametrik istatistiksel yöntemler tercih edilmiştir. Bu kapsamda veri seti; araştırmanın alt problemleri doğrultusunda betimleyici analizlerin —ferekans, yüzde, ortalama, ortanca, standart sapma değerler ile tepedeğer— yanı sıra parametrik testlerden ilişkisiz (bağımsız) örneklem t testi ve tek faktörlü varyans analizi (ANOVA testi) yoluyla test edilmiştir. ANOVA testi sonucunda, H₁ (alternatif) hipotezinin doğrulandığı durumlarda ise çoklu karşılaştırmaları sağlamak üzere Scheffe testi kullanılmıştır. Çalışmada istatistiksel olarak anlamlılık düzeyi p<,05 alınmıştır.

Araştırmada değişkenler arası ilişkileri belirlemek üzere sosyal bilim araştırmalarında çağdaş bir yaklaşım olarak gittikçe yaygınlığı artan Bootstrap yöntemine başvurulmuştur (Gürbüz, 2021, s. 59). Basit aracılık analizi olarak yapılan regresyon analizi, Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process makro (3.5 version) uygulaması ve IBM SPSS (24 version) programı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Söz konusu analiz Hayes’in bir aracı değişken için önerdiği “Model 4” üzerinden test edilmiştir. Analizlerde Bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örneklem seçeneği tercih edilmiş ve güven aralığı %95 olarak tutulmuştur.

Bulgular

Katılımcılara İlişkin Bulgular

Tablo 3. Öğrencilerin İstihdam Alanlarına Yönelik Eğilimlerini Gösteren Bulgular

Anket İfadeleri	Evet		Kararsızım		Hayır		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
DKAB Dersi öğretmeni olmak istiyorum.	300	66,7	77	17,1	73	16,2	450	100
Diyanet İşleri Başkanlığında görev almak istiyorum (Kur’an Kursu Öğreticisi, Vaiz, İmam, Müezzin vb).	255	56,7	100	22,2	95	21,1	450	100
İmam Hatip liselerinde meslek dersleri öğretmeni olmak istiyorum.	219	48,7	122	27,1	109	24,2	450	100
İlahiyat alanında akademisyen olmak istiyorum.	217	48,2	110	24,4	123	27,3	450	100
İlahiyat istihdam alanı dışında çalışmak istiyorum.	92	20,4	118	26,2	240	53,3	450	100
Özel sektörde çalışmak istiyorum.	73	16,2	122	27,1	255	56,7	450	100
Çalışmayı düşünmüyorum	26	5,8	71	15,8	353	78,4	450	100

Tablo 3'e göre katılımcıların öncelikle DKAB ğretmenliğini tercih ettikleri görülmektedir (%66). Diyanet İşleri Başkanlığında görev almak ikinci tercihleridir (%56). İHL meslek dersleri ğretmenliği ve akademisyenliği düşünenlerin oranı aynıdır (%48). Katılımcıların bir kısmı (%20), İlahiyat alanı dışında ya da özel sektörde (%16) alışmak istemektedir. Çalışmayı düşünmeyenlerin oranı oldukça düşüktür (%5).

Tablo 4. Öğrencilerin İlahiyat Programlarına İliş Dıyım Durumları

Anket İfadeleri	Katılım Düzeyi						Toplam	
	Evet		Kararsızım		Hayır		n	%
	n	%	n	%	n	%		
Dinimi daha doğru öğrenme ve yaşama isteği etkili oldu.	351	78,0	47	10,4	52	11,6	450	100
İlahiyat alanındaki derslere olan ilđim etkili oldu.	281	62,4	80	17,8	89	19,8	450	100
İlahiyat alanına yönelik yeteneklerim etkili oldu.	222	49,3	108	24,0	120	26,7	450	100
Ailem veya benim için önemli olan yetişkinlerin isteği ya da tavsiyeleri etkili oldu.	220	48,9	72	16,0	158	35,1	450	100
İleriki dönemlerde ilahiyat alanında bilimsel çalışmalara ve faaliyetlere devam edebilme isteğim etkili oldu.	209	46,4	92	20,4	149	33,1	450	100
Üniversite eğitimi süreçlerini deneyimleme isteğim etkili oldu.	193	42,9	62	13,8	195	43,3	450	100
İstihdam alanlarına olan ilđim etkili oldu.	158	35,1	85	18,9	207	46,0	450	100
Okul, ğretmen ve arkadaş çevresinin etkisi oldu.	158	35,1	74	16,4	218	48,4	450	100
İstihdam güvencesine yönelik fikirler etkili oldu.	146	32,4	92	20,4	212	47,1	450	100
İlahiyatçı olmanın toplum nezdindeki itibarına sahip olma isteğim etkili oldu.	135	30,0	70	15,6	245	54,4	450	100
Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı Sistemindeki uygulamalar etkili oldu.	131	29,1	67	14,9	252	56,0	450	100
Diğer ğrenim alanlarına ya da mesleklere ilđimin az oluşu etkili oldu.	124	27,6	74	16,4	252	56,0	450	100

Tablo 4'e göre öğrencilerin büyük çoğunluğu İlahiyat alanını, dinini doğru yaşamak ve öğrenmek (%78) ve İlahiyat derslerine ilgi duyduğu (%62) için tercih etmiştir. Katılımcıların yarısı bu alanda yeteneği olduğunu düşündüğü için (%49) ve ailesinin yönlendirmesiyle (%48) yüksek din ğretimi aldığını belirtmiştir. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı sonucunda programa geldiğini belirtenler daha azdır (%29).

Çalışmada Kişisel Bilgi Formunun yanı sıra "Akademik Güdülenme leği" ile "Kariyer Stresi leği" araçlarından elde edilen veriler ve ğrencilerin İlahiyat programında buldukları düzeye kadar sahip oldukları genel not ortalama puanlarının verileri de analiz edilmiştir. Araştırmanın hipotezleri doğrultusunda ulaşılan bulgular şöyledir:

Bazı Demografik zelliklere Göre Katılımcıların Kariyer Streslerinin İncelenildiği Bulgular

Araştırmanın bu başlığı altında katılımcıların cinsiyet durumlarına, sınıf düzeylerine ve ailelerinin sosyoekonomik durumlarını algılama düzeylerine göre kariyer streslerinin birbirinden istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Kariyer Stresleri Düzeylerinin Cinsiyet Durumları Açısından İncelenmesi

Ölçek Genel ve ölçeğin Alt Boyutları	Bağımsız Değişken Düzeyi	n	Ort.	S.S.	S.D.	t	p
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	Kadın	380	2,354	1,00424	448	1,311	,190
	Erkek	70	2,181	1,06108			
Dışsal Baskı	Kadın	380	1,926	,93656	448	-1,337	,182
	Erkek	70	2,093	1,06762			
İş Bulma Baskısı	Kadın	380	3,104	1,02100	448	3,792	,000
	Erkek	70	2,600	1,02599			
Genel	Kadın	380	2,493	,83572	448	1,838	,067
	Erkek	70	2,289	,95154			

p<0,05

Öğrencilerin cinsiyet durumlarına göre kariyer streslerinin istatistiksel olarak birbirinden anlamlı bir düzeyde değişip değişmediğini belirlemek üzere bağımsız örneklemeler t testi yapılmıştır. Buna göre cinsiyet durumlarına göre kariyer streslerinin genel ölçekte ($t_{(448)} = 1,838$; $p > 0,05$), ölçeğin "kariyer belirsizliği ve

bilgi eksikliği” ($t_{(448)} = 1,311$; $p > 0,05$) ile “dışsal baskı” ($t_{(448)} = -1,337$; $p > 0,05$) boyutlarında birbirinden anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı, ancak “iş bulma baskısı” ($t_{(448)} = 3,792$; $p < 0,05$) boyutunda farklılaştığı tespit edilmiştir. İş bulma baskısı için grupların ortalama puanları dikkate alındığında, kadın öğrencilerin iş bulma baskılarının erkek öğrencilere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6.1. Öğrencilerin Kariyer Streslerinin Sınıf Düzeyi Durumlarına Göre Betimsel İstatistikleri

Ölçek	Bağımsız Değişken Düzeyi	N	Ort.	S.S.
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	a) İkinci Sınıf	65	2,1877	,91762
	b) Üçüncü Sınıf	199	2,3090	1,04031
	c) Son Sınıf	186	2,3957	1,01688
	Toplam	450	2,3273	1,01402
Dışsal Baskı	a) İkinci Sınıf	65	1,7769	,82930
	b) Üçüncü Sınıf	199	1,9196	,96750
	c) Son Sınıf	186	2,0484	,98486
	Toplam	450	1,9522	,95875
İş Bulma Baskısı	a) İkinci Sınıf	65	2,7462	1,06642
	b) Üçüncü Sınıf	199	2,9430	1,03372
	c) Son Sınıf	186	3,2115	1,00139
	Toplam	450	3,0256	1,03689
Genel	a) İkinci Sınıf	65	2,2731	,77993
	b) Üçüncü Sınıf	199	2,4214	,87574
	c) Son Sınıf	186	2,5710	,85110
	Toplam	450	2,4618	,85684

Tablo 6.2. Öğrencilerin Kariyer Streslerinin Sınıf Düzeylerine Göre Farklılaşma Durumu

Ölçek	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	Gruplar arası	2,203	2	1,102	1,072	,343	—
	Grup içi	459,470	447	1,028			
	Toplam	461,674	449				
Dışsal Baskı	Gruplar arası	3,929	2	1,965	2,148	,118	—
	Grup içi	408,793	447	,915			
	Toplam	412,723	449				
İş Bulma Baskısı	Gruplar arası	12,858	2	6,429	6,116	,002	c ile a,b
	Grup içi	469,876	447	1,051			
	Toplam	482,734	449				
Genel	Gruplar arası	4,857	2	2,429	3,342	,036	c ile a
	Grup içi	324,790	447	,727			
	Toplam	329,648	449				

$p < 0,05$

Tablo 6.1 ve Tablo 6.2 incelendiğinde katılımcıların sınıf düzeylerine “kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği” ($F_{(2, 447)} = 1,072$; $p > 0,05$) ve “dışsal baskı” ($F_{(2, 447)} = 2,148$; $p > 0,05$) boyutlarında kariyer streslerinin birbirinden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı, ancak hem genel olarak ($F_{(2, 447)} = 3,342$; $p < 0,05$) hem de kariyer stresinin “iş bulma” boyutunun ($F_{(2, 447)} = 6,116$; $p < 0,05$) istatistiksel olarak birbirinden anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Buna göre son sınıf öğrencilerin iş bulma baskılarının hem ikinci hem de üçüncü sınıf öğrencilerinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu ve son sınıf öğrencilerinin genel olarak da kariyer streslerinin ikinci sınıflardan yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7.1. Öğrencilerin Kariyer Streslerinin Ailelerinin Sosyoekonomik Durumlarını Algılama Düzeylerine Göre Betimsel İstatistikleri

Ölçek	Bağımsız Değişken Düzeyi	N	Ort.	S.S.
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	a) Orta altı	75	2,5187	1,11594
	b) Orta	279	2,3111	,98780
	c) Orta üstü	96	2,2250	,99705
	Toplam	450	2,3273	1,01402
Dışsal Baskı	a) Orta altı	75	2,4200	1,08674
	b) Orta	279	1,9122	,91887
	c) Orta üstü	96	1,7031	,84473
	Toplam	450	1,9522	,95875
İş Bulma Baskısı	a) Orta altı	75	3,3000	1,09531
	b) Orta	279	3,0173	1,00429
	c) Orta üstü	96	2,8351	1,04839
	Toplam	450	3,0256	1,03689
Genel	a) Orta altı	75	2,7333	,95794
	b) Orta	279	2,4432	,82047
	c) Orta üstü	96	2,3036	,83711
	Toplam	450	2,4618	,85684

Tablo 7.2. Öğrencilerin Kariyer Streslerinin Ailelerinin Sosyoekonomik Durumlarını Algılama Düzeylerine Göre Farklılaşma Durumu

Ölçek	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	Gruplar arası	3,824	2	1,912	1,867	,156	—
	Grup içi	457,849	447	1,024			
	Toplam	461,674	449				
Dışsal Baskı	Gruplar arası	22,815	2	11,408	13,078	,000	a ile b, c
	Grup içi	389,908	447	,872			
	Toplam	412,723	449				
İş Bulma Baskısı	Gruplar arası	9,151	2	4,576	4,319	,014	a ile c
	Grup içi	473,583	447	1,059			
	Toplam	482,734	449				
Genel	Gruplar arası	8,028	2	4,014	5,579	,004	a ile b, c
	Grup içi	321,620	447	,720			
	Toplam	329,648	449				

p<0,05

Tablo 7.1 ve Tablo 7.2 incelendiğinde katılımcıların sosyoekonomik düzeylerine göre hem genel olarak ($F_{(2, 447)} = 5,579$; $p < ,05$) hem de dışsal baskı ($F_{(2,447)} = 13,078$; $p < ,05$) ve iş bulma baskısı ($F_{(2,447)} = 4,319$; $p < ,05$) boyutlarında kariyer streslerinin istatistiksel olarak birbirinden anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Sadece “kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği” ($F_{(2, 447)} = 1,867$; $p > 0,05$) boyutunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığı görülmüştür. Buna göre sosyoekonomik açıdan kendisini ortalamanın altında gören öğrencilerin, dışsal baskı ve iş bulma baskısı hissetme düzeylerinin orta ve orta üstü bir durumda kendilerini konumlandıran öğrencilere göre anlamlı bir düzeyde yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca orta altı sosyoekonomik durumu temsil eden öğrencilerin, genel olarak kariyer streslerinin de diğer iki gruba göre belirgin bir şekilde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların İlahiyat Alanına Yönelmelerinde, Programa İlgi Duyma ve Uygun Yeteneklere Sahip Olma Durumları Açısından Kariyer Streslerinin İncelenmesi

Çalışmanın bu başlığı altında öğrencilerin İlahiyat fakültelerini tercih etme nedenleri, bu fakültelerden beklentileri, memnuniyet düzeyleri ya da bu yönelimleriyle ne hedefledikleri ile mevcut kariyer stresleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Nitekim kişinin gireceği yüksek öğretim programına ilgisi, bu yöndeki potansiyeli veya kariyer hedeflerini belirleme farkındalığı, öğretim sürecindeki kariyer stresini yönetmesi ile ilişkilidir. Elde edilen bulgular Tablo 8.1 ve 8.2’de verilmiştir.

Tablo 8.1. Öğrencilerin İlahiyat Fakültesine Gelmeden Önce Bu Fakülteler Hakkında Yeterli ve Doğru Bilgiye Sahip Olma Düzeylerine Göre Kariyer Streslerini Betimleyici İstatistikler

Ölçek	İlahiyat fakültesine gelmeden önce bu fakültelerin amaçları, programları, eğitim ve sosyal ortamları, vb. konusunda yeterli ve doğru bir bilgiye sahip olma düzeyinizi nasıl değerlendirirsiniz?	N	Ort.	S.S.
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	a) Zayıf Düzeyde	138	2,6971	1,12995
	b) Orta Düzeyde	198	2,3212	,88200
	c) İyi Düzeyde	114	1,8904	,90651
	Toplam	450	2,3273	1,01402
Dışsal Baskı	a) Zayıf Düzeyde	138	2,0181	,98141
	b) Orta Düzeyde	198	2,0189	,96478
	c) İyi Düzeyde	114	1,7566	,90014
	Toplam	450	1,9522	,95875
İş Bulma Baskısı	a) Zayıf Düzeyde	138	3,2850	,99903
	b) Orta Düzeyde	198	3,0311	,98723
	c) İyi Düzeyde	114	2,7018	1,08387
	Toplam	450	3,0256	1,03689
Genel	a) Zayıf Düzeyde	138	2,7377	,91360
	b) Orta Düzeyde	198	2,4737	,76892
	c) İyi Düzeyde	114	2,1070	,80893
	Toplam	450	2,4618	,85684

Tablo 8.2. Öğrencilerin İlahiyat Fakültesine Gelmeden Önce Bu Fakülteler Hakkında Yeterli ve Doğru Bilgiye Sahip Olma Düzeylerine Göre Kariyer Streslerinin Farklılaşma Durumu

Ölçek	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	Gruplar arası	40,645	2	20,322	21,576	,000	Bütün gruplar arasında
	Grup içi	421,029	447	,942			
	Toplam	461,674	449				
Dışsal Baskı	Gruplar arası	5,844	2	2,922	3,210	,041	—
	Grup içi	406,879	447	,910			
	Toplam	412,723	449				
İş Bulma Baskısı	Gruplar arası	21,249	2	10,625	10,291	,000	a ile a, b
	Grup içi	461,484	447	1,032			
	Toplam	482,734	449				
Genel	Gruplar arası	24,881	2	12,440	18,246	,000	Bütün gruplar arasında
	Grup içi	304,767	447	,682			
	Toplam	329,648	449				

p<0,05

Tablo 8.1 ve Tablo 8.2 incelendiğinde, İlahiyat öğretimine başlamadan önce bu fakülteler hakkında yeterli ve doğru bilgiye sahip olma durumlarına göre kariyer streslerinin hem genel olarak ($F_{(2, 447)} = 18,246$; $p < ,05$) hem de “kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği” ($F_{(2, 447)} = 21,576$; $p < ,05$), “dışsal baskı” ($F_{(2, 447)} = 3,210$; $p < ,05$) ve “iş bulma baskısı” ($F_{(2, 447)} = 10,291$; $p < ,05$) boyutlarında istatistiksel olarak birbirinden anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Buna göre İlahiyat öğretimi öncesi bu fakültelerin amaçları, müfredatı, öğretim ve sosyal ortamları vb. konusunda yeterli ve doğru bilgiye zayıf düzeyde sahip olan öğrencilerin bu yönde kısmen ya da iyi düzeyde yeterli olan öğrencilere göre kariyer streslerinin de anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 9.1. Öğrencilerin İlgi ve Yetenekleri Doğrultusunda İlahiyat Fakültelerini Tercih Etme Durumlarına Göre Kariyer Streslerini Betimleyici İstatistikler

Ölçek	İlahiyat alanına yönelmemde ilgi ve yeteneklerim etkili oldu.	N	Ort.	S.S.
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	a) Hayır	120	2,6992	1,06048
	b) Kararsızım	108	2,2870	0,94810
	c) Evet	222	2,1459	0,96919
	Toplam	450	2,3273	1,01402
Dışsal Baskı	a) Hayır	120	2,2688	1,09868
	b) Kararsızım	108	1,9421	0,91688
	c) Evet	222	1,7860	0,85342
	Toplam	450	1,9522	0,95875
İş Bulma Baskısı	a) Hayır	120	3,2764	0,93198
	b) Kararsızım	108	2,9784	1,04223
	c) Evet	222	2,9129	1,06898
	Toplam	450	3,0256	1,03689
Genel	a) Hayır	120	2,7863	0,86052
	b) Kararsızım	108	2,4255	0,84349
	c) Evet	222	2,3041	0,81585
	Toplam	450	2,4618	0,85684

Tablo 9.2. Öğrencilerin İlgi ve Yetenekleri Doğrultusunda İlahiyat Fakültelerini Tercih Etmelerinin Kariyer Streslerini Farklılaştırma Durumu

Ölçek	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	Gruplar arası	24,071	2	12,035	12,294	,000	a ile b, c
	Grup içi	437,603	447	,979			
	Toplam	461,674	449				
Dışsal Baskı	Gruplar arası	18,165	2	9,082	10,290	,000	a ile b, c
	Grup içi	394,558	447	,883			
	Toplam	412,723	449				
İş Bulma Baskısı	Gruplar arası	10,607	2	5,304	5,021	,007	a ile c
	Grup içi	472,127	447	1,056			
	Toplam	482,734	449				
Genel	Gruplar arası	18,299	2	9,149	13,136	,000	a ile b, c
	Grup içi	311,349	447	,697			
	Toplam	329,648	449				

p<0,05

Tablo 9.1 ve Tablo 9.2 incelendiğinde, katılımcıların ilgi ve yetenekleri doğrultusunda İlahiyat fakültelerini tercih etme durumlarına göre kariyer streslerinin hem genel olarak ($F_{(2, 447)} = 13,136$; $p < ,05$) hem de “kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği” ($F_{(2, 447)} = 12,294$; $p < ,05$), “dışsal baskı” ($F_{(2, 447)} = 10,290$; $p < ,05$) ve “iş bulma baskısı” ($F_{(2, 447)} = 5,021$; $p < ,05$) boyutlarında istatistiksel olarak birbirinden anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Buna göre İlahiyat müfredatlarına ilgi duyduğu ve bu yönde yeteneğe sahip olduğu için tercih etmeyenlerin bu yönde farkındalığa sahip olarak tercih edenlere göre kariyer streslerinin de anlamlı düzeyde yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 10.1. Öğrencilerin İlahiyat Programından Memnuniyet Durumlarına Göre Kariyer Streslerini Betimleyici İstatistikler

Ölçek	İlahiyat Lisans Eğitim Programını tercih etme sebebiniz ve programda bulunmaya ilişkin güncel kanaatiniz nedir?	N	Ort.	S.S.
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	a) İstemeyerek gelmişim ve şimdi de memnun değilim.	27	3,4852	,91974
	b) İstemeyerek gelmişim, ama şimdi memnunum.	90	2,6544	,99235
	c) İsteyerek gelmişim, ama şimdi memnun değilim.	50	2,6660	1,09369
	d) İsteyerek gelmişim ve şimdi de memnunum.	283	2,0530	,88439
	Toplam	450	2,3273	1,01402
Dışsal Baskı	a) İstemeyerek gelmişim ve şimdi de memnun değilim.	27	2,8981	1,18739
	b) İstemeyerek gelmişim, ama şimdi memnunum.	90	2,1250	,86785
	c) İsteyerek gelmişim, ama şimdi memnun değilim.	50	2,5400	1,13991
	d) İsteyerek gelmişim ve şimdi de memnunum.	283	1,7032	,80709
	Toplam	450	1,9522	,95875
İş Bulma Baskısı	a) İstemeyerek gelmişim ve şimdi de memnun değilim.	27	3,6914	1,00608
	b) İstemeyerek gelmişim, ama şimdi memnunum.	90	3,2759	,89183
	c) İsteyerek gelmişim, ama şimdi memnun değilim.	50	3,4467	,85146
	d) İsteyerek gelmişim ve şimdi de memnunum.	283	2,8080	1,04887
	Toplam	450	3,0256	1,03689
Genel	a) İstemeyerek gelmişim ve şimdi de memnun değilim.	27	3,4296	,79666
	b) İstemeyerek gelmişim, ama şimdi memnunum.	90	2,7350	,76798
	c) İsteyerek gelmişim, ama şimdi memnun değilim.	50	2,8750	,85142
	d) İsteyerek gelmişim ve şimdi de memnunum.	283	2,2095	,76857
	Toplam	450	2,4618	,85684

Tablo 10.2. Öğrencilerin İlahiyat Programından Memnuniyet Durumlarının Kariyer Streslerini Farklılaştırma Durumu

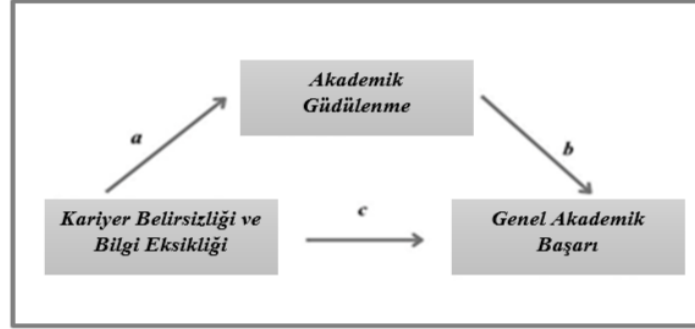
Ölçek	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	Gruplar arası	72,859	3	24,286	27,858	,000	a ile b, c,d
	Grup içi	388,814	446	,872			d ile a, b,c
	Toplam	461,674	449				
Dışsal Baskı	Gruplar arası	61,672	3	20,557	26,117	,000	a ile b, c,d
	Grup içi	351,051	446	,787			d ile a, b,c
	Toplam	412,723	449				
İş Bulma Baskısı	Gruplar arası	39,871	3	13,290	13,384	,000	d ile a, b,c
	Grup içi	442,863	446	,993			
	Toplam	482,734	449				
Genel	Gruplar arası	58,554	3	19,518	32,110	,000	a ile b, c,d
	Grup içi	271,094	446	,608			d ile a, b,c
	Toplam	329,648	449				

p<0,05

Tablo 10.1 ve Tablo 10.2 incelendiğinde, öğrencilerin İlahiyat programında bulunmaya ilişkin güncel kanaatlerine göre kariyer streslerinin hem genel olarak ($F_{(2, 447)} = 32,110$; $p < ,05$) hem de “kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği” ($F_{(2, 447)} = 27,858$; $p < ,05$), “dışsal baskı” ($F_{(2, 447)} = 26,117$; $p < ,05$) ve “iş bulma baskısı” ($F_{(2, 447)} = 13,384$; $p < ,05$) boyutlarında istatistiksel olarak birbirinden anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Buna göre İlahiyat fakültelerine istemeyerek gelen ve bu yöndeki isteksizliği devam eden öğrencilerin, isteyerek gelen ve bu kararından memnuniyeti devam eden öğrencilere göre kariyer streslerinin de anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Kariyer Stresi İle Genel Akademik Başarı Arasındaki İlişkide Akademik Gdlenmenin Aracılık Rolüne İlişkin Bulgular

2.4.1. H₁: Öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, kariyer belirsizliğine ve kariyer süreçlerine ilişkin bilgi eksikliğine sahip olma durumları ile genel akademik başarıları arasındaki ilişkiye aracılık eder.

Şekil 2. Test Edilen Aracılık Modeli

Araştırmada, İlahiyat Fakültesi ğrencilerinin kariyer stresine neden olan bir faktör olarak kariyer belirsizliğine ve kariyer süreçlerine ilişkin bilgi eksikliğine sahip olma düzeylerinin, İlahiyat ğretim süreçlerindeki genel akademik başarı düzeylerine etkisinde akademik güdülenme durumlarının aracılık rolü olup olmadığı test edilmek istenmiştir. Şekil 2’deki modele göre öğrencilerin kariyer belirsizliği ve kariyer süreçlerine ilişkin bilgi eksikliği düzeylerinin, öncelikle akademik güdülenme düzeylerini etkilediği ve bu ikili ilişkiden etkilenen akademik güdülenme durumunun öğrencilerin genel akademik başarıları üzerinde de etkili olduğu dşnlmektedir. Başka bir ifadeyle öğrencilerin kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliğine sahip olma düzeylerinin genel akademik başarı düzeylerine etkisi, akademik güdülenmeleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Buna göre öğrencilerin kariyer belirsizliği ve kariyer süreçlerine ilişkin bilgi eksikliği düzeyleri arttıka akademik güdülenmelerinin zayıfladığı ve dolayısıyla genel akademik başarılarının da zayıfladığı hipotezimiz doğrultusunda beklenmektedir. Hipotezi test etmek üzere Bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi yapılmıştır. Bu amaçla yapılan analiz sonuçları Tablo 11’de verilmiştir.

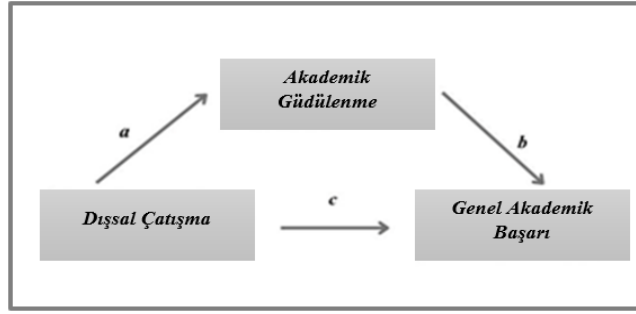
Tablo 11. Aracılık Testine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları (N=450)

Tahmin Değişkenleri	Sonuç Değişkenleri			Y (Genel Akademik Başarı)		
	M (Akademik Güdülenme)					
	<i>b</i>	<i>S.H.</i>		<i>b</i>	<i>S.H.</i>	
X (Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği)	<i>a</i>	-1.89***	.027	<i>c'</i>	-.460***	.213
M (Akademik Güdülenme)	—	—	—	<i>b</i>	2.124***	.359
Sabit	<i>İM</i>	3,955***	.067	<i>İY</i>	5.018***	1.509
		R ² = .102			R ² = .106	
		F(1; 448) = 50.810; p<.001			F(2; 447) =26.621; p<.001	

Not. *** p<.001; c': doğrudan etki; S.H.: Standart Hata. Standardize edilmemiş beta katsayıları (*b*) raporlanmıştır.

Tablo 11’de İlahiyat programına devam eden öğrencilerin kariyer belirsizliği ve kariyer süreçlerine ilişkin bilgi eksikliğine sahip olma düzeylerinin, genel akademik başarıları üzerinde dolaylı bir etkisinin olup olmadığını gösteren analiz sonuçları yer almaktadır. Tablodaki analiz sonuçları ve Bootstrap tekniği ile elde edilen güven aralığına göre öğrencilerin kariyer belirsizliği ve kariyer süreçlerine ilişkin bilgi eksikliğine sahip olma düzeylerinin, genel akademik başarıları üzerinde dolaylı bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Buna göre öğrencilerin kariyer belirsizliği ve kariyer süreçlerine ilişkin bilgi eksiklikleri arttıka akademik güdülenmelerinin düştüğü ve bu durumun genel akademik başarılarını da düşürdüğü anlaşılmaktadır. Bir diğer ifade ile akademik güdülenme değişkeninin, kariyer belirsizliği ve kariyer süreçlerine ilişkin bilgi eksikliğine sahip olma durumu ile genel akademik başarı arasında aracılık ettiği tespit edilmiştir (*b*= -.402, %95 GA [-.5882, -.2417]. Yüzdelik yöntem ile elde edilmiş Bootstrap alt ve üst güven aralığının 0 (sıfır) değerinin kapsamadığı ve dolayısıyla araştırmanın alternatif hipotezinin doğrulandığı görülmektedir.

2.4.2. H₁: Öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, kariyer süreçlerine ilişkin yaşadıkları dışsal çatışma durumları ile genel akademik başarıları arasındaki ilişkiye aracılık eder.

Şekil 3. Test Edilen Aracılık Modeli

Araştırmada, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kariyer stresine neden olan bir faktör olarak kariyer süreçlerine ilişkin dışsal çatışma yaşama düzeylerinin, ilahiyat öğretim süreçlerindeki genel akademik başarı düzeylerine etkisinde akademik güdülenme durumlarının aracılık rolü olup olmadığı test edilmiştir. Şekil 3'teki modele göre öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin dışsal çatışma yaşama durumlarının, öncelikle akademik güdülenme düzeylerini etkilediği ve bu ikili ilişkiden etkilenen akademik güdülenme durumunun öğrencilerin genel akademik başarıları üzerinde de etkili olduğu düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin dışsal çatışma yaşama düzeylerinin genel akademik başarı düzeylerine etkisi, akademik güdülenmeleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Buna göre öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin dışsal çatışmaya sahip olma düzeyleri arttıkça akademik güdülenmelerinin zayıfladığı ve dolayısıyla genel akademik başarılarının da zayıfladığı hipotezimiz doğrultusunda beklenmektedir. Hipotezi test etmek üzere Bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 12'de verilmiştir.

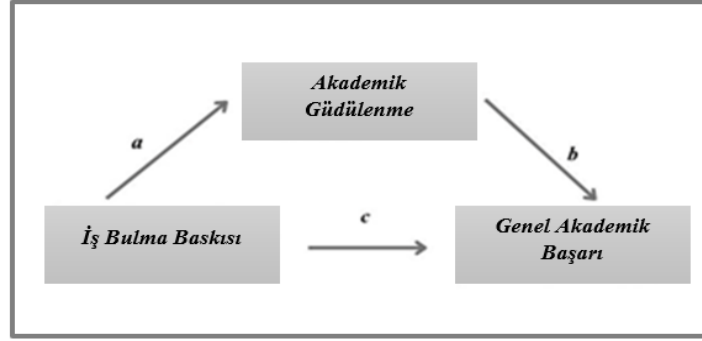
Tablo 12. Aracılık Testine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları (N=450)

Tahmin Değişkenleri	Sonuç Değişkenleri					
	M (Akademik Güdülenme)	Y (Genel Akademik Başarı)				
	<i>b</i>	<i>S.H.</i>	<i>b</i>	<i>S.H.</i>		
X (Dışsal Çatışma)	<i>a</i>	-.095***	.029	<i>c'</i>	-.885***	.213
M (Akademik Güdülenme)	—	—	—	<i>b</i>	2.156***	.340
Sabit	<i>İM</i>	3.701***	.064	<i>İY</i>	5,563***	1.337
		$R^2 = .023$			$R^2 = .131$	
		$F(1; 448) = 10,630; p < .001$			$F(2; 447) = 33,626; p < .001$	

Not. *** $p < .001$; *c'*: doğrudan etki; *S.H.*: Standart Hata. Standardize edilmemiş beta katsayıları (*b*) raporlanmıştır.

Tablo 12'de yer alan İlahiyat programına devam eden öğrencilerin, kariyer süreçlerine ilişkin yaşadıkları dışsal çatışma düzeylerinin genel akademik başarıları üzerinde dolaylı bir etkisinin olup olmadığını gösteren analiz sonuçları ve Bootstrap tekniği ile elde edilen güven aralığına göre öğrencilerin dışsal çatışmaya sahip olma düzeylerinin, genel akademik başarıları üzerinde dolaylı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Buna göre öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin dışsal çatışma yaşama durumları arttıkça akademik güdülenmelerinin düştüğü ve bu durumun genel akademik başarılarını da düşürdüğü anlaşılmaktadır. Bir diğer ifade ile akademik güdülenme değişkeninin, kariyer süreçlerine ilişkin dışsal çatışma yaşama durumu ile genel akademik başarı durumu arasında aracılık ettiği tespit edilmiştir ($b = -.206$, %95 GA $[-.3598, -.0740]$). Yüzdelik yöntem ile elde edilen Bootstrap alt ve üst güven aralığının 0 (sıfır) değerinin kapsamadığı ve dolayısıyla araştırmanın alternatif hipotezinin doğrulandığı belirlenmiştir.

2.4.3. H₁: Öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, iş bulma baskısına sahip olma durumları ile genel akademik başarıları arasındaki ilişkiye aracılık eder.

Şekil 4. Test Edilen Aracılık Modeli

Araştırmada, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kariyer stresine neden olan bir faktör olarak iş bulma baskısına sahip olma durumlarının, ilahiyat öğretim süreçlerindeki genel akademik başarı durumlarına etkisinde akademik güdülenme durumlarının aracılık rolü olup olmadığı test edilmek istenmiştir. Şekil 4'teki modele göre öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin iş bulma baskısına sahip olma düzeylerinin, öncelikle akademik güdülenme düzeylerini etkilediği ve bu ikili ilişkiden etkilenen akademik güdülenme değişkeninin öğrencilerin genel akademik başarıları üzerinde de etkili olduğu düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin iş bulma baskısına sahip olma düzeylerinin genel akademik başarı düzeylerine etkisi, akademik güdülenmeleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Buna göre öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin iş bulma baskısına sahip olma düzeyleri arttıkça akademik güdülenmelerinin zayıfladığı ve dolayısıyla genel akademik başarılarının da zayıfladığı hipotezimiz doğrultusunda beklenmektedir. Hipotezi test etmek üzere Bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 13'te verilmiştir.

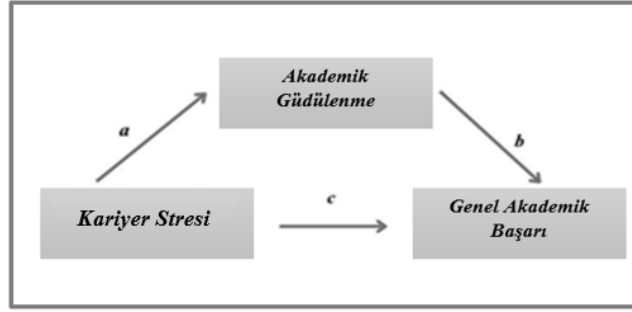
Tablo 13. Aracılık Testine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları (N=450)

Tahmin Değişkenleri	Sonuç Değişkenleri					
	M (Akademik Güdülenme)		Y (Genel Akademik Başarı)			
	<i>b</i>	S.H.	<i>b</i>	S.H.		
X (İş Bulma Baskısı)	<i>a</i>	-.110***	.027	<i>c'</i>	-.415***	.201
M (Akademik Güdülenme)	—	—	—	<i>b</i>	2.236***	.347
Sabit	<i>İM</i>	3.847***	.086	<i>İY</i>	4.812***	1.475
		R ² = .036			R ² = .106	
		F(1; 448) = 16,645; p<.001			F(2; 447) = 26,407; p<.001	

Not. *** p<.001; *c'*: doğrudan etki; S.H.: Standart Hata. Standardize edilmemiş beta katsayıları (*b*) raporlanmıştır.

Tablo 13'te İlahiyat programına devam eden öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin iş bulma baskısına sahip olma düzeylerinin genel akademik başarıları üzerinde dolaylı bir etkisinin olup olmadığını gösteren analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Tablodaki analiz sonuçları ve Bootstrap tekniği ile elde edilen güven aralığına göre öğrencilerin iş bulma baskısına sahip olma düzeylerinin, genel akademik başarıları üzerinde dolaylı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin iş bulma baskısını hissetme durumları arttıkça akademik güdülenmelerinin düştüğü ve bu durumun genel akademik başarılarını da düşürdüğü anlaşılmıştır. Bir diğer ifade ile akademik güdülenme değişkeninin kariyer süreçlerine ilişkin iş bulma baskısını hissetme durumu ile genel akademik başarı durumu arasında aracılık ettiği tespit edilmiştir (*b*= -.245, %95 GA [-.4030, -.1161]). Yüzdeler yöntemi ile elde edilmiş Bootstrap alt ve üst güven aralığının 0 (sıfır) değerinin kapsamadığı ve dolayısıyla araştırmanın alternatif hipotezinin doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

2.4.4. H₁: Öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, kariyer stresi durumları ile genel akademik başarıları arasındaki ilişkiye aracılık eder.

Şekil 5. Test Edilen Aracılık Modeli

Araştırmada, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kariyer stresine sahip olma durumlarının, ilahiyat öğretim süreçlerindeki genel akademik başarı durumlarına etkisinde akademik güdülenme durumlarının aracılık rolü olup olmadığı test edilmek istenmiştir. Şekil 5'teki modele göre öğrencilerin kariyer stresine sahip olma düzeylerinin, öncelikle akademik güdülenme düzeylerini etkilediği ve bu ikili ilişkiden etkilenen akademik güdülenme değişkeninin öğrencilerin genel akademik başarıları üzerinde de etkili olduğu düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle öğrencilerin kariyer stresine sahip olma düzeylerinin genel akademik başarı düzeylerine etkisi, akademik güdülenmeleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Buna göre öğrencilerin kariyer stresine sahip olma düzeyleri arttıkça akademik güdülenmelerinin zayıfladığı ve dolayısıyla genel akademik başarılarının da zayıfladığı hipotezimiz doğrultusunda beklenmektedir. Hipotezi test etmek üzere Bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. Aracılık Testine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları (N=450)

Tahmin Değişkenleri	Sonuç Değişkenleri		Y (Genel Akademik Başarı)			
	M (Akademik Güdülenme)		b	S.H.		
X (Kariyer Stresi)	a	-2.05***	.032	c'	-7.45***	.248
M (Akademik Güdülenme)	—	—	—	b	2.061***	.354
Sabit	İM	4,019***	.083	İY	6.001***	1.551
		R ² = .085			R ² = .115	
		F(1; 448) = 41.644; p<.001			F(2; 447) = 29.0233; p<.001	

Not. *** p<.001; c': doğrudan etki; S.H.: Standart Hata. Standardize edilmemiş beta katsayıları (b) raporlanmıştır.

Tablo 14'te İlahiyat programına devam eden öğrencilerin, kariyer stresine sahip olma durumlarının düzeylerinin genel akademik başarıları üzerinde dolaylı bir etkisinin olup olmadığını gösteren analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Tablodaki analiz sonuçları ve Bootstrap tekniği ile elde edilen güven aralığına göre öğrencilerin kariyer stresine sahip olma düzeylerinin genel akademik başarıları üzerinde dolaylı bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre öğrencilerin kariyer stresleri arttıkça akademik güdülenmelerinin düştüğü ve bu durumun genel akademik başarılarını da düşürdüğü anlaşılmaktadır. Bir diğer ifade ile akademik güdülenme değişkeninin kariyer stresine sahip olma durumu ile genel akademik başarı durumu arasında aracılık ettiği tespit edilmiştir (b= -.428, %95 GA [-.6243, -.2466]). Yüzdelik yöntem ile elde edilmiş Bootstrap alt ve üst güven aralığının 0 (sıfır) değerinin kapsamadığı ve dolayısıyla araştırmanın alternatif hipotezinin doğrulandığı ortaya çıkmıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada İlahiyat fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin, kariyer stresi düzeyleri belirlenmiş ve bu stres düzeyinin araştırma kapsamına dâhil edilen bağımsız değişkenlere (cinsiyet, sınıf düzeyi, sosyoekonomik düzey) göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Ayrıca İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kariyer stresleri düzeyleri ile genel akademik başarı ve akademik güdülenmeleri arasındaki ilişki de incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre cinsiyet, sınıf düzeyi, sosyoekonomik düzey değişkenlerinin, öğrencilerin kariyer stresleri üzerinde anlamlı farklılaşmaya neden olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmada cinsiyet durumlarına göre kariyer streslerinin genel ölçekte, ölçeğin kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği ile dışsal baskı boyutlarında birbirinden anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ancak iş bulma

baskısı boyutunda farklılaştığı ortaya çıkmıştır. İş bulma baskısı için grupların ortalama puanları dikkate alındığında kadın öğrencilerinin iş bulma baskılarının erkek öğrencilere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görölmüştür. Kadınların yüksek din öğretimde öğrenim görme oranları artsa da bu durum istihdamlarıyla doğru orantılı bir şekilde gerçekleşmemektedir (Furat, 2012b, s. 190). Bu durumun kız öğrencilerde daha fazla stres oluşturduğu ortaya çıkmıştır. İlahiyat fakültesi öğrencileriyle yapılan bir araştırmada, bu sonuçtan farklı olarak erkek öğrencilerin iş bulamama ve işe girememe kaygısının, kız öğrencilere göre daha fazla yoğunluk gösterdiği tespit edilmiştir (Kaya ve Varol, 2004, s. 53). Ancak bu araştırmanın gerçekleştirildiği sürenin üzerinden oldukça uzun zaman geçmiştir. O dönemde cinsiyet konusunda daha dengeli bir dağılımın olmasıyla söz konusu farklılık açıklanabilir.

Eğitim Fakültesi (Yılmaz, 2019, s. 97) ve Sağlık Bilimleri (Kahraman, 2023, s. 500) öğrencileriyle yapılan araştırmalarda iş bulma baskısı alt boyutunda; Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Edebiyat Fakültesi ve Mühendislik-Mimarlık Fakültesi öğrencileriyle yapılan araştırmada (Yaşar ve Turgut, 2019, s. 583) ise dışsal çatışma alt boyutunda kadınların sonuçlarının erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Kadın öğretmen adaylarının atanma kaygılarının erkeklerden daha yüksek olduğunu (Eskici, 2016, s. 374), kadın öğrencilerin KPSS ile ilgili daha fazla kaygı yaşadıklarını (Çetin, 2013, s. 162), kadın öğretmen adaylarının daha fazla mesleki kaygı yaşadıklarını (Arslan vd., 2023, s. 167) tespit eden araştırma sonuçları da bulunmaktadır. Çalışma sonuçlarından farklı olarak Spor Bilimleri (Bozyiğit ve Gökbaraz, 2020, s. 193) ve Sınıf, Okul Öncesi, Türkçe, Sosyal Bilgiler, Almanca, İngilizce, Fen Bilgisi, İlköğretim Matematik, Resim, Müzik, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik öğretmenliği 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları (Tican, 2020, s. 2786) ve İşletme Bölümü (Bozkurt vd., 2020, s. 63) öğrencileriyle yapılan çalışmalarda, erkek öğrencilerin kariyer stresleri daha yüksek bulunmuştur. Öğretmen adaylarıyla yapılan bir araştırmada (Aküzüm vd., 2015, s. 337), erkek katılımcıların öğretmenlik mesleği alan bilgisi sınavından daha fazla kaygı duydukları bulgulanmıştır. Spor Bilimleri (Çetinkaya, 2019, s. 33) ve Turizm öğrencileriyle (Turpcu ve Akyurt, 2018, s. 376) yapılan araştırmalarda genel kariyer stresi ve alt boyutlarında kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. İlahiyat Fakültesi öğrencileriyle yapılan bir araştırmada iş bulma açısından kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı belirlenmiştir (Musayev ve Akcan, 2022, s. 62). Bu araştırmadaki sonuçların kadınlar açısından farklılaşması hem fakültelerde okuyan hem de araştırmaya katılan kadınların oran olarak daha fazla olması olabilir. Kadın öğrencilerin erkeklere oranla daha fazla iş bulma baskısı yaşamasının olası sebebi, İlahiyat fakültelerinde okuyan kadın öğrenci sayısının yüksek olmasıdır. Erkekler daha yüksek oranda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam hatip olarak görev alabilme imkânına sahiptir. Öğretmen kadrolarında cinsiyet söz konusu olmaksızın atama yapılırken, Diyanet İşleri Başkanlığı kadro alımlarında hizmet alanına göre cinsiyet tercihi söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla iş bulma baskısı farklı düzeylerde hissedilmektedir.

Çalışmada katılımcıların sınıf düzeylerine göre hem genel olarak hem de dışsal baskı ve iş bulma baskısı boyutlarında kariyer streslerinin istatistiksel olarak birbirinden anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Buna göre son sınıf öğrencilerinin dışsal baskısı ve iş bulma baskısını diğer sınıf düzeylerinden anlamlı düzeyde daha yüksek hissettikleri ve genel olarak kariyer streslerinin diğer alt sınıflardan anlamlı düzeyde belirgin olduğu görölmektedir. Bozyiğit ve Gökbaraz (2020, s. 191) da bu çalışmanın bulgularına benzer şekilde öğrencilerin sınıf düzeyleri arttıka iş bulma baskısı yaşadıklarını tespit etmiştir. Çetinkaya (2019, s. 33), sınıf seviyesi arttıka kariyer stresi ölçek geneli ve alt boyutlarında anlamlı farklılık oluştuğunu belirlemiştir. Yılmaz (2019, s. 98), kariyer belirsizliği ve kariyer stresi açısından 1. sınıfta okuyan öğretmen adaylarının stres düzeyinin, son sınıflara göre yüksek olduğunu tespit etmiştir. Atanma stresinin 1. sınıftan itibaren hissedildiğini gösteren araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Eret Orhan ve Ok, 2014, s. 83; Karataş ve Güleç, 2013, s. 105). Bununla birlikte 2. ve 3. sınıfların atanma konusunda daha kaygılı olduğu bulgusu da bulunmaktadır (Arslan vd., 2023, s. 167). Bazı araştırmalarda ise sınıf düzeyi ile kariyer stresi arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (Bozkurt vd., 2020, s. 63; Gündoğdu, 2021, s. 56; Musayev ve Akcan, 2022, s. 62; Üzüm vd., 2018, s. 1649). Çalışmada sınıf düzeyi arttıka iş bulma baskısının arttığı sonucunun ortaya çıkması beklendiği bir durumdur. Ancak dışsal baskının azalması beklenirdi. Çünkü bireylerin yaşı ilerledikçe aileden bağımsızlaşmakta ve kendi kararlarını alır hâle gelmektedirler. Dışsal çatışma öğrencilerin mezuniyetleri sonrasında ailelerin çocuklarından garantili bir işe girme ya da çocuklarının yapmak istediklerini dikkate almama konusunda aile ve çevrenin baskısını ifade etmektedir. Dışsal çatışmanın arttığı yönündeki bulgu, cinsiyet ve sosyoekonomik düzey olmak üzere iki açıdan değerlendirilebilir. Bu hususta çalışmaya katılan kız öğrenci sayısının yüksekliği sonucu etkilemiş olabilir. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin ailelerinin dünya görüşleri ve kızlarını koruma istekleri, bu baskının ortaya çıkmasında etkili olabilir. Bunun yanı sıra İlahiyat fakültesi öğrencilerinin

çoğunlukla yüksek olmayan sosyoekonomik duruma sahip olmasının, ailelerin çocuklarının işe girmeleri konusundaki beklentilerini arttırdığı da söylenebilir. Çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu, ailelerinin orta (%62) ve orta altı (%16) sosyoekonomik düzeyde olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar ailelerinin orta düzeyde olduğunu belirtse de tüm sosyoekonomik düzeyde olan ailelerin çocuklarının mezuniyetleri sonrasında geçimlerini sağlama konusunda beklentilerinin olduğu söylenebilir.

Araştırmada sosyoekonomik açıdan kendisini ortalamanın altında gören öğrencilerin dışsal baskı ve iş bulma baskısı hissetme düzeylerinin, orta ve orta üstü bir durumda kendilerini konumlandıran öğrencilere göre anlamlı bir düzeyde yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca yine orta altı sosyoekonomik durumu temsil eden öğrencilerin, genel olarak kariyer streslerinin de diğer iki gruba göre belirgin bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür. İlahiyat fakültesi öğrencileriyle yapılan araştırmalar öğrencilerin çoğunun ailelerinin orta ve alt sınıfa mensup olduğunu ortaya koymaktadır (Erpay, 2019, s. 435; Kirman ve Apaydın, 2006, s. 110; Kirman ve Demir, 2018, s. 6; Koç, 2003, s. 33; Korkmaz, 2010, s. 174; Taştan vd., 2001, s. 176; Turan ve Nazıroğlu, 2015, s. 468; Uçar, 2017, s. 126). İlahiyat fakültesi öğrencileriyle yapılan araştırmalarda ailelerinin ekonomik düzeyi düştükçe öğrencilerin kaygı (Kaya ve Varol, 2004, s. 47) ve umutsuzluk (Şahin, 2002, s. 156) düzeylerinin yükseldiği ve öğretmen olma isteğinin arttığı (Taştan vd., 2001, s. 188), ailelerinin sosyoekonomik düzeyi yükseldikçe öğrencilerin kaygı düzeylerinin azaldığı (Yıldız vd., 2007, s. 232) tespit edilmiştir. Ayrıca ailenin gelir düzeyinin iş bulma kaygısı açısından anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığını tespit eden bir araştırma da bulunmaktadır (Musayev ve Akcan, 2022, s. 63).

Araştırmada öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin dışsal çatışma yaşama ve iş bulma baskısını hissetme durumları arttıkça akademik güdülenmelerinin düştüğü ve bu durumun genel akademik başarılarını da düşürdüğü anlaşılmıştır. Bir başka ifade ile akademik güdülenme değişkeninin kariyer süreçlerine ilişkin dışsal çatışma yaşama ve iş bulma baskısı hissetme durumu ile genel akademik başarı durumu arasında aracılık ettiği tespit edilmiştir. İlahiyat fakültesi öğrencileriyle gerçekleştirilen bir başka araştırmada da benzer şekilde yüksek sosyoekonomik düzeyde olan öğrencilerin, akademik güdülenmelerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir (Şahin, 2002, s. 156).

İlahiyat fakültelerinin kontenjanları her geçen yıl artmaktadır. 2000 yılında 1273 olan kontenjan sayısı, 2005 yılında 567, 2010 yılında 6.631, 2015 yılında 16.216, 2020 yılına 19.364 olmuştur.⁶ 2023 yılında toplam kontenjan⁷, 21.122'e ulaşmış bulunmaktadır (*Rakamlarla İlahiyat Fakülteleri*, t.y.). Bu kontenjanlara uzaktan eğitim alan İltam mezunları da eklendiğinde sayı daha da yükselmektedir. ÖABT alan sınavına katılan aday sayıları tüm branşlar içinde en çok mezun veren fakültenin İlahiyat olduğunu ortaya koymaktadır (*2023-KPSS A Grubu ve Öğretmenlik (Genel Yetenek-Genel Kültür, Eğitim Bilimleri, Alan Bilgisi ve ÖABT) Sınav Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler*, 2023). Niceliksel artış hem her bir üniversiteye verilen öğrenci sayısındaki artıştan hem de yeni fakültelerin açılmasından kaynaklanmaktadır. 2008 yılında 23 olan fakülte sayısı, 2009 yılı itibarıyla artmaya başlamış ve 2023 yılında 100'e ulaşmıştır (*Rakamlarla İlahiyat Fakülteleri*, t.y.). Öte yandan KPSS'ye giren öğretmen aday sayısı da yıldan yıla artmaktadır. 2023 yılı verilerine göre KPSS ÖABT Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi oturumuna giren aday sayısı 56.935, KPSS ÖABT İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri oturumuna giren aday sayısı 43.194⁸ olmuştur (*2023-KPSS A Grubu ve Öğretmenlik (Genel Yetenek-Genel Kültür, Eğitim Bilimleri, Alan Bilgisi ve ÖABT) Sınav Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler*, 2023). KPSS'ye giren her 100 öğretmen adayından sadece 15'i atanabilmektedir (*Yıllara Göre Öğretmen Atama Sayıları*, 2017). Bütün alanlardaki öğretmen atamaları kontenjanlarının ortalama %10'u DKAB bölümüne aittir (*Din Kültürü Atamaları %10 Seviyesini Koruyor*, 2020). Yani atanan her 10 öğretmenden 1'i DKAB öğretmenidir. Bununla birlikte DKAB bölümü atama sayısı olarak yüksek olup, her atama döneminde ilk 3 ya da 5'te yer almaktadır. DKAB öğretmeni olarak atanma sayısı yıllık ortalama 1.300 kişi civarındadır (*MEB Din Kült. ve Ahl.Bil. Öğretmenliği Yıllara Göre Öğretmen Atama Puanları*, t.y.). İHL Meslek dersleri öğretmenliği bölümü İlahiyat fakültesi mezunlarının bir diğer istihdam alanıdır. DKAB kadar olmamakla birlikte bu alanda da atamalar yapılmaktadır. Ortalama yıllık 270 kişinin de bu alanda ataması yapılmaktadır (*MEB İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmenliği Yıllara Göre Öğretmen Atama Puanları*, t.y.). Öğretmen olmak, İlahiyat fakültesi mezunlarının öncelikli tercihidir. Bu araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu (%66) DKAB öğretmeni olmak istediğini ifade etmiştir. İHL meslek dersleri öğretmeni olmak isteyenler (%48) daha azdır. Literatürdeki araştırmalarda da benzer şekilde İlahiyat fakültesi öğrencilerinin çalışmak istediği alanın ağırlıklı olarak öğretmenlik olduğu, din hizmetleri alanının tercih sıralamasında daha düşük oranlar aldığı görülmektedir (Altaş, 2019, s. 190; Kaya ve Varol, 2004, s. 49; Koç, 2003, s. 55; Korkmaz, 2010, s.

⁶ 1. ve 2. Öğretim toplam sayılarıdır.

⁷ 1. ve 2. Öğretim, İngilizce ve Arapça programları toplam sayılarıdır.

⁸ Başvuru sayısı 52.775'dir.

192; Mehmedoğlu, 2000, s. 144; S. Özdemir, 2019, s. 21; Sayan, 2020, s. 292; Taştan vd., 2001, s. 187; Uçar, 2017, s. 146). Bu araştırmada da öğrencilerin meslek öncelik sıralamasında öğretmenliğin ardından din görevlisi olmak istedikleri belirlenmiştir.

Öğretmenlikten sonra katılımcıların çoğu (%56) Diyanet İşleri Başkanlığında görev almak istediğini ifade etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığında görev almak için yapılan Din Hizmetleri Alan Bilgisi Testi (DHBT) Lisans oturumuna 2018 yılında 28.850 kişi başvurmuştur (2018 - DHBT Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler, 2018). 2020 yılındaki DHBT Lisans oturumuna 35.922 kişi katılmıştır (2020 DHBT'ye Kaç Kişi Girdi?, 2021). Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023 yılında lisans mezunu 1.500 İmam-Hatip, 80 Kur'an kursu öğreticisi⁹ aday din görevlisi (2023 Yılı Aday Din Görevlisi Sınav Duyurusu, 2023), 2022 yılında ise lisans mezunu 1.300 KKÖ¹⁰ ve 3.680 İmam-Hatip¹¹ aday din görevlisi (2022 Yılı Diyanet Akademisi Aday Din Görevlisi (KKÖ, İ-H, M-K) Alımı, 2022) kontenjanı açıklamıştır. Atama verileri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın erkek personel ihtiyacının kadın personel ihtiyacının yaklaşık 3 katı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte İlahiyat fakültelerinde okuyan erkek öğrenci sayısı gittikçe azalırken, kadın öğrenci sayısı artmaktadır. İlahiyat fakültelerinde 2022-2023 eğitim-öğretim yılında 37.566 erkek öğrenciye karşılık 63.723 kadın öğrenci öğrenim görmektedir (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2023). Kadın öğrenci sayısı, erkeklerin yaklaşık iki katına ulaşmıştır. Kadın mezunlar, öğretmenlik mesleğine yöneldiğinde istihdam imkânını erkeklerle paylaşırken, erkekler Diyanet İşleri Başkanlığında imam-hatip, müezzinlik, müftü gibi erkeklere özgü görevlerde istihdam edilmektedir. Kadın mezunlar, Diyanet İşleri Başkanlığında Kur'an kursu öğreticisi olarak görev alma imkânı bulsa da oranlar mezun sayısına istihdam imkânı karşılamada yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla istihdam alanı ve cinsiyete göre fakülteadaki öğrenci sayılarının dengesizliği bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Programlardaki öğrenci yoğunluğu arttıkça mezunlar üzerindeki iş bulma baskısı da artmaktadır. Dolayısıyla fakültelerde okuyan ya da mezun olan kadınların sayısı arttıkça iş bulma baskısı da daha fazla hissedilir hâle gelmektedir.

Yapılan araştırmalar, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin en çok iş bulamama/atanma kaygısı yaşadıklarını tespit etmektedir (Erdoğan, 2021, s. 810; Kaya ve Varol, 2004, s. 51; Kirman ve Apaydın, 2006, s. 114; Kirman ve Demir, 2018, s. 18; Koç, 2003, s. 54; Musayev ve Akcan, 2022, s. 65; Okumuş, 2007, ss. 70-71; Özenç, 2017, s. 24; Uçar, 2017, s. 171). İş bulma baskısı sadece İlahiyat fakültesi mezunları için söz konusu değildir. Literatürdeki araştırmalar tüm öğretmenlik bölüm mezunlarının aynı baskıyı hissettiklerini göstermektedir. Öğretmen adaylarının %80'i KPSS ile atanma ve mesleki gelecekleri konusunda olumsuz düşüncelere sahiptir (Şahin, 2011, s. 1174). Dolayısıyla öğretmen adaylarının başlıca stres kaynağı atanma kaygısıdır (Akpınar, 2013, s. 234). Öğretmen adaylarının öğrencilerle baş etme, görev alacakları okulun imkânları ve statü gibi mesleki kaygılardan ziyade atama sistemi konusunda kaygılanmakta, üstelik bu kaygılar birinci sınıftan itibaren başlamaktadır (Eret Orhan ve Ok, 2014, s. 83). Öğretmen adaylarının çoğu düşük ya da orta sosyoekonomik düzeye sahip ailelere sahiptir (Eret Orhan ve Ok, 2014, s. 87) ve neredeyse tamamı (%90'i) öğretmen olarak atanamadıklarında psikolojik, ekonomik, ailevi ve çevresel baskı yaşayacaklarını, hayatlarının olumsuz etkileneceğini ve emeklerinin boşa gideceğini (Şahin, 2011, s. 1177) düşünmektedirler. Birinci sınıftan itibaren KPSS'nin öneminin farkında olan ve fakülteadaki derslerinin KPSS'ye hazırlamada yetersiz olduğunu düşünen öğretmen adayları, lisans eğitimlerine yoğunlaş(a)mamakta ve eğitim süreçleri bu durumdan olumsuz etkilenmektedir (Karataş ve Güleç, 2013, ss. 115-177). Ayrıca sınava hazırlanma süreci öğretmen adaylarının ders başarılarını, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılımlarını ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkilemektedir (Gündoğdu vd., 2008, s. 43; Sezgin ve Duran, 2011, s. 18). Diğer taraftan öğretmen adaylarının farklı istihdam alanlarına sahip olamamaları ve devlet okulları dışında çalışma olanağının bulunmamasının yanı sıra alanlarında atama bekleyen öğretmen adayı sayısının fazla olması da atanma ve iş bulma konusundaki kaygılarını arttırmaktadır (Yılmaz, 2019, s. 104). Adayların öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları değişmese de KPSS sınavı yüksek oranda kaygı oluşturmaktadır (Memduhoğlu ve Kayan, 2017, s. 1276). Bazı araştırmalarda öğretmen adaylarının kaygı düzeylerinin düşük, öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının ise olumlu olduğu tespit edilmiştir (Doğan ve Çoban, 2009, s. 165). Ancak bu araştırmaların daha önceki yıllarda gerçekleştirildiğinin altı çizilmelidir. Mezun sayısının katlanarak artması ve sınırlı istihdam olanakları, İlahiyat öğrencileri ve öğretmen olmak isteyen tüm adaylar için atanma sürecinin başlıca stres kaynağı olmasına neden olmakta, bu durum eğitim süreçlerini, güdülenmelerini ve fakülteadaki başarılarını etkilemektedir.

⁹ 10 Müezzin-Kayyım, 70 Hafız Kur'an Kursu Öğreticisi (40'ı kadın ve 30'u erkek), 10 Kur'an Kursu Öğreticisi (İşitme ve Görme Engelli öğrenciler için).

¹⁰ 700 lisans mezunu, 600 lisans mezunu+hafız kadın Kur'an Kursu Öğreticisi.

¹¹ Ayrıca 5 Müezzin-Kayyım.

Araştırmada öğrencilerin kariyer stresleri arttıkça akademik güdülenmelerinin düştüğü ve bu durumun genel akademik başarılarını da düşürdüğü saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin kariyer süreçlerine ilişkin iş bulma baskısını hissetme durumları arttıkça akademik güdülenmelerinin düştüğü ve bu durumun genel akademik başarılarını da düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer ifade ile akademik güdülenme değişkeninin kariyer stresine sahip olma durumu ile genel akademik başarı durumu arasında aracılık ettiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin yapacakları işe yani öğrenmeye yönelik güdülenmelerinin yüksek olması okula daha iyi odaklanmalarını ve hedeflerini kararlaştırmalarını sağlamaktadır (Akbaş ve Gizir, 2010, s. 72). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin akademik başarılarını artırmak için sadece bilginin aktarılması yeterli değildir, aynı zamanda öğrencilerin motivasyonlarını da arttırmak gerekmektedir (Aktaş, 2017, s. 1378). İlahiyat fakültesi öğrencileriyle gerçekleştirilen bir araştırmada öğrencilerin gelecek endişesi ile oluşan motivasyon eksikliğinin ders çalışma düzenlerini etkilediği belirlenmiştir (Kirman ve Apaydın, 2006, s. 100). Koç'un (2003, s. 41) araştırmasında her 5 ilahiyat öğrencisinden 1'i, alanı benimsemeye yönelik moral ve motivasyonu sağlayıcı etkinliklerin artırılmasını istediklerini belirtmiştir.

Literatürdeki araştırmalar akademik güdülenmenin akademik başarıyı etkilediğini ortaya koymaktadır (Aydın, 2010, s. 73; Ergin ve Karataş, 2018, s. 877). Kaygı düzeyi yükseldikçe akademik güdülenme düzeyinin düştüğü de tespit edilmiştir (Yıldız vd., 2007, s. 229). Çetinkaya (2019, s. 33) araştırmasında katılımcıların akademik motivasyonları ile kariyer stresi düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Benzer şekilde Gündoğdu (2021, s. 59) da akademik başarının en önemli yordayıcısının kariyer stresi olduğunu, Güler ve arkadaşları (2023, s. 162) akademik başarı ile kariyer stresinin, iş bulma baskısı alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. İşletme Fakültesi öğrencileriyle yapılan bir araştırmada da öğrencilerin kariyer stresi ile başarı odaklı motivasyonları arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Bozkurt vd., 2020, s. 63). Fen Bilimleri öğretmen adaylarıyla yapılan bir araştırmada da (Sadıkoğlu vd., 2018, s. 636) akademik seviyesi yüksek olanların mesleki kaygılarının düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aktaş (2017), İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin akademik güdülenme ve akademik öz yeterlik düzeyleri arasında anlamlı ilişki olduğunu, öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri arttıkça akademik öz yeterlik düzeylerinin de arttığını tespit etmiştir. Akademik güdülenme, akademik öz yeterliği yordamaktadır ve bu durum bireyleri akademik başarıya ulaştırmada etkilidir (Özgenel ve Deniz, 2020, s. 143). İlahiyat fakültesi öğrencileriyle yapılan bir başka araştırmada yüksek din öğrenimi gören öğrencilerin akademik öz yeterliklerinin de düşük düzeyde olduğunu ortaya koymuştur (Sayan ve Tavukçuoğlu, 2020, s. 851). Eğitim fakültesi öğrencileriyle yapılan araştırmalarda öğrencilerin akademik güdülenmelerinin düşük (Özgenel ve Deniz, 2020, s. 138) ve orta (Ömür ve Nartgün, 2013, s. 47) düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin akademik motivasyonları özgüvenlerini artırmakta, alanıyla ilgili akademik işleri başarma duyguları akademik öz yeterlik algılarını olumlu yönde etkilemektedir (Sayan ve Tavukçuoğlu, 2020, ss. 851-852). Literatürdeki araştırmalara benzer şekilde bu araştırmada öğrencilerin kariyer stresi arttıkça motivasyonlarının düştüğü ve bu durumun da onların akademik başarılarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada İlahiyat alanına ilgi duyduğu ve bu yönde yeteneğe sahip olduğu için tercih edenlerin ve tercihlerinden önce fakülte hakkında yeterli bilgiye sahip olanların kariyer streslerinin de anlamlı düzeyde düşük olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca İlahiyat fakültelerine istemeyerek gelen ve bu yöndeki isteksizliği devam eden öğrencilerin, isteyerek gelen ve bu kararından memnuniyeti devam eden öğrencilere göre kariyer streslerinin de anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yüksek din öğrenimi alan öğrencilerle yapılan bu araştırmada öğrencilerin çoğunluğunun (%59) İlahiyat alanını ve okudukları fakülteyi isteyerek tercih ettikleri ortaya konulmuştur. Koç'un araştırmasında İlahiyat programında okuyan öğrencilerin %48'inin isteyerek, %49'unun istemeyerek fakülteye geldiği, ancak sonuç olarak %71'inin fakültede okumaktan memnun olduğu, %27'sinin ise memnun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Koç, 2003, s. 37). Literatürdeki araştırmalar İlahiyat öğrencilerinin çoğunluğunun fakültelerini bilinçli olarak tercih ettiklerini ortaya koymaktadır (Çakmak ve Uzunpolat, 2022, s. 842; Kirman ve Demir, 2018, s. 9; Korkmaz, 2010, s. 185; Okumuş, 2007, s. 72; Özenç, 2017, s. 11; Sayan ve Tavukçuoğlu, 2020, s. 841; Uçar, 2017, s. 143). Fakülteye isteyerek ve severek gelmenin fakülte memnuniyetini etkilediği tespit edilmektedir (Korkmaz, 2010, s. 194). Bu çalışmada öğrencilerin çok büyük çoğunluğu (450 katılımcının 373'ü) okudukları bölümden memnun olduğunu belirtmiştir. İlahiyat öğrencileriyle yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (İnan, 2019, s. 17; Kaymakcan vd., 2011, s. 117; Koç, 2003, s. 38; Korkmaz, 2010, s. 193; Okumuş, 2007, s. 70; Özenç, 2017, s. 25; Taştan vd., 2001, s. 184; Turan ve Nazıroğlu, 2015, s. 474). Bir çalışmada öğrencilerin fakülteden memnuniyet düzeyinin yüksek olması ile gelecek beklentileri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Ay, 2020, s. 756). Literatürdeki bazı araştırmalarda ise öğrencilerin fakültedeki eğitim ve öğretimden memnun olmadıkları,

beklentilerinin karşılanmadığını ifade ettikleri görölmektedir (Mehmedoğlu, 2000, s. 133; Sayan ve Tavukcuoğlu, 2020, s. 841).

Öğretmen adaylarıyla yapılan bir araştırmada bölümünü isteyerek tercih etme ve ileride bölümüyle ilgili bir alanda çalışmayı istemenin bölüm memnuniyetinin en önemli yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir (Hasret, 2019, s. 52). Literatürdeki araştırmalar öğretmenlik mesleğini kendi isteğiyle seçen öğretmen adaylarının mesleğe ve geleceklarine dair bakış açılarının daha olumlu olduğunu (Bozdoğan vd., 2007, s. 92; Saracaloğlu vd., 2009, s. 49; Eret Orhan ve Ok, 2014, 85; Bursal ve Buldur, 2016, s. 365; Gümrükçü Bilgici ve Deniz, 2016, s. 63; Demirbaş vd., 2023, s. 46; Üstüner vd., 2009, s. 152) ve daha az stres yaşadıklarını (Akpinar, 2013, s. 235) ortaya koymaktadır. Konuyla ilgili araştırmalarda, öğretmenlik mesleğini bilinçli olarak tercih edenlerin oranının yüksek olduğu ve her 3 öğretmenden 2'sinin ilk tercihinin öğretmenlik olduğu (TEDMEM, 2019, s. 38), alana ilgi duyduğu ve öğretmen olmak istediği için öğretmenliğe kendi isteğiyle yöneldiğini ifade edenlerin daha fazla olduğu (şahin, 2011, s. 1175) bulgularının yanı sıra öğretmenlik mesleğinin öncelikli olarak tercih edilmediği ve ideal bir meslek olarak görülmediği (Bursal ve Buldur, 2016, s. 352), öğretmenlik programına yerleşenlerin yarısının imkânları olsa bu mesleği seçmeyecekleri (şahin, 2011, s. 1171), bu alana sınavda ek puan alma ve çalışma koşullarının rahatlığı nedeniyle yöneldikleri (Eret Orhan ve Ok, 2014, s. 81) şeklinde tespitler de bulunmaktadır. Diğer taraftan bazı araştırmalarda da öğretmen adaylarının en çok iş imkânlarının güvenceli ve daha rahat oluşu gibi nedenlerle çıkarıcı olarak, sınav puanı ve aile etkisi gibi nedenlerle dışsal olarak, mesleği ideal görme ve çocuk sevgisi gibi nedenlerle içsel olarak ve mesleğin saygınlığı ve topluma hizmet gibi nedenlerle özgeci güdülerle bölüm seçtikleri tespit edilmiştir (Çermik vd., 2010, s. 206; Kılıç, 2022, s. 41; Özsoy vd., 2010, ss. 918-919; Yüce vd., 2013, s. 299). Öğretmenlik mesleğinin seçiminde hem içsel hem de dışsal faktörlerin etkili olduğu ortaya konulmaktadır. Ayrıca literatürdeki çalışmalarda, kapsamında öğretmenlik alanı bulunduran İlahiyat eğitime yönelmede, öğretmen olma gerekçesi de ön planda olmakla birlikte dini daha iyi öğrenmek gerekçesinin de etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Erpay, 2019, s. 435; Korkmaz, 2010, s. 187; Mehmedoğlu, 2000, s. 131; Okumuş, 2007, s. 72; Özenç, 2017, s. 11; Taştan vd., 2001, s. 186). Bu gerekçeler içsel nedenler olarak değerlendirilebileceği gibi toplumsal yönleri de olan gerekçeler olarak da değerlendirilebilir.

Çalışmada öğrencilerin kariyer belirsizliği ve kariyer süreçlerine ilişkin bilgi eksiklikleri arttıka akademik güdülenmelerinin düştüğu ve bu durumun genel akademik başarılarını da düşürdüğu anlaşılmıştır. Akademik güdülenme değişkeninin kariyer belirsizliği ve kariyer süreçlerine ilişkin bilgi eksikliğine sahip olma durumu ile genel akademik başarı arasında aracılık ettiği de tespit edilmiştir. Türkiye'deki dinî yükseköğretim kurumlarının çok amaçlı öğretim programına sahip olması ciddi bir sorun olarak nitelendirilmektedir (Doğan ve İpek, 2022, s. 204). Bu durum İlahiyat öğrencileriyle yapılan araştırmalarda öğrencilerin okudukları program hakkında değerlendirmelerinde de görölmektedir. Konuyla ilgili araştırmalarda öğrencilerin programın kendilerine amaç vermediğini dile getirdikleri ve hangi göreve hazırlandıklarını bilmedikleri için ne yapacakları konusunda belirsizlik ve kararsızlık yaşadıkları (Koç, 2003, s. 39), programdaki belirsizliği algıladıkları ve buna bağlı olarak motivasyonlarını kaybettikleri (Çinemre, 2019, s. 284) tespit edilmiştir. Tek tip programla farklı hizmet alanlarına göre öğrencileri yetiştirmeye çalışmak bir yandan öğrencilerin ders yüklerini arttırırken diğer yandan uzmanlaşmalarını zorlaştırmaktadır (Doğan ve İpek, 2022, s. 205). İlahiyat lisans eğitiminde mezunların aslında farklı bilgi ve beceri gerektiren alanlarda istihdam edilmelerine karşın tek bir program uygulanmasının beraberinde getirdiği sıkıntılar, bilimsel toplantılarda ve çalışmalarda da yoğun bir şekilde ele alınmıştır (Akyürek, 2015; Altaş, 2019, s. 184; Aşıkoğlu, 2005, 2009, 2014, s. 230; Aydın, 1995, 2003, 2004; Buyrukçu, 2004; Doğan, 2019, s. 130; Doğan ve İpek, 2022; Furat, 2012a; Gözütok, 2004; Kaya, 2004; Kılavuz, 2004; Koç, 2004; Köylü, 2013; Nazıroğlu, 2019, s. 145; S. Özdemir, 2013; Özdemir, 2004; Tosun ve Doğan, 2004; *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu: 16-17 Ekim 2003*; *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu: 21-23 Ekim 1987*; Yapıcı, 2014; Aşıkoğlu, 2015; Bayraktar, 2015; Ev, 2012, 2015; Gürer, 2015; Kayadibi, 2015; Öcal, 2015). Bu çalışmalarda lisans programının çeşitlenmesi yönünde öneriler geliştirilmiştir. Dolayısıyla İlahiyat/İslami İlimler programının bilimsel gerekçelere uygun şekilde istihdam alanlarıyla uyumlu hale nasıl getirilebileceği ve bu şekildeki uygulamaların avantajlarının yanı sıra dezavantajlarının nasıl minimize edileceği ve alternatif formüllerin geliştirilmesinin bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Öğretim süreçleri bütün yükseköğretimde öğrencilerin, kariyer eğilimi ve stresini etkilemektedir. Örneğin fakülte ve öğrenci sayılarındaki artış, istihdam, müfredat, akademik yapılanma, ikinci öğretim, uzaktan öğretim ve benzeri pek çok problem üniversite içinde yer alan bütün akademik disiplinlerin

karşılaştığı problemlerdendir. Bununla birlikte bazı disiplinlerin kendine özgülüğünden kaynaklanan faktörler de öğrencilerin kariyer eğilimi ve stresini etkileyebilmektedir. İlahiyat eğitimi hem kapsamı hem toplum ve diğer alanlarla ilişkisi açısından bu tür disiplinlerdendir.

İlahiyat fakültesi mezunlarının görev kapsamı günümüzde oldukça genişlemiştir. Din hizmeti, vaizlik, müftülük ve imam-hatiplik gibi temel din hizmetleri ve öğretmenlik ve akademisyenlik gibi eğitim öğretim hizmetleri alanlarının sınırlarını çoktan aşmıştır. Toplumsal gelişmelerle birlikte belirtilen alanların dışında özel din hizmeti alanları da ortaya çıkmıştır. Diplomasını aldığı alanın gerektirdiği yetkinliklere sahip olarak mezun olan biri, alanının temel problemlerine hâkim olmakta ve bu problemlere çözüm önerileri üretebilecek becerileri de kazanmaktadır. Ancak bugün ilahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan tek tip öğretim programıyla özel din hizmeti alanları bir tarafa, temel din hizmeti ve eğitim öğretim hizmeti alanlarına yönelik donanımlı mezunların yetiştirilip yetiştirilmediği dahi bir tartışma konusudur. Herhangi bir yükseköğretim kurumundan alanıyla ilgili bilgi, beceri ve yetkinlikleri kazanarak mezun olan bir kişinin kariyer stresi yaşaması olasılığı daha düşüktür. Ancak öğrencinin dâhili olduğu öğretim programında kariyer belirsizliğiyle karşılaşması, kariyer stresi yaşamasına neden olabilmektedir. Bu durum, öğrencinin akademik başarısızlığa uğraması riskini de arttırabilmektedir. Bu durum, mezunlarda kendilerine güvensizlik duygusunun oluşmasına neden olabilmektedir. Ancak İlahiyat fakültelerinin hiçbirinde -farklı dillerde aynı programın uygulanması da dahil olmak üzere- spesifik bir alana yönelik bir öğretim programı uygulanmamaktadır. Bazı fakültelerde istihdam alanlarından biri olan dini danışmanlık ile ilgili tezsiz yüksek lisans programları bulunsa da bu programlar lisansüstü eğitim düzeyinde yer almaktadır. Dolayısıyla İlahiyat fakültesi öğrencisi, mezuniyet sonrasında istihdam edileceği alana yönelik bir eğitim almamaktadır. Başka bir ifadeyle öğrencinin mezun olduktan sonra ne iş yapacağı tam olarak belli değildir ve yapabileceği işlere yönelik özel bir donanımı bulunmamaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada araştırma bulgularından hareketle, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin kariyerlerini netleştirememeleri ve kariyerleri konusunda yeterince bilgilendirilmemelerinin eğitimlerini etkilediği, eğitimlerinde istenilen verimin alınmamasına neden olduğu ve akademik güdülenmeye bağlı olarak akademik başarılarının düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bütün yükseköğretim alanlarında olduğu gibi İlahiyat alanındaki öğrencilerin de tercih ettikleri alana gelmeden önce okuyacağı alanla ilgili yeterli ve doğru bilgiye sahip olma düzeyleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda okudukları alanları seçmeleri, öğretim programından memnun olma durumları, kariyer streslerini ve akademik güdülenmelerini etkilemektedir. Dolayısıyla bütün alanlarda olduğu gibi İlahiyat alanında da öğrencilerin kariyer streslerini arttıran durumların tespiti ve bu problemleri azaltacak çözümlerin üretilmesi bir ihtiyaç olarak durmaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular dikkate alındığında öğretim süreçlerinin kariyer eğilimi ve stresi ile ilişkisi açısından aşağıda yer alan öneriler sunulmuştur:

- İlahiyat fakültelerinin amacı ve ilahiyatçı kimliği hususundaki belirsizliğin giderilerek net tanımlar yapılması ve ilahiyat öğrencisinin bu doğrultuda yetiştirilebilmesi için bütün öğretim süreçlerinin düzenlenmesi öncelikli yapılması gereken çalışmalardandır.
- İlahiyat fakültesi mezunlarının istihdam alanları her geçen gün çeşitlenmektedir. Dolayısıyla tek bir program ile farklı istihdam alanlarının talep ettikleri yeterlikleri kazandırmak mümkün gözükmemektedir. Bunun için öncelikle mezunların genel ve özel istihdam alanları belirlenmelidir. Bu çerçevede;
  - İlahiyat fakültelerinin öğretim programları, programın hedefleri, üzerine dayandığı temel ilkeler, uygulama esasları vb. unsurları içerecek şekilde geliştirilmelidir.
  - Hedeflerle birlikte öne çıkarılacak beceriler ve bu becerilerin kazandırılması için neler yapıldığı/yapılması gerektiği geliştirilen programlarda belirtilmelidir.
  - DKAB öğretmenliği yanında seçmeli din ve ahlak alanı derslerinin öğretmen yeterlikleri de düşünülmalıdır.
  - İHL Meslek dersleri öğretmenliği yeterlikleri ayrıca hesaba katılmalıdır.
  - Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sunduğu din hizmetleri ve yaygın din eğitimi yeterlikleri birlikte veya ayrı ayrı düşünülebilir.

- Cezaevleri, çocuk esirgeme kurumları, sevgi evleri, yaşlı bakım evleri, hastaneler gibi kurumlardaki dini-manevi destek hizmetleri için ihtiyaç duyulan elemanları yetiştiren programların da dūřınılmesi gerekir.
- Yapılacak tūm deęiřikliklerde ilahiyat eęitiminin “yūksək diniyyat mūtehassısları” yetiřtirme misyonuyla birlikte ilahiyat eęitiminin istihdama gōre yapılanması ile ilgili çalıřmalar ve tecrūbeler gōz önüne alınmalı, ilahiyat eęitimi farklı programlar uygulayabilen bir yapılmaya kavuřturulmalıdır.
- İstihdam konusundaki çalışmaların, İlahiyat fakūltesi mezunlarının istihdam alanları olan Milli Eęitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere bütūn kurumlara işbirliği içinde gerçekleştirilmelidir.
- Bu çerçeve de Lisans programlarının istihdam alanlarına gōre çeşitlendirilmesi, yatay ve dikey hareketliliğe imkân sağlanması, çift anadal imkânıyla birden fazla programı tamamlama imkânı sağlanması öğrencinin kariyer sūrelerini yapılandırmasına olumlu katkı sağlayacaktır.
- İlahiyat eğitiminin üniversite içinde yer almasının anlamına uygun olarak yerelden evrensel yönelik bir anlayışın bütūn öğretim sūrelerinde benimsenmesi istihdam alanlarının çeşitlenmesine ve kariyer planlamasına olumlu katkı sağlayacaktır.
- İlahiyat fakūltelerinde öğrencilerin okula ve öğrenmeye karřı gūdūlenmelerini arttırmaya katkı saęlayıcı ders dıřı etkinlikler yapılması eęitim sūrelerine olumlu katkı saęlayacaktır.
- İlahiyat fakūltelerinde öğrencilerin kariyer planlamalarını destekleyici rehberlik çalışmaları yapılması eğitim sūrelerine olumlu katkı sağlayacaktır.
- İlahiyat fakūltesi lisans programlarındaki öğrenci sayılarının makul bir seviyeye çekilmesi öğrencilerinin kariyer planlamaları açısından olumlu katkı sağlayacaktır.
- İlahiyat fakūltelerine daha çok yönelim gōsteren profil olması açısından imam hatip okullarında İlahiyat programlarının amaçlarını, programlarının kazandırdığı bilgi, beceri ve yetkinlik alanlarını, istihdam alanlarını tanıtıcı faaliyetleri artırılması, öğrencinin kariyer yönelimini olumlu etkilemesi açısından katkı sağlayacaktır.

Etik Beyan

“İlahiyat Fakūltesi Öğrencilerinin Öğretim Sūrelerinin Kariyer Eęilimi ve Stresi Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sūrecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gōnderilmemiřtir. Gerekli olan etik kurul izinleri Yalova Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’nun 22.06.2023 tarih ve 2023/75 sayılı toplantısında alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yasemin İpek %35, Sūmeyra Arıcan %35, Recai Doęan %30.

Çatışma Beyanı

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişilerle çıkar atışması bulunmamaktadır.

Teřekkūr

Makalenin veri toplama sūrecinde desteklerini gōrdüğümüz çeřitli üniversitelerde gōrev yapan meslektařlarımıza teřekkūr ediyoruz.

Kaynakça

- Akbay, S. E.ve Gizir, C. A. (2010). Cinsiyete gōre üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranıřı: Akademik gūdūlenme, akademik özyeterlik ve akademik yūkleme stillerinin rolü. *Mersin Üniversitesi Eęitim Fakūltesi Dergisi*, 6(1), 60-78.
- Akpınar, B. (2013). Öğretmen adaylarının stres düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından analizi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eęitim Fakūltesi Dergisi*, 21, 229-241.
- Aktař, H. (2017). Akademik gūdūlenme ile akademik özyeterlik arasındaki iliřki: İlahiyat Fakūltesi öğrencileri üzerine ampirik bir arařtırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Arařtırmaları Dergisi*, 6(3), 1376-1398.

- Aküzüm, C., Demirkol, M., Ekici, Ö. ve Talu, M. (2015). Öğretmen adaylarının KPSS öğretmenlik alan bilgisi sınavına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18), 331-344.
- Akyürek, S. (Ed.). (2015). *Bugünün ilahiyatı nasıl olmalı? Sorunlar ve çözümleri*. Ensar Neşriyat.
- Altaş, N. (2019). İlahiyat fakültelerinin geleceği üzerine bir değerlendirme. İçinde İ. Turan ve F. Sancar (Ed.), *Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi Kurumsallaşma-Sorunlar-Beklentiler* (ss. 183-210). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, R., Tunca Güçlü, N. ve Alkın-Şahin, S. (2023). Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 161-171. <https://doi.org/10.33206/mjss.1158406>
- Aşkoğlu, N. (2005). İlahiyat Fakültelerinin eğitim öğretime katkıları ve kaliteye yolculuk. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-10.
- Aşkoğlu, N. (2009). Değişen dünyada değişmeyen kurumlar: ilahiyat fakülteleri. IV. *Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, II, 887-898.
- Aşkoğlu, N. (2014). Yükseköğretimde din eğitim ve öğretimi. İçinde R. Doğan ve R. Ege (Ed.), *Din Eğitimi El Kitabı* (ss. 215-231). Grafiker Yayınları.
- Aşkoğlu, N. (2015). İlahiyat fakültelerinin programları ve akademik yapıları üzerine düşünceler. İçinde F. Kayadibi (Ed.), *Din Eğitiminde Kalite Sempozyumu* (ss. 43-58). İstanbul: DEM.
- Ay, M. F. (2020). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin memnuniyet düzeyleri ile gelecek beklentileri arasındaki ilişki. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 743-758. <https://doi.org/10.33420/marife.800556>
- Aydın, F. (2010). *Akademik başarının yordayıcısı olarak akademik güdülenme, öz yeterlilik ve sınav kaygısı* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/466463/yokAcikBilim_375307.pdf?sequence=-1&isAllowed=y
- Aydın, M. Ş. (1995). Öğretmen yetiştiren kurumlar olarak ilahiyat fakülteleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 59-98.
- Aydın, M. Ş. (2003). Yüksek din öğretimi kurumları: Gelgitler alanı. *Tezkiye: Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim*, 31-32, 106-123.
- Aydın, M. Ş. (2004). İlahiyat lisans programının amaç sorunu. *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 19-25.
- Balta Aydın, E. (2007). *Örgütlerde kariyer yönetimi, kariyer planlaması, kariyer geliştirme ve bir kariyer geliştirme programı olarak koçluk uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayraktar, M. F. (2015). İmam hatip liseleri ve ilahiyat fakülteleri üzerine genel bir değerlendirme. İçinde F. Kayadibi (Ed.), *Din Eğitiminde Kalite Sempozyumu* (ss. 33-41). İstanbul: DEM.
- Bozanoğlu, İ. (2004). Akademik güdülenme ölççeği: Geliştirmesi, geçerliği, güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 83-98.
- Bozdoğan, A. E., Aydın, D. ve Yıldırım, K. (2007). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Abi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 83-97.
- Bozkurt, Ö., Yemenici, A. D. ve Özkara, M. (2020). Genç nesilde başarı odaklı motivasyon ve öz saygının kariyer stresi ile ilişkisi. *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi (IJTEBS)*, 4(1), Article 1.
- Bozyiğit, E. ve Gökbaraz, N. (2020). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde kariyer stresinin belirleyicileri. *Journal of Computer and Education Research*, 8(15), 181-200. <https://doi.org/10.18009/jcer.679874>
- Bursal, M. ve Buldur, S. (2016). İlköğretim öğretmen adaylarının meslek tercih nedenleri ve geleceğine yönelik beklentileri: karşılaştırmalı bir analiz. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 351-376.
- Buyrukçu, R. (2004). İlahiyat fakültelerinin yeniden yapılandırılması problemi. *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 509-520.
- Can, A. (2014). *Bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Choi, B., Park, H., Nam, S., Lee, J., Daeyeon, C. ve Lee, S. (2011). The development and initial psychometric evaluation of the Korean career stress inventory for college students. *The Career Development Quarterly*, 59, 559-572. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2011.tb00976.x>
- Çakmak, A. ve Uzunpolat, Y. (2022). Yüksek din öğretimi öğrencilerinde fakülte memnuniyeti ile siber aylıklık arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 833-852. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1163972>
- Çermik, H., Doğan, B. ve Şahin, A. (2010). Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih sebepleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 201-212.
- Çetin, Ş. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin kamu personeli seçme sınavına (KPSS) yönelik kaygılarının incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 43(197), 158-168.
- Çetinkaya, T. (2019). The analysis of academic motivation and career stress relationships of the students in department of physical education and sport. *International Education Studies*, 12(4), Article 4. <https://doi.org/10.5539/ies.v12n4p24>
- Çinemre, S. (2019). İlahiyat fakültesi son sınıf öğrencilerinin ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 52, 265-286. <https://doi.org/10.29288/ilted.591076>
- Demirbaş, İ., Demir, F. B. ve Ulukaya Öteleş, Ü. (2023). Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının gelecek kaygılarının belirlenmesi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 11(30), 39-53. <https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.1271105>

- Din Kùltürü Atamaları %10 Seviyesini Koruyor.* (2020, Mayıs 6). Meb Personel. <https://www.mebpersonel.org/sozlesmeli-ogretmenler/din-kulturu-atamaları-10-seviyesini-koruyor-h240843.html>
- Doğan, R. (2019). İlahiyat fakùltelerinin mevcut durumu ve problemleri üzerine bir değerlendirme. İ. Turan ve F. Sancar (Ed.), *Tùrkiye'de Yüksek Din Öğretimi Kurumsallaşma-Sorunlar-Beklentiler* (ss. 117-139). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- Doğan, R. ve İpek, Y. (2022). Cumhuriyet döneminde dinî yükseköğretimin tarihsel gelişimi. *Demokrasi Platformu Dergisi*, 11(37), 176-211.
- Doğan, T. ve Çoban, A. E. (2009). Eğitim fakùltesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(153), 157-168.
- Duru, H. ve Gültekin, F. (2020). Eğitim fakùltesi öğrencilerinin kariyer stresleri, kariyer uyum yetenekleri ve mentörlük arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(1), 328-337. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3596>
- Erdoğan, İ. (2021). İlahiyat fakùltesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile mesleki kaygıları arasındaki ilişki. *Eskiyeni*, 45, 797-818.
- Eret Orhan, E. ve Ok, A. (2014). Öğretmenlik programlarını kimler tercih ediyor? Adayların giriş özellikleri ve öğretmenliğe yönelik tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakùltesi Dergisi*, 29(4), 75-92.
- Ergin, A. ve Karataş, H. (2018). Üniversite öğrencilerinin başarı odaklı motivasyon düzeyleri. *Hacettepe University Journal of Education*, 33(4), 868-887. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2018036646>
- Erkuş, A. (2009). *Davranış Bilimleri İ.ün Bilimsel Araştırma Süreci*. Seçkin Yayıncılık.
- Ercan, İ. (2019). Öğrencilerin ilahiyat fakùltesine yönelik görüşleri. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 13, 423-473. <https://doi.org/10.18498/amailad.547095>
- Eskici, M. (2016). Öğretmen adaylarının atanamama kaygılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Turkish Studies*, 11(19), 361-361. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.10035>
- Ev, H. (2012). Yükseköğretimde din eğitimi. İ.ün M. Köylü ve N. Altaş (Ed.), *Din Eğitimi* (ss. 250-287). Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- Ev, H. (2015). Din kùltürü ve ahlak bilgisi dersi öğretmenlerinin yeterlikleri bağlamında ilahiyat fakùltesi ve öğretmen yetiştirme sistemini yeniden yapılandırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 83-100. <https://doi.org/10.18026/cbusos.41399>
- Furat, A. Z. (2012a). Nitelikli din görevlisi yetiştirmede ilahiyat fakùltelerinde sürdürülen eğitim-öğretim faaliyetlerinin yeterliliği: İstanbul üniversitesi ilahiyat fakùltesi öğrencilerinin konu hakkındaki düşünceleri. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 83-110.
- Furat, A. Z. (2012b). Yüksek din öğretimi ve istihdam ilişkisinde cinsiyet oranlarının değişimi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, 26, 173-196.
- Gözütok, ř. (2004). İlahiyat fakùltesi için alternatif program. *Tùrkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*.
- Güler, C., Siyahtař, A. ve Çakır, V. O. (2023). Spor bilimleri fakùltesi öğrencilerinin yaşam doyumunu yordayan bir faktör; kariyer stresi: tanımlayıcı araştırma. *Tùrkiye Klinikleri Spor Bilimleri Dergisi*, 15(1), 159-168. <https://doi.org/10.5336/sportsci.2022-92755>
- Gümrükçü Bilgi. B. ve Deniz, Ü. (2016). Okul öncesi öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının bazı demografik özelliklere göre incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 5(1), 53-70.
- Gündoğdu, K., Çimen, N. ve Turan, S. (2008). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavına (KPSS) ilişkin görüşleri. *Abi Evran Üniversitesi Karşebir Eğitim Fakùltesi Dergisi (KEFAD)*, 9(2), 35-43.
- Gündoğdu, Y. (2021). *Üniversite öğrencilerinin algılanan kariyer engelleri, kariyer stresi ve kariyer farkındalığı ile akademik başarıları arasındaki ilişkiler* (Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <http://acikerisim.ufuk.edu.tr/xmlui/handle/20.500.14065/4873>
- Gürbüz, S. (2021). *Sosyal bilimlerde aracı ve düzenleyici etki analizleri IBM SPSS process makro uygulamalı, örnek veri setleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S. ve şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (Felsefe-yöntem-analiz)*. Seçkin Yayıncılık.
- Gürer, B. (2015). Program geliştirme çalışmalarını açısından türkiye'de yüksek din öğretiminin dünü, bugünü ve geleceği. İ.ün F. Kayadibi (Ed.), *Din Eğitimi Kalite Sempozyumu* (ss. 153-169). İstanbul: DEM.
- Hasret, Y. (2019). *Öğretmen adaylarının bölüm memnuniyetlerini yordayan faktörlerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis, second edition: A regression-based approach*. Guilford Publications.
- İnan, A. (2019). Sosyal sermaye bağlamında bölüm memnuniyeti ve sosyal ağ olarak okul ortamına bakış ilişkisi: İlahiyat fakùltesi örneği. *Tùrkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 8, 11-26.
- Kahraman, F. (2023). Sağlık eğitimi alan üniversite öğrencilerinde kariyer stresinin kariyer geleceği üzerindeki etkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 487-502. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1314398>
- Karagöz, Y. (2016). *İstatistiksel analizler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karataş, S. ve Güleç, H. (2013). Öğretmen atamalarında esas alınan merkezi sınavın (KPSS) öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 6(1), 102-119.

- Kaya, M. (2004). İlahiyat fakültelerinin istihdam alanlarına uygun eleman yetiştirme sorunu. *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*.
- Kaya, M. ve Varol, K. (2004). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin durumluk-sürekli kaygı düzeyleri ve kaygı nedenleri (Samsun Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), 31-63.
- Kayadibi, F. (2015). İlahiyat fakültelerinde kalite ve verimlilik. İçinde F. Kayadibi (Ed.), *Din Eğitiminde Kalite Sempozyumu* (ss. 23-32). İstanbul: DEM.
- Kaymakcan, R., Zengin, M. ve Yiğit, H. (2011). Öğrencilerin gözüyle ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi eğitimi bölümleri üzerine bir araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(22), 103-138.
- Kılavuz, M. A. (2004). İlahiyat fakültelerinde “din hizmetleri bölümü” oluşturulmasına duyulan ihtiyaç. *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*.
- Kılıç, M. Y. (2022). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini seçme nedenleri, beklentileri ve öğretmenlik programının niteliğinin artırılmasına yönelik görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 56, 35-65. <https://doi.org/10.9779/pauefd.1031456>
- Kırman, M. A. ve Apaydın, H. (2006). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin beklenti ve sorunları. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 93-123.
- Kırman, M. A. ve Demir, R. (2018). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin beklenti ve sorunları: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi örneği. *Antakya*, 1(1), 1-21.
- Koç, A. (2003). İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) öğrencilerinin sorunları ve beklentileri. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 25-64.
- Koç, A. (2004). İlahiyat lisans programı ve mezunlarının istihdam sorunları üzerine bazı mülâhazalar. *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*.
- Korkmaz, M. (2010). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin bu fakülteyi tercih nedenleri: Erciyes Üniversitesi ilahiyat fakültesi örneği. *Bilimname*, 18, 167-204.
- Köylü, M. (2013). Türkiye’de yüksek din öğretimi: Nicelik mi nitelik mi? *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 21-44.
- MEB Din Kült. Ve Ahl.Bil. Öğretmenliği Yıllara Göre Öğretmen Atama Puanları. (t.y.). MEB Haberleri. Geliş tarihi 17 Kasım 2023, gönderen <https://www.mebhaberleri.com/taban-puanlar/meb/din-kult-ve-ahlbil-ogretmenligi-taban-puanlari/1245>
- MEB İ.H.L. Meslek Dersleri Öğretmenliği Yıllara Göre Öğretmen Atama Puanları. (t.y.). MEB Haberleri. Geliş tarihi 17 Kasım 2023, gönderen <https://www.mebhaberleri.com/taban-puanlar/meb/ihl-meslek-dersleri-ogretmenligi-taban-puanlari/1230>
- Mehmedoğlu, Y. (2000). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin eğitim-öğretim beklentileri (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği). İçinde *Gençlik Dönemi ve Eğitimi* (ss. 121-150). Ensar Neşriyat.
- Memduhoğlu, H. B. ve Kayan, M. F. (2017). Öğretmen seçme ve atama uygulaması olarak kamu personeli seçme sınavına (KPSS) ilişkin öğretmen adaylarının algıları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1259-1288. <https://doi.org/10.23891/efdyu.2017.45>
- Musayev, İ. ve Akcan, H. K. (2022). Yüksek din öğrenimi gören öğrencilerin iş bulma kaygısı: Hakkâri Üniversitesi ilahiyat fakültesi örneği. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 13, 47-66. <https://doi.org/10.53112/tudear.993542>
- Nazıroğlu, B. (2019). İlahiyatın temel sorun alanları. İçinde İ. Turan ve F. Sancar (Ed.), *Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi Kurumsallaşma-Sorunlar-Beklentiler* (ss. 141-152). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- Okumuş, E. (2007). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin problemleri –Dicle Üniversitesi örneği–. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 59-94.
- Öcal, M. (2015). Arz-talep dengesi ve mezunların istihdamı bakımından İlahiyat Fakülteleri. *Din Eğitiminde Kalite Sempozyumu*, 83-123. İstanbul: DEM.
- Ömür, Y. E. ve Nartgün, Ş. S. (2013). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile güdülenme düzeyleri arasındaki ilişki. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 2(2), 41-55.
- Özdemir, S. (2013). Yüksek din eğitiminin geleceği ve istihdam alanlarına yönelik program önerileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 237-249.
- Özdemir, S. (2019). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin ilahiyat programı ile ilgili görüşleri: SDÜ İlahiyat örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), 1-33. <https://doi.org/10.33931/abuifd.543386>
- Özdemir, Ş. (2004). Avrupa Birliğine giriş sürecinde ilahiyat fakültesi mezunlarının çalışma alanları ve bu alanlara eleman yetiştirmek üzere ilahiyat lisans programında yapılması gerekli düzenlemeler. *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 193-210.
- Özden, K. ve Sertel-Berk, Ö. (2017). Kariyer Stresi Ölçeği’nin (KSÖ) Türkçe’ye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin sınanması. *Psikoloji Çalışmaları*, 37(1), 35-51.
- Özenç, A. (2017). Son sınıf öğrencilerine göre beklentileri karşılama ve mesleki hayata hazırlamada ilahiyat fakültelerinde eğitim (Dicle Üniversitesi örneği). *International Journal of Kurdish Studies*, 3(1), 1-30. <https://doi.org/10.21600/ijoks.288954>
- Özgenel, M. ve Deniz, A. (2020). Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ile akademik güdülenme ve akademik öz yeterlik arasındaki ilişki: Öğretmen adayları üzerine bir inceleme. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 131-146. <https://doi.org/10.32329/uad.806826>

- Özsoy, G., Özsoy, S., Özkara, Y. ve Memiş, A. D. (2010). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde etkili olan faktörler. *İlköğretim Online*, 9(3), 910-921.
- Rakamlarla İlahiyat Fakülteleri. (t.y.). İlahiyat Platformu. Geliş tarihi 17 Kasım 2023, gönderen <https://www.ilahiyatplatformu.com/rakamlarla/index.htm>
- Sadıkoğlu, M., Hastürk, G. ve Polat, O. (2018). Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeyleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 629-637. <https://doi.org/10.17719/jisr.20185639035>
- Saracaloğlu, A. S., Kumral, O. ve Kanmaz, A. (2009). Ortaöğretim sosyal alanlar öğretmenliği tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik yeterlikleri, kaygıları ve akademik güdülenme düzeyleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 38-54.
- Sayan, Y. E. (2020). *Yüksek din öğrenimi öğrencilerinin öğrenme iklimi alguları üzerine bir araştırma* (Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://www.proquest.com/docview/2572327813/abstract/8DE1CC9017A640BDPQ/1>
- Sayan, Y. E. ve Tavukçuoğlu, M. (2020). Yüksek din öğretimi öğrencilerinin öğrenme iklimi algılarının akademik özyeterlik ve akademik başarıyla ilişkisi üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24(2), 833-855. <https://doi.org/10.18505/cuid.778173>
- Sezgin, F. ve Duran, E. (2011). Kamu personeli seçme sınavı'nın (KPSS) öğretmen adaylarının akademik ve sosyal yaşantılarına yansımaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153(153), 9-22.
- Şahin, A. (2002). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri üzerine bir araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), 143-157.
- Şahin, İ. (2011). Öğretmen adaylarının öğretmen istihdamı ve mesleki geleceklerine ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(3), 1167-1184.
- Taştan, A., Kuşat, A. ve Çelik, C. (2001). Üniversite düzeyinde din öğretimi alan öğrencilerde eğitim sürecinde oluşan tutum ve davranış değişiklikleri -Erciyes üniversitesi ilahiyat fakültesi örneği-. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11), 169-192.
- TEDMEM. (2019). *TALIS 2018 Sonuçları ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler* (TEDMEM Analiz Dizisi 6). TEDMEM.
- Tican, C. (2020). Öğretmen adaylarının girişimcilik özellikleri ile kariyer streslerine yönelik görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2768-2795. <https://doi.org/10.15869/itobiad.777304>
- Tosun, C. ve Doğan, R. (2004). İlahiyat fakültelerinin yeniden yapılanması üzerine. *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 437-507.
- Turan, İ. ve Nazıroğlu, B. (2015). İlahiyat Fakültesine yeni gelen öğrencilerin sorun ve beklentileri: OMÜ İlahiyat Fakültesi örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), 466-479. <https://doi.org/10.17719/jisr.2015369518>
- Turpcu, E. ve Akyurt, H. (2018). Turizm eğitimi alan öğrencilerin kariyer streslerinin belirlenmesi: Giresun üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 69, 365-380.
- Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılandırılması ve Geleceği Sempozyumu: 16-17 Ekim 2003*. Isparta.
- Uçar, R. (2017). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin profili, akademik eğilimleri ve aldıkları eğitime ilişkin memnuniyet algıları (İnönü Üniversitesi Örneği). *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 105-178.
- Ünal, M. (2013). *Lise öğrencilerinin akademik güdülenme düzeylerinin bazı değerşkenler açısından yordanması* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Üstüner, M., Demirtaş, H. ve Cömert, M. (2009). the attitudes of prospective teachers towards the profession of teaching (The Case of Inonu University, Faculty of Education). *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 140-155.
- Üzüm, B., Uçkun, S. ve Uçkun. (2018). Üniversite öğrencilerinin yaşadığı bir fenomen: Kariyer stresi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(24), 1641-1651.
- Yapıcı, A. (2014, Nisan 23). *Tek programla ancak pratisyen ilahiyatçı yetişir*. Milliyet. <https://blog.milliyet.com.tr/tek-programla-ancak-pratisyen-ilahiyatci-yetisir/Blog/?BlogNo=458221>
- Yaşar, O. M. ve Turgut, M. (2019). Sport science college students and career stress. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 14(4), 580-589.
- Yıldız, M., Sezen, A. ve Yenen, İ. (2007). İlahiyat fakültesi öğrencilerinde durumluk-sürekli kaygı düzeyleri ile akademik güdülenmeler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *DEÜİFD*, 25, 213-239.
- Yıllara Göre Öğretmen Atama Sayıları*. (2017, Aralık 8). MEB Personel. <https://www.mebpersonel.org/ogretmen-atamaları/yıllara-gore-ogretmen-atama-sayilari-h218805.html>
- Yılmaz, A. (2019). Öğretmen adaylarının kariyer streslerinin karma araştırma yaklaşımı ile incelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 93-105.
- Yüce, K., Şahin, E. Y., Koçer, Ö. ve Kana, F. (2013). Motivations for choosing teaching as a career: A perspective of Pre-service teachers from a Turkish context. *Asia Pacific Educ. Rev.*, 14, 295-306.
- Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu: 21-23 Ekim 1987*. Samsun.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. (2023). *Tablo 106. Öğrenim Düzeyleri ve Birimlere Göre Öğrenci Sayıları, 2022—2023*. YÖK. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- 2018—DHBT Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler. (2018). ÖSYM. <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/KPSS/DHBT/sayisabilgiler26122018.pdf>
- 2020 DHBT'ye Kaç Kişi Girdi? (2021, Mayıs 6). Kariyer Memur. <https://www.kariyermemur.com/2020-dhbtye-kac-kisi-girdi-h70645.html>

- 2022 Yılı Diyanet Akademisi Aday Din Görevlisi (KKÖ, İ-H, M-K) Alımı. (2022, Aralık 21). Diyanet İşleri Başkanlığı İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü.
[https://insankaynaklari.diyaret.gov.tr/Documents/2022%20Y%C4%B1%C4%B1%20Diyanet%20Akademisi%20Aday%20Din%20G%C3%B6revlisi%20\(KK%C3%96,%20%C4%B0-H,%20M-K\)%20Al%C4%B1m%C4%B1.pdf](https://insankaynaklari.diyaret.gov.tr/Documents/2022%20Y%C4%B1%C4%B1%20Diyanet%20Akademisi%20Aday%20Din%20G%C3%B6revlisi%20(KK%C3%96,%20%C4%B0-H,%20M-K)%20Al%C4%B1m%C4%B1.pdf)
- 2023 Yılı Aday Din Görevlisi Sınav Duyurusu. (2023, Eylül 20). Diyanet İşleri Başkanlığı İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü.
<https://insankaynaklari.diyaret.gov.tr/Documents/2023%20Y%C4%B1%C4%B1%20Aday%20Din%20G%C3%B6revlisi%20S%C4%B1nav%20Duyurusu.pdf>
- 2023-KPSS A Grubu ve Öğretmenlik (Genel Yetenek-Genel Kültür, Eğitim Bilimleri, Alan Bilgisi ve ÖABT) Sınav Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler. (2023). ÖSYM.
<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2023/KPSS/LISANS/sayisalbilgilerds25082023.pdf>

EXTENDED ABSTRACT

Since their establishment, theology faculties are higher education institutions that produce religious knowledge by conducting scientific studies, contribute to society in religious and spiritual terms, train teachers for the Ministry of National Education and religious officials for the Presidency of Religious Affairs. Various knowledge, skills and abilities are needed in these service areas. However, although the curricula of the faculties of Theology/Islamic Sciences have a wide variety of courses, they implement a one-dimensional program. Theology graduates face different career opportunities in education and service fields with religious references. This situation, on the one hand, increases the academic workload of students, while it may also create career uncertainty in students. The fact that students are involved in a comprehensive curriculum program may distract them from a certain profession, setting their goals and specializing in a field. In addition, the number of students in higher religious education institutions is increasing from year to year. This is thought to affect students' career stress. The main purpose of the study is to determine the extent to which the career stress of students in higher religious education is affected by both the worries of being employed due to the increase in the number of graduates and the difficulties they face in setting and realizing their goals. The research process was conducted within the framework of causal screening model. The research was conducted with 450 students studying in the 2nd to 4th grades of the Faculties of Theology/Islamic Sciences as of the 2022-2023 academic year. Participants were reached through easy availability and snowball sampling method. In addition to the form containing questions about personal information, the "Academic Motivation Scale" developed by Bozanoğlu and the "Career Stress Scale" adapted into Turkish by Özden and Sertel-Berk were used as data collection tools. The data collected through Google Forms were analyzed with the PROCESS Macro plug-in of the SPSS package program. Parametric statistical methods were preferred in the analysis based on the assumption that the data have a normal distribution. In this context, in addition to descriptive analyses, the data set was tested by means of unrelated (independent) samples t-test and one-factor analysis of variance (ANOVA test) from parametric tests. In cases where H1 (alternative) hypothesis was confirmed as a result of ANOVA test, Scheffe test was used to ensure multiple comparisons. Bootstrap method was used to determine the relationships between variables in the study. Within the scope of the research, career stresses of theology faculty students were examined according to their gender, grade level, perception of socioeconomic status of their families and their interest in theology curricula. In addition, the relationship between students' career stress and their academic motivation and the effects of this situation on their general academic achievement were also examined. In the study, it was concluded that female students, senior year students and students at lower socioeconomic level had significantly higher pressure to find a job. The career stress of students who came to the faculties of theology against their will and whose reluctance in this direction continued was also found to be significantly high. In the study, it was determined that the career stress of those who preferred theology curricula because they were interested in theology and had the ability in this direction and those who had sufficient information about the faculty before their preferences were significantly lower. In the study, it was determined that as students' career stress increased, their academic motivation decreased and this situation also decreased their overall academic achievement. The exponential increase in the number of graduates and limited employment opportunities cause the appointment process to be the main source of stress for students of Theology/Islamic Sciences and all candidates who want to become teachers, which affects their educational process, motivation and success in the faculty. In addition, it was understood that as the students' experiencing external conflict related to career processes and feeling the pressure of finding a job increased, their academic motivation decreased and this situation also decreased their general academic achievement. As the students' levels of career uncertainty and lack of knowledge about career processes

increased, it was determined that their academic motivation weakened and thus their overall academic achievement decreased. As a result, according to the results of the research data, it was concluded that students' inability to clarify their careers and not being sufficiently informed about their careers affect their education, cause them not to get the desired efficiency in their education, and their academic achievement decreases due to academic motivation. As a result of the study, it was recommended to diversify Theology/Islamic Sciences undergraduate programs according to employment areas, to provide opportunities for horizontal and vertical mobility, to provide the opportunity to complete more than one program with double major opportunities, and to provide guidance to support students' career planning.